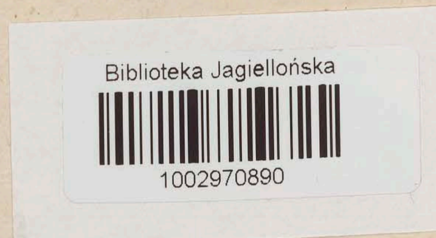
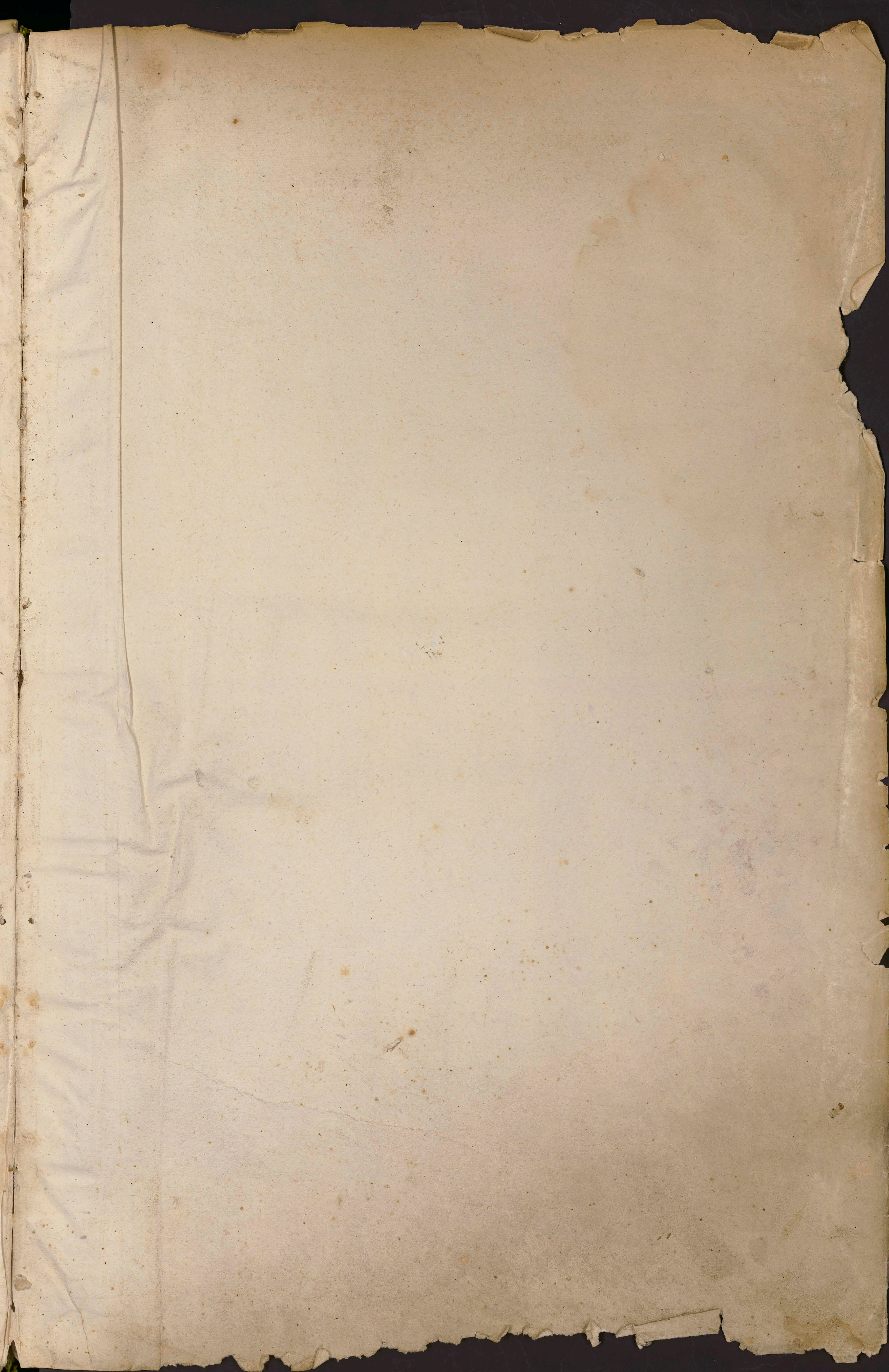
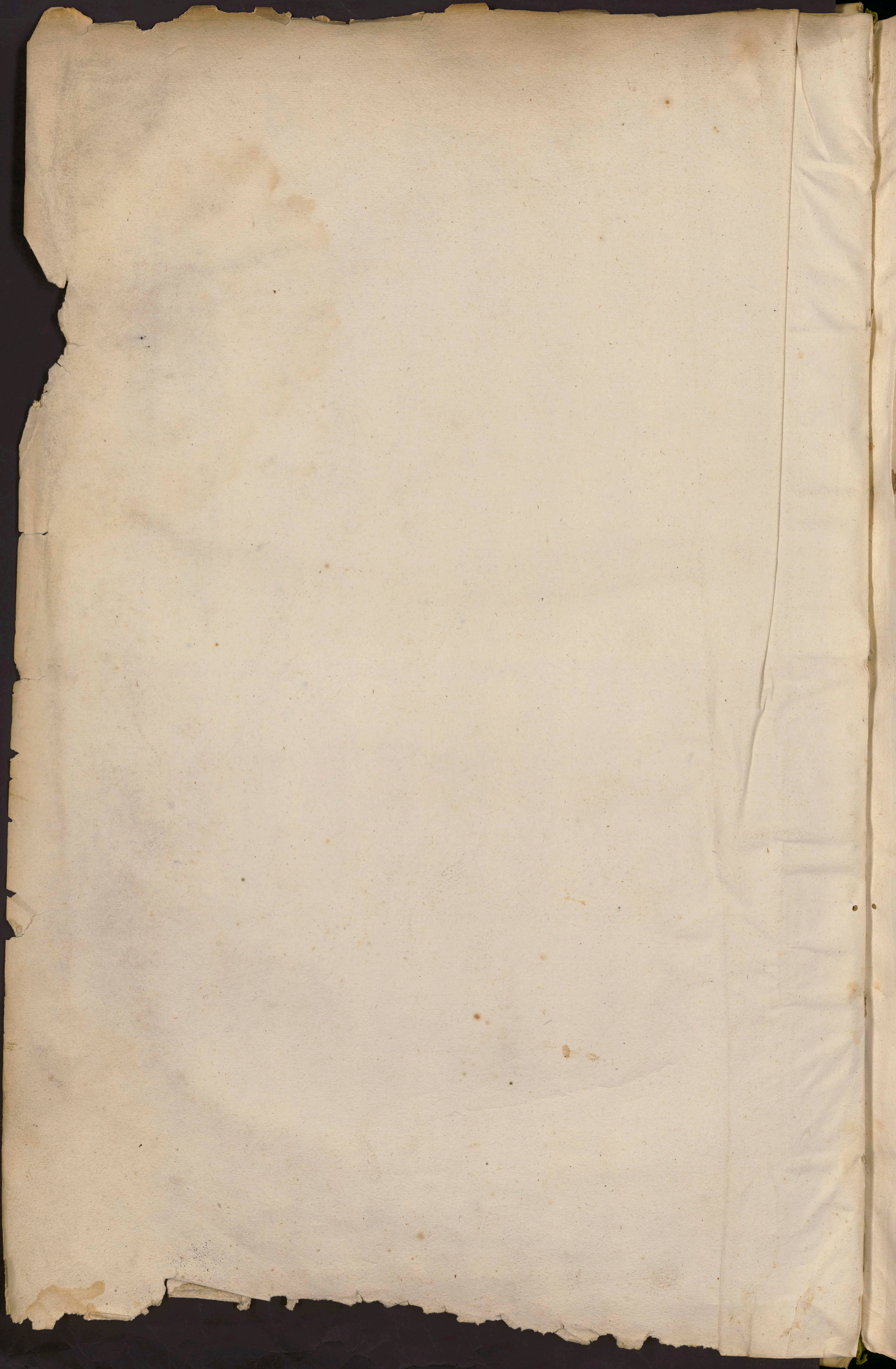

V
B J
C
3
V ATLASY

Biblioteka Jagiellońska
1002970890

AMERICA,

QVÆ EST

GEOGRAPHIÆ BLAVIANÆ

PARS QVINTA,

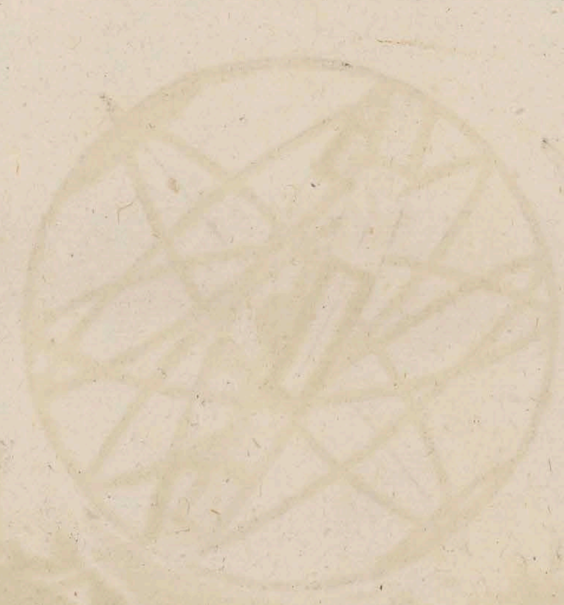
LIBER VNVS,

VOLVMEN VNDECIMVM.

AMSTELÆDAMI,
Labore & Sumptibus
IOANNIS BLAEV,
MDCLXII.

ſeſe in illorum gratiam quantumvis invitum, converſis velis in Hiſpaniam rediturum; ita pacatis navalium ſociorum animis, navigatio inſtituta rurſus continuatur; ſequenti die conſpectis nonnullis aviculis, Columbus hoc pro rato propinquantis terræ ſigno tenuit. Poſtridie cum omnes intenti terram oculis conquirerent, undantem in aëre fumum conſpexere, mox terram conclamant. Quis tamen prior terram adverterit, aut notaverit, incertum eſt, & ad noſtrum inſtitutum parum momenti habet; nam ſive Columbus, ſive Rodericus de Triana, ſive nauta quiſpiam Lepienſis primus terram in conſpectu habuerit, ſatis eſt Columbum totius expeditionis ducem & authorem fuiſſe. Viſa terra incredibili gaudio perfuſi, more nautico, cæteris conſpectæ terræ ſignum dedere, tum præ gaudio in lachrymas omnes profuſi, flexis genibus divinas laudes ingeminarunt: gratiarum actione peracta venerabundi Columbum circumſiſtunt, dexteramque exoſculantur, patronum, parentemque appellantes, priorum veniam petebant: haud facile omnium lætitiam expreſſerim, tum enim ſibi quiſque primum naſci, depoſitoque quem præ oculis habuerat, mortis metu, liberiore aura frui videbatur. Tam lætæ fœlicitatis dies incidit in Novembris undecimum, dicti anni milleſimi quadringenteſimi nonageſimi ſecundi, poſt centum dies quam ex Hiſpania ſolverant. Terræ itaque pauliſper ſuccedentes, appulerunt ad inſulam Cuanabi ſeu Guanahani, unam ex Leucaiis, quarum numeroſa multitudo inter Cubam & Floridam occurrit. Hic in terram deſcendit Columbus, & erecto glorioſæ crucis ſigno harum novarum terrarum poſſeſſionem ad uſum Catholicorum Hiſpaniæ regum ſeſe capere teſtatus eſt. Inde Baruceſem Cubæ inſulæ portum tenuit, inſulam Fernandinam nominavit, in gratiam Ferdinandi regis. Cumque mare ventis turbari, & ſtationem navium infidam eſſe conſpiceret, perpetuis provectus Zephyris, ad inſulam ingentem Hayti, quam Hiſpaniolam vocavit, delatus eſt. Portum quem primum ſubiit claſſis, in hodiernum uſque diem Regium vocant. Hic prætoria navis ſcopulis illiſa dehiſcebat, ſed accurrentibus cymbis alterius celocis in adverſum littus omnes incolumes evaſere. Incolæ ad conſpectum claſſis, virorumque ſplendentibus armis in terram deſcendentium, uno agmine protinus ad montes, deviaſque ſylvas perfugere; ſed Hiſpani fugientium tergis inſiſtentes, unam mulierum corripuere, quam cibo potuque refectam, & veſte donatam, Columbus ad ſuos remiſit. Incolæ hac advenarum humanitate, & liberalitate provocati, certatim ad littus decurrere, & ſcaphis ſive patriis lintribus quas Canoas vocant, Hiſpanorum naves circumvecti, navium magnitudinem, Hiſpanorum ornatum, & promiſſas barbas admirabantur. Hiſpani viciſſim incredibili gaudio micantes inaures, aureaſque armillas inſularium contemplabantur. Cumque incolæ Hiſpanis aurum, aureaque emblemata haud gravate adferrent; pro quibus viciſſim cultellos, crepitacula, tintinnabula, ſpecula, & alia exigui momenti, gaudentes recipiebant; facile, quod res erat, conjiciebant, regionem auri vena divitem eſſe.

Primus in terram decurſus.

Hiſpaniolæ detectio.

Columbus vigentibus hiſce commerciis, fiducia plenus, cum aliquot Hiſpanis in terram exiliit. Hiſpaniola tum temporis quinque præfecturis tenebatur, Septentrionali parti præerat Guacanarillus Regulus: is venientem Columbum comiter excepit, inque fidem futuræ benevolentiæ muneribus xeniiſque utrinque certatum; Indiani mandato Cacici, ſcaphis ſuis mobilia prætoriæ navis, quam ſcopulis illiſam diximus, comiter ſervavere, adeoque benigne gentem hanc advenam foverunt, ut præſentire viderentur, ſeſe aliquando in hujus nationis jus atque poteſtatem conceſſuros. Ad veſpertinæ campanæ pulſum Hiſpanos, Chriſtiano ritu genua flectentes, ſeque cruce ſignantes, venerabundi imitabantur, & in genua provoluti palmas jungebant, imitandi (ut reor) ſtudio potius, quam alia certa cauſa. Ceterum Hiſpaniolæ habitatores, vicinarumque terrarum, Idololatræ erant, & gentilium more inanium deorum cultum cœci amenteſque ſequebantur. Iamque olim humani generis hoſtis miſellis aliquoties prædixerat, venturam ex orientali mundi plaga gentem, promiſſis barbis, rutilantibuſque armis conſpicuam, quæ finem ſatanico ſuo imperio faciat, ablatumque indigenis imperium, uſurpet: horrendi hujus carminis memoriam Indiani flebilibus elegis poſteris mandarunt, quas ſtatis, anniverſariiſque feſtis lugubri querulaque voce occinebant. Sed Columbus omnis moræ impatiens, primo ſtatim vere, in Hiſpaniam redire, & Catholicis regibus ſuæ navigationis ſucceſſum referre properabat. Quapropter inito, aut renovato fœdere cum præpotentibus inſulæ regulis, arcem in littore ædificavit, cui Nativitatis nomen indidit; relictoque Roderico de Arana Cordubenſi ad arcis cuſtodiam, cum octo & triginta militum præſidio, ipſe aſſumptis ſecum decem Indis, cum duabus celocibus, & octoginta claſſicis militibus in Hiſpaniam velis contendit, fœlicibuſque Zephyris ſpatio quinquaginta dierum adnavigavit. Ferdinandus cum conjuge Iſabella, Barcinonæ tum ſtativa habebat, eo Columbus terreſtri itinere contendit. Quod ut difficile propter viarum tædium, & impedimentorum multitudinem, honorificentiſſimum tamen illi fuit, effuſis non modo urbibus, ſed agreſtium quoque turba ad famam ſui adventus concurrente, viaſque undique obſidente. Stupebant ad nomen novi mundi, mirabanturque Indorum luteum colorem, pſittacos, & auri pondus immenſum, & quæ alia ferebant miranda, aut nova. Venientem Columbum Rex & Regina perquam honorifice ſuſceperunt, & (quod aulicæ benevolentiæ haud dubium eſt ſignum) in præſentia ſua ſedere juſſum, magna attentione audiverunt, quæ de novis populis eorumque terris comperta memorabat, prolatoque auro, pſittacis, aliiſque novis, aut ignotis, ſumma voluptate perfuſi ſunt; ſolum aurum extra novitatis admirationem erat: immenſum tamen auri pondo, & illarum terrarum divitem venam pariter laudabant, & admirabantur. Quatuor ex decem Indianis quos ſecum adduxerat Columbus, inſoliti cœli mutatione, & maris nauſea debilitati, in via fatis conceſſerant; ſex reliquos, Catholici reges

Guacanarillus Regulus.

Hiſpaniolæ habitatores Idololatræ.

Columbi reditus.

reges cum Iohanne principe, festo ornatu, & solemni pompa lustralibus aquis admovere, ad initiandum in novis hisce terris Christianæ religionis cultum, conceptisque votis, in omnibus regionibus quas ductu, auspiciisque suis in posterum detegi contingeret (extirpato abominabili idolorum cultu) Christiana sacra, & veri Dei cultum sese introducturos professi sunt. Relatio Columbi, jussu Regum Catholicorum, accurate descripta, per celeres nuncios ad Alexandrum Sextum Pontificem delata, Pontificem, totumque Cardinalium Senatum ingenti lætitia perfudit;mirabantur peregrinam & rarissimam eorum quæ afferebantur narrationem; mirabantur Hispanos ductu Liguris hominis eo potuisse penetrare, quo ne Romanorum quidem fama pervenire potuisset. Pontifex hortatus Catholicos Reges, ut religionis Christianæ terminos quam longissime proferrent, diviso in duas æquales partes, ex arctico in antarcticum circulum terrestri globo, quidquid terrarum centum passuum millibus ultra Azores sive Flandricas insulas occurreret, totidemque à Gorgadibus Capitis Viridis insulis in occidentem procurreret, Catholicis Regibus eorumque successoribus gratiose concessit, dummodo à nullo Christianorum Principum quidquam ex his terris possessum fuisset in festo nativitatis Dominicæ anni 492, tunc proxime elapsi. Catholici reges qui depulsis tota Hispania Numidis, Christi cultum in Betica renovarant, intellecta Pontificis voluntate,nunc quoque pro eadem religionis fideique causa, classibus suis maria tentare, ignotasque regiones procul à nostro orbe remotas detegere, avita nominis sui gloria tropheisque nuper partis dignum existimabant, Columbum repetita navigatione, ad occidentis insulas mittendum censuerunt; nihil itaque prætermittentes quod ad cultum decusque illius pertinere arbitrarentur,insignibus honorumque titulis auctum, & designatum Oceani Præfectum, Admirantis titulo condecorarunt. Bartholomæo fratri Hispaniolæ Insulæ præfectura honorifico Adelantadi sive præfecti titulo delata est. Magnus dehinc Columbus esse, & inter proceres suspici cœpit, multusque ubique de illo sermo, dicentibus nonnullis Carthaginensium decreto prohibitam navigationem ab illo inventam; alii augurabantur illum ad ingentem Platonis insulam (quam tamen in Critia periisse, & submersam scribit) pervenisse; nonnulli Senecæ vaticinium quod poëtico œstro in Medea effuderat, à Columbo adimpletum, haud inaniter testabantur, & mirabantur. Columbo itaque decretæ sunt naves septendecim, inter quas liburnicæ tres, & celoces, sive Caravellæ quatuordecim erant, cum mille ducentis propugnatoribus. Expensis regiis comparabantur equæ, vaccæ, tauri, sues, asini, capræ, & alia utriusque sexus animalia, ad fœturæ propagationem illis in partibus procurandam. Advexit etiam omnis frumenti generis grana, hordeum, triticum, frumentum, vites, saccari cannas, & alia leguminum, & plantarum genera, quæque alia necessaria ad ædificandum, & sustinendum impetum quorumcumque adversantium. Decreto regio ultra milites, classiariosque, additi & Evangelii præcones duodecim presbyteri, viri pii & litterati, quibus præerat Frater Buyl Catelanus, ordinis Sancti Benedicti, in occidentis partibus vicarius Summi Pontificis. Ad hujus classis, novarumque terrarum famam, multi viri nobiles exciti accurrebant, multi insuper mechanicorum operum artifices, Columbum hac navigatione sequuti sunt, opinione ingentis compendii, quod quisque (ut vasta omnia sibi proponit humanus animus) exigui temporis curriculo facile sibi promittebat. Classe instructa, Columbus vela secundis inflantibus ventis, Feritam Canariarum unam prætervectus, cursu æquinoctialem propius directo, Desideratam sive Desseadam Antillarum unam, post unius & viginti dierum navigationem, in conspectu habuit: enavigatoque harum insularum archipelago,nusquam descensione facta, brevi Argenteum Hispaniolæ, inde Regium portum tenuit. Sed longe alio atque crediderat statu omnia invenit; nam Indi Hispanos ad unum omnes trucidarant: dolorem quem ex illorum morte concepit, excusante sese Guacanarillo, egregie dissimulavit, egressuque in terram facto, Isabellam in gratiam Reginæ Isabellæ (quæ haud obscure huic navigationi faverat) Coloniam deduxit, detectisque auri fodinis Cibaviis, duodecim celoces multo auro novisque & incognitis rebus graves in Hispaniam remisit. Munimentum deinde divi Thomæ extruit, addito præsidio ad defensionem metallicarum fodinarum, & Bartholomæum fratrem insulæ proregem reliquit. Ipse cum tribus celocibus, quærendis, detegendisque novis terris intentus, mari sese committens, sulcando Hispaniolæ extrema, Cubæ latus orientale attigit; cumque occidenti hic orientem conjungi putaret,insulæ initium A & O vocavit. In australi hujus insulæ latere Iamaicam vicinasque insulas detexit. Dehinc Hispaniolam repetens, in ultimo occidentis angulo, commodum nactus portum, divi Nicolai nomine insignem fecit, ibique substitit, ut refectis è longa jactatione sociis navibusque, expeditionem adversus Caribes sive Canibales moveret. Sed ingenti febre correptus, profectionem hanc intermisit, & Isabellam se deferri curavit. Vt primum à morbo convaluit, multos Hispanorum aut infirmos aut mortuos, reliquosque contemptis & neglectis Bartholomæi fratris imperiis, tam fœde Indos expilasse comperit, ut insulæ Reguli arma circumspectarent, magnaque insularium pars agrorum cultum desereret, & nusquam semente facta, in intimam insulæ partem secederet, ut Hispanos quos armis superare non poterant, fame subigerent, aut expellerent. Columbus de noxiis supplicium sumpsit, Regulosque ad officium reductos admonuit, ne agrorum, aut Maizi culturam omitterent, quando procurata hæc sterilitas ipsismet noxia foret, & magna illis postmodum incommoda infligeret. Interim Columbo supra modum infensi erant milites, eumque ut crudelem & inhumanum, variis rumoribus deferebant. Columbus ut malevolorum delationibus occurreret,alteram versus Hispaniam navigationem parabat, jamque in anchoris stabat trium Caravellarum classis; sed tam fœda per eos dies nimborum ac turbi-

Columbi secunda navigatio.

Cubæ,

& Iamaicæ detectio.

Secundus Columbi reditus.

Tertia Columbi expeditio.

turbinum oborta est tempestas, ut exagitato aëre cœlum terræ misceri videretur, pleno die densæ (quavis nocte obscuriores) tenebræ invectæ, oculorum usum ademerant, cumque ingenti sono cœlum streperet, inter horrendos fragores crebri ignes cœlo disjecti ingentem popularibus timorem injecere. Incumbentium furentiumque ventorum rabie, ædificia totâ passim insulâ disjecta, ingentiaque saxa à montium naturalibus crepidinibus avulsa, ingenti strepitu insulanorum militumque animos pariter conturbabant. Hac ædificiorum villarumque strage multi mortales suffocati & oppressi. Incolæ tanta tamque inusitata cœli inclementia consternati, derelictis mapalibus in montium & terræ cavernis sese abdiderant, multi mortales tenebris præoccupati aut involuti, in agris errantes, aut in domibus conclusi, cum tota mansione, vi turbinum in sublime rapti, aquis absorpti, aut terræ illisi in frusta comminuti perierunt. Quibus malis victi aut involuti, mœstos planctus, & horrendos clamores per tenebras edebant, ingentiaque paucis horis, totâ Insulâ detrimenta accepta sunt. Classis quoque quæ tuta statione in anchoris stabat, vi tempestatis abruptis aut confractis retinaculis, littoribus impulsa, cum universo nautico apparatu periit, corruptoque commeatu, à fame etiam Hispanis periculum imminebat, nisi peropportune divino nutu naves ex Hispania commeatum abunde subvexissent. Sedata tempestate, incolæ, quique in montes propinquos aut cavernas perfugerant, sensim prodire, sed rei & periculi novitate attoniti, exanimatis similes, sese invicem intueri, præclusisque præ timore faucibus, vix animam trahere, fœdæque tempestatis casum unanimiter, sed diversis ex causis probabant, aut detestabantur. Indi extraneos idolorum suorum auxilio tota insula brevi depellendos, taciti gaudentesque meditabantur. Hispani verius reputabant præstigias Sathanæ esse, terras hasce deserentis, imperiumque in illis partibus abdicantis, propter Christiana sacra, baptismi usum, sanctæque crucis in iisdem exaltationem. Sed Columbus ut prima tranquillitas data est, refecta & instructa denuo classe emensus Oceanum, Calicium Hispaniæ portum, velis tenuit. Dehanc citis equis ad Regem contendens, detectas à se terras, fœdæque tempestatis tristem casum recensuit, prolatisque judicialium actorum codicillis, conquisitas objectasque sibi æmulorum calumnias egregie diluit. Ferdinandus intellecta rei veritate, & Admirantis innocentia, actorumque judicialium integritate, collaudans Columbum, Macte, inquit, virtute esto, & conceptam omnium animis tam præclaræ expeditionis tuæ spem, quod bene vertat, ad finem perducito: admonens tamen subinde cum Hispanicæ nationis militibus in transmarinis, & longinquis expeditionibus, remissa aliquantum judiciorum severitate, lenius agendum esse. Columbus assumptis Caravellis & celocibus duodecim, quas Catholicorum regum sumptibus deduxerat ornaveratque, anno à nato Christo nonagesimo septimo, post millesimum quadringentesimum, tertiam expeditionem Indicam alacer suscepit, duabusque celocibus præmissis, & rectâ Hispaniolam contendere jussis, ipse versus Caput Viride cursum direxit. Inde ad Occidentem navigans, sub ipso pene æquinoctiali, calores, & pericula gravissima passus est, propter malacias, summamque maris tranquillitatem. Tandem Indiæ continentem attigit, littoraque prosequutus ad multum terræ spatium conversis velis rectà Hispaniolam adnavigavit. Tertia hac navigatione Cubaguam unionum piscatione divitem detexit. Continentis pars quam hac profectione adiit, est Paria. Immensi fluminis ostium hic subiens Columbus, os Draconis nominavit, quod sinuosis vorticibus naves absorbere videretur. Subiit & Cumanæ regionis ripas, ubi comiter exceptus, de universa unionum piscatione certior redditus est. Sed in Hispaniola omnia turbata consternataque invenit; nam & celoces duæ, quas præmiserat, ut Xaraguam occidentalem insulæ partem tenuere, à Roldano Ximenio qui ibi tum castra metabatur, pridemque ab authoritate Gubernatoris recesserat, & haud obscure rebellarat, in partes tactæ, Bartholomæo Columbo opem ferre recusarant: Roldanum quoque comperit incolas deprædatum esse, omniaque cæde & incendiis complevisse; quibus malis irritati Indiani, communi gentis consilio Hispanos insula depellere decreverant. Sed Christophorus inconditam gentem facile subegit, & tributariam reddidit. Roldanum quando saniora consilia respueret, neque ab obstinata pertinacia resipisceret, in montes, aviasque solitudines compulit. Roldanus interim apud Regem criminatus actiones Columborum, multos de fratribus rumores adversos perscripserat, quod homines Ligures Hispanico nomini infesti, crudeliter & avare potestate suprema abutebantur, Hispanicæ gentis milites pro re minima aut nullius momenti, vita mulctantes, quodque aurearum fodinarum curam ablegatis Hispanis, exterorum Ligurum suorum opera obibant, celandoque majorem auri partem, fidelissimos & benemeritos milites suo jure, ipsosque insuper Reges quinta vectigali fraudabant: quod Cubaguæ detectionem non ex fide perscripserant, ut circumvento per pactum rege, margaritarum piscationem sibi haberent, accumulatoque ingenti auri pondere, insulam suo imperio subjiciant, & regiæ Coronæ bellum moveant; In hanc solam curam incumbere Columbios fratres, idemque simulatæ adumbratæque justitiæ specie exequi consuevisse, levissimis de causis fortissimos viros lictorum securibus subjiciendo; reliquos quos dubiis subselliis & judicum sententiis conficere non poterant, periculosis desperatisque expeditionibus implicabant, ut Caribium telis confecti, & infandis crudelissimorum anthropophagorum faucibus discerpti, in fœdam ventris ingluviem (quod fortibus viris indignum) demitterentur. Sed hæc omnia falso afficta erant à Roldano ejusque sequacibus, dum excusso jugo grassantur. Epistola Roldani magnum dolorem Catholicis regibus attulit, & quando eodem tempore ex parte Admirantis, de Roldani contumacia & aperta rebellione certiores reddebantur (properandum, & perturbatis insulæ rebus tempestive prospicien-

Secundus Columbi reditus.

Tertia Columbi expeditio.

Cubaguæ detectio.

Paria regio.

Cumanæ regio.

Hispanorum cum Columbis dissensiones.

ciendum rati) Christophoro Bovadillo ordinis Calatravæ militi, Hispaniolæ præfecturam demandant, addito mandato ut noxios puniret. Christophorus Columbus, ut erat occupatus pacandis insulæ regulis, qui arma sumpserant, nescius eorum quæ adversarii moliebantur, venienti Gubernatori honoris officiique causa obviam processit. Sed Bovadillus Columbum cum fratre vinciri, navibusque impositos in Hispaniam devehi jussit. Catholici Reges intelligentes Columbios fratres indignis modis vinctos adduci, per celeres nuncios, eorundem liberationem imperarunt. Columbus conquestus inprimis de inhumanitate Gubernatoris, deque vi & ignominia sibi, fratrique illata, rationem à se in Hispaniola gestorum retulit, innocentiamque suam regibus probavit, ut jam calumniis petitos & pene oppressos à Roldano Columbios fratres appareret. Vt tamen in posterum provinciæ pax constaret, neve ulterius mutuis diversæ gentis simultatibus turbaretur, abrogato Bovadilli imperio, Nicolaum Ovandum proregem Hispaniolæ miserunt. Columbum tamen per speciem honoris in aula retinuerunt. Alphonsus interea Nunnus & Pinzonii fratres à regibus adeundi inquirendique terras incognitas potestatem obtinuere; edicto tamen proposito, ne quis intra quinquaginta passuum millia, Columbi navigationes attingeret. Nunnus in altum provectus, ut Indiæ continentem attigit, neglecto regio mandato, Pariæ Cumanæ & Amaracapanæ sinus subvectus, ingentem margaritarum & unionum vim retulit: sed in reditu rixa super unionum partitione exorta, cum vitato Hispalensi portu, in Galicia exscensionem fecisset, navales socii in terram egressi, ad Ferdinandum Vegam illius oræ præfectum detulerunt, Nunnum spreto regio mandato littora à Columbo antea detecta invectum, regiaque vectigali quinta defraudata, ingentem unionum margaritarumque vim intervertisse. Præfectus Nunnum in carcerem conjecit, ubi cum magnam unionum partem consumpsisset, vinctus tandem ad Ferdinandum regem missus est. Bovadillus accepto tam potenti successore, iisdem navibus quibus Ovandus venerat, in Hispaniam redire constituit, cum Roldano veteranisque militibus quos Catholici reges evocarunt, aut Ovandus, ut pax provinciæ staret, & contentiones è medio tollerentur, remittebat. Sed coorta ingenti tempestate, Bovadillus cum Roldano, & viginti quatuor navibus, aurique magna vi aquis hausti periere: periit & ingens ille auri globus quem Petrus Martyr, ter mille trecentas & decem libras appendisse testatur. Catholici reges nunciato Bovadilli & Roldani naufragio, Columbum denuo ad detegendas terras misêre; tribus itaque caravellis instructis anno à partu Virgineo millesimo secundo post quingentesimum, occidentem versus vela intendit. Sed venientem Columbum Nicolaus Ovandus, Hispaniolæ Gubernator, civitate portuque prohibuit; Columbus indignatus illius se insulæ portu arceri, cujus ipse nuper fuerat inventor & propagator, conversis velis portum absconsum petiit. Inde desiderio inveniendi fretum quod per occidentis limitem ad orientem duceret, recta ad occidentem cursum dirigens, Guanaxam adiit, & ad portum Higueræ, quem caput Fonduræ vocant, delatus est. Inde reflexis ad orientem velis, hujus tractus littora retrogradâ navigatione sequutus, Veraguam, inde Zorobaras insulas tenuit. Cum in Zorobaris versaretur, Veraguæ provinciam multo auro affluere cognovit: inde delatus in sinum Vrabiensem, venit in notitiam maris australis. In hoc itinere duas ex quatuor Caravellis amisit, reliquæ rimis fatiscentes, navigationi pene inutiles erant; quapropter Hispaniolæ repetendæ consilium sumpsit, sed hiscentibus affatim navibus, in insula Iamaica per causam reficiendæ classis substitit. Dum hic hæret, militum corpora diuturnæ navigationis, & maris nausea, morbis tentabantur, reliqui quibus integræ adhuc vires, inter se discordes, Columbo parum audientes, duce Francisco Porresio, tumultuose per seditionem secedere, & in Hispaniam redire tentarunt. Columbo propter ægrorum multitudinem navigare haud erat integrum: cumque à validioribus militibus derelictus esset, insulani per contemptum commeatum quoque recusabant. Columbus in tanta rerum consternatione ex casu consilium sumpsit, vocatisque ad se insulanorum primoribus, commeatum militibus suis ut præstarent enixe petiit, ac ni faciant, totam brevi à stirpe gentem ab irato Numine pestifera lue exterminandam iri denunciavit: in cujus rei evidens signum Lunæ faciem(quod deliquii fere tempore evenit)sanguinolento ore fœdatam infra biduum apparituram prædixit; Insulani conspicati Lunæ deliquium, ut erant naturalium causarum ignari, timuerunt ne magnum aliquod ipsis malum impenderet, multisque lachrimis erratorum præteritorum veniam poscentes, abunde commeatum & necessaria subministrarunt: sic milites morbis & inedia debilitati, infra paucos dies recreati, sanitatem recuperarunt. Sed Franciscus Porresius vasti Oceani fluctus metuens, animoque reputans, navem quam secedens à Columbo abduxerat, inflati Oceani fluctibus cessuram, & male tutam in Hispaniam navigationem promittere; aliam præterea celocem abducere in animo habebat: cujus rei occasionem circumspectans, vicinis in portubus hærebat. Sed Columbus de Poresii adventu certior factus, paucis suos adhortatus, omnia vicina littora portusque collustrans, Porresium terra marique conquisitum commisso atroci prælio superavit, & utrumque fratrem cœpit, reliqui in ordinem redacti quievere. Portui in quo pugnatum est, Sanctæ Gloriæ nomen indidit; is portus conspicitur in Siviglia Iamaicæ. Primum illud civilium armorum in occidente initium fuit, quæ ad insaniam postmodum exercita, tristissimæ lanienæ memoriam ad omnes gentes transmisere. Columbus in insula Iamaica aliquot mensibus substitit, donec Mendocius, quem ad proregem Hispaniolæ miserat, duas celoces adduceret, quibus Hispaniolam adnavigavit, provisoque commeatu, fœlici paucorum dierum navigatione, in Hispaniam rediit, regibusque navigationis suæ casum, terrarumque hac ultima sua navigatione detectarum situm exposuit, magna audientium regum

Columbi quarta navigatio.

Primum in India bellum civile.

Columbi mors. regum voluptate. Tandem, ut erat multis laboribus corporis & animi confectus, in febrem incidit, qua invalescente post non multos dies ex hac vita commigravit, anno millesimo quingentesimo sexto. Corpus Hispalim delatum, in Ecclesia Carthusianorum humatum est. *Qualitates.* Erat Columbus bonæ staturæ, membris decore compositis, rubicundulus, ingenio subtili & perspicaci, sed ad iram proclivi, laborum patientissimus: Inventor proculdubio ingentium, & omni memoria incognitarum terrarum, quæ longe lateque in vasto latebant Oceano, nostro orbi incognitæ, amplissimumque Hispanico nomini imperium peperere. Invidorum tamen calumnias effugere non potuit, quo minus (quantumvis detecti novi orbis laudem auferret) fiscalibus actionibus implicaretur, quæ toto illum vitæ tempore exercitum tenuere. Didacus Columbi natu major filius, patris in maris præfectura successor, prius decessit quam litis finem obtineret. Quatuor Indicis profectionibus diversas & ingentes prioribus sæculis incognitas terras adivit & detexit. Mortalium etiam primus Americæ Isthmum ultima sua navigatione attigit, nullum tamen nomen imposuit. Debebatur credo, tantæ orbis parti, Americæ (quod postea consequuta est) nomen. Insignem etiam Columbi modestiam arguit, quod in tanta terrarum à se detectarum multitudine nullam urbem aut portum Columborum nomine insigniverit; sed virtus sui ipsius pulcherrima merces, id in quo Columbus sibi indulgere noluit, hoc eadem cumulatissime illi reddidit, quando uno ore grata posteritas, non Isthmi aut portus alicujus, sed totius occidui cardinis notitiam Columbo multis sese nominibus debere, lubens testetur. Duos filios reliquit superstites, Didacum & Ferdinandum. Didacus viginti annos patri superfuit: uxorem duxit Mariam Ferdinandi Toletani filiam, ex qua Ludovicum Columbum, tertium Indici maris præfectum, genuit. Ferdinandus inter domesticos pueros Principis Hispaniæ educatus, patrem tertia Indica profectione sequutus cœlebs mansit, sed vir studiis deditus, variisque disciplinis excultus, coacervato ingentis Bibliothecæ thesauro mille ducentorum amplius codicum, tali se patre dignum filium præstitit. Sed Ferdinandum regem post Columbi obitum, ingens incessit cura, ut regiones novissima hac Columbi expeditione detectas teneret ac præsidiis firmaret; nam & Columbus antequam fatis concederet, codicillos ea de re ad regem perscripserat, quibus prudenter monebat, ut primo quoque tempore Veraguam & Vrabam coloniis firmaret. *Hojedæ & Niquesæ expeditio.* Alphonsum itaque Hojedam & Didacum Niquesam anno à nato Christo millesimo nono supra quingentesimum Duces delegit. Niquesam Veraguæ, Hojedam Vrabæ cum imperio præesse jussit, addito mandato ut ante omnia, Indianorum animos religionis opinione emollirent. Hojeda conscriptis quadringentis militibus, Martino Anciso Baccalaureo (qui juredicundo provinciis illis præesse jussus erat) cum reliquis militibus, equis, tormentis & commeatu subsequi jusso, navibus Cartagenam delatus est, exscensuque in terram facto, pacem abnuentibus incolis, nudos palantesque adortus, multos interemit, auri aliquantum ex præda collectum est. Dehinc mediterranea penetrans ducentibus commonstrantibusque captivis, Barbarorum vicum, strenue sese defendentibus incolis, magno suorum damno oppugnavit, desiderato Iohanne Cossa & septuaginta militibus, quos Indi ferali ritu devorarunt. Sed superveniente Niquesa animum resumens, communibus viribus oppugnatum denuo barbarorum vicum cœpit & incendit. Indè solvens Hojeda novæ Carthaginis oram prætervectus, Vrabiensem sinum ingreditur, & ad Garibanæ littus in orientali Vrabiensis sinus parte exposito milite, & commeatu, novæ Coloniæ (quæ prima fuit Hispanorum in Indiæ continente) fundamenta molitus, crebris excursionibus Indos infestabat. Tiripium deinde barbarorum municipium, opinione opulentiæ celebre, irrito conatu oppugnavit. Cumque commeatus inopia premeretur, indicio cognovit, non procul abesse vicum omni commeatus genere abundantem, eò repente contendens locum invasit, unde annona laxior & captivorum ingens numerus, inter quos reguli quoque uxor abducta est, cujus redemptionem cum maritus promisso auro impetrasset, die præstituto lytrum adferre simulans, Hojedam contumeliose compellat, & sagitta veneno infecta Capitanei femur, ultus injurias amicorum vicique nuper ab Hojeda exusti, sauciat. Regulus cum uxore & octo sociis in conspectu Hojedæ à circumfusis undique militibus obtruncati, barbaræ magnanimitatis pœnas dedere. Sed cum multis militibus per acies aut vulnera absumptis, reliquorum corpora valetudo tenuasset, cœlique intemperie vulgatis morbis multi indies interirent, fremitu totis castris orto, Gubernatorem probris incessebant, sed adventu Bernardini Talaberæ, qui militum supplementum & commeatum advehebat, recreati, paululum quievere, mox vehementior exarsit seditio, Hojeda per contubernia singulos consolatus hortabatur, bono fortique animo essent, quando relatione Talaberæ, Baccalaureum Ancisum cum commeatu magnisque subsidiis brevi adfuturum scirent. Sed surdis hæc canebantur: jamque indicio cognoverat nonnullos destinasse occupatis navibus fugam moliri: optimum itaque ratus eos prævenire, relicto Proprætore Francisco Pizarro acerrimo juvene, cui Peruviæ amplissimæ opulentissimæque provinciæ detectio reservabatur, itineri se accinxit, promittens, brevi se reversurum cum commeatu & recentium militum supplemento, ac nisi intra quinquagesimum diem redisset, omnes juramento liberare, & quocumque illis visum esset abeundi potestatem sese facere testatus est. Sic Talaberæ navem conscendit, & Ancisum quærens multis circumventus ærumnis vix tandem Hispaniolam tenuit, ubi ex vulnere nuper accepto, sive quod nulla subsidia militibus suis ad manum esse perspiceret, ingenti animi mœrore correptus, post paucos dies moritur. Elapsis quinquaginta diebus cum ne sexagesimo quidem quisquam comparuisset, aut ab Hojeda quidquam nunciaretur, Pizarrus cum acri fame premeretur, reliquis tantum septuaginta ex trecentis militibus, conscensis duobus navigiis

giis execratus diras terras, Hispaniolæ repetendæ consilium sumpsit: vix dum in altum provectus vela dabat, cum sævæ tempestatis jactatus procellis, navium alteram cum omnibus militibus & armamentis aquis haustam amisit, alterius vero clavus à miræ magnitudinis pisce in frusta excussus est. Sic Pizarrus semi-naufragus in insulam Fortem è regione Cartagenæ, & Vrabici sinus ejectus, ab insulanis, etsi pacis amicitiæque signa præferret, quum aquatum descendisset, armis ferisque ululatibus prohibitus, littus aliud magis propitium quærere coactus est: continuatoque inter omnia cœlo terraque infesta, infaustæ navigationis cursu, inter Cartagenam & Cachibacoam Baccalaureum Ancisum cum commeatu, & militum supplemento quod Hojedæ adducebat, obvium habuit. Pizarrus mirabiliter recreatus, sævæ fortunæ adversos casus & Hojedæ discessum exponit, militesque omnium egenos, morbis, fame, ac siti pene subactos, permissu præfecti, jurisjurandi religione solutos, Hispaniolam repetere pronunciavit. Ancisus aliud atque erat suspicatus, more militiæ, tanquam desertores proditoresque sui legati corripuit, mox certiora edoctus, Hojedæ militumque casum miseratus, tamen pro jure imperii milites pone subsequi sese jussit; Pizarrus commilitonum nomine supplex obtestabatur, ut miserrimi exercitus ultimas reliquias salvas esse vellet ac conservaret, petendæque Hispaniolæ potestatem faceret: constanter idipsum recusante Anciso, milites oblato magno auri pondere communibus votis idipsum petere, & ut sui misereretur, obtestari cœperunt. Tum Ancisus humaniter illos consolatus, quod novo commeatu recreati pristinas vires brevi recuperarent, ad antiquam militiam reduxit turbidos & invitos. Prima in terram exscensio, aquandi gratia, facta est in Comagræ littus, ubi à barbaris sine maleficio dimissus est, cum neque Hojedæ, neque Niquesæ naves agnoscerent, à quibus haud ita pridem casas suas succensas & devastatas iracundi fremebant: Pace cum Caramarensibus firmata, Ancisus Vrabiensem provinciam denuo petere instituit, sed naucleri inscitia in ipso portu unde digressus erat Hojeda, naufragium fecit, navisque prætoria scopulis illisa, mersa simul cum armis, equis aliisque animalibus propagationis causa advectis periit, ipsi milites, nulla præter vitam re incolumi, ægre servati in littus evasere: Ancisus absumpto reliquo commeatu, quum jam milites præ inopia radicibus pomisque sylvestribus vescerentur, ad sublevandam diræ famis necessitatem, assumptis centum militibus, mediterranea penetrare statuit; vix quatuor milliaria emensus, ingens sagittariorum globus Hispanos nihil tale timentes audacter incursat, navesque repetere compellit. Ancisus in tanta alimentorum penuria pene inops consilii, cum ex captivis didicisset non procul inde in adverso littore campestrem, frugibus vitæque alimentis abundantem esse regionem, eo proras convertit, desertoque orientali Dariensis littore, occidentale latus occupavit, jamque propugnaculum & casas moliebatur, cum hostiliter ingruens Indianorum manus, advenas patria terra expellere nitebatur. Ancisus arma expediri jussit, acie instructa, milites anteaquam ad teli jactum venirent, in genua provoluti, infensi Numinis iram deprecabantur. Ipse Ancisus nuncupato voto divæ Virgini, cui celebre ab antiquitate Hispali cognomen est, si voti compos foret, se ædem sacram è Comaci Cacici domo exstructurum, ejusdemque Virginis antiquæ nomine consecraturum vovit. Commisso atroci prælio Hispanus victor discessit, invasisque ejus gentis pagis, commeatus abunde suppetiit. Cumque biduo post adverso flumine navigarent, Barbarorum supellectilem aurique ingentia pondera invenerunt, quæ à Comaco rege ante conflictum eo comportata atque abdita fuerant, ne in Christianorum manus venirent; mirum in modum gaudentibus militibus, tantam sese commeatus ubertatem, tantamque auri copiam consecutos. Ancisus obtenta hac præclara victoria, socios quos in adversa ripa reliquerat accersit, molitusque novæ coloniæ fundamenta, ædem Divæ Virgini consecravit, & locum Antiquæ Dariensis nomine celebrem fecit: sed Niquesa digrediens ab Hojeda, assumpta Caravella una & duabus biremibus, cæteris se subsequi jussis, versus occidentem solem similiter cursum dirigit, quærens Veraguam littoribus occidentalibus Vrabæ contiguam. Sed intempestæ noctis tenebris abreptus, socios amisit: Lupus de Olando, unius biremis rector, ex incolis cognovit sese Veraguæ portum à tergo reliquisse, repetita itaque ad orientem navigatione, Petrum Vmbriam, qui nocte à cursu aberraverat, obvium habuit. Cum Niquesæ Caravella nusquam compareret, conversis velis Veraguam petiere, si forte Niquesam illic invenirent. Sed nusquam invento aut comparente Niquesa, summa imperii Olando delata est: is maizium seminare & casas fabricare instituit, infaustoque & funesto consilio (ut omnem sociis fugæ spem præscinderet) naves temere ad littus ferri, & inter se collidi passus est: sed temerarii consilii errore deprehenso, è fractarum tabulis, caravellam unam, ad necessarios & subitos usus fabricari jussit. Hoc rerum statu, unus ex navalibus sociis è specula mare despectans, cum ex occidentis latere naviculam velis instructam conspexisset, lintea vela sese videre acclamavit: cumque portum subisset scapha, deprehensum est cymbam Niquesæ esse, de Niquesa interrogati, illum amissa caravella in Zorobarensium insulis, omnium rerum egenum oberrare, & tertium jam mensem radicibus & sylvestribus pomis victitantem, decrevisse pedibus Veraguam petere, nunciant. Olandus extemplo biremem ad devehendum Niquesam misit, quam paucis quos ex militibus suis reliquos habebat comitatus conscendit, & fœliciter ad exercitum reversus est. Sed ingratus, Olandum in vincula conjecit, & proditionis reum peregit, quin & infaustis illis terris sese excedere velle testatus, milites extemplo itineri sese parare jussit, qui messem instantem & frugum maturitatem causati, exigui temporis moram orabant. Sed Niquesa propositi tenax, vela orientem versus intendens, portum, cui, ab egregia tutaque statione, belli nomen à Columbo inditum fuerat, tenuit.

tenuit. Sed Indi appulsum Niquesam cum magna militum jactura retro ad naves compulerunt. Ad Marmoris itaque promontorium progressus, subitario opere ilico propugnaculum Nominis Dei exstruxit, & communivit; mansit loco nomen, vel quod 18 Calend. Februarias (in quem diem Dominici Nominis celebritas incidit) Niquesa eo appulerit; vel quod terræ succedens fœlicioremque sibi rerum statum promittens, bono omine, suos adhortatus, in nomine Dei, inquit, exiliamus in terram. Tale habuit initium celebratissima illa Septentrionalis Indiæ civitas, quæ bonis avibus, succedentibus temporibus, in immensum excrevit, & quicquid divitiarum australis maris undis advehitur, recipit, nostrisque Europæis transmittit. Cæterum ex septingentis octogenis Niquesæ militibus, vix centum reliqui erant: nam cum Veragua excedens Caput Marmoris quæreret, Nominisque Dei propugnaculum communiret, plusquam ducentos, maris nausea, & assiduis hostilibusque barbarorum incursionibus amiserat. Sed Darienses feralibus odiis discordes in partes secesserant, aliis ad Prætorem Ancisum, aliis ad Vascum Nunnium imperium deferentibus, re ad extremum pene certaminis deducta, supervenit Rodericus Colmenares cum recenti commeatu & novorum militum supplemento, is in itinere continentis oram legens, cum Gairam velis tenuisset, navales socios militesque aquatum misit, sed parum memores quam ignotis in locis versarentur, temere in terram egressi, ab Indis circumventi, & ad unum omnes interfecti sunt. Colmenares male tutam aquationem expertus, execratus iniquum littus, sublatis dolonibus Vrabam versus cursum tenuit, Hojedam & Ancisum requirens, sed repertis tantum Hojedanæ Coloniæ (à Pizarro nuper desertæ) quibusdam vestigiis, primum animo vehementer conturbari, & omnes à barbaris dilaniatos fuisse timere cœpit. Sub vesperam ad naves regrediens, cum unam ex alia cogitationem duceret, suspicari cœpit, coloniam translatam & vicinis in vallibus commodioris usus gratia deductam fuisse; pluribus itaque in collium summitatibus excitatis ignibus, simul universum duarum navium æneorum tormentorum apparatum displodi jussit, ut ab Hojedanis, si forte in vicinis uspiam locis consedissent, exaudiri posset. Antiquani audito Colmenaris signo, visisque ignibus, Hojedam Præfectum suum advenisse rati, summis & ipsi in montium jugis ingentibus exstructis pyris, magnoque vicissim tormentorum fragore, Colmenari haud se inde procul abesse significarunt. Colmenares sequutus volitantem in aëre fumum, Antiquam devenit. Viso Colmenare, mutuis inter duces gratulationibus certatum, inter milites salutatio facta est. Nusquam militares manipulos lætioribus animis convenisse, relatum scio: nam Colmenares rebus Dariensium desperatis, cum assiduis Indianorum excursionibus clausi tenerentur, & exiguus esset commeatus, neque cibum ab infensis infestisque ut peterent progredi tutum esset, lacerique & seminudi arborum frondibus, radicibus & pomis sylvestribus vitam difficulter sustentarent, serum pene auxilium venerat. Vestimentis & commeatu recreati, pacem tamen oderant, neque discordiarum ullus erat finis, Colmenari aliisque quibus pax placebat, consultius visum fuit, Niquesam evocare, qui discordes regeret, & sublatis contentionibus, imperii curam susciperet, donec Catholicorum regum voluntas exquiritur, quem potissimum summæ rei præesse velint; huic sententiæ ab Anciso & Valboa (qui omnia quam Niquesam malebant) acriter resistebatur, vicit tamen pacis studium, & Niquesam requirentium votum. Colmenares delectu militari jussus proficisci, ad requirendum Niquesam, conscenso Ancisi myoparone, Niquesam apud Nominis Dei portum invenit, squalidum & omnis rei egenum; Niquesa Colmenarem complexus in lachrimas effusus, casus acerbos, & miseram suam sortem exponit: Colmenares apertis suæ legationis causis, bono fortique animo esse jubet, veterumque malorum oblivisci, quando novo arridentis fortunæ beneficio, prioris conditionis haud dubia spes affulgeret. Niquesa itaque in novam spem erectus, cum septuaginta quinque Hispanis militibus, quos ex amplius octingentis, reliquos habebat, Vrabam velis contendit, sed ferox & immodicus linguâ, in itinere multa intemperanter de Valboa & Anciso Baccalaureo jactitans, cum quosdam gradu atque dignitatibus sese moturum, aliis pecunias & facultates ablaturum profiteretur, eaque complurium auribus excepta Dariensibusque propere relata essent, exitium Niquesæ maturarunt: Nam Ancisus atque Valboa, antea discordes, navi egressum Niquesam multis probris onerarunt, navemque cum suis militibus repetere compulerunt. Ille mœrens recessit, neque usquam amplius comparuit; creditur fluctibus haustus, aut à barbaris cæsus & comestus. Hunc habuit exitum infœlix Niquesa. Fugato Niquesa haud tamen Dariensibus inter se pax constabat, sed priore fœdior seditio exarsit. Valboa audax manu, præoccupat, & Ancisum in vincla conjicit, bonaque ejus fisco regio ascribi jubet, paulo post quorundam intercessione dimissum, abitumque parantem, retinere conabatur, oblata prætoris dicundi juris priore dignitate. Sed Ancisus repudiato beneficio, indignabundus in Hispaniam concessit, & Valboam majestatis accusavit, visisque informationibus atrox in Valboam lata est sententia. Valboa cum sublatis æmulis solus rerum in Antiqua Dariensis potiretur, deficiente commeatu Coibam expugnavit, & Caretam regulum quod imperatos commeatus recusaret, cum uxoribus & familiaribus captivum abduxit. Dehinc pace conciliata, Poncam Caretæ hostem persequutus, & in mediterranea progressus, urbem expugnavit, sed nihil prædæ fuit: nam Ponca fugiens omnia sua abstulerat. Valboa Antiquam Darienem reversus, periculosum judicans mediterranea ulterius penetrare, tutiusque fore si secundum maris littora expeditiones susciperentur, adversus Comogrum, Comogræ provinciæ regulum, duxit, sed intercedente uno ex domesticis Caretæ, pace amicitiaque inter illos contracta, Hispani pacato agmine provinciam intrarunt: nam Panquiacus Comogri filius major, homo ingenio minime

Nominis Dei exstructio.

Niquesæ repulsi exitium.

Valboæ iter.

minime barbaro patri persuaserat, cum hoc peregrino hominum genere blandiendo moderatius agendum esse, enitendumque imprimis ne gens avara & crudelis, ullam causam dissidii inveniat, qua totius regni subversionem & expilationem committat, aut prætexat: Vasquio itaque, Valboæ & Colmenari quatuor auri laborati drachmarum millia, cum septuaginta Indicis serviciis Comogrus dono misit. Sed oborta forte inter milites rixa, cùm Valboa in vestibulo regiæ, detracta quinta vectigali, appensum aurum divideret, Panquiacus subiratus, fertur excussa lance, aurum per aream dispersisse; Indignum clamitans, viros ratione præditos & tam longinquis profectos ab oris, pro re nihili, quæque ad humanæ vitæ sustentationem in nihilo usui esset, inter se digladiari, inimicitiasque suscipere adversus possessores talium rerum; si tamen tam vasta tamque insana foret auri cupido, ut illius causa expeditiones peregrinationesque difficillimas suscipere, bellumque possessoribus tam vilis metalli movere, operæ precium ducant, omitterent rixas, sese aliam illis regionem commonstraturum, ubi abunde hujus metalli sitim expleant. Quærente Valboa nomen regionis, per interpretem respondit, sex dierum itinere abesse, sed mediterranea à Caribibus aliisque feris gentibus habitari, majoribus itaque copiis opus esse, anteaquam ad mare possit deveniri. Valboa audiens maris mentionem, ratus quod erat, Panquiacum complexus, gratias illi egit pro sua in se suosque benevolentia, perductumque ad Christiana sacra Carolum nuncupavit, eoque duce suscepta postea expeditione maris australis, devictis, aut pacatis diversis regulis, post multas ærumnas ad mare australe penetravit, & Catholicorum regum nomine sese illud possidere constituit, anno reparatæ salutis decimo tertio post millesimum quingentesimum, quarto Calendas Septembres. Inde fœlici successu magna auri & margaritarum copia auctus, 19 Ianuarii insequentis anni, Antiquam Darienis rediit. Adventantem socii solemni pompa & festis velationibus susceperunt: missis deinde ad Catholicum regem codicillis, australis maris à se susceptam expeditionem perscribit, simul speciem auri, margaritarumque ingentem vim transmittit una cum pelle tigridis à Dariensibus captæ. Authores habeo qui ad viginti castellanorum millia collecti auri, & 200 ingentes margaritarum uniones pro regia vectigali quinta cessisse, scribant. Rex acceptis Valboæ literis & vectigali auro, cæterisque muneribus, latam adversus Valboam sententiam antiquavit, repertique Australis pelagi illi Adelantadum sive præfecturam detulit, cum mille Hispanorum supplemento. Sed Petrum Ariam Dariensibus imposuit, misso eodem præsule, ad muniendam illis in partibus viam Euangelio. Venientem Gubernatorem Valboa cum Dariensibus honorifice suscepit, hospitioque susceptum Petrum Ariam benigne fovit. Vocato Consilio cum de statu rerum agitaretur, Nunnius Valboa dilucide de tota expeditione australis maris locutus, nihil eorum quæ conveniebat omittens, aut supprimens, totius provinciæ statum declaravit, & Petrus Arias publice collaudatum Valboam, regia gratia benevolentiaque dignum dictitabat. Sed puncto temporis omnis illa gratia evanuit, quantumvis domestico fœdere male conglutinata; nam Valboam occupatum expeditione australis pelagi, ad se vocatum in vincula conjecit, & proditionis insimulatum, socer securi percussit. Hic finis magni illius Valboæ Nunnii, cujus ductu australis pelagi detectæ opes. Indignam tanti viri mortem rex totusque Indicus senatus perquam ægre tulere; cujus rei invidia cum conflagraret Petrus Arias, eidem mox abrogatum est imperium, nulla memorabili re in continente gesta, nisi quod Panamam & Nominis Dei civitates, colonis replevit, & quinquagies mille passuum iter inter utrumque mare, sylvis, lamis, rupibusque invium, ursis tigribusque infestum aperuit atque complanavit. Sed Valboæ expeditio australisque pelagi detectio, secunda ubique fama celebratur & celebrabitur semper, propter inexhaustas opum facultates quas Hispanico nomini contulit. Celebratur & Ioannis Grialvi navigatio, cujus auspiciis in Mexicani regni, & novæ Hispaniæ cognitionem deventum est: nam cum Franciscus Ferdinandi Cordubensis parum fœlici eventu Iucatanas terras tentasset, & præter divitiarum famam nihil inde retulisset, Didacus Valascus præfectus Cubæ insulæ, Ioannem Grialvum nepotem suum quatuor caravellis instructum, misit, ut certiora de Iucatana regione cognosceret. Grialvus die decimo Maji, anni millesimi quingentesimi decimi octavi, è portu Cubensi solvens, Acusamillam sive sanctæ crucis insulam petiit, inde ad septentrionem navigans, cum in reflexu littorum continentem esse deprehenderet, continuata navigatione Ciampatonem delatus est, ubi haud secus atque Ferdinandus Cordubensis, male ab infestis incolis exceptus, multis ex suis vulneratis, & occiso Iohanne Guetario, ipsi Grialvo, saxo os dentesque comminuti. Crudeles itaque linquens terras, Tavascum, quem Grialvum nunc vocant, fluvium invectus, annuentibus incolis pro rebus exigui momenti res incredibilis pretii permutatione Indianorum abstulit. Hinc ad Sancti Iohannis usque fluvium deventum, cujus oræ recentem possessionem nomine avunculi sui cœpit. Hic quoque mutuis permutationibus merces benigne commutatæ sunt, tantumque divitiarum hac navigatione consequutus est Grialvus, ut veri fidem excedat. Quod si coloniam hisce in partibus deduxisset, eadem illum quæ Cortesium fortuna sequuta esset. Grialvus hinc Alvaradum cum permutatis mercibus Cubam præmisit, ipse borealia littora sequutus, enavigato Guastacano sinu, nusquam exscensione facta, satis se superque terrarum lustrasse ratus, converso cursu Cubam repetiit. Velascus interea de nepote suo sollicitus, cum diutius quam par esset absuisset, Christophorum Olidum misit ut de illo inquireret, aut illi subsidio esset: sed Christophorus nusquam invento Grialvo Havanam rediit. Interea appulit Alvaradus cum relatione terrarum quas Grialvus viderat adieratque, & permutatis mercibus; Velascus audita Alvaradi relatione, nepotis sui fortunam laudabat: sed metuens ne investigandis aliis terris

Maris australis à Valboa detectio.

Valboa securi percutitur.

Expeditio Ioannis Grialvi.

terris intentus, tempus tereret, cum Ferdinando Cortesio transegit, ut classe communibus expensis parata novas hasce oras detegeret & subjiceret. Post reditum Grialvi Velascus mutato consilio, propriis auspiciis classem deducere in animo habebat. Sed Cortesius propositi tenax, obtenta, à Rectoribus Hieronymianis, potestate navigandi, sub annum 1518, undecim navium classe, quingentis quinquaginta militibus instructa, ex ultimo Cubæ portu qui in occidentem recta protenditur, & Sancti Anthonii nomine celebratur, cursum ad Cathocum Iucatanæ peninsulæ promontorium intendit: sed aversis jactatus procellis in Acusamillam insulam ejectus est. Maris accolæ visa classe relictis mapalibus, in solitudines perfugere: Reguli uxorem inter abruptas saxeasque rupes cum prolibus latitantem, Cortesius ad se deductam comiter excepit, donisque cultam, ad suos remisit: Regulus subditique, hac advenarum humanitate provocati, deposito metu, domos suas rediere: cumque conciliatis hoc modo insulanorum animis, frequentes ad littus indies ventitarent, naviumque magnitudinem, & Hispanorum barbas mirarentur, Cortesius indicio Indianorum cognovit, in Iucatana continente tres quoque barbatos (sic Christianos designabant) degere: erant ii ex reliquiis infœlicis Baldivii: qui à Niquesa in Hispaniolam missus, ut vectigale aurum deferret, & turbatum discordiis Darienis statum, simulque rerum omnium qua premerentur penuriam Didaco Columbo, Indici tum maris præfecto, expromeret, cum haud procul Iamaica, in Viperinos scopulos impegisset, demerso myoparone, in piscatoria scapha cum viginti sociis servatus, post infinitas ærumnas amissis in itinere aliquot sociis, Iucatanis tandem oris applicuit, ubi egressus in littus cum omnibus suis captus est. Ipse Baldivius cum quatuor militibus, à recenti ira ad idolorum delubra raptus, ferali more cæsus & comestus est. Hieronymus Aquilaris Astigetanus cæterique socii, cum ad proximum sacrificiorum tempus clausi asservarentur, ruptis vinculis effugêre, & apud propinquum Regulum comiter habiti delituere, donec jussu Cortesii accerserentur. Sed reliquis omnibus defunctis solus Aquilaris supererat, & cum illo Gonzales Guarrerius navarchus, qui auribus naribusque perforatis, cum corpus faciemque puncturis fœdasset, & Cacici Chetemalensis sororem uxorem haberet, sive pudore retentus, sive conjugis liberorumque amore præpeditus, nunquam induci potuit ut ad suos rediret: solus Aquilaris venit, magnoque postea usui fuit. Cæterum Acusamillenses idololatræ, idola lignea atque aurea, variis ferarum & draconum effigiata formis, tanquam deos colebant, atque his placandis inhumano more captivorum cruore sacrificabant. Cortesius per Aquilarem blandissimis sermonibus, promissis, atque item muneribus illos permulcens, hortatusque ut abdicato idolorum cultu, Christiana sacra susciperent, annuentibus incolis idolorum statuas confregit, & erecto salutiferæ crucis signo, Christo Servatori solemnes aras dicavit: deinde ut prima mari tranquillitas data est, secundis ventis ex Acusamilla insula solvit, flexoque Catochi promontorio, emensus Iucatanæ terræ septentrionales oras, Campecium, inde Grialvi fluvium navibus tenuit. Duobus inde passuum millibus aberat Pontonchana, urbs amplissima, viginti quinque familiarum millibus habitata. Incolæ primo commeatum benigne præbuere, deinde contempta advenarum paucitate, Cortesio per interpretem denunciarunt, ut quamprimum terris suis excederet: Cortesius cum tentatis nequicquam per colloquia incolarum animis, nihil pacati responderetur, oppugnatam urbem cœpit, multis barbarorum cæsis; major oppidanorum pars, inter cædem & incendia in sylvas perfugit. Ne vero desertam haberet urbem, dimissis aliquot captivis, Regulo profugo cum subditis redeundi potestatem fecit: lege imperata, ut ab humanis carnibus abstinerent, & eversis idolorum aris, veri Dei cultum amplecterentur, Hispaniæque regum majestatem agnoscerent. A victoria ibi parta, Victoriæ urbi nomen impositum, quia omnium civitatum prima armis tentata & occupata fuit. Inde Cortesius prætervectus Alvaradi fluvium, usque ad Calcioëcam, nunc Sancti Iohannis portum, progressus, à Tendillo Motezumæ Mexicanorum regis præfecto, benigne susceptus est; sed inter idiomate prorsus diversos, linguæ commercium aberat, nihilque inter illos conferri potuit; nam Aquilaris, hujus gentis linguam nullo modo intelligebat; quapropter Cortesius discedere, & à littoris hujus ulteriore investigatione abstinere decreverat. Sed à Tendillo digrediens, mulierem unam ex Indicis mancipiis, quæ à Pontonchano rege habuerat, cum Tendilli domesticis diserte & non minus familiariter vernacula lingua loquentem deprehendit. Vocatam ad se mulierem ingentibus promissis ultra libertatis æstimationem implevit, & interpretis loco cum Aquilare retinuit. Marinæ huic postmodum Christiana sacra suscipienti nomen inditum, plurimumque momenti ad Mexicanam hanc expeditionem attulit. Xalisana regione, quæ nunc nova Gallicia, oriunda erat: nata parentibus Vilutanis, locupletibus, dominoque loci affinitate conjunctis; in prima ætate per belli tempus rapta, à Iucatanis mercatoribus divendita, in Pontonchani reguli potestatem venerat. Cortesius itaque commode nactus interpretem, cum Tendillo de novo colloqui cœpit, prolixaque sermonis communicatione, cum multa de Mexicani regni amplitudine, & Motezumæ Regis potentia magnificentiaque accepisset, cupido illum adeundi videndique hujus regni cœpit: itaque & munera Motezumæ misit, & renunciari jussit, ipsum ex regis sui mandato adeundum esse, ut Majestatis suæ intentionem legationisque suæ causas explicet. Tendillus per hemerodromos, sive Indicos cursores, Motezumæ, advenarum naviumque & equorum formam, in panno laneo affabre depictam, una cum Cortesii donis transmisit: Motezuma auditis iis quæ adferebantur, visisque Cortesii muneribus, ingenti cura angi cœpit; nam anno fere prius quam hæc contingerent, jecerat in Mexicano sinu anchoram ingens myoparo. Cotostani maritimi hujus tractus

Cortesii nova detectio.

Acusamilla insula.

Baldivii infortunium;

& mors.

Aquilaris casus.

Cortesius idola confringit.

Pontonchana Civitas;

capitur.

Cortesius à Motezumæ Præfecto suscipitur.

Marina, fit Christiana.

Motezumæ mittit munera.

tractus accolæ, viso procul navigio linteisque velis, insolita hac re territi, cum eminus difficulter discernerent quid hoc rei esset, quibusque ab oris navis illa venisset; studio rei certius cognoscendæ, commeatum quæque alia in pretio habebant, ad peregrinam hanc navem mercium permutandarum causa, patriis phaselis sive canois detulere. Hispani illi quicunque fuerint (licet suspicari Ferdinandum Cordubensem, aut Grialvum fuisse) benigne exceptis Indis, prolixe ex iisdem, & Regis & terræ illius nomen potentiamque didicerunt, recedentibusque Indianis torquem variis vitreorum globulorum coloribus distinctum, regi suo deferendum tradiderunt, eidem renunciantes, nunc illis non esse integrum in terram exscendere, in reditu suo tamen sese regem adituros. Cotostani recepto hoc mandato, & collari vitreo, quod ipsi adulterinarum gemmarum inscii, tanquam ex nobilibus lapillis coacervatum, magni faciebant, ad Motezumam venere, deferentes in tela lanea depictam militum naviumque formam, una cum vitreo collari. Motezuma perturbatus visis auditisque iis quæ limitanei nunciabant, iidem imperavit rem ut silentio tegerent. Relata deinde re ad concilium, cum pannum & collare protulisset Motezuma, placuit per totam Septentrionis maritimam oram, in speculis frequentes custodias disponi, deque omnibus quæ occurrerent Mexicanum regem quamprimum certiorem fieri. Nunc igitur nunciato Cortesii adventu vehementer commoveri cœpit, quia in Mexicanis terris constans fama erat, tempore Motezumæ venturos exteros, qui Mexicanum imperium subverterent: ne tamen in vulgus hæc sinistre excepta publici status causam turbarent, aut novandi occasionem darent, Heroum aliquem, hoc est Quatzaltoalum, aëris deum, antiquum suum Dominum hac classe adventasse, per evulgatores novorumque rumorum authores in vulgus sparsit. Haud obscura quippe apud hosce Mexicanos opinio invaluerat, olim ante aliquot sæcula præcipuum quendam principem illinc recessisse, qui sese aliquando ex Orientis partibus rediturum prædixisset; & quo famæ adversa, & pericula quæ metuebat facilius contegeret, eadem simulatione legatos ad Cortesium misit, qui adventum illi gratularentur, suaque omnia illi deferrent, quando sciret Quatzaltoalum dominum suum nunc advenisse, cui omnia prospera precabatur: Stoliditas aut dissimulatio hæc Motezumæ & Mexicanorum, contrario pene dolo, pacificam Mexicanorum regnorum possessionem Hispanis præbuerat: nam Cortesius per Marinam certior factus de Mexicanorum persuasione, modeste intentionem Motezumæ per simulationem fovebat: nam hactenus Mexicani oratores illum Quatzaltoalum esse, aut invenisse sese putabant: sed militum naviumque Præfecti, qui Mexicanorum regnorum potentiam & amplitudinem ex magnifica Motezumæ legatione intellexerant, magnum rerum suarum, susceptæque expeditionis momentum, in eo verti æstimantes, si apud barbaras hasce gentes, strenuorum virorum, fortiumque bellatorum nomen opinionemque adipiscerentur, quia tutiorem hoc modo, minusque despectam, quantumvis numeroso in populo paucitatem suam fore arbitrarentur, universum colubrinarum & æneorum falconum apparatum è navibus in terram exponi mandarunt. Tormentorum iste apparatus insolitus, & nunquam ab Indis antea visus, ingentem Mexicanis terrorem injecit. Milites insuper vibrantes arma, minaci vultu Mexicanos ad pugnam, viriumque suarum periculum faciendum provocabant, detrectantibusque illis, seu metu, seu pudore pugnæ, aleam, prolatis loricis, machæris, amazoniis, securibus, frameis, pertisanis, aliisque militarium armorum terriculamentis, quibus obviis hostibus, truncatis corporibus, aut desecta cervice, unico ictu capita brachiaque sese amputasse jactitabant, magnum barbaris terrorem incussere. Armorum itaque hac ostentatione & apparatu, urbisque insuper Pontonchanæ recenti clade attoniti, mutata opinione, non dominum suum, aut heroum aliquem, sed deorum suorum inimicum hac classe advectum persentiscebant, domumque reversi, alia omnia, quam speraverat Motezuma, retulere. Exinde Motezuma omnibus modis adniti cœpit ut peregrinam gentem regni limitibus arceret, vocatisque idolorum administris, petiit ut deos Mexicani regni præsides assiduis votis sacrificiisque fatigarent, donec advenas late regni finibus arcerent. Aliis deinde atque aliis legationibus Cortesium à Mexicano itinere retrahere conatus est. Zempoalenses armis Mexicanorum vectigales effecti, cum Cortesii adventum, & ea quæ fortiter adversus Pontonchanos gesserat, intellexissent, ad Cortesium venere, rerum suarum statum & Motezumæ potentiam, Mexicanorumque tributorum difficultatem aperuere, petentes auxilium adversus exactionum acerbitatem, & Mexicanorum vim atque superbiam. Cortesius ubi animadvertit in hoc quoque climate libidine dominandi gentes transversas agi, & lethalibus armis decertare, inito cum Zempoalensibus fœdere, iisque bono animo esse jussis, Mexicani illos tributi solutione liberavit, & Tizapanziucanum Motezumæ præsidium, quod Zempoalensium agrum propter tributi vectigalisque recusationem infestabat, armis oppido decedere compulit. Vrbis deinde adversus fortunæ incertos casus condendæ consilio, Veræ Crucis coloniam deduxit, ubi cum depositis Didaci Velasqui Cubensis præfecti auspiciis, à novæ urbis magistratu, nomine Caroli Imperatoris, Veræ Crucis totiusque continentis præfectus declaratus esset, assumptis novis titulis, relictoque ibi Petro Hircio Prætore, naves ad littus ferri & inter se collidi passus est, magnanimo prorsus consilio, ut omnem sociis militibusque spem fugæ præscinderet. Inde totus in Motezumam conversus, nequicquam dissuadente deprecanteque Tendillo, Mexicanam expeditionem suscepit. Ex itinere Zempoalenses adiit, à quibus humaniter susceptus, & 1000 serviciis Indicis donatus est: hos Tamanes patria lingua vocant, qui cuncta armorum omnium onera, commeatum & minora tormenta trahebant, aut succollantes humeris portabant. Cortesius hinc discedens, idolorum cultum abolevit, civitatisque mutato nomine Sivigliam novam, sive Hispalim nomi-

Motezumæ astus;

Ejus legatio.

Præfectorum militumque alacritas.

Veræ Crucis Colonia.

Cortesius Mexicanum iter suscipit.

nominavit,cœptumque iter proſequens,duodecimis caſtris Zaclotanam urbem attigit: cum ulterius tenderet in medio circumjectæ vallis,murum ingentem deprehendit, qui duorum montium crepidines claudebat : altitudo erat novem pedum, latitudo vicenos pedes æquabat, diſpoſitis ordine propugnaculis, quæ quadraginta paſſuum ſpatio diſtinguebantur, anguſto tantum in medio tranſitu, denûm paſſuum latitudine, itinerantibus relicto: Ktacmixtlitani, adverſus ſubitas Tlaſcalenſium, perpetuorum ſuorum hoſtium, incurſiones, hunc murum erexerant protraxerantque.

Tlaſcalenſes Corteſium finibus ſuis arcere conantur.

Tlaſcalenſes, Corteſii adventu exterriti, ob famam Pontonchanæ cædis, hic armati occurrêre, cum nonaginta armatorum millibus, ut Corteſium finibus ſuis arcerent; ſed Hiſpani vico occupato, eo eventu pugnarunt, ut temere incurrentes, ſclopis, tormentorum bombis, equorumque ſtupenda ſpecie, & multa paſſim cæde facile ſuſtinerent, multis quoque mortalibus captis: quos omnes Corteſius dimiſit, & per Marinam Tlaſcalenſibus ſuis referre juſſit, plurimum ſe mirari cur frequentes adverſus ſe armati convenerint, cum in nullo unquam illos læſiſſet, expeditioque non adverſus Tlaſcalenſes, ſed Mexicanum Motezumam ſuſcepta eſſet. Hiſce rebus intellectis, ingens ſtatim animorum commutatio in Tlaſcalenſium exercitu facta eſt, nam Tlaſcalenſes, infeſti perpetuique Mexicanorum hoſtes, ubi adverſus Motezumam à Corteſio exercitum duci cognovere, ab armis ilico receſſere. Ipſe Xicoteucatlus, ſupremus gentis magiſtratus, ad Corteſium venit, excuſans quod per errorem in armis ſuos habuiſſet, petentique pax data eſt; ex eo tempore in hodiernum uſque diem Tlaſcalenſes majeſtatem Hiſpaniæ Regum agnoſcunt, tributorum expertes.

Corteſius Tlaſcalæ recipitur.

Corteſius continuato itinere Tlaſcalam venit, ubi magna omnium lætitia exceptus eſt, obviam effuſa civitate cum conjugibus & liberis. Mexicanis mirum in modum diſplicebat pax cum Tlaſcalenſibus hoſtibus ſuis inita; itaque Motezuma, quamtumvis peregrinam gentem odiſſet, per legatos tamen Corteſio ſuaſit, ne ullo modo ſalutem ſuam Tlaſcalenſibus committeret, qui aliud loqui, aliud pectore clauſum gerere conſueviſſent; pauperem & egenum populum, facile ad ſcelus & perfidiam impelli poſſe; eſſe non procul iſthinc Ciollolam vicinam & amicam urbem, hominum frequentia celebrem, & omni commeatus genere abundantem, poſſe Corteſium tuto eò commigrare, unde ex propinquo melius de communibus rebus acturi ſint: itaque ad inſtantiam Motezumæ Ciollolam profectus eſt, comitantibus pene centum Tlaſcalenſium millibus, ſed in itinere dimiſſa copiarum meliori parte, ſex tantum millia retinuit. Motezuma interpoſitis multis difficultatibus, cœptum denuo iter per legatos omnibus modis diſſuadere cœpit: offerebat inter cætera Cæſari ſeſe vectigalem facere, annuumque cenſum perſolvere, ſi Corteſius Mexicanum iter omiſiſſet. Sed cum nullis quantumlibet amplis precibus, ſpecioſiſve oblatis conditionibus, à ſententia abduci poſſet, Mexicanis re deliberata optimum eſſe, & expedire viſum eſt, in urbe Ciollolenſi gentem hanc exteram opprimere: communicatoque ſuper ea re cum Ciollolenſium primoribus conſilio, facile inter illos convenit. Mexicani ad hoc facinus patrandum evocarant triginta expeditorum Indianorum millia. Sed Ciollolenſes parum tutum æſtimabant ejuſcemodi militarem manum intra mœnia admittere: itaque Mexicanorum exercitum duobus inde paſſuum millibus conſidere juſſerunt, ſeſe porro inviſum hoc genus hominum, ligatum ſubactumque in Mexicanorum manus tradituros receperunt: indignantibus Mexicanis, qui eadem opera, & concidere Corteſii exercitum, & occupare oportunam urbem in animo habebant; Ciollolenſes tamen initæ pactionis memores, uxores liberoſque in devios avioſque montes deportabant.

Ciollola diripitur.

Inter hæc Ciollolenſis quædam nobilis matrona, inſtantis periculi conſcia, Marinam monebat, ut & illa ſecum pauliſper ſecederet, ne ſimul cum aliis ſuis dominis occideretur; itaque indicio Marinæ proditione evulgata detectaque, Corteſius juvantibus Tlaſcalenſibus Zempoalenſibuſque, im petu in cives facto, paucis horis Ciollolenſium ſena pene millia ſunt cæſa, urbs direpta eſt. Tlaſcalenſes auxiliares, quorum in terris neque goſſypium, neque ſal provenit, veſtem bombycinam omnem, ſaliſque ingentes cumulos aſportarunt: Hiſpanis aurum factum infectumque ceſſit. Qui ſuperfuerant ex magna clade, metuque profugerant, deprecantibus poſtero die Tlaſcalenſibus, in gratiam recepti ſunt, Motezumæ vero implacabilius iraſcebatur. Itaque converſus ad Mexicanos legatos illis edixit, non paſſurum ſeſe injuriam hanc inultam, ſed fidei violatorem Motezumam, Mexicanoſque qui ſub regno ejus eſſent, ſibi in animo eſſe ob injurias armaque per ſummum ſcelus illata, juſto pioque bello perſequi. Mexicani oratores factum conſtanter excuſabant, & culpam in Acacuicanos & Azacanos Ciollolenſium fœderatos rejiciebant,blandiendoque tantum effecerunt ut Corteſio perſuaderent, non eſſe quod quidquam de ſuo rege ſiniſtri ſuſpicetur, qui inde ab initio ſyncera illum fide dilexit & coluit, venientique omnia benignitatis munia in urbe Mexicana exhibiturus eſſet. Corteſius hiſce perſuaſionibus delinitus, Ciollolâ movit, retentis tantum ſex Tlaſcalenſium millibus, reliquos Indianos dimiſit. Motezuma quantumvis aliud atque erat præ ſe ferret, revera tamen Corteſii adventum perhorreſcebat: audiens itaque illum in itinere eſſe, & Tlaſcalenſium hoſtium ſuorum auxiliarem manum adducere, miſſis oratoribus impenſius rogare inſtitit ut Mexicanam profectionem omitteret.Sed Corteſius, qui jam tantum Motezumam ſpectabat, nihil intermiſſo itinere Themiſtitanam urbem ingreſſus eſt.

Motezuma Corteſio obviam procedit.

Motezuma igitur, totus in ſimulationem officii benevolentiæque compoſitus, ad primum fere ab urbe lapidem magno nobilium procerumque comitatu venienti Corteſio obviam proceſſit. Geſtabatur Motezuma humeris quatuor primorum regni procerum, ſub umbella, auro, plumis intertextis ſcite exornata: tanta undique hominum multitudo vias feneſtraſque & urbis compita compleverat, ut haud facile diſcerneres, plus Indi animo admirationis con-

conceperint, conspectis Hispanis barbatis, equorum tormentorumque nunquam antea visis formis, an Hispani visa innumerabili hac virorum feminarumque una in urbe multitudine, Motezuma Cortesium cum cætero militum, Indianorumque comitatu, ad majus celebriusque palatium deduxit, paucisque cum Cortesio collocutus, mox ad aliud palatium divertit. Mexicanæ urbis amplitudo situsque inaccessibilis, & inhabitantium incredibilis, & pene infinita multitudo, Cortesium in summam admirationem traxit, sollicitum tamen reddidit; jamque veniebat in mentem Ciollolensis factionis, quodque ante triduum Mexicanorum Indianorumque insidiis pene oppressus fuerat; obversabatur quoque oculis designati sibi palatii hospitiique situs, quem ejusmodi esse contemplabatur, ut si quid adversus se auderent Mexicani, tanquam ergastulis clausus teneretur, nullo modo inde evadere posset. Quibus malis ut occurreret, vocatum ad se Motezumam per aliquot dies sub custodia tenuit: postea dimissus comiterque habitus se suaque omnia dedidit, cunctosque imperii sui populos ad authoritatem Hispaniæ Regum contulit, magnamque auri vim Cortesio tradi, thesaurisque regiis, quantumvis frementibus & indignantibus subditis, inferri jussit. Sed sive quod deditionis leviter factæ pœniteret, sive ab aliis instigatus, populares rursus ad rebellandum animasset, contractis secreto plus quam centum Indianorum millibus, Cortesium ad se vocavit; summa postulatorum erat, ut urbe Mexicana totiusque regni finibus excederet: Cortesius, quasi nullam moram decedendi facturus, navium tantum penuria sese detineri respondit, pateretur itaque juberetque continuo materiam cædi, navesque commode fabricari ac instrui. Huic petitioni cum haud gravate annuisset Motezuma, citis nunciis à maritimæ oræ custodibus allata syndone Hieroglyphicis Mexicanorum notis depicta contextaque, nunciatum est quindecim navium classem Veræ Crucis portum subiisse, eaque advehi octoginta equites, cum octingentis peditibus & aliquot æneis tormentis: ad primum hujus classis nuncium, re ad secretius Consilium delata, erant qui Motezumæ suaderent, ut Cortesium cum omnibus militibus statim è medio tolleret, antequam novo milite, equis, tormentisque recreatus, vires augeret, Hispanicæque legiones illis terris assuescerent. Sed causa in Consilio ventilata, vicit illorum sententia, qui recipi in urbem novum hunc militem satius ducebant, ne intellecta suorum clade, facta ad naves fuga è manibus elaberentur: spectatam quippe & utilem magis fore hanc victoriam internecione cæsa tota gente, pluribusque captivis in causam sacrificii restantibus. Motezuma itaque de adventu hujus classis Cortesium certiorem fecit: postmodum Petrus Hircius Cortesio nunciavit Pamphilum Narvesium hac classe à Didaco Velasquo missum, ut ejus actiones turbaret: sed Narvesius cum à Veræ-Crucianis receptus non esset, Hispalim novam secessit, ubi ab Indis, qui Cortesii illum socium & amicum esse putabant, benigniter receptus est. Cortesius necessario sibi Veræ Crucis profectionem suscipiendam ratus, ut Narvesium sibi conciliaret, aut renuentem armis repelleret, antequam aliquas turbas in continente excitaret, aut aliquam seditioni causam daret: Motezumam adiit, retulitque illi advenisse nuper nova hac classe, aliquot amicos sociosque suæ gentis, quos quia fama esset ad se contendere, & Themistitanam urbem versus iter parare: & cum ipse in animo haberet brevi Mexicanis terris decedere, consultius sibi visum, apud classem illos continere, quosque instructis deductisque manibus ipse quoque naves conscenderet, & in orientem vela intenderet; petere itaque se ut dum ipse abesset, fratres sociosque suos cum auri argentique acervis, quos Mexicana in urbe relinqueret, in fidem custodiamque suam reciperet. Sese vicissim pro taciti beneficii haud ingrata memoria in Motezumæ gratiam simulatque fabricatæ deductæque essent naves, relictis Mexicanis regnis, pacato agmine domum, unde venerat, reversurum. Motezuma, quia jam brevi in itinere fore Narvesium satis sciebat, & utriusque militem una victoria debellare cupiebat, paucis placide respondit, omnia se ex fide, quæ cuperet facturum. Cortesius itaque Themistitana in urbe relicto Petro Alvarado cum 200 militibus, magnis itineribus adversus Narvesium contendit, stolideque tumescentem & ferocientem, paucos post dies ex improviso, nihil tale suspicantem, classe militibusque exuit, ipsomet Narvesio capto, sed parum abfuit quin Alvaradus Mexicana in urbe relictus interea, ab Indianis cum omnibus suis cæderetur; nam Mexicani, arreptis armis Alvaradum obsederant. Sed audito Cortesii adventu, qui capto Narvesio redibat, omnes dilapsi sunt. Post paucos tamen dies haud absimili de causa, sed pertinacioribus animis denuo ad arma consternati, palatium corona cinxere, cumque lymphatis similes ultra centum hominum millibus ingruerent, neque falconum aut ingentium sclopetorum ictus perhorrescerent, eorumve metu ab incepta obsidione dimoveri, aut revocari possent, & jam in palatii arcem evasuri viderentur, Cortesius à Motezuma petiit, ut furentem populum placaret, suaque autoritate à pertinaci oppugnatione retraheret, sicuti aliàs quoque Motezuma ad Cortesii nutum, imperii potestatem verbis explicaverat, tali eventu ut hactenus semper etiam in atrocioribus mandatis Motezumæ jussis obedirent. Motezuma itaque hortante Cortesio, ut nunc quoque tumultuantes reprimeret, in superiore porticus parte, aut, ut alii malunt, in murorum aggere cum uno purpuratorum, protectus tamen duorum militum clypeis, popularibus suis Mexicanisque populis sese exhibuit. Viso Motezuma, alto silentio defixi paulisper quievere; Motezuma vehementi obtestatione pro jure imperii postulabat, ut ab armis recederent, neve ulterius adversus Cortesium aut Hispanos tenderent, sed æquis animis periniquam hanc fortunæ sortem ferrent, ne gravius tumultuando, quem servare contenderent, irritatis animis, omnino perderent. Tum Quicuxtemocus, sive Quahutemocus, procax lingua & manu juvenis, populari gratia (quando jam pusillanimitatis Motezumæ omnes pertæsi essent) ad regnum

Cortesius Motezumam sub custodia tenet.

Motezuma sese dedit Imperatori.

Narvesii adventus.

Narvesius capitur.

Alvaradi periculum.

Motezuma sedat motus.

regnum destinatus; intento sursum arcu, Motezumam increpans, semivirum esse, & muliebria improperabat: nullisque amplius Mexicanos eidem legibus obstrictos vociferabatur; proinde non esse, quod in posterum obedientiam ab ullo expectet, postquam pusillanimitate animi fastigio regni deciderit, & servili probro aspersus, cunctis Mexicani imperii populis ludibrio factus sit, desertor suorum fidelissimorum subditorum, quibus regni tuendi & novi Regis eligendi animus esset. Simul undique saxa ingerebantur: Motezuma itaque lapide ictus interiit. Mexicani tamen nihilo segnius repugnantes Hispanos expulere: in hoc receptu sive discessu, Mexicanorum libris relatum est Motezumam interfectum esse: utcunque fuerit, haud equidem in magno ponam discrimine: constat Motezumam in hoc Mexicanorum motu periisse. Cum Motezuma Mexicanorum regum familia intercidit: regnatum in Mexicana urbe omnino sub regibus novem per annos 130, post 619 annos quam à Chichimeicis Mexicana terra primum occupata fuit. Cortesium recedentem Tlascalenses confœderati benigniter recepere: unde mox rediens urbem Mexicanam acri obsidione pressit, & post tertium mensem, & sexaginta acerrimas dimicationes cœpit, captoque rege Quahutemoco, Mexicani domiti temerariæ rebellionis pœnas dedere: capta est urbs Idibus Augusti, anno à partu Virgineo 1521. Subactis Mexicanis Cazonus Mechacanæ provinciæ rex, missis oratoribus, Imperatori se suaque dedidit, beneficiarioque jure ab illo tenere professus est, dedentibusque sese passim aliis populis, Cortesius cum opima pace frueretur, expiatis rite templis, Christo & Deiparæ virgini solemnes aras dicavit, restaurandæque urbi (quæ præcedentibus motibus pene eversa erat) intentus, Mexicanam civitatem in hanc quam nunc retinet amplitudinem evexit. Et cum Mexicanas regiones auro scatere, & gemmis margaritisque abundare, nec longe abesse Oceanum variis percunctationibus didicisset, novam expeditionem ad detegendam occidentis maritimam oram suscepit, totumque Australe novæ Hispaniæ littus ad usque Guliacanas & Californiæ terras navigans, Rubrum mare, quod alii Cortesii vocant, detexit. Sic ut merito post Columbum & Nunnium Valboam, detecti occidui orbis præcipuus honos Cortesio deferatur. Occiduarum hanc terrarum detectionem, & Mexicani regni translationem, atque immutationem, Cometes, multo lumine ex Orientis partibus coruscans, denunciasse creditur. Ipsi Mexicani flammantem tremuloque splendore micantem ex Guastacano sinu & Veræ Crucis portu venientem, ab oriente ad occidentem ferri multo tempore conspexere. Quin & humana effigie augustiorem speciem, cujus caput inter nubila condi videbatur, Mexicanis apparuisse ferunt: ingentia quoque bellatorum agmina Hispanico ritu in aëre decurrere visa sunt. Quæ res sermonibus occasionem præbuit, futurum ut Motezumæ tempore, barbati ex ultramarinis regionibus ablatum naturalibus imperium usurpent. Tezucanus & Tlacopanus regulus consternati novitate eorum quæ afferebantur, Motezumæ improperabant, aëreorum horum bellatorum arma vestimentaque in nihilo differre ab iis quæ penes se recondita habebat. Cumque petentibus iterum regulis, ut prolatum gladium vagina educeret, neque Motezuma, quantumvis totis connixus viribus, ferrum dimovere posset, pro infelici omine gentes, quantumvis barbaræ, accepere. Motezuma ut offensos regulos placaret, multa excusando, persuadere illis nitebatur, arma vestimentaque illa in majorum suorum archivis reposita asservataque fuisse. Visum est quibusdam arcam illam vestiariam in maris littore repertam, cum à maritimis habitatoribus ad Motezumam cum gladio pariter & aureo annulo delatam fuisse. Ab aliis relatum est, præfatos regulos conturbatos fuisse ad conspectum munerum, quæ Cortesius ante adventum suum Motezumæ per Tendillum præfectum misit, subiisse tum primum cogitationem, armis exuviisque ejuscemodi, legiones in aëre depugnasse. Sed hisce omnibus memorabilior est visio apparitioque, quæ paulo ante Cortesii adventum cunctis Mexicanis inspectantibus sese obtulit: Captivus quidam in expiationem regni, cum multis aliis, idolis sacrificandus hostia ducebatur: is detestatus ferales ritus, verum Deum cœli supplex invocans ut sui misereretur, multis lachrimis orabat: Protinus duo viri veste candida amicti deprecanti visibiliter astiterunt, hortantes, moriturus bono ut animo esset, quando cæleste Numen cui sese enixe commendaverat, illi propitiaretur: sacrificulis tamen idolorumque ministris denunciaret, crudelem lanienæ & sacrificii morem, primo quoque tempore disjectis prophanis aris finem habiturum, jamque in procinctu esse quibus hujus rei executio demandaretur, hæreditariumque harum terrarum imperium, venturis temporibus concederetur. Inter has voces miser sanguine suo terram conspersit, multi astantium novitate rei attoniti, verba interfecti mactatique ante aras, & vultum habitumque istiuscemodi præconum accurate notarunt: postmodum disjectis Mexicana in urbe idolorum simulachris, expiatisque templorum delubris, cum Angelorum figuras, alis albaque veste insignes, depictas conspicerent, præcedentis visionis personas habitumque agnoscebant pariter, & mirabantur. Parte alia fortuna sub annum sesquimillesimum quingentesimum vigesimum quintum, vastas immensasque Peruvianarum provinciarum terras, inexhaustis opibus celebres aperuit, ductu Francisci Pizarri, devicto & capto potentissimo rege Atabalipa. Hujus conquisitionis initia & progressus, nunc quoque breviter recensere, instituti operis ratio monet. In civitate Panamana, quæ in faucibus Isthmi illius sita est, qui Australes Americæ terras Mexicanis cæterisque septentrionalibus regionibus conjungit, commorabantur Franciscus Pizarrus, veteranus miles, Hojedæ quondam infortuniis clarus, Didacus Almagrus & Ferdinandus Lucius, qui cum opulentia atque facultatum copia cæteros longe anteirent, communicatis inter se fortunis, omniumque bonorum societate inita, in id unum erant intenti, ut nova stupendaque navigatione, detecto aliquo terræ tractu nominis sui æter-

Motezumæ interitus.

Mexico urbs capitur.

Cortesii expeditio.

Prodigia.

Peruviæ detectio.

nam memoriam ad posteros transmitterent: hæc inter se quotidianis sermonibus agitando, eo devenere ut proponerent, occidentalia littora æquatori vicina aut subjecta, nova perquisitione tentare, quum Vasquii Valboæ, & Cortesii labor, alios terrarum tractus magis septentrionales detexisset.

Fr. Pizarrus explorator missus.

Franciscus itaque Pizarrus, cui ex societatis capitulis audendi proficiscendique provincia evenerat, impetrata navigandi venia à Petro Aria, Terræ firmæ sive Dariensis continenti præfecto, instructa diligenter brigantina sive myoparone, post diuturnam ignoti littoris explorationem, cum 114 militibus ad Peruanam obscuram & ignotam tunc temporis gentem appulit; à Peruano littore ad Ambustorum gentem venit, sed occurrentibus passim barbaris infestis telis, amissis aliquot militibus, ipse in prælio ictus retrocedere, & in propinquiorem Isthmo portum deflectere coactus est.

Almagri navigatio.

Almagrus interea cum fausti benignique rumores de Pizarro subinde vulgarentur, adornato instructoque navigio, in quo septuaginta viri fortissimi erant, Pizarrum sequutus, similem navigationem aggressus est, delatusque ad Sancti Iohannis portum, qui centum passuum millibus à Panamaide distat, nusquam invento Pizarro, lustrabundus tamen institutum cursum prosequens, circa hæc littora hæsit: sed cum Pizarrum ad Ambustorum fines penetrasse intellexisset, huc quoque contendit, nihilo tamen benigniorem fortunam expertus est, nam ingruentibus barbaris venenatis sagittis,

Almagri pericula.

Almagrus infœlici ictu altero oculo orbatus est, multisque suorum cæsis, in fugam actus, cum paucis ad naves fugiendo vix evasit. Damni tamen accepti solatium fuit Pizarri inventio, quem iniquo hoc littore discedens consequutus est. Tum quidem inter se gratulatione facta, communicatisque consiliis viribusque, instructis duabus navibus

Viriusque nova expeditio;

& tribus Indicis Canois cum 200 militibus, eidem sese rursus navigationi accinxere, in qua pericula laboresque gravissimos perpessi sunt:

Calamitates.

littora namque ingentium fluminum, quæ à præcelsis rupibus, magnis ostiis in pelagus evolvuntur, agmine undarum obruta & constrata sunt, cœcisque occultorum vadorum syrtibus infestantur, difficilemque advenis exscensionem præbent; quin & ipsa hæc fluminum ostia stridentibus immanibusque hydris plena sunt, quæ 20 aut 25 pedum longitudinem æquant, aut excedunt, Indi *Caymanes* vocant; hæ magna ubique frequentia fluminum accessus obsidentes, diram proficiscentibus cladem inferunt: in terram quoque exeunt ova repositurae, quæ in arena littoris recondunt, ut solis calore excludantur, tardo incessu per arenarum acervos gradiuntur (Niloticis Crocodilis persimiles) si quid in aquis sentiant, confestim ad ima detrahunt, & dilaniant: canibus præcipue delectantur. Harum belluarum incursu Pizarrus & Almagrus magna sæpius, dum littora illa perlustrant, incommoda accepere. Incredibili insuper fame premebantur, cum absumpto longinqua peregrinatione commeatu, in regione inculta neglectaque, nihil ad victum alimoniamque præparare, aut nancisci possent, præter unos littoralium retarum, quas manglas vocant, fructus insuaves & insipidos ac muriæ salsugine infectos. Quamcunque in partem proras converterent, aderant infesti barbari, qui telis veneno infectis, navigantes sine intermissione fatigabant, probrosisque clamoribus onerabant, quod orbis terrarum exules, & veluti nebulonum scurrarumque sentina ab omnibus expulsi, in modum piratarum vagabundi errarent. Hisce circumventi difficultatibus, cum etiam ex 200 militibus vix 80 incolumes superessent, communi sententia placuit Almagrum ad novum, in mortuorum locum, legendum militem proficisci:

Almagrus ad novum legendum militem proficiscitur.

interea Pizarrus ad Galli insulam secessit, ubi inter summas angustias delituit. Sed Almagrus dum procuratis negotiis scriptisque militibus ad Pizarrum redire cogitaret, à Petro Rio Isthmi Dariensis præfecto, præter exspectationem retentus est, quod milites pertæsi periculosæ & infructuosæ navigationis, per litteras clam præfectum rogassent, ne plures in profectionem omni periculorum generi obnoxiam abducendi Almagro potestatem faceret, utque sibi redeundi licentiam daret; Didaco igitur Almagro Panamæ retento, præfectus, reliquis per Tafurum legatum suum recedendi potestatem fecit: deserto itaque relictoque Pizarro, Panamam pene omnes rediere, sic ut ex 80 militibus, duodecim tantum multis precibus deliniti apud Pizarrum remanserint, inter quos recensentur Nicolaus Riverius, Petrus Cretensis, Iohannes Torræus, Alphonsus Brisenius, Christophorus Peralta, Alphonsus Trugillanus, Franciscus Cuelarius, & Alphonsus Molinus. Quos Pizarrus blanda oratione cohortatus, ut paululum sustinerent, meminissentque ad ingentis laudis honores divitiasque enitentibus, per omnes difficultatum angustias fortissime gradiendum; eaque in vita demum dulcissima suavissimaque accidere, quæ magnis laboribus periculorumque angustiis parta essent; hisce dictis confirmatos ad sustinendas fortiter secum quascumque præsentis inopiæ angustias animavit, sed paucitatis suæ conscius, non ausus illic morari, ad Gorgonam insulam deflexit. Didacus Almagrus ægre obtenta venia, una navi commeatum Pizarro in Gorgona degenti submisit, sine ullo tamen militum supplemento;

Pizarro commeatum submittit.

Pizarrus itaque neque hic propter suorum exiguum numerum diutius ausus morari, relicta Gorgona naves conscendit, perpetuisque jactatus ventorum tempestatibus, adversique maris furenti æstu, id tandem littus tenuit, quod inter S. Michaëlis, & Trugilli colonias est. Sed cum præ suorum paucitate longius progredi non auderet, ovium gregem ad Chiræ amnis ripas depascentem, cum aliquot barbaris cœpit, inde fugienti similis Tumbæum pervenit: de ea urbe ex barbaris didicit, celebrem quondam fuisse, regiamque Peruanorum regum celeberrimam habuisse, sed Punensium insulanorum irruptione prope eversam, à pristino nitore decidisse. Pizarrus cum nonnullos dies explorabundus hic hæsisset, Panamam rediit post triennium quam inde recesserat.

Pizarrus Panamam redit.

Et quum conatus suos à Præfecto Dariensis impediri animadverteret, in Hispaniam contendit; expositaque Cæsari Carolo suæ navigationis fortuna, hujus regionis dete-

In Hispaniam proficiscitur.

Panamam redit.

detegendi præfecturam petiit, & obtinuit. Confecta itaque classicula Panamam rediit, comitatus quatuor fratribus, Ferdinando, Iohanne, Francisco Martini, & Consalvo, quorum postremi semigermani, ipse Franciscus & Consalvus diversa matre orti naturales erant. Almagrus cum intellexisset Pizarrum in conventionum tabulis, pro suo commodo omnia cum Cæsare transegisse, oblitumque amicitiæ & opis antea præstitæ, nullum sibi locum reliquisse, vehementer commotus, Pizarro implacabiliter irascebatur, intercedente tamen Ferdinando Pontio, promissa aliqua imperii portione, Almagrus in præsentiarum quievit. Pizarrus instructa liburnica cum fratribus in altum provectus, aliquanto tardius, quam secundum regionis littorisque naturam conveniret, Peruvianum littus tenuit, expositisque militibus ad Coaccios populos pervenit. Hi continuis negotiationibus exercentur, terramque habent omni commeatus genere abundantem, & ingenti smaragdorum proventu nobilem, cujus opulentiæ fidem ut faceret Pizarrus, eaque spe ad signa sua plures milites confluerent, smaragdorum specimen & aureorum nummûm triginta millia quæ apud Coaccios hosce populos conflarat, duabus celocibus Panamam remisit, inde ad Portum Veterem concessit, ubi casas coloniæque fundamenta moliri instituit. Ad famam Peruvianorum divitiarum, Benalcazar & Iohannes Foresius, duabus navibus, cum singulis equitum peditumque turmis, ex Nicaragua solventes Pizarrum consequuti, oportunum illi auxilium attulere. Portus Veteris rebus constitutis, cum verrucarum serpigine militum ora infestarentur, Tumbæum processit, atque in insulam Punam continentis littoribus objectam trajecit. Insula hæc aquæ dulcis cum primis, & piscium ferarumque copia abundans, incolas habet gnavis ingeniis & nativa virtute præstantes, objectis sibi littorum accolis formidabiles, multa navigandi peritia vicinis cogniti, qua Tumbæum quondam expugnatum evastarunt. Navigant enim duobus tignis super tabulatis, lignorum sic contignatorum basi, ne fluctuum assultu sedentes molestentur, asserum contabulationem superstruunt, tantæ firmitudinis atque capacitatis ut equos perferat, & amplius quinquaginta vectores traducendos excipiat, quantumvis solo funium nexu juncta & colligata ea sit compages. Punenses, priusquam Pizarrus trajiceret, advenarum hanc manum antequam littoribus hisce assuesceret, & majore appellentium indies numero augerentur, finibus suis arcere cupiebant, sed cum æquo marte nihil proficerent, ad notas fraudes delapsi, Pizarrum militesque navigiis sive pontonibus suis receptos, dissolutis tignorum vinculis subito demergere decreverant, perfecissentque; sed sive Philippilli & Francisci Pochecanorum interpretum indicio, detecto dolo, sive quia barbaris nunquam fidendum esse, præcedentibus militiæ suæ tyrociniis Pizarrus didicerat, milites districtis gladiis intentissime remiges observare jussit, eaque singulari industria cladem avertit, nam barbari deterriti micantium gladiorum fulgore, à fœdo incepto destitere. Exscensione in terram facta, Pizarrus humaniter à Gubernatore susceptus, sed postea fallacissimæ gentis insidiis pene oppressus est, nam copiis oportuno loco abditis, eruptioneque in sequentis noctis tempus destinata, legatos de pace & communibus rebus transigendis ad Pizarrum miserant, oratione in perfidiæ simulationem tam apte composita, ut Pizarrus syncere secum agi crederet, neque tantum fraudis perfidiæque rudibus barbarorum ingeniis inesse suspicari posset; itaque prolixe collaudatos benigno responso dimisit. Sed ubi rem certius cognovit, magna cæde incautos nihilque tale timentes oppressit, insulamque populabundus percurrit; postero die barbari canois suis, nihilo segnius lembis Pizarricis adnavigantes, Consalvum Pizarrum, qui navibus præsidio relictus erat, magna vi adorti, pene circumvenerant, cum nullo suorum damno, aut sclopetorum tormentorumque fragore deterreri, vel ut cederent impelli possent; jamque vulnerato in femore Consalvo, non dubia clades imminebat, nisi in tempore à Francisco Pizarro submissum equitum præsidium, navium propugnatores, cæsis quam plurimis barbaris, metu periculoque liberasset. Tumbæum inde petere statuit, sed priusquam in continentem trajiceret, demulcendos accolarum animos, & novi beneficii gratiam ineundam ratus, sexcentos utriusque sexus captivos carceribus liberatos, domum remisit, missis una tribus militibus, qui regionis urbisque situm cognoscerent. Sed barbari simul atque terram contigere, beneficii accepti immemores, omnisque humanitatis expertes, tres hosce Hispanos, barbara superstitione, veluti receptæ libertatis hostias, idolis suis crudeliter immolarunt: eadem sors Ferdinandum Sotum, Floridæ postea Adelantadum mansisset, qui navigio captivos aliquot in adversum amnem Tumbæo vicinum deducebat, nisi à Didaco Aquerio & Roderico Lasannio de Indianorum perfidia edoctus, mutato cursu ad suos celeriter rediisset. Tumbæi maritimæque oræ accolæ interea jubentibus regulis dynastisque, cum uxoribus, notaque supellectile deserto littore, ad montes celeriter perfugerant: quæ res Pizarri conatus retardavit, nam barbari scaphas canoasque quibus in terram exponere milites posset, fugientes abdiderant: per summas itaque difficultates expositis tandem copiis, Pizarrus Tumbæum processit, missisque ad vicinos barbarorum principes legatis, ut metum deponerent, ad colloquia conferenda, armisque omissis pacem amicitiamque firmandam invitabat. Nusquam benigne audita legatio est, sed infesti exterorumque perosi, pabulatum profectos, aut commeatum quærentes longius à sociis progressos, repentina incursione opprimebant: cujus pertinaciæ contumeliæque vindicandæ causa, Pizarrus sub vespertinum crepusculum cum quinquaginta equitibus Chiram amnem trajecit, celeriterque inde per asperos ignotosque montium calles in aurora ad hostium castra pervenit, barbarosque rei novitate attonitos, tumultuarie pugnam excipientes, castris exuit, omnibusque belli calamitatibus afflixit, donec pacem petentes oratores mitterent cum aureis argenteisque muneribus. Hujus victoriæ successus Tan-

Pizarri expeditio.

Puna insula.

Pizarri ex Punensium perfidia discrimen.

Pizarrus Tumbæum procedit.

Tangaranæ provinciæ regulos accolaſque, ad pacem amicitiamque ſimiliter illexit. Coloniam inde S. Michaëlis ad Chiram fluvium in Tangarana valle deduxit, portumque Paytam, quo Panama Nicaraguaque deſcendentibus, fidelis tutuſque receptus eſſet, communivit. Pizarrum hiſce rebus intentum, legati Guaſcaris Ingæ adiere, opem adverſus vim & injuriam Atabalipæ orantes, nam Atabalipa Gynacavæ filiorum minimus, pro regni Quitonici poſſeſſione, fratri bellum moverat. Hunc Gynacava pater, Quitonico regno ſubjugato, & in provinciam redacto, cum ob loci amœnitatem diutius ibi permanſiſſet, relictis Cuſcone Guaſcare cum duobus aliis filiis, Mangone & Paulo, ex alia uxore genuerat, eumque ſupra modum diligebat, Cuſconemque reverſus, in Quitonico regno parvulum nutriri juſſerat; cumque aliquamdiu Cuſconica in urbe hæſiſſet, Quitonici agri & Atabalipæ filii, quem præ cæteris diligebat, viſendi deſiderio ductus, cum Atabalipæ filii conſuetudine & aſpectu ſeſe oblectaſſet, legato eidem Quitonico regno, vita exceſſit. Atabalipa defuncto patre legatis nunciiſque ſtatim ad Guaſcarem miſſis, parentis mortem deplorans, & fœlicem fratri paterni regni Ingariatum ſive imperium precatus, petiit ut ejus pace atque conſenſu, legati ſibi Quitonici regni extra Cuſconici imperii limites remoti, poſſeſſionem concederet. Sed Guaſcar averſatus Atabalipæ petitionem, regni Quitonici poſſeſſionem nullo modo ſibi dimittendam cenſuit, quia ſine imperii Cuſconici enervatione nullo modo fieri poſſet; Atabalipæ nihilominus ſi concepta regni cupiditate, voluntarie liberaliterque decederet, in ejus rei detrimentique compenſationem, alia loca offerebat cum immenſis regiæ gazæ theſauris, quibus ſecuræ vitæ tranquillitate, regii ſplendoris decus tueri poſſet; ſin contra tenderet, & regni cupidine abriperetur, eidem renuntiari juſſit tum ſeſe regnum vindicaturum, & Atabalipæ temeritatem armis proſequuturum. Atabalipa intellecta fratris voluntate, celeri anticipatione hoſtiles fratris conatus opprimendos cogitavit: itaque expedito milite progreſſus, ingentia terrarum ſpatia à Quitone auſtrum verſus inclinantia invaſit: jamque Tumebambam uſque pervenerat: hic Guaſcar cum infeſto exercitu occurrit, atrociſſimaque trium dierum dimicatione, cum militum numero ſuperior eſſet, Atabalipam magna principum militumque ſtrage, qui circa illum memorabili morte dimicando ceciderant, devicit, & vivum cœpit: Victoria iſta non in hujus modo prælii gloriam, ſed ad totius belli ſummam profuiſſet, niſi inſolentia vulgi pulcherrimam hujus rei occaſionem corrupiſſet. Namque Atabalipa, cum Guaſcarianus miles frequenti cantu & in multam noctem extracta potatione de victoria triumpharet, effracto muro fugit, & ſalvus ad ſuos Quitonem rediit. Vbi reparatis viribus, ut ſuos in ſpem melioris fortunæ erigeret, à patre Gynacava ſeſe in ſerpentem transformatum per rimulam evaſiſſe, certamque ſibi à patre adverſus Guaſcarem victoriam promiſſam ementiebatur, ſi virilibus animis acceptæ cladis labem eluerent, & incepto forti obviam hoſtibus irent; hiſce ludibriis confirmatis ſuorum animis, educto rurſus exercitu, primum Guaſcaris exercitum multis ſecundis commiſſis præliis fudit atque fugavit, inde fortunam ſequens ducem, Cuſconem verſus contendit, atrociſſimaque crudelitate Canares populos aggreſſus, regionem evaſtaſſe, & plus quam 60 hominum millia interfeciſſe creditur. Tumbæum inde progreſſus, civitatem deſtruxit, totumque hoc Peruviæ latus quod à Quitonicis finibus ad Caxamalcam uſque extenditur, ſubjugavit, Punam inde objectam Tumbæis littoribus inſulam quoque tentavit, ſed magna ſuorum ſtrage repulſus, incepto abſtitit, cum Guaſcarem fratrem numeroſo exercitu adventare certis explorationibus didiciſſet. Guaſcaris itaque legati Pizarrum adiere, orantes auxilium adverſus manifeſtam Atabalipæ rebellionem: Pizarrus Guaſcari Regi nunciari juſſit, cauſam ipſius ſibi curæ fore: ſic dimiſſis legatis Ferdinandum fratrem Tumbæum remiſit, ut militum manipulos, qui iſtic adhuc hærebant, propere adduceret. Ipſe interim ad Sancti Michaëlis fanum contendit, relictiſque illic antiquis debilitatiſque militibus, cum reliquis Caxamalcam adverſus Atabalipam contendit. Guaſcar, propterea quod Pizarri adventum expectabat, Cuſconicam ante urbem ſtativa habebat. Atabalipa, qui antea fratrem Guaſcarem magnis itineribus adventare audierat, miratus quænam illum res teneret, Quiſquiſium & Calicuchimam ſtrenuos duces cum quinque hominum millibus Cuſconem uſque præcurrere, hoſtiumque conſilia, & ſitum caſtrorum explorare juſſit. Qui cum haud procul ab hoſtium exercitu eſſent, ut latentiores hoſtem fallerent, propiuſque ſine periculo hoſtilibus ſtationibus ſuccederent, alterius viæ diverticulum ingreſſi, Guaſcarem venationi intentum, longiuſque à caſtris; cum octingentorum tantum hominum comitatu provectum, obvium habuerunt; Atabalipani ad primum hoſtium conſpectum arma expediunt, Guaſcarem circumſiſtunt, & nihil auſum capiunt. Ad famam capti regis, quæ paucorum fuga per medias hoſtium ſtationes in caſtra non procul inde perlata erat, primo ſtupor & metus omnes invaſit, dehinc pudore amiſſi regis accenſi, Imperatori & commilitonibus à paucis graſſatoribus interceptis, ſubveniendum eſſe conclamarunt; ſumptis itaque armis, & expanſis quam longiſſime alis, ne qua hoſtis fallere aut elabi poſſet, Atabalipanos adſequuti, ingenti corona circundedere: jamque inſtans dimicatio, & ingens regem repoſcentium clamor pene omnes ita exanimaverat, ut contra Guaſcarianos ordines ac coronam, trepidi nihil auderent. Sed duces Atabalipani novo conſilio Guaſcarem circumſiſtunt, ſtrictoque ferro terribili voce præſentem mortem comminantur, niſi ſuos illico inde faceſſere jubeat: tum Guaſcarem inter libertatis ſpem, & præſentis mortis metum æſtuantem, tantus repente horror ſtuporque invaſit, ut vitam libertati præferens, vehementi obſecratione ab incepto ſuos deſiſtere juſſerit, miſerque incerta ſuorum victoria, victus & captus manſerit: Guaſcariani, tanquam ſupremo erga reluctantem principem officio functi, cum operam ſuam

Atabalipa capitur; evadit.

Guaſcaris legati à Pizarro auxilium petunt;

Guaſcar à fratre capitur.

ſuam regi ſuo inutilem eſſe viderent, dilapſi diſperſique domos ſuas abiere: ita Atabalipa nullo reſiſtente Caxamalcam victor tenuit: Pizarrus audito Guaſcaris infortunio, confeſtim per vaſtas Motupianas ſolitudines Caxamalcam verſus iter intendit: in itinere Atabalipæ legatum obvium habuit, pictos deauratoſque calceos, aureaſque armillas Pizarro deferentem, ut quum his indutus veniret, ab Atabalipa internoſci poſſet: Pizarrus dimiſſo legato, cœpto itineri inſtitit, donec Caxamalcam contingeret. Altera hic Atabalipæ legatio occurrit, ferociter vetans ne abſque Atabalipæ conſenſu hoſpitium deſumeret. Sed Pizarrus nullo dato reſponſo, caſtra more militari locavit & communivit. Ferdinandum deinde Sotum ad Atabalipam cum viginti equitibus miſit, ut Atabalipæ voluntatem, qui inde mille ferme paſſibus conſederat, pacem an bellum mallet, certius intelligeret. Sotus cum equitibus provectus ad uſque hoſtium caſtra, cùm liberiore & concitatiore curſu procurreret, ingentem barbaris terrorem attulit, & cum nonnulli fuga aut corporis declinatione, in ſe ruentium equorum impetum devitaſſent, ne currentium pedibus protererentur: hos Atabalipa, ut aliis metum demeret, interfici juſſit: nam Atabalipa Hiſpanorum paucitatem equorumque nunquam viſum impetum contemnebat: Miacabalica quippe Pochechicanorum regulus necdum expertus equorum ferociam, aut Hiſpanici mucronis aciem, cum per legatos de advenarum adventu Atabalipam monuiſſet, per contemptum addiderat, barbatos hoſce exiguo tantum numero adveniſſe, aſſiduoque proficiſcendi labore adeo fatigata corpora trahere, ut immenſi itineris magnitudine victi, pedibus ulterius progredi non poſſint, ideoque ovibus grandioribus vectos inſidere, quos ut terrorem aliis incutiant, equos vocitent. Cæterum venientem ad ſe Sotum Atabalipa nullo alloquio dignatus, per interpretem Pizarri poſtulata excepit: poſtmodum miſſus Ferdinandus Pizarrus, quæ in mandatis à fratre habebat, breviter expoſuit: nempe Franciſcum Pizarrum trajecto enavigatoque Oceano, Regis Hiſpaniarum auſpiciis adveniſſe, ut de communibus rebus cum ipſo tranſigeret, regiſque ſui nomine pacem amicitiamque firmaret. Atabalipa ſolam eam ſupereſſe concordiæ amicitiæque ineundæ conditionem reſpondit, ſi Pizarrus extemplo regnis illis decederet, aurique & argenti ſpolia quæ Punenſibus Tumbæiſque abſtuliſſet, ſtatim reſtitueret, tum licere illi ut de cæteris diſceptaturus ad ſe Caxamalcanam in regiam veniat. Ita Ferdinandus re infecta dimiſſus, prælio decernendum fratri ſuo renunciat, plurimaque de hoſtium caſtris ac multitudine commemorans, haud dubia timoris ſigna edebat: ſed milites interritis & invictis animis omnem ſpem in divinam opem, ſuaſque dextras contulerant. Ipſe Pizarrus paucis ſuos cohortatus, equites omnino ſexaginta quos habebat occultos, loco ad inſidias oportuno conſidere juſſit, ipſe peditem ducendum ſuſcepit. Atabalipa in aciem ſimiliter deſcendit, locandiſque ordinibus intentus, Ruminaxim ducem cum quinque militum millibus in cava valle pugnæ ſignum expectare juſſit, ut

Sotus à Pizarro ad Atabalibam mittitur.

Ferdinandum fratrem Pizarrus miſit.

averſos in pugnam hoſtes, nihil tale metuentes, adoriretur, aut refugientes exciperet. Ipſe ſublimis Satraparum humeris aurea lectica geſtabatur: præcedebant trecenti delectæ juventutis, regiis inſignibus conſpicui, à tergo purpuratorum turba ſequebatur aureis quoque geſtaminibus inſignes, tanta victoriæ fiducia, ut ſolo aſpectu Chriſtianos in fugam ſeſe acturos confiderent: nam equorum priſtinus ille terror, qui Miacabelicæ denunciatione ſatis reſederat, cum equitem nullum conſpicerent, omnem timorem Atabalipanis ademerat: ipſe Atabalipa in ſubjectam Caxamalcanæ urbis planitiem progreſſus, Hiſpanorum manum nullo equitum præſidio firmatam deſpiciens, Pizarrum nihil auſurum exiſtimans, jam illos, inquit, tenemus. Interea Vincentius Valaverdius Epiſcopus, Bibliorum ſacrum codicem manu geſtans, qui de creatione mundi, humani generis lapſu, reſtitutione aliiſque indubitata fide à Chriſtianis credita, ſatis longa oratione explicavit: addens ſummo æterni Numinis beneficio Carolum V Hiſpaniarum regem, præfectum ſuum huc deſtinaſſe, ad ſynceram ejus opinionis fidem publicandam, ut ſacra religione imbutus, in cæleſtis hæreditatis jus atque partem cum ſubditis ſuis cooptari poſſit: quod ſi hujus religionis placita amplecti, & beneficiario jure in Caroli Cæſaris clientelam concedere velit, egregie ipſum ſuæ cum primis ſuorumque ſaluti & paci atque quieti conſulturum; ſin veræ religioni idololatriam, & paci bellum atque vim præponere in animum induceret, Pizarrum ferro, & igne, & quibuſcunque bellicarum ærumnarum incommodis univerſum regnum everſurum. Atabalipa paucis reſpondit, ſeſe fœlici victoria Guaſcaris fratris ſuperbam fortunam evertiſſe, eoque belli jure capto, in ſuam poteſtatem vertiſſe, ideoque nihil ſibi eorum, quæ Pizarrus regis ſui nomine agitaret, curæ eſſe, neque ſcire quorſum tendant quæ de nova religione Chriſtianorum loqueretur, quando nullos ex majorum ſuorum recepto præſcripto deos, præter Solem & Pagacamam agnoſceret, mirum eſſe unde hæc ipſi adferantur. Cùm Codice, Antiſtes, quem manibus tenebat, omnia contineri dixiſſet, Atabalipa ſuſcepto Codice, verſatiſque aliquot foliis ſubridendo eundem abjecit, addens: nihil ſibi hunc librum fari. Tum ad ſuos recurrens Antiſtes, retulit quæ viderat Atabalipanæ contumaciæ ſigna. Pizarrus intelligens ulterius cunctandum non eſſe, fratribus ſuis cum equitibus ex inſidiis conſurgendi ſignum dedit, ipſe adverſus primum agmen, in quo Atabalipa vehebatur, impetum fecit. Equites eodem momento tripartito agmine invecti, tormentaque in confertas barbarorum catervas immiſſa ingentem miſerorum ſtragem edidere, nam catenis ardentibus ferreiſque globis puncto temporis integræ virorum cohortes diſcerpebantur. Incumbentibus ferociter equitibus, Atabalipani metu præcipites in ſuos converſi, pro ſe quiſque equorum obtritu eripere ſeſe contendebat. Ingens certamen circa regiam lecticam contractum eſt, quod quidquid inter barbaros roboris erat, ibi ad ſupremam opem intentum paratumque ſtaret, & ſervandi regis magis quam ſui periculi

Pizarri cum Atabaliba prælium.

periculi memores, gestantes bajuli, alii aliis incredibili celeritate succederent. Pizarrus metuens ne suis continua pugna defatigatis, barbari quantumvis in fugam palati, vires resumerent, atque prælium regis servandi causa redintegrarent, suos cohortatus, incumbi atque urgeri acrius jubet, ibi prope novo certamine cœpto, Hispanorum globus objectos acerrime pugnantium cuneos perrupit, & ad regem per barbarorum stolide in ultimam dimicationem pugnantium acervos pervenit. Illum trepidantem, cædemque ac fugam suorum circumspectantem, Pizarrus arreptum promissa cæsarie lectica detrahere nitebatur, tantusque lecticam impellentium impetentiumque Hispanorum ardor erat, ut Pizarrum, detractum lectica regem retinentem, vulnerarent. Capti soloque dejecti regis rumor, fausto militum clamore vulgatus, veluti omni amissa spe, barbaros omnes in fugam dedit, tanta ruentium vi, ut dum pro se quisque primum effugiendi locum quærit, miserabili se invicem impedientium turba involverentur, ac nisi murum Caxamalcanæ urbis aream cingentem, metu vires addente, perrupissent, multi mortales novissimis primos impellentibus proculcantibusque, compresso intra viscera spiritu suffocati periissent. Ruminaxis auditis tormentorum bombis, cum frustra erumpendi signum expectasset, inter primum tumultum Quitonem iter intendens profugit. Nusquam ab omni hominum memoria tantum prædæ militantibus cessit, jacebant toto campo aureæ argenteæque occisorum exuviæ, quæ omnem avaris etiam ingeniis auri sitim demere potuissent: ultra ingentem aureorum argenteorumque vasorum operosis artificiis elaboratorum multitudinem, solius Atabalipæ castrensis supellex sexcenta aureorum millia excessisse fertur. Atabalipa cum captum se videret, rogavit, ut comiter pro pristina sua fortuna secum ageretur, spondens si à Pizarro pristinæ libertati restitueretur, in redemptionem illam, præter amissam direptamque supellectilem, tantum sese cælati auri argentique impensurum, ut quadratam aream Caxamalcanæ regiæ, quousque exporrectis brachiis contingere posset, oppleret. Pizarrus stupens ad tanti promissi amplitudinem, cum Atabalipæ oblationem omnino sibi acceptandam duxisset, Atabalipa è vestigio in omnes partes, ac præcipue Cuscum, ad totius provinciæ thesauros Caxamalcam comportandos, citos nuntios misit, brevique ingens auri copia in castra delata est, majorque indies comportabatur; promissi tamen perficiendi impossibilitas quam Hispani animis conceperant, præsertim cum receptæ promissionis tempus effluxisset, effecit ut suspicari cœperint, inanibus tantum verbis, sese à rege, aliud in illorum perniciem moliente, novasque copias contrahente, delusos & ludificatos, ut reparatis interea viribus fractisque carceribus effugeret. Atabalipa sentiens quam apud suspicacia ingenia magno in discrimine sua salus versaretur ex dilatione promissi auri, cum Pizarro multis super ea re egit: subdens, neque tantum temporis promissi elapsum esse, ut moram importandi auri, iniqua interpretatione ad frustrandi artes detorquere deberent, quando non diligentiæ intermissione, ulla auro convehendo mora facta sit, sed locorum intervallo, præcipue Cusconæ urbis distantia: neque esse quod eum quidquam novaturum timeant, quem carcere & vinculis clausum in sua potestate teneant. Si certissimis tamen istis rationibus à concepta fraudatæ fidei opinione abduci non possint, mitterent ipsimet legatos Cusconem, qui præsentia sua auri convectionem festinarent. Cum super hac re sententiis variaretur, existimantibus cunctis periculosum esse, infidæ barbarorum genti cujusquam salutem committere; fertur Atabalipa subrisisse, cur enim iter ingredi fideive suæ committere sese vererentur, dum interea ipse cum uxoribus & liberis vinctus obses asservaretur. Missi itaque Ferdinandus Sotus, & Petrus Barus, hi usitatis in gestaminibus, expeditis sexaginta barbarorum humeris ferebantur, qui citato gressu iter capessebant, aliis atque aliis eodem fere numero per distincta viarum spatia succedentibus. In itinere Atabalipanos duces, qui Guascarem captivum trahebant, obvios habuerunt: Guascar compellans legatos, rogabat, ut omisso Cusconico itinere, ad Pizarrum redirent, suisque verbis peterent, & obtestarentur, ut quando ambobus jam fratribus in suam potestatem redactis, totius provinciæ imperium fortuna illi subjecisset, æquo jure litem hanc & de imperio quæstionem dirimeret: quod si faceret, & Atabalipæ promissis sese plenissime satisfacturum, & ulterius Caxamalcanæ regiam ad usque summum tectorum fastigium solido auro contecturum, quod sibi exequi facillimum esse prædicabat, quando paternorum thesaurorum ineffabilem cumulum possideret, neque sibi necessum foret sacrilega manu, templis ornamenta detrahere, sicuti Atabalipa faceret, qui pro redemptione suæ promissionis, Cusconicum Solis delubrum spoliare instituisset. Erant vera quæ Guascar adferebat, nam in ipsis fraterni belli initiis eam ipsam paternorum thesaurorum gazam, magno fossarum numero occultissime defoderat, omnesque ejus rei conscios barbara feritate immisso crudeliter milite trucidarat. Sed Sotus Barusque, sive quod captivi regis infirmam spem, quasi impossibilia polliceretur, riderent, sive quod destinatæ legationis suæ munus intermitti non posse existimarent, nihilo segnius Cuscum versus perrexere: benigne tamen compellato Guascare, cujus causam expeditis Cusconicæ legationis negotiis cordi sibi fore promittebant. Atabalipa præmissis citis nunciis de adventu Guascaris, colloquioque cum Ferdinando Soto Baroque habito, certior factus, facile periculum suum æstimans, si Guascaris postulata ad Pizarri aures pervenissent, fratris interimendi consilium cœpit; cujus facinoris deliberatione æstuantem, à concepto scelere tardabat, quod institutis Christianorum acceperat fratricidia certis ingentibusque suppliciis vindicari: itaque in lachrymas & mœrorem compositus, cum sæpius illachrimando cibo potuque, ac omni alia civili conversatione abstinendo, luctum satis simulasset, percunctanti Pizarro doloris causam, Guascarem fratrem, audito captivitatis suæ infortunio, à præse-

Atabalipa capitur;

& exercitus ejus fugam arripit;

pro libertate immensam auri vim spondet:

ad quam festinandam Sotus & Barus mittuntur;

quos Guascar captivus alloquitur,

majorem auri copiam promittens;

de qua re certior factus Atabaliba,

præfectis suis præcipiti vindictæ studio è medio sublatum esse, respondit, cujus mors tantum animo suo luctus attulerit, quantum fraternæ conditionis ac necessitudinis jus postularet; summo enim sese eum semper perpetuæ venerationis cultu observasse, & quamquam belli fortuna captivum in potestatem redegerit, non eam sibi unquam mentem fuisse, ut vel regni fastigio dejicere, aut vita illum mulctare in animum duceret, spectasse enim sese tantum Quitonicæ provinciæ paterno sibi testamento legatæ fortunam & pacificam possessionem. Pizarrus Guascarem communis naturæ leges implevisse miserando modo commonstrans, rogabat Atabalipam, bono ut animo esset, si iniquum adeo id sibi facinus videretur, posse de homicidio quæstionem exerceri, postquam præsentes belli tumultus resedissent. Atabalipa sentiens conceptum fraternæ necis scelus elevari posse, maturare facinus statuit, itaque extemplo ducibus suis clam interficiendi Guascaris negotium dedit, quod tanta celeritate patratum est, ut nunquam satis resciri potuerit, utrum ante cædem, an post eam confícti luctus simulationem ediderit. Ferdinandus Sotus Barusque Guascarianæ mortis invidia pene conflagrarunt. Seditio militaris deinde sive Guascaris miseratione, sive auri ferendi mora suscitata Atabalipæ mortem, quæ paulo post secuta est, secus ac speraverat, acceleravit. Captivum deinde aurum divisum est. Regium vectigal 400 Castellanorum millibus æstimatum est, equiti octo aureorum nummûm millia, & 670 argenti libræ: pediti 4450 Castellani auri & 280 argenti libræ cessere. Capitanei singuli triginta argenti, & quadraginta aureorum millia abstulere. Pizarro ut Adelantado & expeditionis Peruvianæ præfecto, plus cæteris evenit: mensam quoque solido auro fabrefactam quæ in lectica Atabalipæ fuerat, & 25 Castellanorum millibus æstimata creditur, præcipuam habuit. Didacus Almagrus intellecta fortuna Pizarri, maximamque devicto Atabalipa auri vim in castra ejus conferri, ex antiqua bonorum communione aliquam hujus opulentiæ partem affectans, in tempore adfuit: huic Pizarrus, ut aliquali animi gratitudine incolumem adhuc pristinæ familiaritatis memoriam declararet, exulceratumque hominis animum leniret, centum aureorum Castellanorum nummûm millia donavit, militibusque ejus quantumvis in nullam capti regis, de jure, fortunam admittendi viderentur, singulis viritim 400 aureos divisit. In tanta auri argentique affluentia, plurimi qui damnato nefandæ aleæ lusu, delatam sibi partem dissiparant, sordidi & egeni aliorum fortunam suspiciebant. Alio insuper malo auri argentique possessores premebantur, nam multiplicatis loculis, subito omnium quoque rerum caritas invasit, nam ocrearum aut caligarum par 30 Castellanis, cappa Hispanica centum aureis, vini mensura 20 aureis appretiabatur: quorum quoque ultra modum, ad tria, quatuor aut quinque ducatorum millia auctum est pretium: tenuitque quasi malo damnatam, hæc rerum omnium caritas sequentibus aliquot annis hanc provinciam. Vectigale aurum cum relatione hujus Peruvianæ expeditionis Pizarrus per Ferdinandum fratrem ad Imperatorem transmisit. Plurimi militum tam vasta præda aucti, impetrato commeatu, in patriam remeantes fama Peruvianarum divitiarum, totam Hispaniam complevere, materiamque vulgi sermonibus præbuere, arrectis plurium animis in rerum novarum & similis arridentis fortunæ spem. Petrus quoque Alvaradus veteranus Cortesii miles, qui pacatis Mexicanis regnis, Guatimalam Dariensi Isthmo proximam subegerat, permissuque Cæsaris gubernandam susceperat, intellecta Peruvianorum regnorum affluentia, instructis aliquot navibus atque liburnicis, in spem Quitonici regni occupandi, ad portum veterem exscensione facta, per Arcabuxios montes secundum æquinoctii circuli tractum, post varios labores in Quitonicum tandem agrum pervenit. Asperis hoc iter & incultis montibus pene invium erat, nam supra verticem nihil nisi rupes, aut confragosæ & infrugiferæ valles, sed torrida perustaque omnia solaribus radiis conspiciebantur, nullis etiam usquam fontium fluviorumque scaturiginibus propter loci aërisque inclementiam emergentibus. In ea quoque regionis parte mons cæteris excelsior erat, Hispani *Volcanes* vocant, qui ad instar Siculæ Ætnæ igneas flammas evomit, itinerantesque bituminosis glebis defœdat. Per inhospitas hasce terras, sibimet viam molientes errabundis similes gradiebantur, labore, siti & inedia confecti, una supererat miseris commoditas, quod magna in iis aspretis copia arundinum esset, quæ matutino rore madidæ, mediocrem aquæ abundantiam arentibus miserorum faucibus præbebant. Calentem hanc & arentem æstu plagam, frigida madidaque regio excepit, ubi plurimum molestiæ amoliendis disjiciendisque nivibus insumptum est, quæ non montium tantum vertices lateraque, sed & profundissimas valles alte contexerat. Rigebat in dextris ferrum, jamque præ nimio frigore arma manibus corporibusque retinere aut sustinere vix poterant: cum vias quidam scrutarentur, nivosis voraginibus hauriebantur, tantaque in summa mordacissimi frigoris vis erat, ut euntium pedes in ipsis vestigiis constringerentur: sexaginta milites obrigentibus membris veluti somno sopiti, exanimati, in via hæsere, inter hos quoque relatum est, cum uxorem filiasque, quas adduxerat miles, viarum molestia frigorisque intolerandis malis deficere, neque pedem amplius promovere posse cerneret, ipse in conspectu charissimorum pignorum obrigescere maluit, quam celeri gradu commilitones insequendo infœlici orbitatis memoria cruciari. Hisce igitur difficultatibus superatis, in plana viciniora Quitoni loca, aëris & vallium salubritate præstantia Alvaradus, amissa in itinere pene tertia suorum parte, pervenit. Inde ad Almagrum & Benalcazarem opprimendos contendit, sed pace postmodum inita, Almagrus summam centum millium ducatorum pro insumptis in classiculam & milites impensis Alvarado dependit, quos postea Pizarrus Alvarado numeravit, & Alvaradus ad Guatimaliæ præfecturæ functionem recessit. Fœdus quoque post Cusconicum tumultum, leviter satis, adjuncto sibi Soto ab Almagro suscitatum inter Pizar-

Guascarem fratrem occidi jubet.

Prædæ inter Hispanos divisio.

P. Alvaradi in regnum Quitonicum expeditio.

Pizarrum & Almagrum his conditionibus renovatum est; ut Almagrus ad Chiliacos populos detegendos proficisceretur, quamque ea in parte regionem occupare posset, eam ut Cæsaris permissu Præturæ nomine obtineret. Quod si nihil labore dignum occurreret, tum ipse & Pizarrus provinciæ fines inter se partirentur. Sic Almagrus in Chiliaces abiit, sed mox accepto Cæsaris diplomate, omissa infructuosa Chiliensium oppugnatione, Cusconicum in agrum rediit, Cusconem occupavit, & Ferdinandum atque Consalvum Pizarros cœpit, ita ut momento pene tantum duraverit hujus fœderis renovatio, quæ res exitium Almagro postea attulit. Sed & ipse Franciscus Pizarrus fraude Didaci Almagri Iunioris & Iohannis Erradæ circumventus periit, neque Almagro impune fuit. Postea Consalvus Pizarrus arrepta tyrannide, omnia cæde, ruina & incendio complevit, totamque provinciam exactionum contributionibus, bellicisque calamitatibus ita afflixit, ut odiosum & detestabile Pizarrorum nomen in Peruanis regnis, omni tempore sit futurum. Ipse captus in ea pugna, quæ in valle Xaquisaguana parabatur, perpetuis militum suorum transitionibus desertus, arreptæ tyrannidis pœnas dedit. Multi alii insuper viri celebres citra ultraque æquatorem ad occasum meridiemque navigantes, detectis immensis terrarum spatiis, ingentem rerum gestarum famam retulere: horum inferius suo quandoque loco, prout res incidet, mentionem faciemus. Hæc nunc in genere, pro sequentium tabularum introductione sufficiant.

Fr. Pizarri mors.

Consalvus Pizarrus tyrannidem arripit;

sed captus plectitur.

Mediterraneorum Americæ cognitio parum adhuc certa est, maxime ubi in Septentrionem vergit. Maritimæ autem oræ Hispanorum armis subactæ, horum Regi parent. Distinguitur America in duas peninsulas, quarum una est Septentrionalior, altera Meridionalior. Illa Mexicana, hæc Peruviana dicta est, exiguo Isthmo alteram ab altera discernente.

Americæ partes.

America Septentrionalis.

Dimidia ejus pars versus Occidentem æstivum sita, introrsus plane incognita etiam nunc jacet; nec quidquam, præter litora, in ea detectum. Boreale universæ Americæ latus in quantum hyparcticæ objaceat, prorsus latet.

Altera vero pars in regiones dividitur complures, quarum nomina sunt, Canada, Nova Francia, Nova Anglia, Belgica Nova, Virginia, Florida, Nova Hispania, Nova Granata, California.

Americæ Septentrionali 20 circiter milliarium Germanicorum Isthmo annectitur America Meridionalis, quibusdam Peruviana dicta, à Provincia *Peru*, omnium præstantissima. Ipsa ingens peninsula Africaque paullo minor, forma triquetra, in tria panditur amplissima latera. Cuneorum unus Septentrionalem spectat Americam, alter Africam, tertius Oceanum, qui est ultra Fretum Magellanicum, & insulas adjacentes. Longitudo ejus patet Septentrionem inter & Meridiem mill. Germ. 1000. Latitudo summa inter occasum ortumque 800. Regiones, quibus distinguitur, sunt hæ: *Castella aurea, Nova Andalusia, Guajana, Peruvia, Chili, Chica, Paraquaria, Brasilia, Carabana*, omnes Oceano perfusæ. Intus vero in Mediterraneis, Amazonum regio, *Paguan, Picora, Moxos, Vram, Charchas, Tucuman.*

America Meridionalis.

Amnes Americæ præcipui sunt, *Paragnian*, fluens per Novam Franciam. *Maragnion*, qui idem fluvius vocatur Amazonum, per Meridionalem Americam labens. Fluvius argenteus, *Rio de la Plata*. Hi omnes exonerant se in Mare *del Nort*. In oppositum vero mare sive Pacificum, quod vocant *del Zur*, nullus (quod mirum est) eximius amnis labitur.

Fluvii.

Insularum, quæ Americæ ab Oriente objacent, ingens est numerus. At harum nobiliores, *Hispaniola, Cuba & Iamaica.*

Insulæ.

Reperiuntur in his terris Archiepiscopatus 5, Episcopatus 27, Academiæ duæ, artium omnium & scientiarum cognitione florentissimæ, cœnobia plus quam 400 Dominicanorum, Franciscanorum, Augustinianorum, Mercenariorum, Iesuitarum, necnon aliquot Monialium cœnobia, Collegia, Xenodochiorum infinitus numerus, scholæ plurimæ erudiendæ juventuti dicatæ.

Curiæ quæ jus dicunt, Hispani audientias vocant, decem hic numerantur. Prima est in civitate *S. Domingo*. Secunda in urbe *Mexico*. Tertia *Panamensis* fuit. Quæ postea ttanslata est in civitatem *de los Reyes*. Quarta in *Confinium* provinciis fundata fuit, & cum minus hic necessaria esse videretur, alio translata est, in urbem *S. Iago* in regno Guatamalæ. Quinta est in urbe *Santa Fe de Bogota* in novo regno Granatæ. Sexta in civitate *Guadalajara*, in novo regno Galiciæ. Septima in civitate *Quito* in Peruvia. Octava in provincia *de los Charcas*, in urbe *de la Plata*. Nona in Panamaide urbe. Decima est in urbe *S. Iago* in provincia Chiles. Vndecima in civitate *Manila* in insulis Philippinis.

Curiæ vulgo Audientiæ.

Licet autem jam à multis annis ingens controversia fuerit inter Hispanum, & alios Europæ nostræ Principes, de dominio & proprietate harum Terrarum; Hispano ex donatione Pontificis Romani universam hanc Americam sibi vindicante, aliis contra obnitentibus, & hanc vel illam partem sibi adscribentibus atque occupantibus: non putavi tamen aut instituti mei, aut officii esse, ullum arbitrium mihi inter partes assumere, sed simpliciter & bona fide commemorare, quid à singulis nationibus, in singulis partibus gestum fuerit; de jure disceptabunt ipsæ.

Dominio.

NOVA

testatur, oram australem hujus Insulæ isto tempore tenuisse gentes barbaras, omnis cultus atque humanitatis expertes, atque aliorum congressum affatusque penitus aspernantes, cæterum habitu corporis & amictu superioribus omnino similes, nisi quod faciem notis quibusdam inurerent, & veluti lineis persignarent. Idem testatur, & orientalem plagam tum à paulo cultioribus & humanioribus populis, sed infrequentioribus fuisse habitatam: quæ utraque ora jam penitus deserta & cultoribus vacua deprehenditur, certissimo indicio, gentes hasce Europæorum consortia fugere quantum possunt, & ab iis deprehensas non nisi ingratiis obsequium præstare.

Magnus Bancus.

Insulæ Terræ Novæ, quam jam descripsimus, ingens maris dorsum prætenditur, quod vulgari nomine *Magnum Bancum* pleræque Europeæ nationes solent appellare: inter Oceani mirabilia jure referendum: nam quum ingens Oceanus Septentrionalis altissimus sit, ita ut paulo longius à continente fune ducentarum orgyiarum fundum attingere neutiquam possis, hic se veluti in jugum aut dorsum attollit, & modo triginta, mox quadraginta orgyias altum, ad aliquot centena milliaria in longitudinem extenditur, à quadragesimo & uno nimirum gradu ad quinquagesimum secundum versus arctum. Patet autem in latitudinem ad summum viginti quatuor leucas, & ubi paulum angustatur, sedecim atque etiam pauciores: & utrinque definit in conum: Quo magis ad Septentriones vergit, eo profundius fit mare, contra ad austrum, ita ut & cautes quædam hic extare videantur; quas Galli vocant *les Nucquelets*. A Promontorio *Raze*, ad hunc Bancum, viginti quinque leucarum trajectus est, altissimo inter utrumque mari; aliis locis paulo major aut minor distantia est ab Insula *Terra Nova*. Porro incredibilis pene piscium copia quotannis hic capitur, à Gallis, Hispanis, Lusitanis, & aliis nonnumquam nationibus; *Bacalaos* Cantabri, *Moliües* aut *Moriües* vocant Galli, notissimos toti Europæ pisces.

A medio Aprili ad exitum Iulii hic pisces capiunt, captos exenterant & condiunt sale, ita conditi *Moriüe verte* Gallis dicuntur. Toto hoc tempore tanta avium multitudo supervolat, quæ visceribus piscium in mare abjectis vescuntur, (ut vix alio indicio navigantibus opus sit:) & hamis haud secus capiuntur quam pisces, summa cum voluptate: inter illos nominatim celebrant Galli *Fauquets*.

Præter hunc ingentem Bancum, plures alii minores circa Terram Novam observati, & præsertim duo, quorum unus australi hujus insulæ lateri objacet, & ad Insulas S. Petri usque producitur, *Banc au Vert* Gallis dictus; alter autem Insulæ *de Sable* ad Septentriones objectus, versus Boream deflectit; alios commemorare longum esset, neque necessarium.

Isle de Sable.

Porro Insula *de Sable*, (ita ab arenis Galli vocant) ad altitudinem quatuor & quadraginta graduum sita est, triginta circiter leucis ab Insula Britonum sive Sant-Laurentii versus austrum, ambit pene quindecim leucas, longior multo quam lata, vadoso & importuoso in circuitu mari & naufragiis quorundam infami. Anno vero 1518, Galli opportunitate loci allecti, auspiciis Baronis *de Lery* coloniam hic collocare in animum induxerant, sed serius hic appellentes, annonæ & imprimis dulcium aquarum inopia, re infecta discedere coacti sunt, & tantum armenta & porcos quos advexerant, hic reliquerunt; quæ animalia pabuli inopia (nam magna parte sterilis est insula & meræ arenæ) exiguum incrementum ceperunt: Post illa & à Lusitanis tentatum, sed pari eventu. Denique jam diu neglectam, Marchio *de la Roche*, Gallus, rursus coloniis aliquot occupare est aggressus anno à C.N. 1598: Relicti tantum pauci in insula, qui ægre vitam ibidem tolerarunt, piscibus & prædictis animalibus se sustentantes; & pellibus nigrarum vulpium atque marinorum luporum exuviis sese amicientes: post quinquennium demum inde sunt abducti. Parvum in hac insula est stagnum, nullæ scaturigines: fruticeta multa, paucissimæ arbores, humus fere nuda aut leviter herbida; nec adiri facile propter vadorum brevia potest, neque sane, ut opinor, meretur.

INSULA S. LAURENTII, sive BRITONUM.

Insulæ Britonum situs.

Terræ Novæ alia ad Occidentem insula adjacet, inter ipsam & Novæ Franciæ Continentem media; *S. Laurentii* quidem à sinu quem claudit, Britonum autem, ab Orientali suo promontorio (quod vulgo *Cap Briton* vocant) nomine signata. Australe illius latus patet inter ortum & occasum viginti quinque leucas, distatque ab æquatore quinque & quadraginta gradus & totidem scrup. Occidentale illius cornu abest à *Campseau* (ad extimum & Orientalem N. Franciæ angulum sito) octo leucas: ab Orientali autem illius promontorio (vulgo *Cap Briton*) ad promontorium Raze (Terræ Novæ extimum ad Orientem) numerant septem supra octuaginta leucas. Dirimitur à Continente Novæ Franciæ freto novem aut decem leucas longo; quod licet in mediterraneum S. Laurentii æquor penetret, profundo satis alveo, tamen rarissime navigatur, propter angustias canalis, & pernicem undarum lapsum, à quo & nomen apud Gallos invenit, vulgo *le Passage courant*.

Qualitas.

Insula hæc forma triangulari; ambitu suo pene octuaginta leucas complectitur, maxima sui parte in colles, montesque assurgens, supra modum amœna & delectabilis: mare per varios alveos in intima usque admittit; & ab illis in multas partes veluti minores insulas dividitur: in medio lacus est, & parvæ aliquot insulæ in illo sparsæ, in quibus magna ferarum copia reperitur; alvei imprimis testaceis piscibus fœti, inter quos ostrea numerantur, sed ingrati saporis. Ingentes ubique saltus, in quibus proceræ quercus piceæ & similes arbores etiam Europæis familiares visuntur; multæ adhæc peregrinæ & nostro orbi ignotæ: solum egregia ubertate, fraga optima,

optima, & similes fructus sponte profundit; gramina tamen licet procera ob gracilitatem minus laudantur. Sylvæ cervos, nigras vulpes, lutras & similes feras alunt; neque minor hic avium copia, inter quas & Penguini numerantur.

Incolæ.

In plerisque partibus à barbaris incolitur, qui habitu & moribus, cum incolis *Terræ Novæ* optime conveniunt, capillis nigris, quos infra humeros promittunt; ferinis exuviis pudenda tegit vulgus, cætera nudum, proceres etiam palliolo è ferinis pellibus humeros & pectus: canes habent nigros, quos magna cura educant ad venationem. Lusitani huc olim coloniam deduxerant, sed inclementiam hiberni cœli & frigus, crebrioresque tempestates pertæsi, statim mutarunt.

Portus.

Portus pro magnitudine insulæ pauci numerantur: ad australem insulæ plagam duabus aut tribus leucis à *Cap Breton*, promontorio illius Orientali, portus Anglorum, (Gallis *port aux Anglois*) quod huc crebro solent commeare piscandi gratia: & paulo ultra versus Occidentem, *Newport* Anglis, quasi novum portum dicas, quem parvula insula majori objecta circumscribit: octo dein ab hoc leucis alius, quem barbari sua lingua *Cibo* vocant, ubi tanta Cammarorum & Astacorum copia reperitur, ut fere fidem superet: Atque hi portus ad australem plagam: ad latus autem quod aquiloni obvertitur, octodecim aut viginti leucis à promontorio Britonum versus corum, portus *Ninganis* à Lusitanis memoratur, ad quem olim sedes fixerant, quas postea deseruerunt. Septentrionale hujus Insulæ promontorium vulgo *Cap Sant Laurens* appellatur, huic insula *S. Pauli* objacet; ab hoc promontorio ad Terram Novam & promontorium *S. Mariæ* octuaginta trium milliarium iter à Gallis designatur. Denique ab hoc littus versus Africum se subducit, & multos sinus & stationes aperit, ignobiles fere & solis nominibus notas; hæc hic recensere supervacuum puto, ne lectori tædium adferant.

Minores aliquot insulæ per Fretum S. Laurentii sparsæ.

Duæ insulæ, de quibus jam diximus, objectu suo veluti claudunt Mediterraneum æquor sive sinum, quem *S. Laurentii* nomine celebrant: in quem Oceanus per tres diversas fauces irrumpit, quarum mediæ satis latæ, inter duo promontoria *S. Laurentii & de Raye*, extremæ angustiores sunt; quibus dictæ insulæ utrimque à Continenti separantur. Æquor hoc triquetræ est formæ, illiusque basis, ut ita dicam, ab uno Novæ Franciæ cornu ad altitudinem sex & quadraginta graduum, ad alterum cornu vel angustiores fauces ad altitudinem quinquaginta duorum graduum, utrique insulæ prætenditur, hac enim parte longissimus est sinus: reliqua duo latera usque ad magni fluminis Canadensis ostia in conum fastigiantur; dextrum quidem recta pene linea, sinistrum vero sinuoso anfractu & cubiti in modum, gremio suo aliquot insulas complectitur. Quarum una ab illis qui fretum hoc primi lustrarunt *Menego* dicitur, & ob Asellorum majorum uberem capturam multum celebratur, in recentioribus tamen tabulis Geographicis non designatur, nomine illo obsoleto. Viginti trium ab hac leucarum intervallo, tres minores insulæ memorantur, quas ab avium copia nunc *Isles des Oiseaux*, nunc *I. des Margaux*, Champlanius autem in tabula sua *Isles aux Tangeaux* appellat. Harum duæ rupibus abruptæ & ascensu perdifficiles tanta multitudine avium obsidentur, ut fidem pene superet: ad altitudinem quadraginta novem graduum & 40 scrupul. ab Anglis fuerunt observatæ: ad tertiam Phocarum quoddam genus, maximo numero adnatare solet, ignotum, ut opinor, veteribus animal, quod nostrates *Walrus*, Angli à Russis mutuato nomine, *Morch* vulgo nominant: horum animalium descriptionem vide in Hyparctica nostra.

Menego Insula.

Avium Insulæ.

Brion insula.

Ab hisce insulis ad insulam *Brion* 5 leucæ numerantur; in situ autem & magnitudine hujus insulæ prodenda ab autoribus variatur: Quarterius Gallus, qui primus has partes lustravit, atque huic nomen imposuit, duas in longitudinem, totidemque in latitudinem leucas patere tradit, alii longe minorem ambitum designant: piscosum esse mare, quod hanc insulam circumluit, uno consensu tradunt; solum etiam ab ubertate pariter laudant, quippe & pascuis lætum & satis opportunum; de arboribus haud itidem convenit; Quarterius enim proceras arbores, alii tantum humiles & mera fruticeta se hic invenisse testantur; nisi forte nomina insularum mutata sint, atque hinc differentia inter scriptores orta. Quarterius inter soli dotes, fraga, rosas, vineas & plures herbas, etiam pisa optima passim in campis sponte nascentia, enumerat. Adjacet huic alia minor, quam *Isle Blanche* appellant, eadem soli fœcunditate.

Isle Blanche.

Rameæ.

Imprimis autem hodie celebrantur *Rameæ* insulæ (*Isles Ramées* Champlanio) à civibus *S. Malo* anno 1590 primum aditæ, Walrussorum capiendorum gratia, qui maximo numero ad has quotannis fœtificandi causa solent adnatare: mox etiam ab Anglis. Verum in situ harum designando, in ambitu definiendo, tantopere itineraria utriusque gentis inter se & cum iis qui harum ante meminerunt, differunt, ut certi aliquid definire perdifficile sit. Galli ad altitudinem 47 graduum collocant, & 20 milliar. ambitum tribuunt, quam barbaris *Menquith* dici produnt. alteram huic proximam, *Hup* appellari, 20 milliaria longam, solo arenoso, & neque arbustorum neque graminis feraci: *Duoron* quoque insulam, trium leucarum intervallo à *Rameis* divisam, alveo septem octove orgyias alto, intercurrente. Nos insulas Rameas & Brion prout invenimus in tabulis hydrographicis Gallorum recentioribus, ita exprimi in nostra Tabula curavimus, dum diligentia navigantium majorem lucem adferat.

Menquith.

Hup.

Duoron.

Obscurum omnino est dextrum freti S. Laurentii latus; nam licet à Quarterio, qui primus per angustas fauces, quæ inter Septentrionale Terræ Novæ cornu & Americæ Septentrionalis continentem in fretum hoc mediterraneum exeunt, navigavit, multæ insulæ, varii sinus, stationes, portus, amnesque nominentur, incerta hodie sunt omnia, & nuda nomina atque indigesta, magno molimine lectoribus objicere, hoc vero esset ipsorum patientia abuti. Itaque monuisse contentus, fauces has à Gallis *Golfe de Chateaux*

teaux dici, & aliquot leucarum ſpacio anguſtas, ubi ſe pandere incipiunt, littoribus utrimque recedentibus, magnum primo ſinum, vulgo *Grand Baye*, efficere, deinde ubi ſe latiſſime explicant, *Golfe de S. Laurens* nominari, cætera intacta prætereibo.

Inſula Natiſcotec. Antequam deſcriptionem magni fluminis Canadenſis aggrediar, nequaquam prætereunda eſt Inſula ſatis ampla, quæ oſtio illius objacet, illudque in duas veluti fauces dividit. Ea barbarorum lingua *Natiſcotec*, Quarterio, qui primus illam detexit *Iſle de l'Aſſomtion*, Ioanni autem Alfonſi *de l'Aſſcencion* appellatur: circiter 35 leucas in longitudinem, ſeptem aut octo in latitudinem patet, & à gradu 48 & ſemiſſe ad gradum uſque 50, Eurum & Corum inter, porrigitur. A majori hujus Freti aditu circa promontorium *S. Laurentii*, ad Orientale hujus inſulæ, 50 leucæ numerantur: à ſinu vero *S. Georgii* ad Occidentalem Terræ Novæ oram ſito, ut ab Anglis obſervatur, leucæ tres & quadraginta.

Peramœna eſt inſula, nullis montibus aſpera, plano & fœcundo ſolo, variis arboribus ad oram uſque littorum veſtita, inter quas piceæ excellunt; ideoque ferarum in illa ubique magna copia, urſorum, lyncium, herinaceorum & ſimilium: Avium autem infinitus numerus, tam ſilveſtrium, quam littoralium & aquaticarum. Piſcoſum in ambitu mare; etiam cete in freto & juxta Occidentale littus Terræ novæ ſauciata, hic in littora non raro propelli, experientia teſtatur. Stationes habet aliquot ſatis commodas, ſed raros portus; nec ab ullis mortalibus inſulam hanc habitari, à quoquam hactenus traditum invenitur. E regione Occidentali cornu hujus Inſulæ, ad Auſtralem Americæ Septentrionalis plagam, flumen exit, à Iacobo Quarterio ſecunda expeditione aditum, cui nomen *Cheſchedec* etiamnum manet: invenerat jam ante ſeptem Inſulas, continentemque cui illæ objacent, humilem, planam & plurimis proceris arboribus veſtitam, ſed crebris vadis & arenoſis pulvillis obſeſſam, quæ ad leucam & ſupra, in altum ſeſe projiciunt, & relabente æſtu extant, magnoque diſcrimine à navigantibus adeuntur: hæc vadoſa ora circiter decem leucas occupat, & ad Orientalem hujus fluvii ripam deſinit. Flumen ipſum tanta pernicitate erumpit, ut diſcuſſis maris fluctibus, diu qualem emiſit undam agat, ſuumque inter ſalſas undas alveum ſervet, & ultra milliare ab ipſius exitu dulcium aquarum hauſtus ſit: in ipſo oſtio octodecim pedes altum eſt: intus innumeros *Hippopotamos* nutrire affirmatur; amphibium id animal, noctu ſuperatis ripis egreditur in aridum, interdiu altum repetit.

Cheſchedec fluvius.

A flumine Cheſchedec verſus Occidentem ſinus eſt, infida navibus ſtatio propter brevia & ſcopulos: ultra tendentibus flumen occurrit *S. Margaretæ*, in ipſo ore octodecim pedes altum minuente æſtu, ubi fluctus implevit, tres orgyias: ſed objectu vadi navigantibus inſidioſum: oritur longe à mari è mediterraneis verſus ortum, ubi ex altis jugis ſe præcipitat; hinc potiſſimum augeſcit. Haud procul ab oſtio promontorium modice eminet, ad dexteram adjacet exigua inſula. Omnis hæc ora diſtat ab æquatore gradus 55; multis arboribus & præſertim piceis veſtita, & in modica juga ſe attollens.

S. Margaretæ fluv.

Tribus à flumine S. Margaretæ leucis, alius amnis effluit, cujus magnitudo & altitudo ignota eſt, quia oſtium illius crebris vadis & rupibus veluti obturatur, ab hoc ora in varia promontoria & ſinus lancinatur, ipſa maximam partem humilis & arenoſa. Sedecim porro leucis magis ad Occidentem ſinus ſe pandit, in quem fluvius deſcendit, multarum navium capax, qui optimus eſt hujus oræ portus, niſi quod ora ob vadorum brevia, ad unam atque alteram leucam in altum egredientia non ſine magno diſcrimine propius aditur. Atque porro ora nunc prominet, nunc in ſinus retrocedit, & aliquot inſulas objectas habet uſque ad notiſſimum portum *Leſquemin*, qui tamen & ipſe male fidus eſt, crebris rupibus circumdatus, ore anguſto, & quod unam tantum navem ſimul admittat, nihilo ſecius Cantabri hunc cete capiendi gratia ſolent adire. Tota hæc regio juxta littus humilis eſt & plana, mediterranea in colles monteſque aſſurgunt, & ſilvis atque ſaltibus horreſcunt; neque ſoli bonitate, neque cœli temperie cum adverſa Novæ Franciæ regione comparanda eſt, licet multo depreſſior ſit.

Leſquemin.

Haud longe à portu Leſquemin, portus *Tadouſac* occurrit, creberrimis Gallorum & aliorum navigationibus inprimis celebratus, juxta oſtium magni fluminis *Saguenay*, de quo ſtatim dicetur. Exiguus eſt hic portus, & haud ſupra viginti navium capax, jacet in receſſu quodam juxta ipſas magni fluminis fauces; exterius quidem à parva inſula vel potius ſcopulo, quem marini fluctus fere exederunt, interius autem & in ambitu altiſſimis montium jugis clauditur, qui pauxilla terra tecti, cætera ſaxa & cautes, altiſſimis piceis veſtiuntur: haud procul à portu palus eſt collibus arboriferis circumdata. Mare in ipſo portu ſatis altum, vicinitate rapidiſſimi fluminis, mirabili æſtuum varietate agitatur, ventis vehementioribus & intenſis frigoribus valde obnoxium. Portus ad Eurum maxime patet, ſed hic minus metuendus eſt, à ventis qui in flumen deſcendunt omne diſcrimen, utrumque illius cornu æſtu relabente vada aperit; in ipſo decem & nonnullis locis viginti orgyiarum altitudo eſt: in ipſum ſinûs gremium palus prædicta per exilem canalem ſeſe exonerat, ſicuti & per alterum emiſſarium in ipſum flumen, duoque hi canales inſulam quandam à continente præcidunt, in qua barbari quotannis quum ad hunc portum veniunt, ut merces ſuas (quæ fere è pellibus ferarum conſtant) cum Europæis commutent, tuguriola ſua ſtruere conſueverunt.

Portus Tadouſac.

Flumen indigenis *Saguenay* dictum, vaſtum eſt, & multis locis ad ducentas orgyas (mirabile dictu) altum: à Coro deſcendit, adeo pernix, ut maris æſtum accedentem dudum fruſtretur, & decurſum ad ipſum pene oſtium ſervet: oſtium quidem tantum quartam leucæ partem patet, ſed quo magis aſcenderis, eo latior fit alveus, multoſque ab utraque parte receptos amnes ſecum devehit in mare, quorum quidam etiam navigabiles ſunt: ad quinquaginta leucas aſcendi poteſt

Saguenay.

poteſt verſus Corum, ubi tum de modicis jugis præceps ruit, nonnumquam & in lacus ſpargitur, aut ab illis aquas fœneratur: multaſque inſulas vel potius rupes alveo ſuo lambit, omnes arboriferas. Ripæ dextra lævaque abruptæ in altiſſima montium & petrarum juga exſurgunt, arborum lucis denſa & aſpectu horrida. Regio ſoli cœlique inamœniſſimi, & humano cultui ob continua frigora ineptiſſima, vera ſolitudo, nam nec ſylvæ aves nutriunt præter paucas minutiores, nec lacus niſi ſtatis quibuſdam anni tempeſtatibus aliquot fluviatiles. Barbari, qui huc commerciorum gratia è remotioribus Continentis regionibus deſcendunt, mira de hoc flumine narrant, atque adeo longo multorum dierum itinere, ſuperatis variis cataractis; de quibus præceps unda volvitur, enavigatiſque aliquot lacubus, tandem in conſpectum magni maris Septentrionalis perveniri, magna aſſeveratione noſtris perſuadere conantur: ſed vanitatem barbarorum & mentiendi libidinem non raro expertis (interdum non ſine periculo) in ambiguo fides vacillat, neque quiſquam hactenus, quod quidem ſciatur, paulo altius hoc flumen aſcendit, neque ullum operæ pretium foret contra rapiditatem fluminis, in tam incultis & horridis regionibus luctari.

A ſiniſtra hujus fluminis ripa, provinciæ barbarorum (quos vulgo Canadenſes vocant) ſumunt initium, itaque jam tempus eſt ut de principe harum regionum flumine porro agamus. Vnum admonebimus, à portu *Gaſpé*, qui jacet ad oppoſitam oram, è regione *Natiſcotec* Inſulæ, ad *Tadouſac*, octuaginta aut nonaginta leucarum intervallum præſcribi ab itineris hujus gnaris.

C A N A D A.

Magnum flumen Canadenſe.

INter illuſtria Septentrionalis Americæ flumina facile principem locum tuetur hoc, quod olim Quarterius, qui primus luſtravit, *Hochelagæ* (ob cauſam quam mox indicabimus) poſteriores *S. Laurentii* dixerunt, nunc vulgo ab accolarum nomine Canadenſe appellatur. Id in interioribus hujus Continentis provinciis ortum, interdum in lacus ſpargitur, rurſuſque contractis ripis per anguſtas fauces enititur, nonnumquam & præcipitatur, multos magnoſque amnes recipit & deducit, alibi latius, alibi anguſtius, multis anfractibus & ſinuoſis flexibus deſcendens, donec ad Occidentale inſulæ *Natiſcotec* ſive Aſſumptionis caput ſeſe freto S. Laurentii miſceat, ingenti ore & inter utramque Continentis oram triginta aut quadraginta leucas lato, & ſupra centum & quinquaginta orgyias alto, maxime prope auſtralem ripam. Pene ſupra fidem piſcoſum eſt; nam ſtatis anni tempeſtatibus, pro cujuſque piſcis genio, ab ipſo ore ad fontes uſque, non modo fluviatiles, ſed & marini piſces, (qui quidem amnes ingredi haud aſpernantur) maximo numero capiuntur. Inter quos unus à Quarterio memoratur, peregrinæ admodum formæ, magnitudine orcæ, colore plane candido, capite leporino, barbari ſua lingua *Adhothues* appellabant: magna horum copia reperitur paulum ſupra oſtium *Saguenay*, ubi aqua dulceſcere incipit.

Vtraque fluminis ripa peramœna eſt, ſed maxime aſcendentibus ſiniſtra, ſolo leniter verſus ripas declivi, & ſenſim ſeſe in colles & montes attollente; ubique autem arboribus & ſilveſtribus vineis veſtiuntur, gratiſſimo adſpectu; de jugis multi rivi, torrentes, & modici amnes deſcendunt, & à magno flumine abſorbentur. Multas inſuper alveus complectitur inſulas, plurimos facit ſinus & receſſus, de quibus ut eo ordine dicamus, quo jacent, à *Saguenay* redordiemur; hactenus enim ſuperiori capite dextram ripam produximus.

Iſle aux Lievres.

Sex itaque ab oſtio illius leucis verſus occaſum, parvula inſula Continenti prætexitur, quam à piſcibus illis, quos modo deſcripſimus, Leporariam vocant; diſtat à dextra quidem ripa duas, à ſiniſtra vero quatuor leucis; ſub hac anchoræ tuto figi poſſunt. E Continente fluviolus exit, refluente æſtu vadoſus, Champlanio *Riviere aux Saulmons*, quia ſalmones hic capiuntur. Tribus ab hoc leucis diſtat promontorium *Delphini*, quod ampliſſimum & circiter 8 leucis latum aperit, in cujus gremium amniculus exit, minuente æſtu vadoſus: clauditurque à promontorio Aquilino.

Cap Dauphin.

I. aux Coudres.

Vnius leucæ intervallo objacet Inſula Avellanarum, à multitudine illarum arborum, quibus tota ſcatet, dicta: tres leucis in longitudinem patere, binas in latitudinem, Quarterius prodidit; Champlanius dimidia parte minorem facit: ad utrumque cornu faſtigiatur; verſus Occidentem paſcua: circa littus quod Africum adſpicit ſcopuli extant, & hic fluctus admodum fervet: Cæterum peramœna eſt inſula, & arborum lucis vernans; haud ſupra mediam leucam à ripa dirempta; è regione illius, modicus amnis è continenti profluit, *Riviere du Goufre* Champlanio, non ab altitudine ipſius amnis, vadoſus enim eſt, & ob rupes oſtio illius objectas, navigari difficilis, ſed ab altitudine freti quod inſulam & continentem interluit, & magnis æſtibus concitatur, etiam quum venti ſilent. Ob eandem cauſam & promontorium, quod quinque leucas hinc abeſt verſus Occidentem, *Cap de Tourmente* Gallis dicitur. Hinc jam unda magni fluminis magis magiſque dulceſcit.

I. d'Orleans.

Succedit duarum leucarum intervallo Inſula, Quarterio quidem *Bacchi* ob vitum ſilveſtrium multitudinem, hodie *d'Orleans*, à dextra quidem ripa mediam, à ſiniſtra ſeſquileucam dirimitur; patet in longitudinem ſex, in latitudinem haud multum ſupra unam leucam. Auſtrale illius latus abundat ſylvis & paſcuis delectabili varietate. Ad auſtrum aliquot minores inſulæ adjacent, planæ & æquales, læta paſcuorum & lucorum varietate delectabiles, nec ferarum inopes; ſed inter ipſas & continentem multi ſcopuli interſunt, qui difficilem navibus ea parte acceſſum faciunt.

A flumine *Saguenay* ad dictam inſulam, ripæ fluminis Canadenſis magno flexu verſus Africum incurvantur; ſolum utriuſque continentis altis montibus aſperum eſt & infœcundius, multis piceis & ſimilibus arboribus ubique obſeſſum: ripæ ſcopulis hac illac ſparſis aditu difficiles, ipſeque fluvius haud facilis navigari niſi cum ſumma cura.

Porro

Porro ab Insula Aurelianensi ad *Quebec* (de quo paulo post) unius leucæ iter est: totum autem illud Continentis Septentrionalis spatium, quod *Tadousac* & *Quebec* interjacet, à Gallis *Nouvelle Biscaye* appellatur; finitur autem torrente rapidissimo, qui è lacu, decem circiter leucis à ripa fluminis, in altis montibus ortus, ab iisdem in abyssum supra viginti cubitos altum se præcipitat, & ex adverso Insulæ hujus in magnum alveum devolvitur; Cataracten vocant Galli *le grand Sault de Momoranci*.

Novi Cantabria.

Hactenus dextram ripam secuti sumus, antequam autem ad ulteriora pergamus, etiam oppositam obiter lustrabimus. E regione Occidentalis anguli *Natiscotec* Insulæ, versus austrum promontorium, vulgo *de Boutonieres*, in altum egreditur, & paulo ulterius versus Corum promontorium Episcopi, & in ipso littorum flexu versus occidentem promont. *de Chat*, supra quod altissima montium juga sese ostentant, vulgo *Monts de Nostre Dame*. Nec procul hinc *Mantane* in magnum alveum decurrit, exilis amnis, & ad octodecim leucas tantum parvis cymbis navigabilis: Barbari qui amnem hunc accolunt, ubi ad fontes illius ascenderunt, cymbas suas leucæ circiter spatio humeris portant ad alterius amnis originem, qui in magnum sinum se exonerat, atque ita merces suas facili commercio permutant. Viginti à Mantane leucis, *Le Pic* occurrit, mons de se consurgens, & quo magis exsurgit eo exilior; ab hoc ad portum *Tadousac* in opposita ripa quindecim leucarum trajectus est. Medio autem inter Mantanem & hunc montem spacio insula *S. Barnabæ* occurrit, ripæ huic propior; cætera hujus ripæ tantum leviter cognita sunt.

Cap de l'Evesque. *Mantane fluvius.*

Insula S. Barnabæ.

Antequam descriptionem fluminis Canadensis & riparum illius secundum recentiorum designationes prosequamur, non abs re fuerit priorum ante meminisse, & quæ à Iacobo Quarterio sunt observata in medium adferre. Is igitur quum ad Insulam *Bacchi*, hodie *d'Orleans*, cum navibus suis ascendisset, paulum versus occasum provectus, idoneumque portum nactus, ibidem anchoras jecit, portuique S. Crucis nomen imposuit (Champlanius quibusdam argumentis evincere conatur, hunc locum hodie *Quebecq* dici, alii aliter sentiunt:) ubi tum barbari fixa domicilia habebant, & municipium *Stadacam* sive *Stadaconam*: Quumque jam autumnus appropinquaret, domum ædificandam curavit, hibernationi aptam, in qua dum fabriles operæ occupantur, ipse cum aliquot sociis 19 Septembris anni 1535 interiora fluminis lustrare aggreditur: Ripæ autem utrimque supra modum amœnæ visæ, ingentes arborum luci & saltus & innumeræ vites, sed minorum atque acidiorum uvarum feraces, utpote incultæ: Ipse fluvius amœno blandus alveo, multis dextra lævaque barbarorum pagis & domiciliis cultus, qui piscibus potissimum victitabant. Viginti quinque milliar. supra portum *S. Crucis*, fluminis alveus veluti constringitur, & per angustas fauces super rupes & saxa sub undis latentia, rapido fluxu eluctatur, ideoque & navigantibus infidus: hæ angustiæ barbaris *Achelaci* sive *Hochelay* dicebantur.

Quarterii iter in mediterranea.

Stadacona.

Novem deinceps dierum itinere subvectus, magnum lacum intravit, in quem flumen spargitur: duodecim hic in longitudinem, quinque aut sex leucas in latitudinem patebat, duas plerisque in locis orgyias altus, sub initium unam & semissem, quatuor aut quinque fluviorum influxu nutritur, qui aliquot minores insulas intersecant: hinc deinceps flumen certo suoque alveo labitur, & alterum rursus lacum pandit, à quo ad *Hochelagam* quadraginta quinque leucarum iter est; flumine toto illo spacio vadoso, & nonnisi minoribus cymbis navigabili.

Ipsa urbs *Hochelaga* sex aut septem leucis à ripa fluminis dissita erat, in amœno & bene culto agro; abietum & pulcherrimarum quercuum ingens hic erat copia, & spatiosissima arva, Maiziique sata, quo indigenæ pro farre utuntur. Vrbs ligneo vallo in orbem munita erat, trabibus transversis & tignis singulari industria inter se compactis, fastigiato & asseribus extus & intus superinductis clauso: additum erat, circa fastigium, tabulatum, ad quod scalis ascendebatur, & in quo silices & saxa magno numero erant congesta, quo propugnatores, si vis hostilis ingrueret, & tuto possent consistere, & subeuntes à vallo saxorum ejaculatione summovere. Domus in urbe paulo pauciores quinquaginta, itidem è materie structæ & corticibus arborum tectæ, quindecim passus latæ: quinquaginta ut plurimum longæ, in varia cubicula & conclavia eleganter distributæ, unico pene in medio ædium foco. Populo annona, aliaque inter se communia erant; panis è Mayzio, quod Caracomy appellabant; fabarum, pisorum, melonum atque cucumerum affatim; pisces ad solem & ventum siccatos, aut fumo induratos in hibernum tempus seponebant; vestes è ferinis pellibus componebant, ex iisdem & strata super tabulata, paulum supra solum edita struebant. Gens divitiarum contemtrix, quas neque appetunt, neque norant, unica de victu & amictu cura. Neque commerciorum causa, ut plerique barbari, peregrinationes suscipiebant, sed limitibus suis contenti, operam omnem & industriam in colendis agris, in venationibus & piscationibus collocabant. In pretio solum habebant *Esurgny*, candidum instar nivis, quod in fluminibus reperiri scribit Quarterius in *Cornibots* (quid hæc vox sibi velit, indagari nondum potuit, nisi forte conchylii quoddam genus sit, aut pro *Cornibot* scriptum fuerit *Caramot*, quo nomine squilla Gallis designatur:) in hunc modum: Cadavera hostium suorum, aut etiam civium ob gravius aliquod delictum morte multatorum, oblongis vulneribus in partibus maxime musculosis incisa, in flumen demergebant, & duodecim aut plurium horarum spacio in fundo relicta, denuo extrahebant, atque ita in incisuris illis, preciosum illud suum *Esurgny* inventum, in monilium usum efformabant. Regulum suum, qui *Agouhanna* illis vocabatur, summopere venerabantur, & ferarum pellibus insidentem, in humeros sublatum circumgestabant. Beata procul dubio gens, nisi verum Deum, illiusque cultum penitus ignoraret.

Hochelaga. Vrbs.

Hæc à Iacobo Quarterio prolixe commemorata,

rata, prætcrire nolui, quamvis à Champlanio, aliiſque Gallis, licet longinquioribus multo itineribus ſuſceptis, nihil hodie de hac urbe aut gente compertum fuerit; ſicuti neque de aliis multis quæ Quarterius aut viſa ſibi, aut ex barbarorum relatu accepta memoriæ prodidit, quæ uti incerta & dubiæ fidei, hic operoſe recenſere nequaquam neceſſarium exiſtimavi.

Superius utramque magni fluminis ripam proſecuti ſumus uſque ad *Quebecq*, ita poſteriores Galli, & Champlanius, vocant angulum quendam continentis, ad altitudinem ſex & quadraginta graduum & viginti ſcrupulorum; Colonia Gallorum de qua mox dicetur, illuſtratum, & tum quum Galli primum hic appellerent, denſo nucum luco amœnum. Vicina regio uberrimo eſt ſolo, & ad quævis ſata reddenda peridoneo; ſed fere ingentes ſylvæ occupant variarum arborum, nec noſtris diſſimilium, etiam fructiferarum, puta nucum, prunorum, ceraſorum, quæ ob culturæ defectum, fructuum bonitate plurimum à noſtratibus ſuperantur: vites innumeræ: rubi, fraga & ſimiles fructus; herbæ & radices ad uſum humanum utiles paſſim multæ: vicinus fluvius, (qui hic tantum quartam leucæ partem latus) large piſces, ſylvæ feras ſubminiſtrant. Cœlum ſalubre ab exitu Aprilis ad medium Decembris; hiberni autem menſes morbidi, ſcorbutum & ſimiles affectus afferunt: hyems enim hic admodum longa, ita ut ſæpe nives uſque ad initium Maij ſolum operiant; quod mirum videtur ratione climatis. Corus hic omnium frigidiſſimus, hibernis menſibus nives, æſtivis ſerenos ſoles adducit.

Quo altius ab hoc loco flumen aſcenditur, eo magis delectabiles ripæ apparent; ſed alveus fluminis nunc unam, nunc duas leucas latus, ſenſim fit exilior, & propter crebra vada & rupes, difficulter & cum diſcrimine navigatur.

Quindecim à Quebecq leucis verſus Occidentem ad oppoſitam ripam, alter angulus prominet, cui *S. Crucis* nomen etiamnum hæret, ab hibernis Quarterii, ut vulgo creditur; licet totus ſit arenoſus & Cori violentiæ expoſitus, paſcuaque quæ adjacent, ubi fluctus implevit, aquis operiantur; & difficulter adiri poſſit ob brevia, cauteſque & fluvii rapiditatem. Novem ab hoc leucis è dextra ripa effluit modicus amnis, *S. Mariæ* vulgo, & paulo ultra jacet inſula, (*S. Eloy* Gallis,) à qua quinque leucarum iter eſt ad fluvium, Gallis *les trois Rivieres*; hujus oſtio aliquot minores inſulæ objacent amœniſſimo proſpectu; & ſtatim occurrit Lacus *S. Petri* ad altitudinem ſex & quadraginta graduum; octo leucas in longitudinem, quatuor in latitudinem patens, & tres quatuorve orgyias altus: ad dextram ripam *S. Suſannæ* modicus fluvius, ad lævam duo exiles quidem amnes, ſed amœniſſimos campos permeantes, *du Pont & de Gennes* vulgo, in lacum ſe condunt, cujus unda tam tarde movetur, ut fere ſtare videatur. Ad caput hujus lacus aliquot minores inſulæ jacent, multis arboribus veſtitæ, & vinearum læto proventu & ferarum multitudine inſignes. Ad lævam ampliſſimus fluvius exit, ab accolarum nomine *Fleuve des Iroquois* Gallis dictus, quinque & quadraginta grad. ab æquatore: oſtium quadringentos aut quingentos paſſus patet, alveus ab Africo in aquilonem divergens, utrimque amœniſſimas & multis arboribus opacas lambit ripas: novemque aut decem inſulas circumgyrat; multis locis ultra dimidiam leucam latus, neque minus quam quatuor pedes, ubi maxime exilis, altus, per plana inde à noviſſimo cataracte deſcendit per quindecim leucarum ſpatium; ipſe cataractes lacus inſtar ſparſus & vadoſus, præcipiti lapſu tam citus devolvitur, ut nullis cymbis ſuperari poſſit; barbari tantum monoxulis ſuis lintribus, ſummo labore & magno diſcrimine enituntur: hoc cataracte & item altero ſuperato, deinceps in magnum lacum intratur, qui octuaginta aut centum leucas ambit, multaſque inſulas complectitur, quarum quædam decem & plures leucas in longitudinem patent, caſtorum copia opulentæ: lacum ambiunt ſylvæ, caſtanearum, quæ cæteris Novæ Franciæ regionibus inſolentes, feraces: lacus varios piſces nutrit, & inter illos unum alibi ignotum, quem barbari *Chaouſarou* vocant; hic ad decem pedum longitudinem non raro excreſcit, longus & teres inſtar lucii, duriſſimis cinericei coloris ſquamis, & quæ ferri aciem hebetent, totus, veluti accipenſer, armatus roſtro oblongo, magno rictu & duplici acutiſſimorum dentium ordine ad utramque maxillam præditus; non modo cæteris hujus lacus piſcibus infeſtus eſt, ſed & aves ſingulari induſtria venatur; inter arundines quippe & juncos ad ripam lacus latitans, roſtrumque erigens & rictum ſupra undas deducens, tamdiu immotus præſtolatur, donec aves doli ignaræ, in roſtrum illius tanquam ſtipitem incumbant, præſenti ſuo exitio. Barbari caput hujus piſcis maximi faciunt, & quum capitis doloribus tentantur, utuntur dentibus ad venam ſecandam, illa parte, quæ laborat, præſenti ut ipſi teſtantur levamine. Supra ripas lacus utrimque altiſſimi montes viſuntur; quorum juga ad Orientem verſa perpetuis nivibus candent: juxta hos *Iroquoſii* amœnas & Maizii feraces incolunt valles; quemadmodum & ad auſtrum, juxta minorem lacum, qui ad Norumbegam deflectit; quo & montes ſe exporrigunt altis quidem jugis, ſed haud ita nivalibus. Huic à ſe primum adito, Champlanius nomen de ſuo impoſuit. Sed ad magnum flumen regrediamur.

Sault S. Louis.

Ab oſtio fluvii Iroquoſiorum aliquot leucas provectis, ingens occurrit cataractes *S. Ludovici*: ubi flumen ſe veluti in lacum diſpergit, & inter rupes & minutas inſulas crebris vorticibus tam pernix ruit, ut navigiis ſuperari nequeat; itaque barbari lintres ſuos monoxulos, in terram ſubductos, humeris geſtant ad caput cataractæ. Porro duabus ſupra hunc leucis alius lacus jacet, duodecim leucas ambiens, & tres mediocres amnes excipiens, quorum unus ab Occidente deſcendit & ab *Ochataiguinis* accolitur, qui longa riparum ſpacia inde ab oſtio hujus amnis occupant; alter ab Auſtro ex Iroquoſiorum provinciis; tertius denique à Septentrione, cujus ripæ ab *Algoumequinis* & *Nebicerinis* habitantur. Lacus autem complectitur pulcherrimas inſulas, ripæque omnes & vicinæ terræ vaſtis teguntur nemori-

moribus; quinque & quadraginta grad. ac octodecim scrupul. ab æquatore, ut Champlanius observat: qui quum ex uno suorum, quem jam ante in interiores provincias lustrandi gratia ablegaverat, intellexisset, mare arctoum per tertium hoc flumen adiri posse (nam se eousque pervasisse & navis Anglicanæ tabulas fractas in littore vidisse mentiebatur) minore cymba iter est aggressus: sed postquam longa terrarum spacia summa cum difficultate esset emensus, plurimos lacus, multos cataractas & cœcos scopulos superasset; varias gentes, *Quenongebinos*, *Ouescharinos*, *Algojugequinos* & *Matou-Oue-scherinos* adiisset, denique jam septem supra quadraginta gradus ab Æquatore abesset, tandem incolarum indicio, & conductoris sui confessione se deceptum cognovit, & voti irritus, alio itinere remeavit ad *Quebecq*.

Porro Champlanius supra cataractem S. Ludovici collocat lacum *Algommequinorum*, in quem fluvius descendit, cujus ripas utrimque claudit solum infœcundum, & habitatoribus infrequens, qui *Otaguottovemini* appellantur ex gente Algommequina, & ferina atque piscibus victitant.

Proximus huic sed longo intervallo jacet lacus *Nipisierinorum*, sex & quadraginta gradibus & 15 scrupul. ab æquatore; hi barbari parce admodum sementem faciunt; patet in longitudinem viginti quinque, in latitudinem octo leuc. gallicas. Succedit lacus *Attigovautanorum*, qui patet in longitudinem pene quadringentas leuc. Gallic. in latitudinem quinquaginta; unde à Gallis Mare dulce appellatur. Supra fidem piscosus est, nutritque inter alios pisces, grandissimas Trutas. Maxima pars accolitur ab Attigovautanis, qui hic octodecim pagos habitant, quorum sex ligneo vallo muniti sunt, pene ad modum Hochelagæ, de qua supra.

Incolarum indoles.

Galli qui hasce regiones crebrius adierunt, uno pene ore testantur, indigenas licet temperamento corporis melancholico videantur, hilariores tamen esse & ad risum admodum pronos: Lente sermocinantur & plane, ut qui se intelligi velint, sæpiusque meditabundi sermonem suspendunt, & per intervalla repetunt. Qui haud longe à Quebecq degunt, à medio Septembri ad medium Octobrem anguillarum capturæ dant operam, (quarum circa hoc tempus maxima in fluminibus est copia,) easque recentes in cibum adhibent, & siccatas in hybernum penu recondunt; hyeme autem quum nives altissimæ sunt (ita ut solum interdum ad trium pedum altitudinem operiant) venationibus castorum indulgent, pedesque craticulis quibusdam suffulciunt, ut tutius vestigia super nives possint figere. Anguillis absumtis, venatu alcium & aliarum ferarum se sustentant; sed his quoque deficientibus, admodum inopem vitam degunt, & non raro misere cum fame colluctantur; limaces tum studiose investigant, denique & canes suos mactant, neque à pellibus quibus vestiuntur abstinent, aut interdum ab impuris & putridis cadaveribus; uti à Champlanio notatum. Duobus vitiis vel maxime obnoxii sunt; nam primo vindictæ cupidissimi sunt, atque in hostes suos aperto marte aut ex insidiis captos, immani & plane belluina crudelitate sæviunt, tam vivos quam mortuos: secundo mendacissimi sunt, & cum primis dolosi perfidique; ita ut neque ipsorum verbis, neque promissis temere fides sit habenda.

Sault S. Louis.

Vt plurimum nullis legibus, nullis institutis politicis, ferarum in modum agunt, tantum abest ut aut Deum noverint, aut numen aliquod ulla specie religionis, cultuve venerentur. Quarterius quidem prodidit, Barbaros apud quos juxta S. Crucem hibernarat, unum Deum agnoscere, & sub nomine *Cudruagnii*, superstitiose timere potius, quam colere; miraque fabulari de omnium rerum conditore, & hominum creatione; verum tamen has divinæ cognitionis veluti scintillas, tam supina & crassa ignorantia obrui, ut penitus extinctæ videantur: verum hujus cognitionis hodie ne vestigia quidem apparent.

Habent autem suos vates atque hariolos, *Pillotoas* vocant, quos familiariter cum cacodæmone sermones serere, & rerum gerendarum momenta exquirere, eventusque prænoscere credunt; ideoque hisce non ante consultis, nihil temere aggredi, obnuntiantibus autem omittere, aut differre solent. Quin & suis quique insomniis miram fidem adhibent, & ex iisdem insequentis diei auspicia præcipiunt. Et, quoniam supra modum meticulosi sunt, iisdem ita terrentur, ut è stratis suis sæpissime exsiliant, & tanquam ab hostibus suis inopinato deprehensi, reliquam noctem insomnes agant.

Corporis statura sunt mediocri, bene compositis membris, sine ulla insigni deformitate; tam fœminæ quam mares colore subfusco, aut illo qui in maturis olivis cernitur, idque non à nativitate, sed à certis unguentis & coloribus, quibus corpora sua à teneris illinere consueverunt: quidam & notis quibusdam & puncturis cutem pingunt ut formosiores appareant.

Æstate quidem seminudi agunt, hyeme vero totum corpus, pellibus alcium, ursorum, castorum & similium ferarum tegunt. Arma ipsis sunt arcus & sagittæ, ligneæ clavæ, & parmæ corio tectæ.

Adolescentulæ, postquam decimum & quartum aut quintum ætatis annum attigerunt, omnibus promiscue sui copiam faciunt; dein post quinquennium aut sexennium, tam vagæ libidinis pertæsæ, unum sibi virum deligunt, cum quo reliquam vitam pudice agant, & pleræque haud facile fallunt nisi forte viro conscio. Si tamen steriles esse comperiantur, viris illas dimittere, & alias sumere licet: mariti ut plurimum valde zelotypi sunt, & conjuges suas curiose observant. Cæterum haud alios matrimoniorum ritus norunt, quam parentibus munera mittere, quorum filias ambiunt, aut sumunt.

Mortuorum cadavera scrobe effossa in visceribus terræ condunt, vestesque, lebetes, secures, arcum, sagittas & quicquid vivi possederunt juxta collocant, & terra aggeris in modum aggesta operiunt, tignis superinjectis & assere quem rubrica quadam tingunt; hic tumuli apud illos honos: animarum autem immortalitatem profitentur, easque à corpore separatas in longin-

ginquis regionibus & amœnissimis locis cum amicis ante defunctis, delitiose vivere opinantur.

Atque hi quidem omnium pene illorum barbarorum mores, sed victus inopia & misera ista vivendi ratio non omnibus æqualiter accidit: qui enim ab ostio fluminis ad Cataracten S. Ludovici utramque ripam accolunt, *Montagnetæ, Canadenses, Souriquosii* & similes, quia terram non colunt, inopem vitam, & nonnumquam gravem esuriem tolerant: qui vero supra cataracten & in mediterraneis degunt, Algoumequini, Ochaitaguini, Yroquosii aliique complures, agros colere, & fruges in horrea cogere sueti, raro hanc inopiam patiuntur, nisi quum aut messis fefellit, aut ipsi non bene rationes suas subduxerunt. nam omnibus hisce barbaris familiare (ea est gentis segnities) non longius quam in unam hyemem, idque satis parce, prospicere; ex quo fit ut ipsi interdum egeant, & numquam, aut raro admodum vicinis aut advenis quicquam possint impertiri.

Champlanius accurate admodum nobis descripsit Attigovautanorum mores, qui ad quadragesimum quartum gradum versus Arctum degunt, è quibus & reliquorum barbarorum æstimari possunt. Tuguria ipsorum ad modum furnorum facta sunt, & corticibus arborum tecta, viginti quinque aut triginta decempedas longa, & sex lata; utrimque tabulata supra solum quatuor pedes erecta, (super quæ æstate cubant, ut pulices vitent, à quibus mire infestantur,) semita decem aut duodecim pedes lata separantur; hyeme humi super storeas juxta focos cubant, qui in singulis tuguriis plures pro numero familiarum (nam interdum viginti & plures familiæ in uno tugurio habitant) unde tam graviter à fumo vexantur, ut plerique ubi senuerint, visu priventur.

Annona eorum maxime communis est Maizium & phaseoli: Maizium autem leviter ebullitum in ligneis mortariis frangunt, fractoque addunt phaseolos, aut alios fructus ad solem siccatos, interdum & adipem cervinam; & mixta tepida cogunt in placentas, quas sub cineribus coquunt, & coctas frigida abluunt. Idem contusum, quantitate duorum aut trium pugnorum, aqua miscent & in olla coquunt, continuo agitantes; dein addunt piscium pauxillum, recentium aut ad solem induratorum; hunc cibum vocant *Migan*, & variis modis condiunt; sed quovis modo conditus male olet, pessime autem hyeme. Canes in deliciis habent, & in festivitatibus mensis inferunt, quemadmodum & ferinam. Vtplurimum quoque Maizium cum spica sua cœno aut aquæ immergunt, & tantisper relinquunt donec putruerit, dein exemtum cum piscibus aut carnibus ebulliunt: licet autem gravissimum odorem de se fundat Maizium putridum, tamen vel maximi id faciunt, & avidissime etiam incoctum lingunt & exsugunt. Vrsos denique saginant aliquot annis, & in summis festivitatibus usurpant.

Vestes è pellibus variarum ferarum componunt: Plerique facies pingunt nigro aut rubro colore, mixto cum arvina ursorum, aut pinguedine aliarum ferarum: vestes marium & fœminarum parum differunt; nisi quod hæ etiam ornari gestiunt plurimis conchyliis industrie inter se consertis: his adolescentulæ se imprimis onerant, ut procis placeant.

Mares fere venationibus & piscaturæ mercaturæque dant operam: tuguria struunt, & ad bellum progrediuntur: fœminarum autem iniquissima conditio est, nam non tantum agros colunt, & ligna congerunt, & messem cogunt, omniaque domestica munia obeunt, verum etiam maritos ad bellum egredientes comitantur, & necessaria omnia mularum instar bajulant. Matrimonia pene ad eundem modum se habent quem supra descripsimus, nisi quod fœminæ etiam rarissime, postquam unum elegerunt, fidem servent, utplurimum impune, & conjuge haud ignaro. Politicum aut civile regimen ipsis nullum, nullæ leges, crimina impunita, nisi quod privatim interdum pro vindictæ libidine crudelissime vindicantur; unde non raro domesticæ & civiles discordiæ, seditiones & bella inter ipsos exoriuntur: singuli tamen pagi consilium quoddam è senioribus cogere consueverunt, in quibus deliberant de iis quæ facienda sunt: nec tamen uni alicui parent, sed varios duces pro re nata constituunt, quibus libere obediunt, & prout libet.

Religionis forma ipsis nulla, nullum numen agnoscunt, diabolum tamen superstitiose venerantur sub nomine *Oqui*; quanquam & ambiguum est, an eo nomine dæmones designent, siquidem omnia quæ communem rationem excedunt, aut quæ admirantur, eodem nomine appellent: eodem & divinatores suos & hariolos atque magos appellant (qui apud Algommequinos & Montagnetas *Manitones* appellantur:) ii & Medicinam & Chirurgicam exercent, futura prædicunt, & miris illusionibus miseros infatuant: methodus medendi plane ridicula est, nam fere choreis & cantillationibus ægros delectant, & compotationibus tempus terunt.

Hyeme, (quæ hic ab initio Decembris durat ad finem Martii) ut plurimum genio indulgent, & vicinos pagos advocant ad choreas & cantationes, (*Tabagos* vocant hæc festa,) ita ut interdum quingenti barbari conveniant cum conjugibus & filiabus, quæ tum potissimum dant operam ut bene ornatæ prodeant: eodem tempore multi personati vagantur, qui ostiatim saltant & canunt, & à singulis familiis nominatim petunt ea quibus maxime capiuntur, quæ petentibus denegare inurbanum putant.

Cadia. *Cadia* pars continentis, triangularis est formæ, basis illius, quæ longissima, adspicit austrum, & inter portum *Campseau* & promontorium *Furcatum*, ab ortu exporrigitur in occasum: reliqua duo latera post varios anfractus & recessus sensim se adducunt, donec ad occasum quidem circa interiora sinus Francici, ad ortum vero Freti *S. Lunarii*, pene coëant; qui duo sinus exiguo terræ spacio disjuncti, hanc provinciam pene Insulam efficiunt. Orientale latus obiter jam ante attigimus; ad cornu basis, jacet *Campseau*, celebris portus, à duabus insulis veluti occlusus, & propter brevia & cautes, æstuansque

Campseau.

& fer-

& fervens mare difficilior aditu: distat ab Insula *S. Laurentii* circiter octo milliar. ab æquatore quinque & quadraginta grad. & 20 scrupul.

Souriquosiorum mores, &c.

Cadiæ sive Acadiæ indigenæ, maxime qui circa Portum Regalem degunt, Souriquosii appellantur: statura corporis sunt mediocri, membris bene compositis, sine ulla deformitate; colore, ut cæteri fere barbari, subfusco, ob causas alibi commemoratas: quodque barbaris qui sub Torrida zona degunt, formæ decus, simis naribus hic admodum rari; capillo ut plurimum nigro, rarissime alterius coloris, nisi forte interdum rufo, aut qui castaneis est: barbam non nisi primores alunt, cæteri radicitus evellunt: cæterum cultu corporum, vestitu atque victu, à cæteris barbaris de quibus jam egimus, nihil discrepant. æstate piscibus, hyeme ferina victitant: panis usum, quum neque serant, neque metant, penitus ignorabant, donec à Gallis edocti, triticum, farinam & legumina in cibum adhibere cœperunt, quæ pellium commercio jam commutant. Parent suis Regulis, quos *Sagamos* vocant; eadem ipsis veri Dei ignorantia quæ cæteris, nullaque veneratio aut religionis usquam forma. Magos suos habent atque divinatores, quos *Autmoins* appellant, tanta dignatione, ut ipsi Reguli plerumque id muneris obeant: dæmonis oraculum hi consulunt, & ipso præeunte futura prænuntiant, ambiguis plerumque responsis, interdum & veris: hunc consulturi, scrobem effodiunt, & in illa stipitem figunt, & fune alligato se prosternunt, & ore in scrobem verso, mirabiles gesticulationes, evocationes & conjurationes adhibent, tanto corporis motu, ut largum sudorem eliciant; his perfuncti, & dæmonem advenisse, & se illum fune constrictum tenere misero popello persuadent, atque illius indicio vaticinantur. Iidem & medicorum & chirurgorum munia obeunt: ad ægros vocati, invocato prius dæmonio, partes affectas tentant, halitu suo humectant, interdum & venam secant & sanguinem exsugunt: eadem pene methodo in vulneribus curandis utuntur; & postquam sanguinem exsuxerint, pellicula genitalibus castorum detracta, obligant; neutrum gratis, ferina, aut pellibus ab ægris, ubi convaluerint, donantur. Idiomate quoque multum discrepant à Canadensibus, & reliquis barbaris, qui continentem Novæ Franciæ incolunt.

Continens Novæ Franciæ.

E regione Promontorii duorum Sinuum, ad Australem Continentis plagam, notat Champlanius in Tabula sua Geographica, flumen S. Ludovici, cujus tamen sub hoc nomine nusquam in scriptis suis meminit; licet circa hæc loca exilem amnem & cymbarum tantum patientem memoret, juxta quem ferri metalla reperiantur: quatuor ab hoc milliaribus versus Zephyronotum (ad hanc enim plagam littora declinant) angulus terræ prominet, objectis cautibus & ferventi æstu, navigiis fallax; & juxta illum modicus sinus jacet ferri venis notus: nec procul alius sinus & insulæ aliquot continenti objectæ, usque ad Promontorium Rubrum, pone quod pulcherrimus amnis effluit; quinque & quadraginta gradibus & quadraginta scrupulis ab æquatore; barbari vocant *Ouygoudy*, Galli *Sancti Ioannis*; non sine discrimine tamen hic aditur, propter vada & cautes, angulosque prominentes: ore est angusto, licet sedecim nonnunquam orgyias alto, sensim deducit ripas, rursusque adducit, juxta cornu quoddam terræ, ubi inter duarum rupium angustias cito cursu cataractæ in modum eluctatur, nec facile nisi quum æstus implevit, navigiis superatur; dein rursus in latitudinem unius milliaris se pandit, quam dudum servat: barbari hac via ad Tadousac se penetrare narrant, lintres brevi terræ spacio in humeros sublatos transferendo. Salmonum captura celebratur hic fluvius, & ferri metallis. Ostio fluminis versus Occidentem adjacet Insula, quam Galli à forma, *la Nef*, id est navem appellant; & oram legentibus aliæ atque aliæ insulæ occurrunt, quarum una, quæ sex milliaria ambit, *Manthane* à barbaris nominatur. Hic Insularum veluti chorus in sinus gremio dispersus, & crebris alveis intercisus, varios portus & stationes navigiis subministrat; hac quoque aditus ad flumen *Estecheminorum* patet, & ad parvam insulam cui S. Crucis nomen indiderunt, quatuor & quadraginta gradibus & viginti scrupulis ab æquatore. Hic Galli sedes fixerant; quas post prima hiberna deseruerunt. Præter flumen ab accolarum nomine *Estechemin* dictum, quod ab Occidente descendit & insulam hanc utrimque lambit, alii duo exiliores amnes hic exeunt. Majo & Iunio hic magna halecum copia subit: solum autem densis arborum & fruticum nemoribus undiquaque impeditum, ideoque sementi faciendæ inidoneum, nisi sylvæ prius cædantur, tamen ubertatem quandam videtur promittere, si humanâ industriâ cultus accederet. Culices hic supra modum molesti sunt, quos ab humiditate soli gigni, & lucorum densitate nutriri, haud dubium est.

Cap Rouge.

Fl. Estechemin.

Barbari qui hic degunt *Estechemines* appellantur, habitu corporis, moribus atque institutis Souriquosiis plane similes, lingua discrepant.

I. Menane.

Ab hoc sinu versus Norumbeguam per varios canales, inter innumeras insulas navigatur, quarum una cæteris paulo major, barbaris *Menane* dicitur, tria milliaria à Continenti divisa: cæteræ, quæ viginti quinque milliarium spacio secundum littus sparguntur, communi quidem nomine *Isles Rangées*, sed & peculiaribus nominibus à Gallis insigniuntur, quæ hic recensere longum esset. Harum extima & ad ostium fluminis Pemtegoüet sita, patet in longitudinem quatuor aut quinque milliaria, & dividitur à continenti angusto freto; ad altitudinem quatuor & quadraginta graduum & 30 scrupul. tota consurgit in juga, quæ inter se divisa septem aut octo montium speciem eminus ostentant, circa verticem nuda & meræ cautes; unde Gallis *Isle des monts deserts* dicitur. Littus omne à variis sinubus & promontoriis laceratur.

Flumen Choüacoüet.

A Flumine Quinnibequi quatuor milliaria versus austrum (flectit enim se ora in hunc modum) littus legentibus obvius fit Sinus, qui permultas insulas suo complectitur gremio, & ad continentem altissima montium conspiciuntur juga: hinc octo milliaria provectis, flumen *Choua-*

Chouacoët sese aperit, tribus & quadraginta gradibus & 45 scrupul. ab Æquatore; cum aliquot insulis in ipsis faucibus; quarum unam à vinearum multitudine, Galli quidem insulam Bacchi, Belgæ vero *Wijngaerden Eylandt* vocant. Hæc duorum milliarium intervallo à continenti dirimitur, pulcherrimis quercubus & nucibus peramœna, arvisque & satis valde opportuna. Flumen qua exit, satis exile est, neque supra duas orgyias, ubi mare vel maxime implevit, altum, interius vero tres quatuorve; piscosum admodum: Solum secundum illius ripas uberrimum, pascuis lætum, & ingentibus abietibus, fagis, ulmis peramœne vestitum.

Barbari qui hic degunt ab aliis N. Franciæ indigenis, lingua & moribus multum discrepantes, *Almouchiquosy*, ut Champlanius scribit, appellantur. Capitis cæsariem à fronte ad summum verticem abradunt, in occipitio eandem alunt, & in nodos adstrictam variis plumis ornant; faciem rubrica aut nigro colore illinunt; bene compositis membris sine ulla deformitate: arma ipsis sunt lanceæ, clavæ, arcus sagittæque, quas ferri inopia, monstrosi piscis *Signoc* crustacea cauda asperant. Hi agros colunt, secus quam reliqui barbari qui ad orientem ab ipsis degunt, & maizii sementem faciunt, & phaseolorum variis & elegantissimis coloribus distinctorum, quos eo ordine terræ mandant, ut mayzii culmi pro perticis ipsis sint: Sata sua & vepretis circumsepiunt, & studiose purgant: serunt Majo, metunt Septembri. Iuglandes hic multæ, sed nostris minores; vites infinitæ, è quarum uvis mense Iulio se optimum omphacium expressisse, testantur Galli. Etiam cucurbitas & similes fructus serunt, Tabacum denique. Fixas sedes habent, nec facile locum, ut cæteri barbari, mutant, tuguria sua quercinis corticibus tegunt, & crassis tignis in orbem communiunt adversus hostiles impetus.

Quoniam jam monstrosi hujus piscis mentio incidit, qui toti huic mari persamiliaris & frequens est, non abs re fuerit illum hic describere.

Piscis Siguenoc.

Piscis ergo hic *Signoc* vel *Siguenoc* barbaris, Belgis vero *Araneus Marinus*, è Testaceorum est genere, duabus durissimis testis desuper tectus, quarum anterior patellæ instar convexa, admodum crassa, si non duplicata, circa frontem orbicularis & elegantissime conformata, qua alteri conjungitur semilunæ in modum excisa; exteriori latere tuberculis quibusdam seu brevibus & obtusis aculeis, distinctis ordinibus, asperatur: posterior testa altera exilior, rumbiformis & utrimque dentata; adhæc foraminulis quibusdam pulchro ordine variegatur: cauda item testacea oblonga, & reliquum corpus pene longitudine excedens, trigona & à sui medio ad cuspidem usque aculeis veluti serrata & aspera. In convexa prioris patellæ parte fere circa medium duo illi sunt oculi, satis conspicui dum vita fungitur, ubi expiravit, contractiores & cornea membrana obducti; plura crura habet instar Cancri, & quidem primò octo breviora, deinde bina oblongiora, & alia rursus bina breviuscula repanda, neque chelis armata, sed officulo obtuso veluti remigio instructa, quibus natare creditur; duas præterea circa os exiguas admodum chelas, quibus mandit: sub posteriore crusta vesiculæ aliquot sibi invicem super impositæ, quæ haud secus inflantur quam ranarum buccæ solent. Littora & vada amant, & in æstuariis potissimum capiuntur, varia mole; sunt enim non pauci quorum cauda palmum excedat: unde fit, ut omnes hîc descriptæ notæ non tam evidenter in minoribus appareant.

Co'oniæ Gallorum.

Fluminis ostio adjacet exigua insula arci extruendæ opportuna, ad quasvis naves aditu fluminis arcendas. Porro duo aut tria milliaria ab hoc flumine versus Eurum Promontorium jacet, & pone illud in recessu portus inter aliquot insulas, à quibus & nomen meruit; distat ab æquatore tres & quadraginta gradus & 25 scrupul. Inde rursus prominens ora, *Cap aux Isles* Gallis, idest promontorium Insularum facit: huic quippe aliquot nemorosæ insulæ adjacent, angusto freto à continente divisæ. Solum continentis frumenti & pabuli ferax; multa ibi arva barbara industria culta, & arboribus grata varietate distincta. Barbari qui hic incolunt monoxulis lembis utuntur; cæterum habitu & moribus ab *Almouchiquosiis* nihil, aut parum differunt, sed idioma ipsorum variat.

Beauport.

Vltra hoc promontorium pulcherrimus sinus se aperit, peridoneum navibus portum præbens, unde & formosus Gallis appellatur; distat ab æquatore tres & quadraginta gradus: multi barbari juxta agunt & uberrima arva colunt: præterea torrentes aliquot, arva irrigantes, descendunt in hunc sinum. Octo à promontorio Insularum milliaribus versus austrum, declive S. Ludovici Promontorium in altum educitur, ad altitudinem duorum & quadraginta grad. & 45 scrupul. à quo versus Septentriones sinus jacet, multis barbarorum tuguriis & arvis undiquaque cinctus, in quem mediocris amnis, è mediterraneis descendens, egreditur, quem Galli *Riviere du Gaz*, Belgæ ab arenis de *Sand-Riviere* appellant: Champlanius ad lacum Yroquosiorum pertingere suspicatur, & fortassis ex illo effluere. Ab hoc promontorio ora paulum retrocedit, & cubiti instar (multis sinibus & recessibus prius factis) reflectitur ad Promontorium quod Galli *Cap Blanc*, Angli *Cab Cod*, Belgæ *Staeten-hoeck*, id est, D. D. Ordinum cornu vocant: de quo plura suo loco dicentur. In ipso littorum reflexu importuosus sinus est, ideoque à Gallis *Malebarre* dictus, in amplissimo recessu, qui tria quatuorve milliaria patet, multis barbarorum mapalibus undiquaque cinctus, cum pulcherrimis arvis & satis, atque exili quidem amne, sed potari pulcherrimo: ipse recessus ob frequentia passim vada mirum in modum æstuat ac fervet: ambiunt præterea sylvæ & luci proceris quercubus & beneolentibus cedris opacæ: Tabacum diligenter colunt accolæ: mapalia ipsorum rotunda sunt, & storeis in ambitu operta, in medio focus, & circa fastigium foramen ad fumum emitttendum. Hactenus ora N. Franciæ à Gallis anno 1605 accurate lustrata pertinet.

Descriptione regionum N. Franciæ absoluta, de

Coloniæ Gallorum.

de Coloniis Gallorum & illorum gestis in hac Septentrionalis Americæ parte, pauca adjungenda. Iacobus Quarterius anno 1534 à Francisco I, Franc. R. cum duabus navibus ad has terras missus, quum mense Aprili è Gallia solvisset, lustrato primum littore Terræ Novæ, in Fretum S. Laurentii penetravit, illoque in gyrum circumnavigato, insulaque *Assumtionis* & magni fluminis ostio, inventis, in Galliam sub exitum Septembris rediit.

Secundam deinde expeditionem, mense Majo anni 1535 suscipiens, magnum flumen Canadense ascendit, & minoribus navigiis ad *Hochelagam* penetravit, & Gallorum coloniam apud portum S. Crucis collocans, ibidem hibernavit. Atque hic incognitus quidem tunc, nunc autem notissimus scorbuti morbus, colonos tantopere afflixit, ut multi misere perirent, reliqui autem decocto frondium arboris cujusdam quam barbari *Anneddan* appellabant, sanitati restituti: interim variæ inter ipsum & barbaros simultates eo usque exarserunt, ut Regulum ipsorum Donaconam ex insidiis captum & in naves impositum, secum in Galliam cum aliis nonnullis captivum abducere consultum judicaret: Quare erecta prius lignea cruce, & Regni Galliæ insignibus appensis cum hac inscriptione, *Franciscus Primus Dei Gratia Francorum Rex Regnat*, sub initium Iulii anno 1536 in Galliam est reversus. Intermissam dehinc navigationem, anno demum 1540, majore molimine Rex redintegravit, & plerisque barbarorum illorum jam defunctis, Ioannem quidem Franciscum D. de Roberval cum amplissima Vice-regentis potestate; Quarterium autem supremum Nauclerum ad provincias Canadæ & Hochelagæ ablegavit. Quarterius mense Majo cum quinque navibus è Gallia solvens, Augusto demum appulit ad portum *S. Crucis*, quem quum superioribus annis satis incommodum esset expertus, duabus navibus in Galliam remissis, cum reliquis tribus flumen quatuor milliaria ascendit, & idoneum locum nactus, castellum communivit *Charlesbourgh Royal*, ubi cum suis hibernavit. Verum quum *Robervallius* non ante annum 1542 cum tribus navibus solvisset, Quarterium jam redeuntem cum suis navibus, juxta sinum Conceptionis ad Orientalem Terræ Novæ plagam obvium habuit: quem quum à reditu in Galliam dimovere non posset (negabat quippe Quarterius barbarorum insolentiam à tam paucis compesci posse) progredi certus, & flumen Canadense invectus, quatuor supra Insulam Aurelianensem leucas ascendit mense Iulio: ubi Castellum *France Roy* condidit, septem & quadraginta gradibus ab Æquatore versus Arctum, ut Ioannes Alfonsus illius nauclerus prodidit. Atque ita aliquot annis hic perstitit, variasque expeditiones suscepit, fluviumque *Sagnenay* lustrare est aggressus. Quo anno in Galliam redierit, non traditur: sed à Rege, sumtuum, sine ullo aut admodum levi emolumento, pertæso, esse revocatum scribit Escarbotus.

[margin: ...eauport.]

Tentatum dein simile quid, anno 1598, à Marchione *de la Roche*, sed infelici eventu, nam quum aliquot suorum in Insula *de la sable* pene destituisset (quos postea inde reductos supra monuimus) nihil præterea memoria dignum gessit.

Coloniæ Gallorum in Australem Novæ Franciæ partem deductæ.

Post Colonias jam aliquoties in Septentrionales N. Franciæ regiones frustra deductas, nihil amplius succedentibus annis à Gallis in illis partibus tentatum fuit, donec demum anno 1603 *Petrus de Gua*, Dominus *de Monts*, titulum Viceregentis à Rege impetravit, in omnibus Novæ Franciæ provinciis, quæ inter quadragesimum & quadragesimum sextum gradum latitudinis Septentrionalis continentur: & amplissimo diplomate ipsi soli concessum fuit castorum, & aliarum ferarum, pelles commutare, in provincia *Cadiæ, insula Britonum, sinubus Sanctæ Claræ & de Chaleur, Isle Percée, Gachepe, Chichedec, Mesamichi, Lesquemin, Tadousac*, & ad utramque fluminis Canadensis ripam. Quibus impetratis, & centum viginti agricolis conductis, solvit è Gallia 8 Aprilis anno 1604, & prospera navigatione usus, ad *portum Ovium* provinciæ Cadiæ, primum appulcuit, & suos in continentem exposuit: verum consilio mox mutato, ad Insulam *S. Crucis* se contulit in faucibus fluvii *Estechemінorum*. Hic quum prima hyeme, è septuaginta novem colonis, triginta quinque variis morbis interiissent, & locus ob intensum frigus Gallicis corporibus incommodior videretur, anno 1605, mense Iunio, novo supplemento è Gallia accepto (quum varia ante loca, atque omnem omnino oram usque ad portum Malebarre lustrasset) consultius ipsi visum coloniam ad *portum Regalem* traducere; & quum triginta suorum cum idoneo commeatu hic collocasset, in Galliam transfretavit.

Dehinc anno 1606, Dominus *de Poutrincourt* eodem cursum instituens, & australe Cadiæ littus legens, colonos à Montano in portu Regali destitutos, obvios habuit reditum in Galliam meditantes, & haud invitos ad Coloniam reduxit. Hyems illo anno multo clementior fuit quam superioribus, minusque quam ante scorbuto laboratum. Primo Vere omnis ora ad portum usque *Malebarre*, & ultra studiose ab ipsis observata, sub hyemem ad Coloniam redierunt. In Gallia interim anno 1607, diplomate antiquato, & commercio pellium omnibus promiscue prostituto, Montanus impensis ferendis impar, suos è Colonia Regali in Galliam reducere fuit coactus.

Res Gallorum in Septentrionali Nova Francia gestæ.

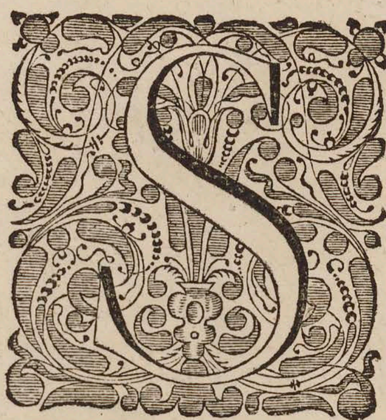
Montanus Marchio, cujus superius jam meminimus, omissa australi Novæ Franciæ parte, jam ab anno 1608 ad Septentrionalem animum converterat; itaque impetrato à Rege privilegio, Champlanium, cum vicaria potestate ad magnum flumen Canadense mittit; hic quum primo portum Tadousac adiisset, & S. Malensium navibus ibidem inventis omni cum barbaris commercio interdixisset, adverso flumine ad promontorium *Quebec* ascendit, & locum habitationi commodum nactus, castellum fossa valloque communit; ad altitudinem 46 gr. quadraginta scrupulorum. Triticum initio Octobris, secale medio satum, vites sub exitum dispositæ. Scorbuti lues mense Februario decem & octo colonos afflixit, quorum decem interierunt, uti

alii

alii quinque è dysenteria : Solum altis nivibus tectum fuit ad Calend. Apriles, nivibus tum primum liquescentibus. Quumque jam de viginti octo, qui hic hybernaverant, tantum octo, iique fere ægri, superessent, mense Iunio anni 1609, è Gallia opportune supervenit supplementum. Champlanius hoc accepto, cum Ochateguinis atque Algoumequinis, expeditionem suscipit in Yroquosios, & superato cataracte penetrat in eorundem Lacum, multisque barbarorum cæsis, & paucis captis, incolumis cum suis Quebecum revertitur, &, relicto ibidem Chavino, qui ipso absente coloniæ præesset, porro in Galliam. Anno dein 1610 rediens, quum colonos omnes incolumes & sanos reperisset, denuo cum barbaris confœderatis in Yroquosios movet, & magna strage edita, multisque in miseram captivitatem, ab inhumanis barbaris, abductis; ad coloniam primo, & mox, tantum septendecim ibidem relictis, in Galliam remeat. At anno 1611 jam tertio in hanc Novam Franciæ partem redux, loco coloniæ collocandæ idoneo juxta magnum *S. Ludovici* cataracten designato, nondum tamen colonis eo deductis, reditum in Galliam maturavit. Nam quum ex variis Galliæ portubus naves promiscue, commutandarum pellium causa, magnum flumen adirent, non modo ipse nullum emolumentum ex hisce commerciis percipere poterat, sed & singuli grave damnum patiebantur. Champlanius dispendio prævertendum ratus, Regem permovit ut Comitem Suessionensem primo, mox & Principem Condæum hisce expeditionibus Patronum daret, ipsum vero illius vicarium constitueret. Qua dignitate auctus quartam navigationem in novam Franciam suscepit mense Aprili anno 1613, & prospera navigatione usus, 7 Maji Quebecum venit, & colonos suos incolumes reperit; suisque aliquantulum refocillatis expeditionem in mediterranea suscipit, mendaciis cujusdam *Nicolai de Vignau* nimis temere fidem adhibens, qui se anno superiori à barbaris ad conspectum maris Borealis deductum constanter asseverabat, donec à barbaris, & re ipsa, mendacii coargueretur, à qua voti irritus ad coloniam primo, & in Galliam paulo post est reversus. Sed deinceps quintam expeditionem suscepit anno 1625, ducens secum quatuor religiosos ex ordine Recollectorum; ut barbaros ad religionem Cristianam amplectendam permoverent : 25 Maji ventum Tadousac, atque inde Quebecum, & denique ad magnum Cataracten S. Ludovici, ubi multi barbari è variis provinciis convenerant. Eodem anno & expeditio in Yroquosios suscepta, cujus hic exitus fuit, ut uno hostium pago aliquandiu frustra expugnato, Champlanius duo vulnera acciperet, &, re infecta non sine magno discrimine, ad suos reverteretur demum anno 1616, mense Iunio jam exeunte : & in Galliam mense Septembri. Postea jam sextò è Gallia solvit mense Majio, & Tadousacum tenuit mense Iunio, & sub finem Augusti rediit in Galliam. Hactenus res à Gallis in Septentrionalibus Novæ Franciæ regionibus gestæ, ex commentariis Champlanii : quæ hodieque à Gallis commerciorum gratia frequentantur.

ANGLIA NOVA.

Sinus.

SEptentrionalis quædam Americæ pars, quam hodie Novam Angliam vocamus, intra 41 & 45 latitud. gradum interjacet, à flumine sive sinu Pennobscot ad promontorium Cod recta fere linea.

Sinus Pennobscot.

Sinus *Pennobscot*, in quem fluvius ejusdem nominis descendit, decem milliaria ab ortu in occasum, totidem ab Austro in Arctum patet: multis insulis divisus, quarum quædam decem milliaria longæ, varios sinus & portus aperiunt. Versus ortum *Tarentini* incolunt, Gallorum confœderati, quibus juges inimicitiæ & bella cum *Bassabeis*, qui ex adverso degunt. Ad lævam *Meccadacut* jacet, ad radices montium, quos æquor lambit, quique tam altis jugis assurgunt, ut sedecim aut 18 milliarium intervallo eminus à navigantibus conspiciantur. Sinui objacet insula *Sorisco*, præalta situ, ideoque Gallis *Isle Haute* dicta. Huic proximus est locus *Segochet*, deinde *Nusconcus*, *Pemmakid*, & denique ad eandem oram amnis *Segadahoc*; ad quem olim colonia Anglorum fuit deducta: juxta hunc *Aumukiawgeni*, *Kinnebeky*, & alii barbari sedes suas atque arva habent. Fluvius hic quadraginta aut quinquaginta milliaria è continenti descendit, ripæ utrimque arenosis tumulis & nemorosis rupibus obsessæ, præterquam ubi barbari accolunt, ibi enim solum est satis fertile, & pinguis gleba.

Loca vicina.

Aucocisco Provincia.

Ab hoc versus occasum provincia *Aucocisco* amplissimi sinus gremio prætenditur, multæque insulæ cum suis portubus per sinum sunt sparsæ. Haud longe hinc *Sowocotuck*, ad angulum Continentis, qui latum sinum aperit, arenoso quidem littore, sed crebris insulis & cautibus illi objectis, aditu difficilem & non nisi minoribus navigiis commodum. Quid multa? tota hæc ora à *Pennobscot* huc usque, & longius à *Pennobscot* versus ortum, ejusmodi rupibus & insulis scatet, ut mirum sit, tam procerarum arborum feracem esse, neque quicquam hic est, quod intuentes non magis deterreat, quam afficiat: tamen mare hic, si usquam, mire piscosum, & hæ insulæ tot arboribus amœnæ, tot fontibus riguæ, tam variis fructibus dites, tantaque hic avium copia, ut non careat fide, licet littora tam aspera sint, tamen convalles & interiora continentis fœcundissimo esse solo.

Littus versus occasum sequentibus *Accominticus*, & *Passataquak* occurrunt, modici portus & minoribus navigiis opportuni, & juxta littus fertile solum. His proxima est *Angoam*, provincia satis amœna, sed portus illius propter brevia navigantibus infidus est, & sinus ab alto mari remotior. Multi hic colles modice consurgunt, qui à barbaris coluntur. Versus ortum insula objacet, duo aut tria milliaria in longitudinem patens, media sui parte pascua & lætissimi graminis ferax, reliqua nemorosa, & pulcherimis moris opaca, coloniæ deducendæ valde idonea, præsertim propter tutissimum portum. *Naimkeck* solo licet petrosiore, tamen *Angoam* non multum est inferior, incolæ deteriores.

Angoa, Provincia.

Qualitas.

Promontorium Trabigzanda.

Paulo ulterius insigne promontorium *Trabigzanda* vaste in altum se projicit (Champlanio *Sancti Ludovici*, Hollandis *Wyngaerdshoeck*,) cui tres insulæ objacent, quas vulgo Turcarum Capita appellant, versus septentrionem latum sinum pandens, juxtaque multi barbarorum pagi jacent, cum suis arvis, qui cum Gallis commercia exercent: ad occasum autem insulæ adjacent *Matthabuntiorum* cum suis stationibus.

Massachusettorum Prov.

Qualitas.

Hoc promontorium prætervectis *Massachusettorum* Provincia occurrit, quam hujus tractus Paradisum haud immerito dixeris: arva hic frugum feracia pene innumera, & littora stringentibus vix aliud sese offert amœnius aut fœcundius: barbari frequentes & cum Gallis commercia exercere sueti; ingenio satis placido, sed si irritentur, etiam fero & indomito. Hinc ad *Accomack* navigatur, egregium portum, & fertile solum, segnitie tamen gentis obscurum.

Promontorium Cod.

Hunc prætervectos promontorium *Cod* occipit (Gall. *Cap Blanc*,) terræ tantum veluti cornu, in præaltos arenarum tumulos, & humilibus pinorum fruticetis vestitos, assurgens; & pone ipsum portus, adversus incerta ventorum egregie tutus. Promontorium ipsum ab uno latere patenti sinu, ab altero vasto Oceano cingitur, falcis messoriæ forma: *Pawmetti* barbari promontorii cervicem, sinus gremium *Chawuni* accolunt: ora quæ grandem sinum cingit, nullis quidem brevibus aut rupibus impedita est, vadosior tamen, quam ut majoribus navigiis propius adiri possit. Champlanius hic portum à se observatum in commentario retulit, quem *port aux Huistres* ab ostreorum abundantia vocat, quinque milliaria ab hoc promontorio versus Africum. In interiori sinu *Nausit* insula jacet; ad continentem Provincia *Capawack*, late patens & frumenti feracissima, habitatoribus frequens, &, si barbaris fides, in mediterraneis æris aliorumque metallorum venis scatens.

Qualitas.

Solum inprimis est fertile, & non modo illius frumenti, quod barbari serere consueverunt, sed & quod Hollandi intulerunt, egregie ferax. Portuosum autem est littus, & quamplurimis insulis ubique obsitum, quæ habitationi peridoneæ, nemorosæ, & quercubus, cedris, piceis, pinis, juglandibus, castaneis, sassafris, prunis, calamis aromaticis, aliisque grata varietate amœne vestitæ sunt. Indigenæ moribus utcunque compositis, &, si bene cum ipsis agatur, humani & hospitales. Mare ad ipsa littora piscibus fœtum, & salinis peropportunum. Avium in mediterraneis ingens copia & varietas; pavones Indici, perdices, cygni,

NOVA BELGICA ET ANGLIA NOVA
VIRGINIÆ PARS
MAR DEL NORT.
Modus muniendi apud Mahikanenses.
Canoo, sive Navicula e corticibus arborum.
Navis ex arboris trunco igne excavata.
Milliaria Germanica communia
NOVUM BELGIUM
NIEUW NEDERLANDT
NOVA ANGLIA
NIEU ENGELANDT
NOVÆ FRANCIÆ PARS
Minquaes
Gacheos
Sennecaas
Naraticons
Aquaua chuques
Sanhikans
Tappaens
Manatthans
Makimanes
Quiripeys
Wecke
Maquaes
Mahikans
Sequins
Nawaes
Morhicans
Pequatoos
Zuyder zee
Noord zee
Lacus Irocoisiensis
Fort Orange
Adriaen Blocx Eylandt
De Schilpad
Pentegouet
Quebec
L'Orleans
Tadoussac

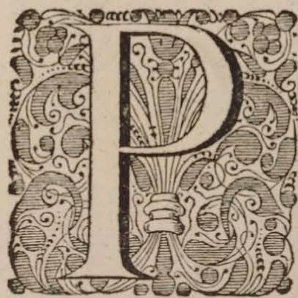
cygni, grues, anseres, anates, columbæ, præsertim quum fraga maturescere incipiunt. Cervorum & similium ferarum ingens numerus, quæ nonnumquam tres quatuorve fœtus gignunt; insigni indicio cœli solique bonitatis.

Mosse, animal quadrupes. Peculiaris autem quadrupedum species hisce regionibus frequens est, barbari *Mosse* appellant, tauri magnitudine, capite damæ & latis cornubus, quæ quotannis mutant, cervice cervina, brevibus jubis & à collo per dorsum descendentibus, pilis prolixis instar alcis, cum ingluvie pendula sub ipso jugulo, longis cruribus, magnis pedibus instar vaccarum, cauda longiore quam sit damarum; caro ejus admodum grati est saporis, quam ad ventum siccatam barbari diu servant: cutis haud minus crassa quam bubalorum, nec minus ad varia utilis.

Coloni Anglorum. Anno 1620 coloni aliquot in Anglia conscripti, qui è Pleymoutha notissimo Angliæ portu serius, atque adeo initio Septembris solventes, & nono demum Novembris promontorium *Cod* prætervecti, quum, vento adversante, portum quem petebant, decem milliaria à promontorio dissitum, tenere non possent, in amplissimo sinu, quem promontorii flexus claudit, anchoras fixerunt. Hic in terram exscendentes, & locum habitationi commodum circumspicientes, primum tuguria aliquot deserta invenerunt; dein ulterius progressi, à barbaris inopinato fuerunt oppugnati, quos nulla opera fugarunt. Verum quum loca hæc haud satis placerent, 16 Decembris alium portum ex adverso promontorii versus occidentem petierunt. Est autem sinus præcedenti longe amplior, amœnissimo solo undiquaque cinctus, duas insulas nemorosas, cætera incultas & desertas, suo gremio complectens, piscosus admodum, & variis aquatilium avium generibus pro tempestatum ratione scatens. Nulli hic incolæ ab ipsis inventi, licet arva olim culta & sata fuisse appareret; nulli navigabiles amnes visi, sed plures rivi & torrentes limpidæ aquæ & potari pulcherrimæ. Solum hic mire fœcundum est multis in locis, nonnullis etiam arenosum; sicuti & figulinæ operæ idonea gleba: peramœni passim luci ac nemora, & herbida rursus pascua & campi.

Nova Pleymoutha. Iuxta hunc sinum in ipsa Continente Nova *Pleymoutha* ab ipsis designata, in acclivi solo & jam olim à barbaris culto.

BELGICA NOVA.

Pars illa Americæ Septentrionalis quæ Virginiam inter & Novam Angliam jacet, à capite *Mallebarre* ad usque promontorium *Hinloopen*, hodie appellatur Nova Belgica, quia primum auspiciis & sumtibus Batavorum hæc terra penitius lustrari cœpit, deinde continuis navigationibus frequentata, & authoritate Illustrissimorum & Præpotentum DD. Ordinum Generalium Confœderati Belgii, colonia deducta & castello in barbarorum solo, ipsis ultro concedentibus, exstructo; primum à Belgis cultum accepit. Hisce terris Africum versus multæ adjacent insulæ, quarum præcipua *Texelia*, quæ ob similitudinem cum insula Texel in Hollandia, illud nomen habet; insula Henrici Christiani, cui primus inventor suum hoc nomen dedit; & illa quam de suo nomine ita appellavit navarchus Adrianus Block.

Manhattes fl. Magnum Novi Belgii flumen ab aliis *Manhattes*, à populis nimirum qui juxta æstuarium illius degunt, ab aliis *de Montaigne*, à nonnullis & *Nassovium*, sæpius autem à Belgis Grande & Septentrionale appellatur, ad differentiam alterius quod magis versus Austrum, in eundem Oceanum erumpit.

Portus May. Iuxta æstuarium hujus fluminis, continens Oceanum modico sinu admittit, quem nostrates vulgo *May* portum vocant à Navarchi Cornelii *May* nomine: clauditur Insularum aliquot objectu & Promontorio arenoso quod Orientem spectat, rupibus & vadis navigantibus infido, pone ipsum tamen statio navibus satis opportuna. Sinum in ambitu accolunt *Aquamachuques*. Ab hoc promontorio flumen ingressuris, milliare aut paulo amplius intra æstuarium, insula occurrit, quam à nucibus appellari jam diximus: è regione illius ad lævam seu Occidentalem ripam tres quatuorve insulæ Continenti adjacent. Fauces ipsæ fluminis distant ab æquatore quadraginta gradus & 28 aut 30 scrup. versus arctum. Alveus in ipso ostio quatuordecim aut quindecim orgyias est altus, quam altitudinem fere in progressu servat, & modo latior, modo angustior, variisque meandris inter Aquilonem & Corum sese inflectens ascendit.

Dextram sive Orientalem fluminis ripam, ab ipsis faucibus accolunt *Manhattæ* sive *Manathanes*, ferox natio & Belgis iniquior; à quibus tamen illi redemerunt Insulam seu terræ Angulum, quem inferni os à reliqua continente dirimit, ibidemque arcis & oppidi fundamenta jecerunt Novi Amstelodami nomine.

Novum Amstelodamum. Sinistram sive Occidentalem accolunt *Sanhikani*, infensissimi superiorum hostes, cultior gens & melior, hi secus oras sinus & in mediterraneis degunt. Ex adverso autem Manhattarum degunt *Machkentiwomi*; & intra primum fluminis flexum ad eandem oram *Tappaanes*. Flumen hîc in medio alveo vadosum, secus ripas vero utrimque altitudinem suam servat, & sinum facit, qui circiter sex milliaria ambitu suo complectitur, & naves adversus incerta ventorum, ubi opus est, egregie defendit: fluxus atque refluxus maris hîc satis validus, verum propter aquarum quæ desuper descendunt copiam, non ultra pedes quatuor flumen decrescit, & plerumque vernis mensibus inundat humiliores ripas. Secundus fluminis flexus Corum versus sinuatur ad angustias usque, quas Belgæ *Haverstroo* nominant; atque ita variis flexibus ascenditur ad locum quem iidem

Visschers-

Vifſchers-Rack, id eſt piſcatorum flexum, appellant. Atque hic Orientalem ripam obtinent *Pachami*: paulo ulterius arenoſum promontoriolum ſe projicit & ripæ accedunt, *Eſopus* vulgo dicitur, ubi *Waoranecky*, alia barbarorum natio, ſedes habent: his modico intervallo ſuccedunt ad oppoſitam ripam *Waranawancougy*. Hinc porro per varios flexus atque reflexus, quos Belgæ peculiaribus nominibus inſigniunt, ad aliud promontoriolum aſcenditur, altitudine alvei paulatim decreſcente, & hic haud ſupra tres quatuorve orgyias alto, crebris vadis & brevibus paſſim ſparſis, majore navigantium remora quam periculo: deinceps urſorum Inſula aditur, & pone illam exiguus ſinus, veterem ſtationem appellant. E regione ad dextram fluminis ripam habitant *Manhikani*: eidem autem ripæ prætenditur inſula oblonga; variis alveis interciſa, uti plures inſulæ videri poſſint; donec ad aliam inſulam perveniatur, ubi Belgæ jam olim parvum Caſtellum habuerunt: atque hactenus fluxus maris reciprocis æſtibus aſcendit, & flumen magnorum navigiorum eſt ferax: deinceps minus minuſque altum, vix minores cymbas patitur: conſpiciuntur autem eminus altiſſimi montes, de quibus maxima pars aquarum, quibus flumen hoc inflatur, ſe præcipitat: fontes autem haud longe à magno flumine Canadenſi abeſſe, vel hoc argumento opinantur, quod non raro ad Caſtellum Belgarum barbari inde à *Quebec*, atque adeo *Tadouſac* ventitare ſolent. Caſtellum autem hoc, quod *Auriacum* dicitur, inſulæ inſidet, quæ ſiniſtræ ripæ adjacet, ubi natio quædam barbarorum habitat, quos *Mackwaſios* vocant, Manhikanis qui dextram ripam è regione tenent infenſiſſimi. Nam pene omnes barbari qui Occidentalem ripam accolunt, graves, cum iis qui Orientalem tenent, exercent inimicitias: huic caſtello primis illis annis machinæ aliquot bellicæ impoſitæ erant & præſidium aliquot militum, ſub auſpiciis Illuſtriſſ. D. D. Ordinum confœderati Belgii, quibus præerat *Henricus Chriſtiani*, & poſtea *Iacobus Elkens*: atque ita noſtri ab anno 1614 ad aliquot ſuccedentes tenuerunt: Donec à Societate Indiæ Occidentalis, novo & ampliſſimo eorumdem Præpotentum Dominorum diplomate ipſis conceſſo, porro ab ipſis hoc flumen adiri & coloniis deductis amplius habitari cœpit.

Arbores. Belgæ, tum qui primi hoc flumen ſubierunt, tum qui poſtea crebris navigationibus frequentarunt, mira narrant de proceritate arborum (egregio ſoli luxuriantis argumento) ad ædificia & naves etiam maximas idonearum, vitium ſylveſtrium copia, nucum ſumma abundantia, quarum fructus à Belgicis nonnihil abludunt, nam & minores ſunt, & duriore atque adeo leviori cortice tecti: atque in eundem modum de aliis *Herbæ.* arboribus, plantis, herbis, quas terra ſponte ſua fundit: ubi autem induſtria humana atque labore colitur, maizium præſtantiſſimum incredibili fœnore reddit, legumina quoque varia; phaſeolos præſertim mira & jucunda colorum varietate, peponum elegantiſſimas ſpecies, itemque angurias & ſimiles fructus uſibus aptiſſimos; ut nihil hic niſi ſedula hominum induſtria deſideretur. Hollandi autem jam variis locis triticum atque alia farris genera, item linum & cannabin, aliaque Europæa ſemina ſerere cœperunt, quæ ſolum benigne admodum patitur. Herbarum omnis generis hic paſſim magna eſt copia, quarum quædam & elegantiſſimos flores ferunt, quædam & ad medicinam faciendam utiles judicantur. In ſylvis magna paſſim eſt ferarum copia, *Feræ.* imprimis cervorum & reliquorum quadrupedum, quos pars hæc Americæ Septentrionalis nutrit.

Aves. Aves quoque hic innumeræ reperiuntur, tam majores quam minores: ſylvicolæ pariter & quæ flumina & ſtagna amant; mira quoque plumarum elegantia & varietate. Hyeme quoque hic capiuntur præſtantes gallopavi, præpingues & optimis carnibus. Flumina denique optimos piſces nutriunt, ſalmones, ſturiones & alios quamplures.

Qualitas. Cæli temperies à Belgico climate non multum abludit, nam licet multis gradibus propius ad Æquatorem accedat, quam Hollandicum, tamen hic non minus hibernis menſibus friget, quam in Belgio, & gelu ſatis intenſum eſt, crebræque & altæ nives decidunt & operiunt diu terram, eadem qua apud Belgas annorum varietate: ſimilis ventorum inconſtantia; & æſtate crebra tonitrua, fulgura & validi nimbi. Ideoque vix ullam Americæ regionem, coloniis è Belgico cœlo deducendis aptiorem eſſe exiſtimo; præſertim quum nihil hic deſit, quod ad vitam humanam ſuſtentandam neceſſarium judicatur, & uberius labore & induſtria parari poſſit. Sola armenta atque jumenta hic deſiderantur, quæ levi negotio huc tranſportari, & ob pabuli pene ubique copiam commodiſſimè ali poſſunt. Vites autem, ſi cultura accederet, vini uberem proventum videntur polliceri.

Incolæ diſſi-rum. Barbari in multas nationes & populos diviſi, idiomate multum inter ſe, moribus vero perparum differunt, eadem corporum conſtitutione, qua illi qui bonam N. Franciæ partem incolunt. Veſtitus è ferarum exuviis, caſtorum præſertim, vulpium & ſimilium, barbarorum in modum conſutis, quo ſe totos hyeme, neglectim æſtate tegunt. Præcipuum illorum alimentum maizium, è quo liba quædam panum inſtar coquunt, piſces, aves atque ferina. Arma, arcus & ſagittæ acutis ſilicibus aut piſcium oſſibus aſperatæ. Lintres ipſis uni lignei, è vaſtis arborum truncis igne excavati. Quidam incertis ſedibus vagi ſub dio, humi ſtrati aut ſuper ſtoreas junceas, ſomnum pariter atque cibum capiunt, idque æſtate, quum propius ad mare piſcandi gratia accedunt. Alii fixas ſedes habent, domiciliaque furni effigie, tignis & corticibus arborum deſuper contecta, adeo capacia, ut pluribus familiis ſufficiant. Supellex illis tenuis & rara, ſtoreæ & diſci lignei, ſecures barbara induſtria factæ è duris ſilicibus, tubuli quoque, è quibus tabacci fumum hauriunt, ex iiſdem ſilicibus haud inconcinne cavati, ut mirum ſit, quo pacto in tanta ferramentorum inopia tales ab ipſis ſculpi poſſint. divitias neque appetunt, neque norunt.

Religio. Cæterum nullus ipſis religionis ſenſus, nulla Dei veneratio: diabolum quidem colunt, ſed non tam ſolenniter neque certis ceremoniis, ut Afri-

Africani faciunt: hunc suo idiomate vocant *Menutto* vel *Menetto*; & quicquid mirabile, est & captum humanum videtur superare, id similiter vocant *Menetto*; eodem plane modo, quo Canadenses *Oqui* voce utuntur.

Regimen.

Nulla ipsis Politiæ forma, præterquam quod præfectos suos habeant, quos *Sackmos* & *Sagamos* vocant, qui fere sunt familiarum principes; nam raro cognationis unius limites excedunt. Sunt autem, ut plerique barbari, suspiciosi & meticulosi; imprimis autem vindictæ cupidissimi; mutabiles: verum si humanius tractentur, hospitales & ad obsequium promti, exiguaque mercede operam suam addicunt, & longissima quoque itinera brevi tempore absolvunt, majori fide quam à tam barbaris hominibus jure quis expectet. neque dubium est, consuetudine Christianorum, & urbanis moribus & religione imbui posse, præsertim si coloniæ huc deducerentur hominum bene moratorum, qui & obsequiis illorum uterentur absque violentia, aut contumelia; & vicissim, illos ad veri Dei cultum & civilem conversationem sensim assuefacerent.

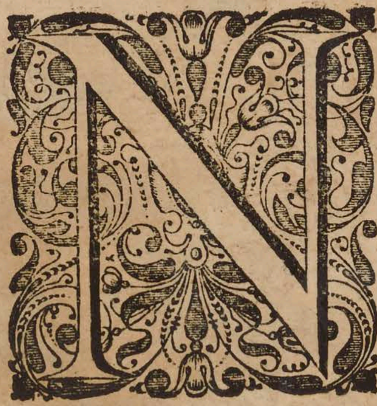
Magnum flumen, quod ad alterius de quo supra diximus discrimen, Australe appellatur, jam aliquot navigationibus à Belgis lustratum; præter minores aliquot amnes qui in hunc sinum sese evolvunt. Verum quum plenior hujus fluminis notitia ad nos nondum pervenerit, plura de illo dicere supersedeo. Hoc unum addo, varias nationes Barbarorum ripas illius accolere, & interiores regiones possidere. Ad minorem amnem, qui in sinum egreditur, paulum infra majoris fluvii fauces degunt *Sewapoisi*: statim intra majoris fauces ad dextram quidem *Siconesii*, ad sinistram autem *Minquasii*: ulterius ascendentibus obvii fiunt *Naraticongy*, *Mantaesy*, *Armewamexy*, qui omnes ad dextram ripam juxta minores amnes qui in majus flumen influunt, accolunt eo ordine, quem expressimus; remotiores à ripa sunt *Mœroahkongy*, *Amakaraongky*, *Remkokes*, *Minquosy* sive *Machoeretini*; *Atsayongky*: omnium remotissimi *Mattikongy* & *Sankikanes*, qui quadragesimum gradum latitudinis Septentrionalis attingunt, absuntque ab ostio fluminis circiter octodecim milliaria: quibus quidam addunt *Sawanos*, *Capitanasses*, *Gacheos*, alios, qui vitæ institutis & moribus ab iis, quos modo descripsimus, nihil, aut parum discrepant; colunt agros, & Mayzio leguminibusque victitant.

VIR-

VIRGINIA.

Virginiæ acceptio I,

NOvæ Belgicæ jungitur *Virginia*, quæ à vico maritimo ejusdem vocabuli; vel ut alii, à rege *Viguina*; vel à regina Angliæ Elisabetha, cujus auspiciis detecta, nomen accepit, ante *Apalchem* vocitata. Extenditur inter 36 & 44 gradum altitudinis Borealis, terminosque habet ad Orientem, Oceanum & Belgicam Novam; ad Austrum, Floridam; ad Septentrionem, Novam Franciam; ad Occidentem, regiones hactenus incognitas. Verum, ut pressius rem designemus, non tam late patet, ast arctioribus limitibus cohibetur; Florida nempe ad Australe latus & tribus ultra quatuorve gradibus Septentrionem versus, quem tractum D. *Walter Ralegh* detexit anno 1584. Sed cum socii Virginianæ Societatis anno 1606 eosdem tractus ulterius pervestigare aggressi essent versus Arctum, altitudine nempe graduum 37, factum fuit, ut hæc pars proprie & communiter Virginia dicatur, quam quidem hodie Angli inhabitant, & nostra hæc Tabula repræsentat. Non nisi una via ad eam aditus patet, nempe per ostium præstantissimi sinus *Chesapeach*, lati 18 ac 20 milliaria. Ejus ostii promontorium Australe *Cape Henry* appellatur in honorem Henrici, Principis Walliæ, pridem defuncti. At Septentrionale, *Cape Charles* vocatur, in gratiam Caroli Ducis Eboracensis, post Magnæ Britanniæ, Scotiæ, & Hiberniæ regis. Nullus in toto orbe locus amœnior, culturæ aptior, & corporum nostrorum complexioni conveniens magis. Montes videas, colles, valles, fluvios, sinus, omnes in Sinum Magnum desinentes, quem undequaque fœcundissimi, jucundissimique agri ambiunt. In ipso sinu insulæ occurrunt plurimæ, quædam arboribus consitæ, quædam planæ & cultoribus vacuæ. Ab Austro in Septentrionem recta excurrit, percipiturque maris æstus in mediterraneis ultra ducentas leucas Anglicanas. Canalem habet 140 milliarium, altitudine minima septem, maxima quindecim orgyiarum: latitudine ubique fere vel decem, vel quatuordecim milliarium. Montosa regio est, at montes diversæ sunt indolis, alibi marmorei circa Sinus ostium, alibi non. Crystallum ibi reperias, quod aquarum vi è montibus labentium deorsum truditur. Nivibus siquidem brumali tempore obteguntur montes, quibus resolutis magno impetu decidunt aquæ, vallibusque angustioribus dira minantur, quas tamen postea flumina, mox Sinus magnus absorbet & in mare exonerat. Atque hæ quidem aquæ fulgidum ab ipsis montibus trahunt colorem, qui primo intuitu micantes, scintillantesque, non leve indicium præbent latentis auri. Terra ipsa multis in locis colore similis est bolo Armenæ, terræ Sigillatæ ac Lemniæ. Fluminibus adjacent agri plani, viginti, centum ac ducentorum jugerum, nemorosi omnes & inculti, ut primæ Creationis faciem referre videantur.

II, *III,* *Sinus magnus. Ostia.*

Flumina. In Sinum modo dictum quinque insignia navesque vectantia flumina se exonerant. Primum proximum est ostio Sinus, vocaturque *Pauwhatan*, quod & proximæ regionis nomen est. Fontes ejus versus occidentem spectantur in regno, quod *Monacans* incolunt, navigabile est ad mill. ducenta. Ab Australi parte recipit insignem fluvium *Apamatuck*: uti & alii, *Quiyoughcohanock*, & *Nandsamund*. A Boreali parte in eum excurrunt fluvii *Chickahamania* supra *Iames Towne*, aliusque prope *Cedar* insulam. Qui quidem omnes à diversis populis nationibusque habitantur, propriosque habent gubernatores vel reges, quos *Worowances* vocant. In peninsula ad fluvii ripam Borealem civitatem exstruxere Angli, *Iames Towne*. Nomina populorum sunt hæc: *Kecougtans* in ipso fluminis ingressu, quibus pauci sunt militiæ assueti, viginti circiter: *Paspaheges*, in quorum agro colonia Anglorum sita est, milites numerant 40. Ad fluvium Chikahamaniam habitantes, circiter ducentos. *Weanocks* dicti centum: *Arrowhatocks* triginta: *Powhatan* regio 40. Sunt & alii populi, quorum nomina in Tabula occurrunt. Estque fluvius iste ferax piscium, maxime accipenserum. Quatuordecim à Pauwhatan milliaribus, Septentrionem versus, occurrit fluvius

Pauwhatan.

Pamaunche. *Pamaunche*, navigabilis ad milliaria 60 ac 70. Vbi æstus marinus desinit, in duo se findit brachia: quorum unum, Australe puta, accolunt populi *Iougtanunds*, qui in bellum educunt armatos sexaginta: alterum, Boreale nempe, *Mattapamens*, qui triginta armare solent. At infra versus Sinum magnum domum regiam vides *Werawocomoco*, quo loco habitabat rex ipsorum, tunc, cum captivus illi sisteretur Ioannes Smith, horum tractuum investigator curiosus & sedulus. Eam domum jam dereliquit rex, sedemque sibi in sylvestribus delegit, *Orapakes* loco nomen est. Priusquam ad tertium fluvium perveniatur, occurrit fluvius non ita magnus, navigabilis tamen, *Payankatanck* appellant, qui milites ad bellum 40 conscribunt.

Toppahanock. Tertius fluvius magnus *Toppahanock* navigari potest milliaribus 130. Populi ejus sunt *Mannahoacks*, *Cuttatawomen*, *Moraugtacunds*, *Toppahanocks*, *Nautanglitacund*. Quartus fluvius *Patawomeke*, latus sex, modo septem milliaria, navigatur milliaribus 140, multisque hinc inde in illum illabentibus rivis, fluviolisque augetur. Ab utraque parte accolas habet, ad Austrum *Wigcomoco*, cui milites parent 130: *Sekacowone*, cui 30 militant, & *Onawmanient*, cui centum: *Pantawomeke*, cui 160. Hic in tria quatuorve flumina dispescitur, quorum maximum *Quiyough* appellant. Ad Boream sunt, *Secowocomoco*, 40 stipendiariis militantes: *Potapaco*, 20: ad Orientem *Pamacacack*, bellatores alit 60: *Moyowances* 100: *Nacothtancke* 80.

Pawtuxunt. Quinto fluvio nomen est *Pawtuxunt*, qui mi-

Nova Virginiæ Tabula
Occidens
Notarum explicatio
Domus Regum
Ordinariæ Domus
Lucubrationes Anglorum
Status Regis Powhatan quando prefectus Smith Captivus illi daretur
Habitus foeminarum in Provincia Sasquesahanougs
Massawomecks
Monacans
Mannahoacks
Powhatan
Mangoags
Chawons
Chesapeack Bay
Sasquesahanough Finitima
Tockwoghs
Kuskarawaoks
Atquanac
Cape Henry
Cape Charles
Mare Virginicum
Meridies
Septentrio
Miliaria Germanica communia 15 pro Uno gradu
4
8
12
Ex officina Guiljelmi Blaeuw.
D. Grijp. Sculpt.
Oriens
37
38
39
40
41

nor est aliis, piscibus luxuriat supra quam reliqui. Populorum nomina sunt, *Acquintanack-suack*, *Pautuxunt*, & *Mattapanient*. Hi morum civilitate in hospites, & facilitate, aliis gentibus præstant.

In Orientali Sinus magni ripa fluvii sunt *Vock-wog*, *Rapahanock*, *Kuskarawaock*, *Tants*, *Wichcocomoco*, *Acohanock*, *Accomack*.

Quanquam autem Virginia vegetantia quamplurima proferat, gramen tamen parcius protrudit, eo quod aquæ ex arboribus lapsæ sub se posita gramina exstinguant, cui malo arborum exstirpatione occurri posset. Maxima hic quercuum est multitudo, quæ glandes proferunt triplicis generis, inter illas quædam cortice albicant, suntque suavioris saporis, ex quibus elixis oleum extundunt, ungendis corporibus aptum. Etiam ulmis abundat & fraxino, cujus ligna in cineres exurunt mundandis vestibus idoneos. Cypressos quoque habet & nuces juglandes. Prope indigenarum domicilia mori sunt proceræ admodum. Nuces quoque avellanas hic reperias, quæ Belgicis non cedunt. Pruna triplicia, quorum quæ rubra & alba sunt, ea referunt, quæ in rubis vepribusque crescunt. Verum illud prunorum genus, quod *Putchamins* vocant, altitudine æquat *Palmites*. Fructus mespilo similis est, primum viridis, mox flavus, & ubi maturuerit, ruber: nondum maturus non sine dolore os adstringit, maturus vero delicatissimi est saporis. Nec cerasa hic desideres, Belgicis majora; non vites, quæ in arborum cacumina altius exspatiantur, licet minus frugiferæ. Est & aliud hic uvarum genus, quas *Messamines* vocant, quæ pinguiores sunt, & crassioris succi; cerasorum magnitudine, non tamen, ubi pressæ fuerint, saporis grati. Est & alius fructus involucro suo inclusus, instar nucum avellanarum, cujus nux glandem refert, quamque in deliciis habent, sua lingua *Chechinquamens* vocant. Est & uva crispæ non absimilis, magnitudine, colore & sapore, *Rawocomenes* appellant, quam modo coctam, modo crudam comedunt. Præter hosce fructus populum ea tellus gignit albam, aliamque, quæ gummi resinamque de se præbet, qualis Terebinthina est, quidam pro balsamo habent. Nec cedri absunt, arboresque, unde lignum *Sassafras* habetur. In vallibus humidioribus uva crescit, quam *Ocoughtanamins* nominant, eam capparibus non difformem æstivo tempore exsiccant, & quoties ea vesci cupiunt, aquis dimidium diem excoquunt, alias venenatam noxiamque. Ineunte Vere, aptas acetariis herbas reperias, violas puta, portulacam, acetosam, &c. Præcipua optimique nutrimenti radix, *Tockawouge* vocatur, in lutosis crescens locis. Pyrethri quoque radices probatissimæ hic colliguntur.

Anni tempora quinque numerant: Hyemem, illis *Papanow*: Ver, illis *Catapeuck*: Æstatem, illis *Cohattayough*: Cum spicas ferre incipiunt frumenta, *Nepinough*: & Autumnum, illis *Taquitock*. A Septembri ad Novembrem usque præcipua celebrant festa, annuasque solennitates.

[Anim]alia. Animalia si quæras, cervos plurimos habent, Europæis similes, maxime in sylvis prope fluviorum ostia degentes. Animal ibi reperitur nomine *Aroughcun*, fibro persimilis, in arboribus victitans, uti solet sciurus. Quos vero illic videas sciuros, minores cuniculos Belgicos adæquant quantitate. *Assapanick*, sciurus nobis volatilis vocatus, quod ob celerem cursum volare videatur. *Opassom* caput habet porci, caudam gliris, magnitudine felis, sub ventre pendulo veluti sacco prolem fert, ac fovet. *Mussascus* forma, indoleque glirem aquaticum imitatur, sed muscum redolet. Lepores pauci sunt, & non majores Belgicis cuniculis. Apri quoque non ejus magnitudinis, cujus sunt Moscovitici & Tartarici. Fibri pares sunt magnitudine cum canibus aquaticis; sed brevipedes, suntque anteriores, quales canum, posteriores, quales olorum: depiles adhæc sunt; &, uti judicant barbari, nutrimenti, succique optimi. Canes, luporum instar non latrant, sed ululant. Lupi non majores sunt vulpibus. Martes, & mustelas hic esse, ex pellibus colligas. Illud mirum, animalia hujus terræ gallinis Belgarum earumque pullis minime nocuisse, neque ovis insidiari, non etiam nocere angues, muscasque, quæ in Australibus Indiæ Occidentalis partibus nocent graviter. Ex avium genere aquilas habet, falcones, perdices, pavones Indicos, Belga *Calcoeten* vocant, turdos rubris maculis. Brumali tempore apparent cygni, grues, ardeæ, anseres, anates, psittaci & columbæ. *Aves.* Piscium variæ sunt species: accipenseres, tursiones, vituli marini, rajæ, salmones, trutæ, soleæ, passeres, haleces, anguillæ, lampetræ, percæ trium generum, cancri, astaci, ostrea, & mituli. Est & pisciculus forma mirabili, draconem S. Georgii referens, exceptis alis pedibusque. *Pisces.*

Populi mores, vestitus, ædificia, politia. Minus populosæ sunt regiones, viri pauci, mulieres puerique plurimi. Prope civitatem *Iames Towne* sexaginta mill. ambitu, quinque circiter hominum sunt millia, milites circiter quingenti. Quo tempore ducem Ioannem Smith captivum abducebant, sexcenti aderant, nec visi plures simul ac juncti. Staturæ admodum sunt inæqualis, alii proceri, gigantea pene magnitudine, alii nanis proximi. Capite semitonsi incedunt, qua in re opera uxorum utuntur, quæ conchis duabus junctis capillos resecant. Feminæ quoque promissum capillitium, longioresque cincinnos alunt. Pedes iis, manus, mammæ, facies punctulis notatæ sunt, adeoque in tota cute depictas videas ac insculptas serpentum variorumque animalium figuras. Aures tribus foraminibus perforatæ sunt, ex quibus suspendere solent ea, quæ in deliciis habent. Viri autem angues viridis flavique coloris ex auribus suspendunt, modo mortuum glirem: alii alam avis capite gestant: alii pellem excoriati falconis, aut peregrinæ cujusdam avis. Caput humerosque picti incedunt radice *Pocone*; cujusque forma pictusque habitus, maxime adspectu terribilis, laudatissimus habetur. Domicilia sua prope fluvium, aut fontem exstruunt. Ea ex arborum ramis inflexis, & colligatis, constant, & mox arborum corticibus operiuntur, ea densitate, ut ab injuriis ventorum, frigoris, caloris tutissimi sint & tantarum aularum habitatores. Faciles esse ajunt partus uxoribus suis, quarum summa in liberos observatur

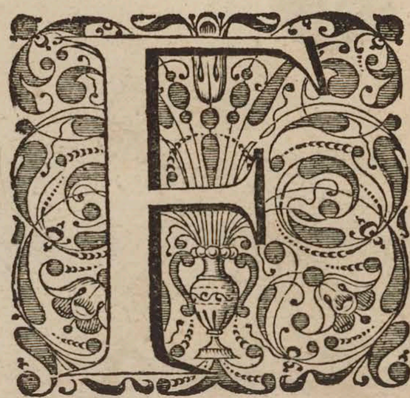
vatur ϛεϱγι. Viri venando ac piſcando victum quæritant; reliquas operas ac labores, texendi, ſerendi, metendi, plantandi, mulieribus mandant. Cymbulas habent ex ſolido ligno, igne excavatas, etiam conchis, quibus aduſtas partes abradunt. Fœminæ ex arborum corticibus, cervorumque nervis fila nent, uti & certo gramine, quod *Pemmenauw* vocant. A quacunque re malum quid ſibi metuunt, illam adorant, nempe ignem, aquam, fulmina, tonitrua, tormenta bellica majora ac minora, equos, &c. maxime vero diabolum, quem *Oke* appellant, eumque non quod ament, ſed metuant, religioſe colunt. Ejus imagines terribiles in templis oſtentant. deo ſuo habitu ſimiles ſunt ſacerdotes. Altaria habent, *Pawcorances*, in agris, in quibus ſanguine, adipe cervino, ac tabaco ſacra faciunt, quoties à bello ac venatione domum revertuntur.

Qui primi eo colonos miſerint.

Primus colonos eo mittere inſtituit *Bartholomæus Goſnold*, qui cum tantæ rei ſocios ſibi adſciviſſet *Iohannem Smith*, necnon è nobilium ac mercatorum numero aliquot, à rege impetravit, uti rerum Virginicarum Senatus in Virginia, ac Britannia conſtitueretur, penes quos ſumma eſſet rerum poteſtas, negotiorumque adminiſtratio. Hi eo miſêre cum tribus navibus *Chriſtophorum Newport*, qui anno 1606, menſe Decembri ſolvens, poſt plurimas calamitates, aërisque incommoda, tandem ad promontorium *Cape Henry* appulit, luſtratoque quod primum occurrebat flumine, ibidem ſedem fixit, domos condidit, valloque cinxit. Mox & novi coloni ſubmiſſi in ſubſidium priorum, anno 1607. At ſequente anno, qui fuit 1608, ſubiit Smithium cupido ulterius has terras perveſtigandi; quare lecto littore, cujus promontorium eſt *Cape Charles*, ſinum ingreſſi ſunt, inſulamque *Ruſſels* detexere, & ulterius progreſſi ad littora Orientalia ſinus devenere, fluminaque iſta ſupra deſcripta invenere.

F L O R I D A.

Acceptio nominis.

LORIDÆ nomen apud Scriptores Hiſpanos nonnumquam latiſſima ſignificatione ſumitur, pro omnibus illis Regionibus, quas *Petrus Melendez* ampliſſimo diplomate à Rege Hiſpaniarum in Præfecturam accepit; nonnumquam propria & ſtrictiore, pro ea parte quæ primum hoc nomine à *Poncio* eſt inſignita. Priore ſignificatione complectitur ingentem terrarum tractum, inde à flumine *Palmarum*, viginti duobus ab Æquatore gradibus verſus Arctum, ad Promontorium *Bacalaos* uſque, quadraginta & octo gradibus ab Æquatore: intra quos limites 1258 leucæ, ſecundum littorum ductum, numerantur; itemque quicquid terrarum ſecus oram maris & intra continentem luſtrandum & detegendum reſtat, à quadrageſimo octavo gradu Septentrionali ad ſeptuageſimum tertium. Atque harum quidem regionum illæ, quæ à flumine Palmarum ad promontorium *S. Helenæ* & flumen *Iordanis* pertinent, leucarum circiter ſexcentarum intervallo jam dudum ſecundum littora ab Hiſpanis luſtrari cœperunt: nec non ſinus *S. Ioſephi*, qui à flumine Palmarum abeſt leucas 80 verſus Arctum; Inſulæ denique illæ quas Terram Novam appellamus.

Qualitas.

Totus autem hic terrarum tractus Continens eſt, cœlo atque aëre bene temperato, ſolo pleriſque locis fœcundo & culto, atque adeo indigenis haud infrequenti, quemadmodum ab Hernando à Soto & aliis eſt obſervatum: denique *Ioannes Pardus* Cuencæ in Hiſpania natus, paulo minus biennio has provincias (ut narrat Herrera) obambulavit, & pedeſtri itinere è Florida in Novam Hiſpaniam pervenit.

Florida proprie dicta.

Florida autem proprie & ſtrictius ſumta, complectitur regionem illam, quæ Cubæ inſulæ ex adverſo objacet, & inter duo maria (haud ſecus atque Italia) ab Auſtro in Arctum centum pene leucis in longitudinem protenditur, viginti quinque leucas aut ubi maxime dilatatur, triginta in latitudine patens; atque hæc proprie Floridæ nomen accepit à Ioanne Poncio, ſervatque hodie; niſi quod communiter mediam viam ſequuntur (quod & nos probavimus) & Floridam inter Novam Hiſpaniam & Virginiam Anglorum concludunt.

Qualitas.

Porro hujus regionis Cœli Solique natura à Caſtellæ in Hiſpania temperie & fœcunditate non multum abludit; nam & fructus pene ſimiles hic inveniuntur, & ager paſcuis abundat, & ſolum tritici aliarumque frugum feraciſſimum exiſtimatur. Nulla hic auri metalla; neque auri aut argenti notitiam olim habuiſſe indigenas, veriſimile eſt, quippe qum ne argentum quidem in littora illorum è fractis Hiſpanorum navibus ejectum, colligere operæ precium duxerint, antequam metalli hujus precium ab Europæis didiciſſent. Vnionum tamen copiam volunt habuiſſe in mediterraneis, ſi fides Hiſtoriæ non vacillat: non levi enim conjectura adducor ut credam, aut Eſurgni, aut quid ſimile fuiſſe, quod Hiſpani pro unionibus acceperint; licet non abnuerim minutiores (forte etiam modicas) margaritas hic, uti & alibi reperiri, ſed juxta littora aut in æſtuariis fluminum; ſed in amnibus aut paludibus procul à mari oſtrea margaritifera vera generari, nondum legitur à quoquam obſervatum.

Provinciæ celebriores.

Provinciæ celebriores Terræ Floridæ ab Hiſpanis repertæ, ſunt *Panuca* regio, in finibus Hiſpaniæ Novæ ſita, cujus incolæ bellicoſi admodum, & in bello crudeles, captivos idolis immolant & comedunt. Viri barbas ſibi evellunt, ut ſpecioſiores appareant, nares & aures perforatas habent, nec ante 40 ætatis annum matri-

VIRGINIÆ partis australis, et FLORIDÆ partis orientalis, interjacentiumq; regionum NOVA DESCRIPTIO.

AMERICÆ PARS SEPTENTRIONALIS.

FLORIDÆ PARS ORIENTALIS.

MAR DEL NORT.

VIRGINIA

Powhatan

Chesapeack Bay

SECOTAN.

Apalatcy Montes auriferi

Lacus aquæ dulcis adeò magnus ut ex una ripa conspici altera non possit.

Apalatcy montes in quibus æs aurum et argentum invenitur.

Houstaqua

Anatequa

Potano

Edelano

Vtina

Saturia

Lacus et Insula Sarrope, abundat optimis fruct.

C. Francois

Milliaria Germanica communia

3.

monio junguntur. Hinc *Aranares* regio, & *Albardaosia* provincia, quarum incolæ sunt versutissimi, moribusque à reliquis Indiæ populis differunt. Hi enim per omnes Indiæ regiones noctu bellare non solent: at *Albardaosii* magna prælìantur astutia, noctuque bellum gerunt, agrosque devastant: inimicum si persentiscant debilem, adoriuntur, sed victum non persequuntur: nec victoria uti norunt. Est quoque in Florida *Iaguazia* regio, cujus incolæ adeo cursu valent, ut cervos superent & capiant, curruntque diem integrum nec fatigantur. Sunt & aliæ regiones & provinciæ terræ Floridæ, ut *Apalachia*, *Autia*, *Somovia*, & aliæ. Regio in universum plurimis rivis fluminibusque irrigua, eoque humidior; & in montibus *Apalchicis* ingentes rivi oriuntur, auri argentique arenas provolventes, quas incolæ ripis per fossas diductis, colligunt, & secundo flumine ad maris littora venales deferunt. Inter flumina præcipua sunt *Porto Real* dictum, quod sonat Portum regium. Ostium fluvii tria milliaria complectitur, habetque duo promontoria, quorum alterum Occidentem, alterum Septentrionem spectat: item *Rio secco*, *fl. Magnus* aut *Grandis*, *Garumna*, *Charenta*, *Ligeris*, *Axona*, *Sequana*, *Ay*, *Serravahi*, *Majus*, & alia. Oram habet satis asperam, ac paucos maris portus; quinetiam mare eam abluens scopulis ac brevibus refertum est. Regio plana est, ac paucos habet montes, in quibus *Apalchici* præcipui. Circa fluvium *Portum regium* multæ sunt silvæ quercubus & cedris consitæ, in quibus cervi plurimi ac feræ, etiam multi pavones Indici reperiuntur. Iuventutem exercent cursu, jaculando, & pila. Ingenio verò vafro sunt ac subdolo, ad bellum & vindictam proni. Arma sunt arcus, sagittæ veneno armantur, venationi & piscationibus mirum in modum indulgent. Reges continuis bellis in mutuam perniciem sæviunt. Vescuntur araneis, formicis, lacertis, serpentibus, ceterisque id genus venenatis & insectis. Regis est unicuique uxorem dare, seu vendere potius. Si in adulterio uxor deprehendatur, arbori per diem dorso alligata, exsertis brachiis, & disjunctis cruribus, virgis interdum cæsa, pœnas dat. Mulier, tertia postquam peperit hora, infantem ad amnem lavandum portat. Nulla illis securis vel ligo, nisi lapideus. Vice aratri sunt illis asseres, quibus terram aperiunt. Colore sunt æneo, quem certa inunctione & Solis ardore contrahunt, cum tamen recenter nati, satis albi sint. Prorsus nudi incedunt, exceptis senibus ac fœminis, qui cervinis pellibus induuntur. Abundat regio hermaphroditis, quorum servili opera, mancipiorum jumentorumque loco utuntur. Animarum immortalitatem credunt, cætera idololatræ.

Flumina. *Montes.* *Silvæ.* *Mores.* *Victus.* *Vestitus.* *Soli indoles.*

Solum maxima parte planum & crebris amnibus riguum, secus oram maris pene ubique arenosum. Silvæ fere constant pinis (quarum nuces nucleis destituuntur) quercubus, juglandibus, cerasis, moris, lentiscis, castaneis, sed magis silvestribus quam sint Europeæ. Magna insuper cedrorum, cupressorum, laurorum, palmarumque copia; vites agrestes passim arbores complectentes; complures mespili majores atque meliores fructus ferentes quam in Gallia; Pruni quoque, sed fructibus magis speciosis quam delicatis. Inter Silvestres autem arbores excellit, quam barbari *Pavame*, Galli *Sassafras* vocant, materie & cortice præsertim exquisite odorato. Frutices præterea variorum generum, & imprimis rubi, & qui minores acinos ferunt grati saporis, quos Galli appellant *blues*. Terra autem producit sponte radicum quoddam genus, *Hasez* barbaris, quibus pro farre utuntur: arbor denique *Esquine* hic reperitur, singulare adversus luem veneream, atque alios contagiosos morbos antidotum. Quadrupedes vulgatiores sunt cervi, rupicapræ, damæ, leones, pardi, lynces, lutræ, luporum aliquot species, lepores, cuniculi, canes feri, & feræ quæ à leonibus Africanis non multum abludunt. In Avium numero recensentur Gallopavi, perdices, psittaci, columbæ, turtures, turdi, corvi, accipitres, ardeæ, grues, ciconiæ, anseres, anates & infinitæ pene aliarum avium species, inter quas sunt quædam minores elegantissimis plumis variegatæ. Crocodilorum ingens in amnibus numerus, uti & anguium varia genera.

Multum quidem auri atque argenti apud Barbaros reperitur, sed è navibus Hispanorum in littus ejectis servati potius, quam in hisce provinciis nati; cujus rei evidens indicium est, quod quo propius ad Austrum & Floridæ extimum promontorium acceditur, eo plus; quo vero magis ad Septentriones recesseris, eo minus horum metallorum reperitur; licet barbari unanimi consensu prædicent in montibus *Apalatci* rutili metalli venas reperiri, quod ego (inquit *Laudonerius*) aurum esse conjicio. Quamplurimas præterea herbas atque acinos producit hæc regio, ad varios colores exprimendos valde idoneos, quibus & barbari scite noverunt uti in tergoribus ferarum, aliisque rebus tingendis.

Viri olivastro sunt colore, statura grandi, corpore bene compacto sine ulla deformitate; tergore cervino eleganter parato tegunt pudenda, cætera nudi: & brachia poplitesque variis notis picti, quæ ablui nequeunt; quippe cuti ipsi veluti insculptæ; capillitio sunt nigro atque ad femora usque promisso, nonnumquam & in nodos haud indecenter collecto. Simulandi dissimulandique artifices, dolosi, pugnandi avidi atque bellicosi; arma ipsis sunt arcus atque sagittæ, chordas arcuum aut è nervis cervorum aut eorumdem tergoribus artificiose præparatis & in lacinias dissectis, contorquent: sagittas aut piscium dentibus aut lapillis asperant: juniores ad cursuram exercent, præmia victoribus proponentes: sagittandi quoque industriam usu atque exercitatione sibi comparant; & piscationi atque venationi supra modum indulgent.

Fœminæ eodem sunt corporis habitu, eodemque colore atque in eundem modum pictæ; utrique autem & mares & fœminæ paulo candidiores nascuntur, sed crebris unctionibus, oleo quodam ipsis usitato, colorem cutis adulterant: quod & superstitionis cujusdam causa, quam tamen advenas studiose celant, faciunt, & ut nudam cutem adversus Solis ardorem obdurent atque muniant. Tanta autem illorum est agilitas,

tas, ut etiam fœminæ altissima flumina, infantes suos ulnis complexæ, natatu superent, & summa celeritate ad altissimarum arborum fastigia enitantur; eædem omnia domestica munia obeunt. Plurimi reperiuntur in hisce regionibus Hermaphroditi, qui onera portare, & ad bellum proficiscentibus annonam subvectare consueverunt.

Maizium suum bis quotannis serunt, mense nimirum Martio & rursus Iunio, idque in uno eodemque arvo; sex reliquis mensibus terram quiescere sinunt. Agros numquam stercorant, sed sementem facturi primo zizania, quæ semestri illo succreverunt, incendunt, rediguntque in cineres; deinde ligneis instrumentis, qualibus in Gallia vinitores utuntur, subigunt terram, & bina grana maizii conjunctim conjiciunt & scrobem. Sementis tempore Regulus unum aliquem operis præficit, & large præbet *cassines* potum; messem autem convehunt in publicum horreum, ex quo in singulas familias juxta proportionem distribuitur; tantum autem serunt, quantum ad semestre opus se habere judicant, idque satis parce; tribus enim quatuorve hibernis mensibus in silvarum adyta secedunt, & tuguriola concinnant è palmarum ramis, & ibidem *Masle* (vox barbara est, cujus explicationem nondum inveni) piscibus, ostreis atque ferina vitam tolerant; cibos suos craticulis ligneis impositos aut flamma torrent, aut indurant fumo. Crocodilorum carnibus supra modum delectantur, quæ sane & candidæ sunt & non insipidæ, nisi quod muscum redoleant. Quum morbo aliquo tentantur, uti venam aperiri nobis, ita illi à medicis suis sanguinem è parte illa quam affectam putant, exsugi curant.

Regimen. Floridani pluribus parent Regulis, quos ipsi vocant *Paracoussios*, qui ut plurimum discordes, jugiter inter se bellum gerunt; non tamen aperto marte; sed fere ex insidiis grassantur, & ex improviso sese mutuo opprimunt atque intercipiunt, & in interceptos crudeliter sæviunt, mares omnes trucidantes, iisque capita præcidentes, comarum gratia, quas in triumphis suis exultabundi circumferunt; imbelli tamen sexui parcunt, & fœminas atque pueros in servitutem abreptos sedulo educant. Victoriæ compotes domum reversi, amicos omnes advocant, & triduum integrum noctu atque interdiu epulantur, cantillando tripudiandoque tempus terentes; chorum ducunt vetulæ, capillis occisorum hostium ornatæ; Soli potissimum victoriam acceptam referunt, eique litant. Ad bellum proficiscentes, panes, mel atque farinam è mayzio secum portant, nonnumquam & pisces fumo induratos; ubi hæc defecerunt, etiam immundissimis rebus vescuntur, & carbones, arenasque pulmentis suis admiscent. Aciem explicantibus Regulus præit, una manu clavam, altera arcum gestans, pharetra post tergum rejecta, reliqua turba sequitur cum arcubus atque sagittis; impetum autem faciunt cum maximis clamoribus & boatu.

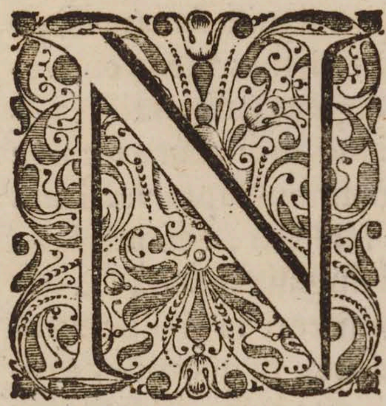
Nihil temere aggrediuntur nisi Senatu sæpe consulto; singulis quoque diebus mane conveniunt in palatium, ubi Regulus eminentiori sella considet, dein cæteri suo ordine pro ratione ætatis ingrediuntur, & manibus supra verticem elatis, præcinunt suum *Ha He ya*, reliquis *ha ha* prosequentibus; post illa singuli subsellia sua occupant: si res magni momenti in deliberationem veniat, etiam sacerdotes, & quotquot ætate cæteros præcellunt, invitantur, illorumque consilium ante omnia requiritur. Tum *Cassine* infertur; præit bibendo Regulus, reliquisque ex ordine infundi imperat.

Religio. Nulla hisce barbaris certa religio, neque fere ullum certum numen venerantur, Soli tamen & Lunæ nonnullum cultum impendunt; cætera quoque quæ communem rationem excedentia in oculos incurrunt, superstitiose colunt. Sacerdotes suos habent, quos vocant *Iawas*, quibus admodum obnoxii sunt, auguriis illorum atque præstigiis infatuati; nam præterquam quod magicarum artium minime sint rudes, medicinam exercent & vulnera obligant, semper herbas atque alia medicamenta circumgestantes: nullus autem morbus ipsis familiarior quam lues venerea, quum & fœminis intemperanter abutantur, nec marium nefaria consuetudine abstineant.

Connubia. Connubia quidem singula privati & vulgus, plura autem Reguli & magnates colunt, unam tamen illi pro Regina habent, cujus liberos in spem successionis educant: fœminis postquam prægnantes factæ fuerint, ut plurimum abstinent, nec cum iis consuescunt quum menstrua sua patiuntur; nam & cibos tum earum contactu fœdari autumant. Funera. Regulum defunctum solemniter efferunt, pateram, qua potare solitus est, tumulo superimponunt, & innumeras sagittas in ambitu infigunt terræ, triduano jejunio & ejulatu eum plangentes; vulgus quoque cæsariem suam præcidit in singulare luctus argumentum: denique Reguli arma & reliquam supellectilem una cum domicilio illius incendunt atque abolent; & vetulas quasdam deputant, quæ toto semestri illum singulis diebus mane, meridie & vesperi diris ululatibus plangant. Vicini autem Reguli & amici magnifice justa ipsi persolvunt. Sacerdotes itidem in ædibus suis funerantur, quas ad eundem modum flammis abolent.

NOVA HISPANIA.

Termini.

NOVA HISPANIA, principalis Americæ Septentrionalis pars, per se multas magnasque provincias complectitur: olimque ad orientem Iucatana, ad occidentem California & Nova Biscaya terminabatur: verum uti nunc provinciæ Americanæ in conventus Iuridicos (*Audientias* ipsi vocant) ab Hispanis sunt divisæ, longe aliis limitibus continetur, & Iucatanam quidem includit, novam autem Galæciam excludit. Patet itaque jam ab extremis peninsulæ Iucatanæ finibus versus ortum, ad limitem occidentalem Mechuacanæ, ubi se à nova Galæcia dividit in longitudinem circiter quadringentas leucas; in latitudinem autem inter arctum & austrum, ab extremis Panucensis provinciæ limitibus ad Oceanum usque Meridionalem, sive Mare Pacificum, circiter ducentas. Opportunissimo utique loco ad utrumque mare posita.

Extensio.

Qualitas.

Campis pabulo fœcundis, cæteras omnes Americæ provincias, longe præcellit Nova Hispania, unde hic innumerabiles equorum, taurorum vaccarumque, pecudum & similium animalium greges reperiuntur. Fructibus omnis generis supra modum abundat; nec minus frumenti ferax est, omnibusque ad victum necessariis cæteras novi orbis partes longe superat. Vini tantum copiâ à Peruvia superatur; nam licet vitem quidem haud maligne toleret, tamen uvas nequaquam ita maturat aut mitigat, ut vino exprimendo sint idoneæ; obstat cœlum mense Iulio & Augusto nimis pluvium: & siquid vini interdum exprimatur, tenue est, & acidius, & Longobardico & Genuensi persimile.

Cælo (quod & cæteris novi orbis provinciis peculiare, quæ intra Tropicum, ab æquatore versus septentriones divergunt) gaudet sudo & sereno ab initio Novembris ad Aprilem usque: Nam Sol hisce mensibus ultra lineam æquinoctialem versus Tropicum Capricorni tendens, & longius ab hoc climate recedens, pluvias arcet; & contra superato rursus Æquatore ad Cancri tropicum remeans, largis pluviis rigat quotidie solum, ita ut fluvii multi alveos suos egredientes, campestria longe lateque inundent, idque potissimum à Iunio in Septembrem: Non tamen in omnibus provinciis, eodem modo & mensura, uti postea distinguemus, quum ad singularum descriptionem pervenerimus.

Bis quotannis in tota Nova Hispania seritur atque metitur: id soli cælique diversitate accidit: in editis quippe collibus & natura sua siccis mense Aprili & Majo sementem faciunt, quumque ut plurimum sub vesperam largus imber decidat, & sudæ sint noctes, interdiu autem Sol vehementer ferveat, fruges egregie maturantur & metuntur mense Octobri: (Novembrem operiri non caret discrimine, quia nonnumquam pruina aut gelu nocturnum aristas adurit & frumentum corrumpit:) in humilibus vero & riguis arvis, quum ab Octobri ad Martium usque parum admodum pluat, sementem faciunt mense Octobri, metunt Majo: atque ita cœli solique natura alternante, etiam serendi metendique tempestates variant. Vnde jam à barbarorum temporibus provincias in calidas & frigidas fuisse divisas legimus, non quod ullæ admodum frigidæ sint, nam omnes intra zonam torridam concluduntur, sed quia aliæ montanæ sunt, aliæ planiores & campestres, uti suo loco à nobis dicetur.

Abundat imprimis argenti metallis (nam auri hic admodum rara sunt) de quibus in singulis provinciis dicturi sumus: & quanquam plures provinciæ tam Septentrionalis quam Australis Americæ resinas & liquores aromaticos ferant, tamen Nova Hispania cæteras longe superat eorundem varietate, præstantia atque copia.

Divisio.

Denique dividitur hic conventus juridicus in plures provincias, *Mexicanam* sive Archiepiscopatum, *Tlaxcalam*, *Mechuacanam*, *Guaxacam*, *Chiapam*, quæ totidem Episcopatus habent, *Panucum* & *Iucatanam*, quæ præfecturæ vocantur; singulas ordine prosequemur.

MEXICANA PROVINCIA.

ARchiepiscopatus, & provincia quæ ab urbe principali Mexicana appellatur, (continens, inter cætera municipia omnia & pagos qui per utrumque lacum sparsi sunt, aut ripis illius assident;) dividitur ad ortum per provinciam *Chalco* ab episcopatu Tlaxcalensi, ad occasum à Mechoacana. Patet in longitudinem inter austrum atque arctum centum & triginta leucas, in latitudinem, qua mare australe contingit, octodecim tantum, in mediterraneis, ubi latissima est, sexaginta. Complectitur autem plures minores provincias, antiquitus quidem dominiis, nunc tantum nominibus distinctas, quarum veluti centrum est metropolis *Mexico*; habens versus aquilonem *Lateotlalpan*, *Meztitlan*, *Xilotepequen* & *Panuccum*; versus Favonium *Matalzingo* & *Cultepequen*; versus ortum *Tescuco*; versus Eurum *Chalco*; ad austrum primò *Suchimilco*, dein *Tlaluc*: inter Austrum & Africum *Coyxcan*, & omnium remotissime *Acapulco*. Vulcanus porro qui inter hanc & Tlaxcalensem provinciam interjacet (ut ab eo particularem descriptionem ordiamur) ab indigenis appellatur *Popocatepec*, distans à *Cholula* secundum Gomaram octo leucas, est mons eminens, cupressis, cedris, pinis, quercubus, proceritatis & materiei exquisitæ, totus obsitus: Pagi radices illius ab aquilonari

plaga

plaga contingentes, Tlaxcalensi episcopatui annumerantur, ab australi vero Archiepiscopatui; clivi illius admodum sunt fertiles, & tritici atque gossypii feraces: Accolæ loquuntur linguam Mexicanam. *Tepexo*, alumine candidissimo & pellucido dives, sita est ad radicem montis; à quo planities descendit ad *Chiautlam*, gossypio & maizio opulentum pagum: fervet hic cœlum, raris pluviis: montes vicini vastas arbores nutriunt, quæ nobilissimum Copal & Animem exsudant, mense Novembri potissimum, quo minimum pluit, leviter vulneratæ. *Chiautlæ* subest vicinus pagus *Ocotlan*, ubi puteus visitur aquæ salsæ, è qua indigenæ optimum salem coquunt; his succedunt haud longo intervallo *Contecomapa* & *Gualtepeque* pagi, quorum indigenæ Mistecensium idiomate utuntur, atque hic Iaspis è monte eruitur, elegantissime virens & ad Porphyrium accedens: hi pagi abundant maizio, uti & *Patonala*, cujus incolæ sunt ejusdem dialecti, & *Tecomatla* atque *Pucla* pagi, qui ad Episcopatum Guaxacensem pertinent: *Mutezuma* rerum potiente, stativa militum hic erant, bello tum flagrante inter ipsum & *Tutepecenses*, qui magnam provinciam incolunt ad mare usque Australe, nunc *Guaxacæ* conjunctam. A *Puclast* ad *Castlam* sedecim leucarum iter est, per medios *Amniscorum* fines, qui limitem inter hanc & *Ometopal* dividunt. Duabus citra hanc leucis *Tuculula* aditur, auri venis dives atque frugibus, verum crebris terræ motibus obnoxia, adeo ut incolæ in humilibus casis (*Bohios* vocant) è cespite aggestis & stramine desuper tectis, vivere cogantur: mari australi ita vicini, ut murmur fluctuum facile possint exaudire. Atque hactenus è Vulcano ad extremos usque Mexicanæ provinciæ & mare Pacificum, Archiepiscopatus provinciæ ad Eurum pertinent, & diœcesis ab Episcopatu Guaxacensi dividitur.

Loca alia. A metropoli vero versus austrum sita sunt municipia *Coautruaguacal*, *Acapistla*, *Guastepeque* & *Autepeque*, Marchionis Vallensis peculium, loca peramœna, cœlo quidem fervido, sed solo crebris torrentibus riguo, agrisque mayzii & gossypii feracissimis: florumque elegantium & beneolentium rosarum perfœcundis: pertingunt autem ad ejusdem Vulcani radices: hic optimum & candore atque soliditate præcellens saccharum conficitur. Iuxta hæc jacet *Tlapa* altis collibus & profundis vallibus distincta, abundans frumento & auri venis nobilis, è quibus incolæ multum auri colligunt, & tributi loco pendunt. Huic contigua est provincia *Guexco*, multos habens pagos, & copioso mellis, ceræ, tritici atque, gossypii proventu locuples: *Zumpango* vicus sub hac censetur cum ditibus argenti fodinis, *Martini de Yerbo* & *Gundisalvi Ceresii*: hæc regio pertingit ad *Acapulcum*, notissimum maris Australis portum, complectiturque complures insignes pagos, qui omnes ad Archiepiscopatum pertinent.

Rursus ab eadem Metropoli Mexico versus *Atlacabayam* & montana tendendo, primò *Alapulcum*, deinde *Xalatacum* venitur septem ab urbe leucis: ultra hæc *Tlaxco* provincia occurrit & frequentissima Hispanorum colonia, juxta nobilem argenti fodinam, in qua multa servitia jugiter occupantur, & argentum devehunt ad urbem: sunt ibidem ferrariæ insignes: hæc provincia spectat ad Africum, ducitque perquam plurimos pagos ad mare australe. Ab *Atlacabaya* autem, priusquam *Xalatacum* attigeris, aliâ viâ ad occasum dividitur, quæ ad vallem *Matalzingo* ducit, cujus principalis pagus appellatur *Toluca*: longe lateque patet hæc vallis, incoliturque à barbaris Otomiis novem ab urbe leucis, pascuis abundans atque armentorum pecudumque gregibus, tam incredibili fœcunditate, ut *Didacus Nonnius de Camargo*, binarum ovium fœturam in valle *Atzompan*, intra decennium, ad quadraginta millium gregem, singulari industria promovisse, prodatur ab *Herrera*. Ab hac valle, alia rursus semita versus Africum deflectens, ad *Tuxaltithan* vicum progreditur, & duodecim leucis ulterius ad *Maltepequen* pagum argenti metallis nuper inventis nobilitatum: hæc via porro Africum inter & Zephyronothum tendit ad Mare Australe per multas provincias atque pagos, qui Archiepiscopatui accensentur. *Matalzingo* autem ad occasum proxima est *Yxtalavaca* usque ad *Taximaroam* triginta ab urbe leucis, quæ ad Mechoacanensem Episcopatum refertur, illumque dividit ab Archiepiscopatu. *Zacatulam* & *Colymam* petentibus hac iter est per amplissimas Mechoacanæ provincias. Rursus à *Matalzingo* paulum ad Corum deflectentibus, *Xiquipilco* & *Chiapa* pagi fiunt obvii, quorum incolæ mayzio victitant & Maguey.

A Metropoli Mexicana rectâ ad Corum proficiscentibus, *Escapuzalco* & *Tenyauca* occurrunt, & quatuor ab his leucarum intervallo *Guatitlan*, & statim *Atexepit*: Huic contigua est *Xilotepeque* provincia Otomiis habitata; gens est pusilli animi, tardissimique ingenii, atque adeo pravi, quæque ob sermonis inconcinnam brevitatem & asperitatem, religione difficulter admodum potest imbui: laborum alioquin tolerantia reliquas novæ Hispaniæ nationes facile superans: Hæc provincia dividitur à Mechoacanensium pagis versus Corum, incoliturque multis municipiis & pagis, & fruitur maximam partem cœlo admodum temperato. *Xilotepequæ* ad Arctum adjacet *Tula*, insignis pagus, cujus incolæ Otomitica lingua utuntur, agrosque gnaviter colunt.

Porro à Metropoli Mexicana versus arctum progredientibus, primum obvia fit *Tepeaquilla*, atque inde *Ecatepeque* & *Atotobilco*, *Tulanzingo* & *Meztitlan* provincia, optimi aluminis ferax, cœlo temperato atque salubri, solo multis piscosis amnibus irriguo; incolis industriis, in texendo telas gossypinas; in hac provincia ferri metalla à servitiis excoluntur. Ex hac in *Guaxatecarum* provinciam transitur, in qua plures sunt pagi ad flumen Panucum & S. Stephani oppidum pertingentes; indigenæ utuntur idiomate peculiari, & à Mexicano multum diverso.

Ab urbe autem versus aquilonem, *Otumba* & *Tepeapulco* adeuntur, nobiles pagi, solo frumenti atque graminis æque feraci: hisce proxima est *Guaxinango* provincia, argenti venis locuples: sequitur deinde *Papatula* atque *Tupax* provinciæ, quam *Tupax* vel *Tuxpa* fluvius perlabitur, in Fretum Mexicanum egrediens, è regione Insulæ quam vocant *de Lobos*, à lupis marinis; cœlo admodum

NOVA HISPANIA, ET NOVA GALICIA.
NOTARVM EXPLANATIO
Circa Mexico
a Xiquicpico
b Veicilapa
c Ocellotepec
d Mimiapa
e Escalpucoleo
f Gueytitlan
g Caltoca
h Chiconautla
i Thechcistlan
k Tapalcapan
l Istapalapa
m Mexicalcingo
n Catlavaca
o Nichquique
p Chalcontengo.
Circa Colimam
3 Coquimatlan
4 Tecostitlan.
Circa Purificationem
1 Tampuchi
2 Aguacapau.
Milliaria Hispanica.
5 10 15
Guiljelmus Blaeuw excudit.
Compostella
Guadalajara
CHAPALICVM MARE
Mexico
Tlaxcala
Angelorum civitas
Coatalpanecas
SACATVLA
MECHOACAN
Fodinæ argenti
Ayotecos M.
Fons
Guachuchules gentes, nudæ incedunt, sub dio habitant, venationibus tantum intenti.
Terra incognita, et montibus asperrima.
His montibus maxima argenti copia effoditur.
Tepecuanes gens fera, et sine legibus
Antropophagi sunt, qui his montibus habitant.
Coringa provincia
Xurute provincia
Cuanos gens fera
Chiapoli provincia
Tecoalium provincia gentes indomitæ
Guaxacatecus provincia
Cacatequas gens barbara, arcu et sagittis contenta, quibus venationi indulgent
Tecaxquines qui venationi tantum et fructibus vivunt
Tecaxquines populi
Mexuacan, Tarascorum
Mechoacan paludes
Aqua cava
Las monjas insula deserta
Xalisco portus
S. Michael
Queretaro
Magdalia Hispanorum
Amanalco
Catalutla
Sitlaltomagua
Mescaltequepa
P. de Aquapulco
Chianantla
Acatlan
Suchitepec
Cuyotepexit
Teuçango
264 265 266 267 268 269 270 271 272
17 18 19 20 21 22 23

modum insalubri, ob nimium æstum, & orarum maritimarum supinam declivitatem.

Ad ortum urbis, *Texcuco* sita est, & inde *Gucytulpa*, atque *Zacatepe*; à qua paululum ad boream deflectentibus montes ascenduntur quæ inter *Tuxpæ* & *S. Petri Paulique* amnium alveos medii discurrunt. Atque hactenus Archiepiscopatus ad Orientem pertinet, & hisce limitibus à Tlaxcalensi Episcopatu separatur.

Via denique quæ ab urbe ad Veram crucem ducit, *Ategotepeque*, quæ Episcopatui Tlaxcalensi attributa est, & à barbaris Otomiis incolitur, limes provinciæ Mexicanæ clauditur. In Mexicana provincia seu Archiepiscopatu, varia metalla numerantur cum suis municipiis, quæ distant à Metropoli; *Puchuca* leucas quatuordecim: *Tasco* duas supra viginti; *Yzquiquilpo* plumbi fodinæ itidem duas supra viginti: *Talpayaua* viginti & quatuor: *Temozcaltepeque* octodecim: *Cultepeque* viginti & duas: *Zaculapa* viginti: *Zumpango* quadraginta: *Guanaxuato* sexaginta: *Comania* septem supra sexaginta: *Achiacica* octodecim ab Angelorum civitate. *Gautla* denique, *Zumatlan* & *Sant Luis de la Paz*, quorum distantiæ ab urbe non produntur. Atque in hisce fodinis, quæ omnes, una excepta, argenti sunt, supra quatuor millia Hispanorum, præter servitia, industriam suam atque operam dicuntur exercere.

Mexico. Principalis non modo Archiepiscopatus, sed & totius Novæ Hispaniæ, atque adeo Americæ, est *Mexico*, olim indigenis *Tenoxitlam* vel *Tenuchtitlan*. *Lacus.* Sita autem est in medio Lacus, qui quinque circiter leucas in latitudinem, ubi latissimus est, octo aut paulo plures in longitudinem porrigitur: in hunc à jugis montium qui circumquaque imminent, magna copia sese præcipitant rivi, sed aqua fundi nitrosi vitio salsuginem contrahit, ita ut turbida, amara, potuique inidonea fit: huic alius lacus exiguo intervallo conjungitur, dulcis, potarique pulcherrimus, & minutorum pisciculorum ferax, magnitudine à superiori non multum discrepans; Hic perpetuo in salsum lacum influit, & salsuginem illius corrigit: Vterque lacus supra triginta leucas ambitu complectitur, & præter hanc urbem, plus quam quinquaginta municipiis atque pagis, partim incolitur, partim accolitur; quorum quædam quinque millia domiciliorum jam olim habuerunt, quædam decem; Texcuco denique ipsi urbi magnitudine quondam æmula fuisse creditur.

Pisces. Nutrit hic Lacus (inquit Fr. Ximenez) pisces glabro corio tectos, quadrupedes instar lacerti, palmum aut circiter longos, & unciam crassos, sub ventre notulis quibusdam variegatos, à medio corpore ad caudam sensim tenuiores fiunt; cauda ipsis est longa, & sub finem exilis, pedes, quibus natant, divisi sunt in quatuor digitos instar ranarum, caput grandius quam pro corporis mole, nigro rictu, qui fere semper illis hiat: quodque mirabile, uterum habet fœmineo similem, patiturque menses suos, uti sæpe fuit observatum; edules sunt atque anguillarum similes, condiunturque pipere & Chille: barbari vocant *Axolotl*, Hispani *Iuguete de Agua*. *Luti species.* Hauritur ex eodem Lacu certa species luti, quam ad focum cogunt in orbes, ubi candida evadit instar nivis, unde à barbaris vocatur *Tizatlali* sive terra candida; simillima est cerussæ; frigida & sicca, astringendi facultate pollens sine ulla mordacitate; eadem fere præstat quæ cerussa. *Sal.* Plurimum autem optimi salis (*Iztatl* vocant Mexicani) ad ripas prioris Lacus colligitur, ditissimo in hisce regionibus commercio: *Nitrum.* Nec minor copia optimi & absolutissimi nitri Mexicanis *Tequixquitl*. Innumeris quoque cymbis unilIgneis hic navigatur, quas Mexicani sua lingua appellant *Alcales*.

Vrbis descriptio. Vrbs ipsa in medio salsi lacus (ut Cortesius prodidit) ædificata, tribus stratis aggeribus aditur, quorum unus ab occasu descendit mediam leucam longus, alter ab aquilone unam leucam, tertius denique ab Austro duas, per quem Cortesius olim hanc est aggressus & cepit; ab ortu tantum cymbis aditur. Non tam multis canalibus hodie pervium est oppidum, atque olim fuit, licet calles angusti etiamnum sint, & recti omnes; multæ in illo sunt areæ mercatu quotidiano frequentes, singulari civium compendio; & præter has tria fora præcipua, quæ magno accolarum concursu certis hebdomadæ diebus frequentantur, barbari vocant illa *Tiangustli*, Hispani *Tiangues*: Eorum unum antiquo nomine *Tlatolulco* dicitur, immane spatium quadrato ambitu complexum, & à tribus lateribus porticibus & tentoriis instructum, in medio illius visitur hodie macellum, & fons eleganti opere ab Hispanis substructus: alterum & ipsum satis amplum, *S. Ioannis* forum hodie appellatur: Tertium denique & principale *S. Hippolyti* (quem urbis patronum fecerunt) ad quod incredibilis hominum multitudo, diebus Mercurii & Iovis confluit; unicuique mercium generi suus locus designatus, atque adeo unicuique institori: merces quæ ad hoc forum comportantur, recensere longum esset; nihil enim è terra, ligno, auro argentoque fingitur, nihil in toto hoc tractu colligitur, aut aliunde importatur, quod hic desideretur. De urbis vero frequentia, qualis ante Hispanorum adventum fuisse traditur, nihil jam dicere attinet: hodie supra quatuor Hispanorum, & triginta barbarorum millia illam feruntur incolere; exiguus numerus prout olim fuit. In quatuor partes sive regiones civitas jam olim divisa fuerat, quæ hodieque mutatis tantum nominibus durant, quarum una *S. Ioannis*, altera *S. Mariæ* rotundæ, tertia *S. Pauli* & *Sebastiani*, quarta vero & maxima (olim *Tlatelulco*) hodie *S. Iacobi* nomine insignitur. Hic Tribunal regium situm est, cui Vice-Rex præsidet: hic palatium, & cæterorum ministrorum regiorum sedes, denique & Archiepiscopi Cathedra, cujus suffraganei sunt Episcopi Tlaxcalæ, Guaxacæ, Mechoacanæ, Novæ Galæciæ, Chiapæ, Yucatanæ, Guatemalæ, Veræ Pacis & Philippinarum Insularum. Cathedrale templum Cortesius inchoaverat, Præses autem Sebastianus Ramirez perfecit. Sunt præterea in hac urbe diversorum monachorum monasteria, Dominicanorum, Franciscanorum, Augustinianorum, Carmelitarum, Societatis Iesu, *de la Mercede*, Discalceatorum aliorumque: itemque decem fœminarum, diversorum ordinum. Item Academia illustris, in qua liberales

rales artes, variæque ſcientiæ è Cathedra docentur; varia Collegia, & Noſocomia: Denique ſupra tria Hiſpanorum millia habitant in vicinis Indorum pagis (quorum ducenti quinquaginta in hac provincia numerantur) in quibus uti & in tribus millibus villis ſeu prædiis (*Eſtancias* vocant Hiſpani) ſupra quingenta millia Indorum recenſentur, qui tributum pendunt; præter centum quinquaginta monaſteria diverſorum religioſorum, & Ieſuitarum aliquot domos. In ipſa quoque urbe jam à pluribus annis Inquiſitio domicilium fixit.

Ad cœli temperiem quod attinet, eiſdem hic temporibus pluit, quibus in reliquis Novæ Hiſpaniæ regionibus, & Aquilone flante plerumque veſperi, raro matutino tempore, interdiu maxime ſerenat. Veſpera plerumque, verſus Aquilonem ſupra jugum montis *Tepeaquillæ*, qui leucam tantum unam ab urbe diſtat, ſe colligunt nubila, & brevi momento ſeſe urbi cum valido vento atque turbine ſuperfundunt; neque ullum certius nimborum præſagium, quam jugum hoc nubibus operiri. Tempore autem pluviarum, cœlum in urbe maxime eſt ſalubre, mane quidem ſudum, ſub veſperam humidius, noctu autem ſerenum & ſtellis illuſtre. Menſibus vero Novembri, Decembri, Ianuario, Februario & Martio, quibus rariſſime admodum pluit, & ſolum areſcit, ſingulis pene veſperis turbo concitatur, qui nitroſum pulverem tam valide excitat atque diſpergit, ut nebulæ inſtar feratur & conſpectum pene adimat, ſub noctem autem ceſſat, ut quoque pluvia ſuis temporibus: Inſalubris autem eſt hic pulvis, & quo aridior eò magis noxius, quum nares atque ora hominum impleat, & graves dolores in hypochondriis excitet, & nonnumquam exitium adferat. Hi turbines pulverulenti non modo hic, ſed & in tota nova Hiſpania perfamiliares ſunt, alibi tamen haud ita noxii: itaque hiſce menſibus multi urbem vitant, alii ædes ſuas ante veſperam arctiſſime occludunt, ut peſtem hanc excludant, aut ſi veſpertina aura frui lubeat, mature antequam pulvis hic concitetur, in ſuburbanas villas, aut vicina prædia ſecedunt.

Anno 1629 ingens nobiliſſimam hanc civitatem oppreſſit calamitas; menſe enim Octobri, perruptis inopinato aggeribus, tantum aquarum diluvium ſeſe infudit in lacum, ut totam civitatem abſorberet, undæque etiam editiſſima ædificia, & imprimis Vice-regis palatium penitus operirent, multa incolarum millia aquis hauſta, ſupellex omnis amiſſa, aut corrupta, qui cymbis evaſerant, ad vicina municipia pene nudi ſe ſubduxerunt.

Chulula.

Inter famoſiora loca quæ in ambitu & ipſo lacu olim viſebantur, facile primas tenebat *Chulula*, magna olim civitas, & ipſi pene Metropoli æqualis; præcipuumque Novæ Hiſpaniæ Dominium poſt rempublicam Tlaxcalenſem, ſingulare ſuperſtitionum gentilium ſacrarium & longe antiquiſſimum. Incolis olim frequentiſſima, in planicie ſubſtructa erat, fere viginti millibus domiciliis conſtans (præter innumeras in vicinia villas, hac illac ſparſas) & plurimis templis decorata cum ſuis turribus, quas dies anni numero æquaſſe ferunt, adeo ut memoriæ proditum fuerit, ſex millia infantum utriuſque ſexus, ad aras cæſa & dæmonibus immolata fuiſſe ſingulis annis. Præfectum habuit populi ſuffragiis deſignatum, qui cum ſex optimatibus atque ſacerdotibus omnia pacis bellique munia, domi foriſque adminiſtrabat, nihilque aggrediebatur, niſi de quo ante fuiſſet deliberatum, & numina religioſe conſulta: unde hæc civitas omnium deorum domicilium apud reliquas harum regionum nationes audiebat. Eadem & celeberrimum erat emporium variarum mercium, quas incolæ ſingulari induſtria parabant. Ager enim illius cochinillæ eſt feraciſſimus, ſolumque & ſata læte producit, & pabulum armentis atque pecoribus abunde ſufficit. Indigenæ tam mares quam fœminæ, membris bene compoſitis, & moribus urbanis beneque cultis erant, & induſtrii mercatores: Vulgus tunicis veſtiebatur è *Nequen* (panni genus eſt è fibris atque filamentis foliorum *Henequen* contextum) opulentiores autem togis goſſypinis, quibus fimbrias addebant, variis plumis, aut cuniculorum pellibus eleganter prætextas.

Tezcuco.

Secundum locum merebatur *Tezcuco*, vaſtum municipium, & quondam Hiſpali duplo majus, domiciliorum elegantia & ſemitarum opportunitate ſpectabile, in planitie itidem ædificatum ad oram Lacus ſalſi; nihilo tamen ſecius dulcibus & potabilibus aquis abundans, quas per varios aquæ ductus de vicinis montibus derivarant. Diſtat ab urbe ſex leucarum itinere ſecundum oram Lacus, ut Corteſius tradit.

Quitlavaca.

Quitlavaca tota in aquis ſubſtructa erat, inſtar Venetiarum, unde Hiſpani illam *Venezuelam* appellarunt; ſalubris locus & piſcatu dives: aditur per ſemitam ſilicibus ſtratam, quæ viginti palmos lata, & pene dimidiam leucam longa erat: olim fere à duobus millibus familiarum incolebatur.

Yztacpalapa.

Yztacpalapa circiter decem millium domiciliorum municipium, dimidia ſui parte in Lacu ſalſo, reliqua ad ripam illius conſtructum; habens plurima ſtagna dulcium aquarum, in quibus varii piſces nutriuntur: & fontem ad viam quæ in Metropolim ducit, arboribus amœne ſeptum; duas quidem leucas ab urbe, ſex vero abeſt à *Tezcuco*; ad urbem iter pertinet per ſemitam ſatis latam, ſilicibus ſtratam, adeoque directam, ut portam Mexicanam ſtatim, poſt levem initio ſui flexum, exhibeat.

Mexicaltzingo.

Ad hujus latus, *Mexicaltzingo*, quatuor millium domiciliorum pagus in ipſo Lacu erat ſubſtructus; atque *Cuyocan* ſex millium domorum ad ejuſdem ripam, loco ſalubri & in agro imprimis fertili atque amœno: *Huicilopucho* denique quingentarum ædium pagus. Tria hæc loca excelſis turribus, multiſque templis erant ornata, quæ ita reſplendebant, ut eminus argentea viderentur, quæ nunc fere in monaſteria ab Hiſpanis ſunt converſa. Salis hic ingens copia reperitur, non tamen aut candidi aut grati in cibis, ſed ad muriam tantummodo idonei; coquitur ex ipſa terra, quę in tota hac vicinia admodum ſalſa & nitroſa deprehenditur: opulento mercimonio, quia ad varias partes tranſportatur.

Guatitlan distat à Mexico leucas quatuor: *Teniauca* duas: *Ezcapuzalco* unam, secundum ripam Lacus: *Tacuba* ipsi proxima est.

Suchimilco insignis est locus, in ipso Lacu dulci; quatuor ab Vrbe leucis versus Austrum, binas autem à *Cuyocan*.

Queretaro provinciæ *Xilotepec* pagus, fontem habet calidissimum, cujus aquæ quum primum erumpunt, ita fervent, ut quæcunque attigerint, statim adurant; tepidiores vero factæ pecus mirum in modum saginant. In eadem provincia & alter fons celebratur, qui quatuor continuis annis scaturit, deinde quatuor sequentibus deficit, & rursus ad priorem modum erumpit: &, quod mirabile, pluviis diebus, parcius, quum siccum est tempus & aridum, copiosius exuberat. Quamplurima sunt in hac provincia argenti metalla; multasque fert herbas singularis in medicina usus. Notandum denique inter *Queretarum* & *S. Ioannis* pagum, in campis, qui haud supra novem leucas in longitudinem patent, & binas tantum in latitudinem, supra centum millia armentorum, ducenta millia pecudum, & decem millia jumentorum pasci; tanta hic est pabuli copia atque præstantia.

Portus. Archiepiscopatus Mexicanus portus suos habet ad utrumque Mare, celeberrimum autem ad Meridionale, qui à provinciæ nomine vulgo *Acapulco* appellatur: septemdecim gradus & aliquot scrupul. ab Æquatore distans versus Arctum. Sex leucarum intervallo ab amne vulgo *de los Yopes*, qui Archiepiscopatum à Tlaxcalensi Episcopatu disterminat ad Occidentem, octo autem à fluvio *Citala*, & duodecim à *Mitla* fluvio versus ortum.

Portus hic vasto ostio & supra leucam lato sese aperit ad mare Meridionale sive Pacificum, directe adversus Meridiem, intus autem duobus veluti brachiis se continenti insinuat, quorum unum ad Orientem se convertit, adversus incerta omnium ventorum egregie præmunitum, ubi naves in variis recessibus & in anchoris constitui, & in siccum subduci, quum res postulat, commodissime possunt: alterum verò primò rectà ad Arctum tendit, deinde ad Occidentem se convertens, oppidum alluit atque arcem, onerariis navibus accipiendis peridoneum: ita ut hic portus inter securissimos & capacissimos facile primum locum jure suo mereatur. Occidentaliori ostii angulo, objacet exigua & aspera insula, continenti pene annexa.

Acapulco oppidum. Oppidum haud ita magnum est, distans à Metropoli leucas octuaginta (uti à Petro Texeira in Itinerario fuit annotatum) difficili & periculoso itinere, ob montium altitudinem petrarumque aspera, frequentia item flumina, densissima nemora, incolarum denique triste & humile ingenium, maxime autem ob eorumdem infrequentiam: tria enim flumina satis ampla in hoc itinere trajicienda: quorum primum quod vocant *del Papagajo* pontone trajicitur: alterum, Hispanis *de las Balsas*, rapidissime decurrens & Tago nequaquam minus, quod ratibus ingentium cannarum inter se junctis & cucurbitis insuper additis, barbari natando superare consueverunt: tertium *S. Francisci*, licet ingens, quoque vado transitur. Viatores toto hoc itinere mirum in modum infestantur à culicibus, *Mosquitos* vocant Hispani; quorum morsus adeo sunt virulenti, ut homines nonnumquam enecent. Antequam autem ad Vrbem perveniatur, Marchionatus Vallensis, qui primo harum regionum debellatori Ferdinando Cortesio titulum dedit, est transeundus. Anglus autem qui anno 1603 hac iter egit, testatur se ab *Acapulco* per inculta triginta leucarum spatia, primum venisse *Zumpangum* Indorum pagum, dein *Cuernavacam* Marchionis Vallensis municipium haud incelebre, distans à Mexico tredecim leucas.

Porro Mexicani mercatores in hoc portu Acapulcensi, quatuor tenent onerarias majores, quibus commercia exercent cum Philippinis insulis & Sinarum regno, quod supra duo millia leucarum ab hoc portu abesse tradunt: solvunt plerumque binæ onerariæ mercibus Europæis onustæ mense Martio, & redeunt Iunio insequentis anni: tam lucroso commercio, ut vulgo credatur, peculium intra duos annos decuplo augeri posse: vehunt autem hæ naves quando revertuntur ditissimam gazam.

Cæterum oppidum plerumque annonæ penuria laborare dicitur, longe enim petendam esse, & quum advecta fuerit, ab iis qui quotannis in Occidentem navigant, exhauriri, ita ut hic locus præter portum nihil memorabile habeat.

Tlascala Provincia.

Panuco Provincia. Panuco Provincia ab urbe Mexicana ad Arctum sita: olim Præfectura per se, nunc vero Diœcesi Archiepiscopali conjuncta, patet in longitudinem quinquaginta leucas, totidemque fere in latitudinem: Solo qua parte Archiepiscopatum contingit perquam fœcundo, & auri venarum haud experte; qua vero ad Floridam vergit, per quingentarum pene leucarum, ut ferunt, spacia, tristi atque sterili. Ab urbe Mexicana proficiscentibus primum occurrit *Ayotuxtetlan* Provincia, bellicosissimis indigenis olim frequentissima, quam Cortesius anno 1522 subjugavit, incolis pene ad internecionem cæsis: huic proxima est *Chila* quinque à mari leucis, quam idem ob incolarum robur & paludum multitudinem difficulter admodum perdomuit. In hisce provinciis olim quamplurimi fuerunt barbarorum pagi, quorum nonnulli ab Hispanis recensentur, *las Caxas*, *Yxicuyan*, *Nachapatan*, *Taquinitl*, *Tuzeteco*, quorum habitatores plurimos Hispanos qui cum Francisco Garayo venerant, occiderunt: is enim provinciam Panucensem à Rege subjugandam acceperat, sed à Cortesio præventus destitit. Hic, uti & in aliis Americæ provinciis, bitumen quoddam reperitur, quo navigia picis loco obduci possunt.

Mores ædificia.

Hispani hodie in hac provincia Panucensi tres tantum habent colonias; quarum primaria gentili nomine *Panuco*, ab Hispanis autem *Villa de San Stevan del puerto* appellatur, juxta Chilam, & supra Panuci fluminis in mare exitum: Hernandi Cortesii auspiciis condita, postquam indigenas maximam partem excidisset, & ipsorum pagos exussisset. Distat ab æquatore paulum supra viginti

Regimen.

ginti

ginti & tres gradus versus Arctum: sexaginta quinque leucas ab urbe Mexicana versus boream, octo autem à mari, ad ripam prædicti fluminis, quod ipsi aditum ad portum aperit: ex adverso hujus oppidi ad Septentrionalem ripam fluminis (quod hic haud admodum latum est) habent Hispani salinas suas, uti & leucam unam supra oppidum; id enim præcipuum oppidanorum emolumentum.

Secunda colonia dicitur Hispanis *S. Iago de los Valles*, in Mediterraneis ædificata, viginti & quinque leucis à Panuco versus Occidentem.

Tertia est urbs *S. Ludovici de Tampice*, octo leucis à Panuco sita versus Aquilonem, ad oram maris quod vulgo *Golfo de Mexico*, id est, Fretum Mexicanum nominatur.

Quanquam autem toto hoc littoris tractu, multi amnes in Oceanum egrediantur, crebrique terræ recessus multas stationes navibus aperiant, ad flumen *de las Palmas* usque, tamen leviter tantum cognitæ sunt, præter flumen Panucum, propter portum illius, opportunum quidem, sed adversus incerta ventorum nequaquam tutum.

Antequam descriptionem Episcopatus Tlascalensis, prout hodie se habet aggrediamur, operæ pretium fuerit, veterem hujus provinciæ statum paulo altius repetere.

Tlascala Provincia. Provincia itaque Tlascalensis quondam milliaria Hispanica quinquaginta patebat, civitas autem principalis, loco à natura egregie munito, condita erat, circiter viginti gradibus ab æquatore versus Arctum, in præruptis montibus & arduis atque asperis rupibus, unde & Tlaxcalæ nomen meruit, quod deinde in Tlascallan versum volunt, quod locum panum significat, ob maizii ubertatem, & commeatuum abundantiam, quam aprici colles & rigui valles ingenti copia subministrant: indigenæ autem securitatis gratia ut plurimum editos montes & loca frigidiora habitabant. A regione siquidem civitatis, quam *Xicotencalt* vocabant, juga montium sese inter ortum & occasum longo dorso exporrigunt, per quorum medium fluvius *Zahuatl* defluit, qui nonnumquam ripas suas supergrediens, sata, domosque proluit: in convallibus autem *Ocotevilco* pagus situs erat, ubi Hispani primis illis temporibus sedes suas collocaverant, ut à *Maxicatzin* illius regionis præfecto, & summo ipsorum fautore commodius possent defendi: sed mox quietem nacti, uti facilius indigenas religionis Christianæ principiis imbuerent, ad ripas fluvii *Zahuatl* (quod nomen scabiosam aquam denotat, quia infantes illius undis abluti, plerumque scabie infestantur) descenderunt, ibidemque ædificia ad Hispaniæ normam cœperunt moliri.

Mores ædificia. Indigenæ olim sparsim degebant, aut aliquot ædificiis conjunctis, angustis & flexuosis semitis intercurrentibus; pleræque domus è cespitibus, quædam è materie, paucissimæ è lapidibus erant substructæ, humiles quidem, sed vastis conclavibus & peregrinæ formæ: hodie Hispanorum architecturam æmulantur.

Regimen. Regimen civitatis atque provinciæ Democraticum, vel potius Aristocraticum erat: utebantur idiomate Mexicano, necnon & Otomitico; Otomitarum populo, qui à Mexicanis defecerat, in clientelam recepto. *Otomitæ* hi, sive *Otomyes*, gens est laborum tolerantissima, idolorum cultui supra cæteros addicta, inculta, politicarum artium omnino rudis, quæque religione Christiana difficulter admodum potest imbui, secus quam Mexicani, qui summe dociles habentur. Licet harum regionum temperies ejusmodi pene sit, ut plerique indigenæ nudi incedant, & qui vestiuntur, nihil pene hyeme aut æstate mutent; habet tamen & plagam paulo frigidiorem; quæ paulo magis ad Arctum declinat; & licet non supra quatuor leucas in latitudinem, & decem in longitudinem pateat, tamen abundat omni frugum genere & fructibus, ob insignem soli ubertatem, sufficitque non modo incolis sed & vicinis. Ea extenditur ab ortu in occasum, coliturque quamplurimis pagis: ad arctum prætexunt altissima montium juga, continenter & *Montes.* quasi de industria in ordinem exposita, (Hispani vulgo vocant *Cordilleram*) quæ limites hujus provinciæ undiquaque fere radunt, suntque editissima totius Novæ Hispaniæ; & quia finis illorum hactenus ignoratur, constans opinio est, perpetuis jugis pene totum hunc novum Orbem percurrere; patent in latitudinem multis locis pene octo leucas, tam asperis clivis, ut plurimis locis habitari neutiquam possint, & tribus solummodo mensibus pluviis vacent, reliquis autem continuis nebulis & pluviis sordeant, & Solis radiis rarissime tepefiant. Dividunt hi montes inter temperatas & fervidas regiones, nam illis superatis sensim descenditur in ferventissimam planiciem, quæ ad mare pertingit, seu fretum Mexicanum. Porro montes hi variis arboribus undique vestiuntur, multasque nutriunt feras, leones, tigres, lupos, adives (ita efferatos canes vocant) pecoribus admodum infestos, aliasque feras nostro orbi ignotas, serpentes & viperas majores minoresque: inter quas agmen ducit, quam barbari vocant *Teuchtlacozauhquin*; Fr. Ximenez ita describit; est fera (inquit) atrocissima, quam Hispani, quia morsus illius lethales sunt, vocant viperam; quatuor & interdum plures palmos longa, & mediocriter crassa, capite viperæ, ventre candido vergente ad fuscum; latera illius tecta sunt quibusdam squamis albis, quæ nigris per intervalla lineis distinguuntur; dorsum pardum & pene nigrum, cum radiis quibusdam fuscis, qui in spinam desinunt: plures autem illius sunt species, quæ tantum coloribus differunt: ocyssime se movet per rupes & præcipitia, (tardius in plano) unde Mexicani illi nomen à vento indiderunt, *Ocozoatl* appellantes: quot annos ætatis attigerit, tot sonabula posteriori parti caudæ annata deprehenduntur, quæ instar vertebrarum dorsi, sibi invicem succedunt; oculi ipsi sunt modici & nigri, dentes bini in superiori maxilla incurvi, quibus virus suum spargit, alii autem quini intra rictum ad utramque maxillam, qui ubi rictum deducit, facillime videntur; icti ab hoc serpente, cum summo cruciatu intra viginti quatuor horas moriuntur, totum enim corpus ipsis finditur in rimas. Irritatus sonabula illa violenter movet, & valide tinnit. Longe maximos in Panucensi provincia reperiri

periri volunt quam modo descripsimus. Barbari autem & carnem illius in cibis usurpant; & medici ipsorum quoque dentes & pinguedinem in medicina, vel potius Chirurgia. In eisdem montibus & volatilium infinita copia cernitur, quæ gregatim statis tempestatibus Arctoas partes petunt. Non est dubium quin & argenti venas terra hic abscondat, quum aliorum metallorum vulgo hic reperiantur. Aluminis autem & chalcanthi magna copia est. Arbores quibus montes vestiuntur sunt pinus, quercus diversorum generum, & aliæ quæ Copal & Liquidambar exsudant: quibusdam locis etiam manna colligitur, sed insuavis & ad purgandum inidonea. Mirabile autem in hisce montibus reperiri permultos pagos peramœnos, & omnibus ad vitam humanam necessariis optime instructos. Montana autem Tlascalæ, quæ Hispani ob vastitatem & mirabilem temperiem *las Faldes azules* vocant, in ambitu cincta sunt pulcherrimis jugis, quæ densissima sylva procerissimarum & crassissimarum arborum teguntur ad fastigium usque, quod solùm patet, & eminus contuentibus, elegantissimo colore cæruleo tinctum videtur: à quo illi nomen ut supra ab Hispanis inditum; qui reliquos montes *la Sierra de Tlascala* appellant, quia hujus provinciæ limites maxima ex parte concludunt. Octodecim leucas ambitu complectuntur, multasque nutriunt feras, atque etiam tauros & vaccas, quæ animalia primum ab Hispanis invecta, successu temporis hic efferantur. Ab hisce montibus omnes torrentes, paludes atque uliginosa hujus provinciæ loca procedunt, uti & fontes saluberrimarum aquarum: pluvia autem tempestate, quæ ab initio Aprilis ad finem usque Octobris hic durat, omnes nimbi atque venti ex hisce montibus descendunt. Flumen autem *Zahuatl* piscium minime est ferax, haud dubio ob pernicem undarum lapsum & crebros cataractas. Lacus vero juxta *Topoyanco* pagum, sesquileucam patens, nullos quidem pisces, sed genus quoddam nigrorum lacertorum gignit, quorum majores palmi longitudinem non excedunt, edules gratique saporis, ita ut à barbaris maximi fiant. Lacus hic insignis, à barbaris in ambitu accolitur, qui hic arva uberrima possident, multasque fructiferas arbores & magnam cochinillæ copiam: quo fit ut quotannis, valore ducentorum millium ducatorum in urbem Tlascalam inferant: nam præstantissimam in hac provincia colligi jam supra monuimus. De moribus indigenarum dum adhuc gentiles essent, non est necesse hic multa dicere; nisi quod primo hostium suorum, quos idolis suis immolaverant, carnibus vesci sueti, postea quoque à popularibus suis haud abstinuerint, adeo ut humanæ carnes in publico macello venales prostarent; quæ immanitas jam diu obsolevit.

Hujus denique Reipublicæ auxiliis fretus Hernandus Cortesius, imperium Mexicanum aggredi ausus fuit, & tandem evertit: atque in hujus beneficii memoriam, libertatem Tlascalensibus ab Imperatore Carolo V impetravit, ita ut indigenæ Hispanis in servitutem minime addicantur: sed solummodo (ut Ioannes Chiltonus testatur) tributum Regi Hispaniarum singulis annis pendant, manipulum tritici unum in singula capita, quod quotannis tredecim millium Hanegarum (mensura est Hispanica modio æqualis) quantitatem excedat.

Episcopatus Tlascalensis.

Episcopatus Tlascalensis inter Mexicanum Archiepiscopatum & Episcopatum Guaxacensem medius, supra centum leucas ab uno mari ad alterum in longitudinem, octuaginta autem qua mare Septentrionale, octodecim vero qua Australe attingit, in latitudinem dicitur patere: quibus limitibus præter Tlascalensem provinciam proprie dictam, complures aliæ continentur; uti *Tepeaca*, octo tantum leucis à veteri Tlascalensium oppido distans: & *Zempoala*, satis ampla provincia & valde fœcunda, maxima sui parte plana & pascuis læta, ab uno latere montibus tecta, nec supra duas leucas ab Oceano remota: indigenæ, quum primum Hispani hic appellerent, haudquaquam nudi, uti insulares, agebant; multoque urbanioribus moribus imbuti, singulari obsequio Regulos suos colere didicerant: præcipuum illorum oppidum, eodem cum provincia nomine, in planicie inter duos amnes erat extructum, ædificiis pro captu barbarorum satis splendidis: vicini, & præsertim monticolæ olim *Totonaques* appellabantur, lingua moribusque à cæteris nationibus hujus continentis discreti.

Primarium hujus Diœceseos oppidum ab Hispanis *Puebla de los Angeles*, id est, Angelorum civitas appellatur, distatque ab urbe Mexicana versus Orientem, nonnihil ad Vulturnum deflectendo, leucas duas & viginti: familias numerare dicitur mille quingentas, in quatuor regiones (*Barrios* vocant Hispani) distributa: condidit illam *Sebastianus Ramirez* Præses anno 1531, secus viam quæ à mari per oppidum *Veræ Crucis* ad metropolim Mexicanam ducit, quinque à veteri Tlascalensium civitate leucis, ad *Cholulæ* limites, in planicie *Cuetlaxcoapæ*, & juxta nobilissimæ vallis *Atlisco* exordium, & ad ripam amniculi qui è Vulcano profluit: in agro tritici, vitium, sacchari cannarum, lini, atque adeo omnium fructuum Hispaniensium feracissimo: cœlo fruitur magis calido quam frigido, licet nonnunquam in vicinioribus urbi arvis sata à gelu adurantur.

Quinque autem ab oppido Angelorum leucis versus Arctum, jacet Tlascala, vetus barbarorum sedes & libera civitas, uti jam diximus: hic usque ad annum 1550 Cathedralis Ecclesia fuit, quæ tum ad Angelorum civitatem fuit traducta.

Haud procul à Tlascala fontes visuntur fluvii qui primo tenuis, inter oppidum Angelorum & Cholulam jam amplior delabitur, & per Provinciam Mechoacanam juxta Zacatulam in mare Pacificum egreditur, piscium quidem effœtus, sed ingentium crocodilorum ita fœcundus, ut vicina ripis loca depopulentur, & vastitatem inducant.

Ad has urbes refertur vallis *Atlisca*, leucam tantum unam & dimidiam lata, sed tam benigno cœlo, ut sata numquam à frigore corrumpantur, tantæque ubertatis, ut quotannis supra centum

centum millia hanegarum tritici hic cogantur, & Hispani supra mille, præter servitia, in opere rustico occupentur.

Ocumba, Vallis.

Septem quoque ab urbe leucis versus Orientem jacet *Ocumba* sive *Otzumba* vallis, à diversorio quod *del Pinar*, ad alterum quod *del Perote* vocant, viginti leucas sese in longitudinem exporrigens, decem aut paulo pauciores leucas lata: *Napuluca* celebris pagus hic aditur, à Nigrita quodam Christiano primum inchoatus, qui quum sues in hac valle nutriret, vicinos monticolas ita sensim ad se pellexit, ut pagum mille incolis impleret: armenta autem atque pecudes brevi tempore tantum in hac valle incrementum ceperunt, ut pecuariorum conventum (Hispanis *Consejo de Mesta*) instituere, & singulis annis in *Napuluca* pago celebrare necesse fuerit.

Popocatepec, mons.

Octo autem à civitate Tlascala leucis versus occasum, *Popocatepec* mons se vastis jugis attollit, cujus vertex jugiter fumat, quumque Hispani in civitate illa morarentur, atque etiam postea, solito majoribus flammis emicuit, magna indigenarum admiratione. Hispani hunc ob similitudinem Æthnæ, Vulcanum vocant vulgo: in tantam altitudinem consurgit, ut multarum leucarum intervallo conspiciatur, & perpetuis nivibus albicet: agri tamen vicini totius Novæ Hispaniæ longe uberrimi censentur, & incolarum frequentia celeberrimi. Ad radicem hujus montis jacet *Guaxocingo*, pagus longe amœnissimus, fœcundissimus & populosissimus. Decem annis hic Vulcanus fumum edere supersederat, quum anno 1540 derepente cum tanto fragore fumus flammaque erupit, ut accolas omnes in ambitu pene exanimaret, tantamque cinerum copiam eructavit, ut Guaxocingo, Quetlaxopan, Tepeacæ, Cholulæ atque ipsius Tlascalæ agros oppleret, & non modo herbas atque olera, sed & fructiferas arbores adureret, indigenasque in eum modum terreret, ut de regione deserenda atque mutanda cogitarent. Didacus de Ordas, tribunus militum sub Cortesio, primus Hispanorum, virili ausu hunc montem ascendit usque ad craterem, quem orbicularem & patentissimo ore observavit: deinde anno 1522 Montannus & Mesa cum aliquot Hispanis atque barbaris magno cum discrimine idem aggressi, & à vehementia frigoris pene oppressi, ad verticem usque subierunt: primusque Montannus fune in ipsum craterem demissus, sex vicibus circiter octo arrobas sulphuris egessit, & post hunc alter Hispanus totidem vicibus alias quatuor: quod sulphur ad Cortesium detulerunt, excocto autem atque defœcato, decem arrobæ absolutissimi sulphuris remanserunt, quod maximo illis usui fuit ad pulverem tormentarium, cujus inopia tum laborabant, conficiendum; & potissimum ad urbem Mexicanam expugnandam momentum.

Antequam autem à Tlascalensium civitate discedamus, nequaquam hic est prætereundum, Præsidem Sebastianum Ramirez, primis illis temporibus, omnem industriam atque diligentiam adhibuisse, ut cocchinilla in hisce regionibus impensius coleretur, quo factum est ut libera hæc Respublica mirum in modum efflorésceret; tantusque è vicinis agris & finitimis provinciis ad Mercatum Tlascalensem singulis septimanis, non modò indigenarum, sed & Hispanorum concursus fieret, ut pene incredibile videatur. Nam ut prætereram frugum & omnis generis commeatuum abundantiam (quam quivis ex illo poterit æstimare, quod quatuordecim aut quindecim millia pecudum, quatuor millia armentorum, duo millia porcorum, singulis annis in publico macello veneant) incredibilis simplicium medicamentorum, Liquidambaris & similium resinarum, cocchinillæ, lanæ, aliarumque mercium copia ad hoc forum deportatur: multi in oppido argentarii, multi aurifabri, aliique opifices degunt: nec vina Hispaniensia, aliæque exoticæ merces hic desiderantur, licet barbaris promiscue vinum bibere interdictum sit; nam si ipsis plenius indulgeretur, omnia Hispaniæ torcularia nequaquam hisce regionibus sufficerent.

In hoc Episcopatu denique (inquit Antonius Herrera) ducenti recensentur Indorum pagi primarii, & minores vici supra mille, barbarorum qui tributum Hispanis pendunt supra centum & quinquaginta millia: sunt autem hi pagi divisi in classes sex & triginta, quarum singulis sacerdotes aliquot & clerici præsunt: triginta adhæc cœnobia Dominicanorum, Franciscanorum, & ordinis S. Augustini.

Quum Hernandus Cortesius anno 1519, magna cum suorum & confœderatorum strage, ex urbe Mexicana esset proturbatus; & Tlascalam cum summa difficultate reversus, paululum se suosque refecisset, Reipublicæ illius consilio atque rogatu, ad Tepeacam provinciam, quæ octo leucis ab ipsorum civitate aberat, subjugandam animum adjecit, & haud difficulter voti compos factus, anno proximo coloniam Hispanorum in illam deduxit, & oppidum condidit *Seguram de la Frontera* (ut vocant) ad altitudinem octodecim graduum & quadraginta scrupulorum versus Arctum: loco peridoneo, ductis latis plateis & elegantibus ædificiis substructis, quum indigenæ antea domicilia sua in editis locis haberent, ubi hodieque nonnulli degunt.

Tepeaca Provincia.

Segura de la Frontera, Civitas.

Qualitas.

Temperies hujus provinciæ, licet frigida regio à barbaris audiat, ejusmodi est ut alternatim sudum cœlum æstatem, pluvium autem aut nubilum hyemem faciat. Ager quidem suburbanus aridior est, quum urbs saxis & petris sit superstructa: nec amne alluitur aut fontibus rigatur, ita ut oppidani fere pluviatili aqua uti cogantur (nam fons qui semileucam ab urbe scaturit, acidior est, quales haud procul Almagro Castellæ oppido in Hispaniis hauriuntur) nisi quod jam à fluviolo, qui è Tlascalæ montibus profluit, per certos canales aquam in urbem derivarint. Pluviarum tempus hic, quemadmodum in tota Nova Hispania, incipit Aprili mense & definit Septembri, totoque hoc tempore Auster tam vehementer perflat, ut valetudini molestus sit: reliquis vero mensibus serenat, & flantibus aquilonibus æstus solis ita sufflaminatur, ut modice hic interdum algeatur.

Pagi.

Ad districtum hujus provinciæ pertinent *Temachalco*, *Tecalco*, *Chachutlac* atque *Arazinga* nominatissimi pagi. Quorum *Temachalco* situs est ad radi-

radicem montis qui fissura modica ab altissimis illis montibus dividitur, quos perpetuis jugis pene totum hunc Novum orbem pervadere supra diximus. Licet autem hæc regio fontium atque amnium sit indigens, nihilo tamen secius lætis abundat pascuis, ob longe lateque patentem planiciem, & raris modicisque collibus erectam.

Mores & ingenia. Indigenarum ingenia & mores fere uniusmodi sunt; præterquam quod nobiles & magis comes sint in sermonibus & cultiores in vestibus: lingua Mexicana ipsis communis, popularis paululum diversa, *Popolucam* vocant vulgo; quin & Otomiticam callent plerique, & gloriantur suam esse nativam. *Lacus.* Porro in finibus *Temachalco*, atque *Chacutlac* juxta *Alyoxucan* pagum, in summitate montis, lacus cernitur, à summis ripis ad aquarum superficiem quinquaginta orgyias depressus, in quem indigenæ atque animalia per angustam semitam aquatum descendunt: nullos pisces aut aliud quodvis animal nutrit, nec hyberno, pluvioque tempore augetur, nec æstate minuitur, altitudinis est incompertæ, ita ut flumen subtus fluere opinentur, quod decem ab hoc leucis in planicie erumpat, *Aloazapan* vocant, nam aquæ hujus lacus cæruleo sunt colore atque algidæ, quales & hujus fluminis undæ deprehenduntur, unde conjecturæ fides. In iisdem finibus & tribus à jam dicto leucis, alter in planicie stagnat, qui *Tlachac* vulgo appellatur, & undiquaque ab hominibus atque jumentis potest adiri, leucam unam ambitu comprehendens, atque in abyssum profundus, hic pisciculos quosdam generat albos, & qui digiti longitudinem non excedunt, gratissimi saporis. Vnam ab hoc leucam distat tertius lacus, qui planiciem duarum leucarum ambitu complectitur, *Alchichican* dictus, quod nomen sonat aquas amaras, pecus tamen easdem potat, & mirum in modum illarum haustu pinguescit, altissimus est hic Lacus & limpidissimus, non tamen aut pisces aut aliud animal nutrit: vento vehementiori agitatus, fluctus haud secus ac mare attollit, nec augetur, nec minuitur, ut prior: habetque planiciem adjunctam, quæ ad duodecim leucas extenditur, variis colliculis & pascuis mira varietate distinctam, in qua quamplurimi greges pascuntur. *Arbores.* Innumeris arboribus sylvestribus abundat hæc regio ob nemorum & collium multitudinem; inter fructiferas autem sunt cerasi, Hispaniensibus non absimiles, nisi quod fructus brevissimis pediculis ramis quasi adhæreant. Fr. Ximenez videtur hanc arborem vocare *Capolin*; quam ita describit; est arbor mediocris, foliis amygdali aut cerasi, minutim serratis; floribus racematim pendulis, è quibus nascuntur fructus cerasis nostratibus omnino similes, forma, mole & ossibus, nisi quod sapore magis accedant ad mora; floret primo Vere, & fert fructus tota æstate: qui palato quidem grati sunt, & à plurimis maximi fiunt, à Medicis tamen minus laudantur, utpote, qui malum halitum concilient iis qui crebro usurpant. Nisi forte hic potius intelligenda sit alia arbor, quam vocant *Copalxocotl*, quæ fert fructus similes exiguis pomis, qui destillant salivam quandam valde glutinosam; quum arbor cætera cerasis valde sit similis, unde & fructus illius ab Hispanis cerasa gummosa appellantur.

Frumentum. Triticum hic abunde provenit, præsertim in valle quæ *S. Pauli* dicitur, quæ à plurimis Hispanis incolitur, qui pro quadringentis hanegis quas quotannis serunt, ut plurimum octuaginta millia hanegarum messis tempore cogunt in horrea, monstrosa soli (si Herreræ hic tuto creditur) ubertate: fert & hordeum & fabas, aliaque legumina, linum quoque & cochinillam. *Animalia.* Plurimi hic ovium greges atque porcorum; in montibus autem præsertim nivalibus, innumeræ vagantur feræ, tigres, leones pardi, lupi, adives, cervi, aliaque animalia. *Aves.* Inter volatilia merito laudatur avicula longe minima, instar papilionis, oblongo rostro, & incredibili plumarum subtilitate atque elegantia: è quibus componuntur singulari industria imagines, haud secus quam si coloribus essent pictæ, rore tantum, qui floribus insidet, instar apum victitans. *Huitzitzil* appellari scribit Fr. Ximenez, & floribus marcescentibus, arborum truncis rostrum infigere, atque ita immobilem instar mortuæ illis adhærescere per sex menses, donec pluviis redeuntibus Flora rursus campos vestiat. Gomara vocat *Vicicilin*; Oviedus passerem Mosquitum. Reperitur passim in omnibus pene Americæ regionibus inter utrumque Tropicum.

Sale & gossypio caret hæc provincia; cæterum peropportuno loco sita est, præsertim urbs, ad utramque viam, quæ à *Vera Cruce* ad urbem Mexicanam ducunt, muniendam: quarum una dicitur *Suchilchema*, qua Hispani Mexicanorum limites primum sunt ingressi; altera *Ginochula*, quam hodie potissimum usurpant, quæ à Tepeaca, leuca paulo amplius una divergit.

Oppidum Veræ Crucis. Oppidum *Veræ Crucis* distat ab Æquatore circiter novemdecim gradus versus arctum: à Metropoli Mexicana, pro ratione itineris, aut sexaginta, aut sexaginta & quinque leucas: ab Oceano vix quartam leucæ partem. A ducentis ferme Hispanorum familiis habitari tradunt, quorum plerique aut classiarii sunt, aut institores, qui merces ex Hispania advenientes excipiunt, & Americanas rursus in classem imponunt. Vrbs Veræ Crucis valetudine habitantium infamis habetur, nam quum pluvia tempestate, sive hyeme ipsorum, Subsolano aut Vulturno ut plurimum flante à vespera ad mediam noctem largis imbribus solum humectetur, & à summo mane ad vesperam Sol admodum æstuet; adhæc tenuissima arena, cui hoc oppidum superstructum est, largius humorem imbibat; isque à frigore nocturno in superficie veluti constipetur, Sole exoriente humorem extrahi, & in prærfervidos vapores dissolvi consentaneum est, qui dispersi nares subeunt, & gravissime afficiunt cerebrum, generantque febres acutas & plerumque lethales. Vapores autem hosce plane virulentos esse ex eo putant liquere, quod in ipsa urbis area, ubi aquæ pluviarum tempore in stagnum confluunt, singulis diebus matutino tempore infiniti bufones parvuli generati conspiciantur, qui ubi paulum adoleverint, noctu horrendum stridorem edunt: Accedit quod haud longe ab urbe amnis defluit, cujus aquæ licet

licet potabiles sint atque innoxiæ, tamen toto die admodum fervent; unde oppidani matutino tempore ad opera sua facienda egressi, earum haustu, non minus quam vaporibus illis languescunt, & variis infirmitatibus tentantur. Idque non tantum hic, sed ad totam oram maritimam Novæ Hispaniæ, inde à flumine *Panuco*, usque ad *Guazacoalco* usu venire constanter affirmant Hispani. Porro à mense Novembri ad exitum Martii ne guttam quidem hic pluere dicunt, & ventus ab Arcto atque Aquilone flans ita temperat æstum, & exsiccat solum, ut toto hoc tempore cœlum hic tam salubre sit quam in urbe Mexicana, & qui hisce mensibus hic appellunt, nihil sentiunt incommodi; sed periculum est ne à Septentrionalibus ventis in littus impellantur, & naves frangant. Oppidani autem ut valetudini consulant, postquam naves exoneraverint, rursusque oneraverint, in quo fere ab Aprili ad Augustum occupantur, alio & longius à littore recedunt; fœminæ imprimis, postquam prægnantes factæ sunt, ad mediterranea se conferunt, quia in oppido feliciter se parere posse desperant: denique ad noxios vapores discutiendos, armenta magno numero, summo mane, per omnes oppidi semitas agunt.

Iter ab hoc oppido ad metropolim Mexicanam, institui tradunt ad hunc modum:

A *Vera Cruce* ad *Xalapam* leuc. XVI.

A *Xalapa* ad *Perotam* VII. Est autem *Perota* vicus perexiguus pauculis tuguriis stramineis constans (*Ventas* vocant Hispani, id est, diversoria) in pinorum & cedrorum sylva, & agro frigidiusculo ob vicinitatem montium nivalium.

A *Perota* ad fontes *Otzumbæ* IX, hi juxta viam regiam erumpunt è certis fissuris; hic quoque habentur diversoria ad eundem modum.

Ab *Otzumbæ* fontibus ad civitatem *Angelorum* VIII.

A civitate Angelorum ad veterem *Tlascalam* V.

Ab hac denique ad Metropolim *Mexicanam* XIV.

Atque hæc quidem è relationibus eorum qui ante plures annos scripserunt de rebus Novæ Hispaniæ; postea verò oppidum alio translatum est, & quum ante quinque leucis à portu abesset; juxta & è regione illius est collocatum, uti mox dicemus, ubi prius de Portu egerimus.

Portus S. Ioannis de Vllua.

Portus Novæ Hispaniæ principalis & pene singularis ad Mare Septentrionale, vulgo appellatur *S. Iuan de Vllua*; ab Insula exigua & fluctibus maris pene æquali, ita ut nonnumquam quum æstus valide implevit, cooperiatur; scopulis atque vadis magna sui parte exterius & versus altum cincta; objacet continenti; freto tantum ducentas perticas sive decempedas (*Varras* dicunt Hispani) lato, ab ora divisa: interiori sui parte Portum concludit, qua nimirum continenti obvertitur; atque hic murum habet è vivo saxo inde à fundamentis eductum, continentem in longitudine una cum munimentis, ejusmodi perticas centum nonaginta quinque; mare autem ad pedem muri altum est orgyias quatuor, ita ut onerariæ tam propinquæ constituantur, ut è prora in murum exiliant: naves vero non modo anchoris in mari fixis, sed & funibus atque ferreis catenis ad annulos deligatis retinentur, tanto enim interdum impetu venti Septentrionales incumbunt, ut revulsas in oppositum littus impellant atque comminuant. Ad utrumque muri angulum munimenta jam olim fuerunt exstructa, & præsidium centum & quinquaginta militum à Rege impositum: Nigritæque complures hic collocati ad opera quotidie collabentia restauranda. Continens è regione jacens, juxta littus quidem planiciem, ubi leucam inter rus processeris, opacos lucos exhibet, in quibus magna ferarum agit copia. Super hanc quam dixi, planiciem Novum oppidum *Veræ Crucis* jam est conditum, continens in longitudine perticas mille ducentas. Nam ante, quum oppidum, ut supra, quinque leucas à portu distaret, ut plurimum quatuor mensibus opus erat ad naves levandas rursumque onerandas, quod hodie summo compendio fit: Locus in quo oppidum superstructum est, antea *Buytron* appellatum ferunt, à monte qui illi ab occasu imminet.

Oræ maritimæ & Insulæ adjacentes.

Episcopatus Tlascalensis, ad Oceanum Septentrionalem, qui hic vulgo *Golfo de Mexico* appellatur, dividitur ab Episcopatu Guaxacensi (de quo statim) flumine, quod hodieque à primi inventoris nomine *Rio de Alvarado* vocatur; indigenæ autem olim suo idiomate dicebant *Papaloavam*. Huic ad Occidentem secundum eandem oram proximus est fluvius quem vocant *de Banderas*, quia indigenæ velis quibusdam candidis instar signorum militarium, Hispanos prætemavigantes, ut exscenderent, invitare visi fuerant, prima *Ioannis Gryalvæ* in hanc Americæ partem navigatione. Hunc ultra objacet continenti Insula, quam ab arenarum candore vulgo *Blancam* vocant, nec procul hinc altera, quatuor circiter à continenti leucis, quam *Viridem* dicunt, ab arborum lætè virentium copia, itemque tertia sesqui leucæ intervallo à continente discreta, quam *Gryalva* Sacrificiorum insulam nominavit, quia in illam exscendens, altare & homines nuper dæmoni immolatos, apertis pectoribus, & brachiis cruribusque detruncatis, parietes quoque templi recenti sanguine aspersos hic offenderat. Sunt qui tradant, Hispanos primis illis temporibus hic exscendere, & merces suas exponere suetos, superstitione & terriculamentis quibusdam nocturnis deterritos, hanc insulam deseruisse: Sed magis verisimile est metu naufragiorum, quia Aquilo hic valde infestus est, securiorem stationem & portum alibi quæsivisse. Hanc Insulam prætervectis versus Occidentem occurrit Insula *Sancti Ioannis*, de qua superius diximus. Ad continentem autem nihil memorabile toto hoc tractu designatur. Atque hactenus continentis littora ad Occidentem pergunt, dehinc ad Arctum toto latere terra convertitur; ubi primum est obvius amnis Veræ Crucis illius veteris. A quo deinceps oram versus Septentriones legentes, quatuor leucarum intervallo, occipit *Sempoala*, tenuis amnis, nec majorum navigiorum patiens: Quem octo leucarum intervallo sequitur fluvius *Almeriæ*; quem indigenæ appellabant *Naothlan*; hic oritur in montibus *Totonaquiorum* atque *Micantle*, & inter objectos colles

colles eluctatus, effundit se in Oceanum modico alveo. Ad hujus ripas olim *Medellinum* oppidum Cortesii auspiciis fuerat conditum, in patriæ urbis memoriam, quod triennio postquam fuerat structum, deductis colonis, anno CIↃ IↃ XXV, à ministris Regis Cortesio tum absenti supra modum infensis, in solitudinem fuit redactum.

Iuxta autem flumen, campi Almeriæ à nauticis hominibus observantur, quos alii ad altitudinem viginti graduum, alii viginti grad. & triginta scrupulorum collocant. Sequitur porro ad eandem oram fluvius *S. Petri & Pauli*, qui ex iisdem Totonaquiorum montibus profluit, & ad altitudinem in unius & XX grad. exit in Oceanum: Huic proximus amnis *de los Casones*, uti Hispanis vocatur, ubi continens grandem sinum inflexo littoris gremio admittit, navigantibus infidum; Hic *Tuspæ* montes terminantur, Africum atque Aquilonem inter expansi. *Tamiagua* denique hanc plagam claudit, haud longe à flumine Panuco. Ex quibus liquido patet *S. Ioannis de Vllua* portum singularem plane esse, quem Nova Hispania ad mare hoc septentrionale possidet.

GVAXACA.

Episcopatus. Episcopatus hic, à provincia principali suæ Diœceseos *Guaxacensis*, ab urbe autem in qua cathedralis Ecclesia constituta est, *Antequeræ* vulgo appellatur: *Termini.* Inter Episcopatum Tlascalensem, quem modo descripsimus, & Episcopatus qui ad Guatemalensem Præfecturam referuntur medius, *Extensio.* patet in longitudinem secundum oræ maritimæ ductum, ad Oceanum quidem meridionalem leucas centum, ad septentrionalem vero quinquaginta: in latitudinem inter utrumque mare secus Tlascalensis Diœceseos limites centum viginti, ad orientem vero secundum Chiapæ provinciæ fines, tantùm sexaginta. *Guaxaca Vallis.* Multas & perinsignes provincias complectitur, quarum facile princeps *Guaxaca* vallis; sedecim leucas in longitudinem porrecta, quæ primo harum regionum domitori Hernando Cortesio nomen Marchionis *del Valle* dedit. Orditur à *Cocolæ* montis radicibus, in finibus *Guaxolotitlan*, ad altitudinem octodecim graduum septentrionalium (ut *Herrera* testatur) octuaginta leucarum intervallo ab urbe Mexicana versus Austrum: licet autem paucos fontes, rarosque amniculos habeat, non tamen aquarum in tantum indiga est, atque adeo suprà modum est fertilis; Indigenæ *Zapotecarum* idiomate utuntur. Quam plurima hic metalla reperiuntur, auri, argenti, cristalli atque chalcanthi; & gemmæ quantivis precii, adversus nephriticos affectus & sanguinis fluxum efficacissimæ. Fert præterea & triticum & mayzium quam uberrimè: *Cacao* maxima copia; coccinillam quoque & cassiam salutivam; arbor quæ hanc fert Mexicanis dicitur *Quaxhayohuachtli*; trunco cinereo, foliis Lauri, floribus flavis, stellarum in modum racematim pendulis, è quibus fructus notissimi nascuntur. Nec oleam aut vitem refutaret solum, quum omnia peregrina semina frugum atque olerum haud maligne patiatur.

In toto Episcopatu vix ullus est amniculus, qui aurum non ferat, ita ut indigenæ (quibus ne nunc quidem quicquam ad victum aut vestitum deest) omnium rerum copia abundarent, nisi innata segnitie & laborum intolerantia præpedirentur.

Qualitas. Cœlum hic admodum serenum atque salubre. Hispani hic primum byssum tractarunt, frequentia mororum, quas provincia alebat, allecti, à quarum interiori libro barbari papyrum facere consueverant; nunc autem tantum numerum mororum Europæarum hic plantarunt, ut magnam byssi copiam indigenæ juxta atque Hispani hic colligant; & si Barbari decimas illius solverent, quemadmodum Hispani tenentur, quinque aliis Episcopatibus erigendis annui redditus sufficerent.

Vt autem ea quæ ad Episcopatum in communi pertinent, absolvamus: Trecenti & quinquaginta primarii Indigenarum pagi in eo numerantur; (præter trecentas villas sive prædia rustica;) supra centum & quinquaginta barbarorum vectigalium millia; centum viginti monasteria Dominicanorum, & plures clericorum scholæ; Tredecim dialecti multum inter se diversi, omnibus tamen commune est idioma Mexicanorum.

Misteca Provincia. Provincia *Misteca* vulgo dicta in duas partes dividitur, quarum una à soli natura situque alta sive superior, altera bassa, id est, inferior appellatur; indigenæ autem idiomate multum diverso utuntur. *Misteca* superior inter Mexicanam diœcesin atque Guaxacam vallem interjecta, ab *Antequera* oppido quadraginta pene leucis, occidentem versus divergit: Inferior magis ad Oceanum meridionalem declinat. *Qualitas.* Plerique harum provinciarum amniculi atque torrentes sunt auri feraces, itaque indigenæ cum uxoribus & liberis, annona in decem aut duodecim dies parata sese ad proximos amnes sive rivos applicant, & quamdiu victus suppetit, auri ramenta studiose indagant, & gallinarum pennis indunt: dein ad proximos mercatus se conferunt, & aureum pulverem annona aut aliis rebus necessariis permutant, domumque reversi dies noctesque genio indulgent, nec agros colere, aut aliud quid operis facere sustinent, neque ante ad auri indaginem revertuntur, quam aut dira necessitas consumto penu illos invitos adigat, aut desidem atque inopem vitam diutius tolerare nequeant; id vitæ genus à majoribus acceptum, posteris suis se tradere dicunt, neque ad alium laborem aut cultum facile possunt traduci. Radices quas officinæ vocant *Mechuacan*, hic ubertim proveniunt, præsertim juxta pagum *Guatitlan*. Eadem provincia & copiose fert arbores illas quæ exsudant *Curannam*. In eadem (uti & in Hispaniola & alibi) nascuntur certæ arbores, admodum vulgares, quarum folia sunt similia minori filici; fructus similes avellanis, sed paulo minores, minime edules; verum officulo exsecto (quod continent rotundum, nigrum, magnitudine majoris pisi, aut globuli bombardici) carnem illius indunt aquæ calidæ, eaque abluunt vestes, nam spumam edunt instar saponis, quæ non minus mundat & detergit. Officula Soli exposita, nigerrima evadunt, instar gagatæ lapidis, tornataque & perforata serviunt rosariis; sunt enim levissima & numquam finduntur: continent autem pulpam quandam

dam valde amaram, ſapore nuclei mali perſici, quem artifices facile eximunt.

In finibus *Guertlavacæ* & *Tequiciſtepeques* municipiorum, viſitur antrum mirabile ſub præcelſo monte, à monacho Dominicano & aliquot barbaris olim luſtratum; deſcenſus in illud anguſtus, tantum ſingulos admittit, interius in quadratam aream quinquaginta pedum pateſcit, ubi aliquot putei ſunt cum ſuis gradibus; ab his via variis anfractibus & meandris, inſtar Labyrinthi, tortuoſa ad patentiorem ducit aream, in cujus medio fons ſcaturit, ad latus autem oſtendit ſe amniculus: hoc iter horæ ſpacio emenſi, quum terminum nullum reperirent, fili beneficio quod ori ſpeluncæ affixerant, remearunt. In iiſdem finibus juga montium, quos vocant *S. Antonii*, à quibuſdam barbaris incoluntur, quibus putei & fiſſuræ petrarum pro domiciliis ſunt, in quibus cum uxoribus & liberis projecti cubant, nec ab vitæ hujus licet miſerrimæ conſuetudine, ullo pacto ſe dimoveri patiuntur. Et montium miracula hic commemorantur, bini montes altiſſimi verticibus ita contiguis, ut utriſque cruribus divaricatis inſiſti poſſit, radicibus longiſſime à ſe invicem disjunctis.

Denique provincias haſce coccinilla abundare, & quidem præſtantiſſima, vel hoc arguerit, quod aliis omnibus, ne quidem *Tlaſcalenſi* excepta, ab inſtitoribus præferatur *Miſteca*.

Miſtecæ provinciæ pene junguntur, Caſtellis Mexicanorum olim inceſſa juga illa, quæ Hiſpani hodieque *Pennoles* nominant, numero ſex, inter Auſtrum atque Arctum certis intervallis disjuncta; quorum unum, *Itzquitepec* vulgo dictum, ſex tantummodo leucis ab *Antequera*, valido præſidio cuſtodire conſueverant Reges Mexicani. Vicinæ rupes præter evidentiſſima auri indicia, plumbi venas aperiunt: Solum per ſe fert radices quæ ſaporis uſum dicuntur præbere. In *Totomachiapæ* municipii finibus, ingens ſpelunca viſitur, immani ore adverſus Auſtrum patens; nonnulli ad dimidiam leucam in illam deſcenderunt, ulterius procedere prohibent rivuli.

Totomachiape.

Tutepeque.

Auſtrali *Guaxacæ* vallis lateri, *Tutepeque* provincia jungitur, pagis frequens juxta littus maris Auſtralis, & pene ſexaginta leucas in longitudinem procurrens: Aquilonari vero lateri regio quam fluvius *Alvaradi*, ut vocant, ſecat, & paulo magis ad Arctum *Zapoteca*, quæ tota montenſis eſt & petroſa, amplitudine *Miſtecæ* provinciæ haud impar, nec minori quam vicinæ provinciæ ſoli fœcunditate. Indigenæ olim immanes moribus, & continuis bellis cum vicinis monticolis, qui ſe *Mixes* dici volebant, exerciti; caput provinciæ quondam *Teozapotlan*, ubi Regulus ipſorum agebat; pellibus quondam cingebantur, nunc veſtibus indui, & capillos tondere & pileos geſtare edocti ſunt. *Mixes* autem lingua moribuſque diverſi, provinciæ *Tecoantepec* (montem Nigrum ſonat nomen) accenſebatur; quam provinciam *Ant. Herrera* collocat ad altitudinem ſedecim graduum ſeptentrionalium, ſexaginta leucis à Soconuſco, Liquidambari imprimis feracem. Ab his diverſi ſunt *Miges* populi, de quibus mox dicemus.

Zapoteca.

Provinciæ *Guazacualco* atque *Ylutæ*, nec non & *Cueztxatlæ* indigenæ, multas ceremonias Iudæorum uſurpabant, nam & circumcidebantur, more à majoribus (ut ferebant) accepto, quod alibi in hiſce regionibus ab Hiſpanis hactenus non fuit obſervatum.

Antequera, Civitas.

Primaria hujus provinciæ Civitas & Epiſcopalis ſedes eſt *Antequera*, octuaginta leucarum intervallo diſſita ab urbe Mexicana verſus Eurum, ad viam quæ per Chiapam ducit Guatemalam, in amœniſſima Guaxacæ valle. Amnis qui urbem alluit, ex ipſo ſolo erumpit è regione *Cimitlan*, & citus decurrit verſus montes *Goatlan*, duabus ab origine, & totidem à Guaxaca leucis. Civitas magnifico cathedrali templo eſt ornata, in quo columnæ è ſolido marmore viſuntur, altitudine & craſſitie admirabili: quadringentis Hiſpanorum familiis habitari prodit Herrera: verum Chiltonus Anglus, qui anno CIↃ IↃ LXX hac iter egit, vix quinquaginta Hiſpanorum familias, plures indigenarum hic agere teſtatur; omnes autem hujus provinciæ barbaros tributum ſuum goſſypinis togis & coccinilla, quæ hic lætiſſime naſcitur, pendere.

S. Illifonſo de los Zapotecas.

Secunda hujus Diœceſeos urbs *S. Illifonſo de los Zapotecas* vulgo nominatur, diſtatque ab Antequera verſus Aquilonem leucis viginti; in provincia auri, goſſypii & mayzii commerciis opulenta; in qua ſupra triginta millia barbarorum vectigalium cenſeri ſcribunt: Ipſa monti ſuperſtructa eſt in regione Barbarorum, quos vocant *Migas*: natio hæc admodum procera eſt, & quod in America rarum, barbata: lingua illorum rudis & craſſum quid ſonans inſtar Alemannorum; feroces & bellicoſi, & humanarum carnium appetentes; olim nudi agebant, aut cervino tergore ſupra lumbos accincti; nec perdomari niſi canum venaticorum & moloſſorum opera potuerunt, ſaltibus & jugis montium ita defenſi, ut equis aditus minime pateret: Itaque hanc urbem olim haud ſupra triginta Hiſpanos incoluiſſe ferunt, donec canum metus ferocem hunc populum ad pacis conditiones accipiendas adegiſſet. Iuxta hoc oppidum copioſe creſcit arbor *Ezquahuitl*, id eſt, arbor ſanguine manans, quia fundit ſanguinem Draconis, gummi jam vulgo notiſſimum; eſt autem (ut inquit *Fr. Ximenez*) arbor vaſta, foliis verbaſci, latis & anguloſis.

S. Iacobi.

Tertia urbs *S. Iacobi* nomine inſignis, & à vallis nomine in qua jacet, *Nexopa* vulgò, diſtat itidem viginti leucas ab *Antequera* verſus Ortum, ſecus viam quæ Chiapam atque Guatemalam ducit. Chiltonus jam ante memoratus ſcribit, hanc arduo colli ſuperſtructam eſſe in provincia *Zapotecarum*, & vix à viginti Hiſpanis habitari, qui hic à Rege Hiſpaniarum veluti in præſidio collocati, adverſus feras & indomitas nationes, quæ jugum recuſant ferre, municipiis & pagis illorum in ſtipendiorum mercedem diſtributis.

Villa del Eſpiritu Santo.

Quartum oppidum appellatur *Villa del Eſpiritu Santo*, ſita in provincia *Guazacoalco* ad fines provinciæ *Tabaſcenſis*, nonaginta leucis ab Antequera; anno CIↃ IↃ XXII condita à *Gonſalvo de Sandoval* ad ripam fluminis, tribus à mari leucis: Tenebant olim hanc provinciam bellicoſi & præferoces barbari; itaque Corteſius primis hujus oppidi incolis, multos indigenarum pagos, & imprimis *Guecollan*, *Cuiatlan* & *Quezaltepec* attribuit, à qui-

à quibus hi populi ſenſim ita perdomiti fuerunt, ut jam jugum haud inviti ferant.

Ad mare ſeptentrionale quidem & ad orientem ora hujus Diœceſeos exordium ſumit à flumine *Alvaradi*, quod è montibus *Zapotecarum* ortum, per varias provincias, & imprimis *Chinantlam* defluit, & curſu paulum reflexo, per eoſdem montes, è quibus primum deſcenderat, inter flumen *Guazacoalco* & inſulam *Sancti Ioannis de Vlua* deſcendit in Oceanum Septentrionalem.

Guazacoalco autem ingens eſt flumen; Corteſius anno 1520 Tribunum militum Didacum de Ordas miſerat ut hoc flumen exploraret; qui oſtio illius tentato, in ipſo oſtio trium orgyiarum altitudinem deprehendit, in progreſſu autem longe majorem, ita ut rei nauticæ periti tum judicarent, ad mare auſtrale uſque pertendere; & quod tum anxie quærebatur, utriusque maris commerciis peridoneum eſſe: in quo licet fruſtra fuerint, tamen portus illius commerciis inſulanorum valde eſt opportunus: ſolum illi adjacens paſcendo pecori aptiſſimum exiſtimatur.

Linſchotanus inter utraque hæc flumina intervallum conſtituit quinquaginta leucarum.

Ad eandem hanc oram deſcendit in mare fluvius, quem Herrera nonnunquam *Agualulco*, alibi etiam *Aquiavilco* nominat, dimidia à mari leuca, centum & nonaginta paſſus latus, ita ut commodum navigiis portum præbere valeat.

Ad eandem oram *Roca partida* jacet, continentis Promontorium, à notiſſimis *S. Martini* montibus deſcendens, naufragiis plurimarum navium, quæ cœcis rupibus, quæ ſeriatim littori objacent, impactæ perierunt, infame: hi montes à prænavigantibus ſtudioſe obſervantur ad curſus recte inſtituendos: exporrigunt ſe inter Corum & Vulturnum, diſtantque ab æquatore ſeptemdecim gradus & quadraginta octo ſcrupula.

Ad oram vero maris Meridionalis, habet hæc Diœceſis portum *Guatulco* (quem alii vocant *Aguatulco*) quindecim gradibus & triginta vel quadraginta ſcrupul. ab Æquatore verſus Arctum: ampliſſimus eſt portus, & qui plurimum frequentatur; omnes enim naves quæ merces Europæis & Novæ Hiſpaniæ ſubvehunt Peruviâ, hinc ut plurimum ſolvunt.

In eadem ora & *Tecoantepeque* recenſetur, modicus portus cum adjuncto municipio ſatis frequenti, quadraginta quinque leucis ab Antequera; ad quam ab hoc portu via uſitatiſſima pertinet per *Chontales*, *Nexapam*, & *Mexaltepeque*: jacent & complures alii pagi ſecundum Maris auſtralis littus, qui omnes Epiſcopatui *Guaxacenſi* ſubſunt. Habet & alium hic portum ſed modicum, quem barbari appellant *Tecuanapam*; per quem fluvius *Ometepec*, qui ſub montibus Xicayan è variis paludibus oritur (in quas plures torrentes à montibus *Cacatepec* defluunt) navigabili alveo in Oceanum deſcendit. *Ometepec* autem quinque ſupra oſtium leucis, recipit in ſe ab una quidem plaga *Tlacolulam*, ab altera *Tlacomamam*: quorum hic è montibus *Atoyaque* & *Amuſgorum* jugis oritur; quindecim ab ora maritima leucis eſt ſtatim minorum navigiorum patiens, per multos barbarorum pagos placide deſcendit: ille vero juxta *Chilſiztlavacam* defluit, navigiorum impatiens; præterquam duabus ſupra confluentem leucis. Huic quidem *Tlapa*, *Tlacamamæ* vero adjacet provincia *Tututepec*. Atque hactenus de utraque ora Diœceſeos *Guaxacenſis*.

MECHOACANA.

Mechoacan, idiomate Mexicano locum piſcoſum, ut volunt, denotans, ante Hiſpanorum adventum in haſce partes, Principatus fuit, nulli alteri obnoxius; ab eo hodie nomen ſortitur Epiſcopatus, inter Archiepiſcopatum Mexicanum, & provincias novæ Galæciæ medius: patens in latitudinem ſecundum littorum ad mare Pacificum ductum quidem leucas octuaginta, in mediterraneis vero ſexaginta: longitudo illius incerta eſt: nam à mari auſtrali in fines barbarorum *Chichemecarum* penetrat longis quidem, ſed incertis ſpaciis. Complectitur plures provincias, de quibus mox dicam.

Aëris ratio. Aëris temperies pro diverſitate provinciarum multum diverſa eſt, alibi frigidior, alibi temperatior, nonnuſquam quoque præfervida; ubique tamen jucunda atque ſalubris adeo, ut ab aliis provinciis multi recuperandæ valetudinis gratia dicantur accurrere. Plurimi hic ſunt lacus & ſtagna, multi amnes, innumeri fontes aquarum dulcium & ſalubrium, quæque pecora mirum in modum ſaginent: nec non ſcaturigines calidæ, & balnea ferventia juxta atque modice tepentia.

Soli ubertas. Cœli clementiæ accedit eximia ſoli ubertas, quod nunc in planiciem & lætiſſima paſcua ſe ſternit, nunc aſſurgit in modicos colles, non raro quoque in excelſos montes ſe attollit, qui proceriſſimis arboribus veſtiuntur. Maxima hic eſt annonæ abundantia; nam triticum, hordeum, atque alia farris genera, tanto cum fœnore à tellure redduntur; ut memoriæ proditum reperiam, quatuor hanegas tritici ſatas, in meſſem ſexcentarum hanegarum exuberaſſe, & Fr. Ximenez teſtetur tritici Europæi ſpicas tres quatuorve alias ex ſe veluti parere. Sed operæpretium fuerit aliquot arbores & plantas, quas nobiliſſima hæc provincia vulgo producit, paulo prolixius hic deſcribere. *Arbores.* Inter arbores facile primum locum ſibi flagitat *Xochicopalli*, arbor mediocris, foliis menthæ Saracenicæ, licet non tam profunde diſſectis, quæ terna conjunctim ramis adhærent; truncum & corticem habet valde odoratum, qui exſudat liquorem coloris leonini, perfecte redolentem limones, qui eaſdem facultates obtinet quas reliquæ ſpecies *Copal*, ita ut ſpecies illius judicetur.

Secundum locum meretur, ſpecies *Mizquitl*, quam hic vocant *Tzintzequam*, caret autem ſpinis, foliaque habet magis ſubtilia quam vulgaris *Mizquitl*: cæterum & caſſiam producens, atque gummi Arabicum.

Tertium *Quauhtepatli* Mexicanis, Mechoacanis *Chupire*, id eſt, planta ignea: arbor ſimilis lauro, pulchra & grata aſpectui, foliis paulo majoribus & latioribus quam ſunt amygdali; floribus com-

Frutices.

compoſitis in modum roſarum; ita ut videatur eſſe frutex ille quem Dioſcorides vocat Rhododendron, officinæ Leandrum, & Caſtellani Adelpham: ob ſingularem autem illius acrimoniam, proverbio uſurpari ſolet, de fœminis quæ in amore non reſpondent, Adelpham illis aquam infectare. Succus illius natura abradit, nihilo tamen ſecius affirmant barbari, in potu exhibitum quantitate duorum ſcrupulorum, commodiſſime evacuare humores pituitoſos in iis qui Cacohexia laborant, præſertim ſi malum oriatur è cauſa frigida: ſed mihi (inquit *Ximenez*) non fit veriſimile tam vehemens medicamentum per os ſumi poſſe ſine diſcrimine: itaque potius, quod & barbari fatentur, umbilico applicandum cenſeo, exigua quantitate, nam & ita corpus purgabit. Eſt quoque præſens remedium adverſus externos corporis morbos, impetigines, ſcabiem & ſimiles. *D. Fr. Hernandez* improvide ſuccum hujus arboris ſumens, magnum vitæ periculum adiit; non deſunt qui plantam venenoſam & homini exitialem judicent; gaudet maxime locis humidis & riguis.

Quartum; *Copalxocolt*, ſive ut ipſi vocant *Pompoqua*, arbor foliis ceraſi Europææ, fructus ferens ſimiles exiguis pomis, dulces quidem ſed valide adſtringentes, quique exſudant ſalivam quandam valde viſcoſam, (unde ab Hiſpanis ceraſa gummoſa appellantur:) quæ applicata ſanat febres & ſanguinolentas dejectiones. Materies hujus arboris commodiſſima eſt ad imagines ſculpendas, nam præterquam quod facile ſecetur, numquam ſe findit, aut facile ſentit cariem: accedit ad odorem & ſaporem Copal.

Frutices.

Inter frutices memoratur *Maripenda*, quæ truncum habet circiter viginti palmos altum, ramos nigricantes, folia ſimilia ferro quo ſpicula aſperantur, lata & craſſa, ſuperiore parte viridia, ſed ſubpurpuraſcentia, è rubro pediculo pendula: fert fructus racematim collectos, (longitudine ſex palmorum) inſtar uvarum, ſed rariores; qui primo ſunt virides, dein rubri, denique obſcure purpurei. Barbari ſumunt ſtolones & ramulos hujus fruticis (nonnumquam & ſemina) & minutatim conciſos tantiſper ebulliunt in aqua, donec illa conſpiſſetur, & ſyrupi conſiſtentiam acquirat: ſanat mirabiliter vulnera etiam difficillima curatu, ſiſtitque ſanguinem in recentibus plagis.

Item *Chupiri* aut *Charapeti* frutex, qui agit radicem groſſam & longam, extus colore inter luteum & candidum, intus nonnihil roſſo; è qua enaſcuntur aliquot trunci, & multi rami tenues, longi, colore obſcure viridi, quique inclinat ad cæruleum, teretes, glabri, pleni foliis inſtar aurantiæ, verum majoribus: floribus luteis & ſtellatis: non obtinet odorem aut ſaporem notabilem. Indigenæ autem maximi faciunt hanc plantam, feruntque cæteris omnibus longe præcellere ad mitigandos dolores è lue venerea ortos; curareque debilitates nervorum; ſanare ſcabiem & alia pertinacia corporis vitia, quæ aliis remediis tolli nequeunt: utuntur radice hoc modo; unciam unam in ſedecim ſextariis aquæ ebulliunt, tantiſper donec tertia pars conſumatur; hujus decocti ſumunt quotidie mediam libram, obſervantes eundem ordinem qui ſervatur in potione Guayacan: ſanat tumores, plagas & alia vitia orta è lue venerea; reſolvit tumores capitis, tam potum quam foris applicatum, ſiſtit dyſenteriam; excitat appetitum ciborum, & nutrit debiles.

Habetur hic & ſpecies *Braſil*, frutex qui Taraſcis vocatur *Cuburaqua*, Mexicanis *Quammochitl*, *Huitzquahuitl*, ſpinoſus, agens radices candidas & ſurculoſas, è quibus prodeunt caudices exterius vergentes ad colorem roſſum, interius ſature rubentes, contorti & pleni foliis, pene figura cordis cum multis venulis, quæ diſcurrunt à medio foliorum ad oras. Reperiuntur hic & aliæ duæ illius ſpecies, quarum una vocatur *Pinguiqua*, altera *Iacua*; omnium materie tingitur color coccineus.

Herbæ.

Herbarum tantum paucas & nobiliſſimas recenſebo: *Curutzeti* vel *Aphatſi*, *Puntzumeti* quam (inquit *Ximenez*) Aſarum Mechoacan poſſemus vocare: folia habet mediocriter ſubtilia, & admodum ſimilia viti, plena ſinibus crenatis, ſuperiori parte viridia, inferiori aſpera: caules cubitum altos, læves, lentos, teretes atque tenues; flores ſubtiles, flavos, inſtar capillitii, quibus innaſcuntur ſemina nigra & valde minuta; radices multas, longas & tenues, inſtar Hellebori albi. Solæ radices uſurpantur in medicina, ſuntque ſapore acri & mordaci, ſuaviter olentes muſcum; calidæ & ſiccæ in tertio gradu & ſubtilium partium: pulvis illarum ſumtus cum vino, aut aqua bugloſſi, aut citrei, quantitate drachmæ, mitigat dolores nephriticos, mundat renes ab omnibus excrementis ſuperfluis; corroborat ventriculum è cauſa frigida debilem; adjuvat concoctionem, aufert cruditates, aperit obſtructa, movet menſes, prodeſt utero, diſcutit flatus; denique eſt egregium antidotum contra venena.

Acuitze huarira, quam alii vocant *Chipa huatziz* & *Zozataquan*, Hiſpani autem ob ſingularem illius virtutem, *Inimicam venenorum*: eſt nobiliſſima planta, quæ folia obtinet Rumicis ab ipſa radice prodeuntia, caules teretes, ſeſquipalmum altos, teneroſque; in quorum faſtigio enaſcuntur flores minuti è candido rubeſcentes, in orbem accumulati, radicem rotundam ſimilem malo cotoneo minuto, intus candidam, foris auream; quæ potiſſimum in medicina uſurpatur; eſt enim temperatæ facultatis, vergentes nonnihil ad frigiditatem & humiditatem, ſaporis grati & dulcis; ſuccus aut aqua ex illa extracta, quavis quantitate hauſta, mitigat ardores febrium, corroborat cor, & eſt efficax & ſecuriſſimum antidotum contra venena & venenatorum animalium morſus, ut ſcorpionum, &c. præſtatque officium nobiliſſimi alexipharmaci, præſertim ſi radix contuſa forma emplaſtri ſimul applicetur parti læſæ. mitigat dolores renum, temperat urinæ acrimoniam; excitat appetitum, diſſolvit tumores gutturis; lenit dolores pectoris; & virtute quadam occulta & admirabili, pene medetur omnibus morbis, quocunque modo adhibeatur.

Quibus accedit *Tlalamatl* (quam alii vocant *Tlalcimatl* ſive *Cimatl* humilem & Hiſpani herbam

Ioannis

Ioannis Infantis, quia per ipsum primò innotuit; Mechoacani *Yurintitaquaram* & alii *Cureci*) quæ producit folia quasi rotunda, per ordinem terna, similia herbæ quam Latini vocant nummulariam; caules purpureos, humi serpentes; flores rossos ad modum spicarum; semen exiguum & rotundum; radicem longam, tenuem & fibrosam. Est frigida & sicca, astringensque. Sanat plagas recentes & veteres; tumores quoque & abscessus dicitur maturare; sistit vomitiones: Contusa & quantitate duarum dragmarum pota, mitigat & dolores è lue venerea natos, evacuatque quosvis humores noxios: applicata oculis corrigit inflammationes: denique necat pediculos.

Pehuame est herba volubilis, foliis figuram cordis referentibus, sed minutis; floribus purpureis, qui cætera non absimiles sunt cæteris aristolochiæ speciebus: radice longa, crassa & subrubenti cortice tecta; quæ præcipue in medicina usurpatur: est acris, odorata, calida & sicca in tertio gradu & tenuium partium: decoctum illius eadem methodo præparatum, qua radix Chinæ aut zarzæparillæ, servataque eadem victus ratione, mirifice sanat quosvis affectus è causa frigida natos, atque adeo luem Veneream; curat tussim inveteratam; discutit flatus; comminuit lapillos in renibus & vesica: movet menses, accelerat partum, aperit obstructa, &c. Barbari numerant hanc plantam inter præstantissimas.

Mechuacum radix est purgativa, quam Mechoacani appellant *Tachuache*, Mexicani *Talantlaquacuitlapille*, & aliæ nationes *Pusquam*: tres illius reperiuntur species, quarum duæ sunt, mas & fœmina, quæ forma & facultatibus conveniunt, habentque radicem longam & crassam, è qua lacteus liquor emanat: ex hac procedunt caules tenues & volubiles, cum minutis foliis forma cordis, floribus longis & rubicundis; qui producunt fructum similem peponi (ita verto *Pepino*, quod est in Hispanico,) figura & mole, candida cute tectum, plenum semine candido minuto & lato, cum certis filamentis instar gossypii, quæ difficulter rumpuntur. Radix est calida & sicca in quarto gradu, & si ore gustetur, adurens.

Cæterum vix ulla fructiferarum arborum, quas Europa fert, hic jam desideratur: etiam uvæ ad maturitatem dicuntur pervenire. Moros præterea complures Hispani hic plantarunt, & bombyces nutrire cœperunt, unde præstantis byssi hic magnus est proventus. Dat præterea provincia non illaudatum glastum vulgo *Anil*: & fructum ceratiæ siliquæ (vulgo *Caroba*) non absimilem, qui Sumac sive Rhoes coriariæ vicem implet, frondes autem ad vitra conflanda utiliter adhibentur. Denique & coccinillam ferunt provinciæ quæ *Chichimecas* proxime attingunt, sed illaudatiorem.

Animalia. Armentorum pecorumque in hisce provinciis ingens est numerus, uti jumentorum, quibus indigenæ jam omnia onera subvehunt, humeris suis parcentes: præterea caprarum & porcorum Hispaniensium tanta copia, ut maximis gregibus per sylvas sine certis dominis vagentur: Apri in montanis multi, aliæque feræ, ut lepores, cuniculi, eæ quoque in quibus Bezoar invenitur; quæ sunt certæ rupicapræ, quas hic vocant *Theotlalmazames*, mole mediocrium caprarum, aut paulo majores, villis coloris leonini, qui facile auferuntur, verum ad latera albis, cornua habent juxta originem lata, divisa in paucos ramos, exiguos & teretes & præacutos. Reperitur & in aliis quas vocant *Mazatlchihiltic*-sive *Themamazame*, quibus vastissima sunt cornua.

Notandum autem in Nova Hispania quoque reperiri (ut scribit Ximenez) lapides illos fossiles, (quos Arabes similiter vocant *Bezoares*, quia pollent eadem virtute contra venena,) præsertim in fluvio *Detzhuatlan*, varii generis & formæ, qui ab undis deducuntur è montibus, qui abundant bolo Armenæ.

Non caret quoque regio ferocibus & noxiis animalibus; nam & leones alit, & lupos, & *Adibes* pecori imprimis infestos: Tigres autem hominibus, de quibus postquam semel gustarunt, in tantum efferantur, ut illos è tuguriis abreptos dilanient atque devorent: Verum Hispani jam bombardis suis quamplurimas necarunt. Sciuri tuguria irreparabili damno suffodiunt: Vulpeculæ vero urinæ suæ gravissimo odore, quæcunque contigerint, ita inficiunt, ut vix quadraginta diebus fœtor evanescat, vestes vero penitus corrumpantur. Gallinæ, columbæ, palumbes in infinitum auctæ; nec perdices desunt, phasianæ atque turtures. Plurimæ hic sunt *Auræ*, incertæ originis aves, gallinarum magnitudine, nigræ, caput & collum setis quibusdam tectæ, tetro aspectu, sublime volant, & cadaveribus, quæ è longinquo odorantur, pascuntur, præterea innumeræ aliarum avium species, quæ statis tempestatibus versus Arctum abscedunt, redeuntque; multæ tandem quæ raptu vivunt: Serpentum & viperarum, venenatorumque insectorum & reptilium nequaquam hic tanta, quanta in cæteris provinciis, copia.

Mores. De amictu illorum, veteribusque moribus & institutis nihil attinet dicere; Omnes enim jam vestiuntur tunicis è panno gossypino & laneo, Hispanico more consutis, & pileos gestant: fœminæ quoque juxta ac mares promiscue callent idioma Hispanicum: & siquidem industrii sunt, plurimas artes mechanicas exacte didicerunt: nam quum Brasilium lignum, aliæque materies abunde suppetant, cistas, scriniaque atque alia fabrilia opera elegantissime absolvunt; byssum quoque & alias peregrinas fruges excolunt sedulo; armenta, jumenta, pecudesque nutriunt: canibus autem supra modum delectantur, quorum multi in montana diffugientes, ibidem ita efferantur, ut pecori insignem vastitatem adferant, ipsi vocant *Cimarrones*. Pingunt satis eleganter; sartores & sutores sunt gnavi; denique ex ære, quo abundant, lebetes longe optimos, ligones, aliaque instrumenta concinnant rustica. Dum adhuc paganicis superstitionibus tenerentur, firmiori longe valetudine fruebantur quam hodie; parciori quippe victu contenti, & à Regulis suis assiduo labore exerciti. Antiquissima illis consuetudo frigida se abluendi, à qua necdum deterreri possunt; nam quoties à febri tentantur, nudi

nudi aquæ ſeſe immergunt, itaque & morbum augent, & non raro ſibi exitium maturant. Hiſpani Mechoacanam,quum ante Regnum eſſet, in Epiſcopatum verterunt, in cujus Diœceſi ſupra centum quinquaginta municipia numerantur,quorum nonaginta ſuas habent ſcholas: parochiæ autem circiter quinquaginta jam dudum ſuos habuerunt ſacerdotes & clericos, qui omnes provincialium linguam callentes, indigenis concionantur, audiunt confitentes; & populos ſuo quoque idiomate inſtituunt, præterquam Otomitico, ob inconcinnam illius brevitatem atque aſperitatem; plurima quoque ſunt monaſteria Dominicanorum & ordinis S. Auguſtini: Et vix ullum eſt municipium quod non habeat ſuum Noſocomium, in quo ægri magna ſedulitate curantur. Denique plerique indigenæ jam Chriſtianam religionem profitentur, & maxime Taraſci, qui urbaniores & maxime dociles prædicantur. Corollarii loco hic addam, quod ab Acoſta traditur elegantiſſimas plumarias icones confici, in Mechoacanæ provinciæ municipio *Paſcuaro*: ordo operis ejuſmodi eſt: exiguis admodum furcillis plumulas ſubtiliores ex avium exuviis detrahunt, & delicatiſſimo glutino, ad hunc uſum induſtrie præparato, apte conjungunt atque concinnant, mirabili juxta dexteritate & celeritate; utuntur autem potiſſimum plumis minutiſſimarum avicularum, quas in Peruvia *Tomineos* vocant aliarumque, quæ præter colorum varietatem mirum in modum reſplendent. Atque hæc de hujus Epiſcopatus provinciis in communi dicta ſunto.

Diœceſis Mechoacana. Diœceſis Mechoacana, præter provinciam quæ proprie & peculiariter id nomen ſibi vendicat, complures alias comprehendit, de quibus paucis agemus.

Provincia Mechoacan. Provincia quæ proprie jam olim *Mechoacan* appellabatur, principium ſumit à pago *Taximaroa*, triginta leucis ab urbe Mexicana verſus Occidentem, ad quem Hiſpani, poſtquam Imperium Mexicanum evertiſſent, primum acceſſerunt; erat autem tum pagus hic palis ligneis undiquaque munitus adverſus Mexicanorum, cum quibus Mechoacani jugiter bellum gerebant, impreſſiones. Imperabat tum iſti Provinciæ Princeps, cujus nomen erat *Tangaivan Bimbicha*, qui ultro venit ad Corteſium, eique ſe ſubjecit, anno 1522,unde à Mexicanis nomen meruit *Cazonzin*, quod calceum detritum ſonat: ſedes imperii erat *Zinzontza*, ubi Hiſpani primam coloniam habuere. Narrat Herrera in hac provincia anno 1525, inventam fuiſſe longe opulentiſſimam Argentifodinam, verum quum Miniſtri Regales, qui tum Corteſio abſente, omnia pro libitu agebant, eam fiſco addicere niterentur, ſubito diſparuiſſe, nec unquam poſt illa viſam. Porro Nonius de Guzman Præſes Conventus juridici Mexicani, miſerum hunc Regem, jam Chriſtianum, perduellionis accuſatum, vivum concremari juſſit.

Civitas Valladolid. Primaria hujus Diœceſeos civitas, in provincia Mechoacana, Hiſpanis dicitur *Valladolid*, barbaris *Guayangareo*, ad quam demum, ſedes cathedralis fuit tranſlata: omnium enim primo fuerat in *Zintzontza*, primus autem Epiſcopus *Vaſcus de Quiroga*, eandem deduxerat *Paſcuarum*, aut *Fatztzam*, diſtantem quidem à Mexico leucas ſeptem ſupra quadraginta, itinere plano & expedito ab æquatore (ut Herrera prodit) gradus novemdecim verſus Arctum, niſi forte in numero error eſt,nam ipſe alibi,& fere omnes Tabulæ Geographicæ, hanc urbem ſubmovent ad gradum vigeſimum & aliquot ſcrupula: Denique cathedralis ſedes fuit tranſlata Valliſoletum anno 1544, quod oppidum diſtat à Paſcuaro leucas ſeptem verſus Orientem: haud procul ab hoc oppido lacus viſitur, Mexicano ut ferunt longe major, & qui vel minima tempeſtate ingentes fluctus tollit, plurimis lintribus & ſcaphis navigatur, quia varii generis piſces hic capiuntur, præſertim minuti quidam, quos ad ſolem indurant, & magno emolumento in varias provincias venales tranſportant.

Oppidum S. Michaëlis. Secundum locum meretur oppidum *S. Michaëlis*, in eadem provincia ſitum, triginta & quinque leucis à *Paſcuaro* verſus aquilonem; quadraginta autem à civitate Mexicana verſus Favonium; in ſolo quidem plano, ſed nonnihil aſpero, ſecus viam quæ ducit ad Zacatecenſes argentifodinas: atque hæc via initio ſui quidem ſatis tuta eſt, verum ubi paulum progreſſus fueris, ob varios flexus atque reflexus, admodum periculoſa judicatur, ob feroces barbaros, qui montana incolunt, quæ Hiſpani appellant *del Vizocho*, hi enim ex improviſo, è latebris atque ſylvarum abditis, montibuſque erumpentes, adoriuntur itinerantes, eoſque ſpoliant & non raro occidunt. Cæterum oppidum incolis frequens eſt, & in illius agro plurima ſunt prædia ruſtica, & paſcua imprimis læta.

Vrbs S. Philippi. Tertium poſcit urbs *S. Philippi*, diſtans ab oppido Valladolid Mechoacanæ, quinquaginta leucis verſus Arctum, & à Metropoli Mexicana duabus & ſexaginta verſus Corum, in ſolo frigido atque effœto. Monaſterium habet ordinis S. Auguſtini. Vtrumque hoc oppidum *S. Philippi* & *Michaëlis* conditum fuit à Vice-Rege Ludovico Velaſquio, ad ſecuritatem Taraſcorum & Otomitarum, qui in illis regionibus degunt, & præſidium provinciæ *Xilotepeque*, adverſus barbarorum Chichimecarum latrocinia & rapinas, à quibus antea mirum in modum infeſtabantur. Licet autem vicinus ager cujuſvis animalium generi conveniat, tamen maxime idoneus judicatur armentis, quia hæc animalia, jam pene in infinitum aucta, ſiccis atque ſudis anni menſibus ſe in Tunarum ſilvulas recipere didicerunt, & pluviis rurſus in patentes campos pabuli gratia progredi.

Concepcion de Salaya. Præterea urbs *Concepcion de Salaya*, à Vice-Rege Martino Enriquez demum anno 1570 condita fuit, itidem ad itinera magis tuta præſtanda adverſus barbarorum latrocinia diſtat ab oppido *S. Michaëlis* leucas tantum octo, à Mexico triginta & quinque, à Valladolid denique ſeptemdecim.

Vrbs *Leon* diſtat ab oppido Valladolid leucas quatuor & viginti, à metropoli Mexicana ſexaginta, in agro illius varia argenti metalla celebrantur.

Zamora denique distat à *Pascuaro* tredecim leucas: *Villa de lagos* triginta à Vallodolid.

Argentifodinæ *Guanaxuati* viginti & octo leucis à Valladolid versus Arctum, & provinciam Zacatecarum; juxta utrasque ut plurimum sexcenti Hispani cum suis servitiis sua habent stativa. *Talpuiagua* autem fodina abest viginti quatuor leucis à Metropoli Mexicana. Atque hæc quidem oppida ad Mechoacanam proprie dictam pertinent.

Chichimecarum Solitudines. Porro hujus limites contingunt ad Arctum, vastæ solitudines Chichimecarum, *Queritaro*, *Acanoaro*, *Yurirapandaro*, & *Sichu*, confines, circiter triginta leucis ab urbe Mexico versus occidentem, quæ se inter Austrum & Arctum longissime exporrigunt in immensum terrarum spatium. Chichimecarum autem nomine designantur plurimæ nationes, linguis, ingenio atque institutis plurimum diversæ, *Panues*, *Capuces*, *Samues*, *Zancæ*, *Maiolliæ*, *Guamares*, *Guachichiles*, alii, divisi quidem inter se, sed immanitate morum simillimi: Qui quantum terrarum ab Hispanis inde ab oppidis *S. Michaëlis* atque *Philippi*, tam ad occidentem quam septentriones hactenus exploratum, occupare dicuntur, quod non minus quam ducentas, ut volunt, leucas extenditur; insigni soli ubertate & aëris temperie, magis calida quam frigida, sicca quam humida, ideoque & salubri. In hisce autem regionibus passim magnorum oppidorum & municipiorum vestigia & rudera ab Hispanis observata produnt, indicio minime vano, & agros hic olim laboriose cultos fuisse, & ædificia illa quondam à gentibus magis industriis & cultioribus fuisse structa, quam sint Chichimecæ qui hodie hic agunt: Nam Chichimecis hisce sub tectis degere, aut sementem facere insolens, paucis illorum exceptis; Etenim ut breviter absolvam; Hi barbari neque ullam religionem colunt, aut ullam reipublicæ formam norunt, sed passim vagantur in sylvis & solitudine in modum ferarum, omnibus limitaneis Novæ Hispaniæ provinciis adeo infesti, & pecora abigere, sata corrumpere, agris vastitatem, agricolis exitium adferre sueti; ut ne nunc quidem Hispani ab illorum injuriis se suosque vectigales commode queant tutari.

Ad austrum & quidem ipsum Oceanum Australem (nam mare septentrionale nusquam hæc provincia attingit) habet hæc Diœcesis duas alias provincias, *Zacatulam* atque *Colymam*.

Zacatula oppidum. *Zacatulæ* oppidum vulgo appellatur *Concepcion*, atque etiam provinciæ nomine *Zacatula*, distans ab Æquatore gradus octodecim & aliquot scrupula; quadraginta leucas ab oppido *Valladolid* versus Africum, à metropoli Mexicana circiter nonaginta, à mari Pacifico unam & dimidiam: Condiderunt Rodericus de *Villafuerte* & Simon *de Cuenca*; ad ripam fluvii satis ampli (de cujus origine supra diximus,) qui infra oppidum duobus ostiis in mare exit.

Colyma oppidum. *Colyma* oppidum ejusdem cum provinciis nominis, jacet ad confinia Novæ Galæciæ, quinquaginta leucas à metropoli Mechoacanæ versus Africum; in regione fœcunda, & Cacao, cassiæ solutivæ, aliorumque fructuum feracissima, & auri venis opulenta. Indigenæ à morum comitate imprimis laudantur ab Hispanis, licet olim cum *Ympilzingis* vicinæ provinciæ incolis, acerrime restiterint Hispanis, & vix tandem sub jugum missi fuerint. Ædificata hæc urbs jam anno CIↃ IↃ XXII à *Gundisalvo de Sandoval*, decem ab Oceano leucis, ad ortum à flammivomo quodam monte, qui in hisce finibus visitur.

Portus Colymæ. Habet eadem provincia *Colyma* duos non ignobiles portus, cum suis municipiis haud procul à finibus Novæ Galæciæ, quorum unus ab Hispanis *Natividad*, alter *S. Iago de buena Esperança* appellatur; quorum ille à navigantibus ad Philippinas Insulas plerumque aditur.

Qualitas. Tota autem adjacens Regio abundat æris metallis, partim ita mollis & ductilis, ut indigenæ elegantissima vasa ex illo conficiant, partim ita duri, ut instrumentis rusticis ex eodem fabricatis tellurem haud secus proscindant quam ferreis: ejus tamen usum indigenæ ante Hispanorum adventum dicuntur ignorasse. In eadem, & præsertim in finibus *Acatlan* nascitur species quædam Chinæ, uti videtur; quam barbari vocant *Cozolmecatl* sive *Olcacazan*; quæ planta radicem fert grossam, quasi rotundam, rubram, gravem & fibrosam; è qua prodeunt caules juxta radicem rubri, volubiles, tenues, nodosi, pleni capreolis, quibus ad fastigia arborum enititur; folia habet pene orbicularia, mediocria, tribus venis secundum longitudinem distincta; fructum qualem myrtus, plenum semine. Pollet pluribus virtutibus; nam folium impositum oculis sanguine suffusis, brevissimo tempore illis medetur.

A portu *Zacatulæ* versus ortum & nobilem *Acapulco* portum, littora primum jacent inter Corum atque Eurum, triginta leucarum spatio; deinde recta tendunt ad Orientem altissimis ripis (interiora assurgunt nemorosis montibus, ora autem lancinatur à variis sinubus atque recessibus) triginta leucas, ubi ingens Promontorium se in altum projicit, peninsulæ fere in modum, & valide à marinis fluctibus tunditur; ab hoc ad Acapulco portum numerantur octodecim leucæ. Ab eodem *Zacatulæ* portu versus Occidentem, primo occurrit littus modicè elatum, quod nautici homines vocant *los Matines*; id terminatur terræ angulo, vulgo *Punta de Marvata*: excipit dein humilis & planior ora, quæ multis prædiis rusticis obsidetur, vallem *de Moquile* vocant: Sequitur deinceps *Suchissi* cornu, & duarum leucarum intervallo *Alimæ* fluvii ostium, & ingens intra continentem Sinus, quem *las Pescerias de Colyma* appellant; & ita porro *S. Iago*, *Salagua*, & quatuor ab ea leucis *Navidad*, secundum nautica Hispanorum Itineraria.

Ad hanc Diœcesin pertinet & provincia *Tharimbaro*, quæ producit herbam purgatricem quam vocant *Montinente*, foliis exiguis, figura cordis, caulibus volubilibus & rubicundis, floribus itidem rubris, instar vasculorum orbicularium, quibus semen continetur, radice fibrosa. Semen contusum, & quantitate unius dragmæ cum aqua haustum, evacuat omnes noxios humores sine noxa, aut angore.

Itemque *Xicalan* sive *Xicayan*; & *Vruapa* provinciæ, in quibus maxima copia nascuntur arbores

bores illæ quæ exſudant reſinam quandam auream, ſpeciem *Copal*, de qua jam dicemus. Ad oram Maris Pacifici, quam longe Colyma & Zacatula provinciæ patent, paſſim naſcuntur arbores quæ ferunt Cocos nuces, quas Mexicani vocant *Coyolli*. Porro in Provincia *Vruvapa* ſive *Hurabapa* naſcitur *Enguamba*, arbor mediocris, foliis latis & concavis, quæ diſtinguuntur nervulis partim flavis, partim rubris; floribus racematim pendulis & herbaceis, fructu nigro, pleno granis, è quò exprimitur oleum flavum, ſupra modum utile ad humores reſolvendos, & adverſus plagas.

Ad eandem pertinet & *Tanſitaro* provincia, quæ cœlo fruitur algentiori: uti & *Tacambaro* montuoſa & aſpera.

Priuſquam Novæ Hiſpaniæ deſcriptionem abſolvamus, aromatum, plantarum, fructuum, herbarumque præcipua, & huic Mundi parti peculiaria ſubnectemus genera.

Quanquam plures provinciæ tam Septentrionalis quam Auſtralis Americæ reſinas & liquores aromaticos ferant, tamen Nova Hiſpania cæteras longe ſuperat eorumdem varietate, præſtantia atque copia, quorum nonnullos præſtantiſſimos hic deſcribemus.

Liquidambar. Inter reſinas facile primum ſibi locum poſtulat *Liquidambar*; arbor quæ reſinam hanc exſudat à Mexicanis appellatur *Xochiocotzol quaxihuitl*; eſtque admodum vaſta, folia illius ſunt ſimilia Laricis foliis, duobus ſinibus in tres angulos diviſa, una parte candicantia, altera obſcure virentia & undique ſerrata: cortex trunci & ramorum partim viridis eſt, partim rubicundus: eo vulnerato emanat liquor ſive reſina, quam Hiſpani vocant *Liquidambar*, Mexicani *Xochi ocotzotl*, quæ ſuavitate odoris accedit ad ſtoracem: eſt calida in tertio gradu, & ſiccandi facultate prædita.

Copal. Secundum locum ſibi flagitat *Copal*: barbari Novæ Hiſpaniæ & imprimis Mexicani communi nomine omnes reſinas odoratas & gummi vocant *Copal*, & varias illarum ſpecies peculiaribus diſtinguunt nominibus, plures enim ſunt arbores quæ ejuſmodi reſinas fundunt. Primo itaque per excellentiam vocant *Copal*, reſinam candidam & tranſparentem, quæ exſudat ex arbore, cujus folia ſunt ſimilia robori, ſed longiora, fructus rotundus colore ſubrubente, & eodem ſapore cum reſina; quæ ex arbore manat interdum ſponte, iuterdum vulnerata; vocant *Copal quahuitl*, id eſt, arborem quæ fert *Copal*. Naſcitur locis calidis; & diverſitas quædam obſervatur inter arbores quæ montoſis locis, aut campeſtribus proveniunt, tam in forma ipſius arboris, quam in colore reſinæ. Secundo vocant *Copal quahuitl patlahuac*, ob latitudinem foliorum qua ejuſdem generis arbores multum excedit; eſt autem arbor mediocris, foliis diſſectis & admodum ſimilibus plantæ quæ in Hiſpaniis appellatur Zumaque, Latinis Nautea, tam quoad colorem, aſperitatem ſiccitatemque, quam formam foliorum: ramos habet inſtar alarum, è quibus eliquat reſina candida quidem, ſed nonnihil diverſa à ſuperiore, & minore quantitate. Tertio *Copal quauhxiotl*, quæ eſt arbor procera & glabro cortice, qui facile ſe patitur à trunco ſeparari: folia illius ſunt parva ſed longiuſcula, ſimilia rutæ, licet minora & longiora: fructus fert racematim pendulos à ſingulis pediculis: exſudat liquorem reſinoſum, colore & odore ſimilem *Copal*, ſed parce admodum. Quarto *Tepecopalli quahuitl*, id eſt, *Copal* montenſis; quæ eſt arbor modica foliis arbuti, ferens fructus ſimiles glandibus, qui continent nucleum coopertum quadam ſaliva lubrica & reſinoſa, intus candidum & ad diverſa utilem. Exſudat hæc arbor reſinam admodum ſimilem thuri antiquorum, &, uti creditur, illius ſpeciem, quare ab Hiſpanis in America appellatur *incienſo de las Indias*, id eſt, thus Americanum, & à nonnullis *Anime*: atque hoc ſibi voluit *Monardes*, qui diſtinguens inter *Copal* & Animen dicit; *Copal* eſſe reſinam admodum candidam, lucidam, tranſparentem, magnis fragmentis, & haud diſſimilem diacitro valde tranſparenti; Animen autem eſſe reſinam albam vergentem ad colorem thuris, & Copale magis oleaginoſam. Differre autem ab Anime orientali, quod hæc peregrina, neque tam candida ſit, neque tam lucida. Huic inſignem virtutem tribuunt, matricem loco motam reſtituendi. Quinto *Cuitlacopalli* ſive *Xioquahuitl*, ob trunci ſcabritiem; quæ eſt arbor mediocris, foliis parvis & orbicularibus; ferens grana racematim collecta inſtar oxyacanthæ, valde odorata & viſcoſa: fundit de ſe gummi nonnihil odoratum, quod calidum judicant in tertio gradu, & humectandi facultate præditum. Sexto *Tecopal quahuitl pitzahuac*, id eſt, Copal arbor ſubtilibus frondibus; eſt arbor mediæ magnitudinis, quæ exſudat lachrymam ſive ſpeciem thuris, quæ paulo nigrior eſt; habet folia ordine quodam digeſta ad alterum ramorum latus, paulo majora rutæ foliis; fructum fert minutum, rubicundum, & figura piperi rotundo non abſimilem; quorum unum atque alterum ordine digeſtum habet ad ſingulos ramos. Septimo *Xochicopalli*, id eſt, Copal floridum (vocatur & *Xarapiſca*;) quæ eſt arbor modica foliis menthæ Saracenicæ, licet non tam profunde diſſectis, quæ terna conjunctim ramis hærent: truncum habet valde odoratum; exſudat liquorem coloris fulvi ſive leonini, qui redolet mirum in modum limones. Octavo *Mizquixochicopalli*, vel *Xochicopal quahuitl*, quæ eſt arbor grandis, foliis aurantiæ mali; trunco notis quibuſdam candidis variegato, floribus rubicundis, ſed exiguis: exſudat reſinam coloris ignei, quam Animen vocant atque etiam Copal. Cæterum reſina quæ per excellentiam vocatur *Copal*, eſt calida pene in tertio gradu, ſiccans aliquantulum & adſtringens, ſuaviſſimo odore, lenit dolorem capitis ſuffitu ſuo, ſi oriatur è cauſa frigida: medetur ſuffocationi uterinæ, & ut compendio dicam, præſens eſt remedium adverſus omnes affectus è cauſa humida aut frigida; idem præſtant & cæteræ ſpecies Copal.

Holli. Tertium locum attribuo Reſinæ quam barbari vocant *Holli*, & Hiſpani *Vle*; arbor appellatur *Holquahuitl*: illius duæ reperiuntur ſpecies; una quæ truncum obtinet lævem & fulvum, plenum pulpa lenta & viſcoſa, flores candidos, & frondes

des grandiores, & sphærulas subrubicundi coloris trunco affixas, plenas fructibus candidis instar avellanarum, qui cooperiuntur tela fusca, sapore amaro. Altera habet folia similia aurantiæ foliis, sed paulo majora: utriusque cortex est amari saporis. Cortex incisus fundit resinam, quæ initio est coloris lactei, tum fusci & denique nigri: cogitur in pilas rotundas, quibus & barbari loco pilarum utuntur: hac corpora sua illinunt: folia hujus arboris siccata & contusa, leones, tigres & similes feras dicuntur necare.

Tecomahaca. Quartum locum tenet *Tecomahaca*, uti corrupto paulum nomine jam vulgo appellatur, nam barbari vocant *Tecomahiayc*, itemque *Copal yhyac*; & *Memeyalquahuitl* ipsam arborem; est autem arbor grandis, foliis orbicularibus & serratis; fert in extremo ramorum fructum exiguum, rotundum, rufum, plenum seminibus instar nucleorum cotonei mali; planta est acris & mordax, odorifera cum adstringendi facultate: ex hac interdum sponte, interdum vulnerata, emanat resina jam omnibus nota, quæ easdem facultates obtinet cum antecedentibus: quidam myrrhæ loco usurpant: sedat dolores è flatulenta materia ortos; dissolvit tumores lentos & viscosos; utero autem adeo amica est, ut prunis imposita & naribus apposita, statim laborantibus succurrat.

Caranna. Quinto loco nobis dicetur *Caranna*: hæc eliquatur è grandi arbore, quam barbari Mexicani vocant *Tlahuilillocan*; truncum habet lævem, rubrum & splendentem, valde odoratum; folia similia oleæ, decussatim aut crucis in modum disposita: resina obtinet easdem facultates quas Tecomahaca,& ut quidam opinantur,etiam majores, licet non tam crebro usurpetur, uti adhuc ignotior.

Sexto loco Gummi quoddam odoriferum instar Anethi, quod funditur ab arbore, quam barbari vocant *Huitzil xochitl* & *Anetl-inan*, quæ truncum habet rectum & glabrum, exteriore parte obscure virentem, interiori candidum, folia serrata & acuta, similia basilico: flores pallidos, sed ad oras flavescentes: sapore juxta atque odore similes anetho, efficacia vero majori.

Septimo resina candida & valde odorata, qua medici barbari plurimum utuntur adversus dysenteriam: injecta in aquam statim resolvitur in lacteum liquorem, quem ipsi vocant *Quauhcitlali*, & exhibent quantitate oboli per se aut cum Copal, sistit mirifice sanguinem è quacunque parte corporis manantem, sed cavendum ne majori quantitate sumatur: emanat ex arbore valde procera, quam vocant *Quauhcopaltic xixio*, truncum habet lævem & tenerum, & sponte dissilientem instar squamarum; folia basilici, fructus oxyachantæ, licet majores, qui initio virent, sed mox rubescunt.

Hutzochitl. Postremo loco nobis commemorandum *Balsamum Hutzochitl*, quod Panucenses barbari appellant *Chute*, & Hispani Balsamum (quia exsudat liquorem admodum similem Balsamo Syriæ, & nequaquam inferiorem odore & qualitatibus) est arbor magnitudine aurantiæ mali, foliis amygdali, sed majoribus & acutioribus; fert flores flavos in extremitatibus ramorum, foliis longis & angustis, in quibus certa semina inclusa reperiuntur,ad fuscum colorem vergentia. Cortex hujus arboris quavis anni tempestate, sed præcipue quum pluviæ desinunt, incisus effundit nobilissimum liquorem, colore fulvo vergente ad nigrum, sapore acri & nonnihil amaro, odore vehementi, sed gratissimo. Cogitur & alio modo, Gemmas arboris & teneriores ramulos minutim concisos coquendo in aqua, & oleosam substantiam quæ supernatat colligendo in vitrum; sed hoc Balsamum ignobilius est. E seminibus autem hujus arboris exprimitur oleum non minus suavis & grati odoris, haud dissimile oleo amygdalarum amararum, sed acrius: pollet eisdem pene virtutibus quibus Balsamum. Alia præterea arbor hic reperitur, quam vocant *Quauticonex*, modicæ proceritatis, crasso trunco, materie solida ac dura, odorataque: folia illius sunt lata; flos minutus ac candidus, fructus similis baccæ lauri. Corticem hujus minutim concidunt, & quatuor diebus macerant in aqua, dein exemtum Soli exponunt, & ubi incaluerit, exprimunt prælo, liquorem admodum similem Balsamo, & ad varia utilem.

Arbor Achiotl. Inter fructiferas arbores primo nobis commemoranda *Achiotl*, quam alii vocant Changuaricam,quidam & Pamaquam. Est arbor magnitudine & trunco, formaque aurantiæ malo similis: folia sunt ulmi foliis figura, colore & asperitate admodum similia; cortex, truncus, & rami sunt rufi, vergentes ad viridem colorem; flores grandes in modum stellarum, quinque foliis distincti, coloris è candido rubicundi; fructus est similis calicibus castaneæ, forma & magnitudine parvarum amygdalarum viridium, quadrangularis, qui, ubi maturuerit, dehiscit, certa grana rubentia similia granis uvarum, sed magis rotunda continens. Barbari hanc magni faciunt, coluntque circa tuguria sua, viret toto anno, fertque fructum verno tempore, quo & materies illius cædi solet,quæ utilis est ad ignem eliciendum, instar silicis: cortex est utilis ad funes & rudentes, qui robustiores sunt cannabinis. E semine denique fit tinctura coccinea qua pictores utuntur: eadem & in medicina usurpatur, quum frigida sit qualitate.

Amacoztic. Secundo, *Amacoztic*, (quam alii vocant *Texcalamatl*, alii *Tepeamatl*) arbor grandis, latis foliis & instar hederæ, crassis & subpurpureis, & pene figura cordis, ut pingitur vulgo, ferens fructus similes exiguis ficubus, colore purpureo, plenos seminibus minutis & rubris.

Copalxocotl. Tertio, *Copalxocotl* (quia materies illius redolet *Copal*) quam Tarasci vocant *Pompoquam*, arbor est foliis cerasi Europææ: fructus ferens similes exiguis pomis, dulces quidem, sed valde adstringentes.

Quauhayohuatli. Quarto, *Quauhayohuatli*, quam alii vocant *Quahtlalatzin*, est arbor grandis, crasso trunco, rubro & contorto, ramis undique projectis, foliis Adelfæ sive Rhododendri, angustis & longis, fructu orbiculari sed compresso, simili fabis marinis, sed minore. Fabæ purgatrices quæ Carthagine & Nomine Dei nascuntur, Europæis similes sunt, ejusdem cum illis formæ & coloris, pelli-

pellicula quadam tenui, ut ceparum tunicula est exterior, illas per medium interſecante, quæ cum cortice abjicienda eſt; alioquin tanta vehementia ſuperne & inferne purgant, ut in vitæ diſcrimen ſumentem conjiciant.

Alia etiam arbor eſt, nomine *Quauhtlalatzin*, ita vocata, quia fructus ubi maturuerit, dehiſcit cum magno ſtrepitu, & tam longe diſſilit quaſi tormento bellico ejiceretur: eſt arbor grandis, foliis mori, ſed majoribus, in ambitu ſerratis, cum multis venulis: truncus illius eſt fulvus: fructus rotundus, ſed utrimque compreſſus & ſtriatus inſtar melonis, continens duodecim, aut etiam plures nucleos candidos & orbiculares, figura nummi regalis.

Quinto, *Quauhayohuachtli*, ſive arbor quæ fert pineas nuces purgatrices: hæc eſt arbor mediocris magnitudinis, foliis grandibus inſtar lappæ, quaſi rotundis & crenatis; fructus eſt ſimilis communibus nucibus, continens tres nucleos, ſuis ſeptis & concavitatibus diviſos, qui admodum ſimiles ſunt Europæis pineis nucibus, verum majores, & longe diverſis facultatibus præditæ: nam pollent ſingulari virtute ſuperne & inferne evacuandi omnes humores noxios, præcipue craſſos & lentos.

Sexto, *Ahuacaquahuitl*; quæ eſt arbor ſimilis ilici, foliis aurantiæ mali, ſed magis virentibus, majoribus & magis aſperis, flore exiguo & è candido flaveſcente; fert fructum ovi forma, ſed longe majorem & aſperiorem, quique magis accedat ad formam & molem ficus præcocis (quam Hiſpani vocant *Brevam*) exterius nigri coloris, & interdum obſcure viridis, interius herbacei, ita pinguis ut vaccino butyro accedat, ſapore nucum recentium; folia illius ſunt odorata, calida & ſicca in ſecundo gradu, quare vulgo in balneis uſurpantur. Fructus quoque eſt calidus & palato gratus, quem Hiſpani corrupto nomine vocant *Aguacaten*; & licet non ſit ingrati ſaporis, neque improbi nutrimenti, tamen eſt pinguis & humidus. Continet interius certa oſſicula ſive nucleos ex albo rubentes, læves, duros & ſolidos, in duas partes inſtar amygdalarum diviſos, ſed longiores & majores ovis palumbum; quibus ſapor eſt amygdalarum amararum, unde & ſimile oleum ex illis exprimitur, non modo ejuſdem odoris, ſed & ſaporis & efficaciæ.

Septimo, *Quauhtzapotl*, aliis quoque *Texaltzapotl*, Hiſpanis *Annona*; eſt grandis arbor foliis aurantiæ mali, ſed anguſtioribus; floribus candidis & in tres angulos diviſis, qui magnitudine & odoris ſuavitate ſunt ſimiles floribus pyrorum præcocium. Fructus variegatur rubris & herboſis notis, magnitudine melonis Americanæ; partes illius interiores ſcatent nucleis exiguis & nigris; valde ſimilis eſt ſubſtantia illius celebri illi obſonio, quod vocant *Maniar blanco*, tam colore quam ſuavitate.

Octavo, *Xahuali* eſt pulcherrima arbor, habens folia ſimilia fraxino; materies illius eſt gravis, pardo colore vergens ad fulvum: fructum fert ſimilem capitellis papaveris, abſque corona tamen: quem maturum nonnulli comedunt; Indi autem aquam ex illo exprimunt qua crura & totum interdum corpus abluunt, quando caro præ laſſitudine flacceſcit, ad corroborandum illam; nam propria illius vis eſt aſtringere, & porro nigro colore tingere; cutis enim ſenſim tingitur colore nigro, qui nullo modo ablui poteſt, ſed poſt 15 dies ſponte evaneſcit: ungues autem nunquam colorem mutant, niſi quum ipſi mutantur. Barbari in ſympoſiis & expeditionibus bellicis ſe hoc liquore ſolent tingere, ut hoſtibus ſuis terribiliores appareant.

Nono, *Coatl*, & aliis *Tlapalezpatli*, grandis frutex, quique non raro in molem arboris excreſcit, truncus illius eſt craſſus, enodis inſtar piri arboris; folia ſunt ſimilia ciceris foliis, verum minora, aut non diſſimilia rutæ, aut paulo majora: flores exigui, oblongi, lutei & ſpicatim digeſti; eſt frigida & humida planta, licet parum recedat à medio temperamento. Lignum poſtquam quindecim dies continuos aqua maceratum fuerit, virtus illius penitus exhauritur, neque amplius aqua colore illo cæruleo tingitur.

Decimò, *Higuero* (ut vocant Hiſpani) arbor grandis, foliis Europææ mori, atque adeo forma & magnitudine illi ſimilis: fructus fert inſtar cucurbitarum, oblongos, orbiculares, & aliis figuris: è quibus barbari cyathos & alia vaſa conficiunt, quæ vocant *Tecomates*, unde vulgo potum *Cacao* hauriunt. Medullam fructus nonnumquam comedunt barbari, quum alio victu deſtituuntur, eſt ſimilis medullæ cucurbitarum.

Vndecimò, *Xalxocotl* (indigenæ Inſulæ Hiſpaniolæ vocabant *Guyabo*, quod nomen & Hiſpani retinent) eſt arbor grandis, cujus variæ reperiuntur ſpecies, foliis aurantiæ mali, ſed minoribus & villoſis, floribus candidis, fructu rotundo & pleno granulis, pene inſtar ficus, unde illi nomen apud Mexicanos natum, quod ſonat fructum arenoſum: folia ſunt acida & aſtringentia, valdeque odorata, ſanant ſcabiem, & ſolent illis uti in balneis; cortex eſt frigidus & ſiccus, admodum aſtringens. Fructus eſt calidus & ſiccus, præcipue pars illius exterior & ſolida, nam interior blanda eſt & caloris moderati, redolens quodammodo cimices; nihilo tamen minus menſis infertur, & cum voluptate à plurimis guſtatur, licet non omnibus æque conveniat. Secunda ſpecies fructus fert longe majores, neque tam male olentes; adeoque delicatiores habentur.

Duodecimò, *Maguey* vulgo, Mexicanis *Metl*; arbor quæ ab indigenis magni fit, & ſtudioſe colitur; folia illi ſunt lata & craſſa (tegularum propemodum magnitudine, & eodem modo carinata, longis validisque ſpinis & extremum mucronem armata, quæ acuum & acicularum, atque adeo terebrarum uſum præſtant, interiores autem foliorum fibræ, filorum; truncum autem ſatis craſſum; & pyramidis in modum faſtigiatum, incidunt atque excavant, è quo emanat liquor, inſtar aquæ, limpidiſſimus, potari pulcherrimus atque adeo ſalubris, tanta copia ut (mirabile dictu) ex una planta interdum quinquaginta arobæ (quarum ſingulæ capiunt 16 ſextarios) effluant: is levi decoctione convertitur in mel; depuratione in ſaccharum; dilutione in

in acetum,& addita *Ocpactli* (radix est quæ à præstantia *Vini Medicina* vocatur,) in vinum: vinum fit è sacharo illius affundendo aquam, & miscendo semina aurantiorum, melonum & alia, quo facilius inebriet: Barbari avidè illud hauriunt, licet insalubre sit, valideque caput tentet & inebriet: nullum autem cadaver, nulla sentina ita fœtet, uti illorum halitus qui illo vino se ingurgitarunt. Longum esset omnes usus hujus plantæ describere; plura apud Herbarios.

Decimo tertiò *Mizquitl*, quæ est arbor admodum communis in Nova Hispania, ubicunque locorum sponte nascens, sed præcipue in montanis; silvestris & spinosa, foliis subtilibus alliorum in modum; siliquas habens pendulas, quemadmodum Tamarindi, & ejusdem pene formæ, edules, oblongas, dulces & grati saporis, plenas granis, è quibus barbari Chichimecæ certas pillulas conficiunt, quibus vescuntur loco panis: ac vera cassia antiquorum esse judicatur, quæque producat verum gummi Arabicum; cujus magna in Nova Hispania reperitur copia, hactenus non sine insigni negligentia ignorata.

Decimoquartò, *Yecotl*, quam Hispani vocant palmam montensem, & nonnulli Indi *Quauhtlepopotli*; quæ ex una radice profert duos aut tres truncos, qui flores ferunt candidos & odoriferos, racematim pendulos, & in sex foliola distinctos, è quibus nascuntur fructus similes pineis nucibus, qui elegantissimi sunt, varia mole & figura, colore ut plurimum castaneæ. Plures ejuscemodi sunt è Nova Hispania allati, vacui omnes, ita ut de semine illius nihil possit dici; è foliis hujus arboris fila nentur, (è quibus telæ fiunt,) magis valida, licet tenuiora, quam quæ nentur è Maguey.

Decimoquinto & ultimo loco nobis describenda restat mirabilis arbor, quam Mexicani, *Nochtli*, insulares *Tunam* appellant, (Europæi ficum Indicam) si modo arbor dicenda est, quum sine caudice aut ramis adolescat, nihilque pene lignei habeat; verum forma illius jam vulgo notissima est. Duæ autem illius species reperiuntur; agrestis, quæ aut nullum fructum fert, aut ita spinosum, ut nulli usui sit: & hortensis, quæ fructus fert turbinata forma & ficuum non dissimiles, eadem pene mole, & glabros, quorum cute crassiore detracta, pulpa interior apparet, granis quamplurimis referta, prædulcis & gratissimi saporis, eaque aut alba, quæ præstantior judicatur, aut rubicunda purpureave, ita ut manus sanguineo colore tingat, sicut mora, & urinam comesta simili colore inficiat; quæ res Medicos ignaros interdum lusit. Est & alia species, Americanis *Nochezeli Nopalli*, aut *Nopal Nocheztli*, quæ licet tales fructus minime ferat, tamen majoris fit, & diligentius colitur, quia fert pretiosum illud granum, quod vulgo *Cochinillæ*, à Cocco veterum, dicitur, tinctoribus ob elegantiam coloris tantopere expetitum: id granum siccatur ab indigenis, atque infertur toti Europæ ditissimo commercio: quinquies mille sexcentas septuaginta arrobas anno 1587 unâ classe in Hispaniam traductæ sunt. Hæc planta loca amat temperatiora. Cochinillæ granum, quam plurimis *Novæ Hispaniæ* regionibus generatur ad arborem quæ vocatur Tuna, quæ crassissima habet folia, quibus propagatur in locis apricis, & ab aquilonibus defensis. Est autem vivum animalculum, vel potius insectum, à cimice, formâ, non multum abludens, quum primum plantæ se applicat, pulice paulo minus, è semine erumpit acari magnitudine, & arborem integram, atque adeo totum hortum implet, & semel atque iterum quotannis colligitur; arbores certo ordine instar vitium disponunt, & studiose colunt, & repurgant à zizaniis; quo recentiores sunt plantæ, eo copiosius & præstantius ferunt granum: imprimis autem necessarium est ut à variorum insectorum injuria defendantur, nec minus à gallinis, quæ granum devorant; utuntur vulpinis caudis ad plantas detergendas, ne novella insectorum seminaria lædant; ubi autem jam satis adoleverint, magna cura eximuntur, necanturque aqua frigida aspersa, atque in umbra siccantur & conduntur fictilibus: eadem & cinere injecto enecant, deinde abluunt, atque aliis insuper modis suffocant; frigida tamen enecta cæteris præstant. Plurimis denique modis granum à mercatoribus adulteratur; quatuor enim fere illius reperiuntur species; una, quæ nullius pretii colorem fundit, utpote agrestis & inculta: altera nigrior, quæ etiam sponte & absque cultura provenit: tertia montensis, quam *Chichimecam* vocant, inferioris quoque notæ; quas omnes quartæ, quæ culta & optima censetur, permiscent. Optimum longe granum dat Tlaxcala, cujus indigenæ præstantissimam tincturam ex illo conficiunt (qua pictores utuntur, & fœminæ ad facies infuscandas) hoc modo; comminuunt & macerant in decocto arboris *Tezhuatl*, addito pauxillo aluminis, &, ubi resederit, cogunt in tabellas quas Hispani vocant *Grana en pan*.

Cochinilla.

Herbæ.

Indigenæ *Novæ Hispaniæ*, præ ceteris nationibus, maxime delectantur floribus, atque ex iis corollas & serta elegantissima componunt, quæ *Suchiles* appellant; mira quippe hic florum elegantia, & infinita pene varietas, quorum nonnulli & odoris suavitate præcellunt, quales imprimis illi quos arbor quædam fert, quam *Floripondio* vocari volunt, nullos præterea fructus ferens; sunt autem liliis paulo majores, campanularum instar penduli, candidissimi, staminibus è medio liliorum instar emicantibus: Spirant suavissimum odorem, præsertim aura matutina sufflaminante: Floret arbor toto anni tempore sine intermissione. Quales & illi, quos fert arbor *Xuchinacaztli* vel *Hueinnacaztli*, Hispanis *Flor de la oreia*, à figura, nam constant foliis interiori parte purpureis, exteriori virentibus, & ita dispositis, ut aurem referant; suavissimi & gratissimi odoris. Et quos arbor *Yolloxochitl* fert, quorum umbilicus cor refert, cinctus multis foliis albicantibus, & interiori parte subrubentibus, grandibus, & glutinosis atque beneolentibus: quæ imprimis magni faciunt, tam ob singularem elegantiam, quam insignes qualitates contra affectus uterinos. Quales denique flores arboris *Cacaloxochitl* (nam omnes recensere longum esset nimis) qui sunt grandes, pulchri & fragrantissimi odo-

Flores.

Frutices.

mi odoris; quidam coccinei coloris, quidam candidi & plurium colorum; nascuntur ex illis fructus, siliquæ grandes, crassæ & rubicundæ.

Flos quidam à Mexicanis vocatur *Cempoalxochitl*, à multitudine foliolorum, & ab Hispanis *Clavellinas de las Indias*: falso autem creditur esse veterum Othonam, aut Florem Iovis; Forma jam omnibus satis nota est: plerique qualitates & virtutes illi attribuunt venenosas. Plures sunt illius species, sed maxima proprie *Cempoalxochitl* appellatur; ex hac fit balsamum. Est & alia herba nomine *Cempoalxochitl*, sed ab hac diversa, quæ fert folia Chæchorei spinosa & serrata, asperaque, juxta originem nigricantia, aut cinerea: caules palmares, luteos, & qui desinunt in flores, instar floccorum cardui, à quibus nomen accepit.

Herbæ. Herbarum paucas recensebimus ob peregrinam illarum naturam, & alias qualitates: & imprimis quam barbari *Ycuinpatli* & *Quimihpatli* vocant, Hispani *Cevadillam*; cujus aliquot reperiuntur species, sed præcipua fert folia longa & angusta, lineis quibusdam distincta secundum longitudinem; caulem tres palmos longum, cui spicatim annascuntur grana instar hordei, sed minora.

Secundò, *Tlilxochitl*, quæ est herba volubilis, foliis instar plantaginis, sed longioribus & crassioribus, scandit arbores, easque complectitur: fertque siliquas oblongas, angustas & quasi rotundas, quæ redolent balsamum Novæ Hispaniæ; miscentur celebri potioni Cacao; pulpa illarum est nigra, minutis seminibus referta, instar papaveris; ferunt duas illarum aqua maceratas mirifice movere urinam.

Tertiò *Chichimecapatli*, quæ folia habet longa & tenuia, caulem tenuem & cubitalem, radicem forma & magnitudine nucis, exterius nigram, intus candidam, è qua succus emanat viscosus: est calida & sicca in quarto gradu, & vehementis efficaciæ, unde cum summo discrimine usurpatur.

Quartò, *Mecaxuchitl*, herba humi repens, cujus caules sunt teretes, contorti & læves, præterquam ubi pediculi foliorum enascuntur, quæ fert grandia, crassa & quasi rotunda, odorata & acris saporis; fructum fert similem piperi oblongo, qui miscetur potioni *Cacao*, eique addit gratum saporem. Planta, quam solent Philippinarum indigenæ appellare *Buyobuyo*, & Mexicani (apud quos non minus crescit) *Tlatlanquaye*, atque etiam *Acapatli*, habet truncos contortos ad modum sarmentorum, & in iis folia similia foliis candidi piperis, sed longiora & acutiora; fructum teretem, longumque: folia sunt odorata, sapore acri & mordaci, calida & sicca in tertio gradu, & subtilium partium; semen nusquam perfectè maturatur, aut eam consequitur perfectionem ut sementi aptum sit; itaque colligitur quum jam rubescere incipit, & exponitur soli ut maturescat, & ita servatur: siccum atque etiam viride comeditur, neque male nutrit.

Frutices. E fruticum classe tantum hic recensebo *Pinahuizxihuitl*, quem alii vocant *Cocochiatl*, qui quatuor palmos ut plurimum altus, caudices habet tenues & spinosos, folia in sex partes divisa, & inter se in modum fasciculi conjuncta; radicem sarmentis fœtam; flores & fructus ad modum castanearum, principio virides & postea rossos, racematim pendulos. Mirabilis est planta, nam folia, vel minimo contactu, aut afflatu humano, se contrahunt, atque marcescunt.

Animalia. De armentorum & pecudum infinita pene multitudine aliàs dicitur, quæ vel eo æstimari potest, quod sexaginta millia tergorum taurinorum anno 1587 una classe ex hisce provinciis in Hispaniam missa sint. Inter peregrina animalia, quæ cæteris quoque Americæ utriusque regionibus familiaria sunt, numerantur primò *Ayotochtli*, Hispani vocant *Armadillo*. Secundò, lacertorum quædam species, *Caltete* vocant, & *Thema Cuilcahuga*, haud dissimilis Europæis lacertis; Hispani in hisce provinciis vocant scorpionem: est animal tres tertias ulnæ partes longum, cauda prolixa, cruribus brevibus, lingua rubicunda, lata & divisa in duas partes, capite obstipo & monstroso, lente promovet, estque opertum corio duro variegato, & multis punctulis distincto candido & fulvis, annulorum instar corpus ambientibus, & à capite ad caudam & extremitates crurum eleganti ordine descendentibus. Magis aspectu horrendum, quam morsu metuendum, qui licet damnosus sit, non tamen est lethalis; nec facile lædit, nisi prius offensum. Tertio Crocodili, qui hic in variis paludibus reperiuntur, & ab indigenis appellantur *Acuitzpalin*: sub jugulo hujus animalis reperiuntur certæ glandulæ, similes fabis, muscum redolentes.

Cervorum ingens hic est numerus, quos barbari vocant *Mamaza*, & rupicaprarum, quas appellant *Mazatl*; cum variis prænominibus, pro locorum & molis diversitate. Vnum adhuc animalculum hic addo, *Tlaquatzin*: Forma catelli id est, rostro tenui & prolixo atque depili, capite exiguo, subtilissimis auriculis, oculis minutis & nigris, pilo prolixo, candido rerum in summitate pardo & nigro; cauda rotunda, duos palmos longa, instar anguium coloris pardi & sub finem nigri, qua totum corpus, quum libet, suspendet: parit quatuor aut quinque catulos, quos in lucem editos, circumgestat in pelliceo sacco, sub ventre juxta mammas, qui ita à natura factus est, ut non facile apertura illius discernatur: Subit arbores mira velocitate, & infestum est avibus domesticis, instar vulpeculæ; cætera innoxium.

Nascitur quoque hic in certis arboribus, quas indigenæ appellant *Quapatli*, atque etiam aliis, quas à similitudine Hispani vocant cerasos, certa species vermium pilosorum & asperorum, qui sunt rubri coloris, crassitie pennæ anserinæ, longitudine duarum unciarum; hos barbari coquunt in aqua donec dissolvantur, & pinguedo omnis supernatet, quam despumant, & servant ad multos usus.

Aves. Volatilium elegantia, varietas & copia incredibilis: inter aves autem eminere hic creditur *Cozquahutli*, sive, ut Mexicani vocant, *Aura*, magnitudine gallinæ Ægyptiæ, plumis per totum corpus nigris, excepto collo & partibus pectori vicinis, ubi è nigro subrubescunt, alæ juxta originem sunt nigræ, cætera cinereæ, atque fulvo

fulvo & purpureo colore mixtæ; ungues incurvi; rostrum simile psittacorum, in extremitate rubrum; narium foramina patula, oculi nigri, pupilla fulva, palpebræ rubentes, frons sanguineo colore & multis rugis horrens, quas instar gallopavi contrahit & diducit, cui accedunt crines rari & crispi, instar Nigritarum; cauda aquilæ superiori parte nigra, inferiori cinerea. Est & alia ejusdem species, quam Mexicani *Tzopilotl* vocant: utraque autem gravem de se fundit odorem.

Gemmæ. De Gemmis jam pauca addamus: Mexicani vocant *Eztetl* gemmam, quæ videtur species Iaspidis herbacei, cum punctulis quibusdam sanguineis.

Reperitur hic & alia species Iaspidis punctulis quibusdam albis variegata, quam vocant *Iztlia yotli quetzaliztli*, aut smaragdum obscurum.

Est item tertia, colore magis obscuro & sine punctulis, & ponderosior, quam vocant *Tlilayotic*.

Denique (ne omnes commemorem) gemma est quædam nigra, ponderosa, admodum polita, quam adversus uteri morbos perquam utilem faciunt.

NOVA GALÆCIA.

Nomen. Ova Galæcia, quæ & *Guadalaiara* à primaria urbe, & nonnumquam *Xalisco* à principali provincia, ab Hispanis appellatur, conventum juridicum per se hodie constituit, secundum hodiernam Hispanorum partitionem. Fines habet ad ortum quidem & Aquilonem portum *Natividad* & *Chiapalam* paludem, quæ illam dividit à Nova Hispania; ad occasum fretum *Californiæ*, licet & terras ad Favonium porro sitas includat, ad Corum vero atque Arctum vastas & parum cognitas regiones, in quas indeterminatis limitibus patescit; quæque quoquo modo ab Hispanis cultæ, paulo pluribus quam centum leucis in latitudinem dicuntur patere, & à portu Nativitatis, secundum oræ maritimæ ductum, circiter trecentis. *Limites.*

Provinciæ. Hæc præfectura plurimas complectitur provincias particulares, quarum principales sunt, *Guadalaiara*, *Xalisco*, *los Zacatecas*, *Chiametla*, *Culuacan*, *Cinaloa*, *Nova Biscaya*: limitaneæ autem *California*, *Cibola*, *Quivira*, *Nova Mexicana*.

Aër. In omnibus hisce regionibus aër magis temperatus est quam frigidus: Iunio, Iulio atque Augusto crebri nimbi atque tonitrua accidunt: non rari quoque terræ motus, majoribus & firmioribus ædificiis potissimum metuendi. Cœlo alioquin gaudent sereno, & rarissime, præterquam pluviis mensibus, nubilo; Solum hic cessantibus pluviis est aridius minimeque uliginosum: venti hic ut plurimum valide perflant, & maxime ab Australi plaga; pluviæ plerumque densiores & nimborum in modum concitatæ. Ros matutinus liberalior; circa festum Nativitatis nonnumquam pruina & levi gelu tentantur: cæterum omnes hæ provinciæ admodum sunt salubres, & valetudini incolarum ad provectam usque ætatem amicissimæ, & pestilentiæ quam minimum obnoxiæ. Habent tamen & pestem suam, maximam Mosquitorum colluviem, & cimicum copiam, tam grandium ut fabas dicantur æquare, & virulentis suis morsibus pustulas excitare juglandum mole: nec à scorpionibus immunes sunt, sed ictus eorum minime lethales sunt, siquidem exquisito viginti quatuor horarum dolore expunguntur, aut cidoneorum succo curantur.

Solum magis montosum est quam planum; *Solum.* magna sui parte arenosum, nonnusquam & argillosum: petræ hic frequentes, nulla tamen marmora, aut lapides alicujus pretii hic reperta: ædificiorum parietes plerumque luto aut limo concinnantur.

Solum multis partibus nitrosum deprehenditur, unde hic salem è pluviatili aqua coquunt.

Quatuor ab urbe *Guadalaiara* leucis, secus *Montes.* viam quæ ad *Zacatecas* ducit, mons in summam assurgit altitudinem, ita ut ascensum illius atque descensum leucæ spacio definiant, equis aut aliis jumentis inaccessus: reliqui quoque montes in illis partibus admodum asperi sunt atque silvosi, ubi ingentes pinus & procerissimæ quercus visuntur, & magna luporum copia alitur.

Metallorum præsertim argenti atque æris ma- *Metalla.* gna hic reperitur copia; auri hactenus nihil, & ferri aut chalybis perparum. Metallis autem omnibus, ut plurimum admixtum reperitur plumbum, crebrique lapides quos vocant *Margasitas* & *Chalcivitas*; etiam gemmæ quas Nephriticis affectibus mederi volunt.

Maximus harum regionum fluvius est *Barra- Barrania fluvius.* *nia*, qui è lacu Mechuacano se effundens, citus fertur versus Corum, & quatuor ab urbe Guadalajara leucis de Cataracte decem orgyias alto se præcipitans, evolvitur in mare Australe; nusquam vado transitur, sed ratibus quæ è cannis atque cucurbitis compinguntur, ut plurimum trajicitur, quibus homines cum impedimentis insident, & equis juxta fluitantibus, à barbaris natantibus ad adversam ripam non sine discrimine propelluntur.

In provinvia *Ycatlan* lacus est ingens, viginti; *Lacus.* aliusque in *Zacualco* duodecim leucas ambiens; lætissimis pascuis in ambitu, & jumentorum copia uterque celebris.

In omnibus pene convallibus hic abunde cre- *Arbores.* scit arbor *Misquitl*, ferens siliquas oblongas, pendulas, haud dissimiles carrobis: & ejusdem generis planta quam vocant *Guamochen*; Vtriusque fructus vulgo à barbaris in cibis usurpantur. Inter arbores autem quæ hic frequentissimæ, magnitudine

tudine præcellit *Zeybo*, Oviedo *Ceiba*, qui mira narrat de vastitate harum arborum; materies tamen illius spongiosa fere inutilis est, neque ad fabricas adhibetur: fructus fert instar siliquarum, rotundos, plenos subtili quadam lana, quæ siliquis præ maturitate dehiscentibus in auras dispergitur: Vmbram quam facit hæc arbor, hominibus salubrem esse prædicant. Plurimæ quoque hic reperiuntur *Tunæ*, quæ quidem exquisitos fructus ferunt, sed coccinillam minus laudatam.

Porro cidonia mala, pyraque, ficus, persica præcocia, & quæ melocotones appellantur, aliique fructus Europæi hic tam ubertim proveniunt, atque perfecte maturantur, ut Hispanienses fructus longe præcellant: cerasi vero ita ramis foliisque luxuriant, ob terræ fœcunditatem atque humiditatem, ut rariores fructus ferant: nec oleæ hic suos ferunt fructus ob formicarum multitudinem, quæ radices illarum suffodiunt. Campestria loca pabulum omnis generis abunde animantibus subministrant: sponteque producunt tuberis subterranei quoddam genus, (quod Hispani vocant *Castanyelam*,) porcis saginandis haud secus utile quam glandes aut castaneæ. Triticum quoque clementer patitur solum, & plerumque sexaginta modios reddit pro uno; Mayzii etiam ducentos & interdum plures: Secale atque hordeum non magni faciunt indigenæ, neque iis indigent, legumina vero atque olera Europæa & diligenter & cum magno colunt emolumento: Axi, de quo alibi diximus, imprimis abundant: Cedavilla denique, qua equorum scabiem & ulcera curant.

Satorum in hisce regionibus pestis sunt formicæ; nec non picæ, exiles quidem illæ, nec passeribus multum majores, sed tanto numero, ut integram segetem, ubi semel aristis incubuerint, prosternant atque conculcent, neque clamore aut aliis terriculamentis deterrreantur.

Fluvii piscibus abundant, & sylvæ feris, haud secus quam in Nova Hispania. Apum denique infinita hic copia, quæ aculeis destituuntur, & plurimum in concavis arborum truncis mellificant.

Incolarum Mores.

Indigenæ harum provinciarum ingenio sunt admodum versatili, & levi de causa mutant domicilia; & non raro libertatis atque immunitatis à tributis causa, in silvas & solitudines se subducunt, ibidemque ad antiquos mores & immanes consuetudines relabuntur: Industrii quidem sunt & sagaces, admodumque dociles etiam eorum quæ religionem spectant, verum segnes & laborum imprimis impatientes, ad quos vix ægre, & non nisi magna mercede se patiuntur traduci. Statura corporis paulo majores sunt quam Mexicani: amiciunt se indusiis gossypinis, & palliis quadratis è *Maguey*, gentilitio illorum more contextis, quæ duabus fibulis supra humeros connectunt. Storeas junceas usurpant pro lectis, quas gossypinis stragulis integunt: virides lapillos & conchylia quædam elegantia brachiis, cruribusque, ornatus causa circumligant: Nulla re impensius utuntur aut magis delectantur quam choreis, quibus totos dies ad inconditum & raucum lignei tympani sonitum picti corpora & variis plumis ornati, cantillantes indulgent, & compotationibus ad ebrietatem usque occupantur; nulla ipsis divitiarum cupiditas; perexigua terram colendi cura; Maguey tantum diligentius colunt, idque potus gratia: Fructibus cujusdam arboris, quos *Tecomates* vocant (arbor est grandis & moro frondibus non absimilis, quæ fructus fert instar cucurbitarum, varia forma & mole) pro vasis utuntur, adeo interdum grandibus, ut Azumbrem (mensura est Hispanica, quæ capit rerum liquidarum libras tres & uncias quatuor; respondetque binis sextariis veterum, quorum sex congium efficiebant, sive libras decem) liquoris contineant: victitant ut plurimum carnibus, unde & gallinas alunt magno numero. Mayzio tosto vel etiam pisto, pro pane vescuntur; Cacao autem tritum admista mayzii tosti portione pro obsonio usurpant; liquorum Maguey aut apozema è Cacao & Mayzio pro vino. Vt plurimum quoque Cacao, Mayzium, Axi aliave aromata in pollinem trita, aqua miscent, eamque sorbillant; talemque pollinem, dum iter faciunt, in sacculis coriaciis solent circumgestare. Gossypio quidem abundant, ejusque texendi haud ignari sunt, sed agnata inertia illud colere, aut colligere negligunt. Olim quidem ligneis palis terram subigebant, nunc ligonibus ad Hispaniæ normam fodere didicerunt.

Pagatim quoque jam degunt, habentque suos Regulos, judices, prætores atque apparitores, secundum consuetudines Hispaniæ. Et Reguli quidem hæreditario jure succedunt, reliqui ministri à Præfectis regiis constituuntur. Summa ipsis infamiæ nota, tonderi; nihilque magis ambiunt quam bellicæ fortitudinis gloriam. Ad annum Domini 1582 (ut ab idoneis authoribus observatum inveni) pauci *Mestizi*, id est, ex Hispano & Inda, vel contra geniti, quos hybridas veteres vocabant, in hisce provinciis reperiebantur: multi autem nigritæ, qui hic nati, industria & laborum tolerantia Africanos longe dicuntur superare.

Particulatim autem commemorantur *Cazcanes*, qui ad fines *Zacatecarum* degunt, lingua moribusque à cæteris diversi: *Guachachiles* itidem idiomate differentes; Denique *Guamaræ*, quorum idioma supra modum concisum, difficillime (uti & cæterorum) addiscitur; atque hæ quidem nationes, ubi pagatim degere assueverint, paulatim cicurantur; verum furtis & latrociniis adeo sunt dediti, ut vagari malint, & à consortio Christianorum abhorreant.

Hispani incolæ.

Hispani qui in hisce provinciis degunt, mercaturam ut plurimum exercent, & in metallicis occupantur; non pauci & pascendo pecori, & armentis nutriendis aut agris colendis vacant. Licet autem sacchari cannæ uberrime hic proveniant, non tamen easdem excolunt, non magis quam *Tunas*, licet hic integræ illarum silvæ repeRiantur, & quidem una, ut ferunt, tam vasta, ut quinquaginta pene lencas complectatur, è quibus infinita coccinillæ copia colligi posset, si cultura adhiberetur. Vehiculis & carris passim utuntur, atque junctis bobus, equis, mulisve ducunt. Mensuras atque pondera Hispaniensia usurpant. Pagos adversus silvestres barbaros, qui soli hic metuen-

metuendi, ligneis palis sepiunt; corpora autem gossypinis thoracibus (*Escaupiles* ipsi vocant) adversus sagittarum ictus muniunt. Nunc singulares provincias particulatim lustremus.

GVADALAJARA.

Guadalajara Provincia.

INter provincias Novæ Galæciæ eminet, quam vulgo appellant Guadalajaram, cœli temperie & soli ubertate nulli secunda; nam & triticum benigne patitur & Mayzium; redditque multas alias Europæas fruges insigni fœcunditate, argenti denique supra modum est locuples. Fines habet ad ortum ex parte Mechoacanam, ex parte Mexicanam provincias; ad Occidentem Xalisco; ad austrum provincias Mechoacanæ quæ mari Pacifico alluuntur; ad Arctum Zacatecas. Oppida hic ab Hispanis incoluntur tria.

Termini.

Primaria civitas.

Primaria civitas *Guadalajara*, quæ provinciæ nomen dedit, à Nonnio Guzmano, anno 1531 condita, à Toleto secundum rectam lineam mille septingentis & octuaginta leucis distare hanc, à curiosis est observatum. Abest autem à Metropoli Mexicana octuaginta & septem leucis inter arctum atque Favonium, & ab extremis Novæ Hispaniæ finibus quadraginta: à *Culuacan* 250, ab argentifodinis Zacatecensibus quadraginta, à Xalisco denique tantum duodecim. Pertinet autem hujus urbis diœcesis ad extremos fines provinciæ quam vulgo vocant Francisci de Ybbarra. Pomœrium hujus urbis olim à barbaris vocabatur *Molino*; planicies lata, haud longe à flumine, limpidissimis fontibus & torrentibus rigua; ideoque & gramine læta, & arvis satisque dives; vicini autem montes materiem struendis ædibus peridoneam abunde subministrant. Aëris temperies hic perjucunda, neque nimio æstu torretur, neque frigore geluve alget, sed salubris est, & molestorum insectorum quam minimum fœta. Solum denique Europæum triticum liberaliter, cæterosque fructus abunde producit. Iudices regii hic tribunal suum habent, reliquique Regis ministri, & quæstores ærarii ibidem habitant; uti & Episcopus, qui inter Archiepiscopi Mexicani suffraganeos annumeratur; Cathedralis enim Ecclesia, quæ antea in urbe Compostella fuerat, anno Domini 1570 huc fuit translata. Sunt præterea hic Franciscanorum & Augustinianorum cœnobia.

Altera urbs ab Hispanis *Villa del Espiritu Sancto* appellatur, ab eodem Nonnio Guzmano condita, in provincia quæ gentili nomine *Tepique* dicebatur.

Tertia denique dicitur *Sancta Maria de los Lagos*, ab eodem Guzmano constructa, distans à metropoli Guadalajara triginta leucas versus Eurum; præsidium est adversus barbaros *Chichimecas*, qui inter Ortum atque Arctum passim in nemoribus atque campis ferarum more vagantur, omnis humanitatis vacui; latitantque plerumque in cavernis & abdytis silvarum, humi sub dio cubantes, & ferina atque agrestibus fructibus misere vitam tolerantes, partim nudi, partim ferarum exuviis leviter tecti, & arcubus atque sagittis armati; vastis corporibus nec indecoris; cæterum helluones & bibones strenui, potione quadam ex agrestibus radicibus composita sese inebriant.

Chichimecarum populus.

XALISCO & CHIAMETLA.

Xalisco Provincia.

SEcunda hujus Præfecturæ provincia appellatur *Xalisco*, mayzii quidem egregie fœcunda, sed pecorum atque jumentorum pene indiga. Præcipua & forte unica hujus provinciæ urbs dicitur Compostella, haud longe à littore sita, distat à Guadalajara tres supra triginta leucas versus occasum. Condidit illam Nonnius Guzmanus, anno 1531, in planicie juxta fluminis ripam, ubi nec pascua pecoribus in ambitu suppetunt, nec solum ubertate satis respondet: equis quoque gramen deficit; uti & materies ædibus struendis. Denique quia urbs vicina est mari, aër hic imprimis fervet, multaque generat insecta & noxia animalcula; idem & humidissimus est, crebrisque tempestatibus obnoxius.

Ad oram præterea maris Pacifici, exiguo intervallo à portu Nativitatis, pagum habet, quem vocant *la Purificacion*, in ipsis finibus hujus provinciæ, loco calidissimo atque valde insalubri.

Chiametla Provincia.

Xalisco confinis est *Chiametla* provincia ad oram maris Australis sita, viginti leucas longa, totidemque lata. Insignis quidem illa & quondam incolis frequentissima, qui arcubus & sagittis, parmis atque clavis simul armati, prœlia ciebant: parmæ constabant è bacillis, quos funiculis quibusdam arcte inter se contexebant; has sub axillis fune ligatas gestabant: atque ubi opus erat, solvebant; eisque corpus pene totum contegebant, humi interdum strati ad equitum ictus eludendos; (nam validam admodum lanceam esse oportebat, quæ illas penetraret, ob materiei duritiem.) Fœminæ hujus provinciæ formosæ erant, totumque corpus vestimentis tectæ; maribus erant breves tunicæ, & calcei è cervinis tergoribus consuti: onera omnia baculis supra humeros elevabant, sub axillis gestare imprimis indecorum opinantes; ubi bellandi occasio deest, venationibus omne tempus terunt. Idola olim venerabantur, nec ab humanis abhorrebant carnibus; plurimisque vitiis se dedebant; nunc postquam Euangelii lux affulsit, immanes illos mores cœperunt exuere.

Qualitas.

Solum hujus provinciæ fertile; plurimaque hic reperiuntur argenti metalla; ceræ item & mellis non contemnenda copia.

Franciscus de Ybarra Tribunus militum, primus Coloniam Hispanorum deduxit in hanc provinciam anno 1554, S. Sebastiani nomine imposito, duobus supra viginti gradibus ab Æquatore versus Arctum. Post illa aliquot opulenta argenti metalla in hac provincia reperta fuerunt, & stativa aliquot fossoribus constituta cum suis machinis & molendinis; ita ut hodie hæc provincia (quæ vulgo de Ybarra audit) inter argenti divites merito numeretur.

C V-

CVLVACAN.

Culuacan Provincia.

CHiametlæ provinciæ ad eundem oræ maritimæ ductum contigua est illa quam hodie vocant *Culuacan*, quamque Nonnius Guzmanus primus lustravit atque perdomuit anno 1531.

Qualitas.

Provincia hæc, quæ jam proprium habet præfectum, sita est ad oram Maris Australis, vel potius intra Fretum Californiæ, à Chiametla versus Occidentem; ubertate soli, & annonæ abundantia nulli secunda, nec argenti metallorum expers. Solum enim omne, quod duo flumina Piastlan & Culuacan interjacet, frugibus, & diversis arboribus fructiferis abundat: casæ indigenarum stramentis artificiose tectæ erant, & superiora portarum limina variis picturis ornata, in quibus obscœnæ marium cum fœminis consuetudines visebantur, nec non (ut produnt Hispani) Sodomiticarum abominationum manifesta vestigia. Fora publica celebrabant incolæ; auri nulla ipsis cognitio; pauca argentea monilia turcinis lapillis interstincta ibidem reperta. Hispani superioribus annis hic argentifodinas aperuerunt.

Oppidum.

Oppidum unicum in hac provincia, conditum à Nonnio Guzmanno, Sancti Michaëlis nomine, juxta flumen Mulierum, (cujus aliàs memini) quinque & viginti gradibus ab Æquatore versus Arctum: verum illud postea fuit desertum, & incolæ aliquot ab hoc leucis traducti, ad novum ejusdem nominis oppidum in valle *Horaba* structum, duabus à littore leucis, ob arvorum & pascuorum opportunitatem & fructuum abundantiam. Abest à Compostella leucas octuaginta, à *Guadalaiara* tres supra centum.

CINALOA.

Cinaloa, Provincia.

POstrema & maxime ad Arctum submota secundum littus maris, Novæ Galæciæ provincia, appellatur *Cinaloa*, distans à *Culuacan*, quam sequitur, leucas duas & quadraginta; à *Guadalaiara* centum & quinquaginta versus Septentriones, à *Chiametla* centum; primum à Nonnio Guzmano inventa.

Termini.

Cinaloa provincia divergit trecentas leucas ab urbe Mexicana, versus Arctum; à dextera præaltis illis atque asperrimis montibus tegitur, quos *Tepecsuan* vocant; à sinistra alluitur Californiæ freto: ad Occidentem clauditur Cibolæ & Californiæ provinciis; ad Septentriones Nova Mexicana, à qua extremum hujus provinciæ flumen tantum bidui itinere abesse dicitur: fluminibus rigatur atque dividitur, ad quorum ripas indigenæ ob piscandi opportunitatem vicatim habitant; cælum hic sudum & saluberrimum.

Qualitas.

Solum pingue & feracissimum, atque cujusvis generis frugum facile patiens; mayzii, phaseolorum & similium frugum atque leguminum ingens copia; magna gossypii abundantia, quo viri pariter atque fœminæ vestiuntur, Mexicanorum pene more: utrique capillum alunt, viri autem colligunt in nodum: procero sunt corpore, & Hispanos fere palmum excedunt; robusti atque bellicosi: arma illorum sunt arcus & sagittæ veneno illitæ, clavæque è durissima materie, & sarissæ è rubro ligno; difficulter admodum Hispanorum jugum acceperunt.

Barbari qui inter *Petatlan* & *Yaquimum* flumina incolunt, fere uniusmodi sunt; fructus habent perpaucos, nullas batatas similesve radices: tantum melonum quandam speciem, mayzium, phaseolos & far quoddam minutum, è quo panes suos coquunt: non norunt *Maguey*; sed potum suum conficiunt è carrobis quibusdam parvulis, (quas *Misquitl* arborem ferre diximus) confusis & aqua dilutis. Pugnaces sunt, nec tamen quod cæteris barbaris suetum, dum præliantur ululatum edunt; patientissimi quoque sunt laborum, atque continuis venationibus exerciti; fœminæ nonnullæ faciem instar Nigritarum cauteriis inurunt; viri autem notulis quibusdam incidunt punguntque. Solum ut plurimum planum & aridum; aër salubris: montium juga circiter triginta & quatuor leucas discedunt à littore maris; amnes admodum sunt piscosi; denique juxta *Yaquimi* fluminis ripas, tauri vaccæque & prægrandes cervi pascuntur.

Oppidum.

Hispani jam olim coloniam in hanc provinciam deduxerant, condito oppido S. Ioannis de Cinaloa; verum ægre illud tutari potuerunt, licet Franciscus de Ybarra, novo colonorum numero, & largo commeatu è provincia Culvacana subvecto, illud conatus fuerit restaurare & stabilire, anno 1554.

VXITIPA.

Vxitipa Provincia.

VXitipa est Mediterranea provincia, declinans versus provinciam *Xalisco*, à qua centum & viginti leucas abesse dicitur; olim quidem appendix Præfecturæ Panucensis, quandiu illa proprium præfectum habuit, nunc vero hac ad Mexicanam provinciam adjuncta, Vxitipensis provincia ad Præfecturam Novæ Galæciæ accessit.

Incolæ.

Indigenæ hujus provinciæ habitu corporis, moribus, atque institutis, à Mexicanis nihil differunt, licet multum diverso idiomate utantur: templa illorum edita erant, cum suis gradibus è cespite aggesta: palliis utuntur ad modum Mexicanorum: usurpant multas potionum species, variis modis compositas; quibus festivis diebus belluinum in modum quondam consueverant sese inebriare, multaque enormia perpetrare: nunc autem Hispanorum consuetudine, & à monachis edocti, gravioribus vitiis modum cœperunt ponere.

Qualitas.

Provincia hæc supra modum abundat omnis generis fructibus: saltus omnes pleni cervis aliisque feris: campestria loca coturnicibus, perdicibus, turturibus, aliisque volucribus; ingens quoque hodie hic gallinarum reperitur numerus; ita ut abunde vitæ humanæ necessitati non modo sit prospectum, sed & voluptati: Solum tamen multis locis inæquale & asperum, cœlumque paulo fervidius. Flumen denique, quod Panucum oppidum præterlabitur, & paulum infra illud descendit in Novæ Hispaniæ fretum, huic provinciæ suam debet originem, eamque rigat.

LOS

LOS ZACATECAS.

Los Zacatecas.

SVperiori provinciæ modico intervallo inter Occidentem & arctum proxima est illa quam vocant *de los Zacatecas*, argenti quidem metallis opulentissima, sed aquarum, tritici atque mayzii, omnisque annonæ pene indiga. Oppida tria hodie ab Hispanis hic habitantur, præter quatuor quinqueve municipia cum suis argentifodinis; quarum præcipua peculiariter *de los Zacatecas*, provinciæ nomine appellatur, quadraginta leucis ab urbe *Guadalaiara* versus Septentriones, octuaginta autem à Metropoli Mexicana; hic ut plurimum quingenti Hispani cum totidem mancipiis, & centum qua equis qua mulis, degunt; habentque monasterium Franciscanorum, & ministrum regium è Præfectura *Guadalaiara*.

Oppida & argentifodinæ.

Proximum locum sortiuntur illæ quas vocant *de Avinno*, anno primum 1554, auspiciis Proregis Ludovici de Velasco, à Francisco de Ybarra inventæ; qui cum militibus aliquot, multisque servitiis, & largo commeatu & apparatu bellico ab argentifodinis Zacatensibus profectus, primum aperuit metalla S. Martini, ut jam vulgo appellantur, quæ distant à Zacatensibus, itinere septem & viginti leucarum versus Corum, ubi circiter quadringenti Hispani degere dicuntur: secundo metalla S. Lucæ; & tertio hæc *de Avinno*, atque alia plura in eodem tractu, quæ plurimum argenti dederunt. Idem & metalla, quæ *del Somberiete* vocant, invenit in finibus S. Martini; juxta quæ nunc *Erena* oppidulum cernitur, viginti quinque leucarum intervallo dissitum à Zacatensibus versus Corum. Denique metalla *de los Ranchos & de los Chalchuites* atque *de las Nieves*, è quibus quidem magna vis argenti educitur; sed longe major eliquaretur, si hydrargyri copia viliori precio hic haberi posset. Hisce inventis imperatum à Vicerege ut colonis deductis municipia ibidem conderentur, uti facilius se tutarentur contra feroces barbaros, qui ibidem & in vicino incolunt.

Idem Ybarra, per Tribunum militum Alfonsum Pachecum coloniam deduxit in vallem Guadianam, nomen Durango municipio impositum, in finibus fodinarum S. Martini & vallis S. Salvatoris, & octo leucarum intervallo ab oppido *Nombre de Dios*. Aër hic salubris esse dicitur, solum multis amnibus atque torrentibus riguum; & tritici, mayzii & aliarum frugum feracissimum; nec procul ab municipio absunt argentifodinæ S. Lucæ, & percommodæ salinæ. Hispani coloni hic multas villas ædificarunt, in quibus pecuariam exercent; ita ut vicini barbari jam urbanius agere cœperint, & indigenæ ad civilitatem & mores Europæos se componere, vestibus se tegere, & Christianam religionem amplecti.

Est & aliud in hac provincia oppidum, quod *Xeres de la Frontera* nominatur ab Hispanis, distans ab oppido *Guadalajara* triginta leucas versus Septentriones, & ab argentifodinis Zacatensibus decem, secundum viam quæ ad illas ducit.

Diu multumque cum barbaris harum regionum incolis bellatum fuit; & *Chichimecæ* atque *Guachachiles* itinera inter *Guadalajaram* & *Zacatecas* gravissime latrociniis suis infestarunt; donec tandem *Marchione de villa Manrique*, Novam Hispaniam Prorege obtinente debellatum fuit; resque eo perducta ut jam indigenæ barbari in centum & quatuor tribus (*Repartiementos* vocant Hispani) distributi, colonis & oppidanis Hispanis servitutem serviant.

NOVA VIZCAYA.

Nova Vizcaya.

PRovinciæ *de los Zacatecas*, versus Corum proxima est, licet longo & pene quinquaginta leucarum intervallo, provincia illa quam Novam Vizcayam sive Biscayam, id est, Cantabriam nominant, annona, omnibusque ad vitam humanam necessariis affluens, & opulentis argenti venis imprimis nobilis: sub qua & altera provincia comprehenditur vulgo *Topia* appellata. Vtramque autem primus adiit atque lustravit Franciscus de Ybarra.

CALIFORNIA.

California Provincia.

CAlifornia communiter dicitur quicquid terrarum Novæ Hispaniæ atque Galæciæ ad Occidentem objicitur; quæ sane latissime patent & ad extremos Americæ Septentrionalis terminos, & fretum quod vulgo *Anian* vocant, pertinent: vastæ sunt regiones & juxta littora tantum, minimaque sui parte leviter cognitæ.

Nova Mexicana.

Nova Mexicana, aut saltem illius Metropolis S. Fidei sita est ad trigesimum septimum gradum ab Æquatore versus Arctum; ad eam iter est ab argentifodinis S. Barbaræ, per Conchorum provinciam, quæ flumine quod hujus gentis nomine signatur, à Nova Hispania dividitur. Inter Sanctam Barbaram autem & flumen *de Norte*, centum leucæ intersunt, quæ magno discrimine transeuntur per *Tobosos, Tarrahumares, Tepoanes, Tomites, Sumas, Hanos*, aliasque gentes barbaras & præferoces; hi nudi agunt, inter se discordes & mutuis cædibus infesti, arma ipsorum sunt arcus & sagittæ, quibus hactenus ex insidiis præsertim, gravia damna Hispanis intulerunt. A flumine *del Norte* itidem centum leucæ numerantur ad Novam Mexicanam; in quibus primo degunt barbari quos vocant *Mansos & Gorretas*; mares penitus nudi agunt, fœminæ ab umbilico cervorum tergoribus pudenda velant; habitant in tuguriis, quæ è ramis arborum componunt, nullam sementem faciunt, sed crudis carnibus vitam tolerant, neque ab immundis animalium visceribus abhorrent; jam autem ad fidem Christianam se componere cœperunt: deinceps *Apaches* populosissima natio. Ab his secundo venitur ad flumen *del Norte*, à quo Nova Mexicana exordium capit, centum leucas in longitudinem patens versus Arctum: à Sancto Antonio de Senecu primo Birorum pago, ad pagum S. Hieronymi in provincia *Tacrum*; complectitur autem plures barbarorum gentes quæ hoc ordine jacent: A flumine *del Norte* incipiunt *Piri*, qui vestibus amicti & bene culti, domos incolunt è luto

to & cespitibus aggestas, & Capitaneis suis parent, civiliterque agunt: magna ipsis Mayzii copia & leguminum, etiam gossypii; solum quippe eorum fœcundum, aër salubris & temperatus; amnes piscosi, sylvæ multas fructiferas arbores, nuces, quercus & præsertim pulcherrimas pinus nutriunt. Principale oppidum, (uti & tota provincia) hodie *Socorro* dicitur ab Hispanis, quia hic primum post longum & molestum iter, largo commeatu famem enecaverant. Hic anno 1626, primum fidei Christianæ sementis facta, & tria templa extructa in municipiis *Senecu*, *Pilabo*, & *Sevilletta*. Ingentem hic auri & argenti copiam, ad quinquaginta pene leucas terræ venis occultari produnt, omniaque ad metalla lavanda & eliquanda in vicino opportune suppetere, solùm operas & industriam metallicorum desiderari. *Piros* excipiunt *Tebæ* cum 15 pagis & duobus templis affabre structis, nam & hi jam Christianismum amplectuntur. *Tebas* porro *Queres*, quibus VII sunt pagi & tria templa. Ab his atque à flumine x leucis versus ortum, *Tompires* degunt, quibus xv sunt pagi, præcipuus *Chilili*, & sex templa; provincia hæc infœcundior est, & cœlum frigidius, salinas tamen obtinet maximas, x leucis à metallis *Socorro*. Rursus ad Arctum conversis x leucis occurrunt *Tani*, cum quinque pagis, quibus unicum est templum. Succedunt versus eandem plagam *Peici* cum unico pago, sed longe frequentissimo & sumtuoso templo. Solum frigidum & infœcundum. Ab his VII leucis ad occasum jacet oppidum *S. Fidei*, regni hujus metropolis, ubi Gubernator provinciæ, aliique Hispani habitant: licet non admodum multi sint, armis bene instructi, tamen ob inusitata barbaris arma, & severam justitiam quam contra criminis alicujus reos administrant indigenarum multa millia facile coërcent. Ad eandem plagam & versus flumen *del Norte*, à quo paulo recesseramus, habitant *Teoæ*, in octo pagis, omnium primi fidem amplexi, ideoque Hispanis supra modum obnoxii; tria habent templa; & solum haud infœcundum. Ab his quidem ad occasum & trans flumen degunt *Hemes*, quibus duo sunt templa; ad arctum autem & secus ripam fluminis *Picuries*, & VII leucis ulterius *Taosii*. A Querum rursus provincia & extimo illorum pago S. Anna ad occasum, *Acoma* jacet, munitissimus locus, super editam & undique præruptam petram, difficillimus aditu; cujus incolæ multos Hispanos & plures barbaros olim neci dederunt; anno demum 1629, pacem cœperunt amplecti: triginta leucis magis ad Occidentem habitant *Zumi* in duodecim pagis, quibus solum est fertile, & annona copiosa; & totidem rursus leucis *Moqui*. Atque hi quidem omnes aut Christianismum jam amplexi sunt, aut quotidie amplectuntur: & quum adhuc gentiles essent, decore se uterque sexus amiciebat gossypinis tunicis & tergoribus ferarum; & certis monilibus aures & cervices ornabant; nam turquesias gemmas hic reperiri satis constat. Solum maximam partem fœcundum est, & ingenti fœnore reddit maizium, triticum & legumina: etiam crocum fert: arbores hic fructiferæ variæ, cerasi, pruni præcoces, tunæ, mali cydoneæ, nuces, quercus glandiferæ, mori, aliæque; pinus quoque ab Europæis nonnihil diversæ, quæ magnam copiam pinearum nucum ferunt. Multi amnes piscosi & lacus; inter fluvios excellit flumen *del Norte*, quod optimas truttas & anguillas aliosque pisces nutrit. Ferarum ingens numerus, cervorum ingentium, quos ita cicurant, ut currus ducant; leporum, cuniculorum, vulpium, luporum, leonum & pardorum, feljum silvestrium & rupicaprarum insigni agilitate & velocitate. Armenta quoque è Nova Hispania huc traducta ingens incrementum capiunt; uti & pecudes. Æstate hic supra modum æstuat, hyeme autem acriter friget, ipsaque maxima flumina glacie concrescunt, ita ut currus equosque ferant.

Apachum gens.

Tota hæc regio, quam Novam Mexicanam vocant, ab omnibus pene lateribus ambitur ab Apachibus, numerosissima gente, & imprimis bellicosa; differunt ab aliis barbaris idiomate & pronunciandi modo, tarde verba ponderantes, quum cæteri velocissime ea profundant: sine certis laribus, in tentoriis degunt, crebro loca mutantes; cervinis tergoribus amiciuntur tam fœminæ quam mares; fœminas plures alunt pro libitu; adulteria hic crudeliter puniuntur, deprehensis aures & nares truncando; superioribus parent; & juventutem sedulo instituunt, & castigant; quod aliis barbaris insolitum; Solem denique & Lunam plerique pro numinibus venerantur. Horum lingua, pro diversitate provinciarum, dialectis nonnihil variat. Iidem ab Hispanis certis agnominibus distinguuntur, *Piris* finitimi *Apaches del Perillo*; his contermini *de Xila*; ad Arctum porro *de Navajo* (hi vastum terrarum spatium ad Occidentem occupant, & ad fretum *Anian* pertingere creduntur; à Nova Mexicana versus ortum *Apaches Vaqueros*, ab armentis illis gibbosis, quæ maximo numero possident. Per hosce ad eandem plagam Orientalem transitur centum & duodecim leucarum itinere ad *Xumanas*, *Iapies*, & *Xabotaos*; quibus finitimi sunt ad ortum *Aixai* & provincia *Quivira*; à qua ad Sinum Spiritus Sancti, (qui jacet inter promontorium *Apalaches* & *Tampicen*, Arctoum Novæ Hispaniæ terminum, viginti novem gradibus ab Æquatore) tantum centum leucas produnt Hispani.

YVCATANA,

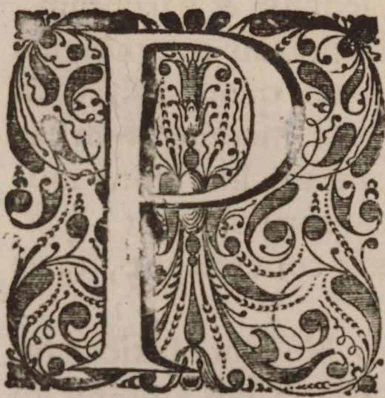
Pars Conventus juridici novæ Hispaniæ occidentalis,

ET

GVATIMALÆ

Conventus Iuridicus.

Nomen.

ROVINCIAM & Præfecturam *Yucatan* (id enim nomen anno cIↃ IↃXVII ab Hernando Cortesio in prima illius expeditione accepit) primis illis temporibus insulam esse credebant, quemadmodum & ipsi indigenæ, qui illam idcirco appellabant *Peten*, id est, insulam; sed postea patuit Peninsulam esse, quæ pene tota mari incingitur: Complectitur ambitu suo supra ducentas quinquaginta leucas, forma pene triangulari, aut ficus viridis: patet quidem ad basim, ubi latissima est, inter ortum & occasum, pene centum, ut volunt, leucas, totidemque inter Arctum atque Austrum, ab ora maritima quæ septentriones adspicit, ad fines præfecturæ Guatemalensis; ubi vix viginti quinque leucas patet inter ortum & occasum. Claudunt illius limites, ad Austrum quidem fluvius *Taiza* atque *Lecandonum* montium juga; ad Africum vero provinciæ Chiapenses; ad occidentem denique, provinciæ *Xicalango* atque *Tabasco*; ubi Oceanus duobus sinubus in continentem irrumpit; quorum maximus, ore leucam & amplius lato, marinos fluctus tanta copia admittit, ut interius ingentem lacum impleant, in quo quam plurimæ insulæ sparguntur, magno navigantium discrimine, qui arbores signare coguntur, ut se ex illo veluti labyrintho explicent. Insulæ autem hæ, uti & vicina continentis littora, infinitis variorum generum avibus, maxime littoralibus & lacustribus ad miraculum replentur, ita ut è vicinis atque adeo longinquioribus provinciis barbari huc aucupii causa advolare consueverint. Nec minor hic ferarum, cuniculorum, aprorum & simiorum abundantia; longe autem maxima Yguanarum.

Extensio.

Limites.

Cœli & soli qualitas.

Aëris temperies hic præfervida est, præsertim in illa parte quæ pertinet ad Arctum, quæ longe maxima est, & licet in tota illa Peninsulæ parte nulli amnes aut torrentes conspiciantur, nusquam tamen aquarum penuria laboratur ob puteorum opportunitatem & multitudinem: infinitæ autem conchæ, testæque passim in mediterraneis sub saxis petrisque effodiuntur: quæ res uti & littorum humilitas, & maris in toto ambitu vadositas, haud vanam suspicionem præbet, olim magna ex parte ab Oceano fuisse superfusam. Hyems hic initium sumit ab Octobri, seu festo S. Francisci, quum venti à septentrionibus flare incipiunt, frigidiusculi sua natura, & valetudini indigenarum infesti; nam quum caloribus assueti sint, & tantum tenuiter vestiti, plerique tum catharris & febribus tentantur: durat hæc tempestas ad mensem Martium, nisi quod Ianuario & Februario nonnullum æstum sentiunt; & hisce mensibus non pluit nisi sub Novilunia.

Æstate autem, quæ à Calendis Aprilibus ad exitum Septembris durat, pene continuo pluit; tamen hoc tempore & serunt & metunt, magna ut plurimum abundantia, ob egregiam soli ubertatem. Frigus hyberno tempore vix sentitur, nisi quum aquilonares venti valide perflant, idque præsertim ab indigenis, ob causas jam memoratas. Abundat regio feris, uti cervis & apris & similibus, unde & à barbaris olim *Vlumuluez Yetelzeh* appellata fuit, id est, Terra pavonum & cervorum, ut interpretatur Herrera. Tellus neque triticum fert, neque ullas Europæas fruges: nullæ hic auri aut alterius metalli venæ hactenus repertæ fuerunt; unde liquido patet, insigni errore à quibusdam scriptoribus proditum fuisse, ab Hispanis quum primum hic appellerent, hic cruces fuisse repertas, factas ex aurichalco (quod latonum vulgo vocant) quum ejusmodi metalli vestigia neque in hac peninsula, neque in ullis Americæ regionibus umquam visa fuerint.

Veteres incolæ.

Plurimi barbarorum narrant se à majoribus suis accepisse, Provinciam hanc primum cultam fuisse à gentibus quæ ab oriente post varios errores huc venerant, quæ numinis quod colebant auxilio aliarum gentium injurias evaserant, & per mare apertis utrimque fluctibus transierant. Notandum ab Hispanis narrari, quod in hac solum provincia Baptismi quandam umbram invenerint, quam indigenæ suo idiomate secundam nativitatem appellarent: quem vix quisquam illorum frustra negligeret, quum se ablutione illa, omnium virtutum seminio imbui, & adversus noxiorum dæmonum dolos atque injurias præmuniri opinarentur. A tertio autem ætatis anno usque ad duodecimum utplurimum abluebantur, nec matrimonia contrahebant nisi ante initiati. Diem ad id operiebantur auspicatum, minimeque nefa-

nefastum, parentesque, & triduo ante jejunabant, & à fœminarum consortio abstinebant. Multa præterea de paganicis gentium harum ritibus, & institutis ab Hispanis narrantur, quæ quia jam mutata sunt omnia, referre supersedeo. Idioma horum populorum unum erat, nisi quod limitanei, & qui ad oram maris agebant, paulo cultius & expeditius loquerentur.

Totâ autem Peninsulâ, videre est ædificia ingentia è saxis substructa; quod mirum, quum ferramentis atque adeo omni metallorum genere caruerint; quæ haud dubio templa & adoratoria fuerunt; nam privatorum ædes fere ligneæ erant & stramine tectæ. Hodie hic ingens reperitur armentorum juxta atque jumentorum Europæorum numerus; magna gallinarum copia: gossypium quoque, & herba è qua fit *Anil*, passim hic colitur.

Divisio. Dividunt Peninsulam hanc per transversum modici montes, qui à *Champoton* ad occidentalem illius oram, excurrunt ad oppidum *Salamancam* usque, ad orientalem oram situm; partiunturque illam in duas partes, quarum illa quæ ab hisce montibus ad Austrum vergit, & *Lecandones* atque *Teysam* attingit, ob aquarum penuriam deserta & inculta permansit; quæ vero ab iisdem ad Arctum descendit, incolis est frequentissima; nam licet Sol inde ab ortu suo ad vesperam usque admodum ferveat, non tamen desunt auræ frigidiusculæ, quæ æstum temperent, quas vocant *Brisas*, ab oriente potissimum perflantes, uti nec *Virazones* (ut vocant Hispani) auræ quæ sub vesperam è mari sese attollunt. Montana autem regio saluberrima est, ita ut incolæ maxime sint longævi; adeo ut Franciscanus quidam testatus fuerit, se quum montana illa peragraret, ut barbaros principia religionis Christianæ doceret, vidisse virum, quem, si rationes vicinorum atque ipsiusmet non fallerent, ad minimum trecentos annos natum fuisse oportuerit; erat autem ita incurvus, ut genua ore contingeret, & cute adeo dura, quum semper nudus egisset, adeoque scabra, ut squamis tectus videretur. Narrat Herrera, & alterum à pluribus visum, qui centesimum & quadragesimum ætatis annum attigerat, prout ex iis quæ accurate meminerat, erat colligere.

Incolarum longævitas.

Insulæ detectio. Adiit hanc insulam inter primos Franciscus Hernandes de Corduba; appulitque ad illud terræ cornu quod hodie vulgo *Cotoche* appellatur: cujus nominis ratio hæc traditur: Regulus illius tractus, Hispanos alliciens ut in terram exscenderent, sæpius usurpabat *Conez Cotoche*, quod ipsius idiomate sonabat, intrate sub tectum meum; quare Hispani promontorio nomen *Cotoche* indiderunt. Verum quum Hispani in terram descendissent, non tantum hic, sed & in altera parte, quam indigenæ quidem *Quimpech* appellabant, Hispani hodie *Campeche*, à barbaris pene oppressi fuerunt, & ad Cubam Insulam reverti coacti.

Post hunc attigit eandem regionem *Ioannes de Gryalva*, ea parte, qua *Cozumel* insula (de qua mox) ipsi prætenditur; atque ibidem (ut narrant) templa aliquot sive oratoria & cruces lapideas, ligneasque invenit, nusquam antea in America visas. Narrant Hispani ab indigenis acceptum, vatem quendam inter ipsos vixisse *Chilam Cambel*, qui longe ante prædixerit, peregrinam gentem adventuram ab ortu Solis, quæ Crucem esset erectura, qualem ipsis depingebat, quam numina ipsorum superare nequirent; gentemque illam omnes has terras subjugaturam, idolorum cultum penitus exstirpaturam, barbarosque ad veri Dei cultum traducturam; atque alia ejusdem generis: atque hinc factum ut tot cruces hic invenirentur, & populus indesinenter Hispanos interrogaret num ab ortu Solis advenirent. *Gryalva* deinde *Potonchan* accessit, & ab indigenis hostilia multa passus, cursum flexit ad Tabascensem provinciam, neque Peninsulam penitius lustravit.

Illum secutus Hernandus Cortesius, insulam quidem *Cozumel* adnavigavit, atque ibidem nactus est Hieronymum de Aquilar, qui barbarorum linguam didicerat, & tantopere ipsi profuit in Nova Hispania subjuganda: verum alio tendens, peninsulam tum lustrare nequaquam est aggressus.

Itaque non ante annum cIↃ IↃ XXVII penitus & ex instituto lustrari cœpit; quo *Franciscus de Monteyo*, amplissimo diplomate ab Hispaniarum Rege impetrato, ad insulam Cozumel & Yucatanam peninsulam subjugandam se accinxit: & primo quidem insulam aggressus, mox ad continentem transiit; applicanti ad pagum *Xamanzal*, acre cum bellicosissimis indigenis fuit certamen, nihilo tamen secius, secundum oram processit ad *Conilem*: ubi *Chacuæ* provinciæ rectores ultro ad eum venerunt, è quibus didicit, principalem hujus tractus pagum appellari *Turoh*, & illius principes *Cheles*. Dein & provinciam *Aarrinchelen*, quæ & *Tzamal* dicitur, est ingressus, incolis nequaquam reluctantibus: atque inde provinciam *Tutulxin*, cujus caput erat *Mini* (quatuordecim leucis ab eo loco, quo nunc *Merida* jacet) cujus habitatores ipsum auxilium poscebant adversus *Cocomes*.

In eadem provincia & *Chetemal* provincia celebratur, in qua olim *Villareal* condita fuit, nunc autem Salamanca jacet. *Campeche* atque *Champoton*, ubi hodieque urbs ab Hispanis incolitur. His accedit *Cochuaque* aspera & montosa provincia, cum municipio *Tulma*; & pago *Chable*, ubi Hispani se auri venas reperturos aliquandiu frustra speraverunt. Huic proxima est provincia *Guayamil*. *Chetemal Provincia.* *Cochuaque provincia.*

Denique *Chechinizam* provinciam incolebant *Tzaes*, quorum primarius pagus dicebatur *Mayapan*, ubi nunc Merida sita est: *Zututam* tenebant *Cocomes*: *Canulem* advenæ quidem è Tabasco, origine autem Mexicani.

Primaria hujus Provinciæ civitas est *Merida*, distans ab æquatore versus Arctum viginti gradus, ut testatur Herrera, & pene in meditullio hujus peninsulæ sita, septentrionali tamen illius littori propior, & haud supra duodecim leucas à mari: hoc loco quondam magnum barbarorum municipium *Mayapan* fuisse dicitur, multis & vastis ædificiis lapideis ornatum, quorum parietibus nudi homines erant insculpti, ita ut non frustra ipsorum sacraria fuisse judicaverint Hispani: hodie vocatur oppidum *Merida* ob similitudinem cum Hispaniæ urbe. Præfectus totius provinciæ, una cum reliquis Regiis ministris, hic ut plu- *Merida, primaria Civitas.*

YVCATAN
Conventus Iuridici Hispaniæ
Novæ Pars Occidentalis, et
GVATIMALA
CONVENTUS IURIDICUS.
Milliaria Hispanica vulgo leucæ
Septentrio.
Meridies.
Occidens.
Oriens.
SINVS MEXICANVS
vulgo
GOLFO DE NVEVA ESPAÑA.
GOLFO DE HONDVRAS
MAR DEL ZVR.
NOVÆ HISPANIÆ PARS.
YVCATAN
GVATIMALA
HONDVRAS.
NICARAGVA.
COSTARICA
VERAGVA
CVBA.
Tula
Xilotepeque
Mestitlan
Lateotlalpa
Mexico
Papautla
Misteca
Guaxaca
Zapotecas
Nixapa
Zutepeque
Chiapa
Quelenes
Zeltales
Zoques
TABASCO
Vera Paz
Soconusco
Chontales
Cocomes
Chetumal
Chuaca
Merida
Cozumel
Nequecheri
Granada
Masaya
L. de Nicaragua
Tiguzigalpa
Chomes
Trinidad
Panama

plurimum degit; ibidem & templum eſt Cathedrale; licet haud ſupra centum familias Hiſpanicas hic habitare, ab illis qui viderunt, proditum reperiam.

Valladolid. Secunda urbs *Valladolid*, diſtat à Merida unam & triginta leucas verſus Eurum; hic ſumtuoſum admodum monaſterium cernitur Franciſcanorum: inque agro hujus urbis ſupra quinquaginta millia barbarorum numerantur, qui Hiſpanis tributum pendunt.

Campeche. Tertia urbs *Campeche*, S. Franciſci nomini dicata, diſtat ab Æquatore, ut à diligentioribus menſoribus fuit obſervatum, gradus novemdecim, quinquaginta pene leucas à Merida verſus occidentem, aut potius Africum: jacet ad littus quod Novam Hiſpaniam reſpicit; portumque habet modicum ad patentem quidem, ſed vadoſiorem ſinum. Accepit ab hoc oppido nomen ligni quoddam genus, quo tinctores utuntur, quodque magna copia infertur Europæ; eſt autem ſpecies quædam Braſil, & forte *Cuburaqua* frutex.

Salamanca. Quarta denique urbs dicitur *Salamanca*, ſita in provincia *Bacalar* ſive *Chetemal*, ſeptuaginta leucis ab oppido Merida verſus Auſtrum, totidemque pene à Valladolid, ſecus littus quod à Sinu Hondurenſi alluitur.

Ora Maritima. Mare in hujus Peninſulæ ambitu admodum eſt vadoſum, ita ut majoribus onerariis haud propius quam quatuor quinqueve leucis tutus pateat acceſſus, neque ullum portum præterquam minoribus navigiis aperiat; longeque vehementius hic fluit atque refluit, quam uſquam in tota Nova Hiſpania: præterea littus omne adeo depreſſum eſt, ita humile, nulliſque collibus aut arenariis tumulis obſitum (præterquam inter *Campechem* & *Champoton*, ubi nonnulli colles eminus ſeſe oſtentant, & mons unus ſatis altus, quem vulgo vocant *Morro de los Diabolos*;) ut non ante ex alto à navigantibus conſpiciatur, quam ubi jam propius pene acceſſerint, quam tutum ſit. Præter hæc brevia atque vada longius à littore cum majoribus navigiis abſtinere, cautio eſt; nec minus propter ſcopulos, qui littus undiquaque obſident, maximo, ni prudenter caveas, anchorarum & funium diſpendio; nec tamen ſi forte navis vado impingat, præſens exitium incurritur, ob fundi cœnoſam mollitiem.

Portus. Porro hæc peninſula reſpicit ad Arctum Inſulam Cubam, ſeptuaginta, ut obſervant, leucarum intervallo, ad ortum autem Honduræ ut vocant provincias; interjacet hic ampliſſimus ſinus (quem Ioannes Gryalva quondam *Aſcenſionis ſinum* appellaverat) qui jam Hondurenſis audit, multis inſulis refertus,) & crebris naufragiis eorum, qui commercia inter utraſque provincias exercent infamis. Ad oram autem quæ Tabaſcenſem provinciam contingit, hi numerantur portus; *Cicla* atque *Telichaque*, item *Cical*, atque flumen *Cauquil* quod duplici ore in Oceanum egreditur: dehinc *Campeche* modicus portus, ea parte qua Novam Hiſpaniam intuetur. Denique promontorium quod vocant *Delgado*, ad ipſum littoris ſeſe verſus orientem reflectentis cubitum; Huic objacet Inſula aliquot leucarum intervallo, quam vulgo *Deſconoſcidam* appellant, tota vadis & ſcopulis in ambitu cincta, unde illi nomen. *Inſulæ Deſconocida.* Et ab hac circiter octodecim leucis verſus occidentem Inſulæ *la Zarza* & *Triangulus*, tres exiguæ inſulæ, alteri paulo majori velut connexæ, & crebris vadorum brevibus navigantibus inſidioſæ. *la Zarza. Triangulus.* Præterea ſedecim à dicto Promontorio leucis jacent inſulæ quas vocant *de Arenis*: atque *Vermeia* triginta leucis verſus ſeptemtriones. *Arenariæ. Vermeia.* A qua *los Negrillos* tres inſulæ, vadis atque rupibus undiquaque ſeptæ, triginta leucis verſus ortum diſparantur. *los Negrillos*

los Alacranes. Denique famoſæ inſulæ, quas vocant *los Alacranes*, abſunt ab ora Yucatanæ viginti leucas verſus Arctum; navigantibus omnino vitandæ, ob brevia & vicinos ſcopulos; quare ab extimo promontorio Inſulæ Cubæ, Novam Hiſpaniam petentes, pro tempeſtatum diverſitate, aut intra aut extra haſce inſulas, curſus ſuos ſolent inſtituere. Sunt autem tres inſulæ parvulæ, quæ diſtant ab Æquatore circiter duos & viginti gradus, ut Oviedus tradit; cœcis rupibus longe lateque in ambitu obſitæ, & multorum naufragiis, præſertim Licentiati Suaſi, infames; qui tamen cum ſuis mirabiliter ex illis evaſit, uti ab eodem Oviedo narratur. Nimirum hunc cum navigio quinque & quadraginta doliorum ſolviſſe è portu Xagua, qui eſt in inſula Cuba, & ſuperato promontorio S. Antonii, quum Novam Hiſpaniam peteret, in Freto Mexicano aliquot diebus horrenda tempeſtate jactatum, demum navem fregiſſe ad ſcopulos, & ſeptem aucto ſupra quadraginta, qua viros qua fœminas, & pueros enataſſe, & exiguo lintre menoxulo evaſiſſe in inſulam minutam, aut potius vadum è mari extans, ubi aliquot diebus vitam miſere traxerint teſtudinibus ibidem inventis; mox in aliam paulo majorem transfretaſſe, ubi avium copiam invenerint; & denique in tertiam itidem exiguam, in qua tandem non ſine miraculo ſcrobem effoderint, & aquam potabilem invenerint, plurimis interim ſiti enectis: hic è fractæ navis tabulis cymbam feciſſe, quam in Novam Hiſpaniam miſerint, unde advenit navis, quæ cum ſummo diſcrimine Licentiatum hunc cum aliis ſedecim, qui ex omni numero ſupererant, incolumes duxit in Novam Hiſpaniam.

Sed ad oram Continentis jam revertamur. Promontorium *Delgado* verſus orientem prætervectos, excipit *Siſal*, Meridæ oppidi portus, cui ad arctum brevia quædam objacent, *los Baixos de Siſal* vocant nautæ, quæ diſtant ab Æquatore gradus unum & viginti, & quadraginta ſcrupula, & ad tres leucas inter Eurum & Corum deſcendunt in altum. Orientalis autem hujus peninſulæ angulus appellatur *Cotoche*, ad altitudinem unius & viginti graduum & aliquot ſcrupulorum, ubi Indorum pagus cernitur cum ſuo templo; vocant *Igreia de Icao*.

Ab hoc promontorio ora ſtatim ad Auſtrum atque Africum revertitur, & ad ipſum pene oræ ſeſe reflectentis cubitum, inſulæ aliquot exiguæ, quas vocant *Mulierum*, continenti pene cohærent. Haud longo deinde intervallo, inſula occurrit, à famoſo barbarorum Idolo, *Cozumel* dicta, quam indigenæ Yucatanæ quondam ex omnibus vicinis provinciis religionis ergo crebrius adibant: abeſt autem à continenti leucas quatuor; patetque in lon-

longitudinem quidem quindecim, in latitudinem vero quinque; distatque ab æquatore gradus circiter viginti versus Septemtriones. Indigenæ eadem lingua, moribus atque institutis utebantur, quibus reliqui Yucatani. Hanc insulam primus adiit Franciscus Hernandes, & post illum Ioannes de Gryalva anno cIↄ Iↄ XVIII, & nomen *S. Crucis* eidem imposuit, quod tamen hodie videtur obsolevisse. Sequentibus deinde oras quæ dextræ sunt, in interiori freto *Hondurensi* (ita enim sinus ille, de quo ante, hodie appellatur) tres minores insulæ obviæ fiunt admodum vadosæ, quas à forma *Triangulum* vocant: è regione Lacus *Bacalal*, qui in continenti jacet, triginta leucis ab altero Lacu qui *Chetemal* dicitur. Reliqua ora ad oppidum *Salamancam* usque, ad eundem modum pluribus insulis obtegitur; quarum una *Patoia* dicitur, haud longe à brevibus, quæ naucleri haud vana monentes *Quirasuenno*, id est vigila, nominant; altera *Zaratan*: tertia *Lamanay*; ultima denique *Ylbob* in interiori Sinus hujus gremio; quarum præter nomina vix quicquam innotuit. Atque hactenus ora Yucatanæ ad Austrum sive Africum pertinet.

TABASCO.

Termini. PROVINCIA *Tabascensis*, fines jungit ad ortum cum Yucatana, cujus & præfecturæ annumeratur, ad occidentem cum *Guazacoalco*; ad austrum dividitur montibus à *Chiapa*, *Vera pace*; ad arctum habet mare septentrionale, sive Fretum Mexicanum. *Extensio.* Patet, secundum oræ maritimæ ductum, in longitudinem circiter leucas quadraginta inter ortum & occasum; in latitudinem vero totidem pene, ab ora ad montana Chiapensis provinciæ.

Qualitas. Solum maxima parte planum est & uliginosum, crebris paludibus & stagnis ubique pervium (in quibus varii pisces, etiam vastæ molis nutriuntur, imprimis manati & Testudines marinæ) nihilominus pluribus nemoribus & lucis opacum. Cœlo est perquam humido, siquidem fere novem mensibus continuis hic pluit, præfervidoque, unde quidem hic ingens molestissimarum culicum copia generatur. Ceterum solum hic uberrimum, non modo armentis pabulum abunde subministrat, sed & maizium & cacao (harum regionum divitias) reddit cum maximo fœnore. Indigenæ enim ab Hispanis edocti, jam dudum terram colere, sementem facere, greges armentorum pascere & peregrinas arbores atque fruges cœperunt colere; unde hic plurimæ hodie vites, ficus, aurantia mala, citreaque & similes fructus repeririuntur; præterquam quod sylvæ ipsorum sponte sua optimos fructus producant: inter quos memorant *Mameyes*, quem fructum Oviedus describit inter fructus Insulæ Hispaniolæ, hoc modo: est optimus fructus, rotundus ut plurimum, pugni magnitudine, cortice aspero, coloris leonini, habens officula interdum bina, interdum terna, in medio sui tenui pellicula cooperta, coloris castaneæ, saporis amari instar fellis; ambit hæc ossa caro colore fulvo, & sapore mali persicæ: arbor quæ hos fructus fert, procera est, pulchra foliis nucis, sed longe majoribus. item *Zapotes*; Arbor quæ hos fructus fert, dicitur in Nova Hispania *Cochiz Tzapotl*, hanc Fr. Ximenez ita describit: est arbor grandis, deformis, foliis Aurantiæ mali, raris & ternis per intervalla; trunco variegato notis quibusdam albis; floribus exiguis & flavis; fructus illius refert figura malum cotoneum, & interdum est illius molis, Hispanis dicitur *Zapote blanco*: est edulis, grati saporis; at vero non admodum salubris, officulum illius est lethale venenum. Item *Aguacates* & *Guajabos*, de quibus jam ante, aliosque, & odoris suavitate & saporis gratia præcellentes. Sed unam imprimis habet arborem domesticam, quantivis pretii, quam vocant *Xocoxochitl*; quæ est arbor grandis, foliis mali aurantiæ, fragrantissimis; floribus rubris instar granati, odore item aurantiorum, grato juxta ac suavi: fructibus rotundis & racematim pendulis, qui initio quidem sunt virides, sed postea rufi, & ad extremum nigri; acris saporis & mordacis, bonique odoris; calidi & sicci in tertio gradu, ita ut piperi substitui, & pro carpobalsamo in officinis possit obtrudi. Hispani vulgo vocant Piper Tabascense. Corroborat cor & ventriculum; amicum est utero; discutit flatus; aperit obstructa; movet urinam & menses; succurrit cholicis & nephriticis doloribus: consumit humores crassos & viscosos, & fugat rigores febrium. Maizium hic bis quotannis, interdum & ter, colligitur: Oryzam quoque & milium haud maligne fert tellus, uti & omnimoda olera. Abundat hæc provincia tigribus, leonibus, cervis, damis, apris, cuniculis, armadillis & similibus animantibus. Maxima quoque hic avium copia, & infinita varietas. Gossypium licet passim hic nascatur, tamen id minime curant indigenæ, sed vestes & alia necessaria petunt ut plurimum è Yucatana; ipsi pascendis vaccis atque porcis se occupant; & imprimis *Cacao* fructibus custodiendis, quos ægerrime, quum maturescere incipiunt, contra simiorum & sciurorum furta, tueri possunt. Mosquiti hic tam frequentes tamque molesti, ut somnum capere nisi sub reticulatis tectoriis, vix liceat.

Incolæ. Fuit quondam hæc provincia longe frequentissima indigenis, qui jam magnam partem pestilentia atque aliis morbis interierunt, & imprimis pessima illa consuetudine frigida se abluendi, quocunque tandem morbo tenentur; & quum Christianis legibus plures uxores ducere prohibeantur, tantum hodie quantum olim incrementum sumere nequeunt. Cibo quidem dum gentiles essent parco utebantur, potu verò largo admodum se ingurgitabant, præsertim illo quem è *Cacao* conficiebant admista pollenta; itemque altero è mayzio cocto, acidiusculo & in magno æstu potari pulcherrimo. Postquam autem Hispanorum moribus imbui cœperunt, & magis conjunctim in pagis degunt, & statis horis cibum capiunt, bovillis & porcillis carnibus victitantes; & potu è Maizio cocto è Cacao, variisque aromatibus condito, quem vocant *Cocolaten*, utentes.

Denique tribus linguis vulgo utuntur; quarum prima appellatur *Chontal*, verborum copia insignis,

gnis, expedita & maxime communis: altera est quam *Zoques* usurpant, qui montes incolunt, qui provinciam hanc dividunt à *Chiapa*: Tertia denique *Mexicana*, quam plurimum à præsidiariis *Mexicanis* acceperunt, quum duo munimenta *Zimatlan* & *Xicalango*, in ipsorum finibus tenerent; quam hodie lubentissime usurpant, partim quia cultior est, & toti Novæ Hispaniæ communis, maxime autem, quia religiosi varias cantilenas hac lingua populo tradiderunt, quibus summopere delectantur.

Oppidum Vittoria. Vnicum in hac provincia oppidum incolitur ab Hispanis, quod gentili nomine quidem *Tabasco*, sæpius tamen *la Villa de nuestra Señora de la Vittoria* nominant, in memoriam prælii prospere juxta hunc locum à Cortesio contra indigenas pugnati, quum primam in Novam Hispaniam expeditionem susciperet; & non raro simpliciter *Vittoriam*. Distat à *Ciudad Real* oppido provinciæ Chiapensis septuaginta leucas, ad quam provinciam primum adverso flumine Gryalva subeunt leucas quadraginta, dein terrestri itinere per asperos & frigidissimos montes triginta: ex hisce montibus multi amnes descendunt in provinciam Tabascensem. Idem distat à Metropoli Mexicana terrestri itinere leucas centum & sexaginta, maritima ad Veram Crucem, & inde porro terrestri centum & quadraginta: à Campechi mari quinquaginta.

Flumina. Flumen *Gryalvæ* amplissimum est, & intra fauces supra octo orgyias altum, in ipso ore vadosius, & maris accessu cum pernici amnis decursu colluctante, vorticosum & aditu perdifficile. Descendunt in hoc quinque alii amnes, præter innumeros torrentes & lacuum emissaria. Exonerat autem se in altum duplici ostio, quorum unum quartam milliaris partem latum, oram quæ hic inter Ortum & Occasum jacet, dividit per transversum, & devolvitur rectà ab Austro in Arctum: alterum properat ab Africo ad Aquilonem.

Tribus autem à jam dicto oppido leucis, aliud flumen per duo æstuaria Oceano miscetur; quorum unum *Gryalva* veluti è propinquo salutato, cubito se flectit, raditque pagum *Tabascillo*, veteris municipii *Pontonchan*, quod Cortesio famosam interpretem Marinam dedit, reliquias. E regione hujus porro hujus pagi, torrens *Tacanis*, per Lacum quendam, pergit ad flumen *S. Petri & Pauli*, quod est alterum hujus provinciæ flumen satis validum; sed angusto ostio, quod ad arctum patet, profundum & limpidissimum, optimosque pisces magna copia nutriens: ripas illius tegunt vernantes sylvæ, in quibus plurimæ feræ capiuntur. Per torrentem vero illum, Mexicani, olim quum provinciam hanc suis præsidiis tenerent, navigabant lintribus monoxulis ad arcem *Xicalango*; unde & lacui nomen ab Hispanis datum *El lago de Xicalango*. Ex hoc lacu fluvius *Ystapa* egreditur versus Eurum, navigabili alveo, quem lintribus descendunt ad *Xonutlam* ii qui Yucatanam petunt.

Venti. Denique à mense Septembri ad exitum Martii ora maritima hujus provinciæ valde infestatur à ventis qui ab Arcto, Coro atque Aquilone perflant; ita ut illis mensibus cum summo discrimine hic navigetur; reliquis autem mensibus hic regnant Subsolanus atque Vulturnus; raro Auster, qui hic supra modum insalubris, & cerebro gravis.

GVATIMALA.

NOVÆ HISPANIÆ, quemadmodum hodie ab Hispanis accipitur pro Conventu Iuridico peculiari, contermina est Provincia seu Conventus Iuridicus *Guatimalæ*, ab urbe & provincia principali ita agnominatus, postquam Iudices regii fixas sedes in civitate *S. Iacobi de Guatimala* posuissent; ante enim *Audiencia de los Confines* dicebatur, & longe angustioribus limitibus continebatur; quippe non nisi Nicaraguæ & Guatimalæ provincias comprehendens. *Termini.* Hodie autem quicquid terrarum inter extremos *Tecoantepeces* fines & extimos *Costæ Ricæ* limites versus Ortum interjacet, hujus Conventus Iuridici tribunali subjicitur. *Magnitudo.* Ita ut secundum orarum quidem ductum ad mare Pacificum sive meridionale, supra trecentas leucas inter Eurum & Corum in longitudinem se extendat, secundum rectam vero lineam inter ortum & occasum haud supra ducentas & quadraginta: nimirum ab octuagesimo quarto longitudinis gradu ad nonagesimum octavum, facto initio à Meridiano Toletano, ut ferè numerat Herrera. Latitudo illius valde inæqualis est, ubi autem latissima est hæc provincia, patet centum & octuaginta leucas, nisi forte Herreram ratio hic fefellerit. Atque ita sumta provincia & intra hos limites, complectitur tredecim provincias particulares; Chiapam, Soconuscum, Suchitepecum, Guatimalam propriè dictam, Veram Pacem, Yzalcos, S. Salvatoris & S. Michaëlis provincias, Honduras, Chulutecam, Nicaraguam, Taguzgalpam & Costam Ricam. In quibus provinciis omnibus indigenæ barbari jam olim quam plurimis & diversissimis linguis utebantur.

Provinciæ. Porro hæ provinciæ diversis temporibus & à diversis primum fuerunt inventæ; Nam *Gil Gonzalez Davila* primus anno 1522 adiit *Nicoyam*, cujus indigenæ statim fidem Christianam amplexi, idola aurea quæ possidebant, Præfecto ultro tradiderunt. Deinde & *Nicaraguam* est ingressus, & ejusdem Regulum permovit ut cum aulicis suis fidem Christianam amplecteretur.

Honduras primus quidem viderat Columbus; sed hæc provincia, ut fere reliquæ, auspiciis Hernandi Cortesii à variis tribunis militum fuerunt lustratæ; quædam etiam maximam partem ab ipsomet Cortesio.

Inter multas, quas Nova Hispania habet arbores, una est, quæ fert famosissimum illum in toto

toto hoc Americæ Septentrionalis tractu fructum, qui vulgo appellatur *Cacao*. De hoc fructu ita Acosta: *Cacao* fructus minor est amygdala, sed compactior, totusque non ingrati saporis; tanti non modo à barbaris, sed & ab Hispanis fit, ut inter ditissima commercia in Nova Hispania meritò annumeretur; nam quum siccior sit fructus, diu conservatur, nec facile corrumpitur, & majores aliquot naves hisce fructibus onustæ è provinciis *Guatimalæ* singulis annis solvunt. Hisce autem fructibus in hisce provinciis passim utuntur pro nummis; una quippe tres, quinque, alia triginta, alia centum cacais venundatur; eosdem & pauperibus in eleemosynam erogant. Sed principalis usus est in potu quem ex illis conficiunt, *Chocolaten* vocant, insanum in modum ab incolis harum regionum dilectum, & in summo precio habitum; quum iis qui non assueverunt, spuma supernatans, & fecum instar ebulliens, merito nauseam moveat: hoc potu indigenæ hospites suos, etiam magnates, excipiunt; hunc Hispani, sed magis Hispanæ, ita deperеunt, ut postquam semel illi assueverunt, se sine illo vivere posse negent. Hunc potum variis modis ita miscent, ut unus calidior, alter frigidior, tertius denique inter utrumque medius sit; nam & aromata admiscent varia, & præsertim multum piperis sive Axi; etiam pastam quandam ex iis componunt, quam pectoris & stomachi vitiis, atque catharris mederi volunt, licet apud eos, quibus hæc opinio non est veluti agnata, difficulter inveniat fidem. Passim integros harum arborum lucos colunt, uti in Hispania vineta aut oliveta; maxime autem illis abundat *Guatimala*.

Cacao.

Chocolate potus.

C H I A P A.

Termini.

Episcopatus & Provincia *Chiapæ*, in mediterraneis sita est, & ad Austrum *Soconusco*, quæ provincia ad mare Meridionale sive Pacificum jacet, clauditur; ad Occasum extremis Novæ Hispaniæ finibus, ad ortum Solis & Septentriones *Tabasco* & provincia *Veræ Pacis*: patetque in longitudinem inter ortum atque occasum leucas quadraginta, & paulo pauciores in latitudinem. Incoluerunt illam olim quatuor nationes, linguis plurimum inter se diversæ, *Chiapanenses*, *Zoques*, *Zeltales* atque *Quelenes*.

Extensio.

Incolæ.

Chiapenses, non modo inter hos populos primi censentur, sed & reliquis Novæ Hispaniæ populis ingenio & moribus præstant: nam & generosos atque optimos equos alunt, domantque; In musica atque pictura cæterisque mechanicis artibus excellunt: humanissimi sunt, & urbanioribus moribus, proceresque singulari obsequio venerantur. E Nicaragua, ut ferunt, provincia oriundi, huc jam olim transmigrarunt, sedesque posuerunt juxta petrosum collem, haud longe ab eo loco quem hodieque tenent.

Hispani postquam harum regionum sunt potiti, hic percommodum locum sibi elegerunt, in convalle rotunda, undique montibus circumvallata, plana, & quatuor semitis oportune divisa; in cujus medio mons eminet, ad cujus radices, qua orientem spectat, urbem condiderunt, quam vocant *Ciudad Real*; septuaginta leucis ab oppido *S. Iacobi de Guatimala* versus Corum; & totidem pene ab urbe *Nuestra Señora de la Vittoria* provinciæ Tabasco; à qua ad urbem Chiapensem iter est, primum adverso flumine *Gryalva* leucis quadraginta; deinde per altissimos & asperos montes, & valles multis amnibus riguas, quæ utramque provinciam dirimunt. Hæc urbs *Ciudad Real* singulari Regis Hispaniarum privilegio regitur à magistratibus urbanis, quos vocant *Alcaldes*. Ecclesiam habet Cathedralem, & monasterium; ambiunt illam multi Indorum pagi, & imprimis *Chiapa*, à qua non modo reliqua vallis; sed provincia nomen sortitur. Vallis autem hæc inter utrumque mare pene media censetur, ab utroque circiter sexaginta leucas dissita, octodecim gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum; frigida est & sicca, salubrique quidem aëre, sed subtiliori, ideoque neque limonum neque aurantiorum ferax; sed pomorum, pirorum, cotonearum, persicorum, cæterorumque fructuum qui in frigidioribus regionibus nascuntur, tritici denique & Mayzii longe feracissima, ob fimentorum ad agros stercorandos copiam.

Hispanorum colonia.

Ciudad Real.

Secundi populi sunt *Zoques* sive *Zoaques*, horum provincia viginti quinque pagis sive municipiis hodie habitatur, quorum præcipuum *Tecpatlan*, ubi Dominicani monasterium collocarunt: hæc provincia calida est atque humida, ob imbrium frequentiam, & amnium atque torrentium multitudinem, pene invia, pisciumque propterea optimorum copia dives.

Zoques populus.

Tertii *Zeltales* tredecim pagos incolunt, popularis regiminis in modum; solum hic uberrimum est, & Mayzii feracissimum, unde multi hic porcorum greges aluntur: abundat melle atque gallinis; Coccinilla quoque, qua ædes suas pingunt, & gossypium suum inficiunt, nullo præterea emolumento; denique *Cacao*. Multi hic quoque amnes labuntur, sed modici: montes autem sunt altissimi, qui ipsos à *Lecandonibus*, *Zoquibus* & *Yucatana* provincia separant. *Lecandones* isti nudi agunt, juxta paludes, inter prærupta & confragosa montium juga ad limites Yucatanæ, asperi moribus & indomiti, Hispanisque supra modum infesti.

Zeltales.

Quarti *Quelenes* viginti & quinque pagos incolunt, quorum principalis *Copanavaztla*, ubi Dominicani cœnobium habent; aër hic temperie est calida atque sicca; solum tritici & aliarum frugum Europæarum ferax: armenta hic multa, quare & optimos caseos premunt: Ad hanc denique provinciam pertinet *Quebrada Rica*, sic dicta ab Hispanis, quod olim magnam vim auri hic eruerint: ab una parte Soconusco, ab altera solitudini Lecandonum contermina est hæc *Quelenum* provincia.

Quelenes.

Quebrada Rica.

Principalis Chiapæ fluvius descendit versus Arctum, & *Quelenum* provinciam secans juxta *Copanavaxtlan*, multis subinde amnibus acceptis, exonerat se in mare per Tabascum: Quidam illum juxta pagum *Oztutan* terra absorberi volunt. Hic fluvius animalia quædam nutrit, quæ nusquam præterea reperiuntur, similia simiis, cauda oblonga & pelle maculosa instar tigrum; latent ut plurimum sub undis, raroque emergunt, barba-

Fluvii.

barbaros, dum flumen tranant, cauda cruribus circumdata, submergere sueta: neque equis abstinent; enectos tamen devorare nondum àquoquam observatum: Indigenæ hujus periculi gnari, securiculas secum portant, ut caudis amputatis se expediant.

Alter hujus provinciæ amnis, quem *Rio Blanco* vocant Hispani, injecta ligna lapidea crusta sensim obducit, cæterum limpidus, & potari innoxius.

Fontes mirabiles. Inter Chiapensis provinciæ decora, maxime illustria sunt diversorum fontium miracula; In pago *Cazacualpa* sesqui leucâ ab urbe primaria, fons visitur limpidus, qui eodem quo Oceanus modo singulis sex horis crescit & decrescit, quod illi à mari, quo longissime abest, accidere minus verisimile est. In *Tasixa* agro fons triennio integro, licet parce admodum pluat, abunde scaturit; proximo verò triennio, licet vel maxime pluat, arescit. Quinque autem ab urbe leucis fons visitur, qui æstivis mensibus exundat, hibernis plane deficit. Haud longe à pago *Cinacatan* fons est exilis, cujus aquæ affectibus, qui caustica remedia flagitant, medetur; potæ vero, aves, aliaque animantia enecant.

Specus. Iuxta pagum *S. Bartholemæi*, in provincia Quelenum, terra hiatum quendam instar putei aperit, in quem si lapidem vel minutum dejicias, ingens tumultus cietur, statimque, licet sereno & tranquillo die, tanta & tonitrui similis procella emicat, ut procul audiatur, & vix ferri possit. Quod & de specu in Dalmatia prodidit Plinius.

Denique, ut alia omittam, in *Chicomuzelo* pago caverna jacet, aditu angusto, intus vero amplissima, planicie peramœna, & lacu ad unum latus ita limpido, ut intuentium oculos fallat, immobili præterea & juxta ripam duas orgyias alto.

Provinciæ Qualitas. Porro provincia hæc Chiapensis olim valde floruit, ob auri quod eruebatur copiam: neque hodie desunt auri venæ, sed mancipia desiderantur quæ effodiant. quamplurima quoque occultat argenti, stanni, hydrargyri, ærisque metalla, hactenus neglecta. Chiltonus Anglus, prodit in suis commentariis, principalem hujus provinciæ urbem appellari gentili nomine *Sacatlan*, ibique, *Sacatlan.* Episcopum & circiter centum Hispanos habitare; magnum hic esse gossypii proventum, è quo indigenæ pannos texant, quos ipsi pro tributo Hispanis pendunt, Hispanique divite commercio ad Novam Hispaniam traducunt. Quatuordecim ab hac leucis alterum jacet oppidum, *Chiapæ* nomine, generosorum equorum propagine, & educatione celebre.

Ab hoc ad Novam Hispaniam tendentibus, iter est per editissima montium juga, usque ad extremos hujus provinciæ terminos, ubi *Ecatepec* (quod nomen barbarorum lingua sonat Venti montem) in tam vastam altitudinem se attollit, ut utrumque Oceanum è summo vertice conspici posse affirment: hunc pene novem milliarium itinere ascendi, idque potissimum noctu, quia Sole oriente tam validæ procellæ ut plurimum incumbunt, ut in jugis illius consistere, aut iter agere, impossibile videatur; à radicibus denique illius ad Tecoantepec primum Novæ Hispaniæ oppidulum leucæ numerantur quindecim. Atque hæc de provincia Chiapa dicta sunto.

SOCONVSCO
ET SVCHITEPEC.

Situs. CHIAPÆ provinciæ proxima est versus Eurum & Austrum provincia illa quæ barbaris dicitur *Soconusco*, secundum Oceani Meridionalis oras, circiter quinque & triginta leucas in longitudinem porrecta, & haud multò pauciores in latitudine patens. *Termini.* Limites habet ad ortum quidem Guatimalam proprie dictam, ad Septentriones Veram pacem, ad occasum Tecoantepec ultimum Novæ Hispaniæ terminum. *Qualitas.* Solum omne feracissimum est earum arborum quæ ferunt *Cacao*, atque hæ præcipuæ illius provinciæ divitiæ, quas ob maris vicinitatem facili admodum commercio, cum opulentioribus Novę Hispaniæ provinciis permutant: nec eorum quæ seruntur impatiens est regio, præterquam tritici.

A mense autem Aprili ad Septembrem assiduis procellis atque imbribus obnoxia est regio, tantaque torrentium & rivulorum vis de montium jugis in convalles & planiciem devolvitur, ut itinera omnia inundentur, & aqua restagnante invia fiant. Vnde illi qui è Nicaragua aliisque orientalioribus provinciis versus Novam Hispaniam iter agunt, hisce mensibus aliò deflectere coguntur, quum reliquis mensibus per hanc provinciam longe expeditius & compendiosius iter habeant.

Guevetlan. oppidum. Vnicum oppidum ab Hispanis habitatur, quod gentili nomine à barbaris juxta atque Hispanis appellatur *Guevetlan*, olim à Petro de Alvarado, dum harum provinciarum Præfecturam obtineret, conditum. Cæterum ipsa Provincia habitatoribus valde est infrequens, paucissimi enim Hispani hic habitant; Indigenæ autem opum suarum fiducia, quas ex *Cacao* commerciis hauriunt, supra modum sunt arrogantes & feroces. Regi tamen Hispaniarum tributum pendunt, videlicet *Cacao* in singulos annos ad minimum quadringentas cargas (unaquæque autem carga capit quatuor & viginti millia *Cacao* amygdalarum, & in civitat Mexicana ut plurimum æstimatur triginta regalibus argenteis.)

Suchitepec Provincia. *Soconusco* ad Orientem proximæ jacent *Suchitepec* & *Guasacapan*, duæ modicæ provinciæ, & incolis admodum infrequentes; maximus quippe illarum pagus, haud supra ducentos indigenas numerat; præcipue illorum divitiæ & merces sunt *Cacao* fructus, quorum tellus feracissima censetur.

Ora Maritima. Ora maritima harum provinciarum *Soconusco*, *Suchitepec* & *Guasacapan*, secundum Oceanum Meridionalem sive Pacificum, initium sumit, septem leucas ab *Amitla* flumine versus occidentem, atque ad *Tecoantepec* & Novæ Hispaniæ fines producitur; quo intervallo varios habet amnes, qui in hunc Oceanum descendunt: Qui quidem hoc ordine jacent, primo *Goatlan*, deinde *Capanarcalte*, mox *Colatl*, *Hazatlan*, atque *Amatitue*, solis tantum nominibus noti; cætera hujus oræ nobis incomperta.

VERA PAZ.

PRovincia cui *Vera paz*, id est, veræ Pacis nomen hæsit, quia non armis, ut fere cæteræ hujus regionis provinciæ, sed Euangelii

gelii prædicatione à Monachis ordinis Dominicani, in Regis Hispaniarum potestatem pervenit, tota est mediterranea; ad occasum *Chiapa* provincia, ad austrum *Soconusco*, ad septentriones *Yucatana*, ad ortum *Hondura* & *Guatimala* proprie dicta, clausa; & triginta aut circiter leucas in longitudinem, & totidem ferme in latitudinem patens. Separatur à Guatimala flumine *Xicalapa*; ab Hondura amnibus, paludidus & freto, quod vulgo *Golfo Dolce* appellant, & hujus provinciæ portus censetur.

Termini.

Incolæ.

Indigenæ, qui jam plerique Christianam religionem amplexi dicuntur, & in paucos pagos, ut commodius à religiosis institui possent, sunt congregati, non ultra viginti sex leucas occupant in latitudinem; cætera adhuc inculta, ab infidelibus & barbaris necdum cicuratis possidentur, *Lecandonibus* nimirum; *Pochutecis* & qui *Acalam* provinciam incolunt, similibusque ferocibus & indomitis populis. Regio montosa est, altis jugis & profundis vallibus, rara planicie, opacis lucis & densis nemoribus maxima sui parte horrens: media sui parte satis commoda cœli temperie gaudet, extremis valde fervet atque æstuat: Mosquitis (ita culicum speciem hisce regionibus valde familiarem vocant) supra modum obnoxia, familiari regionum humidarum & calidarum peste. alioquin optimis fructibus, piscibus, cæterisque ad victum necessariis egregie abundans. Cœlum autem hic valde pluvium, ita ut fere novem mensibus continuis hic pluat; reliquis quoque tribus anni mensibus haud raro imbres decidunt; denique ita nubilis perpetuo obscuratur, ut Sol perraro hic erumpat. Verum lucis aliquot cæsis, quum solum jam indies magis magisque patescat, rariores ascendunt vapores, faciliusque discutiuntur, unde & temperies aëris multum quotidie immutari dicitur. Altissima hic insuper sunt montium juga, & profundæ valles & voragines multæ, regionesque crebris amnibus impeditæ. Innumeri fontes & salubrium aquarum scaturigines, licet nonnullæ acidiores aquas, quædam & ingrati saporis eructent, ob metallorum venas, per quas enituntur.

Regionis qualitas.

Spelunca.

Haud longe à *S. Augustini* municipio inter duos montes spelunca visitur saxea, multorum hominum capax, ore patulo, intus obscura & plana, cum variis cavernis, quæ continuo liquorem quendam destillant, qui in saxum convertitur candidum instar Alabastri, variasque molitur columnas & statuas, raro naturæ artificio: interiora tam acri & subtili frigore rigent, ut ipsa ossa penetrare dicatur; ibidem & confusum aquarum defluentium murmur exauditur, quæ diversis torrentibus erumpentes, primum in profundam abyssum instar lacus se præcipitant, & conjuncto deinceps alveo amnem emittunt, statim ab ipso egressu cymbarum patientem.

Solum hujus provinciæ ob nimiam illam humiditatem maligne patitur triticum Europæum, Mayzium tamen fert bis quotannis, licet & ipsum non raro nimio humore corrumpatur & putrescat: gravibus ventorum tempestatibus, terræ motibus, tonitribus denique & fulminibus hic vexantur. Sylvæ ingentes cedros albas rubrasque alunt, ut & multas aromatiferas arbores, quæ suavem odorem de se fundunt, multas quæ Liquidambar, quæ Animen, quæ Xuchicopal, mastichen & sanguinem draconis, ut vocant officinæ, fundunt. Cannas præterea ingentes producit terra, & nonnunquam centum palmos altas, & ita crassas, ut singula internodia arobam aquæ (mensuram Hispanis notam) capiant: quibus indigenæ in ædificiis interdum pro trabibus utuntur. Arbores quoque, quibus durissima est materies instar ferri, & putredini vel minimum obnoxia; & quibus versicolor est materies, quæ secta ad varios usus adhibetur. Florum odoratorum mira hic varietas, quibus apes pascuntur, quæ hic plurimæ, & non unius generis: unæ quæ aculeis carent & limpidissima mella; aliæ aculeatæ instar Europæarum, quædam & muscis non dissimiles, quæ non malæ, aliæ denique quæ agrestia & cerebrum hominibus perturbantia mella conficiunt: nullæ tamen harum favos operantur, sed mel suum sub arborum corticibus, & ad earum radices in subterraneis cavernulis deponunt: unde liquidius quidem est mel, sed acidiusculum: Hispani illud solent coquere, ita enim & salubrius fit, & palato gratius, ad syrupum ex aurantiis aut cytriis compositum quam proxime accedens.

Animalia.

Inter quadrupedes animantes, quæ hic reperiuntur, maxima est, quam barbari *Beori*, Hispani Dantam appellant; animal vitulo non absimile, sed cruribus brevioribus & elephanti in modum articulatis; anteriores pedes quinque digitos sive ungulas habent, posteriores tantum quatuor; capite est oblongo, fronte angustiori, oculis pro mole exiguis, proboscide palmi longitudine supra os pendula; quum irascitur, erigit se, & diducto rictu dentes suos ostentat, quos habet instar porcorum; aures illi acutæ, cervix contracta, cauda brevis & raris pilis obsita, pellis crassissima, ita ut difficulter manu possit comprehendi, aut ferro pertundi; victitat gramine & silvestribus herbis; barbari indigenæ vescuntur illius carnibus; & venæ sectionem se ab hoc animali edoctos memorant, nam ubi sanguinis nimia copia se gravari sentit, illico petrarum attritu, venas crurum sibi aperit & sanguinem derivat.

Nutrit & hæc provincia leones, sed imbelles, stertunt totos dies in cavernis aut arborum fastigiis, è quibus noctu demum descendunt ad rapinam; celeres quidem sunt, sed timidi, & à barbaris crebro necantur, carne sunt candida nec insuavi, si barbaris credimus, qui illam in deliciis habent; arvinam autem in medicina adhibent, ossibus in festivitatibus pro tibiis utuntur. Tigres hic longe majores & perniciosiores; olim miseros barbaros è tuguriis suis abreptos dilaniabant, quare tantopere illos metuebant, ut se coram illis prosternerent & numinis loco venerarentur: nam & hic, perque totam Novam Hispaniam constans fama est, diabolum superioribus seculis forma hujus animalis se barbaris ostentare consuevisse, unde veneratio orta: Verum postquam Hispani hic sedes fixerunt, & barbaris Euangelii lucem ostenderunt, misso timore, Indi quidem sagittis, Hispani autem potissimum suis bombardis tantam stragem ediderunt, ut jam pau-

pauciores compareant, minusque metuantur.

Reperitur hic & aliud animal, urso corporis mole haud multum concedens, ceterum nigris villis, cauda lata, manibus pedibusque ad humanum modum, facie panda, glabra & rugosa, & simis naribus instar Æthiopum. Simile animal in Brasilia reperiri prodidit Thevetus, manus autem & pedes humanis similes illi non tribuit, sed de hoc alibi. Denique ingens hic simiorum & cercopithecorum multitudo, sicuti & caprarum sylvestrium, porcorum, erinaceorum, armadillorum & similium ferarum. De avibus dicere nihil opus est, quas neque pauciores neque minus elegantes, quam Chiapæ provincia nutrit.

Nulla in hunc diem, quod quidem memoriæ proditum viderim, auri argentive metalla hic ab Hispanis inventa, licet sæpius, levibus quibusdam indiciis ab indigenis decepti, frustra in quærendo operam insumserint, præterquam haud longe à Freto Dulci, ut statim dicemus.

Flumina.

Hujus provinciæ latus quod orientem solem adspicit, infiniti pene rivuli & torrentes, qui ex altis & nivosis montium jugis devolvuntur, intersecant, qui in alveos collecti, amnes plures navigabiles efficiunt, leniterque & sine murmure per patentes & uberes campos labuntur, & à procerarum arborum ramis dextra levaque obumbrantur; fœcundissimi omnis generis piscium, & illarum avium quæ piscibus victitant. Omnes hi fluvii exonerant se tandem in Fretum quoddam longum & latum, quod versus Arctum vel aquilonem desinit in mare sive sinum Hondurensem. Dulce autem appellatur hoc Fretum ab aquis suis dulcibus, licet turbidis & limosis; alit ingentes pisces, & imprimis *Manatos*, atque haud paucos crocodilos. Iuxta hoc fretum aurifodinam fuisse inventam, & sulphuris quoque venas deprehensas, testatur Antonius Herrera.

Fretum Dulce.

Incolæ.

Hispani nullum in hac provincia habent oppidum; quatuordecim tantum, aut, ut aliis placet, septendecim pagos; indigenæ & pauci Hispani ipsis permixti habitant, in quorum uno Dominicani monasterium ædificarunt. Indigenæ olim non minus quam reliqui Americani idiomate plurimum inter se differebant, nunc à religiosis & conjunctim habitare, & uni tantum se assuescere didicerunt; & non parum in urbanitate morum, & Christiana religione dicuntur profecisse. Modicæ sunt staturæ, bene compositis membris, moribus blandis & non invenustis. Marium numerus longe superat, nam fœminas hic minus vivaces esse, quam viros, observarunt Hispani; causa occulta est: nam & nullo pene labore liberos suos pariunt, & sæpe solæ, & in triviis, statimque & se & infantem suum flumine abluunt; sunt fere inopes ob gossypii paucitatem, (quod & multoties ab humidiore tempestate ipsis corrumpitur) & multarum aliarum rerum defectum. Præcipuæ illorum divitiæ sunt variarum avium elegantissimæ plumæ, è quibus varia ornamenta componunt; jam & alias artes mechanicas feliciter didicerunt. De antiquis illorum moribus, & institutis nihil attinet dicere, quum jam omnes abdicaverint, præter solemnes choreas. Reguntur à Prætore urbano, qui mittitur ad hanc provinciam à Conventu Iuridico Guatimalensi. Rarissime adeuntur commerciorum gratia, licet montana Zarçaparilla, Chinæ radicibus, & Mechoacan passim scateant; multique cortices, gummi, resinæ, aliaque simplicia ad medicinam & alios usus idonea hic reperiantur; unus enim tantum, & satis difficilis navigiis ad illos aditus per Fretum Dulce; & quod rei caput, nulla satis ampla utilitatis, aut lucri spes affulget.

Quidam olim per hoc fretum in mare Pacificum penetrari posse, sunt opinati; alii per idem in *Guatimalam* & maritimas provincias pertendere sunt conati; & superioribus annis id tentarunt Angli ducibus Antonio Sherleio & Wilhelmo Parkero, sed frustra: nam quum onerariis suis in alto relictis, cum minoribus cymbis & scaphis hoc fretum essent ingressi, & circiter triginta milliaria cum maximo labore, nec minori molestia, ob culicum infestas punctiones, confecissent, per varios flexus atque reflexus, tandem ad pagum quendam appulerunt, exiguo castello juxta posito munitum, cæterum tum vacuum cultoribus, & è miseris barbaris qui in vicinia degebant, didicerunt Mare Meridionale, secus quam sibi ipsis persuaserant, ab intimo hujus freti gremio, haud paucioribus quam XX leucis abesse; & iter ad provincias maritimas propter saltus & asperitatem montium, qui interjacent, impeditissimum esse; quare voti irriti, & variis languoribus ob aëris insalubritatem supra modum afflicti, ægre ad naves suas redierunt.

GVATIMALA.

Provincia Guatimala.

Provincia quæ proprie *Guatimala* jam appellatur, aut Indorum idiomate *Quatuemallac* (quod nomen putrem arborem denotat) maritima est, patetque secundum littus maris Meridionalis in longitudinem circiter leucas XVII; in latitudinem inter Austrum & Septentriones ut plurimum XXX. Solum hujus provinciæ longe uberrimum est, & mayzii atque gossypii feracissimum: non minus & tritici nostri, aliarumque frugum; licet frumentum hic admodum difficulter in plures annos conservari scribant. Raræ hic quidem pluviæ, sed quum ingruunt, valde vehementes, præsertim à mense Aprili in Octobrem. Venti hic ut plurimum perflant aut ab Austro, aut ab Aquilone; sed ab hoc rarius, neque supra quindecim aut viginti diebus continuis, iique valde frigidi & impetuosi. Multis montibus aspera est regio, multis amnibus impedita, unde & venationi & piscationi peropportuna: Fructuum optimorum tam eorum quos regiones illæ per se producunt, quam illorum quos Hispani ex Europa intulerunt, egregie fœcunda; *Cacao* vero proventu imprimis opulenta: Salis inopia hic laboratur, qui magno sumptu ex arenis quas unda marina lavit, in fornacibus magna flammarum vi excoquitur. Amnes, præter omnis generis pisces, ingentes alunt crocodilos. Pascuis hic imprimis abundatur, unde multa hic prædia rustica, & numerosi armentorum greges; sed valetudine incolentium infamis habetur provincia, ob nimium æstum pariter atque humiditatem: culicum incredibilis multitudo, qui noctu atque interdiu molestissimi sunt hominibus: muscæ quoque &

Soli qualitas.

vespæ

vespæ infinitæ: frequentes scorpii, aliique vermes crassi & hirsuti, qui solo contactu noxii, & non raro lethales judicantur: & quos centumpedes vocant non minus formidabiles; quanquam Fr. Ximenez, qui hosce à Mexicanis *Coyayahual* appellari scribit, dicat hunc vermem, siccum, & aqua dilutum fractumque, utiliter maxillis inungi ad dolores dentium mitigandos; esse autem vermem valde durum, superiore parte fulvum, pedibus è candido purpurascentibus, quos habet quam plurimos, unde is ad centum pedum species refertur. Præterea serpentes, viperæ, aliaque reptilia venenata. Apes hic plurimæ, quæ mel album & ceram conficiunt, nec tam acriter pungunt quam Europææ.

Fert hæc provincia Balsamum, aliumque liquorem aromaticum instar olei (quem Gomara tradit è monte profluere) & sulphur absolutissimum. Præstantissimum denique Anir sive glastum, quod hujus provinciæ nomine celebratur.

Michatoya fluvius. Provincia hæc dirimitur à *Suchitepec* & *Guasacapan, Michatoya* flumine, quod è lacu *Amitatan,* quatuor ab urbe *S. Iacobi* leucis, se præcipitat ab altissimis rupibus in profundam & concavam cavernam, in cujus superiore parte infiniti psittaci nidulantur, grandesque & noxii vespertiliones, qui & vitulos enecant, exsugendo illorum sanguinem; neque hominibus, si dormientes offenderint, parcunt: atque horum tantus est numerus, ut ob damna quæ quotidie pecori inferunt, indigenæ vicina prædia deserere fuerint coacti.

Incolæ. Indigenæ hujus provinciæ valde sunt pusillanimes & abjecti; lingua Mexicana omnibus communis, licet propriam habeant. Plus quidem quam reliqui barbari in religione Christiana & civili conversatione profecerunt: verum si metus absit, rursus facile ad gentiles suos ritus & barbaras consuetudines relabuntur. Mares rudiores sunt, sed optimi sagittarii; fœminæ paulo urbaniores, & nendi peritissimæ.

Lacus. In regione hujus provinciæ quæ *Nesticpaca* dicitur, lacus quidam sunt, quos è sulphureis venis scaturire, aquarum gravis odor manifestat; & sulphuris fragmenta juxta ripas coagulata; pascua autem quæ hos lacus ambiunt, & rivulos ex iis accipiunt, egregie nutriunt equos, & ex gracilibus & invalidis reddunt robustos & pingues.

Anno primum cIↃ IↃ XXIV hæc regio à Petro de Alvarado domita, & in provinciam fuit redacta, ipsoque superstite multum floruit; verum ipso extincto multum remisit de pristino splendore, quem tamen postea commerciorum opulentia recuperavit, ut hodie felicioribus provinciis annumeretur: *Portus.* Vnicum tantum portum, eumque non satis tutum, huic Provinciæ tribuit Herrera, quam vocat *Yztapam*; in quo ipsum falli manifestum est, nisi intelligat de portu aliquo ad mare Septentrionale, ad quod tamen hæc provincia non pertingit; alibi autem *Yztapæ* fluvii & portus meminit, haud longe à fluvio Gryalvæ, per quem olim merces Europeæ ad hanc provinciam subvectas fuisse, verisimile est, priusquam Fretum dulce aliique aditus Hispanis innotuissent: de portubus ad mare Meridionale mox dicturi sumus.

YZALCOS.

Termini. Provincia *Yzalcos* capit initium à flumine *Guacapa*, & terminatur ad *Gueymacum* & oram maritimam quæ vulgo *Tonula* dicitur. Patet in longitudinem secundum oræ maritimæ ductum leucas octodecim: *Qualitas.* Solo atque cœlo provinciæ *Guasacapan* plane similis, earundemque rerum abundantia, & præsertim *cacao* fructibus nobilis.

Mons flammivomus. Habet hæc provincia Vulcanum sive flammivomum montem, cui hisce quinquaginta proximis annis (quum scriberet Herrera) supra viginti stadia de fastigio decreverunt: nonnullis annis tantam cinerum copiam evomit, ut vicinas valles longe lateque cineribus contegat, & *Cacao* hortis & viridariis grave inferat damnum, præsertim versus Austrum, ubi solum magis declive est: plurimi torrentes ab hoc monte descendunt, quorum quidam potabiles, alii noxii & graveolentes: quidam etiam quævis injecta lapidea crusta inducit, juxta pagum hujus provinciæ, quem vocant *Tupam*.

Apaneca locus. Ab *Yzalcos* trium leucarum itinere ascenditur ad locum quendam *Apaneca* dictum, frigidiusculum quidem, optimorum tamen granatorum aliorumque fructuum Hispaniensium, & præsertim tritici feracissimum: juxta hunc Ataco incolitur, ejusdem pœne cœli & soli, venationeque ferarum celebris: *Animalia.* in montanis reperiuntur ea animalia in quorum visceribus Bezoar gigni dicitur: & ursorum parvulorum quædam species, qui rictus loco in extrema proboscide foramen habent parvum & rotundum, è quo lingulam teretem, oblongam atque intus concavam exserunt, qua mel absorbent, aut melle deficiente, eandem juxta formicarum antra arundinis in modum exporrigunt, & incautas formicas miro astu attrahunt atque deglutiunt: damæ præterea versicolores, aliaque animalia, & fere quoque hominibus infestæ.

Herbæ. Multæ hic herbæ nascuntur salubres, & ad usum medicinæ comparatæ, & arbores quæ Mastychen, sanguinem Draconis & Animen fundunt.

Guacapæ regionis qualitas & miranda. *Ataco* proxima est *Guacapa*, regio non minus fertilis, ubi fœminæ barbaræ, optima vasa argillacea, nulla licet instrumentorum ope adjutæ, efformant; eaque limo quodam rubicundo instar Coccinillæ, qui in rivulis ibidem reperitur, elegantissimo colore inficiunt: sunt qui limum hunc bolo Armeniæ comparent, & eundem suspicentur: nam & potus dysenteriæ medetur, & adversus pestilentes morbos insigne censetur antidotum: alii rivuli similem limum, sed nigrum devehunt, quo vasa sua ad eundem modum pingunt. Quodam etiam loco, quem indigenæ infernum vocant, aqua ebullit fervidissima, miro murmure & vario colore; nam hic turbida, alibi limpida, istic rubicunda, & aliis locis flava, aut varie colorata erumpit, prout à venis metallicis, quæ in visceribus terræ latent, tingitur: vapor autem qui exhalat, in bitumen quoddam concrescit: barbari autem ollas suas scaturiginibus admovent ut ebulliant. Ex omnibus hisce scaturiginibus gignitur amniculus, quem à re ipsa calidum

dum vocant, nam illius aquæ pene integrum milliare ab origine ita calorem suum servant, ut equorum & aliorum animalium crura adurant: ad montium radices adhuc plures ejuscemodi fontes visuntur; inter alios lapis quinque ulnas Hispanicas longus, tres latus, & per medium fissus; è cujus fissura fumus evaporat, & si propius accedas, inconditum murmur auditur, tempestate autem ingruente etiam horrendus fragor. Montes ferunt procerissimas quercus, quarum glandes tam patentes calices habent, ut atramentariorum vicem suppleant.

Scorpiones hic inveniri tradunt cuniculorum magnitudine: bufones autem ranis paulo minores, qui arborum ramis instar avicularum insultant, & pluviæ tempore ingentem strepitum excitant. Denique formicæ hic visuntur grandissimæ, quas indigenæ vulgo comedunt; & in foris venales habent.

S. SALVADOR, S. MIGVEL, CHVLVTECA.

S. Salvatoris Provincia.

PRovincia quæ hodie S. Salvatoris nomine gaudet, initium suum sumit à pago *Atiquizaya*, soli fertilitate præcedentibus neutiquam inferior. Indigenæ hic è certis graveolentibus & virulentis vermibus efformant certos pastillos, quos ad varios medicinæ usus usurpant; uti adversus tumores è causa frigida, aliosque ejusdem generis affectus.

Guacapa fluvius.

Guacapa amnis oritur in hac provincia, & circiter septem leucas à fonte suo progressus, fit grandis & navigabilis, atque post tredecim leucarum lapsum miscetur Oceano Meridionali: ita ut nullum aliud Americæ flumen tam exiguo intervallo tantas aquas colligat, aut emittat.

Provinciæ qualitas, & admiranda.

In agris municipii S. Annæ, duo lignorum genera cæduntur, quorum uno tingitur color quem vulgo vocant *Leonado*, altero elegantissime cæruleus. Ad radices autem Vulcani, cujus supra meminimus, haud procul à *Coatan*, lacus se colligit admodum altus, immanibus crocodilis scatens: in cujus medio jacet exigua insula; barbari *Pipeles* dicti, in vicinia degentes, credebant nulli mortalium fas esse illam adire, sine manifesto præsentis mortis periculo, donec Hispani ipsis hanc credulitatem ademerunt, aliquot Nigritas ad insulam mittentes, qui ratibus compactis lacum trajecerunt, ibidemque repererunt idolum quoddam saxeum, fœminæ forma; arasque ad immolandum comparatas; quo factum ut barbari omnem metum, locique venerationem abjicerent.

In finibus *Guaymoco* pagi, plurimæ nascuntur arbores, quæ balsamum edunt; universaque ora, quam *Tonalam* vocant, nutrit arbores admodum firma atque ponderosa materie, è qua in quodam templo reperiuntur columnæ quinquaginta pedes altæ. Indigenæ liquorem Balsami colligunt æstate cortice trunci leviter adusto; Hispani autem per se emanare sinunt: fert arbor illa fructus amygdalis similes, quibus inest succus aurei coloris.

Anguſt aab hoc loco semita pertinet ad oppidum S. Salvatoris, & amnis quidam plus quam sexagies transvadandus est, ad radices usque ingentis Vulcani, qui deficiente, ut verisimile fit, materie, nullis amplius flammis emicat, immani cæterum cratere & dimidiam leucam ambitu complexo, vastaque altitudine: in cujus descensu duo veluti furna conspiciuntur, quorum extimum etiamnum densissimum fumum emittit, tam gravis odoris, ut propius accedentes animo non raro delinquantur. Mons hic ab imis radicibus ad fastigium usque obsidetur ingentibus cedris, pinisque: & passim videntur ambustæ materies, veteris incendii indicia.

Mons ignivomus.

Tres porro ab hoc Vulcano leucas abest *Nixapa* pagus, ubi ramentum cernitur aridi montis (Hispani vocant *el malpays*) è saxis atque ambustis glebis accumulati, atque adeo materie, quam prædictus Vulcanus haud dubiè quondam eructavit, quoniam alterius Vulcani vestigia nulla in vicinia comparent; quod tamen in tanto intervallo fere monstri simile possit videri, nisi ab alio in valle civitatis S. Iacobi de Guatemala, integros ignitorum saxorum montes longe rejectos, recens admodum memoria esset; & in *Nicaragua* provincia, superiore seculo, flamma è novo Vulcano erumpens, integrum montem ingenti ruina super vicinam vallem ita effudisset, ut totam oppleret, & incolas omnes subito vivos inhumaret.

Ab hoc autem Vulcano scatebræ emanant optimarum aquarum, quæ juxta Nixapam in unum se colligunt alveum: ab eodem & mirabilis torrens descendit, qui noctu fluens, interdiu prope montem S. Ioannis veluti absorbetur; aliusque non multum dissimilis visitur in provincia *Chuleteca*, ad meridiem usque scaturiens, & post meridiem arescens.

Ad radices denique hujus flammivomi montis, hodieque visitur antrum rotundum, (craterem fuisse olim, diuque arsisse, faciunt fidem adusti lapides, & solum in ambitu aridum atque effœtum) è quo fons limpidissimus erumpit, ex quo *Cuzcatani* pagi incolæ, qui juxta jacet, suas aquas hauriunt; nec longe ab hoc abest ipsum oppidum S. Salvatoris, de quo nobis sermo est.

Cuzcatan.

Secundum oram maris Australis, ad fluvium *Lempan* usque (qui hanc provinciam à provincia S. Michaëlis disterminat) regio omnis plana est & campestris, pecorique aptissima: sub ipso autem Vulcano de quo modo, quatuor numerantur barbarorum pagi, qui uberrimo *Cacao* proventu certant cum provincia *Yzalcos*; ad Septentrionale vero ejusdem latus jacet vicus *Ystepeque*, scaturiginibus aliquot aquarum nobilis, quæ sulphur & alumen generant, itemque campis nobilis, qui plurimas herbas medicinales producunt.

Chontales gens.

Ab hoc loco incolunt *Chontales*, gens aspera & immanis moribus, cujus ingenia ab asperis montibus & solitudinibus adhuc magis asperantur. Nec procul hinc *Lempa* amnis è lacu quodam egressus, ad Oceanum devolvitur navigabili alveo, per amœnum solum & venatione & piscatu dives; nisi quod cœlo utitur ferventiori, ideoque insalubri. Iuxta ripas hujus fluminis quædam crescunt arbusta, quæ & suavissimos flores ferunt,

Lempa fluvius.

runt & odoratiſſimum gummi, eo non inferius, neque multum diſſimile, quod Benjuin vocatur.

Mimilla. Tribus autem à lacu leucis aditur pagus *Mimilla*, quondam Pipelium, atque aliarum gentium ſacrarium; ubi duæ ſcaturigines exiguo intervallo diſcretæ, una pene ferventes, altera frigidas aquas effundit; multa præterea hic naſcuntur ſimplicia, quæ aromatum vice in cibo atque potu ab indigenis uſurpantur; effoditurque terra quædam inſtar Chalcanthi, è qua atramenta in hiſce regionibus componuntur. Non longe denique à *Cecori*, qua regio hæc verſus aquilonem divergit, vaſtus ſe ſupra vicinos mons attollit, cujus verticem occupat lacus profundiſſimus & magnus, è vicino fonte ſeſe colligens.

Denique in hiſce regionibus frequens eſt damarum quoddam genus, duplici ventriculo ab Authore naturæ donatum, quorum uno cibos digeri, altero putrida ligna recipere obſervatum fuit, quem in uſum, incertum, licet natura nihil fruſtra facere credenda ſit. Barbari indigenæ veſcuntur horum animalium carnibus, licet viſcoſiores ſint, & haud dubio admodum inſalubres.

Hactenus provincias aliquot conjunximus ob vicinitatem, nunc oppida quæ ab Hiſpanis habitantur, proſequemur: quorum facile princeps urbs *S. Iacobi de Guatimala*; utpote Metropolis hujus Præfecturæ, & Conventus Iuridici ſedes.

S. Iacobi de Guatimala, oppidum. Abeſt autem ab Æquatore quatuordecim gradus & triginta ſcrupul. verſus Arctum: à Meridiano Toletano verſus Occidentem gradus tres ſupra nonaginta, ut Herrera annotavit; duodecim, vel ut alii volunt quatuordecim leucis à mari Meridionali. Sita eſt in medio convallis, quæ ab amne interſecatur; inter duos flammivomos montes; quorum unus urbi vicinus, alter abeſt duarum leucarum intervallo, in vertice præalti & rotundi montis; qui utplurimum denſiſſimum fumum exhalare, nonnumquam ignes cineresque evomere, & aduſtos lapides ejaculare ſolet; ubi autem ignis emicare cœpit, terra in ambitu graviter & crebro movetur. Frequentia hic ſunt fulgura atque tonitrua; aër tamen haud minus hic ſalubris: Solum item perfœcundum, bonumque pecori & armentis, quorum maxima hic copia: ager Mayzii ita ferax, ut in patentioribus & riguis arvis quingentos modios pro uno reddat, alibi pauciores, nuſquam, ut ajunt, minus centum. Arborum fructiferarum ingens copia, ita ut merito hujus oppidi ager ſuburbanus inter amœniſſimos numerari poſſit. Oppidani Hiſpanicæ gentis ab Herrera ſexcenti numerantur, præter barbaros & mancipia. Chiltonus Anglus, qui anno 1570 hac iter habuit, numerum prodit longe minorem, nec ſupra ſexaginta Hiſpanos tum oppidum dicit incoluiſſe. Miniſtri regii hic utplurimum agunt; itemque Epiſcopus, qui ſuffraganeus eſt Archiepiſcopi Mexicani: hic & monaſterium Dominicanorum viſitur, itemque alterum fratrum quos vocant *de la Mercede*; & Hoſpitale: denique hic metalla omnia liquantur, funduntur que. Agrum autem Diœceſanum viginti quinque millia barbarorum dicuntur incolere.

Diſtat hoc oppidum à Metropoli Mexicana leucas ducentas & ſeptuaginta, permoleſto itinere, quod per duas ſolitudines agitur, quarum una à *Guaxaca* ad *Tecoantepequen* quadraginta quinque; altera vero à *Tecoantepeque* ad *Soconuſcum* ſexaginta patet in longitudinem leucas. A medio autem Maji, ad medium Novembris, iter hoc fere invium eſt ob aſſiduas pluvias, uligines, atque ſtagna. A *Guazacoalco* vero, qui locus jacet ad mare Septentrionale, abeſt leucas ducentas, itinere item impedito & tortuoſo; olim tamen ab hoc portu merces petebant Europæas, magno ſumtu & longe majore moleſtia; nunc longe compendioſiore via per vallem *Naco*, (quæ tantum leucas quinquaginta diſtat ab hoc oppido Sancti Iacobi) eaſdem ſubvehunt à ſinu Hondurenſi petitas. Hoc oppidum anno 1541 horribili tempeſtate pene totum concidit, quæ ex Vulcano (quem oppido imminere ſupra diximus) intempeſta nocte ex improviſo eruperat: magnam quippe aquarum diluviem, ingentia ſaxa atque integras arbores radicitus evulſas ſecum devolvens, tanto impetu oppidum irrupit, ut ædificia proſterneret, multosque mortales obrueret & miſere ſuffocaret; atque inter alios Præfecti & primi harum provinciarum Domitoris viduam; verum oppidum poſtea reſtauratum, novisque colonis auctum, ob commercia cum Veraguanis, aliiſque gentibus, auro aliiſque divitiis hodie pollere dicitur.

S. Salvatoris oppidum. Oppidum quod hodie ab Hiſpanis *S. Salvador* appellatur, ab indigenis olim *Cuzcatlan*, ſive *Cuzcatan* dicebatur: diſtat ab Æquatore verſus Septentriones tredecim gradibus & paucis ſcrupulis; ab oppido S. Iacobi de Guatimala, quadraginta leucis verſus Eurum; ab Auſtrali denique Oceano & portu qui vulgo *Acaxutla* nominatur, ſeptem. Ad hunc portum naves omnes à Nova Hiſpania ſolent appellere, merces ſuas exponere, & *Cacao* aliosque hujus provinciæ fructus rurſus accipere. Ager ſuburbanus frugum fertilis eſt, cœlumque temperatum & perſalubre. Chiltonus ſcribit hanc primariam hujus provinciæ urbem eſſe, quæ barbaro & antiquo nomine hodieque *Sonſonate* appellatur; & quum illac tranſiret, à ſexaginta Hiſpanis fuiſſe habitatam. Dominicani hic monaſterium habent. Haud procul ab oppido lacus viſitur, quatuor quinqueve leucas ambitu ſuo occupans, piſcium haudquaquam fœcundus; indigenæ provectioris ætatis narrant hunc lacum incredibilis magnitudinis angues olim aluiſſe, qui tamen hodie minime comparent.

La Trinidad municipium. Municipium Hiſpanis *la Trinidad*, barbarorum lingua communiter *Sonſonate* dicitur, & idem nomen vulgo toti provinciæ impartitur; abeſt ab oppido S. Iacobi de Guatimala, leucas ſex & viginti; quatuor autem à portu *Acaxutla*, verſus Africum. Situm eſt in agro uberrimo, & *Cacao* imprimis fœcundo: emporium eſt hujus provinciæ ſingulare, ad quod è Peruvia & Nova Hiſpania merces ſubvehuntur; Dominicani monachi hic Cœnobium habent; ſed barbari qui in agris degunt, ad Diœceſim Guatimalenſem referuntur.

S. Michaëlis. S. Michaëlis municipium sexaginta duas leucas abest ab oppido S. Iacobi, & viginti duas ab oppido S. Salvatoris versus Eurum: duas denique à littore Maris Australis & sinu Fonsecæ, qui municipio huic portum præbet; circiter octuaginta barbarorum indigenarum vici hujus municipii finibus dicuntur concludi.

Xerez de la Frontera. Municipium *Xerez de la Frontera*, quod barbari vulgo provinciæ ipsius nomine vocant *Chulutecan*; situm est in extremis Præfecturæ Guatimalensis finibus, ad limitem præfecturæ Nicaraguæ, pene octuaginta leucas à Metropoli S. Iacobi de Guatimala, viginti aut saltem octodecim à municipio S. Michaëlis versus Euroaustrum, in uberrimo agro, & gossypii atque mayzii aliarumque frugum feracissimo.

HONDVRA.

Honduræ Præfecturæ Termini. PRovincia & Præfectura *Hondura*, uti ab Hispanis communiter appellatur, fines habet ad Orientem quidem Taguzcalpam provinciam, quam Hispani hodie vocant Novam Estremaduram: ad Eurum autem Nicaraguam & illius oppidum Segoviam: ad Austrum atque Africum Præfecturæ Guatemalensis provincias; ad Occidentem Veram Pacem & Fretum Dulce; ad Septentriones denique Oceanum Septentrionalem. Patet inter ortum & occasum in longitudinem, secundum ejusdem Oceani littus, leucas 150: in latitudinem plus minusve octuaginta, à dicto mari ad provincias quæ Mari Australi alluuntur.

Qualitas. Solum hujus provinciæ, aut erigitur in altos montes, aut subsidet in amœnas & fœcundas valles; quæ quondam indigenis fuerunt frequentissimæ, nunc ob intestina bella & mutua excidia à rarioribus barbaris incoluntur: rarissimæ hic planicies visuntur. Agri non modo mayzii, (quod ter in anno, uti & pisa, serere dicuntur & metere) sed & tritici fertiles, & pascendis animalibus idonei. Auri atque argenti metalla in visceribus terræ abscondita, licet indigenis olim aut ignorata, aut neglecta. Denique omni annonæ genere abundat regio, imprimis melle atque cera. Fert autem hæc regio ingentem pulcherrimarum cucurbitarum copiam, quæ quum ab iis qui primi hujus provinciæ oram lustrarunt, in mari fluitantes essent deprehensæ, mare hoc *Golfo de Hibueras*, & provinciam ipsam Hibueram appellarunt, (Insulares enim Hispaniolæ cucurbitas appellabant Hibueras:) sed postea ab altitudine maris juxta præcipuum hujus provinciæ Promontorium, Honduræ nomen provinciæ impositum, quod priore illo obsoleto hodieque perennat.

Fluvii. Præcipuus hujus provinciæ fluvius *Haguaro*, qui haud longe ab oppido Truxillo labitur, grandis & amœnus: ad utramque ripam adsident plures barbarorum pagi; quorum agri bene culti, utpote qui à fluvio opportune rigantur. Cæteri amnes sunt minores, quorum unus, qui *Chamalucon* à barbaris vocatur, Commyaguam præterlabitur, intersecatque suburbanum agrum S. Petri: alter appellatur *Vlua*, qui viginti leucarum spatio per amœnissimas ripas, & bene cultum atque habitatum solum, in Oceanum Septentrionalem descendit. *Vlua.* Omnes autem hujus Provinciæ fluvii, statis anni tempestatibus, ripas suas egrediuntur, & vicinis agris se superfundunt; atque ita non modo pascua, sed & hortos atque viridaria rigant atque fœcundant: quod utplurimum circa festum S. Francisci, aut S. Michaëlis solet accidere.

Incolæ. Veteres harum regionum indigenæ solum longuriis fodiebant, supra & infra recurvis, quo facilius manibus pedibusque anniterentur: admodum tamen parce sementem faciebant; (mira quippe gentis socordia atque segnities) quare ut plurimum aut cum fame luctabantur, aut variis radicibus, omnisque generis animantibus etiam impurissimis vescebantur: In symposiis suis melicrati quodam genere ad ebrietatem usque abutebantur, ebriique multis sceleribus & abominandis vitiis sese polluebant: primoribus solis tum *Cacao* potu licebat uti, nunc omnes promiscue illum usurpant: & Hispanorum consuetudine civilius & cultius didicerunt vivere, & gravioribus flagitiis abstinent. Variis & diversis linguis utebantur, *Chontalium* tamen maxime erat inter eos communis, feræ gentis & moribus maxime incultis: Annum octodecim mensibus definiebant, *Ioalar* sua lingua appellantes, quasi dicas rem fluxam & vertentem; menses singulos viginti diebus absolvebant, licet noctium vocabulo distinguerent. Annum quadraginta diebus ante nostrum inchoabant, ita ut primus tertii eorumdem mensis dies in Calendas nostras Ianuarias incideret.

Hæc provincia hodie suum habet Episcopum; quatuor Hispanorum oppida, & duo municipia, de quibus ordine dicetur.

Valledolid. Præcipuum hujus Præfecturæ oppidum *Valledolid*, (quod barbari sua lingua vocant *Commyaguam*) distat sexaginta leucas ab oppido *S. Iacobi de Guatemala* versus ortum, & circiter quadraginta ab ora maritima Oceani Septentrionalis, ut mirari subeat, quid Herreræ in mentem venerit, illud ad decimum sextum altitudinis Septentrionalis gradum describere, quum portus *de Cavallos* maritimum oppidum ad decimum quintum ejusdem altitudinis gradum collocetur. Situm est autem in pulcherrima & peramœna valle; sub cœlo admodum temperato & imprimis salubri: ager abundat pecore atque armentis, mirabili incremento: in finibus repertæ sunt opulentæ argentifodinæ. In hoc oppido Præfectus provinciæ, ærarii regii quæstor, cæterique regii ministri utplurimum habitant: huc metalla quæ in vicinis provinciis effodiuntur, eliquanda subvehuntur. Hîc Cathedralis Ecclesia & Episcopi domicilium fuit ab anno 1558, à Truxillo huc traducta: denique cœnobium monachorum quos vocant *de la Mercede*.

Franciscus de Montejos hujus provinciæ Præfectus jam ab anno 1539 per Legatum suum Alfonsum de Carceres Coloniam Hispanorum in municipium *S. Maria de Commyagua* deduxerat, loci opportunitate pellectus; quippe ab hoc municipio duodecim numerabantur leucæ, itineris expediti & carris peridonei ad pagum quendam barbarorum;

rum; quem amnis præterlabitur, duodecim itidem leucarum itinere lintribus navigabilis ad portum *de Cavallos*; adeo ut municipium hoc ab utroque mari viginti sex leucas utrimque abesse contingeret. Tam opportuna sedes visa, ut municipes Regi Hispaniarum suggererent, hunc locum maxime idoneum esse commerciis utriusque maris, magno compendio & summa utilitate commutandis; nam & navigationem à portu aliquo ad Mare Australe longe expeditiorem, & breviorem trajectum esse ad Peruviæ metropolin Limam, quam à Panama; & quum Isthmus inter *Nomen Dei* & *Panamam* valetudine commeantium infamis esset, & multorum exitio funestus; hic contra, & aërem salubrem, solum fœcundum & annonæ omnis generis abundantia commeantibus peridoneum; quum & tritici fertile sit, & vitium non maligne tolerans: Pecori optimum ob pascua gramine læta & crebris torrentibus rigua; denique quod rei caput erat, ditissima auri metalla magnam opulentiæ spem ostendere, & municipium hoc in amœnissima valle & quatuor leucas lata conditum, omnibus terræ frugibus abundare; venationeque cervorum, cuniculorum & ejuscemodi animantium excellere. Hæc tum jactata. Haud procul ab hoc loco postea oppidum Valledolid conditum fuisse, verisimile est, inter duo maria, quæ hic tantum tribus supra quinquaginta leucis à se invicem separari dicuntur, à portu de Cavallos ad Sinum Fonsecæ subducto numero.

Gratias à Dios, oppidum.

Gratias à Dios, alterum hujus præfecturæ oppidum, distat à Valledolid triginta leucas pene versus occidentem; anno quidem 1530 conditum à Tribuno militum Gabriele de Rojas, ad necessariam metallicorum, qui auri metalla in illo tractu eruebant, defensionem; sed quum crebris & inopinatis vicinorum barbarorum excursionibus se imparem cerneret, nec à Præfectis Honduræ & Nicaraguæ, ut par erat, auxilia submitterentur, rursus ab ipso fuit derelictum: anno 1536 denuo à Gonsalvo de Alvarado cœpit restaurari. Conditum est super asperrimum clivum: Oppidani colendis agris & tritico serendo dant operam; indefesso utique ob soli duritiem labore. Plures hic muli generantur atque educantur, quibus triticum ad oppidum *S. Salvatoris* & vicina loca subvectant; nec carent præstantibus equis.

S. Petri oppidum.

Tertium oppidum *S. Petri* nomine insigne, triginta itidem leucas distat ab oppido Valledolid versus Arctum vel potius Corum; undecim à portu de Cavallos; & quia portus de Cavallos morbosior est locus, ministri qui Regis vectigalia & portoria colligunt, hic utplurimum consueverunt habitare, & quum naves dimittendæ sunt, ad portum excurrere: Verum Herrera alibi, nescio an sui satis memor, hunc quoque locum valetudinarium facit, utpote præfervido aëre atque insalubri; nihilo secius oppidum hoc commerciis frequens fuisse satis constat, donec Freti Dulcis opportunitas cœpit innotescere, quæ jam hujus luminibus multum officit.

Portus de Cavallos.

Portus *de Cavallos* situs est ad altitudinem quindecim graduum Septentrionalium, ut Herrera prodidit: undecim à *S. Petro*, quadraginta à Valledolid leucis: hîc oppidum fuit, quod ob opportunitatem & amplitudinem portus, quem sinus maris facit, à mercatoribus & Nigritis incolebatur; licet locus valetudine incolarum infamis esset, uti à plerisque inveni traditum. Portus nomen acceperat ab equis, qui ob ingruentem tempestatem hic à nautis projecti fuerant in mare. Vallis *Naco* (cujus jam aliquoties meminimus) abest ab hoc portu versus mediterranea leucas octodecim; metallorum opulenta provincia, & indigenarum frequentia spectabilis: nam ut Herrera testatur, longe optima est totius Præfecturæ provincia, plano atque uberrimo solo, & montibus undique incincto, latis semitis, vernantibus agris, & florum eleganti varietate; frugumque abundantia & amœnitate, Valentiæ Hispaniæ non absimilis. Porro quum hoc oppidum *de Cavallos* aliquoties à diversis nationibus captum atque direptum fuisset, imprimis autem ab Anglis, primum anno 1591 duce Christophoro Neoportio, qui illud penitus exhausit, opimis admodum spoliis deductis, licet paulo ante quatuor naves ditissimis mercibus onustæ inde solvissent; constabat autem tum, ut ille testatum reliquit, domiciliis ducentis: Secundo an. 1596 auspiciis Antonii Sherley Equitis, qui hunc locum inopem & totius Americæ miserrimum à se inventum queritur. Tam crebris hujus oppidi calamitatibus, (præsertim quia portus contra hostium invasiones minime securus est, & ita à natura comparatus ut difficulter possit muniri) factum est tandem ut oppidum penitus desereretur, & oppidani ab Alfonso Criado de Castilla, Conventus Iuridici Guatimalensis Præside, traducerentur ad Amatiquem, octodecim à portu de Cavallos leucis: ubi hodie oppidum est S. Thomæ de Castilla, adversus hostiles incursus egregie munitum.

Vallis Naco.

Truxillo.

Truxillo oppidum satis celebre, abest ab oppido Valledolid leucas 60 versus aquilonem, à dicto portu de Cavallos 40 versus ortum, unam autem à mari Septentrionali; portum habet reductum in intimo sinu, & adversus incerta ventorum egregie tutum, cui nomen *Sant Gil.* Ipsum conditum est super tumulum, inter duos amnes limpidos atque piscosos; inque regione tam æstivis, quam hybernis mensibus, temperata. Ager suburbanus frumenti, pecoris, omniumque rerum copia opulentus: abundat melle & cera: armenta hic valde proficiunt, ita ut vaccæ Hispaniensibus magnitudine & bonitate dicantur præcellere. Vites bis quotannis dant uvas, nam vindemia absoluta statim putantur, atque regerminant, fructusque suos secundo maturant circa festum Nativitatis: denique peregrinæ arbores, Aurantiæ, Limones & similes hic præstantissimos ferunt fructus.

Hoc oppidum ex improviso fuit interceptum ab Anglis anno 1576; secundoque ab iisdem tentatum anno 1596 ducibus Antonio Sherleio & Wilhelmo Parkero; sed irrito conatu, tumultu ab excubitoribus in urbem perlato: locus enim, ut ipsi testantur, ita à natura munitus est, ut non facile aperto marte expugnari possit, prærupto undique tumulo impositus & densis sylvis circumquaque cinctus, quæ nullum iter ad oppidum aperiunt, præterquam unum præcipitem & angustum tramitem, cui porta satis valida atque muni-

munita est, objecta: itaque nisi vigiles inopinantes intercipiantur, nulla ad oppidum capiendum via est reliqua.

Xuticalpa, Vallis. Duodecim ab oppido leucis jacet vallis *Xuticalpa*, auriferis torrentibus quondam scatens, ideoque anno 1530 ab Hispanis Castello contra barbarorum incursus munita.

S. Georgii de Olancho, municipium. Municipium *S. Iorge de Olancho* abest à Valledolid 40 leucas versus Orientem; incoliturque à circiter 40 Hispanis; in districtu illius numerantur sedecim millia barbarorum vectigalium: olim plurimum auri hic fuit inventum, præsertim in fluvio *Guayape*, qui duodecim leucis labitur ab hoc oppido.

Olancho Vallis. Vallis autem *Olancho*, à qua municipio agnomen, valde amœna est, & auri venis locuples; quare diu inter Præfectos Honduræ & Nicaraguæ de possessione illius fuit litigatum, atque adeo collatis signis pugnatum, donec lis judicio Regis Hispaniarum determinaretur.

NICARAGVA.

Termini. PRæfectura Nicaraguæ (quam Didacus Lopez de Salsedo quondam novum Regnum Legionis appellaverat) fines habet, ad occasum quidem provincias præfecturæ Guatemalensis, ad Septentriones *Honduram*, ad ortum sive Eurum *Costam Ricam*, ad meridiem denique Oceanum Australem. *Extensio.* Patet inter ortum & occasum in longitudinem leucas quinquaginta; in latitudinem autem, ubi maxime se diducit, octuaginta. Plures minores provincias sub se complectitur, quæ barbaris nominibus, *Nicoya*, *Nequecheri*, *Mabyte*, *Diria*, *Masaya*, *Managua*, *Cocaloaque* & *Cebeaco* dicuntur: pars quoque Chontalium populorum ad illam refertur; itidemque & *Micorum* atque *Madera*.

Qualitas. Rarissimi in hac præfectura sunt amnes; aëris temperies æstivis mensibus supra modum calida est, hyemalibus humida & crebris tempestatibus obnoxia. Solum utplurimum est planum & curribus ducendis opportunum; tritici quidem infœcundum, quod è Peruvia petunt, cæterum aliarum rerum satis locuples. Armentis vel maxime abundat regio, uti & porcis: capras nutrit raras, nullas oves. Multum gossypii, plurimum *pitæ* hic colligitur: maizii, pisorum, mellis & axi affatim. Mare piscosum admodum; indigenæque plurimum optimi & candidissimi conficiunt salis. Magnam præterea harum provinciarum partem occupant ingentes sylvæ, procerissimis arboribus plenæ, præsertim *Zeybis*, quod arborum genus hic ita luxuriat, ut truncus in tantam crassitiem nonnumquam excrescat, quantam quindecim viri manibus inter se connexis complecti possunt; Herreram authorem habeo. Sunt & hic arbores quæ cerasorum quoddam genus ferunt, è quibus incolæ liquorem instar vini exprimunt. Oviedus scribit hos fructus ab Hispanis appellari pruna, non quod revera pruna, sed quia nonnihil ad illa accedunt; cæterum speciem judicat illius arboris quam alibi vocant Hobum, quum pleræque arbores in hoc Novo orbe perpetuò vireant, hæc certis temporibus omnia sua folia excutit. Idem describit arborem (vel potius, ut ipse loquitur, monstrum arboris) huic provinciæ perfamiliarem, quæ forma foliorum & crescendi modo à Tuna parum abludit, nisi quod truncum habeat rectiorem; cæterum foliis crassis, spinosis, deformibus: fert fructum crassum, magnitudine olivæ, colore coccineo, & subtilibus quibusdam spinis instar pilorum obsitum; è quo barbari pastam quandam componunt, quæ elegantissimo colore coccineo tingit, & à fœminis in fuco usurpatur: folia autem, demtis prius spinis, contusa & emplastro applicata ossibus confractis, suisque modo locis apte repositis, mirabiliter eadem consolidant: Quod à Tunai itidem præstari, aut saltem illius specie, scribit Fr. Ximenes; Recordor (inquit) me legisse in libello admodum antiquo, arboris quæ in montanis nascitur, quam vocant *arbol de las Soldaduras* (id est ferruminatricem) & barbari *Zacanochtli*, (quæ est species Tunæ;) folia contusa & emplastro applicata ossibus confractis, brevi & facile illa consolidare; quod credo effici à qualitate illius glutinosa, frigida & astringente. Hæc ille. Non multum autem aberraverit, qui crediderit Oviedum & Ximenem de una atque eadem arbore loquutos. Cucurbitæ lagenariæ, quadragesimo ex quo satæ sunt die maturantur, quarum maximus hic est usus, ob aquarum & fontium in hisce regionibus inopiam; nec quisquam facile sine hisce iter paulo longius aggreditur. In saltibus denique & nemorosis montium jugis, balsamum, liquidambar, & præstantissima colligitur terebinthina.

Pisces. In vicino mari ingentia cete & monstrosos pisces olim conspectos narrant: Oviedus autem ad littus hujus provinciæ, in sinuoso *Ortiguæ* freto & apud insulas, *Chiram*, *Charam*, *Pocosin* & alias, haud procul à Promontorio blanco sitas, uniones reperiri in conchis quibusdam, à margaritiferis forma & magnitudine multum diversis, rotunditate veris quidem pares, colore tamen & splendore plurimum inferiores, quibus tamen mercatores, insigni fraude, veras adulterare consuescant: conchæ oblongæ, quas barbari stipiti alligare, eisque terram subigere solebant.

Indigenæ. Plerique indigenæ jam linguam Hispanorum callent, eorumque mores & vestitum æmulantur; præter *Chontales*, qui in montanis degunt, agreste & incultum hominum genus, qui nihil dum de prisca barbarie remiserunt; cæteri jam pene omnes artes mechanicas percallent, quum & ingenii solertia inter barbaros excellant, & Hispanis supra modum dediti, atque obnoxii jam dudum fuerint.

Lacus de Micaragua. Inter memorabilia hujus præfecturæ eminet Lacus, (quem Hispani *Laguna de Micaragua* vocant,) tum ob vastitatem, nam si indigenis fides, supra centum & triginta milliaria ambitu complectitur, tum ob accolarum multitudinem, qui vicatim ripis illius assident; æstum suum haud secus patitur quam mare, & licet caput illius haud longius tribus quatuorve leucis ab Australi Oceano absit, tamen in Septentrionalem se exonerat per emissarium, de quo mox dicemus. Alfonsus Calera & Didacus Machica de Zuaso, primi Hispano-

ſpanorum, ſuperatis cataractis (*los Randales* vulgo vocant, ubi aqua adeo perniciter decurrit, ut cymbas in terram ſubducere, atque ita deducere neceſſe ſit) in emiſſarium, atque inde porro in mare Septentrionale penetrarunt. Piſcoſus eſt Lacus, & ingentem nutrit crocodilorum numerum.

Leon de Nicaragua Civitas. Civitas hujus Provinciæ atque Præfecturæ principalis Legio (*Leon de Nicaragua* vulgo) centum quidem & quatuor leucas abeſt ab oppido *S. Iacobi de Guatemala* verſus Eurum; duodecim autem à mari Auſtrali: ſita eſt ad oram magni illius Lacus, de quo jam diximus. Hîc Præfectus ſeu Gubernator Provinciæ & reliqui Regis miniſtri ſua habent domicilia; hic Cathedra Epiſcopi Nicaraguenſis, cum ſuo templo & aliquot religioſorum *de la Mercede* monaſteriis: in Diœceſi autem ſupra centum & viginti millia barbarorum, qui annuatim Hiſpanis tributum pendunt, dicuntur habitare. Tribus autem ab oppido leucis ad Septentrionalem Lacus oram, præaltus cernitur mons faſtigiato vertice, vaſto ore deſuper patens, veſpera atque mane denſiſſimum fumum exhalans, pumiceſque ſulphureos magna copia eructans: Vulcanum vulgo vocant: Terrâ hujus montis cum ſucco *Nacalot* (arboris cujuſdam fructum ita vocari ferunt) mixta, optimum fit atramentum. Quatuor ab hoc leucis in provincia *Maſaya*, pene ad radices alterius Vulcani, lacus jacet exiguus, rotundus, & ultra mille cubitos in profundum depreſſus, præceps & rupibus undique cinctus, ad quem tamen barbari maximis hydriis onuſti deſcendunt, rurſuſque aſcendunt tam dextre ut incredibile videatur. Cæterum hæc urbs condita eſt loco arenoſo, denſis undiquaque lucis circumſepta: non inidonea olim exiſtimata commerciis inter utrumque mare commutandis, quippe quæ tantum ſeptuaginta leucas diſtet à Promontorio Hondurenſi, itinere ſatis expedito (ſi modo Hiſpanis diſtantia ſatis explorata) & medio fere intervallo vallem habet *Olancho*, de qua ſupra diximus in provinciæ Honduræ deſcriptione.

Granada Civitas. Secunda hujus Præfecturæ civitas *Granada*, juxta eundem Lacum ædificata, ſedecim à Legione, viginti quatuor autem à Rejalejo leucis; Provincia, in qua ſita eſt, olim à barbaris appellabatur *Nequecheri*. Franciſcus Hernandez Cordubenſis hîc magnificum templum, & munimentum adverſus barbaros conſtruxit. Sita autem eſt urbs in amœniſſimo & uberrimo ſolo, & cannarum ſacchari feraci; unde hic aliquot machinæ ab Hiſpanis excitatæ, quas *Ingenios* vocant. Non procul ab urbe minor Lacus, à barbaris *Lindiri* dictus, in majorem illum ſe exonerat. Duabusque ab hoc Lacu & ſeptem ab urbe leucis, ingens Vulcanus, quem *Mumbacho* vocant, vaſte attollitur, nemoroſo jugo & fructiferarum arborum feraciſſimo; quibus & tota illa provincia mirifice abundat, inter quas famam meruerunt Zapotes, Plantani & Anones, quarum fructus imprimis laudant, meſpyla ſuaviſſimi ſaporis, ceraſa atque Iacotes, è quibus barbari vinum, Hiſpani autem acetum exprimunt. Ferarum ingens hîc copia, & venatio perquam opportuna.

Segovia. Tertia urbs nova *Segovia* ab utraque prædictarum triginta leucis verſus Septentriones diſcreta, in agro auri venarum ditiſſimo.

Iaën, Civitas. Quarta *Iaën*, triginta ab Oceano Septentrionali leucis, ad Lacus Nicaraguenſis fauces, per quas longo & anguſto, fluminis in modum, meatu, aquas ſuas in Oceanum egurgitat, *El deſaguadero* vocant Hiſpani, & merces Europæas inde à Portu Belo petitas per hunc canalem ad hanc urbem & loca vicina ſubvehunt. *Reialeio Municipium.* Municipium denique *Reialeio*, una à portu, quem *Poſſeſſiones* vocant, leuca, viginti quatuor autem à *Granada* diſtans; ab Hiſpanis quidem ad altitudinem undecim graduum & ſemiſſis collocatur; ab Anglis autem, qui cum Candiſchio orbem circumnavigarunt, ad altitudinem duodecim graduum & quadraginta ſcrupulorum (ſi modo *Rio lexo*, ut illi ſcribunt, idem locus cum *Reialeio* tuto judicatur.) Hîc fere nautæ & fabri degunt; nam & tutiſſimus eſt portus, juxtaque materies ad naves fabricandas aptiſſima, facile cædi poteſt, nulloque pene labore ad littora deduci.

COSTA RICA.

Termini. Provincia atque præfectura *Coſta Rica* fines habet, ad occaſum quidem & Septentriones *Nicaraguam*, ad orientem verò *Veraguam*, utrimque autem & ad arctum & meridiem Oceano concluditur: *Extenſio.* Patet in longitudinem (niſi Herreram hic ratio fefellerit) leucas nonaginta ab ultimis Nicaraguæ finibus ad orientem, ad Veraguam: nuſquam latior quadraginta, aut quinquaginta leucis. *Qualitas.* Ager fertilis, neque auri atque argenti metallorum expers, ut variis indiciis ſibi perſuadent Hiſpani. *Oppida.* Tria tantum, qua oppida, qua municipia ab Hiſpanis in hac provincia habitantur: *Aranivez.* quorum primum *Aranivez* municipium ad Nicoyenſem ditionem refertur, in finibus barbarorum qui *Chomes* appellantur, conditum, & quinque circiter leucis à præcipuis eorundem pagis ſeparatum, paucioribus à mari Auſtrali.

Cartago. Alterum, *Cartago* oppidum, quadraginta leucis à *Nicoya*, viginti ab Oceano auſtrali, & pene medium inter utraque maria, ita ut portum ad ambo obtineat.

Caſtro d'Auſtria. Tertium *Caſtro d' Auſtria* dicitur, quod quum in Tabulis ſuis Geographicis expreſſerit Herrera, nuſquam tamen in deſcriptione ſua, aut alibi, vel levem illius facit mentionem.

Inter fines Nicaraguæ & Coſtæ Ricæ ſita eſt *Nicoya*, quadraginta & octo leucis ab oppido *Granada*, ad oram Oceani Auſtralis, regiturque à Præfecto Nicaraguæ per Legatum. *Chira.* Porro in inſula *Chira*, quæ octo leucarum intervallo continenti hîc objacet, & ad Nicoyenſem pertinet ditionem, plurimi hodie ſuperſunt barbari Hiſpaniarum Regi vectigales. Olim quidem hic tractus Conventui Iuridico Pananenſi accenſebatur, ſed ab anno 1576 Coſtæ Ricæ fuit adjunctus, licet Legatum à Nicaraguenſi Præfecto in civilibus, Vicarium autem in Eccleſiaſticis ab Epiſcopo Nicaraguenſi accipiat; modicum habet portum ad mare Auſtrale.

Hiſce locis olim Colonia Hiſpanorum fuit Bru-

xellæ dicta, quam postea desertam oportet fuisse, nulla enim vestigia hodie illius extant.

Sunt, alii & inter illos Lupus Vazius Lusitanus, qui testantur provinciam *Costam Ricam* montensem esse regionem, vastam atque incultam: quod si verum est, male nomen suum tuetur. Quod superest, ad oram maris Septentrionalis sinum habet unum *S. Hieronymi* nomine insignem; itemque alterum, *de Carabaca* vulgo dictum, ad limites *Veraguæ*. Ad mare vero Australe præter *Nicoyæ* portum, varios sinus, promontoria & insulas à Promontorio *Blanco* ad Angulum *de Borica*, & ultra, quorum omnium supra meminimus.

Ora Maritima.

VERAGVA.

Termini.

VEragua provincia, quæ Guatimalensis præfecturæ & Conventus Iuridici, ad orientem extima est; fines habet ad occasum quidem *Costam Ricam*, ad orientem vero Panamensem Conventum Iuridicum. Alluitur utrimque Oceano, oraque illius Septentrionalis attingit circiter decimum ejusdem altitudinis gradum. Patet in longitudinem inter ortum atque occasum leucas quinquaginta, in latitudinem inter Arctum atque Austrum, ubi minimum, viginti quinque.

Extensio.

Qualitas.

Solum maxima sui parte montense, & densis arborum lucis, crebrisque vepretis pene invium, pascuorum inops, ideoque pecori & armentis inidoneum: neque tritici neque hordei ferax, Mayzii utcunque fertili, uti & herbarum atque olerum: Metallorum vero, præsertim auri, locuples, quod hic passim effoditur, atque è rivis, torrentibus amnibusque hauritur. Indigenæ bellicosi & audaces, Hispanorumque olim acerrimi hostes, quorum imperium adhuc satis impatienter tolerant.

Coloniæ Hispanorum.

Colonias aliquot jam olim in Veraguam provinciam deduxerunt Hispani, quas hic ordine recensebo. Primò, oppidum *la Concepcion* distat à *Nomine Dei* quadraginta leucas versus occidentem, haud procul ab ora maris conditum, quæ arctoam plagam respicit: Hîc Præfectus habitat, cæterique Regii ministri, qui à Conventu Iuridico Panamensi solent constitui.

Secundò; Municipium *la Trinidad*, sex leucis ab oppido *la Concepcion* versus ortum; secundum oræ maritimæ ductum (terrestre enim iter impeditissimum est, & fere invium) ad ripam fluminis *Belen*, circiter tribus ab Oceano Septentrionali leucis.

Tertiò, oppidum *S. Fidei*, duodecim leucarum intervallo ab oppido Conception versus Austrum; hic potissimum aurum liquatur, funditurque; Regiique ministri hic suos habent vicarios.

Quartò, *Carlos* oppidum ad oram Maris Australis, haud longe à littore, verum quinquaginta (ut tradit *Herrera*) leucis ab oppido *S. Fidei* versus occidentem.

Ora Maritima.

Provincia hæc nullum insignem portum obtinet: ad oram quidem quæ ab Oceano Septentrionali pulsatur, habet Sinum *Carabaco* sive *S. Hieronymi*, & magis versus orientem flumen *la Trinidad*, dein flumen *la Concepcion* ac *Belen*, ad cujus ripam Columbum jam olim in animo habuisse coloniam collocare, jam supra diximus.

Ad oram vero quæ Oceano Meridionali prætenditur, habet Promontorium *S. Mariæ*, itemque cornu *de Guerra*, (quod *Gomara* testatur septuaginta leucis distare à Panama,) atque hæc quidem ad orientem; ad occasum autem Promontorium de *Borica*. De insulis quæ in mari Australi objacent, jam supra diximus.

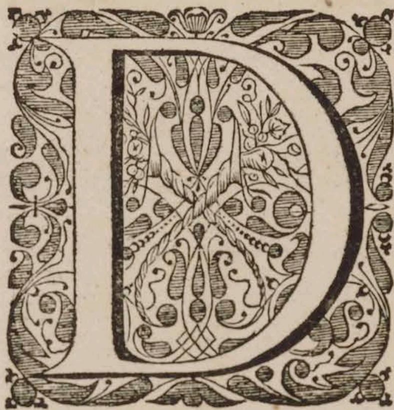
Escudo Insula.

Super est Insula alicujus pretii quam vocant *Escudo*, quæ Septentrionali hujus provinciæ lateri objacet, triginta leucis ab oppido *Nombre de Dios* præfecturæ Panamensis, versus occidentem; novem aut decem millliaria à Continente, ex adverso sinus, cujus gremio oppidum *la Conception* adsidet. Non ambit supra duas leucas, cæterum nemorosa & perennibus limpidissimarum aquarum scaturiginibus ubique rigua: climatis tamen vitio insalubrior, & continuis pene pluviis obnoxia. Sub australi illius latere statio satis commoda est: ab orientali denique cornu aliquot scopulorum brevia in altum sese exporrigunt, navigantibus sedulo vitanda.

INSVLÆ AMERICANÆ.

INSVLA S. IOANNIS DE PORTV RICO.

Sinus.

Distat hæc Insula ab ea quæ Hispaniola vocatur, versus Ortum quindecim aut sedecim milliaria Hispanica (leucas sive leguas vulgo, quarum septendecim cum semisse in gradum computant) ab Americæ Australis Continente & Pariæ promontorio versus Arctum (uti ab aliquibus observatum) centum triginta sex, paulo autem pauciora à *Coquibocoa*, altero ejusdem Continentis angulo. Australe illius latus ultra decimum octavum, Septentrionale paulum intra decimum nonum gradum latitudinis Septentrionalis jacet: Patet triginta (aut, ut aliis placet, triginta quinque) leucas in longitudine, ortum atque occasum inter, viginti autem in latitudine; formæ pene quadratæ, altera tamen parte longior. Cœli temperies perjucunda; (præterquam Decembri & Ianuario) neque nimiis æstibus torretur, nec immodicis imbribus humectatur, nisi forte æstivis mensibus ab exitu nimirum Maji ad Septembrem; Mense quoque Augusto & Septembri gravibus interdum tempestatibus & subitis procellis vexatur, (*Huracanes* vocant,) & ab infesto Aquilone hîc sata nonnunquam aduruntur. Solum dives & pascuis lætum, nisi à Guajabis arboribus plurimum detrimenti acciperet: hæc arbor in aliis quoque insulis atque Continente frequens, fructus fert instar pomorum, cortice subfusco, carne rubente & plurimis granulis referta, quæ delapsa in solum, abundantia fimi & glebæ ubertate, statim succrescunt, tantumque sensim incrementum capiunt, ut planiciem pene omnem sylvarum densitate occupent, & graminis incrementum sua opacitate impediant. Quanquam alias hæc arbor & illius fructus non sit inutilis, ut alibi dicemus. Huic malo accedit alterum longe gravius, quod armenta cæteraque animalia natura sua domestica, ita efferentur ut domari amplius nequeant. Terra maxima sui parte modicis collibus intumescit, media autem pene regione in altissimos montes assurgit (*la Sierra del Loquillo* vulgo vocatur Hispanis) qui ab orientaliori Insulæ cornu, decem supra primariam urbem leucis versus Euronotum, incipientes, uno & continuo ductu per ipsum Insulæ dorsum, ad latus usque Occidentale sese exporrigunt, & haud procul ab urbe S. Germani terminantur.

Magnitudo.

Cœli, Solique natura.

Fluvii.

Fluvii hic frequentes, & præcipuus *Cairabon*: ei proximus *Bayamon*, qui versus Boream descendit, & è regione arcis quæ portui præcipuæ urbis imminet, sinui maris miscetur: *Luisa* deinde atque *Toa* ab uno fonte, qui ad radices *Guayamo* montis scaturiens (quindecim aut sedecim leucis ab urbe versus ortum) uno primum alveo versus Arctum descendit, multos utrimque amniculos recipiens, ad *Cawas* montem usque; ibidemque se dividens, uno alveo Luisam municipium prætérlabitur; altero versus Corum se flectens, & jam *Toa* (nam supra divortium incerti est nominis) in portum ejusdem urbis sese exonerat. Denique *Guiane*, *Arezibo*, *Guabiabo*, aliique; quorum nonnulli haud incommodos portus minoribus majoribusque navigiis aperiunt: præter innumeros torrentes, quorum quidam etiam sunt auriferi; omnium autem opulentissimi & maxime celebres fuerunt *Manatuabon* & *Cebuco*. Non defuerunt olim ditissima argenti aurique metalla, quæ hodie aut sunt exhausta, aut operarum inopia negliguntur.

Arbores.

Præter arbores quas cum cæteris insulis communes habet, quædam hic primum observatæ, inter quas excellit *Tabernaculo* vel *Taborucu*, candidi cujusdam bituminis ferax, ad navigia impicanda peridonei, pictoribus utilis, & ad vulnera, artuumque vitia, quæ è frigore nata, sananda pene singularis. Secundas fert *Maga* ligno durissimo, & cariei quam minimum obnoxio, quo ad fabrilia opera utuntur: nisi forte utraque hac potior censenda est arbor, quam Lignum sanctum vocant, à *Guaiacan* non multum diversa, & eisdem facultatibus pollens adversus luem veneream, si decoctum illius rite sumatur. Accedunt frutices duo: *Higillo pintado*, cujus foliorum succus vulnera potenter conglutinat: & frutex S. Mariæ, superiori medendi facultate haudquaquam inferior. Inter noxias herbas eminet *Quibei*, foliis aculeatis, flore violarum æmulo, sed oblongiori, quæ à feris devorata præsentissimum adfert exitium. Fruticeta item multa juxta littora nascuntur, quæ poma quædam ferunt piscibus exitiosa si in aquam decidant; quin & umbra illius fruticis admodum nocet hominibus, si sub illo obdormiverint, *Macanillo* vocant; sunt autem arbores modicæ, quæ ramos humi spargunt, foliis pene pyri nostratis; ferunt plurimos flores, quibus succedunt exigua poma, sed rotunda & producta atque pauxilla rubedine distincta, quæ illa grata aspectu reddit; adhæc odore tam suavi, ut vix ulla res illis comparari possit; cæterum perniciosissima & lethalia; ipsaque arboris umbra adeo noxia est, ut si quis forte sub illa obdormiscat, toto corpore infletur horrendum in modum; & si forte roris è ramis decidentis gutta cutem tangat, eam instar aquæ eroden-

Frutices.

INSVLÆ AMERICANÆ
IN OCEANO SEPTENTRIONALI,
cum Terris adiacentibus.
FLORIDA.
VIRGINIA.
MAR DEL NORT.
Golfo de Mexico.
NOVÆ HISPANIÆ PARS.
IVCATAN.
CVBA.
ESPANOLA.
HONDVRAS.
NICARAGVA.
S. MARTHA
VENEZVELA.
CARTAGENA.
MAR DEL ZVR.
La Bermuda
Antillas seu Camercanæ Vulgo Caribes Insulæ
Amplmo Prudmo Doctmoq Viro
D. ALBERTO CONRADI VANDER BVRCH,
I.C. Reip. Amsterdamensis Senatori, Collegii
Scabinorum Præsidi, Societatis Indicæ, quæ
ad Occidentem militat, aßeßori, et nuper
ad Magnum Moscoviæ Ducem Legato,
Tabulam hanc inscribit
Guiljelmus Blaeu.
Milliaria Germanica
Milliaria Hispanica

6.

erodentis excoriat: ex fructu venenum immedicabile conficiunt Barbari.

Reperitur hic & alia arbor, quam Insulares vocant *Guao*, & Mexicani, quibus & familiaris est, Tletlatian; fert folia rubra, villosa & quæ numquam decidunt, crassaque cum multis venulis ignei coloris: fructus illius viridis, forma & mole similis fructui Arbuti. Succus hujus arboris est causticus, ideoque omnia animalia quæ sese huic affricant, amittunt pilos; hominesque juxta ac bestiæ, si sub illa somnum capiunt, eandem jacturam patiuntur; & si forte succus aliquod membrum contigerit, exulcerat illud; tanta est vis pestiferæ hujus plantæ. Materiem illius inferunt Europæ, ob peregrinum illius colorem, qui virorem chalcanthi æmulatur, solentque lectorum fulcra ex illa facere, quia cimicibus putatur inimica; verum fabrorum manus & ora ita inflantur, dum illam contrectant, ut multis diebus non detumescant.

Insulæ divitiæ.

Præcipuæ hujus Insulæ divitiæ largus cannarum sacchari, gingiberis, cassiæ solutivæ proventus, & maxima tergorum taurinorum copia: tantum enim incrementum tauri vaccæque fecerunt, ut tergorum solummodo causa necentur, carnibus sub dio canibus & volucribus relictis; hæc Hispani incolæ mercibus Europeis ditissimo commercio mutant; nam de indigenis hujus Insulæ, qui quondam innumeri fuerunt, aut nulli, aut perpauci sunt reliqui; unde supervacaneum foret, de illorum ingeniis, moribus aut religione quicquam nunc dicere.

Hispanorum Coloniæ.

Hæc insula anno 1510 ab Hispanis primum habitari cœpit, sub præfecto Ioanne Poncio Legion. qui ab insulanis & principali ipsorum Regulo *Agueybana*, humaniter acceptus & multis muneribus auctus, locum coloniæ ad plagam Septentrionalem cepit, unam à mari & præcipuo portu (quem divitem dicunt) leucam, vocavitque illam *Caparram*: sed ob incommodiorem situm & difficiles aditus, post annos decem aut duodecim municipium hoc desertum fuit, & coloni traducti *Guanicam*, haud procul à loco ubi hodie *S Germani* municipium cernitur: qua rursus relicta, haud procul *Aguada*, municipium *Sotomajoris* condiderunt, & demum apud *S. Germanum* conquieverunt. Anno autem 1514 Regis Hispan. mandato exigua insula, quæ portum præcipuum concludit, jactis in alveum qui interluit molibus, & aggere perducto, cum majori conjuncta, initium dedit primariæ urbi, quam à portu cui adjacet, *Porto Rico* hodieque appellant. Sita est hæc urbs ad Septentrionalem hujus insulæ plagam, octodecim gradibus & aliquot scrupulis ab æquatore versus Arctum; nullo quidem muro vallove septa, cæterum egregie structa, plateis latis, & domiciliis ad Hispaniæ normam, raris fenestris, sed late patentibus ostiis, quibus auram admittunt, quæ ab octava matutina ad quartam pomeridianam æstum temperat atque refrigerat, quum ab hora illa quarta ad mediam usque noctem hic supra modum ferveat. Templum habet cathedrale elegantis structuræ, duplici columnarum ordine, sed minoribus fenestris, quibus ob vitreorum defectum tenuissima tela cannabina obducta est: & duas minores capellas versus boream haud procul ab urbe, Dominicanorum cœnobium. Portus illius amplus, tutusque adversus incerta ventorum, etiam hostiles incursus; angustis enim faucibus Oceanum admittit, quibus validum castellum imminet, novis operibus anno 1590, mandato Regis Hispan. auctum & firmatum, machinis omnique bellico apparatu egregie instructum. Eidem, sed interius, ad eam urbis partem quæ Africum adspicit, aliud castellum adsidet, (*Fortalezzam* vulgo vocant:) in quo regii thesauri & apparatus bellici reconduntur: Reliquum hujus minoris insulæ denso luco pene invium est, præter aream unam, & semitas quæ ad aggerem ducunt: huic autem duo minora castella adjacent, ad hostem, si ab hac parte versus urbem iter moliatur, arcendum.

Vrbs Porto Rico.

Oppidum S. Germani.

Secundum locum obtinet municipium *Sancti Germani*, olim *nova Salamanca*, in quod *Guanicæ* incolæ commigrarunt; distat à littore Occidentali leucis 4, à Metropoli versus Africum 30: exiguum oppidum & parum munitum, ideoque aliquoties à Gallis direptum; ad mare stationem tantum habet, eamque incommodam & male fidam, ubi *Guaorabo* amnis effluit.

Arrezibo oppidulum.

Tertium oppidulum *Arrezibo* dicitur, 30 circiter leucis à Metropoli situm versus Occidentem.

Pagi.

Sunt præterea in hac insula nonnulli pagi & varia prædia (*Estancias* Hispani vocant) & incolæ, prout res Americanæ se habent, satis frequentes, siquidem anno 1590, referente illius præfecto Didaco Menesio de Valdes, in hac insula mille quingenti censebantur, qui arma ferre poterant, & inter eos octuaginta equites; præter milites quos Rex suis stipendiis alebat, pene ducentos.

HISPANIOLA.

Situs.

Insula hæc olim indigenis atque accolis *Ayti* & *Quisqueia* dicta, quam Columbus prima sua expeditione adivit; jacet intra decimum octavum & vigesimum gradum altitudinis Septentrionalis; forma est fere triangulari, Orientalis quippe illius pars in obtusum angulum fastigiatur, Occidentalis autem in duo veluti cornua divaricata, sinum amplum in se admittit. 15, aut, ut aliis placet, 18 leucis declinat ab insula S. Ioannis, quam modo descripsimus, versus Occidentem, qua brevissimus est trajectus. Amplissima insula, & quæ ad 400 leucas ambitu suo complectitur; centum & quinquaginta, ut constans est opinio, longa; ubi angustior, 30, ubi latissima, pene 60 leuc. (uti ab Hispanis, licet nequaquam verisimile sit, proditur) patens. Aëris temperies hic calidior est, & vehemens æstus matutinus, qui statim à meridie ab aura maritima (*virason* peculiari nomine vocant Hispani) sufflaminatur, à qua & vapores à Sole sullevati discutiuntur. Solo gaudet admodum fœcundo, lætissimisque pascuis, quo fit ut incredibilis hodie hic equorum, taurorum, vaccarumque & porcorum, aliorumque animalium sit copia, quæ passim per campestria silvasque vagantur, incerti dominii; ab iis qui ea venantur & tergo-

Magnitudo.

Aëris ratio.

Soli qualitas.

tergorum tantum causa ut plurimum necant, occupantur; carnes sub dio volucribus relinquunt & canibus, qui carnium esu ita efferantur, ut instar luporum jam hominibus terrori esse cœperint, & non leve damnum animalibus inferant; præsertim porcis, qui hic optimi habentur, propter fructuum quibus vescuntur abundantiam & bonitatem. Atque hæc animalia ab Hispanis huc traducta; nam olim Insula paucas tantum quadrupedum species alebat; *Hutias* nimirum, animalculum Europæis cuniculis non multum dissimile, sed paulo minus, & brevioribus auriculis, cauda talpæ; Dein *Chemi* ejusdem pene formæ, sed paulo majores: & *Mohui* animalculum Hutiis paulo minus; & *Cori* cuniculis magnitudine par, ore talpam referens, sine cauda, cruribus brevibus & valde delicatis, colore interdum albo, aliquando nigro, sed quam plurimum ex utroque mixto; domesticum animal & valde cicur: habebant præterea canum quandam speciem satis elegantem, sed plane mutam, quibus in venationibus utebantur; paucissima horum animalium hodie supersunt, quum aliunde invecta tantum incrementum ceperint. Licet non desint angues variique serpentes in hac insula, tamen constans opinio est, nullos aut perpaucos esse venenatos aut noxios. Sed vermiculorum quoddam genus tum hic tum alibi quoque reperitur, hominibus valde infestum, (*Niguas* vocant) quod in pulvere degens & pulicum instar saliens, iis qui nudis pedibus incedunt, maxime est molestum, quippe digitis pedum sese insinuans, inter cutem & carnem semina sua jacit, tanta fœcunditate, ut ubi semel se intruserit, vix evelli possit, & sæpe non nisi cauteriis, aut artuum detruncatione superetur. Fidem prope superant quæ ab Oviedo atque aliis narrantur *de Cucuyo* è scarabæorum genere, cujus ocelli atque latera, ubi alas suas deducit, tantum lumen emittunt, ut noctis tenebras haud secus quam candelæ illustrent, & hominibus legendi scribendique copiam faciant; Indigenæ olim hoc animalculo non modo ad tenebras illuminandas, sed & ad *Niguas* fugandas utebantur.

Pisces. Inter pisces edules excellunt *Manati*, qui non tantum in mari, sed & in amnibus atque paludibus reperiuntur; piscis est utri similis, duobus duntaxat pedibus ad humeros præditus, rotundis instar elephantinorum, quibus non tantum natat, sed & in terra repit; unguibus quatuor; capite taurino aut vitulino (unde Belgæ vaccam marinam vocant) parvis oculis, quos claudit atque diducit, cute spissiore & quibusdam pilis fuscis aut subcinereis interstincta; ab umbilico ad caudam gracilescit, varia mole corporis pro ætate; nam interdum viginti & plures pedes longi reperiuntur: fœmellæ vaccarum more pariunt, binaque habent ubera, quibus fœtus suos lactant: caro illius magis terrestris animantis quam aquatilis esse videtur, & recens non male refert vitulinam, sale autem condita Thynnorum, nisi quod gratioris sit saporis, & diutius servetur; etiam fumo eam indurant, aut ad solem exsiccant: pinguedo illius optima est, neque rancedini obnoxia, atque ad varios usus etiam mechanicos adhibetur: in capite illius lapilli reperiuntur, qui adversus calculum renum summopere commendantur.

Arbores. Arborum varias species producit hæc Insula, quarum quasdam commemorabo. *Auzuba*, vasta pulchraque arbor, materie firma atque utili; fructum fert suavissimum, pyris apianis sive muscatellinis parem, verum succo lacteo atque viscido instar ficus immaturæ, itaque fructus vescentibus ingratior, nisi prius aqua maceratus, succum hunc exsudarit. Nascuntur item hic, uti & in variis Americæ insulis & provinciis fructus, quos à quadam pineæ nucis similitudine vulgo *Pinnas* vocant; nam licet squamas non habeant, aut corticem ligneum, tamen exterius cortex earum in eundem modum videtur distinctus: uti autem succi bonitate & suavitate reliquos fructus antecellunt, ita & color illis pulcherrimus est è luteo virescens, viriditate paulatim per maturitatem evanescente: odor quoque jucundissimus, qualis fere in eo malorum Persicorum genere, quod Itali & Hispani *Melocotone* appellant; magnitudo illi vulgaris melonis. Nascuntur hi fructus singuli ex cardui genere aspero & spinoso, oblongis foliis, è quorum medio prosilit caulis rotundus, unicum ferens fructum, qui post decimum aut duodecimum mensem demum maturescit: eo sublato nullum præterea fert fructum, plantaque tanquam inutilis abjicitur. In extremo fructu, interdum & extremo caule sub fructu, enascuntur germina quædam, quæ fructui decorem addunt, & sunt semen illius, panguntur enim tres subter terram digitos, ita ut media pars extet, atque ita & radices agunt, & fructus ferunt suo tempore. Tres hujus plantæ species numerant: quarum prior ab incolis *Iaiama*: altera *Boniama*: tertia *Iaiaqua* vocatur. Posterior carne est candida, sapore vinoso, verùm acidiore: *Boniama* dulci & quodammodo fatuo: *Iaiama* reliquis oblongior, carne fulva, sapore suavi, & cæteris longe præstans. Per omnium carnes sparsæ sunt quædam fibræ tenuissimæ, quæ licet inter edendum palatum non offendant, gingivas tamen lædunt, si quis crebrius illis vescatur. Maturus fructus tantum quindecim, aut ad summum viginti dies durat. Descriptio hujus plantæ quadrat ad amussim cum descriptione Ananas: sed quem in Peruvia pinnam vocant, longe alius est fructus, ut suo loco dicetur. Sunt & aliæ quamplurimæ hic arbores, sed cum cæteris & continenti pene communes, nisi quod quædam hic delicatiores quam alibi fructus ferant, uti *Platani*, quos propterea *Dominicos* vocant. Reperitur & hic *Quauhconex* arbor mediocris, crasso trunco, materie solida ac dura, odorata, quæque diu incorrupta manet; foliis mali granatensis; flore minuto albo; fructu simili pene baccæ lauri. Corticem hujus arboris minutim concîdunt, & quatriduo macerant in aqua, dein exemtum Soli exponunt, & ubi incaluerit prælo exprimunt, liquorem Balsamo admodum similem, & ad varia utilem. Porro Piperis Americani vel Siliquastri, quod hic & alibi Axi vocant, & in Nova Hispania Chilli, plures species hic inveniuntur; quarum una dicitur *Carive* sive Aximontense, cujus siliqua omnium quidem minima est, sed semen calidis-

Oppidum S. Germani. *Arrezibo oppidulum.* *Pagi.* *Situs.* *Magnitudo.* *Aëris ratio.* *Soli qualitas.*

calidiſſimum & pene cauſticum : altera *Huarahuac*, cujus ſiliqua viridior eſt ; tertia *Axi blanco* : quarta *Açafran axi*, quia croceum colorem addit condimentis, ſiliqua oblonga : quinta *Axi coral*, ob coloris elegantiam, oblonga itidem ſiliqua; & ſimiles ſpecies. *Yuca* autem (cujus radicibus pro farre utuntur Americani) hic omnium lætiſſime naſcitur; nam Maizium non minus quam triticum raris etiamnum hujus inſulæ locis colitur, & maxime frigidioribus. Paſcua hic quoque à Guaiabis arboribus corrumpuntur. Duæ vero plantæ exoticæ maximum hodie incolis emolumentum adferunt ; Sacchari cannæ & Gingiberis radices : niſi quod hæ præ nimia copia pene viluerint; nam anno 1587 ſupra viginti duo millia quintalium (ponderis genus eſt apud Hiſpanos, 125 aut plures noſtrates libras æquans) Hiſpalim advecta teſtatur Acoſta: eodemque anno ad nongentas ſacchari ciſtas traductas, ut hujus quoque proventus inde æſtimari poſſit.

Fodinæ. Fodinæ plurimæ in hac Inſula, auri quidem celeberrimæ in provincia *Cibao*, his proximæ S. Chriſtophori nomine notæ, & aliæ; argenti quoque, æris, ferri ; verum foſſorum inopia omnes jam dudum neglectæ, ita ut æneis nummis incolæ jam utantur.

Incolæ. Multa millia indigenarum alebat Inſula, quum primum Hiſpani hic adpellerent, ſtatura corporis breviori, colore fuſco, coma capitis nigra, reliquo corpore depili ; viri pariter atque fœminæ nudi incedebant, aut pudenda leviter velati : ſed omnes jam à multis annis, penitus conſumti ſunt. Hiſpanicæ quoque originis incolæ, pro magnitudine Inſulæ, pauci; pars magna in Continentem, aut alias Inſulas majoris lucri ſpe commigravit; licet hæc aëris ſalubritate, ſoli fœcunditate, omnium fructuum abundantia & præſtantia, cæteris, & maximæ parti Continentis, longe præcellat.

Antiqua diviſio. Hiſpaniola ſuperioribus ſeculis in plurimas provincias diviſa erat, quæ peculiaribus regulis parebant; quarundam nomina jam obſoleta, quædam etiamnum perennant. Ad Orientalem angulum, qui S. Ioannis inſulam adſpicit, *Hyguey* provincia ſita eſt, fere tota montenſis, planis in edito jugis, aſcenſu perdifficilis & aſpera ob creberrimas rupes, quæ planiciem illam occupant, inter quas tamen gleba quædam rubra per intervalla ſe oſtentat, Yucæ aliarumque frugum, & præſertim melonum feraciſſima. *Iacuaguia* huic contermina erat, & magis verſus boream *Samana*, ſinum ejuſdem nominis admittens; & ad eandem plagam *Ciguay*. Secundum auſtrale inſulæ latus, late patet *Yaquimo*, octuaginta pene milliaria ab oppido S. Dominici, ligni Braſilii ferax, unde nomen ipſi quondam à Columbo inditum *Puerto de Braſil*. Hanc ſequitur *Baoruco* aſperrima provincia, & acceſſu perdifficilis pręſertim jumentis, ob altiſſimos & præruptos montes, pabulique inopiam. Ad extremum pene angulum Occidentalem *Haniguagya* jacet, plana & amœna provincia, præſertim qua Mare attingit. Sinui autem interiori, quem ad hanc plagam inſula recipit, inter duo notiſſima promontoria Tuberonis & S. Nicolai, *Xaragua* prætenditur, goſſypii feraciſſima, cui Columbi temporibus Bohecius imperabat. In hac provincia, Lacus ab Oviedo celebratur, duas leucas à mari remotus, haud longe ab oppido Iaguana; 18 leucis Orientem verſus in longitudinem excurrens, tres primum, mox duas leucas latus, & ſenſim ſe anguſtans; ſalſus inſtar maris, à quo per occultos terræ meatus oriri creditur, & eoſdem cum mari piſces nutriens : haud procul ab illius ripa mons Salis ſe erigit, optimi atque pellucidi inſtar cryſtalli, quare ab Oviedo ſummopere commendatur, & Catalaunico comparatur. Huic provinciæ ad aquilonem contigua eſt *Guahaba*, ad Occidentem *Cahaya*, cujus indigenas inter omnes inſulanos forma atque induſtria excelluiſſe ferunt. Hiſce proxima erat ad Septentrionale Inſulæ latus provincia *Marien*, in quam Columbus primum deſcendit, & Navidad oppidum condidit, brevis ævi. Mediterranearum provinciarum potiſſima erat *Cibao*, aurifodinis dives, rupibus & montibus aſpera, multiſque arboribus, præſertim excelſis pinis obſita, multis torrentibus & rivulis rigua, aëre denique ſupra modum ſalubri. Huic proxima eſt campeſtris illa, paſcuiſque lætiſſima provincia quæ ipſis *la Vega Real* dicitur, cui Columbi tempore, Guarinoex imperabat, leucas ut plerique tradunt 70 longa, 20 & amplius lata, montibus undiquaque clauſa, è quibus limpidiſſimi torrentes ſeſe in campos effundunt. Hanc ad Occidentem attingit *Maguana*, pene in meditullio Inſulæ ſita, inter duo maxima flumina Neybam atque Yaquen : huic præerat Caonabo omnium Inſulanorum potentiſſimus. *Fluvii.* Inter flumina principem locum ſibi vindicat *Ozama*, urbem S. Dominici præterfluens, maximarum navium patiens, quæ oſtium illius ſubeuntes, ad ipſam urbem appellunt, & ibidem onera ſua exponunt : aquæ tamen illius non niſi ſupra urbem dulces & potui aptæ, & optimorum piſcium fœcundæ ſunt. Huic proximus loco & dignitate *Neyba*, qui ad auſtralem inſulæ plagam in mare ſeſe exonerat, alveo ſub exitum ſatis profundo, ſed ubi paulum aſcenderis, vadoſo. Succedit *Nizao* alveo nec admodum lato nec profundo, verum amœnitate ſoli, quod interluit, & paſcuorum, quæ rigat, abundantia nobilis, cannarum denique ſacchari altura dives. Neque prætereundus eſt *Nigua*, exiguus quidem amnis, ſed terrarum ubertate & villarum adjacentium frequentia nulli ſecundus. Atque horum quidem amnium *Nigua* quatuor, *Nizao* novem aut decem, *Neyba* pene triginta leucas ab urbe S. Dominici verſus occaſum Oceano ſe miſcent. Verſus eandem cœli plagam in eodem Inſulæ latere *Yaquimo*, fluvius in mare evolvitur è *Boaruco* provincia deſcendens. Ad Orientem vero ab eadem urbe, in hoc latere *Hayna* effluit, lento quidem decurſu, ſed aquarum ſalubritate & prædiorum frequentia cæteris præſtans; eique vicinus *Yuna* è Bonao territorio proluens. Ad Occidentale Inſulæ latus *Hatibonico* celebratur, optimos piſces nutriens, paſcua atque arva fœcundiſſima rigans, pluresque minores amnes admittens. In Septentrionali latere ſeſe exonerat *Yaqui* ſive *Iache*, haud procul à Monte Chriſti, inſignis fluvius, qui magnum terrarum ſpacium permenſus, multos rivos atque torrentes devehit

devehit in Oceanum. Atque hi quidem præcipui hujus Insulæ fluvii, nam omnes commemorare longum esset: auriferos tantum addo, inter quos primus est *Nicayagua*, qui Cibao provinciam intersecat, alios tres minores *Buenicum*, *Coatenucum*, & *Cibum* admittens: Secundus *Xanique* ejusdem provinciæ, cui olim arx S. Thomæ erat imposita, dum auri copia suppetebat, culta, nunc penitus deserta.

Oppida olim Hispanis habitata. Christophorus Columbus prima sua expeditione ad hanc Insulam delatus, in provincia *Marien*, cui tum Guacanagary regulus præerat, è navis suæ, in ipso portu nautarum incuria fractæ, tabulis exiguum munimentum struxerat, *Navidad* nomine; & triginta novem suorum sub præfecto Didaco de Arana ibidem relictis, in Hispaniam redierat: verum secundâ ad eundem portum reversus, quum suos mortuos, & castellum ab Insulanis exustum reperisset, alibi sedem figere constituit, & Orientem versus navigans, aliquot leucis supra Montem Christi, urbem *Isabellam* condidit, ad ripam fluminis, & non incommodum portum, licet adversus Cori violentiam haud satis tutum, in fertili solo, & cœlo valde salubri, 20 circiter leucis ab aurifera illa provincia Cibao, nec procul à campestri illa regione quam supra la Vega Real appellari monuimus. Sed neque hæc urbs diu duravit, incolis illius ad urbem S. Dominici paulo post traductis, sicuti nec complures aliæ urbes, primis illis temporibus tum ab ipso Columbo, tum ab aliis præfectis conditæ. Nicolaus enim de Obando in Xaragua provincia urbem condidit *Vera paz*, postquam Regulum illius provinciæ & Anacoanam illius Germanam, præcipuamque nobilitatem, exquisitis suppliciis, è medio sustulisset; quod facinus, licet Isabella Hispaniæ Regina ægerrime ferret, Obandus tamen impune tulit. Idem & aliam urbem in Haniaguiaga condidit, *Salvæ terræ de la Zabana* nomine, 12 circiter leucis à promontorio Tuberonis. Item tertiam in Maguana, inter duos amnes Neybam & Yaquin, *S. Ioannis de la Maguana* titulo: Quartam porro in Yaquini provincia prope portum de Brasil, quam *Villam novam de Yaquimo* appellavit, & castello munivit: Quintam denique *Bonao*, haud procul ab eo loco ubi nunc Cotuy jacet. Quæ omnes intra paucos annos defecerunt, nisi quod templum S. Ioannis de la Maguana adhuc superfit, & ruinæ castelli villæ Novæ de Yaquimo hodieque visantur. Sed de his brevis ævi oppidis plus satis.

S. Dominici metropolis. Metropolis hujus Insulæ *San Domingo*, quum anno 1494 à Bartholomæo Columbo primum conderetur, novæ Isabellæ nomen tulit, Isabellæ veteris civibus, uti diximus, eo traductis: ædificata autem erat ad Orientalem Ozamæ ripam, qui insignem illi portum largitur; Verum quum anno 1502 pleraque hujus urbis ædificia horrenda tempestas & terræmotus subvertissent, Nicolaus de Obando, qui tum Insulæ præerat, illam ad oppositam ripam transtulit, consilio, ut quibusdam visum, haud satis provido, nam quum Sol exoriens, vapores noctu è flumine elatos, in oppidum impellat, insalubrior effecta est; & quum fontibus destituatur, aquam potabilem trans flumen petere coguntur oppidani, magno sæpe discrimine, quum flumen vi ventorum, aut refluo æstu intumescit. Vrbs alioquin plano loco sita, elegantissimis ædificiis, quæ fere è lapidibus sunt structa, ornata, muroque cincta est: nec non latis campis & lætis pascuis circumdata, una è melioribus civitatibus totius Novi orbis judicatur. In ea præter Gubernatorem totius Insulæ, Cancellariæ regiæ Auditores, ærarii Præfectus, aliique regii ministri commorantur. Cathedrale habet Templum (cui præsidet Archiepiscopus, Suffraganeos habens Episcopum Conceptionis de la Vega in hac Insula; Episcopum S. Ioannis de Portu Rico; Episcopum Cubæ insulæ; Episcopum Venezuelæ è regione in continente sitæ; atque Abbatem Iamaicæ:) monasteria aliquot Dominicanorum, Franciscanorum, & de la Mercede; & duo Nonnarum claustra: Scholam quoque in qua Grammatica docetur, quatuor millium, & Xenodochium viginti millium ducatorum, reditu annuo dotatum: Monetam regiam: Castellum denique ad occidentalem portus angulum, pro conditione illarum regionum, satis munitum. Superiori seculo valde floruit, commerciorum opportunitate & navium appellentium frequentia, sed postquam Nova Hispania, & haud multo post Peruvia Hispanis innotuerunt, sensim splendorem suum amisit, numero civium & commerciis multum imminutis, ita ut, fatentibus Hispanis, haud supra sexcentas familias Hispaniensium complectatur; longe autem plures Nigritæ, tam in ipsa urbe quam suburbiis, habitant, & mulati (ut vocant) non pauci, denique è Canariis insulis advenæ Hispanis numero pene pares; nec tamen omnium civium numerus duo millia capitum multum superare creditur.

Archiepiscopatus.

Oppida. Reliqua hujus Insulæ oppida haud ita magni sunt momenti, quæ hic ordine commemorabimus. Primo *Salvaleon* oppidulum in provincia *Hyguey* 28 circiter leucis ab urbe S. Dominici versus ortum, aliquot machinis ad saccharum molendum in ambitu instructum, & lætis pascuis gaudens, quæ magnam taurorum vaccarumque copiam alunt.

Deinde *Zeybo* oppidulum in australi Insulæ plaga, 20 circiter leucis ab urbe S. Dominici, Ortum atque insulam Saonam versus.

Tertio *Cotuy*, 60 pene leucis (teste Oviedo) à Metropoli versus Aquilonem ad ripam amniculi ejusdem nominis, olim aurifodinis celebre oppidulum, & fossorum fere domicilium, qui magnam auri vim hic quondam eruerunt, nunc, auri venis & operis deficientibus, obscuræ tantum famæ.

Quarto *Azua*, ad eandem plagam, 24 mill. à Metropoli versus Occidentem, sacchari proventu dives oppidum, quod nunc vulgo *Compostella* dicitur, & Indorum Nigritarumque pagus illi subjacens *Azua*.

Quinto *Iaguana*, alio quoque nomine *Santa Maria del porto*, oppidum ad Occidentalem plagam, 50 aut 60 leucis à Metropoli, una tantum à littore maris, ubi portum satis commodum obtinet ad sinum illum de quo supra diximus; superiori-

Fluvii.

perioribus annis Galli, Belgæque hic mercaturæ gratia appellere solebant, & cassiam solutivam (quæ hic abunde nascitur) tergora, aliaque Europæis mercibus commutare, sed postea edicto regio peregrinis omnibus commercio interdictum fuit. Oppidum haud magnum est, tribus plateis, & centum quinquaginta ad summum ædibus constans. Ab Anglis duce Christophoro Neoportio, anno 1591, interceptum & penitus vastatum, atque incendio deformatum; an postea reædificatum fuerit, mihi non constat.

Sexto *Concepcion de la Vega* ab ipso Christophoro Columbo, condita urbs xx (aut xxx secundum Oviedum) à Metropoli leucis versus boream; Cathedrale habet Templum cum suo Episcopo, itemque monasterium fratrum minorum.

Septimo oppidum *Sant Iago de los Cavalleros* x leucis à præcedenti oppido recte versus Boream, læto admodum cœlo atque solo, adeo ut inter amœnissima totius Insulæ oppida numeretur.

Octavo *Puerto de la Plata* ad Septentrionalem insulæ plagam positum oppidum; 40 leucis (aut ut Oviedo placet 45) à metrop. dissitum, 20 grad. aut paulo amplius ab Æquatore; anno 1502 auspiciis Nicolai Obandii præfecti conditum. Commodissimum habet portum, & castello prope littus munitum; ipsum oppidum lateri altissimi montis adhærens, commerciorum frequentia & situs opportunitate facile secundum locum inter oppida insulæ postulat; quippe à campestri illa regione leucis circiter x ab oppido *Concepcion* xvi, à Cibao provincia xii, à Sancto Iacobo xx, abesse traditur.

Postremo oppidulum quod vocant *Monte Christo*, ad eandem plagam, xiv leucis à præcedenti oppido versus Occidentem, cum portu satis commodo & Salinis: haud longe ab illo fluvius *Yaqui* descendit in Mare; hic quoque Belgæ, antequam edicto regio vetarentur, cum minoribus navigiis solebant appellere, & taurina tergora aliasque merces commutare. Atque hæc quidem Insulæ hujus oppida omnino decem, pauca certe pro tanta amplitudine Insulæ, quæ olim ita floruit (inquit Herrera) ut incolarum Hispanorum numeraret supra xiv millia, magnam partem nobilium; verum Continentis ditioribus provinciis inventis, magna commigratio facta est, & non modo hujus, sed & Cubæ, aliarumque insularum incolæ ad summam sunt redacti paucitatem.

C V B A.

Cubæ Insulæ nomen.

CVba Hispaniolæ ad Occidentem proxima, ab Hispanis quidem primum Iuana in Reginæ gratiam, dein & Fernandina fuit dicta, hodie tantum Cuba audit, cæteris nominibus obliteratis. *Situs.* Ad Septentriones primum aliquot insulas objectas habet, & intutum vadis atque brevibus mare, deinde Floridæ continentem, ad occasum satis lato freto à Nova Hispania dividitur: ad austrum 50 circiter leucis intervallo ab Americæ continente, qua Yucatana peninsula procurrit, alibi autem plurium: ab Insula Iamaica haud pluribus quam viginti leucis distat: ab Hispaniola, ut supra diximus, multo paucioribus. *Magnitudo.* Patet in longitudinem à promontorio Mayzi, quod illius extimum ad ortum, ad S. Antonii extremum ad occasum, leucas, ut volunt, ducentas & triginta; in latitudinem autem vix quadraginta ubi latissima est, ubi angustior, tantum quindecim: nam ab Orientali illius angulo, secundum latus quidem australe, ad promontorium S. Crucis, secundum Septentrionale vero ad Cubanam sensim sese dilatat, dein sinu admisso rursus coarctatur, & deinceps æquali pene latitudine ad extremum angulum procurrit. *Qualitas.* Soli ubertate cum Hispaniola contendit, cœli temperie longe superat. Terra magnam partem in vastos montes attollitur, præsertim in parte Orientali; in Occidentali continuis jugis velut in duas partes secatur, à quibus utrimque multi torrentes, variique amnes defluunt, & in utrumque mare descendunt, optimis piscibus fœti, inter quos capitones (Hispan. *Lizas*) & alosæ (Hisp. *Sabalos*) nominatim ab authoribus celebrantur. *Arbores.* Densæ ubique sylvæ variarum arborum, quæ iter agentes à Solis radiis egregie defendunt, inter quas cedri proceritate & crassitie eminent, indigenis olim maximo usui ad Canoas (lintres unilignoeos ita vocant Americani) fabricandas; quippe ingentes truncos, ardentibus prunis primum inustos, lapidum aut testarum attritu excavabant, atque ita deducebant ut quinquaginta & plures homines caperent; quales non paucas ab Hispanis hic repertas memorant. Deinde arbores quæ resinam quandam odoriferam & Styracis æmulam fundunt. Xaguæ tandem, quæ (ut Herr. scribit) fructus ferunt renis vitulini forma atque mole, qui licet immaturi ab arboribus avellantur, tamen in aqua tribus quatuorve diebus macerati, præ abundantia succi sponte dehiscunt, grati & melliti saporis, neque insalubres. Verum hic observandum, Xaguam arborem & illius fructum longe aliter describi ab Oviedo; Xaguæ quippe tribuit materiem duram & proceritatem fraxini, fructum autem similem capitello papaveris, nisi quod non sit coronatus; cujus succus recenter expressus, candidus & gratissimi saporis; verum cuti illitus, sensim nigrescit, adeo ut notæ vix post vigesimum diem evanescant, nam nullo modo ablui possunt. Descriptio hæc plane convenit cum Xahuali descriptione, de qua arbore alibi dicitur. Vitium sylvestrium ingens hic copia, quæ acidas uvas ferunt, utpote incultæ.

Reperitur & in montanis hujus Insulæ *Caninga*, grandis arbor & vasto trunco, cujus folia sunt similia foliis arboris Canellæ, sed majora & crassiora; truncus juxta radicem nigricat: detrahitur cortex instar Canellæ, sed crassior illa, licet ad eadem valens; quippe calidus est & siccus pene in quarto gradu, sapore acri & caryophyllis non absimili, verum qui cito evanescat; dat cibis optimum gustum, & mundat sanguinem haud secus quam cassia solutiva, estque præclarum alexipharmacum. Cortex illius siccior est etiam trunco adhærens, non autem glutinosus, uti Canellæ.

Aves. Avium infinita pene multitudo, psittacorum, palum-

palumbium, turturum & perdicum (licet minorum quam sunt Hispaniæ) quæ in aliis Americæ insulis haud facile inveniuntur. Peculiaris huic insulæ avis est, quam Hispani *Flamenco* vocant, grui forma non absimilis, junioribus plumæ candidæ, ubi adoleverint, elegantissimorum colorum mira varietate distinctæ, haud alte subvolant, gregatim degunt & juxta littora, atque in ipsis marinis fluctibus victum quærunt, salsis undis ita assuetæ, ut quum ab Indis domi aluntur (nam & cicurantur) sal potui ipsarum necessario admisceatur. Est & aliud genus avium hic valde frequens, *Bambiayas* vocant, quæ paulum supra solum feruntur magis quam volant, ita ut incolæ instar ferarum illas venentur; carnes illarum coctæ jus croceo colore inficiunt, saporis alioquin pergrati & phasianarum avium æmuli. Quadrupedum, puta taurorum, vaccarum, porcorumque non minor hic quam in Hispaniola copia, propter pabuli copiam & insignem suavitatem; idemque omnino usus: nam tauros atque vaccas tergorum causa necant, ex quibus ingens incolis quæstus: nec minor è sagina porcorum, quorum carnes in oblongas lacinias dissectas, ad solem indurant atque exsiccant, quibus naves Hispanicæ, è continente Americæ redeuntes in Hispaniam, pro commeatu potissimum utuntur.

Animalia.

Pisces.

Mare quod hanc insulam ambit, valde piscosum, nam præter Aguias, Maxauras (Hispanica sunt nomina) aliosque quamplures, Europæis littoribus notos, plurimi ibidem capiuntur, nostro mari penitus ignoti. Ad australe autem insulæ latus, ubi exiguæ insulæ magno numero objacent (*Iardin de la Reyna* vocant Hispani) ingens numerus marinarum testudinum reperitur; quæ non raro in tantam molem excrescunt, ut quinque viros testa sua sustineant, & cum eisdem prorepant.

Iguana animal amphibium.

Nec minor Iguanarum in insula copia est, de quibus nihil necesse esset hic potissimum dicere, quia in plerisque partibus Americæ reperiuntur, nisi semel de ipsis dicendum foret. Amphibium est animal, lacerti forma, cute partim cinerei, partim fusci coloris, quæ squamulis quibusdam tecta est, circa caput quidem majoribus, in tergo autem & sub ventre minoribus: cauda oblonga, quam similes squamulæ, quibusdam ordinibus, ab initio ad finem ambiunt, ita ut quartus quisque ordo è majoribus constet, eleganti varietate: à cervice ad extremam pene caudam per dorsi medium, spinæ quædam mucronatæ, instar serræ, descendunt: rictus satis amplus, in utraque mandibula plures dentes, breves & peracuti, oculi grandes & depressiores; binas habet nares in extrema pene superioris rostri parte; pone caput foramina duo, piscium branchias referentia; sub cervice ingluviem ad pectus usque pendulam; crura quatuor, quorum duo anteriora minus crassa, brevioraque quam posteriora, singula autem quinque digitis distincta, quorum quidam binis, alii ternis, alii quinis articulationibus constant, omnes nigricantibus & acutissimis unguibus armati: taciturnum est animal & inediæ patientissimum; ova parit quadraginta aut quinquaginta rotunda, testa admodum tenui & fragili, nucum magnitudine, albumen & vitellum continentia; non minus grati saporis, quam caro animalis; utrisque enim tam barbari quam Hispani vescuntur, & inprimis laudant: in terra juxta flumina & lacus ova sua excludunt. Hujus animalis omnes rerum Americanarum scriptores meminerunt; Oviedus autem observat, carnes hujus animalis noxias esse illis, qui aliquando lue venerea laborarunt, recrudescere enim malum, licet dudum sanati fuerint. Franciscus Ximenes scribit, in capite hujus animantis interdum reperiri lapillos, qui præsentissimo remedio lapides renum comminuunt & dejiciunt, drachmæ pondere è liquore idoneo hausti, aut etiam corpori alligati.

Metalla.

Dives censetur hæc insula metallis, plures enim amnes auriferi sunt, quorum ii qui Xaguæ portum influunt, auri perfectissimi granula subministrant. Æris autem fodinæ percelebres haud longe ab oppido S. Iacobi, hodieque operas fatigant. Felicissima denique insula, nisi rarioribus incolis habitaretur; indigenæ enim omnes jam dudum bellis contra Hispanos deleti; Hispanos autem complures auri argentique desiderium alio traduxit.

Divisio antiqua.

In varias provincias hæc Insula olim divisa erat, quæ suis quæque Regulis, quum primum Hispani hic appellerent, parebant: Hispaniolæ proxima & ad Orientalius hujus cornu pertingens *Mayzi* dicebatur, à qua promontorio nomen hæsit, montana regio & densis sylvis, lucisque obsita: huic Didaci Velasquii temporibus, qui primus Hispanorum hanc insulam subjugare aggressus est, Hatuey regulus præerat ex Hispaniola profugus, ideoque belli Hispanici gnarus, quod tamen effugere non potuit, à Velasquio vivus concrematus: memorabile est quod de ipso tradit Herrera: Hispanorum adventum propediem metuens, suos ad concionem vocatos monuit, Hispanorum deum esse aurum atque argentum, itaque quantocius illa ab se abjicerent atque submergerent, nam si se aliter celaturos existiment, frustra futuros, Hispanos enim vel è visceribus ipsorum hunc suum deum extracturos. Mayzi ad Occidentem contermina erat *Bayamo* (urbs adhuc hodie nomen provinciæ servat) planior regio & peramœna, uberrimo solo & cœlo perquam salubri. Ad australem dein Insulæ plagam *Cueyba* provincia sita erat triginta circiter leucis à Bayamo. Huic vicina xx, nec amplius, leucis intervallo *Camagueya*, amplissima regio, & indigenarum multitudine ante Hispanorum adventum celebris: molarium lapidum copiam hic reperiri tradunt. *Macacam* è regione Iamaicæ collocant. Quam ad eandem plagam sequitur *Xagua*, à qua sinui, & celeberrimo portui nomen. Denique ad Occidentale cornu, quod indigenæ Haniguanica appellabant, *Vbima* vastis montibus aspera.

Flumina.

Inter flumina hujus Insulæ primum locum meretur *Caute*, qui è montibus, quos hanc dividere diximus, effluens, & per planiciem, amœnissimasque utrimque ripas & uberrimum solum progrediens, ad australe Insulæ latus, per latum sinum in Oceanum properat: tanta crocodilo-

rum copia in hoc nascitur (animal aliis fere insulis ignotum, & cæteris quoque hujus Insulæ amnibus) ut periculosum sit juxta ripas illius sub dio somnum capere; non raro enim incautos opprimunt, & è terra abreptos & in undis suffocatos devorant. Huic proximus ad eandem plagam *Tanne*, olim minoribus navigiis à Belgis commerciorum causa adiri suetus. Inde & plures alii minores. Iustæ autem magnitudinis amnis, & egregie piscosus Camaguey provinciam secat, cujus nomen non proditur. *Arimao* denique haud longe à portu Xagua in mare exit, alveo quidem satis lato, sed minus alto. Atque hi quidem præcipui amnes ad australem partem. Ad Septentrionalem autem, atque adeo in ipso littoris ab Occidentali promontorio ad aquilonem flexu, amniculus egreditur Hispanis *Rio de Porcos*, ob brevia atque objectas rupes aditu difficilior: sequitur dein ad eandem plagam *Marien* amnis, à quo & portui nomen: interque Habanam & Portum de Matanzas *Rio escondido*: in ipsum portum de Matancas aliquot amnes descendunt, quorum nomina non produntur, pluresque in Oceanum Septentrionalem exitum inveniunt, verum propter importuosum hoc tractu littus penitus ignoti, præter paucissimos, inter quos præcipuus *Mares*, qui haud longe à Baracoæ portu se evolvit. Si qui præter hos in hac insula amnes, ii à nobis vel cum urbibus quas lambunt, vel cum finibus in quos labuntur, describentur.

Incolarum mores.

Indigenæ hujus Insulæ, habitu corporis, moribus atque institutis, à cæteris Insularibus nihil differebant, & è Floridæ continenti huc commigrasse creduntur: nulla ipsis erant templa, nulla sacrificia, nulla denique religio; levis tantum (ut Hispani produnt) Creationis mundi atque Diluvii apud ipsos recordatio manserat: Arioli ipsis erant sacerdotum loco (*Behiques* vocabant) medicæ pariter atque magicæ artis gnari; qui miseras hasce gentes infatuabant, & cum dæmonibus familiariter, ut credi volebant, loquuti, de variis rebus dabant responsa: sed plura non addam, quum omnes hi populi jam dudum defecerint.

Vrbs S. Iacobi.

Oppida pro magnitudine Insulæ rara: primum locum antiquitatis & dignitatis nomine sibi vendicat urbs S. Iacobi, à Didaco Velasquio anno 1514, condita ad australem Insulæ plagam, viginti circiter gradibus ab æquatore versus arctum, è regione Hispaniolæ, duabus pene leucis à Mari ad intimum gremium portus, inter maximos & tutissimos Novi Orbis facile primi, angusto quippe ore admissum mare patentissimo sinu excipit, instar freti, & inter minores aliquot insulas dispargit, stationem navibus præbens adeo securam, ut anchoras figere nihil sit necesse; floruit quondam urbs magno incolarum numero, qui jam ad summam paucitatem redactus dicitur: Templum habet Cathedrale, & Episcopum, S. Dominici Archiepiscopo suffraganeum; monasteriumque fratrum minorum; regitur à Vicario Gubernatoris Insulæ. Merces quæ hinc peti solent, sunt bubula tergora atque saccharum. Tribus autem ab urbe leucis ditissima æris metalla è præaltis montibus hodieque eruuntur, quos Hispani ob hanc causam *Sierras de Cobre* appellant.

Baracoa.

Huic ad orientem proximum est, xxx circiter leucarum intervallo, oppidum *Baracoa* ab eodem Velasquio extructum, ad Septentrionale Insulæ latus, x aut ad summum xii leucis ab Orientaliore Insulæ angulo versus Occidentem: haud procul ab oppido flumen Mares decurrit, in ipso ostio vi aut viii orgyias altum, interius v, ripæ illius Orientali duo montes imminent, Occidentalem claudit promontorium quoddam plano vertice, quod brevi spacio in altum projectum, sinum facit, is oppidi hujus est portus, sed non nisi minorum navium capax, & Trasciæ Coroque expositus, ideoque incommodus: sylvæ huic oppido vicinæ laudatissimum ebenum ferunt, &, ut alii produnt, etiam Brasilium lignum.

San Salvador.

Tertia urbs *San Salvador*, aut à provinciæ nomine *Bajamo*, ab eodem Velasquio structa, triginta leucis (ut Oviedus testatur) ab urbe S. Iacobi versus Corum; salubritate aëris, soli ubertate, & planicie agri peramœna, cæteris hujus Insulæ urbibus longe antestans: Mediterranea quidem est, sed merces ipsi à mari adverso fluvio *Caute* subvehuntur. Inter mirabilia Insulæ celebrantur silices, variæ quidem molis, sed omnes egregiæ rotunditatis, ita ut globorum usum supplere possint; hos juxta fluvium huic oppido cognominem tanta multitudine reperiri tradunt, ut ibi lapides pluisse haud immerito videri possit: Oviedus in irrigua valle reperiri scribit, medio fere itinere inter hanc urbem, & S Iacobum.

Porto del Principe.

Quartum locum sibi vendicat *Porto del Principe*, oppidum cum suo portu, (qui à navigantibus laudatur,) ad Septentrionale Insulæ latus, xl leucis à S. Iacobo versus Trasciam. Haud procul hinc fontes illi bituminis visuntur, de quibus *Monardes* cap. v. In Cuba (inquit) inveniuntur fontes juxta littus maris, bitumen nigrum picis instar emittentes, gravis odoris, quo Indi in morbis frigidis utuntur; Hispanis servit picandis navibus, (quia pici navali similis est,) sed sebo admisto, ut melius induci possit. Veterum Naphtam esse puto, cujus duos fontes Babylone reperiri Posidonius refert, albæ & nigræ. Nos hoc bitumine utimur in uteri morbis, quod eum suffocatione liberet, naribus admotum, aut vulvæ inditum. Calidum est in secundo gradu, & humidum in primo. Oviedus item illius meminit lib. xvii, cap. viii, & licet non neget interdum fluere, tamen ut plurimum per frusta effodi tradit.

S. Spiritus oppidum.

In australi porro Insulæ latere, S. Spiritus, 40 aut 50 domorum vicus verius, quam oppidum, 50 & amplius leucis ab urbe S. Iacobi versus Occidentem, aliquot leucis à littore, in agro fœcundissimo & amœno, ad ripam amnis haud admodum lati, quem *Saas* aut *Saffe* ab incolis vocari audio, non nisi minoribus navigiis navigabilem: qui à S. Iacobo, Bayamo & portu Principis, Habanam petunt, hic transire consueverunt.

Trinitatis oppidum.

Ad eandem plagam, olim Trinitatis oppidum floruit, ab eodem Velasquio conditum, ix aut x leucis à portu *Xagua* versus ortum, Indorum pagis tum toto illo tractu frequentissimis;

mis; sed propter portus incommoda & crebra naufragia, locus pene desertus est,& hodie solo portus nomine notus.

Habana oppidum. Superest ut de Habana dicamus, quod oppidum situm est ad Septentrionalem Insulæ plagam ex adverso Floridæ, 23 (ut peritissimi naucleri tradunt) aut circiter gradibus ab Æquatore versus Septentriones. Portus maxime memorabilis, natura pariter atque industria ita factus atque munitus, ut insuperabilis à multis judicetur. Quippe angustissimis faucibus, sed satis alto alveo, nec ita brevi, Oceanum admittens, intus se in amplissimum sinum diducit, lateribus utrimque sensim recedentibus, & cubito rursus coëuntibus, mille & plurium navium capax, & adversus incerta ventorum subitasque procellas, à montibus qui ambiunt ita defensus, ut sine funium aut anchorarum subsidio, tanquam in gremio tutissime conquiescant. Faucibus autem bina promontoria utrimque incumbunt, totidem validissimis castellis ita munita, ut quantævis grandi classi facile aditum impediant. magna in iis æ nearum machinarum bellicarum vis, & præsidium militare satis validum; in Orientali autem latere infra castellum turris eminet, in qua perpetuo excubitores agunt, qui naves ex alto advenientes facile dignoscunt, & notis indiciis, numerum illarum præsidiariis atque oppidanis veluti è specula annunciant. Ipsum quoque oppidum firmissimo castello defenditur,nullis præterea mœnibus cinctum. Tertium autem hoc castellum longe maximum est, & navibus ingredientibus per angustas fauces è directo ita oppositum, uti proram (quemadmodum bina illa ipsarum latera) valide concutere possit.Omnes Hispanorum classes, quæ è continenti Americæ australis, Nova Hispania, atque insulis, variis mercibus & opulenta auri argentique gaza onustæ revertuntur, huc se solent recipere, & aquandi, commeatusque necessarios comparandi gratia tantisper hic subsistere, donec omnes aut saltem pleræque convenerint; dein mense Septembri (neque facile tardius) aut conjunctæ,aut in duas classes divisæ, per *Bahamæ* fretum in Oceanum Septentrionalem penetrant,& Hispaniam petunt. Vrbem præter præsidiarios (quorum numerus incertus est, licet Rex mille militibus ut plurimum stipendia submittat) circiter trecentæ familiæ Hispanorum incolunt, multique Lusitani, & ingens servitiorum numerus. Gubernator totius Insulæ, cæterique regii ministri hic perpetuo fere agunt. Quid multa? non modo cæteris hujus insulæ, sed & omnibus pene Americæ oppidis, tum portus amplitudine & securitate, tum divitiis & commerciorum frequentia facile antecellit. Vicinæ silvæ magnam optimorum lignorum copiam subministrant, quibus ad naves fabricandas utuntur, utili compendio, nisi cætera quæ ad naves armandas requiruntur, fere omnia aliunde petenda essent, atque adeo ex ipsa Europa. Metalla denique æris haud procul ab hoc oppido tentata, sed frustra; aut fallente vena, aut operarum inscitia, aut denique impensa fructum longe excedente.

IAMAICA.

Situs. AB Hispaniola ad Occasum, à Cuba ad Austrum jacet,quam Christophorus Columbus olim Sancti Iacobi Insulam nominaverat, nunc autem *Iamaicæ* nomine notior est: medium illius decimus octavus latitudinis septemtrionalis gradus intersecat, licet Herrera & Oviedus de latitudine illius aliter scribant, & inter 17 & 18 gradus includant. Viginti leucarum intervallo à Cuba disjungitur, totidemque ab *Hispaniola*, licet Herrera in Historia sua 25 leucarum distantiam ab Hispaniola prodat, quam Hispani primis illis temporibus, quum Columbus à continenti Australis Americæ rediens, navem ad hanc insulam fregisset, duobus lintribus monoxulis, ausu quidem temerario, sed felici successu superarunt. *Ambitus.* Centum & quinquaginta leucas ambitu suo complecti creditur, quinquaginta leucas inter ortum & occasum producta, viginti aut paulo plures lata. *Qualitas.* Insula hæc præter cæteras cœli solique bonitate excellit, maxima sui parte plana atque campestris, quæcunque ad vitam humanam necessaria sunt, læta ubertate profundens: Equorum, taurorum, vaccarumque & porcorum benigna genitrix atque altrix; frumentum quidem nullum,aut parce admodum fert, sed illius loco Yucam, è qua Cassavi conficitur tanta fœcunditate, ut hæc cæterarum insularum horreum merito censeri possit. Gossypium hic largissima copia passim crescit (unde & textura pannorum hic potissimum viget) uti & alii fructus, quos aut naturæ Conditor ab origine huic benigne admodum tribuit, aut hominum industria & diligentia aliunde importavit. Quum primum Hispani hic appellerent, à multis barbarorum millibus colebatur, qui jam diu per bella cum Hispanis & ignaviam defecerunt.

Oppida. Pauca in hac insula sunt oppida pro tanta claritate, neque admodum frequentia: Omnino tria hodie numerantur, eorumque præcipuum Sevilla ad Septentrionalem Insulæ plagam, ab exordio illius versus Occidentem, haud longe à mari: hic Cathedralis Ecclesia, Abbatiæ titulo insignis, & vel potissimum Abbatis sui Petri Martyris Anglery, non indiligentis rerum Indicarum scriptoris nomine, nobilitata. Proximum illi ad Orientem,nec amplius undecim leucarum itinere à priori distans oppidulum Melilla, naufragio Columbi insigne, quum è *Veragua* infausta navigatione hic appelleret. Tertium oppidum Oristan ad australem Insulæ plagam,haud longe ab Occidentali illius capite jacet, quatuordecim ab oppido *Sevilla* leucis. Vrbis autem *de la Vega*, à qua olim Columbi ducum nomen sortiti, aut aliarum coloniarum, quarum adhuc hodie nomina nonnullæ tabulæ Geographicæ servant, vix ulla hodie memoria superat.

Angli anno 1596 Antonio Sherleio Equite ductore, principali urbe intercepta, maximam Insulæ partem subegerant, sed haud ita dudum obtinuerunt, sponte sua illam deserentes.

Litus hujus Insulæ qua maxime in Orientem vergit, promontorium in altum producit, *Morantæ*

Iantæ nomine, à quo litus paulatim recedit versus Libonotum & aliquot sinubus mare admittit: Deinde directe progreditur in occasum, ad promontorium usque *de Falcon*, à quo rursus ad Corum convertitur, usque ad promontorium *del Negrillo*, quod extremum jacet ad Occidentem: hinc rursus litus ad Orientem revertitur, atque in hac Septentrionali plaga varias habet stationes & portus, quorum præcipuus Sevillæ adjacet, proximus autem Melillæ, decem à priori leucis versus Ortum: tertius decem item leucarum intervallo *Ianta*, totidemque à promontorio Morantæ versus occasum, ut Herrera annotavit: Oviedus his addit *Anton & Quiagata* portus, incertis intervallis.

Porro hæc Insula quum soli ubertate, sylvarum amœnitate, & omnium rerum copia facile cum cæteris certet, tamen propter portuum paucitatem, stationumque incerta, difficilis aditu judicatur: quamplurimi enim scopuli, & insulæ propter crebra vadorum brevia naufragiis infames, aut adjacent, aut objacent: vicinissimæ, nec ultra quinque leucas versus Meridiem ab ea disjunctæ *Hormigæ* insidiosæ cautes: deinde *Viroræ*, insulæ aliquot parvulæ, cœcis rupibus & vadis circumdatæ, septem à Iamaica leucis versus austrum: Longius distat *Serrana* ad altitudinem quindecim graduum, tribus quatuorve insulis constans, vadoso & scopuloso in circuitu mari, nec nisi cum pernicie navigantium adita; dehinc *Serranilla* à Serrana versus Argesten, aliquot alveis interfecta, & ab Euro in Corum extensa, ad altitudinem quindecim graduum & triginta scrupulorum, non minus quam prior frequentibus vadis & cautibus undique vallata: Longinquiora discrimina non commemoro, & Continenti propiora, licet non minus quam jam dicta, hoc mare sulcantibus metuenda sint. Ad oram autem borealem, nequa pars periculo vacet, scopulus objacet, quem haud vana monentes naucleri *Abre-Oio* appellant.

Atque hæc de Iamaica dicta sunto, qua, nisi tam difficilis aditu judicaretur, quum loco pene medio inter Majores Insulas & Americæ australis continentem posita sit, nulla alia navigantibus opportunior esse posset.

LVCAYÆ INSVLÆ.

Minorum Insularum ingens, sed incertus est numerus, quarum illæ, quæ Hispaniolæ atque Cubæ ad Septentriones prætenduntur, uno nomine vulgo *Lucayæ* appellantur, ab illarum maxima atque extrema versus Arctum: alii easdem in tres classes distinguunt, quarum priori comprehendunt eas, quæ ab Insula Bahama, atque illius celebri freto versus Orientem exporriguntur; secunda illas, quas vulgo Organa, Martyres & Caios communi vocabulo appellant, quæ quum fere scopuli sint, aut arenosæ insulæ, pelago ut plurimum æquales, navigantes facile decipiunt, & iisdem non raro perniciem adferunt: Tertia denique Tortugas.

Abacoa in medio vadorum atque brevium, quibus ab insula Bimini nomen inditum, duodecim leucis longa, dimidia minus lata.

Achecambey præcedenti proxima ad Orientem, incertæ magnitudinis, nec Antonio Herreræ non nisi semel in historia commemorata.

Amaguaio à Ioanne Poncio de Leon inventa juxta Yagunam.

Amana vel *Amaguana* ab insulis Caycos pene ad Corum sita, cujus magnitudo à scriptoribus non proditur.

Bahama tredecim leucis longa, & octo lata, ut Herrera testatur, à qua freto nomen, omnium quæ in novo orbe reperiuntur, rapidissimo; quippe fluctus tam pernici cursu inter Floridæ continentem & objecta vada atque insulas versus arctum sese evolvit, ut ventos & navigia plenis velis frustretur. Viginti octo gradus ab æquatore insulam distare volunt. Fretum autem Bahamense patet in latitudinem quidem sedecim leucas, in longitudinem autem à promontorio Floridæ versus arctum, quinque aut sex supra quadraginta.

Bimini in medio vadorum & brevium, quibus nomen dedit, quinque leucas longa; à Ioanne Poncio olim studiose quæsita, nam ab Indis sibi persuaderi passus erat, in ea fontem reperiri, cujus haustu senes juventam postliminio recuperarent: Insula alioquin, si Poncio credimus, & sylvarum opacitate amœna, & dulcium laticum scaturigine irrigua.

Caycos insularum aliquot veluti orbis, crebris intercurrentibus alveis & vadoso versus ortum longe lateque mari: quarum una, quæ reliquas magnitudine superat, per excellentiam *Caicos* appellatur: Belgæ qui anno 1623 hic in anchoris constiterunt, sub latere quod aquilones spectat, stationem satis laudant: mare haud longe à littore 10 aut 12 orgyias altum, ubi paulum recesseris ita profundum, ut nullæ anchoræ fidant. Salis abunde hic reperiri, à Lusitanis traditum fuit, id, ante aliquot annos, Anglos, & nuper Belgas decepit; nam studiose investigantes, tam in majori quam vicinis aliquot minoribus insulis, ne micam quidem salis invenerunt, licet lacunas quidem & areas sali coagulando idoneas, quamplurimas offendissent: harum insularum maxime Orientalis distat ab æquatore unum & viginti grad. & viginti sex scrupul. Occidentalior autem scrupul. quinque & quadraginta.

Ciguateo ab Insula Lucayoneque ad Orientem, & altitudinem septem & viginti graduum (ut Herrera tradit) viginti quinque leucas ambitu suo complecti dicitur.

Conciva parva insula, haud longe à Caycis, & haud dubio illarum una, ad ortum ab Amana.

Curateo, haud multo major, australi Ciguateo lateri objecta, ad altitudinem sex & viginti graduum, ut Herrera tradidit: ut nostri nuper observarunt, distat à Guanima circiter octo milliaria versus Corum, ab æquatore sex & viginti gradus & decem scrupul. hic dulces aquæ in stagnis reperiuntur.

Guanahani omnium insularum Novi orbis prima à Christophoro Columbo inventa, & *S. Salvatoris* nomine signata, ad altitudinem viginti

quinque

quinque graduum & quadraginta ſcrupul. arboribus opaca, nec dulcium ſcaturiginum inops; goſſypii, prout & aliæ multæ, ferax: habet & portum commodum ſub latere Septentrionali, qua vergit ad occaſum. Batavi teſtantur, abeſſe à Triangulo verſus Corum milliaria ſedecim, ab æquatore gradus quatuor & viginti, ſcrupul. quinquaginta, nihilque jam ferre præter Palmitos & fruticeta.

Guanima præcedenti verſus Corum proxima, & non niſi ſeptem leucarum intervallo diſſita, Columbo, quum primum illam adiret, *Sancta Maria de la Concepcion* nominata: abeſt ab æquatore quinque & viginti gradus, & quadraginta ſcrupula, patetque in longitudinem inter Eurum & Corum milliaria duodecim, undique rupibus & vadis cincta: ſolo interius fertili & amœno, nec dulcium aquarum inope.

Guatao diſtat à Curateo decem milliaria verſus Aquilonem, Orientalis illius pars abeſt ab æquatore viginti ſex gradus & quadraginta quinque ſcrupul. Occidentalis viginti ſeptem grad. & pauca ſcrupul. qua patet in longitudinem inter ortum & occaſum minutis inſulis, rupibus, & vadis incincta.

Lucaioneque ſive *Yucayoneque*, (utroque enim nomine notatur) harum inſularum maxima & extrema; inter vigeſimum ſeptimum & octavum latitudinis Septentrionalis gradus, in longitudinem producta, nec hactenus niſi ſolo nomine ſatis nota.

Macarey ad altitudinem viginti graduum prodit Herrera (in quo tamen ipſum falli non eſt dubium) vadoſo ambitur mari, & frequentibus brevibus infido.

Manegua ad altitudinem viginti quatuor graduum & triginta ſcrupul. juxta Amaguayo, uti ab Herrera collocatur. Belgæ obſervarunt illam à Tortuga, quæ Hiſpaniolæ objacet, verſus arctum diſtare octodecim leucis, editamque eſſe & montoſam.

S. Martha ad Floridæ continentem ſita, unam tantum leucam longa, & dulcium aquarum ſcaturigine, ut ferunt, rigua.

Martyres non tam inſulæ, quam ſcopuli, auſtrali Floridæ promontorio objecti, ad altitudinem quinque & viginti graduum; occaſum inter atque ortum ſeriatim collocati; nomen ab imagine inditum, quam ex alto proſpicientibus oſtendunt, quaſi homines palis ſuffixos: infauſti nominis omini haud male eventus reſpondit, crebris enim naufragiis & multorum exitiis infames ſunt facti: horum ſcopulorum extimos ad Orientem, nautæ *Cabeza de los Martyres*, id eſt Caput Martyrum, vocant, & ex eorum poſitu de progreſſu ſuo judicant; certiſſimum enim indicium eſt, rectum freti Bahamenſis alveum ingreſſos, ubi caput hoc ad levam verſus Africum reliquerint: ſunt autem tres tumuli arenæ albicantis, pleni arbuſtis, eorumque medius ceteros duos magnitudine & convexitate præcellit.

Mayagvana diſtat ab æquatore viginti duos gradus & viginti quinque ſcrupul. ab Occidentali Inſula Caicos verſus Corum duodecim milliaria; inter Corum atque Vulturnum projecta, & circiter octo aut novem leucas longa, uti à Batavis obſervatum fuit.

Mimbres exigua inſula (vel potius rupes) ad extremitatem brevium Bimini, nautis qui fretum Bahamenſe tranſeunt, inprimis cavenda.

Miraporvos, id eſt cave tibi, nomine à re ipſa quæſito, tres ſunt inſulæ trianguli in modum, inter vada & rupes diſpoſiti, haud longe à Yumeto.

Polam inſulam ad Floridæ Orientalem oram & altitudinem ſex & viginti graduum & triginta ſcrupul. Poncii navigatio aperuit, cætera ignobilem.

Samana haud longe à Guanahani verſus Eurum, triquetra forma, ad altitudinem viginti quatuor graduum, ut primis illis temporibus obſervatum, uti autem à Belgis, diſtat à Mayaguana verſus Corum duodecim milliaria, ab æquatore gradus viginti tres & viginti ſcrupul. patet in longitud. IV in latitud. unum mill.

Saomoto quarto loco à Columbo inventa, & Iſabella dicta, nunc incognita.

Tortugæ inprimis memorabiles nautarum obſervationibus, ſeptem aut octo ſunt parvæ inſulæ ab extimo Floridæ cornu verſus Occidentem, veluti in orbem diſpoſitæ, ad altitudinem, quinque & viginti graduum & paulo amplius. Habanæ portui triginta ſex leucarum intervallo è directo oppoſitæ.

Triangulo inſula diſtat à Samana verſus Corum ſeptendecim aut octodecim milliaria, ab æquatore paulum ſupra quatuor & viginti gradus; edito eſt ſolo, ſed ſtationes habet valde intutas, & difficulter admodum poteſt adiri.

Veia minores aliquot inſulæ inter vada & brevia (*los Baixos de Babueca* vocant Hiſpani) conſitæ, ad altitudinem octo & viginti graduum verſus arctum, niſi forte hic fallatur Herrera, ut interdum alibi.

Yabaque haud longe à Maguana verſus Corum, ad altitudinem viginti duorum graduum & triginta ſcrupulorum, eodem Authore.

Ynagua decem leucas ampla, ad altitudinem unius & viginti graduum & aliquot ſcrupul. (ut à Batavis obſervatum) ab inſula Tortuga, quæ Septentrionali Hiſpaniolæ lateri adjacet, verſus Corum, nautis obſervanda, qui è portu S. Ioannis de porto Rico, verſus Habanam navigant, ſecus Septentrionale Cubæ latus, per veterem, ut vocant, Canalem; qui jam rariſſime navigatur.

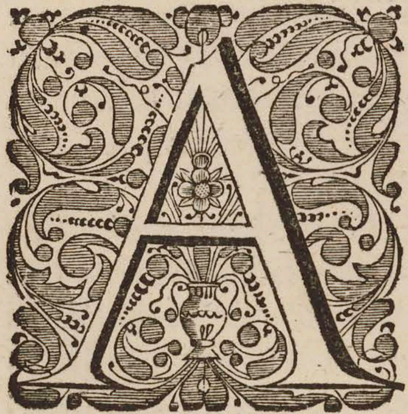
Yuma viginti leucas longa, octo lata, ad altitudinem viginti graduum & triginta ſcrup. haud procul à Guanima verſus Africum.

Yumeto à præcedenti ad Auſtrum ſub ipſo Cancri Tropico, quindecim, ut Hiſpani produnt, leucas in longitudinem porrecta.

Longe plures hic jacent Inſulæ, ſed tam incerti nominis & varii ſitus, ut referre pigeat: omnes autem haſce inſulas, aut certe plerasque, incolis refertas fuiſſe, quum primum Hiſpani duce Columbo illas adirent, ſcriptores rerum Indicarum uno conſenſu tradunt, nunc penitus ſunt deſertæ, indigenis omnibus ab Hiſpanis alio traductis.

CANIBALES INSVLÆ.

Situs.

AB Orientali latere Insulæ S. Ioanni de Porto Rico, ad Americæ australis continentem usque, quamplurimæ minores insulæ arcuato ductu interius mare veluti claudunt, quæ ab indigenarum ingeniis Caribes & Canibales, id est Anthropophagæ vulgo appellantur; in quibus describendis eodem, quo supra, compendio & ordine utemur.

Nomen.

Anegada. *Anegada* ab Insula S. Ioannis versus ortum, à Saba duodecim milliaria versus Corum sita, ad altitudinem octodecim graduum, & triginta scrupulorum; patet in longitudinem circiter septem leucas; nomen à re inditum, æqualis enim freto est, & vadoso undiquaque mari, navigantibus fallax.

Anguilla. *Anguilla* oblonga insula, sed angustissima, unde & nomen: sita est ad orientem Insulæ S. Ioannis, decem & octo gradibus & viginti quatuor scrupul. Ab æquatore versus arctum: sterili solo & dulcium laticum expers, salinas tamen habet satis opportunas, sed modicas.

Antigua. *Antigua*, quæ & *S. Maria del Antigua*, ad altitudinem sedecim graduum & triginta vel quinquaginta scrupul. inter Barbadam atque Desseadam medio veluti intervallo; sex septemve leucas longa & lata: accessu difficilis propter incerta vadorum; Belgæ, qui casu ad hanc delati, hic anchoras fixerant anno 1628, & in terram descenderant, nihil se hic præter silvas & paludes & profundas uligines reperisse testantur; inculta quippe est,& dulcium aquarum inops.

Avium Insula. *Avium Insula*, harum omnium pene intima & maxime occidentalis, sita est ad altitudinem quindecim graduum & quadraginta quinque scrupul. ponto pene æqualis, ideoque navigantibus infida.

Barbada. *Barbada* ad altitudinem septendecim graduum & triginta scrupul. à Monserrate versus aquilonem duodecim aut tredecim mill. ab Antigua versus arctum; & ipsa humilis, & vadoso in ambitu mari navigantibus insidiosa, à nostris tamen ut supra sine discrimine adita, sinu satis commodam stationem navibus præbente, sed nihil ab ipsis inventum, quo operæ pretium foret illam adire, humili enim est solo atque effæto, circiter quatuor milliar. longa.

Barbudos. *Barbados*, vel *Barbudos*, omnium harum insularum pene extrema versus orientem, ad altitudinem tredecim graduum & viginti aut plurium scrupulorum, inter aquilonem atque africum in longitudinem exporrecta, forma ovali, & uti à nostratibus nuper observatum, circiter sedecim aut octodecim milliaria ambitu suo complexa, longeque major quam hactenus in Tabulis Geographicis fuit expressa: solo admodum alto & Angliæ non absimili, septentrionali tamen parte altior, arboribus amœne virentibus ubique obsita. Littus orientale crebris recessibus, & procurrentibus vadorum brevibus intercisum: australe autem latus magnum maris sinum admittit, stationem navibus percommodam præbens, ubi & modicus amnis in mare descendit. Solum nihil magni promittit; nisi quod abunde hic crescit arbor, cujus cortex Gingiber æmulatur, acrimonia insigni, (nostrates vocant *Coste*;) folia illius obscure virent, anteriori parte rotunda; flores fert minutos & sambuci instar in umbellam collectos, qui foliolis constant quinis, exteriori parte purpureis, intus aureis: Cortex lævis, & materies dura, interius subnigra, amat ripas & uliginosa loca. Plurimos porcos alit insula. Angli ab anno 1627 coloniam ad hanc deduxerunt, & lucos eradicarunt ad Tabacci sementem faciendam; multas quoque arbores fructiferas, aurantias malos & similes aliunde importarunt.

S. Bartholomæi. *S. Bartholomæi* insula sita est ad altitudinem pene septendecim graduum: ab Insula S. Martini versus Eurum,Barbada versus occasum,S.Christophori versus ortum: ambitu est satis spatioso & solo editiori, sed accessu difficilis, ob vada & brevia quæ ipsam cingunt.

Bekia. *Beke* vel *Bekia*, cujus Hispani in suis commentariis non meminerunt, & quam à nostratibus primum aditam credo, tribus, vel ut alii volunt, quinque leucis distat ab Insula S. Vincentii, decem pene milliaria ambiens, sinum habet unicum, insigne adversus incerta ventorum latibulum; ipsa insula crebris arboribus opaca est & fertilibus campis; habitationi hominum non incommoda esset, nisi dulcibus aquis destitueretur: distat ab æquatore duodecim gradus & viginti quatuor scrupul. versus Arctum, ab Insula S. Vincentii versus Eurum.

S. Christophori. *S. Christophori* Insula, inter Nieves & S. Eustatii insulas media, ad altitudinem septendecim graduum & viginti aut triginta scrupulorum; patet in longitudinem inter Eurum & Corum milliaria circiter sex: latitudinis inæqualis, nam qua Corum adspicit, supra duo milliaria lata, ubi circiter quatuor mill. descendit versus Eurum magno sinu mare accipit, & desinit in angustias. Solum montibus editum,sed maxime versus Corum,versus Eurum varias salinas habet. Ante annos aliquot Galli juxta atque Angli hic sedes fixerant, Tabacci colendi gratia (quod hic natum plurimum commendatur) & incolas anthropophagos omnes, aut deleverant, aut alio compulerant commigrare, insidiarum in advenas, ut ajunt, manifestos: quum à Toletano, qui cum maxima Hispanorum classe hic appulerat, hanc deserere fuerunt coacti; sed utrique ad illam jam postliminio

liminio redierunt,rursusque colendis agris & Tabacco serendo operam dant.

Desseada. *Desseada* ad altitudinem sedecim graduum & decem scrupulorum versus arctum, uti à Belgis accurate est observatum: decem leucis à Guadalupe versus boream: sex aut septem à Marigalante: hæc insula Christophoro Columbo secundò ad has partes naviganti primo occurrit: ad hanc Hispani inde à Canariis insulis cursus suos solent dirigere: jacet inter Cæciam & Zephyronotum, nuda arboribus, & primo aspectu triremi similis, aquilonari sui parte depressior; à septentrionali in conum videtur assurgere; solumque nigricans, lineamentis quibusdam albis atque subrubentibus interstinctum apparet; mare ab hac parte vadosum & crebris rupibus vorticosum.

Dominica. *Dominica* duodecim (ut Hispani tradunt) leucas longa, pauciores lata, ad altitudinem quindecim graduum & triginta scrupulorum, tribus circiter leucis à Matinino versus Corum; inter quem atque Eurum jacet; versus Corum elatior, & eminus conspicientibus bipartita videtur, propius accedentibus una: sinus commodas aliquot stationes præbent. Hanc insulam hodieque multi *Caribes* (ut vocant) incolunt; nudi agunt, totum corpus rubrica quadam tincti; humanis carnibus vescuntur, Hispanis maxime infensi, neque cuiquam satis fidi, nisi quum nocere non audent, aut non possunt: comam tam viri quam fœminæ alunt; Regulum suum habent, cui parent, cultu corporis nonnihil à cæteris distinctum. Tabacci feracissimum est solum, hanc herbam unice colunt, & Europæis pro cultris, securibus, aliisque ferramentis vendunt. Fontes duo calidi hic celebrantur, quorum alter juxta fauces amplissimi sinus qui Corum spectat, haud longe à mari ad ripam amnis erumpit. Occidentale latus portum habet satis commodum & aquationi è fluviolo, viginti passus lato, qui ibidem exit, peropportunum; *Aguadam* vulgo vocant Hispani.

S. Eusthatii. *S. Eusthatii* insula exigua est (licet Herrera ipsi decem leucarum ambitum falso tribuat) ab insula S. Christophori versus Corum; à Saba versus Eurum: ad altitudinem septendecim graduum & quadraginta scrupulorum, uti à Belgis accurate est observatum: assurgit in conum, & è longinquo conspicientibus sacchari panis videtur.

Granada. *Granada* continenti Americæ australis proxima, ad altitudinem duodecim graduum & quindecim scrupul. octodecim milliar. ab insula S. Vincentii versus Africum, quo intervallo minores aliquot insulæ sparsæ sunt, quas vulgo *Begos* vocant. Forma est semicirculari & ad lunæ renascentis modum: patetque in longitudinem inter arctum & austrum circiter sex milliar. ad utrumque cornu vix unum lata: cornu illius quod versus africum protenditur, sinum concludit aquandi opportunitate inprimis commendatum: tota insula densis lucis obsita est; solo nihilominus pingui & fœcundo, sed cancris quibusdam terrestribus obnoxio, qui sata & radices arrodunt: quanquam quidam malum hoc non ultra vicina littori loca serpere opinentur: plurimi quoque Armadilli hic reperiuntur: à mense Iunio ad Octobrem multæ testudines marinæ, & non pauci Manati hic capiuntur. Incolunt Caribes, à cæteris insulanis neque moribus, neque feritate diversi, qui tamen appellentibus, quum nocere non possunt, varios fructus vendunt, cautius vitandi quum maxime blandiuntur, uti Belgæ jam aliquoties cum suorum exitio sunt experti.

Guadalupe. *Guadalupe*, barbaris olim *Caracueira* dicta, uti Martyr prodidit, jacet ad altitudinem sedecim graduum & quindecim scrupul. ut Belgæ satis accurate observarunt; à Desseada versus occidentem: octo circiter milliar. inter aquilonem & africum longa. latus quo africum aspicit, in juga erigitur; qui vero orientem, haud minus erectum, in fastigio planicie quadam sternitur; ab Austro ad septentriones, tenui alveo, & non nisi cymbis & monoxylis lintribus pervio, veluti in duas insulas dispescitur. Ad australem plagam alto mari, & anchoris figendis peridoneo cingitur: Incolunt Barbari,eisdem, quibus cæteri insulares Caribes, moribus. Hic classes ex Hispania venientes hodie aquari solent, atque in diversa discedere.

S. Luciæ. *S. Luciæ* insula sita est tredecim gradibus & quadraginta scrupulis ab æquatore versus arctum, uti à Belgis accurate observatum: ab insulis Dominica & Matinino versus austrum, valde montosa est: ad latus quo africum aspicit, bini montes exiguo intervallo à se invicem discreti, incisis undiquaque rupibus in summam altitudinem surgunt, qui supra reliquam insulam è longinquo conspiciuntur. Incolæ nudi agunt, totumque corpus rubrica illinunt, faciem autem quibusdam lineamentis ab auribus ad oculos usque inducunt, crinibus nigri, moribus ut cæteri immanes. Solum fertile esse quidam observarunt, sed alii infœcundum asserunt, & ideo ab incolis hanc insulam desertam.

Marigalante. *Marigalante* quinque à Desseada leucis versus austrum, & totidem pene à Dominica versus boream; ad altitudinem quindecim graduum & quadraginta scrupulorum; plana fere & nemorosa, ita ut è longinquo intuentibus arbores mari innatare videantur: à barbaris, quales sunt cæteri insulares, crebro visitatur, an etiam habitetur, incertum est.

S. Martini. *S.Martini* insula ad altitudinem octodecim graduum & quindecim scrupulorum, ab insula S. Ioannis de Porto Rico ad orientem; octo aut novem milliaria ab insula S. Christophori versus Corum, ab Anguilla versus Eurum; ad arctum multis minoribus insulis, & ponto pene æqualibus obsita. Patet in longitudinem, quinque aut sex milliarium, in latitudinem quatuor. Dulcium aquarum indiga, à nullis barbaris incolitur. Accessu haud ita difficilis, stationes habet ad occidentale latus satis opportunas, & aliquot salinas, præsertim unam grandem, quæ duo milliaria ambire dicitur, absolutissimi salis feracem.

Matinino. *Matinino* sive *Matilino* (ab indigenis *Madaninam* olim dictam, & à solis fœminis habitatam,Martyr testatur) ad altitudinem quatuordecim graduum & triginta scrupulorum, tribus circiter milliaribus ab Insula Dominica versus Vulturnum: tota con-

CANIBALES INSVLÆ.

I. DE S. IVAN DE PVERTO RICO.

I. DE LA TRINIDAD.

Granada

S. Vincent

Barbudes

Tabago

Dominica

Marigalante

Montserrate

Nieves

Anguilla

Saba

Anegada

Sombrero

Tortuga

Orchila

Boca del drago

7.

consurgit in juga, in medio autem tres colles præ cæteris eminent, quorum altissimus rotundiore apice pilei formam repræsentat, & à quacunque parte advenientibus primum conspicitur. Incolitur ab aspera atque inhumana gente, & præ cæteris harum insularum barbaris bellicosa; sed quam Belgæ, quum ante annos aliquot hanc lustrarent, sibi visam negant, an alio migraverint, incertum.

Montserrate.

Montserrate sita est ad altitudinem graduum pene septemdecim versus arctum, uti ab iisdem nuper observatum; à Guadalupe versus zephyrum milliar. undecim; à Rotunda versus Eurum quinque: forma est fere orbiculari, tria milliaria longa, & pene totidem lata. Duos habet arenosos sinus, qui stationes satis commodas navigantibus præbent; eorum alter etiam aquationem, ob fluviolum qui de montibus in sinum descendit, licet nonnumquam ab æstu marino oblimetur. Solo est elato, pingui & nemoroso, ideoque & culturæ haud inepto.

Nieves.

Nieves quinque leucas ambitu complectitur, ad altitudinem septemdecim graduum & viginti scrupulorum versus Arctum; tribus circiter leucis à Rotunda versus Corum, septem à Montserrate; à S. Christophori insula unam versus Eurum: duo milliaria longa, media sui parte edita; denso arborum luco opaca, & dulcium aquarum torrentibus rigua: Dominicæ incolæ huc venandi causa ventitare solent. Fontes calidos hic reperiri ab Anglis accepimus, qui coloniam deduxisse ad hanc insulam anno 1628, dicuntur.

Rotunda.

Rotunda, vulgo *Redonda*, ab insula Nieves versus Eurum, à Montserrate versus Corum sita, ad altitudinem septemdecim graduum & decem scrupul. & ipsa parva, orbicularis & media sui parte fastigiata, pene panis in modum: accessu facilis, mari circumquaque alto, minimeque insidioso.

Saba.

Saba ab insula S. Eustathii versus Corum, illaque paulo minor, sed rotundior, circa medium in conum consurgens, panis sacchari æmulum: mari haud satis alto cingitur, nec tamen navigantibus metuendo, quum nihil discriminis occultet: sita est ad altitudinem septemdecim graduum & triginta quinque scrupul.

Sancta Crux.

Sancta Crux, indigenis olim *Ayay*, ad altitudinem septendecim graduum, & viginti quinque scrupulorum, uti à Belgis accurate observatum, duodecim aut quindecim leucis ab Insula Ioannis de Portu Rico versus Eurum. circiter octo milliaria longa; montes habet editos, & eminus videtur divisa, occidentali sui parte editissima; sub qua & commodam navibus stationem præbet: nemorosa est, sed dulcium laticum haud satis compos: inter arbores fructiferas sunt quædam, quæ fructum ferunt instar pomi viridis, quo manso, lingua hominibus ita inflatur, ut viginti quatuor horarum spacio omnis illius usus impediatur, nulla in posterum noxa, sponte enim tumor remittit. Aqua palustri, quæ hic abundat, non ante Solis exortum faciem lavare, cautio est, nam ita intumesceret, ut visum impediret; sole jam exorto, minus noxiæ est. Hæc Angli, utrumque suo damno edocti, nos monuerunt.

Santos.

Santos, tres quatuorve minutissimæ insulæ, exiguo intervallo disjunctæ; ab Insula Guadalupe versus Notum, & inter hanc & Dominicam mediæ.

Sombrero.

Sombrero, à pilei figura sic dicta, parvula insula, ab Anegada versus Eurum ad altitudinem octodecim graduum & triginta scrupulorum, in medio vadorum sita.

S. Vincentii.

S. Vincentii insula, à S. Lucia versus austrum; à Barbados sedecim, aut paulo plura milliaria versus Favonium; ad altitudinem tredecim graduum, ut postremo accurate à Belgis observatum. Figura est pene rotunda, & insulæ Ferro, è Canariis uni, non absimilis, sex milliaria longa, inter ortum & occasum. Solum est admodum fertile, ita ut etiam cannas sacchari sua sponte producat, multis torrentibus, & amniculis riguum. Secundum oram, quæ occasum & africum spectat, plures habet sinus & in iis stationes peropportunas; ubi & aquatio facilis, & exscensus commodus. Incolis idem quod vicinis ingenium, iidem mores; statura sunt modica, socordes, & de solo victu solliciti: & tamen, quod mirum, lintribus suis unilignеis ad Continentem, quæ nusquam minus triginta quinque milliaribus abest, trajiciunt, & ad insulam suam remeant sine ulla nauticæ pixidis ope. Ab hac ad Granadam non nisi duodecim aut circiter leucarum iter esse, à nostratibus superioribus annis est observatum, aliquot minoribus insulis interjectis (*Begos* vocant) de quibus nihil necesse est dicere.

Virgo Gorda.

Virgo Gorda ab insula Saba versus Corum, alta atque rotunda, in fronte minorum Virginum locata. Quæ decem aut duodecim numero, versus insulam S. Ioannis de Porto Rico, atque in occidentem exporriguntur, altæ atque arboribus vacuæ; ad altitudinem octodecim graduum versus arctum; periculosæ dudum creditæ propter vada atque brevia, sed immerito, ut Angli testantur, quum alvei satis alti intercurrant, & vel mille navibus stationem præbere valeant: piscium hic magna copia, neque minor volucrum. Nonnullæ ex his, aut saltem succedaneis peculiaria nomina à navigantibus meruerunt, de quibus itineraria nautica sunt consulenda.

Virgines minores.

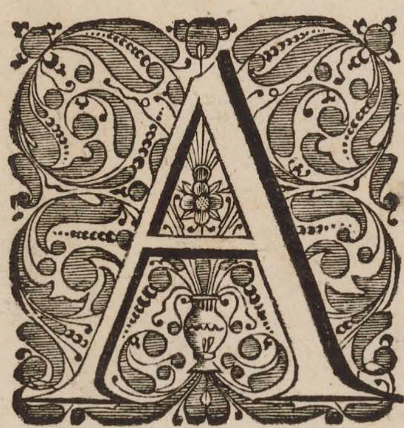
Atque hæc de Canibalum insulis dicta sunto, quarum pleræque desertæ; paucæ ad hunc diem ab Anthropophagis incoluntur; quædam denique ab Europæis coli cœperunt.

Piscis virulentus.

Monendi autem sunt qui hæc maria navigant, aut circa has insulas in anchoris hærent, ut studiose sibi caveant à pisce quodam hic familiari, ne se ipsos in summum periculum conjiciant: Piscis est congro forma & mole similis, cute intense viridi, & elegantissime variegata, rictu patenti, & dentibus acutissimis; caro detracta cute candidissima est, & non ingrati saporis, verum qualitatis adeo virulentæ, ut in summum discrimen, atque adeo mortem conjiciat eos qui illam gustaverint; uti non modo Angli, sed & Belgæ suo periculo & damno aliquando fuerunt experti.

BER-

TERRA FIRMA.

America universam, supra divisimus in duas partes, quarum unam Septentrionalem, alteram Meridionalem appellavimus; Eæ autem conjunguntur angusto terræ Isthmo, in quo duo celeberrima Hispanorum oppida sunt sita, Panama nimirum, & Porto Belo. Antequam itaque Meridionalis Americæ descriptionem aggrediamur, hujus Isthmi & provinciæ quæ illum occupat, descriptio erat absolvenda, quæ hodie vulgo Panama dicitur, & communi nomine ab Hispanis Terra Firma: Olim autem dicebatur Castilla del Oro, id est, Castella Aurea: verum quia Castilla del Oro sæpius limites mutavit, hinc nonnulla in superioris seculi scriptorum commentariis nata est obscuritas, quæ nobis hic obiter illustranda est. Anno cIↃ IↃ VIII Didaco de Niqueza concessa fuit præfectura, quam subjugaret & porro teneret, sub nomine Castillæ del Oro, quæ hisce limitibus circumscribebatur; ad ortum occidentali ripa fluminis Darienis in interiori sinu Vrabæ freti; ad occidentem Promontorio Gracias à Dios Hondruæ provinciæ extimo ad orientem; ab Arcto concludebatur Septentrionali Oceano (nam alter adhuc ignotus erat;) porro ab altera fluminis Darienis ripa versus ortum pertendendo usque ad Promontorium de la Vela, censebatur continens nomine Novæ Andaluziæ. Sed Castillæ del Oro limites statim mutati, & ab occidente contracti, versus ortum in Novæ Andaluziæ terminos invaserunt: Tandem denique nomen Castillæ del Oro plane obsolevit, & Oceano Meridionali jam invento obtinuit nomen Panamæ: Quæ breviter hic monere oportuit, quia hodieque in multis Tabulis Geographicis nomen Castellæ aureæ latissime diducitur, etiam ad illas provincias, quæ nunquam sub illa fuerunt comprehensæ: ne si omnino de hac re siluissemus, provinciæ hujus per ignorantiam obliti fuisse videremur. Americam vero Meridionalem dividimus in Castellanam & Lusitanicam, sub Castellana etiam comprehendimus Regiones Barbaras, tam quæ Austrum versus, & ultra fluvium vulgo Rio de la plata jacent, à parte orientali, ut & Regnum Chili à parte Occidentali, quam quas Oceanus alluit Septentrionalis, in hisce describendis hunc sequemur ordinem: Isthmo Panamensi prius absoluto, vicinas & contiguas provincias ad ortum adjungemus, Cartagenam, Sanctam Martham & Flumen de la Hacha, quæ Continentis partes, quia primæ post Insulas fuerunt detectæ, vulgo Terræ Firmæ, id est, Continentis nomine hodieque appellantur ab Hispanis; deinde ad interiores aliquot provincias describendas nos accingemus, quæ prædictis adjacent, Novum Regnum Granatense & Popajanam; quæ ubi nos ad mare Meridionale reduxerint, omnes provincias illas quæ Oceano illi prætenduntur, ordine quo jacent, prosequemur ad Fretum usque Magallanicum; illudque emensi, & lustratis obiter terris quæ illi ab Austro objacent, oram itidem Maris Atlantici stringemus, & eodem ordine describemus, provinciasque quæ illi adjacent Flumen Argenteum, Paraquariam, Tucamanam, aliasque mediterraneas, nec non Lusitaniam quæ est Brasilia, & porro omnem oram Barbaram, Pariam, Cumanam, Venezuelam, immani ambitu ad flumen de la Hacha rursus producemus, atque ita huic operi finem imponemus.

P A N A M A.

Provincia Panamensis.

Conventus Iuridicus *Panamensis* non admodum amplis limitibus continetur, quum illius Iudices tantum classibus expediendis, & juri mercatoribus dicundo vacent: in longitudinem quidem inter ortum & occasum circiter leucis nonaginta definitur, finesque habet ad ortum *Cartagenæ* & *Popaianæ* præfecturas, ad occasum *Veraguam*: in latitudinem autem, ubi latissima est, inter ambo maria leucis sexaginta, ubi arctissima, inter *Panamam* urbem & *Portum Belum* tantum octodecim: idque ratione itinerum inita, quæ impeditissima & tortuosissima sunt; nam si recta ratio secundum cœli mensuram ineatur, vix septem aut octo leucæ inter ambo maria intersunt, ut ab Acosta est observatum, & altitudines locorum evincunt.

Termini & extensio.

Qualitas.

Solum maxima sua parte montosum atque asperum; ubi autem paulum subsidet, crebra uligine altoque cœno impeditissimum; Cœlum utplurimum nubilum, humidum & præfervidum: supra modum insalubre, præsertim à Majo ad Novembrem: aër tamen nonnihil à maritimis ventis sufflaminatur corrigiturque; & contra, à terrestribus multo gravior efficitur, insalubriorque. A mense Iulio ad Novembrem hic pene continuo pluit, tonat, fulgurat, hanc hyemem incolæ patiuntur. Terra infœcundior, multarumque rerum indiga; quippe quæ nihil præter mayzium, idque perparce producat; melior animalibus, præsertim armentis, ob pabuli copiam & bonitatem. Olim ingentes porcorum alebat greges, quos indigenæ in retia sua cogebant, gramine, quod hic in summam altitudinem excrescit, totis campis incenso; hodie paucos, ita ut Hispani de illorum paucitate, & lardi caritate conquerantur.

Indigenæ retia illa componebant ex Herba *Nequen* sive *Henechen*, ut vocat Oviedus, qui illam ita describit: Cabuia (inquit) est herba quæ fert folia similia carduo sive iridi, sed latiora & crassiora; magisque viridia: *Henechen* autem est altera herba, foliis itidem cardui, verum angustioribus & longioribus quam *Cabuia*: ex utraque hac herba ducuntur fila, & funes satis validi & pulchri; ex *Henequen* quidem fila subtiliora. Barbari autem has herbas, quemadmodum solent in Europa linum, aliquot diebus deprimunt sub aquam in rivis aut fluentis; dein exemptas siccant ad Solem, franguntque bacillo, ita ut solæ fibræ remaneant, instar lini; easque denique nent in fila, aut contorquent in funes. Mirabile autem quod idem narrat, barbaros his filis ferrum secare, & dividere tanquam lima, minutam arenam aspergendo, & funiculos reciprocando ad modum ser-

TERRA FIRMA et NOVUM REGNUM GRANATENSE et POPAYAN
Amstelodami Guiljelmus Blaeuw excudit
MAR DEL NORTE
MAR DEL ZVR
GOVERNACION DE SANCTA MARTHA
NUEVO REYNO DE GRANADA
VERAGUA
DE COSTA RICA AUDIENCIA DE GUATIMALA
Linea Æquinoctialis
Leucæ Hispanicæ
Milliaria Germanica communia
SEPTENTRIO
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS

8.

ſerræ; atque hoc pacto non modo catenas ferreas, ſed & anchoras non raro diviſiſſe.

Volatilium ſatis magna hic copia, phaſianorum, turturum & ſimilium. Mare piſcoſum, uti & flumina, in quibus multi crocodili reperiuntur, quas Barbari *Caymanes*, Hiſpani *Lagartos* vocant. Arbores hic perpetuo virent, & frondes quidem abunde, fructus parce ferunt: Multi hic cati ſilveſtres, & animalcula illa quæ catulos ſuos in ſacculo circumgeſtant, ita tectos ut videri non poſſint, ædes noctu intrare ſueta, & gallinis aliiſque domeſticis avibus admodum infeſta.

Provincia Careta. Acla. Plures minores provinciæ comprehenduntur ſub hoc Conventu Iuridico; quarum *Careta* prima Hiſpanis innotuit, triginta ab amne *Dariene* leucis; & mox *Acla*, quinque à *Careta*. Solum hiſce editum & montoſum, uti & provinciæ *Darienis*, (ſed cœlo gaudent magis ſalubri & ſereno) atque auri metallorum quondam haud expers.

Comagre. Aclam excipit verſus Occaſum *Comagre*, à qua planicies & campeſtria ſumunt initium; Vicinæ regiones olim fuerunt frequentiſſimæ; & in minutiora dominia diviſæ: Hiſpani omnem hanc regionem uſque ad *Periqueten* primis illis temporibus appellabant *Cuebam*: proximas autem provincias, quarum indigenæ nullis regulis parentes, in commune conſulebant, *Behetrias*. Comagren excipiebat *Chiame* & *Coyba*, atque *Pocoroſa*, ubi Hiſpani quondam municipium habuerunt *S. Crucis*.

Ab oppido Panama verſus occidentem jacebat provincia *Chame*, & ſeptem ab hac leucis *Chiru*; à qua octo leucis abeſt Eſcoria, dives ſalinis; æſtus enim maris accedens, implet quædam ſtagna, in quibus marina à Solis æſtu in ſalem cogitur.

Eſcoriam ſeptem aut octo leucarum itinere ſequitur *Nata*: dehinc *Tobre*, atque *Trota*, montoſæ provinciæ atque nemoroſæ, quæ pulcherrimas alunt quercus & peramplis glandibus: Vlterius *Huyſia*, atque *Burica* pene ad limites *Nicaraguæ*. Sed non omnes hæ accenſentur hodie ad Panamenſem præfecturam. Duodecim denique leucis à *Nata* verſus Corum, poſſidebat provinciam *Paris* Regulus, qui Hiſpanis admodum infeſtus, multum negotii tum faceſſebat. Licet autem pleraque harum provinciarum nomina jam obſoleverint, ac ne tunc quidem niſi Regulorum nominibus fuerint nota, tamen præterire nolui, forte alicubi, aut aliquando uſum ſuum habitura.

Incolæ. Porro harum regionum indigenæ, qui plurimi fuerunt, bellis contra Hiſpanos jam dudum abſumpti, & ſumma hiſce provinciis inducta infrequentia & vaſtitas, ita ut hodie plures Nigritæ hic reperiantur, quam Americani indigenæ.

Oppida. Hiſpani poſſident in hoc Conventu Iuridico tantum tria oppida, Panamam, Portum Bellum & Natam, de quibus dicturi ſumus.

Panama. Oppidum *Panama*, à quo ipſi provinciæ nomen, aſſidet littori Maris Auſtralis, ad nonum gradum altitudinis ſeptentrionalis, & octuageſimum ſecundum longitudinis, productæ à Meridiano Toletano in occaſum, ut Herrera obſervat in ſuis commentariis. Pomœrium illius anguſtius ob vicinitatem ſtagni, quod magnam cingit oppidi partem, idque ob vapores ex ſe aſcendentes reddit inſalubrius: Ipſum oppidum minus apte exædificatum, ſemitis omnibus inter Ortum & Occaſum directis, quo fit ut mane ferventiores Solis radii incidant in obambulantes, nullo umbrarum adminiculo, & crebros accendant morbos, multorum plerumque exitio. Quanquam autem ſæpius de loco mutando fuerit conſultatum, manet tamen hactenus, ſive loci retineat opportunitas; ſive eorum qui hodie incolunt brevis in hoc loco ſtatio, & proinde de ſucceſſuris levis cura: quippe plerique aut mercatores ſunt, qui commerciis abſolutis alio migrant; aut milites, qui nunc ad hæc, nunc ad alia loca mittuntur in præſidia; aut denique abſterreat ædificandi difficultas in hiſce locis, & jam ſtructarum ædium grande pretium; utut ſit, locum incolarum valetudini vel maxime infeſtum, frequentiſſimum fecit commerciorum frequentia, & rem faciendi opportuniſſima occaſio. Nam quotannis appellunt hic Claſſes è Peruvia, Chile, aliiſque provinciis quæ adjacent Oceano, auro, argento, aliiſque pretioſis mercibus onuſtæ; ſolvuntque rurſus ex hoc portu onuſtæ mercibus Europæis, quæ ab Oceano Septentrionali, primo ſubvehuntur per fluvium *Chagre*, deinde terreſtri itinere deducuntur ad hoc oppidum; opulento utrobique commercio: quin etiam, ut Hiſpani produnt, navigant ad Novam Hiſpaniam, Philippinas inſulas, atque ipſum Sinarum Imperium; ſolventibus hinc navibus circa Feſtum Nativitatis. Continet civitas, ſecundum Herreram, ut plurimum familias Hiſpanorum ſexcentas, maxime mercaturæ vacantium: Hic judices regii cæterique miniſtri & publicani ſuas habent ſedes: Hic eſt Eccleſia Cathedralis (cujus Epiſcopus ſuffraganeus eſt Archiepiſcopi Limani;) monaſteria tria, Dominicanorum, Franciſcanorum & religioſorum quos vocant *de la Mercede*. *Epiſcopatus.*

Portus oppidi. Portus hujus oppidi mediocris, licet naves relabente æſtu in ſicco deſtituantur, ideoque æſtivis menſibus ſolent conſiſtere in alto; hibernis autem ſe recipere ad portum *Perico*, duabus ab oppido leucis. Haud procul ab oppido labitur fluvius, deſcendens è montibus, & complures rivos atque torrentes recipiens: ad cujus ripas utrimque plures viſuntur villæ, quas Hiſpani appellant *Eſtancias*, in quibus pecuaria exercetur, imprimis armentorum, ob inſignem pabuli abundantiam.

Agri ſuburbani qualitas. Ager ſuburbanus multas nutrit arbores fructiferas, non modo hiſce regionibus domeſticas, *Pennas* beneolentes, *Platanos*, *Guayavas*, *Caymitos*, *Aguacates* & ſimiles, ſed & Europeas, & ex Hiſpania huc traductas, aurantia mala, limones, citrea & plures hujuſcemodi. Licet autem ſolum non niſi mayzium ferat, idque perparce, tamen affluit oppidum omni genere annonæ, quod per mare Auſtrale è Peruvia larga copia ſubvehitur: atque ex ipſa Hiſpania, haud difficili inter utrumque Oceanum commercio. Flumina piſcoſa, uti & ipſum mare, quod piſcibus (licet multum diverſis ab Europæis) ad miraculum uſque eſt fœtum: In littore autem & juxta ipſa oppidi mœnia, limacum quoddam genus reperitur, infinita pene copia (*Chucas* vocabant barbari) nulla non anni tempeſtate, facili negotio parabile; ita ut hiſce potiſſimum impute-

putetur hujus oppidi isto loco substructio; quippe ita olim apud se reputabant Hispani, non facile sibi esuriem metuendam esse, quamdiu hoc genus edulii ipsis suppeteret.

Panama.

Panama (inquit I. B. Antonellus) est principalis hujus Diœceseos Civitas, 18 distans leucas ab oppido *Nombre de Dios*; sita ad oram maris Australis, novem gradibus ab Æquatore versus Arctum. Tria hic monachorum monasteria, & una domus Patrum Societatis Iesu: & Regii Iudices hic suum habent Tribunal. Civitas condita est juxta mare ad sinum arenosum, ita ut unum illius latus pulsetur ab ipso mari, alterum à brachio quodam maris, quod ad mille decempedas intra continentem se insinuat. Ædes habet trecentas & quinquaginta, è materie substructas; oppidanos circiter sexcentos; præsidiarios ut plurimum octingentos, & quadringentos Nigritas è Guinea, quorum non pauci sunt liberti. Est & quoddam in vicinia municipium, quod dicitur *S. Cruz la Real*, quod totum habitatur à Nigritis libertinis (vocant *Simarones*,) numero fere centum, qui fere in Regis servitio occupantur: abest autem à Panama leucam unam, ad ripam fluminis constructum, circiter leucam à mari, è regione Portus Perico. Tria porro sunt itinera terrestria (nam de maritimo nihil dico,) per quæ ad hanc urbem etiam ab hostibus adiri potest. Primum per sublicium pontem, qui super fluvium stratus est: habetque ab una parte elicem, quæ urbem ab hac parte pene inaccessam facit, tam profunda uligine & cœno, ut gressum impediant: è regione decurrit amnis, qui urbem ambit instar fossæ: ab altera parte lacus sive stagnum prætenditur, tota hyeme & bona parte æstatis, aquis repletum, ita ut hoc urbis latus exiguo præsidio possit custodiri. Præcipuum periculum est ab itinere quod à *Nombre de Dios* ducit ad hanc urbem, planum quidem & arboribus nudum: duobus autem decempedarum mill. ab urbe defluit amniculus, quem vulgo vocant *Lavanderam*, quia fœminæ hic vestes lavare consueverunt; Hic amniculus in prædictum lacum restagnat; ultra hunc occurrit semita silicibus strata. Alterum iter, versus urbem ducens, paulo inferius jacet, juxta pontem qui ad semitam pertinet, quæ ad Portum *Perico* ducit. Hæc duo itinera difficulter defendi possunt, quia plana & campestria sunt omnia. Ad orientale urbis latus regia ædificia sunt exstructa super rupem haud longe à mari, ad quod leni clivo devergunt, quemadmodum & solum. Conventus Iuridicus habetur in hisce ædibus: ibidem & Carcer est & Gazophylacium regium: Hic Regius Thesaurarius, Præses Iuridicus, & tres Senatores sive Iudices cum Advocato Fiscali & reliquis ministris, degunt conjunctis ædibus, quæ è materie structæ visuntur super eandem rupem: locus autem cui Palatium & carcer sunt inædificata, facillime potest muniri, situs ipsius beneficio & vicinia maris, quod hic multis rupibus consitum, quæ æstu relabente eminent, nonnullæ & plenis fluctibus. E regione harum ædium versus ortum, quingentarum decempedarum intervallo, obvertitur continenti semicircularis insula; ex adverso denique harum ædium, est statio navium postquam onera sua exposuerunt: nam cum oneribus suis non possunt huc appellere nisi solum celoces, quas & fluctus recedens in vadis destituit, circiter triginta decempedas ab hisce ædibus; è regione autem ipsa civitas sita est. Quum superioribus annis rumor increbuisset, piratas mare Meridionale esse ingressos, Præses atque judices curaverant hic arcem extrui, ligneo vallo; ut hanc civitatem & Regios Thesauros tuerentur: præterea *Ventam de Cruces* & amnem *Chagre* atque *Quebradam* communiverant; auxerantque præsidium *Ballani*; nam omnibus hisce locis hostis exscensionem facere, & provinciam longe lateque posse vastare creditur.

Tribus autem modis hæc civitas levi negotio ab hostibus potest invadi, uno per mare Septentrionale, & certum aditum, qui quatuordecim leucas abest à *Nombre de Dios*, & appellatur *Acla*; altero per *Nombre de Dios*; licet enim iter sit arduum & impeditum, riguum atque cœnosum, novem tamen mensibus utuntur illo incolæ, per aquas cœnumque eluctantes, aut per edita & inaccessas *Capiræ* montis rupes enitentes, ita ut tum facile hostis hic à paucis militibus possit sustineri: verum æstate hæc itinera sicca, aditúque facilia esse testantur. Tertio denique per fluvium *Chagre*, quod Oceano miscetur, octodecim ab oppido *Nombre de Dios* leucis versus Favonium: Hic aditus Panamenses maxime sollicitos habet; nam adverso flumine hoc ascendi potest ad *Ventam de Cruzes*, atque inde quinque leucarum itinere terrestri perveniri ad hanc urbem. Navigatur hoc flumen cymbis, quæ trecentorum & plurium quintalium (pondus est Hispanicum centum & viginti libras Belgicas æquans) onus ferre possunt, & merces Europæas subvehunt ad *Ventam de Cruzes*, unde trium leucarum itinere ducuntur *Limaretum*; quæ via planissima est, si incolis credimus.

Duabus autem ab urbe leucis versus occidentem alius occurrit portus, quem nominant *Perico*, à tribus contiguis pene insulis, quæ semicirculari forma Continenti objacent, adversus incerta ventorum egregie munitus, intus patens semileucam: Continens autem editior, insulæ depressiores: aquatio hic commoda; nec portus adhuc ullius navis exitio infamis: nam pleno mari altus est orgyias septem; relabente æstu tres quatuorve; & anchoræ valide tenent, & naves, ubi opus est, levi opera statuuntur in sicco, ut refici possint. Hunc portum subintrant naves è Peruvia redeuntes auro atque argento onustæ; Abest autem hic portus à *Venta de Cruzes* leucas quinque.

Est præter hos, adhuc alius ad Mare Australe aditus, per fluvium quem vocant *de Francisca* juxta *Cabecam de Cattiva*, secus oram maris Septentrionalis: nam hoc flumen ingressis breve est iter ad flumen *Caracol*, quod quinque ab hoc oppido leucis descendit in Oceanum Meridionalem: Simarones aliquando Gallum quendam per hanc viam in hoc mare traduxerant. Hæc ille.

Alterum hujus præfecturæ oppidum est *Nombre*

bre de Dios, ſed, quid dixi, eſt? imo fuit! quippe jam derelictum, incolis illius ad *Portum Belum* traductis: nec opus eſſet illius mentionem hic facere, niſi intereſſet loci ſitum & portus opportunitatem, locorumque adjacentium qualitates cognoſcere. Hiſpani ſcriptores ad unum omnes graviter conqueruntur de loci hujus inſalubritate; & Herrera teſtatur in ſua Hiſtoria, pene innumeros Hiſpanos hic variis morbis interiiſſe. Oppidum enim cingebatur paludibus & uliginoſo ſolo, è quo peſtilentiſſimi & valetudini hominum infeſtiſſimi vapores exhalant. Sed operæ precium eſt Ioannem Baptiſtam Antonellum audire.

Nombre de Dios.

Nombre de Dios (inquit) conditum eſt ad arenoſum ſinum haud longe ab Oceano Septentrionali, triginta circiter conſtans familiis: domicilia lignea: incolarum autem plerique ſunt advenæ, nec fixa hic habent domicilia; ager vicinus aut denſis ſylvis eſt opacus, aut jugibus paludibus ſuffuſus, & profunda uligine pene invius, ob aquarum abundantiam, quæ ab umbroſis montibus deſcendunt: portus neque commodus, neque aquationi opportunus, expoſitus eſt enim aquilonibus, qui jugiter hic perflant; nec ſatis altus, ita ut majora navigia maximam partem mercium exponere cogantur, antequam illum ſubeant. Si vero ventus, ab Arcto aut Coro vehementius perflet, coguntur onerariæ interdum ſex anchoras jacere, neque audent funes laxare, ob ſcopulos & brevia quæ utrinque imminent; fervet enim tum mare & ingentes fluctus agit ad littora, ita ut naves valide concutiantur, & cum ingenti diſcrimine nunc funes rumpantur, nunc gubernaculum excutiatur, aliaque incommoda navigiis accidant. Oppidum quidem affabre conditum eſt, & opportune ſitum ad orientale portus latus ſupra petram.

Panama abeſt hinc octodecim leucas, impeditiſſimo itinere; nihilo tamen ſecus omnis auri atque argenti gaza, tam Regis quam privatorum hàc deportatur; Europeæ autem merces, primum minoribus navigiis ad *Chagre* fluminis oſtium devehuntur, deinde adverſo flumine ſubducuntur ad *Ventam de Cruzes*, denique ab hoc hoſpitio quinque leucarum itinere mulis bajulantur ad oppidum Panamenſe. Situm eſt hoc oppidum novem gradibus & viginti ſcrupul. ab Æquatore verſus arctum. Hactenus ille.

Angli autem, qui anno 1595, duce Equite Franciſco Draco, oppidum hoc diripuerunt atque everterunt, longe aliter loquuntur de hoc oppido illiusque portu; teſtanturque oppidum fuiſſe amplum, latis plateis, ædificiis ligneis, ſed prææltis; templumque habuiſſe ſatis elegans, licet itidem ligneum: Situm eſſe in humido ſolo, & ſub cœlo crebris nimbis obnoxio, ideoque valetudine incolarum tam infami, quam ullum ſit in toto Orbe. Ad ortum ab oppido deſcendere in ſiniſtrum Sinus latus, amniculum quendam, cujus aquæ limpidiſſimæ ſint, & potari pulcherrimæ: ad cujus ripas aliquot villæ & ruſtica prædia erant condita: ſtationem ante oppidum ſatis commodam, licet ingreſſuris dextra levaque ſeries rupium objectentur, levi tamen diſcrimine, quum facile vitari poſſint, utpote quæ periculi ultro admoneant, & tam intra quam extra rupes, anchoras liceat figere. Cur tam diverſa Angli atque Antonellus de hoc loco tradiderint, non aliam cauſam poſſum comminiſci, quam quod huic ita expediverit, ut Regem facilius permoveret ad oppidum demoliendum & alio transferendum, quemadmodum poſtea factum eſt, uti ſtatim dicetur.

Porto Belo.

Porto Belo, inquit I. B. Antonellus, diſtat à *Nombre de Dios* leucas quinque verſus occidentem, commodiſſimus portus, & quamplurium navium capax, fundo anchoris tenendis peridoneo, nam mare altum eſt ſub ipſo pene littore orgyias quinque aut ſex, in medio ipſius portus duodecim, fundo aut molli aut arenoſo, nulla hic brevia aut ſcopuli: Duodecim qua rivi qua amniculi conjunctim in illum deſcendunt, ita ut aquatio quovis tempore hic facillima ſit. Abundat præterea adjacens ager materie cædua, perutili ad naves fabricandas; Uti & ſaxis ad navium ſentinam explendam: nullum in portu adeundo diſcrimen, præterquam quum ventus ab Occidentali plaga perflat, quod hic valde rarum. Nam venti qui hic crebrius ſpirant, ſunt Arctoi, orientalibus magis noxii, & nonnumquam navigantibus permoleſti. Intra portum jacet ſtagnum, quingentas decempedas in longitudinem, totidemque in latitudinem patens, juxta fauces trecentas pene decempedas latum, & ſupra quatuor orgyias altum, interius autem ſex, fundo molli & cœnoſo, ita ut naves nullum detrimentum accipiant, licet impingant aliquando, vadiſque hæreant, littus ipſum vadorum & ſcopulorum expers, fidumque navigantibus, ita ut nullo diſcrimine ubicunque lubet anchoras jacere proclive ſit. Portum cingit nemus & palus, quæ facili negotio objecto aggere poterit ſiccari, & armentis paſcua præbere: id præcipuum oppidorum emolumentum; paſcuorum autem juxta *Nombre de Dios* ſumma eſt inopia; itaque ibidem nulla armenta paſci poſſunt, & caro omnis inde ab oppido Panamenſi petenda: Planicies præterea jacet ad auſtrale portus latus, oppido ſuperſtruendo valde idonea, ad radices montium, qui modico jugo eriguntur, & ubi tres amniculi pulcherrimarum aquarum devolvuntur: & agri mayzio aliiſque frugibus ſerendis peridonei ſunt atque uberes. Hic quoque permagni lapides reperiuntur, cœmento conficiendo, ut putant, apti; denique, ne tædioſi ſimus, omnia neceſſaria hic abunde ſuppetunt. Solum cui oppidum ſuperſtrueretur ſaxoſum eſt, aër autem imprimis temperatus & ſalubris.

Diſtat hic portus novem gradus & viginti ſcrupul. ab Æquatore verſus Arctum.

Philippus II Hiſpaniarum Rex, conſilio Ioannis Baptiſtæ Antonelli, maturè cum Præſide & Senatoribus ſupremi Conſilii Indici in Hiſpaniis ponderato, tandem ſibi perſuaderi paſſus eſt ut *Nombre de Dios* penitus derelicto, aliud ſui nominis oppidum, ad *Portum Belum* conderetur. Antonellus itaque decreto Regis accepto, pomœria urbis deſignavit, & arcem unam communivit; & jam locum alterum inceperat è regione portus, quum Franci-ſcus

ſeus Dracus cum claſſe ſua, poſt oppidum *Nombre de Dios* captum atque direptum, hunc portum adiret,& haud longe ab illo fato fungeretur. Qui res ab ipſo poſtrema hac expeditione geſtas in commentarios retulit, teſtatur hunc portum tam majoribus quam minoribus navigiis opportuniſſimum eſſe, atque adeo omnes hujus Continentis portus & ſtationes plurimum anteire: Vix octo aut decem ædes ibidem tum erant conſtructæ, præter majorem unam quæ Præfecto ſtruebatur, & arcis munitiſſimæ fundamenta jam moliri cœpta è transverſis trabibus, ſaxiſque & terreno vallo: opus in ſpeciem magnificum,&,ſi perficeretur,validum adverſus hoſtiles incurſus munimentum futurum: hæc prima naſcenti urbi calamitas ab Anglis obtigit, opera pene disjecta. Nihilo tamen ſegnius poſt Anglorum diſceſſum, oppidum & caſtella perfecta; profuitque illi *Nombre de Dios* excidium, incolis illius haud invito commigrantibus: quo factum eſt ut oppidum *S. Philippi* ſtatim & ædium multitudine, & civium frequentia creſceret.

orto Belo.

Anno autem 1590 oppidum hoc denuo ab Anglis interceptum fuit. Poſt illa adhuc majus & munitius caſtellum conditum fuit, inter arcem *S. Iacobi* & oppidum, ad Occidentale ſinus latus, quod quadraginta tormentis majoribus inſtructum volunt, quæ triplici ordine digeſta. Sinui denique, qui patentiſſimus, in alto objacent duæ parvæ inſulæ, una, quæ minima, haud longe ab angulo occidentali & arce S. Iacobi, altera juxta angulum occidentalem & è regione S. Philippi. Merces omnes ab hoc oppido duabus viis transportantur ad oppidum *Panamam*, una terreſtri, quæ longe expeditior & facilior quam à *Nombre de Dios*: altera maritima, primum ad *Chagres* fluminis oſtium, quod hinc abeſt leucas tredecim, deinde adverſo flumine, eo quem ſupra deſcripſimus modo; exit & alter amniculus in mare duabus ab arce S. Iacobi leucis verſus occidentem, ad cujus latus orientale exiguum munimentum ſtruxerunt; uti & ad ripam orientalem *Chagres* juxta oſtium.

S. Iago da Nata.

Tertium hujus Præfecturæ oppidum appellatur *S. Iago de Nata*, & ſimpliciter *Nata*; ſitum eſt autem ad mare Meridionale, triginta à Panama leucis verſus occidentem. Ager illius fertilis atque planus, peramœnus; clauditur ad Septentriones *Vrracæ* ſive *Veraguæ* montibus.

Paris provincia.

Ab hoc oppido verſus Euro Auſtrum jacet provincia *Paris*, cujus regulus *Cutatira* multa hoſtilia quondam in Hiſpanos fuit auſus.

Fluvii.

Principalis hujus Præfecturæ fluvius ad mare Septentrionale, barbaris quidem *Chagre*, Hiſpanis autem dicitur *Rio de Lagartos*, id eſt, Crocodilorum fluvius: qui novem gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum deſcendit in mare, octodecim quidem ab oppido *Nombre de Dios* leucis, tredecim vero ab oppido *Porto Belo*. Ab oſtio hujus fluminis ad Ventam de Cruzes octodecim numerantur leucæ, ad quem locum omnes merces Europæ ſubvehuntur, & mulis deinde atque jumentis impoſitæ, quinque leucarum itinere ad Panamam. Flumen hoc valde augetur, atque intumeſcit hybernis menſibus. Cymbæ quibus hic utuntur, pleræque ſunt, ut loquuntur nautæ, ſedecim doliorum, & trecenta circiter quintalia (ut Hiſpani uſurpant) vehere aptæ. Æſtivis vero menſibus alveus illius exilior eſt, ita ut illis menſibus ſubvectio multo difficilior ſit, multiſque locis onera ſua cogantur exponere, & nonniſi magno molimine, & multorum hominum opera funibus ſubducantur. Quare Ioannes Baptiſta Antonellus,cujus jam aliquoties meminimus, Regi Hiſpaniarum author fuit, ut caſtellum juxta fluminis oſtium communiri juberet, & minores cymbas fabricari, quibus merces æſtate ſubveherentur, majoribus in hyemem ſepoſitis: & ſemitam ad alteram fluminis ripam duci, qua expeditius cymbæ funibus ſubduci poſſent: neque difficile factu autumat, ripis fere planis & æquali ſolo; tantummodo arbores quæ utrimque incumbunt, & nonnumquam transverſim incidentes, navigationem remorantur & impediunt, cædantur. Oſtium fluminis, ad lapidis jactum, amplum, ſatiſque altum, atque adverſus *briſas* (ita vocant ventos Orientales, qui hic fere jugiter perflant) nonnihil munitum. Flumen denique piſcoſum, & juxta ripas, ob ſylvarum denſitatem, multarum ferarum opportuna habetur venatio.

Ad mare Meridionale habet hæc Præfectura fluvium *Chepo*, juxta cujus fontes ſuperiori ſeculo multum auri erutum volunt. Ab oppido autem Panama verſus ortum exit in Auſtralem Oceanum fluvius *de las Balſas*, uti vocatur ab Hiſpanis, ad cujus ripas materies fabricandis navibus peridonea reperitur; nam quum Vaſcus Nonnius de Balboa, detecto tum primum mari Auſtrali, vicinas regiones luſtrare in animum induxiſſet, & cymbas aliquot Aclæ præparaſſet, magnoque labore ad hunc fluvium terreſtri itinere deduxiſſet (nam inter Aclam & mare Auſtrale tantum duas & viginti leucas intereſſe ſcribit Herrera) materie omni ſubito à carie corrupta, (quippe locis mari nimium vicinis, aut intempeſtive cæſa) voti pene irritus, aliam lignorum copiam hic cædere aggreſſus, feliciter quod cœperat perfecit, & cum aliquot cymbis ſecundo flumine penetravit in mare Auſtrale. Fluvius autem hic certis anni tempeſtatibus in tantam excreſcit altitudinem, ut ripis ſuperatis, vicinos agros longe lateque inundet; id ejuſdem Balboæ diſcrimine obſervatum, cui tam inopinato hæc inundatio ſupervenit,ut pene opprimeretur, nam cum ſuis in arbores eniti coactus, vix evaſit exitium: utili in futurum documento, quibus forte ſimile quid in hoc fluvio moliri propoſitum fuerit. Sunt & alii hujus Præfecturæ fluvii ad utrumque mare, de quibus nihil illuſtre accepimus.

Panamenſem atque Cartaginenſem præfecturas dividit Fretum Vrabæ, in hujus intimum gremium, ad latus fretum ingredientibus dextrum ſive Occidentale, deſcendit *Darien*, limpidiſſimum flumen & potari pulcherrimum: à quo Provincia *Dariena* nomen accepit. Hæc & cœli temperie, & ſoli fœcunditate præſertim, à multis commendatur; melones enim & ſimiles fructus, intra vigeſimum diem ex quo ſatæ fuerint plantæ,

tæ, & germinare, & fructus suos ad perfectam maturitatem perducere: vites quoque atque fructiferas arbores celerrime & exquisite fructus ferre, atque maturare non minus quam in Hispaniola atque aliis insulis. Inter fructiferas arbores celebrantur à Gomara, *Mameya* formosa arbor, læte virens, ramosa, frondibus magis longis quam latis, materie porosa, fructu grandi & rotundo, sapore mali Persici, carne autem Cotonei; tres quatuorve nucleos habens conjunctos valde amaros. *Guanaho* alta & speciosa arbor, fructu grandi, instar capitis humani, cortice tenui, & squamis quibusdam planis & levibus tecto, carne intus candida, tenera & suavi, quæque instar cremoris lactis in ore dissolvatur, sed pluribus nucleis permixta, qui dentes & gingivas offendunt: refrigerat, ideoque æstate fervente jucundissime sumitur. *Hovo* (aliis *Horio*) grandis arbor, viridis, cujus umbram salubrem esse volunt; quare tam Hispani quam indigenæ sub illa somnum solent capere: è germinibus illius aqua extrahitur admodum odorata; è cortice autem balnea parant ad poros cutis aperiendos, & pedes abluendos atque fovendos; (lassitudinem enim auferre dicitur;) è radice, si vulneretur, copiosus emanat liquor, potari optimus: Fructus illius fuscus est, exiguus, & pauxilla carne, circa nucleum plane osseum, salubris & facilis concoctu, sed gingivis ob nuclei scabritiem inimicus. *Guayava* denique arbor modicæ magnitudinis (inquit Monardes) ramis sparsis, folio laurino, sed crassiore & latiore (inquit Gomara) flore candido, aureæ mali floribus simili, aliquanto tamen majori & odorato; fructus malis Europæis est similis, initio viridis, & post maturitatem aureus, pulpa interiore alba, interdum etiam rosea. Divisus quatuor concavitates sive vascula habere conspicitur, in quibus semina reconduntur, mespilorum seminibus similia, durissima, colore fusco, omnino ossea, medullæ & saporis expertia: Fructus edi solet prius demto cortice; palato gratus, salubris & concoctu facilis: frigidus esse videtur, propterea datur febricitantibus assus: viridis adstringit, sed maturus, solvit alvum.

Animalia. Feræ hujus provinciæ sunt leones, sed Africanis & minores, & minus feroces: Leones pardi Africanis plane similes, hominibus tamen minus infesti quam Tigres; Cati sylvestres grandes & velocissimi: cervi Europæis similes, sed minores, neque tam veloces: Vulpeculæ, sed minores, & diversi coloris: damæ modicis mulis magnitudine pares, sine cornibus; cuniculi, lepores: Simii & cercopitheci tam multi & tam varii, ut pene superet fidem: aliaque animantia & feræ: Vnum denique animal commemorat Petrus Martyr ob peregrinam formam; est enim magnitudine Tauri, proboscide & auribus Elephanti, sed neque tam grandibus, neque tam patulis, pedibus & ungulis equi.

Aves. Avium elegantissimarum ingens hic copia, sed vix ullæ à cæteris Americanis diversæ, præterquam quod ad ripas magni fluminis, de quo statim dicemus, pavones quidam reperiantur, mira colorum varietate, & ab Europæis nonnihil diversi. Infestantur autem incolæ à quibusdam vespertilionibus, quorum morsus admodum sunt venenati, plurimumque sanguinis effluit è vulneribus, ita ut difficulter sisti possit, nisi aut aqua marina abluantur, aut calente cinere foveantur, quæ remedia tandem huic malo sunt inventa: nec desunt hic angues & serpentes, aliaque noxia & venenosa animantia.

Fluvii. Porro Petrus Martyr in decadibus suis Oceanicis scribit; Sinum *Vrabæ* latum esse millia passuum quatuor & viginti, quóque magis se recipit intra continentem, eò magis angustari; in illum autem diversa flumina descendere: eorum autem unum, quod vocant *Darien*, parvo lentoque alveo fluere, ita ut tantum unilígneis barbarorum lintribus ferendis sit idoneum. In eundem sinum exit & alterum flumen, quod Hispani ab amplitudine appellarunt *Rio grande*, æstuarium enim illius duas leucas patere scribunt, plurimosque alere crocodilos; crebro etiam superatis ripis omnibus, in vicinos agros restagnare, multasque paludes & uliginosa stagna post se relinquere.

Tertium flumen quod in hunc sinum se exonerat, appellatur à Martyre *Dabayba & S. Ioannis*; id ab oriente ex altissimis *Dabaybæ* montibus devolutum, egreditur in Vrabæ sinum per septem ostia, uti Nilus in Ægypto, quæ tria milliaria occupant, quorum præcipuum nonnullibi quadraginta aut quinquaginta orgyias est altum. Distat à flumine Dariensis versus ortum leucas novem. Hispani, præter jam dicta, & aliorum hic meminerunt, quorum unum quidem à retibus ibidem inventis *Rio de las Redes* vocant; alterum autem *de la Trepadera*, quem Andreas de Garabito anno 1614 ascendit ad montana usque, ubi & alium amnem offendit, qui diverso cursu ad mare Australe properabat. His accedit amnis quem Hispani dixerunt *de las Anades*, ubi quondam municipium condere cœperant, septem leucis à *Dariene*, in regione peramœna & fertili, ad fines provinciæ *Ceracanæ*, cui tum Regulus præerat *Abraiben*: cujus subditi tuguria sua in fastigiis arborum instruxerant. Meminit denique Herrera fluvii *Corobari* haud longe à Dariene, qui permeat agros fertiles, & cœlo perquam salubri, ita ut Dariensis incolæ ægros suos huc traducerent ad sanitatem recuperandam.

Superius jam Provinciam *Darienam* & flumina quæ descendunt in Vrabæ Fretum utcunque descripsimus: licet autem hodie Provincia illa pene deserta, nullisque Hispanorum oppidis culta sit, tamen non abs re fuerit, paucis hic commemorare, quæ loca olim ab Hispanis hic culta, quæque oppida variis temporibus in hac provincia condita, rursusque derelicta fuerint.

In principio descriptionis hujus monuimus, hanc continentis partem quæ hodieque vulgari nomine ab Hispanis appellatur *Terra Ferme*, olim in duas veluti provincias fuisse divisam, Castellam Auream & Novam Andaluziam; quarum illa occidentalem partem earum provinciarum quæ Vrabæ Freto adjacent, atque adeo Darienam complectebatur, hæc vero earumdem partem

tem orientalem. Porro Alfonsus Ojeda quum animum adjecisset ad novam Andaluziam subjugandam, tum vix leviter cognitam, illius præfecturam speciali impetraverat diplomate, (sub certis conditionibus) ab Hispaniarum Rege anno 1508. Itaque navibus aliquot, milite & omni genere commeatus instructis ex Hispaniola solvens, attigit Continentem illa parte ubi nunc *Cartagena* condita cernitur; & exscensione facta, aquandi & lignandi causa; insignem cladem passus est à bellicosis & præferocibus barbaris, qui ibidem incolebant, septuaginta suorum desideratis; quam tamen Niquesa cum suis commodum superveniens, longe pluribus barbarorum cæsis, egregie est ultus. Verumtamen hic nequaquam sibi consistendum ratus, cursum flexit ad *Vrabæ* fretum, flumen *Darienis* investigans, (de cujus opulentia incertus rumor jam percrebuerat;) in quo quærendo quum aliquandiu frustra operam sumsisset, classem vertit ad orientale Freti Vrabæ latus, & exscensione facta, condidit ibidem municipium *S. Sebastiani*, in agro perfœcundo, & omnibus rebus ad vitam necessariis affluente, ut Herrera testatur. Indigenis autem advenarum cito pertæsis, quum Hispani annonæ penuria laborare cœpissent, & barbarorum insidiis atque armis premerentur, vix inchoatum rursus deseruit Ojeda municipium, suosque omnium rerum indigos destituit: quare & illi qui relicti fuerant, conscensis liburnicis, quæ supererant, in diversa discesserunt: sed jam longius provectis; supervenit Encisus cum annona & supplemento militum, eosque pene invitos secum reduxit, applicuitque ad freti Vrabensis latus occidentale.

Hic jam fluminis Dariensis, quod Ojeda frustra quæsiverat, forte fortuna compos factus, ad ripam illius molitus est oppidulum, quod *S. Mariæ Antiquæ* nomini dedicavit anno à Christo nato 1510. Id paucis annis colonorum numero & opibus ita crevit, ut anno 1514 Episcopatu insigniretur. Verumtamen quum Vascus Nonnius Balboa, non minori industria quam labore aditum ad mare Australe, (de quo prius obscura fama barbarorum indicio ad Hispanos pervenerat) aperuisset; & spes opulentiæ, quam tot tantæque provinciæ ad illum Oceanum sitæ, haud frustra promittebant, cujusque non levia jam indicia perceperant, indies cresceret; oppidum hoc, à Petreio Davila, quem Rex Hispaniarum huic provinciæ præfecerat, fuit desertum, & incolæ ad Panamense oppidum traducti anno 1519: causam facti sui prætexit insalubritatem aëris, quæ plures Hispanos in urbe hac brevi tempore abstulerat. Etenim, ut Petrus Martyr testatur, oppidum hoc constructum erat ad fluminis ripam, in humili planicie, & altissimis montibus undiquaque cincto, quo fiebat ut aër hic & supra modum humidus & fervidus esset: quibus accedebant crebræ paludes, & uliginosa stagna, gravem & tetrum odorem exhalantia.

Addit Gomara, tam hic quam in reliquis hujus continentis provinciis, Hispanis vulgo accidere, ut colorem fuscum & subcroceum, ad modum eorum qui ictere laborant, contrahant.

Sed longe maximum incommodum patiebantur oppidani, à subvectionum difficultate pariter atque caritate, quia oppidum longissime aberat ab Oceano. Has ergo ob causas oppidum minus commodum fuit judicatum, licet provincia ipsa haud dubio amœna esset, & valetudini incolarum non inimica.

Aliud præterea municipium à militibus Avilæ conditum fuerat in provincia *Pocorosæ* ad ripam fluvii *S. Crucis*, uti appellabant Hispani; quod mox à barbaris ex improviso captum fuit, & funditus deletum.

Anno quoque 1515 ab eodem Avila, colonia fuit deducta ad portum *Aclæ*, viginti leucis ab oppido *S. Mariæ* antiquæ versus Corum: (ut Petrus Martyr annotavit) juxta littus maris; qui portus quidem satis altus; sed aditu difficilior, ob celerem Oceani fluxum, qui hanc oram radit. Ager hujus oppidi erat montosus, sed salubrior multo quam Dariensis, & auri venarum haud expers creditus.

Insula quædam hic objacet Continenti, quam vocant *de Pinos*. Vrbs tamen, de qua modo, brevis quoque fuit ævi; omnisque illius memoria jam interiisset, nisi supplicio Vasci Nonnii Balboæ signaretur, quem Avila hic, quamvis de Regno Hispaniarum, ob Maris Australis primam detectionem bene meritum, capitis supplicio affecit.

Deinceps Provincia *Dariena*, atque adeo totum occidentale *Vrabæ* latus, inde à *Nombre de Dios* ad intimum Sinus hujus gremium, vastum atque incultum mansit, nec ulla hodie hic oppida, aut pagi Hispanorum visuntur: de orientali ejusdem Freti latere postea dicemus, quia hodie ad præfecturam Carthaginensem pertinet.

Ora Maritima. Quum Præfectura hæc inter duo maria sita sit, utrimque oram illius describemus. Ad mare Septentrionale ita se habet: A *Nombre de Dios* versus occidentem littus legendo, ad *Portum Belum* leucæ numerantur quinque: è regione hujus, in alto mari sitæ sunt insulæ quas vocant *las Miras*, itemque Insula *de los Bastimentos*; quam Columbus hoc nomine insignivit, quod cum casu ad illam appelleret, aliquot arva Mayzio sata hic invenisset, atque ita annonæ (id enim vox *Bastimentos* sonat Hispanis) compos esset factus. Portui Belo unius leucæ intervallo proximus est portus *Bonaventuræ*, à quo ad portum *Gallinarum* tres numerantur leucæ; & ab hoc ad portum *Locustarum* totidem; quem sequitur exiguus portus vulgo *el Portete*, & denique fluvius *Chagre*, de quo jam ante diximus: hactenus ora hujus Præfecturæ à *Nombre de Dios* ad occidentem pertinet. Ab eodem oppido versus orientem tendendo, fluvius *Sardinilla* abest leucas duas; *Sardina* autem quatuor; & porro fluvius *Mayzii* & *Colubrorum*: à quo ad amnem *Franciscæ* (cujus Antonellus supra fecit mentionem in accurata urbis Panamensis lustratione) & ad Freti Vrabensis exordium, octo designantur leucæ. Ad oræ porro conversionem versus Austrum, eminent montes *S. Blasii*, quibus objacet insula, quam vocant *Captivam*: hanc excipit altera vulgo *Comagre* dicta; ad Continentem autem sequitur portus *Aclæ*, cui è regione

ne Insula *Pinorum* respondet : denique portus *Nilcos* haud longe ab ostio *Darienis* fluvii, qui præfecturam hanc à Cartaginensi dirimit : atque hic desinit *Vrabæ* fretum, unde & *la Culata*, (quasi dicas gremium Sinus Vrabensis) Hispanis appellatur. Sinus enim qui proprie Vrabæ Fretum ab Hispanis dicitur, prout traditum invenio ab Herrera, sumit initium octo gradibus ab Æquatore versus Arctum, & irrumpit quatuordecim leucas intra Continentem, in ipso quidem aditu sex leucas latus, mox quinque, & denique quatuor : quinque autem leucas ab ostio illius versus Austrum oppidum S. Mariæ antiquæ vel Darienis, de quo supra diximus, fuit conditum : atque hæc de ora ad mare Septentrionale.

Ora porro præfecturæ Panamensis ad mare Australe, in hunc modum describitur ab Hispanis : Ab oppido Panama versus occidentem primo occurrit sinus sive Fretum *Paritæ* sive *Paris*, ad quod Nata oppidulum jacet : dein cornu sive promontorium *Chamæ*, ubi Regulus Chiapes rerum potiebatur, quum Balboa primum hoc mare lustraret. Ad ortum vero ab eodem oppido primò occurrit fluvius *Coquira* sive *Chepo*, dein fluvius *Ratium* sive *de las Balsas* : atque hinc ora sese flectente versus Austrum, occurrit Fretum *S. Michaëlis*, in cujus intimum sinum fluvius *de Congos* sese exonerat. Fretum autem hoc valde fluctuosum est, multis insulis, crebris vadis, scopulis, brevibus impeditum, ita ut ingentes interdum fluctus tollat, & quidem potissimum mensibus Septemb. Octob. Novemb. & Decemb. valide concitatur, neque tum sine discrimine aditur, ut Hispani aliquoties cum suo damno sunt experti : latus hujus australe claudit promontorium *de Pinnas*, & pone illud aditur portus ejusdem nominis : quem quinquaginta leucas ab oppido Panama abesse scribit Herrera; viginti autem per transversum ab Vrabæ freto : neque enim major esse dicitur hic Continentis latitudo. Omnis autem hæc Regio montibus & scopulis aspera est, & longe maxima anni parte continuo perpetitur gravissimos nimbos, non tantum in terra, sed & in vicino mari, decem atque adeo viginti à Continenti leucis. Solum denique tam densis sylvis passim obsitum est, ut pene invium hominibus judicetur.

Haud longe hinc amnis in Oceanum devolvitur, quem barbari appellabant Beru, à quo Peruviæ nomen quæsitum autumant : abest autem *Pinnarum* portus ab Æquatore sex gradibus & quindecim scrupulis, ut prodit Herrera.

Ab hoc portu ad alterum quem vocant *Quemado*, viginti & quinque numerantur leucæ, quinque gradibus ab Æquatore versus Arctum : à quo denique ad Promontorium quod vocant *de Corientes*, paucæ supersunt leucæ. Ignobilis hæc est ora, & densissimis nemoribus *Manglarium* ad ipsum littus vestita, perpetuis nimbis & fulguribus obnoxia, & multorum Hispanorum exitio infamis; nam Pizarrus prima in Peruviam expeditione, multos suorum partim morbis, partim inedia, aliisque incommodis hic amisit, & animum haud dubio despondisset, nisi divitiarum immodicus appetitus, nihil non agere & perpeti illum perpulisset.

Panamensis Præfecturæ Insulæ. Præfectura *Panamensis* aliquot Insulas habet objectas in utroque mari, quarum quidem obiter meminimus; hîc autem paulo plenius eas sumus descripturi. In mari quidem Septentrionali objacent illi, primum insulæ *Captivæ*, ut vocant, humiles & æquori pene æquales, arenoso littore, interius densis arborum lucis vestitæ, in ambitu scopulis & vadorum brevibus contaminatæ, itaque cavendæ, aut cautè admodum adeundæ. *Captivæ.* Deinde haud procul ab istis obversantur continenti Insulæ *Comagre*, non minus ob humilitatem navigantibus insidiosæ. *Comagre.* Ab his versus Eurum haud longo intervallo distat *Insula Pinorum*, alto solo & ambitu pene orbiculari, tam exiguo spacio à Continente discreta, ut eminus ex Alto prospicientibus, pars illius esse videatur, neque antequam propius accesseris, dignoscatur. *Pinos.* Plures aliæ minores hîc sparsæ; de quibus non est operæ precium verba facere; neque superiorum sane meminissem, nisi iis qui à Cartagena Portum Belum petunt, solemne esset ad aliquam harum cursum instituere, & secundum earum conspectum, itineris sui rationes aut sequi, aut mutare.

In mari Australi ad hanc præfecturam pertinent, *Taboga* insula, quinque ab oppido *Panama* leucis; & duodecim ab hac Insulæ *Vnionum*, vulgo *de las Perlas*, quæ à copia unionum, quæ olim in vicino Oceano fuerunt inventæ, nomen meruerunt : sunt autem duæ quidem paulo majores, quarum una *del Rio*, altera *Tararequi* vulgo appellantur, & viginti aut plures aliæ minores, & magis scopuli quam Insulæ : *Taboga.* *de las Perlas.* Quot gradibus ab Æquatore distent, non satis convenit inter Hispanos scriptores, & Herrera prodit inter se dissentanea : Petrus de Cieca in Peruviæ Chronico, octo gradibus ab Æquatore dirimit versus Arctum: Gomara promovet Tararequi ad quintum gradum ab Æquatore. *Insularum Qualitas.* In hisce singulis olim magna fuit ferarum copia, præsertim cervorum, cuniculorum & similium; nec ulla tellus benignius incolis suis Mayzium & Yucam in cibum & potum sufficiebat : major imprimis Insula omnigenis abundabat fructibus; vicinoque mari multimodam optimorum piscium copiam large subministrante, nihil hîc ad victum necessarium deerat; inter arbores autem quas tellus sponte nutriebat, quædam erant odoriferæ; quæ res primis illis temporibus, nonnulllis imposuit, qui aromatiferas insulas haud longe hinc abesse suspicati sunt, quia hæ insulæ tam gratum odorem de se spargebant. Nihil porro has Insulas ita commendavit, quàm unionum quas vicinum mare ferebat, magnitudo, atque perfectio; nam quum *Margarita* atque *Cubagua*, plerumque uniones daret, quarum maximæ octo caratia penderent, quæ & raro rotundæ, & sine vitio nascerentur, hîc nonnumquam inventæ, quæ XXVII atque adeo XXXI caratia penderent, tam rotundæ, quam ovales, aut pyri forma, & quod mirabile, tanta formæ perfectione atque splendoris elegantia, ut omnes meritò in admirationem raperent. Porro hæ insulæ olim fuerunt frequentissimæ : *Incolæ.* Indigenæ quippe natandi atque urinandi admodum periti, quum placidum staret mare, lintribus suis ad unionum capturam exi-

exibant, earumque conchas à petris magno labore & discrimine avellebant; arcte enim sibi invicem & firmiter petris solent adhærere: & majores in profundiori mari reperiuntur, & ad minimum decem orgyias alto: nam & ipsi unionibus delectabantur, licet & eximendi è conchis industria & perforandi scientia destituerentur; quo fiebat ut eas plerumque corrumperent, & candorem illum nativum atque splendorem, quo maxime commendantur, détererent. Hodie autem indigenæ illi ad unum omnes interierunt, quique hodie has insulas possident, Nigritis, aut Nicaraguanis servitiis utuntur, tum ad agros colendos, tum ad pecora pascenda; qui nunc unicus illorum est quæstus, postquam nullæ margaritiferæ conchæ hic amplius superant.

CARTAGENA.

Limites. PRæfecturæ & provinciæ Panamensi ad orientem proxima est *Cartaginensi*, quæ nomen à Metropoli sua accepit: Sita autem est ad Oceanum Septentrionalem: patetque in longitudinem quidem inter ortum & occasum, à magno flumine *Magdalenæ* ad fretum *Vrabæ* & flumen *Darienis*, leucas octuaginta, in latitudinem autem pene totidem, inter arctum atque meridiem, ab Oceano nimirum Septentrionali ad extremos limites Novi Regni, ut vocant, Granatensis; quanquam non desint qui majorem illi latitudinem tribuant, itinerum rationem sequentes. *Qualitas.* Solum ut plurimum editum, quodque partim in altos montes & colles assurgat, partim in humiles valles subsidat, multis silvis atque lucis passim opacum: Agri præ nimia pluviarum copia fere humidi aut uliginosi, ita ut semina Europæa maligne tolerent, neque triticum satis feliciter maturent. In montanis hujus præfecturæ multæ & diversæ resinarum gummique species reperiuntur, quarum nonnullæ gratissimum & aromaticum odorem spirant; multi præstantissimi liquores & balsama imprimis singularis tum odoris tum virtutis; quæ aut arbores sponte fundunt, aut indigenæ singulari industria extrahunt: piperis quoque oblongi quoddam genus hîc provenit, longe majori acrimonia præditum quam orientale, & odore longe fragrantiori, & sapore meliori quam vulgare piper Brasiliense, sive Capsicum: Altæ cujusdam plantæ fructus est (inquit Monardes) crassitudine quidem funiculi, at dimidii pedis longitudine, multis veluti granulis constans, circa pediculum oblongum continuo & conjuncto ordine dispositis, plantaginis seminis modo; recens viridis est, Sole maturescit atque nigrescit: Calidum est tertio gradu. Solum caret auri venis, præterquam paucis in locis. Multæ hîc feræ, præsertim tigres, serpentesque & alia noxia, atque hominibus juxta & pecoribus infesta animantia. *Indigenæ.* Indigenæ ferocissimi erant, & imprimis bello strenui, quare & Hispanis sæpe clades intulerunt, præsertim venenatis illis sagittis, quibus utebantur; sed pene ad internecionem jam dudum ab Hispanis deleti sunt, ita ut paucissimi admodum hodie supersint.

Provinciæ. Sub præfectura autem Cartaginensi complures provinciæ comprehenduntur, suis limitibus & nominibus distinctæ; ad occidentem quidem ab oppido Cartaginis, *Vraba*, cujus jam supra obiter meminimus, utpote *Darieni* conterminæ: hæc provincia, ut Petrus de Cieca testatur, admodum est fertilis, & annona omnibusque ad vitam humanam necessariis abundans, quippe cujus sylvæ abundè ferinam; flumina & vicinum mare piscium optimorum copiam subministrent. Huic vicini sunt *Abibe* montes, quorum altissima & continua pene juga (*Cordilleram* vulgo vocant Hispani) ad occidentem vergunt; longitudo illorum ignota, latitudo nonnullis locis viginti leucas occupat, aliis etiam plures, quibusdam vero pauciores: calles habet peraspero, & equis pene inaccessos: in montium jugis nulli penitus mortales degunt; sed in vallibus, quæ plurimæ & patentissimæ, olim immensa barbarorum multitudo incolebat, qui multo auro erant opulenti, quod è torrentibus & amniculis, qui de montibus ad occidentem se devolvunt, colligebant. Maximam anni partem in hisce montibus pluit, arboresque tam largas guttas in terram subjectam destillant, ut graminis proventum impediant, & pabulum equis negent: ob eandem causam hîc iter permolestum est, & penitus haud dubio invium esset, nisi hîc arbores quædam passim reperirentur, fagis Europæis haud absimiles, materie autem molli, spongiosa & sicca, quæque facile ignem potest concipere, ita ut iter hac agentes focum nullo negotio instruant. Trans montes hosce versus austrum provincia *Tatabe* jacet, olim ditissimis & bellicosissimis barbaris plena, qui ad mare usque australe regionem omnem compleverant. Ad eandem plagam provincia sita est quam vocant *del Guaca*, 30 leucis ab Antiochia, de qua postea dicemus.

Porro ut propius ad Oceanum Septentrionalem revertamur, ad occidentem à Civitate *Cartaginis*, in finibus *Vrabæ*, sita est provincia *Zenu*, cœli solique qualitatibus ab *Vraba* non multum diversa: hæc olim vicinarum gentium veluti cœmiterium fuit, quippe ad quam etiam nationes longè dissitæ, suorum cadavera deportare consueverant, ibidemque cum omni sua gaza & monilibus, aliisque rebus pretiosis recondere; quare Hispani primis illis temporibus, multum auri, aliaque magni pretii ex ejusmodi monumentis abduxerunt. Ad ortum denique ab urbe, vallis *Zamba* sita est: & denique provincia *Mopox*.

Cartago Provinciæ Metropolis. *Cartago*, hujus præfecturæ metropolis, nomen accepit à *Cartagine* nova in Hispania, ob summam similitudinem quæ deprehenditur inter utriusque urbis portus; sita est ad Oceanum Septentrionalem decem gradibus ab Æquatore versus Arctum, & septuaginta duobus gradibus à Meridiano Toletano versus occidentem, ut ab Herrera annotatum; in peninsula, super latam planiciem, quæ ad arctum quidem, plano & arenoso littore ad Oceanum pertingit, qui hic vadosior & orâ est leniter declivi; ad austrum vero, & versus continentem palude, sive cœnoso stagno clauditur,

clauditur, *Canapote* appellant vulgo, quod eodem quo mare fluxu atque refluxu æstuat: ab oppido ad vicinam continentem transitur per callem silicibus stratum, & ducentos quinquaginta passus longum, sub quo duo sunt arcus, qui fluctum admittunt in stagnum, iterumque regurgitant. Solum oppidi arenosum est, & puteis, ad duas orgyias in profundum actis, hîc dulces latices hauriuntur. Licet autem ob crassos vapores atque exhalationes, quæ è vicinis paludibus & stagnis ascendunt, locus insalubrior sit, tamen multo salubrior est quam *Nombre de Dios*; & pro conditione harum regionum Americanarum, quæ ad hoc mare jacent, aliquo modo salubris potest judicari. Oppidum affabre structum est, habetque primum plateas quinque, quæ à portu sive occidentali plaga, continuo ductu, ad oppositum & ipsum pene Oceani littus pertingunt, singulæ pene sexcentos passus longæ, & elegantissimis ædificiis utrimque, cum suis hortis atque areis instructæ; dein & aliam plateam, quæ totum oppidum secundum latitudinem, & dictas plateas per transversum dividit, incipiens ab ipso Oceano, & ad sinum illum sive stagnum pertingens, duplo pene longior quam præcedentes. In oppido hæc sunt publica ædificia; primùm Templum Cathedrale, cujus Episcopus suffraganeus est Metropolitani Novi regni Granatensis; deinde Curia, Telonium regium, aliaque hujuscemodi; denique monasteria aliquot Dominicanorum & Franciscanorum: Herrera scribit hîc supra quingentas familias Hispanorum numerari, & magnum numerum mercatorum & advenarum. Portus hujus oppidi, inter optimos totius novi orbis, facile primum sibi vindicat locum, licet majora navigia paulo longius ab oppido in anchoris consistere cogantur: aditum illius concludit insula, qualis illa quæ Cartaginis novæ portui objacet, quam Hispani hodie *Escombreram* vocant, sed aliquanto major, quæ olim *Codega* dicebatur, hodie vero *Carex*, duas leucas in longitudinem, vix dimidiam in latitudinem patens. Dulcium aquarum inops, & tantum piscatorum quondam habitatio. Quum Franciscus Dracus hoc oppidum caperet, ut statim dicemus, puteum in hac insula offendit aquationi peropportunum; insulam autem præcipue commendat ab amœnitate, quippe quæ pene tota fructiferis arboribus consita sit, aurantiis malis aliisque similibus, tam concinno ordine dispositis, & per varia ambulacra digestis, ut elegantissimi viridarii formam exprimat. Conditum fuit hoc oppidum an. 1532 à Petro Heredia, qui magno labore atque industria vicinos barbaros subjugavit; erant enim indigenæ hujus provinciæ bellicosissimi & impavidi, tantaque ferocia, tam mares quam fœminæ, in prœlia ruebant, ut unam adolescentulam, vix decimum octavum annum egressam, octo Hispanos venenatis suis sagittis confecisse, antequam deficeret, ab Hispanis memoriæ proditum sit. Oppidum denique mirificè crevit, ejusque cives ad summam opulentiam pervenerunt, commerciorum opportunitate, nam quotannis hîc, & maxima omnimodarum mercium copia ex Hispaniis appellit, & classis regia quæ *Nombre de Dios* petit, hic nonnumquam solet hybernare; imprimis autem omnis gaza, aliæque merces è novo regno Granatensi, per magnum flumen Magdalenæ huc solent conduci. Vrbs denique anno 1585 ab Anglis duce Francisco Draco capta est; nam licet pene integrum mensum ante illius adventum, de consilio illius certiores fuissent facti, omniaque ad defensionem comparassent, vallo locis maxime debilibus ducto, majoribusque tormentis adversus angustum aditum dispositis, & præsidiariorum numero adaucto; tamen non magno negotio illam expugnavit atque diripuit: & parte aliqua urbis incendiis deformata, reliquam civibus centum & viginti millium ducatorum pretio redemtam restituit. Præda pro fama oppidi haud ita opulenta fuit, quia oppidani jam dudum quidquid habebant pretiosi, ad vicina loca & montana subduxerant, & imprimis ad Tolu oppidum, quod interius jacet.

Superius, Herreram potissimum sequuti, Vrbem Cartaginem & illius portum compendio descripsimus; nunc quum eandem luculentius ab Antonello descriptam invenerimus, operæ pretium putavimus, quæ ille anno 1587 ad Regem Hispaniarum perscripsit, verbotenus hic inserere. *Cartegena* (inquit) urbs est, & quidem Metropolis illius Episcopatus, quadraginta leucis ab oppido *S. Marthæ* versus occidentem, & decem gradibus ab Æquatore versus Arctum; sita in arenosa peninsula; familias habet circiter quadringentas & quinquaginta, ædificia præclara, & pleraque è lapidibus substructa; tria hîc sunt monasteria; quorum duo sita sunt intra urbis ambitum, tertium extra, quod per callem silicibus stratum aditur, qui utrimque à fluctibus pulsatur: commercia hic supra modum vigent, ex Hispania, novo regno Granatensi, Peruvia, Insulis, & omni continentis illius ora, quam vulgo Terram Firmam vocant; locus denique salubris est. Portum habet optimum, & multarum navium capacem; duo omnino ad illum aditus patent; unus dimidiâ circiter ab oppido leucâ, nongentos passus latus, & valde altus, quem pleræque naves subire solent; alter leucæ intervallo à priore disjunctus versus occidentem, quem *la Boca Chica*, id est, parvum os vocant, nongentos quidem passus latus, sed navigabilis illius alveus vix ducentos passus patet, & quindecim aut viginti orgyias est altus, interdum & pauciores, quem tamen qui hàc in portum penetrare volunt, sequi necessarium est; oram autem utrimque varii recessus lancinant: hoc autem alveo superato, & jam portum ingressuris ora Insulæ *Carex* radenda est, multique scopuli & vadorum brevia provide vitanda, quæ fluctibus vix duos tresve palmos altis integuntur; ita ut non tantum peritissimo nauclero hic opus sit, sed & scapha præmittenda, quæ bolide altitudinem canalis periclitetur.

Tria porro sunt loca, per quæ hæc urbs terra adiri, & ab hostibus oppugnari potest. Primus est, qua Franciscus Dracus illam aggressus cepit, qui est sinus sive dorsum arenosum, ab una quidem parte Oceanum habens, ab altera autem magnum lacum, qui ad portum tendit: dorsum quidem hoc, ab uno latere latum est passus quingentos,

gentos, arenoſo ſolo & arboribus nudo; ita ut hoſtis ab hac parte aggreſſurus, hos quingentos paſſus prorſus intectus cogatur incedere, ad vallum uſque, eoque ſuperato alios quingentos paſſus eodem prorſus modo ad oppidum: hoc dorſum centum & triginta unum paſſus latum eſt, ubi vallum tum duxerant oppidani; ab hac parte oppidum jam bis ab hoſtibus captum fuit, itaque hic maximum numerum palorum in profundum adegimus, ſpatio quinquaginta paſſuum; idque ea de cauſa, quia hoc littus periculoſum eſt, & crebris vadorum brevibus contaminatum; & in convalle exiguam arcem ſumus moliti, ubi tria quatuorve majora tormenta conſtitui poſſunt; & amplam foſſam egeri, quæ utrimque reſpondet ad mare, ita ut oppidum ab hac parte jam ſatis munitum videatur. Alter aditus paulo eſt infra ſuperiorem, & ad idem dorſum arenoſum, appellaturque vulgo *la Cienaga*, aut ſtagnum *del Roreado*: hic autem dorſum hoc latum eſt paſſus trecentos ad littus uſque maris; ab altera parte palus jacet, vulgo *la Cienaga*, omnibus anni menſibus fluctibus cooperta, ita ut hoſtis hac urbem aggreſſurus, iter cogatur agere per dorſum arenoſum, cui ab una quidem parte mare, ab altera ſylvula imminet, & denique per campum irriguum quidem, ſed non omnino ab aquis tectum: hic itaque munimentum jam conſtruximus, cum ſuis propugnaculis, & foſſam ſexaginta pedes latam effodimus, ita ut marini fluctus jam ad campum hunc riguum perveniant: atque ita etiam hunc aditum obſtruximus, ut oppidum jam velut in inſula ſitum ſit; duo millia & ſexaginta paſſus ſunt inter hunc locum, & alterum illum ad quem Dracus exſcenſionem fecerat. Portus autem oſtium eſt juxta callem ſilicibus ſtratum, & pontem qui ad monaſterium S. Franciſci ducit; callis autem hic trecentos paſſus eſt longus, duodecim latus, & pulſatur utrimque ab undis, ita ut tertius hic locus omnium munitiſſimus ſit; hic pontem ſubductilem fieri curavimus, & munimentum deſuper, in quo aliquot tormenta diſponi queunt, & ab utroque latere vallum duci; pone quod Sclopetarii latere & tuto hoſtem propellere poſſunt. Ad cornu terræ, quod aditum ſive oſtium portus attingit verſus Cœnobium S. Annæ, quodque *Ycacos* vulgo appellatur, munimentum quadratum fabricari juſſimus è lignis, cujus ſingula latera trecentos paſſus longa ſunt; poſt ligna autem vallum ductum eſt è terra quatuor pedes latum, & arena à tergo ſuffultum, ubi & quindecim aut ſedecim tormenta collocari, & quinquaginta milites in præſidio eſſe poſſunt. Id munimentum ſecuritati portus imprimis conſulet, etenim omnes naves quæ portum intrant, tam prope ad hoc cornu accedunt, ut lapidem in illas manu jacere haud difficile ſit: quod ſi nihilo ſecius hoſtes portum ingredi moliantur, utrique triremi mandabitur, ut ſe juxta munimentum, prora ad Oceanum verſa, conſtituant, atque ita ipſæ directe hoſtiles naves feriant, dum munimentum per tranſverſum eaſdem quatit; futurum eſt enim ut hoſtiles naves undique quaſſatæ, aut curſum ſuſtinere cogantur, aut in cœcos ſcopulos, quos *Iſmo* vulgo vocant, impingere, vel etiam vadis, quæ ab inſula *Carex* deſcendunt, cum ſummo diſcrimine hærere. Quod ſi vero hoſtis hoc oſtium prætervectus, cum ſuis celocibus aut oblongis ſcaphis per anguſtius os ingredi conetur, quatuor liburnicas paratas habere convenit, quæ remulco triremes ad anguſtiorem canalem quam celerrime promoveant; nam præterquam quod propter brevia & ſcopulos hic aditus admodum periculoſus ſit, nullo pene negotio hiſce ſubſidiis hoſtiles ſcaphæ, atque adeo naves deprimentur. Et ut portus ſecuritati porro melius conſulatur, ad cornu hoc *Ycacos* munitiſſimum caſtellum cum quatuor propugnaculis ſtruere neceſſe erit; ſuper inſulam autem *Carex*, quæ è regione ſita eſt, ad Orientalem illius plagam, turrim quadratam excitare, eique quatuor aut quinque tormenta imponere, ut hoc pacto etiam minora navigia à portu arceantur, quæ alioqui clam noctu irrepere, & aut prædas agere, aut claſſem noſtram in anchoris ſtantem poſſent incendere; ſed ſi præſidiarii utriusque hujus caſtelli ſollicite excubias agant, nulla hic navis aut cymba non viſa ingredi poterit. Ad anguſtum autem portus aditum ſimiliter exiguum caſtellum, ſuper eandem inſulam, qua Occidentem ſpectat, excitandum eſſet, & tria quatuorve tormenta collocanda, atque ſex octove præſidiarii conſtituendi, qui excubias agant. Hiſce omnibus ad hunc modum abſolutis, oppidum hoc egregie munitum erit; intereſt autem Majeſtatis Tuæ ut hæc ita fiant, nam hic locus haud dubio firmiſſimum eſt totius regionis præſidium, & veluti antemurale. Hæc ille.

Qui urbem hanc nuperrime viderunt, illam nobis hoc modo deſcripſerunt: Emporium eſſe totius Americæ Meridionalis longe nobiliſſimum & frequentiſſimum; habitari enim à quatuor millibus Hiſpanorum, & quatuordecim circiter millibus Nigritarum utriusque ſexus & ætatis: urbem in ambitu cinctam eſſe muro octodecim pedes alto ab ipſo ſolo, cum ſuis propugnaculis, & vallo intra murum terreno: propugnacula habet duo juxta portam, qua exitur verſus cornu terræ quod vocant *de Canoa*, duo item, ſed minora juxta portam quæ ducit ad ſuburbium; bina majora ſupra portum; duo denique ad littus, & viam quæ ducit ad arces, quæ portus faucibus imminent, quorum propugnaculorum longe maximum eſt, quod Arctum aſpicit, ubi ipſum vallum à marinis fluctibus pulſatur. In propugnaculis & vallo, circiter ſeptuaginta tormenta majora maximam partem ænea ſunt diſpoſita. Suburbium ſitum eſt ſupra arenoſum pulvillum, *Xexemani* vocant, ad quod ab oppido aditur per anguſtum tramitem, & per portam cum ponte ſubductili; ab eodem ſuburbio tranſitur ad Continentem per anguſtum itidem tramitem; ita ut ſuburbium in peninſula jaceat; quemadmodum & ipſa urbs, à qua ad Continentem anguſtus trames pertinet, habens ab una parte Oceanum, ab altera paludem vulgo *Cienaga*, & mediterraneum fretum *Canapoten*: per hunc tramitem ceperunt Angli urbem: itaque hic jam foſſa eſt egeſta: eſt urbs valide duobus propugnaculis & muro præcincta: hic trames per-

pertinet ad aquilonem : ab eadem urbe & alter trames pertinet versus Africum, qui exordio suo humilior, ita ut à fluctibus interdum diluatur, & angustior habens ab una parte Oceanum, ab altera interiorem portum , denique manglaribus interiori sui parte obsitus. Ad portum ex alto aditur per duo ostia , quorum prius & urbi vicinius vocatur *Boca grande* , ad cujus cornu quod occidentem aspicit, amplissima arx fuit, sed quia arenæ erat inædificata, sæpeque ruinam minabatur, anno demum 1628 fuit destructa. E regione & ad Orientale Insulæ, cujus supra memini, cornu, minor arx jacet petræ superstructa, ita ut æstu accedente fluctibus ambiatur, habens duodecim tormenta majora, & quindecim aut sedecim præsidiarios. Insula hæc quæ utrumque ostium dividit, vocatur *de Nave*, edita, & circiter sesquimilliare longa. Angulus illius Occidentalis vocatur *Punta de Icacos*, à quo in altum se projicit vadum, imprimis navigantibus insidiosum, ad duo pene milliaria; *Salmedinam* appellant. Porro circiter duo milliaria intra prius ostium grandiorum navium statio habetur, è cujus regione versus Arctum arx visitur quadrata , lateribus 150 pedes longis; muro alto cincta; & vallo interius terreno, in quo octodecim tormenta disposita, sed minora; præsidiarii viginti quinque, aut paulo plures. Ab hac versus urbem & Aquilonem tendentibus haud longo intervallo, portus angustatur ; ubi ad continentem super arenosum clivum exigua & orbicularis arx condita est, quam vocant *Fuerte Silla*, à forma; ab hac arce versus urbem & suburbium, portus haud supra tres palmos multis locis est altus. Vrbs dulcium laticum indiga est ; itaque illos petere necesse est à monte qui stationi majorum navium adjacet versus ortum , & *Monte de Popa* sive *de Galera* nominatur ; ubi monasterium monialium visitur; quod vocant *Madre de Dios de la Popa*.

Tolu oppidum.

In præfectura præterea Cartaginensi minora aliquot oppida ab Hispanis habitantur, quorum unum vocatur *Tolu*, S. Iacobi nomini dedicatum, duodecim à Metropoli leucis versus Africum , terrestri quidem itinere admodum difficili, & ob montes crebrasque paludes & uliginosa loca, pene invio : sex ab Oceano leucis, in regione salubri & pascuo solo, nec minus frugum fœcundo ; denique omnium plantarum Hispaniensium atque fructuum feraci.

Ab hoc loco præstantissimum illud balsamum, (quod vocant *de Tolu*) Europæ importatur, quod à Monarde in Historia simplicium medicamentorum ita describitur : Nunc recens advehitur ex Continentis quadam provincia inter Cartaginem & Nomen Dei sita , Tolu ab Indis appellata , Balsami quidam liquor , maximarum virium, præstantissimumque , quod hactenus ex iis regionibus allatum sit, medicamentum. Arbores è quibus colligitur , pumilis pinis sunt similes, multos ramos quaquaversum spargentes , foliaque Ceratiæ similia obtinentes perpetuo virentia : præferuntur domesticæ & in cultis natæ. Colligunt vero hunc liquorem Indi vulnerato & inciso arborum cortice , qui tenuis & tenellus est, suppositisque & arbori adnexis veluti quibusdam cochlearibus è cera nigra , in illis regionibus nata , confectis, quæ manantem è vulneribus liquorem excipiant , quem deinde in vascula ad eam rem parata effundunt : id vero ferventissimo sole fieri necesse est, ut liquor facilius emânet ; nam noctu ob frigiditatem nihil effluit , erumpit etiam interdum ex ipsis arboris nodis, & alis nonnihil liquoris , qui cum exiguus sit, & in solum decidat , perit. Porro apes quæ ceram istam conficiunt , nigræ sunt , eamque in terræ hiatibus & cavernis subterraneis elaborant : ceræ fumus tetrum spirat odorem ; perutilia tamen ex ipsa fiunt cerata , ad mitigandos dolores ex quavis causa frigida provenientes. Cæterum balsamæus hic liquor, colore rubro est ad aureum tendente , mediæ inter liquidum & densum consistentiæ , glutinosus admodum , & ubicunque reponatur firmiter adhærens, sapore dulci & grato, nec si sumatur nauseam movente , odore excellentissimo , & limonum fragrantiam quodammodo referente, ita ut ubicunque reponatur, celari non possit. Ejus facultates insignes sunt , quia incisione elicitur , quemadmodum olim Balsamum in Ægypto, ad eadem omnia ad quæ illud celebrabatur, efficax. Curat enim omnia recentia vulnera ; consolidat glutinatque labra , nec materiam purulentam in iis sinit exoriri ; quodque majus est , nullum cicatricis vestigium curatis vulneribus relinquit , si illorum labra probe juncta fuerint ; quapropter in faciei vulneribus singulare est , quandoquidem ea sine purulentæ materiæ generatione curat, nec vestigium ullum relinquit, &c.

La Villa de Maria.

Alterum oppidum appellatur ab Hispanis *la Villa de Maria*, triginta duabus leucis à Cartagine versus austrum.

S. Crux de Mopox.

Tertium *Santa Crux de Mopox*, septuaginta leucis ab oppido Cartaginis ; ab Antiochia autem Præfecturæ Popajanæ oppido, centum & viginti (ut Petrus de Ceica testatur) à Cartagine ad hoc oppidum tendentibus iter est , primum mari , deinde adverso flumine Magdalenæ, ad cujus ripam sedet , & à cujus undis fere totum cingitur ; cæterum locus valetudine incolarum infamis est , ob paludes & stagna , quibus fere undiquaque circumdatur , alioquin commerciis, quæ in ingenti hoc flumine & vicinis regionibus maximo lucro exercentur, opportunissimus.

Baranca de Malambo.

Baranca de Malambo, ut Hispani vocant , tantum telonium est , ad hujus præfecturam pertinens , situm ad ripam fluminis Magdalenæ, triginta ab urbe Cartagine leucis , viginti ab oppido S. Marthæ , sex denique ab Oceano Septentrionali ; hîc omnes merces Europeæ , aliæque è majoribus navigiis exponuntur , & uniligneis lintribus adverso flumine subvehuntur ad novum regnum Granatense.

S. Sebastiani de buena vista.

In provincia *Vraba*, quæ hujus præfecturæ quoque pars est, olim à Petro Heredia, conditum fuerat oppidum *Sancti Sebastiani de buena vista* , sesquileucis ab Oceano , in colle modice edito : ager illius multis arboribus vestitus , præsertim palmis, quæ grandes admodum palmitos ferunt, adeo ut duobus ferendis vix unus vir sufficiat , candidos , suaves & optimi nutrimenti. Solum perfœcundum , & varii generis annona , omnibusque ad vitam humanam necessariis abundans.

dans. Verum hoc oppidum desertum fuit, postquam opulentissimæ Peruviæ provinciæ lustrari cœperunt.

Iter quod ab hoc oppido ad urbem *Antiochiam* ducere solebat, in hunc modum describit Petrus de Cieca; primum ab urbe secundum oræ ductum ad tenuem amniculum, quem *Rio Verde* appellant, leucæ sunt quinque; à quo ad urbem *Antiochiam* leucæ colliguntur octo supra quadraginta; ab amniculo quidem ad radices altissimorum *Abibæ* montium, planicies lata, & pauci colles modice editi pertinent, densæque silvæ & plures rivuli atque amnes; regio omnis pene deserta est, postquam indigenæ advenarum tædio, an odio, sese ad interiora atque avia receperunt; neque hac iter agentibus propter densitatem nemorum, alia via patet quam secundum ripas fluviorum, neque fere aliis mensibus quam Ian. Febr. Mart. Aprili, nam cæteris hic valde pluit, & fluvii mirum in modum inflantur, & non raro ripas suas egressi, in vicinos agros restagnant. Hanc planitiem emensis altissima *Abibæ* montium juga transeunda, de quibus ante egimus, quibus superatis, in amœnissimam vallem & regionem campestrem descenditur, quam vocant *del Guaca*; Hanc continuo excipiunt valles *Nore*, in quibus *Antiochia* sita est, uti suo loco dicetur.

Inter *Mopox* amplissimum flumen *Cauca*, quod supra oppidum *Popajam* effunditur, in maximum *Magdalenæ* fluminis descendit alveum; paulo infra confluentem, amœnissimus collis visitur, quem Hispani vocant *Morro Hermoso*: qui à promontorio *de Aguia*, *Cartaginem* petunt, in hunc modum cursum suum instituunt, ut prora ad Africum conversa, vespera sub hoc monte cursum suum sustineant, & in anchoris consistant, post mediam noctem, rursus vela explicant, & cursum dirigunt ad corum, ut insulam arenarum vitent, quæ *Zambæ* ex adverso objacet, duabus à continenti leucis; hæc Insula, uti à Belgis observatum, longa est milliaria duo & semis; pars quæ Orientem adspicit, modice edita est, habens aliquot colliculos; verum Occidentalis pars admodum humilis, & æquori pene æqualis; oram habens arenosam quæ jacet inter Aquilonem & Africum; ardet mare juxta cornu & exterius insulæ latus. Montis autem illius Formosi signa sunt, solum nigricans modice editum, & in orbem convexum. Promontorium *Zambæ* eminus intuentibus formam triremis cum malo suo & rudentibus exhibet; Sequitur deinceps ad eandem oram, terra elata & candidis præcipitiis spectabilis, quam vulgo *Buhio del Gato* appellant; & magis ad Occidentem terræ cornu, *punta de la Canoa* vulgo, duabus ab oppido Cartagine leucis versus ortum: humilis hîc est ora, & æquori pene æqualis; atque hactenus ora ad Occidentem pertinet. Excipit dein promontorium *Ycacos*; è regione Insulæ *Carex*, de qua supra: & *punta de la Nao*, alterum continentis cornu, è regione ejusdem insulæ, versus occasum, juxta ostium minoris alvei, qui ad portum Cartaginensem ducit: cui ad arctum in alto objicitur exigua insula *Sardina*. Porro littori provinciæ *Tolu* adjacent Insulæ *Baru*, quas Herrera quidem sex, nauticarum autem rerum periti tres, aut ad summum quatuor constituunt, suntque humiles & arboribus vestitæ.

Ad exordium vero freti *Vrabæ*, jacent insulæ S.Bernardi è regione fluvii *Zenu*, quæ sex esse dicuntur; hæ assurgunt in editos colles, habentque certos arenosos sinus, qua patentem Oceanum spectant; duabus denique aut tribus, ab ipsis, leucis, altissimus hujus freti alveus se insinuat, quem Hispani vocant *Bacillam*.

Fluvius *Zenu* & amplior est, & navigiorum patiens, cui provincia, de qua supra egimus, nomen suum debet: Portus autem hujus provinciæ tutissimus est in amplissimo sinu, qui ad Occidentem patet; quinque & viginti leucas ab urbe Cartagine; hîc plurimum salis conficitur.

Insula porro, quam *Portem* vocant Hispani, satis ampla est, & crebris montibus atque collibus tumens; à parte illius Septentrionali multi scopuli in altum descendunt, ad leucas pene duas; inter insulam & continentem statio haud incommoda est in freto quindecim orgyias alto, fundo argilloso: multum salis hîc cogi tradit Oviedus; huic vicina est exigua & deserta insula *Tortuga*.

Rio Grande, fluvius.

Licet flumen, (quod interdum ob magnitudinem alvei *Rio Grande*, nonnumquam *Magdalenæ* dicitur, quod festo illius die æstuarium ipsius primum inventum fuerit, & ab Hispanis aditum; & non raro *S. Marthæ*, quia juxta provinciam illam descendit,) oriatur supra *Popajanam*, ideoque in illius provinciæ descriptione plenius de illo simus dicturi, tamen obiter hic illius mentionem faciemus, quia provincia, de qua jam agimus, & præfectura S. Marthæ, de qua statim nobis dicendum, præcipuum emolumentum ex hoc flumine percipiunt. Id ad centum leucas intra continentem navicularum est patiens; omnesque merces Europeæ, partim remulco, partim funibus huc subducuntur, duorum utplurimum mensium spacio; idem omnis auri atque argenti gaza, & Americanæ merces à novo Regno Granatensi, tribus plerumque septimanis descendunt. Ingenti ore in Oceanum se evolvit, viginti sex ab oppido Cartaginis leucis versus ortum, decem à S. Martha versus occasum, & duodecim gradibus ab Æquatore versus Arctum.

Acosta testatur, fluminis hujus cursum decem leucis ab ostio in alto mari, duarum leucarum latitudine deprehendi, nec sine periculo propius adiri à navigantibus, ob vortices, & defluxus fluminis cum æstu marino certamen. Insulam habet in medio æstuario quinque leucas, (ut Hispani produnt) longam, latam dimidiam; latissimus illius alveus ad præfecturam S. Marthæ vergit, quem pleræque naves subire solent; unde non raro, ut supra monuimus, ab Hispanis S. Marthæ nomen huic flumini attribuitur.

Belgæ, qui satis prope ad flumen hoc accesserunt, uno ore testantur, flumen hoc per tria ostia in mare exire; quorum unum S. Marthæ proximum partem continentis admodum humilem diffecet; reliqua ab insula illa dirimuntur: nec queruntur de discrimine, aut undarum vorticibus; tantum annotant, juxta hanc oram, & maxime in æstuario hujus fluminis, Aquilones post meri-

meridiem,& noctu valide perflare, à quibus nonnihil periculi fit, quia ab altis & nivalibus montibus præcipitantur. Vehementer tonat, fulgurat atque pluit in hoc flumine, præsertim à media nocte ad auroram: à mense autem Octobri ad Aprilem alveus hujus fluminis mirum in modum intumescit, & devehit ingentes undas, ob pluviarum copiam, quæ in montanis *Popajanæ*, ubi oritur, illa tempestate decidunt.

SANCTA MARTHA.

Termini & extensio. SEquitur jam ad eandem Continentis oram versus orientem, provincia & præfectura S. Marthæ, quæ ab extremis præfecturæ Cartagniensis finibus, quibus ad Occidentem clauditur, ad præfecturam fluminis *de la Hacha* versus Orientem, in longitudinem patet leucas septuaginta; totidemque pene in latitudinem, ab Oceano nimirum ad fines Novi Regni Granatensis, quod illi à Meridie prætenditur.

Qualitas. Temperies hujus regionis, qua Oceanum Septentrionalem contingit, est calida & fervens, in mediterraneis autem frigidior ob vicinitatem montium nivalium qui illi imminent, viginti circiter leucis à principali oppido; imprimis autem provincia *Tairona*, ob soli altitudinem & crebros montes algere deprehenditur. Littoralium regionum æstum egregie temperant Orientales & aquilonares auræ, quas vulgo *brisas* vocant; plurimum autem hîc pluit mensibus Septemb. & Octobr. reliquis perparum, quia tum plerumque venti ab Oriente & Aquilone perflant, natura sua sicci & salubres; pluviis autem mensibus ut plurimum spirant venti qui è continenti assurgunt, quos veteres appellabant *Altanos*, & Hispani hodie *Vendavales*.

Ab oppido S. Marthæ ad radices montium, tribus circiter leucis, terra est plana: montana autem petrosa sunt, infœcunda, neque pascuis apta neque frugibus, & arboribus pene nuda; multi torrentes & amniculi ab illis descendunt; in campestribus denique gramen aduritur, & sata corrumpuntur, cum Orientales illi venti pertinacius perflant, quo fit ut incolæ sæpe hic annonæ penuriam patiantur. Solum large producit Aurantia & Granatensia mala, limones & similes fructus, etiam vites; familiares & domesticas arbores *Guayavas*, *Platanos* & similes abunde; omnes etiam herbas & plantas ex Hispania huc traductas benigne tolerat, imprimis melones, pepones, cucumeresque. Magna hic gallinarum Hispaniensium, columbarum, perdicum & cuniculorum multitudo: etiam feras alit tellus, tigres, leones, ursos. Denique maizii & batatarum radicum perfœcundum est solum.

In provincia *Buritaca*, juxta viam quæ ab oppido S. Marthæ ad *Ramadam* ducit, auri reperiuntur metalla; in *Tairona* quoque plurimæ gemmæ quantivis pretii, & inter eas quæ variis humani corporis morbis & affectibus, occulta naturæ qualitate, mederi creduntur, præsertim nephritidi & sanguinis profluvio; etiam Iaspis & Porphyrius lapis, denique varia marmorum genera; atque auri venæ.

Ab oppido S. Marthæ circiter sesquileucis plurimæ sunt salinæ, è quibus optimum salem cogunt, qui in vicinas provincias magno emolumento portatur.

Incolæ. Barbari harum provinciarum, corpore sunt agili, & mediocri industria; sed ingenio pravo & arrogantia singulari; à Regulis suis reguntur; venenatas sagittas usurpant in prœliis; & gossypinis palliis, quæ diversis coloribus sunt variegata, amiciuntur; magnus eorumdem numerus hodieque superest, quibus cum Hispanis haud satis belle convenit; nonnulli & cum illis bellum gerunt, ita ut Hispani hactenus ditissimæ provinciæ *Taironæ* nondum compotes fieri potuerint, licet jam multa cum suorum strage sæpius illam subjugare tentaverint.

Provinciæ. Mare quod hanc provinciam alluit, uti & flumina quæ illam permeant, piscosa sunt admodum, optimosque varii generis nutriunt pisces.

Porro hac præfectura comprehenduntur hæ provinciæ particulares, *Pozigueica*, *Betonia*, *Tairona*, *Chimila*, *Buritaca*. Vallis *Tairona* amplissima est & ditissima; & sex aut septem leucis distans ab oppido S. Marthæ, aut, ut Herrera alibi testatur, octodecim; sex ab Oceano Septentrionali: huic proxima jacet *Mongay* vallis, divitiis in eundem modum pollens.

Buritaca autem tredecim leucis dissita est ab oppido *S. Marthæ* versus *Ramadam*. *Bonda* vero provincia tribus leucis & semisse; *Coto* denique vallis inter *Pozigueicam*, & idem oppidum media est.

De valle *Eupari* mox ad oppidum *de los Reyes* dicemus.

Chimilæ provinciæ indigenæ mares quidem viribus corporis & fortitudine bellica, fœminæ vero præstantia formæ commendantur.

Las Sierras Nievadas montes. In hac provincia altissima nivalium montium juga, quæ Hispani *las Sierras Nievadas* indigitant, suum sumunt exordium, & infinitas pene provincias, atque adeo *Peruviam* & *Chilen* pervagata, tandem desinunt ad fretum *Magallanicum*. Hæc juga pene à triginta leucis in alto ab adnavigantibus conspiciuntur, jugi nive tecta, & à subjecta hic valle *Tairona*, plerumque à nautis *Taironæ* juga appellantur. Ab his descendunt ex improviso validi venti, qui plurimum à navigantibus metuuntur; ita ut caute secundum has oras sit navigandum.

Denique hodie quinque, qua oppida, qua municipia in hac præfectura ab Hispanis incoluntur, de quibus suo ordine dicturi sumus.

S. Martha Civitas. Principalis hujus præfecturæ civitas, à qua & nomen habet, appellatur S. Martha; decem ab Æquatore gradibus versus Arctum, ut Herrera testatur, aut undecim, ut P. Martyr; vel decem gradibus & triginta scrupulis, ut non pauci observarunt: & septuaginta quatuor gradibus à Meridiano Toletano versus occidentem, ut volunt Hispani. Condita est loco persalubri ad oram Oceani Septentrionalis; habetque portum & amplum & tutum, ubi & anchoræ commode figi, & naves peropportune in vado destitui possunt, ut reficiantur; patet dimidiam leucam, & è regione urbis altum habet montem, à quo adversus incerta ventorum defenditur: modice hic altum est mare,

mare, nullisque scopulis aut vadis navigantibus insidiosum; denique hic aquandi & lignandi summa est opportunitas. Magna hic quondam oppidanorum frequentia fuit, nunc autem paucitas, postquam classes Hispanienses hic appellere desierunt. Abest oppidum à *Salamanca*, quam vocant *de la Ramada*, leucas viginti quatuor versus occidentem; à Teneriffe ad ripam magni fluminis Magdalenæ sitâ, quadraginta leucis versus Septentriones. Præfectus provinciæ, aliique ministri regii hic domicilia habent; Cathedrale hic templum visitur, cujus Episcopus suffraganeus est Metropolitani Novi regni Granatensis. Mathematicus autem regius Ioan. Bapt. Antonellus scribit de hoc oppido ad Regem Hispan. anno cIↃ IↃ LXXXVII in hunc modum:

Sancta Martha principalis urbs provinciæ & Episcopatus, sita est decem gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum; ad sinum arenosum haud longe à mari; constat circiter triginta familiis, domus ex arundinibus compositæ, & palmarum foliis tectæ, nonnullæ etiam tegulis, commercia habent cum indigenis illarum regionum, qui ollas aliaque ejusmodi vasa ex argilla ficta ab oppidum venalia adferunt, itemq; pannos & vestes ex gossypio contextas: oppidani autem merces suas deferunt Cartaginem. Pecorum hic perparum, quia regio montensis est, & Hispanis incolis infrequens. Portum habet optimum ab altis montibus & petris ad littus usque incinctum, à quibus, uti & à duabus insulis, quæ portui objacent ad Septentriones, egregie à ventis & marinis æstibus defenditur; quo fit, ut licet hæc regio orientalium ventorum flatibus exposita sit, & non raro tempestatibus, tamen hic sine ullo discrimine in anchoris stare, omniaque in terram exponere liceat. Intra portum locus est, quem *Calderam*, id est, lebetem vocant, ubi olim naves in siccum subducere & reficere consueverant. Porro hunc portum munire, nullum est operæ precium, quia raræ hic naves appellunt, & tam pauci oppidum incolunt, & quotidie magis ac magis alio migrant, ob hostium crebras deprædationes. Nisi forte Regi placeret, Classem quæ ab Hispaniis ad Novam Hispaniam navigat, hac iter habere, atque huc appellere, aquare, & necessaria cætera comparare: &, quod naucleri uno ore testantur, faventibus semper Etesiis, rite posse fieri, hinc recta ad promontorium S. Antonii Insulæ *Cubæ*; atque ita porro ad *Novæ Hispaniæ* portum cursum instituere; hoc siquidem pacto Classis illa multa & varia pericula evitaret, & præsertim ingentes illos ventorum turbines, quos Huricanes vulgo vocant, qui illam sub australi Hispaniolæ littore nonnunquam obruunt, & cum maxima hominum clade & mercium jactura aliquando subvertunt; & utraque classis conjunctim navigans, hæc quidem quæ Novam Hispaniam petit, hic subsistere; altera autem quæ ad continentem, ut vocant, destinata est, recta Cartaginem posset petere. Si enim id fiat, tum portus hic muniendus esset in hunc modum: exiguum munimentum collocandum foret super montem, qui ostio portus imminet, & aliquot tormenta imponenda: ad australem dein plagam turris struenda, & munimentum paulo grandius moliendum, & pluribus tormentis instruendum: nam hoc facto non modo naves hic tuto in anchoris subsistere poterunt, sed & oppidani se ab hostium deprædationibus defendere. Omnia denique ad hæc opera necessaria, lapides, arena, cœmentum, ligna haud procul ab oppido communia haberi possunt. Hæc ille. Addamus & recentissimam urbis faciem, prout illam ipse Præfectus anno 1626 Regi Hispaniarum depinxit.

Ora (inquit) Continentis hic jacet inter ortum & occasum, quæ ab Arcto mari pulsatur, quod se hic insinuat inter duo cornua, ad modum semilunæ; orientale cornu vocatur *Taganga*, occidentale *Lipar*; medio spacio objacet Insula scopulosa, vocant *el Morro*; quæ portum ab impetu fluctuum defendit. Cornu Orientale habet exiguum castellum quadratum, in quo tantum tres quatuorve excubitores noctu atque interdiu agunt, ut oppidanos de navium ex alto allabentium numero admoneant. Oppidum situm est ad gremium Sinus, loco plano & æquori pene æquali; adjacet ad occasum arx quadrata, haud magna, quippe cujus latera tantum centum pedes Geometricos capiant; murus circiter triginta palmos est altus; in quo quatuor ænea tormenta disposita; custoditur à præsidiariis septem aut octo: Exiguum sane munimen contra hostes, oppidani pauci, & fere inopes, atque inter se discordes. Hæc facies tum erat oppidi & portus supra modum opportuni. Hoc oppidum sæpe à Gallis, Anglisque interceptum & direptum fuit; anno autem 1595 à Francisco Draco incendiis misere deformatum; nec minus anno proximo ab Antonio Sherleio Anglo equite porro exhaustum. Sensit & calamitatem à Belgis anno 1640, ab Archithalasso Societatis Indicæ Occidentalis, Adriano Iacobi Patre, intercepta, sed exiguo lytro redemta.

Teneriffe. Inter reliqua oppida hujus præfecturæ, primo numeratur *Teneriffe*, ad ripam fluminis *Magdalenæ* situm, quadraginta leucis ab oppido *S. Marthæ* versus Africum; à quo difficili & impeditissimo itinere per terram aditur, sed mari & adverso magno flumine Magdalenæ haud incommode.

Villa de las Palmas. Secundo *Tamalameque*, Hispanis *Villa de las Palmas*, septuaginta & quinque leucis ab oppido *S. Marthæ* versus Meridiem, viginti à *Teneriffe*, & duas à magno flumine Magdalenæ; octo gradibus ab Æquatore versus Arctum; in regione præfervida, quia longe maxima anni parte hic australes venti spirant, & nonnunquam graves atque inamœni Favonii; solo licet petræo atque edito, plano tamen magna sui parte, & pascuis læto, ideoque armentis summopere opportuno; densis item sylvis opaco, præsertim ad ripam fluminis, cujus inundationes in regione campestri multa uliginosa stagna, & multas paludes efficiunt, ad aquarum margines indigenæ tuguria sua habent, & unilígneis suis lintribus easdem permeant, & magnam optimorum piscium capiunt copiam, quibus ut plurimum victitant; quam plurimi enim hic sunt *Manati*, & non pauci crocodili. Ceterum solum infœcundius est, licet hic aurantia mala tam suavia quam acida abunde crescant, nec non domesticæ hisce regionibus *Guaiavæ*. Indigenæ hujus regionis ingenio sunt stupido, tardoque, &

somno maxime dediti, cui fere semper indulgent, nisi cum commessationibus aut symposiis occupantur, quibus supra modo capiuntur.

Ciudad de los Reyes.

Tertio *Ciudad de los Reyes*, in valle *Eupari*, quinquaginta leucis ab oppido *S. Marthæ* versus Eurum, triginta ab oppido *de la Hacha*: centum & octoaginta à Metropoli novi regni Granatensis; ad ripam vasti & rapidi fluminis *Guatapori*: ager hujus oppidi & regio vicina, haud admodum calida est, quia æstate, quæ illis in menses Dec. Ian. Febr. Martium & April. incidit, venti ab oriente perpetuo flantes æstum eventilant; hybernis autem mensibus, quibus plurimum hic pluit, ob propinquitatem montium, qui fere frigidi sunt, multum catharris & febribus laboratur, maxime quartanis: montes ab arcto ad austrum totam regionem dividunt, à quibus utrimque amnes & torrentes præcipitant: Solum non modo pascuis lætum, sed & frugum fœcundum: tota hæc provincia indigenis frequentissima est, qui nullis mediis se ad obsequium ab Hispanis cogi patiuntur; bellicosi enim sunt & ferocissimi, pertinaci ingenio, & ad omnia vitia proclivi; oppidi autem hujus incolæ adeo pauci, ut neutiquam tantæ multitudini pares sint. Plures hic sylvestres arbores, uti & quæ fructus ferunt, Platani, Guayavæ & similes; longe autem plurimæ *Xaguæ*, quarum fructus fabis similes sunt, in siliqua autem alius fructus delitescit forma orbiculari, sapore uvarum passarum: siliquas tantisper servant donec siccentur. deinde eas comminuunt, & è farina coquunt panem, optimi, ut ferunt, nutrimenti. Nec Hispanienses fructus aut plantæ hic desiderantur, nec gossypium quo barbari in vestibus utuntur. Vbi autem ab anguibus aut aliis venenatis animantibus icti fuerint, radicem *Scorzoneræ* (quam herbam, illiusque facultates prolixe descripsit Nicolaus Monardus speciali commentario de Lapide Bezoar & Herba Scorzonera) crudam devorant, & frondes illius vulneri imponunt, præsenti remedio, quod & Hispani jam imitari cœperunt; barbari quoque, si anguem aut serpentem à quo læsi fuerint, nanciscantur, caput illius & caudam, cruda devorant, idque pro præsentissimo antidoto commendant. Adversus catharros & capitis dolores plurimum utuntur Tabacco, idque in minutissimum pulverem contritum, attrahunt in nares; quin & succum viridis Tabacci hauriunt ad alvum subducendam.

In montibus multa sunt metalla tum æris, tum plumbi, & haud dubio etiam argenti, si indiciis fides sit, verum nulla eorum ab Hispanis excoluntur, ob eorum qui hic incolunt paucitatem & inopiam: sed oppidani ut plurimum armentis pascendis dant operam, aut equis alendis, qui hic optimi; sacchari denique cannas benigne aleret solum, modo labor & industria colonorum accederet.

Ocanna.

Quarto *Ocanna*, quæ & alio nomine *Sancta Anna* appellatur, oppidulum ad mediterraneam stationem navium, in finibus provinciæ *Tamalameque*.

Ramada.

Quinto *Ramada*, quæ & *Nova Salamanca* primo dicta fuit, quadraginta leucis ab oppido *S. Marthæ* versus orientem, octo autem ab oppido & flumine *de la Hacha*, ad radices montium nivalium, & limitem vallis Eupari, quæ æris venis non minus scatet quam saxis, ut Herrera loquitur.

Fluvii.

Ad oram maritimam hujus præfecturæ primo in mare sese exonerat fluvius *Buhia*, non longe à *Ramada*; deinde fluvius *Piras*; tertio flumen *Palomini*, quod de montibus nivalibus se præcipitat, & celeri cursu mare petit, & copia atque frequentia pluviarum quæ in montibus cadunt, interdum supra modum inflatur; nomen suum accepit à Tribuno militum, qui flumen hoc equo superare aggressus, ab undis ejus absorptus interiit.

Sequitur deinceps fluv. *Didaci*, vulgo *de Don Diego*, & modico intervallo varii recessus, quos *Ancones de Buritaca* vocant.

A portu *S. Marthæ* ad occidentem littus legentibus, primo obvius est fluvius *Gayra*, quem Petrus Martyr amplum, & majorum navigiorum patientem esse scripsit; descendit autem ab altissimo monte, qui multa perpetuò nive candicans cernitur; aquas illius potari pulchras negant barbari; sed haud longe hinc alter fluvius exit, cujus nomen non proditur, potari pulcherrimus.

Intra continentem autem hæc flumina memorantur; *Guatapori* (ad cujus ripam oppidum *de los Reyes* conditum esse supra diximus) è nivalibus montibus descendens, unde aquæ illius ita algent, ut haustæ, catharros & lienterias provocent: lienteriæ autem obviam itur, canellæ quadam specie in pulverem redacta, & ex aqua pota, quæ tam potenter alvi profluvium sistit, ut etiam sanguinolentis dejectionibus medeatur. Arborem hanc *Carrapam* vocant barbari, quæ vox ipsorum idiomate amarum sonat, talis enim est ligni illius sapor. *Cuatapori* autem descendit in flumen *Cesar*, circiter leucam infra dictum oppidum.

Cesar vero ad Austrum labitur, & ab accolis appellatur *Pompatao*, quasi dicas principem omnium fluviorum (id enim vox illa barbaris sonat) plurimos quippe amnes undiquaque recipit & secum deducit; imprimis autem unum satis amplum, quem vulgo *Badillo* nominant, qui è tribus lacubus prodire dicitur; aquæ hujus fluminis dilute virent, indigenæ lingua sua *Socuigua* vocant, id est copiosum, propter piscium multitudinem, qui in ipso capiuntur, radice quadam injecta, qua pisces veluti soporantur: deinde & alterum, quem vulgo vocant *de las Ayumas*: quibus amnibus auctus per campestria septuaginta leucarum spatio versus occidentem labitur, & denique in magnum Magdalenæ descendit alveum: Regio autem quæ utrique hujus fluminis ripæ prætenditur, fertilis est, & non inamœna.

Putei.

Viginti circiter leucis ab oppido *de los Reyes* tres grandes putei visuntur, inter certas petras, in triangulo siti, in quibus barbari immensæ molis serpentem habitare ferunt, qui plurimos mortales neci dederit: Hispani sæpius eundem studiose indagarunt, & licet vestigia quædam deprehenderint, ipsum tamen nunquam potuerunt conspicere: indigenæ tamen tam firmiter credunt illum hic latere, ut præ metu illius, propius accedere, aut in vicinia habitare reformident.

dent. Sunt & alii in hisce locis putei, qui bituminis quoddam genus eructant, adeo tenax & glutinosum, ut etiam grandiores aves ei adhærescant, eoque teneantur; barbari retia sua, quibus pisces capiunt, eo bitumine illinere consueverunt.

Rio de la Hacha.

Opidum quod hodie *Rio de la Hacha* dicitur, olim autem ab Hispanis *Nostra Señora de las Nieves*, & postea *de los Remedios* appellabatur; situm est ad Oceanum Septentrionalem, triginta leucis ab oppido *S. Marthæ* versus ortum, & sexaginta ab oppido *Coroa* versus occasum; quasi medium inter præfecturas *S. Marthæ* & *Venezuelæ*; denique à promonto rio *de la Vela* versus Meridiem: conditum est super colliculum, circiter mille passus ab Oceano; portus illius plane apertus est, & adversus aquilones indefensus. A promontorio *de la Vela* ad hoc oppidum octodecim numerantur leucæ, solo plano atque humili, nullis saxis aspero, nullis torrentibus riguo: Ager illius haud ultra octo leucas intra continentem extenditur; fertilis, & omnium frugum Hispaniensium egregie ferax; auri venis abundans, & gemmis varii pretii atque virtutis; necon optimis salinis scatens. Plurimæ hic feræ, & præsertim tigres atque ursi; in amnibus autem magna crocodilorum copia. In oppido sunt domicilia circiter centum: olim divitiis affluebat, dum hic & in vicinia magna unionum vis inveniretur.

Qui postremam Francisci Draci expeditionem in commentarios retulit, de illo ita scribit: *Rio de la Hacha* viginti leucis à promontorio *de la Vela* versus occidentem, oppidum est exiguum, sed ager illius fœcundus & peramœnus.

Sex quidem ab oppido leucis versus Solis exortum pagus habitatur, vulgo *la Rancheria*, eorum sedes qui margaritiferis conchis capiendis dant operam; quinque autem secundum oræ ductum versus occidentem, quatuorque ab ipso littore pagus *Tapia* jacet, & prædia aliquot rustica Hispanorum; & ultra hunc tertius pagus quem vulgo vocant *Salamcam*; (forte *Salamancam*) quam supra *Ramadam* apellavimus. Præfectus hujus oppidi viginti quatuor millia ducatorum promiserat, ut oppidum ab incendio & excidio redimeret; verum cum pretium illud in unionibus præstare vellet, quarum valorem supra modum augebat, nec Anglis hoc pacto satisfaceret; illi irati, non modo oppidum, sed & pagos supradictos, incendiis plane deformarunt, alioque discesserunt. Vnionum vero piscatu jam penitus, aut saltem maximam partem (nam pauculas quasdam nonnunquam à barbaris colligi accepimus) deficiente, & oppidanorum frequentiam & opes jam multum imminutas esse, nullum est dubium; saltem hodie locus obscurior est.

NOVVM REGNVM GRANATÆ.

Ransеamus ad *Novum Regnum Granatæ* ut vocant, de cujus finibus, & cœli solique qualitatibus priusquam agamus, operæprecium erit de prima illius inventione pauca præmittere, quæ lucem aliquam sequenti tractationi afferent. Anno itaque 1536 Ferdinandus de Lugo Canariarum Insularum Archithalassus, Legatum suum Consalvum Ximenium de Quesada I. V. Licentiatum, inde ab oppido *S. Marthæ* misit, ut regiones ad ripam magni fluminis Magdalenæ sitas perlustraret: Qui cum idoneis copiis terra marique profectus, terrestri quidem itinere ripam fluminis ingredientibus, sinistram ascendit: qua incedens, tum ob densitatem nemorum, amnium & torrentium multitudinem, uliginosa denique atque paludosa itinera, tum autem maxime ob crebras barbarorum, ferocium juxta atque crudelium infestationes, summas viarum difficultates est expertus: tandem pervasit ad locum quendam, quem barbari quidem Toram dicebant, ipse vero *Pueblo de los Braços* appellavit, quod quatuor amnis brachia hic in unum confluerent: Itinerum rationibus subductis, hactenus se 150 leucis à mari intra continentem progressos crediderunt: & cum cymbæ quæ adverso flumine ascenderant, hic se cum illo conjunxissent, & flumina supra modum intumescerent, atque in vicinos agros sese effunderent, ibidem hybernare visum fuit. Animadverterat interea, salis copiam inde ab ipso Oceano à barbaris ad 70 leucas subvectari; contraque plurimum salis, à longinquis regionibus, ab eisdem barbaris ad hunc locum deduci; è quo haud frustra divinabat, in mediterraneis regionibus maximam incolarum frequentiam reperiri. Hybernis absolutis, alterum fluvium ascenderunt, ad radices usque altissimorum montium, quos barbari vocabant *Opon*, qui secundum ipsorum opinionem supra 50 leucas in latitudinem patent, asperis atque incultis jugis: hisce tamen superatis, in planam & bene cultam regionem descenderunt, ubi salis copia è salsis quibusdam fontibus cogebatur; & per hanc in potentissimi Reguli *Bogotæ* provinciam penetrarunt: Qui de adventu peregrinorum jam ante monitus, fortiter quidem cum suis sese objecit, sed nullo negotio est profligatus; itaque nemine barbarorum deinceps contra ire auso, pagos incolarum diripuerunt, & plurimum passim auri atque smaragdorum invenerunt: Hinc ad Panchium regionem transitum, qui modicis montibus à *Bogotæ* provincia disjunguntur, & assiduo cum subditis illius bellum gerebant: Quumque Hispani smaragdorum venas studiose indagarent, primum ad vallem, cui postea *Trompetæ* nomen impositum, pervenerunt; à qua 15 leucarum itine-

Hujus Regni inventio.

itinere abest mons editus & arboribus prorsus nudus, è quo hæ gemmæ eruebantur. Dum in hac valle moras nectunt, barbari aliquot ad ipsos venerunt, qui ultro ipsis viam se commonstraturos obtulerunt ad alteram provinciam, cujus Regulus *Tunia* dicebatur: quos Hispani aliquot duces secuti, & *Tuniam* non opinantem interceperunt, & opulentam prædam cum captivo ad Præfectum suum deduxerunt. Trium porro dierum itinere ab hac valle, duo alii Reguli *Sagamosa* & *Diutama* incolebant, ad quos cum exercitu profectis, unus quidem fuga statim se subduxit, alter autem pugnam tentare ausus, nulloque negotio profligatus, ad locum à natura munitum se recepit: hîc quoque opima spolia parta fuere, & ad castra fuit reditum: jamque ratione spoliorum inita, se 191 millia & ducenta nonaginta quatuor pezorum absolutissimi auri, & supra 37 millia paulo deterioris, denique vilissimi, quod vulgo *Faloniam* vocant, 18 millia pezorum: Smaragdorum autem qua grandium, qua minutorum 1800 è præda collegisse compererunt. Porro impedimentis omnibus & præda cum idoneo præsidio in hac valle depositis, expedito itinere in *Bogatæ* provinciam profecti, regulum in latibulo suo pene oppresserunt, qui tunc quidem è manibus illorum evasit, sed postea è vulnere in vertice montis defecisse deprehensus est. Successit in illius locum *Sagipa*, qui cum Hispanis & pacem iniit, & fœdus ad *Panches* conjunctis copiis subjugandos; quos deinceps magna clade contriverunt, & binos eorumdem pagos incendiis deformarunt: Verùm pax hæc *Sangipæ* quantocius in exitum vertit; Hispani quippe supra modum miserorum opibus inhiantes, quum *Bogotæ* thesaurum sibi à *Sagipa* aperiri postulassent, & ille aut non vellet, aut non posset ostendere, infensi hominem miseris tormentis excruciatum necaverunt.

Post illa planam regionem, in quam è summis montium jugis despectus erat (*Neybam* barbari vocabant) sunt ingressi, vicinis barbaris mira de illius regionis opulentia consulto mentientibus, ut advenas hosce jam sibi graves alio ablegarent; sed quum eventus voto neutiquam responderet, & per densas solitudines nequicquam pervadere tentassent, ad *Bogotæ* provinciam remearunt, & per *Panchium* fines iter agentes, partem illorum, qua minis, qua ingentibus promissis, ad pacem cum ipsis colendam adegerunt.

Nomen. Ximenius autem regioni huic jam satis, ut ipsi videbatur, lustratæ atque domitæ, nomen imposuit Novi Regni Granatensis, (quia ipse Granatæ in Hispania natus erat,) & oppidum ibidem condidit S. Fidei de Bogota. Iamque Hispaniam petere certus, ut laborum suorum præmium à Rege impetraret, gnarusque flumen grande 25 leucis ab hoc loco defluere, molesto illo per Oponis juga itinere omisso, secundo flumine descendere consultum existimavit. Dum autem se parat & montes interea nivales, qui hac transeunt, lustrat, commodum nuntiatur illi, in adversa fluminis ripa, Hispanum ducem cum suo agmine incedere; is erat Sebastianus de Belalcazar, qui è provincia *Popayan* digressus, hac via sibi aditum ad mare Septentrionale parabat, & mox etiam alterum agmen ab oriente adventare accepit, quod à Nicolao Vredemano ducebatur, qui è præfectura *Venezuelæ* huc accesserat. Atque hic inter hos tres duces haud levis controversia oborta est de harum regionum possessione, cujus tamen decisionem, quum omnes Regi Hispaniæ deferri parati essent, quantocius singuli cum paucis comitibus, secundo flumine descenderunt, & ad oceanum penetrantes, in Hispaniam navigarunt. Hoc itaque modo novum hoc regnum primum inventum, cætera quæ instituto nostro magis conveniunt, jam persequemur.

Extensio. *Novum Regnum Granatæ*, quemadmodum ab Hispanis proditur, in longitudinem quidem 130 leucas, in latitudinem vero ad summum 30, ad minimum 20 aut paulo pauciores patet. *Limites.* Fines habet ad orientem quidem Præfecturam *Venezuelæ*, ad Septentrionem *S. Marthæ*, à qua vastis *Oponis* jugis dividitur, ad occidentem *Popayanam*, ad meridiem denique vastas & nondum satis cognitas regiones: distatque ab Æquatore tribus quatuorve aut pluribus gradibus versus septentriones. *Qualitas.* Tota hac regione valide pluit; in ea reperiuntur plurimæ & densissimi sylvæ: plurimæ passim hic agunt barbari, quorum multis adhuc pessime convenit cum Hispanis. Plurima hic numerantur armenta & jumenta; pluresque equi & mulæ ex hoc regno traducuntur ad Peruviam. *Provinciæ.* Principales illius Provinciæ jam olim fuerunt *Bogota* atque *Tunia*, quæ à barbaris *Panchensibus* magna sui parte circumcinguntur. Regio autem *Panchium* intense calida est, *Bogotarum* contra frigidior, aut saltem temperata: & quemadmodum isti *Panches*, ita *Bogotæ* & *Tunienses* uno & communi nomine *Moxæ* appellantur. A diversis autem Regulis quum primum Hispani has provincias lustrarent, regebantur; *Tunia* provincia auri venis & smaragdorum copia, Bogotensem provinciam longe præcellit, licet hæc quoque divitiarum minime sit expers. Aër hic inter frigus & calorem egregie temperatus, & maxima sui parte æquabilis, ita ut vix ullum æstatis & hyemis discrimen percipiatur, ne dierum quidem noctiumque, ob æquatoris propinquitatem non nisi levis admodum differentia. Regio supra modum salubris. Domorum parietes ex asseribus structi, tecta gramine aut stramentis operta. Indigenæ pro farre utuntur Mayzio aut Cassavi, aut certis radicibus quas *Ynmas*, aut rapis quas *Cubias* appellant: sale abundant, quem ad alias provincias, præsertim montanas & flumini grandi proximas, magno quæstu barbari traducunt; obsonium illorum ferina, cujus magna hic copia & *Frici*, cuniculorum genus, quos barbari in præfectura *S. Marthæ*, *Curies* vocant. Volucribus haud æque abundant; pauci ibi turtures, plures anseres, quos paludes nutriunt: in fluminibus denique & lacubus plurimi atque optimi pisces capiuntur.

Incolarum mores. Quemadmodum autem provinciarum temperies multum diversa est, ita & mores indigenarum valde discrepant; Bogotenses enim & Tunienses, statura sunt procera, & habili corpore, fœminæ quoque formosiores, & candidiore colore, nec ita fusco ut aliæ barbaræ vicinarum provinciarum: pallis nigris, albis & versicoloribus amiciuntur, fascia circum lumbos constrictis, & alii qui-

quidem pectore tenus, alii autem ab humeris ad crura demissis; capillos corollis quibusdam & floribus è gossypio artificiose contextis & coloratis redimunt; nonnulli & pileolo capunt tegunt aut fascia reticulata vinciunt. Supra modum dediti sunt choreis & cantillationibus, mendaces, ut fere cæteri barbari Americani, sed mediocriter industrii ad artes mechanicas addiscendas. *Panches* vero moribus olim pravis atque adeo ferinis, anthropophagi quippe erant, cum Bogotenses & Tunienses à feralibus hisce epulis plurimum abhorrerent.

Regionis qualitas. Licet autem hæ regiones fere annona aliisque rebus ad vitam necessariis abundent, erant tamen inter eas harum rerum inopes; nam in Provincia quæ *Tuniæ* proxima erat, indigenæ cum primo Hispani huc accederent, formicis vescebantur, easque studiose ad victum educabant. In hoc Regno multa metalla passim reperiuntur, auri (& quidem valde absoluti) æris atque chalybis. Regio præterea pascuis abundat, & triticum aliasque fruges, herbas & fructus Hispanienses non minus quam indigenas benigne nutrit. Plures aliæ provinciæ suis nominibus distinctæ ad hanc præfecturam referuntur, de quibus mox dicemus.

Oppida & Municipia. Denique in hac præfectura hæc oppida & municipia ab Hispanis hodie incoluntur, *Sancta Fé de Bogota, S. Michaëlis* municipium, oppida *Tocayma, Trinidad, Tunia, Pamplona, Merida, Belez, Marequita, Ybague, Vittoria, S. Iuan de los Llanos,* & municipia, *Palma* & *S. Christophorus*; de quibus ordine dicemus.

S. Fé de Bogota. Principalis hujus Præfecturæ urbs, atque adeo Novi Regni Metropolis, vulgo dicitur *Sancta Fe de Bogota*; sita autem est quatuor ab Æquatore grad. versus Septentriones: & 72 grad. & 30 scrupulis à Meridiano Toletano versus occidentem, ut Herrera testatur: Condidit Gonsalvus Ximenius de Quesada, ad radices montium *Bogotæ*; incolitur à familiis sexcentis Hispanorum: hic & tribunal conventus Iuridici hujus præfecturæ cernitur, & Gubernator, ærarii regii præfectus, cæterique ministri degunt; hic monetalis officina habetur, vel, ut Hispani vocant, *Casa de Fundicion*: Templum habet Cathedrale, cujus Metropolitano subsunt Episcopi, Cartaginensis, S. Marthanus & Popayanus: duo cœnobia, Dominicanorum unum, alterum Franciscanorum: illiusque Diœcesi supra quinque millia barbarorum vectigalium comprehenduntur: haud longe ab oppido lacus *Guatavita* jacet, ad cujus ripam barbari superioribus seculis idolis suis sacrificare, eisque multum auri, aliasque res magni pretii offerre consueverant. Aër hic valde salubris, ut oppidani testantur: sed auri copiam hic jam frustra requiras; ob annonæ tamen omniumque rerum ad vitam necessariarum, puta panis, casei, suillæ atque bovillæ carnis, gallinarum, & omnis generis cupediarum, abundantiam hodie laudatur.

Municipium S. Michaëlis. Municipium quod *Villam S. Michaëlis* vocant, distat à Metropoli *Sancta Fide* duodecim leucis versus Arctum, in *Panchium* gratiam hic conditum, quo commodius commercia cum ipsis exercerentur, nam cum regio illorum præfervida sit, permolestum ipsis erat ad Bogotanam, quæ frigidior, transcendere.

Tocayma. Oppidum *Tocayma* 15 leucis abest à Metropoli, inter occidentem & corum, ad ripam magni fluvii *Pati* conditum, qui in vastum *Magdalenæ* alveum descendit: cœlo gaudet salubri & sicco, sereno & plerumque sudo, interdiu quidem nonnihil æstuoso, sed mane temperato & subfrigido, idque omnibus anni mensibus pene ad eundem modum. Indigenæ regionis sunt natione *Panches*, habili corpore & membris bene compositis, nisi quod fronte sint contractiore, fortes & vicinis suis terribiles; humanis carnibus quondam vescebantur, sed jam Hispanorum consuetudine mutarunt; liberales sunt, & auri nequaquam appetentes; veloces & venationibus addictissimi; vindictæ cupidi; dentes nigro colore inficiunt herbæ cujusdam succo, quam assiduo in ore habent: fere nudi agunt, nisi quod fœminæ exiguo peniculo pudenda præcingant: ad ebrietatem usque ingurgitant se potione quadam quam è Mayzio conficiunt. *Panches populi.*

Fontes. Haud longe ab oppido fontes visuntur qui sulphuream substantiam eructant; argilla autem per quam scaturiunt adversus scabiem & similes affectus usurpatur, præsentissimo remedio, illinitur loco affecto, deinde aqua eorundem fontium abluitur. In valle vicina etiam salsæ scaturigines reperiuntur, quarum aquæ super plantas quas irrigant, bituminis quandam speciem relinquunt, quo barbari cymbulas suas impicare consueverunt: sunt & calida hic balnea inter duos algidissimos torrentes, quæ pluribus morbis & affectibus mederi, experientia comprobatum est. Montium juga, quæ admodum excelsa, profunda nive candicant, quæ nunquam resolvitur: atque hic Vulcanus visitur, qui sæpe flammas, semper fumum evomit, & magnam cinerum copiam interdum ad octo aut decem leucas dispergit.

Qualitas regionis. Ager hujus oppidi fertilis est: vitesque, ficus, aurantia mala, etiam dactylos, omnes herbas & plantas Europæas, aliosque fructus abunde producens, præterea sacchari cannas, è quibus jam saccharum educere cœperunt: Triticum in editioribus & subfrigidis partibus; Mayzium fere ubique bis quotannis metitur: armenta omnia juxta atque jumenta hic bene proficiunt; pecora non item: tigres vero, leones & ursi hisce animalibus grande dant damnum. Inter arbores sylvestres *Guayacan* celebratur, quæ arbores hic copiose crescunt; quid multa? cedri, juglandes; quarum tamen nuclei nucibus destituuntur, aliæque ardores materiem struendis ædibus magna copia subministrant; quarum quædam tam dura sunt materie, ut nunquam cariem sentiant: Arboris autem *Zeybæ* folia singulis duodecim horis & cadunt & regerminant: Herba denique è qua glastum, vulgo *Anil*, exprimitur, hic sponte crescit, sed non usurpatur: de avibus & cæteris animantibus quæ cum aliis communia habet, nihil attinet dicere.

Fines provinciarum *Bogotæ* & *Tuniæ*, versus Corum claudunt provinciæ populorum qui vicinis barbaris *Musi* & *Colymæ* dicuntur: quorum regio maxima sui parte calida est atque humida, & singulis annis duas æstates, totidem-que

que hyemes perpetitur: prima æstas exordium sumit à Calend. Decembris & in exitum Februarii durat: prima autem hyems à Cal. Mart. durat ad exitum Maji: à quo secunda æstas exordium sumit, & ad exitum Septembris continuat, quam altera hyems deinde excipit, & reliquam anni partem occupat: non quod hæ tempestates æstus aut frigoris vicissitudine distinguantur, sed hybernis mensibus plurimum pluit, æstivis autem continuo serenat: pluit autem plerumque tota nocte, interdiu rarissime: Venti maxime tempestuosi atque infesti sunt *Huracanes*, qui ab Austro ad Arctum, & contra, perflant, cum tonitribus & horrendis fulminibus. Regio montensis est, & crebris amnibus & torrentibus in convallibus rigua, crebraque uligine & paludibus impedita; annonæ copia dives, sed pascuorum indiga. Indigenæ quotidie magnum incrementum capiunt, postquam carnibus humanis vesci desierunt; habili quidem sunt corpore & membris bene compositis, sed laborum impatientes, pigri & modicæ industriæ; nudi agere solebant, nunc vestibus uti cœperunt; ebrietati supra modum dediti, crudeles atque avari. Vnam atque communem linguam usurpant, bellicosi quondam & ex insidiis hostes suos opprimere sueti: Dæmoniorum colloquiis olim perquam familiariter utebantur: sed jam postquam Christianis sacris per Baptismum initiati fuerunt, dæmonum cultum & consuetudinem penitus abjecerunt. Inter fructiferas illorum arbores excellit una quæ amygdalarum quoddam genus producit, tereti trunco quemadmodum pinus, nuces autem renes ovillos referunt, quibus amygdalæ continentur oblongæ, suavi sapore & Hispaniensibus æmulo: Item altera quam vocant *Quaoque*, quæ fructum edulem fert magnitudine ovi anserini. Inter sylvestres autem Cedri, & quas ipsi *Cariuros* vocant, materie dura atque coacta, supra modum ramosæ & patulæ arbores: *Guayacan*, cujus materies lui venereæ medetur: denique *Xaguæ*, quarum succus nigrum colorem inducit, licet per se candidus sit. Ficus hic suavissimos & maximos fructus edunt, quippe quæ mole aurantium malum æquent. Habent & arborem cujus cortices cannabis usum præstant in funes contorti; & arborem quam vocant *Hopo*, proceram & teretem, cujus germina & cortices vulneribus & crurum tumoribus medentur; frondesque ex aqua potæ alvum solvunt, & plures ejuscemodi domesticas arbores; Vnam vero egregie noxiam quam vocant *Aquapam*, cujus umbra ita noxia est, ut si quis Hispanus sub illa somnum capiat, supra modum infletur; si vero nudus aliquis barbarus, etiam disrumpatur. Peregrinæ autem arbores & ex Hispania huc traductæ, aurantiæ, limones & similes, hic jam abunde crescunt, & optimos dant fructus; etiam vites benigne alit tellus. Indigenæ in cibis ut plurimum utuntur *Mayzio*, pilis, cassavi & batatis. Quadrupedes hujus provinciæ sunt porci quidam subfusci, qui umbilicum in dorso habent; aliique minores qui ab apris parum differunt; cervi, damæ, Guatinaiæ denique leporibus Europæis haud absimiles; Equi, oves atque capræ, quæ animalia vermibus quibusdam ab ipso partu obnoxia sunt, ideoque hic pauciora.

Arbores. *Animalia.*

Denique in hisce provinciis variæ metallorum venæ reperiuntur, auri quidem mediocriter absoluti, sed longius ab hominum cultu, ob soli humilitatem & insalubritatem: argenti quoque nonnullæ, æris autem atque ferri plurimæ; & terra quædam nigra, qua barbari vestes suas tingunt. Multæ scaturigines salsæ hic passim inveniuntur, quarum nonnullæ in salem coagulantur, aliæ non item. Sex autem ab oppido *Trinitatis* leucis ingens fons visitur, quem vocant *de Tupa*, è quo maxima præstantissimi salis copia cogitur: mirum vero salsos hosce fontes inter dulcium aquarum scaturigines veluti medios reperiri. Provinciæ denique *Musorum* & *Colymarum* (qui populi etiam communi nomine *Canapeyes* appellantur) patent in longitudinem quidem leucis 25, in latitudinem 13. Duæ omnino coloniæ Hispanorum huc deductæ, in *Trinitatis* oppidum, & municipium *la Palma*.

Metalla. *Fontes salsi.*

In Provinciis *Musorum* & *Colymarum* Hispani primum incoluerunt municipium *Tudelam* dictum, ad ripam Fluminis *Zarbi*, verum ob montium vicinitatem & indigenarum nimiam ferociam, maxime autem ob annonæ difficultatem, id paulo post deseruerunt, & plerique Petrum de Orsua secuti sunt ducem in expeditione ad provincias quas vulgo vocant *el Dolrado*, ob auri famam. Mox haud procul ab illo loco aliud oppidum condiderunt *la Trinidad*, sed neque hoc ob loci incommoditatem diu perennavit, verum alio translatum est, ubi hodieque perdurat; situs autem hujus oppidi jam quidem opportunus, sed ob crebros indigenarum motus, oppidani diu bello fuere vexati. Abest hoc oppidum à metropoli S. Fide leucas 24 versus corum, sex autem versus occasum à montibus nivalibus Novi Regni, qui ob summam altitudinem atque frigiditatem vulgo *Paramo* dicuntur, & frigidam atq; fervidam regionem separant; sunt autem hi montes pars illorum qui inter Aquilonem atque Africum immenso spatio porriguntur, & inde à provincia *S. Marthæ* ad Regnum *Chilense*, atque adeo fretum *Magallanicum* continuis pene jugis totam hanc Americam Australem permeare creduntur. Herrera scribit, hoc oppidum septem gradibus abesse ab Æquatore versus Arctum, & in editissimis vicinorum montium jugis utriusque Poli indices prospici, verum si distantiæ inter hoc oppidum & Metropolin ratio habeatur, potius ad quintum latitudinis septentrionalis gradum constituendum videtur.

Oppida Hispanorum. *Limites.*

Flumen *Zarbi*, quod unam circiter ab oppido leucam labitur, satis amplum est, pluresque alios amnes recipit, quibus acceptis versus Arctum defluit, & in angustias coactum, inter duos editissimos montes eluctatur: *Furatenam* vocant barbari, quasi dicas virum & fœminam; *Tena* enim barbarorum illorum lingua marem significat, *Fura* fœminam. In agro hujus oppidi smaragdorum venæ reperiuntur, nec non durissimi crystalli & adamantium instar in varios angulos efformati; Smaragdi autem venæ etiam Chalcedoni lapidis seu candidi marmoris laminis intermixtæ hic deprehenduntur. Maximam porro harum gemmarum copiam subministrat mons *Ytocus*, aliique complures unam atque alteram leucam ab oppido

Qualitas.

do dissiti. Ab *Yroco* ad *Abipi* montem tres numerantur leucæ, cujus venæ infinitis & optimis smaragdis fœtæ, ob aquarum penuriam indagari desierunt; In eodem hujus oppidi agro & berilli & lucidissima crystalla effodiuntur.

Metalla.

Alterum harum provinciarum municipium appellatur ab Hispanis *la Palma*, anno 1572 demum conditum, quindecim à metropoli *S. Fidei* leucis versus corum; temperies aëris hic magis calida quam temperata.

Fontes salsi.

Tunia urbs, provinciæ in qua sita est cognominis, viginti duas leucas à Metropoli *S. Fide* versus Aquilonem, edito montis jugo imposita est, ut munimentum & receptus esset adversus vicinorum barbarorum incursus; Ager illius, uti & provincia, à Bogotana parum differt, tam cœli, quam soli conditione: Vrbs ipsa emporium hujus regionis primarium, & commeatus abundantia & annonæ vilitate præcellens: cives supra ducentos equos bello idoneos educere possunt; denique Dominicani unum hic monasterium habent, & Franciscani alterum.

Oppida Hispanorum.

Pamplona oppidum sexaginta leucis abest à Metropoli *S. Fide* versus aquilonem, aurifodinis dives, & pecorum copia nobile; & hic monasterium habent Dominicani.

Municipium *S. Christophori* nomini dicatum, triginta leucis à *Pampluna* divergit versus septentriones, septumque est ad fines provinciæ quam vulgo vocant *Gritam*, quæ auri pene inops, sed pascuis ditissima, ideoque pecori pascendo & propagando maxime idonea: hinc oppidanis omnis quæstus.

Merida in ipso pene limite qui *Venezuelam* & *Novum Granatæ Regnum* dividit, sita, quadraginta leucis à *Pamplona* versus Boream, octodecim autem ab ingenti lacu *Maracaybo* (de quo in *Veneçuela* dicemus) versus occidentem; in uberrimo solo & frugum omnis generis feracissimo, nec auri plane effœto; pagum habet ad oram dicti lacus, quo oppidani fruges suas aliasque merces semel atque iterum quotannis deferunt, celocibus ad alias provincias transvehendas.

Belez oppidulum triginta quidem leucis septentrionem versus à Metropoli *S. Fide*, quindecim autem abest à *Tunia*; habet monasterium Franciscanorum; ager hujus urbis, uti & vicina provincia, crebris fulgetris obnoxius est; in vicinia denique Vulcanus visitur qui saxorum nimbos crebro ejaculatur.

Marequita urbs, (quæ & *S. Sebastian del Oro* dicitur) triginta vel quadraginta (nam utrumque traditum inveni) leucas distat à Metropoli versus corum: campestri & plano loco sita, ad radicem montis, unde hic cœlum supra modum fervet, quum in urbe *S. Fidei* fere frigeat, mira varietate in tam exiguo intervallo. Dites hic argenti venas sub annum 1590 primum repertas, fama est. Distat denique hæc urbs à *Cartagena*, celeberrimo continentis hujus emporio, 200 leucis.

Ybague urbs ad extremum limitem Novi Regni, qua *Popayanam* attingit, triginta leucis à Metropoli *S. Fide* versus occidentem; & hic monasterium Dominicanorum visitur.

Vrbs *Vittoria de los Remedios* (ut vocant) distat quinquaginta leucis à Metropoli versus Corum; metallorum venis ager illius abundare traditur.

Denique *S. Ioannis de Planis* oppidum, quinquaginta pene leucis à Metropoli versus Austrum, in agro auri venarum locuplete situm, hunc catalogum urbium quæ ad præfecturam Novi Regni Granatensis referuntur, absolvet.

P O P A Y A N A.

QVia jam ante proposuimus certo ordine ad mare Australe & Provincias quæ illud attingunt progredi, per *Popayan* necessario nobis transeundum, quæ provincias Novi Regni Granatensis ad Occasum claudit. Hujus Præfecturæ limites ab Antonio Herrera describuntur in hunc modum: In longitudinem inter Arctum atque Austrum patet leucas ducentas viginti, (licet idem in descriptione Indiæ Occidentalis tantum 120 leuc. tradat) ab extremis Provinciæ Quitensis finibus, ad primos Præfecturæ Cartaginensis: in latitudinem vero à Novi Regni limite ad mare Australe circiter centum. Petrus autem de Cieca, qui ipsemet hanc Provinciam obivit, longitudinem hujus Præfecturæ ducentis paulo plus, aut minus leucis definit; latitudinem triginta aut quadraginta, inter mare Australe & altissimos atque asperrimos montes illi adjacentes, & inter Andium editissima juga, quæ vulgo *Cordilleram* vocant: ab utrorumque jugis latæ valles declinant, multique amnes in planiciem descendunt.

Limites.

Solum potissima sui parte asperum, & ob frequentes pluvias humidius: parum Mayzii, multo minus tritici ferax, & armentorum, pecorumque pene inops: sed auri venis opulentum. Complectitur hæc præfectura complures provincias, cœli solique natura ita dissimiles, ut de illis in communi vix quicquam dici possit: quare nobis satius est visum, cum de oppidis Hispanorum agemus, quæ in iis condita, eorum particulatim mentionem facere: hic autem de provincia proprie *Popayan* dicta, quæ huic præfecturæ nomen dedit, primum dicemus.

Qualitas.

Sebastianus de Belalcazar, Provinciæ *Quitensi* à Pizarro præfectus, cum jam anno 1536 plerasque regiones, quæ eandem provinciam versus occasum claudunt ad mare usque Australe obiter lustrasset, ad eas, quæ versus Arctum præfecturam suam contingebant, adeundas, animum adjecit, ut hac via aditum ad Mare Septentrionale aperiret, idque eo impensius, quia certis indiciis cognoverat, à duobus fratribus germanis *Calambaz* atque *Popaya* regionem amplissimam & auro divitem in illo tractu possideri: Omnibus ergo ad hanc expeditionem necessariis comparatis, ex oppido *Quito* ad *Otabalum* pagum est profectus, qui locus hodiè limites utriusque provinciæ

Detectio.

vinciæ dirimit: Paſtorum & Patiarum populorum Reguli adventus illius gnari, copias ſuas in unum cogunt, acriterque venienti ſeſe objiciunt, & agmen illius per intervalla carpentes, aliquandiu remorantur: accedebat haud leve incommodum à viarum difficultate, nam per editos montes & aſperrimos clivos enitendum erat, & commeatus inopiâ, quem barbari conſulto in ſaltus atque avia ſubduxerant: *Belalcazar* tamen hiſce incommodis nihil fractus, lento itinere proceſſit, donec ad Reguli *Popayan* regionem ventum eſt: hic ſtativa habere, & milites corpora ſua curare conſultius viſum fuit: invitabat regionis planicies, & villarum copia quas barbari paſſim extruxerant in campis, qui ad fluminis uſque ripam per quatuordecim pene leucarum ſpatium ſternuntur, plurimis fructiferis arboribus, quas regio ſponte ſua producit, conſiti, & præſertim *Aguacatibus*, quarum fructus ſaporis jucunditate plurimum commendantur; multis torrentibus & amniculis diviſi, qui ab Andium jugis devoluti, limpidiſſimis & ſaluberrimis lymphis hanc amœniſſimam planiciem rigant.

Licet autem primo à vicinis barbaris, qui fere anthropophagi erant, creberrime infeſtarentur, tamen ſucceſſu temporis non modo hujus, ſed & vicinarum provinciarum compotes facti ſunt Hiſpani: atque in iiſdem ſequentia oppida & municipia condiderunt: *Popayan*, *Sancta Fe de Antiochia*, *Sant Iago de Cali*, *Caramantam*, *Sant Iago de Arma*, *Santannam de Anzerma*, *Guadalajaram de Buga*, *Timanam*, *Sant Sebaſtianum de la Plata*, *Almaguer*, *Sant Ioannem de Truxillo*, *Madrigal* ſive *Chiapanchicam*, *Agredam* ſive *Malagam*, *Sant Ioannem de Paſto*, *Sant Sebaſtianum de los Paezes*: quorum nonnulla Hiſpani poſtea deſeruerunt, nequaquam pares tantæ ferociſſimarum gentium multitudini in officio continendæ. Hæ Provinciæ hodie per Vicarium Præfecti reguntur, quia nonnullæ Conventui Iuridico Quitenſi, aliæ Novi Regni Granatenſis Diœceſi ſunt attributæ.

Hiſpanorum oppida.

Popayan Civitas.

Principalis hujus provinciæ civitas appellatur *Popayan*, à Reguli quem Hiſpani ibidem repererunt nomine: ſita eſt ad altitudinem duorum graduum & triginta ſcrupul. ab Æquatore verſus Septentriones, & longitudinem ſeptuaginta graduum & XXX ſcrupul. à Meridiano Toletano verſus occidentem Solem, ut Herrera teſtatur: Interſecat urbem flumen limpidiſſimum: Cœlo gaudet ſalubri & bene temperato; nam toto anno hic veluti vernat, abſque ulla notabili æſtus frigoriſve viciſſitudine, dies, noctesque pæne æquales ob Æquatoris vicinitatem: ſed unum eſt incommodum, quod hic crebrius pluat quam alibi fere, tonitruaque & fulgura pene quotidie accidant. Solum agri perfœcundum; Mayzium quod hic provenit longe excellit cæterarum Americæ regionum fruges: binæ hic quotannis tritici meſſes: magnaque armentorum, pecorum, porcorum atque caprarum copia, & incredibilis tam domeſticorum, quam peregrinorum fructuum abundantia.

Regionis vicinæ qualitas.

Indigenæ induſtria & civilitate morum atque affabilitate cæteros Americanos longe antecedunt. Vrbs ipſa in edita planicie ædificata, ſitu peramœno atque imprimis ſalubri, privata ædificia perampla quidem, ſed leviter ſubſtructa. Fines habet ad orientem vaſtiſſima Andium juga, ad occidentem vero altiſſimos illos montes qui ad mare auſtrale uſque pertingunt; ad Septentriones & urbem *Cali* verſus, patentiſſimos campos & paſcua, in quibus plurimæ Hiſpanorum villæ viſuntur, in quibus pecuariam exercent; innumeri denique torrentes rivuli hanc planiciem interſecant, ab altiſſimis *Andium* jugis huc ſe derivantes. Vice-præfectus regius in hac urbe commoratur, juriſdictionem in totam provinciam exercens: eſt in eadem & Cathedrale templum, & cœnobium monachorum, quos vocant *de Mercede*.

Diœceſis hujus urbis ampliſſima eſt, pluresque majores pagos complectitur: ad ortum ſolis attingit provinciam *Guambiam*, incolis atque indigenis frequentiſſimam; atque dein *Grançam*, *Maluacenſam*, *Polindaram*, *Palacen*, *Tembion*, *Colaçan* aliaſque complures frequentibus incolis refertas. In hiſce regionibus multum auri (ſed inferioris notæ) reperitur, perparum abſoluti.

Ad Andium radices *Coconuci* populi patentiores valles incolunt, ubi ingens *Magdalenæ* flumen è ſuis fontibus proſilit: in editis jugis aliquot flammivomi crateres conſpiciuntur: ibidemque & aquæ fervidæ ebulliunt, & ſalſæ, è quibus copia optimi ſalis cogitur. Ad Auſtrum prætexitur hujus urbis limitibus Provincia *Guanaca* cum pago *de las Barranas*, ut vocant, & amniculo ejuſdem nominis; nec procul hinc jacent pagi quos vocant *las Iuntas & de los Capitanes*: Sequitur deinceps ampliſſima provincia *de los Maſtelos*, & municipium *Patia*, in amœniſſima valle, quam limpidus fluviolus interſecat. Ad occidentem junguntur hujus urbis territoria provinciæ *Bamba*, in qua Hiſpanorum colonia *Chapanchica* ſita eſt, de qua mox dicetur.

Magdalenæ vel S. Marthæ flumen.

Antequam ad deſcriptionem cæterarum hujus præfecturæ provinciarum pergamus, operæpretium fuerit ingentis fluminis quod vocant *Magdalenæ*, vel etiam *Sanctæ Marthæ*, origines & curſum hic deſcribere, quia haud procul ab urbe *Popayan* fontes viſuntur magni fluminis, quod barbari paulo inferius *Caucam* vocant, quodque infra *Mopoxium* in alterum flumen, quod proprie *Magdalenæ* nomine inſignitur, confluit. Nam vaſtum hoc flumen aquas ſuas accipit à duobus amnibus, quorum fontes magno intervallo à ſe invicem diſcreti ſunt: Vnus quippe illorum ſupra urbem *Popayan*, è valle, quæ ab Andium radicibus ſeſe explicat, (quæque à *Coconucis* populis, ut jam ante diximus, habitatur) juxta pagum eorundem barbarorum, quem *Cotura* vocant, erumpit, & primum modico alveo per patentiſſimos *Cali* provinciæ campos labitur, & mox variis rivulis, torrentibus atque amnibus, qui ab altiſſimis montibus defluunt, ita augetur, ut ſub urbe *Cali* jam ingens & Bæti flumini, quod Hiſpalin prælabitur, pene æqualis evadat: hinc dilapſus & pluribus inſuper fluviis acceptis, juxta *Buriticam*, haud longe ab oppido *Santa Fe de Antiochia*, jam vaſtus & *Caucæ* nomine indigenis notatus (ut Petrus de Cieca tradit) infra oppidulum *Mopoxium* cum altero amne conjungitur.

Alter autem ille oritur ſupra urbem *Timanam* (de qua ſtatim dicemus) ſub orientali Andium plaga, ita ut continua hæc editiſſimorum montium

tium juga, utriusque amnis fontes quadraginta circiter leucarum intervallo dividant: Perlabitur autem plerasque Novi Regni Granatensis provincias, variis nominibus ab Indigenis insignitas; & novem sub *Mopoxio* leucis aut *Caucam* accipit aut ab illo accipitur; atque ita conjuncti uno deinceps alveo in oceanum Septentrionalem per duo, aut tria ora exeunt. Inter utriusque porro amnis alveos antequam confluant, multæ regiones atque provinviæ interjacent, incolis quondam frequentissimæ: ubi autem confluxerunt, quamplurimas insulas patentissimo suo alveo complectuntur, quarum non paucæ à barbaris habitantur: plurimos crocodilos atque Manatos nutriunt: denique Petrus de Cieca ab utriusque origine ad ostium circiter quadringentas leucas numerat.

Antiochia. Descriptionem urbium hujus Provinciæ *Popayan*, supra à Metropoli provinciæ inchoavimus, ut distantiarum ratio, quæ ut plurimum ad hanc referuntur, liquidius constaret: nunc reliquarum descriptionem ordiemur ab *Antiochia*, omnium extima ad Septentriones, & ad ipsos fines præfecturæ Cartaginensis sita, de qua longum & anceps certamen fuit inter utriusque provinciæ Præfectos, donec Regia authoritate determinaretur, & hæc urbs cum agro suo *Popayanæ* Præfecto adjudicaretur. Vrbs ergo *Sancta Fides de Antiochia* (ita enim ut plurimum ab Herrera aliisque Hispanis appellatur) condita est in valle quæ gentili nomine *Nore* dicitur, inter duo maxima & celeberrima flumina *Darienis* & *S. Magdalenæ* sive *Marthæ*; interque altissima & continua montium juga, quæ secundum utriusque fluminis ripas longo & continuo ductu exporriguntur. Ipsa urbs in patentissima & pulcherrima planicie sita est ad ripam modici amnis: ager autem à pluribus amnibus irrigatur, qui ex hisce montibus utrimque descendunt, & ut plurimum auri ramenta secum deferunt, amœnissimis fructiferarum arborum lucis undiquaque tecti.

Indigenæ harum regionum placido sunt ingenio, habitu corporis decoro & colore candido: Aër temperatus atque salubris, ita ut indigenæ noctu sub dio humi conquiescant, nec ullam noxam à nocturno rore patiantur. Ovibus abundat regio, & omnimodis fructibus; amnes autem magnam copiam optimorum piscium nutriunt.

Porro ab urbe hac *Antiochia*, duæ viæ producuntur, una ad *Anzermam*, altera autem ad *Carthaginem* atque *Armam*: de priori è Ciecæ Chronico jam dicemus, ut regionum situs melius elucescat. Ab *Antiochia* ad *Anzermam* septuaginta leucæ numerantur, impeditissimo & permolesto itinere, per altos & asperrimos montes, nullisque arboribus vestitos: indigenæ autem procul à via habitationes suas & tuguria submoverunt.

Corome. *Antiochiam* egressis statim occurrit monticulus qui *Corome*, aut (ut Herrera scribit) *Curume* dicitur, angustis quibusdam vallibus imminens, quæ quondam frequentissimæ incolis fuerunt, sed ii post Hispanorum adventum ad summam paucitatem sunt redacti; pagus adjacet multo auro opulentus, quod in vicinis torrentibus reperitur, paucæ hic fructiferæ arbores, & Mayzii parca admodum messis.

Buritica pagus. Hinc transitur ad alium pagum, sub vasto & excelso monte positum, quem *Buriticam* vocant, ubi quondam metallicorum stativa fuerunt, ob auri copiam, quam hæc regio suppeditabat: constans quippe fama est, ingentem auri opulentiam, quæ quondam è sepulchris *Zenu* vel *Cenu* ab Hispanis fuit rapta, ex hisce regionibus haustam fuisse. Ab hoc pago amniculus originem sumit qui planiciem vel potius convallem secat, in qua hodie *Santa Fé* visitur, municipium ad jurisdictionem Antiochensem spectans, quod à metallicis incolitur, qui ditissima auri metalla hic effodiunt, haud procul ab ingenti *Caucæ* alveo. Huic municipio vicinus est pagus *Xundabe*, qui à barbaris habitatur, qui eodem ingenio & moribus cum præcedentibus barbaris agunt, in frequentissimis vallibus, quæ præcelsis montibus à se invicem separantur. *Xundabe.*

Caramanta, Provincia. Hinc ad Caramantæ provinciam & vallem transitur, cujus regulus, cum primum Hispani hanc adirent, *Cauroma* vocabatur: indigenæ hujus provinciæ haud inelegantes, & imprimis bellicosi erant, diverso autem à præcedentibus idiomate utebantur. Vallis autem hæc circumquaque altis & asperrimis montibus cingitur, mediam secat fluvius, plurésque illam torrentes & scaturigines rigant, à quibus, quod mirabile est, indigenæ optimum & candidissimum salem conficiunt, præsertim ex exiguo lacu qui ibidem visitur. Ager Mayzi & radicum, quibus barbari communiter pro farre utuntur, fertilis, sed fructiferarum arborum haud æque tolerans.

Cartama Provincia. Trans montes versus orientem *Cartama* provincia jacet: cujus indigenæ à Caramantanis nec lingua nec moribus differunt: auro abundat; habitabant in parvis tuguriis, & fere nudi incedebant, aut exiguo panniculo pudenda velati.

Caramanta oppidum. Sed antequam reliquam viam prosequamur, de *Caramanta* oppido pauca dicenda sunt: distat à Metropoli *Popayan* sexaginta aut septuaginta leucis versus Aquilonem, ad ripam *Caucæ* fluminis sita; pertinetque ad conventum quidem Iuridicum Novi Regni Granatensis, ad Episcopatum vero & præfecturam *Popayanam*: abundat Mayzio aliisque fructibus, excepto tritico; oves aut armenta habet pauca, porcorum abunde: quinque aut sex horis ab hac urbe ad *Antiochiam* descendi volunt, secundo flumine *Cauca*, quod velocissime hic decurrit, cum alioquin ab *Antiochia* pene 50 leucis absit itinere terrestri.

Cima, montes. Peragrata provincia *Caramanta*, de qua jam egimus, è vestigio altissimi montes occurrunt, qui septem pene leucis in latitudinem patent, *Cima* sua lingua appellant indigenæ, densissimo nemore undiquaque vestiti: iter difficile & impeditum, multorumque Hispanorum exitio pene infame, qui cum primum hanc viam aperirent, fame atque aliis incommodis hic interierunt: hisce montibus superatis, primo in modicam vallem descenditur, raris incolis cultam; verum paulum progressos amplissima & peramœna vallis excipit, incolis quondam frequentissima, quum primum ab Hispanis adiretur, & multis magnisque ædificiis culta, abundans commeatu, & Mayzii atque radicum, quibus barbari vescun-

tur feraciſſima, nunc pene deſerta, poſtquam Hiſpanorum adventus maximam indigenarum partem abſumſit, reliquos autem deſertis laribus in abrupta vicinorum montium & invios ſaltus ſeſe recipere coëgit: duabus ab hac leucis, minor vallis occurrit, quæ ad montes pertingit quibus *Anzermæ* civitas inædificata eſt.

Anzerma Civitas. Hæc civitas primum *Sanctæ Annæ de los Cavalleros* nomine ab Hiſpanis nuncupata, inter duos amnes in edito tumulo ædificata, amœno circumdata luco, & omnigenis fructiferis arboribus, tam peregrinis, quam domeſticis circumſepta eſt: natura loci egregie munita, & deſpectu in patentes undiquaque campos adverſus ſubitos hoſtium incurſus ſatis tuta: vicina loca à plurimis indigenarum pagis occupantur. Solum cui urbs ſuperſtructa olim ab indigenis *Vmbra* dicebatur, ſed Sebaſtianus de Belalcazar, quum provincias haſce primum luſtraret, & inopia interpretum laboraret, deprehendens ſalem ab indigenis *Anzer* vocitari, provinciam *Anzermam* appellabat, quod nomen poſtea tam provinciæ quam urbi huic manſit. Quatuor ab hac urbe leucis verſus occidentem, pagus quidam jacet modicus, raris ſed permagnis ædificiis, & frequentiſſimis incolis incultus, juxta amniculum, qui leucam circiter progreſſus in *Caucam* ſe condit. Indigenæ eadem lingua qua Caramantani utuntur, inſigni olim feritate, & humanorum viſcerum paſtu abominabiles. E monte qui huic imminet aliquot torrentes deſcendunt aureis arenis celebres, quæ non modo ab indigenis, ſed & à Nigritis, quos Hiſpani adduxerunt, magnâ copiâ hic hauriuntur.

Copia Provincia. *Copia* provincia huic proxima eſt, quam fluvius aurifer ſecat, nunc frequentibus Hiſpanorum prædiis obſeſſus; ab una parte *Cartamæ* provinciæ jungitur, per quam *Cauca* labitur: ab altera verò *Pozo* provinciam attingit, & cum ejuſdem incolis dives commercium exercet: qua autem Anzermæ civitas orientem adſpicit, multi magnique ſunt barbarorum pagi: erat ea gens imprimis culta, neque tam appetens humanarum carnium, & ante Hiſpanorum adventum auri ditiſſima; omnes illorum regio montenſis eſt atque edita, pauci colliculi, planicies admodum rara. Denique hæc civitas *Sancta Anna de Anzerma*, ut nunc vulgo vocant, tradente Herrera, quinquaginta leucis abeſt ab oppido *Popayan* verſus Aquilonem, ad cujus præfecturam atque Epiſcopatum pertinet; cæterum à tribunali Novi Regni Granatenſis, *Audientiam* vulgo vocant, jus petere conſuevit. Temperies aëris præfervida, crebriſque fulguribus obnoxia; ſolum nec pecoribus bonum, nec frumenti ferax, ſed auri venis nobile. Quicquid inter hanc urbem & mare Auſtrale terrarum intereſt, frequentibus Indorum pagis atque municipiis occupatur, ubi flumen *Darienis* oriri conſtans fama eſt.

Ab *Antiochia* ad urbem *Armam* tendentes, primo ad magnum flumen quod Indigenis *Cauca*, Hiſpanis *S. Marthæ* dicitur, duodecim leucarum itinere procedunt: deinde flumen cymbis trajiciunt, quæ frequentes in illis locis reperiuntur, licet rariores indigenæ ripam accolant, & minutioribus pagis, quia maxima pars barbarorum domicilia ſua longius à via removit. Hinc paucorum dierum itinere pervenitur ad pagum (*Pueblo Llano* vocant Hiſpani) olim indigenis frequentem: Indigenæ ſtatura ſunt brevi, & olim pene nudi agebant, præter fœminas quæ panniculo lumbos præcingebant; ſalem præcipuo loco habent, neque aliæ ipſius merces, licet torrentes & amniculi auro imprimis abundare dicantur. *Mugia* pagus, ſalis proventu opulentus, nonnihil à via remotior eſt.

Aburra vallis. Ab hoc ad orientem flectentes vallis *Aburra* excipit, trans Andes ſita, qui hic facile & unius diei itinere ſuperantur: hæc vallis in peramœnam planiciem ſternitur, ſolum illius uberrimum, & multis amniculis irriguum: indigenæ illius Hiſpanorum adventu tantopere exhorruiſſe dicuntur, ut tam fœminæ quam mares magno numero vitam voluntario ſuſpendio finirent. Porro è *Pueblo Llano* via ducit ad *Cenufaram*, ampliſſimum vicum, & opulentiſſimis ſepulchris, ſi famæ fides, nobilem: & ab hoc ad alium vicum quem appellant *Pueblo Blanco*: à quo ad *Armam* tendentibus flumen *S. Marthæ* ad dextram relinquendum eſt. Omnis hæc regio uſque ad magnum flumen, olim ad urbem *Cartaginem* pertinebat, donec altera urbs hic conderetur, primo quidem ſupra montem in ipſo provinciæ *Armæ* aditu; deinde quia Hiſpani hic jugiter à barbaris infeſtabantur, & annonæ difficultate ob pomœrii anguſtias laborabant, in planicie, inter duos minores amnes, juxta palmetum imprimis fructiferum; adeo ut hodie hæc urbs abſit à magno flumine duas leucas, ab urbe Cartagine 23, ab Anzerma 12, denique à Metropoli Popayan, quinquaginta verſus Aquilonem. Solum hujus regionis fertiliſſimum, ſed valetudine habitantium infame habetur: quotannis binæ hic Mayzii meſſes, & uberrimæ. Auri metalla hic opulenta, imprimis ad ripas magni fluminis.

Arma Provincia. *Armæ* provincia, à qua huic oppido nomen impoſitum, latiſſime patet, incolarumque frequentia & divitiis vicinas provincias longe præcedit. Indigenæ domicilia rotunda & in faſtigio in orbem ſtramentis tecta habitabant. Decem in longitudinem, ſex ſeptemve in latitudinem leucas hæc provincia patet, maxima ſui parte montenſis, & fructiferarum arborum lucis opaca, quæ delicatiſſimos fructus ferunt, inter præcipuos autem illum quem vocant *Pytahaian*, cujus hæc eſt qualitas, ut urinam tingat colore plane ſanguineo, ſine noxa tamen. Ab his montibus crebri amnes deſcendunt, & inter illos, quem Hiſpani *Rio de Arma* vocant, hybernis menſibus rapidus & trajicientibus periculoſus: cæteri minores ſunt. Ad orientem altiſſima Andium juga huic provinciæ prætenduntur.

Oppidum S. Iacobi de Arma. Oppidum *S. Iacobi de Arma* aurifodinis dives, conventui Iuridico Novi Regni Granatenſis accenſetur, præfectum autem atque Epiſcopum Popayanum agnoſcit, tritici atque adeo omnium peregrinarum frugum inops, ſed Indici farris opulentum. Indigenæ, vicinarum regionum more, humanas carnes avide appetunt: adeo ut ſupra octo millia barbarorum & Hiſpanorum ab ipſis immaniter devorata, poſtquam hoc oppidum habitari cœpit.

Magnæ

Paucura Provincia.

Magnæ provinciæ *Armæ* limites transgressos *Paucura* excipit, fertilissima provincia, soli ubertate & Mayzii aliarumque frugum feracitate nulli secunda: Indigenarum lingua ab Armanorum idiomate multum diversa est; Auri metallis haud æque abundat; secat illam modicus amnis, variique torrentes.

Pozo Provincia.

Huic proxima est provincia *Pozo*, cujus indigenæ lingua atque moribus cum Armanis consentiunt: ab una parte ingenti flumine *Cauca* alluitur, ab altera *Crapara* & *Picara* provinciis clauditur: abundat auri metallis, præsertim juxta magni fluminis ripas, & in ipso Pozensis pagi agro.

Picara Provincia.

Pozensi provinciæ ad ortum prætenditur *Picara* amplissima provincia atque incolis frequens, qui Paucuranorum idiomate utuntur: clauditur autem ad ortum vastis Andium jugis, ultra quæ *Arbi* provinciam esse testantur indigenæ.

Carrapa Provincia.

Carrapa provincia duodecim leucis abest ab urbe *Cartagine*, solo edito atque aspero, non tamen montoso, præterquam ea parte qua altissimis Andium jugis tegitur, à quibus exiguæ valles & planicies subsidunt, multis torrentibus atque amniculis riguæ, quorum tamen aquæ nequaquam tam limpidæ aut sapidæ sunt, quam in præcedentibus provinciis: indigenæ obeso sunt corpore, & facie oblonga, olim auri divites.

Quimbaya Provincia.

Carrapam excipit *Quimbaya* provincia, in qua Cartago condita, viginti duabus leucis ab oppido *Arma*. Patet hæc provincia in longitudinem quidem quindecim leucis, in latitudinem decem, à flumine *Cauca*, ad summa Andium juga; tota pene crassis & procerissimis arundinibus obsita est, è quibus indigenæ ædes suas substruunt. Nivales montes sive summa Andium juga ab hujus provinciæ pagis absunt leucis 7, in quorum vertice Vulcanus cernitur, qui crassum fumum exhalat; ex his itidem plures amniculi oriuntur, quorum celeberrimi *Tacurumbi*, & fluvius *de la Cegue*, qui propter oppidum labitur, pluresque alii, in quibus plurimum auri reperitur; inter hosce amniculos & scaturigines, quædam sunt salsæ. Plurimæ hic fructiferæ arbores, tam ea quas regio sponte producit, quam quas Hispani intulerunt. Aër hic admodum salubris, neque frigidus neque ferventior, ita ut Hispani hic degentes, raro à morbis tententur, & diu vivant. Plurimas apes alit, quæ in concavis arborum truncis, aut arundinetis mellificant. Multæ hic arbores quæ fructum ferunt, quem vocant *Caymito*, persici mali magnitudine, intus nigrum & minutis granulis refertum, & succo ita lento, viscoso atque tenaci, ut difficulter abluatur: nec non *Aguacates* & *Guayavæ*, quarum quædam fructus ferunt acidulos instar limonum, odore atque sapore pergrato. In arundinetis multæ feræ nidulantur, ingentes leones, & animalculum illud quod catulos suos in sacculo circumfert, quod hic indigenis *Chuca* dicitur; plures cervi, cuniculi & *Guadaquinaies*, leporibus paulo majores, carne & optimi saporis & nutrimenti; & ejuscemodi complures.

Cartago Vrbs.

Vrbs *Cartago* in planicie sita est, inter duos torrentes, septem leucis à magno flumine *Cauca*, ad ripam amniculi, cujus limphas Hispani potant: unum in illa monasterium Fratrum minorum: itinera undiquaque impedita ob profundas uligines & cœnum, nam maximam anni partem hic pluit, & creberrime fulgurat: unam aut paulo amplius ab urbe leucam, amniculus decurrit, quem vocant *Consota*, juxta quem lacus modicus jacet, & fons salsus, è quo indigenæ præstantissimum salem coquunt. Abest autem *Cartago* (ut Herrera testatur) à Metropoli *Popayan* viginti quinque leucis versus Aquilonem, pertinetque ad Conventum quidem Iuridicum Novi Regni Granatensis, ad Episcopatum vero & præfecturam *Popayanam*: ager illius neque triticum, neque ullum far Hispaniense producit; armentis vero atque jumentis pascendis egregie est opportunus: auri pene inops; cæterum cœlo & temperato & salubri.

Qui ex hac urbe ad oppidum *Cali* proficiscuntur, primo arundinetum transeunt ad fluvium *de la Veja*, (hybernis mensibus perdifficilem trajectu,) leucis quatuor: deinde ad *Caucam* leuca una, quem ratibus aut lintribus trajiciunt; hic jam duæ viæ in unam coëunt, nimirum ea quæ à *Cartagine* descendit, & illa quæ venit ab *Anzerma*. Distantia denique inter *Cartaginem* & *Cali* quadraginta quinque leucis; inter *Anzermam* & *Cali* quinquaginta definitur.

Cali oppidum.

Oppidum *Cali* conditum est in plana valle ad radices altissimorum montium, quatuor ab Æquatore gradibus versus Septentriones, viginti duabus leucis à Metropoli *Popayan*, viginti octo leucis à mari Meridionali, una tantum à magno flumine *Cauca*, ad ripam alterius amnis, qui è montibus, qui oppido imminent, descendit: nisi temperies aëris hic admodum fervida esset, inter saluberrima totius Americæ loca numerari posset: incolis nihilominus satis frequens est, nam Præfectus totius Provinciæ & alii regii ministri hic plerumque habitant, & ditissima commercia hic exercentur. Duo hic monasteria, unum Augustinianorum, alterum fratrum quos vocant *de Mercede*. Sebastianus de Belalcazar oppidum hoc primum collocaverat inter populos quos Hispani appellabant *Gorrones*: cujus nominis hanc originem produnt; Hispani linguæ barbarorum ignari, quum pisces ab hisce populis *Gorron* audissent nominari, idem nomen populis imposuerunt; sicuti jam ante in *Anzerma* factum fuisse notavimus. In vicinis montibus, qui à vastis jugis, (quæ vulgo Cordilleram vocant, & ad Occidentem ab hac valle sita sunt,) sensim declinant, & in vallibus quæ inter eosdem sese aperiunt, Gorrones isti incolebant, tribus aut quatuor leucis à valle *Cali* & magno flumine, frequens natio, pauxilli idque vilioris auri compos, quæque utplurimum piscibus, quos in vicinis amnibus certis anni tempestatibus capiebant, victitare consueverat. Horum provincia hodieque ad agrum urbis *Cali* pertinet: Mayzii aliarumque frugum & fructuum variorum satis fœcunda. Multi hic cervi, Guadaquinayæ aliæque ejusdem generis feræ; volucrum quoque copia. Maxima autem vallis *Cali*, licet valde fertilis, tamen magna sui parte vasta & inculta jacet, & ferarum tantum latibulum est, ob paucitatem

Gorrones populi.

citatem oppidanorum, qui tam latis agris colendis minime sufficiunt. Porro ad oppidum *Cali* tendentibus primum convallis transeunda, trium leucarum spatio, dein fluviolus trajiciendus, ad utramque ripam denso luco tectus, qui & perniciter admodum defluit, & pro montium è quibus effluit, conditione, egregie alget, unde & nomen apud Hispanos invenit, *Rio Frio*; denique postquam magnam hujus Caliensis vallis partem permeavit, condit se in magnum flumen. Hoc fluviolo trajecto, patentes campi adeuntur, in quibus Hispani prædia sua & villas habent, ibidemque per servitia gnaviter pecuariam exercent: ager autem omnis pluribus arboribus fructiferis amœne admodum consitus est.

Ab oppido *Cali* versus Occidentem & montana, plures vici incoluntur à barbaris qui oppidanis subjecti sunt, & vectigales; ingenio facili, sed industria tantum mediocri. Quinque autem ab oppido leucis alia vallis sita est, (quam vocant *Lilen*, Mayzii & Iucæ perfœcunda, fructiferis arboribus plena; mediam secat amniculus, ad cujus ripam varii fructus crescunt, præcipue autem sapidissimæ & beneolentes Granadillæ. A qua porro versus Oceanum Australem, Timbæ populi, valles quasdam profundas, inter excelsos, asperos atque incultos montes, incolunt, quæ fructiferis arboribus plenæ sunt, & Mayzii aliarumque frugum proventu abundantes: barbari hi primis illis temporibus plurimos Hispanos neci dederunt.

Præter hasce provincias, de quibus jam egimus, sub Diœcesi oppidi *Cali* adhuc longe plures comprehenduntur, præsertim montanæ, ubi varii populi inter editos & asperrimos montes, valles quasdam & declivia loca habitant, omnibus rebus ad victum necessariis sufficienter instructi: in saltibus autem & præcipitiis montium latent varia animantia, hominibus juxta atque aliis animalibus infesta; præsertim tigres, quæ multos barbaros & non paucos Hispanos, qui hac iter ad mare, aut à mari agunt, dilaniaverunt.

Portus Bonaventuræ. Trium autem dierum itinere, trans asperos & incultos montes multis palmarum nemoribus obsitos, & paludibus, tristique uligine in convallibus squalidos, portus Bonaventuræ aditur, 30 ab oppido *Cali* leucis, ad cujus Diœcesin pertinet. Paucæ hic Hispanorum familiæ habitant, in eum maxime finem, ut merces quæ è Nova Hispania aut aliunde hic appellunt, accipiant & ad *Popayan* & alia oppida submittant. Locus valde humidus & insalubris judicatur, situs quippe in gremio profundi sinus, quem vulgo *Bahiam de Bonaventura* vocant: tota autem regio circumvicina altissimis & incultis montibus aspera est, ubi pene continuo pluit, ita ut varii amnes hinc prodeant, qui omnes in mare Australe descendunt; unus autem in ipsum portum: denique portus hic absconditus, & ostium illius inventu atque aditu perdifficile, nisi cum peritissimo nauclero. Petrus de Cieca scribit, unicum remedium, esse merces ad oppidum *Cali* subvehendi, eas barbaris succollandas & bajulandas tradere, nam propter locorum asperitatem & viarum difficultatem nullus hic jumentorum usus est: licet secundum ripam fluminis Daguæ nonnunquam equis vectentur, barbari autem hic onus trium aut quatuor arobarum (*Aroba* Hispanis est pondus viginti quinque aut paulo plurium librarum Belgicarum) portare solent; quinetiam mares, fœminasque in portatili sella locatos, per impeditissima loca, per montes & trans flumina, super humeros suos bajulant, nullo suo emolumento, quum merces omnis heris ipsorum, Hispanis nimirum cedat.

Ab oppido *Cali*, ut supra diximus, ad Metropolin hujus Provinciæ, viginti duæ numerantur leucæ, expedito satis itinere, per campestria ut plurimum, absque ullis montibus, & per colles modice editos, & nequaquam asperos aut difficiles superatu. Ab oppido siquidem *Cali*, primo proficiscendum est per campos & planiciem, quæ ab aliquot tenuibus amniculis intersecatur, donec perveniatur ad modicum amnem, qui vulgo *Xamundi* appellatur. Iuxta fontes hujus amniculi barbari quidam degebant, quorum regulus *Xamundi* dicebatur, à quo genti huic & fluento nomen primis illis temporibus inditum fuit, quod hodieque manet. Hi olim commercia cum Timbis populis, quorum supra meminimus, exercebant, & abundabant multo auro, quod omne Hispani, quibus commendati, id est, in servitutem traditi fuere, adepti sunt. Ab hoc amniculo ad magnum flumen, quod inferius S. Magdalenæ appellatur, quinque sunt leucæ: id autem ratibus, aut unilignеis lintribus facile transitur, ope barbarorum qui ripas accolunt. Vtraque autem hujus fluminis ripa à frequentibus barbaris olim fuit habitata, qui nunc ad summam paucitatem redacti sunt, partim eorum & propria feritate, qua alii alios mactabant & devorabant, partim bellicis cladibus: qui autem superant, ad easdem ripas degunt, & Aguales (gentili nomine, an ab Hispanis invento, non dixerim) vulgo appellantur, & hodie oppidanis Caliensibus vectigales sunt, eisque serviunt.

Xamundi.

A trajectu autem magni hujus fluminis ad Metropolin Popayanam quatuordecim sunt leucæ: superato quippe flumine, palustria loca & uligine impedita transeunda sunt, sed vix quartæ leucæ partis spatio; reliqua itineris expedita sunt, & plana usque ad alterum fluvium, quem vocant *de las Oveias*, qui æstate quidem nullo negotio, hyeme vero cum summo discrimine transitur, tum propter alvei ipsius altitudinem, tum maxime quia vadum illius tam brevi intervallo distat à magno flumine, quod hunc quoque in se admittit: plures hic tam barbari quam Hispani absorpti interierunt.

Fluvius de las Oveias.

Ab hoc porro sex leucas per editam planiciem expedito & facili itinere progressis alius rursus fluvius occurrit, quem *Piandamo* vocant: hunc itidem multi mortales olim accoluerunt, qui ob causas quas jam sæpius indicavimus, hodie aut interierunt, aut alio, ut dominium advenarum effugerent, in abdita, aut asperos montes commigrarunt.

Piandamo fluvius.

Ad ortum ab hoc fluvio sita est provincia *Guambia*, pluribus vicis barbarorum culta. Deinceps

Guambia.

ceps & alius amniculus transitur, *Plaça* vulgo dictus, juxta fontes & ad utramque ripam, accolis frequens; & jam secundo magnum flumen Magdalenæ, & quidem vado, quia hic non supra dimidiam orgyiam altum deprehenditur. Ab adversa ripa ad oppidum *Popayan* ager omnis amœnissimis villis & prædiis Hispanorum egregie cultus est, ubi & sementem faciunt, & pecuariam exercent. Multi rivuli ab Andibus devoluti hos campos rigant, in quorum nonnullis olim auri ramenta fuerunt reperta. Hæc regio quondam multos barbaros aluit, qui jam penitus defecerunt. Denique hæc via ab oppido *Cali* ad Metropolin *Popayanam* frequentissime usurpatur, nam, si Herreræ credimus, nulla commodior aut expeditior reperiri potest, ad merces è provincia *Veneçuela*, & omnibus aliis quæ ad mare Septentrionale sitæ sunt, ad hanc *Popayanam* Metropolin, & porro ad Peruviam & Chilen subvectandas.

Ab oppido *Popayan* ad urbem *Pasto* tendentibus, primo fines *Conconucorum* transeundi sunt, de quibus populis jam ante diximus cum de Metropoli ageremus: quibus superatis, vallis *Patia* quam magnum flumen perlabitur, sensim angustatur, & occurrit pagus olim amplissimus & barbarorum incolatu frequens, ac ne nunc quidem infrequens, licet bona pars indigenarum hodie domicilia sua ad montana, quæ ad Occidentem proxima sunt, transtulerit: Hispani nominant hunc pagum *Pueblo de la Sal*; ejus incolæ ditissimi fuerunt, & plurimum probi & absoluti auri heris suis atque dominis contulerunt.

Pastorum Regio.

Paulo ultra hunc pagum incipit provincia barbarorum, quos vulgo vocant *los Masteles*, & juxta illam provincia *Abadum*, quorum pagi sunt *Ysancal*, *Pangam* & *Zacampus*; itemque *Chorrorum* populorum regio, & denique *Pichilumbuy*: quin & ad Occidentem ab hoc pago plurimi populi & gentes incolunt, ad oram maris Australis usque; & regionem hanc auri venarum haud expertem esse, vulgo creditur. Multi hic pagi juxta sparsi, *Asgual*, *Mallama*, *Tucurres*, *Capuyes*, *Iles*, *Gualmatal*, *Funes*, *Chapal*, *Malos* & *Pyales*, *Pupiales*, *Turca* atque *Cumba*. Omnes hi pagi & eorumdem Reguli, olim communi nomine *Pasti* dicebantur, à quibus oppidum quod hodie hic visitur nomen suum mutuatur. Hisce autem pagis & populis, alii item barbari ad Orientem finitimi sunt, quos vocant *Quillacingas*, quorum præcipui pagi sunt *Mocondino* & *Bexendino*, *Buizaco*, *Guajanzangua* & *Moxoconduque*, *Guaquanquez* atque *Macaxamata*: & adhuc magis versus ortum ampla & mediocriter fœcunda provincia sita est, quæ *Cibundoy* dicitur: cui adjacet pagus *Pastoco*, itemque alter haud longe à ripa lacus, qui summitatem editissimi montis ad leucas circiter octo in longitudinem, & pene quatuor in latitudinem occupat, adeo frigidus, ut aquæ illius nullos plane pisces nutriant, nec à lacustribus volucribus facile adeantur: Solum quoque in ambitu plane effœtum, ita ut neque Mayzium producere, nec ullam arborem fructiferam alere queat.

Porro omnis Pastorum ager Mayzii quidem atque frugum infœcundior est, præterquam avenæ, quam benignius tolerat; sed pascuis satis lætus, unde hic quamplurima armenta pascuntur, imprimis autem ingentes porcorum greges. Papæ radices, Xiquimæ & sapidissimæ Granadillæ hic abunde crescunt. *Quillacingarum* autem ager Mayzii & aliarum frugum atque fructuum fœcundissimus est.

Rio Caliente fluvius.

Novem vero ab oppido *Pasto* leucis fluvius labitur quem Hispani *Rio Caliente* vocant, cujus aquæ supra modum commendantur; hybernis autem mensibus ità inflatur, ut perdifficulter transiri possit. Hoc fluvio trajecto, altissima montium juga ascendenda trium circiter leucarum spatio, dein rursus in planiciem descenditur, & per solitudinem iter agitur, ubi acriter friget: qua emensa ad editum montem pervenitur, cujus vertex densum fumum ut plurimum exhalat; hunc Vulcanum ad dexteram relinquunt, quibus à *Popayan* ad *Pasto* oppidum iter est.

Angasmayo fluvius.

Pastorum denique regionem alius præterea fluvius interluit, vulgo *Angasmayo*, ea re potissimum celebris, quod olim regni Peruani limes fuerit ad Arctum, quemadmodum fluvius *Maule*, in provinciis Chilensibus ejus limitem clausit versus Meridiem, dum Ingarum imperium maneret.

Oppidum S. Ioannis de Pasto.

Oppidum *S. Ioannis de Pasto*, abest à Metropoli *Popayan* versus Africum 50 leucas, & à Metropoli Quitensi versus Aquilonem leucas 40. Conditum est autem in pulchra & amœnissima valle, quam fluvius limpidissimæ & optimæ aquæ interluit, præter alios quamplurimos rivos & torrentes, vallem *Atris* olim appellabant: fuitque incolis satis frequens ante Hispanorum adventum, qui jam ad montana sese receperunt: solo edito undiquaque cincta est, quod partim in colles assurgit, partim in convexam planiciem sternitur. Hispani hic multas villas & rustica prædia habent, in quibus pecuariam exercent; ad ripam vero fluvii etiam tritici & Mayzii sementem faciunt. Omnis autem regio Pastorum subfrigida est, aut saltem temperata, & quidem frigidior æstate quam hyeme, uti hic anni tempestates distinguunt, quod & in oppido locum habet; cæterum salubris & maxima sui parte aut fœcunda, aut pecori optima: Auri venarum haud expers credita. Regiones quæ oppidum à Meridie contingunt prosequemur, ubi de *Peruvia* agetur. Denique ad Diœcesim hujus oppidi supra viginti quatuor millia barbarorum pertinere refert Herrera, qui Hispanis vectigal & operas gratuitas debent: ab humanis carnibus etiam dum gentiles erant abstinebant, cæterum nec habili corpore, nec urbano ingenio, sed sordidi, bardo ingenio, & industria pene nulla.

Atris Vallis.

Oppida reliqua.

Reliqua hujus præfecturæ oppida hæc sunt: *Timana* urbs quadraginta leucis à Metropoli *Popayan* versus Eurum, sexaginta ab oppido *S. Fé de Bogota*, ad initium vallis quæ *Neyva* dicitur, & ab altissimis Andium jugis (quæ vulgo *Cordillera* dicuntur, & omnem hanc Americam peragrant) ad Orientem sita est, in regione æstuosa. Cæterum provincia *Timana*, à qua urbi nomen est, persalubris est & optimis aquarum fluentis irrigua, pascuis læta & armentis pascendis peropportuna. Oppidanorum & incolarum præcipuus hodie quæstus est, omnimodos fructus, qui hic longe

Timana Provincia.

longe optimi paſſim creſcunt, ſaccharo aut melle, quod hic maxima copia in concavis arborum truncis reperitur, condire; imprimis autem è nucibus quibuſdam quæ amygdalarum ſaporem æmulantur, cupedias quaſdam placentarum in modum efformare; quæ omnia ad *Almaguer* oppidum venum portant. Hic quoque quamplurimi ſunt horti & viridaria in quibus *Cocam*, tantopere omnibus hujuſce Americæ populis expetitam, magna cura excolunt. Abundant & *Pita*, quam in tenuiſſima fila ducere ſingulari induſtria conſueverunt, quæ in magno ubique ſunt precio. Oppidum valde ſalubre eſt, & incolæ illius longævi. Subpræfectus provinciæ hic habitat, cui & oppidum *S. Sebaſtiani de la Plata* attribuitur. Haud longe ab hoc oppido abeſt mons quidam, in cujus viſceribus magnetem reperiri teſtantur.

Talcones. Provinciæ hujus terminos contingunt *Talcones*, ferox & pugnax natio, quæ vallem *Aquirgam* poſſidet: hanc vallem claudit *Paezium* populorum provincia. *Paezii.*

Hi populi à præcedentibus ingenio & moribus nihil diſcrepant, & jam olim Hiſpanis, qui urbem *Timanam* incolebant, gravia damna intulerunt; & oppidum *Neyvam*, quod in eadem provincia viginti ab oppido *Timana* leucis conditum fuerat, deſerere coëgerunt: Iidem quoque *Paezes*, cum vicinis *Pixais*, atque *Manipis*, urbem *S.Vincentii*, quam Hiſpani in *Paezium* provincia moliebantur, ſexaginta leucis ab oppido *S.Ioannis*, ut vocant *de los Llanos*, in finibus præfecturæ *Popayanæ*; & villam *de los Angeles*, novem ab oppido *Neyvæ*, leucis viginti duabus à *Tocayma*, vaſtarunt, & colonos Hiſpanos procul à ſuis finibus ſubmoverunt.

Guadalajara de Buga. Oppidum *Guadalajara de Buga*, in valle *Buga* ſitum eſt, à qua & agnomen mutuatur, quindecim leucis à Metropoli *Popayana* verſus Boream, inter ſumma Andium juga (ut Petrus de Cieca teſtatur) quæ provinciam *Popayanam* à vallibus *Neyvæ* dividunt: Incolæ hujus oppidi jus quidem accipiunt à Conventu Iuridico Quitenſi, ſunt autem ſub præfectura *Popayana*, illiuſque Epiſcopum agnoſcunt in cauſis Eccleſiaſticis.

S.Sebaſtiani de la Plata. Oppidum *S. Sebaſtiani de la Plata*, ſitum eſt in limite præfecturæ *Popayanæ*, triginta quinque leucis à Metropoli *Popayan*, triginta leucis ab oppido *S. Fé de Bogota* verſus Africum: in hujus agro multæ ſunt argentifodinæ, à quibus oppidum cognominatur; indigenæ autem provinciæ in viginti quatuor tribus partiti ſunt, *Repartimientos* vocant Hiſpani, quarum ſingulæ dominis ſuis Hiſpanis tributum pendunt, & gratuitam operam præſtant. Adeſt porro hoc oppidum tres leucas à portu mediterraneo ad ripam magni fluminis Magdalenæ ſito, quem vocant *Ondam*; ubi cymbæ quæ merces ad hanc præfecturam adverſo flumine ab urbe Cartagena, & præfectura S. Marthæ ſubvehunt, onera ſua exponere ſolent. Conditum eſt oppidum in patenti campo ad ripam fluvii Guali; terræ motibus admodum obnoxium eſt, & hyeme hic magis æſtuat, quam alget: indigenæ fere omnes ad internecionem deleti ſunt à vicinis barbaris, quos vocant *del Rincon*; qui illos ex inſidiis captos abripiunt, mactant, & in publicis macellis ſuis carnes illorum venales proſtituunt. *Guali.*

Vrbs Almaguer. Vrbs *Almaguer* ſita eſt viginti leucis à Metropoli *Popayan* verſus Eurum, ſuper planum & incultum montem; aër hic frigidiuſculus, ſed amœnus: indigenæ goſſypinis veſtibus amiciuntur: ager vicinus tritici, Mayzii & aliarum frugum atque fructuum perfœcundus: pecorum & armentorum magna hic copia; denique opulentiſſimæ auri venæ hic repertæ, quæ hunc locum plurimorum concurſu frequentiorem fecere.

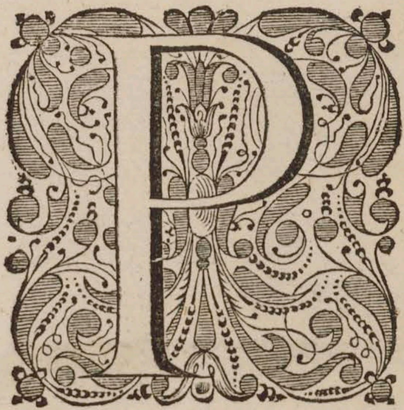
Oppidum S. Ioannis de Truxillo, quod barbarorum lingua *Yſcance* dicitur, diſtat triginta leucis à Metropoli *Popayan* verſus Eurum.

Madrigal. Vrbs *Madrigal*, quæ barbarorum lingua *Chapanchica* appellatur, diſtat ab oppido *Papoyan*, triginta quinque leucis pene verſus Meridiem: regio aſpera eſt & petroſa, ubi nec triticum ſeritur, nec pecora paſcuntur; Mayzium tamen quotannis bis non infeliciter provenit. Indigenarum ingenia, à locorum natura magis aſperantur, ita ut non facile perdomari, aut ad humanitatem traduci poſſint: in agro autem auri metalla ſunt inventa haud contemnenda.

Agreda. *Agreda*, quæ & Malaga ab Hiſpanis appellatur, diſtat à Metropoli 45 leucis verſus Africum: hic quoque non vulgaria auri metalla ſunt inventa, ut tradunt Hiſpani.

P E R U V I A.

Situs.

PEruvia illa Australis Americæ pars est, quæ ad Austrum vergit, à Quitensi regno pene sub ipso Æquatore constituto, ad Regnum usque Chiles extra Tropicum Capricorni, spatio sexcentarum leucarum in longitudinem, in latitudinem autem ad altissima Andium juga, quinquaginta; præterquam paucis locis & præsertim versus *Chachapoyarum* regiones, ubi paulo latior est. Hæc Novi Orbis pars, quæ vulgo *Peru* dicitur, ob peregrinas & mirabiles cœli qualitates, inter omnes hujus orbis provincias diligentius consideranda: nam primo oram illius maritimam non nisi unus ventus afflat, nec tamen is qui sub torrida Zona utplurimum alibi flare consuevit, sed illi è diametro contrarius, nempe Auster aut Africus. Secundo, quum hic ventus natura sua tempestuosissimus, gravissimus & insalubris alibi judicetur, hic contra amœnus, salubris & gratissimus accidit, adeo ut huic potissimum debeatur, quod ora maritima possit habitari, quæ per se fervidissima & valetudini hominum noxia erat futura. Tertio ad oram maris nunquam hic pluit, tonatve, nec grando aut nix unquam decidit. Quarto, exiguo à dicta ora intervallo, non tantum pluit, sed & ningit, & horrendum in modum tonat. Quinto, quum duo montium ordines æquali pene ubique intervallo totam Peruviam intersecent, ad eandem prorsus Poli altitudinem, unus arboribus in totum vestitus, maxima anni parte pluvias, & gravem æstum perpetitur, alter vero pene nudus, potius frigus tolerat, & æstatem atque hyemem, pluvias atque serenitatem alternatim experitur. Verum ut hoc commodius intelligatur, sciendum est, Peruviam universam in tres veluti tramites esse divisam, longissimos quidem illos, sed peranguſtos; Plana nimirum, Montana & Andes: Plana sunt juxta oram Maris Australis sive Pacifici; Montana sunt colles, montes atque valles; Andes denique vasta atque altissima juga. Plana communiter in latitudine decem occupant leucas, alibi plures, nonnusquam & pauciores, Montana viginti, Andes totidem: longitudo inter Arctum & Austrum, latitudo inter ortum atque occasum accipitur. Monstri autem simile, in tam exiguo intervallo & quinquaginta utplurimum leucarum, inque eadem distantia ab Æquatore & polo, tantam diversitatem reperiri, ut hic fere continuo, illic nunquam pluat; tertia vero regione alternatim & pluat & serenet. In Planis nunquam pluit, licet interdum ros quidam cadat (quem barbari *Garuam*, Hispani *Mollinam* vocant) qui nonnunquam in guttulas quasdam resolvitur, verum tam exigua copia, ut neque tectis neque canalibus opus sit; nam ædes hic tantum storea quadam teguntur, cui paululum terræ superinjicitur. In Andibus fere continuo pluit, licet uno anno magis serenet quam altero. In montanis autem, quæ inter hæc duo extrema veluti media, iisdem pene mensibus pluit, quibus in Hispania, à Septembri nimirum in Aprilem; reliquo tempore sudum est cœlum, quum nimirum sol longius ab ipsorum vertice recedit. Porro tam Andes quam montana hæc sunt editissima juga, quæ continenter & pene æquali inter se distantia ad mille leucas ut minimum exporriguntur: in montanis innumerabiles *Vicunnarum* greges vagantur, animalia capris montensibus velocitate simillima, nec non *Guanaci* & *Paci*, de quibus mox dicemus. In Andibus vero generantur simii & cercopitheci quamplurimi & gratiosissimi, itemque innumerabiles psittaci; crescitque hic preciosissima illa Coca. Vbi autem montes se diducunt, quamplurimas aperiunt valles, quæ & opportunissimam & saluberrimam totius Peruviæ habitationem subministrant, & tritici Mayziique fertilissima habentur, uti *Xauxa*, *Andaguaila*, *Yucay* & plures: quare etiam superioribus seculis frequentissimæ fuerunt. Atque hæc de cœlo soloque in communi dicta sunto, particularia suis quæque locis prosequemur. Nunc de indigenis videamus. Qui planiciem olim incoluerunt, sub dio utplurimum agebant, aut sub patulis arborum ramis; mares indusiis quibusdam utebantur usque ad genua & palliolis supra humeros: fœminæ vero vestibus gossypinis ad pedes demissis: utrique capillos vittis laneis subligabant, aut fascia unius aut variorum colorum, quibus maxime distinguebantur: Montenses vero, qui & viribus corporis & ingenio atque industria cæteros longe superant, ædes incolebant cespite desuper tectas: mares indusiis & palliis è lana ovium Peruvianarum amiciebantur, fœminæ tunicis, fasciis quibusdam per totum corpus restrictis & mantello circa collum, acutissimis aciculis aureis aut argenteis, quas sua lingua *Topos* vocabant, connexo: sunt utplurimum candidæ & bene moratæ: virosque suos in colendis agris aliisque operibus gnaviter adjuvant, maxime delectantur capillis prolixis & nigris: atque ut nigrorem illis concilient, cum summa molestia nec non discrimine, eosdem in ferventem aquam dimittunt (idque nonnunquam ad horam aut alteram, prout scribit Ynca Garcillassus;) in qua coctæ fuerint variæ herbæ, & imprimis Radix *Maguey*, sive ut ipsi vocant *Chuchau*. Venando utplurimum gentes hæ sese exercent, & nonnunquam solemnes instituunt venationes in hunc modum; quatuor aut quinque millia hominum pro frequentia Provinciarum conveniunt, & corona modico inter singulos intervallo facta, quæ interdum duas aut tres leucas ambit, pedetentim ad modulos cantionum coëunt, donec manus jungant & brachia connectant, atque ita magnum ferarum numerum indagine cingunt, & quot volunt mactant, tantum enim mur-

Cœli mirabiles qualitates.

Divisio, & partium qualitas.

Indigenæ.

PERV

Miliaria Germanica communia.

Miliaria Gallica communia.

LINEA ÆQUINOCTIALIS

TROPICVS CAPRICORNI

SEPTENTRIO

MERIDIES

MOIAS.

PACAMORES YGVARSONGO IVAN DE SALINAS.

MAR DEL ZVR

Amstelodami.
Guiljelmus Blaeuw
excudit.

9.

murmur vociferando cient, & feras ita terrent, ut manibus ſe apprehendi, aut in retia ſe concludi patiantur.

Religio. Antequam hæ gentes ſub unius imperium cogerentur, variis diverſiſque moribus & inſtitutis agebant, ſed barbaris atque inhumanis; & pro ſuo quique libitu varias res ſuperſtitioſe venerabantur; Plantas, animalia, flumina, montes; imprimis autem ferocia animantia; & omne denique quod aut impenſe diligebant, aut horrebant. Nec tamen deerant, quibus nihil erat præcipua aliqua veneratione. Verum poſtquam *Yncarum* jugum ſubierunt, & veluti ad unam Rempublicam ſunt revocati; urbanius vivere, civiles mores atque inſtituta amplecti; & ſuperſtitioſus illorum cultus, antea vagus, ad certam formam cœpit revocari. Ab eo enim tempore Solem adorarunt, perſuaſi Creatorem huic ſideri inter cætera principem locum aſſignaſſe, idque optime de rebus humanis mereri; & licet Lunam tanquam illius conjugem venerarentur, nullum tamen illi divinum cultum impendebant; uti nec fulmini, fulgurive aut tonitru (quod perperam ab Hiſpanis ſcriptoribus traditur.) Narrat autem Ynca Gracillaſſus Peruvianus natione, ſuos licet ſolem tantum viſibiliter adorarent, tamen nonnullam habuiſſe cognitionem veri Dei; quem appellabant *Pacha Camac*, id eſt, mundi animatorem (à *Pacha* mundus, & *Camac* participio vel derivativo verbi, vel nominis *Cama*, quod animam denotat, vel animare) & tantopere in animo venerabantur, ut ne nomen quidem hoc ſine præfatione aut ſcrupulo uſurparent; uti nec nomen *Cupay*, quo malum genium notabant, ſine abominatione & exſecratione. Nihilominus unicum tantum templum *Pacha Camac* conſecrarunt, in valle de qua poſtea; quum Soli infinita pene templa, eaque ſumtuoſiſſima paſſim ædificaverint, ſacerdotes, virgineſque dedicaverint, & plurima ſacrificia impenderint. Docet idem, perperam ab Hiſpanis plures deos deaſque Peruanis attribui; nam licet varias res, in quibus Dæmon apparere, aut per quas verba facere conſueverat, veluti ſacras ſumma habuerint veneratione, non tamen adorarunt: error inde natus, quod Peruviani omnes ejuſmodi res nominarent *Huaca* vel *Guaca*; nomen autem *Huaca* latiſſimam apud ipſos habet ſignificationem, etenim quicquid ſacrum, quicquid excellens in ſua ſpecie, quicquid monſtroſum, denique omne quod aut pulchritudine, aut deformitate in rerum natura eminet, id omne hoc nomine ab ipſis inſignitur: unde quum & idolum hoc nomine deſignarent, facile crediderunt Hiſpani barbaros tot deos colere, quot *Huacas* nominarent. Eundem errorem notat Ynca in *Apachecta*; nam quum barbaris ſolemne eſſet, quoties onus aliquod grave bajulantes, difficilem aut arduum collem aut montem aſcendiſſent, in ipſo vertice onus deponere, & ter, oculis ad cœlum erectis & rurſus demiſſis, dicere *Apachecta*, id eſt, uti ille interpretatur, *illi qui facit ut levemus*; quaſi dicerent, gratias agimus illi, qui nobis vires largitus eſt, ut hoc onus ſuper tam editum locum tolleremus: (familiare enim hiſce gentibus uno aut altero verbo, integram ſententiam exprimere.) Hiſpani, qui ſæpius illud audiverant, ſuſpicati fuerunt, montes & colles à barbaris adorari, ipſiſque dici Apachitas: atque ita ad eundem modum plurima alia numina ob linguæ ignorantiam ab Hiſpanis fuiſſe attributa, tum his, tum aliis barbaris, perquam veriſimile eſt. Porro credebant barbari hi, aut ſaltem illorum ſapientes, qui dicebantur *Amauta*; hominem conſtare è corpore & anima, hanc eſſe incorruptibilem, illud mortale; ideoque vocabant *Allpacamacſa*, id eſt, terram animatam; & ad differentiam brutorum *Runa*, id eſt, rationis compotem; quum cætera animantia communi nomine appellarent *Llama*. Credebant quoque aliam vitam ſupereſſe poſt hanc præſentem; itaque hoc Vniverſum in tres dividebant partes; nimirum in cœlum, ipſis *Hanan Pacha*, id eſt, mundum altum, quo boni reciperentur ut præmia perciperent; in mundum hunc terreſtrem & corruptioni obnoxium, ipſis *Hurin Pacha*, id eſt, mundum inferiorem: & denique *Vcu Pacha*, id eſt, infimum vel ſubterraneum, in quo mali pœnas tolerarent; hunc & ad majorem evidentiam vocabant *Cupay pa Huacin*, id eſt, domicilium dæmonis. Neque putantur refutaſſe generalem corporum reſtaurationem, uti plures Hiſpani authores teſtantur. Longiſſime autem abfuerunt ab immanibus Mexicanorum moribus, ut humanis hoſtiis numini ſuo litarent; tantum abeſt ut humanis carnibus veſcerentur.

Fruges. Frumentum Peruviæ maxime commune eſt Mayzium, quod ipſorum lingua vocatur *Zara*, vel, ut ſcribit Ynca Garcillaſſus, *Cara*: cujus duas habent ſpecies, unam cujus far eſt durius, ipſis *Muruchu*; alteram, cujus eſt mollius & delicatius, ipſis *Capia*; ex utroque autem panes coquebant duorum generum, unum nimirum quod tantum in ſacrificiis adhibebant, ipſis *Zancu*; alterum quod in cibis vulgo uſurpabant, & vocabant *Huminta*. Panem autem communi nomine vocabant *Tanta*: Mayzium autem ebullitum cum aqua *Mute* vel *Mote*, quod calens ſorbebant: idem in pollinem redactum, & in paſtillos coactum atque toſtum, in quibuſdam provinciis dicebant *Arepas*: idem integrum toſtum vocabant *Camcha*. Quin & diverſis modis uſurpabant in potu; nam aut (ad eundem pene modum quo in Europa cerevisia fit) grana tantiſper humectabant, donec pullulare inciperent: tum ſiccata molebant & ebulliebant; hanc potus ſpeciem vocabant *Vinnapu*, & in quibuſdam provinciis *Sora*, ſingulari inebriandi facultate præditam; ideoque legibus Yncarum vetabatur: aut grana maſticantes, fermentum quoddam conficiebant, quod deinde cum aqua coquebant; credunt autem Americani præſtantiſſimum fieri à vetulis: aut denique grana prius torrendo, comminuendo & denique coquendo; quod genus potus maxime commendatur, utpote ſaluberrimum & utiliſſimum iis qui calculo aut arenulis vexantur. Potum denique è Mayzio communiter vocant *Azua*, & alibi quoque *Chicha*. Mayzio autem accedunt varia legumina, quædam inſtar fabarum, licet minora, quæ ipſi nominant *Purutu*, & adhibent in cibis: quædam minime edulia, rotunda, & variorum colorum, quæ vulgo vocant *Chuy*, &

varia

varia addunt agnomina pro colorum diversitate. Multæ hic reperiuntur radices, quæ in provinciis quibus Mayzium deest, illius loco usurpantur: Inter has agmen ducunt *Papæ*, quas ad solem siccatas comminuunt & appellant *Chunno*, hujus ingens copia, ditissimo commercio subvehitur ad argentifodinas Potosianas. Itemque *Oca*, quæ est radix oblonga & pollicem crassa, quæ & cruda comeditur utpote suavissima, & cocta; & ad solem siccatur, atque tum nominatur *Cavi*. Tertio *Annus*, forma quidem & mole præcedenti similis, sed sapore multum diverso, amaricat enim, unde non nisi cocta comeditur; ferunt Indi illam inimicam esse potentiæ generandi. Quas Hispani vocant *Batatas*, eas Peruviani dicunt *Apichu*, habentque quatuor earum species, sed coloribus tantum diversas. Habent & alium fructum subterraneum, quem vocant *Ynchic*, & Hispani *Mani* (nomine Insularibus usitato,) medulla & sapore similem amygdalis; qui si crudus comedatur, offendit cerebrum, tostus autem non modo palato gratus est, sed & corpori salubris: Ex eodem & oleum exprimitur ad plures infirmitates utile.

Chamico. A Lusitano, qui diu in Peruvia vixerat, accepi, hic nasci semen quoddam, (vocant *Chamico*,) simile semini ceparum, sed monstrosa facultate; nam si aqua in qua coctum fuerit, aut per se aut cum vino hauriatur, altissimum somnum conciliat pene ad horas 24; & qui hauserit, ridens aut plorans, talis perseverat ad longum tempus, ita ut non invitus & tanquam stolidus res suas furto subduci patiatur, atque aliis modis sibi illudi.

Fructus. Inter fructus plurimum commendantur primo *Pepini*, ut vocantur ab Hispanis, (Garcilassus dubitat an ab Indis appellentur *Cacham*) quia longitudine & rotunditate accedunt ad formam peponum, quum cætera multum differant; neque enim colore sunt viridi, sed fusco aut candido; neque spinoso aut scabro cortice, sed levissimo: Sapore denique plurimum excellunt, sunt enim ex acri & dulci misto, palatoque gratissimi; pleni succo; facillimeque digeruntur; & in calidis hisce regionibus egregie refrigerant. Deinde Cucurbitæ sive Melones, quæ ipsorum idiomate vocantur *Capallu*, & hic nascuntur monstrosa magnitudine & insigni varietate.

Granadilla fructus. In Peruvianis quoque montibus sponte nascitur fructus, qui Hispanis appellatur *Granadilla*, ob similitudinem quam cum malis Granatensibus habet, nam ejusdem fere est amplitudinis atque coloris, quando maturuit, nisi quod careat corona: in eo resiccato, si agitetur, semen intus conclusum edit strepitum, pyri semini simile sed aliquanto majus, tuberculis quibusdam eleganter elaboratum, & jucundum aspectu; pulpa illius candida, sed insipida. Planta similis est hederæ, eodem modo repens & scandens quocunque loco ponatur. Elegans, fructu suo onusta propter ejus amplitudinem: Florem fert similem albæ rosæ, in cujus foliis aliquæ veluti passionis Christi notæ (inquit Monardes) delineatæ conspiciuntur, quas magna diligentia istic pictas existimes; eam ob causam flos est elegantissimus: fructus ipsi sunt granatula jam dicta, quæ matura, liquore abundant acidulo, & semine copioso; aperiuntur ut ova, & liquor cum magna voluptate absorbetur ab Hispanis juxta atque barbaris: nec etiamsi multos sorbeas, ullam ventriculi gravedinem, sed potius alvum laxatam senties. Herba rara est, quæ duntaxat uno loco invenitur. Fructus temperatus est & aliquantum humidus. Petrus de Cieça tamen scribit, hanc in valle *Li'e*, in qua oppidum *Cali* situm est, abunde crescere: Innotuit jam Europæ, ubi Flos passionis vulgo audit.

Plantæ. Coca. Inter plantas denique *Peruviæ* peculiares, eminet *Coca* vel *Cuca*, quam pene superstitiose colunt, tantique faciunt, ut incredibile videatur: Planta est ulnæ magnitudine, foliis myrti paulo majoribus (quæ veluti aliud folium simili forma in meditullio delineatum habent) mollibus & dilutius virentibus: fructu racematim cohærente, uti myrti fructus, rubente quando maturescit, ejusdemque magnitudinis, quando vero plenam maturitatem adeptus est, nigricante: tum vero herbæ est messis, quæ collecta in canistris aliisque rebus ad exsiccandum reponitur, ut melius conservari & in alias partes transferri queat; nam è montibus in alios montes transfertur mercimonii gratia, proque aliis mercibus commutatur, vestibus, gregibus, sale & aliis rebus, quia illis pro pecunia est. Præterea vulgaris illius est usus apud Indos, tum ad eas res quæ ad iter necessariæ sunt, tum quæ ad voluptatem in suis ædibus serviunt; hoc modo: conchylia aut ostreorum conchas urunt, & calcis modo comminuunt, folia deinde Cocæ dentibus atterentes subinde pulverem illum admiscent, & simul quasi fermentant, ut tamen minor sit calcis quam foliorum quantitas: ex hac massa trochiscos sive orbiculos conficiunt, & siccandos exponunt. His & domi & iter facientes utuntur, eosque ore versant & exsugunt, atque famem sitimque sibi levari, & vires sustentari asserunt. Acosta quoque prolixe illius meminit, atque inter alia commemorat superioribus seculis sub Ingarum imperio, haudquaquam vulgo licuisse, hanc herbam usurpare sine Regis aut ministrorum illius licentia. Hodie autem in sola Potosia tam ingentem hujus herbæ copiam ab incolis consumi, ut precium ad quingenta millia ducatorum ascendat; nonaginta quippe, & nonnunquam centum millia canistrorum inferri, quorum singula in Cuscensi quidem oppido duobus aut tribus regalibus, in Potosia vero quinque veneant. Blasius Valera apud Yncam Garcilassum, scribit, Arbusculam esse proceritate & crassitie vitis, parcis ramulis, sed copiosis frondibus, neque inodoris; Addit Garcilassus, esse proceritate corporis humani; & instar vitium propagari; folium illius & quoad superficiem, & quoad pediculum simile esse Arbuto (Hispania *Madronno*) sed multo tenerius & delicatius: quod caute decerpendum sit, ne novum germen lædatur, & siccandum modice, ne præ nimia siccitate in pulverem abeat, aut humiditate situm contrahat; decerpi denique ter quaterve quotannis.

Payco. Est & altera herba Peruviæ familiaris, quam indigenæ vocant *Payco*, cujus folia plantaginis foliis forma & colore simillima sunt; resiccata valde

valde tenuia, impense acria, calidaque. Ejus pulverem ex vino sumtum, nephriticum dolorem à flatibus aut frigida causa provenientem, ajunt, tollere: ipsam vero plantam coctam & emplastri modo loco dolenti impositam, eundem præbere effectum; quod verissimum esse experientia docuit.

Reperitur præterea hîc herba quædam, cujus folia coveniunt cum apio, quæ vulneribus licet putridis imposita, eadem statim mundant; integram vero carnem, si ad illam applicentur, ad ossa usque consumunt; flosculum fert cæruleum.

E Peruvia quoque primum accepimus plantam extremæ magnitudinis, ubique jam notissimam, quam vocant Florem Solis, Dodonæus describit sub nomine Chrysanthemi Peruviani: Monardes vocat Herbam Solis: Franc. Ximenez scribit, à Peruvianis vocari *Chimalacatl*.

Ex eadem primum ad nos venit semen herbæ, quam communiter vocant *Nasturtium* Peruvianum, de qua Monardes loquitur sub nomine Floris Sanguinei: Planta, inquit, duos circiter palmos assurgit, ramis rectis, quos ambiunt rotunda & tenuia folia, valde virentia: flores in summis ramis nascuntur aureo admodum colore fulgentes: quinque foliis constantes, in quorum singulis sanguinea & maxime rutilans macula est impressa, oblongo cucullo extremos flores occupante & longe prominente. Franciscus autem Ximenez: Nascitur (inquit) hodie magna copia in hortis Mexicanorum, herba quam vocant Nasturtium Peruvianum, cujus floribus Barbari mirabiliter delectantur, vocantque hanc plantam *Pelon mexix quilitl* & *Pelon Chille*; folia illius sunt quasi rotunda, tenuia, cum quibusdam angulis, pendula è pediculo, qui non nascitur directe è medio foliorum, sed è latere circumferentiæ veluti ex obliquo, suntque superiore parte viridia, inferiore pallida; caulem habet teretem, tenerum, volubilem, qui vicina complectitur: Flores sunt colore flavo subrubente, instar aquilegiæ florum compositi, desinunt enim in canniculum recurvum, qui se sensim dilatans in septem folia emergit, quorum duo cætera superant magnitudine, sequentia duo sunt minora reliquis tribus, quatuor autem ista signata sunt lineis quibusdam rossis, quæ valde similes sunt vulneribus Domini nostri crucifixi prout pinguntur, reliqua tria quæ media sunt inter jam dicta, tres habent notas similes capitellis clavorum. Planta est calida & sicca pene in quarto gradu, & tam similis nostro nasturtio sapore & facultatibus, ut vix ulla differentia percipiatur: itaque licet forma differant, non incommode tamen ad unum genus possunt referri, & hæc ad eadem omnia quæ illa adhiberi; viret floretque omnibus anni mensibus, nisi quod interdum à frigore aduratur. Vtuntur floribus in lacticiniis, acuunt enim ciborum appetitum & conducunt ventriculo refrigerato, aut ob flatuum copiam debili: folia contusa & applicata medentur tussi; cum alumine convoluta mitigant dolores dentium: flores & folia simul macerata & per sublimatorium cum granis aliquot aluminis destillata, singulare est lavatorium adversus plagas oris & reliquorum membrorum; licet nonnihil caleat, sanat tamen tumores è calore natos, resolvendo crassiores humores, quum frigida medicamenta non prosunt; curat vulnera inflammata: denique hos flores, uti & nasturtii Europæi usurpant contra dolores è causa frigida.

Nascitur ibidem herba admirabilis efficaciæ in affectibus oculorum; vocant *Matecllu*; crescit in rivulis, unum tantum habet caulem & unicum folium rotundum: instar herbæ quam in Hispania vocant *Oreia de abad*, (id est, *Cymbalaria*) hæc masticata, & succo infuso oculis, sub noctem, atque adeo folio ipso masticato superligato, mirabiliter aufert scotomata, & sanat quosvis affectus oculorum.

Habuit & Peruvia *Tabacum*, quod, ut scribit Garcilassus, vocabant *Sayri*; & crebro in medicina usurpabant, pulverem naribus indentes, ut exonerarent cerebrum à noxiis humoribus.

Herba admirabilis.

Plures aliæ herbæ designantur à Monarde, quas è Peruvia acceperat; quas hic brevitatis causa prætérimus: Vnam non possumus, de qua mirabile aliquid observat. Anno (inquit) 1562 Comite de Nieva in Peruvia commorante, in ejus familia mulier quædam illi inserviens maritum habuit gravi morbo decumbentem; cujus causa quum ipsam admodum tristem Indus quidam primarius conspiceret, interrogavit an scire cuperet, utrum ex eo morbo periturus esset, an superstes futurus maritus, herbæ ramum se illi missurum, quem in sinistra mariti manu positurus esset, eamque deinde diutius comprimeret: nam si superstes futurus esset, quandiu eam herbam manu teneret, alacrem & lætum; sin moriturus, mœstum & anxium fore. Missum ab Indo ramum marito in manum dat, comprimereque jubet: sed ilico tanta mœstitia & anxietas ipsum oppressit, ut illa, metuens ne subito extingueretur, ramum è manu tolleret & abjiceret: is deinde post paucos dies extinctus est. Cupienti mihi an ista vera essent perscrutari, nobilis quidam, qui multis annis in Peruvia vixerat, certum esse affirmabat, & usitatum apud Indos in ægritudinibus id facere, quod sane magnam admirationem mihi attulit.

Arbores fructiferæ.

Plures arbores reliquis quoque partibus Americæ familiares hic nascuntur, quas tantum obiter hîc commemorabimus. *Guayavæ* hic appellantur *Savintu*: *Guava* autem *Pacay*. Fructus, quos Hispani, ob similitudinem coloris & formæ, vocant pyra, ab indigenis vocantur *Palta*, à provinciæ nomine ubi copiose nascuntur: excedunt ter quaterve mole pyra Europæa, corticem habent tenerum & levem, medullamque quæ digiti transversi crassitie ambit ossiculum ejusdem formæ cum fructu; quod an utile sit nec ne, non constat, caro autem sive medulla jam dicta optimi est saporis, salubrisque ita ut etiam ægris præbeatur cum saccharo. Reperitur hic & alius fructus, quem barbari vocant *Rucma*, & Hispani *Lucma*, sapore magis dulci quam acri aut amaro; nec insalubris, licet grossior cibus æstimetur: Forma & mole accedit ad aurantia mala communia; intra medullam continet ossiculum (vel ut alii duo) valde simile castaneæ, tam colore corticis, quam albedine ipsius nuclei; qui amarus est & cibo inidoneus.

Palta.

Rucma.

Maguey

Maguey Mexicanorum hic vocant *Chuchau*.

Vssun. Reperitur hic & ſpecies ceraſorum, barbari vocant *Vſſun*, colore rubro, ſapore autem dulci: quæ comeſta hodie, craſtino faciunt excernere urinam veluti ſanguine tinctam. *Plantæ.* In vaſtis illis montibus, quos Hiſpani vocant Andes, plures creſcunt plantæ quæ optimos fructus ferunt: inter quas celebrantur *Plantanus*, ut appellantur ab Hiſpanis, ob cauſas incertas, nam nihil commune habet cum Platano Europæorum: ſed potius ſimilis eſt palmæ tam forma, quàm magnitudine foliorum, quæ tam grandia habet, ut totum hominem à capite ad talos cooperiat. Eſt autem planta, quæ ſurculum facit intra ſolum, è quo plures erumpunt ſtolones ſingulares, qui in molem excreſcunt arboream, eduntque folia jam dicta, læte virentia & levia: è quibus enaſcitur racemus, qui conſtat interdum pluribus, interdum paucioribus fructibus, (numerati interdum trecenti) palmum plus minuſve longis & duos digitos aut circiter craſſis: Demitur facillime cortex, ſuperatque medulla tenera, edulis, ſalubris, & boni nutrimenti. Solent hunc fructum viridem decerpere, & in vaſis quibuſdam ſub foliis certis maturare; ſed ad arborem maturus factus, magis guſtoſus eſt & odoratus. Dant fructus omnibus anni menſibus, (nam è ſurculo ſurgunt continuo novi ſtolones, iis qui jam fructum dederunt, ſuccedentes, qui ſtatim amputantur; ſiquidem niſi ſemel fructum ferunt ſinguli:) requirunt ſolum humidum & celum fervens.

Herba admirabilis. Platano accedit fructus, quem Hiſpani vocant *Maniar Blanco* (pulmenti genus eſt ipſis uſitatum) quia diviſus non male refert duo cochlearia eo pulmento repleta, tam colore, quam ſapore: medullâ continentur aliquot nuclei nigri inſtar amygdalarum, qui non ſunt edules: magnitudine & forma non abludit à minore melone; ſed corticem habet duriorem inſtar cucurbitæ lagenariæ ſiccæ: medulla illius eſt candida; dulcis & nonnihil acida; palato gratiſſima.

Cachos. In Peruvia quoque duntaxat reperitur arbor *Cachos*; hæc naſcitur arbuſti modo, inſigni viriditate prædita, folio rotundo & tenui: fructum fert malo inſano ſimilem, altera parte ſeſſilem, altera turbinatum, cinerei coloris, grati ſaporis & acrimoniæ expertis, valde minutum ſemen continentem. Magnæ eſt apud incolas æſtimationis, ob inſignes illius facultates: Nam urinam ciet, arenulas & calculum pellit è renibus: quodque præſtantius eſt, illius uſu calculum in veſica ferunt comminui, ſi mollis adhuc ſit, ulliſque medicamentis comminui queat: ejuſque rei multa proferunt exempla: ajunt quoque illius ſemen tritum, & ex aqua aliqua ad eam rem idonea ſumtum, calculum in lutum diſſolvere, quod excretum denuo concreſcat, & in lapideam duritiem convertatur.

Molle. Præſtantiſſima denique & Peruviæ maxime peculiaris arbor eſt *Molle* ſive *Mulli*, ut ſcribit Garciliſſus; Arbor eſt grandis, pulchra & ramoſa, rami illius ſunt coloris viridis vergentis ad purpureum; folia oleæ frondibus ſimilia, ſed anguſtiora & teneriora, ſerrataque, ad utrumque rami latus veluti per ordinem diſpoſita: flores eleganter candidi & racematim penduli, qui quantocius convertuntur in fructus ſimiles oxyacanthæ acinis, ſed paulo majores, & ubi maturuerint, clare rubentes, caro illorum dulcis cum certa acrimonia, nucleus admodum durus & oſſeus. Folia & fructus redolent lentiſcum & illius gummi, obtinentque ſaporem qui ad fœniculum accedit: quare forte nonnullis lentiſci ſpecies videbitur, ſed eſt arbor ſui generis: frondes & fructus omnibus anni menſibus durant, ſibi invicem ſuccedentes. Silveſtris eſt arbor, licet jam dudum à non paucis in hortis colatur; facillime enim propagatur ſive è ſemine ſive è ſtolonibus, & in quocunque ſolo. Exſudat certam lachrymam, quæ non minus quam truncus & folia lentiſcum olet: Saporis acris & ſuavis cum quadam amaritudine & aſtringendi facultate: calida eſt & ſicca pene in tertio gradu: nucleus corroborat cerebrum & ventriculum, aſtringit alvum; &, ut quidam volunt, uſum præſtat Terebinthinæ; & fructus ſi neceſſe ſit cardamomi; promovet urinam, diſcutit flatus, ſiccat humores ſuperfluos. Folia maſticata corroborant gingivas & dentes; ſanant vulnera; idem & poſſunt fructus: corticis decocto crurum dolores & inflationes ſumma cum utilitate foventur; ex ramulis fiunt dentiſcalpia utiliſſima. hujus fructu cum aqua decocto, pro cocturæ modo, fit aut vinum ſive potio admodum bona, aut acetum, aut mel: tantoque in pretio apud Indos ſunt hæ arbores, ut quibuſdam locis eas ſuis idolis conſecratas habeant. Natæ ejuſmodi arbores è ſemine in Hiſpania, atque adeo Belgio.

Conficiunt è granulis potum, confricando blandè inter manus in aqua calida, donec dulcor omnis defricetur; cavendum enim ab amaro, quod potum corrumpit. Percolant hanc aquam, ſervantque dies tres quatuorve donec ſubſideat, potus eſt limpidus, gratiſſimus, atque adeo ſalubris, præſertim illis qui affectibus renum aut veſicæ laborant; maxime ſi Mayzii potus admiſceatur. Aqua eadem cocta convertitur in optimum mel; & Soli expoſita, additis neſcio quibus rebus, in præſtans acetum. Decoctum foliorum valde utile eſt ad crura & alia membra abluenda, quæ ſcabie laborant; & ad vulnera inveterata ſananda.

Animalia. Animalia domeſtica Peruvianorum, ſunt duorum generum, majora & minora; quæ communi nomine ipſi vocant *Llama*, id eſt, pecudes; uti paſtores *Llama michec*: majus pecus vocant *Huanacu-llama*, ob ſimilitudinem cum animali ſylveſtri quod *Huanacu* appellatur, à quo ſolo colore differt; domeſticum enim pecus variis coloribus reperitur, uti & equi, ſylveſtre tantum uno, inſtar caſtaneæ. Majus pecus ſummam ſimilitudinem habet cum Camelo, niſi quod gibbo careat, neque tanta ſit mole. Minus pecus vocant *Paco-llama*, quod oneribus ferendis impar, ſolum propter carnes alitur, & lanam quæ optima & longiſſima. Sed Acoſtam audiamus:

Peruvia, inquit, nihil habet præſtantius aut utilius, quam pecus, quod noſtri quidem oves Peruvianas, ipſi vero ſua lingua *Llama* appellant; nam & plurimum emolumenti adfert, & viliſſimo alitur. Hoc pecus ipſis lanam ad veſtimenta, haud ſecus quam nobis oves, ſubminiſtrat: iiſdemque

demque pro jumentis ad onera quæque bajulanda utuntur: nec soleis ferreis munire, nec freno regere, aut avena alere necesse est, gratis domino suo servit, herbis campestribus & passim obviis contentum. Sunt autem duæ hujus animantis species; una quæ lanigera est, & *Paco* ab indigenis dicitur: altera quæ levibus tantum villis tecta & pene nuda, ideoque ferendis oneribus aptior, quæ *Guanaca* appellatur. Ovibus paulo majores sunt, minores tamen juvencis, collo oblongo instar Camelorum, altis cruribus & corpore bene compacto; varii coloris; quædam enim sunt candidæ, quædam nigræ, quædam fuscæ, quædam denique versicolores, quæ *Moromori* appellantur. Caro illarum bona est, licet spissior, agnorum autem longe optima & delicatissima: rarissime autem mactantur, quia longe majorem usum bajulando præbent, & lana ipsorum lanificio serviat. Hanc barbari purgare, in fila ducere & ex iis pannos texere consueverunt; lana autem duplicis est generis; una rudior & vilior quam vocabant *Havascam*, altera tenuior & absolutior quam vocant *Cumbi*: ex hoc posteriori, varia aulæa & peristromata elegantissimo texunt opere, quæ in longum tempus durant, & splendore certant cum serico; & quod mirum in barbaris, telas suas ita concinnant, ut ab utraque parte elegantia pene par, nec tela nec subtegmen usquam, appareat. Antiqui Peruviæ Monarchæ, complures operas Cumbo texendo alebant, quorum præcipui artifices degebant *Capachicæ*, ad oram lacus *Titicacæ*. Lanas autem hasce tingebant variis herbarum succis, prout operum ratio exigebat. Cæterum plerique barbari Peruviæ hanc textoriam percallent, atque in tuguriis suis habent instrumenta ad hanc artem comparata; & ex hisce ovibus pleraque ad vitam humanam necessaria sibi sufficiunt. Longe autem maximus horum animalium usus in oneribus ferendis; horum enim nonnunquam trecenta, interdum & mille gregatim, varias merces, vini utres, Cocam, Mayzium, *Chunno*, argentum vivum, ad Potosianas aliasque fodinas & oppida subvectant, inque eundem modum argentum à Potosia nunc Aricam 70 leucarum itinere deportant, uti ante hac Arequipam leucas 50. Sæpe autem (inquit) miratus sum, horum animalium greges, interdum mille, nonnunquam duobus, & non raro tribus millibus laminarum argenti, quæ trecenta millia ducatorum valerent, onustos, paucis tantum barbaris qui viam demonstrant, & onera imponunt atque deponunt, & vix uno aut altero Hispano comitatos, sub dio pernoctare, & incustoditos atque indefensos cum tanto thesauro iter facere, idque tam tutò ut vix unquam vel una lamina desideretur; ea est viarum in Peruvia securitas. Onus illorum singulorum sunt centum, & nonnunquam centum quinquaginta libræ, quæ ob itineris longitudinem tres, aut ad summum quatuor leucas quotidie portant: ductores autem suas stationes norunt, ubi & pabulum pecori & aqua abundat; hìc tentoria sua figunt & onera deponunt. Quum vero unius tantum diei iter faciendum, vel ducentarum librarum onus ferre, vel octo aut decem leucas promovere possunt. Hæc animantia cœlo gaudent magis algido quam ferventi, ideoque in montanis in immensum propagantur, in planis præ nimio æstu deficiunt, calvum pecus (sive *Guanaci*) vernili & blando est intuitu, sæpe inter gradiendum se sistit, & longo tempore prætergradientes sine ulla timoris aut voluptatis significatione erecto collo tam attente intuetur, ut risum tenere perdifficile sit: nonnunquam tamen tam subito terrentur, ut cum onere suo ad præcipitia montium summa velocitate se subducant, ita ut sclopeti ictu occidere necesse sit, ne unus pereat. *Paci* quoque interdum ita efferantur, vel laboris intolerantia defatigantur, ut cum onere humi procumbant, neque minis, neque verberibus adigi possunt ut resurgant; unde in Peruvia proverbio usitatum, de hominibus propositi nimis tenacibus, aut præter rationem atque modum obstinatis, *Impacatos* esse: huic malo nullum præsentius remedium, quam ut ductor una subsistat, & juxta animal considat, blanditiisque tantisper permoveat donec sponte resurgat. Scabies quædam hæc animalia infestat, quam barbari vocant *Carachen*, quæ non modo illi quod cepit, lethalis est, sed & contagio serpit in gregem, unde pene unicum remedium est scabiosum pecus statim sub terram defodere. (Garcilassus tamen scribit variare media tentata, tandem potentissimum fuisse deprehensum adipe suilla tepida partes affectas inungere.) pretium uniuscujusque animalis pro Provinciarum diversitate diversum est; sed barbarus qui bina ternave possidet, satis locuples existimatur. Scribit adhæc Garcilassus, Peruanos ante Hispanorum adventum non habuisse rationem lactis horum pecorum, quod sane dant perparce, neque ultra quam fœtibus lactandis sufficiat, neque consuevisse caseos ex illorum lacte premere: lac autem ipsorum idiomate dici *Numnu*, quod & verbi formam induat, & significet lactare.

Præter hoc domesticum & familiare pecus, silvestria aliquot animalia nutrit Peruvia, quæ in aliis novi orbis partibus haud facile videre est, præterquam in Chile huic contermina. Eorum aliqua dicuntur *Guanaco* sive *Huanacu*, à quorum similitudine domesticas pecudes dictas supra retulimus; cujus carnes bonæ sunt, ut ait Garcilassus, licet non tantum quantum domesticæ *Huanacu Llamæ*: mares in summis collibus veluti excubias agunt, tantisper dum fœmellæ in vallibus pascuntur, & quum homines è longinquo advertant, hinnitum edunt pene ad equorum modum, ut fœmellas moneant; qui si propius accedant, fœmellas fugiendo ante se agunt: lana horum animalium curta est & asperior, nihilo tamen secius in lanificio à barbaris usurpatur; decipulis & laqueis solent capi. Alia dicuntur *Vicunnæ*, capreis haud admodum dissimilia, nisi quod cornubus careant, & majora sint, colore leonino vel magis rutilo; degunt in altissimis montibus & saltibus, amantque regiones frigidiores, potissimum autem solitudines quas Peruviani vocant communi nomine *Punas*, neque navibus aut gelu offenduntur, sed potius recreantur: incedunt gregatim, curruntque velocissime, atque ad hominum aut aliarum ferarum conspectum, ea est animalis timiditas, statim in avia atque abdita sese proripiunt. Olim maxima horum animalium

lium hic erat frequentia, nunc ob promiſcuam venandi licentiam rariora ſunt. Lanam geſtant tenuiſſimam, & ſerici vel potius Caſtoris pilorum æmulam, quam merito magni faciunt indigenæ; nam præter alias dotes, etiam æſtui reſiſtere, & refrigerare creditur; unde pileis imprimis adhibetur.

His proxime accedunt *Tarugæ* ſive *Tarucæ*, vicunnis majores & velociores, colore magis ambuſto, auribus pendulis & levibus, quæ raro gregatim, plerumque ſingulæ inter præruptas petras vagantur. Garcilaſſus dicit cervorum ſpeciem eſſe, ſed minorem Europæis. Innumeri hic fuerunt tempore Yncarum, ita ut ipſa muncipia ingrederentur; nec defuerunt hinnuli & damæ.

Ex omnibus hiſce animalibus lapides eximunt quos *Bezoar* vulgo vocant, ex Pacis quidem & Guanacis minores & nigriores, nec tam probati in medicina uſus; è vicunnis autem paulo majores & meliores, fuſcos aut ſubcinericeos, aut denique croceos: è Tarugis denique omnium optimos & maximos coloris ſubfuſci & tunicis craſſioribus.

Reperiuntur præterea hic vulpes ſed multo minores Hiſpanicis, vocant *Atoc*: & animalcula quæ Indi vocant *Annas*, Hiſpani *Zorrinas*, quæ tam graviter olent, ut quum noctu pagos aut municipia ingrediuntur, fœtor inter ædes licet occluſis feneſtris ſentiatur; atque adeo à centum & pluribus paſſibus offendat, neque ferri poſſit: commodum autem accidit quod rariores ſint hæ beſtiolæ, nam ſi plures eſſent, integram provinciam veluti intoxicare poſſent.

Nec deſunt cuniculi tam domeſtici quam campeſtres, vocant *Coy*, qui colore & ſapore inter ſe differunt, & nonnihil diverſi ſunt ab Europæis. Habent & aliam ſpeciem cuniculorum, quam vocant *Vizcacha*, cauda oblonga inſtar felis, generantur in ſolitudinibus nivalibus. Sub imperio Yncarum atque adeo poſtea, villos illorum ducebant in fila, quibus pannos nobiliores intertexebant elegantiæ gratia, ſunt enim colore pardo diluto vel cinereo, blandique & tenues.

Reperiuntur in Peruvia leones, licet pauci, neque tam feroces quam ſunt Africani, vocabant ſua lingua *Puma*. Item urſi, ipſis *Veumari*. Tigres quoque, ſed in ſolis Andibus: in quibus & majores angues generantur, quos appellant *Amaru*, viginti quinque atque adeo triginta pedes longi, & craſſi inſtar poplitis humani: itemque minores, ipſis *Machachuay*; viperæ venenoſæ, aliaque noxia animantia; quibus reliqua Peruvia caret. In iiſdem Andibus reperiuntur animalia inſtar vaccarum, mole juvencarum, ſine cornibus; quorum tergora craſſiſſima & validiſſima ſunt. Præterea apri ex parte ſimiles porcis domeſticis, & denique innumerabiles ſimii & cercopitheci.

Veris canibus caruerunt Peruviani, habebant tamen animalcula, minutioribus canibus non abſimilia, quæ vocabant *Alco*, & ſupra modum diligebant.

Aves. Peruviani paucas habuerunt aves domeſticas & familiares, præter anatum quandam ſpeciem, ipſis *Nunnuma*, paulo majorem Europæis, neque tamen ea mole, qua ſunt anſeres. Inter ſylveſtres commemorant Aquilas, licet minores Hiſpanicis: falcones variorum generum, ipſis *Huaman*; inter quos celebrant minores, ipſis *Neblies*, colore pene nigro. Inter rapaces aves merito cenſeri poteſt *Cuntur*, Hiſpanis *Condor*; vaſta mole, ita ut viſæ fuerint, quæ expanſis alis quindecim aut ſedecim pedes occuparent; carent aduncis unguibus, pedibus ſimiles gallinis: roſtrum tamen habent ita validum, ut eo vaccinum tergus perforent; nam duæ illarum vaccam occidere valent & comedere, neque ab hominibus abſtinent: plumas habent albas, nigraſque mixtas: & criſtam parilem inſtar novaculæ, & non ſerratam inſtar gallinacei: pauciores ſunt, nam ſi earum copia hic reperiretur, pecus plane deſtruerent, adeo carnivoræ deprehenduntur: & non modo ovem dilaniant, ſed & juvencam.

De minimis illis aviculis alibi diximus, itaque hic tantum addo, à Peruvianis appellari *Quenti*, ab Hiſpanis *Tomineios*.

Genus corvorum opinatur Acoſta, aves quas Peruviani vocant *Suyuntu*, & Hiſpani *Gallinaza*, nam licet minime rapaces ſint, tamen cadaveribus victitant, ſuntque adeo carnivoræ & guloſæ, atque interdum tantopere ſe ingurgitant, ut licet velociſſimæ per ſe ſint, ſe à terra levare non poſſint; verum ſi ſe ab hominibus urgeri ſentiant, tanta facilitate regurgitant quod ipſas onerat, quantâ devorarunt: caro ipſarum inutilis; id tamen commodi præſtant, quod immundicias viarum tollunt.

In fluviis quoque & paludibus reperitur hic infinita copia avium, puta Ardeæ, anates, phoyces, & quas Hiſpani vocant *Flamencos*, & aliæ quamplurimæ; inter quas celebrantur quædam majores ciconiis, quæ piſcibus victitant, plumis candidiſſimis ſine ulla mixtura, cruribus altis; binæ utplurimum incedunt, & rariores ſunt. Perdices, quas hic vocant Yutu, à ſono quam edunt, duorum ſunt generum, aliæ majores, quæ mole accedunt ad gallinas, & tantum in ſolitudinibus reperiuntur: aliæ minores quam Hiſpanienſes, ſed carne longe optima; utræque ſunt colore pardo, roſtris & pedibus albis. Palumbes Europæis forma & plumis non diſſimiles, ipſis *Vrpi*. Turtures item, ipſis *Cocohuay*, itidem à cantu. Aviculæ quas ipſi appellant *Pariapichiu*, Hiſpani *Gorriones* ob ſimilitudinem quoad molem & colorem, licet in eo differant quod hæ optime cantent. Itidem aviculæ plumis rubicundis, quas Hiſpani ob ſimilitudinem nominant Luſcinias, quanquam cantus harum adeo ſit ingratus, ut mali augurii olim duxerint barbari. Necnon quibus plumæ ſunt nigræ & flavæ, quas barbari à cantu appellant *Chayna*, Hiſpani à ſimilitudine *Sirgueros*, id eſt, aurivites.

Plurimæ hic reperiuntur apes ſilveſtres, quæ mellificant in concavitatibus petrarum, & ſcrobibus juxta radices arborum: in frigidioribus provinciis parum mellis condunt, & fere amarum, ceramque nigram atque inutilem: in temperatis autem ob herbarum optimarum copiam, longe optimum, candidum & limpidum, quod maximi ab ipſis fit.

Inſecta. Porro in eodem regno (inquit Monardes) reperiuntur quædam inſecta, quas appellant araneas, eo quod ubicumque fuerint, ſua retia texant

texant aranearum Hispanicarum modo, magna sunt ea insecta, malum aureum amplitudine æquantia, adeo virulenta ut eorum ictus jugulent, nisi efficaci remedio succurratur: nam si diutius differatur & subeat virus ad cor, præsens mors consequitur, nec ulla prosunt remedia: miram autem utilitatem experti sunt in ficu, si icti statim ad illam confugiant, & lac ex foliis ficus manans bis aut ter in vulnus instillent: nam venenum ex ictu in vulnere relictum, omnino extinguitur, tolluntur que dolores & symptomata succedentia, solo vulnere relicto; quod quum sit exiguum, facile curatur: diu tamen apertum conservare solent: atque ut præsens semper adesset hoc remedium, voluit Deus ut ficus nunquam istic folia deponerent, sed perpetuo virerent.

Pisces. Licet multos amnes habeat Peruvia, etiamque de maximorum fluminum exordiis glorietur, tamen paucissimi nutriuntur in iis pisces, & fere unius generis sine squamis, capite oblongo & plano instar bufonis, rictu valde amplo: optimi nutrimenti & grati saporis; indigenæ vocant *Challua* communi nomine, quod omnibus piscibus tribuunt.

QVITO.

Divisio Peruviæ. Peruvia quaqua patet, regitur ab uno Pro-Rege; à quo & Chilenses provinciæ versus Austrum sitæ, & Insulæ, versus Occidentem; provincia denique *de la Plata* ad Orientem suos accipiunt Præfectos. Dividitur ab Hispanis, secundum trium Conventuum Iuridicorum limites, in tres partes; quarum prima *Quito*, altera *los Reyes* sive *Lima*; tertia denique *los Charcas*, & non raro *la Plata* à sua Metropoli appellatur.

Quito Provincia. Conventus Iuridicus Quitensis complectitur sub se, *Popayanam*, *Quitu* proprie dictam, *los Quixos*, *Canelom*, *Iuan de Salinas*, *Pacomoros*, *Ygualsongo*, pluresque particulares provincias: de *Popayana* jam supra egimus, de cæteris suo ordine dicemus.

Limites. Provincia quæ proprie Quito appellatur, sumit initium ab ipso pene æquatore; patetque ab eodem versus Austrum leucas octuaginta, vel tantum septuaginta: in latitudinem viginti quinque aut triginta. Conventus autem Iuridici limites, secus oram quidem maris Australis, producuntur in longitudinem, ab arcto ad Austrum, à *punta de Manglares* ad promontorium *del Aguja* citra Æquatorem versus Austrum: in mediterraneis autem à *Carlusama* ad fines Conventus Iuridici Limensis; in latitudinem autem à mari Australi ad provincias quæ Andibus coërcentur; quæ quidem maxima est, inter *Baezam* provinciæ *de los Quixos* oppidum ad orientem, & *Portum Veterem*, sive *la Montana* ad mare Meridionale.

Qualitas. Temperies hujus provinciæ magis frigida est quam calida: ita ut hyeme interdum foco hic opus esse ferant; cœlum sudum atque serenum, raro nubilum, nisi quum pluit aut pluviam minatur. Hyems hic ab Octobri durat in Martium, quibus mensibus intermediis plurimum hic pluit, sed nunquam ningit, præterquam in montanis quæ vulgo *Andes* & *Cordilleram* appellant Hispani. Denique saluberrima est regio, ita ut indigenæ & incolæ longæviores sint quam in Hispania. Anno quinquagesimo octavo supra millesimum quingentesimum, variolorum morbus, omnes pene Americæ provincias pervagatus, hic quoque multos mortales destruxit: alioquin maxime familiares morbi & maxime lethales tam barbaris quam Hispanis sunt catharri, qui ineunte & exeunte æstate homines opprimunt: communissimus autem est morbus, lues venerea, quam Hispani ex barbararum fœminarum consuetudine sibi acquirunt; nam fœminæ omnes, etiam virgines huic morbo ita obnoxiæ sunt, ut illum à parentibus trahere vix sit dubitandum: potentissimum autem remedium est in *Zarzaparilla* & ligno *Guayacano*: plura alia inventa postquam hoc malum pene omnem orbem contagio pervasit. Fert hæc Provincia multas virulentas herbas, quibus indigenæ leves interdum ob causas alii alios enecant. E *S. Barbaræ* aurifero fluvio multa auri ramenta jam olim collecta, nunc vero pauciora, postquam edicto regio sancitum fuit barbaros ad hunc laborem nequaquam cogere. Quamplurimis hujus provinciæ regionibus, ubi uliginosius est solum, multum nitri eruitur, è quo optimum hic conficiunt pulverem tormentarium.

Fructus. In calidioribus regionibus hujus præfecturæ, provenit quidam fructus, quem vocant *Guabam*, binos palmos longus, cinereo cortice, pulpa candida & durissimis quibusdam nucleis permista, suavis & refrigerans: nec non *Guayabi* arbores, quæ fructus ferunt instar pomorum, plenos albis atque rubentibus granis, salubres & non ingrati saporis: denique *Platani*: fructus itidem Europæi, mala persica, aurantia, granatensia, cidonia, aliique perplures, maxima fœcunditate hic quidem maturescunt, verum putrescunt quantocius. Vites quoque variis locis nascuntur: benignissime autem tolerat triticum, hordeum, Mayzium, sataque reddit insigni fœcunditate: Denique & olera, omnisque generis herbas ex Hispania huc traductas, haud secus alit, quam suas.

Animalia. Armentorum, jumentorum & pecudum ingens hic est copia & insignis fœcunditas; Ovium Peruvianarum haud magnus numerus, quippe quæ sub oneribus dominorum inclementia deficiant. Omnimodarum volucrum hic abunde est: piscium vero amnicorum perparum, quibus marinos, sed muria conditos vicinum surrogat mare.

Indigenæ. Indigenæ magis sejunctim quam vicatim degunt, nec facile patrios penates aut nativum mutant solum, nisi forte interdum herorum sævitia coacti; decora sunt statura & singulari industria, ut quamcunque artem haud difficulter addiscant; corpore robusto & bene sano: mores minus commendantur, sunt enim mendaces, vani, rerum novarum cupidi, mobili ingenio, ebriosi, nec ad civilia instituta se traduci patiuntur, præter paucos qui in suburbanum *S. Francisci del Quito* commigrarunt: vestis eorum communis, est tunica sine manicis, supra & infra æque laxa, ita ut brachia & crura nudi incedant: capillos

capillos alunt, & ne impedimento sint, loro subligant: Christiana sacra ægre & pene coacti amplectuntur, & plerumque nonnisi morti jam vicini petunt Baptismum. Præcipua eorum occupatio & quæstus, lanam & gossypium emere, mundare, nere, & ex utroque pannos texere, artes has ab Hispanis edocti, quibus tributum pendunt secundum Canonem regalem.

Sulphur.

Mittit *Quito* provincia sulphur vivum præstantissimum, ut nitrum translucidum, colore auri purissimi, cujus fragmentum pusillum lucernæ admotum, odorem maximum sulphuris ejaculatur fumo viridi permistum; sed antequam incendatur, nullum sulphuris odorem præbet. Eruitur istic è venis proximis aurifodinis: itaque non sine causa ajunt Chymistæ, Argentum vivum auri esse materiam, sulphur vero formam.

Hispanorum oppida.

Sub hac Quitensi Præfectura, plures comprehenduntur provinciæ minores, de quibus particulatim postea agemus: denique hæc oppida ab Hispanis hic habitantur *S. Francisci* urbs; *Rhiobamba*, *Cuenza*, *Loxa*, *Zamora*, *Iaën*, *S. Michaël de Piura*, *S. Iacobus de Guayaquil*, & *Puerto Veyo*: de quibus ordine deinceps agemus: sed prius viam prosequemur quæ ab oppido *Pasto* ducit ad metropolin Quitensem, ut situs & conditio harum regionum melius percipiatur.

Ingarum via memorabilis.

Ipiale.

Ab oppido *Pasto* ad Civitatem *Quitensem* tendentibus, primo aditur pagus *Funes*; hinc trium leucarum itinere *Iles*: & totidem Palatium *Gualmatan*; inde trium leucarum itinere pagus *Ipiales*; quem Didacus Fernandez in Peruviæ historia, quatuordecim à *Pasto* leucas abesse prodidit. In hisce pagis Mayzium admodum parce nascitur, quippe frigoris impatiens, quo hæc regio laborat, sed *Papæ* aliæque ejuscemodi radices, quas Indigenæ plantant, liberalissime.

Ipiale digressos excipit *Guaca*, exigua provincia: hic jam illa Ingarum via cerni incipit toto hoc novo orbe celeberrima; meritoque admirabilis, quippe per arduos montes, perque inculta & asperrima loca, non minori industria quam labore ducta, & tot hospitiis per singula intervalla, ad solatium iter agentium instructa. Hanc perfectam fuisse ab Indigenis, scribit Garcilassus, ætate regis *Huayna Capac*, quem Hispani vulgo vocant, *Guaynacavam*. Hospitia autem vocabant *Tambos*, quorum hodieque adhuc magnus est usus in Peruvia: nam diversoria hæc per viam regiam collocata sunt, quinque aut sex & interdum pauciorum leucarum intervallo, pro difficultate & asperitate viarum; in iis autem perpetuo agunt aliquot indigenæ cum suo Præfecto, quem Hispani vocant *Alcalde*, cujus munus est, itineranti simul atque advenerit, attribuere Americanum unum qui ipsi ministret aquam, focum struat, & ligna adferat, lectum sternat, aliaque obsequia præstet; itemque alterum qui ipsi commeatum, conquirat; & tertium qui mulam ducat ad pascua, & mane reducat, sarcinas custodiat; quæ omnia summa sedulitate & fide ab ipsis præstantur; & quidem gratis; abeunti dantur etiam itineris duces, si postulet; servitium vocant personale, ad quod omnes Indigenæ tenentur.

Hic porro juxta amnem visuntur rudera veteris Castelli, olim à Peruvianis monarchis conditi ad Pastos populos in officio continendos. Super hunc amnem durissima petra inferius perforata, pontis instar, à natura strata fuit, ita ut hominibus transitum ad oppositam ripam præbeat; & undas per foramen inoffenso alveo transmittat, barbari sua lingua vocant *Lumichacam*, id est, pontem lapideum. In hisce partibus reperitur fructus quidam maxima copia, quem vocant *Mortumnon*, pruno Damasceno paulo minor & nigri coloris; cui plures minores ejusdem formæ racematim annascuntur: si largius sumatur, inebriat, atque obstupefacit, magno vitæ discrimine.

Mortumnon.

Tuza.

A *Guaca* transitur ad *Tuzam* extremum *Pastorum* pagum (quem Augustinus de Zarate viginti leucas abesse scribit ab oppido *Quitensi*) & mox ad modicum montem, cui quondam castellum à Regibus Peruvianis fuerat impositum: atque inde ad fluvium *Miram*, ubi admodum fervet; ager tamen omnium frugum est fertilissimus.

Hinc jam ad magnum & sumtuosum Palatium *Carangues* descenditur, lacu *Yaguarcocha* sive *Yahuarcocha* de via ante salutato, quæ vox barbarorum idiomate mare sanguinis denotat, quia *Guayanacapa* Ingarum longe maximus, viginti millia cadaverum, hominum suo jussu jugulatorum in hunc lacum projici imperavit. Garcilassus scribit, *Carangues* populos olim truculentissimos fuisse, & viscerum humanorum tam appetentes, ut vicinis omnibus terrori essent, quos passim rapiebant & crudelissime dilaniabant; domitos autem ab *Huayna Capac* statim rebellasse, ministros Regis & præsidiarios ex improviso cæcidisse & devorasse, hinc factum ut Rex cum maximo exercitu fines illorum ingrederetur, & multa millia daret neci; & denique duo millia captivorum ad ripas hujus lacus jugularet. Palatium autem *Carangue* modicæ planiciei superstructum est; & è grandibus saxis sine calce aut cemento, singulari industria congestum: licet autem jam ævo & neglectu pene conciderit, tamen vel rudera illius antiquam magnificentiam satis demonstrant.

Otabalo.

Post Caranguen sequitur juxta viam regiam *Otabalo*, vel, ut Garcilassus scribit, *Otavallu*, regium itidem jam olim palatium, nomen provinciæ servans; pagus autem jam nobilis (duodecim à Civitate *Quitensi* leucis, ut observat Augustinus de Zarate) cui ad occidentem vicini sunt Indorum pagi *Poritaco*, *Collaguaco*, *los Guancas* atque *Cayambe*; ad orientem *Cotocoyambe* & *Yumbo* montes, aliique quamplurimi. Indigenæ autem Carangues atque Otabali gentili nomine appellantur *Guamaracones*.

Guallabamba.

Ab Otabalo per editum & nivosum montem, in cujus vertice pene intolerabile frigus sentitur, transcenditur ad palatium *Cochesqui*; atque ab eo descenditur ad fluvium *Guallabambam*: hæc regio immodico quidem æstu fervet, quippe humili solo, & sub ipso pene Æquatore, habitatur tamen, subministratque incolis suis omnia ad vitam humanam necessaria perquam benigne.

A *Guallabamba* ad civitatem *Quitensem* quatuor leucarum iter est; quo intervallo multæ jacent Hispanorum villæ, in quibus pecuariam exercent, donec ad campum *Anaquito* perveniatur haud procul ab oppido, in quo anno 1546, cruentum illud

illud prœlium fuit inter Proregem Blaſcum Nonnium Velam & Gonſalvum Pizarrum; & Prorex indigne cæſus & copiæ illius pene deletæ; quod facinus Pizarro exitium acceleravit.

S. Franciſci metropolis. Quitenſis provinciæ Metropolis *S. Franciſci* nomine celebratur, & plerumque ſimpliciter provinciæ nomine appellatur *Quito*, vel *Quitu*; quod nomen alii ipſi manſiſſe volunt à vetuſto Regum Peruvianorum Palatio, cujus ruinis hoc oppidum ſuperſtructum ſit; in quo tamen falli videntur, nam habuit hæc provincia *Quitu* proprium ſuum Regem, quem Guayanacapa ſub jugum primum miſit: Condita autem eſt urbs in declivi convalle, quæ ab Arcto & occaſu ſolis tegitur arduo montium jugo, qui à portu Veteri ad mare Auſtrale, longo atque continuo ductu ſe exporrigunt ad Cartagenam uſque ad mare Septentrionale: Sita eſt ad altitudinem triginta tantum ſcrupulorum citra Æquatorem verſus Auſtrum, ut Cieca & Herrera tradunt (à quibus plurimum diſſentit Auguſtinus de Zarate, qui ad quartum gradum Auſtralem illam ſubmovet) octuageſimum autem & ſecundum gradum longitudinis à Meridiano Toletano in Occidentem productæ. Diſtant ab ea *Puerto Veyo* atque *Guayaquil* verſus occidentem leucas quadraginta. *Loxa* octuaginta verſus Auſtrum: *S. Miguël* longe plures verſus Africum: *Cartagena* emporium verſus Arctum pene ſexcentas; *Lima* denique verſus Auſtrum, ut volunt, circiter trecentas. Ager illius ad orientem clauditur vaſtis montibus, ad Arctum Popajanæ præfecturæ parte. Solum licet ſterilius videatur, tamen & frugum eſt fertile, & bonum pecori; regio peramœna eſt, & tam graminis forma, quam anni tempeſtatibus ab Hiſpania non multum dicitur differre, nam æſtas hic à Martio atque Aprili initium capit, & deſinit in Novembri, inſigni temperamento.

Indigenæ huic civitati proximi longe urbaniores magiſque induſtrii ſunt quam reliqui Peruviani, ſtatura modica & laborum tolerantes. Magna hic reperitur goſſypii abundantia, è quo panni texuntur, quos & indigenæ dominis ſuis Hiſpanis tributi loco pendunt. Solum urbis arenoſum atque aridum, magna fiſſura per mediam urbem dehiſcens, ſuper quam plures pontes ſtrati ſunt. Semitæ urbis latæ atque rectæ; quatuorve patentes areæ, una ante Cathedrale templum, reliquæ ante Cœnobia Dominicanorum & Franciſcanorum: præter autem Cathedrale hoc, alia duo hic templa viſuntur, quorum uno *S. Sebaſtiano*, alterum *S. Blaſio* dicatum, quingentæ familiæ Hiſpanorum dicuntur incolere, & aliquot Luſitanorum & aliorum peregrinorum. Theſaurarius regis, aliique miniſtri regii hic habitant; uti præſes & judices Conventus Iuridici Regalis; itidem Epiſcopus cum nobiliſſimo collegio Canonicorum: In Diœceſi autem ad quinquaginta millia Indorum vectigalium, qui in octuaginta & ſeptem partitiones ſunt diſtributi. Munitiſſimum denique oppidum eſt, & ab omni belli apparatu egregie inſtructum; nam & exquiſitiſſimus pulvis tormentarius hic conficitur.

Supra urbem, unius ab eodem leucæ intervallo, in montana regione, eminet mons, quem vocant Vulcanum, qui denſum fumum exhalat & ſtrepitus edit inſtar tonitruum; & interdum copioſum eructat cinerem, quo, menſe Octobri anni 1560, vicinos agros ita opplevit, ut non leve damnum ſatis atque pecoribus inferret, uſque dum à pluviis dilueretur.

Salis putei. In finibus *Miræ*, (qui pagus Otabili dominum agnoſcit,) putei reperiuntur ſalſi, è quibus ſal fuſcus & ſubamarus coquitur, quem tamen indigenæ magni faciunt. Dimidiam ab urbe leucam lacus jacet, circiter leucam ambiens, qui complures anſeres, & alias lacuſtres volucres nutrit.

Commercium. Vina, oleum, aromata aliæque merces Europeæ, à mari ſubvehuntur Auſtrali primum adverſo flumine *Guayaquil*, dein curribus. Etiam barbari hic fora ſua rerum venalium celebrant, nullo certo pondere aut menſura, ſed permutatione ad oculum facta, quæ ab Hiſpanis multum frequentantur. Præcipuæ autem harum partium merces ſunt, (præter fruges & animalia) caſei ovilli, vaccini atque caprini; goſſypinæ veſtes, panni omnis generis, (qui maximam partem texuntur in pago *Tacunga*;) pilei, funes nautici, coria, linum, lanæ: Saccharum quoque jam dudum hic excoli cœpit, multæque artes mechanicæ ſingulari induſtria etiam ab Indigenis exerceri.

Præter Mayzium, duo humanis uſibus comparata hic paſſim naſcuntur, *Papæ* nimirum radices ſubterraneæ, bulbo caſtaneis haud abſimiles, quæ coctæ mollium caſtanearum ſaporem æmulantur, frondem autem emittunt papaveris ſilveſtris fronti ſimilem; ſed perperam: planta toti Europæ jam notiſſima eſt, quam diligentiſſime deſcribit V. C. Carolus Cluſius in Hiſtoria Rariorum Plantarum. Deinde *Quimba* ſive *Quinuâ* planta humanam altitudinem æquans, foliis bliti Mauritanici, ſemine puſillo albo vel rubro, ex quo potionem parant, aut elixo veſcuntur, ut nos oryza: planta jam dudum Europæ nota fuit licet non illo nomine. Nihil igitur aliud eſt *Quinua*, quam majus illud *Bliti* genus, humanam altitudinem interdum ſuperans, caule craſſo, firmo, in multos ramos inæqualiter naſcentes diviſo, vulgaris *Bliti* foliis, ſed amplioribus & longioribus, ſummo caulis faſtigio multas ferens ſpicas, ſive paniculas, palmum & amplius longas, nutantes, extrema nonnunqnam parte latiuſculas, & quodammodo criſtatas, inſtar comæ amaranthi criſtati, coloris coccinei obſoletioris & degeneris, quæ maturæ, multa granula alba & rotunda continere conſpiciuntur.

Ab urbe *S. Franciſci del Quito* ad regalia palatia *Thomebambæ* quinquaginta & quinque leucæ numerantur. Iter autem à Petro de Cieca particulatim deſignatur in hunc modum:

Panzaleo. Ab urbe *Quitenſi* via regia proficiſcentibus verſus Auſtrum & Metropolim *Cuſco*, primo occurrit *Panzaleo*: cujus indigenæ à vicinis ſuis nonnihil differunt, tum idiomate, tum capillos in nodos colligandi modo; qui modus ut plurimum barbaros harum provinciarum diſcernit. Intermedio ſpacio utrimque aliquot pagi jacent in montanis; ad dexteram quidem ſive occidentalem plagam *Vcchillo* & *Languazi* valles, cœli temperie & ſoli ubertate nobiles; à quibus ſemita ducit ad *Yumbi* montes, in quibus durum atque incultum hominum genus agit, quod ab aſperis atque

que aditu difficilibus locis magis efferatur: ad finistram vero alia semita ducit ad *Quixos* populos, de quibus mox dicemus.

Mulahalo. A *Panzaleo* trium leucarum itinere *Mulahalo* aditur, ubi quondam diversorium sive *Tambo* fuit, & penu in usum militarem à Regibus sepositum, quum illac iter facerent, nunc pagus est infrequens: ad dexteram Vulcanus cernitur, qui olim multos pumices & cineres egerebat.

Tacunga. Paulum progressis occurrit *Tacunga* quindecim à Metropoli Quitensi leucis, sumtuosum olim palatium, & Quitensi nequaquam inferius, uti è ruinis illius hodieque apparet; nam & foramina videntur in parietinis, quæ dum res Ingarum starent, aureas ovium imagines, ut volunt, continuerunt: hic templum Solis fuit cum suis Vestalibus quas *Mamaconas* vocabant; variaque horrea in quibus omnis generis annona recondita erat, multa animalium stabula & caveæ omnis generis volucrum: ædes omnes lapideæ & stramine tectæ. Indigenæ sunt colore fusco, licet fœminarum genus non illepidum sit & decora facie. Hic hodie frequens est pagus, ubi multos pannos texi supra diximus, è quibus incolæ quæstum faciunt.

Mulambatum. A *Tacunga* per regiam viam venitur *Mulambatum*, ubi similia hospitia erant, populus autem nihil pene differt à *Tacunganis*. Hinc ad *Ambato* fluvium, & tribus ab hoc leucis transitur ad Palatium *Mochæ*, speciosum quondam ædificium, nunc uti & cætera Ingarum ædificia, pene collapsum: pauci hic barbari, eisdem moribus & institutis quo præcedentes degunt.

Mocha.

Ad occasum *Sichi* in aliquot pagos divisi, ad orientem *Pillani* agunt in perfœcunda regione, ita ut nihil eorum quæ ad vitam humanam necessaria sunt, illis desit; multique Hispani pascuorum bonitate allecti, hic exercent pecuariam: aluntque imprimis multos porcos, qui omnium Peruvianorum optimi judicantur.

Rhiobamba. A *Mocha* venitur ad *Rhiobambam*, magnifico Palatio olim spectabilem, in *Purvasiorum* provincia sitam, quæ tota campestris & cœli temperie & herbarum copia, florumque elegantia Hispaniæ simillima: Indigenæ miti sunt ingenio, & vestiuntur ad Quitensium normam, comam & alunt & subligant eleganter. Hic quondam Quitense oppidum conditum fuisse scribunt, donec ad locum ubi nunc visitur traduceretur. Distat autem *Rhiobamba* ab oppido Quitensi leucas quinque & viginti, ut Herrera, vel duas & viginti, ut Didacus Fernandez, versus Africum: pecuariorum modo sedes, ita ut hic ultra quadraginta millia pecudum numerentur. Ad orientem degunt multi barbari inter montana, à quorum finibus fluminis Marannon, ut Herrera scribit secundum communem Hispanorum opinionem, fontes haud longe putantur abesse: ad hanc plagam & *Tangaragæ* vel *Tincuracu*, juga sita sunt, multis barbarorum pagis culta. Ad occidentem vero *Vrcolazo* vel *Vrcollasu*, montium nivosa juga videntur, incolis frequentissima, per quorum fines iter ad urbem *Guayaquil* ducit.

Cayambe. A *Rhiobamba* progrediuntur ad *Cayamben* sive *Cayami*, ubi hospitia itinerantibus parata in patenti campo sub frigidiore cœlo. Hinc ad *Teocaxarum* (sive *Tucassa*, ut Garcilassus scribit) diversoria, in medio solitudinis cujusdam sive Punæ sita, ubi acriter frigetur.

Tiquicambi. Trium deinceps leucarum itinere aditur Palatium *Tiquicambi*, ad dexteram quidem habens urbem *Guayaquil*, ad sinistram vero *Palatam*, sive, ut Garcilassus vocat, *Pumalactan*, quæ vox sonat terram leonum, quia hæ feræ plurimum hic generantur: & *Quisnam* vel *Quesnam* provincias; & populos quos vocant *Macas*, aliasque vastissimas provincias.

Macæ.

Chancha. Hinc descenditur ad *Changam* & calidiores regiones, quæ ut & cæteræ ejusdem conditionis ab indigenis communi nomine appellantur *Yungæ*.

Denique ab hoc pago ad Palatium *Thomebamba* viginti numerantur leucæ, quo intervallo singulis tribus quatuorve leucis, *Tambo*, id est, diversoria olim condita, inter quæ duo eminent *Cannaribamba* & *Hatuncannari*, ab indigenis qui vulgo *Cannares* dicuntur, haud dubio ita appellata, de quorum ingeniis & moribus statim dicemus.

Thomebamba palatium. Inter Palatia quæ ab Ingis Peruviæ monarchis complura per totum regnum passim fuerant constructa, cum adjunctis ædificiis, in quorum unis arma militaria varii generis, in alteris vestimenta, aut annona maxima copia congerebantur: principem locum suo merito flagitat magnificentissimum & opulentissimum Palatium *Thomebamba* in provincia *Cannarum* situm; de quo licet barbari multa mirabilia & stupenda referant, tamen illius reliquiæ vel potius rudera coram visa, admirationem supra modum dicuntur augere: ager illius ad occasum quidem provincia *Quancabilcarum* populorum, ad ortum concluditur excelsis montibus: ipsum in lata planicie, quæque duodecim circiter leucas ambitu complectatur, est ædificatum, ad duorum amnium confluentem: Regio paulo frigidior est, cæterum venationi cervorum, cuniculorumque, & aucupio perdicum, turturum, aliarumque volucrum peropportuna. Templum hic erat Soli dedicatum, è majoribus saxis, quorum quædam nigra erant instar lydii lapidis, alii colore jaspidis virentis: vestibula eleganter picta & variis gemmis atque aliis ornamentis distincta: parietes autem non modo hujus templi, sed & regiæ aulæ interius auro erant tecti, in quibus variæ figuræ sculptæ erant: tecta autem licet stramentitia, tamen tanta industria erant concinnata, ut ævum possent ferre; denique incredibilis auri atque argenti gaza hic erat congesta. Insigne autem indicium obsequii subditorum erga principes, quod refert Cieca & confirmat Garcilassus, ingentia illa saxa, è quibus magnificum hoc palatium & templum Solis fuere congesta, inde à Cusco longissimo & difficillimo itinere fuisse deducta. Cæterum sumtuosissimum hoc ædificium jam penitus est collapsum, nihilque superest præter vastum cadaver.

Cannares populi. Indigenæ hujus provinciæ appellantur *Cannares*, gens facie pulchra, & corpore valde agili; promittunt quidem capillos, verum tam eleganter colligunt in nodos, & coronæ in modum concinnant supra verticem, ut hac nota potissimum à vicinis populis distinguantur; amiciuntur laneis aut gossypinis pannis; muniuntque crura & pedes ocreis, quæ è *Cabuia* ingeniose admodum sunt contexta. Fœminarum genus haud invenustum,

stum, sed impudicum, Hispanorum atque aliorum peregrinorum consuetudinis supra modum appetens: licet operis rusticis aliisque masculis exercitiis utplurimum occupentur; dum viri domi desident, trahunt pensum, texunt, atque alia fœminarum officia facere minime erubescunt: qui etiam Hispanis per provinciam iter facientibus, uxores atque filias ultro concedunt ad onera, instar jumentorum, succollanda: Causam arbitrantur plerique, quod longe plures fœminæ, quam mares in hac provincia reperiantur. De cæteris illorum moribus dum pagani essent, non est necesse plura jam dicere, siquidem jam diu religionem Christianam cœperunt amplecti.

Provincia porro horum populorum amplissima est atque latissima, multis amnibus rigua, è quibus maximæ divitiæ olim fuerunt erutæ; nam anno 1544 tam opulenta metalla hic reperta narrant, ut cives Quitenses brevi tempore supra octoginta millia ducatorum ex iis hauserint; tantaque erat auri opulentia, ut pene tantum auri quantum terræ effoderent.

Ager tritici atque hordei satis ferax: nec maligne tolerat vites; ea est temperies hujus provinciæ. Ab hac provincia nulla pertinet via ad mare Australe; nisi forte per valles *Piuræ*, & oppidum *S. Michaëlis*, de quo mox dicemus.

Verum antequam viam regiam quæ per montana ducit, prosequamur, & provincias mediterraneas describamus, quæ dextra levaque illam attingunt; paulum nobis divertendum ad provincias quæ propius attingunt mare Australe, & dicendum de *Portu Veteri*, cæterisque locis quæ jacent versus occasum ab iis, de quibus hactenus diximus.

Provincia Chumbo. Ad latus Provinciæ Quitensis, haud procul à *Rhiobamba*, sita est provincia Chumbo; intermedio autem spacio habitantur plurimi pagi à frequentibus incolis, qui omnes certis notis, uti in universa Peruvia est usitatissimum, inter se distinguuntur. In hisce regionibus jam plurima templa constructa esse dicuntur, in quibus Sacra Romano ritu celebrantur, & juventus à religiosis docetur preces & sacras cantilenas. Ab hac provincia *Chumbo*, difficili atque impedita via quatuordecim leucarum pervenitur ad fluvium, ad cujus ripas indigenæ semper rates habent paratas, quibus itinerantes devehunt ad locum in hoc imperio celeberrimum & notissimum, quem Hispani vocant *el passo de Guayanacapa*.

Passao portus. Primus autem Peruviæ portus ad mare Australe appellatur *Passao*, à quo, uti & à flumine S. Iacobi, olim limites præfecturæ quam Franciscus Pizarrus ab Imperatore impetraverat, sumebant exordium; nam terræ quæ magis versus Austrum vergebant, accensebantur flumini S. Ioannis.

Qualitas regionis. Indigenæ Provinciæ S. *Iago*, quam vulgo vocant de *Puerto Vejo*, statura sunt mediocri, possidentque solum longe uberrimum, quod & optimum Mayzium & Yucam, Betatasque & alias edules ac salubres radices, ad usum generis humani, producit abundantissime: Optimæ hic reperiuntur *Guayavæ* duorum triumve generum; *Guavæ* atque *Aguacates*, *Tunæ* duorum generum; *Gaymiti* atque *Cerezillæ*: quin & melones aliique Europæi fructus, hic egregie maturantur. Plurimi hic passim vagantur porci Americani, quibus umbilicus est in dorso, atque etiam Europæi. Cervi quoque carne imprimis sapida. Innumeræ aves, atque inter illas *Xutæ* anseribus haud absimiles, quas barbari cicurant & domi alunt; atque ad mensarum adhibent delicias. *Xutæ.* Deinde & aliæ volucres quas vocant *Macas*, gallinaceis Europæis paulo minores, rostro oblongiori, coloris flavi atque rubentis, plumis autem tam mira varietate distinctis, ut intuentes in sui admirationem rapiant. *Macæ.*

Montes atque convalles densis nemoribus variarum arborum passim sunt obsitæ, quarum materies ad ædificia perutilis censetur.

Indigenæ capiunt varii generis pisces, quorum ii qui *Boniti* appellantur, viliores æstimantur, quia febres & alios morbos putantur generare. Barbari autem qui ad oram maris Australis degunt, maligno quodam rubentium verrucarum, sive pustularum genere infestantur, quæ interdum nucum magnitudine in fronte & ad nares, cæterasque humani corporis partes emergunt; quod à piscis cujusdam usu in cibis ipsis contingere quidam opinantur, alii aliis causis imputant; molestissimus cæterum est affectus, & non raro lethalis.

Duplex autem hominum genus observant hanc oram & mediterranea incolere: nam à promontorio *Passao* & flumine *S. Iacobi* usque ad pagum *Zelango*, tam mares quam fœminæ persignant faciem notis quibusdam, ab auriculis ad mentum usque ductis, ornanturque diversis monilibus aureis, & imprimis certis rotulis, quas vulgo vocant *Chaquiram Coloradam*, quam in hisce partibus maximi faciunt. Notandum autem *Chaquira* vocem esse Peruvianis propriam, quæ designant catenulam ex auro artificiose elaboratam, quales etiam ante Hispanorum adventum tam scite & subtiliter elaborare noverant, ut Europæis admirationi essent.

Pagi. Præcipui pagi horum populorum sunt *Passao*, *Xaramixto*, *Pompaguace*, *Peclausemeque* & vallis *Xagua*, *Pechonse* seu *Monte Christo*, *Apechigue*, *Silos*, *Canillega*, *Manta*, *Zapil*, *Manavi*, *Xaraguaca* & alii. Domus eorum sunt ligneæ, & stramine desuper tectæ.

Manta municipium. *Manta* municipium ad oram maris Australis est situm: hic quondam ingens Smaragdus magno vicinorum concursu colebatur pro numine: nec dubium est ditissimas harum gemmarum venas haud longe ab hoc loco abesse, quemadmodum testatur Acosta: juxta Mantam (inquit) & portum Veterem quamplurimi inveniuntur smaragdi, & in mediterraneis celebratur locus, vulgo *de las Esmeraldas*, ob copiam illarum gemmarum; licet ea regio nondum ab Hispanis perlustrata, aut domita sit. *Manta portus.* *Manta* autem hodie est primus Peruviæ portus, ad quem plerique à Panama venientes solent appellere, & maris pertæsi, terrestri itinere Limam petere: Statio navibus haud incommoda est: pauci hic degunt Hispani, omnes sunt indigenæ, qui rudentibus torquendis, & aliis ministeriis nauticis utplurimum occupantur; nam & aliquot celoces hic habent.

Barbari qui mediterranea incolunt, idiomate utuntur diverso, licet moribus à littoralibus haud multum discrepent; in fluminibus illorum multum auri reperiri, constans est fama. Alterum genus barbarorum appellatur *Caraques*, qui, uti & vicini illorum, diversis moribus & institutis agunt *Caraques.*

agunt à superioribus; neque enim faciem ullis notis persignant, neque ingenio sunt tam habili aut industrio, sed hebeti & rustico.

Quidam eorum, præsertim qui ad Arctum à *Colyma* degunt, ante Hispanorum adventum penitus nudi agebant; quod jam mutarunt.

Puerto Viejo oppidum. Oppidum *Puerto Vejo* secundum Herreram situm est ad altitudinem unius gradus citra Æquatorem versus Austrum, octuaginta leucis ab urbe S. Francisci del Quito ad occasum Solis, itinere difficili & valde impedito; quinquaginta ab oppido S. Iago de Guayaquil: haud longe ab Oceano Meridionali; ad quem habet portum Mantam. Locus insalubrior est, & indigenæ regionis illius brevioris ævi, quod quidem ex eo oriri existimant, quod tam vicina sit Æquatori, sed quum experientia constet sub eodem climate regiones jacere longe saluberrimas, ab aliis causis licet occultis esse necesse est, à quibus & verrucæ illæ proficiscuntur, de quibus supra diximus, quæ & hic vel maximè sunt exitiosæ. Lupus Vazius Lusitanus testatur, oppidum hoc quondam fuisse opulentum, sed, Smaragdorum pretio præ nimia copia vilescente, jam ad inopiam esse redactum. In finibus hujus oppidi maligne admodum nascitur triticum ob nimias pluvias, quæ hic fere continuò octo mensibus decidunt, inde à mense Octobri: cæterum ditissimas auri venas terræ gremio hìc abscondi, ab Hispanis vulgo creditur: oppidani tamen magis pecore abundant, quam pecunia, uti accepi à quodam qui nuper viderat.

S. Iacobi de Guayaquil, oppidum. Vrbs S. Iacobi de Guayaquil, quæ etiam alio nomine ab Hispanis appellatur *la Culata*, distat ab urbe S. Francisci del Quito leucas sexaginta versus Africum; & quindecim ab Oceano Meridionali; sita ad interiorem ejusdem recessum, quadraginta leucas à portu *Paita* versus arctum: ad ipsum autem hujus recessus exordium sive super fluminis *Guayaquil* æstuarium, jacet Indorum vicus olim celebris, quem veteri nomine vocant *Tumbez*. Iter à Portu Veteri ad hanc urbem agitur per plurimos pagos quidem Indorum, sed & per plurima nemora & solitudines. Cæterum *Guayaquil* est emporium alicujus pretii, quod à frequentibus Hispanis habitatur. Hic & naves fabricantur ob materiei bonitatem & affluentiam; ac funes torquentur nautici: largam quoque materiem vehunt Limam, tam ad ædificia, quam ad naves fabricandas. Solum suburbanum admodum est fertile, atque amœnum: multumque mellis hic colligitur è concavis arborum truncis.

Guayaquil, fluvius. Fluminis *Guayaquil*, à quo huic urbi agnomen, undæ admodum salubres judicantur, & egregium adversus luem veneream atque similes affectus remedium, adeo ut è vicinis atque longinquis regionibus plurimi huc confluant: Hanc virtutem aquis hujus fluminis communicari autumant à Zarsaparilla, quæ ad ripas illius & in vicinis agris lætissime provenit, & in alias regiones maxima copia deportatur. Nemorosa est regio, quæque optimam materiem navibus fabricandis subministrat. Sola est urbs totius oræ Peruvianæ in qua pluat, inde ab Atacama in finibus Regni Chilensis.

Cæterum flumen tantum est modicum, ut fere cætera quæ in mare Meridionale egrediuntur, si cum iis quæ in Septentrionalem Oceanum exeunt, comparentur, ob decursus eorum brevitatem; rapidissima autem propterea sunt, facilique momento egrediuntur ripas suas, ob vicinitatem montium à quibus descendunt. Oritur autem hoc in provincia Quitensi ex editissimis jugis, quæ ad ortum vergunt; variisque amniculis per intervalla acceptis augetur sensim, ita ut ostium illius sive æstuarium pene sesquileucam pateat. Maximus Peruviæ Monarcha *Guaynacapa* aggressus erat iter sternere silicibus per hoc flumen, sed minime absolvit; stupendum opus futurum fuisse, reliquiæ operis inchoati satis demonstrant: *Passo de Guaynacapa* hodie appellatur, duodecim, ut Petrus de Cieça tradit, supra Insulam Punam leucis. Merces omnes Quitensi provinciæ destinatæ, hoc flumine, longo & laborioso itinere, subvehuntur.

Barbari, qui gentili nomine appellantur *Guancabilcæ*, parent oppidanis *Guayaquil*: ad ejusdem Diœcesim pertinent pagi *Yaqual*, *Colonche*, *Chinduy*, *Chongen*, *Daule* & *Chonana* aliique complures, solo imprimis fertili atque omnibus ad vitam humanam necessariis affluente. Vrbem ipsam cingit patentissima planicies, pauci colles, sed luci longe amœnissimi.

Choni. *Chonorum* item natio accolit haud longe ab urbe *Guayaquil*, ripas fluminis *Daule*, qui compactis ratibus merces omnes adverso flumine subducere consueverunt, ad alia ministeria pene inutiles.

Castro. Antequam ab hisce regionibus discedamus, haudquaquam omittenda Hispanorum Colonia *Castro*, à tribuno militum Contrera anno 1568 ab urbe *Guayaquil* in vallem *Vili* deducta, quæ ad provinciam *Bunigando*, *Imdinono* atque *Gualapæ* pertinet, quæ aliter quoque vocatur provincia *Smaragdorum*, cujus & ante meminimus. Idem primus perlustravit regiones littorales à promontorio *Passao* ad flumen S. Ioannis, sed illius observationes nondum vidimus.

Revertamur jam ad viam Regiam & montanas, mediterraneasque regiones. A Palatio *Thomebamba* ad metropolim *Cusco* tendentibus, primo iter est per provinciam *Cannarum*, donec *Cannaribambam* aliaque Palatia prætererint: ad utrumque autem viæ latus, plures spectantur ejusdem provinciæ pagi; ad sinistram etiam altissimi montes, quorum radices quæ ad orientem spectant, à variis habitantur populis, qui ad flumen *Marannon*, ut loquitur Herrera, existimantur pertingere.

Paltæ, Populi. Fines *Cannarum* egressos excipit provincia *Paltarum*, veteribus Peruviæ Monarchis perchara, uti apparet è vestigiis magnifici Palatii, quod hodie ab ingentibus saxis, summo labore & industria huc traductis, Hispani vocant *de las Pedras*: habet hæc provincia ad occidentem *portum Veterem*; ad ortum *Bracamoros*, & alias amplissimas provincias, vastos montes, pluresque populos linguis atque institutis diversos, quorum qui ad radices montium ad orientem incolunt, fere nudi agunt, neque ingenio, neque moribus cum Peruvianis ullatenus comparandi. De *Paltis* ipsis scribit Garcilassus, ipsos imprimis de-

corum

corum & formosum æstimasse, esse fronte lata & capite pando; ideoque infantibus primum natis, tabellis quibusdam frontem & occiput compressisse usque ad tertium ætatis annum ut tales evaderent, quod alii imprimis indecorum & turpe judicant; unde proverbio inter gentes Peruviæ usurpatum, ut qui lata fronte & pando occipite esset, & capite utrimque compresso, quod fœdum aspectu, tales appellarent *Palta uma*, id est, caput *Paltæ*.

A *Cannarum* provincia ad urbem *Loxam* septemdecim numerantur leucæ, difficili itinere & crebris paludibus impedito. Statim autem à Palatio *de las Pedras*, ascenduntur montes, modice quidem editi, sed admodum frigidi, qui decem leucas in longitudinem se extendunt ad alterum palatium, ad radices eorumdem positum, vulgo *Tamboblanco*; à quo via regia declinat ad fluvium *Catamayo*, ad cujus ripas urbs Loxa ab Hispanis condita: ad dextram atque sinistram plurimi pagi habitantur à barbaris, qui ingenio & moribus à præcedentibus nihil differunt. Provincia hæc salubris est, & cœlo perquam benigno, qua subsidet in valles: nam montosiora loca, licet habitentur, frigidiuscula sunt; solitudines autem & nivosæ petræ longe frigidissimæ. Vtramque fluminis ripam tegunt sylvæ, multæque fructiferæ arbores ab Hispanis hic consitæ, quæ maximum capiunt incrementum.

Tamboblanco.

A *Tamboblanco* ingrediuntur *Calluam* & *Ayavacam* provincias, quæ ad ortum quidem concluduntur ab Andibus, ad occasum vero finibus oppidis S. Michaëlis de Piura: præcipuum harum municipium *Caxas*, ubi insigne Regis palatium, aliaque ædificia quondam fuerunt: hisce proxima est *Guancabamba*, Palatio regio & ingentibus structuris nobilis, quarum hodie tantum rudera visuntur: aliæque provinciæ perplures, quæ ad Loxensem Diœcesin referuntur. Sed de oppidis jam dicamus.

Callua. Ayavaca.

Caxas.

Cuenca, quæ & *Bamba* gentili nomine dicitur, abest ab oppido S. Francisci del Quito leucas unam supra quinquaginta: habet cœnobium Dominicanorum & alterum Minorum; regitur per Legatum, quem Hispani vocant *Corregidor*: Diœcesis illius, auri, argenti, æris, ferri atque sulphuris venis dicitur abundare.

Cuenca.

Loxa, quæ & *Zarza* vocatur, assidet regiæ viæ, sedecim à *Cuenca* leucis versus Austrum, ut Petrus de Cieça testatur, octuaginta à Metropoli *Quitensi*; fines habet ab Oriente *Zamoranam* Diœcesin, ab occidente viam quæ ducit ad *Paitam*; ad Africum denique oppidum *S. Michaëlis*. Sita est autem ad altitudinem quinque graduum Australium, inter duo flumina limpidissima, in amœna & formosa valle *Cuxibamba*, quæ nullis culicibus obnoxia est, & nullis venenatis animantibus infestatur. Aër hic salubris, magisque calidus quam frigidus, raro nubilus; à Martio ad Augustum hic multum pluit, ningit autem nunquam. Copiosa hic materies & longe optima, cedrina, quercina, aliarumque arborum, ut ad ædificia abunde sufficiat. Multi hic fontes & scaturigines saluberrimarum aquarum: In provincia autem *Caruma* visitur fons ita æstuans, ut ab animantibus tolerari non possit, graviter tamen vulnerati utiliter ejusdem aquis foventur; cæterum sapore sunt peramaro & odore sulphureo. Solum Mayzii & tritici perfertile; pecori optimum, tam domestico, quam peregrino: luci volucribus, amnes piscibus pleni. Cives equis & armis sic satis instructi, cætera haud opulenti. Barbarorum numerus quotidie augetur, & Christianam religionem haud segniter amplectuntur. In urbe præter templum, sunt cœnobia Dominicanorum & Minorum.

Loxa.

Vrbs *Zamora* collocatur ab Antonio Herrera ad sextum gradum altitudinis Australis, nos in Tabula Geographica ad quintum removimus, distantiis vicinorum locorum persuasi: distat à *Quitensi* Metropoli octuaginta leucas versus Eurum, ab oppido Loxa viginti recta versus ortum, & sub orientali Andium latere; denique septuaginta ab oceano Meridionali. Provincia haud supra viginti leucas complectitur, quam barbari vicini quondam appellabant *Proaucam*, quæ vox bellatorem populum significat. Aëris constitutio humida atque calida, licet aquilo hîc maximam anni partem perflet, (haudquaquam gravis aut tempestuosus) crebræ hîc pluviæ, quibus tamen cessantibus egregie hic serenat. Pestilentia aliique contagiosi morbi hic fere incogniti, cæteris Tabacco imprimis obviam eunt: habent & aliam herbam, quam vocant *Aguacollam*, & in omnibus pene medicamentis usurpant. Solum producit quoque sponte certas nuces, quæ, crudæ, lethales, coctæ vero, insigniter nutriunt. Regio quibusdam locis montosa, cæteris plana atque campestris. In montanis nascuntur frequentes cedri, aliæque arbores durissima atque incorruptibili materie. In finibus hujus oppidi plura sunt auri metalla, è quibus grana quædam effossa, inusitatæ molis, quorum unum Hispaniarum-Regi Philippo II oblatum ferunt octo appendens libras: nec dubium quin alia quoque metalla terræ gremio abscondantur, licet hactenus neglecta ab incolis. Putei & scaturigines salsæ hic frequentes, è quibus optimi salis cogitur copia. A jugis montium descendunt aliquot amnes, versus orientem atque etiam occasum, unilignеis scaphulis navigabiles, quorum aquæ limpidæ & potari pulcherrimæ; quumque per auriferos montes defluant, multa secum devehunt auri ramenta. Omnis generis fructiferæ arbores, tam domesticæ, quam Europeæ, admodum hic proficiunt; uti & fruges atque herbæ: Solummodo triticum atque hordeum maligne admodum patitur tellus. In montanis reperiuntur aliquot ferarum genera, uti tigres & leones, sed pauci atque pusilli: plurimi hic *Paci*; armentorum quoque Europæorum, suum, caprarumque copia. Quid multa; & amnes nutriunt optimos pisces maxima copia, & tellus alit apes, quæ & plurimum mellis faciunt, & carent aculeis. Oppidum ipsum perpulchrum est; ædes è lignis atque lapidibus substructæ; Templum elegans: & Dominicanorum cœnobium haud vulgare. Regii ærarii Præfectus hic habitat. Cæterum aurifodinæ excoluntur à Nigritis: indigenæ enim hujus provinciæ sunt ingenio humili, industria pene nulla, laborumque impatientes: Ante Hispanorum adventum vivebant raptu, & spolia-

Zamora urbs.

ſpoliabant alii alios, obtruncabantque nonnunquam; nunc & veſtibus amiciri, & cultioribus didicerunt moribus vivere.

Iaën oppidum.

Oppidum *Iaën* diſtat ab oppido *Loxa*, (ut teſtatur Antonius Herrera) leucas quinque & quinquaginta; à *Chachapoya* triginta; ſitum in meditullio provinciæ *Chacaynga* (quæ numeratur inter provincias illas, quæ communi nomine à barbaris vocantur *Chuquimayo*) in edita quidem regione atque montoſa, ſed verò egregie temperata.

Provinciæ Chuquimayo.

Provinciæ porro, quas communi nomine appellant *Chuquimayo*, nomen ſuum mutuantur à flumine *Chuquimayo*, quod eaſdem interluit; habetque ad occaſum & Auſtrum provinciam *Chenchipen*. Flumen eſt vaſtum atque piſcoſum, & quam rapidiſſime decurrens, ita ut Hiſpani atque aliæ nationes illud tranſnatare pertimeſcant: *Chenchipanis* vero atque aliis harum regionum Indigenis, qui natandi ſunt peritiſſimi, tam familiare eſt, illud tranare, ut etiam fœminæ cum ſuis infantibus illud aggredi minime vereantur. Plurimum Mayzii fert hæc regio, quod ſingulis quaternis menſibus maturatur; multum Yucæ & ſimilium radicum, aliorumque fructuum Americanorum; inter quos & Xaquæ, quibus nigredinem cuti inducunt, ut Nigritæ eſſe videantur. Præter vallem, quam tranſit, & paucos campos quos ſuis meandris interſecat, obtegunt ripam fluminis utramque altiſſimi montes; ultra quos, trium leucarum à dicto flumine intervallo, alia aditur provincia, quam vocant *Perico*, cujus indigenæ ab iis qui ripas fluminis accolunt, differunt lingua atque moribus: provincia hæc incolis frequens, fœcunda & bene culta.

Perico.

Cherini.

Ab hac ſeptem leucæ numerantur ad *Cherinorum* provinciam, itidem frequentiſſimam indigenis, qui aliud flumen ſatis vaſtum accolunt, ſuntque valde bellicoſi & alterius linguæ: Solum perfœcundum, & flumen auriferum.

Silla. Chacaynga.

Cherinorum provinciam ſequitur *Silla*, & dein *Chachaynga*, utræque montoſæ provinciæ, non tamen aſperæ; & temperie aëris ſingulari.

Provincia *Copallen* ejuſdem eſt genii, dives ovibus. Indigenæ autem provinciarum *Lanque* ſive *Lanza*, & quam Hiſpani vocant *Lomam del Viento*, iiſdem vivunt moribus atque inſtitutis.

Vagua, Vallis.

Tomependæ vero populi, qui *Vaguam* vallem inhabitant, in planicie atque campeſtribus agunt, & propterea vocantur *Yungæ*; perurbana natio: Solum illorum fertiliſſimum, & ager omnibus rebus affluens, præſertim melle & omnigenis fructibus. Paulo ulterius jacent hæ provinciæ, *Anta*, *Coanda*, *Tabancara*, *Palandra*, *Xaroca* atque *Cobinbinama*, montanæ omnes, nec tamen infœcundæ aut annonæ indigæ; &, ſi vulgaris opinio non fallit, auri atque argenti venis locupletes. Satis autem conſtat, pleraſque gentes qui Andes accolunt, aut in intermediis vallibus degunt, aurum poſſidere; nam plurimi indigenæ, qui Hiſpanis moribus jam aſſuevere, cum variis mercibus ad iſtos ſolent penetrare, & pro mercibus ſuis aurum reportare, ejus generis quod vocant Bolador, duorum & viginti Caratorum.

Plana Peruviæ.

Viam regiam quæ per montana ducit, ſupra perduximus ad *Guancabambam*, & eadem opera notiſſimas provincias mediterraneas atque montenſes recenſuimus; nunc ad planiciem Peruvianam tranſibimus, ubi prius obiter è Didaco Fernandez, annotavero, inter *Caxas* & *Chinchacaram*, novem, inter *Chinchacaram* autem & *Piuram* ſeptem numerari leucas; ut ex hiſce connexio inter montanas & maritimas provincias nonnihil illuſtrari poſſit.

Tumbez, Vallis.

Planicies *Peruviana*, quam Hiſpani vocant *los Llanos*, initium ſumit à valle *Tumbez*, per quam fluvius ejuſdem nominis, in *Paltarum* provincia oriens, ſeſe exonerat in mare Auſtrale. Vallis autem atque provincia *Tumbezina*, aridiori atque infœcundiori eſt ſolo, quia ſecus oram maris, aliquot leucarum latitudine, nunquam; ad radices autem montium, qui illum ab oriente prætexunt, raro admodum pluit: Nihilominus olim & incolis frequens, & bene fuit culta, aqua, quæ per plurimos canales & aquæductus ſingulari induſtria & labore è fluvio derivatur, ſata paſſim rigante; quo fiebat, ut & copioſam Mayzii meſſem facerent, & omnibus rebus ad vitam humanam neceſſariis abundarent. Indigenæ veſtibus utebantur, erantque induſtrii, laborum tolerantes, & longe cultiores quàm ii qui montana incolebant. Peruviæ monarchæ hic quondam arcem habuerunt, & præſidium ad vicinos, & præſertim *Punæ* inſulæ incolas, in officio continendos.

Solana.

E valle *Tumbezina* bidui itinere tranſitur ad *Solanam*, per viam regiam quæ per plana ducitur, quæ vallis haud minus frequens, & præclaris ædificiis fuit inſtructa.

Poëchos.

Solanam ſequitur vallis, quam à fluvio *Poëchos* ſive *Pocheos*, aut à Regulo ſive *Curaca*, ut vocabant, qui illi, quum primum Hiſpani ingrederentur, imperabat, appellant *Mayabilcam*. Hanc Auguſtinus de Zarate triginta leucas à *Tumbezina* teſtatur abeſſe; & olim longe frequentiſſimam, & celeberrimam fuiſſe, plurimæ magnificentiſſimorum ædificiorum ruinæ hodieque faciunt fidem.

Piura.

Ab hac bidui itinere diſtat *Piura*, latiſſima vallis ob aliquot amnium confluxum; in qua oppidum S. Michaëlis jacet, antiquiſſima & prima Hiſpanorum in Peruvia colonia; quam primùm in *Tangaralam* deductam accepimus, ſed ob loci inſalubritatem haud multo poſt huc traductam; pomœrium urbis barbaris dicebatur *Chila*, inter duas planas & amœnas valles, & pulcherrimarum arborum lucos, in ſolo arido, duroque, ita ut aqua difficulter in oppidum duci poſſet: neque tamen hic locus admodum ſalubris, ſed oculis admodum infenſus, æſtate quidem, ob ariditatem ſoli pulverulentus, hyeme ob pluviarum aſſiduitatem ſupra modum humidus. Cæterum oppidum nullis mœnibus cinctum eſt, neque magni pretii: licet à Vicario regatur (*Corregidor* Hiſpanis) cui non modo hoc oppidum, ſed & *Paita* & multa alia loca, indigenis in ambitu habitata, parent. Oppidani & qui in agris degunt, quæſtum faciunt è pecuaria. Ab hoc iter pertinet ad montana, quæ vocant *las Sierras*: itemque alterum unius & viginti leucarum ad *Olmos*; per ſolitudines & ſylvarum adyta, ita ut indigenis ductori-

S. Michaël.

Olmos.

ductoribus hic fidendum sit, qui itinerantes ad aquas potabiles deducant, quarum hic magna est inopia, ut juxta somnos capiant. Abest autem Olmos à Paita leucas quadraginta, Indigenarum pagus, qui pecuariam exercent, & plures possident mulas, quibus advenas vehunt ad vicina oppida atque adeo Limam. Herrera inter oppidum *S. Michaëlis* & Metropolim *Quitensem*, edit intervallum centum & viginti leucarum, via à *Quito* versus Africum deflectente.

Aëris in Peruvia ratio.

In montana regione, quam Hispani vocant *las Sierras*, æstas capit exordium mense Aprili, & desinit in Septembri: hyems autem durat ab Octobri in mensem Martium: in planicie vero quæ mari Australi adjacet, res secus se habet: nam ab Octobri ne guttulam quidem hic pluit, tantum decidit ros quidam ita minutus, ut vix terræ superficiem humectet; ita ut indigenæ magno labore agros cogantur irrigare; maximam autem soli partem occupant steriles arenæ & arentes petræ, quas pumilæ aliquot arbores & fruticeta vestiunt, quæ paucas frondes, nullos autem fructus ferunt; multi autem passim visuntur cardui atque tribuli. Hyeme autem, ut ipsis vocatur, cœlum continuo fere nubilis tegitur, quæ Solis conspectum adimunt, & ingentes nimbos videntur minari, quum vix tenuissimis guttis pulverem irrorent. Ab altissimorum montium vicinitate id fieri autumant, qui nubes attrahunt, & super planiciem prohibent discuti. Nam quum maxime pluit in montanis, planicies serenissimo cœlo gaudent & maxime sudo; & contra, quum planicies minutulo licet rore humectantur, in montanis plurimum serenat. Ingæ veteres Peruviæ Monarchæ per planicies itidem viam regiam duxerunt quindecim aut sedecim pedes latam, silicibus stratam & macerie utrimque munitam, arboribusque quantum soli ratio patitur, adversus æstum solis tectam; diversoriis & palatiis per intervalla, ut supra de montana regione retulimus, opportune structis.

Paita portus.

Ad oppidi *S. Michaëlis* Diœcesin pertinet *Paita*, nobilis Peruviæ portus, ad altitudinem quinque graduum Australium situs, ut Herrera notat, quibus alii paucula scrupula addunt, viginti quinque, vel ut alii tantum duodecim ab oppido leucis: itinere molestissimo per loca arenosa & aquarum atque adeo omnium rerum necessariarum indiga. Est autem amplissimus sinus & adversus incerta ventorum egregie à natura munitus; naves quæ à *Guatemala* Peruviam petunt, hic appellere & onera sua solent exponere, quæ opportunitas multos Hispanos allexit ut hic municipium conderent.

Provincia de los Quixos.

Hactenus propinquiores Oceano provincias perlustravimus, quæ tam ad planiciem quam ad montana intra limites Conventus Iuridici *Quitensis* concluduntur; nunc & remotiores dicendæ, quæ similiter ad hunc Conventum referuntur. Earum unam vocant Hispani *los Quixos*, anno demum 1557 lustratam, postquam colonia Hispanorum in *Cuencam* (de qua supra) esset deducta: fines habet ab occidente provinciam *Quitensem* proprie dictam; ab arcto *Popayanam*; ab Oriente provincias, quæ ab auri copia, si fama verax est, vulgo *el Dorado* appellantur; ab austro denique *Yguarsongo*, provinciam de qua mox dicemus. Arctoo limite vix primum gradum citra Æquatorem versus Austrum attingit; in longitudine quidem pene quadraginta, in latitudine vix viginti occupans leucas. Tota regio hujus provinciæ admodum fervet, & largissimis humectatur imbribus: Mayzii fert pauxillum, nullum triticum: vix ullus Peruvianorum fructuum hic desideratur, quos autem vocant *Granadillas*, tam præstantes producit, ut omnibus aliarum provinciarum præcellant. Europæi quoque fructus ipsi familiares esse cœperunt, uti & olera atque herbæ. Gossypii dives est, è quo optimos pannos texunt: nec auri penitus expers creditur. Suum habet præfectum, qui à Pro-Rege Peruviæ instituitur. Quatuor omnino oppida hic habitantur ab Hispanis, quorum primum & præcipuum *Baëza*, anno 1559 ab Ægidio Ramires Davalos conditum, octodecim à Metropoli *Quitensi* leucis versus Eurum, Præfectus provinciæ hic sedem habet.

Qualitas.

Oppida.

Baëza.

Archidona.

Secundum *Archidona*, distans circiter viginti leucas à *Baëza* versus Euro-austrum.

Avila.

Tertium *Avila*, cujus distantiam non inveni proditam, abest autem ab *Archidona* versus Septentriones.

Sevilla.

Quartum denique *Sevilla del Oro*: licet Herrera in descriptione Indiarum illius non meminerit, neque in Tabula Geographica curaverit exprimendam.

Indigenæ.

Ad Episcopatum *Quitensem* pertinet hæc Provincia, illiusque indigenæ gnaviter Christianam religionem cœperunt colere: propriam habent linguam, licet & communi Peruviæ utantur, eamque calleant: cæterum à reliquis harum regionum barbaris neque habitu, neque moribus, neque superstitione quicquam olim differebant: verum magnam indigenarum partem, tum belli rabies, tum morbi exstinxerunt. Nam quum primum Hispani provinciam ingrederentur, acriter armis illis restiterunt, ferociam suam, qua omnes hi transmontani barbari pollent, incassum ostentantes, dein domiti, quum jugum impatienter ferrent, semel atque iterum rebellarunt; jam vero perdomiti, pacis consilia amplectuntur, & agris colendis dant operam.

Canela Provincia.

Provinciæ *de los Quixos* proxima est ad Orientem provincia quam vocant *Canelam*, ab arborum copia (atque adeo integris illarum sylvis, quæ in multarum leucarum spatia patescunt) quas ob similitudinem quandam cum notissimo aromate, vocant *Canelas*. Est autem arbor oleæ magnitudine, folliculos quosdam cum suis floribus producens, qui contusi ad aromatis illius odorem atque saporem nonnihil accedunt.

Magna de Provinciæ hujus opulentia in vicinis Peruviæ regionibus quondam fuit opinio; donec à Gondisalvo Pizarro, infelici illa in *Dorado* provincias expeditione, longe secius deprehenderetur; nam præter ingentes illarum arborum sylvas & invios saltus, nullum operæpretium hic inventum. Indigenæ enim omnium rerum indigi erant, & bardo ingenio; habitabantque humiles casas & ruinosa tuguriola: vicinarum provinciarum penitus ignari, ac ne suæ quidem satis scientes.

Ad

Provincia Bracomor. Ad eundem Conventum Iuridicum *Quitensem*, referuntur & aliæ mediterraneæ provinciæ, quas *Bracomororum* vel *Pacomororum* vocant, & nonnunquam *Yguarsongo*, utplurimum autem *Iuan de Salinas*; sive una sit provincia, sive plures & diversæ: fines autem habent ab Occidente vastissima illa & continua Andium juga, quæ vocant *Cordilleram*, ultra quæ *Zamoram* quoque habitari diximus; à cujus agro provinciæ hæ absunt leucas viginti versus ortum. Patent autem in longitudinem, ortum inter atque occasum, leucas pene centum; totidemque in latitudinem inter Arctum atque meridiem. Regiones & cœlo læto & fœcundo, omniumque frugum præsertim tritici feraci, pecori autem ob graminis copiam longe optimo. Abundant insuper auri metallis, in quibus grana insolitæ magnitudinis reperta, magno Hispanorum, qui huc in colonias missi fuerunt, emolumento. Quatuor autem oppida sive municipia hic ab illis habitantur, à Ioanne de Salinis à Loyola, dum hanc provinciam pro Præfecto administraret, condita.

Hispanorum Coloniæ. Valladolid. Quorum primum *Valladolid* ab Antonio Herrera ad septimum gradum Australem collocatur, viginti leucarum intervallo ab oppido *Loxa*, trans vasta & pene contigua Andium juga: verum quum *Loxa* ad altitudinem quinque graduum sit constituta, & *Zamora* quoque pene ad eandem altitudinem viginti leucis à *Loxa*, Andes versus ortum transcendat, inducor ut credam Herreram hic *Loxam* pro *Zamora* scripsisse, & oppidum Valladolid viginti leucas versus ortum à *Zamora* abesse; in altitudine autem ipsum nonnihil hallucinari.

Lojola. Secundum est *Lojola* & gentili nomine *Cumbinama*, viginti leucis versus ortum à *Valladolid* situm.

S. Iago. Tertium *S. Iago de las Montañas*, quinquaginta pene leucis à *Loyola* versus ortum, in regione auri ditissima, & quidem tam præstantis, ceu ferunt, ut adjacentium provinciarum aurum longe superet: & à solo *Caravajano* in Peruvia & Valdiviensi in Chili superetur.

Cartama. Quarti nomen non proditur ab Herrera, neque in descriptione Indiarum, neque in Historia. Acosta in suis commentariis de rebus naturalibus & moralibus, meminit *Cartamæ* aurifodinarum in præfectura *de Salinas*, & se grandes & durissimos lapides vidisse testatur, aureis venis per totum corpus discurrentibus, nonnullos & media sui parte aureos; juxta quas fodinas quartum municipium conditum suspicor.

Aurum quomodo inveniatur. Quia autem in hæc auri metalla jam sæpius incidimus, haud abs re fuerit hic commemorare, aurum fere tribus modis in America reperiri; primo granis sive ramentis è puro putoque auro, nulla marmoris glarea aliave materie admixta, ita ut tantum illud fundere necesse sit; sunt autem ramenta illa utplurimum magnitudine seminis cucumeris, aut etiam cucurbitæ, nonnunquam minora, rarissime majora: atque hoc auri genus omnium rarissime invenitur. Secundo saxis, petris aut marmori annatum atque innatum, & illustribus venis per eadem discurrens: atque hujus generis potissimum invenitur in provincia de qua jam agebamus, ut testatur Acosta, eruiturque summo labore puteis aut scrobibus in profundum actis; difficillimeque ob petrarum duritiem eliquatur. Tertium denique pulvere aureo & minutissimis arenulis, (*Oro en polvo* vocant Hispani) quod genus longe maxima copia invenitur in amnibus atque torrentibus, aut locis quæ flumina aliquando diluerunt atque inundarunt: qualibus amnibus atque locis & Insulæ & plurimæ Continentis provinciæ & olim abundarunt, & hodie abundant. Plura de his Acosta lib. IV. Sed & veteres hoc observarunt, uti videre est apud Plinium.

LIMA, sive LOS REYES.

Situs & extensio. Secundus Regni Peruviani Conventus Iuridicus, nomen sortitur à Metropoli *Lima* vel *los Reyes*; pertingitque inter arctum & austrum à sexto latitudinis Australis gradu ad decimum sextum aut septimum: habetque in longitudine quidem secundum littorum ductum leucas ducentas & viginti, (quanquam alii trecentas prodant) à Promontorio *del Aguja*, ubi *Quitensis* conventus desinit, ad *Arequipam* & paulum ultra, ubi Charcensis orditur; in latitudine vero ab occasu in ortum quibusdam locis circiter centum, alibi etiam plures, præter vastissimas regiones nondum satis illustratas, aut cognitas, versus Brasiliam & fluminis *de la Plata* Præfecturas, ad quas indefinitis limitibus se protendit.
Oppida. Oppida atque municipia in hoc conventu numerantur ista; *Lima* sive *Civitas Regum*, *Arnedo*, *Santa* quæ & *Parilla*, *Truxillum*, *Miraflores*, *S. Ioannes de la Frontera*, *S. Iacobus de los Valles*, *Leon de Guanuco*, *Guamanga*, *Cusco*, *S. Franciscus de la Vittoria*, *S. Ioannes del Oro*, *Arequipa*, *S. Michaël de la Ribera*, *Valverde*, *Cannete* sive *Guasco*, *Castrovirreina* atque *Oconna*. Vt autem harum regionum situs melius intelligatur, descriptionem hujus Conventus Iuridici à planicie ordiemur, & primo viam regiam per valles maritimas ab oppido *S. Michaëlis* prosequemur.

Incolæ. Augustinus de Zarate in sua Peruviæ Historia distinguit Planiciei indigenas in tres nationes, *Yungas* nimirum, *Tassanes* atque *Mochichas*, qui idiomate inter se discrepant, licet omnes communem illam Cuscensem linguam promiscue intelligant & loquantur. Garcilassus autem scribit, Peruvianos suo idiomate omnes terras littorales, atque adeo universas terras calidas appellasse *Yunca*, quod idem nomen cum *Yunga*: unde incolæ planorum, & calidarum vallium itidem dicebantur *Yuncæ* sive *Yungæ*: omnes denique littorales Peruviani, antequam ab *Yngis* subjugarentur, inde à *Truxillo* ad *Tarapacam*, imprimis adorabant Mare, quod appellabant *Mamacocha*, uti & balenam, & alios quoque pisces: idque ob hanc causam, quod non modo ipsis nutrimentum præberent, sed & agros suos fœcundarent; usitatissimum enim illis erat piscibus agros suos stercorare.

Via ab oppido S. Michaëlis ad oppidum Truxillo. Ab oppido *S. Michaëlis* ad vallem *Motupe* (in qua *Olmos* pagus situs est, de quo supra) duæ & viginti sunt leucæ, arenoso & permolesto itinere,

re, præſertim qua nunc agitur: nam inter tumulos & colles, ſubſidunt quædam valles, in quas varii quidem torrentes à ſummis montium jugis deſcendunt, verum ſtatim ab arenoſo ſolo abſorbentur, ut itinerantibus nullum aut perexiguum ſolatium præbeant: ut hæc viarum difficultas opportunius ſuperetur, plerumque ſub veſperam, diſcedunt ex oppido *S. Michaëlis*, progrediunturque totam noctem, ut ſummo mane perveniant ad certos puteos ſive ſcaturigines aquarum, Cieça appellat *los Xaguyes*: hinc cum utribus aqua plenis & lagenulis vino, procedunt, æſtum quantum fieri poteſt devitantes: in Motupenſi autem valle via regia occurrit, de qua ante. Lata & perfœcunda eſt vallis, ad quam modicus amnis ex vicinis montibus allabitur, ſed abſorbetur ab arenis antequam in Oceanum exeat: nihilo tamen minus hic luxuriant arbores, ob copiam humiditatis quam in imo ſolo offendunt: incolæ autem hauriunt aquam è puteis; poſſidentque quamplurimas arbuſculas quæ goſſypium ferunt, quo non modo in amictu utuntur, ſed & commercia exercent.

Xayanca. Quatuor à *Motupe* leucis, aditur pulcherrima & fœcundiſſima vallis *Xayanca*, quatuor leucas lata: hanc interſecat fluviolus, è quo incolæ foſſas deducunt ad arva ſua irriganda: nobilitas Peruviana hic olim prædia multa poſſedit, & coluit agros per ſuos ſervos.

Tuqueme. Ab hac tranſitur ad vallem *Tuqueme*, peramœnam & lucis arborum opacam, quam olim frequentiſſimam fuiſſe, villarum rudera hodieque teſtantur. Hinc diei itinere abeſt formoſa vallis *Cinto*. Semel monendus eſt Lector inter has valles nihil intereſſe præter arenarum tumulos & aridas petras, in quibus nulla animantia occurrunt, neque arbores, neque quicquam herbidi, ſed merum deſertum, ita ut hac iter facientes, duces viarum gnaros ſequi ſit neceſſe.

Cinto.

Collique. A *Cintana* valle tranſitur ad *Colliquen*, quam fluvius ſecat, qui vado non poteſt tranſiri, niſi quum æſtas eſt in montanis, & hyems in planicie: lata eſt vallis & nemoroſa, ſed incolarum pene inops, quos Hiſpanorum civilia bella olim pene deleverunt. Auguſtinus de Zarate ſcribit hanc vallem ab oppido *S. Michaelis* abeſſe leucas quadraginta.

Zana. *Colliquen* ſequitur *Sana* vel *Zana*, haud diſſimilis vallis, à qua duo itinera pertinent; unum ad *Truxillo*, alterum ad montana & *Caxamalca*, in quo occurrit municipium quod vocant *Pueblo Novo*, habens monaſterium Auguſtinianorum, quod vocatur *Guadalupe*.

Paſcamayo. *Zanam* ſequitur *Paſcamayo*, omnium vallium fœcundiſſima, & incolis longe frequentiſſima: indigenæ hujus vallis, antequam ab Ingis ſub jugum mitterentur, potentiſſimi erant, & vicinis ſuis terribiles: plura templa conſtruxerant, in quibus idolis ſuis immolabant, quæ jam penitus conciderunt: hodie complures ſacerdotes & religioſi hic agunt, qui indigenas docent fundamenta religionis Chriſtianæ. Pulcherrimus fluvius decurrit per hanc vallem, è quo incolæ varias foſſas derivarunt ad agros ſuos irrigandos; per eandem & via Regia ducitur. Plurimi goſſypini panni hic texuntur, & armenta hic capiunt magnum incrementum; ſues autem & capræ longe maximum.

Chacama. A *Paſcamayo* ad *Chacamam* vallem tranſitur, fœcunditate haudquaquam inferiorem: ubi & ſacchari cannæ excoluntur; aliique fructus naſcuntur abunde.

Chimo. Quatuor à *Chacama* leucis aditur *Chimo*, vel ut Garcilaſſus *Chimu*, ampliſſima vallis, & Peruviæ Regibus quondam perchara, quod & Palatii rudera teſtantur, & hortorum veſtigia; urbs *Truxillo* hic hodie viſitur. Hanc vallem primo ſubjugavit *Ynga Pachaucutec*, cui tum, uti & vicinis vallibus, princeps quidam imperabat *Chimu*, à cujus nomine principalis hæc vallis fuit appellata.

Miraflores Municipium. Primum oppidulum, quod in hac planicie ad Conventum Iuridicum Limanum ſpectat, appellatur ab Hiſpanis *Miraflores*; conditum in valle *Zana* vel *Sana* (cujus nomine plerumque appellatur) haud procul à mari, & nonaginta quinque, (vel ut alii decem ſupra centum) leucis à Metropoli *Lima* verſus Arctum: viginti à *Truxillo*: ſeptuaginta à *Paita* verſus meridiem. Municipium frequens & opulentum (prout accepi ab iis qui nuper viderunt) inter omnia quæ in planicie ſita ſunt: naſcitur in agro illius multum tritici; etiam ſacchari cannæ: conficitur & *Anil*, ſed inferioris notæ: Oppidum abeſt quinque leucas ab Oceano, ad quem portum habet *Chencepen*: intermedio autem intervallo, nemora ſunt amœna, & plures villæ ruſticæ: portus haud admodum eſt commodus, aut ab incertis ventorum & tempeſtatibus tutus, ſed fluctuoſior; quo fit ut naves in oneribus exponendis, aut accipiendis, diu multumque laborent.

Truxillo urbs. Proxima eſt urbs *Trugillo* vel *Truxillo*, in valle *Chimo* ad ripam modici amnis, è quo Hiſpani atque indigenæ variis canalibus & foſſis aquam derivant, ad hortos ſuos & viridaria irriganda; & per aquæductus deducunt in ipſum oppidum. Ager ſuburbanus hujus urbis judicatur imprimis ſalubris; illuſtraturque undiquaque multis prædiis ruſticis, in quibus Hiſpani & pecuariam exercent, & ſementem faciunt: Vineta hîc admodum frequentia, multæ ficus, & granatorum, aurantiorum malorum, atque adeo omnium fructuum Hiſpanienſium ingens abundantia: tritici uberrimæ meſſes: ita ut cives atque indigenæ abundent omni genere annonæ, & propter viciniam maris nunquam pene piſcibus deſtituantur: Vrbs ſita eſt ad altitudinem 7 grad. & 30 ſcrupul. citra Æquatorem verſus Auſtrum; 80 leucas à Metropoli *Lima*, in planicie vallis exſtructa, juxta petroſos atque aridos colliculos, plateis latis & contiguis ædificiis: barbari monticolæ deſcendunt tributim ad hanc urbem, ut civibus operam ſuam impendant, & neceſſaria provideant. Inter præcipuas Peruviæ urbes merito recenſetur, &, ut quidam tradunt, ſupra quingentas numerat domos; quatuor monaſteria Dominicanorum, Franciſcanorum atque Ordinis S. Auguſtini: Regii miniſtri hic habitant: in diſtrictu illius habitant quinquaginta millia barbarorum vectigalium, ut cenſet Herrera. Saccharum quod in hiſce regionibus conficitur, in valle *Chacama* ſive *Chicama* potiſſimum creſcere, docet

docet Acosta. Portus denique quem vocant *el Arrecife de Truxillo*, abest ab urbe duas leucas, in sinu patenti, & adversus incerta ventorum nequaquam præmunito; statio carinis malefida. Qui nuper oppidum hoc viderunt, insigne emporium esse testantur, & opulentum, ob agri suburbani, & vallis imprimis *Chichamæ* insignem ubertatem: portumque illius vocari *Guanchaco*, distareque ab oppido leucas quatuor: habitari denique urbem à mille quingentis Hispanis, & plurimis indigenis atque nigritis.

La Parilla Municipium.

Municipium *la Parilla*, quod & *Santa* dicitur à valle in qua situm est, distat à *Truxillo* viginti, vel ut alii viginti quinque leucas versus Austrum, & quinque supra quinquaginta, vel ut alii sexaginta à metropoli Lima versus Arctum; ad altitudinem novem graduum Australium secundum Herreram: jacet juxta mare, ad ripas pulcherrimi fluvii, & omnium qui hanc planiciem secant maximi, qui peropportunum navigantibus portum præbet, adeo ut hi qui has oras prætervehuntur, hîc aquare, ligna cædere, aliaque necessaria conparare consueverint. Qui nuper locum viderunt, testantur, *Santam* amnem singulari artificio transiri, nasci enim hic arbores quæ fructus ferunt instar cucurbitarum, sed utrimque compressos, & orbiculares fere ad modum parmæ, quos indigenæ funibus trajiciant, & inter se committant instar ratis: huic autem moli merces & impedimenta hominesque imponi, & à barbaris prænatantibus traduci, equis & jumentis juxta fluitantibus. Portum autem esse inter oppidum & amnem, in sinu adversus incerta ventorum satis munito. Agrum denique hujus oppidi fertilem esse longe optimi tritici, quod utplurimum longe majori precio venundetur in oppido *Lima*, quam cæterarum convallium fruges. Oppidumque habitari à septuaginta aut circiter familiis Hispanorum, & multis indigenis atque nigritis.

Arnedo Municipium.

Arnedo municipium situm est in valle *Chancay*, novem aut decem leucis à Metropoli *Lima* versus Arctum, & dimidia ab Oceano Australi; dives est vinetis: Dominicani hic habent monasterium. Addunt qui nuper viderunt, numerare circiter centum familias Hispanorum, & multas indigenarum: amnem habet adjunctum, ad cujus ripas multa jacent prædia rustica: plurimum sacchari hic fit; nec vindemia illaudata.

Guanape Vallis.

Ab oppido *Truxillo* ad *Limam* à plurimis octuaginta numerantur leucæ. A valle nimirum *Chimo* ad *Guanapen* (quam Garcilassus vocat *Huanapu*;) leucæ septem: nobilis fuit hæc vallis & indigenis olim frequentissima, & ob bonitatem potus (quem *Chicam* vocant suo idiomate) haud minus hîc celebris, quam Madrigal in Hispania ob præstantiam vini, quod in agro illius nascitur: Indigenæ jam ad summam paucitatem redacti. Portus hic est amplus atque peridoneus, quem naves à Panama versus Limam tendentes, solent ingredi, annonæ restaurandæ gratia.

Guanapen excipit alia vallis parva, cujus nomen non proditur, in qua tantum puteus visitur ad solatium itinerantium comparatus, cujus aquas à fluvio subterlabente provenire credit vulgus.

Santa Vallis.

Hanc sequitur *Santa*, longissima & latissima vallis & indigenis olim frequentissima, qui nunc ad extremam paucitatem devenerunt, ita ut multi agri, colonorum inopia, inculti & vasti jaceant. Vestimentis jam olim utebantur, & vittis peculiaribus subligabant capillos, aliaque usurpabant capitis ornamenta, quibus à vicinis distinguebantur: fructuum hic magna abundantia tam peregrinorum, quam domesticorum; secatur à pernici fluvio & satis lato, qui quum plusculum pluit in montanis, plurimum inflatur, & cum discrimine atque non raro cum exitio tentatur, de quo supra. Qui mare Australe navigant, plerumque hic appellunt aquandi gratia. Cæterum ob nemorum & vepretorum in hac valle densitatem, tanta hic mosquitorum (culicum id genus) gignitur copia, ut iter hac habentibus atque incolis sint molestissimi.

Guambacho.

A *Santa* bidui itinere (vel ut alii sex leucarum) transitur ad vallem *Guambacho*, quæ amne modico irrigatur: ab hoc porro sesqui diei itinere ad *Guarmey* vallem (quam Garcilassus videtur vocare *Huallmi*:) fuit & hæc olim frequens indigenis, nunc tantum pecuariorum receptus, qui plurimos hic porcos, paucissima armenta alunt: habitantque pagum ejusdem nominis, juxta portum percommodum & multarum navium capacem; ad quem Spilbergius Belga anno 1615, post Classem Pro-Regis Peruviæ ab ipso profligatam, applicuit: observavitque eum distare ab Æquatore 10 gradus versus Austrum, sic satis illum commendans, licet Belgæ aquas è stagno haurire fuerint coacti: incolæ omnes cum supellectile se subduxerant; hic visuntur rudera cujusdam castelli.

Guarmey Vallis.

Parmonga.

Sequitur deinceps vallis *Parmonga*, sive, ut Garcilassus vocat, *Parmunca*, quæ licet præcedentibus omnino similis sit, tamen antehac nunquam videtur fuisse habitata, si lucorum densitatem & agrorum vastitatem spectes: nihilque illustre sortita est præter rudera magnifici Palatii, vel potius castelli (& prout res barbarorum erant) etiam bene muniti, & interius eleganter picti: multa hic atria atque sellas fuisse apparet è vestigiis ruderum; quæ nunc penitus conciderunt, & plurimis locis sunt suffossa ab Hispanis, qui in defunctorum monumentis & ejuscemodi ruderibus magnos credunt abscondi thesauros. Narrat Garcilassus vallem hanc, cum adjacentibus, imperio Cuscensi fuisse adjectas, ab *Inga Pachacutec*, perdomito *Curaca Chimu*. Ingas autem imprimis magni fecisse vallem hanc *Parmuncam*, inque ea arcem condidisse, opere admirabili, ad memoriam victoriæ de præcipuis littoralium Regulorum partæ: quæ tamen jam diu penitus conciderit.

Guaman fluvius.

Duabus à *Parmonga* leucis, sequitur fluvius *Guaman*, sive, ut Garcilassus effert *Huaman* (quæ vox barbaris notat accipitrem) qui descendit in mare Australe, per convallem ejusdem nominis, quam tamen Hispani nominant *la Barranca*: hic fluvius ita turget dum pluit in montanis, ferturque tam præceps, ut summa cum molestia, & non levi discrimine transeatur, & non paucis exitio fuerit.

Gaura.

A *Guaman* transitur ad *Gauram*; & per hanc ad *Limam*, ut Petrus de Cieca scriptum reliquit, quem

quem hic potissimum sequuti sumus: Verum oblivis citur vallis *Chancay*, in qua situm est oppidum *Arnedo*, quam inter *Gauram* & *Limam* mediam esse oportet: nam *Gauram* octodecim intervallo abesse à *Lima*, prodit Augustinus de Zarate in sua Historia. Qui nuper hac iter habuerunt, testantur, post *Santam*, sequi *Guambachi*; & mox *Casmam* inferiorem & superiorem, loca indigenis tantum culta; quæ vinum ferant, frugesque, & nutriant pecora. Hinc perveniri ad *Guarmey*, itinere 12 leucarum, per arenosos tumulos, aridissimos, & vix quicquam herbidi sortitos: à *Guamay* ad *Barancam* 4 esse leucas; inde iter esse ad *Parmongillam* amnem, juxta cujus ostium visitur mons editus, & supra illius verticem ruinæ antiqui ædificii; hinc ad amnem *Barrancam*, qui distet 24 leucis à *Lima*: proximam esse *Gauram*, ubi optimæ sunt salinæ: in municipio autem habitare circiter centum familias Hispanorum, & longe plures indigenarum: Hic sunt aliquot machinæ saccharo conficiendo aptæ. Distat à *Lima* leucas viginti. Sequuntur loca arenosa, planissima, & denique *Chancay* sive *Arnedo* novem leucas à *Lima*.

Chancay.

Lima vallis, omnium quæ inde à *Tumbez* hanc planiciem occupant, longe maxima & latissima; quam Garcilassus etiam *Rimac* vocatam antiquitus scribit.

Lima Vallis;

Mira narrant, qui hic diu habitarunt, de cœli bonitate, & soli ubertate atque amœnitate; Temperiem enim aëris tantam esse, ut neque calor offendat, nec frigus sentiatur, aut unquam foco sit opus, ne quidem infantibus primum natis. Maximus æstus sentitur mensibus Decemb. Ianuar. Febr. & Martio, hæc vera ipsorum æstas, dies autem ipsis sunt longissimi mense Ianuario, & quidem quatuordecim horarum; brevissimus vix infra 12 horas. Metunt triticum mensibus Decemb. & Ianuar. uvæ incipiunt formari circa festum Nativitatis, & maturantur mense Aprili, hoc enim mense vindemiam habent. A mense autem Majo ad exitum Septembris hyemem suam patiuntur; quo fit ut cœlum plerumque sit nubilum, & Sol interdum non videatur integro quatriduo, & ros quidam cadat instar nebulæ, (*Garuam* vocari jam supra diximus) qui licet vix pulverem humectet, facit tamen ut colliculi, qui passim planiciem occupant, plurimum graminis producant, quo armenta & pecora mirum in modum saginantur: Atque hæc quidem tempestas longe jucundissima est; qua & oleæ & aliæ arbores fructiferæ fructus suos maturant; Platani, Paltæ, Lucumæ, & aliæ domesticæ plantæ juxta atque advenæ. Reperiuntur hic grandes (ut author meus loquitur) *Alfarfares*, id est, campi, in quibus nascitur herba quædam grossa & procera, qua equi & jumenta nutriuntur, (nam paleæ nullus hic est usus;) ex quibus plurimi patritii faciunt summum quæstum. Omnes campi hujus vallis rigantur è tribus amnibus spacio sex leucarum, intersecanturque plurimis pulcherrimis fossis; ita ut hic plurima visantur prædia rustica, & amœnissimæ villæ, horti & pomaria. In toto denique agro suburbano nulli reperiuntur angues, aliave venenosa animantia: tantummodo plures hic sunt culices. In hac valle plurimæ nascuntur cannæ sacchari; ita ut saccharum hic admodum vili veneat, nimirum aroba Hispanica viginti quatuor aut viginti octo regalibus. Magna quoque hic copia ficuum & uvarum passarum; denique omnis annona hic longe vilissima: nam aroba carnis bubulæ obesæ & optimæ venit sex regalibus; in montanis autem bos maximus quatuor pezis sive ducatis: ovis Limæ quidem decem, in montanis quatuor regalibus, & alia ad eundem modum. Pisces hic quoque viles & varii generis, longeque optimi; maxime ordinarii sunt quos Hispani vocant *Coruinas*, *Chitas*, lingulacæ sive soleæ, rayæ, anchovæ, boniti & crustacei varii. Triticum in urbe admodum vile, venit enim Hanega, id est, modius decem aut duodecim regalibus; Mayzii idem pene est pretium. Sed jam tempus est ut de ipsa urbe dicamus.

Ejus qualitas.

Metropolis hujus Conventus Iuridici, atque adeo hodie totius *Peruviæ*, appellatur ab Hispanis *Ciudad de los Reyes*, id est, civitas Regum, & plerumque vallis ipsius nomine in qua sita est, *Lima*. Distat ab Æquatore duodecim gradus & triginta (vel ut alii quadraginta) scrupul. versus Austrum: à Meridiano Toletano octuaginta & duos gradus versus occidentem. Vrbs & magnitudine & magnificentia nulli Peruvianarum urbium secunda, nisi forte *Cusco* excipias.

Lima, sive Regum Civitas.

Vrbs tota divisa est in regiones quadratas, centum & quadraginta passuum singulas, per quas ducuntur calles æqualis latitudinis, rectissimi omnes sine ullo flexu aut cubito; harum duæ & viginti quadræ jacent inter ortum & occasum; quatuordecim inter Arctum & Austrum: ad Arctum præterlabitur grandis fluvius, lapideo ponte satis valido stratus, quum Marchio de Montes Claros has provincias pro Rege administraret: Ad eandem plagam jacet & suburbium, *S. Lazaro* dicatum, itidem in quadras partitum: Ad orientem autem suburbium alterum, in quo circiter octingentæ degunt familiæ indigenarum, qui & Hispanicam linguam percallent, & opibus affluunt: Cingitur id vallo terreno, suasque habet portas; habetque collegium Iesuitarum satis opulentum; proprium habet Legatum, cui cum aliquot suburbicariis pagis paret. In Civitate porro est Tribunal regium, constans ad minimum octo judicibus, quatuor ministris quos vocant *Alcaldes de Corte*, duobus Advocatis Fisci; cæterisque ministris: Præsidet ut plurimum ipse Pro-Rex, qui & varios habet Secretarios: Percipit quotannis quadraginta millia pezorum sive ducatorum; & quoties ad portum Callao descendit, tria millia ad expensas itineris; si vero ad alias regni provincias proficiscatur, decem. Præfecti prætorianorum stipendium annuum sunt tria millia ducatorum; Præfecti portus; Auditorum; Tribunorum militum, vocant *Maestres de Campo*, totidem. Munia hæc omnia, præter Auditores, mandat Pro-Rex quibus vult, & alia longe plura: inter quæ numerantur supra centum Vicariatus, sive ut ipsi vocant *Corregimientos*; magno amicorum suorum & familiarium emolumento; sunt enim vicariatus è quibus triennio, quo plerumque durant, centum millia ducatorum hauriri possunt:

possunt: nec mirum, quum affirment Confessorem Pro-Regis, qui secum adduxerit tercentum millia ducatorum. Quid multa, innumera habet media Pro-Rex, quibus & ipse rem faciat, & beneficus sit in suos. Habet & urbs suum Archiepiscopum, cujus annuus redditus accidit ad triginta millia ducatorum; plures præbendarios & Canonicos, quorum reditus annui sunt quinque aut sex millia; in summa, omnes clerici opulentissimi sunt, ita ut hic Canonici sint qui possident trecenta millia ducatorum: Fide authoris mei refero. Sed ad urbem redeamus. In medio habet aream majorem, ad cujus latus quod vergit versus Arctum, Palatium est extructum longe amplissimum, in quo & Pro-Rex domicilium habet cum familia; & jus dicitur ab Auditoribus regiis; ibidem & Gaza regia custoditur. Ad orientale hujus areæ latus visitur domus Archiepiscopi, & Ecclesia major facta ad normam Hispalensis: Ad Meridionale sunt officinæ variorum institorum; ad occidentale denique, officinæ aliquot institorum, & porticus scribarum publicorum; claudit prætorium Vrbanum cum suo carcere, è regione armamentarii publici, in quo varia armorum genera, & largus belli apparatus reconduntur. In medio areæ pulcherrimus fons aquas suas egerit in lapideum craterem. Porro ex hac Area ducuntur octo calles, qui omnes recta tendunt ad agros, ad singula latera bini, in hunc modum: primo callis qui secus prætorium Vrbanum & latus Palatii, itemque Armamentarium publicum ducit ad fluvium & pontem; nam inter pontem & Aream majorem, præter ipsum Palatium, interest tantum una quadra, calle transverso à Palatio divisa: trans pontem transitur per suburbium *S. Lazari*, ad viam quidem regiam, declinando ad sinistram, quæ ducit per plurimos hortos & prædia ad alterum fluvium, ad cujus ripas jacet municipium *Caravaillo*, quatuor ab urbe leucis. Ad dexteram transitur ad arboretum, vocant *Alamedam*, & montem sive collem *S. Christophori*, qui multis arboribus fructiferis consitus est in medio hujus suburbii, cum quatuor fontibus, & pluribus canalibus è fluvio derivatis, ad hortos & agros irrigandos; ab hoc pertinent octo ordines arborum ad monasterium fratrum Discalceatorum, ad radicem collis supradicti; inter quod & fluvium via ducit ad *Luriganch*o Indigenarum pagum, unam ab urbe leucam, & pertendit ad montana usque per plurima prædia rustica. Secundus callis orditur ab area ad plagam orientalem, & ab ipso Palatio, & tendit ad macellum publicum, secus monasterium *S. Francisci* longe maximum, occupat enim cum suo horto duas quadras; & secundum illius parietes ducitur callis ad monasterium *S. Claræ*, quod est monialium, & recta tendit ad suburbium Indigenarum versus Arctum; perducit ad stagnum, sive pulcherrimum fontem: è quo per fistulas subterraneas sive aquæductus, aqua deducitur ad reliquos fontes civitatis, nam lymphæ illius longe limpidiores & salubriores sunt, quam fluvii; pergit porro hic callis per multa prædia ad vallem *S. Ynes* longe amœnissimam, quæ distat ab urbe quinque leucas. Tertius callis orditur à latere Palatii, & domus Archiepiscopalis, & pergit recta ad areolam Inquisitionis, ad quam visitur *Casa Charitatis*, quæ accipit puellas pauperculas, & fœminas valetudinarias: atque inde ad areolam *S. Annæ*, ad quam jacet cœnobium monialium discalceatarum, & Hospitale & parochialis Ecclesia *S. Annæ*; In hoc Hospitali curantur indigenæ infirmi, habetque in annuo reditu triginta millia ducatorum: atque ita per alia loca, ducit ad viam regiam, quæ pertendit ad montana: de qua alibi dicemus. Quartus callis orditur ab area juxta Ecclesiam majorem, tenditque recta ad monasterium *de la Concepcion* longe maximum, & opulentam domum monialium: & porro ad Ecclesiam *S. Andreæ* & opulentum Hospitale Hispanorum; & declinando ad sinistram, quidem jungit se cum area *S. Annæ*, & via regia ad montana; ad dextram vero per alium callem ad furna in quibus lateres fiunt; qui deinde descendit ad viam Regiam quæ per planiciem ducta est: Sequendo autem callem principalem versus orientem, pervenitur ad locum ubi optimus pulvis tormentarius conficitur, distantem ab urbe quartam leucæ partem, & denique per multa prædia ad *Seneguillam*. Quintus callis secat latus meridionale areæ majoris, & per plateam institorum, qui pannos vendunt sive vestes, tendit recta ad meridiem, secus monasterium fratrum *de la Merced*, & cœnobium *Incarnationis*, quod est monialium, occupatque duas quadras; atque ita ad cœnobium novum Dominicanorum quos vocant recollectos; & desinit in viam Regiam quæ ducitur per plana; per hunc quoque descendi potest ad mare. Sextus callis orditur ab eodem latere, & post quadram institorum, in qua circiter quadraginta officinæ numerantur pretiosissimarum mercium, radit monasterium fratrum *de la Mercede*, parochiam *S. Didaci*, & Hospitale convalescentium, ad quod ex Hospitali majori Hispani traducuntur, ut ibidem hæreant donec laborem possint tolerare; pertenditque ad Magdalenam indigenarum pagum, dimidiam ab urbe leucam, & ad oram maris, quod ab hac plaga tantum tres quartas partes leucæ abest ab urbe. Septimus callis orditur à latere Areæ majoris occidentali, & complectitur primo plures institorum officinas, deinde pergit ad Ecclesiam *de Monserrate* (à qua alius callis declinat ad meridiem, qui desinit in viam quæ ducit ad *Callao*) & deinceps per hortos ad fluvium. Octavus denique callis orditur ab Area majore secundum latus Prætorii urbani, & una quadra intermedia, pertingit ad monasterium Dominicanorum, omnium longe opulentissimum; cujus muros ab arcto lambit fluvius; ad quem descenditur per hunc callem. Atque hi quidem sunt octo illi calles principales, quos ab Area majori ordiri diximus; sunt & alii, quos obiter attingemus. A monasterio *S. Francisci*, (de quo supra,) orditur callis qui pergit primo ad Collegium Iesuitarum, quos hic vocant *Theatinos*, longe opulentissimum: pone quod alter callis ducit ad *S. Martinum*, alterum eorundem collegium, in quo sunt circiter quingenti collegiales, maximam partem filii Magnatum hujus regni, qui ab ipsis instituuntur. Deinceps ad Trinitatem monialium cœnobium; ad domum orpha-

orphanorum; & tertium collegium Societatis Iesu, itidem locuples: porro ad *nuestra Señora de Guadalupe* monasterium Franciscanorum; & hinc salit via regia, quæ per plana ducit recte ad Austrum, habens mare ad dexteram; hic jacent *Surco* & *Surquillo*, duo Indigenarum pagi, unam atque alteram leucam ab urbe, secus mare, & pergit hæc via ad Pachacamam, in transitu invisens Iesuitarum prædium, ubi & sacchari cannas plantarunt, & olivetum. Est & alter callis secus Collegium Theatinorum, per aliquot quadras mercatorum, tendens ad opulentum Conventum Augustinianorum, & *S. Sebastianum* parochiam divitem. Alii duo calles secundum parochiam *S. Didaci* recta descendunt ad Callao, habentque in medio principalem parochiam *S. Marcelli*, & Monasterium Augustinianorum Recollectorum. In summa habet hæc urbs sex parochiales Ecclesias, & alias plures; quindecim cœnobia monachorum, Societatis Iesu, & monialium; quatuor Hospitalia in usum infirmorum & pauperum. Per superiorem partem urbis sive ad orientem discurrunt duæ latæ fossæ, quæ molas agunt intra civitatem: è quibus canales derivantur per omnes civitatis quadras, ita ut vix ulla sit domus quæ non habeat suum aquæductum. Omnes domus habent atrium, & porticus, & pleræque hortos, qui per istos aquæductus rigantur. Attamen ædes utplurimum tantum uno tabulato sunt substructæ, ob materiei vitium, quæ hîc pauculos annos durare dicitur, & cito à carie corrumpi; parietes fere è trabibus aut tignis asseribusque compacti, & limo, vel luto constipati; tecta constant è rudibus tignis, quæ pictis linteaminibus inducunt, satis valido adversus aërem, quum nunquam hic pluat, remedio.

Opulentissima haud dubio est civitas, utpote & Regalis Cancellariæ sedes, & Pro-Regis aula, & Archiepiscopi & reliquorum regiorum ministrorum domicilium: Eadem & Australis Americæ Emporium, atque adeo maris Meridionalis pene unicum: huc quippe omnis auri argentique gaza è vicinis Peruviæ & Chiles regionibus conducitur; huc omnes pene Europeæ merces à Panamensi oppido & aliunde subvehuntur; eadem & Novæ Hispaniæ merces accipit; ita ut quotidie maximus mercatorum numerus confluat, & officinæ institorum omnigenis mercibus ad miraculum abundent. Hinc omnis auri atque argenti gaza semel utplurimum quotannis ad Panamensem portum traducitur, quæ non raro plures aureorum myriades excedit. Tota autem urbs aperta est, nullo muro aut vallo cincta, nullis excubiis noctu aut interdiu, aut ullo præsidio firmata, tantum in ambitu plures sunt horti, qui aggere terreo concluduntur. Oppidani gentis Hispanicæ, qua mares qua fœminæ, omnis ætatis, non dicuntur excedere quinque millia: quum Nigritarum tam in urbe quam in vicino agro quadraginta millia dicantur numerari, utriusque sexus & omnium ætatum; Militum in civitate perparum est; nam præter duas turmas equitum, quarum una lanceis, altera bombardis militat, quæ stipendium à Rege accipiunt; & Pro-Regem, quum extra urbem procedit, comitantur: octo ut plurimum sunt vexilla peditum, quæ è numero honestiorum civium collecta, nulla stipendia merent; quæque singula constant centum & quinquaginta viris: & sexcenti equites utrique in armis parum exercitati. Vrbanus Magistratus constat viginti quatuor viris, ex ordine eorum qui census & ministeria Indigenarum possident, & magnis opibus pollent.

Portus Limæ. Portus civitatis Regum, appellatur *Callao*; distat ab ea circiter duas leucas; accolunt circiter sexcentæ familiæ Hispanorum, & aliquot nigritarum atque indigenarum; maximam partem nautæ, aut qui in mari quæstum faciunt: municipium extenditur in longitudinem secundum littus, habens diversos calles, quorum ii qui tendunt versus urbem; sunt breviores: est monasterium hic unum atque alterum monachorum, & domus patrum Societatis Iesu. Ædificia quæ ad oram spectant, sunt fere cellæ & penuaria, quibus vina, tabaccum, pix, funesque & alia conduntur; itemque apothecæ, quibus recipiuntur merces omnes, quæ ex Europa, Nova Hispania, aliisque orbis partibus afferuntur; quæque sine intermissione pene, ad urbem subvehuntur, carris, rhedis, atque jumentis: quorum quotidie iter hoc plenum videre est: neque ullum facile in toto orbe iter reperias, per quod eundo & redeundo, tanta gaza periclitetur. Ducitur autem totum hoc iter per hortos & prædia rustica, (quæ vocant hîc *Chacaras*,) ita ut aquarum inopia nusquam laboretur; ad aditum urbis, ubi carcer visitur Nigritarum, quem vocant *Peraluillo*, à quo deinde progredi licet, per omnes calles, qui allibuerint.

Pachacama vallis. Revertimur jam ad Planorum descriptionem: Limanam vallem excipit celeberrima vallis *Pachacama*, distans à Metropoli, ut plerisque placet, leucas quatuor: amœnitate & fœcunditate nulli secunda; in qua fuit templum illud, auro atque argento opulentissimum, è quo Ferdinandus Pizarrus supra nongenta millia ducatorum dicitur hausisse, præter ingentem gazam, quam aut milites ante abripuerant, aut Indigenarum sacerdotes ante Hispanorum adventum clam subduxerant; nam communis opinio est, barbaros immensum argenti pondus, & quantum quadringenti validi homines humeris ferre possent, studiose occultasse; quamvis hactenus nihil horum fuerit inventum, licet Hispani miseros barbaros haud semel adegerint, ut thesauros hosce revelarent: extant adhuc hodie rudera magnifici hujus ædificii, quod olim templum fuit Conditoris universi, ut scribit Garcillassus, non autem Solis, ut alii fuerunt opinati.

Chilca. *Pachacamam* excipit *Chilca* vallis, quæ licet neque unquam pluviis humectetur, aut ullo amne aut torrente rigetur, tamen Mayzio & edulibus radicibus admodum est fertilis, & fructiferis arboribus haud infœcunda: idque singulari indigenarum industria ac labore; qui altas scrobes agunt, in iisque faciunt sementem; ut autem Mayzium lætius germinet, Sardarum (piscium id genus, quod proximum mare infinita pene copia subministrat) capita pro fimo scrobibus indunt, usu & experientia edocti id fœcunditati plurimum addere. Incolæ autem ex altissimis

puteis

puteis aquam hauriunt ad potandum. Ingæ Peruviæ monarchæ hic quoque Palatium, horrea & hortos habuerunt, & magnam annonæ vim congeſtam. Diſtat decem leucas ab urbe *Lima*, ſex à *Pachacama*; habetque pagum indigenarum, qui gnaviter agris colendis dant operam.

Mala.

Chilcæ trium leucarum intervallo proxima eſt *Mala* vel *Malla* vallis, quam dividit modicus amnis, & opacæ ſylvæ pene totam obſident. Acoſta in ſuis commentariis mirabile quiddam commemorat de hac valle. In *Mala* (inquit) tredecim leucis à Civitate Regum ficus arbor viſitur, quæ ab uno quidem latere, quo Auſtrum & montanam regionem adſpicit, germinat, & fructus producit, iis menſibus quibus æſtas eſt in montanis, ab altero latere verò contra, iis menſibus qui æſtivi in planicie indicantur: miro naturæ alternantis in tam exiguo intervallo, & in una arbore indicio: quanquam alii de pluribus hoc aſſerant.

Guarco.

Quinque porro leucis à valle *Mala*, aditur *Guarco*, vel ut Garcilaſſus *Huarcu*, vallis non minus in illis partibus celebris, quam præcedentes; maxima enim & latiſſima eſt, arboribuſque plena, imprimis beneolentibus, delicatiſſimis *Guayavis* & longe pluribus *Guavis*. Solum tritici & Mayzii egregie eſt ferax, & reliquorum quæ ſeruntur admodum benigne patiens. Ingæ veteres Peruviæ Monarchæ, hic ſumtuoſiſſimam & longe munitiſſimam arcem, ingentibus quadratis ſaxis ſubſtruxerant ſuper editum collem, qui convalli imminet, cum ſuis atriis atque veſtibulis: à ſumma arce deſcendunt ad mare gradus lapidei, ita ut fluctibus marinis verberarentur; unde mirum videatur, quo pacto iſta moles primum jacta fuerit. Palatium elegantiſſimis ſculpturis, pro barbarorum captu, erat ornatum, & ingens Regum Theſaurus hic cuſtodiebatur; auget autem admirationem, quod tam vaſta ſaxa, ſine ulla calce aut cemento ita ſint coagmentata, ut juncturæ vix conſpiciantur; licet autem hæc moles ævo jam conceſſerit, tamen vel ipſa rudera, magnificentiam operis hodieque ſatis demonſtrant. Meminerunt illius plerique ſcriptores, & imprimis Garcilaſſus, qui narrat, temporibus Ingæ *Pachacutéc*, hanc vallem cum *Chilca* & *Mala*, ereptam fuiſſe Principi in illis partibus potenti, cui nomen erat *Chuquimancu*, & imperio *Cuſcenſi* adjunctam: *Guarco* autem imprimis indigenis tum fuiſſe frequentem, ita ut circiter triginta millia incolarum numeraret: & adjunctas valles ad eundem pene modum; nunc vel frequentiſſimam illarum (loquitur de ſuo ævo) vix duo millia numerare. Ingam autem ædificium hoc mirabile propter ſitum, exſtruxiſſe in victoriæ ſuæ memoriam, & tanquam trophæum erexiſſe.

Cannete municipium.

In hac valle hodie municipium ab Hiſpanis conditum, quod *Canneten*, vel etiam antiquo nomine *Guarco* appellant; viginti quinque leucis à Metropoli *Lima* verſus Auſtrum; ſeſqui autem leucam ab ipſo Oceano Meridionali; ager hujus municipii tam eſt fertilis frumenti, & quidem optimi tritici, ut panis hic coctus plurimum celebretur; & maxima optimæ farinæ copia hinc ad alias Auſtrales Americæ provincias navigiis tranſvehatur. Qui nuper hunc locum viderunt, teſtantur oppidulum incoli à trecentis Hiſpanis, pluribus Indigenis & Nigritis; ab hoc iter agi per oram maris ad diverſorium *Aſic*, & inde ad *Malam*, ubi varia prædia ruſtica viſuntur, quæ Limanos dominos agnoſcunt.

Lunaguana fluvius.

Duabus ab Arce *Guarcenſi* leucis verſus Auſtrum, deſcendit in Oceanum Auſtralem inſignis fluvius, quem, quemadmodum & adjunctam vallem, vulgo appellant *Lunaguanam*, nomine, uti Acoſta indicat, à *Guana* mutuato, quod barbarorum idiomate, maritimarum avium fimum deſignat, qualem littora hæc legentes obſervant in objectis Continenti inſulis & ſcopulis, magna copia, in tumulos & monticellos coacervatum, qui à barbaris traducitur in Continentem ad agros ſtercorandos; utiliſſimam enim & opportuniſſimam hanc agrorum ſtercorationem docuit illos experientia, adeo ut valles haſce fœcunditatem ſuam huic fimo debere, vulgo fateantur. Author meus, qui nuper has partes luſtravit, monet fluvium hunc ſatis amplum eſſe, deſcendere autem è jugo *Pariacacæ*, ſive è deſerto ad illius radices, quod vocant *Punam*, quatuor leucis à Cannete; vallem autem Lunaguanam, ad radices montium ſitam eſſe, & optimis fructibus abundare, (præſertim uvis, Granatenſibus malis atque cydoneis) qui cæteris omnino Peruanis fructibus palmam præripiant; unde & optimum vinum hic premitur: non minus tritici, Mayzii & Paparum radicum fœcundum eſſe ſolum: habitatur à pluribus indigenis, & paucis Hiſpanis.

Ad ripas autem hujus fluvii, ſupra oſtium, jacere terras incultas, ob aquarum inopiam, rupto aquæductu, cujus beneficio olim rigabantur; quæ tamen per ſe uberes ſint, & magnam tritici & aliarum frugum copiam ferre poſſent, ſi induſtria & labor incolarum accederet.

Chinca.

Sex deinde à *Lunaguana* leucis viſitur *Chinca*, magna & amœna vallis, & tam famoſa per totum Peruviæ regnum, ut Pizarrus, quum haſce provincias regio diplomate ſibi concedi impetraſſet, limites præfecturæ ſuæ, *Tembo pulla* quidem ſive *S. Iacobi* flumine ad Arctum, *Chinca* vero ad Auſtrum definiri poſtularet; licet nondum eouſque tum penetraſſet, ſola nominis fama permotus. Porro hæc vallis omnium littorariarum longe maxima eſt, arboribus opaca & imprimis fructiferis, tam domeſticis, quam ex Hiſpania, aut aliunde huc translatis: tritici adhæc perfœcunda, vitiumque quas Hiſpani intulerunt, perbenigne tolerans. Indigenarum numerum, civilium bellorum rabies & Hiſpanorum dominatus multum imminuit, ita ut jam ad ſummam paucitatem ſint redacti. Plurima rudera hic viſuntur antiquorum ædificiorum; multaque monumenta in quibus cadavera viſuntur pene integra, & juxta illa multæ divitiæ conſepultæ. Scribit Garcilaſſus, vallem hanc olim frequentem fuiſſe, & proprium habuiſſe *Curacam*, quem *Inga Capac Ypangui* domuit, & pro numine huic genti peculiari, quod vocabant *Chinca Camac*, Solem adorare docuit, condito in hac valle ſumtuoſiſſimo Solis templo, & veſtalibus illi adjunctis. Hic hodie pagus eſt indigenarum, ad quem à *Guanca Velica*

Hydrargyron deducitur, hinc navibus ad Aricam ſubvehendum. Ager eſt campeſtris, ita ut pluri-mæ pecudes hic nutriantur, & plurimum caſei fiat. Diſtat à Cannete novem leucas, ut teſtatur author meus, qui nuper vidit. Qui & hoc narrat, Indigenas Hiſpanorum adventum tantopere horruiſſe, ut ſponte ſe vivos ſepelirent, & abderent in cavernis, cum ſua ſupellectile & plurimo argento; quæ quotidie ab Hiſpanis eruantur incorrupta.

Yca.

A *Chinca* tranſitur ad *Ycam* vallem ſuperioribus parem, tum ſoli ubertate, tum incolarum frequentia; ſecat illam fluvius amœno blandus alveo, (*Piſco* vocat Herrera) verum æſtivis menſibus, & quum in montanis non pluit, tenuior, ita ut indigenæ tum aquarum inopiam patiantur: ut autem huic incommodo obviam irent, ſuperioribus ſeculis, indefeſſo labore, in agros ſuos derivaverant foſſam ſive aquæductum inde à montium radicibus, qui jam temporum injuria penitus eſt collapſus; cæterum fructiferis arboribus perfœcunda eſt vallis, & vini copia imprimis commendatur ab Acoſta. Secat mediam vallem fluvius, è quo plurimæ & grandes foſſæ derivantur, quæ vineas rigant; hic fluvius incipit intumeſcere, & inflari menſe Decembri; neque tamen par eſt toti valli rigandæ, ſed plurimi agri aquarum inopia manent inculti. Sunt in ea aliquot indigenarum pagi, uti *S. Ioannes* & *S. Martinus*; plurimi quoque barbari habitant circum oppidum: de quo jam dicam.

Valverde oppidum.

Deducta ab Hiſpanis colonia in hanc vallem, oppidum vocant *Valverde*, à valle adjuncta ejus nominis longe amœniſſima, quam ad ſex leucas in longitudinem vineis plantatam tradunt, quæ generoſiſſimum vinum maxima copia profundunt; ſunt qui in hac valle quotannis quingenta millia botyarum (menſura eſt Hiſpanica æquans arobam unam liquidi, de qua alibi diximus) vini exprimi teſtentur. Oppidum eſt pulcherrimum & locuples; numerans circiter quingentos Hiſpanos, habet Eccleſiam majorem, tria monaſteria religioſorum, & Hoſpitale. Aër hic ſerenus & imprimis ſalubris; & ſolum expers omnium animantium venenatorum. Fœminæ Peruviæ univerſæ formoſiſſimæ prædicantur. Habet portum ad mare Auſtrale ſex ab urbe leucis, quem vocant *Puerto Quemado*, ad quem vina deducuntur, ut navigiis ad alias provincias & *Limam* imprimis deducantur. Vindemia incidit in menſem Septemb. & Octobrem: muſtum primo funditur in grandia vaſa, quæ vocant *Tinajas*, deinde transfunditur in utres; utraque autem tam vaſa, quam utres, fiunt in hac valle à Nigritis dextris in hac arte. Oppidum hoc habet Vicarium (vocant *Corregidor*) cui & Lanaſca & Piſco parent: qui ab ipſo Rege Hiſpaniarum conſtituitur; eſt enim magni emolumenti hic vicariatus, & imprimis opulentus. Diſtat oppidum à Metropoli Lima, ut Herrera tradit, triginta quinque leucis, ut alii, quinquaginta: à *Piſco* duodecim. In medio autem, ut ab idoneo authore accepi, harum duodecim leucarum, jacent quamplures *Mahamares*, id eſt, prata, cum aquis in uſum jumentorum; mirabile autem, quum fluvius qui *Ycam* vallem ſecat, intumeſcit, tunc aquas horum pratorum minui atque areſcere; & contra quando fluvii alveus tenuior eſt, tunc aquas in hiſce pratis abundare. Inter arenoſa loca & aquarum indiga jacet *Villacuri*, alia vallis, quæ licet & ipſa aquarum inopia laboret, tamen abundat vineis, & optimum fert vinum. Fert quoque ficus; arborum autem ea eſt proprietas, ut medio anni ſpatio fructus ferant ad latus ſuum orientale, reliquo ad occidentale. A *Villacuri* ad *Piſco* vel *Piſcam*, numerant quatuor leucas: portus eſt ad mare Auſtrale non incelebris, (qui verſus *Puerto Quemado*, de quo ſupra, habet Inſulam *de Sangallam*, itemque alteram quam vocant *de Paxaros*;) & ſecuriſſimus; ſtant naves in anchoris mediam leucam à littore, nam quotidie ſub veſperam perflant venti ſatis impetuoſi à terra, quos hic vocant *Paracas*: oppidum juxta portum ejuſdem nominis circiter quadringentos Hiſpanos numerare dicitur; habet monaſterium Franciſcanorum extra oppidum: pluresque apothecas ad oram maris, quibus vina aliæque merces recipiuntur. Oppidum quondam nullis mœnibus fuit cinctum, verum poſtquam Angli & Batavi in Mare Auſtrale cœperunt penetrare, murum duxerunt oppidani, ſecuritati ſuæ conſulentes, circiter quindecim pedes altum. *Corregidor*, ut vocant Hiſpani, *Valverdes* ſive *Ycæ* hic conſtituit, qui ſuum teneat locum: habet & vallem adjunctam, quæ ab amniculo rigatur, & vina fert præſtantiſſima, & multo generoſiora quam ſunt *Ycenſia*. Pertingit hæc vallis ad *Humay*, (quatuor leucarum diſtantia) municipium barbarorum, per quod iter ducitur ad *Chocolococham*, de qua mox dicemus, longe aſperrimum, ut fere ſunt omnia montana, viginti ſex leucis à *Piſco*. Sed ad *Valverden* redeamus: quatuor leucis ab oppido verſus orientem, ſecus viam quæ ducit ad montana, aditur vallis *Tingez*, quæ licet neque amnem neque rivos habeat, atque ne pluviis quidem unquam humectetur, fert tamen ciceres omnium Peruvianorum longe optimos, & plurimum vini, alioſque fructus: plurimum quoque goſſypii; ita ut à frequentibus indigenis habitetur, qui hic prædiola ſua colunt: per hanc vallem tranſit via ad montana, & quidem primo ad pagum ſive municipium *Cordubam*; à quo tranſitur ad *Lucanes*, provinciam indigenis habitatam; per quam iter habent, qui cum variis mercibus à *Lima* tendunt verſus *Cuſco*.

Villacuri.

Ab eadem urbe *Valverde* pertinet iter ad *Guamangam*; ad *Chocolococham*; & *Guancabelicam*, & reflectitur ad vallem *Xauxam* & alias, nam vina *Ycana* pene ad omnes provincias montanas traducuntur.

Caſtro Virreyna oppidum.

Paulo ante diximus *Chocolococham*, quæ ab Hiſpanis vocatur *Caſtro Virreyna*, oppidum recentius, diſtare à *Piſco* leucas ſex & viginti, itinere aſperrimo, verſus ortum: idem, ut plerique tradunt, abeſt à Metropoli *Lima* ſexaginta leucas, & à *Guancabelica* quatuordecim verſus Meridiem. Celeberrimum eſt oppidum in hiſce partibus ob magnam copiam abſolutiſſimi argenti, quod eruitur è fodinis, quæ abſunt ab oppido circiter duas leucas; ſitæ autem ſunt fodinæ iſtæ in jugo aridi montis ſive punæ, jugiter nivibus tectæ, & ſupra modum frigidæ, ita ut omnes alias Peruviæ punas

Argentifodinæ.

nas

nas nimio suo frigore dicatur anteire: regio nihilo secius saluberrima est, & ab omnibus venenatis animantibus immunis, quæque indigenas nutriat imprimis proceros & robustos: fœminæ Hispanicæ hic parere detrectant, ob nimium algorem; itaque prægnantes & partui propinquæ descendunt ad plana: ob easdem causas & solum pauca alit arbores: labitur juxta oppidum exiguus amnis, qui tamen molas agit, quibus metallum tundunt franguntque: est autem vena saxea, quæ maxime commendatur colore cæruleo obscuro, aut candido subfusco: ista saxa conjiciunt in furnos, uruntque *Ycho*, (quod est graminis quoddam genus oblongum, & ductile, quo in hisce regionibus ædium tecta solent concinnare:) adusta molunt tunduntque in pulverem; quem vasis indunt, diluuntque aqua & hydrargyro; quod argentum attrahit & cogit in massam, scoreis intactis; (è quibus tamen & quæstum facere norunt nonnulli; ex iis conficientes metalli quoddam genus quod vocant *Negrillo*:) deinceps argentum vivum igne separant ab argento; quod denique fundunt in laminas, quas vocant *Barras*: eæ deinceps feruntur ad exploratores regios, qui tributo regio prius recepto, imprimunt notas quibus & argenti qualitas, & annus & numerus laminarum exprimitur. Observandum autem, fodinas hasce argenti minus fœcundas esse; quare Rex Hispaniarum hic tantum recipit decimas: attamen argentum longe absolutissimum generare, ita ut singulæ marcæ octo unciarum, æstimentur duobus millibus, trecentis & octuaginta maravedisiis: & quotannis edere circiter nongentas *Barras*, argenti decimati; præter illud quod clam subducitur, aut ab argentariis usurpatur ad omnis generis vasa. Habet hoc oppidum suum Præfectum, qui maximas divitias hic valet coacervare. In oppido sunt plurimæ officinæ institorum; & vini cellaria, quod à planis huc adducitur, & (quod mireris) ibi etiam vulgare, hic evadit generosum, & optimum: est enim saluberrima & amœnissima cœli facies, ita ut etiam boves mactatos quam diutissime conservent incorruptos, sine ullo salis adminiculo. Ab hoc oppido pertinent calles ad *Piscum* & *Chincham* atque *Ycam*: itemque ad *Guamangam* per Regiam viam montensem: præcipue autem ad *Guancabelicam*; transeunt autem inter tres lacus, altissimos & terribiles; quorum singuli pene leucam unam sunt longi; atque inde tendunt ad molendinum argenti: & rursus secus magnum lacum, & per nivales montes, & tam tremendos, ut vix universus orbis similes habeat; hi montes jungunt se cum *Pariacacca* (de qua alibi.) & mox per cœnosam paludem, ubi difficile est rectum tramitem invenire; & per invios montes, & vallem in qua plurimi guaci pascuntur, pervenitur ad *Guancavelicam*. Invenio ab aliis annotatum, inter Sangallam & Cuscense oppidum interesse vastissima illa montium juga, quæ vulgo ab Hispanis appellantur *la Sierra de Guaytara*, quæ ingens terræ spacium occupare necesse est, si Herrera recte admonuit, haud supra quatuor leucas à *Lima* abesse. Sed ad valles littorarias regrediamur.

Ycensem vallem excipiunt nobilissimæ & amœnissimæ valles, & limpidi amnes; vocant *Lanasca*, sive, ut Garcilassus, *Nanasca*, (qui hanc vallem ab *Inca Capac Yupanqui* imperio *Cuscensi* adjunctam narrat;) infinito pene quondam incolarum numero celebres, quos Hispanorum seditiones & bella civilia penitus deleverunt. In una harum vallium, quæ peculiari nomine dicebatur *Caxanulca*, Ingæ quidam habuerunt stupenda ædificia, & largam annonam in omnes usus sepositam: hodie excoluntur in hisce vallibus plurimæ sacchari cannæ ab Hispanis, ita ut interdum annuus optimi sacchari proventus ad triginta millia ducatorum ascendat; quod mirum, in tanta sacchari vilitate, alicui videri possit. Augustinus de Zarate scribit has valles distare ab urbe *Lima* quinquaginta leucas. Portum habent ad mare Australe, quem vocant *S. Nicolaum*, à quo ad principalem vallem & Villacurin leucæ numerantur octodecim. Per has, uti & cæteras, ducitur Regia via jam sæpius à nobis nominata; visunturque locis arenosis & impeditis adhuc vestigia columnarum, quæ rectam semitam demonstrabant.

Lanasca.

Atque ut hinc paulum digrediamur, ultra hanc vallem secundum viam quæ per montana ducit ad *Cusco*, habitant *Lucanes* populi, à quibus transitur ad provinciam *Parina cocham*, sive, ut Garcilassus effert, *Paribuana cocham*, (id nomen sonat paludem volucrum, quas Hispani vocant Flamencos;) grandem, fœcundam, & auri divitem.

Ab hac autem per vastas solitudines, & nivosos colles ad *Aymaraum* provinciam; inde ad *Totoram*; à *Totora* ad regionem *Cumbibilcarum*, atque ita ad *Acham* super fluvium *Apurima*, uti observat Herrera. Invenio autem apud Garcilassum, Incam ponte strato super *Apurimam*, transisse in provinciam, ut ille loquitur, *Compivillcarum* ad occidentem ab urbe *Cusco*, viginti leucas longam, & decem latam. Hinc per desertum & paludem, locaque uliginosa, sedecim leucarum itinere, promovisse ad *Alcam*; atque ita porro ad grandes provincias *Taurismam*, *Catahuaci*, *Pumatampu*, *Paribuana cocham*: Ab hac per solitudinem *Coropunæ* transisse ad provinciam *Arunni*, & porro *Collahuam*, quæ fines vallis *Arequepæ* attingit, de qua statim.

La Nascam excipit vallis *Hacari*, septuaginta leucis ab urbe *Lima*, ut Didacus Fernandez numerat: Garcilassus scribit, Ingam à *Guallaripa* (famoso monte ob copiam auri, quæ ex illo fuit eruta) per solitudinem quinque supra triginta leucas latam, descendisse in hanc vallem, grandem, fertilem, & tum indigenis valde frequentem.

Hacari.

Hacarin sequitur *Oconna*, sive, ut Garcilassus vocat, *Vvinna*; inde *Camana* & *Quilca*, valles quæ suos habent amnes, & olim fuerunt populosissimæ, nunc ob causas sæpe jam dictas pene desertæ.

Oconna. *Camana.* *Quilca.*

In *Camanam* autem vallem colonia deducta fuit *S. Michaëlis de Ribera* nomine, centum & tredecim leucis ab urbe *Lima*, versus Austrum: duas & viginti ab *Arequipa* versus Arctum, pertinet ad Episcopatum *Cuscensem*. Ager illius ficuum, vini, & frugum fœcundus.

S. Michaël.

Arequipa oppidum conditum est in valle *Quilca*: distat ab urbe *Lima* secundum Petrum de Cieça leucas centum & viginti; secundum Aug. de Zarate & Herreram in descriptione Indiarum, centum

Arequipa oppidum.

tum & triginta; à *Cusco* septuaginta aut octuaginta: (per quod iter, dum res Ingarum starent, pisces inde à mari subvehebantur, brevissimo tempore, quum per totum hoc spacium barbaris consistentibus, tantum veluti per manus traderentur, ut narrant Hispani) à mari denique Australi duodecim aut quatuordecim: agri bonitate & aëris temperie atque salubritate nulli Peruvianorum oppidorum concedens: nam & tritici perfertile est solum, & optimi vini ferax: portum habet ad *Chilæ* fluvii ostium, quod secus oppidum descendit, ita ut mercibus Europæis, & quæ è vicinis provinciis petuntur, ut plurimum abundet. Distat autem ab argentifodinis Potosianis centum & quinquaginta leucas, difficili atque impedito itinere; nihilo tamen secius olim omnis gaza per hoc oppidum deducebatur ad mare, uti hodie longe compendiosore via ad *Aricam*. Haud procul ab oppido visitur Vulcanus, de quo mira narrantur; Estque ager hujus oppidi, (ut & omnis planicies, quod jam monuimus,) valde obnoxius terræmotibus, ita ut anno 1582 oppidum horribili concussu pene concideret: Anno autem 1600 flammivomus hic mons tantum punicum & cinerum eructavit, ut pene per totam Peruviam fructus omnes corrumperet, adeo late sese hunc cinerem dispersisse memorant: In agro suburbano vineæ fuerunt ita afflictæ, ut quinquennio fructus suos negarent: murmur & horrendum boatum Limæ auditum ferunt. Quid multa? ingens calamitas tunc urbem pluribus mensibus misere oppressit, quam prolixe describit Ynca Garcilassus. Habet oppidum suum Episcopum, & Corregidorem: Denique Diœcesis illius habet ab Arcto quidem *Hacarin* vallem, ab austro vero *Tarapacam*; ad orientem in provinciis Condesuyo, ut communi nomine ab indigenis nominantur; complures pagos, quorum præcipui *Hubina*, *Chiqui-Guanita*, *Quimistaca*; & partem *Collaguarum* populorum: fuerunt autem hæ provinciæ olim indigenis frequentes, nunc Hispanorum & bellicis expeditionibus mirum in modum exhaustæ: licet Herrera scribat, in hac Diœcesi quinquaginta millia barbarorum vectigalium numerari. Haud longe ab oppido juxta viam quæ ducit *Chuquitum*, jacet vallis Moquegua, fertilis & amœna. Denique juxta viam quæ ab oppido ducit ad *Collao*, duo visuntur lacus, è quorum uno *Apurimam* amnem effluere credunt.

Quilcam vallem sequitur *Chuli*; inde *Tambopalla* atque *Ylo*; denique ditissimæ valles *Tarapacæ*, plures enim hic & opulentas argentifodinas reperiri, ferunt: Indigenæ valde pauci, qui piscibus capiendis utplurimum vacant, iisque victitant. Garcilassus has valles hoc ordine commemorat, *Vvinnam*, *Camanam*, *Caravilli*, *Pictam*, *Quellcam*; dicitque valles istas in longitudinem, à montanis ad oram maritimam, utplurimum extendi ad leucas viginti; in latitudinem vero haud amplius, quam fossis è fluviis derivatis rigari possunt; quod est pro fluviorum amplitudine nunc duas, nunc tres, plus minusve leucas; reperiri denique hic amnes, quos Indigenæ ita derivent, ut ad mare minime pertingant.

Provinciæ mediterraneæ.

A *Guancabamba* ad *Caxamalcam* sive *Cassamarcam*, leucæ numerantur quinquaginta; via autem intermedia non describitur à Petro de Cieça; neque ex prima Pizarri expeditione satis potest intelligi. Pizarrus enim cum exercitu movens ex oppido *S. Michaelis* in valle *Piura*, trajecto flumine, primo intravit provinciam Curacæ *Pavoris*, inter amœnas & herbidas valles, à quibus bidui itinere aberat *Caxa*, vel, ut Garcilassus, *Cassa*; à *Caxa* autem unius diei itinere *Guancabamba*; interjacet fluvius multis pontibus stratus, viaque regia hac ducitur. Ille autem provinciis hisce ad lævam relictis, è *Pavoris* provincia per desertum declinans ad pagum *Motux*, bidui itinere processit per frequentissimas valles, & postero die per arenosa & deserta loca pervenit ad fluvium: quo trajecto, & tridui itinere per viam regiam, quæ per plana ducitur, absoluto, deflexit ad sinistram, atque ita per montana magnis itineribus contendit ad *Caxamalcam*. Almagrus in eundem pene modum à *Caxamalca* ad oppidum *S. Michaelis* revertens, iter habuit per vallem *Xayanque*. Vt liquido pateat hos duces, maximam partem per plana Peruviæ profectos. Plures autem provinciæ montanæ intersunt inter *Guancabambam* & *Caxamalcam*, quarum situs atque conditio, ex oppidi *Yaën* & provinciarum *Chuquimayo* descriptione utcunque patuit.

Caxamalca.

Caxamalca provincia, ad quam pervenimus, longe maxima olim fuit & magni nominis, dum res Ingarum starent; nunc etiam Pizarri victoria, & Athualpæ, postremi Peruviæ Monarchæ, clade, carcere & supplicio nobilis. Ingæ etenim habuerunt hic sumtuosissimum Palatium, cum magnificentissimo Solis templo, balneis, aliisque regiis ædificiis, quorum hodie tantum rudera visuntur; provincia autem hæc Diœcesi *S. Michaëlis* fuit adjuncta. Ager supra modum fertilis, & tritici haud minus ferax quam Sicilia; pascuis abundans & armentis. Mayzii & radicum, quibus barbari pro farre utuntur, egregie tolerans, nullorumque fructuum, quos hæc Americæ pars sponte producit, indigens: uti nec variorum metallorum venæ hic desiderantur. Indigenæ placido sunt ingenio, industrii, & aulæorum, è lana ovium Peruvianarum, haud minus dextri textores, quam Belgæ. Municipium autem quod provinciæ nomen servat, ad radices montium situm est in patenti campo, qui à duobus amnibus secatur, super quos pontes strati sunt. Distat hæc provincia nonaginta leucas à *Lima*, & totidem à *Truxillo*. Qui autem à *Caxamalca* per montana, ut vocant, petunt *Limam*, iis iter est per provinciam *Guaylas*, in qua pauci degunt Hispani; plurimi autem barbari, quibus sunt ingentes pecudum greges, è quarum lana, varia pannorum genera texunt. Vicariatus est (*Corregimiento*) imprimis utilis & locuples.

Chachapoyarum Provincia.

Præter hanc provinciam *Caxamalcam*, alia via à Peruviæ Regibus strata est ad *Chachapoyarum* regionem, de qua, antequam progrediamur, pauca dicenda. Garcilassus describens nobis expeditionem *Ingæ Tupac Yupanqui*, qui *Chachas* vel *Chachapuyas* primus subjugavit; scribit illum primo ingressum provinciam cujus indigenæ vocabantur *Huacrachuci*, inde penetrasse in *Chacharum* regionem, superato prius asperrimo clivo *Pias*; & oppi-

oppidum ejusdem nominis vacuum ingressum, diu hæsisse antequam transiret *Chirmac cassam*, nivosum per asperos montes aditum; cepisse postea *Cuntur marcam*, *Cassa marquillam*, *Papa marcam*, *Roymy pampam*, *Sutam*, *Llevantu* pagos principales, præter plurimos minores. A *Llevantu* autem *Ingam* misisse copias in *Muyupampam*, eamque imperio suo adjecisse, uti & *Cassayuncam* & *Guancabambam*.

Oppidum S. Ioannis. In *Chachapoyarum* terra oppidum ab Hispanis est conditum, *S. Ioannis de la Frontera*, centum viginti leucis à Lima versus Boream: primum quidem loco aspero & inæquali superstructum, quem indigenæ appellabant *Llevanto*, postea autem ad commodiorem locum in provinciam *Guancarum* translatum: (ita Herrera, credo affinitate nominum deceptum pro *Chachis Guancas* dixisse, nam *Guancæ* incolunt *Xauxam*, uti mox dicetur) pertinent autem ad Diœcesin hujus oppidi latissimæ *Chachapoyarum*, *Huacrachucorum* & *Cassayncæ* provinciæ: in quibus haud paucæ sunt auri fodinæ; ingens armentorum & pecudum copia, è quarum lanis incolæ optimos faciunt pannos.

Amygdalæ Chachapoyanæ. In hac provincia nascitur, maximâ copiâ, Amygdalarum quoddam genus, de quibus ita Acosta; Amygdalas omnes atque adeo cæteros Americæ fructus longe superant Amygdalæ *Chachapoyarum* (nam aliud nomen ipsis nequeo imponere:) delicatissimus est fructus, omnium quos unquam in America gustaverim, & doctissimi Medici judicio omnes omnino tam Americanos quam Hispanienses fructus antecellens: sunt autem Montensibus sive Andinis paulo minores, Hispanicis autem majores, aut saltem crassiores, teneræ admodum atque molles, succi plenæ & suavissimæ: arbor quæ has fert procera est & ramosa; fructus autem aculeato cortice tectus instar castanearum, sed majore paulum & spinosiore, qui postquam aruerit, facile se pandit.

Chachapoyanæ Provinciæ qualitas. Porro hæc provincia *Chachapoyarum* fines habet ad Orientem sublimia Andium juga, ultra quæ ingens fluvius *Moyobamba*, vel, ut Garcilassus, *Muyupampa*, aliique minores ex hisce montibus orti, ad mediterranea decurrunt. Denique in hujus oppidi agro viginti millia barbarorum vectigalium dicuntur habitare, gens magis industria, & candidiore fere colore quam reliqui Americani; fœminæ autem formosæ, ita ut superioribus seculis in concubinas Peruviæ monarchis submitterentur. Vicinæ provinciæ ad Orientem sunt *Longa*, *Charasmal*, & pagi *Gomora* & *Coxon*: ad aliam plagam provinciæ *Hasallao*, *Toncho* atque *Chillao*.

Moyobamba. *Moyobambæ* indigenæ vicatim habitant, suntque ingenio obtusiore, & *Chancarum*, ut communis fert opinio, progenies. Hispani in hanc provinciam deduxerunt coloniam; municipio nomen *S. Iago de los Valles*, vel etiam à provinciæ nomine *Moyobamba*, supra centum leucas ab urbe Lima versus Aquilonem: viginti quinque ab oppido *S. Ioannis de la Frontera*; in regione ob creberrimas pluvias quidem humida, sed pascuis læta. Cæterum hæc provincia insalubrior judicatur ob amnium multitudinem, montium altitudinem, & sylvarum pene inviam densitatem.

Los Motilones. Inter utramque autem provinciam *Chachapoyam* & *Moyobambam*, interjacet altera quam Hispani vocant *los Motilones*, incolis infrequens, annonæ indiga, & multitudine intercurrentium amnium admodum impedita.

Ad *Caxamalcam* revertor, à qua ad *Xauxam* famosissimam totius Peruviæ vallem plures quam octuaginta leucæ numerantur. Ab extremis enim hujus provinciæ finibus ad *Guamachuco* vel *Huamachucu*, à nomine *Curacæ* qui illi imperabat, antequam ab Inca Capac Yupanqui subjugaretur; amplissimam vallem atque indigenis olim frequentissimam, undecim leucarum iter est. *Guamachuco.* Interjacet autem altera vallis peramœna & fertilis, cujus nomen non proditur, quæ propter montes qui illam cingunt, fervidior existimatur: intersecat illam fluvius, cujus ripæ & tritici fertiles, & vitibus, ficubus aliisque Europæis fructibus peropportunæ. Veteres Peruviæ monarchæ hic Palatium, horreaque construxerant, multaque arva in usum militaris annonæ seposuerant. Provinciæ *Guamachuco* incolæ neque lingua neque moribus quicquam differunt à *Caxamalcanis*, sed numerus illorum superioribus annis multum imminutus; cœlum magis frigidum quam calidum; Solum abunde subministrat omnia vitæ humanæ necessaria. Maxima Peruvianarum ovium copia hic quondam fuit, hodieque in montibus ingens *Guanacorum* & *Vicunnarum* vagatur multitudo. Ab hac provincia, alia via in eundem modum ab *Yngis* complanata fuit, quæ ad *Conchucorum* provinciam deflectit, & in provincia *Bombon* demum cum priori se conjungit.

Conchuci. *Conchucorum* vel *Cunchucorum* provincia abest bidui itinere à *Guamachuco*; indigenæ illius statura sunt modica, olim quidem frequentes, nunc Hispanorum expeditionibus pene exhausti. Multa hic auri atque argenti metalla esse dicuntur; & Ingæ quidem juxta viam regiam hospitia, in medio autem Provinciæ habuerunt Palatium, quæ jam ævo concesserunt.

Piscobamba. A *Conchucis* ad *Piscobambam* vel *Piscopampam*, septemdecim sunt leucæ, indigenæ hujus provinciæ sunt moribus bene compositis, & amantes Christianorum: ager illorum fertilis, omni genere frugum & fructuum abundans.

Guaraz. A *Piscobamba* ad *Guaraz*, vel *Huaraz*, sunt octo leucæ; provincia hæc est montosa, adeoque aspera, ut mirum sit quomodo hic viam regiam potuerint moliri: indigenæ duri & laborum patientes; ita ut ne à metallicis quidem abhorreant. Arcis quadratæ vestigia hic videntur, è saxis satis eleganter pro barbarorum captu exstructæ.

Pincos. A *Guaraz* transitur ad *Pincos*, *Pincu*; quam provinciam interluit fluvius; indigenæ & decora sunt facie, & moribus minime inurbanis. Garcilassus meminit & alterius provinciæ prope *Pincos*, quam vocat *Chucurpu*.

Guanco. Sequitur deinde longe maximum & sumtuosissimum Palatium post *Caxamalcam*, quod appellant *Guanco*, & Garcilassus *Huanucu*; de quo Petrus de Cieça; in *Guanucu* (inquit) erat Palatium regium, operis admirabilis, nam & saxa erant prægrandia, & concinne admodum coagmentata. Id erat caput vicinarum provinciarum usque

ad Andes; adjunctum erat Templum Solis, cum ſuis virginibus, & miniſtris; & tantæ fuit dignationis dum res Ingarum ſtabant, ut continuo hic ad triginta millia barbarorum miniſtrarent.

Leon de Guanuco, oppidum.

Hic jam cernitur colonia & oppidum Hiſpanorum, vulgo *Leon de Guanuco*, quinquaginta vel ut alii quadraginta leucis à Metropoli *Lima* verſus Aquilonem, ſecus viam regiam quæ ducit per montana. Vrbs ab aliis vocatur *Guanuco de los Cavalleros*; eſt imprimis locuples, & amœna, omnibusque rebus neceſſariis abundans tam ad vitam quam voluptatem: circiter trecentas familias Hiſpanorum numerare teſtantur, qui haud ita nuper videre, & plures barbaros atque Nigritas: habet ſuum Corregidorem, & monaſteria religioſorum, & Collegium Ieſuitarum; & caſas nobilium. In ambitu jacent plures indigenarum pagi: & haud longe ab oppido argenti fodina, quæ argentum edit minus abſolutum. Haud longe quoque ab oppido labitur fluvius *Marannon*, ut vocant, qui in montibus *Bombon* oriens, labitur per *Xauxam*, pene ad *Guamangam*, colligens in ſe omnes omnino amnes qui ex altiſſimis illis montibus deſcendunt; & reflectens ſe præterlabitur Guanucum. Ager porro urbis, quem quidam vocat Paradiſum, & ſalubri gaudet cœlo, & ſolo perquam fertili, & pecorum fœcundo; nec argenti venarum inopi. Indigenæ ſunt acri ingenio, impigro, docilique; jam tritici ſementem facere didicerunt ab Hiſpanis, Mayzio ſuo pene abdicato, quippe quod & minus nutriat, & craſſiorem & magis copioſum gignat ſanguinem, ut quidam opinantur. Vitem quoque tolerat regio, & ficus aliasque domeſticas & advenas arbores fructiferas. Armentorum & jumentorum, pecorumque jam ad miraculum dives: ſylvæ ſcatent perdicum aliarumque avium copia; montes vero & ſaltus feris, leonibus, urſis & ſimilibus. Diœceſi hujus oppidi comprehenduntur *Conchuci*, ampliſſima *Guaylarum* provincia, *Tamara*, *Bombon*, & plures aliæ: adeo ut triginta millia barbarorum vectigalium intra fines illius contineri, ſcribat Herrera. Quæ quidem provinciæ & populi olim ad Metropolim Limam pertinuerunt, ſed poſtquam Regni utilitas poſtulavit alterum hoc oppidum condi, multum licet adverſantibus Limanis, ut ſcribit Cieça, Guanuci civibus fuerunt attributæ.

Ad eandem quoque Diœceſin referuntur *Vitici* in ſummis Andium jugis, aſperrima & impeditiſſima loca incolentes, ad quos *Mango Inga*, Hiſpanorum cuſtodiam declinans, poſtquam Ingarum imperio everſo aliquot annos per ludibrium regnaſſet, profugit, & Hiſpanis ſæpe ex improviſo magnam intulit cladem; ut Hiſtoriæ Hiſpanorum teſtantur.

Bombon.

Guanucenſem provinciam excipit *Bombon*, provincia & natura munitiſſima & ſitu locorum aſpera, incolisque imprimis bellicoſis & pugnacibus frequens: editiſſimam eſſe totius Peruviæ regionem, & non minus planam, teſtatur Auguſtinus de Zarate: ideoque & frigidiſſimam & multa grandine & aſſiduis nivibus rigentem. Hic viſitur Lacus decem leucas ambitu ſuo complectens, in ſolo modice elato, & altiſſimis montibus in ambitu undiquaque ſeptus; indigenæ ripas illius accolunt vicatim, olim quidem frequentiſſimi, nunc vero numero paulum imminuto, præterquam in montanis & aſperis regionibus, ubi hodieque maxima ferociſſimorum barbarorum copia reperitur. Ob ſoli frigiditatem, Mayzii quidem penuria hic laboratur, non deſunt tamen radices, aliaque edulia humanis uſibus comparata. In ipſo lacu eminent ſcopuli, multæque perexiguæ inſulæ, quæ juncos, aliasque ferunt herbas, quibus indigenæ pecora ſua non modo alunt, ſed & ſaginant: aquis autem hujus lacus famoſum illud flumen, quod vulgo vocant *Marannon*, cujus jam ſupra meminimus, nutriri volunt, nam è lacu profluens amnis, & per *Xauxæ* vallem delatus, jam vaſtus per ſe, mox receptis aliis amnibus, *Parco*, *Bilca*, *Abancay*, *Apurima* atque *Yucay*, ad Orientem citus fertur, & pluribus fluminibus in progreſſu auctus, deſcendit in *Marannon*, ut vulgo credunt, ut autem magis veriſimile judico in *Paraguayam*. Sunt qui provinciam *Bombon*, tantum viginti quatuor leucas abeſſe volunt ab urbe Lima. Garcilaſſus vocat hanc provinciam *Pumpu*. Lacum autem jam dictum appellant nonnulli *Laguna de Chincha cocha*.

Tarama.

Bombon decem leucarum intervallo excipit provincia *Tarama*, cœlo longe melior, ideoque & Mayzii atque tritici fertilior, cæterorumque fructuum longe feracior: multa hic olim fuerunt regalia ædificia. Hujus latus claudit provincia *Attavillorum*, & ad Orientem in ipſis montibus aut paulo ultra *Chupachorum* regio, atque flumen, per quam tranſitur in regionem *Mamæ*, ultra quam ad Orientem denſiſſimæ occurrunt ſylvæ & meræ ſolitudines.

Xauxa.

A *Tarama* per regiam viam pervenitur ad *Xauxam*, totius Peruviæ celeberrimam provinciam, per quam *Xauxa* fluvius labitur, quem è lacu *Bombon*, aut ſaltem ex illius montibus oriri diximus; & qui vulgo in Peruvia appellatur *Marannon*; credunt enim longiſſimo intervallo per mediterraneas provincias dilapſum, & plurimis aliis fluminibus auctum, in mare Septentrionale exire. Patet hæc vallis quatuordecim leucas in longitudinem, quatuor aut quinque in latitudinem; olim incolis ita frequens, ut quum primum Hiſpani hac iter agerent, triginta millia barbarorum hic habitaſſe credantur: nunc vero (inquit Cieça de ævo ſuo ſcribens) vix decem ſuperſunt millia. Indigenæ uno nomine dicebantur *Guancæ*, vel, ut Garcilaſſus, *Huancæ*, licet Herrera eoſdem etiam appellet *Yaos*; verum Garcilaſſus longe aliam provinciam videtur facere, in qua *Yauyu*, ut ille ſcribit, habitarint: nam poſt *Xauxam*, atque adeo *Caxamalcam* jam perdomitas, quum Ynga jam triumphabundus repeteret *Cuſco*, ex itinere ad hanc divertiſſe provinciam, quam dicit aſperam ſitu, & bellicoſis barbaris frequentem fuiſſe. Eundem poſt *Xauxam* ſubjugatam, provinciam diviſiſſe in tres regiones, quarum prima dicta fuerit *Sauſa* ſive *Xauxa*, altera *Maricabilca* vel *Marcavilca*, tertia *Laxapalanga* vel *Lacſapallanca*: in ſingulis autem condita fuerunt regia Palatia, in priori autem, ad ipſum vallis ingreſſum, longe ſumtuoſiſſimum: cingitur hæc vallis undique à nivoſis montibus; abeſt à Metro-

Metropoli *Lima*, ut Herrera numerat, leucas triginta & sex, vel ut alii quadraginta. Atque ut hoc per digressionem moneamus, iter à *Lima* ad *Xauxam* instituitur in hunc modum:

A Lima transitur per vallem *Seneguillam* (quæ distat ab urbe quatuor leucas) ad *Chontajo del Mar*, alteram vallem copiosam novem leucis à Lima; & deinceps superato amne venitur *Sisicayum*, indigenarum municipium, decem ab urbe leucis: mox adversa fluvii ripa ascenditur ad *Chorillo*, indigenarum itidem pagum, loco edito situm, tredecim leucis ab urbe: hic jam pluere & tonare incipit. Hinc ad *Guadacheri* opulentum indigenarum municipium, qui in pluribus pagis habitant ad clivos & in convallibus, & communi nomine appellantur *Capiyungæ*. Inde per valles & montes ascenditur ad editissimum horum montium jugum, quod appellatur *Pariacacca*, duas & viginti leucas ab urbe; itinere longe difficillimo & periculosissimo; & quidem duplici, uno quod vocatur *la Escarilla*, quia gradibus quibusdam è petra excisis ascenditur cum summo discrimine ruendi in præceps, atque adeo in paludem admodum altam quæ subtus jacet; id iter exit ad *Atunxauxam*, ubi fluvius *Marannon*, ut vocant, lapideo transitur ponte. Altero (vocant *El Atajo*) quod per amnem (qui per plana delapsus in mare Australe egreditur juxta *Canneten*) ducit, qui se abscondens sub terra leucam unam, rursusque emergens, ponte ab ipsa natura strato transitur; & tendit porro callis ad rupem *Pacacacham*, ubi hic amnis de jugo se præcipitat per certam rupem in abyssum cum horrendo murmure; à *Pacacacha* per montes & solitudines tandem descenditur in vallem *Xauxam*, in hac valle sunt hodie quatuordecim indigenarum pagi; est grande & amplum *Corregimiento*, ut vocant, in quo visuntur aliquot cœnobia Franciscanorum & Dominicanorum; qui barbaros instituunt: Abundat vallis Mayzio & tritico; optima suilla; & fructibus omnis generis. Inter pagos celebratur *Guancajo*, ubi diversorium sive *Tambo*, visitur itinerantibus valde opportunum. Licet autem indigenæ hujus vallis, jam plerique Christianis Sacris sint initiati, sunt tamen inter eos non pauci, qui antiquas gentilitatis suæ superstitiones retinent; quique Dæmonem adorant, quem vocant Supay, non quod malum esse diffiteantur, sed ne ipsis male faciat.

Guadacheri. *Pariacacca.* *Tarama.* *Pacacacha.* *Xauxa.* *Guancajo.*

A *Xauxa*, ad oppidum *Victoriam* sive *Guamangam* leucæ sunt triginta. Nam viam regiam sequentibus, primum occurrunt loca edita sive montes, qui vallem illam claudunt, in quibus veterum ædificiorum rudera visuntur: & deinceps pagus *Acos*, juxta paludosum arundinetum: Indigenæ autem degunt paulum extra viam, in asperis atque incultis montibus qui ad dextram jacent.

Acos.

Ab *Acos* transitur ad Palatium *Pico*, atque ita per editam planiciem sensim descenditur ad fluvium *Xauxam*, cujus ripæ hic junguntur ponte, quem barbari vocant *Angojaco*; juxta hunc olim fuit Palatium regium & balneum aquarum calidarum, quæ è vicina scaturigine ebulliunt: ab hoc ponte transitur ad alterum, qui stratus est super alterum amnem, æstivis quidem mensibus tenuem, sed qui hybernis in immensum augetur: adversæ ripæ adsidet pagus *Picoy*: à quo rursus ascenditur ad Palatium *Parcos*, quod situm est in vertice montis, & undique incultis, atque asperis collibus cinctum, quos indigenæ habitabant. Haud procul hinc in solitudine visuntur rudera *Pucaræ* cujusdam (nam nomen hoc commune est omnibus locis à natura aut arte munitis) regii quondam Castelli, ad quod vicini barbari tributa sua comportare jubebantur. Indigenæ autem harum regionum, utplurimum domicilia sua habent in nivosis montibus, in convallibus vero faciunt sementem, quæ ab altis montibus à frigore defenduntur: plurima hic dicuntur reperiri argenti metalla.

Pico. *Parcos.*

A *Parcos* per montes & declives colles ad fluvium ejusdem nominis descenditur, qui ponte transitur super lapideas columnas strato. Hoc flumine superato, ducit via regia, primo ad *Assangaro*; deinde ad *Guamangam*: A *Parcos* autem ad *Guamangam* numerat Herrera leucas undecim; Augustinus de Zarate ad Cuscense oppidum quinquaginta.

Assangaro.

Guamanga sive *S. Iuan de la Vittoria* oppidum situm est ad altitudinem tredecim graduum ab Æquatore versus Austrum; sexaginta, vel ut alii octo supra septuaginta leucis ab oppido Lima versus Eurum, juxta regiam viam quæ per montana ducit, in patenti planicie ad radices monticulorum, qui uno & continuo ductu ad australem plagam urbi prætexuntur: ad ripam limpidissimi & potari aptissimi torrentis: ædes fere è saxis substructæ, & tegulis desuper tectæ; tria in urbe templa, diversa monachorum cœnobia, multæque confraternitates, ut vocant, tam barbarorum quam Hispanorum: nec non una Nigritarum; & Hospitale, quod cum pulcherrimis harum regionum facile certat: Habet suum Episcopum, & Corregidorem ut appellant. Cœlum hic admodum salubre, nec Solis ardore, nec vespertino rore noxium, sed alternante frigore atque calore egregie temperatum: in agro multæ visuntur Hispanorum villæ, in quibus ob pascuorum bonitatem & amniculorum intercurrentium opportunitatem, ingentes pecorum greges pascunt. Amniculorum autem maximus dicitur *Vinaque*, ad cujus ripas visuntur rudera antiquissimorum ædificiorum, quæ barbari superioribus seculis ab alia natione extructa narrant; nec vero id absimile, nam Architecturæ modus longe differt ab eo quem posteriores Peruviæ Reges sunt secuti. In vicinis flumini agris, copia colligitur optimi tritici, & quod cum Europæo certet, è quo præstantissimum panem coquunt. Æstivis mensibus nonnunquam pabuli inopiam patiuntur jumenta, præsertim quia in America nullum fœnum colligere consuevere. Andium juga, quæ ab Hispanis appellantur *Cordilera*, absunt ab hoc oppido leucas octodecim.

Guamanga oppidum.

Indigenæ hujus provinciæ, statura sunt mediocri, subfusco colore, tardo ingenio, pigri & mendaces; ad nequitiam satis industrii. Eorum numerus, qui quidem vectigales sunt, ad triginta millia dicitur ascendere. *Cocæ* magna copia colligitur in finibus hujus provinciæ, nec non mellis:

mellis: medicis quoque herbis luxuriat tellus; una autem noxia & venenosa, *Mio* vocant, quæ animalia, si attigerint, enecat. Inter animalia humano victui apta, excellunt damæ, quarum carnes comparant vitulinis: inter noxia unum, cujus urina tam gravem atque adeo pestilentem fundit odorem, ut è longinquo sentiatur, & nunquam è vestimentis elui possit. Multæ denique in hac provincia, auri, argenti, hydrargyri, æris, ferri, plumbi, sulphuris nec non magnetum fodinæ.

Mediterraneæ provinciæ. A Provincia & oppido *Guamanga* ad Cuscensem Metropolin vulgo sexaginta numerantur leucæ, ab Augustino autem de Zarate octuaginta: aspero & permolesto itinere, ob montium vastitatem & petrarum asperitatem.

Duabus à *Guamanga* leucis planicies *Chupæ* jacet; undecim vero Palatium longe maximum *Bilcas*, quod in ipso regni Peruviani meditullio situm esse, barbari jam olim judicarunt; & Hispanorum itineribus comprobatum, tantundem viæ esse à *Quitensi* oppido ad *Bilcas*, quantum à *Bilcas* ad regnum *Chile*. Palatium autem hoc totius regni longe maximum & splendidissimum fuit, hodie tantum rudera & miserum cadaver tantæ molis conspicitur. Hic jam visitur municipium indigenarum, multis pagis undiquaque cinctum, quod suum habet *Corregidorem*, ut vocant; Solum hoc totius Peruviæ editissimum judicatur. *Bilcas, Palatium.*

Vramarca. A *Bilcas* ad *Vramarcam* septem sunt leucæ, flumine intermedio, quod à superioris Palatii nomine *Bilcas* appellatur, & ponte centum & sexaginta passus longo transitur. Hoc flumen oritur in provincia *Sorarum*, perfœcunda & rebus omnibus necessariis affluente; indigenæ illius bellicosi, eademque lingua utuntur, qua *Lucanes*, eodemque modo laneis vestibus amiciuntur, possidentque ditissimas auri & argenti fodinas. *Vramarcæ* indigenæ olim dicebantur *Chancæ*, provincia autem *Andabayla* sive *Andaguayla*, in qua multa ædificia regalia fuerunt atque horrea. Maxima & latissima est provincia, armentorumque fœcunda, tritici fertilis, & in calidioribus vallibus multorum fructuum. Iam maxima indigenarum pars civilibus Hispanorum bellis pene est absumta. A *Guamanga* ad *Andaguaylam* viginti leucas numerat Herrera. Garcilassus vocat hanc provinciam *Antahuayla*, & scribit nationem *Chancam* olim plures populos comprehendisse, uti *Hancohuallu*, *Vtunsulla*, *Vramarca*, *Villca* & alios. Notandum autem illarum gentium idiomate *Marcam* significare Castellum sive locum munitum. Per hanc provinciam labitur fluvius, eorum qui in *Marannon*, ut vocant, influunt fere maximus; ad cujus ripas plurimæ cannæ sacchari nascuntur, vocatur *Vramarca* à vicino *Tambo*. *Andaguayla.*

Ab *Andaguaylas* ad *Abancay* leucas numerant novem: iter jacet ad hunc modum; primo venitur ad diversorium *Pingos*, & per editum clivum ascenditur ad *Guancavamam*, ubi optimi fiunt socci, qui in plerisque provinciis Peruviæ maximi fiunt. *Pingos.*

Hinc per viam regiam, ascendendo, descendendoque editos & asperos colles, transitur ad diversorium *Cochacaxas* sive *Cocachaca*, distans à flumine *Abancay* versus Arctum tres leucas, aut, ut aliis placet, duas, itinere perdifficili, ob asperos & declives colles, ad quorum latera tamen terræ jacent tritici & Mayzii satis uberes. *Cochacaxas.*

Flumen *Abancay* transitur lapideo ponte, super columnas lapideas barbara industria strato; haud procul à ripa visuntur rudera regalium ædificiorum. Vallis *Abancay* flumini contigua plurimas alit sacchari cannas; distatque à *Cusco* leucas viginti duas, secundum Herreram, aut viginti quatuor secundum alios: habet suum diversorium quod à fluvii nomine appellatur *Abancajo*, juxta quod altissimus mons visitur, quem argenti venis scatere opinantur, quæ tamen hactenus non fodiuntur. Secundo flumine descenditur ad vallem *Cotabambam*, iter est duodecim leucarum. *Abancay.*

Apurima fluvius. Ab *Abancay* ad *Apurima* fluvium numerant leucas octo. Itineris ratio ita se habet: Ab *Abancajo* transitur inter altos montes & profundas valles ad alterum diversorium, & pagum indigenarum: à quo deinceps descenditur ad flumen Apurima, omnium Peruvianorum longe rapidissimum; ubi duo periculosissima loca transeunda; *la Laxa* nimirum, ut vocant, & pons Apurimæ: *Laxa* ista est trames quadringentorum passuum, inter durissimas petras excisus, qui instar scalæ descenditur, gradibus ita comparatis, ut singula jumenta in iis possint consistere; ab uno latere habens petras & altissimos montes ad 4 leucas; ab altero flumen, cujus ripa itidem petra est, præcipiti clivo, quæ veluti muro, aut vallo exciso ad latus est munita, ne viatores in præceps ruant: ad adversam fluminis ripam jacent montes, & nemora & saltus invii. Veteres tamen Peruviæ Reges tramitem per asperrima hæc loca ita complanaverant, ut per illum, quatuor leucas ab *Laxa*, secundo flumine, crebro peterent secessum quendam, in profunda valle situm, juxta quem plurimum auri hodieque ferunt reperiri. Pons admirabili opere est factus, ab una enim parte sustentatur à petra, ab altera à mole lapidea; ipse autem est sublicius, centum & octuaginta passus longus, & tanto artificio annulis, clavis, catenisque ferreis ita concinnatus & connexus, ut licet nullis columnis intermedio spacio sustentetur, tamen maxima onera sustineat: fluvius enim hic altissimus est, ita ut nullæ trabes in fundum adigi possint: huic ponti restaurando præest Hispanus, cum stipendio mille ducatorum: omnes autem merces solvunt dimidium ducatum pro singulis centenis.

Supra hunc pontem, haud procul à ripa hujus fluminis, jacent plurimi pagi barbarorum, quos vocant *Alimarranes* vel *Aymaraos*; ad Arctum autem ab ejusdem ripis sita est *Vilcabamba*, ubi fodina est argenti, sed minus absoluti, è qua quotannis, plus minusve, quingentæ barræ, ut vocant, sive laminæ argenti egeruntur: In hisce partibus pauci habitant Hispani, sed multi mercatores veniunt huc cum mercibus, redeuntque, qui magnum quæstum faciunt. *Vilcabamba.*

Ab *Apurima* ad Metropolin *Cusco* statuunt Didacus Fernandes & Augustinus de Zarate duodecim leucas. Nam superato ponte, primum aditur diversorium sive *Tambo*: in jugis autem mon-

Limatambo. montium jacet *Mollopata*, & plures indigenarum pagi. Hinc transitur ad *Limatambo*, ubi plurima rudera visuntur regalium ædificiorum; distat novem leucas à *Cusco*. Hinc per *Bilcacongæ* vasta juga descenditur in vallem *Xaquixaguanam*, (quam Garcilassus vocat *Sacsahuanam*:) inter altissimos montes angusto spacio conclusam. *Xaquixaguana.* In qua veteres Peruviæ reges hortos suos & viridaria habuerunt, in quæ sæpius secedebant animum relaxandi gratia; abest ab oppido leucas quinque. Aquæ fluvioli, qui è vicinis montibus oritur, restagnant hic in cœnosam paludem, perdifficilem transitu, nisi Reges per mediam paludem ingenti molimine, viam utrimque muro communivissent ac silicibus stravissent, ultra quam colles quidam ad oppidum usque transcenduntur. Hæc vallis superioribus seculis fuit frequentissima, arvis omnibus atque agris mirabilem in modum divisis atque distinctis: Hispani hic hodie ob insignem soli ubertatem & faciunt sementem, & exercent pecuariam. Antequam autem ad Cuscensis oppidi descriptionem procedamus, de Guancabelicæ fodinis necessario nobis dicendum.

Guancabelicæ Argenti vivi fodinæ. Octo aut decem leucas à *Guamanga* versus Corum, sitæ sunt celeberrimæ fodinæ *Guancabelicæ*, quas Hispani hodie vocant *El Assiento de Oropesa*, è quibus ingens vis argenti vivi eruitur. Fuit sane id metalli genus Peruviæ indigenis penitus incognitum, minium tantum effodiebant, quod ipsi vocant *Limpi*; eoque corpora sua inficiebant, sive embixabant (ut barbarorum vocabulo utar,) uti & hodie ad singularem ornatum usurpant. In hunc finem varios cuniculos (*Socabones* vocant Hispani) intra montis viscera per ampla spatia egerunt, qui hodieque visuntur, ita intricati, ut si quis ingrediatur, difficulter admodum se possit explicare. Argenti autem vivi, quod hisce minii venis continetur, nulla ratio habita fuit, ne quidem ab Hispanis, usque ad annum 1566 & 1567, quibus res hæc primum in Peruvia innotuit, ut Acosta testatur, hac occasione: Henricus Garsias Lusitanus à barbaro quodam dono acceperat massam *Limpi*, quam quum versaret, & rerum metallicarum scientia, qua pollebat, idem metallum esse judicaret, è quo in Hispania & minium (quod barbare *Vermiljura* vocatur,) & hydrargyrum eruitur: ad ipsas fodinas proficiscitur, & periculo facto, ita se rem habere ut suspicabatur, invenit. Metallis *Palcarum*, in finibus oppidi *Guamanæ*, ad hunc modum detectis, magno numero accurrerunt Hispani, ut hydrargyrum elicerent ad Novam Hispaniam transportandum, ubi argenti vena hoc metallo perpurgatur: quæ res & multos opibus auxit, & locum ædificiis & accolis frequentissimum fecit. Inter fodinas autem excellit, quæ Amadei Cabreræ, vel etiam Sanctorum nomen servat, durissima rupes, & infinitis hydrargyri venis per totam molem discurrentibus tumens, octuaginta quidem ulnas Hispanicas in longitudinem, quadraginta in latitudinem occupans, & quaqua patet, octuaginta cubitos in profundum suffossa, ita ut trecenti metallici hic simul operi possint vacare. Hanc Amadeus Cabrera à servo suo *Mavincopa* primum detectam, à Pro-Rege Peruviæ, Advocato Fisci nonnihil licet reluctante, habendam atque possidendam accepit: quam ducentis & quinquaginta millibus ducatorum venditam, facti pœnitens (nam duplum valere judicabatur ab omnibus rei metallicæ gnaris) redhiberi sibi postulavit, atque evicit: quum autem, Francisco Toletano Peruviæ Pro-Rege, Franciscus Fernandez de Velasco, in Nova Hispania hydrargyri usum in argento purgando edoctus, idem in Potosia feliciter tentasset, anno demum 1571 magnum argenti vivi pondus ad Potosianas fodinas subvehi cœpit; cujus ope non tantum metallum recens effossum majori compendio eliquatum, sed & vetera recrementa, quæ Hispani appellant *des montes*, perpurgata sunt, major enim copia argenti, hujus metalli ope extrahitur, quam aliàs flamma educeret. E fodinis denique *Guancavelicæ*, decies centena millia pondo hydrargyri quotannis hauriuntur, & terrestri itinere deducuntur Limam, dein, maritimo Aricam, & inde rursus Potosiam: unde utplurimum Ærario Regis accedunt quadringenta millia ducatorum, præter alia emolumenta.

Fons mirabilis. Haud procul à *Guancavelica*, visitur fons, cujus aquæ calidissimæ sunt, & simulac profluunt, lapidescunt: hoc lapide plurimum utuntur ad ædificia, est enim mollior, facileque cæditur, haud secus quam lignum, & licet levis sit, ævi tamen haud minus patiens: nec homo, nec ullum animal has aquas haurit sine noxa, nam etiam intra viscera statim convertitur in lapides.

Qui haud ita nuper viderunt *Guancavelicam*, testantur oppidum esse imprimis opulentum, habitarique à duobus millibus Hispanorum, & longe pluribus barbaris qui in metallis occupantur. Hydrargyrum autem ab hoc loco deduci, ovium Peruvianarum ope ad portum Maris Australis, qui appellatur *Chincha*, atque inde navibus *Aricam*, & ita porro *Potosiam*. Distat oppidum sexaginta leucas à *Lima*.

Chocolococha. Porro quatuordecim leucas à *Guancabelica* aditur oppidum *Castro Virreyna*, barbarorum lingua *Chocolococha*. Ab ea variæ semitæ pertinent ad *Ycam*, *Piscamque* quæ ad mare Australe jacent.

Cusco Peruviæ olim Metropolis. Cusco, olim Regni Peruviani metropolis & *Yngarum* domicilium, nobilissima civitas, sita est ad decimum tertium gradum & semissem altitudinis Australis; ad septuagesimum autem octavum longitudinis à Meridiano Toletano, ut Herrera numerat, ad occidentem productæ; centum & viginti, vel, ut alii, quadraginta leucis ab oppido Lima versus ortum: in duro atque aspero solo, & undique montibus incincto. Prima illius ædificia structa fuerunt in clivis montis *Sacsahuaman*, qui jacet inter ortum & Arctum à civitate, in cujus fastigio sive vertice Yngæ moliti sunt mirabilem illam Arcem, de qua post. Civitas autem divisa est in duas partes, *Hanam Cusco*, id est, superiorem, & *Hurin Cusco*, id est, inferiorem, per semitam *Antisuyo* quæ ducit ad orientaliores provincias, ita ut illa pars ad septentriones vergeret, hæc ad Meridiem. Principalis regio Civitatis appellabatur *Collcampata*, in qua *Mancocapac* palatium suum exstruxerat: altera huic ad ortum vicina *Cantutpata*: & tertia *Pumacurcu*; quam excipit quarta & maxima *Tococachi*;

cocachi; deinceps versus meridiem *Munaycenca*, & ad eandem plagam *Rimacpampa*, in cujus medio area erat in qua præcones Regis mandata proclamabant; & demum *Pumapchupan*. Mille autem aut circiter passus ab hac regione, urbis suburbium erat *Cayaucachi*; & magis ad occidentem alterum *Chaquillchaca*, per quam salit semita *Cuntisuyo*. Ad arctum habuit *Pichu* & *Quillipatan*, utramque extra civitatem. Et paulo ulterius *Carmencam*, per hanc egreditur semita *Chinchasuyo*: declinando autem ad ortum occurrit regio *Huacapuncu*, per quam ingreditur torrens qui secat principalem aream civitatis, & juxta illam trames latus & longus, qui sesquileucam extra civitatem se conjungit cum via regia *Collasuyo*. A *Sacsahuaman* itidem descendit tenuis rivus; secundum quem semita S. Augustini urbem permeat ab Arcto ad Austrum, usque ad *Rimacpampam*. Tres præterea aut quatuor calles dividunt amplissimum illud spatium inter semitam illam & rivulum; ubi olim solebant habitare omnes è regia prosapia, secundum suas *Ayllus*, ut vocabant, id est, gradus, quum totam regiam familiam appellarent *Capac-Ayllu*. Porro secundum semitam S. Augustini situs est conventus S. Claræ: item domus Episcopi; & imprimis Ecclesia Cathedralis quæ exit in Aream principalem. Forum principale dicebatur *Haucaypata*, patens in longitudinem inter arctum & austrum passus quadringentos: & in latitudinem inter ortum & occasum centum quinquaginta. Atque hæc quidem ædificia & loca ab eo torrente pertinent ad ortum; ad occidentem primo jacet area *Cussipata*, quam hodie vocant *de Nuestra Señora de las Mercedes*; & ita porro alia ædificia. Diximus supra, *Yngas* munitissimam arcem molitos fuisse in vertice montis *Sacsuhuaman*, cujus licet hodie bona pars collapsa sit, satis tamen apparet stupendum opus fuisse; nam murus illius congestus est è tam ingentibus saxis, ut vix cogitatione quisquam assequi possit, quo modo barbari omnium ferramentorum indigi, tanta saxa potuerint excidere; aut sine jumentorum, carrorum aut similium machinarum ope, sex aut decem & nonnumquam plures leucas deducere, & quidem trans flumina satis vasta, aut denique saxa mole & forma inter se minime congruentia, tamen ita inter se sine ulla calce aut cemento aptare. Nam quum Arx hæc structa sit in vertice montis qui civitati imminet ab Arcto, & ab hac parte ad perpendiculum præruptus est, hic tantum murum eduxerunt è grandibus saxis magna industria connexis, & politis, ducentas aut circiter orgyias longum; diversa autem parte, ubi mons leni clivo ascendit, tres muros struxerunt, æqualibus intervallis, qui semilunari forma cum priore muro conjunguntur; extimus autem factus erat è grandioribus saxis, & ita porro, quorum singula ita reliquerunt uti nata erant, nisi quod concava, aliis convexis implerent, & quatuor veluti digitis consererent: in medio uniuscujusque horum murorum porta erat, quam uno ingenti saxo concludere poterant; primam & extimam portam vocabant *Tiupuncu* (*Puncu* sonat portam, *Tiu* arenam) quia mons ea parte arenosus est: secundam *Acahuana Puncu* ab Architecti nomine. Tertiam *Viracocha Puncu* ab Idoli sui aut Principis nomine: inter singulos muros intervallum erat viginti quinque aut triginta pedum, terra aut arena aggestum, usque ad fastigium, singuli autem habebant loricam sive antemurale ulnam unam altum. Intra muros area erat, & in illa tres turres sive castella, in triangulo disposita; quorum medium & principale vocabant *Moyoc Marca*, id est, castellum rotundum, à forma; in quo fons erat limpidus, è longinquo sub terra huc deductus: in hoc castello regis erat domicilium, parietibus auro atque argento obductis, variisque animalium formis ad tapeti modum variegatis: secundum *Paucar marca*, & tertium *Sacllac marca*; utrumque quadratum: in quibus plurima erant conclavia in usum præsidiariorum. Ab uno autem castello ad alterum ibatur per cavernas subterraneas, in quibus & plurimæ erant portæ & varii flexus atque reflexus atque labyrinthi. Quid multa; opus tam stupendum erat, ut magis à dæmoniis quam hominibus factum crederetur. Hispani mirabilem hanc structuram mirum in modum deformarunt, plurimis saxis ad ædificia intra civitatem traductis, ita ut hodie tantum muri qui ambiebant supersint, quorum saxa adeo sunt grandia, ut ea amoliri minime potuerint. Sed de hisce antiquitatibus Peruvianorum hactenus.

Plateæ hujus civitatis longæ, sed angustæ; ædes lapideæ & è vivis saxis magnæ molis industrie concinnatæ: multa hic erant ædificia regia; & imprimis Templum Soli dedicatum, longe sumtuosissimum, quod vocabant *Curiacanchen*; auro atque argento locupletissimum, cujus fundamentis hodie inædificatum cernitur monasterium *S. Dominici* longe famosissimum: nec ullum in tota hac Americæ parte oppidum inventum, quod aliquam urbis formam haberet præter hoc: cæterum omnium oppidorum Peruviæ longe opulentissimum fuisse, haud mirum debet videri, quum omnis auri atque argenti gaza ex diversis & longe dissitis provinciis ad hanc regiam sedem deduceretur: multæ hodieque caveæ & subterraneæ cellæ visuntur, in quibus immensum auri atque argenti pondus à multis annis depositum Hispani repererunt. Quatuor sunt hodie in urbe templa, quatuorque monasteria ordinum mendicantium, collegiumque Societatis: & Hospitalia aliquot, inter quæ unum Indigenarum imprimis opulentum, de quo mira narrat Garcilassus. Aër licet hic frigidior sit, tamen longe saluberrimus: annonæ atque omnium rerum quæ ad vitam humanam necessariæ sunt, summa abundantia: Hispani autem qui hoc oppidum incolunt, possident plures barbaros vectigales (*Encomiendas* vocant ipsi) quam usquam alibi in tota Peruvia. Suburbanus ager & valles vicinæ, non modo herbarum & florum amœna varietate spectabiles, sed & fructiferarum arborum tam domesticarum quam peregrinarum copia delectabiles. Super rivum qui oppidum dividit, aliquot molæ constructæ in usum oppidanorum: in medio denique urbis fons scaturit, cujus aquæ in optimum & candidissimum salem coagulantur, è quo alibi

alibi maximus quæstus fieri posset; hic ob copiam vilior est. Quatuor denique ab urbe leucis Lapicidinæ sunt, è quibus oppidani sibi lapides petunt ad structuras. Accepi à quodam qui haud ita nuper viderat, habitare in hac urbe circiter tria millia Hispanorum, & decem millia barbarorum: regi autem à Corregidore, ut vocant, magni imprimis nominis: & Episcopatum habere, olim quidem longe opulentissimum, sed qui hodie, postquam *Guamangensis* & *Arequipensis*, Episcopatus, sunt instituti, tantum quotannis percipiat viginti millia ducatorum. Continet prætererea in sua Diœcesi octo aut decem *Corregimientos*, ut vocant, quæ sunt præfecturæ admodum quæstuosæ, ita ut inter eas sit, quæ triennio valeat centum millia ducatorum; conferuntur autem omnes à Pro-Rege.

Toyma vallis. Ad oppidi hujus districtum pertinet vallis *Toyma*, pluresque aliæ, in quibus *Coca* illa tantopere barbaris dilecta, infinitâ carpitur copiâ: plura hic indicia venarum auri, argenti, hydrargyri: indigenarum centum mille, qui Hispanis tributum & operam pendunt, ut Herrera scriptum reliquit.

Yucay vallis. Vallis *Yucay* abest ab urbe quatuor leucas, ut scribit Garcilassus, versus aquilonem; inter arduos montes veluti conclusa, & ab eisdem adversus omnes aëris injurias tam insigniter munita, ut temperatissima & saluberrima merito æstimetur: & Cuscenses proceres sæpe deliberaverint oppidanos ad hanc vallem traducere: plurimi in illa horti & viridaria; Ingæ hic olim secessum suum habuerunt, plurimaque ædificia imprimis magnifica, quorum vestigia hodieque apparent, præsertim in *Tambo*, tres infra hanc vallem leucas, inter duos editos montes, ad ripam torrentis, qui è montibus descendit. Licet autem vallis ipsa tam egregie sit temperata, tamen cacumina montium quibus cingitur, multa candent nive, omnibus fere anni mensibus. Ingæ in eadem valle arcem habuere à natura ita munitam, ut à paucis contra ingentem multitudinem defendi posset: erat enim edito scopulo superstructa, & durissimis petris in ambitu veluti vallo cincta, & à summo clivo ad imas radices, pluribus ejusmodi petrarum ordinibus per intervalla circumdata, è quibus leonum aliarumque ferarum effigies excisæ erant, diversa arma ungulis tenentium: singuli autem petrarum ordines areas includebant ad sementem faciendam comparatas; parietes denique Palatii ab una parte bitumine quodam cementati erant, è quo aureus pulvis emicabat. Habet hæc vallis ad ortum quidem editissima montium juga, quæ pars sive ramentum Andium creduntur; de quibus plures torrentes descendunt; ad occasum autem montes editos quidem, sed leniter declives, ad quorum radices labitur amnis *Yucay* placido alveo. Hispani hodieque maximi faciunt hanc vallem, & summa industria excolunt illius agros, in quibus plurimas sacchari cannas jam conseverunt: Creduntque Cuscenses male cum oppidanis actum, qui non aliquid terrarum in hac possident: denique ægros suos huc solent traducere, ut facilius & citius convalescant.

Versus occasum & mare Australe habet hæc civitas *Cumbibilcas*, quæ est provincia, ut scribit Garcilassus, viginti leucas longa, & supra decem lata: *Vbinas, Aymeraes*, aliosque populos, quorum aliqui superioribus seculis strenui fuere bellatores, & pecoris divites; quod ob pascuorum bonitatem hic admodum proficiebat: in fluviis quoque, qui *Aymeraum* provinciam secant, multa auri ramenta olim inventa. In *Pomatambo* autem & vicinis pagis, elegantissima texuntur aulæa ob lanæ tenuitatem, & tincturarum, quæ ibidem repeririuntur exquisitam varietatem juxta ac bonitatem.

Ad ortum & versus Andes habet vallem *Vilcabambam*; ubi in regione montosa atque aspera, Hispani condiderunt oppidum *S. Francisci de la Vittoria*, inter ipsa Andium juga, viginti pene leucis ab urbe *Cusco*: quæ præfectum accipit à Peruviæ Pro-Rege: Episcopum autem agnoscit Cuscensem. Tredecim autem leucis ab urbe directe versus ortum labitur amnis *Paucar tampu*, ut vocant Garcilassus. *S. Franciscus de la Vittoria.*

Ad Eurum, & quidem quadraginta leucas ab urbe Cusco, habet *Caravayam*, sive, ut Garcilassus vocat, *Callavayam*, vallem, inter asperimos montes sitam, in quo reperiuntur famosissimæ fodinæ auri longe absolutissimi, (viginti quatuor aut viginti trium & semis caratiorum, ut loquuntur metallici,) quod magis interdum ramentis eruitur: narrat Garcilassus anno 1556 hic saxum erutum, ex eorum genere, quæ metalli venis annascuntur, mole capitis humani, colore pulmonis, atque adeo forma non multum abludens, multis poris & foraminibus pervium, quibus auri ramenta inerant acuminata, quorum quædam extabant, alia intus concludebantur: judicabant metallici futurum fuisse ut totum saxum in aurum converteretur, nisi ante tempus fuisset exemtum è terræ venis. Hispani juxta has fodinas condiderunt oppidum seu municipium *S. Ioannis del Oro*. Quod Herrera scribit, octuaginta leucas distare ab urbe *Cusco*, haud dubio falsus, nam Garcilassus, & qui nuper viderat, constanter ab urbe ad vallem *Caravayam* designant tantum quadraginta. *Caravaya vallis.*

Quia ultra vasta Andium juga complurs, provincias jacere fama erat, (quarum quædam jam ab Hispanis habitantur) argenti divites & imprimis amœnas; diversa itinera quæsiverunt & aperuerunt Hispani, quibus in easdem penetrarent: Quatuor autem enumerat Herrera, quæ omnes inter *Opotari* & *Cochabambam*, spatio septuaginta leucarum, inter Arctum & Austrum, comprehenduntur. Eorum primum vocant *Opotari*, tredecim ab Æquatore gradibus versus Austrum, per Andium juga, quæ peculiari nomine appellant *Tono*, 30 leucis, vel, ut scribit Garcilassus, viginti & sex ab urbe Cusco: iter autem instituitur ad hunc modum: ab oppido Cusco ad vallem *Paqual* leucas decem: à *Paqual* ad Andium radices, quinque; ad summum *Toni* Iugum, & ab eo ad flumen *Opotari*, tres, ubi quondam pagus indigenarum fuit, valde frequens: deinceps per densa nemora, editissimos montes & præcipites petras, difficillimo atque impeditissimo itinere proceditur ad provinciam *Abyscam*, in qua plures calidiores & commeatu abundantes valles reperiun- *Tono.* *Paqual.* *Abisca.*

periuntur, quæ à solitudine pene invia claudun-tur. Scribit Garcilassus, *Yncam Yupanqui* primum tentasse per Andes pervadere in provincias trans-montanas; de quarum divitiis multa acceperat; præsertim de una quam barbari vocabant *Musu*, Hispani hodie *Moxos*; persuasisse autem sibi fa-cillime ad eas perveniri posse secundo flumine *Amarumayu*, quod ad ortum à *Cusco* è compluri-bus fluviis in unum alveum colligitur, & fluere creditur versus Oceanum Septemtrionalem; no-men accepit ab angue, quem vocant *Amaru*; *Mayu* enim ipsis sonat amnem. In hunc finem plures rates parasse è materie arboris, quam Hi-spani vocant *Higuera* (non quod sit ficus, sed quod lignum illius sit levissimum:) quibus secun-do flumine *Amarumaya*, dimiserit plures duces è regia prosapia; qui non sine variis conflictibus, cum indigenis, qui dicebantur *Chunchu*, (à quo-rum nomine & flumen sæpe appellatur) iisque subjugatis pervenerint ad provinciam *Musu*, du-centas, ut opinantur, leucas à *Cusco*; ibique con-sederint, & indigenis permisti, hodieque habitent.

Moxos.

Secundum iter agitur per *Caravayæ* fines, se-cundum *Sandiam* & oppidum S. Ioannis del Oro, triginta circiter leucis à priori versus Austrum: per quod Hispani sæpius jam ab anno 1538 co-nati sunt penetrare in provincias ditissimas, qua-rum obscura fama ad ipsos pervenerat. Eo enim anno, Petrus Anzurez, quum per *Caravayam* in *Zamæ* provinciam non sine summa molestia pe-netrasset, asperrima juga, niveos saltus & me-ram solitudinem offendit; iis tamen superatis *Tacanam* provinciam intravit, & summo cum la-bore atque discrimine pervenit ad flumen *Omo-palcarum*, quod in Moxis oriri creditur ad radices Andium qua orientem spectant; & in Oceanum Septentrionalem descendere. Hinc per *Cheriobo-narum* fines profectus, ratibus in adversam flu-minis ripam trajecit, illius accolis, quos *Mar-quires* vocant, acriter, sed incassum repugnan-tibus: verum quum hic nihil præter solitudines & loca inviis silvis horrida offendisset, adverso flumine ascendere visum, ut ita per *Moxos* & *Co-chabambam* in *Chuquiabo* penetrarent: sed post lon-gos errores, pluribus, partim morbis, partim inedia absumtis, ad *Tacamæ* provinciam, & deni-que *Ayaviren*, provinciæ *Collao* pagum redierunt.

Omopalcæ. *Marquires.* *Cheriobonæ.*

Tertium iter tendit per *Camatam*, octodecim aut viginti leucis à Sandia magis versus Austrum.

Camata.

Quartum denique per *Chochabambam* (de qua postea) septemdecim ab Æquatore gradibus versus Austrum, & tribus supra viginti leucis à *Camata*. Hanc Hispani vulgo vocant *la Entrada de los Moxos*, quia per hoc iter primum aditus ad has gentes fuit apertus.

Narrat Garcilassus anno 1564 Didacum Alema-num, oppidi *de la Paz* civem, cum Curaca quo-dam & duodecim Hispanis iter suscepisse ad *Mo-xos*, quos persuasus fuerat ab hoc Curaca, multo auro abundare: profectum per *Chochabambam*, & postquam octo & viginti dies per montes & sal-tus ægre esset eluctatus, in conspectu primi pagi provinciæ, quam quærebat, pervenisse; atque inconsulto cum tam paucis in barbaros noctu impetum fecisse; à quibus captus fuerit, pleris-que suorum cæsis, adeo ut tantum unus mestisus Franciscus Morenus incolumis domum rediret. Ab hoc plures fuisse permotos ut eandem expe-ditionem susciperent, & inter primos Gomesium de Tordoya, impetrata prius venia à Pro-Rege Comite de Nieva, & mox suspensa, quia militum seditio, qui plures se illi conjunxerant, metue-batur. Anno dein 1566 eadem venia concessa, à Pro-Rege Licentiato de Castro, Gaspari de So-telo; qui plures delectos milites coëgit, & so-cietatem iniit cum *Ynca Tupac amaru*, qui secesse-rat in *Vilcabambam*: propositum erat ipsis ratibus descendere flumen *Vilcabambam*; sed & huic ve-nia abrogata, & denuo concessa Ioanni Alvarez Maldonato. Qui supra ducentos & quinquaginta milites coëgit, & supra centum equos, quos ma-gnis ratibus impositos flumen *Amarumayo* deduxit. Tordoya, qui rem familiarem graviter apparatu suo afflixerat, sibi injuriam factam questus, cum sexaginta quos ægre adunaverat, invito licet Pro-Rege, expeditionem aggreditur, facto iti-nere per *Camatam*; & per asperos montes & pa-ludes eluctatus, pervenit ad ripas *Amarumayo*; co-gnoscensque æmulum suum nondum advenisse, hic illum statuit operiri. Maldonatus interim se-cundo flumine descendens, incidit in Tordoyam; & sine mora acre prælium inter ipsos fuit com-missum; pugnatum fortiter ab utraque parte tribus diebus; ita ut plerique ab utraque parte caderent; & reliqui inutiles bello fierent. *Chun-chi*, in quorum provincia hæc gerebantur, hac occasione utendum rati, faciunt impetum in re-liquos, cæduntque omnes, atque inter eos ipsum Tordoyam: tres omnino superstites ab ipsis capti, Maldonatus, & frater Didacus Martinus Lusitanus, & Simon Lopez summa in bombardis concin-nandis industria: quos tamen post duos annos in *Caravayam* reduxerunt.

CHARCAS.

Tertius Peruviani regni Conventus Iuridi-cus, vulgo dicitur *de los Charcas*, vel etiam *de la Plata*, à nomine principalis harum provinciarum urbis: dividitur autem à *Limæ* Con-ventu, secus oram quidem Oceani Australis, flu-mine *Tambopalla*, (de quo paulo ante) in mediter-raneis autem extremis & septentrionalioribus *Col-lao* provinciæ terminis. Patet in longitudinem à dictis finibus, ad *Copiapo* vallem, ubi *Chilense* regnum orditur, (27 ab Æquatore gradibus) secundum rectam lineam trecentas leucas; (nam si orarum ductum, aut viarum devia sequaris, supra qua-dringentas reperies:) in latitudinem autem, or-tum atque occasum inter, ab Oceano Australi, ad fluminis argentei provincias, indefinitum leu-carum numerum. Complectitur enim Conven-tus Iuridicus plurimas & vastas provincias extra Peruviam proprie dictam, *Sanctam Crucem de las Sierras*, *Tucumanam*, *Iurias* atque *Diagutas* popu-los, de quibus hic parce, alibi plenius agemus: *Charcarum* autem provincia, de qua nobis potissi-mum propositum hic agere, longe angustiori-bus continetur terminis, neque ultra centum quinquaginta leucas patet in longitudinem, ab extremis Limani Conventus finibus, ad Potosia-narum argentifodinarum terminum australem.

Limites.

Pleræ-

Pleræque autem hujus Conventus provinciæ magis frigidæ sunt quam calidæ: & æstatis atque hyemis vicissitudines hic fere diversæ sunt ab Europæis.

Soli qualitates.

Solum maxima sui parte minus fœcundum, & tritici atque aliarum frugum maligne admodum patiens; sed pascuis lætum, maxime in latissimis *Collao* provinciis, & ad oras *Titicacæ* lacus, qui magnam *Collao* partem occupat: & pecori imprimis bonum, quod hic & numerosum est admodum, & tenuissimam gestat lanam. Licet autem regio hæc frigidior sit utplurimum; non tamen desunt & calidissimæ fertilissimæque valles, altis montibus incinctæ: Magna autem hujus Conventus Iuridici pars scatet, ad miraculum, argenti & aliorum metallorum venis, uti ad singulas provincias commodius dicetur.

Reperiuntur passim in hisce provinciis apiculæ quædam in specubus subterraneis mellificantes; mel autem eorum acidiusculum est, & fusci coloris, quemadmodum & favi (quos barbari suo idiomate vocant *Liciguanas*,) qui & aridiores sunt, & magis similes stramentis, quam Europæis favis.

Ex *Charcis* (inquit Monardes) advehuntur quædam radices, iridis radicibus valdè similes, sed minores, & ficulnei folii odore. Hispani qui Indias habitant, vocant *Contrayerva*, quasi dicas Alexipharmacum, quoniam earum pulvis ex albo vino sumtus, adversus omne venenum, cujuscunque tandem sit generis, præsentissimum est remedium, (uno sublimato excepto, quod sola lactis potione extinguitur) vomitione illud rejicere faciens, aut evacuans per sudores. Ventris etiam pellit animalia.

Parent hæ provinciæ Peruviæ Pro-Regi, uti & cæteræ: Sunt tamen in is duæ præfecturæ, quæ per Legatos administrantur, Charchensis & Tucumana: & duo Episcopatus.

Hispanorum oppida.

Denique in Charcensi præfectura proprie dicta, (nam de Tucumana alibi dicetur) hæc oppida incoluntur ab Hispanis; Metropolis *la Plata; Nuestra Señora de la Paz; Oropesa* & *Potosia*: & aliquot municipia, *Chaqui, Porco, Arica, Arequipa, Misque, Tarixa, Tomina, Lagunillæ, Sicafica*, &c. Quæ uti commodius à nobis describantur, regiam viam repetemus, eamque sequemur uti à *Cieça* monstratur, singularumque provinciarum & oppidorum rationem habebimus suis locis, uti & ante fecimus.

Via Regia ab oppido Cusco ad urbem de Paz.

A metropoli *Cuscensi* ad urbem *de la Paz* numerantur paulo plures aut pauciores quam octuaginta leucæ: iterque instituitur ad hunc modum:

Mohina.

A *Cusco* ducit via regia (quæ ab indigenis dicitur *Collasuyo*,) primo ad angustias *Mohinæ*, relicto ad lævam Palatio regio *Quispichancæ*. hæc via ingentibus saxis strata est, per vastam Mohinæ paludem etiam muro utrimque coërcita: Mohinæ quondam splendida fuerunt ædificia, quorum hodie tantum rudera visuntur; è quibus Pizarrus magnum auri atque argenti pondus rapuit, quum has provincias subjugaret. Garcilassus vocat *Muynam*, & ante memorat Salinas, leucam ab urbe, prœlio inter Almagrum & Pizarrum notatas.

Vrcos.

Sex porro à *Cusco* leucis occurrit *Vrcos*, antiquus pagus, & quondam regio palatio, quod in vertice montis extructum erat, nobilis.

Quiquixana.

Ab *Vrcos* ad *Quiquixanam* (sive, ut Garcilassus vocat, *Quequesanom*) sunt tres leucæ, itinere aspero atque montoso: pene mediam secat fluvius *Yucay* ponte stratus, distat à Cusco, ut volunt, novem leucas. *Cavinæ* populi incolunt hanc regionem, monticolæ, quique lapideas struunt ædes.

Cavinæ.

Cavinas excipiunt *Canches*, industria natio, & placido ingenio minimeque doloso, adhæc laborum patientissima, quos superioribus annis in metallis exantlavit; pecudum denique Peruvianarum locuples. Ager ipsorum tritici & Mayzii fertilis, perdicibus aliisque volucribus abundans: amnes supra modum piscosi.

Canches.

Canæ.

Chances sequuntur *Canæ*, alia natio, & à superiore diversa, quorum pagi sunt *Hatuncana, Chiquana, Horuro, Cacha* & plures alii: in Cacha autem Reges magnificum habuere Palatium. In utraque provincia tam Cauchium quam Canarum, nonnihil frigetur, licet omnis generis frugibus & pecoribus affluant. *Hatuncana*, secundum Herreram, deflectit nonnihil à regia via, & distat ab *Ayabire* tantum duas leucas.

Ayavire.

A *Chiquana* ad *Ayabiren* iter est quindecim leucarum, per plures Canarum pagos. *Ayavire* pagus olim, uti & hodie, multis splendidis ædificiis nobilis, præsertim monumentis defunctorum, quæ reliqua ædificia numero longe superant: sed incolæ illius, per Hispanorum bella civilia, pene funditus deleti: præterlabitur pagum amniculus cujus nomen non produnt. Credo hunc locum esse, quem Hispanis dicunt *las Sepulturas*, ubi totius Peruviæ antiquissima visuntur monumenta, & saxa ingentis molis, & tam eleganter polita, ut monstro simile videatur, barbaros sine ferreis aut chalybeis instrumentis, eadem ita potuisse polire, quod tamen attritu perfecisse satis constat.

Collæ.

Ab *Ayavire* incipiunt *Collæ*, qui maximam & frequentissimam regionem possident totius Peruviæ, ab hoc loco usque ad *Caracallo*: habent autem fines ad ortum quidem vasta Andium juga, ab occasu autem montes nivales: qui duo montium ordines ab oppido Cusco utrimque paulatim se deducunt, & relinquunt in medio latissimam planitiem, quam vulgo vocant *El Collao*.

Parinacocha.

Porro inter *Ayaviren* & mare Pacificum seu plana Peruviæ, interjacet ingens solitudo, quam vocabant *Parinacocham*, triginta & duas leucas occupans, ut tradit Herrera: Garcilassus scribit *Cocha* Peruvianis significare mare, aut paludem, lacumve; *Parihuana* esse volucres illas quas Hispani vocant Flamencos: barbaros autem id nomen dedisse provinciæ grandi, fertili & amœnæ, atque auri diviti: alii contra scribunt, frigidam esse regionem, & nivosis montibus passim obsitam, vallibus item paludosis & tristi uligine pene inviam: per quam tamen, atque per Lucanes populos semita aperta fuerit ad Nascam vallem & Mare Australe. Ab extremis hujus provinciæ finibus ad fodinas *Guallaripæ*, sive, ut Garcilassus vocat, *Huallaripæ*, sedecim sunt leucæ: à *Guallaripa* ad *Chuquingam* quatuor: est autem *Chuquinga* locus natura munitissimus, & pene inaccessus, quippe ad quem ducat trames angustissimus, & unius tantum hominis capax, trium leucarum spacio; clau-

Guallaripa.

Chuquinga.

claudunt ab uno latere altissimi montes, ab altero fluminis *Abancay* præruptæ ripæ; quo fit ut valde sit præceps. Garcilassus describens expeditionem *Incæ Maytæ Capac* ad provincias *Contesuyo* subjugandas, narrat illum è *Chumpivillka*, ut vocat, profectum, primo obvium habuisse cœnosam paludem, per quam necesse fuerit iter silicibus sternere, (quod hodieque manet, summa inter barbaros veneratione, quia ipsum *Yncam* unà laborasse fama est, atque ita ingressum in provinciam *Alcam*, per angustias imprimis difficiles; atque in alias provincias *Taurismam*, *Cotahuacin*, *Pumatampu*, *Parihuana cocham*: è qua per desertum *Coropunæ* venit in provinciam *Aruni*, & ita porro in *Collahuam*, quæ jungit fines cum valle *Arequipa*. Idem describens alteram expeditionem in easdem partes, narrat *Auqui Titu* cum copiis transiisse per pontem *Huaca chacam* in provincias *Cotapampam*, *Cotaneram* & *Huamanpalpam*; quarum duæ priores habitabantur à *Quechuis*. Inde transiisse flumen *Abancay*, sive,ut ille vocat, *Amancay*, (cujus unum brachium descendat juxta *Chuquimcam*, duobus præliis Hispanorum nobilem;) & ingressum solitudines *Hualla ripæ*, aurifodinis quondam celebris, & triginta quinque leucarum itinere penetrasse in vallem *Hacari*. Atque hæc per digressionem dicta sunto, (nam hæ provinciæ ad Limanum pertinent conventum) regrediamur ad viam regiam, & iter institutum.

Coropuna.

Provincia Collao.

Tota regio *Collao* plana est, & crebris amnibus intersecta, pascuis imprimis læta, unde hic plures sunt pecudum greges, quam in aliis Peruviæ provinciis; gramen æstate haud secus quam in Hispania arescit. Hyems illorum ab Octobri durat in Aprilem; magis hic alget, quam in ulla Peruviæ regione, si nivosos montes excipias. Hujus causam comminiscuntur hanc, quod planicies hæc editissima sit instar montium; vento paulò vehementius flante, iter hic permolestum, sed sudo atque sereno cœlo longe jucundissimum, ob amœnissimam camporum faciem. Cœli autem frigiditate fit, ut neque Mayzii neque aliarum frugum satis fertile sit solum, nec arboribus fœcundum. Annona ipsorum principalis, sunt Papæ radices, quas ad solem siccatas in penuariis recondunt, & vocant *Chunno*. Hispani harum radicum commercio, rem familiarem supra modum augent; maxima enim copia ducunt illas ad fodinas Potosianas: hisce succedaneam habent alteram, quam vocant *Ocam*; nec *Quinua*, de qua alibi diximus, destituuntur. Tritico autem & Mayzio utuntur advectitio; quamquam sunt qui utrumque etiam pluribus *Collao* regionibus nasci testentur. In eadem regione reperiuntur certa animalia, quæ vocant *Biscachos*, quorum caro similis est Europæis cuniculis; caudas habent oblongas instar sciuri. Itemque certæ aves mole sturnorum, plumis alaudæ, sed sub ventre viridibus, longo rostro atque cauda, vocant *Pito*; solet autem rostro suo petras excavare ut in iis niduletur: Sunt qui naturali industria certam herbam ad hoc opus adhibere narrent, quam propterea Hispani vocant *Ierva del Pito*; cui miras tribuunt vires, ad ferrum & durissima quæque perforanda. *Collæ*, (id barbarorum est gentile nomen,) ingenio sunt satis prompto, & mediocri industria: nam & ante Hispanorum adventum Solis Lunæque cursus distinguere noverant, & annorum mensiumque rationes & numerum inire: Annum *Mari*, diem *Auro*, Lunam *Alespaquexe* appellantes.

Pucara.

Ab *Ayavire* secundum Regiæ viæ ductum ad *Pucaram* leucæ numerantur quatuor: *Pucara*, ut alibi jam notavimus, ipsis sonat locum munitum; hodie hic tantum magnorum ædificiorum ruinæ, lapideaque visuntur hominum simulacra: rarissimi incolæ, quum locus superiori seculo frequentissimus fuerit. Hic memorabili prœlio victus fuit Franciscus Hernandez de Giron, de quo in Historiis Hispanorum.

Hatuncolla.

A *Pucara* ad *Hatuncollam* leucæ colliguntur quindecim. Interjacent minores aliquot pagi, *Nicasio*, *Sullaca*, alii: *Hatuncolla* caput gentis, nam *Hatun* Peruvianorum idiomate sonat magnum; nunc tantum umbra illius, quod quondam fuit. Notandum autem ab *Ayavire*, aut à *Chuncara*, ut scribit Garcilassus, viam regiam Collasuyo se dispescere in duas semitas, *Vmasuyo* & *Orcosuyo*, quæ *Lacum Titicacam* mediam complectuntur; quarum illa jacet ad ortum illius, hæc ad occasum. Illa tendit ad pagos *Horuro*, *Asillo*, *Assangaro*, aliosque quamplures,& pecore divites,& annona abundantes. Haud procul ab hisce in montana regione oritur fluvius *Caravayæ*, è quo magnam copiam absolutissimi auri, & olim haustam fuisse ferunt, & quotidie hauriri;sed provincia illa valetudine incolarum infamis habetur. Qui à Potosia veniunt, postquam *Ayaviren* attigerint, iter flectunt ad dexteram, ut *Caravayam* adeant.

Denique in provincia *Collao* (inquit Monardes) locus est prorsus nudus, in quo nulla arbor, nulla planta nascitur, quoniam terra bituminosa est, ex qua Indi liquorem eliciunt, ad plurimos morbos curandos utilem, hac ratione: Scindunt terram in cespites, quos loco Soli exposito, supra perticas aut crassiores arundines disponunt,& vasa ad excipiendum liquorem apta subjiciunt: nam Solis ardoribus liquescit hoc bitumen, aut succus terræ inclusus, remanentibus cespitibus siccis & sine pingui aliquo humore, ad focum struendum aptis, quia eo loco & ligna & alia struendo igni idonea desunt; is tamen ignis noxius est, ob densam fumi nigredinem, & tetrum quem exhalat odorem: nihilominus alterius materiæ penuria his cespitibus utuntur.

Callao Lacus.

In medio *Callao* situs est *Lacus*, omnium Americanorum, quorum quidem certa notitia ad nos pervenit, longe maximus atque latissimus, ad cujus ripas plerique harum provinciarum pagi assident; & in majoribus insulis, quæ quamplurimæ in hoc sparguntur, sementem faciunt indigenæ, & pretiosiora quæque recondunt in iisdem. In juncetis autem atque arundinetis quamplurimæ nidulantur omnis generis volucres, præsertim palustres, interque eas grandes admodum anseres. Ambit octuaginta aut plures leucas, tantæ quibusdam in locis altitudinis, ut septuaginta aut octuaginta orgyias capiat; & ventis agitatus, ingentes fluctus & æquoreis pares tollat; ita ut fretum quoddam videatur, licet circiter sexaginta leucas absit à Mari Australi; descendunt in illum ab altis utrimque montibus plures amnes, & in-

& infiniti pene rivuli. Dicitur vulgo *Titicaca*, Gomaræ autem *Tiquicaca*, quæ vox sonat insulam plumbi, ut *Tiqui* plumbum, quod in insulis hujus lacus volunt reperiri. Caput illius abest à Metropoli *Cusco* leucas quadraginta. Acosta describit illum diligenter, quem audire operæpretium fuerit.

In hunc Lacum (inquit) supra decem descendunt justæ magnitudinis flumina, unum autem tantum habet emissarium, haud valde latum, verum supra modum altum, per quem aqua tam perniciter decurrit, ut pontem hic moliri lapideum, aut sublicium plane sit impossibile; ne ratibus quidem aut cymbis trajici posse affirmant: verumtamen barbari mira industria pontem stramineum funibus utrique ripæ firmiter alligatum superstruxerunt, qui & levitate sua facile sustentatur, & vinculorum tenacitate, nullo discrimine ab hominibus atque jumentis transitur. Triginta & quinque leucas patet in longitudinem Lacus, in latitudinem, qua maxime se pandit, quindecim; multæ in eo visuntur Insulæ, & cultæ olim & habitatæ, nunc vero vastæ & vacuæ: Iuncorum quædam species in illo nascitur, quam accolæ vocant *Totoram*; hisce ad quamplurima utuntur, nam & in cibis usurpant barbari; iisdem & porcos saginant, aluntque jumenta: integunt iisdem tuguria sua, consuunt ex illis lintres, instruunt focum, denique *Vri* adhibent pene ad omnia quæ vita humana flagitat. *Vri* (inquam) brutale hominum genus, & vix quicquam humani præter formam sortiti, qui olim junceta Lacus incolebant, & super juncos, ratium in modum connexos, per Lacum fluitabant, & à fluctibus, nunc in hanc, nunc in illam impellebantur partem. Aqua hujus Lacus (inquit idem) neque penitus amara, aut salsa est instar maris, turbida tamen & crassa, & potari prorsus inidonea. Duas species piscium nutrit, quorum primam vocant indigenæ *Suchos*, qui majores sunt, & saporis neutiquam ingrati, sed phlegmatici atque insalubres: alteræ ab Hispanis *Bogæ*, multo salubriores, licet minores, & pluribus ossibus præditi. Scribit Garcilassus ab his multum diversa; *Suchos* admodum pingues esse, ita ut non alia pinguedine ad friandos opus sit; Bogas, minutos esse, mala forma & pejore sapore. Nutrit præterea palustres aves pene infinitas, anseres, anates & similes. Quum accolæ hospitibus suis, qui secundum utramque Lacus ripam iter agunt, gratificari volunt, plurimas rates, quas vocant *Balsas*, contrahunt in unum, iisque anseres & anates in ambitu veluti indagine cingunt, donec easdem manu capiant. Postquam autem emissarium, pene quinquaginta leucarum iter, descenderit, alterum sed minorem facit Lacum, quem vocant *Pariam* vel *de Aulagis*; multæ hic quoque visuntur insulæ, nullum autem emissarium, ita ut multis persuasum sit, hunc Lacum per occultos terræ meatus, in Australem Oceanum sese exonerare, idque eo potissimum argumento, quod fluvius quidam, haud procul hinc in mare exeat, cujus fontes ignorantur. Ager qui Lacum majorem ambit, pecore abundat, maxime autem suibus, ob Totoræ copiam, qua pecus hoc mirum in modum delectatur atque pinguescit.

Reliquæ provinciæ Collao. Ab Hatuncolla ducit via Regia per *Paucarcollam*, & reliquos Collarum pagos ad Provinciam *Chiquito*, vel, ut Garcilassus vocat, *Chucuytu*; quæ frequentissima est omnium harum regionum & amœnissima: pagi qui hic visuntur sunt sequentes: primo *Xuli* sive *Zule*, locus frequentissimus, adeo ut author, quem jam crebro citavi, affirmet, ibidem habitare triginta millia barbarorum; & patres Societatis hic tres habere scholas, & immensis opibus affluere. Dein *Chilane*, *Acos*; tum *Pomata*, itidem frequens & opulentus pagus: *Cepita* denique juxta emissarium Lacus, à quo & nomen meruit. Ingæ hic quondam suos habuerunt publicanos, qui portorium exigebant ab iis qui stramineum pontem transibant. Incolæ abundant pecore, præsertim hisce regionibus domestico; in plerisque pagis jam templa sunt condita; indigenæque, præsertim nobiliores, avide amplectuntur religionem Christianam.

Xuli. *Pomata.*

Chiquito. *Chiquito*, oppidum Hispanorum, distat à Metropoli Charcarum *la Plata* supra centum leucas versus Corum; ad ripam Lacus Titicacæ: tenet Præfectum, qui quidem habetur primæ dignationis, & ab ipso Hispaniarum Rege constitutus; est enim præfectura imprimis quæstuosa; nam quum stipendium annuum sit decem millium, emolumenta illius ad quadraginta millia ducatorum putantur ascendere: Episcopum Charcensem agnoscit urbs.

Quaqui. Haud procul à *Cepita* jacet *Quaqui* pagus, ubi Reges Peruviæ olim habuere Palatium; Hispani autem Templum & Scholam, in qua barbarorum juventus principiis religionis Christianæ imbuitur.

Tiaguanaco. *Tiaguanaco*, sive, ut Garcilassus scribit, *Tiahuanaco*, jacet trans dictum emissarium, mediocris quidem pagus, sed stupendis ædificiorum molibus visendus: præter quas hic cernitur quidam collis, valido muro cinctus, supra quem duæ statuæ humanæ sunt collocatæ, è saxo tam eleganter celatæ, ut à peritissimis statuariis merito videantur efficiæ, præterea gigantea mole, & vestibus oblongis, & velamentis capitum peregrinis, atque à consuetudine vulgari Peruvianorum multum diversis; juxta has statuas videntur vestigia antiquissimi ædificii, cujus hodie tantum parietes supersunt, è prægrandibus saxis compositi, pluraque antiquitatis monumenta; ut jure antiquissimum totius Peruviæ municipium possit videri: à quibus populis sit conditum, in tanta antiquitatis ignorantia, deprehendi non potest.

Viacham. A *Tiaguanaco* ad *Viacham*, sive, ut Garcilassus vocat, *Huaycu*, pagum secundum viam regiam sunt leucæ septem. Prætereuntur autem ad sinistram *Cacayavire*, *Caquingera* (Garcilasso, ut opinor, *Cauquicura*) *Mallama*, & plures alii pagi. Haud longe hinc jacet planicies *Guarinæ* vel *Huarinæ* (ut scribit Garcilassus;) prœlio Hispanorum inter se memorabilis. Qui oppidum *de la Paz* petunt, hic paululum divertunt à Regia via ad Pagum *Laxam*, qui unius tantum diei itinere distat ab oppido illo.

Guarina.

La Paz, oppidum. Oppidum *Nuestra Señora de la Paz*, quod & *Pueblo Nuevo* dicitur ab Hispanis, atque etiam *Chuquiabo* à provinciæ gentili nomine, situm est in

in medio *Collao*; à *Cusco* centum,ut Herrera,aut ut Cieça tradit, circiter octuaginta leucas : ab oppido *de la Plata* octuaginta aut nonaginta; à Lima ducentas & viginti; à *Potosia* octuaginta; ab *Oropesa* in valle *Cochabamba* quinquaginta. Occupat modicam vallem inter editos montes, & aquarum scaturigine, & lignorum copia imprimis laudatam; aliqua hic arva, in quibus Mayzii sementem faciunt; & plures fructiferæ arbores: reliqua annona ex calidioribus vallibus & vicinis provinciis subvectatur: labitur præter oppidum amniculus limpidus, & potari pulcherrimus. Provinciam *Chuquiabo* ab Aurifodinis nomen accepisse opinatur Herrera; & *Chuquiabo* barbarorum lingua sonare auri hæreditatem: sed repugnat Garcilassus, & interpretatur lanceam principalem. Cœlum hic frigidius, & solum satis aridum: pluit hic à Decembri ad Martium; ab Aprili autem ad Augustum friget & gelat interdum, ita ut herbæ atque arbores arescant: September, October, November maxime sudi & temperati; his mensibus germinant hic arbores, uti in Hispania, Martio. Venti hic haudquaquam graves, & cœlum fere sudum, aërque temperatus & salubris; præterquam frigidissimis mensibus, tum enim catharris & hypochondriorum doloribus hic laboratur. Oppidum ipsum ad radicem montis conditum, ut à ventorum injuria magis tutum esset; in profundam vallem, & quæ vix dimidiam leucam ambit, despiciens. Plures habet fontes; pascuaque longe optima: alit ager vites & ficus, aliasque fructiferas arbores: mense Ianuario incipiunt omnes fructus maturescere; uvæ autem à medio Aprili ad exitum Maij.

Indigenæ hujus provinciæ mediocris sunt industriæ, pusillanimes, & ut facillime quid addiscunt, ita cito ejusdem obliviscuntur: utuntur jam vestibus, coluntque Christiana Sacra. Andes distant ab ipsorum finibus leucas decem. Præstantissima hic dicuntur esse auri metalla, & salinæ etiam, quæ copiam salis vicinis provinciis magno compendio subministrant.

Vallis *Caracato*, quæ ad provinciam hanc pertinet, longe optimas fert uvas, & harum regionum primas.

Anno 1581 (inquit Acosta) mirabile quid accidit in hac provincia; bona quippe pars pagi *Angoango*, cujus incolæ habentur insignes præstigiatores, ex improviso à vicino monte fuit obruta, ita ut multi mortales suffocarentur; terra autem decidua in modum aquæ effusæ, spatio unius & dimidiæ leucæ ita procurrit, ut exiguum lacum totum oppleret, totaque via qua incesserat, spargeretur.

Superius jam viam regiam sequuti usque ad *Viacham*, paululum ab illa divertimus, ut oppidum *la Paz* in transitu salutaremus; nunc viam repetimus.

Hayo-Hayum. A *Viacha* transitur ad *Hayo-Hayum*, ubi *Yngæ* quondam Palatium habuerunt imprimis magnificum.

Siquisica. A *Hayo-Hayo* ad *Siquisicam*, olim tantum pagum, nunc municipium satis frequens, postquam hic argenti venæ fuerunt inventæ satis opulentæ, uti accepi ab iis qui superioribus annis hic fuerunt; distat à Potosia sex & sexaginta leucas.

Caracollo. A *Siquisica* ad *Caracollum* undecim numerant leucas, pagus est in patenti planicie situs, haud longe ab amplissima provincia *Paria*. Garcilassus describens quo pacto *Ynca Loque Ypanqui* has regiones *Collao* imperio suo adjunxerit, narrat illum ex *Pucara* profectum, primo adiisse *Paucarcollam* & *Hatuncollam*; atque inde *Chicuyto*; cujus præcipui pagi tum fuerint *Hillavi*, *Chulli*, *Pumata*, *Cipita*, alii. A quibus deflectens ad Occidentem, adiit atque subjugavit provinciam *Hurin capam*: subjungit deinceps *Incam Mayta Capac*, venisse ad emissarium *Titicacæ*, & illo superato, primo imperio *Yncarum* adjunxisse *Tiahuanacu*, atque inde movisse in provinciam *Hatun pacassam*, eaque subjugata, venisse *Cacyaviren*; atque hic ipsi ultro se subjecerunt tres grandes provinciæ, pecoris divites, & frequentes gente bellicosa; nimirum *Coquicura*, *Mallama* & *Huarina*. Deinceps misisse duces suarum copiarum ab *Hatuncolla* versus Occidentem; qui ægre superata solitudine *Hatunpuna*, quæ hic patet in latitudinem circiter triginta leucas, penetrarunt in provinciam *Cuchunam*, eoque deduxerunt duas colonias *Cuchunam* & *Moquehuam*, quæ distant à se invicem quinque leucas. Postillà idem Rex movens è *Pucara Omasuyo*, (quæ est diversa ab illa cujus ante meminimus) profectus est versus ortum, subjugavitque provinciam *Llaricassam*, & mox *Sancavan*, quæ provinciæ amplissimæ erant: patebant enim in longitudinem quinquaginta leucas, in latitudinem partim triginta, partim viginti. Inde transiit in *Pacassam*, cujus pars jam ante fuerat domita, rediitque ad viam Regiam quæ dicitur *Omasuyo*, juxta pagum qui hodieque dicitur *Huaychu* sive *Viacha*. Et post acre certamen cum incolis ad ripas fluvii *Huaychu*, adjunxit imperio suo pagos omnes ab *Huaychu* ad *Callamarcam*, qui occupant triginta leucas versus Meridiem. Inde promovit quatuor & viginti leucas ad *Caracollo*, & subjugavit pagos omnes ad dextram & lævam à via Regia usque ad lacum *Pariæ*.

Paria, Provincia. *Paria*, uti diximus, amplissima est provincia, habens oppidulum ejusdem nominis, distans à *Potosia* sexaginta aut circiter leucas, ad quam oppidani plurimos caseos venum ducunt. Cæteri hujus provinciæ pagi jacent ad ripam emissarii magni Lacus *Titicacæ*, aut paulum ab illo discreti, uti *Coponata* & alii. Ultra *Pariam* quoque varii incoluntur pagi, *Pocoara*, *Macha*, *Caracara*, atque *Moromoro*. Sub Andibus autem plures populi degunt in diversis provinciis, de quibus nihil singulare accepimus.

La Plata urbs. Metropolis hujus Conventus Iuridici *la Plata*, distat ab Æquatore versus Austrum gradus novendecim secundum Herreram, (in quo tamen & falli, & sui immemorem esse suspicor, siquidem ipse alio loco cum Acosta, hanc ad eandem altitudinem collocat cum *Potosia*) & duos supra septuaginta gradus à Meridiano Toletano versus Occidentem. In distantia ab urbe *Cusco* variant authores; Didacus Fernandez numerat centum octuaginta leucas; Herrera centum & quinque supra septuaginta; Augustinus de Zarate centum & quinquaginta. Provincia barbarorum lingua dicebatur *Chuquisaca*, (quod nomen etiam urbi non raro tribuunt scriptores Hispani:)

ni:) Ager frugum fertilis, tritici atque hordei ferax, vitiumque & aliorum fructuum patiens. De cœli qualitatibus diversa tradit Herrera, hic enim temperiem aëris egregie laudat, Cieçam haud dubio authorem secutus, alibi autem contra (forte Augustino de Zarate credens) supra modum frigidum dicit, idque contra climatis naturam: in quo haud dubio fallitur, nam Acosta, & diligens & idoneus Author, inter admiranda hujus regionis recenset, quum *la Plata* & *Potosia*, ad eandem Poli altitudinem sint constitutæ, & non supra octodecim leucarum intervallum discretæ; quod tamen ager Potosianus supra modum frigidus, aridus atque infœcundus sit, Platæ vero contra calidior, temperatus, fœcundus & amœnissimus, quippe qui & fructus Hispanienses benigne ferat. Porro in hoc oppido celebratur Conventus Iuridicus totius provinciæ *Charcarum*, unde & incolis valde frequens est: hic & Cathedralis Ecclesia, & aliquot monasteria Dominicanorum, Franciscanorum & aliorum ordinum visuntur. (Episcopi reditus annui dicuntur esse octuaginta millia ducatorum.) Limites hujus Diœceseos longe lateque patent, variis rigantur amnibus: antiqui indigenæ dicebantur *Charcæ* & *Carangues*, bellicosæ gentes atque feroces. Peruviæ Monarchæ superioribus seculis hic multa mancipia occuparunt in metallis eruendis & eliquandis, imprimis è monte *Parco* sive *Porco*; è quo ingentem illam argenti copiam, quam Hispani in Peruviæ thesauris repererunt, egestam satis liquet: metalla hujus montis à Pizarro denuo sunt tentata, antiquis cuniculis egestis & repurgatis; nec dubium est quotannis ducenta millia ducatorum egerere potuisse, si, ut cœperat, pertendissent. Plurima præterea hic sunt metalla, atque adeo totam hanc regionem ditissimas argenti venas abscondere, constans est fama, unde & urbi nomen inditum. In agro denique hujus oppidi, si Herreram audiamus, degunt in variis prædiis & villis, quas vocant *Chacaras*, Hispani supra octingentos: & in Diœcesi supra sexaginta millia barbarorum vectigalium; qui in viginti novem portiones, *Repartimientos* vocant Hispani, sunt divisi: ita ut hujus oppidi atque agri incolæ divitiis atque omnium rerum opulentiâ cæteros Peruviæ incolas præcellant.

Cœli Solique qualitates.

Ad hanc Diœcesin præter pagos jam ante enumeratos, pertinent *Totora*. *Tapacri* provincia (ut scribit Garcilassus) fertilissima, & indigenis frequens, & pecoris dives, patens in longitudinem viginti leucas, in latitudinem plusquam duodecim. Notandum autem inter hanc provinciam & *Collao* interjacere vastam solitudinem, & circiter triginta leucas latam, in qua plurimæ reperiuntur scaturigines admodum ferventes; distat *Tapacri* octo leucas à *Cochabamba*. *Sipsipe* de qua nihil accepi. *Cochabamba* vallis imprimis fertilis, & tritici atque Mayzii ferax, pascuisque abundans: in qua oppidulum à Pro-Rege Francisco Toletano conditum *Oropesæ* nomine, viginti leucis ab oppido *la Plata*, cujus incolæ agris colendis & pecuariæ gnaviter incumbentes, magnum faciunt quæstum: accepi ab iis qui hac iter habuerunt, distare à *Potosia* secus viam quæ ducit ad *Cusco*, leucas duas supra triginta: fruges autem suas & pecora potissimum ducere *Potosiam*.

Tapacri.

Cochabamba.

Oropesa.

Scribit Garcilassus, in valle *Cochapampa*, ut ille effert, ob insignem ubertatem ab Hispanis anno 1565, conditum fuisse oppidum *S. Petri de Cardenna*, quod an idem sit cum *Oropesa*, ambigo.

Præterea *los Carangues*; *Chayanta*, de qua Garcilassus scribit, à *Cochabamba* transiri in hanc provinciam per desertum longe sterilissimum, triginta pene leucarum, in quo nihil visitur præter petras & præcipitia, & tribulis quo aculeos ferunt oblongos instar digiti humani, & ita validos atque acutos, ut acuum & acicularum usum suppleant; sunt autem toti Americæ familiares: provinciam autem *Chayantam* patere in longitudinem leucas viginti, in latitudinem fere totidem.

Chaqui provincia, proprie *Charcarum*, in qua Hispani hodie oppidulum incolunt ejusdem nominis, quatuor leucis à *Potosia*; cœlum hic frigidius, sed ager pascuis lætus; unde oppidani hic potissimum pecuariæ dant operam.

Chaqui.

Los Chicas populi, qui plures pagos incolunt.

Augustinus de Zarate addit his *Poconam*, quadraginta leucis à *la Plata*; & octuaginta à *Paria*. Alii quoque prope *Chicarum* regionem vallem *Moxotoro*, in qua plurima sunt viridaria, & fructuum omnis generis, vini & sacchari copia.

Moxtoro.

Inter oppidum *de la Plata* & *Potosiam* labuntur duo fluvii; quorum unus distat ab urbe circiter duas leucas, *Chacomayo* vocant Indigenæ, qui ponte sublicio jungitur, & plures agit molas. Alter *Pilcomayo* distat à *Potosia* duodecim leucas, à *Plata* sex, cujus ripæ lapideo ponte junguntur, quia pluviis mensibus intumescit, ut vado non possit transiri.

Chacomayo.

In hac regione nulli sunt lupi, sed alia ferocia animalia, quæ Hispani quidem vocant tigres, barbari autem *Ottorongos*, similia sunt leonibus pardis, mole vitulorum, quæ pecudes, atque adeo armenta atque jumenta dilaniant, nec abstinent ab hominibus, si obvios habeant. Nec desunt leones, sed neutiquam tam feroces quam Africani, ita ut à canibus facile superentur.

Circiter triginta leucis à *Chuquisaca* versus ortum, jacent tria oppidula, præsidia contra *Cheriguanas*, *Tomina*, *la Lagunilla*, & *Tarixa*; quæ plurimum tritici, Mayzii, fructuum variorum, sacchari & similium ferunt; quæ universa ad hanc urbem, aut *Potosiam* subvehunt.

Præterea circiter quinque & viginti milliaria à *la Plata*, jacet oppidulum *Misque*, à quo multa vina ad *Potosiam* subvectantur: intermedio itinere labitur fluvius quem Hispani vocant *de Condorillo*, octo quidem leucas à *la Plata*, septemdecim autem à *Misque*; ager hujus oppiduli & tritici fertilis, & vitium tolerans.

Misque.

Imperialis (ut Hispani vulgo loquuntur) civitas *Potosia*, sita est ad altitudinem unius & viginti graduum & quadraginta scrupulorum ab Æquatore versus Austrum, ut testatur Acosta, quem ut accuratum scriptorem in hoc lubenter sequimur, licet alii hanc magis ad æquatorem retra-

Potosia Civitas.

retrahant. Octodecim leucas ab oppido *la Plata*: octo à *Lacu Pariæ* sive *de Aulagis*, denique sexaginta supra centum à *Cusco*, itinere satis expedito, & per provincias incolis frequentes: octuaginta autem circiter ab *Arica* ad mare Australe; denique à *Buenos Ayres* ad flumen Argenteum oppidum, ut plerique tradunt, trecentas & quinquaginta & plures, ut suo loco dicetur. Cives Hispanos numerat circiter sex aut quatuor mille; & longe plures advenas: ingens enim hic est concursus mercatorum, atque etiam otiosorum hominum, qui tantum aleæ & voluptatibus dant operam. In suburbiis ac vicinis agris degunt utplurimum triginta aut plura millia barbarorum, qui in metallis occupantur, & etiam è valde longinquis provinciis adveniunt, ut Hispanis hanc servitutem serviant. Regitur à suis magistratibus; quorum caput est Præfectus, Hispanis *Corregidor*, quem Rex Hispaniarum mittit ad triennium, cujus annuum stipendium alii scribunt esse tria millia ducatorum quotannis, alii decem millium; nam emolumenta immensa sunt. Cœnobia monachorum hic plura sunt & opulentissima, nec deest collegium Societat's, & monialium conventus. Licet autem ager sit frigidissimus & valde sterilis, quippe qui nullas fruges ferat, præter avenam, quæ tamen raro maturescit, sed fere secatur instar fœni, ut jumentis serviat: tamen hic omnium rerum summa est copia, nihilque deest non modo ad necessitatem, sed & ad voluptatem.

Potosi mons & argenti fodinæ.

Famosissimum autem montem describit Acosta ad hunc modum: Celeberrimus *Potosi* mons situs est ad altitudinem unius, & viginti graduum & quadraginta scrupulorum, intra Tropicum Capricorni, & in torridæ Zonæ pene extremo; nihilo tamen secius, regio hæc longe frigidior est quam Belgium, ne dicam Hispania; quum pro ratione climatis calidam, vel saltem temperatam esse oporteret; in causa est soli altitudo, & frigidorum atque tempestuosorum ventorum fere continuus flatus; præcipue illius quem hic vocant *Tomohavi*, longe frigidissimi, qui hic Majo, Iunio, Iulio atque Augusto regnat. Solum in ambitu aridum, frigidum, inamœnum, squallens, & non modo frugum, sed graminis quoque & herbarum infœcundum, ita ut per se inhabitabile sit: verum argenti sitis non modo hunc locum totius Peruviæ frequentissimum, sed & omnibus rebus affluentissimum fecit: nam licet vicina regio etiam necessariorum indiga sit, omniaque è longinquis provinciis subvehere necessarium sit, tamen fora venalium, nunquam non omnimodis fructibus, cupediis, optimis vinis, pannis sericis aliisque rebus omnibus & ad ornatum, & ad voluptatem necessariis ad miraculum sunt plena. Mons Potosi eminet supra vicinos, tentorii aut panis sacchari in modum, colore obscure rubenti, jucundo aspectu; ascensu per se difficilis, licet jam equis quoque ascendatur: radices illius occupant unam leucam; vertex definit in conum, à quo ad imas radices mille sexcentæ & viginti quatuor decempedæ numerantur, quæ ad mensuram Hispanicam revocatæ, quartam leucæ partem constituunt. Hujus radicibus adhæret ramentum montis, quod à majori oritur, ubi quondam argenti massæ veluti in loculis quibusdam, & solutæ extra venas fuerunt repertæ, ditissimæ quidem, sed paucæ: Ramentum hoc vocant barbarorum lingua *Potosi guaynam*, id est, minorem; ab hujus declivi incipiunt Hispanorum & barbarorum ædificia, quæ pene duas leucas ambitu suo complectuntur, ita ut hoc oppidum totius Peruviæ sit amplissimum. Metalla hæc ignorata fuerunt Peruviæ Monarchis, & duodecimo demum anno post Hispanorum in Peruviam ingressum, casu à barbaro quodam inventa: anno autem 1545 duæ fodinæ à *Villarocle* Hispano, & *Guanca* barbaro primum inchoatæ, quarum una *Rica*, altera vena *Didaci Centeni* dicitur: paulo post & tertia, quam ob duritiam pene siliciam vocant *del Estanno*; denique mense Augusto ejusdem anni quarta, quam *Mendietam* appellant. Atque hæ quatuor præcipuæ hujus montis fodinæ. De prima, quam divitem diximus appellari, narrant, argenti venam lanceæ altitudine supra terræ superficiem instar cristæ galli gallinacei protuberasse, longitudine trecentorum pedum, & latitudine tredecim, opinanturque ita à diluvii tempore nudam relictam, ob insignem duritiem nihil à fluctibus passam. Tanta autem hujus metalli opulentia erat, ut dimidia pene pars purum putum esset argentum, idque ad quinquaginta aut sexaginta orgyias in profundum, ubi nonnihil mutari cœpit. Divitiæ famosissimarum totius orbis fodinarum, quarum quidem veteres scriptores meminerunt, cum hujus opulentia nequaquam comparandæ: nam & libri regii loquuntur, & senes fide digni testantur, quum Licentiatus Polus hic præsideret, pluribus annis post primam inventionem jam exactis, singulis Sabbathi diebus, ad ipsum adferri solita, ut quinta Regis portio deduceretur, centum quinquaginta, & interdum ducenta millia pezorum (quorum singuli valent octo regales Hispanienses) ita ut hæ fodinæ triginta ad minimum millia subministrarent in singulos dies: nec tamen omne argentum, & forte ne dimidia quidem pars, ad Præfectum fuit allata: Vsitatum namque in Peruvia argento signato (quod vocant *Corriente*) quo in commerciis utuntur, quintam non deducere: satisque constat primis illis temporibus maximam argenti partem in pecuniam versam fuisse. Id quoque harum fodinarum præstantiam arguit, quod putei nonnulli jam ad ducentas orgyias in profundum acti, nullis dum aquis infestentur: quum in nobilissimo Hispaniæ puteo *Bebelo*, qui Hannibali 300 pondo subministravit in dies, ad mille quingentos passus cavato monte, per omne id spatium Aquitani stantes diebus noctibusque egerere aquas, lucernarum mensura, amnemque facere coacti fuerunt, ut Plinius scriptum reliquit: & *Porcenses* putei, ditissimis alioquin venis referti, ob aquarum copiam jam deserti fuerint. Quid multa? Rex Hispaniarum ex fodinis *Potosianis*, quotannis percipit millionem ducatorum, idque ex quinta parte argenti tantum, ut interim taceam cætera emolumenta quæ ex argento vivo & vectigalibus consequitur. Ita ut rationibus per viros harum rerum scientissimos accurate subductis, tem-

tempore Pro-Regis Francisci Toletani, certo constiterit à prima inventione ad annum 1574 septuaginta & sex milliones hic fuisse quintatas; post illa adhuc majorem argenti vim egestam volunt. Siquidem Acosta alibi testatur, anno 1587 utraque classe, tam Peruviana quam Novæ Hispaniæ, undecim milliones in Hispaniam advectas, quarum pene dimidia pars ad Regem pertinebat, & fere duæ tertiæ è Peruvia venerant. Iosephus de Acosta scribit, quatuor principales illas venas, quas supra designavimus, sitas esse ad Orientale montis latus; extendi autem ab Arcto ad Austrum; latas esse, ubi maxime, pedes sex, ubi minimum, unum; spargere autem se in plures minores veluti ramos; qui diversos dominos agnoscunt; maximam venam tenere octuaginta ulnas; minimam quatuor. In vena *Rica* numerantur septuaginta octo putei, qui descendunt in profundum ad centum & octuaginta, & interdum ducentas altitudines corporis humani. In vena *Centeni* numerantur quatuor & viginti putei, quæ descendunt ad sexaginta & octuaginta ejusmodi altitudines. Vt tantæ altitudini obviam iretur, inventi sunt cuniculi, quos vocant *Socabones*, per quos à latere montis penetratur ad venas. Credunt enim illas ad radicem usque montis descendere, & in fundo longe opulentiores futuras, licet experientia hactenus contrarium docuerit. Ejusmodi cuniculi fere ad altitudinem corporis humani sunt egesti, latitudine octo pedum: clauduntur suis portis; & domini cuniculorum accipiunt quintam partem metalli quod educitur. Erant, quum Acosta scriberet, nimirum anno 1590, jam novem aperti, plurésque aperiebantur. Eorum unus quem vocant *del Venino*, qui ducit ad venam Ricam, perfectus fuerat annis viginti novem, improbo sane labore: licet os illius à loco, ubi puteo jungitur (vocant *El Cruzero*) tantum absit ducentas & quinquaginta ulnas Hispanienses. Porro Vena argenti utplurimum conclusa reperitur inter duas veluti rupes, (vocant *la Caxa*) quarum una durissima est instar silicis, altera mollior: metallum autem medium diversi est valoris: est enim quoddam opulentum, (vocant *Cacilla* sive *Tacana*,) quod plurimum argenti absoluti; alterum inops, quod pauxillum edit. Opulentum metallum eodem est colore quo succinum.

Accepi à Belga, qui anno 1600 & postea hic vixerat, venam jam in dies parciorem fieri, & quum soleret è centum libris, ducentos atque adeo trecentos pezos absoluti argenti reddere, nunc vix decem, imo & pauciores eliquari: Rationem item eliquandi jam multum diversam esse ab ea quam olim usurpabant; tunc enim venam in pulverem redactam in exiguis furnis, Hispanis *Guayros*, ore angusto ventis exposito, ignis vi excoxisse: Nunc autem multo labore pulverem hunc in cisternis ad id comparatis, & aqua subigi, & misceri cum rasuris ferri, æris, & potissimum cum hydrargyro, pluribusque diebus versari, lavari, & tandem uri in fornacibus, ut hydrargyrum consumatur, & abeat in fumum. Porro ad venam metalli frangendam, pluribus machinis opus est, quæ ab aquis aguntur instar molarum; aquarum autem indigus est ager, præterquam pluviarum; itaque necesse est illas pluviis mensibus colligere in ingens stagnum, & reductis repagulis emittere certo ordine & mensura; ad molas circumagendas, quas hic sexaginta numerant. In valle quoque *Tarapaya*, quæ duas tresve leucas distat ab oppido, aliquot ejusmodi molæ, ab amniculo circumaguntur. Ad caput denique hujus vallis visitur lacus plane rotundus, cujus scaturigines, licet solum in ambitu frigidius sit, ad ripam quidem modice calent, in medio vero ita fervent, ut ab hominibus tolerari non possint: ebullit aqua in medio viginti pedum ambitu: nec tamen, quod mirabile, lacus unquam augeri aut minui cernitur; ne nunc quidem, cum canalis ex illo deductus est ad molam agendam.

Porcenses argenti fodinæ.

Porcenses fodinæ absunt sex leucas à *Potosianis*, secus viam quæ ducit *Aricam*, & duas à Lacu Pariæ: quem vocant de Aulagis; quæ olim totius Peruviæ celeberrimæ fuerunt, & hodieque valde absolutum argentum edunt; verum ab aquis mirum in modum infestantur.

Sunt & aliæ in hisce partibus fodinæ argenti, quæ *Oruro* aut *Horuro*; & quæ *Berengela* dicuntur, sed de situ earum non satis mihi constat.

Superest ut de interioribus quibusdam Provinciis agamus, quæ huic Conventui Iuridico accensentur, & præsertim una, quam Hispani, à Coloniæ illuc deductæ nomine, vocant *Sancta Crux de la Sierra*.

Sancta Cruz de la Sierra.

Hoc oppidum (ut testatur Herrera) centum pene leucas distat à provincia *Charcarum* proprie dicta, versus Orientem, juxta viam quæ ducit ad urbem *Assumcionis* ad flumen *de la Plata*. Provincia autem suum habet Subpræfectum, qui à Pro-Rege Peruviæ delegatur. Ager hujus oppidi, aquarum quidem indigens, non tamen infœcundus, tritici, Mayzii atque adeo vini ferax; Oppidum ad radicem montis situm in patenti campo, à quo cæteræ planicies, & valles aquarum inopes producuntur: ædes incolarum sunt palmarum foliis tectę; juxta currit torrens è petra scaturiens, qui restagnat in lacum, quatuor leucis ab oppido, admodum piscosum, adeo ut magna optimorum piscium copia quotidie ad oppidum subvehatur. Solum abundat variis fructibus domesticis, & Americæ familiaribus, *Platanis*, *Guazavis*, *Pinnis*, *Granadillis*, *Ambabayis*, *Luiumis*, *Tucumaiis*, qui omnes & saporis bonitate, & salubritate commendantur. Palmarum quædam species hic frequens: è quarum truncis farina conficitur magna copia, boni & grati nutrimenti. His accedunt Europæi fructus, uvæ, ficus, melones: Verum arbores hic fere sunt brevis ævi: mala Granatensia & Cidonia maligne patitur tellus, uti & frumentum: licet constans opinio sit in *Chiquitorum* terris, quæ ad hanc provinciam pertinent, non inutiliter seri posse.

Indigenæ olim incolebant luteas casas, & pluviales aquas cogebant in puteos, peribant nonnunquam siti, aut trucidabant alii alios aquarum causa: exagitabantur denique à vicinis populis *Cheriguanis* miserum in modum: nec minus à *Tetanibus*, qui regionem incolunt perfœcundam, & plumbi, æris, atque adeo argenti, ut credunt haud

haud expertem, quinque supra triginta ab oppido *S. Crucis* leucis.

Chiquiti populi.

Chiquiti autem dicuntur esse industrii, bellicosi, & laborum tolerantes: abundant Mayzio, phaseolis, & similibus frugibus, & plurimo gossypio: fœminæ utuntur vestibus; mares in bello venenatis sagittis. Plurimi horum barbarorum, uti & campestrium *Cheriguanorum*, haud inviti in viciniam atque suburbia hujus oppidi commigrarunt; Monticolarum *Cheriguanorum* sævitiam fugientes, qui humanis carnibus tantopere capiuntur, ut ne cognatis quidem gentibus parcant. Indigenæ porro hujus provinciæ abundant variis tincturis, quas è certis radicibus & virgultorum frondibus exprimere & coquere noverunt, quibus gossypium suum inficiunt. Unde & Acosta diserte testatur, gossypium in fila ductum, textumve in hac provincia, nummorum vicem supplere.

Paicani.

In *Paicanorum* provincia, quæ distat 20 leucas ab oppido *S. Crucis*, nascuntur *Cucurbitæ* quædam lagenariæ, perpulchræ aspectu & tam grandes, ut cadum vini capiant, in quibus incolæ, vestes aliamque supellectilem recondunt. Regio & summum calorem patitur, & frigus: nam frigus hic à mense Majo durat ad principium Augusti, ita penetrabile interdum, ut omnes arbores quæ gossypium ferunt, extinguat, *Ambaybas* autem ad imas radices adurat; idque Australi vento pertinacius flante, qui hic à medio Iunio ad exitum Iulii, veluti imperium obtinet solus. Calor autem maxime intenditur circa festum Nativitatis: festo quoque S. Francisci hic plurimum pluit; initio Novembris faciunt sementem, metunt sub finem Martii.

Molestissimum est iter ad provinciam *S. Crucis*, pluviis quidem & hybernis mensibus ob fluminum exundationes & crebras paludes, maxime ob Palmetum, quod quatridui itinere vix transitur, multaque uligine & cœno pene invium, quod distat ab oppido quinque & viginti leucas versus occasum. Æstivis vero mensibus imprimis ab exitu Iunii ad initium Octobris, ob siccitatem & aquarum inopiam, iter itidem est difficile, quo fit ut aquam in lagenulis, summa cum molestia, secum ferre necesse sit, aut siti in itinere deficere. In finibus oppidi crescunt hodie multæ sacchari cannæ, è quibus incolæ saccharum conficiunt, & longe optimum apozema. Saltus haud longe ab oppido distans abundat variis feris; nemus avibus: inter quas una commemoratur *Picæ* similis, sed rostro tam grandi, ut è superiori illius parte elegantes lagenulas faciant.

Indigenæ harum provinciarum ingenio sunt bardo, humili, nullaque pene industria; olim quidem dæmoniorum cultui addicti, nunc Christianorum sacra cœperunt amplecti. Diaguitarum linguam loquuntur ut communem, alias præterea quatuor peculiares, pro diversitate nationum usurpantes. Mares quidem laxis tunicis, quas è struthionum plumis contexunt, amiciebantur, fœminæ vero multo arctioribus, è paleis aut ovium Peruvianarum lana; nunc gossypii usum edocti, pannis gossypinis utplurimum utuntur.

Nuflo de Chaves primus per hanc provinciam, è Peruvia penetravit in provincias quæ flumini *de la Plata* adjacent, anno 1548. Abest enim provincia *Ytatin* metallorum dives, tantum triginta leucas ab hac versus ortum.

Plures denique provinciæ barbarorum hanc proxime contingunt, *Chinici cocorum*, *Moxorum*, *Cheriguanorum*, *Tipionum*. Narrat Garcil. *Yncam-Ypanqui* olim tentasse *Cheriguanos* monticolas subjugare, & urbanioribus moribus imbuere; itaque misisse suos ad Andes, quibus vicini degebant, in asperis itidem montibus, omnium frugum indigi, adhæc ita feri & humanarum carnium appetentes, ut non modo hostes raptos devorarent crudos, sed & cognatos mortuos ad eundem modum intra viscera sua sepelirent: sed difficultate itineris, & asperitate locorum deterritum, destitisse. Idem aggressum Pro-Regem Peruviæ Franciscum Toletanum anno 1572, sed tam inauspicato successu, ut pluribus suorum inedia & laboribus succumbentibus, relictis impedimentis, propere fugere cogeretur, & ægre evaderet.

Nova Rioia.

Hispani superioribus annis etiam aliud oppidum in hac provincia construxerant, vulgo *Nova Rioia*, itemque municipium *Barrancam*; quæ loca à vicinis barbaris, præsertim *Cheriguanis*, haud multo post deleta fuerunt, quum Comes de Neyva Peruviam pro Rege administraret; Nuflo de Chaves, qui præfectum ibidem agebat, ante à barbaro quodam ex insidiis trucidato.

Video, ab iis qui nuper has partes viderunt, in provincia *S. Crucis de la Sierra* duo tantum oppida commemorari; oppidum nimirum *S. Crucis*, & *Barrancam*: Distare autem à *Potosia* circiter sexaginta leucas. Sed alia quædam oppidula circiter triginta leucis à *Potosia* jacere, veluti præsidia adversus feroces *Cheriguanos*, *Tominam*, *Lagunillam* & *Tarixam*; in quorum agris plurimum tritici, Mayzii, aliarumque frugum & fructuum nascatur, etiam saccharum; quum ager *S. Crucis* fruges minime toleret, *Barrancæ* autem parce: denique *S. Crucem* præfecturam esse, *Tarixam* Corregimientum, ut ipsi vocant.

PERUVIÆ REGES.

Peruviani Reges suos appellarunt *Yncas*, id est, Reges vel Imperatores, & per excellentiam *Capa-Yncas*, id est, Solos Reges: descendentes autem à Regibus in linea masculina simpliciter *Yncas*: eundem Regem vocabant *Huaccha-Cuyac*, id est, beneficum in pauperes; itemque *Capac*, id est, magnificum; denique *Yntip-Chutim*, id est, filium Solis; affectabant enim divinæ originis opinionem: liberos autem regum mares, & ab illis per lineam masculinam descendentes, appellabant *Auqui*, id est, infantes, donec ducerent uxores; tum, ut supra, vocabant *Yncas*: reginam vocabant *Coyam*; concubinas Regis, si consanguineæ essent, *Pallas*, cæteras vero *Mamacunas*, id est matronas: filias legitimas, aut ex illis natas *Nustas*, id est, puellas è sanguine regio; illegitimas adjecto nomine provinciæ, è qua matres earum erant oriundæ, ut *Colla-Nusta*, *Quitu-Nusta*, &c. Magnates denique Regni vocabant *Curacas*.

Narrant Peruviani, ut fere solent omnes gentes, plurima fabulosa, de Regum & Reginarum suarum prima origine, quam à Sole derivant, uti videre est apud Yncam Garcilassum de la Vega,

libro

libro primo, capite decimo quinto & sequentibus, quæ non est necesse hic referre; scripserunt de Monarcharum horum serie & successione etiam alii; in eo fere conveniunt omnes, uti sequitur.

Primus Peruvianorum Rex, qui tamen satis angustis limitibus imperavit, fuit *Ynca Manco-Capac*, & conjux illius *Coya Mama Oello Huaco* ipsius Germana: à quibus Metropolis *Cusco* condita dicitur, circiter quadringentis annis antequam Hispani Peruviam ingrederentur, eamque subjugarent.

Huic successit *Sinchi-Rocha* primogenitus, qui duxit in uxorem Germanam suam *Mama Oello*, vel, ut alii, *Cora*: hic promovit terminos imperii in *Collao*, usque ad *Chuncaram*, atque etiam alibi: anni regni illius sunt incerti, quidam tamen volunt fuisse triginta.

Lloque-Yupanqui successit parenti suo *Sinchi Rocæ*: hic subjugavit *Canas*: domuit *Ayavirios*, & in eorum finibus condidit *Pucaram*: subjecit sibi *Collas*; *Chicuytum* & reliquos populos qui accolunt Lacum *Titicacam*: uxor illi fuit *Mama Cava*, è qua unicum reliquit hæredem, & duas tresve filias.

Mayta Capac successit patri: adjecit imperio suo *Hatun-pacassam*, ad lævam emissarii *Titicacæ*: itemque *Cauquicuram*, *Mallamam* & *Huarinam*; *Llaricassam*, *Sancavan*, *Charcasque* usque ad Lacum *Pariam*: *Chuquiapu* quoque & alias provincias: fuit illi uxor *Mama-Cuca*, quæ plures illi peperit liberos.

Capac Ypanqui successit patri, & promovit imperii limites versus occidentem, subjugando provincias *Yanahuaram*, *Aymaram*, *Cotapampam*: itemque provincias omnes ad utramque fluvii ripam, quem vocant *Amancay* (aliis *Abancay*.) Deinde per solitudines *Huallaripæ* pervenit ad planiciem, quæ Mari Australi adjacet, & nominatim ad vallem *Hacari*; à qua transiit & subjugavit *Vvinnam*, *Camanam*, *Caravillin*, *Pistan*, *Quellcan* & alias valles. Vxor fuit *Coya-mama Curi-ypalli* ipsius Germana, quæ plures illi genuit liberos.

Inca Roca primogenitus successit patri, multis rebus jam ante feliciter gestis: hic promovit fines imperii versus septentriones; subjugando *Tacmaram*, *Quinuallam*, *Cochacassam*, *Curampam*, *Antahuyallam* maximam provinciam, quam *Chanæ* incolebant: & plures alias. Vxor illius & germana fuit *Mama-micay*; è qua plures illi nati sunt liberi.

Iahuar-Huacac successit parenti; qui paucas res per se gessit, augurio quodam sinistro deterritus; præfecit autem copiis suis fratrem suum *Mayta*, qui deinceps dictus fuit *Apic-Mayta*, id est, Capitaneus Generalis. Et adjectum fuit Imperio quantum restabat versus Austrum ab *Arequipa* ad *Tacamam*. Dein plures gentes quæ à *Cusco* versus Arctum degebant rebellarunt, ita ut Rex *Cuscum* cogeretur deserere, verum succurrit illi primogenitus ipsius *Vira-Cocha*; qui rebelles maxima clade afflixit; & *Cuscum* reversus, Patrem compulit imperio se abdicare.

Vira-Cocha Inca (de quo mira narrant Hispani, & quem falso principalem Peruvianorum deum suspicantur) patre exauthorato, & rebellibus ad obsequium reductis; plures adjunxit Imperio provincias; perfecitque mirabilia opera; inter alia stupendos aquæductus. Illo autem imperante profugit *Hancohuallu* Rex *Chancarum* cum multis suorum millibus, in provincias remotiores; de quo multa, sed incerta, narrant Peruviani. Huic fuit uxor *Mama-Runtu*, quæ plures illi dedit liberos.

Pachacutec-Ynca successit patri in imperio; domuitque *Huancas* famosæ vallis *Xauxæ* (vel, ut Garcilassus vocat, *Sausæ*) indigenas, per germanum suum *Capac-Yupanqui*: itemque *Tarma* & *Pampu* (vel *Taramam* & *Bombon*) provincias fertilissimas; aliasque plures versus *Andes*: item *Huamacuchu* & *Caxamalcam* (quam Garcilassus vocat *Cassamarcam*) versus Arctum. Et versus occidentem *Nanascam*, *Yncam*, *Pisco* & *Chincam* & reliquas valles ad mare Australe. Huic fuit uxor & germana *Coya-Anahuarque*.

Inca-Yupanqui successit patri; subjugavitque *Conchos* & *Moxos*: atque animum adjecit ad *Chilem*, cujus etiam partem domuit, usque ad fluvium *Maulen*. Huic fuit uxor & germana *Coya Chimpu Oello*.

Tupac Inca Yupanqui patri succedens, petiit per *Caxamalcam*, *Chacapuyas* & *Huacracuchos*, ut vocat Garcilassus, & subjugavit utrosque. Adjecit quoque suo Imperio *Muyupampam* vel *Moyobambam*, *Huancapampam*, *Cassam*, *Ayahuacam* & *Calluam*; & denique *Cannarum* provinciam atque *Paltas*; aliasque complures provincias usque ad *Quito*. Huic fuit uxor *Mama Oello*.

Huayna-Capac patri succedens, rebus jam ante præclare gestis, *Quitensi* regno aliisque vicinis provinciis perdomitis, plurimum dilatavit imperii sui fines. Huic prima uxor fuit soror illius major natu *Pillcu Huaco*, è qua nullos sustulit liberos: altera secundo genita *Rava Oello*; cui accessit tertia *Mama Runtu* patrui sui filia. Ex *Rava* sustulit *Huascar Incam*: ex *Mama* autem *Manco Incam*; ex filia denique & hærede Regis *Quitensis*, *Atahualpan*. Huic Regi tribuuntur duæ illæ semitæ regales, de quibus alibi diximus. Moriturus denique substituit sibi in Regno *Quitensi* filium *Atahualpam* valde sibi dilectum, reliquo imperio *Huascari* demandato.

Mortuo *Huana-Capac*, filii illius *Huascar* & *Atahualpa*, annis quatuor aut quinque regnarunt in suis quique regnis sine ulla notabili discordia: Verum, uti omnis potestas impatiens est consortis; *Huascar*, quem pœnitebat fratri *Atahualpæ* tam facile non minimam Regni partem cessisse, Legatum mittit ad fratrem, postulatum ut se Vasallum suum agnosceret, neque regni sui fines ulterius dilataret. *Atahualpa* fingit se lubentem accipere condiciones præscriptas, atque adeo paratum esse fratri, ut supremo domino obedire; petitque ut sibi cum majore comitatu *Cuscum* venire liceat ad exequias mortuo Parenti summa frequentia & solemnitate persolvendas; id à *Huascare* doli ignaro impetrat cum gratia: quare quam ocyssime ex omnibus suis provinciis, bellicosissimum quemque & maxime Parentis sui veteranos præmittit *Cuscum*, eventum in regni sui finibus præstolari certus. Supra triginta millia fuisse tradunt: neque *Huascar* ante persensit dolum, quam quum jam fratris sui copiæ vix cen-

tum leucis abessent à *Cusco*: tunc enim à fidis provinciarum suarum præfectis monitus, fratrem cum majoribus copiis advenire quam exequiarum solemnitas requireret, atque adeo cum armatis, quibus nihil opus esset, si ad obsequium majoris fratris, quod simulabat, properaret: quare ille, licet serius, sibi impositum sentiens, quam celerrime delectum indicit, & ex omnibus vicinis provinciis advocat copias: verum *Atahualpæ* copiis interea festinantibus, ex improviso ab illis fuit oppressus & captus, pluribus suorum in prœlio haud longe à Cusco desideratis. Crudelissime usus est hac victoria *Atahualpa*; nam omnes principes è prosapia regia, quos quidem nancisci potuit, variis suppliciis sustulit, idque ante fratris sui oculos, ut miserum magis excruciaret; neque fœminis parcitum fuit aut infantibus, nec denique ipsi Huascari, quum jam Hispani regnum illius essent ingressi; ipsique imminerent. Quæ prolixe commemorantur ab Ynca Garcilasso. Veruntamen non tulit hanc crudelitatem impunitam, ab Hispanis imperio & vita privatus in Caxamalca. Cæteri post illum Yncæ magis in speciem, quam revera aliquot annis post regnarunt; de quibus consulendæ historiæ Hispanorum. Atque hæc quidem è commentariis Yncæ Garcilassi de la Vega, qui se ex illorum prosapia genus duxisse profitetur, compendio retulimus.

Regiminis & politiæ forma.

Diviserant jam olim Reges Peruviæ, imperium suum in quatuor partes, secundum quatuor mundi plagas: Partem orientalem vocabant *Antisuyo*, à provincia *Anti*, quam nomen suum vastis illis montibus communicasse volunt, quia ab Hispanis appellantur *la Cordillera*: Occidentalem *Cundisuyo* ab altera provincia *Cunti*: Septentrionalem *Chincasuyo*, ab ampla quadam provincia quæ ab urbe jacet versus Arctum; Meridionalem denique *Collasuyo* à *Collao*. Populum autem distribuebant in decurias, ita ut singulis decem unus præesset; & rursus quinque decuriis superior aliquis minister, atque ita porro centenis, quingentis, & millenis generalis dabatur præfectus, neque facile excedebant hunc numerum. Decurionum munus erat singulorum curam gerere, & operam dare, ne quicquam eorum, quibus opus erat ipsis, deesset: itemque si quid peccassent, ad supremum præfectum deferre: nec non nascentium & morientium nomina & numerum singulis mensibus indicare. Decuriones autem vocabant *Chunca Camayu* à *Chunca* decem & *Camayu*, id est, procurator; & ita de aliis pro numerorum ratione. In singulis pagis erant judices qui lites terminabant citra appellationem; si tamen controversiæ inter provincias orirentur, de iis ipse Inga agnoscebat.

Ingens erat legum reverentia; nec otiosos patiebantur aut vagabundos: Regem autem instar numinis observabant, nam per decuriones istos exacte noverat numerum suorum subditorum, sexum & ætates: & ut inferiores ministri melius in officio continerentur, secretos visitatores ablegabat, qui in actiones illorum inquirebant & plectebant delinquentes: hos vocabant *Tucuyricoc*, quasi dicas omnia pervidentes: gravius autem plectebantur ministri illi delinquentes, quam vulgus.

Regum autem potestas absolutissima erat, siquidem non tantum omnium rerum domini erant, sed & personarum; ita ut non tantum sibi sumerent quantum libebat, sed & virgines quasvis sibi peterent & impetrarent cum gratia, sive in concubinas, sive in ancillas.

Obtinuit autem inde à primo rege consuetudo, ut regni hæres duceret in uxorem germanam suam majorem ex utroque parente, aut si illa deesset, aut sterilis comperiretur, secundo genitam, & tertiam; vel si sorores deessent, cognatam vel etiam amitam, aut propinquo sanguine conjunctam: cæteri autem principes consanguineas ducebant uxores, exceptis tamen sororibus, ut hoc Regibus & illorum primogenitis esset peculiare. Semper autem succedebat in Regnum primogenitus, neque aliter factum in duodecim illis Regibus, inquit Garcilassus: licet aliter prodat Acosta. Successio autem Curacarum sive minorum principum pro diversitate provinciarum variabat; nam in aliis primogeniti succedebant parentibus: in aliis unus filiorum qui populo magis placebat; ita ut potius ex electione, quam sanguine videretur surrogari: in quibusdam omnes fratres ex ordine succedebant, & post illos majoris natu nepos, & ita porro: quod Hispani licet falso etiam de Monarcha crediderunt.

Primogenitos suos magna solemnitate ablactabant, postquam secundum ætatis annum superarent: & tum capillum attondebant, & imponebant nomen: patrimo præeunte, qui ex consanguineorum numero assumebatur quidem in reliquis, in primogenito autem Principis erat summus sacerdos Solis.

Ædificia regalia Religio.

Maximam dabant operam Ingæ ut in omnibus provinciis, quas imperio suo adjiciebant, agri quam diligentissime colerentur, & larga Mayzii sementis fieret; & quia hic aquarum penuria est, famosissimos ubique moliebantur aquæductus, qui licet ævo & Hispanorum indiligentia, plerique jam conciderint, tamen ruderibus suis magnificentiam operum satis demonstrant. In eundem usum & campos diligenter complanabant. Agros autem universos sementi faciendæ idoneos, partiebantur in tres partes, quarum prima Soli, altera Regi, tertia colonis cedebat, ita tamen ut numero colonorum aucto, Soli Regique detraheretur, quod ipsis videbatur deesse: Solum autem quod rigari nequibat, radicibus & aliis fructibus occupabant, & ad eundem modum dividebant; eamque divisionem singulis bienniis aut trienniis mutabant, ne terræ nimia cultura redderentur effœtæ: Dein terras viduarum & orphanorum, quæ uti diligentius colerentur, erat in singulis pagis Curator pauperum, quem vocabant *Llacta Camayu*, qui è turricula ad id comparata vesperi denunciabat, quæ pars agrorum postero die colenda foret: in viduarum autem numero censebantur etiam militum conjuges, quandiu mariti in castris principis militabant. Secundo loco colebat quisque suos agros; & postremo loco Curacæ aut Principis.

Attribuebant autem singulis subditis tantum terræ, quantum poterat ferre sesqui modium; id vocabant *Tupu*: licet id nomen etiam milliare, item-

itemque fibulam qua fœminæ utebantur, denotet; & verbi naturam induens, denotet metiri. Ad eundem modum & solum minime riguum partiebantur. Agros autem suos stercorabant fimo humano, aut ovillo: in planicie autem quæ mari adjacet,avium marinarum; quare nefas erat illas occidere: in quibusdam denique vallibus littoralibus, capitibus piscium.

Princeps nullas decimas aut aliud tributum capiebat à suis subditis, præterquam quod gratis sementem illius facerent, & messem colligerent, & in horrea ad id in singulis pagis & municipiis comparata inferrent: & vestes atque arma tam militibus quam pauperibus providerent, pro ratione provinciarum, quibus ea potissimum imperabantur, quibus abundabant: A pauperibus autem pro tributo exigebant certum numerum pediculorum, ne sordibus suis sibi ipsis miseriam augerent. Erant autem liberi ab omni tributo omnes è familia regia; item domini provinciales, Iudices, reliquique regii ministri: milites denique in castris agentes omnesque viduæ & pauperes. Aurum aut argentum à subditis accipiebant non ut tributum, sed ut munus, quum nullum illius usum nossent quam templa sua & palatia illis exornare. Tributa annonaria, uti & vestes & arma, primo quidem in singulis pagis collecta, ibidem in apothecis condebantur, deinde ad diversoria publica, quæ singulis tribus quatuorve leucis constructa erant, quantum opus erat, deducebant, ita ut quantovis exercitu transeunte, miles sine gravamine vulgi, ex apothecis regiis ali posset: spacio autem quinquaginta leucarum in ambitu *Cusco*, omne tributum conducebatur ad urbem in usum aulæ regiæ, & sacerdotum Solis.

Ædificia regalia & Religio.

Regalia ædificia supra modum magnifica fuerunt, & longe sumtuosissima: nam primo constructa erant è grandibus saxis elegantissime politis & levigatis; quod mirabile in gentibus quæ ferri usum ignorabant; & tam apte conjunctis & concinnatis, ut juncturæ vix apparerent: unde Hispani fuerunt opinati nullo cemento fuisse colligata. Verum quidem est, Peruvianos calcis aut cementi usum ignorasse; utriusque tamen loco adhibuerunt nunc argillæ quoddam genus valde tenue & glutinosum, quod vocabant *Llancac-Allpa*, id est, lutum glutinosum, quod ob tenuitatem tandem disparebat: nunc plumbo, argento & auro permixto: quæ res occasionem dedit ut plurima maxima ædificia ab Hispanis penitus corrupta fuerint atque destructa, ut narrat Petrus de Cieça cap. 42 & 60, atque 94.

Parietes cubiculi regii, ut & templi Solis aureis laminis erant incrustati, in quibus sculptæ erant variæ figuræ hominum atque animantium. Sella regalis, quam vocabant *Tianam*, tota aurea erat & aureo solo imposita. Vasa omnia domestica, tam majora quam minora, aut argentea erant aut aurea; taliaque magno numero in omnibus & singulis Palatiis reposita erant, ita ut Rege iter faciente, nihil necesse esset quicquam vasorum aut suppellectilis secum ducere. Præterea ex auro atque argento efformabant omnis generis animantia, plantas, adeoque grandes arbores cum suis frondibus, floribus & fructu: & quod fidem pene superat, etiam strues grandes lignorum. de quibus præter *Garcilassum* lib. 6. cap. 7 videndi *Petrus de Cieça* cap. 21 37 41. *Augustinus de Zarate* lib. 1. cap 14. *Gomara* cap. 125.

Ingentes autem hos thesauros maximam partem ab indigenis post Regem *Atahualpam* captum, fuisse absconditos, neque hactenus inventos (nisi forte casu quicquam eorum in cujusquam manus inciderit) uno consensu tradunt scriptores. His accedebant magnifica templa, quæ passim Soli, summo ipsorum numini, construxerant: in primis autem sumtuosissimum illud in urbe *Cusco*, cujus parietes laminis aureis à solo ad fastigium tecti erant. Figura quoque Solis quemadmodum vulgo pingitur, tota aurea erat cum suis radiis: quam Hispanus quidam nactus integram alea decoxit una nocte. Id templum hodie superest, pars monasterii S. Dominici. Iuxta principale templum erant & alia quatuor, quorum primum Lunæ, uti Solis conjugi & germanæ, dedicatum erat, cujus fores atque parietes laminis argenteis erant obducti. Alterum Stellæ Veneris quam vocabant *Chasca*, cujus parietes itidem argento tecti erant; Tertium fulmini, tonitrui & fulguri, quæ communi nomine vocabant *Yllapa*. Quartum Iridi quam vocant *Cuychu*, quod totum auro obductum erat. Præter hæc & domus his conjuncta erat itidem à solo ad fastigium auro polita, in qua summi sacerdotes conveniebant, de rebus sacris acturi, quos omnes è prosapia regia esse necesse erat. Ad eundem modum & alia templa Soli dicata visebantur in variis provinciis, licet non tam magnifica, quam hoc *Cuscense*; nisi forte excipias longe antiquissimum in Insula Lacus *Titicace* conditum, quod sicuti & ipsam insulam barbari imprimis venerabantur, quia reges suos inde ortos fabulantur: Id enim templum ad eundem modum auro argentoque erat ornatum; tantaque præterea vis auri atque argenti congesta, ut barbarorum narratio pene fidem superet.

Quia autem de templis eorum diximus, non abs re fuerit pauca hic addere de illorum superstitionibus: Peruvianos Solem tantum pro numine coluisse superius jam dictum: Huic immolabant omne pene genus animalium, potissimum autem oves ipsis domesticas; item omnis generis fruges, & potiones vestesque. Abhorrebant autem Incæ ab hostiis humanis: non minus quam humanarum carnium usu in cibis, quem vetabant; licet Hispani quidam aliter memoriæ tradiderint. Plures habuerunt sacerdotes, quorum summum vocabant *Villac Vmu*, id est, hariolum sive prophetam; horum autem amictus nihil differebat à communi. Soli itidem consecrabant virgines ab octavo ætatis anno, quas concludebant certis ædibus ad id destinatis, in quas mares intrare nefas erat; haud minus quam fœminis vetitum erat intrare in templum Solis; ut multum decepti fuerint Hispani, qui scripserunt, virgines has unà cum sacerdotibus in templo Solis sacris ministrasse: Harum numerus in urbe *Cusco*, utplurimum erat supra mille, & fere è sanguine regali; quæ autem inter eas ætate præcel-

præcellebant, vocabantur *Mamacunæ*, quasi dicas matronæ & matres juniorum: Servabant perpetuam Virginitatem, neque unquam prodibant in publicum, aut ab aliis fœminis, ut mares taceam, videbantur, præterquam à Regina aut regiis filiabus. Principale earum exercitium erat nere vestes in usum Regis & Reginæ. Amictus autem Regis erat primo indusium ad genua usque descendens, quod vocabant *Vncu*; & mantile quadratum, quod dicebant *Yacolla*; gestabant præterea bursam, ut ita dicam, quadratam, & ab humero sinistro pendulam versus latus dextrum, in qua Cucam suam circumferebant, quam dum res Ingarum starent, ipsis solis & ipsorum consanguineis masticare fas erat, præter paucos primores, quibus Rex singulari privilegio indulgebat. Caput denique redimebant tænia quadam, quam vocabant *Llautu*; ea erat digitum transversum lata, & satis grossa, ambiebatque ter quaterve caput; quibus accedebat rubra fascia, quæ diadema inter utraque tempora conjungebat.

Eædem virgines & panes coquebant, quibus in solemnibus sacrificiis utebantur, ipsis *Cancu*, quosque Soli offerebant in festis majoribus *Raymi* & *Cittua*: nec non potum, quem festis diebus Inga & illius consanguinei usurpabant, ipsis *Aca*. Vasa autem omnia quibus hæ Virgines utebantur, erant argentea aut aurea, haud minus quam in templo Solis.

In cæteris regni partibus erant similia monasteria, in quæ filiæ *Curacarum* & aliorum quoque, quæ forma aut elegantia cæteras excedebant, recludebantur; non tamen Soli erant sacræ, aut servabant virginitatem, verum Regis erant concubinæ, & è claustris exibant quoties à Rege vocabantur: custodiebantur tamen à suis Mamaconis, & exercebantur variis operis; & texebant pannos, vestesque & alia elaborabant Regi; quæ ille, summi muneris loco impertiebatur consanguineis suis, aulicis, & militibus qui strenue rem gesserant.

Quas autem Rex semel exciverat aut cognoverat, eæ nunquam ad claustrum remittebantur, sed aut in aula ministrabant Reginæ, aut cum singulari dignatione ablegabantur ad consanguineos suos. Si quæ autem virginum, (quod tamen nunquam accidisse volunt) se corrumpi passa esset, illam lex vivam defodere jubebat; corruptorem autem laqueo tolli, una cum tota familia sua; atque adeo, si Garcilasso & aliis credimus, cum toto pago in quo habitabat. Denique nunquam hæ reclusæ, sive adhuc virgines, sive ab Inca corruptæ, ullis aliis in uxores dabantur, aut concubinas: tanta erat Principis & ipsius mulierum veneratio: licet quidam secus tradiderint, quos decepit quod Inga interdum subditorum suorum, maxime procerum, filias ob speciales causas ipse elocaret; sed quæ nunquam virginum claustra fuerant ingressæ.

Festum Yntip Raymi.

Inter quatuor festa principalia, quæ ab Incis celebrabantur in urbe *Cusco*, eminebat unum, quod vocabant *Yntip Raymi*, id est, Solis festum solemne, & simpliciter *Raymi*: id celebrabatur mense Iunio post solstitium summa solemnitate: nam tum confluebant ex omnibus regni partibus ad urbem, omnes militares tribuni & duces exercituum, omnesque Curacæ & primores Regni, aut per se aut per liberos suos & consanguineos, si senio aut aliis occupationibus impedirentur. Ceremonias ordiebatur ipse Rex, tanquam filius Solis & summus sacerdos, licet semper præter Regem haberent alium summum sacerdotem è prosapia regia. Certabant inter se proceres, ut quam elegantissime ornati & amicti peregrinum in modum ad hoc festum accederent.

Parabant se universi ad hoc festum triduano jejunio, quo & à fœminarum consortio penitus abstinebant, neque quicquam gustabant, præter paululum Mayzii candidi, & Cucam herbam & puram aquam: neque toto illo triduo fas erat focum in urbe accendere. Absoluto jejunio, nocte quæ ipsum festum præcedebat, Sacerdotes quidem parabant agnos & oves, aliaque necessaria ad sacrificia, pro numero eorum qui confluxerant; Virgines autem Soli dicatæ, panem illum *Cancu*, & potum quem Inca & illius consanguinei usurpaturi erant; nam ad panem cæteris parandum plures aliæ fœminæ deputatæ erant.

Summo dein mane, Inca cum suis consanguineis, secundum ordinem ætatis & dignitatis procedebat in aream majorem urbis, quam vocabant *Haucaypato*, ibidemque attente conversi ad Orientem & nudi pedes, præstolabantur, donec Sol ascenderet supra Horisontem; ad primum illius conspectum, considebant humi, & brachiis apertis & elatis manibus, atque ori objectis, aërem veluti osculabantur, Solem ut supremum Numen & Parentem venerantes. Cæteri proceres, in vicina area quæ dicebatur *Cussipata*, eadem solemnia obibant. Rex deinde assurgebat, cæteris considentibus, & sumebat in manus duo grandia vasa aurea, quæ vocabant *Aquilla*, plena potu illo, quo utuntur; & vas dexterum propinabat Soli & consanguineis suis, dein potum illius vasis effundebat in cadum aureum, à quo canna lapidea eleganter polita pertinebat ad templum Solis, ut ipse illum potum haurire videretur. E vase autem sinistræ manus, primum libabat Inca, dein consanguineis suis effundebat, singulis exiguum haustum, in scyphos ad id comparatos, de sacro hoc liquore. Curacæ autem & alii qui non erant è prosapia regia, bibebant alium liquorem à Virginibus præparatum. Hac ceremonia absoluta, procedebant omnes versus templum: Solus autem Inga, & illius consanguinei ingrediebantur, & solus Rex per se offerebat Soli vasa in quibus libaverat, illumque veluti coram adorabat: cæteri Incæ uti & proceres reliqui qui consistebant in area ante fores, tradebant vasa sua sacerdotibus, per ipsorum manus Soli offerenda, una cum variis animalibus ex auro & argento affabre concinnatis.

Oblationibus jam perfectis redibant singuli ad sua loca: & accedebant Sacerdotes cum magno numero agnorum & ovium illius terræ, quæ Soli erant consecratæ: ex horum numero sumebant agnum nigrum, (hunc enim colorem maximi faciebant barbari) ut ex illo auspicia caparent:

perent: & humi strato, capite verso ad Orientem, aperiebant latus sinistrum, & ocyssime manibus eruebant cor & pulmones cum arteria aspera; auspicatissimum autem ducebant, pulmones exire palpitantes adhuc & plenos vitali spiritu: inauspicatum vero, si agnus, dum aperiunt latus, è tenentium manibus eluctando in pedes se erigeret, præter alia quæ ut inauspicata notabant. Si agnus inauspicatus videretur, sumebant ovem, & ita porrò. Deinceps plures agnos & pecudes immolabant, sed non ea solemnitate, siquidem jugulabant tantum, & cor atque sanguinem flammis absumebant, quas artificio quodam naturali à sole fœnerabantur. Carnes autem assabant in publico & assas comedebant cum singulari ordine & festivitate: & post cibum captum, demum largo potu se invicem ingurgitabant, familiari & pene agnato hisce barbaris vitio. Novem diebus durabat hæc festivitas, quæ maxime conviviis & symposiis absolvebatur; quibus absolutis singuli revertebantur ad sua.

Lingua.

Idioma Peruvianorum, præsertim commune sive Cuscense, valde fuisse concisum & inops verborum, ita ut uno nomine sæpe diversas res explicarent, & uno verbo non raro integram sententiam exprimerent, pluribus locis monet Ynca Garcilassus qui optime potuit scire. Tamen ad eundem modum, quem in Nova Hispania indicavimus, de lingua Mexicana, commune fuit toti Peruviæ, Regibus illud una cum legibus suis & institutis, in domitas provincias inferentibus. Observat Garcilassus, Patres liberos suos vocare *Churi*, matres autem *Vava*: Sexus autem distinguere adjectione particulæ quæ sexus discriminet. Item fratres se invicem appellare *Huauque*, sorores *Nanna*: si autem frater sororem alloquatur, dicit *Pana*, non autem *Nana*, ne & ipse fœminam se faciat; Soror autem ob similem caussam fratrem compellans non dicet *Huauque*, sed *Tora*: nec sororem compellans *Pana*, sed *Nanna*. Idem monet, Cuscense idioma caruisse aliquot literis Alphabeti Latini & Castellani atque Vulgaris, puta b. d. f. g. i. l, nisi quod ll uterentur duplice, & x & r. itidem uterentur tantum simplice, nunquam duplice; quas dum Hispani supplent pro suo arbitrio, multa vocabula illius idiomatis depravaverunt. Secundo habuisse tres pronuntiandi modos, quibus & significationem singulorum nominum & verborum variabant; nimirum intra labia, palatum & intra fauces, qui modi omnino sint observandi, ut differentia significationum deprehendatur. Tertio non reperiri in hac lingua syllabas quæ duas consonantes habeant, sive mutam cum liquida; & si quædam vocabula ejusmodi syllabas videantur habere, in pronunciatione mutam à liquida esse dividendam, ut Pap-ri, Poc-ra, Chac-ra, &c. Verum lingua hæc communis, postquam Hispani Peruvia sunt potiti, apud plures nationes obsolevit, quæ jam propriis utuntur; quæ res insigne impedimentum adfert religiosis in instituendo barbaros principia religionis Christianæ.

Poësis.

Porro hanc communem linguam plurimum excoluerunt ipsorum litteratores & philosophi, quos vocabant *Amautas*, ita ut ad Poësin accommodarent: quos poëtas singulari nomine appellabant *Havarec*. Versus autem illorum fere tribus aut quatuor syllabis constabant, quos ita disponebant, ut interdum omnes quatuor syllabis constarent; interdum essent mixti. Utriusque compositionis exempla proponit Garcilassus; & quidem mixti generis cantilenam hanc brevem.

Caylla llapi	id est	Ad canticum
Punnunqui		Dormies
Chaupituta		Media nocte
Samusac		Veniam.

Alterius autem hanc longiorem, cum interpretatione Latina Blasii Valeræ, qui versuum modum servans, sensum minus expressit, & sua ad verbum:

Cumac Nusta	Pulchra Nympha	Formosa domicella
Torollayquin	Frater tuus	Aqua implevit germanus tuus
Puynny quita	Vrnam tuam	Cantharum tuum
Paquiz cayan	Nunc infringit	Quem nunc frangit
Hina mantar	Cujus ictus	Qua ex causa
Cunun nunun	Tonat fulget	Tonat & fulgurat
Ylla pantac	Fulminatque	Fulminatque
Camri nusta	Sed tu nympha	Tu regia domicella
Vnuy quita	Tuam lympham	Tuas pulchras aquas
Para munqui	Fundens pluis	Nobis das pluendo
Riti munqui	Interdumque	Et certis vicibus.
Pacharurac	Grandinem seu	Ninges nobis.
Pacha camac	Nivem mittis	Et grandinem fundes
Vira cocha	Mundi factor	Deus qui animat
Cay hinapac	Vira cocha	Magnusque viracocha
Chura sunqui	Ad hoc munus	Ad hoc officium
Cama sunqui	Te sufficit	Te collocarunt
	Ac præfecit	Et te animarunt.

Argumentum est fabula, quam philosophi illorum commenti fuerant; Puellam è regia prosapia à summo Deo in regione aëris fuisse collocatam, cum phiala aquis plena, ut illam in terram profunderet quum opus esset: hanc phialam à puellæ germano interdum frangi valido ictu, atque ita generari tonitrua, fulmina atque fulgura. *Illa pantac* enim unico nomine concludit tonitru, fulmen atque fulgur. *Cunnunnuni* significat strepitum edere. *Vnu* notat aquam, *Para* pluere, *Chiti* gran-

grandinare; *Riti* ningere : *Chura* ſignificat ponere: *Cama* animare. Vnde ſupremum numen *Pacha-Camac* dixerunt. Idem author teſtatur, Peruvianorum *Amautas* dramata compoſuiſſe & egiſſe coram aulicis, in quibus illuſtria defunctorum Regum geſta celebrabantur.

Scientiæ. Aſtrologia.

Veteres Peruvianorum *Amautæ*, Aſtrologiæ haud penitus fuerunt ignari, trium tamen ſiderum tantum habuerunt rationem; Solis quem vocabant *Ynti*; Lunæ quam *Quilla*, Veneris *Chaſca*: Stellas autem omnes communi nomine dicebant *Coyllur*. Itaque & anni ambitum, quem nominabant *Huata*, obſervarunt, quem vulgus meſſibus diſtinguebat. Et ſolſtitiorum rationem habuerunt, uti apparet è turriculis, quæ & ad orientem & occidentem urbis *Cuſco* erant poſitæ; de quibus Ioſephus de Acoſta videndus. Verum in numero turricularum & illarum uſu plurimum ab illo diſcrepat Garcilaſſus; ſcribit enim fuiſſe duodecim, & ſignaſſe duodecim menſes: *Acoſta* vero tantum octo ad unam, & itidem octo ad alteram urbis plagam: eaſque ita fuiſſe diſpoſitas, ut quatuor minores in medio octodecim aut viginti pedes à ſe invicem diſtarent, & majores æquali pene ſpacio utrimque ab hiſce abeſſent; ita ut minorum umbra ſolſtitium proderet, permoleſta obſervatione. Æquinoctia ad eundem fere modum obſervabant, columnis elegantis operis erectis ante templum Solis, & circulo circumducto. Obſervabant & Eclipſes tam Solis quam Lunæ, licet cauſas penitus ignorarent, ſed ridiculas comminiſcerentur; nimirum Solem ipſis iratum faciem ſuam abſcondere & malum minari: Lunam ægrotare; & ſi totalis eſſet Eclipſis, mortuam aut moribundam; idque unice pertimeſcebant, caſuram enim & mortales omnes obruituram: itaque plorabant, clamabant, & verberibus canes ad ululandum adigebant, perſuaſi Lunam canibus delectari.

Menſes lunares habuerunt, & Lunæ nomine vocabant Quilla, partiebanturque in quatuor partes. Iiſque, ut ſcribit Acoſta, propria nomina & ſingularia feſta attribuebant. Annumque inchoabant olim à Ianuario; ſed poſt Regem *Pachacutec*, quem anni reformatorem vocant, à Decembri.

Medicina.

Medicinæ parum ſcientes fuiſſe haud dubium eſt; herbarum tamen quarumdam vires & facultates à quibuſdam haud ignoratas, qui in ſumma æſtimatione propterea fuere apud Regem & magnates: cæterum fere duobus remediis utebantur, venæ ſectione & purgatione; venam utplurimum ſecabant in parte affecta: in purgatione adhibebant radicem quandam candidam inſtar rapi, utplurimum duarum unciarum quantitate; atque ita valide & vomitum ciebant & ſedes, non ſine inſigni languentium diſcrimine. Medicamenta in initio morborum tantum adhibebant; ubi invaluerant, diætam præſcribebant, aut inediam: nec niſi ſimplicibus utebantur, mixtionis plane ignari.

Geometria.

Geometriam utcunque calluerunt, ſed rudi modo; uti & Geographiam: & muſicam pneumaticam, præſertim in Collarum regione, ſed ita inconcinnam & indigeſtam, ut vix harmoniæ nomen mereretur; utebantur cannis utplurimum quatuor conjunctis & diverſorum tonorum, nonnunquam & una fiſtula ad unam tantum cantilenam comparata.

Rerum geſtarum memoriam tenendi ratio.

Peruviani (inquit Ioſephus de Acoſta) nullum genus ſcripturæ noverant ante Hiſpanorum adventum, neque per literas, neque per characteres aut picturas, ut Chinenſes & Mexicani: nihilo tamen ſecius & memoriam antiquitatis conſervabant, & rationem dabant de omnibus tam pace quam bello geſtis. Diligentiſſimi enim erant in tradendo minoribus quæ à majoribus acceperant; & minores in conſervando quæ ipſis tradebantur. Litterarum autem defectum ſupplebant, partim picturis, (quemadmodum & Mexicani) licet valde rudibus; potiſſimum autem *Quipis*. Sunt autem *Quipi* memorialia ſive regiſtra facta è funibus, in quibus diverſi nodi & diverſi colores, res diverſas denotabant. Incredibile videtur quantum illis perfecerint; etenim quicquid ſcriptura & libris explicari poteſt, Hiſtoriæ, leges, ceremoniæ, rationes mercimoniorum & ſimilia, id omne ſumma dexteritate & explicatiſſimè illis nodis adnotabant: quin & circumſtantias omnes variis funiculis annexis deſignabant. Ad hæc memorialia conſervanda certi erant deputati miniſtri, quos vocabant *Quipa-Camayo*, qui rationem reddere tenebantur, quemadmodum apud nos Notarii publici, aut Secretarii, neque minor fides ipſis habebatur. Ad diverſa autem rerum genera, puta bellum, regimen politicum, tributa, ceremonias, agros, &c. diverſi adhibebantur *Quipi* ſive funes: & in ſingulis eorum tot nodi & noduli & funiculi penduli, alii virides, cærulei, candidi, & in ſumma tot modis variegati, ut quemadmodum nos per viginti quatuor literas variis modis diſpoſitas, infinita vocabula producimus, ita illi per varietatem nodorum & colorum, infinitas rerum ſignificationes denotarent. Ita (ut notat Garcilaſſus) per luteum colorem notabant aurum, per candidum argentum, per rubrum milites.

Arithmetica.

Monſtro autem ſimile, quod barbaros hos videas, granis Mayzii rationes etiam difficillimas nullo negotio ſubducere & expedire: Exempli gratia, ut inveniant quantum ſingulis pro certa proportione, pendendum ſit de integra tributi ſumma pluribus imperata; arripient grana ſua & ponent hic unum, illic tria & alibi octo; tranſponent, granum hinc unum, tria permutabunt inde; in ſumma tam accurate explicabunt rationes, ut ne hilum quidem aberrent; & non minus dexte invenient quid, quantumque unumquemque dare, aut accipere oporteat, quam noſtrates pluma aut atramento.

Mores & inſtituta domeſtica.

Peruviani, tam proceres quam plebei, educabant liberos ſuos frugaliter; primum natos abluebant frigida: uti & ſingulis diebus antequam faſciis illos vincirent; neque ante tertium menſem brachia ipſis libera dimittebant, id robori prodeſſe autumantes, reclinabant in cunas ligneas, ſuper reticulos, lectorum loco. Nunquam illos in brachia attollebant, aut in gremium, ne quidem quum mammam dabant. Sed ſe ad illos inclinabant: idque ter tantum quotidie. Ipſæ matres, etiam Reginæ, lactabant liberos ſuos, niſi forte morbo aut alia ſontica cauſa

ſa impedirentur: & à maritorum conſuetudine fere abſtinebant, ne liberos ante tempus ablactare tenerentur; nam ejuſmodi ob cauſam ante tempus ablactatos, propudioſo nomine vocabant *Ayuſca*, quaſi dicas nothos. Fœminæ hic facillime pariebant, etiam ſine obſtetricibus, & poſt partum abluebant ſe frigida, neque domeſticis exercitiis vel tantillum abſtinebant. In quibus univerſæ admodum diligentes erant; ſuetæ nere & texere, in calidioribus quidem provinciis goſſypium, in frigidioribus lanam. Texebant autem in uſum tantum familiæ ſuæ, telas utplurimum quadratas, & pro ratione & modo veſtimentorum; ſuere inſuetæ, quia fibulis quibuſdam veſtes connectebant. Quemadmodum autem fœminæ veſtes, ita mares calceos aut ocreas parabant; nulli enim hîc reperiebantur artifices communes, unuſquiſque ſibi ipſi & ſuis operabatur ea quibus opus erat: Agriculturam, tam mares quam fœminæ, adminiſtrabant.

Mira autem erat fœminarum diligentia, nam & prodeuntes in publicum aut fila ducebant, aut jam ducta torquebant, aut ſemper aliquid operis agebant; ne quidem quum vicinas aut opulentiores inviſerent, ab opere vacantes.

Summam quoque honeſtatis publicæ rationem habebant Reges & proceres, neque ſcorta publica intra oppidorum aut pagorum limites habitare permittebant, ſed per agros in vilibus & abjectis caſulis; Scorta autem ejuſmodi appellabant *Pampayruna*, id eſt, proſtibula publica: eaque tantopere contemnebant, ut fœminæ cum ipſis ſermones ſerere formidarent, ne forte ſuſpicionem incurrerent: & viri indignis interdum modis ipſa tractarent.

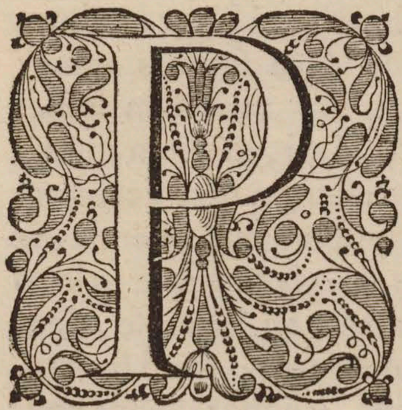
Matrimonia contrahebantur ad hunc modum: Imperator ipſe in oppido *Cuſco* ſingulis annis, aut interdum ſecundo anno, rationem inibat eorum qui nubiles erant, id eſt, marium qui vigeſimum quartum, & puellarum quæ decimum octavum annum ætatis ſuperabant; deinde die deſtinato, primo omnes è regia proſapia in loco publico conveniebant, atque ab *Ynca* ipſo, dexterarum contactu, copulabantur; & ad ſponſorum parentes divertebant, aliquot diebus epulis operam daturi: poſtero aut tertio deinceps die, reliqui nubiles, ad eundem modum, copulabantur à miniſtris ad hoc ſpecialiter à Rege delegatis. Eadem pene ratio obſervabatur in cæteris provinciis, ubi Curacæ Regis vice fungebantur. Vetitum denique erat extra provincias, aut cognationes nubere: neque præter unam, legitima conjux habebatur.

Id quoque ad regni ſui robur & concordiæ inter ſubditos vinculum rebantur, nequaquam permittere, ut ex uno pago in alterum, (ne dicam ex provincia in provinciam) commigrarent, niſi à Rege juſſi; qui, ut domitas provincias melius in officio contineret, ejuſmodi migrationes aliquando imperabat.

C H I L E.

Limites.

PRæfectura *Chilenſis*, ſi paulo latius ſumatur, (quemadmodum illam fere ſumit Herrera) pertingit ab extremis Peruviæ finibus ad Fretum uſque Magallanicum; patetque in longitudinem quidem inter Arctum atque Auſtrum, inde ab exordio vallis *Copiapo*, ſive vigeſimo ſexto gradu latitudinis Auſtralis, ad ipſum Freti os, leucas circiter quingentas; in latitudinem vero inter Occaſum atque Ortum, à Mari Auſtrali ad Atlanticum, ubi maxime, quadringentas aut quingentas leucas, ubi minimum, nonaginta vel paulo plures aut pauciores; quibus limitibus plurimæ vaſtæ regiones atque provinciæ continentur, quarum pleræque nondum ab Hiſpanis domitæ, multæ quoque ne quidem unquam fuerunt luſtratæ. Si vero proprie & ſtrictius accipiatur, pro ea regione quam Hiſpani jam à multis annis, pauculis oppidis colere cœperunt, longe anguſtioribus limitibus comprehenditur, quippe quæ ſecundum litorum ductum in longitudine non ſupra trecentas leucas contineat, in latitudine tantum viginti, & nonnullibi pauciores: ab ora nimirum Maris Auſtralis ad vaſta Andium juga, quæ uno & contiguo pene ordine ſecus orientalem harum regionum plagam, ad Fretum uſque Magallanicum diſcurrunt, & hic imprimis vaſte ſeſe attollunt, & perenni nive tecta viſuntur. De ea autem potiſſimum hoc loco agemus, de Magallanica ſequenti tabula.

Nomen.

Nominis rationem explicat Auguſtinus de Zarate in Hiſtoria Peruviæ: *Chilem* dici à frigore, quia è Peruvia non niſi per frigidos & nivoſos montes poteſt adiri, *Chili* enim Peruvianis ſignificat frigidum.

Cœli qualitas.

Tota autem hæc regio extra torridam Zonam & ultra Tropicum Capricorni ſita pro variis à Polo Antarctico ſive Auſtrali diſtantiis, varias aeris temperies & tempeſtatum viciſſitudines patitur: quumque pene totidem gradibus à Polo Antarctico, quot Hiſpania ab Arctico divergat, contrarias plane anni tempeſtates experitur, ita ut hic hyems ſit, quum æſtas eſt in Hiſpania & contra. Nam quum Sol ſuperato Æquatore ad Cancri Tropicum properat, tum & pluviæ ingruunt, & frigus hic ſentitur; nempe à menſe Aprili ad Septembrem; & contrà quum Sol ad Tropicum Capricorni revertitur, raræ hic pluviæ, ſudum plerumque cœlum, & modici æſtus percipiuntur. Hac anni tempeſtatum viciſſitudine fit, ut & Indigenæ harum provinciarum, ingenio atque induſtria ad Europæos propius accedant, quam cæteri Americani, & major frugum atque fructuum ſimilitudo deprehendatur.

Solum

Solum harum provinciarum ſecundum oram Maris Auſtralis magna ſui parte planum aut in modicos colles aſſurgens, montes autem, quos in Peruvia *la Serrania* appellari diximus, tribus quatuorve leucis à littore communiter abſunt, nonnunquam & deſcendunt ad ipſum littus, & à fluctibus marinis pulſantur, ut ſuo loco annotabitur. Amœniſſima porro eſt regio & perfœcunda, atque omnium frugum haud ſecus quam Hiſpania ferax, Tritici meſſe atque vindemia juxta abundans, paſcuis denique ſupra modum xurians: ſalubris quoque & egregium inter æſtum atque frigus ſortita temperamentum, æſtatis atque hyemis pro tempeſtatum mutatione æqualiter compos: Ver illorum inchoatur à Septembri, æſtas à Decembri, autumnus à Martio, hyems à Iunio: longiſſimum diem feſto *S. Luciæ*, breviſſimum *S. Barnabæ* experiuntur: majorem tamen æſtivis menſibus calorem quam hybernis frigus tolerant, rara tonitrua aut fulgura. In quibuſdam vallibus, ſtato tempore ros quidam decidit ita ſpiſſus, ut coaguletur & frondibus plantarum inſtar ſacchari adhærere videatur, qui collectus & ſuavis admodum eſt, & eundem pene uſum præſtat, quem Manna. Gramina hic propter idoneam humiditatem fere perpetuo virent, & arbores in montanis nunquam frondes ſuas deponunt: paſcua, Rege Hiſpaniarum ita volente, communia ſunt omnibus & ſingulis colonis: Venationis & piſcationis jus promiſcuum, tam in mari quam in fluminibus, lacubus & ſtagnis: Iter hac agentibus in oppidis atque prædiis, victus atque hoſpitium gratis præbere conſuetudo obtinet.

Animalia.

In tota *Chilenſi* regione ovium quoddam genus reperitur, tam domeſticarum quam ſilveſtrium, quæ forma ad Camelos magis accedunt, niſi quod gibbo careant, cæterum longe majores quam Europææ, & plerumque ulnam Hiſpanicam proceræ, collo oblongo & tereti, rictu fiſſo, per quem ſpumam, quum iraſcuntur, ejaculantur in illos à quibus ſe lædi opinantur; caro illarum paulo ſiccior quam Europæarum; cicures colore utplurimum ſunt candido aut nigro, interdum & cinericio; ſilveſtres vero & montenſes colore ſunt igneo au fulvo; longa, levi atque adeo nitenti lana veſtiuntur, quæ precio Hiſpanienſem longe ſuperat: nam quum vellus ovillum in Hiſpaniis uno regali venundetur (Hiſpani authoris ſunt verba) harum ſingula vellera aureo æſtimantur. Ex hac lana certi panni texuntur, quorum ſplendor ad Camelottorum nitorem quam proxime accedere dicitur. Porro ovibus hiſce aures perforant, & foraminibus innectunt funes, quorum attractu eaſdem regunt & educunt quolibet; ſolutæ enim velociter admodum currunt, præſertim ſilveſtres, quæ equis pernicitate pares eſſe feruntur.

Richardus Hawkinus meminit hic cujuſdam animalculi, quod appellant *Chincillam*, magnitudine ſciuri, colore fuſco, ſed pilo adeo levi & glabro, ut omnes aliorum animalium pelles ſuperet, & in hiſce regionibus & vicina Peruvia ab omnibus maximi fiat.

Præter

Ager ſuburbanus fertilis, & tritici, vini & aliarum frugum abundans: auri venis admodum locuples, & indigenis hodieque frequentiſſimus, quum in illius Diœceſi fere octuaginta millia barbarorum numerentur, qui in ſex & viginti tribus partiti, Hiſpanis tributum pendunt, & gratuitam ſerviunt ſervitutem. Plurimi hîc reperiuntur equi, ita ut multi in campis & ſylvis ſine certis dominis vagentur, atque ita efferentur, ut non facile domari poſſint.

Daule fl. Flumen *Daule* per montium declivia eluctari & hac tranſire, atque demum Mari Auſtrali ſe miſcere, teſtatur Didacus Fernandez in Peruviæ Hiſtoria: alii flumen quod oppidum ſecat, aut præterlabitur, vocant *Topocolma*: quod & poſtea deſcendit in oppidi hujus portum, univerſæ hujus oræ famoſiſſimum & optimum, appellant vulgo *Valparayſo*, diſtat ab Æquatore tres & triginta gradus & quadraginta ſcrupula verſus Auſtrum, uti ab Anglis diligentiſſime & accurate eſt obſervatum. In hoc portu exponuntur omnes merces quæ mari veniunt ab urbe Lima & reliquis Peruviæ portubus; & viciſſim omnis auri gaza quæ in vicinis provineiis colligitur, huc conducta, imponitur in naves. *Valparayſo Portus.*

Denique quatuordecim ab oppido leucis flumen decurrit, quod indigenæ vocant *Chacapol*. Valli autem in qua urbs *S. Iago* communita eſt, vicina eſt provincia populorum, quos gentilitio nomine appellant *Parmacanes*, ſive, ut Garcilaſſus effert, *Purumaucas*; per quam tranſitur ad flumen *Maule*, & ad pagos *Gueler* atque *Tatam*; atque ita porro ad *Quilacuram*.

Concepcion oppidum. Oppidum tertium hujus Præfecturæ quod dicitur *Concepcion*, ſitum eſt ad oram Oceani Meridionalis, ad patentem ſinum & juxta percommodum portum: Ager illius fines habet ad Arctum quidem fluvium *Maulen*, ad Auſtrum autem fluvium *Biobio*; Abeſt ab Æquatore ſex & triginta gradibus & quadraginta ſcrupulis verſus Auſtrum: ora maritima vergit hic ad viginti & trium leucarum ſpacium verſus Libonotum.

La Herradura, portus. A fluvio *Ytaten* ad portum quem Hiſpani vocant *de la Herradura*, (quia ſoleam equinam forma repræſentat) numerantur tres leucæ: portus hic peridoneus eſt, & adverſus incerta ventorum egregiè munitus; diſtat ab Æquatore verſus Auſtrum triginta & ſex gradus & triginta ſcrupula: ab hoc ad ſinum *Penco*, juxta quem oppidum *Concepcion* conditum eſt, ſunt quatuor leucæ. Exeunt in hunc ſinum duo pertenues amnes, vel potius rivuli, quorum minimus dividit oppidum, alter vero labitur paululum ab oppido verſus Auſtrum, vocaturque vulgo *Rio de Landalien*, à vicina valle quæ *Andalien* audit. Littori autem, quod hic anguſtius eſt, imminent colles & montes modicè editi, qui portum undique muniunt, præterquam contra Aquilonem & Arctoam plagam, verſus quam ſinus hic tempeſtatibus eſt expoſitus. Licet autem hi colles, atque adeo ſuburbanus ager per ſe neque fœcundus, neque amœnus ſit adſpectu, tamen hominum induſtria & cultura jam amœniſſimus eſt factus; plurimi enim horti cum ſuis viridariis ab Hiſpanis hic exculti viſuntur, & pulchri aſpectu, & omnibus omnium generum fructibus abundantes. Mare oppido vicinum ſupra modum eſt piſcoſum; juxta littus quoque viſitur lapicidina; è qua lapides quidam nigri & bituminoſi cæduntur, qui oppidanis carbonum uſum præſtant. Ab oppido ad flumen *Biobio* duæ ſunt leucæ; flumen hoc valde latum eſt & altum, ita ut vado tranſiri nequeat, nec tamen navium eſt patiens: ab hoc ad flumen *Labapi* quindecim numerantur leucæ; intermedio vero ſpacio, admittit Continens ampliſſimum ſinum, ad quem provincia *Araucana* ſita eſt. Porro oppidum *Concepcion* abeſt ab oppido *Sancti Iacobi* leucas, ut volunt, ſeptuaginta verſus Auſtrum. Præfectus univerſæ provinciæ hodiè hic reſidet, poſtquam Conventus Iuridicus, qui tribunal hic habuit ab anno 1567 ad annum 1574, ad oppidum *S. Iacobi* fuit tranſlatus. In oppido ſunt aliquot monaſteria Dominicanorum & Franciſcanorum. *Biobio, & Labapi, Flumina.*

In Diœceſi hujus oppidi & illius finibus ſunt plurima auri metalla, è quibus magna vis auri olim fuit eruta, ita ut oppidum hoc longe florentiſſimum & opulentiſſimum fuerit; verum hodie penè ad inopiam eſt redactum, quippe ad minimum quater à Chilenſibus direptum & concrematum, adeo ut hodie vix ducentas ædes numeret: & quia Araucanos infenſiſſimos Hiſpanorum hoſtes tam vicinos habet, cinctum eſt hodie latericio muro, habetque arcem adjunctam, in qua ut plurimum quingenti præſidiarii dicuntur agere.

Quilacoya. Fodinæ *Quilacoyæ* ſive *Quilacuræ*, è quibus Valdivia dum hic præfectum ageret, magnam auri vim eruit, abſunt ab oppido quatuor leucas.

S. Mariæ Inſula. Ab extremo ſinus, de quo jam diximus, oſtio, ad Inſulam *S. Mariæ*, Barbaris *Lucengo*, leucæ numerantur tredecim, vel quindecim; ex adverſo Provinciæ *Araucanæ*, (ubi Continentem magnum & amplum Sinum admittere jam diximus) præruptis & à fluctibus Oceani exeſis rupibus incincta, ita ut olim hæc inſula Continenti connexa fuiſſe quibuſdam videatur, & ſenſim ab interluente freto, quod jam circiter tres leucas latum eſt, ab illa diviſa; quod tamen mihi non ſit veriſimile. Solum hujus inſulæ uberrimum eſt, tritici & hordei ferax: mare vicinum pluribus piſcibus fœtum, præſertim uno è ſepiarum genere, è cujus oculis calloſa quædam ſubſtantia eximitur, quæ candore & nitore ad uniones quam proxime accedit, ſed non habet illarum duritiem: fœminæ tamen pro unionibus ſolent uſurpare in monilibus: Hic & teſtacei quidam piſces reperiuntur, quos *Choros* appellant, in quorum teſtis, unionum quoddam genus reperitur, magnitudine ſeminis Cannabini, & ſingulari candore; verum quia artem perforandi ignorant barbari, nullius pretii habentur.

Provinciæ Arauco, Tucapel & Puren. Inter oppidum *Concepcion*, de quo jam egimus, & oppidum *Imperial*, de quo mox ſumus dicturi, mediæ ſunt populoſiſſimæ provinciæ *Arauco*, *Tucapel* & *Puren*; quarum indigenæ bellicoſiſſimi ſunt, & Hiſpanis ſupra modum infeſti, utpote quibus magnas clades ſæpe intulerint, & hodieque cum ipſis pro libertate magnis animis certent.

Barbari autem hi longe aliter quam cæteri belligerare noverunt, nam & ordines ſervare, &

arma ſcite tractare callent: arma ipſis ſunt arcus & ſagittæ, prælongæ haſtæ, bipennes; quin & galeas & ſcuta thoraceſque ex phocarum tergoribus eleganter parant: haſtas ſuas quondam ære, nunc etiam ferro, cujus copiam ab Hiſpanis nacti ſunt, aſperant: etiam armis, quæ Hiſpanis in præliis ademerunt, dextere uti didicerunt. Cæterum in præliis & acies ordinant Europæorum pene ad modum, & ordines atque militarem diſciplinam obſervant; etiam vallum ducere, & caſtra per intervalla communire didicerunt: adhæc ex inſidiis hoſtem aggredi, & ex improviſo oppida illorum, villas & prædia aggredi, capere & concremare: In præliis fortes atque impavidi, magnas ſæpe ſtrages Hiſpanis dederunt, nonnunquam & ſunt paſſi: quæ omnia ab Hiſpanis ſcriptoribus comemorata, & fere in majus aucta, hic commemorare longum, & forte præter inſtitutum noſtrum foret.

Cæterum provincia hæc *Araucana*, cum *Tucapele* & *Purene*, quæ fere ſimul accipiuntur, & ab Hiſpanis vulgo appellatur *El Eſtado de Arauco*, anguſtis admodum limitibus continetur, ſiquidem in longitudinem tantum patet circiter viginti leucas, in latitudinem vix ſeptem. Auri metallis locuples eſſe creditur, ſed ad quæ Hiſpanis hactenus acceſſus minime patuit, ideoque etiam hodie intacta. Maxima ſui parte aſſurgit in montes, aut editos colles; qua mare meridionale attingit, præruptis potius ripis, quam littoribus; fluctus admittit magno & amplo ſinu, in quo ſtatio haud infida navibus exiſtimatur, ſed deſcenſus in terram difficilior. Denique Provincia hæc inde à trigeſimo & ſeptimo gradu Auſtralis latitudinis, ad breve tantum ſpatium exporrigitur verſus Auſtrum.

In vicinis porro montibus, qui *Araucanam* ab ortu tegunt, agunt barbari qui vulgo *Pulches* appellantur, gens velox & pugnandi avida, nec minus ferox, veruntamen nequaquam eo ingenio atque induſtria, qua *Araucanos* eſſe diximus, à quibus omnibus modis ſuperantur, cæterum animis in Hiſpanos haud minus iniquis atque infeſtis; quo fit ut ſe cum reliquis ipſorum hoſtibus lubenter conjungant.

Mocha Inſula. Ad provinciam *Araucanam*, quam jam deſcripſimus, pertinet Inſula quam vulgo appellant *Mocham*; incoliturque ab ejuſdem gentis populis, qui è Continente ſe huc receperunt, & jugum Hiſpanorum hactenus effugerunt.

Qualitas. Inſula hæc ſatis ampla eſt; in medio pene ipſius attollit ſe mons in ſummam altitudinem, juxta verticem veluti diviſus, aut bifurcatus; à quo amniculus delabitur limpidiſſimus, & potari pulcherrimus: à radice autem montis ad oram uſque ambientis maris, reliqua tellus declivior eſt, & in planiciem ſtrata; ſolum fœcundum, & non modo omnimodarum frugum patiens, ſed & paſcuis lætum. Sub Inſula haud incommoda ſtatio eſt, & facilis anchorarum jactus, in mari ſeptem aut octo orgyias alto; ſed in anchoris ſtantibus, aquilones maxime metuendi ſunt, qui tamen rariſſime hic perflant.

Incolæ. Oliverius à Noord, quum hic applicuiſſet, peramice cum inſularibus exercuit commercia, & pro ſecuribus, cultelliſque, oves accepit atque omnis generis annonam: pro ſecuri quidem ovem, pro cultello gallinam, aut interdum binas; cætera Mayzium, batatas, cucurbitas & alios fructus, quos inſula fert, ad eundem modum. Barbari juxta ſtationem incolebant pagum, qui circiter quinquaginta domiciliis conſtabat; quæ è ſtramentis affabre erant contexta, oblonga, & in medio veſtibulo quodam ornata. Licet autem Belgas perbenigne acciperent, tamen ædes ſuas ingredi minime permittebant, aut cum fœminis ſermones ſerere; ſed fœminas omnes boatu quodam ex ædibus in vicinam aream excitas, in genua procumbere per varios ordines jubebant in Belgarum conſpectu. Conſuetudo ipſis tot conjuges ſibi aſſumere, quot lubet; & quo quis plures filias habet, eo opulentior judicatur; nam proci ſponſas ſuas à parentibus mercari ſolent, & bovem, aut oves, aut aliud quid, de quo ante inter ipſos convenerit, pro filiabus redhibere. Amiciunt ſe longis tunicis, ab humeris ad talos uſque demiſſis, tam mares quam fœminæ; quas conſuunt è panno, contexto è lana illarum ovium, de quibus jam ante diximus. Mares quidem promittunt comam uſque ad humeros; fœminæ vero eandem ſuccingunt, & pone cervicem componunt nodis quibuſdam.

Inſulæ Ioannis Fernandez. Quoniam jam in Inſulas incidimus, peropportunum fuerit, antequam ad Continentem revertamur, earum meminiſſe, quæ à primo inventore *Ioanne Fernandez* nomen acceperunt: Eæ omnino ſunt duæ, ambæ valde edito ſolo; occidentalior autem minima eſt, infœcunda, & vix quicquam herbidi ſortita, meræ petræ, atque aridi colles: orientalior vero major, & ipſa quoque montibus edita, verum pluribus arboribus veſtita, & grata amœnitate virens, neque infœcunda eſſe creditur: magna hic reperitur caprarum & porcorum copia: mare in ambitu ita omnis generis piſcibus fœtum, ut Hiſpani hanc non raro piſcandi cauſa accedant, & brevi tempore magnum piſcium numerum capiant, & ad Continentem atque Peruviam venales traducant.

Orientalior (inquit author qui navigationem illam in commentarios retulit) ſub qua nos anchoras fiximus, complectitur ſuo ambitu circiter ſex milliaria, in longitudinem inter ortum & occaſum duo aut tria milliaria patens: Stationem habet ad borealem plagam, ubi valles quædam viſuntur gramine & trifolio, grata amœnitate virentes: Sinus autem fundo eſt admodum declivi, & partim ſcopulis, & vadorum brevibus inquinato, partim nigris arenis conſpicuo; permoleſtum vero eſt propius ad terram accedere, & locum figendis anchoris idoneum capere. Abundat hæc Inſula dulcium & potabilium aquarum ſcaturiginibus: vicinum mare optimis piſcibus fœtum, qui nullo pene negotio hic maxima copia capiuntur. Phocarum quoque & leonum, ut vocant, marinorum infinitus eſt numerus. In nemoribus ingens caprarum multitudo, ſed harum caro neutiquam tam grati eſt ſaporis quam quas inſula *S. Vincentii*, Heſperidum una, nutrit: difficillimeque hic capiuntur ob arbuſtorum denſitatem, quæ itinera omnia impediunt, & pene invia faciunt. Alterius generis animalia hic nulla à nobis viſa. In Montanis multæ naſcuntur Palmæ,

Palmæ; prope littus autem hujus stationis tres mali cydoniæ visuntur. Reperitur hic præterea ingens copia Sandalii ligni, sed quod ab illo, quod *Timor* insula gignit, plurimum superatur: aliæque materies & duritie & tenacitate insigni, & ad quævis fabrilia opera peridoneæ: verum proceriores arbores, quarum trunci navigiorum malis inservire possint, nullas hic vidimus. Hic quondam decem aut duodecim barbaros habitasse satis constat, qui oleo è phocarum & ejusmodi belluarum pinguedine excoquendo operam dabant, nunc penitus deserta est insula; nisi quod sex nostrorum, qua milites, qua nautæ, longæ navigationis pertæsi, aut aliam ob causam nobis ignotam, hic sponte se è navibus surripuerunt, & invito præfecto substiterunt. Hæc ille.

Bartholomæus Leonardi de Argensola, libro tertio de Moluccis Insulis, facit mentionem duarum insularum, à Ioanne Fernandez, quum anno 1574 Chilen peteret, casu inventarum, quæ hodie *San Felix* & *Sant Ambor* appellentur; sed hæ non possunt esse illæ, de quibus hic agimus, siquidem scribit has ab Æquatore versus Austrum distare tantum viginti quinque gradus & viginti scrupula; nisi forte hic illum ratio fugerit. Vtramque autem scribit ab Hispanis vocari *Desventuradas*, id est, infortunatas.

Oppidum de los Confines, vel de los Infantes. Oppidum, quod Villagranius post Valdiviam harum provinciarum præfectus, quum primum conderetur, *de los Confines* appellaverat, & Garsias de Mendoza postea *Villam Novam de los Infantes* nominavit; in mediterraneis situm est; triginta & septem gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum, secundum Herreram: Octodecim quidem leucis ab Oceano Meridionali; viginti autem ab oppido Conceptionis versus Euro-Austrum: in planicie conditum, quæ ab indigenis vulgo appellatur *Ongol*, unde & non raro id nomen huic oppido tribuitur à scriptoribus Hispanis. Amnis qui à nivosis montibus sive Andibus descendens, hanc planiciem dividit, præterlabitur oppidum ad Australem plagam; alter vero torrens, qui aliquot molas in oppidanorum usum circumagit, ad Arctoam: ita ut oppidum inter utrumque jaceat. *Qualitas territorii.* Ager hujus oppidi & frugum est fertilis, & pascuis dives, omnisque generis fructus & felicissime hic nascuntur, & tempestivè maturantur. Vnde hic non modo optimum vinum premitur, sed & ficus & uvæ passæ siccantur. Concluditur utrimque altis montibus, ita ut oppidum ab Andibus quidem sive nivalibus montibus absit leucas octo, ab alteris autem montibus, qui propius ad littus maris Australis accedunt, vulgo *la Serrania*, duabus, aut ad summum tribus: & ager hic in latitudine inter ortum & occasum 10 pateat leucas; in longitudinem inter Arctum & Austrum octodecim; versus Arctum quidem leucas octo, ab oppido ad flumen quod vocant *de la Laxa* (quia certo loco de Cataracte se præcipitat in altitudinem orgyiarum pene 20) versus Austrum vero 10 leucas, ab eodem oppido ad fines oppidi Imperialis, secundum viam quæ ad illud ducit. Magna hic cupressorum copia, quæ non modo materie beneolente, sed & *Laccæ*, ut vocant, lacryma commendantur. Secant hanc provinciam plures fluvii, imprimis *Biobio*, qui plures minores acceptos secum devehit, & is qui *Nivequeten* appellatur ab indigenis. Nec desunt præstantia auri metalla, licet ob operarum & mancipiorum inopiam fere intacta. Duo denique sunt in oppido monasteria, Dominicanorum & Franciscanorum: & quia barbari indigenæ, qui continuo cum Hispanis bellum gerunt, haud longe ab oppido agunt, utplurimum ducenti præsidiarii Hispani hic stativa dicuntur habere.

Imperial oppidum. Imperiale oppidum abest ab Æquatore versus Austrum 8 & 30 gradibus & 40 scrupulis: ab oppido *de los Confines* versus Africum aut Zephyronotum leucas 20: ab Oceano denique Australi leucas 4. Conditum est ad ripam fluminis *Cauten*, quod è summis nivalium montium jugis præcipitans, & ad occasum properans, latus Australe hujus oppidi præterlabitur, & cum altero amne, qui occiduum illius latus radit conjunctum, efficit cornu quoddam terræ, convexum & præceps, difficileque ascensu, super quod oppidum constructum cernitur. Ager hujus oppidi patet in longitudinem leucas 18, ab oppido quidem versus Arctum leucas decem; ad Austrum vero ad ripas fluvii *Queule* (qui ab Æquatore distare dicitur novem & triginta gradibus & semisse) *Queule fl.* leucas octo: In latitudinem leucas viginti inter occasum atque ortum, ab oceano nimirum Australi, ad Andium usque radices. Est autem passim frumentorum feracissimus; nec malignè tolerat vites, licet cœlum uvas haud bene maturet, præterquam unius generis, quas vulgo vocant muscatas. Pascua quoque subministrat armentis læta; nulli tamen hic casei premuntur, quia vaccæ lac haud satis idoneum dicuntur edere. Minora navigia ad oppidum usque possunt ascendere; cæterum littus est importuosum & arenarum pulvillis inquinatum, nec supra dimidiam orgyiam sub ipsa ora altum. Secundus Chilensis præfecturæ Episcopatus ab hoc oppido nomen habet. *Episcopatus.* In Diœcesi autem supra octuaginta millia barbarorum esse dicuntur, qui Hispanis non minus quam cæteri sunt infensi, ita ut ante aliquot annos ab ipsis hoc oppidum dicatur fuisse excisum. Opulentissima denique hic sunt auri metalla, è quibus maxima auri vis erui posset, si per indigenas liceret, aut operarum copia suppeteret.

Villa rica, urbs. Vrbs, quæ *Villa Rica* Hispanis appellatur, abest ab Æquatore versus Austrum novem & triginta gradibus, ab oppido *Imperiali* circiter leucas sedecim versus Euro-Austrum: ab Oceano Australi viginti & quinque versus Ortum; ab Andibus sive nivalibus montibus versus Occidentem tribus. Sita est ad occidentale latus Lacus quem Indigenæ vocant *Mallabauquen*, & illius emissarium, quem vulgo dicunt *Rio Tolten*: *Tolten fl.* patet autem hic Lacus inter ortum & occasum leucas tres, inter Arctum vero atque Austrum duas. Ad caput illius, quod Euro-Austrum adspicit, situs est mons flammivomus sive Vulcanus, ad cujus radices fons cernitur, qui duabus ingentibus scaturiginibus exsiliens, torrentem producit, qui brevi intervallo Lacui miscetur. Ager suburbanus satis fœcundus fertur, solo argilloso, è quo optimi fiunt lateres: cætera assurgunt in colles

colles, & fere ſterili ſunt ſolo; licet plurimas pinus alat, quas Hiſpani *Pinnones de Libano* appellant: harum fructus ita ſaginant ſues, ut vix ulla alia regio præſtantiorem ſuillam generet; aut gratiois ſaporis.

Pulches, barbari.

Sub radicibus montium degunt barbari, qui nominantur *Pulches*: ferox hominum genus, & omnium rerum indigum, venatu ut plurimum vitam tolerans, & in feras ſagittis ſuis exanimando ſatis gnavum & induſtrium. Trans nivoſa autem Andium juga verſus ortum, jacet planicies arenoſa, deſerta penitus & aquarum inops, & mera ſolitudo.

Porro Agri ſive Diœceſeos hujus oppidi fines ſunt, ad Arctum quidem fluvius *Tolten*, qui ab oppido abeſt leucas octo: ad Auſtrum vero ſecus viam quæ *Valdiviam* ducit, ad vallem uſque *Marequinam*, totidem. Regio maxima ſui parte frigidior eſt, & frumenti vitiumque minus fœcunda: Oppidani fere dant operam linificio, texuntque optimos pannos & amicula linea, quibus commercia tum in hac præfectura, tum alibi exercent.

Valdivia urbs.

Valdivia, urbs toto hoc terrarum tractu celeberrima, pene media jacet inter arctoum Chilenſis Præfecturæ limitem & Fretum Magallanicum: Sita eſt in provincia quam Indigenæ peculiari nomine vocabant *Guadallanquen*; duabus circiter leucis ab Oceano Auſtrali, & quadraginta non plenis gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, ſecundum Herreram: qui & hoc à curioſis obſervatum prodit, quum in urbe Hiſpalenſi Hiſpaniæ jam meridies eſt, in hac urbe ſolem adhuc quinque horis & tertia parte horæ à meridie abeſſe; id eſt, ſi recte rationem ineas, octuaginta gradibus à meridiano Hiſpalenſi verſus occidentem diſtare. Percommodum habet portum, qui ad arctum patet, & grandiores quoque naves admittit; fluvius placidus, limpidus & amœnus, ſupra urbem in duos alveos diviſus, totidem oſtiis in portum egreditur: majorem autem alveum ſubire poſſunt navigia ad leucas duas; ad minorem tamen urbs condita, ſuper convexam & præruptam planiciem, quæque reliquam ſoli ſuperficiem circiter quinque orgyiis ſupergreditur, æſtus autem marini aſcendunt utrumque alveum, ad planiciem illam, undique collibus incinctam, quam ſupra diximus vocari *Gauda-llanquen*.

Ager hujus urbis (qui tamen quam longiſſime abeſt ab ipſa urbe,&,ut quidam produnt, circiter leucas decem) maxima ſui parte humilis & planus, perfœcundus, & tritici atque hordei feraciſſimus, fructuum quoque omnis generis, præterquam uvarum, quas cœlum hic non ſatis mitigat aut maturat. Fines habet, ad Arctum quidem vallem *Marequinam*, à qua ad urbem numerantur leucæ octo: ad auſtrum vero ab urbe leucas decem; ita ut in longitudinem inter Arctum atque Auſtrum pateat leucas octodecim; & fere totidem in latitudinem, nimirum ab Oceano Auſtrali ad urbem leucas duas, ab urbe porro ad Andium radices ſedecim.

Marequina.

Nulla hujus Chilenſis Præfecturæ pars tam copioſo, tamque abſoluto auro abundat: nam conſtans fama eſt, quum Præfectus Valdivia, à quo urbi nomen hæſit, hic primum pedem figeret, tam divites auri venas hic fuiſſe; ut ſingula barbara ſervitia indies viginti quinque, nonnunquam & triginta aureos, ut vocant, pezos eliquarent.

Oſorno urbs.

Sexaginta aut paulo pluribus leucis ab oppido *Concepcionis* verſus Auſtrum & Fretum Magallanicum ſita eſt urbs *Oſorno* (ut ab Herrera traditur) ſeptem circiter leucis ab ora maris Meridionalis; duobus & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: in regione frigidiuſcula, & annonæ omniumque rerum ad vitam humanam neceſſariarum indiga; ſed auri metallis opulenta; unde fit ut hæc urbs multo amplior & frequentior ſit ipſa Valdivia: oppidani præterea pannorum tam laneorum, quam lineorum copiam texunt: In agro atque adeo limitibus hujus urbis, ſupra ducenta millia barbarorum dicuntur habitare, qui Hiſpanis tributum pendunt, & gratis inſerviunt.

Caſtro urbs.

Vrbium tandem quæ ab Hiſpanis in hac regione habitantur extrema eſt, quæ vulgo *Caſtro* appellatur, barbaris autem *Chilue*: ea ſita eſt in una inſularum, quæ magno numero ſparſæ ſunt in Lacu ſive freto *Ancud* vel *Chilue*, ut ab indigenis nominatur, quadraginta duabus leucis ab oppido *Oſorno* verſus Auſtrum. Archipelagus autem harum inſularum initium ſumit quadraginta & tribus gradibus ab Æquatore verſus polum Antarcticum. In vicinia hujus oppidi *Caſtro* ſupra duodecim millia barbarorum incolunt, qui Hiſpanis ſunt attributi; nam inſulam in qua urbs condita eſt, ad quinquaginta leucas in longitudinem patere, ſcribunt Hiſpani (quod tamen minus veriſimile eſt) & in latitudinem, ubi latiſſima eſt, novem; ubi anguſtior eſt, tantummodo duas.

Omnis autem hæc ora æſtuariis & intercurrentibus alveis eſt diviſa, multæque inſulæ hic objacent continenti, uſque ad altiſſima Andium juga, quæ hic ipſi Lacui ſive Freto imminent. Solum harum Inſularum montibus undique eſt concluſum; Mayzii fertile, neque triticum malignè tolerans: Auri vero ſupra modum locuples, ita ut ramenta illius ad ipſum uſque littus deprehendantur, quod alibi rariſſime ſolet accidere. urbs hæc quatuor & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum diſtat, & in inſula ſita eſt quæ ab Hiſpanis quaqua verſum colitur; abundatque lanis ovium Chilenſium, è quibus ibidem optimos pannos & togas conficiant. Oppidum non niſi una aut altera leuca diſſitum eſt ab eadem ora, licet longo & ſinuoſo itinere ad ipſum perveniendum ſit: nam ad Septentrionale Inſulæ cornu, canalis ſeſe inſinuat tendens ab occaſu in ortum (ore circiter duas leucas & dimidiam lato) & circa gremium orbicularis & incurvus, ubi in anguſtum alveum contrahitur, rurſuſque ſe diducit in ampliſſimum fretum, crebris minoribus inſulis diviſum: oppidum autem *Caſtro* petentibus, inſulæ ora quæ orientem reſpicit primum radenda eſt verſus Eurum, uſque ad anguſtum Inſulæ promontorium, quo ſuperato deflectendum eſt ad dexteram, & Africum verſus, pauloque ulterius provectis rurſus vela ſunt vertenda verſus Corum, uſque ad ſtationem ipſius oppidi, quod jacet inter duos torrentes, cum exi-

gua

gua arce, quæ ipsi stationi sive portui incumbit; reliquæ oppidi ædes hac illac sunt sparsæ, & repræsentant magis pagum aliquem, quam oppidum, quippe quæ nullis mœnibus aut vallo sint incinctæ.

Chuciuto Provincia. Præter hæc Chilensis Præfecturæ oppida jam à nobis commemorata, alia insuper duo pertinent ad præfecturam Chilensem, trans Andium juga, & ad orientalem eorundem montium plagam sita, in provincia quam vulgo vocant *Chuciuto* (Herrerà etiam alibi appellat *Cuyo*) regione frigida & infœcunda; nempe *Mendoza* & *Sant Iuan de la Frontera*; utraque à Garsia de Mendoza, ut ferunt, condita, quum præfectus esset Chilensis.

Mendoza oppidum. Oppidum *Mendoza*, pene ex adverso oppidi *Sant Iago* Chilensis provinciæ situm est, quod supra descripsimus, circiter quadraginta leucis ab ipso dissitum versus ortum solis; quo perdifficili itinere & per alta Andium juga, & perenni pene nive tecta proficiscendum est è provincia Chilensi; nam è provincia fluminis *de la Plata* ad hoc quoque iter pertinet, ut mox dicetur.

S. Iuan de la Frontera. Alterum oppidum *S. Iuan de la Frontera* à superiori paulum divergit versus Austrum. Oppidum hoc *S. Ioannis* haud supra centum & decem leucas distat ab oppido *Buenos Ayres*, recto quidem, sed solitario itinere; quare hoc oppidum petentes utplurimum à *Buenos Ayres* per *Cordubam* instituunt iter, longius quidem illud, sed longe frequentius accolis, ideoque & securius.

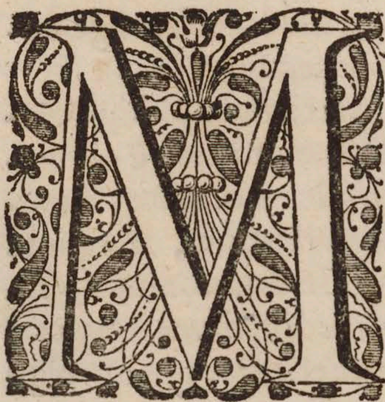
Chilensis porro provincia circa oppidum *S. Iacobi* latissima est, & ab illo ad pontem è viminibus textum, & inter convalles montium, flumini, quod illac discurrit, superstratum, sexaginta milliaria numerantur, ut referunt nonnulli; ita ut oppidum hoc *S. Ioannis de la Frontera* longius à Mari Meridionali abesse necesse sit, quam vulgo in Tabulis Geographicis collocetur.

Quot autem gradibus hæc oppida ab Æquatore versus Austrum absint, & quæ agrorum facies, aut conditio sit, à nemine adhuc inveni descriptum, quare de his hactenus hæc dicta sunto.

MAGALLANICA.

Termini.

AGALLANICÆ nomine vulgo censentur provinciæ illæ & Regiones, quæ ad Mare quidem Australe, à Præfectura Chilensi, sive quadragesimo tertio aut quarto gradu ab Æquatore versus Austrum, ad Fretum Magallanicum, sive ad quinquagesimum tertium ejusdem latitudinis gradum aut etiam ultra excurrunt: ad Mare vero Septentrionale sive Atlanticum quæ ab ingenti Fluminis *de la Plata* æstuario, ad idem Fretum pertinent. *Qualitas.* Vastæ quidem & amplissimæ regiones, sed parum vel secundum oram utriusque maris cognitæ, nullatenus autem hactenus in mediterraneis vel lustratæ: Conditionis vero variæ, sive cœli, sive soli qualitates spectes; nam quo magis ab Æquatore versus Polum Antarcticum divergunt, horridæ asperæque sunt & incultæ, & acerrimo frigori obnoxiæ, præsertim qua Fretum Magallanicum attingunt, ubi plerisque anni mensibus videre est juga montium alta & perenni nive contecta; cætera suis locis commodius persequemur.

Pars illa quæ Oceanum Meridionalem sive Pacificum ab extremis Præfecturæ Chilensis limitibus ad fretum usque Magallanicum attingit, à solis Hispanis hactenus lustrata, & obiter delineata est; nam Angli & Belgæ, qui per Fretum Magallanicum in Oceanum Australem penetrarunt, aut ab ora hac penitus abstinuerunt, aut tantum obiter sunt prætervecti. Primus autem Hispanorum, qui è Mari Australi per Fretum Magallanicum in Mare Atlanticum regredi est conatus, fuit Tribunus militum Ladrillerus, qui Garsiæ de Mendoza, Chilensis provinciæ Præfecti jussu, ex Chilensi provincia profectus, Fretum quidem Magallanicum est ingressus, illudque ad Septentrionalem usque Oceanum penetravit, sed Fretum egredi nequaquam ausus ob ingruentem in illis partibus hyemem & sævas tempestates, eadem pene via, qua venerat, ad Chilensem præfecturam est reversus. Hunc sequutus est Petrus Sarmientus, à Francisco Toletano Peruviæ Pro-Rege missus, postquam Eques Franciscus Dracus per Fretum Magallanicum in Oceanum Meridionalem penetrasset. Qui Sarmientus quum duabus cum navibus è Peruvia esset profectus, cum una quidem nave per fretum Magallanicum in Hispaniam pervenit; altera autem illius navis, antequam Fretum ingredi posset, à tempestatibus & æstuoso mari versus Polum Antarcticum abrepta, ad quinquagesimum & sextum Australis latitudinis gradum pervasit, neque tamen ullas terras, ut scribunt, obvias habuit: tempestate vero remittente, vela versus Arctum convertit, & licet alveum patentem inveniret, qui haud dubio in Fretum Magallanicum desinebat, tamen navalibus sociis refragantibus, eundem ingredi prætermisit; sed voti irritus ad Chilensem Præfecturam rediit. Quia autem hæc Petri Sarmienti navigatio primum lucem aliquam huic Magallanicæ parti attulit, illam hic compendio inseremus, quemadmodum à Leonardo ab Argensola descriptam invenimus libro tertio cap. 11. operis sui, quod inscribitur, *Conquista de las Islas Malucas*, & impressum fuit Hispanico idiomate Madriti anno Domini 1609.

Sarmienti expeditio. Postquam Franciscus Dracus in Oceanum Australem hactenus ab aliis nationibus, præter Hispanos, intentatum, per Fretum Magallanicum penetrasset; à Francisco Toletano Peruvio Pro-Rege duæ naves instructæ fuerunt, iisque Petrus Sarmientus præpositus, ut Dracum cum suis, quem ad Fretum Magallanicum reverti communis opinio erat, persequeretur. Sarmientus cum utraque navi è *Callao* Limæ portu solvit mense Octobri anni 1579: & Kalend. Novembris insulas conspexit quas Hispani vulgo *Desventuradas* vocant, viginti quinque gradibus ab Æquatore versus Austrum, ut ille observat, anno primum 1574 à Ioanne Fernandez, dum Chilen è Peruvia peteret, casu inventas, quæ hodie S. Felix & S. Ambor dicuntur. Hinc ad Continentem divergens, in illius conspectum primum venit novem & quadraginta gradibus & triginta scrupul. ab Æquatore versus Austrum: hic appellens, & difficulter admodum in littus egressus, vestigia quidem hominum, sagittas, remos & retia offendit, cæterum ipsos barbaros nusquam conspexit; dein magno labore ad summa montium juga enixus, oras omnes variis alveis & sinubus lancinatas, & plurimas insulas continenti objectas, despexit, ita ut non dubitaret hic Archipelagum insularum esse (quarum supra octuaginta ab illo fastigio dinumerare poterat) & hac transitum quoque patere ad Fretum Magallanicum fuit opinatus. Portui nomen *Nuestra Señora del Rosario*, vicinæ insulæ S. Trinitatis nomen inditum, & consuetis ceremoniis possessio harum terrarum Regi Hispaniarum vindicata: Dehinc cymba canalem, qui insulas inter & continentem labitur, ingressus, portus omnes stationesque lustravit, & variis locis nomina imposuit, præsertim uni, cui à vicini amnis arenis, portus *Bermejo*, id est, rubri nomen indidit: hic quoque hominum vestigia reperta fuerunt: alvei autem omnes, qui insulas interluunt, piscosi sunt, & præsertim grandibus ostreis fœti, in quibus & uniones repertæ, sed maximam partem subfuscæ.

A portu *Bermejo* provecti, sinum quendam intrarunt, cui S. Francisci nomen imposuerunt; quem mons satis editus ad Austrum claudebat, quem *Punta de la Gente* dixerunt, quia hic primum barbaros aliquot viderant, totum corpus rubrica quadam tinctos, quorum unus, quem invitum in cymbam pertraxerant, paulo post natando evasit: Dein rursus innumeras pene insulas

las adierunt, omnes autem incultas; tandem quum ad sinum *Nuestra Señora de Guadalupe*, uti vocant, & promontorium quod illum sinum claudit, pervenissent, ibidemque tantum unum humile tuguriolum deprehendissent, stipitibus undique septum & corticibus arborum atque luporum marinorum coriis desuper tectum, nullis præterea barbaris conspectis, ad navem suam remearunt.

Deinceps cum navi tantum sua profectus (nam altera jam ab ipso aberraverat) portum Misericordiæ & tribus ab hoc leucis portum *Nuestra Señora de Candelaria* tenuit, & tandem Insulam *S. Yues*: (hæc nomina tunc locis illis indita) ubi quinque barbaros invenit, qui signis quibusdam ipsi significarunt, haud procul inde in anchoris constitisse duas naves, quibus homines barbari vehebantur, qui vestiti erant ad Hispanorum modum: De Anglis, quos quærebant, loqui ipsis visi fuerunt.

Hinc ad Eurum conversus insulam adiit quam barbari *Puchachailgua*, itemque alteram quam *Cayrayxa xylgua* nominabant, & tandem alveum ingressus, cujus æstuarium *Xaultequa* appellabant, rursus in innumeras insulas incidit, quarum unam barbari *Tinquichisgua* dicebant, Sarmientus verò Insulam S. Crucis appellavit; atque ita unam atque alteram insulam prætervectus, insignem portum subiit, & è vertice montis perpulchram urbem despicere sibi visus fuit ad Europæum modum ædificatam, & in ea plurimum virorum in armis.

Hinc iter suum prosecutus est ad cornu quoddam quatuor & quinquaginta gradibus ab Æquatore versus Austrum, quod *S. Isidoro* appellavit: hinc conspicere erat flammivomum quendam montem, perenni nive desuper tectum; dein canalem enavigans pervenit ad S. Annæ cornu, tribus & quinquaginta gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum, ubi crucem erexit, & literas ad pedem illius deposuit, quibus cæteris omnibus nationibus denuntiabat, has regiones Hispaniarum Regis proprias esse, & consuetis ceremoniis possessionem illarum à se vindicatam, secundum bullam donationis Alexandri VI Pontificis Romani.

Flumini quod pone dictum cornu in Fretum Magallanicum descendit, nomen S. Ioannis imposuit, & Freto Magallanico quod insulas interluit *Madre de Dios*. Angustiis autem Freti ad altitudinem trium & quinquaginta graduum & triginta scrupulorum ab Æquatore versus Austrum *Nuestra Señora del Valle* nomen indidit. Hic cum indigenis cruentum certamen aggressus, non ignobilem victoriam reportavit. Et in Continentem descendens, regionem hanc *Nuestra Señora del Valle* itidem appellavit; & quum in summum montem ascendisset, amœnissimam planiciem sibi despicere visus fuit, & quamplurimos pagos, ædificia magnifica & altas turres, denique splendida templa, ita ut oculis suis vix crederet, & magis urbem quandam in aëre, quam in terris sibi conspicere videretur.

Denique Freto Magallanico enavigato, Brasiliam petiit, & tandem in Hispaniam pervenit.

FRETVM MAGALLANICVM

Prima detectio.

FErdinandus Magallanus, Lusitanus Eques non ignobilis, fretum hoc primus anno 1520 auspiciis Regis Castellæ, detexit in hunc modum: Postquam ille in sinu & portu S. Iuliani hybernasset (nam quæ ante illi acciderunt hic prætereo) ex illo cum navibus suis solvit 24 Augusti anni 1520, ibidem relinquens Ioannem de Cartagena & Clericum quendam Gallum, ob gravia delicta condemnatos: atque inde petiit Flumen S. Crucis, ubi mensibus Septembri & Octobri substitit, & magnam piscium copiam cepit.

Hinc sub finem Octobris profectus oram legit versus Austrum, cum multis difficultatibus & sævis tempestatibus conflictatus, tandem pervenit ad Promontorium Virginum, ita ab illo appellatum à S. Vrsula, cujus festo die illud detexerat: hic primum magnus recessus maris visus in Continentem pervadere, itaque duæ naves dimissæ quæ illum perlustrarent; harum una nihil certi reportavit; altera magnam spem fecit, hoc fretum navibus majoribus esse pervium. Vna circiter leucâ ab ore Freti in continentem exscensione factâ, tuguriolum ibidem repperit, & plurima sepulcra barbarorum; quippe indigenæ hujus regionis æstivis mensibus huc accedere solent & cadavera suorum contumulare, hybernis vero in mediterranea concedere: ingentem itidem cetum in littus ejectum, & plurima ossa repererunt, è quibus proclive erat judicare, hæc loca ingentibus tempestatibus obnoxia esse.

Sub finem Octobris Promontorium S. Severini (ut vocabant) superarunt, quinquaginta duobus gradibus & quinquaginta quinque scrupulis ab Æquatore versus Austrum: & quia noctu plurimos ignes in continente videre erat, *Terræ del Fuego* nomen Continenti illi, ut putabant, indiderunt. Atque per angustias Freti eluctati, sub finem demum Novembris in Australem Oceanum penetrarunt. Periit quidem postea ipse Magallanus in hac expeditione, sed non ipsius fama; meruit enim præclaro hoc facto, ut non modo Fretum hoc, sed & Australior hæc Americæ Meridionalis pars hodieque ab ipsius nomine appelletur.

Secunda Hispanorum expeditio.

Post illum Garsias de Loyasa anno 1525 idem Fretum ingressus mense Aprili, illud sub finem Maji satis feliciter enavigavit: hic cum accolas barbaros conspexisset statura proceriore, illis Gigantum atque *Patagonum* nomen indidit. Longitudo Freti & angustiæ illius, variique recessus, stationes & portus paulo accuratius tum fuerunt observati. Nam superatis secundis Freti angustiis, invenit ibidem portum, cui imposuit nomen *S. Iorge*, ad quem observarunt arbores illas, de quibus postea dicetur, quarum corticibus usi sunt, & viridem canellam sunt suspicati. Atque item alterum portum, cui nomen dedit *Puerto Frio*, ob ingens frigus, quod ibidem perpetiebantur, ita ut non pauci illic deficerent.

Tertia.

Hunc jam tertius excepit Simon de Alcazova,

TABVLA MAGELLANICA,

quâ Tierræ del fuego, cum celeberrimis fretis a F. Magellano et I. Le Maire detectis novissima et accuratissima descriptio exhibetur.

NOBILI, ET MAGNIFICO VIRO,
D. CONSTANTINO HVGENIO
EQVITI, DOMINO IN ZVYLICHEM, ET
ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AVRAICO A SECRETIS.
Hanc exactissimam Terræ Magellanicæ descriptionem dedicat
Guiljelmus Blaeu.

Notarum explicatio

a. S. Bartholome, Kruÿck, 't kleyn Pinguins eylandt
b. S. Ierosme, Grotewal, 't groot Pinguins eylandt
c. Musklecove
d. Æolus
e. Wittebay
f. Willemsbay
g. Riddersbay
h. C. de Naßou
i. Gr. Hendr. Fredricksbay
k. Onbequame bay
l. Ongeluckige bay
R.S.T. Nieuwe Straet
V. Een hooghe bergh van waermen de vorder ghebroken landen can sien

Cum, pro ratione dimunitionis parallelorum, versus polum, gradus latitudinis in hac tabula crescant, ideoq; etiam milliaria: Milliaria Germanica pro singulis gradibus latitudinis hic apponere operæ pretium putavimus.

Milliaria Germanica pro latitudinis gradu.

MAR DEL ZUR a Ferd. Magellano dictum MARE PACIFICUM.

MAR DEL NORT.

PATAGONUM REGIO.

Fretum Magellanicum

TIERRA DEL FUOGO.

MAGELLANICA.

Mauritius Landt

Staten Landt

Straet van Lemair.

Naßausche Voerd

I. de Diego Ramirez

C. Hoorn

NOVUM MARE AUSTRALE.

qui anno 1534, ſub initium Octobris ex Gomera Inſula ſolvens, recto curſu, & nulla pene terra conſpecta, decimo ſeptimo Ianuarii die anno 1535 ad flumen Gallæcorum pervenit, viginti quinque à Freto leucis verſus Arctum, & paullo poſt Fretum ingreſſus, à navalibus ſociis tumultuantibus ad portum Leonum reverti coactus fuit, ubi miſere periit.

Quarta. Anno denique 1539 ab Epiſcopo Placentino tres naves miſſæ, quæ cum menſe Auguſto ex Hiſpania ſolviſſent, vigeſimo demum Ianuarii anni 1540, fretum conſpexerunt, ubi navis Ammiralia (ut vocant) miſere fracta fuit, vectoribus maximam partem ſalvis: altera navis Freto feliciter enavigato Arequipam appulit; tertia voti irrita in Hiſpaniam remeavit, poſtquam in ipſo Freto hybernaſſet in portu *de las Zorras* (ut ipſi vocarunt à vulpecularum copia, quas ibidem conſpexerant.) Atque hæ fere Hiſpanorum per hoc Fretum navigationes, antequam ab Anglis idem tentaretur: è quorum relatu Acoſta Fretum in hunc modum deſcribit libro 3, cap. 13.

Freti deſcriptio. Fretum Magallanicum (inquit) jacet quinquaginta & duobus non plenis gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, patetque in longitudinem ab uno Oceano ad alterum nonaginta, aut ad ſummum, centum leucas, in latitudinem vero ubi maxime anguſtatur, tantum unam; atque hic Regi Hiſpaniarum perſuaſum fuerat, ut arcem conderet, ut hoc pacto aliis nationibus aditum in Mare Auſtrale intercluderet; mare hic nonnullis locis ita eſt altum, ut bolide jacta vix fundum ſit reperire, aliis vero tantum quindecim vel octodecim orgyias: leucarum autem illarum centum, quas in longitudinem patet, triginta quidem ſibi vendicat Oceanus Meridionalis, ſeptuaginta vero Eous ſive Atlanticus; manifeſto inter utriuſque fluctus divortio, & æſtuum quadam reciprocatione: porro triginta illarum leucarum ſpacio Fretum anguſtius eſt, & altiſſimis montibus atque perenni nive tectis, utrimque ita concluſum, ut vertices montium, eminus, pene coïre videantur, & oſtium ipſius Freti ab illis qui ab occidente adnavigant, difficulter diſcerni poſſit; eodem ſpatio & altiſſimum eſt, & oræ utrimque præruptæ, ita ut anchoræ difficulter hic figi poſſint: Septuaginta vero illarum leucarum ſpacio, paulo latius eſt Fretum, & minus altum, & oræ utrimque leniter acclives. Varia tum nomina ab Hiſpanis, locis intra Fretum impoſita, quorum pleraque jam obſoleverunt; præter Promontoriorum ad utrumque Oceanum, quorum illud quidem quod ab Oceano Atlantico ingredientibus dextrum eſt, *Cabo de las Virgines*, id vero quod in Auſtralem Oceanum prominet, *Cabo Deſſeado* hodieque dicitur.

Ab anno 1540 ad annum 1577 nihil memoriæ proditum eſt, Fretum hoc à quoquam Hiſpanorum, aut aliarum nationum, tentatum; controverſia enim illa notiſſima de Molucis Inſulis, inter Reges Caſtellæ & Portugalliæ ſopitâ, exiguus eſſe illius videbatur uſus, & ſumma ſuperandi difficultas, & aliorum qui ante tentaverunt, diſcrimina meritò deterrebant; neque quiſquam adhuc è mari Auſtrali in Septentrionale regredi fuerat conatus. Anno demum 1577 *Franciſcus Dracus*, Anglus medio Decembri ex Anglia ſolvens, ſub initium Aprilis anni 1578 Braſiliam adiit, & ſub finem pene Iunii Portum S. Iuliani eſt ingreſſus; è quo decimo ſeptimo menſis Auguſti profectus, vigeſimo ejuſdem menſis die, Fretum Magallanicum attigit; illud autem ingreſſus, tres inſulas offendit, quarum uni *Eliſabethæ*, alteri S. Bartholomæi, tertiæ S. Georgii nomen impoſuit, atque in illis quidem brevi tempore tria millia avium, quas *Penguins* vocant, mactavit.

Franciſci Draci expeditio.

Sub initium Septembris Fretum ſatis feliciter enavigavit, & ſub inſula quadam, quæ oſtium Freti ad Mare Auſtrale veluti concludit, anchoras jecit, ut aditus in mare illud penitius luſtraret: itaque cymba dimiſſa, canalis qui verſus Arctum ſe aperit, ſedulo inſpectus; hic barbarorum lintrem obvium habuerunt è corticibus arborum mira induſtria conſertum, & cingulis quæ è phocarum tergoribus diſſecta erant, ita conſutum, ut nihil, aut perparum undarum per rimulas admitteret; prora atque puppi ſemilunæ in modum recurvis.

Incolæ hujus freti. Barbari hi ſtatura erant mediocri, membris bene compactis, faciem rubrica quadam picti: in Inſula autem tuguriolum illorum inventum fuit, è ſtipitibus compoſitum, & animalium tergoribus tectum; in quo præter ignem & aquam, quam in corticibus ad eundem modum conſutis aſſervabant, luporum marinorum carnes, muſculi & ſimilis annona fuit reperta: Muſculorum autem, qui hic ſupra modum grandes ſunt, teſtas ita lapillorum attritu acuunt, ut iiſdem non modò duriſſima ligna, ſed & oſſa dividant.

Sexto demum Septembris Oceanum Auſtralem ſunt ingreſſi. Atque hic illos ſtatim tempeſtas excepit, adeo horrida & pertinax, ut quinquaginta duobus diebus nihil pene remitteret; quare illos cum ſummo diſcrimine ita exagitavit, ut præter inſtitutum ad altitudinem ſeptem & quinquaginta graduum Auſtralium abriperentur; ubi quum in portu quodam anchoras jeciſſent, à violentia ventorum & æſtuoſo mari rurſus in altum ſe ſubducere fuerunt coacti, & una ipſorum navis, & mox altera, ab Ammiralia, qua ipſe Dracus vehebatur, ſeparatæ: quare huic ſtationi nomen ab ipſo inditum fuit, *The Baye of Severing of Friends*, id eſt, amicorum divortium.

Ab hoc eadem tempeſtas illos rurſus abripuit, egitque ad altitudinem quinquaginta quinque graduum ab Æquatore verſus Auſtrum, inter plurimas inſulas, juxta quas porro conſtiterunt donec tempeſtas deſæviret; Inſulas has *Eliſabethides* dixerunt; Sunt autem eæ pars terræ Auſtralis, quæ olim continens eſſe credebatur, tam latis & altis alveis diviſæ, ut totidem freta videri poſſint: hic barbaros ultro citroque lintribus ſuis commeantes offenderunt, mares & fœminas, quæ infantes ſuos pellibus tectos ſupra dorſum pendulos circumgeſtabant. Ab iiſdem tum obſervatum, extremas harum inſularum quinquaginta & ſex gradibus ab Æquatore abeſſe verſus Auſtrum, pone quas vaſtum mare jacet, ſecus quam ſuperiori ſeculo fuit creditum. Denique ſub

ſub finem Octobris vento jam remittente, verſus Arctum curſum inſtituerunt. Cætera hujus expeditionis, quia non faciunt ad hoc noſtrum inſtitutum, hic omittimus.

Navigatio Candiſhii. Franciſcum Dracum ſecutus eſt in eodem conatu *Thomas Candiſhius*, qui anno 1586, cum tribus navibus ex Anglia ſolvens menſe Iulio, & circa exitum Decembris ad continentem Americæ delatus, octo & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, Portum ſubiit, quem ob opportunitatem *Port Deſire* appellavit; à quo rurſus ſolvens ſexto Ianuarii ann. 1587, Fretum Magallanicum eſt invectus, & poſtero die primas anguſtias ſuperavit, quæ ſecundum illius computationem abſunt ab oſtio Freti milliaria Anglica quatuordecim; ab his ad inſulas Penguinûm milliaria decem provectus, flexit verſus Africum & Philippopoleos (vulgo *Ciudad del Rey Phelippe*) deſertæ mœnia luſtravit, & tormenta aliquot à colonis defoſſa eruit: & quia maxima pars Hiſpanorum hic variis incommodis & maxime inedia interierat, loco *Port Famine* nomen impoſuit: ſitum autem erat oppidum tribus & quinquaginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum. Movit ab hoc loco decimo quarto Ianuarii, Promontorium maxime Auſtrale (quod *Cape Frauward* nominavit) prætervectus, quatuor & quinquaginta gradibus ab Æquatore, 21 ejuſdem menſis in arenoſo ſinu ad dextrum Freti latus anchoras fixit, ſinui *Elizabethæ* nomen inditum, ab hoc duorum milliarium ſpatio abeſt fluvius, qui è continenti deſcendit, quem cymba ſubeuntes ad milliaria tria, pulcherrimam planiciem & campeſtrem vernantemque regionem ad utramque illius ripam invenerunt; quod rarum in hiſce regionibus: nam reliqua ferè regio aſperis atque incultis horret montibus: hic plurimi barbari incolebant, humanis viſceribus & aliis immundis cibis victitantes: quos & Hiſpanos aliquot trucidaſſe & comediſſe veriſimile erat; nam cultelli, aliæque plures Hiſpanorum exuviæ in tuguriolis illorum fuerunt deprehenſæ. Hinc & canalem S. Hieronymi (ut Hiſpani vocaverunt) adierunt, qui duobus milliaribus à fluvio abeſt; & pene integrum menſem, ab adverſo vento, in portu quodam ſubſiſtere coacti, vigeſimo quarto demum Februarii in Oceanum Auſtralem ſunt egreſſi. Idem Candiſhius ſecundò per hoc Fretum in Oceanum Auſtralem penetrare inſtituerat anno 1591; ſed voti irritus, & variis calamitatibus miſerè exagitatus, in illa expeditione periit.

Havkini expeditio. Hunc ſequutus eſt *Richardus Hawkinus* Eques, qui anno 1593 menſe Aprili ex Anglia profectus, poſtquam Braſiliæ oras & Flumen *de la Plata* luſtraſſet, demum menſe Februario anni 1594 ab adverſo vento ad terram hactenus incognitam, & ut veriſimile ſit, Continentis Auſtralis (ſi quæ ibi continens terra) partem fuit delatus, quinquaginta pene gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum; & oram illius legit verſus aquilonem ad milliaria pene ſexaginta: Teſtatur autem, Regionem hanc peramœnam ſibi viſam, & haud dubio habitatam ob crebros ignes quos paſſim noctu obſervaverat; præterea & aliquot amnes è continenti in mare exire, tanto impetu, ut undarum color inter ipſos fluctus diſcernatur: Promontorium porro quod primum ex alto conſpexerant *Point Tremontaine* appellarunt: à quo 12, aut 14 milliar. verſus Ortum inſula continenti objacebat, quam ob vernantem & amœnum adſpectum *Faire Iland*, id eſt, pulchram Inſulam dixerunt; totam denique hanc terram *Hawkins Maiden Land*. Sed vento denuo reflante, ab hac diſcedens ad Fretum Magallanicum feliciter pervenit, illudque enavigavit, non ſine diſcrimine, aliquoties ab ipſo ore, quod in Oceanum Auſtralem patet, repulſus. In ipſo denique Mari Auſtrali quum jam non modo Chilenſem oram, ſed & Peruvianam pene totam eſſet prætervectus, ab Hiſpanis poſt longum & acerrimum certamen fuit captus, & multa illos docuit de parte Auſtrali ipſius Freti hactenus ipſis ignorata, nimirum quicquid terrarum Fretum Magallanicum ab Auſtro attingit, nihil niſi inſulas eſſe, variis canalibus & æſtuariis interſectas, quemadmodum quoque poſtea à Belgis fuit obſervatum, & demum novo illo Freto à Lemario invento, extra dubium fuit poſitum, uti mox dicemus.

Belgarum navigationes per Fretum Magallanicum. Anno denique 1598, Belgæ navigationem per Fretum Magallanicum auſpicati ſunt, duabus Claſſibus à diverſis mercatoribus inſtructis: quarum priori Ammiralii nomine præerat Iacobus Mahuvius, & legati ſive Vice-Ammiralii nomine Simon de Cordes Antwerpianus, qui Mahuvio in mari Atlantico defuncto, in illius locum ſucceſſit: Ea quinque navibus conſtabat: Solvit autem ex Hollandia menſe Iunio: & poſt varias difficultates ſuperatas, tandem menſe Aprili anni 1599 ad ipſum Fretum pervenit: Erat ea anni tempeſtas ſatis incommoda, quippe hyeme tum in illis partibus acriter ingruente: hic primum Pinguinum inſulas adierunt, & mox decimo tertio ejuſdem menſis anchoras fixerunt in peramplo ſinu, cui Angli jam ante nomen Muſculorum Sinus impoſuerant, viginti duobus milliaribus intra Fretum, & ad latus ingredientibus dextrum; in hunc ſinum fluvius egreditur, & ora omnis atque inſula, quæ ſinui objacet, arboribus obſita eſt, ita ut hic ſumma ſit aquandi & lignandi opportunitas, mare autem ingentium muſculorum copiam ſubminiſtrat. Aura dein ab oriente flante, verſus Africum & mox verſus Corum curſus inſtituerunt, ſed vento paulo poſt mutante, vela vortere coacti fuerunt, & in ſinu ad Septentrionale Freti latus anchoras jacere: Stationi huic Viridis Sinus nomen inditum, abeſt autem ab Æquatore quatuor & quinquaginta gradibus verſus Auſtrum; tres parvæ inſulæ in illo viſuntur ſparſæ; hic cum opus eſt, naves in ſiccum ſubduci poſſunt & refici: ora continentis & inſulæ multis arboribus veſtitæ ſunt: arbores autem hæ nullam ſimilitudinem habent cum lauro, ut nonnulli perperam retulerunt; foliorum duntaxat odor laurinorum foliorum odorem æmulatur, ſed ſunt latiora & magis viridia; R. Hawkinus populi nigræ foliis comparat, ſed magis dilute virere ſcribit: arbor autem perpetua coma viret (quemadmodum maxima pars aliarum arborum quæ ad oras illius Freti naſcuntur) atque in altum aſſurgit, adeo interdum craſſa,

crassa, ut asseres ex una secti fuerint binos pedes cum semisse lati; valde autem fragile est lignum. Nullum fert fructum, quantum quidem observatum est à Batavis licet totis novem & amplius mensibus in Freto hæserint, quo sane temporis spatio vel florem vel fructum sive immaturum, sive maturum observare necesse fuisset. De ligni foliorumve aut corticis facultatibus & natura, nihil iis constitit, nisi quod corticem & folia adeo aromatica observantes, iis usi sunt in suis eduliis, existimantes in tam frigida regione noxia esse non posse, præsertim cum pipere fere destituerentur, ad musculorum quibus vesci cogebantur, aliorum alimentorum penuriâ, condimentum. Hawkinus vero, huic arbori (nisi forte de alia loquatur) etiam fructus tribuit virides, & oxyacanthæ baccis forma non absimiles, qui nucleos aliquot minutos continent intus albos, & acrimonia ipsi piperi præstantes. In eodem sinu & musculorum copia reperta, magnitudine facile omnes qui usquam reperiuntur anteëuntes, nam conchæ illorum fere palmum majorem longæ sunt, & musculi exemti cocti, terni libram non raro æquant: plures præterea hic anseres & anates capiuntur. Hic ob adversam tempestatem ad exitum pene mensis Augusti substiterunt, quo tempore sævos ventorum turbines sunt perpessi, qui illos non semel ab anchoris invitos in gravissima discrimina abripuerunt: & supra centum illorum variis morbis interierunt. Dum autem hic hærent, cymba ad insulam ex adverso sitam profecti, 7 lintres barbarorum obvios habuerunt, qui statim ad terram applicuerunt, & Batavos ingentium saxorum grandine ita obruerunt, ut retrocedere cogerentur; illi autem audaciores facti lintribus rursus conscensis, insequi cœperunt, donec sclopetis quinque illorum occiderentur, tunc enim rursus exscensione facta, crassissimos arborum truncos, nullo pene negotio evulsos, in Belgas jaculari conati sunt, qui mature se subduxerunt: Erant hi (ut referunt) statura plane gigantea, decem aut undecim pedes longi, colore rubicundo, prolixis comis, nudi omnes uno excepto, qui phocæ vellus pudendis præcinxerat: arma erant jacula è durissima materie quibus ligneæ cuspides recurvæ, nervis animalium alligarant, hæc ita intorquebant, ut corpora hominum penetrarent. Sinui nomen inditum *Cordes Baye*. Hinc 23 Augusti solventes, postero die ob malaciam ad Australem Freti plagam anchoras jecerunt ad partem orientalem sinus cujusdam, quem *Ridders Baye*, id est, Equitum Sinum dixerunt, propter equestrem ordinem hic ab ipsis institutum, quem *Soluti Leonis* titulo, certis ceremoniis & fidei mutuæ vinculis inter se celebrarant. Aliquoties deinde provecti, totiesque repulsi non sine ingentibus periculis, tandem 3 Septembris, Freto enavigato in Australem Oceanum penetrarunt. Cum Classis, 3 Septemb. 1599 in Oceanum Australem pervasisset, triduo pene ventis satis propitiis usa fuit; quarto demum die primum vehemens ventus ingentes fluctus tollere cœpit, ita ut naves valide conquassarentur, & crassa nebula mutuum adspectum adimeret, ita ut Ammiralii navis à cæteris aberraret: 10 autem Septemb. horrida tempestas ingruit, quæ cæteras quoque separavit, præter duas. Sed tempestate paulum remittente, & aura nonnihil favente, duæ hæ naves cursum tenuerunt usque ad decimum nonum ejusdem mensis, quo tam sæva ventorum rabies illas oppressit, ut in summo discrimine versarentur; ita 24 diebus in Oceano Australi jactati, tandem intra Fretum repulsi sunt, & ibidem in sinu quodam anchoras jecerunt: hic pene quotidie ventorum turbines illos ita exagitarunt, ut ab anchoris non semel abriperentur, & nonnullas amitterent. Hinc in alium sinum quem tutiorem esse rebantur provecti, non minus discrimen adierunt, Sebaldi Weertii nave à subito turbine pene scopulis illisa, & fere miraculo servata: accessit & aliud incommodum à tumultuantibus nautis, qui domum redire cupiebant, & ægre à duce persuasi compescebantur. Interim musculorum in sinu hoc copia, quotidianum victum large suppeditabat.

Quum autem hîc usque ad secundum Decembris substitissent, nihil non miseriarum experti, ventus ab Aquilone flare cœpit, itaque velis expansis egredi tentarunt, & tandem post summum discrimen, & naufragii metum egressi, paulo longius ab altera navi anchoras jecerunt, ita ut tandem penitus ab illa separarentur.

Dum hic hærent, cymbâ ad proximam terram versus occidentem delati, barbaros aliquot offenderunt, qui Belgas conspicati, summa pernicitate in vicinos montes enitebantur, ut nullo pacto illos assequi possent, una tantum fœmina cum duobus liberis deprehensa fuit, & ad navem ducta; erat illa statura corporis modica, colore rubicundo, projecto ventre, uberibus pendulis, torvo admodum vultu, coma rasa præterquam circa frontem & auriculas, prorsus nuda, & tantum humeros & dorsum phocæ vellere tecta: non multum captivitate sua commoveri visa, ab omni cocto cibo penitus abhorrebat, sed avem quandam, leviter deplumatam, musculi conchâ nonnihil incisam discerpsit, & bona viscerum parte abjecta, jecur & ventriculum, & mox reliquam carnem paululum ustulatam & semicrudam non modo ipsa, sed & liberi illius avide dilaniarunt. Hanc biduo in navi retentam rursus in terram exposuerunt, filiola quatuor aut quinque annorum, ipsa non multum invita, retenta, quæ postea liberaliter educari cœpta, Amstelodami obiit.

Decimo quarto Decembris rursus sævissima tempestas ingruens eos funibus & anchoris amissis è sinu abripuit, ita ut inviti ad *Cordesii* sinum retrovehi cogerentur; dum in eo sunt, nova illos calamitas oppressit, cymba illorum ab æstuoso Freto hausta: sed postero die cum jam in illo sinu in anchoris starent, insperatum ipsis auxilium affulsit ab *Oliverio à Noord*, qui in eodem Freto jam anchoras fixerat: huic Weertius se conjungens, omnem operam dedit, ut cum illo in Oceanum Australem penetraret, sed incassum, vento fere adversante atque illo rejiciente; itaque tandem illo deserto, ob annonæ defectum, versus Penguinum insulas iter flexit, & duo-

Penguin[...] avium d[...] scriptio.

& duodecimo Ianuarii, anno 1600 ad easdem pervenit: hic statim exscensione in minorem insulam facta, dum avibus mactandis dant operam, subita tempestas emicuit, quæ cymbam illorum, quam priore amissa compegerant, tam valide scopulis & littori illisit, ut fracta penitus judicaretur: nihil jam huic calamitati addi posse videbatur, nam in navi tantum quinque socios reliquerant, maximam partem ægros & invalidos, ipsi vero omnium rerum indigi, quo se verterent, ignorabant: sedula tamen nonnullorum industria tandem perfectum fuit, ut cymba aliquo modo reficeretur, & vigesimo quarto ad navem redirent.

In hac insula fœminam invenerunt quæ sese in caverna illarum avium absconderat: ea picta erat facie, pallio è Pinguinum & aliorum animalium pellibus eleganter consuto, amicta ab humeris ad genua usque, pudenda insuper simili pelle velata; ita ut ex eo proclive sit judicare, barbaros qui continentem incolunt, longe cultiores & minus barbaros esse, quam qui in insulis ex adverso degunt; ibidem & viri cadaver repertum, qui coma erat prolixa, & corona è variis plumis conserta redimitus, à lumbis præterea ad genua usque similibus plumis circumcinctus, quibus reticulum incumbebat variis lapillis & ossiculis distinctum: 450 aves tum captæ: postero die majorem insulam adierunt innumeris pene avibus refertam, ita ut brevissimo tempore nongentas mactarent. Abrepti dein à ventis præter has insulas, rursusque ad easdem repulsi, non sine discrimine anchoram amiserunt, ita ut ipsis jam non nisi unica superesset, exiguum solamen in tam æstuoso & tempestuoso Freto: itaque jam domum redire certi, vigesimo primo Februarii Fretum Magallanicum deseruerunt; & vigesimo quarto ejusdem jam pene sexaginta mill. à Continente provecti, tres insulas offenderunt, hactenus ignotas, quinquaginta gradibus & quadraginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum, quas *Sebaldi* Insulas appellarunt; denique decimo tertio Iulii in Hollandiam redierunt. Quia vero *Penguinum* jam sæpius mentionem fecimus, earum avium descriptionem è Carolo Clusio hic adjiciemus: Marina est hæc avis (inquit) & ex anserum genere, tametsi rostro dissimilis, in mari victitans, valde pinguis, prægrandis anseris magnitudine; nam adultiores quasdam ex eo genere observarunt, tredecim, quatuordecim, etiam sedecim interdum libras pendentes: prona parte nigris pennis tectæ sunt, supina & in ventre albis: collum, quod crassum & breve, habent nonnullæ albis pennis, tanquam torque cinctum: earum cutis crassa & densa instar suillæ: alarum sunt expertes, sed earum loco binas pennas coriaceas pinnas habent, in latera tanquam parva brachia propendentes, prona parte brevibus, angustis & rigidis pennulis confertim tectas, supina autem, minoribus adhuc & rigidioribus, iisque albis, quibus nonnullis locis intermixtæ nigræ, minime quidem aptas ad volandum, sed quarum adminiculo velociter natant; maxima enim ex parte in aqua versari solent, & terram duntaxat petunt fœtificationis, vel pullationis

Penguinum avium descriptio.

tempore, & plerumque ternas aut quaternas in una scrobe latere: rostrum corvino majus habent, non adeo tamen elatum, & valde brevem caudam, pedes nigros, planos, anserinorum pedum formâ, non adeo tamen latos: erectæ, & sublimi capite incedunt, demissis in latera pinnis, tanquam brachiis, sic ut procul intuentibus homunculi aut pygmæi videantur. Piscibus duntaxat vescuntur, non ingrati tamen saporis est illarum caro, nec piscem sapit: Scrobes porro valde profundas in littore fodiunt cuniculorum instar, totum solum adeo cavum interdum efficientes, ut per illud gradientes nautæ, sæpiuscule genu tenus in eas scrobes inciderent.

Navigatio Belgarum secunda;

Altera Batavorum Classis quatuor navibus constans sub Præfecto Oliverio *de Noord*, solvit eodem superiori anno, medio pene Septembri, & post varios casus & discrimina tandem sub finem Septembris anni 1599 portum subiit, quem Angli *Desire* appellaverant, è quo solventes sub finem Octobris, quarto demum Novembris Fretum sunt ingressi, & aliquoties repulsi, vigesimo secundo ejusdem mensis primas angustias superarunt, & vigesimo quinto sub Penguinum insulis anchoras fixerunt; & post multa magnaque discrimina, tandem pridie Kalend. Martias anni 1600 in Oceanum Australem penetrarunt.

Dum vero cum adversis ventis & aliis incommodis in Freto hoc luctarentur, in barbaros aliquot inciderunt, à quibus se narrant hæcce accepisse. Continentem è regione minoris Penguinum insulæ versus arctum, appellari *Colli*, hic incolere gentem *Enoo*; insulam minorem à barbaris *Talke* appellari, majorem vero quæ illi adjacet, *Caltamme*, in qua magna est Penguinum copia, è quarum pellibus pallia consuant barbari, quæ circa humeros gestant, cætera nudi. Hos barbaros per cognationes separatim degere, quarum plures nominatim recensebant: *Kemenetes*, quidem, qui regionem *Karry* incolunt: *Kennekas* qui *Karamay*: *Karaikas*, qui *Morinen*, & ita porro. Atque hi universi corporis mole Europæos nequaquam superant: sed lato sunt pectore atque edito, alii frontem, alii totam faciem coloribus quibusdam pingunt: Mares pudenda sua filo quodam circa præputium constringunt; fæminæ vero etiam Penguinis exuviis velant: eædem comam circa frontem præcîdunt, mares contra promittunt. Pinguinavis ipsis *Compogre*, velamen è pellibus illarum consutum *Oripogre* dicitur; pelles autem istas tanta arte aptare & consuere norunt, quanta Europæi pelliones. In Mediterraneis porro referebant *Tiremenes* degere in Regione *Coin*, statura plane gigantea, qui reliquis nationibus infesti, ipsas armis non raro peterent, & misere trucidarent: humanis carnibus vesci verisimile est, licet alioquin ferina, & alio commeatu abundare videantur. Hæc se accepisse narrant à pueris, quos secum duxerant, & Belgicum idioma ex parte docuerant.

Tertia.

Tertia & ultima navigatio per hoc Fretum suscepta fuit à Georgio Spilbergio, auspiciis Societatis Indicæ: qui ex Hollandia solvit anno 1614 mense Augusto, & secundo demum Martii anno 1615 plurimis periculis superatis ad Fre-

tum

tum Magallanicum pervenit, & sæpius ab adversis ventis & tempestatibus repulsus, tertio Aprilis primas angustias superavit, & decimo sexto ejusdem Sinum *Cordes* subiit, ubi & aquavit & ligna cæcidit, aliaque necessaria in naves imposuit, & denique post multas difficultates in Oceanum Australem penetravit sexto Maji. Atque hic quidem omnium pene compendiosissimè & brevissime Fretum hoc enavigavit.

Expeditio Didaci Fl. de Valdes.

Petrus Sarmientus, è Mari Australi per Fretum Magallanicum in Hispaniam reversus, Philippum II Hispaniarum Regem speciosis quibusdam argumentis permovit, ut Freti Magallanici angustias, (Duce Albano, ut scribit Herrera, multum adversante,) communiendas, & aliquot coloniis deductis firmandas decerneret, quo deinceps aliæ omnes nationes aditu Maris Australis per hoc Fretum, arcerentur. Missus ad hæc perficienda Didacus Flores de Valdes, cum navibus onerariis viginti tribus, hominibus ter mille quingentis, præter quingentos milites veteranos, qui è Belgio acciti novum Præfectum Chilensem ad suam provinciam comitabantur. Hæc expeditio admodum infaustis auspiciis fuit inchoata, nam antequam ab ora Hispaniæ digrederentur, quinque naves cum octingentis hominibus, qua nautis, qua colonis, à fluctibus absorptæ fuerunt, & reliqua classis ad Sinum Gaditanum repulsa est. Nihilo tamen secius, classe refecta, cum sedecim navibus denuo solverunt, ut Petrum Sarmientum cum suis colonis ad Fretum Magallanicum deducerent.

Quia autem paulo serius ex Hispania solverant, ad oram Brasiliæ in portu *Rio de Ienero* hybernarunt. Hinc profectos, duobus & quadraginta gradibus ab Æquatore versus Austrum, tam sæva tempestas excepit, ut viginti duorum dierum spacio ultrò citroque jactati, & unam è melioribus navibus, cum trecentis viris & viginti fœminis ad colonias Magallanicas destinatis, amitterent, & ad insulam S. Catharinæ reverti cogerentur.

Hic cùm haud vanus rumor ad aures Valdesii pervenisset, binas Anglorum naves, quibus Fentonus vehebatur, adventare, aut jam præcessisse, quæ Fretum Magallanicum, uti res erat, peterent; decem ex instructissimis navibus sibi sumsit, quibus Anglos persequeretur aut anteverteret, tres cum inutili turba & fœminis ad portum *Rio de Ienero* remisit, & duas penitus conquassatas hic destituit. Tres porro hæ naves cum Anglos hosce obvios habuissent, una quidem illarum cum hominibus depressa est, at cæteræ evaserunt.

Valdesius interim medio jam Februario Fretum Magallanicum petens, primum in transcursu, Fluminis *de la Plata* æstuarium salutavit, & ibidem præfectum Chilensem à se dimisit cum tribus navibus versus *Buenos Ayres*, ut inde terrestri itinere ad præfecturam suam contenderet; ex hisce tribus, duæ in hoc flumine fractæ, hominibus & impedimentis ægre servatis, tertia in Hispaniam remeavit.

Valdesius autem cum medio Martio ad fretum Magallanicum pervenisset, quo tempore jam æstas desinit in hisce partibus, & crebræ tempestates, frigora & nives valide ingruunt, *Sarmientum* cum colonis suis in terram exponere nequiens, jam secundo in Brasiliam & portum *Rio de Ienero* redire coactus fuit, & de conatibus Anglorum à suis certior est factus. Itaque cum quatuor navibus è suis & totidem aliis quæ nuper ex Hispania ipsi submissæ fuerant, ex *Rio de Ienero* solvit, ut Anglos investigaret & persequeretur, in quo cum aliquandiu frustra operam sumpsisset, versus *Paraibam* cursum flexit; quumque ibi quinque Gallorum naves offendisset, qui hic castellum quoddam communiverant, tres quidem illarum depressit, & duas cepit, & vallum castelli disjecit, atque ita in Hispaniam rediit. Ribera autem Valdesii Legatus, & Sarmientus Magallanicæ præfectus, opportuno tempore è *Rio de Ienero* proximo anno profecti, satis prospere Fretum Magallanicum adierunt, ibidemque colonos suos, quadringentos viros & triginta fœminas, cum octo mensium commeatu in terram exposuerunt, unâ hic navi amissâ, alterâ Sarmiento relictâ, Ribera cum cæteris Hispaniam repetiit. Tantæ molis fuit Hispanam hanc gentem perdere.

Sarmientus primum haud longe ab aditu Freti oppidum molitus est, quod *Nombre de Iesus* appellavit, & centum quinquaginta colonis attribuit. Hinc terrestri itinere profectus, versus angustias hujus Freti, juxta stationem haud intutam, alterum oppidum condere aggressus est, quod *Ciudad del Rey Philippe* nominavit; cui & arcem adjungere in animo habebat, & multa tormenta bellica, quæ in illum finem adduxerat, disponere, ad nationes omnes peregrinas Freti hujus transitu arcendas, at hyeme ingruente, perficere minime potuit: sed viginti quinque navalibus sociis in navem quæ ipsi relicta fuerat assumtis, versus primum oppidum navigavit, quumque ibi aliquot dies in anchoris substitisset, anchoralibus funibus aut ruptis, aut ultro dissectis, ad portum *Rio de Ienero* rediit; & quum ibidem promissa subsidia non reperisset, Pernambucum petiit, atque hic nonnihil subsidii nactus, & ad Fretum redire satagens, inter Pernambucum & Bahiam omnium Sanctorum navem fregit: in Bahia denique nova navi & subsidiis comparatis, rursus ad Fretum contendit, & denuo à sæva tempestate quatuor & quadraginta gradibus ab Æquatore versus Austrum ita jactatus, ut bonam commeatuum partem in altum jacere cogeretur, ad portum *Rio de Ienero* remeavit; è quo iterum solvens, in Anglorum manus incidit, qui illum captivum abduxerunt.

Exciderat autem penitus è gratia Regis sui, qui se vanis hujus viri persuasionibus delusum dolebat, præsertim cum è Ribera intellexisset, maximas Freti Magallanici angustias, quas Sarmientus tantillas esse descripserat, supa leucam in latitudinem patere, adeo ut totius orbis machinæ bellicæ, naves secundo vento & æstu advenientes arcere, aut sistere nequaquam possent. Coloni denique omnes qui in hisce duobus oppidis à Sarmiento relicti fuerant, paucissimis exceptis, variis morbis, & fame imprimis interierunt; non pauci quoque dum in vicinas provincias contenderent, à ferocibus barbaris mactati, & haud dubio

dubio devorati fuerunt, uti supra obiter explicavi. Hæc annis cIↃ IↃ LXXXIV, LXXXV & LXXXVI gesta fuerunt.

NOVUM FRETUM LEMAIRIUM.

Prima inventio.

HActenus diversas variarum nationum per Fretum Magallanicum navigationes compendio edisseruimus, nunc antequam Magallanicæ continentem ad Oceanum Atlanticum prosequamur, de altero & novo Freto, quod in Oceanum Australem desinit, nobis dicendum erit: Cujus primum inventi gloria Batavis debetur. Iam supra tam ex Anglorum, Belgarumque, quam Hispanorum relationibus accepimus, communem fere omnium qui Fretum Magallanicum tentarunt, aut enavigarunt, opinionem fuisse, quidquid terrarum Fretum hoc è mari Atlantico ingredientibus ad sinistram jacet, non nisi Insulas esse, & pone illas vastum & apertum mare superesse, quod cum Oceano Australi sese conjungat. Id demum à Batavis non modo clarum & manifestum est factum, sed & novum Fretum inventum, per quod minori cum difficultate & discrimine in Oceanum Pacificum potest penetrari; id quo pacto à Belgis inventum sit, edisseram.

Isaacus Lemairius Antwerpianus, mercator imprimis industrius, & Wilhelmus Cornelii Schoutenius Hornanus, quum novas terras versus Polum antarcticum indagare & lustrare in animum induxissent, onerariam unam cum celoce pararunt, & rebus omnibus ad diuturnam navigationem necessariis probe instruxerunt, quibus ipse Schoutenus Navarchus, Iacobus autem Lemairius, Isaaci filius, mercator impositus. Solverunt hi è Texelia notissimo Hollandiæ portu, medio Iunio Anni cIↃ IↃ CXV: Quæ ipsis primis aliquot mensibus acciderint, hic non attingam, quia ad hoc nostrum institutum non faciunt, & ex diario hujus expeditionis, quod jam dudum juris publici factum fuit, à curiosis peti possunt: Ordiar ab eorum discessu è Portu Desire (quem septimo Decembris ingressi, ibidem celocem suam inopinato incendio, magno suo detrimento amiserant) qui incidit in decimum tertium Ianuarii diem anni cIↃ IↃ CXVI.

Ex hoc ergo provecti, primum decimo octavo ejusdem mensis Insulas quas vocant Sebaldianas conspexerunt, uno & quinquaginta gradibus ab Æquatore versus Austrum; quas prætervecti, & recta versus Austrum tendentes, vigesimo ejusdem mensis, latitudine dimensa, se jam tribus & quinquaginta gradibus ab Æquatore versus Austrum declinasse deprehenderunt, & circiter viginti milliaria jam præter Fretum Magallanicum se emensos conjectabant: hinc cursum prosequentibus, vigesimo tertio ejusdem mensis undarum color mutari cœpit, & è viridi suppallidior factus, haud dubio terram non ita longe abesse, prædicere: quæ sub horam tertiam à meridie demum illis conspecta versus Occidentem & Africum, & paulo post versus Austrum: aura tum à septentrione flante, cursum secundum oram versus Eurum instituerunt; vigesimo quarto mane rursus terram ad dextram conspexere, à qua vix milliare aberant: mare hic altum erat orgyias quadraginta, & aura flabat ab Occidente: ora autem omnis versus Euronotum se subducebat, vastis & altissimis montibus, qui multa nive videbantur tecti, undequaque obsita.

Hanc oram porro versus Eurum legentes, tandem ad finem illius pervenerunt circa meridiem, & è longinquo alias terras versus ortum conspicati sunt, non minus altis & asperis montibus conspicuas: inter utramque autem terram Fretum permeabat, octo circiter milliaria, quantum conjectura consequi poterant, latum; per hoc aditum ad Oceanum Australem pandi haud frustra judicarunt, nam & æstus persuadebat, qui valide tum fluctus versus Austrum agebat: jam quatuor & quinquaginta gradibus & quadraginta sex scrupulis ab Æquatore discesserant versus Austrum, & vento ab Arcto secundante, bonis auspiciis Fretum sunt ingressi, sed vento sub vesperam remittente, tota illa nocte magis ab æstu quam aura impellebantur. Hic innumeræ Penguines ad oram ab ipsis visæ; in alto autem tanta grandium cetorum multitudo, ut vix declinarent.

Vigesimo quinto ejusdem mensis terræ Orientali appropinquarunt, quæ edita & præruptis atque divisis montibus aspera erat, & qua septentriones aspicit, recta ad Eurum tendere visa, quantum eminus discernere dabatur; nec tamen continens credita, itaque illi nomen Insulæ Ordinum imposuerunt; terram autem ex adverso illi oppositam Principis Mauritii nomini consecrarunt. Ora utriusque, arenoso littore & fundo leniter declivi, tutam navibus stationem promittere videbatur; avium & piscium copia obvia erat, nec aquandi oportunitas deesse poterat, sed arbores nullæ ipsis visæ. Porro aura ab Arcto flante, recta versus Africum pertendere, & meridie latitudinem dimensi, jam quinque & quinquaginta gradibus & triginta sex scrupulis ab Æquatore versus Austrum se provectos animadverterunt. Terra autem omnis quæ illis dextera erat, inde ab ipso Promontorio quod Freto imminet, ad Africum ferebatur, vastis & asperis montibus conspicua: sub vesperam aura ab Africo reflante, proram versus Austrum obverterunt, fluctuoso admodum & æstuoso pelago ab Africo illos conquassante, è quo proclive erat judicare, vastum & profundum gurgitem ad hanc plagam pertinere.

Ingentes hic Lari (marinarum avium genus) ipsis visi & oloribus Europæis mole pene pares, qui hominum conspectum minime formidantes, utpote insueti, in naves ultro descendebant, & se à nautis prehendi & mactari patiebantur.

Vigesimo sexto ejusdem mensis septem & quinquaginta gradibus ab Æquatore versus Austrum illos horrida tempestas ab occidente & Africo excepit, ita ut altum petere cogerentur; terra ipsis nihilominus ad dextram in conspectu erat, tendens versus corum, ad quam noctu proram verterunt: vigesimo septimo, sex & quinquaginta

gradibus & quinquaginta ſcrupulis ab Æquatore ſummum frigus & grandinem experti, vento primum ipſis adverſante, verſus Auſtrum, & mox rurſus verſus corum vela verterunt: vigeſimo octavo, aura ipſis ab ortu favente, verſus occidentem promoverunt, & ipſo meridie altitudinem ſex & quinquaginta graduum & quadraginta octo ſcrupulorum Auſtralium obſervarunt: vigeſimo nono, Euro vela implente verſus Africum provecti, ſub meridiem duas inſulas obvias habuerunt, quarum latus ſeptentrionale dum legunt, potius ſcopulos quam inſulas eſſe deprehenderunt; his Barneveldii Ordinum Hollandiæ Advocati, Viri de patria ſua præclare meriti, ideoque immortali nomine digni, nomen ab ipſis inditum; hinc verſus corum provecti ſub veſperam rurſus terram conſpexerunt, quæ Fretum Magallanicum ab Auſtro claudit, & hic oras ſuas verſus meridiem producit, nivoſis montibus horridas, uſque ad Promontorium Hornanum ab ipſis appellatum, ſeptem & quinquaginta gradibus & quadraginta octo ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum.

Hic ventum ſeptentrionalem nacti, verſus occidentem navigarunt, æſtu maris valide illos ad eandem plagam impellente. Trigeſimo, latitudinem ſeptem & quinquaginta graduum & triginta quatuor ſcrupulorum obſervarunt; trigeſimo primo, octo & quinquaginta graduum: jamque Promontorio Hornano poſt ſe relicto, & nulla amplius terra ſeſe aperiente, ventus reflavit ab occidente, ita ut ultro citroque velificare cogerentur, & jam novem & quinquaginta gradus ab Æquatore verſus Auſtrum provecti, duodecimo demum Februarii die ſe jam in ipſum Oceanum Auſtralem pervaſiſſe haud fruſtra collegerunt, & recta verſus Inſulas Ioannis Fernandez curſum inſtituerunt. Novum hoc Fretum à ſe primum tentatum, & tam feliciter enavigatum, *Lemairium* appellaverunt.

Hiſpanorum per fretum navigatio.

Dimanavit ſtatim fama novi hujus freti à Batavis inventi, & ad aures Regis Hiſpaniarum pervenit, qui anno 1618, duas celoces è Portugallia dimiſit ſub Præfecto Bartholomæo Garſia de Nodal, ut idem penitus luſtrarent: qui vigeſimo ſeptimo Sept. Oliſipone ſolventes, recta ad Fretum Magallanicum contenderunt, atque eo uſque provecti, ab Arctoo ejuſdem Freti Promontorio proras verſus Eurum flexere, & tribus & quinquaginta gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum, æſtuarium offenderunt, quod in ipſo ore circiter tria milliaria latum erat, & in ipſum Fretum Magallanicum deſinere exiſtimatur. Auſtrale Freti Magallanici Promontorium *Cabo del Eſpiritu Sancto* dixerunt: hoc autem æſtuarium *Entrada de S. Sebaſtian*, & Promontorium quod illi imminet, *Punta de Arenas*: hinc porro verſus Eurum ſecundum orarum ductum navigantes, primo ſinum obvium habuerunt, multis ſcopulis & vadorum brevibus inquinatum, cujus cornu *Cabo de Peñas* appellarunt.

Ora hæc omnis edita eſt & nivoſis montibus obſita, quatuor & quinquaginta gradibus & quatuor ſcrupul. ab Æquatore verſus Auſtrum: ſed paulo ultra eadem multis arboribus veſtita eſt: & quatuor & quinquaginta gradibus & quindecim ſcrup. ab Æquatore, terta multis ſinubus & Promontoriis lancinatur: quinque autem & quinquaginta gradibus ab æquatore ſinum offenderunt in quo duæ parvæ inſulæ jacent; ora hæc omnis albicat, ita ut eminus arenoſa videatur, quum petræ ſint à fluctibus exeſæ.

Sub veſperam ad hos novi Freti pervenerunt, è quo æſtus tam valide refluebat, ut aura licet favente & vela valide implente, vix ægre illud ingredi poſſent; ſuperato tandem aditu, & circiter milliare invecti anchoras jecerunt in arenoſo ſinu, & exſcenſione facta, ſummam tum aquandi, tum lignandi opportunitatem nacti ſunt; quippe hic amniculus potari pulcherrimus in ſinum deſcendit, & tellus arboribus opaca eſt: dum hic hærent, ab Auſtrali plaga ad ipſos acceſſerunt quindecim barbari, totum corpus rubrica quadam tincti facie ſolum excepta, (nam frontem & genas creta quadam infecerant) partim nudi, partim ovillo vellere eadem rubrica tincto præcincti: erant inter illos duo provectiores, qui aliis pellibus amicti erant ſubfuſcis, & villis admodum lenibus, capita tecti larorum exuviis, quibus plumas detraxerant, lanugine tantum relicta: arma ipſis erant arcus & ſagittæ, lapillis quibuſdam aſperatæ, è quibus & cultellos geſtabant: collo circumdederant redimicula elegantibus conchulis, albis & ſplendentibus variegata, cingulo coriacio ſupra lumbos cincti: Idioma ipſorum nullatenus intelligere poterant Hiſpani, ſi quid dicerent aut peterent, *Hoo Hoo Hoo* ingeminabant: à cibo & potu Hiſpanorum prorſus abhorrentes, tantum luteis quibuſdam floribus (qui calthæ Europeæ non abſimiles videbantur) & herba illorum ſubamara, quæ ibi paſſim magna copia creſcit, veſcebantur: à conſortio advenarum non tantum non abſtinebant, ſed & ipſis in aquando & lignando ultro ſubſidio erant, arma ſua antequam propius accederent, humi projicientes: in adverſo ſinus latere ſupra quinquaginta ejuſcemodi barbaros videre erat, qui humiles caſas è ſtipitibus coagmentatas & arundinibus tectas habitabant, in quibus nulla ſupellex, tantum vacuæ muſculorum conchæ deprehenſæ: barbari denique hi non indociles viſi, nam nullo pene negotio orationem Dominicam recitare didicerant, antequam Hiſpani diſcederent.

Indigenarum terræ Auſtralis indoles.

E ſinu hoc provectos æſtus refluens, rurſus extra Fretum abripuit, & ad terram verſus orientem vexit, ubi mare ita altum erat, ut prope terram bolide fruſtra fundum tentarent: Hinc denuò à fluctibus & vento intra Fretum acti, curſum verſus Africum inſtituerunt: & aliquot diebus ab aura & æſtu hac illac jactati, tandem promontorium Hornanum ſuperarunt, & pone illud ſinum ingreſſi, aliquot inſulas offenderunt, meras petras & nihil herbidi ſortitas, ora autem in ipſo ſinu nivoſis montibus vaſte attollitur, ſex & quinquaginta grad. & viginti duobus ſcrupul. ab Æquatore (ut ipſi obſervant:) haud longe hinc portus jacet, qui non incommodus viſus; Hic acre frigus & ſævam grandinem atque nivem perpeſſi, rurſus à vento & fluctibus verſus Promontorium ſunt retroacti: ſed tandem decimo nono Februar. ad altitudinem ſex & quinquaginta

gra-

graduum & ſcrupulorum pervenerunt; atque ſenſim declinando vigeſimo tertio ejuſdem menſis ad altitud. trium & quinquaginta graduum & quatuor ſcrupulorum, ſemper verſus Corum profecti; atque hic prora verſus Ortum verſa, ad Auſtrale Freti Magallanici oſtium appulerunt, quod vigeſimo quinto ejuſdem menſis ingreſſi, feliciter enavigarunt, & Mare Atlanticum ingreſſi, *Pernambuco* in itinere ſalutato, incolumes Hiſpalim redierunt, nono menſis Iulii anno 1619. Novem menſibus & aliquot diebus memorabili hac expeditione abſoluta.

Claſſis Naſſavicæ tranſitus. Porro vigeſimo tertio die Aprilis anno 1623 ſolvit è Goerea, notiſſimo Hollandiæ portu, undecim magnarum & inſtructiſſimarum navium Claſſis, quam *Naſſavicam* noſtri vocabant, auſpiciis Illuſtriſſ. D. D. Ordinum Generalium, & invictiſſimi & æternæ memoriæ Principis Mauritii, Archithalaſſo Iacobo Heremita; eo conſilio, ut per Fretum hoc *Lemairium* in Oceanum Auſtralem penetrarent; omnia quæ illis primis navigationis menſibus acciderunt, hic non dicam, quippe alieniora ab hoc loco: ſufficiet intelligere, illos cum paulo maturius quam opus erat, ab ora Africæ ſolviſſent, ab æſtu & malacia verſus Guineam & vicinas inſulas abductos, multum miſeriarum & morborum ibidem fuiſſe perpeſſos, & alio longe curſu, quam præcedentes, ad Fretum *Lemairium* perveniſſe.

Nam America meridionali nequidem viſa, quum 30 Ian. anno 1624 ad altitudinem duorum & quinquaginta grad. & triginta ſcrupul. ab Æquatore verſus Auſtrum eſſent provecti; primo Februarii Terram Auſtralem eminus conſpexerunt, & ſecundo ejusdem menſis, ipſum Fretum haud dubiis ſignis recognitum ſunt ingreſſi; & meridie quum jam terræ quæ ingredientibus ſiniſtra eſt, & à Batavis D. D. Ordinum terra vel Inſula appellatur, promontorium Auſtrale pene ſuperaſſent, altitudinem demenſi, quinque & quinquaginta gradus & viginti ſcrupula ab Æquatore verſus Auſtrum deprehenderunt; poſtero autem die ſex & quinquaginta: demum ſexto ejusdem menſis die Promontorium Hornanum eminus viderunt, ſed vento adverſante illud ſuperare non poterant; itaque velis verſus Auſtrum verſis, aliquot diebus ultro citroque commearunt; tandem vento remittente, decimo quinto ejusdem Promontorium Hornanum ſuperarunt, verum ab hoc ultra tendentes, vento à Coro vehementius incumbente, reverti coacti fuerunt, & ne rurſus præter Promontorium ab æſtu traherentur, decimo ſeptimo ejuſdem menſis canalem, qui huic promontorio ad occidentem proximus eſt & valide in terras illas irrumpit, ingredi viſum fuit, quem Naſſavium dixerunt.

Dum autem cum adverſo vento luctarentur, duas inſulas offenderant hactenus incognitas, quæ circiter quatuordecim aut quindecim milliaribus à dicto promontorio abſunt verſus occidentem. Hic cum aquandi gratia in terram exſcendiſſent, barbari aliquot ad illos venerunt, nihil hoſtile comminantes; verum cum novemdecim noſtrorum noctu in terra fuiſſent relicti, & incautius agerent, omnes, duobus tantum exceptis, à barbaris partem ſagittis transfixi, partim clavis ligneis fuerunt mactati, nec ulli barbari hic poſtea viſi: dum hic hærent, celocem ſuam dimiſerunt, ut locorum ſitum penitius inſpicerent; ea primum ad Arctum recta profecta, ſinum quendam invenit, ad quem varii barbari incolebant, à quibus nihil hoſtile ſunt paſſi: Dein verſus Ortum flectentes, pone inſulam quandam ab æſtu maris ducti fuerunt, quam *Terhalthenam* dixerunt; & vento ab ortu reflante, ad claſſem redierunt.

Hoc loco ſævas tempeſtates & ventorum turbines ab Occidentali plaga venientes perpeſſi ſunt, & ad vigeſimum ſeptimum hujus menſis ſubſtiterunt: tum rurſus velis explicatis progreſſi ſunt, ſed vento vehementius ab occaſu impellente, majoribus tantum velis uti dabatur; donec primo Martii vento à Septentrione flante curſum verſus Corum inſtituerunt; & ſecundo quidem ejuſdem menſis latitudinem novem & quinquaginta graduum; tertio novem & quinquaginta graduum & quadraginta quinque ſcrupul. quinto rurſus octo & quinquaginta graduum & quadraginta ſcrupulorum; ſeptimo ſexaginta gradibus & quindecim ſcrupulis: octavo denique unius & ſexaginta graduum altitudinem dimenſi; deinceps ab ea altitudine ſenſim declinarunt, & decimo quarto rurſus octo & quinquaginta graduum altitudine deprehenſa; & vigeſimo quarto ejuſdem ſeptem & quinquaginta graduum; & denique vigeſimo quinto, quinque & quadraginta graduum & triginta ſcrupulorum: Hic conſtantem auram ab Auſtro nacti, Inſulas Ioannis Fernandez feliciter adnavigarunt.

TERRA AVSTRALIS.

Qualitas. HAud dubiis Hollandorum experimentis demum conſtitit, terram hanc Auſtralem, quam Magallanes *Terram del Fuego* appellaverat, in varias inſulas diſſectam eſſe, per quas varii canales partim in Fretum Magallanicum, partim in ipſum Oceanum Auſtralem ducunt. Porro terra hæc Auſtralis maxima ſui parte montoſa eſt: inter montes autem ſubſident valles pulcherrimæ, & vernantes campi, qui à pluribus torrentibus & rivulis, qui ab altiſſimis montibus deſcendunt, irrigantur, ſolo variis locis egregie herbido: inter inſulas autem perplures ſunt ſinus, & ſtationes navibus haud infidæ, ubi & aquandi & lignandi opportunitas eſt, & ſaxorum copia ad ſaburram onerandam. Montes, qui ex alto proſpicientibus aſperi & infœcundi apparent, variis arboribus amœne veſtiti ſunt, quæ omnes verſus Ortum ſeſe inclinant, à vehementibus ventis, qui hic pene continuo ab Occidente aut Africo perflant, impulſæ. Solum horum montium quibus hæ arbores innaſcuntur, leve eſt & ſolutum, & haud ſupra binos aut ternos pedes altum, ſub quo petræ & ſaxa latent.

Aëris ratio. Temperies aëris hic ſupra modum ventoſa eſt, nam copioſæ exhalationes è vicino Oceano, qui vaſte patet, & plurimis fretis, quæ inſulas interſecant, creberrimas procellas & tempeſtates generant, dum fere continuo ab occidente verſus orientem propelluntur.

Indi-

Incolæ.

Indigenæ harum insularum natura candidi sunt coloris, quemadmodum Europæi, uti in infantibus recens natis videre est, sed cutem rubrica quadam inficiunt, & corpora sua variis modis pingunt; nam quidam illorum faciem, brachia, crura & alia membra rubrica illa tingunt, cætera candidi, aut variegati: alii mediam tantum partem corporis eundem in modum pingunt; alii denique alio modo. Corpore sunt agili & membris bene compositis, statura Europæis æquali, aut quæ non multum excedit: capillis sunt nigris, quos ad terrorem promittunt; acutis dentibus: mares fere nudi agunt, nec pudenda sua ullatenus tegunt: fœminæ vero eadem exiguo corio obvelant, haud secus quam mares variis modis pictæ,& circa collum conchis quibusdam ornatæ: Pauci illorum humeros & tergum phocarum exuviis tegunt, exiguo adversus frigus munimento, ut mirum videri debeat, quo pacto hyeme intensius frigus perpeti possint.

Tuguriola illorum ex arbustis in orbem dispositis compacta sunt, & circa tectum tentoriorum in modum fastigiata, & aperta ad fumum emittendum humo interius ad pedes binos egesta, & exterius aggesta: in his nullam supellectilem invenias, præter corbes è juncis quibusdam contextos, quibus retia sua condunt; nam funes aptare norunt, quibus hamos è lapillis affabre factos appendunt, & musculos escæ loco affigunt, iisque abunde pisces in usum suum capiunt.

Arma illorum sunt arcus & sagittæ, acutis lapillis industrie asperatæ; oblonga jacula ossiculis acutis, & recurvis, ut carni infixæ tenacius hæreant, circa cuspidem armata; præterea ligneæ clavæ & fundæ, quas valide contorquent, denique cultelli lapidei admodum acuti: hæc arma perpetuo circumgestant, ob bella internecina, quæ perpetim gerunt cum aliis barbaris, qui magis versus Ortum incolunt, & corpus nigro colore tingunt, quemadmodum hi rubro.

Cymbæ illorum affabre factæ sunt, quas è corticibus vastæ cujusdam arboris ita cogunt & consuunt, ut cymbulæ Venetæ pene formam adipiscantur, dein carinam interius transversis stipitibus firmant, & rursus corticibus desuper tegunt, & firmiter devinciunt: sunt eæ ut plurimum decem aut duodecim, vel etiam sedecim pedes longæ, & binos latæ, & septem aut octo hominum capaces, has remigio velocissime impellunt.

Gens hæc admodum arb ara est, nam præterquam quod crudis, etiam humanis, carnibus vescantur, ne scintillam quidem religionis aut politici regiminis obtineant, ita penitus omni pudore vacui sunt, ut astantibus, nisi caveant, immingant; ingenio sunt versipelli, pravoque; nam licet advenis prima facie abblandiri videantur, omnes industriæ nervos intendunt, ut incautos obruant & trucident.

In hisce insulis & animalia quædam degere, non levibus indiciis constitit; nam illi quos pone Insulam *Terhaltenam* in anchoris stetisse supra retulimus, testantur se animalium gregem in viridi valle pascentem eminus conspexisse.

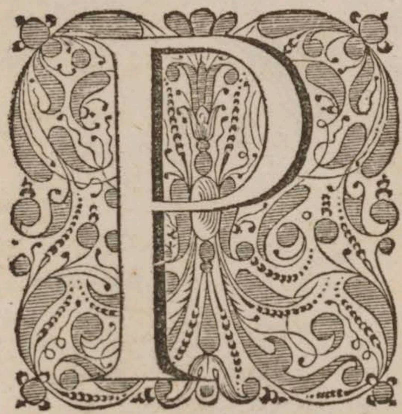
PARA-

PARAQVARIA,

& Regiones adjacentes.

RIO DE LA PLATA, PROVINCIA.

Termini.

Ræfectura hæc, quæ plurimas & vastissimas regiones complectitur, fines habet, ad Orientem quidem Oceanum Atlanticum, qui oras illius lambit; ad Austrum autem Magallanicæ partem, ad Occidentem porro, ubi angustissima est, provinciam Tucumanam, ubi autem latissima, provincias illas quæ ad Peruviam pertinent; ad Septentriones denique secundum oram Oceani Atlantici dividitur à Brasilia viginti quatuor aut circiter gradibus ab Æquatore versus Austrum; intra continentem vero ab hac plaga incertis limitibus continetur, & vastis regionibus concluditur nondum satis perlustratis, ut in progressu dicturi sumus.

Soli Qualitas. Solum omnium harum provinciarum admodum fœcundum est, & tritici aliarumque Europæarum frugum feracissimum, nec vitium impatiens; sacchari quoque cannarum egregie fertile. *Animalia.* Abundat jam regio omnis generis armentis atque pecudibus, quæ ob pascuorum copiam & bonitatem ingens incrementum ceperunt: jumentorum quoque ingens hic copia: Lupus enim Vazius testatur, & res palam est, triginta equas & septem caballos ab Hispanis, quum *Buenos Aires* oppidum ante annos aliquot deseruissent, hic relictos, quadraginta circiter annis ita fœtificasse, & tantum incrementum cepisse, ut omnis vicina ad Austrum regio equis pene compleretur, & innumeri indomitorum equorum equarumque greges vicinas sylvas & campestria loca hodie pervagentur. Cervi hic triplicis generis reperiuntur, nam quidam permagni sunt, & armentis mole pene pares, vastis & arboreis cornibus, qui potissimum in palustribus locis & arundinetis degunt: alii paulo majores hircis, qui arva frequentant; alii denique capris semestribus non multo majores, qui montana pervagantur: sunt & quamplurimæ hic capreæ & apri sylvestres, qui umbilicum in tergo obtinent, quorum caro gratissimi saporis est, & non insalubris, ita ut etiam ægris hîc eas apponant: præterea quoque sues Europeæ, magnæ molis & immenso numero. Cercopithecorum infinitus hic numerus, prolixis barbis & longis caudis & mole pene humana, qui horrendum strident & ejulantur quum sagittis petuntur, & icti sagittas evellunt, & in obvios retorquent: alii item minores & imberbes. Nec vulpeculæ hic desunt, & alia animalcula rictu ita angusto, ut vix formicam ingurgitare possint, cæterum innoxia, neque hominibus infesta.

Feræ. Ferarum quoque ingens hic numerus, quales sunt tigres, leones, aliaque animalia ferocia & hominibus infesta: quibus accedunt varii angues & serpentes, quorum quidam quatuor orgyias longi sunt, & tam vastæ molis, ut integros cervos cum cornibus devorent, hominibus haud adeo infesti, & lacertorum variæ species: in fluminibus insuper & paludibus capiuntur crocodili, octo novemve pedes longi & innocui, quorum caro assa & pinguis est, & boni saporis. Hic & Chamelæontes feruntur reperiri modici lacerti mole, qui fœtus suos circumgestant, & ore semper hiante aërem hauriunt, animal penitus innocuum.

Metalla. Licet autem superioribus annis constans opinio fuerit, regiones hasce metallorum omnium expertes esse, tamen haud ita nuper non modo æris & ferri, sed & auri atque argenti venæ hic repertæ; & præstantissimarum gemmarum quas vocant Amethystos.

Cœli ratio. De cœlo & aëris temperatura nihil in communi dici potest, quia pro terrarum vario situ multum variat, uti suis locis à nobis indicabitur. Vti neque de indigenis, de quibus postea singulatim dicetur.

Regimen. Omnes denique hæ regiones unum habent Præfectum, qui Proregi Peruviæ subordinatur; unum item Episcopum, sub cujus diœcesi non modo Hispani censentur, qui has regiones oppidatim incolunt, sed & varii indigenæ. De oppidis quæ hic ab Hispanis habitantur, postea dicemus; nunc ante omnia de flumine quod Præfecturæ nomen dedit, agemus.

Observandum denique iis qui has provincias petunt, ex Hispania ipsis solvendum esse ante medium Augustum, ut hic appellere possint sub finem Novembris, tunc enim hic æstas est, & aura leniter afflat ab arcto & aquilone, *Brisas* vocant Hispani: nam si serius ex Hispania solvant, sub kal. Martias hic appellere pene necesse est, quum jam hyems in hisce partibus ingruit, & venti ab Austro atque Euro valide perflant (*Vendavales* vocant) & æquor supra modum æstuosum, & navigantibus infestum reddunt, ita ut sæpenumero ad Insulam S. Catalinæ hybernare cogantur.

Fluminis de la Plata inventio. Ingens hoc flumen, quod jam vulgo *Rio de la Plata* audit, primus adiit anno 1515 *Ioannes Dias de Solis*, qui vastum illius æstuarium invectus, ascendit ad certam insulam, triginta & quatuor gradibus & quadraginta scrupulis distantem ab Æquatore versus Austrum, uti ab authoribus proditum invenio; in qua quum plurima barbarorum mapalia conspexisset, & ab iis ultro invitaretur, inconsultius in terram descendit, & cum pluribus suorum ab inhumanis barbaris cæsus & devo-

PARAQVARIA vulgo PARAGVAY.

Cum adjacentibus.

Adm. R.do P. Nro.

P. VINCENTIO CARRAFA

Præposito Grali Soc.tis Jesv.

En sistit se prima Tibi Paraquaria, terrarum
Vltima, ne posthac non tibi prima siet.
Hic Montes, Siluæq;, amnesq; et inertia camporum
Æquora, vix domito late habitata gregi
Quos Tua Progenies, viden'? In diuersa reductos
Primum homines, post hoc condocet esse Deum
Si Cœlo hæc mollire inculta noualia cordi est,
Qui subigant, lectos huc age mille tuos.

Notularum explicatio

- Hispanorum Ciuitates extructæ.
- Hispan. Ciuit. destructæ.
- Doctrinæ siue Pagi clericorum curæ comissi.
- Reductiones Indorum Christianorum P.P. Soc.tis Iesu extructæ.
- Reduct. Indor. Cristianorũ P.P. S.tis Iesu, destructæ.
- Reduct. etiam Indor. Christ. P.P. S. Francisci.
- Infidelium sedes maxima ex parte incertæ.

Septentrio — Meridies — Occidens — Oriens

PIRVANI REGNI PARS — BRASILIÆ PARS — MAR DEL NORT. — Rio de la Plata — CHARCAS — CHACO — TVCVMANIA — PARAGVAY — GVAIRA — GVANANAS — CHARVAS

Gerard Coeck sculpsit

Ioannes Blaeu Exc. Amstelædami.

devoratus fuit; & nomen *de Solis* tum quidem flumini inditum aliquandiu hæsit.

Postilla anno 1526 missus fuit *Sebastianus Cabotus*, qui ab Anglis ad Hispanos transierat, ut per fretum Magallanicum in Oceanum Australem penetraret, & ad Moluccas pervaderet; sed ob annonæ inopiam, navalibus sociis tumultuantibus, hoc flumen ingressus, triginta circiter milliaria ascendit, & ad Insulam quæ hodieque nomine *S.Gabrielis* ab ipso tum imposito nota est, provectus, ibidem anchoras cum onerariis suis jecit; cum liburnicis vero & cymbis circiter septem leucas adverso flumine subvectus, amnem offendit cui *S. Salvatoris* nomen dedit; is ex illa parte quæ ad Brasiliam vergit exiens, altissimo suo alveo peropportunam navibus stationem promittit; hic ergo totam suam classem subduxit, & vallo jacto locum in continenti communivit, ut tutius hic naves suas reficeret. Dein cum una liburnica & pluribus cymbis flumen ascendere,& penitius interiora lustrare est aggressus. Postquam autem triginta leucas ascendisset, alium fluvium offendit, quem barbari vocabant *Zarcarannam*. Hic barbari degebant industria, prout fert captus illorum, non vulgari; quare hic quoque castellum *S. Spiritus* vel *Gaboti* ab ipso structum, & præsidiarii impositi: hinc flumen *Paranam* ingressus quamplurimas insulas in illo sparsas invenit, & plurimos amnes qui in magnum hunc alveum se condunt, est prætervectus, & quum pene ducentas leucas ascendisset, ad alterum flumen pervenit, quod à barbaris *Paraguay* dicebatur: atque hic magno *Paranæ* alveo ad dexteram relicto, quod nimium versus Brasiliam declinare judicaret, *Paraguayum* subiit, & circiter triginta quatuor leucas provectus, barbaros invenit colendis agris intentos, quales hactenus nullos hîc offenderat. Cum his haud incruentum ipsi certamen fuit, viginti quinque è suis desideratis, & magna barbarorum multitudine cæsa. Hic castellum *S. Annæ* ab ipsis structum. Atque hæc aliquot mensibus ab ipso gesta.

Anno verò 1527 ad flumen hoc *de la Plata* feliciter appulit *Didacus Garsius* Lusitanus, qui superato Arctoo hujus fluminis promontorio, (quod vulgo *Cabo de S. Maria* appellatur, cuique objacet exigua insula, quam ob piscandi opportunitatem *de los Pargos* vocant) ad insulam *de las Palmas* pervenit, quæ tutam navibus stationem præbet, & peropportuna est iis qui Fretum Magallanicum petunt; circa promontorium,aut ad oram illi vicinam nulli barbari incolere videntur; paululum autem intra flumen ad oram subeuntibus dextram, degunt barbari quos vocant *Charruas*, qui ferina & piscibus vitam tolerant: ab Insula *de las Palmas* adverso flumine ascendit ad insulas *de las Piedras*, sexaginta circiter leucas à promontorio *S. Mariæ* versus Occidentem: hic liburnicam molitus, quam navi sua advexerat, eadem flumen porro ascendit, & statim vestigiis Christianorum deprehensis, paulo post duas *Gaboti* naves invenit, & mox ad castellum *S. Spiritus* pervenit: hinc magnum Paranæ alveum sequens, viginti quatuor diebus tantum itineris absolvit,quantum Gabotus vix aliquot mensibus, & ad *Paraguay* in *Paranam* confluentem promovit, atque tandem Gabotum in castello *S. Annæ* invenit: à quo conjunctim ad naves Gaboti redierunt. Quia autem hic nonnihil argenti à barbaris acceperant, (nullum autem hactenus ex America in Hispaniam advectum fuerat) Flumini huic nomen Argentei imposuerunt; id enim sonat vulgare nomen *Rio de la Plata*.

Gaboto autem in Hispaniam reverso, fluminis hujus perlustratio conquievit usque ad annum 1535; hinc missus *Petrus de Mendoza* cum undecim navibus & octingentis viris: qui Flumen ingressus, quum ad insulam *S.Gabrielis* ascendisset, ad sinistram ilius ripam oppidum moliri cœpit, cui nomen impositum *Nuestra Señora de Buenos Ayres*;ubi fame & omnium rerum ad vitam necessariarum inopia quamplurimos suorum amisit:itaque Legatum suum Ioannem de Ayolas demisit, ut annonam à barbaris conquireret, qui modicam retulit; denique postquam magno labore & exiguo profectu varia loca lustrassent, Ayola quidem hic substitit; Mendoza autem in Hispaniam remeans, in itinere obiit: Sed quia nobis non est propositum integram rerum gestarum historiam scribere; hoc tantum addam, nihil hic magni aut præclari ab Hispanis actum ante annum 1540, quo hic venit *Alvares Nuñez Cabeca de Vacca*,& tum primum provincias hasce penitius lustrari,& varias colonias Hispanorum deduci cœpisse.

Fluminis de la Plata descriptio.

Ingens hic fluvius, & inter vastissimos hujus Americæ Meridionalis, post Amazonum fluvium facile secundus, (nisi forte huic quoque præcellat) ab Indigenis *Parana*, id est, pelagus, & *Paranaguazu*, id est, magnum mare appellatur; habens ad mare Atlanticum vastum atque amplissimum æstuarium; 30 enim & 2 leucas est latum, evolviturque inter duo promontoria, quorum ingredientibus dextrum *S Mariæ*, sinistrum sive Australe *Blancum*, vel etiam *S. Antonii* appellatur. Interius autem decem fere leucas latus est, & plurimas insulas complectitur, & innumeros pene amnes dextra levaque in se admittit; creditur autem prodire è lacu, qui à gente quæ illum accolit, *de los Xarayes* appellatur, circiter 300 leucis ab ostio illius, aut forte pluribus: in hunc lacum plurimos amnes, & imprimis illos qui ex Orientali Andium Peruviæ latere, atque adeo in ipsa Peruvia oriuntur, volunt descendere; exque eodem & alterum fluvium egredi versus Arctum, qui in ingens Amazonum flumen descendat, de quo suo loco.

Martinus del Barco in Poëmate quod *Argentina* inscribitur, paulo latius de hoc flumine commentatur, à promontoriis ad Oceanum Atlanticum exordiens, quæ triginta quinque leucas distare scribit; atque illud quidem,quod Australe latus claudit, humile esse, & oram quæ ab illo ad *Buenos Ayres* usque pertinet,similiter declivem; oram autem utramque multis periculis obnoxiam esse, sinistram quidem ob humilitatem & crebra vadorum brevia, dextram vero ob Australes ventos, qui valide in illam impingunt; quinetiam ob barbarorum ferociam, qui utrim-

utrumque accolunt, & plurimos mortales neci dederunt.

Porro juxta promontorium *S. Mariæ* duæ jacent insulæ, quas vocant *de lobos*, à lupis marinis; & paulo interius rursus duæ, quas vocant *de Flores*, & ab iis triginta leucarum intervallo septem insulæ *S.Gabriëlis*, è regione oppidi *Buenos Ayres*. Flumen hic novem aut circiter leucas latum est, & hactenus satis altum, præter duo aut tria vadorum brevia circa Insulas *Maldonati* & *Ioannis Ortizii*; verum supra insulas *S.Gabriëlis*, vadosum esse incipit, & non sine discrimine navigatur.

Ab hisce porro ad insulam *Martini Garziæ* duodecim numerantur leucæ, hæc sesquileucam longa est, dimidiam lata, plurimis arboribus vestita, nec arvis ad sementem faciendam idoneis destituta. Petrus de Mendoza hic aliquot suorum collocaverat, uti & postea Ioannes Ortizius de Zarate. Hactenus una navis è classe Ioannis Fentoni Angli, qua Ioannes Dracus vehebatur anno 1582 ascenderat, sed illa ibidem fracta, Dracus cum paucis servatus, miseram vitam aliquandiu inter barbaros toleravit, & tandem evasit.

Ab Insula *Martini Garziæ*, ad *S. Lazari* insulam sunt quatuor leucæ, ea distat à ripa dimidiam leucam; & pari pene intervallo egreditur hic è continenti fluvius *Vraygh*, dimidiam leucam in ore latus: & paulo ultra amnis, cui *Gabotus* nomen *S. Salvatoris* inviderat.

Vraygh.

Ab hoc ad fluvium *Hum* (vulgo *Rio Negro*) sunt duæ leucæ; hic è cœnosis & palustribus locis, leni alveo defluens, subnigras undas devehit (unde illi nomen) & multis piscibus fœtus est.

Hum fluvius.

Hinc porro magnum flumen se undecim ingentibus & latissimis alveis pandit, qui permagnis insulis distinguuntur, amœnis & herbidis, quæque omnes à gente barbara incoluntur, *Guaraynes* vulgo vocant. Supra has insulas, quarum quædam duodecim & plures leucas in longitudinem patent, fluminis alveus priorem latitudinem servat, ripæ à variis barbaris accoluntur.

Ad sinistram autem subeuntibus ripam, viginti circiter leucas præter dictas Insulas, oppidum *S. Fidei* jacet, & supra hoc centum pene leucas aliæ insulæ amnicæ, quæ à *Cherandium* gente habitantur.

Octuaginta supra has leucis fluvius *Paraguay* cum *Parana* se conjungit: *Parana* autem hinc se flectit versus ortum, ad quem porro jacet provincia *S. Annæ* partim campestris, partim etiam paludosa, *Guaranyis* barbaris habitata.

Penna Pobre, ut vocant, paulo ulterius sita est, editissima rupes, supra quam sunt gurgites, multarum cymbarum naufragio nobiles, & porro Cataractes, ubi fluvius cum magno murmure præceps ruit; juxta quem oppidum *Guayra* jacet, & supra hoc quadraginta leucarum intervallo aliud Hispanorum municipium cujus nomen non proditur. Hactenus de *Parana*.

Flumen autem *Paraguayum* ad sinistram sui ripam primo accipit nobilem amnem *Ypitum*, qui leniter per campestria defluit; & mox *Parannamirum*, qui insulam triangularem (quæ circiter duodecim milliaria patet) à reliqua continente dividens, ad *Paranam* contendit. Iuxta *Ypitum* quoque jacet lacus quem ab accolarum nomine *de los Mahomas* vocant, qui ad fluvium pertingit, quem vulgo *Vermeio* vocant, in quo uniones reperiri volunt. Hinc *Paraguay* alveus nonnihil angustior fit, & quatuor leucas infra oppidum Assumtionis recipit in se fluvium *Pilcomaium*, qui è *Charcarum* provinciis descendit, & hic ab accolis vocatur *Araquaygh*. Hactenus è Martini del Barco Argentina.

Paraguay fluvius.

Itineraria nautica (vulgo *Roteiros*) ab Hispanis prodita, quæ potissimam fidem in hisce rebus merentur, nonnihil variant in hoc flumine describendo, ab ostio sive æstuario fluminis ad insulas *S. Gabriëlis*.

Alia enim à Promontorio *S. Mariæ*, quod extimum est oræ septentrionalis versus ortum, ad fluvium *de Solis* decem leucas numerant, ab hoc ad colles, quos vulgo vocant *los tres Mogotes*, tres; ab illis denique ad Insulas *S.Gabriëlis* octo aut novem, atque ita in universum à Promontorio ad hasce insulas, leucas tantum duas supra viginti, quod intervallum vero longe minus est.

Alii accuratius hæc intervalla metientes, ab insula *de Lobos*, quæ dicto promontorio objacet, ad Insulam *Maldonati* numerant leucas quatuor, ab hac ad terræ cornu totidem; à terræ cornu ad Insulam *Florum* decem; ab hac ad montem *Vedium* quinque; & ab hoc totidem ad Insulas *S. Gabriëlis*; atque ita conficiunt leucas viginti & octo.

Insulæ *S. Gabriëlis* his sunt quinque, minores. Ab hisce ad fluvium *S. Ioannis* ad ripam ascendentibus dextram, numerant tres leucas: hujus ostium vadosius est, ideoque non sine discrimine aditur, non nisi minoribus navigiis patens.

Ab hoc fluvio ad Insulam *Martini Garziæ*, quæ gentili nomine *Minga* appellatur, tres itidem sunt leucæ. Ab ista ad exiguas insulas vel potius scopulos *S. Lazari* sunt duæ leucæ: ad primum autem ostium fluminis *Paranæ*, octo: flumen enim hoc pluribus insulis in diversa ostia dividitur, quorum id quod ad Occidentem extremum est, utplurimum ab Hispanis navigatur, & peculiari nomine *Rio de las Palmas* dicitur.

Qui flumen *de la Plata* ascendunt, studiose cursum suum instituunt secundum ripam Septentrionalem, utpote editiorem, ubi fluminis alveus altissimus deprehenditur; fit tamen interdum, ut ratione non bene subducta ad Australe promontorium deflectant, quod *Cabo Blanco* vulgo dicitur; itaque hic observandum, ab hoc promontorio ad oppidum *Buenos Ayres*, ripam omnem humilem, & undis pene æqualem esse, & hanc Continentis partem à sævis barbaris habitari, qui advenas omnes inhumaniter, quum licet, devorant: ab oppido vero hoc ad dictum flumen *de las Palmas* oram sensim se attollere; duodecim autem leucas sursum tendentibus ad hanc ripam, obviam fieri exiguam insulam *Ioannis Ortizii*.

Sed ab Insula *Martini Garziæ* redordiamur: ab illa ad *S. Salvatorem*, (quæ est insula duas circiter leucas intra primum *Paranæ* fluminis ostium; à *Gabota* quondam inventa, sunt novem aut decem leucæ; terra autem quæ ad dextram jacet, incolitur à barbaris, quos *Carioos* vocant, qui Hispanis, uti fatentur, imprimis sunt infesti.

Porro flumen *Palmarum*, uti & reliqua brachia, in quæ magnum flumen ab insulis dispescitur, fere sedecim leucas ascendunt, antequam rursus conjungantur; præter unum brachium, (quod vulgo *Rio de los Beguaes* vocant) quod quadraginta leucas ascendere volunt, antequam in ipsum *Paranam* desinat; ad hoc brachium patet aditus per fluvium *de las Palmas* (qui & ipse brachium est majoris fluminis) qui autem *S. Spiritum* petunt, ingrediuntur atque ascendunt istud brachium.

Sursum autem ascendentibus ad sinistram, multæ insulæ, lacus & amniculi prætereundi sunt, ubi barbari inhospitales & advenis infesti degunt.

A primo ingressu fluminis *de las Palmas* ad *Sanctum Spiritum* numerant leucas quinquaginta; à *S. Spiritu* ad *Tenbuyorum* regionem quindecim: à *Tenbuyis* ad *Quiloacas* viginti; à *Quiloacis* ad Hispanorum coloniam quindecim; ab his ad *Maqueretas* viginti; ab his ad *Mepenes* triginta; intermedio autem spacio plurima sunt vada, & regio omnis ad sinistram stagnis & paludibus squallet, nihilo secius tamen à multis barbaris incolitur, qui Hispanis sunt infesti: ab illis ad ostium *Paraguay* triginta, & solum editius est, minusque stagnis & paludibus impeditum.

Circa ostium autem *Paraguay*, magnum flumen *Parana* ab altero hoc veluti divortium facit, & fere recta ad arctum tendens, circiter septuaginta supra centum leucis ascendit ad oppidum *Piquiri*, sed difficulter hoc flumen navigatur ob crebra vada & vortices, & non sine metu accolarum, qui pessimi quidem sunt singuli, sed inter se discordes.

Flumen autem *Paraguay* sursum tendens versus corum circiter sexaginta leucas, supra divortium hoc, habet oppidum *Assumtionis*: à quo ad lacum *Xarayum* circiter ducentas leucas numerant; ripæ utrimque à barbaris habitantur, qui pene omnes jam Hispanis propitii sunt facti.

Laurentius Bickerus Belga, qui ante aliquot annos flumen hoc adiit, annotat, è regione Promontorii *S. Mariæ*, sitam esse insulam *de Lobos*, quinque & triginta gradibus ab Æquatore versus Austrum: insulam *Maldonati* ab hac abesse milliaria tria: Insulam autem *Florum* ab jam dicto promontorio milliaria viginti. Tria autem & quinquaginta milliaria intra flumen vadum extare, milliare longum, sed angustum, à ripa Septentrionali sesquimilliare disjunctum.

Batavi, qui anno 1628 hic fuere, observant Insulam *de Lobos* distare à Promontorio *S. Mariæ* circiter quatuor milliaria: ab hac ad Insulam *Maldonati* esse totidem milliaria: exigua est insula, & angusto Freto à Continente dissita, arborifera, & præpingues capras alens. Ab hac insula sive à Promontorio *S. Mariæ*, ad insulam *Florum*, numerant septemdecim milliaria, & porro ad Promontorium de *Monte Seredo*, quinque, ita ut ab uno promontorio ad alterum numerent septemdecim milliaria; inter insulam autem *Florum* & *Montem de Seredo* egreditur fluvius *de Solis*. Denique judicant urbem *Buenos Ayres*, tantum duas & quadraginta leucas distare à Promontorio *S. Mariæ*.

Accolarum ingenia & mores.

Fluminis hujus ripas utrimque, inde ab ipso æstuario, accolunt variæ nationes barbarorum, & quidem primo ad Australem illius ripam, ad quam oppidum *Buenos Ayres* situm est, commemorantur ab Hispanis, *Quirandies*, vaga natio, quæ Scytharum in modum sæpe sedes suas mutat, & in tuguriis vicatim degit, ferocissima & humanis carnibus vesci solita, agilis & pugnax, quæ Hispanis superiori seculo multa damna atque excidia intulit.

Flumen ascendentibus obvii fiunt *Timbues* & *Carcares*, qui lacum accolunt, & piscibus utplurimum victitant; hi superiori seculo quum primum Hispani duce Petro de Mendoza has regiones lustrarent, advenas humaniter receperunt, ita ut Mendoza in ipsorum provincia municipium conderet *Bonæ Spei* nomine.

Paraguayum flumen accolunt *Ameguaes*, qui piscibus victitant: diversa parte *Carioes* (qui alibi *Caribes* appellantur) hi & agros colunt, & armenta atque pecudes alunt. Hos, sed satis longo intervallo, excipiunt *Payaguaes*.

Et porro in interioribus provinciis, *Chanes* & *Chimenei* atque *Carcaraes*, apud quos fama est plurimum auri atque argenti reperiri. Hi Petro de Mendoza has provincias lustrante, Legatum illius Ioannem de Ayolas, ex Chanum provincia cum copiis suis redeuntem, pene ad internecionem ceciderunt.

Anno à Christo nato 1541 ad has provincias cum imperio missus fuit Alvarus Nonnius Cabeça de Vaca, qui quum adversa tempestate rejectus æstuarium fluminis ingredi non potuisset, ad continentem inter promontorium *S. Mariæ* & Brasiliam, copias suas exposuit, & à flumine *Itabucu*, viginti circiter leucis ab Insula *S. Catharinæ* iter suum exorsus, per altissimos montes & densissima nemora, viam securibus passim aperiens, novemdecim diebus, tandem in apertam, campestrem & bene cultam provinciam penetravit; quam idcirco *del Campo* appellavit; hanc *Armiri* populi incolebant; & unius diei ab his itinere *Cipoayi*, & post hos *Tocanguazuni*: hi populi etiam communi nomine se *Guaranyes* ferebant; Mayzii sementem bis quotannis facere sueti: abundant cassave, gallinis, anseribus, psittacis, quos cicurant & nutriunt domi: cæterum vindictæ avidissimi, ut fere omnes sunt barbari, & humanarum carnium appetentes. Alvarus huic provinciæ *Veræ* nomen imposuit. Ab hoc profectus ad fluvium *Yguazu* pervenit, & postero die *Tibagum* fluvium cum summo discrimine superavit. Hinc ad *Taquarim* amnem processit, ad cujus ripam situs erat pagus *Abangobius*; huic haud longo intervallo proximus est pagus *Tocangusir*; ubi altitudinem dimensus, observavit hunc locum quatuor & viginti gradibus ab Æquatore distare versus Austrum. Hactenus omnis regio campestris, amœna, fertilis, pluribus amnibus rigua & nemorosa fuerat. Hanc excipit solitudo, partim montibus aspera, partim tristi uligine squallida, & arundinetis atque opacis silvis pene invia. Ex hac solitudine cum summa difficultate eluctati, rursus in planiciem descenderunt, quam iidem *Guaranies* incolunt, tandemque ad rapidum flumen *Piquirin* processerunt, quinque & viginti gradi-

gradibus ab Æquatore versus Austrum. Omnis *Guaranium* regio amœna est & fœcunda, atque adeo, nisi indicia fallant, haud expers metallorum, verum incolæ sunt ferocissimi & anthropophagi. Post octidui iter rursus in flumen *Iguazu* inciderunt, quod variis flexibus in occidentem tendens, tandem in *Paranam* se condit. Atque ita porro progressi ad *Paranam* pervenerunt, ad altitudinem quatuor & viginti graduum; quo superato novem dierum iter restare scribunt ad oppidum Assumcionis. *Paraguayum* præterea accolunt *Agazes*, vasto corpore & robusto, qui sementem facere insueti, vicinorum suorum agros populantur, & maxime in flumine lintribus suis piraticam exercent. Sed hosce Hispani penitus exciderunt, ut Martinus del Barco in sua Argentina canit. His vicini sunt *Guaycurves*, ejusdem molis, ferociæ & agilitatis.

Idem flumen ascendentibus occurrunt *Cacores*, qui & agros colunt, & plurimas gallinas alunt, provincia ipsorum metallis fœta esse creditur. Supra hos degunt *Guaxarapi* ad ripam fluminis, quod è finibus Brasiliæ, ut opinantur, profluens, tandem novemdecim circiter gradibus ab Æquatore versus Austrum in *Paraguayum* influit. Regio autem, quæ ab hisce incolitur, humilior est, & inundationibus obnoxia; itaque barbari hi, quum flumen ripis suis continetur, ad easdem accedunt, & piscibus capiendis dant operam, qui ipsis fere pro annona sunt: flumine autem ripas suas excedente, & vicinas terras longe lateque inundante (quod fere quotannis solet accidere mense Ianuario, quum jam Sol à Tropico Capricorni ad Æquatorem redire incipit) in interiores regiones sese subducunt.

Exinde ad Lacum pervenitur, è quo *Paraguayum* flumen egreditur, uti & alter amnis, qui *Yguatu* appellatur, hujus ripas accolunt *Xacoaes*, *Xaquesses* & *Chanesses*: à quorum finibus per uliginosa loca in *Xarayum* provinciam transitur. Vrbanior ea gens, & agriculturæ dedita, atque etiam nendi haud imperita: agriculturæ partes mares & fœminæ ita inter se dividunt, ut hi sementem curent, illæ autem messem. Hinc per vastam & opacam solitudinem iter est ad provinciam *Tapuaguazum*, ubi *Tapapecocies* habitant, omnibus rebus ad vitam necessariis abundantes; extremi ad hanc plagam degunt *Payzunoes*, gens barbara, neque hactenus satis cognita.

Ad diversam ab oppido Assumtionis plagam degunt *Mayæ*, juxta viam, quæ ad Peruviam ducit; transitur autem ad eorundem terras, per locum qui ab Hispanis *Puerto de S. Fernando* appellatur.

Hos sequuntur in eodem itinere, sed satis longo intervallo; & superatis aliquot provinciis, quas metallis abundare obscura fama est, *Tamacoæ*: quibus adjacet provincia Charcarum, Peruviæ pars, de qua supra à nobis dictum. Ambigo, utrum Tamacoæ hi, iidem sint cum Taguamacis, quorum *Nufle de Chaves* meminit, qui primus Hispanorum ex provincia *de la Plata*, in Peruviam penetravit: hos autem supra provinciam incolere diximus, quæ hodie *S. Cruz de la Sierra* appellatur.

Primum oppidum hujus provinciæ ab Hispanis appellatur *Nostra Señora de Buenos Ayres*, à nonnullis quoque *Ciudad de la Trinidad*; à Petro de Mendoza conditum primò, anno à Christo nato 1535 ad Australem fluminis *de la Plata* ripam, è regione insularum *S. Gabrielis*, in provincia barbarorum, qui vulgo nominantur *Morocotes*, uti Hispani notant. Solum hujus provinciæ fere ubique in planiciem sternitur, collibus & tumulis quibusdam leniter intumescens, præterquam ad oram maris Atlantici, ubi vastis & continuis pene montium jugis concluditur. Id oppidum haud dudum tum stetit, oppidanis ob mutuas discordias, & alia incommoda alio dilapsis. *Cabeça de Vacca* anno 1542 novos Colonos huc traduxit, qui aliquandiu oppidum incoluerunt, rursusque deseruerunt: mansit deinceps pluribus annis ita desertum: tandem anno 1582 ab Hispanis jam tertio habitari, & reædificari cœpit, eâ formâ, qua hodie visitur. Situm est oppidum, ut supra, ad sinistram sive Australem magni fluminis ripam, triginta quatuor gradibus, & quinque supra quadraginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum: sexaginta, aut, ut alii scribunt, sexaginta & quatuor milliaribus, ab amplissimo fluminis æstuario, sive à promontorio *S. Mariæ* versus occidentem, & mediterranea hujus continentis, ad ripam fluvioli, qui in magnum flumen se condit, in clivo leniter edito super reliquum solum; ædificiorum parietes fere sunt lutei, quales Hispani vocant *Tapias*: arcem adjunctam habet haud magni momenti, luteo itidem vallo cinctam, vix quinque pedes crasso, & paucis tormentis bellicis instructam. Ipsum oppidum neque spatiosum est, neque frequens, quippe incolas non multum supra ducentos numerans, qui agriculturæ & pecuariæ potissimum dant operam, & pene singulis annis, permissu Regis Hispaniarum, ad Brasiliam navigant, atque panem biscoctum, farinam, & carnes muria conditas, aut ad solem induratas, & similes merces evehunt, in quarum locum merces Europæas reducunt, quo fit, ut Hispani qui Potosiæ & vicinis locis degunt, non raro ad hoc oppidum descendant, & merces illas argento redimant; opulento quidem commercio, sed à Rege Hispaniarum vetito, qui nequaquam è re sua esse existimat, argentum hac via è Peruvia deduci, & vectigalibus suis atque quintis haud dubio hoc modo fraudem fieri judicat. Quapropter licet Hispani, qui hoc oppidum & provinciam *de la Plata* incolunt, Regi sæpe approbare conati fuerint, argentum Potosianum, securius multo, & longe majori compendio per hanc viam in Europam posse traduci, quam per Peruviam. Nam si rem ipsam recta reputes via, nihil opportunius videtur; quum ab hoc oppido ad argenti fodinas Potosianas tantum quadringentarum leucarum iter sit, uti accepi, (alii quoque longe minorem leucarum numerum produnt, quidam & majorem;) maxima sui parte planum & minime impeditum. Ab oppido enim hoc ad urbem *Cordubam*, quam supra descripsimus, viginti supra centum numerantur leucæ; iter illud agitur per deserta quidem & loca ab hominibus inculta, verum læta planicie amœna, & graminis adeo feracia, ut innumera armenta & immensos

Oppidum Nostra Señora de Buenos Ayres.

mensos

menſos jumentorum greges alant, quæ paſſim in campeſtribus hiſce locis & raris nemoribus, ſine certis dominis vagantur: jumentis autem & carris toto hoc itinere uti licet, ſine ullo barbarorum incolarum metu, qui & admodum infrequentes hic ſunt, & fere innoxii, atque incertis ſedibus vagi: tranſeundi autem ſunt aliquot amnes, *Lucan, los Arrechivos, Arreca, Carçarama*, qui omnes in magnum fluminis *de la Plata* alveum deſinunt; horum præcipuus (nam cæteri haud magni ſunt momenti) *Carçaranna*, pene medio ab utroque oppido intervallo, labitur, leni alveo,& qui æſtivis menſibus vado tranſiri poteſt, hibernis menſibus nonnihil intumeſcit, uti fere reliqui Americæ Auſtralis amnes. Porro ager ſuboppidanus quidem amœnus eſt & fœcundus, ita ut omnis generis fruges abunde producat, triticum, Mayzium, melones, pepones & ſimiles fructus; atque adeo quæcunque ad vitam humanam neceſſaria ſunt, oppidanis large ſubminiſtret; ſed provincialis ager effœtior eſt, raris arboribus, ſed multo gramine & prolixo: paucis collibus, nullis aut raris admodum montibus & rupibus,vaſta planicie: multi hic cervi agunt, ſed mole Europæis neutiquam pares,ſtruthiones innumeri, perdices, anſeres atque anates. Barbari, qui hanc provinciam & viciniam incolunt, fere nudi agunt, aut lutrarum (quæ maxima copia hic reperiuntur) exuviis leviter tecti; procero atque robuſto corpore, neque deformi; moribus & inſtitutis à reliquis barbaris nihil diverſi; piſcibus pene vitam tolerant, aut ferina,quare canes venaticos impenſe amant & ſupra omnia maximi faciunt: tuguria illorum ex arundinibus compoſita ſunt, & ſtoreis quibuſdam adverſus pluviam & aëris injurias tecta.

Noſtra Señora del Aſſumcion, Metropolis.

Metropolis & longe princeps hujus Provinciæ urbs, quæ *Noſtra Señora del Aſſumcion*, ab Hiſpanis vulgo appellatur, ſita eſt ad altitudinem quinque & viginti graduum ab Æquatore verſus Auſtrum, uti communiter ab Hiſpanis traditur: æquali pene intervallo inter Peruviam & Braſiliam provincias; à quarum utraque abeſt circiter ducentas & quinquaginta aut paulo plures leucas; ab oppido *Guaira*, quod aliis *Ciudad Real* dicitur, octuaginta leucas verſus occidentem; à *Sancta Cruce de la Sierra* circiter ducentas: ab ingenti Fluminis *de la Plata* æſtuario, ſive promontorio *S. Mariæ*, ſurſum, ſupra trecentas, ut vulgo numerant, nam authores variant. Condita eſt ad Orientalem ripam fluminis *Paraguay*, quatuor pene leucis ſupra confluentem *Pilcamayi* fluminis, quod in Peruvia è Charcarum montibus oriens, duodecim leucis ab oppido *de la Plata* ſive *Suchiſaca* labitur, & ibidem *Rio grande* appellatur, & infra oppidum Aſſumtionis (*Guapaygh* nomine aſſumto)in *Paraguayum* effunditur. Porro urbs hæc opportunitate ſitus potiſſimum, & oppidanorum frequentia commendatur, quippe quæ quadringentas familias Hiſpanorum complecti dicatur, præter aliquot millia ibidem natorum ex Hiſpanis & barbaris, quos vulgo *Meſtiſos*, & mixtum è Nigritis & Hiſpanis genus, quos *Mulatos* appellant. Intra ampliſſimos hujus urbis fines habitat immenſa barbarorum indigenarum multitudo; qui quotidie magnum incrementum capiunt: Martinus del Barco in ſua Argentina narrat, fœminas & pueros longe numero ſuperare, maribus fere continuis bellis inter ſe & cum aliis barbaris multum imminutis. Ager ſuburbanus mirum in modum amœnus eſt; Solum fœcundum & omnis generis frugum feraciſſimum, fructusque tam domeſticos quam Hiſpanienſes copioſiſſime producens; adhæc & armentis atque pecudibus paſcua abunde ſufficiens; unde hic omnis generis annona admodum copioſa & vilis eſt. Cœlum ſalubre & inſigniter temperatum, unde arbores hic perenni pene viriditate nitent.

Barbari vicini.

Barbarorum, qui in vicinia degunt, præcipui ſunt *Guatataës*, *Mogalaës*, atque *Gonnanenaquaës*, Hiſpanis addictiſſimi,& dicto obaudientes, licet non ſint ipſis, ut fere alii, in ſervitutem per tribus attributi. Herrera & *Yaperues* commemorat gentem latrociniis infamem, quæ neque agros colit, neque pecuariam exercet, quam *Cabeça de Vacca* primis annis ad quietem pellexerit. Ibidem & *Imperues*, *Naperbes* & *Mayayes* nominat, ſed ſedes illorum non deſcribit. Alibi & *Yriguanum* meminit, gentis bellicoſæ, quorum provincia haud longe abeſt à Metropoli hac. Paulo remotiores agunt *Chriguanes*, qui Hiſpanis olim multum negotii faceſſebant; nunc autem (ut quidam ſcribit) ab ipſorum obſequio minime recedunt, & priſtina ferocitate poſita, urbanius vivere, & humanis carnibus abſtinere didicerunt.

Haud longe ab oppido, Mons *Lambare* tota hac regione celeberrimus, vaſte ſe ſupra reliqua montium faſtigia attollit; & adverſo flumine aſcendentibus occurrit nobiliſſimus Lacus, quem barbari *Ytapuam* nominant, è cujus centro rupes ingens & ſupra centum orgyias ardua aſſurgit.

Ciudad Real oppidum.

Oppidum *Ciudad Real*, vel etiam *Ontiveros* Hiſpanis, barbaris *Guayra*, diſtat à Metropoli verſus Braſiliam ad aquilonem, leucas octuaginta; ad ripam Paranæ fluminis conditum; in agro quidem, ut fertur, fœcundo, & eorum omnium quæ vita humana deſiderat feraci; ſed cœlo minus ſalubri; & ſtatione, ob ferocia & irrequieta vicinorum barbarorum ingenia, minus commoda. Haud longe ab urbe, Parana magno murmure de Cataracte ſupra ducentos, ut ajunt,cubitos alto valide ſe præcipitat, & tot vortices agit, inter rupes & alvei ſui anguſtias, ut non modo navigia, ſed & lintres uniligneos procul arceat, neque ſine extremo periculo queat ſuperari.

Oppidum S. Fidei.

Oppidum *S. Fidei*, Hiſpanis *Santa Fé*, diſtat à Metropoli Aſſumtione,ſecundo flumine, leucas centum & quinquaginta, ut Lupus Vazius ſcriptum reliquit, & ab oppido *Noſtra Señora de Buenos Ayres* (uti à Belga fide digno accepi) quinquaginta; (licet Hiſpani intervallum longe majus & circiter centum viginti leucarum inter utraque hæc oppida numerent;) denique ab urbe *Corduba* provinciæ *Tucumanæ*, quinquaginta, vel,ut alii tradunt, ſed perperam uti opinor, ſeptuaginta. Oppidum tenue eſt, & frequentia incolarum & condicione *Buenos Ayres* fere æquale; in planicie, quæ ad *Tucumanam* uſque pertingit, ſitum; ad ripam

ripam fluminis. Ager illius fertilis, cœlum haud insalubre. Barbari qui intra limites illius degunt, *Chalcini* dicuntur, & *Mepenes* atque *Chiloacæ.* Oppidani agriculturæ & pecuariæ dant operam; & pannos quosdam rudiores texunt, quos opulento commercio in Brasilia, saccharo, oryza atque aliis mercibus permutant; præsertim in oppido fluminis *de Ienero.*

Iter ab hoc oppido Peruviam & Chilen versus.

Ab hoc quoque oppido iter agitur ad argentifodinas Potosianas, & porro in Peruviam. iter securum est & peropportunum, per provinciam Tucumanam & urbem Cordubam, quæ opportunissimo loco sita est, & veluti in trivio; ita ut ab illa & in Chilensem præfecturam, & Peruviam pertendere, & denique versus Metropolin hujus provinciæ Assumtionem deflectere liceat. Non abs re fuerit itineris hujus rationes paulo plenius hic explicare: ab urbe Corduba Peruviam petentibus, iter agendum est ad oppidum S. Iacobi (quod vocant *del Estero*) intersunt octuaginta aut paulo plures leucæ: ab oppido *S. Iacobi* æstivis quidem mensibus, per oppidum *S. Michaëlis*, intervallum est viginti quinque leucarum; hibernis vero, per oppidum *Nuestra Señora de Talavera* intervallum est quinquaginta leucarum; (quia prius iter per *S. Michaëlem* eo tempore ob fluminum inundationes alto cœno, & crebra uligine impeditum est:) contenditur ad locum, qui ab Hispanis vocatur *las Iuntas*, quia itinera illa hic rursus coëunt; is distat ab utroque oppido, æquali pene intervallo, viginti quinque leucarum: à *Iuntis* rursus, pro anni tempestate, iter agitur aut per *Saltam*, aut per *S. Salvatorem*, quæ urbs barbaris dicitur *Iuyu*, estque Tucumanæ provinciæ postrema, distans à *Iuntis* quidem triginta, à Potosia vero circiter centum: denique ab hac quidem per valles barbarorum qui *Amoaguaci* dicuntur, inter montium juga enituntur; ab illa vero per confragosos colles, qui Hispanis dicuntur *la Quebrada*: verum utrumque hoc iter denuo in unum coit, circiter triginta à Potosia leucis. Atque ita si ratio ab Hispanis probe inita fuerit, ab oppido *S. Fidei* ad Argentifodinas Potosianas colligitur intervallum trecentarum & quadraginta aut quinquaginta leucarum.

S. Salvador.

Reliqua oppida sunt; Vrbs *S. Salvatoris* (alia ab illa de qua paulo ante) ad ripam Magni fluminis situ peropportuno.

S. Anna.

Et oppidum *S Annæ*, ad ripam Paranæ, in provincia barbarorum, quos vocant *Guaranyes*; ager illius planus & campestris, unde non raro à flumine, quum hibernis pluviis intumescens alveum suum egreditur, inundatur. Vtriusque hujus oppidi obiter tantum meminit Martinus de Barco in sua Argentina.

Supra Assumtionis oppidum jacet *Puerto de Guaybianno*, ubi natio *Guarany* desinit; cui succedit *Itabitan*, & porro *Puerto de la Candelaria*; ut Hispani nuncupant, ad ripam ejusdem fluvii, uno & viginti gradibus ab Æquatore versus Austrum, uti Herrera prodit, ubi quondam Ioannes de Ayolas cum octuaginta militibus à barbaris ex insidiis oppressus & deletus traditur; accolunt barbari *Paraguaes*. Hinc flumen ascendentibus obvii fiunt *Guaxarapi*, in quorum provincia supra diximus fluvium, qui è Brasilia descendit in *Paraguayum* influere: ultra tendentibus, flumen dividitur in tria brachia, quorum unum est grandis lacus, quem vocant *Rio Negro*, is ascendit versus Arctum, reliqua duo paulo inferius coëunt. Supra confluentem rursus alius amnis occurrit, ab Occidente descendens, & nomen *Paraguay* jam exolescit, propter plures amnes & lacus, qui tot ora aperiunt, ut navigantes fallant: inter eos celebratur amnis *Yguatu*, id est, bona aqua, quem Cabeça de Vaca ascendit. Atque ita tandem venitur ad *Puerto de los Reyes*; ager hic fertilis, & annona copiosa; indigenæ statura corporis modica, nudi agunt, & idola lignea colunt. Ab hoc non magno intervallo distat provincia magni nominis, cujus incolæ vocantur *Xarayes*, de quibus supra egimus.

TVCVMANA.

Termini.

TVcumana Provincia tota est mediterranea, distatque quam longissime ab utroque mari; sed fines jungit ab una quidem parte & versus Occidentem cum Chilensi Præfectura, ita ut per illam aditum habeat ad Oceanum Meridionalem; ab altera parte sive ad ortum Solis cum provinciis Fluminis *de la Plata*, per quas ipsi via aperitur ad Oceanum Atlanticum sive Septentrionalem. Cæterum ad ortum quidem Solis, terminatur primum flumine *Vermeio*, ut vocant, quod in valle *Tuiry* oriens, ubi ab indigenis barbaris vocatur *Xibixibe*, ita decurrit, ut tandem in magnum Fluminis *de la Plata* alveum se condat: deinde & *Esteco* flumine, quod jam vulgo *Ciancæ* nomine notius est; (quia Ioannes de Ciancas ad ripas illius à barbaris fuit cæsus:) & interdum appellatur *Rio Grande*; id ex Andibus delapsum, dudum discurrit secundum illius radices, donec tandem versus ortum dilabatur, & in idem Flumen *de la Plata* se insinuet; fines illius versus Arctum haud diserte explicatos invenio, versus Austrum quoque non minus sunt incerti.

Soli qualitas.

Soli ratio ita se habet: versus præfecturam quidem Chilensem plurimum culti habet soli; versus Magallanicum plurimas provincias incultas, nec satis hactenus lustratas, quarum tamen magnam noticiam videntur habere oppidani *S. Iacobi del Estero*: vocant autem vulgo illam Regionem *Trapalandam*, sed Chilensis præfecturæ incolæ vocant eandem Provinciam *de la Sal.*

Cœli ratio.

Provincia Tucamana cœlo gaudet admodum temperato, & solo mediocriter fœcundo: Sed hactenus (ut Herrera testatur) nulla hic auri aut argenti metalla fuerunt inventa. Æstas hic sumit initium suum vigesimo tertio Septembris, & desinit in vigesimum Martii.

Indigenæ.

Incolitur à tribus potissimum nationibus barbarorum, *Tucumanis, Iuries & Diaguitis*; inter quos præcipui censentur *Tucumani*, unde ab ipsis potissimum toti provinciæ nomen indiderunt Hispani. Initium autem sumunt à finibus provinciæ *Chicarum*, quæ natio ad districtum Potosianæ civitatis pertinet; pagi illorum sunt varii, inter quos nominatissimi, *Morata, Chocinoca, Sococha & Casabindo*; hosce pagos transgressis (loquor de

de iis qui è Peruvia petunt hanc provinciam) occurrit solitudo, quæ quindecim aut viginti occupat leucas, frigidissima regio ob editissimos montes, atque adeo ipsa Andium vasta & continua juga quibus occupatur: Superatis autem hisce montibus è vestigio descenditur in calidiorem & temperatiorem regionem, per quam via ducit ad Provinciam Tucumanam, paululum remota à pagis barbarorum, ad majorem securitatem eorum qui hac iter agunt. Sed de hac via mox plura dicemus.

Hispanorum oppida. In hac provincia habitantur hodie ab Hispanis sequentia oppida, *S. Iago del Estero, S. Michaël, Talavera, Corduba, Salta*, & aliquot municipia, de quibus ordine dicemus.

S. Iago del Estero. Principalis hujus Provinciæ civitas primo dicebatur *Varco*, vulgo nominatur *S. Iago del Estero*. Sita est (secundum Herreram) octo & viginti gradibus ab Æquatore versus Austrum, centum & octuaginta leucis ab argentifodinis Potosianis versus Meridiem, paulum declinando versus Ortum: à *Buenos Ayres* autem oppido ad Fluminis *de la Plata* ripam sito, secundum plerosque, centum & octuaginta leucas. Gubernator hujus provinciæ utplurimum degit in hac civitate, quemadmodum & reliqui Regis Hispaniarum ministri; & Episcopus, quum in hac urbe sit Cathedralis Ecclesia hujus provinciæ. Temperies aëris in hac civitate est calida; salubris tamen: Agri solum arenosum & salsum, saxorumque inops; quare fit ut hic non satis commodè ædes strui possint; pluribus rivulis rigantur agri, ad quos plurimi horti, viridaria & vineta jacent. Lanificium hic exerceri cœpit, ob lanæ abundantiam, è qua omnis generis pannos nigros variosque hic texunt.

Indigenæ jam vestibus amiciuntur, bene morata & culta gens. Accolunt duo maxima & potentissima flumina, quorum unum hanc urbem *Estero fl.* præterlabitur, & vulgo appellatur *Estero*, quia aquis illius intumescentibus, ripas suas egreditur, sefeque in plurimos rivos & canales dividens, campestrem omnem atque humilem regionem longe lateque inundat & cœno limoque opplet; ipso autem in alveum suum relapso, ingentia arva, tritico, mayzio, hordeo, aliisque frugibus conseruntur: Vnde omnis hic ager mirificè abundat omnis generis annona. Alterum flumen *Salado fl.* vulgo appellatur *El Salado*, quia aqua illius subsalsa deprehenditur: Vtraque autem flumina ab occasu labuntur in Ortum, per regionem planam & campestrem, decem aut duodecim leucarum à se invicem intervallo: utraque majoribus & minoribus piscibus fœta sunt, qui insignem indigenis atque incolis adferunt utilitatem: media regio inter utrumque, mellis & ceræ præbet copiam: nec non gossypii & Carrobarum; qui fructus optime nutriunt, & omnibus anni mensibus maturantur & durant: nec coccinillæ & glasti indiga est regio, quibus lanas suas tingere norunt incolæ. Magna insuper hic est armentorum & pecudum copia: nec non cervorum, aliarumque ferarum: avium omnimodarum præsertim perdicum, palumbiumque ingens numerus. Denique optimæ hic reperiuntur salinæ. Oppidani exercent mercimonia sua laneis & gossypinis pannis, adeo ut merces hæ nummorum loco usurpentur; & ulna eorundem utplurimum æstimatur dimidio Pezo, sive quatuor regalibus. Maxima denique illorum pannorum copia ducitur ad oppidum Potosiam & præfecturam Charcensem.

S. Miguel oppidum. Secundum Hispanorum oppidum in hac præfectura vulgo appellatur *S. Miguël de Tucuman*: Situm est sex aut septem supra viginti gradibus, (nam variant scriptores) ab Æquatore versus Austrum: viginti & octo leucis ab oppido *S. Iacobi del Estero*, juxta viam quæ ad Charcarum provincias ducit, ad radices vastorum & asperrimorum montium, loco opportuno & riguo: nam ab uno latere labitur amnis è montanis descendens (quæ juga vulgo *Quebrada de Chalchaqui* nominantur,) qui una cum aliis amnibus & rivulis, qui ad eundem modum, quinque aut sex leucis ab oppido, de montibus se præcipitant, tandem ad flumen devolvitur, quod oppidum *S. Iacobi del Estero* præterfluit. Ager hujus oppidi, mayzii, atque adeo tritici, hordeique est feracissimus, nec vitium impatiens; pascuis vero supra modum abundans, unde hic armentorum pecudumque maxima est copia: Plurimum gossypii linique hic colligitur, è quibus oppidani præstantes pannos texunt. Aëre fruitur longe optimo & salubri, quo cæteris hujus Præfecturæ oppidis longe præcellit. Lignandi summa est opportunitas. Nec metallorum effœta creditur tellus, si indicia non mentiantur.

Nuestra Señora de Talavera. Tertium Hispanorum oppidum vulgo appellatur *Nuestra Señora de Talavera*, & barbarorum lingua non raro *Esteco*, jacet autem ad ripam fluminis, quod supra diximus appellari *El Salado*; quinque & quadraginta leucis ab oppido *S. Iacobi del Estero* versus Septentriones; centum & quadraginta ab argentifodinis Potosianis. Ager illius rigatur à plurimis torrentibus; estque gossypii copia dives, è quo oppidani varios pannos texunt. Abundat præterea melle & cera, diversisque tincturis, quibus industriè lanas suas & pannos inficiunt. Piscatio atque venatio hic imprimis opportuna habetur. Nullæ metallorum venæ hactenus hic fuerunt repertæ: distat ab Æquatore sex & viginti gradibus, ut proditur ab Herrera.

Corduba. Quartum oppidum Hispanorum in hac provincia vulgo dicitur *Corduba*, duobus & triginta gradibus atque triginta scrupulis distans ab Æquatore versus Polum Antarcticum. Aëris temperies hic læta est & egregiè temperata, æquabili æstatis hyemisque vicissitudine: ager pascuus & campestris, optimusque armentis & pecori, quod hic maximum cepit incrementum: radit illius latus amnis valde piscosus: Sesqui autem leuca ab oppido jacent montes & quamplurimæ amœnæ & cultæ valles; in quibus argenti (ut quidam testantur) fodinæ visuntur. Solum non modo tritici, aliarumque frugum est fertile, sed & vitium tolerans: denique & Salinæ hic celebrantur. Conditum est hoc oppidum loco commerciis valde opportuno, nam ad ortum habet oppidum *S. Fidei*, quod ad præfecturam *Paraguayensem*, sive fluminis *de la Plata* pertinet; ad occasum, urbem *S. Ioannis de la Frontera*, de qua supra in

in præfectura Chilensi diximus; æquali pene quinquaginta leucarum intervallo distans ab utraque. Dein hac iter agunt, quicunque è Peruvia descendunt ad flumen *de la Plata* & oppidum *Buenos Ayres*, ut inde in Hispaniam aut ad Brasiliam per mare Atlanticum navigent: quia via haud longa est, tuta, & ob annonæ copiam & itinerum compendium facilis, & minime sumtuosa. Incolitur (quemadmodum accepi à Belga qui illac superioribus annis transiit) à trecentis circiter Hispanorum familiis, qui potissimum agris colendis, & gossypinis telis texendis dant operam, & merces suas, utplurimum vectant ad argentifodinas Potosianas, & reliquam Peruviam.

Præterea quum Marchio Cannetensis Peruviam pro Rege administraret, & filius illius Garsias de Mendoza, hanc provinciam gubernaret, conditum hic erat oppidum, quod vocabant *Novum Londinum*; itemque alterum in provincia *Chalchaqui*, quod *Novam Cordubam* dicebant, quæ paucis tantum annis substiterunt.

Iuriæ & *Diagutæ* populi, qui hic incolunt, laneis vestibus amiciuntur, & nonnunquam armentorum tergoribus bene præparatis: Pastores sunt ovium, è quarum lanis quæstum faciunt: pagi illorum quidem sunt frequentes, sed exigui fere; nam in illis utplurimum tantum singulæ cognationes degunt; colligunt tuguria in orbem, & muniunt illa vepretis, ob continua bella quæ crudeliter inter se gerunt. Gens est laborum valde tolerans, neque ebrietati ita addicta, ut pene sunt reliqui omnes barbari indigenæ harum regionum.

Porro Herrera libro quinto, capite nono Decadis suæ octavæ scribit de hac præfectura in hunc modum: In præfectura *Tucumana* degunt pauciores Hispani quam necesse sit; nam si frequentiores hic incolerent, facili negotio plurimi barbari possent subjugari, qui nunc in armis sunt, & provincia hæc locupletissima evaderet. Præsertim si barbari subjugati Hispanis ad certum tempus attribuerentur, & servitutem servirent, tributaque, uti in aliis Americæ regionibus solent, penderent: nam plurimi tum haud dubio Hispani Peruvia & vicinis provinciis derelictis, hic sedes suas figerent, & duo insuper hic condi possent oppida: unum quidem in valle *Salta*, quæ amplitudine & fœcunditate excellit, & cœlo fruitur imprimis salubri & temperato, sita viginti quinque gradibus ab Æquatore versus Austrum: agris peramœnis & compascuis, nec minus idoneis ad sementem faciendam ob amnium & rivulorum multitudinem & opportunitatem. Oppidum hic in meditullio provinciæ constitueretur, loco commerciis exercendis opportunissimo; puta cum indigenis vallis *Chalchaqui*, *Iuvy* & *Omaguacis*, itemque cum reliquis barbaris, qui longe lateque degunt usque ad trajectum fluminis *Esteco*; quique pagos *Casabindum*, *Sococham*, *Cochincam* & *Moratam* incolunt, denique cum iis populis, qui vulgo *Apatamæ* appellantur. Quid multa? oppidum hoc regionem omnem inter Peruviam & Tucumanam ita tutam & securam redderet, ut vel uni soli proclive esset inter provincias Peruviam, Tucumanam, & flumen de la Plata, & ad mare usque Atlanticum, ultro citroque commeare.

Vallis hæc sita est circiter centum leucis ab Argentifodinis Potosianis, & sexaginta ab oppido *S. Bernardi* in valle *Tarixa* sito, & denique quinquaginta ab oppido *Talavera*.

Notandum, Herreram nusquam alibi oppidi hujus *S. Bernardi* meminisse, præterquam hoc loco, neque in descriptione compendiosa Indiarum illius mentionem facere; nos autem supra ostendimus, ex relatione Belgæ cujusdam, *Tarixam* oppidulum pertinere ad præfecturam Charcensem.

Pergit Herrera: Alterum oppidum condi posset eo loco, ubi quondam fuit *Novum Londinum* (quod ob incolarum infrequentiam statim desertum fuisse diximus) juxta viam quæ à Tucumana ducit ad Chilensem præfecturam. Id enim oppidum conditum fuerat in valle *Quimnibil*, in agro tritici & aliarum frugum fœcundissimo, itemque vitium & arborum fructiferarum patientissimo. Incolæ, pars gentis *Diaguitarum*, vestibus amiciuntur, & abundant pecoribus Americanis, nec non, ut ferunt, auri atque argenti metallis.

Didici à Belga illo, (cujus ductum jam sæpius sequutus sum,) superioribus annis, oppidum fuisse conditum in valle *Salta*, quod ab Hispanis *Villa de Lerma*, & plerumque vallis nomine barbaro *Salta* appellatur: itemque alterum in valle *Iuvy*, quod *S. Salvatoris* oppidum vocant.

Pergit Herrera loco prædicto: Trans juga montium, qui vallem *Taryam* seu *Tarixam*, atque *Omaguazam* concludunt, in campestribus locis, quæ à radicibus montium ad flumen *Paraguayum* sensim declinant; ad ripam fluminis quod ab Hispanis *Rio Vermeio* dicitur, operæ quoque precium foret oppidum Hispanorum collocari; nam & campestri & montana regione frui posset; cœlo temperato & fertili imprimis solo: adhæc habet regio illa frequentes indigenas & pecorum summam copiam: & sita est pari pene intervallo à postremis Peruviæ finibus & Præfectura fluminis *de la Plata*; ita ut oppidum hoc collocaretur sexaginta leucis ab oppido *S. Bernardi* in valle *Tarya* sito; totidemque ab oppido *Nuestra Señora de Talavera*, neque pluribus ab oppido Assumtionis ad ripam *Paraguay* sitæ; denique quinquaginta leucis à valle *Salta*, & centum circiter ab Argentifodinis *Potosianis*. Indigenæque harum regionum ita undiquaque ab oppidis & coloniis Hispanorum, veluti indagine cincti, citra controversiam facilius ad Christianam religionem amplectendam adducerentur, & pacifice inter se & cum Hispanis agerent: denique secundo flumine *Bermeyo*, descendi posset in *Paraguayum*, atque inde in flumen *de la Plata*, & denique per hoc in Oceanum Atlanticum: compendiosoque juxta ac salubri, omniumque rerum abundantissimo itinere argentum & aliæ merces è Peruvia in Hispaniam traduci: id oppidum minimo sumtu & non magno labore condi posset ab Hispanis qui *Paraguayum* & flumen *de la Plata* accolunt, quia frequentiores sunt, omnibusque rebus ad hanc rem necessariis, equis, armis, annonaque instructiores, &, quod rei caput est,

est, ipsorum magis interest quam Tucumanorum viam hanc è Peruvia per ipsorum provincias ad Oceanum aperiri, quippe multo compendiosiorem quam per Tucumanam, aut provinciam *S. Crucis de la Sierra*.

Accepi autem ab eodem Belga, jam superioribus annis oppidum quoddam ædificatum fuisse ab Hispanis ad ripam fluminis *Bermeyo*; nihilo tamen secius, octuaginta pene ab illo leucarum intervallo, iter per solitudinem institui ad oppidum *S. Iacobi*, ab iis qui Potosiam petunt: utrum autem hoc oppidum eo situ sit positum, quem Herrera hic ante designavit, mihi non plane constat, neque ille satis poterat explicare.

Iter à Buenos Ayres ad Potosianas fodinas per hanc Provinciam.

Vt Provinciarum inter se connexio, & oppidorum distantiæ & situs melius adhuc percipiantur, operæpretium me facturum existimavi, si Belgæ cujusdam iter, quod in manus meas incidit, hic adjungerem. Qui à *Buenos Ayres* (inquit) Peruviam aut Chilensem provinciam petunt, iis iter faciendum est per Tucumanam; & quidem primo per urbem *Cordubam*, quæ distat à *Buenos Ayres* circiter centum & viginti leucas, itinere plano fere & campestri, paucisque arboribus vestito, præterquam ad ripas amnium, qui in hoc intervallo transeundi sunt, quorum maximus appellatur *Carcaranna*, pari sexaginta pene leucarum intervallo, distans ab utroque oppido, pluribus & optimis piscibus egregie fœtus.

Licet tamen iis qui Chilensem provinciam petunt, recta tendere ad oppidum *S. Ioannis de la Frontera*, relicta ad dexteram urbe *Corduba*; verum ab itinerantibus hæc via rarissime usurpatur; nam licet altera multo brevior sit, utpote haud supra centum & decem leucarum, tamen solitaria est, & minus à ferocibus barbaris secura, quam illa per urbem *Cordubam*: iter autem utrumque agitur equis, quorum hic copiam reperire est, & carris quoque quibus boves junguntur, & merces atque impedimenta imponuntur.

A *Corduba*, extra viam quæ ad Peruviam ducit, circiter centum leucis versus Arctum & *Paraguayum*, jacet oppidum *Rioxa*, ubi plurimæ vineæ plantatæ visuntur, & plurimum lini seritur.

A *Corduba* (prosequar jam iter institutum) ducit via ad *S. Iago del Estero*, Metropolim hujus provinciæ, intervallum est octuaginta leucarum; ager hujus urbis nemorosus est, neque admodum fœcundus, postquam fluvius vicinus ripas suas tam crebro quam solebat superare desiit, & agros illius limo suo fœcundare; itaque & urbs rariores incolas cœpit habere, quum annonæ inopia hic non raro laboretur, & barbaris vix quicquam ad victum supersit præter *Algarobas*, quem fructum hic vocant *Taco*, & usurpant illum in cibis juxta atque in potu. Barbari autem indigenæ jam plurimum numero sunt imminuti, deficiuntque quotidie, quia Hispani eos exercent quotidie magnis laboribus, quorum natura sunt intolerantes, in gossypio colligendo, pectendo, nendoque. Reperiuntur hic quoque melones & *Tunæ*, de quibus alibi satis multa diximus.

Ab oppido *S. Iacobi* iter institui potest duobus modis: uno ad oppidum *S. Michaëlis*; intervallum est leucarum viginti quinque: hujus oppidi ager fœcundus est, nemorosus juxta atque pascuus; unde hic magna armentorum & pecudum, etiam jumentorum reperitur copia: & vilis habetur annona. Altero ad oppidum *Talaveram* sive *Esteco*; intervallum est quinquaginta leucarum: superato autem fluvio qui *S. Iacobum* præterlabitur, quatuordecim leucarum iter agitur per provinciam aquarum valde indigam, donec veniatur ad flumen *Bermejo*, (quod ab undarum colore rubicundo nomen accepit, cæterum piscosum admodum;) hinc deinceps secundum ripas fluminis inceditur, usque ad alterum amnem, qui transeundus est, bidui fere itinere ab *Esteco*. In hujus agro nascitur gossypium summa abundantia: annona tantum modica habetur.

Flumen Bermejo.

Ab utroque oppido tam *S. Michaële* quam *Talavera* proficiscuntur ad *Iuntas*, sive alio nomine *Madrit*, qui locus distat ab illo quidem quinquaginta, ab hoc tantum viginti quinque leucis; nominaverunt autem hunc locum *Iuntas*, quia ambo itinera illa hic rursus coëunt.

A *Iuntis* solebant iter prosequi ad *Saltam*, nunc autem utplurimum petunt *Susuy*, vel *Xuxuy*; quorum hoc distat à *Iuntis* viginti quinque leucis, illud vero viginti octo vel paulo pluribus. Vtrumque autem alluitur à singulis amnibus; qui utrique è montibus Peruviæ descendunt & petunt magnum flumen *de la Plata*. Distat autem utrumque oppidum intervallo duodecim leucarum.

Porro *Salta*, ut hoc oppidum, quod jam rarius adiri volunt, absolvam, habet in vicinia, sed satis longo & circiter quadraginta leucarum intervallo, præstantissimas salinas, è quibus sal eruitur pellucidus instar glaciei; qui maximo oppidanis trium harum urbium *Iuntarum*, *Saltæ* & *Susuy* usui est, ob armentorum copiam, quæ hic mactari & sale condita ad Solem siccari solent, utili commercio cum Peruvianis, & imprimis Argentifodinis Potosianis.

Porro à *Susuy* (vel *Iujuy*) proficiscentibus, annona omnis equis mulisque vectanda est, nam transeundum est deinceps per solitudinem omnis annonæ indigam, donec ingrediantur provinciam barbarorum, qui appellantur *Omaguacæ*; hi imprimis sunt opulenti & culti; amiciuntur laneis vestibus, infinitus enim hic reperitur ovium illarum Peruvianarum numerus, quarum lanas & carpere, & dextre nere & texere jam olim noverunt. Provincia illorum magis temperata est quam calida, si non paulo frigidior: communis illorum cibus est mayzium, aut radices papæ.

Iter instituitur ad hunc modum: A *Xuxuy* (nam ita quoque scribitur) secus ripam fluvii ad diversorium quod vocant *el Tambo de Don Francisco*, sunt septem leucæ: in hisce Tambis, Regis Hispaniarum decreto, serviunt indigenæ per vices suas advenis, præbentque illis gratis stramen, subvehuntque aquam & ligna: iidem & custodire tenentur jumenta & impedimenta, & siquid eorum perdatur, rependere.

A Tambo Francisci, ad municipium quoddam barbarorum, ubi alterum est diversorium, leucæ numerantur octo; iter agitur secundum ripam

ripam fluvii,& interdum per ipſum, nam quo altius aſcenderis, eo minor & vadoſior accidit.

Ab hoc oppidulo diſcedentes, fluvius & provincia horum *Omaguacarum* relinquenda, & editus quidam mons tranſcendendus, deſcendendumque in frigidam & incultam regionem, in qua acriter friget, præſertim menſibus Iulio & Augusto: quare hic ſementem nequeunt facere, & pauca hic reperiuntur animalia, præter Vicunnas & Guanacos, atque vulpeculas: ſub illo monte autem aditur diverſorium; à quo ad locum, quem vocant *de Peñas*, ſeptem numerantur leucæ; hic itinerantibus ſub dio cubandum eſt, inter rupes & ſaxa, unde loco nomen ab Hiſpanis inditum, niſi forte tentorium tecum portaveris. Hinc pervenitur ad *Paragones*, hic quoque nullæ ſunt ædes, ſed tantum veteres quædam maceriæ, intervallum itidem ſeptem eſt leucarum.

A *Paragones* ad diverſorium *de Crangejos*, (quod nomen accepit à Carmaris, qui ibidem magno numero in torrente quodam reperiuntur) totidem leucæ deſignantur.

A *Crangejos*, ad diverſorium quod dicitur *La Cenega de Don Diego de Spiloca*, totidem numerantur leucæ; eſt autem paludoſa & cœnoſa convallis (uti & nomen ipſius indicat) Didaci hujus, viri opulentiſſimi & ſatis induſtrii, (licet indigena fuerit) olim peculium, in quo ſupra quadraginta millia armentorum ab ipſo poſſeſſa ferunt.

A *Cenega* ad *Eſtanciam*, ut vocant, *del Treſorero*, ſunt ſex leucæ: Id prædium eſt ruſticum, ubi multa itidem armenta aluntur.

Talina. Ab *Eſtancia* hac ad diverſorium quod jacet ad ripam amnis *Talinæ*, numerant ſex leucas; itinere aſpero & ſatis difficili,nam arduus mons deſcendendus eſt: fluvius autem hic inflatur pluviis menſibus, illiſque tranſitur cum diſcrimine; nomen accepit à municipio Indigenarum ad ripas illius ſito, quod vocatur *Talina*: Ager hujus municipii, mayzii atque adeo tritici feraciſſimus prædicatur; ſed aër hic calidior eſt.

Chicæ. *Chicarum* populorum provincia ſumit hic initium, quæ pertingit ad ipſos fines civitatis Potoſiæ: barbari hi ſic ſatis ſunt culti, & induſtrii imprimis metallici, unde maximus horum numerus in Argentifodinis utplurimum occupatur: provincia illorum argenti venis ſcatere dicitur, quarum quædam jam eruuntur: magnum quoque ovium Peruvianarum numerum dicuntur poſſidere.

A *Talina* ad *Cenagillam* leucæ itidem ſex numerantur: hæc regio paulum frigidior eſt ſuperiore, paſcitque haud ita magnum numerum armentorum, atque pecorum; à cœno quoque nomen videtur inveniſſe apud Hiſpanos.

A *Cenagilla* ad *Tambillo de Anton genoves*, totidem deſignantur leucæ; eſt autem tranſeundum per oppidulum barbarorum, quod appellatur *S. Iago de Cotagayta*, præterlabitur autem amnis, qui vado tranſiri poteſt: regio hæc rurſus calidiori eſt aëre, & nemoroſior.

Toropalca. A *Tambillo* hoc ad fluvium, vulgo *Rio de Toropalca*, deſignantur ſeptem leucæ; fluvius hic itidem nomen accepit ab oppidulo quodam barbarorum, quod alluit, ipſis *Toropalca*. Hic itinerantibus ſub dio ad ripam fluvii cubandum eſt; regio itidem eſt calida, & plurimis arboribus amœne veſtita.

Cayſa. A fluvio illo ad barbarorum municipium, quod nominant *Cayſam*, numerantur aliæ ſeptem leucæ; hic pernoctatur in *Tambo*, ubi plurimi ſunt barbari qui advenis miniſtrant, & neceſſaria conquirunt.

A *Cayſa* porro ad alteram *Cenagillam*, ut vocant Hiſpani, iter eſt leucarum novem; hic quoque itinerantibus ſub dio cubandum eſt; regio præterea eſt frigidior,& lignorum pene inops.

Porro à *Cenagilla* hac (quæ nomen à re invenit, eſt enim regio paludoſa) ad urbem Potoſiam reſtant tantum leucæ quinque. Atque ita colliguntur ab oppido *Buenos Ayres* ad argentifodinas Potoſianas, in univerſum leucæ trecentæ & quinque ſupra nonaginta, ſecundum Belgæ hujus computum: atque hic deſinit Provincia *Chicarum*, quæ verſus alias plagas adhuc late patet.

Ora maritima. Ora pene univerſa Præfecturæ hujus *de la Plata*, uſque ad Braſiliam, tantum obiter adhuc cognita eſt, ita ut diverſa plane à variis diverſarum nationum ſcriptoribus de illa tradantur; quorum delectum habentes, longe optimum putavimus ea tantum referre quæ ab *Emanuele de Figueredo* Luſitano, in itinerario nautico, atque à *Theodoro Reutero* traduntur, ſiquidem illi accuratiores in hac opera exiſtimantur.

Figueredus itaque à Promontorio *S. Mariæ* ad portum *S. Petri* numerat leucas ſeptuaginta, nec ullorum locorum meminit intermedio ſpatio: Reuterus vero deſignat ab eodem promontorio, ad alterum *Terræ Cornu*, cui duæ inſulæ objacent, leucas decem: harum inſularum una illi vocatur *Ilha des Caſtilhos*, à forma arcis quam eminus exhibet: diſtat ab Æquatore verſus Meridiem quatuor & triginta gradibus & quadraginta ſcrupulis; ab Inſula de *Caſtilhos* ad *Mar-manſo* leucas ſex ſupra viginti; à *Mar-manto* denique ad magnum flumen, quod idem eſt cum portu *S. Petri*, itidem leucas ſex & viginti; omnis hæc ora ſternitur pene inter Africum & Aquilonem, eſtque arenoſis tumulis paſſim obſita: ita ut rationes utriuſque hic diſcrepent leucas octo.

Flumen hoc *Grande* ſive *S. Pedro*, anguſtum quidem habet oſtium, ſed intus diducit ſe latius, aſcenditque verſus Corum,ad Provinciam uſque illorum barbarorum quos vulgo vocant *Patos*, ita ut hoc flumen inter meliora & altiora, navibuſque opportuniora merito recenſeatur.

Poſt portum *S. Petri* ſive *Rio Grande* recenſet Figueredus fluvium *Tamarandahu*; incerto intervallo, ſed intervallum prodit Reuterus leucarum decem.

A *Tamarandahu* ad *Rio Iboipetinhi* numerat *Figueredus* quatuordecim leucas & ſemiſſem; ab eo ad *Araranguam* decem, & quinque porro ad fluvium de *Lagoa*: verum *Reuterus* ſtatuit à *Tamarandahu* ad *Araranguam* quatuordecim leucas; & ab illa ad *Lagoam* novem; manifeſto iterum diſcrimine. *Lagoa* dicitur aliis portus *de Biaza*, tantum minoribus navigiis patens, ad latus quod verſus Auſtrum inclinat, exiguam inſulam habet objectam, quam vulgo vocant *Reparo*, ſub qua

qua anchoræ commodiſſime in receſſu quodam ſinus figuntur.

A *Lagoa* ad *Vpabam* numerat Figueredus quidem octo leucas, Reuterus autem tantum ſex; vocatur quoque ab Hiſpanis *Barra de Ibuaſup*, & *Rio de Vpaba*; amnis ore quidem minus lato, neque ſupra ſex palmos alto, interius tamen luculentior & alicujus nominis; ad hunc enim Patorum barbarorum, de quibus ſupra diximus, terras deſinere, volunt Hiſpani.

R. de Patos.

Ab *Vpaba* ad Inſulam *S. Catharinæ* numerat Figueredus decem leucas, è cujus regione ex ora continentis egreditur *Rio de Patos*, novem & viginti gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: Reuterus vero conſtituit inter *Vpabam* & *Rio de Patos* tantum ſeptem leucas, ex adverſo Auſtralis Anguli Inſulæ *S. Catharinæ*.

Vniverſa hæc ora quam hactenus obivimus, habitatur à barbaris Anthropophagis, quorum plerique infenſiſſimi quidem ſunt Luſitanis; ſed nihilominus & omnibus Europæis merito cavendi; maxime tamen metuendi ſunt aliis Europæis, ii qui Luſitanis jam obnoxii ſunt facti. Abſtinendum denique navigantibus omnibus ab hac ora à menſe Martio ad Auguſtum, hiems enim tum eſt in hiſce regionibus; iiſque menſibus & acre frigus ſentitur hic, & validæ accidunt ventorum tempeſtates, creberrimique nimbi, & mare ſupra modum fluctuat.

S. Catharinæ Inſula.

Porro Inſula hæc *S. Catharinæ*, patet in longitudinem quidem inter Auſtrum atque Arctum circiter octo leucas; ad latus ejus Orientale ſtatio nulla eſt opportuna, niſi forte ſub minutâ quadam Inſula, quæ Auſtrali illius Angulo adjacet, vocaturque *Iſla de Arvoredo* (quia crebris arboribus cernitur veſtita) navigantibus peropportuna, ob aquandi & lignandi commoditatem, quæ alioquin ad hanc oram admodum rara eſt.

Ab Inſula *S. Catharinæ* ad alteram Inſulam quam vocant *Galen*, numerant tres leucas; ad Continentem autem à Promontorio *Mandivi* verſus Auſtrum, ſignatur ſinus quidam plurimis inſulis refertus, qui barbaro nomine appellatur *Toyugua*: Promontorium autem illud diſtat ab Æquatore octo & viginti gradibus, atque quindecim ſcrupulis, verſus Auſtrum.

A *Mandivi* Promontorio (ſecundum Figueredum) verſus Corum ſecundum orarum ductum navigantibus occurrit ſinus, quem Luſitani nominant *Euſeadam de Garoupas*, & porro edita ora uſque ad fluvium, qui appellatur à barbaris *Tajabugh*; intervallum eſt leucarum ſex.

A fluvio *Tajabugh* ad fluvium *S. Franciſci* leucarum ſeptem & viginti intervallum proditur: medio autem ſpacio egreditur è Continente fluvius *Tapuca*.

Reuterus autem numerat à Promontorio illo *Mandivi* ad fluvium *Tajabugh*, quinque tantum leucas, ora diducta hic inter Africum & Aquilonem. Scribitque Continentem intermedio ſpacio admittere ampliſſimum quendam ſinum *Garoupas* dictum: fluviumque *Tajabugh* diſtare ab Æquatore verſus Auſtrum octo & viginti gradibus.

Tajabugh amnem ſequitur ad eandem oram fluvius *Tapuca*, quem hactenus non ſatis luſtratum à quoquam fuiſſe invenio.

A *Tapuca* ad fluvium *S. Franciſci* numerat Reuterus leucas duodecim, inter Corum & Eurum: fluvius autem hic *S. Franciſci*, duo habet oſtia, quæ ad mare patent duas leucas, injacent autem tres inſulæ, ſecus quas & ab Auſtro & ab Arcto naves ingrediuntur: Canalis qui ab Auſtro intrat, peculiari nomine à barbaris appellatur *Aracari*, qui vero ab Arcto ſubit, *Bopitanga*; raro admodum aditur hic fluvius à navigantibus.

Lacus de Parnagua.

A fluvio *S. Franciſci* ad Lacum *de Parnagua*, ut vocant, ſunt duodecim leucæ, ſecundum Reuterum; aut ſecundum Figueredum, quindecim: jacet ad altitudinem quinque & viginti graduum & decem ſcrupulorum, aut, ut Figueredus obſervat, quadraginta ſcrupulorum. Lacus hic *de Pernagua*, ſitus eſt in montanis *Pernapiacabæ*, patetque in longitudinem ſecundum littus quinque aut ſex leucas; tres omnino canales ex illo egrediuntur in Oceanum; quorum maxime Auſtralis appellatur à barbaris *Ibopupetuba*, ſex orgyias in ipſo ore altus, & circiter leucam unam intra oſtium ſtationem habens peropportunam: medius qui ab hoc diſtat unam duaſve leucas verſus Arctum vocatur *Bayſaguazu*, in ipſo aditu circiter quinque orgyias altus; tertius, qui circiter mediam leucam, aut duo milliaria communia à medio diſtat, dicitur *Suparabu*, circiter ſex orgyias in oſtio altus.

A Lacu *de Parnagua* ad Ararapiram numerant quinque aut ſex leucas; fluvius itidem eſt ita barbaris appellatus, circiter quatuor orgyias in ipſo ore altus. Hæc regio abundat omnis generis annona, & pluribus atque optimis fructibus; aquatio hic peropportuna. Indigenæ infenſiſſimi eſſe dicuntur Luſitanorum hoſtes, ita ut ab iis ſit cavendum omnibus, præterquam illis qui ſe Hiſpanorum hoſtes profitentur, his enim ſupra modum favent. Hic fluvius egreditur in Oceanum juxta Auſtrale Inſulæ *Cananeæ* cornu, quæ hic ſinum quendam implet: ſecundum cornu autem ejuſdem quod Arctum adſpicit, ingrediuntur naves flumen, quod barbari vocant *Itacuatiaram*, ubi principalis ſtatio *Cananeæ* eſſe dicitur; oſtium illius altum eſſe prædicatur orgyias quinque.

Ab *Itacuatiara* porro ad fluvium qui à barbaris appellatur *Vguaa*, numerant decem leucas; fluvius hic in ipſo oſtio altus eſſe dicitur orgyias quinque, itaque majoribus navigiis haud importunus judicatur.

A fluvio *Vguaa* ad *Capivarii* numerantur decem leucæ ſecundum Reuterum, aut duodecim ſecundum Figueredum, ora jacente hic inter Aquilonem & Africum. Atque hic fluvius tantum duo milliaria diſtat à Præfectura *S. Vincentii*, ubi Braſilia incipit, patetque verſus ortum, in oſtio haud ſupra tres orgyias altus.

Figueredus nos docet ad ripam hujus fluvii jam incolere Luſitanos, in municipio quod ipſis appellatur *Nueſtra Señora de Concepcion*; ſtationem autem navium appellari à barbaris *Itatiaeno*.

BRASILIA.

Limites.

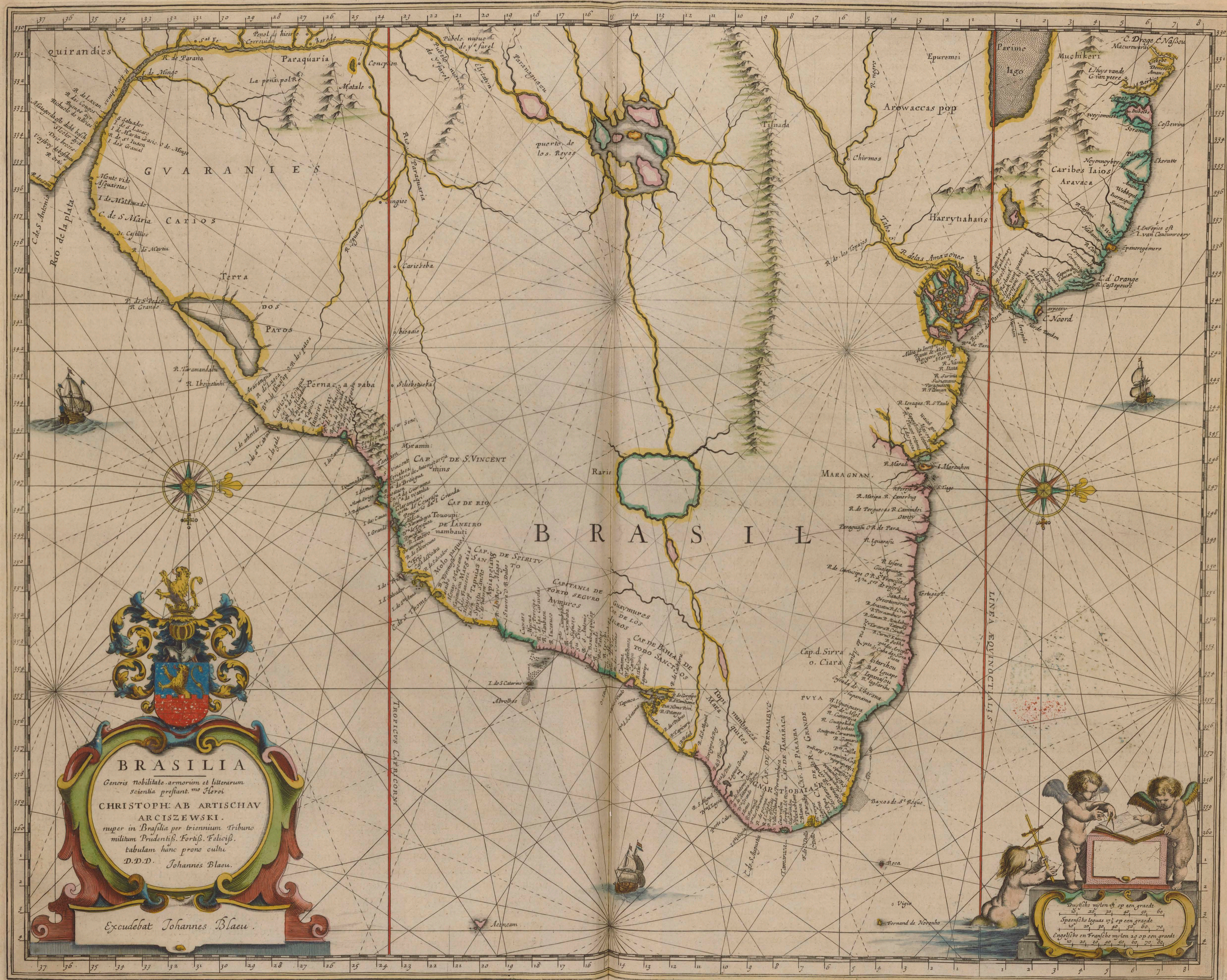
Rasiliæ nomine comprehenduntur amplissimæ provinciæ in Continente Australis Americæ, qua ortum Solis spectat, juxta oras Oceani Atlantici expansæ: ejus autem limites variè à diversis designantur; Hispani enim longitudinem illius concludunt intra vigesimum nonum & trigesimum nonum gradum; computatione graduum longitudinis à Meridiano Toletano in occidentem producta; idque ex pacto inter Castellæ & Lusitaniæ Reges quondam inito; ita ut linea separationis à Promontorio quod vocant *de Humos* (ad Mare Septentrionale & secundum gradum latitudinis Septentrionalis sito) per insulam *Buenabrigo* (ad vigesimum quintum gradum latitudinis Australis, Continenti objectam) deducta, ducentas leucas, ubi latissime patet, à Continente Meridionalis Americæ præcidat, & Brasiliæ provinciis & Portugalliæ Regis portioni relinquat.

Portugalli vero producunt limites illius paulo ulterius, eandem lineam separationis per ostium fluminis *Marannon* ab arctoa plaga; ab Australi vero per Fluminis *de la Plata* ingens æstuarium describentes.

Hujus differentiæ causas paulo altius repetens, invenio quidem ab Alexandro VI, P. M. certos limites Castellæ Regibus assignatos, cujus Bulla donationis, ut vocant, ita se habet: Omnes insulas & terras firmas, inventas & inveniendas, detectas & detegendas versus Occidentem & Meridiem, fabricando & construendo unam lineam à Polo Arctico, scilicet septentrione, ad polum antarcticum, scilicet Meridiem, sive terræ firmæ & insulæ inventæ vel inveniendæ sint versus Indiam aut versus aliam quamcunque partem; quæ distet à qualibet Insularum quæ vulgariter nuncupantur *de los Azores* & *Cabo Verde* centum leucis versus Occidentem & Meridiem. Itaque omnes insulæ & terræ firmæ repertæ & reperiendæ, detectæ & detegendæ à præfata linea versus Occidentem & Meridiem, quæ per alium Regem aut Principem Christianum non fuerint actualiter possessæ, idque ad diem Nativitatis Domini nostri Iesum Christi proxime præteritum, à quo incipit annus præsens millesimus quadringentesimus nonagesimus tertius, quando fuerunt per Nuncios & Capitaneos vestros inventæ aliquæ prædictarum insularum, auctoritate omnipotentis Dei nobis in Beato Petro concessa ac vicariatus Iesu Christi, qua fungimur in terris, cum omnibus illorum dominiis, civitatibus, castris, locis & villis, juribus & jurisdictionibus ac pertinentiis universis, vobis hæredibusque & successoribus vestris (Castellæ & Legionis Regibus) in perpetuum tenore præsentium donamus, concedimus, & assignamus &c. Hanc donationem quum Rex Portugalliæ in suum præjudicium factam conquereretur, inter utrumque Regem convenit per legatos, ut linea illa separationis ducentas & septuaginta leucas à constitutis in Bulla Papali terminis ad occcidentem promoveretur, ultra quam versus occidentem omnes insulæ & Continens Castellæ Regi cederent; versus Orientem autem Regi Portugalliæ; orbe universo in hunc modum æqualiter inter se diviso; supererat tantum ut Geographi periti, secundum hæc pacta & conventa intra decem menses certos limites utrobique constituerent: verum eousque cunctatum, donec ingens dissidium de Moluccarum Insularum possessione inter hos Reges ortum, hanc dimensionem ad amussim suaderet revocare: id, teste Herrera anno 1524 quidem tentatum, sed non absolutum, quia Castellanorum & Portugallorum Geographorum principia & dimensiones plurimum inter se discrepabant; Portugalli enim ab Insula *Salis* (quæ insularum Capitis viridis maxime Orientalis) trecentas suas & septuaginta leucas versus occidentem ordiebantur, exiguam jacturam existimantes tot leucas in Continente Americæ amittere, ut easdem rursus ad Orientem lucrarentur, & Moluccas limitibus suis includerent: Hispani vero contra ab Insula *S. Antonii*, quæ circiter nonaginta leucas magis declinat ad occidentem. Neque de latitudine Continentis Australis Americæ, inter *Porto veyo* ad oram maris Australis, & Promontorium *S. Augustini* ad mare Atlanticum, ubi latissima vulgo æstimatur, melius inter utrosque conveniebat; quum Hispani interstitium illud uno & quinquaginta gradibus, Portugalli quinque & quinquaginta definirent; utrique Regis sui cupiditati obedientes, hi ut Moluccas limitibus Regis sui includerent, illi vero, ut Portugalli finibus excluderent. Quid multa? quum inter se convenire atque in unam sententiam descendere nollent, ita discessum est, ut Portugalli lineam separationis per ostium Fluminis *Marannon* ab una, & Æstuarium fluminis *de la Plata* ab altera parte ducendam pertenderent: Castellani autem ab eodem quidem ostio ab una, sed per ostium fluminis *S. Antonii* & *Organa*, ut vocant, ab altera: ita non modo Æstuarium fluminis *de la Plata*, sed & magnam partem Continentis ad sinum usque *S. Vincentii* Portugallis adimerent. Verum hæc lis mox per aliud pactum inter Reges initum procrastinata, tandem autem utroque Regno ad unum Principem devoluto, plane obsolevit.

Detectio.

Porro hæc Regio, si Herreræ credimus, primum auspiciis Regum Catholicorum fuit detecta à *Vincentio Ioannis Pinçono*, & mox à *Didaco de Lepe* anno 1500. *Catrabis* autem eodem pene tempore auspiciis Regis Portugalliæ ad illam casu delatus (quippe cum classe in Indiam Orientalem contendens, & longius in altum provectus, ut Guineæ littora vitaret, ad oppositam Australis Ame-

BRASILIA
Generis nobilitate. armorum et litterarum
Scientia prestant.mo Heroi
CHRISTOPH: AB ARTISCHAV
ARCISZEWSKI.
nuper in Brasilia per triennium Tribuno
militum Prudentiß. Fortiß. Feliciß.
tabulam hanc prono cultu
D.D.D. Johannes Blaeu.
Excudebat Johannes Blaeu.
BRASIL
GUARANIES
CARIOS
TERRA DOS PATOS
Rio de la plata
quirandies
Paraquaria
MARAGNAM
Arowaccas pop
Parime lago
Caribes Iaios
Harrytnahaus
TROPICUS CAPRICORNI
LINEA AEQUINOCTIALIS

Nomen.

Americæ continentem ventorum violentia & fluctuum impulsu fuit deductus) provinciæ *Sanctæ Crucis* nomen imposuit; quod posterior ætas in Brasiliæ etymon vertit, ob rubri illius ligni, toti jam Europæ notissimi, copiam atque præstantiam, quæ huic regioni pene singularis.

Cœli, Solique Qualitas.

Licet autem hæc Regio pari pene intervallo ab Æquatore distet versus Polum Antarcticum cum Peruvia, & ab Oceano Atlantico & septentrionali maxima sui parte alluatur, tamen magis æstuat, & supra modum humida est, crebrisque pluviis & nivibus obnoxia, cœlum plerumque nubilum, & solum densis lucis silvisque opacum difficulter admittit radios solares; unde & insalubrior esse à multis judicatur; & maximam venenatorum animalium & insectorum nutrit copiam: alii contra, Regionem imprimis amœnam, cœli admodum jucundam & salubrem temperiem prædicant, lenibus ab Oceano auris (quas veteres *Tropæos* ventos vocabant) afflantibus, quæ matutinos vapores tempestive discutiunt, & serenos reddunt dies, caloremque mitigant.

Solum partim in planiciem sternitur, partim in colles clementer assurgit, non raro & in vastos prœruptosque montes attollitur; præpinguis & fertilis glebæ, & cum aliorum fructuum, tum sacchari cannarum imprimis ferax; è cujus proventu Portugalli maximum quæstum faciunt: de cæteris terræ dotibus aut vitiis, cœlique bonitate aut inclementia, in descriptione particularium provinciarum postea dicemus: sed scriptoris Lusitani judicium hic præterire non possum.

Clima (inquit) Brasiliæ fere est temperatum, aër salubris, ita ut homines hic nonaginta & centum interdum annis vivant; communiter hic neque æstuat, neque friget, cœlum valde serenat, præsertim noctu; Lunæ autem splendor noxius; crepusculum pene nullum, nam statim cum aurora emergit Sol; eadem vesperæ ratio. Hyems mense Martio incipit, desinit Augusto; dies noctesque hic pene æquales. Solum autem tristius & uliginosum ob nimiam humiditatem, quæ ipsi accidit à pluviis & fluviis, qui ripas suas interdum egrediuntur: nam hybernis illis mensibus crebro hic pluit; sylvæ ingentes, perpetuoque virentes: Regio montana, præsertim qua Oceano alluitur: à *Pernambuco* ad *Spiritus Sancti* præfecturam, rarissima inveniuntur saxa; in ulteriori parte integri montes grandibus saxis & silicibus veluti strati. Materiæ ad vestimenta pene est inops, quum solum gossypium ferat, omnium alioqui quæ ad vitam humanam requiruntur opulentissima. Hæc ille.

Brasiliensium religio, mores & ingenia.

Brasilienses Barbari nullum pene habent Religionis sensum, nec de origine aut creatione hujus universi quicquam norunt; de diluvio obscure & fabulosum quiddam recordantur; quippe mortalibus omnibus aqua haustis, superfuisse unum aliquem cum sua germana, jam uterum ferente, atque ab iis rursus suum genus originem atque incrementum accepisse. Neque Deum ullum noverunt, neque adorant quicquam, unde nec ullum nomen in ipsorum idiomate reperire est, quo Deum exprimas: Tonitru & fulgur vocant *Tupan*, illi se ligones atque agriculturæ scientiam profitentur debere, atque ideo pro numine aliquo agnoscunt: cælum aut inferos post hanc vitam pariter ignorant, licet animas post separationem à corpore superesse credant, atque nonnumquam in dæmones converti, & ad campos irriguos, variisque arboribus amœne consitos traductas, ibidem perpetuo choreas ducere.

Spiritus malignos impense metuunt, quos *Curupira*, *Taguain*, *Pigtangua*, *Machera*, *Aukanga*, vocant, ita ut interdum imaginario & vano illorum terrore subito exanimentur: nec tamen ullis ceremoniis, aut idolis venerantur: quidam nonnunquam stipitibus solo defixis, & muneribus quibusdam juxta positis, illos nituntur placare: rarius hi spiritus visibiliter inter illos comparent, licet multi secus prodiderint.

Habent & sagas,quibus tamen vix aliter quam medicis utuntur, & valetudinis recuperandæ gratia valde sunt obnoxii: interdum & inter ipsos reperiuntur homines nequam, qui magicarum quidem artium rudes, sed ludendi & ductandi miserorum animos gnari, insolitis quibusdam corporis jactationibus & gesticulationibus sui admirationem excitant, & falsis quibusdam miraculis fidem conciliant: *Caraibas* vocant Barbari: illi popularibus suis, interdum & integris provinciis, persuadent culturam agrorum penitus omittere, venisse enim tempus, quo tellus omnia sua sponte ipsis sit productura, ipsæque feræ ultro pabulum ipsis allaturæ; his aut similibus næniis miseros hosce, natura sua plerumque desides, ita infatuant, ut neglecto terræ cultu, sensim commeatu destituantur, præque inedia deficiant, donec *Caraiba* aut solus superfit, aut à suis, dolum persentientibus, trucidetur.

Vxores multas assumunt, & leves ob causas rursus dimittunt: Adolescentes autem non temere ducunt, antequam hostem aliquem manu ceperint atque occiderint: nec virgines, præterquam jam puberes, facile cum maribus miscentur: utrique ad illud tempus abstinent vino, quod barbari illi conficiunt è radicibus *Maniot* & Mayzio, vocantque suo idiomate *Caou-in*, ut tradit Lerius; lecto pensili reticulato, beneque mundo connubia firmantur: Pater aut Socer matrimonio jam consummato, acuta silice palum ligneum cædit, nepotum procreandorum caudas se hoc facto amputare somniant, atque ex eo sine caudis nasci. Religiosi cujusdam Lusitani fide hæc refero, qui admodum nuper hæc prodidit.

Cibum capiunt noctu atque interdiu, neque stata tempora observant, neque in vescendo modum, ubi annona abundat, large, nulla in futurum sollicitudine & ipsi genio indulgent, & vicinis atque amicis impertiunt: liberalitatis laudem impense ambiunt, neque ullum vitium pejus oderunt, aut ignominiosius ducunt quam avaritiam; quum deest victus, inediam & sitim ad miraculum tolerant. Carnibus & piscibus indiscriminatim utuntur, neque ab immundis animantibus, anguibus, bubonibus, gliribus, vermibus atque insectis abhorrent; omnibus fructibus, præterquam quos usus noxios & exitiosos com-

comprobavit, utuntur; nec facile pocula dapibus perfectam hauriunt, tanta aviditate, ut non raro ebrii decumbant. Festivis suis diebus, compotationes sine ullo cibi usu, in biduum aut triduum producunt, & cantilenis ostiatim oberrantes, vicinos ad sympoſia sua invitant, ubi saltationibus & potionis illius medicatæ haustibus ita interdum efferantur, ut à rixis ad verbera & pugnas, adulteriaque & alias immunditias devolvantur. Illotis manibus discumbunt humi, & cibum primoribus digitis ori non tam ingerunt, quam injiciunt. Retibus ex gossypio affabre elaboratis, pro lectis utuntur, ea aut sub dio aut sub tectis suis inter duos stipites suspendunt, & accendunt juxta pyram, adversus noxios vapores ex humo ascendentes, quæsito remedio.

Prorsus nudi, fœminæ pariter atque mares, incedunt, nullo pudore: corpora autem variis coloribus & pigmentis illinunt, præsertim herbæ cujusdam succo, quo nigredinem sibi conciliant, cui mox lineamenta varia candido colore superinducunt, & vestimentorum quoque formas æmulantur. Diademata, coronas, collaria, brachialia atque alia corporis ornamenta ex avium plumis singulari elegantia, artificiose concinnant, quibus immodice delectantur. Capillum capitis solummodo alunt, reliquo corpore evellunt radicitus pilos: viri quidem diversis modis se tondent, nunc in coronam, nunc in aliam formam; idque tanta varietate, ut gentes inter se tonsuræ forma distinguantur; fœminæ vero promittunt comas, nisi quum aut lugent, aut marito peregre profecto, desiderium illius comæ depositione testantur: viri non facile comam alunt, nisi quum alicui aut admodum irati sunt, aut infensi. Crinibus sunt ut plurimum nigris, lævibus atque depexis. Iam autem nonnulli barbarorum vestibus cœperunt uti, usus magis quam honestatis causa; vel quia à Lusitanis coguntur; nam & neglectim illas ferunt, & levi de causa omittunt rursus.

Tuguria è trabibus atque tignis sibi ædificant, & contegunt foliis palmarum, ducentos & nonnumquam trecentos palmos longa, & in multas mansiones particulatim distincta potius, quam divisa: quibus familiæ non raro quinquaginta, interdum & plures se continent, juxta suum quæque focum, cum suis pensilibus lectulis tendentes. In singulis autem ejusmodi domibus, unus è senioribus cæteros moderatur, & mane è lectulo suo veluti è suggestu alta voce concionatur, & edicit quæcunque illo die à singulis agenda sunt. Et postquam surrexit, eodem modo per viciniam concionabundus discurrit; more derivato, ut ipsimet prædicant, ab ave quadam (quæ accipitri haud absimilis videtur,) quam mane cantu suo reliquas aves excitare volunt, & propterea vocant Reginam volucrum.

Fœminæ pariunt humi projectæ, infantem aut pater, aut amicus quidam, quem sibi veluti compatrem delegerint (nam & hanc consuetudinem observant,) attollit humo; deinde Pater umbelicum aut dentibus præmordet, aut acuta silice præcidit; deinceps jejunium sibi indicunt, donec vulnus coaluerit, & in octavum, ut plurimum diem: fæminæ statim à partu ad fluvium aut torrentem descendentes, abluunt sese frigida; lactantque infantes suos annum integrum, & interdum diutius, nullum præterea cibum exhibentes: quare supra modum illos diligunt, & quocunque incedunt, in reticulo (quod *Tupuia* ab ipsis appellatur) supra dorsum pendulos circumgestant: sedulo autem cavent ne ejulentur, ideoque nullatenus eosdem castigant.

Sortilegiis immodice indulgent hæ gentes, gossypinis pannis capita obvelantes, & stipites palmis suis contegentes atque fricantes. Beneficia in liberos suos collata longe potiora habent, quam sibi ipsis præstita; ideoque & Patres Societatis Iesu unice venerantur ob suorum in liberalibus artibus & disciplinis institutionem.

Advenas atque hospites lachrymis excipiunt atque ejulatu, in hunc fere modum: Postquam tectum subierit hospes, & in lectulo pensili consederit, materfamilias, filiæ & reliquæ domesticæ crinibus solutis se circumfundunt, & manibus hospitem contingentes, planctum suum ejulatu & uberibus lachrymis ordiuntur; flebilique voce & barbaro carmine; quæcunque illis antequam adveniret, contigerint, quæque ipsi in itinere obvenerint, vera fictaque enarrant: ille silet interea; planctu demum absoluto & detersis lachrymis, ad hilaritatem denuo se componunt, salutant peramice advenam, cibum potumque apponunt, & tum demum prolixe causas adventus sui explicantem audiunt. Nihil denique magis ambiunt hæ gentes, quam laudem hospitalitatis, ideoque & peregrinos omnes perhumaniter excipere, alere & munusculis quibusdam demereri satagunt. Quia autem nummis destituuntur, permutatione rerum inter se contrahunt. Potu utplurimum bene de se meritos remunerant; nam ubi aut ager colendus, aut aliud quid operis faciendum, cui pater familias per se non sufficit, potum ante omnia parat, deinde vicinos omnes in auxilium advocat, quibus negare religio est; quumque ad horam decimam matutinam usque laboribus se defatigaverint, domum revertuntur, & reliquum diei consumunt potando, proximis diebus ad eundem modum, donec opus absolverint.

Vxores suas sic satis diligunt hi barbari, neque facile illas verberibus, aut alia aliqua injuria afficiunt, nisi forte aliquando nimium poti; verum magnam illarum gerunt curam: unà plerumque prodeunt in publicum; & si in agrum proficiscendum sit, præcedit vir, sequitur uxor, ut, si fera aut hostis aliquis forte occurrerit, dum vir se defendit, fœminæ tempus largiatur domum se recipiendi; si vero ex agris domum redeant, præcedit fœmina, ut tanto facilius, si quid mali ingruat, domum possit præcurrere: atque ita quidem ruri agunt: in oppidis vero aut pagis, uxores semper præ se agunt, quippe quum supra modum zelosi sint hi barbari, ita commodius illas à sese observari posse, haud frustra credunt.

In plangendis defunctis immodici sunt; nam & seipsos affligunt & projiciunt in solum, totasque noctes ejulatibus, dies lachrymis & querelis producunt, idque per integrum mensem; tum demum mares capillum radunt, & fœminæ se nigris

gris notis insigniunt, & denique symposio luctui finis imponitur.

Porro licet natura sint melancholici, tamen varios habent ludos, iisque indulgent frequentissime, à pueris ita instituti: cantilenis & choreis delectantur insanum in modum; habent & suos canendi modos, atque instrumenta, quæ raucum & inconditum sonum edunt.

Arma ipsorum sunt clavæ ligneæ, arcus, sagittæque: clavas & arcus affabre concinnant è durissima materie; sagittas è cannis; quas aut dentibus ferarum, aut ossiculis, aut durissimis stipitibus asperant, ita ut, mirum dictu, thoraces parmulasque è corio penetrent, & stipites satis crassos findant: sunt enim jaculatores robusti, & imprimis sciti, utpote ab infantia assueti.

Vt breviter absolvam (nam de immanibus eorum moribus, in captivos hostes mactando, devorandoque, hic nihil dicam, quæ ab aliis & imprimis Ioanne Lerio prolixe commemorata sunt) acute vident hi barbari atque audiunt: lubenter peregrinantur; exiguntque itinerum rationes ad cursum Solis, & rarissime aberrant à via: piscatores sunt seduli, strenui natatores, in mari haud minus quam in fluminibus: Tabacco utuntur frequentissime, dicerem etiam abutuntur, nisi plerique Europæi jam ipsorum vitium non modo æquarent, sed & multi superarent. Atque hæc quidem omnibus gentibus, quæ hanc Continentis partem incolunt, fere communia sunt: nunc varias nationes, & earum peculiaria prosequemur.

Lingua. Nationes quæ Brasiliæ Continentem incolunt, linguis plurimum inter sese discrepant: una tamen inter eas communior censetur, qua vulgo utuntur circiter decem nationes barbarorum, qui juxta littora atque etiam in mediterraneis degunt: Hanc fere intelligunt Portugalli, nam facilis est, copiosa, neque insuavis: Portugallorum autem liberi in hisce provinciis nati, aut à teneris educati, eam haud secus callent atque ipsi indigenæ, præsertim in Præfectura *S. Vincentii*; hujus quoque linguæ commercio agere solent Patres Societatis cum hisce populis; sunt enim omnium barbarorum humanissimi & maxime domestici, & jam multis annis amicitiam & pacem colunt cum Portugallis: adeo ut ipsorum opera atque armis cæteras Brasiliæ nationes partim subjugaverint, atque tributarios fecerint, partim funditus deleverint, aut lares suos deserere, atque in intimas regiones commigrare coëgerint. Sed singulatim populos prosequamur.

Diversæ nationes Brasilienses; Petiguares. Primi inter illos sunt haud dubio *Petiguares*, qui juxta *Paraibam*, triginta circiter à Pernambuco leucis degunt, & præstantissimum lignum Brasilianum in suis finibus possident; hi dudum Gallis amici, eisque fœdere atque connubiis juncti fuerunt, usque ad annum 1584, quo Paraiba à Diego Flores, Regis Hispaniarum auspiciis fuit capta, Galli pulsi, præsidiumque centum stipendiariorum arci impositum, præter Portugallos advenas, qui & ipsi inter se cohortem constituerunt duce Fructuoso Barbosa, qui cum Pernambucensibus terrestri itinere advolarat, & præcipuum momentum victoriæ attulerat. *Petivares.* Cæterum *Petivares* non sunt tam feris atque immanibus moribus, quam cæteri barbari harum provinciarum, nam satis humaniter cum advenis exercent commercia: strenui autem sunt bellatores. Staturæ sunt modicæ, totumque corpus persignant quibusdam notis, labiaque perforant caprearum cornibus, quibus foraminibus, ubi adoleverint, virides lapillos indunt; decorum id ipsis imprimis videtur, nam alios pro rusticanis habent. Nulla ipsis religio; tot ducunt uxores, quot volunt, aut possunt alere: fœminis non nisi cum uno viro consuescere conceditur, nisi maritus ultro & publice permittat, tunc eis eligere licet quos desiderant. Ad bellum proficiscentibus, commeatum subvehunt uxores, corbibus annonam super dorsum bajulantes: vestium usum prorsus ignorant: victitant radicibus, aut avibus atque ferina. Maritus à venatione domum revertens, uni uxorum quicquid ceperit, elargitur; cum illa eo die consuetudinem velle habere, id indicio est: illa corpore prius abluto, statim occupat pensilem lectulum, reliquæ autem ipsi ministrant. Postquam uxores prægnantes factæ fuerint, mariti nullum animal fœmellum exanimant, ne fœtus conjugum hoc facto emoriantur, metuentes. Vbi autem pepererint fœminæ, mariti se reclinant in lectulum, & à vicinis omnibus officiose salutantur, & à fœminis opipare & diligenter curantur. Per solitudines iter facientes, magnam secum portant copiam Tabacci, & folium illius inter labia & gingivas concludunt, saliva per dictum foramen large destillante. Sunt Anthropophagi, qui captivos suos & crudeliter mactant, atque immaniter devorant: pagos habitant frequentes, possidentque agros singuli distinctos, quos studiose excolunt. Obtinent hi barbari latissimam regionem ad septentrionalem Brasiliæ plagam.

Mariqui. Ad oram Oceani Atlantici inter Pernambucum & sinum omnium Sanctorum, primo habitant *Mariquites*, è *Tampujarum* genere, vagabunda natio: viri pariter atque fœminæ (alioquin non inelegantes) bellare norunt; ferarumque in modum pervagantur sylvas & solitudines, omnibus infesti (nisi quod nuper pacem cum Portugallis fecisse dicantur) hostes suos raro petunt aperto marte, ex insidiis plerumque grassantur, & inopinantes opprimunt; veloces admodum in fugiendo & persequendo: idem corporis habitus qui *Petiguaribus*, nisi quod cutem notis non signent; eademque immanitas in mactandis & devorandis captivis: pertingunt ad flumen usque *S. Francisci*.

Topinambazes. Ab hoc ad sinum omnium Sanctorum, habitant *Topinambazes*, itidem moribus, habitu atque cultu corporis similes *Petivaribus*, (nisi quod fœminæ horum formosiores esse feruntur) quorum & idioma usurpant, in eo cæteris barbaris dissimiles, quod barbam alant.

A sinu hoc ad Insulas, ut vocant, incolunt *Waymores* sive *Guaymures*, de quibus superius jam jam diximus.

Tomomymi. In præfectura sancti Spiritus degunt *Tomomymi*, ferocissima natio: sæpe (inquit Knivetus) cum Lusitanis adversus istos in bellum sum profectus, *Morogegen* oppidum illorum oppugnatum. Multa enim

enim habent oppida in insulis fluminis *Paraeivæ*, ingentibus saxis, quæ palorum in modum disponunt, & intus vallo terreo aut silicibus muniunt, septa. Ædium tecta è corticibus arborum strata, parietes è stipitibus aut cannis, opere topiario, affabre constructi, ita ut sagittas per interstitia possint ejaculari. Erant in exercitu nostro quingenti Lusitani, & tria millia barbarorum confœderatorum, quum obsideremus *Morogegen*, & tamen hi barbari tanto impetu erumpebant in nostros, ut nos vallo communire, & suppetias ab oppido Spiritus sancti cogeremur petere. Illi in vallo consistentes, plumis ornati & corpus rubrica tincti, quotidie nobis insultabant, & rotulam quandam plumis adornatam incendentes, & supra capita sua rotantes, inclamabant *Lovaye eyave Pomonbana*, id est, eodem modo & vos consumemini. Verum quum auxiliares nostri advenissent, sensim se ex oppido cœperunt subducere; quod nostri advertentes, cratibus ex oblongis cannis compactis (*Pannesses* vocant Lusitani) tecti, subeunt vallum, diruuntque, & non sine discrimine, atque multis nostrorum desideratis, in oppidum irrumpunt: sedecim pene hostium millia, partim cæsa, partim capta & inter Lusitanos divisa: dein & minora aliquot oppida capta fuere, senes atque invalidi interfecti, reliqui in eundem modum servituti addicti: denique agro ipsorum septem diebus pervastato, secundum flumen *Paraeivam* descendimus, ad oppidum quod vocant *Morou*, inde superato monte (quem barbari vocant *Parapiaquena*, ab Oceani conspectu) pervenimus *Tupan Boyeram* (quem locum Lusitani vocant *Organa*; sunt autem montes qui flumini Ianuarii imminent, atque inde descendimus flumen *Macuin*, usque ad oppidum S. Sebastiani, ubi exercitus fuit dimissus. Hæc ille.

Waytaquases. *Waytaquases* agunt ultra citraque Promontorium frigidum, (Lusitanis *Cabo frio*, barbaris autem *Iocoex*) locis humidis atque uliginosis, longe proceriores *Guaymuribus*, promittunt capillos; fœminæque belligerant haud secus ac viri; tuguria illorum sunt humilia & exigua; non, ut alii, in pensilibus lectulis, sed humi cubant instar brutorum, juxta pyram projecti: cum nulla alia natione pacem colunt, omnibus æque infesti, atque immanes etiam in vicinos.

Wayanasses. *Wayanasses* incolunt insulam *Grandem*, ut vocant, octodecim circiter leucis ab ostio fluminis Ianuarii versus Austrum sitam; sunt autem statura breviori, projecto ventre, plancis pedibus, timidi atque imbelles: fœminæ facie sunt formosa, cætera maxime deformes, pingunt totum corpus rubrica quadam, quæ fit ex *Vruca*, ut vocant, fructu instar fabæ. Alunt comam tam mares quam fœminæ, quam tamen circa verticem ad Franciscanorum modum attondent. Præcipuum illorum municipium vocatur *Iawaripipo*.

Topinaques. *Topinaques*, incolæ Præfecturæ S. Vincentii, perparum differunt à reliquorum barbarorum ingeniis & moribus; fœminæ illinunt cutem variis coloribus, ut formosiores videantur. Iugulant captivos suos magno apparatu, picti corpora fructus cujusdam succo, quem vocant *Iampavo*, & plumeo diademate caput cincti, crepitacula manibus vibrantes; denique choreas integro triduo celebrant, antequam ad immanem carnificinam accedant.

Pories. *Pories* procul intra Continentem degunt, pene centum leucis ab Oceano, *Wayanassis* similes; brevi statura: victitant pineis nucibus & Cocis pomorum magnitudine, durissimo cortice, ipsi suo idiomate appellant *Eryres*. *Eryres.* Vestiri amant, fœminæ autem inficiunt cutem variis coloribus, rubro, cæruleo, flavoque: colunt pacem cum Portugallis, nec facile etiam cum aliis bellum gerunt; nec humanis carnibus delectantur, si alius victus suppetat: lectos pensiles texunt è libris arborum; defendunt autem se à pluvia atque aëris injuriis, ramis arborum inter se connexis, & palmarum foliis desuper tectis; hæc solum domicilia noverunt. Frequentes reperiuntur in illorum terris leones pardi, quos ipsi vocant *Iawarile*, & leones quoque ipsis *Iawarosou*; felesque silvestres, quos *Marcahaytæ* nominant: opes illorum sunt oleum Balsami, quod cultello aut pectine magna copia permutant.

Molopaques. *Molopaques* occupant vastam regionem trans fluvium *Paraeivam*, Germanis corporum mole pares, alunt barbas, quod cæteris barbaris inusitatum. Tegunt quoque obscœnas corporis partes, suntque moribus satis decoris. Oppida sua muniunt vallo, quod è transversis lignis componunt, & aggesto cespite firmant: singulæ familiæ inter eos sua habent domicilia. Parent uni quasi Regi, quem vocant *Moroshovam*, qui cultu corporis non multum diverso utitur à cæteris, sed plures quam subditi alit uxores. Plurimum auri apud hos reperitur, quod neque magni faciunt, neque multum eo utuntur, præterquam quod filis piscatoriis appendant, quum in flumine *Para* optimorum piscium fœcundo, piscantur: distat hoc flumen à *Paraeiva* prædicto, leucas octuaginta. Aurum autem nequaquam effodiunt è terra, aut telluris viscera illius gratia scrutantur; sed ubi pluviæ uberius terram abluerint, ramenta colligunt sponte obvia: metalla enim hæc plerumque reperiuntur in montibus, qui nullis arboribus vestiti sunt, aridis & nigro solo tectis, barbari vocant *Tajaquara*: Mons autem, ubi *Molepaques* hæc auri ramenta colligunt, ipsis dicitur *Eteperange*: *Eteperange.* felicissima utique gens, si verum Deum nosset: fœminæ enim ipsorum sunt formosæ, beneque moratæ, quas raro cachinnantes videas, ingeniosæ; demittunt comam suam usque ad femora, quam habent nostratibus similem, flavam, subcinericeam, fulvam &c. Eaque obvelant nuditatem suam, decorum id imprimis judicantes; quibus autem coma brevior, illæ pellicula quadam pudenda obvelant, ipsis *Sawayathwasou*. Observant statas cibum capiendi horas meridie atque vespere; sectantur mundicias; moribus denique sunt ita decentibus, ut minus barbari videri possent, nisi & ab humanis carnibus non abhorrerent.

Motayes. *Motayes* hisce contermini, statura brevi, colore fusco; nudi agunt; demittunt capillos capitis paululum infra aures tam fœminæ, quam mares: ubi longius excreverint, tam decenter in orbem deurunt, ac si tonsillis præcisi fuissent: reliquis corporis partibus ita evellunt crines, ut ne quidem

quidem in ſuperciliis tolerent. Mayzio, radicibus, ranis, anguibus, ſerpentibus, crocodilis, ſimiis, canibus denique & felibus victitant ſilveſtribus.

Lopi. *Lopi* ſuperioribus vicini degunt, quos Luſitani appellant *Bilreros*; agunt autem in montanis, pineis nucibus vitam tolerantes: Metallis atque precioſis gemmis tam abundat illorum regio, quam alia quævis Americæ hujus; verum tam longe à Marr remota eſt, tamque populoſa, ut difficulter eo poſſit penetrari: cæterum ſtatura ſunt brevi, fuſco colore pariter fœminæ atque mares, rudes, inconditis moribus; denique feris ſimiliores quam hominibus.

Wayanawaſoni. Inde tranſitur ad *Wayanawaſones*, homines rudes & ſimplices; bene tamen compoſitis membris & decoros aſpectu, verum ita deſides, ut totos dies in tuguriolis ſuis ſtertant, dum fœminæ ipſis pepones atque radices in cibum quæritant. Hic fructum quendam reperiri narrant, Madiopera. quem barbari vocent *Madioperam*, pruno perſimilem, colore aureo, nuce intus dulci inſtar Amygdalæ, verum adeo venenatæ qualitatis, ut ſiquis paulo largius hoc fructu veſcatur, ſtatim emori ſit neceſſe; id ſedecim è ſuo conſortio morte, cæterorum maximo periculo fuiſſe comprobatum.

Sunt præterea aliæ nationes, quibus peſſime cum præcedentibus, neque ſatis bene inter ſe Tapujæ. Guaymures. convenit, quæ communi nomine *Tapuyæ* appellantur: Illorum alii peculiari nomine *Guaymures* vocantur; vicini *Tupinaquinis*, qui vix octo leucarum ſpacium ad mare, intra Continentem quantum libet occupant: vaſto corpore, dura cute, laborum patientiſſimi, audaciſſimi & ſupra modum veloces, crinibus nigris, & promiſſis; neque pagos neque municipia obtinent, ſed incertis vagantur ſedibus; victitant avide humanis carnibus, & perniciem atque vaſtitatem inferunt, quocunque acceſſerint. Non agros colere, ſed raptim vivere, & Mandiocam crudam devorare aſſueti; arcus ipſis validi ac ingentes, & pila ſaxea, quibus hoſtium ſuorum capita validis ictibus conterunt; irruunt autem, utplurimum ex inſidiis in incautos; non modo barbaris, ſed & Portugallis formidabiles, ob ſummam eorum crudelitatem.

Præter hoſce degunt in interiori Continente & campeſtribus *Caatingæ*, haud longe à ripis fluminis Grandis, juxta limites Præfecturæ Portus Securi, barbari quidam è *Tapujarum* genere, quos peculiari nomine appellant *Tucanucos*. Tucanuci.

Nacii. *Nacii* autem interiorem Continentem inhabitant prope *Aquitigpen*.

Deinceps habitant *Oquigtaiubæ* & *Pahi*, qui corpus goſſypina tunica reticulata abſque manicis, inſtar ſacci, tegunt, idiomate utentes à cæteris diverſo.

Tum *Ari* & ipſi *Aquitigpæ* vicini; & *Laratii* populoſa natio, & peculiaris linguæ.

Nec non *Mandeivi*, *Macutui*, *Naparæque*, qui agros colunt.

Cuxaræ. Porro *Cuxaræ* atque *Nubinui* occupant planiciem in Mediterraneis.

Guajavæ *Guayavæ* autem incolunt regionem vicinam ſinui omnium Sanctorum, & ipſi proprio idiomate utentes: & in eodem pene tractu *Taicuivii*, qui ſub tectis & in tuguriis degunt: & *Corivii*: atque hæ quidem tres nationes Portugallis fœdere ſunt conjunctæ.

Pigruvi quoque fixos habent lares: *Obacatiaræ* Pigruvi. autem tenent inſulas in flumine S. Franciſci; utuntur ſpiculis atque arcubus; robuſtis corporibus; hi veſcuntur humanis carnibus, & propriam loquuntur linguam; ab hoſtibus ſuis deprehenſi petunt aquas, atque urinando, cujus peritiſſimi ſunt, evadunt.

His accedunt *Anhelimi*, *Aracuiti*; *Caiviari*, qui in ſubterraneis ſpeluncis nidulantur, uti & *Guianaguaci*..

Præterea *Canucuiaræ*, quibus ubera ad fæmora Canucujaræ. uſque propendent, ita ut ea ſubcingere cogantur, quoties curſuram moliuntur.

Iobioræ Apuayaræ, qui præuſtis contis prælian- Iobioræ. tur, unde & ipſis nomen.

Cumpehæ, ſoli pene in hac Anthropophagorum Cumpehæ. colluvie, humanis carnibus non veſcuntur, hoſtium ſuorum cervices præcidere, & capita trophæi loco circumgeſtare contenti; Nomadum inſtar, vagi.

Guayi & ſua habent tuguria, & ſagittas uſur- Guayi. pant veneno infectas.

Cicui, *Pahaivi*, *Iaicuivi*, *Tupyoy*, *Macaraguaci*, Cicui. *Iacaruvy*, *Tapecuvy*, *Anacuy*, *Piracuy*, *Taraguaigi*, *Pahacuvy*, *Parapoti*, *Caraembæ*, *Caracuivy*, *Maimimy Guaymurum* ſocii, & plerumque fœderati, licet ſermone differant: *Aturari*, *Cuigtai*, *Guipæ*, qui Portum Securum accoluerunt: *Guigravihæ*, *Augarari* haud longe à littore inter Portum Securum & præfecturam Sancti ſpiritus tendentes.

Amixocori, *Carajæ* obtinent interiores regiones Carajæ. juxta Præfecturam S. Vincentii, ab Aquilonaribus partibus advenæ: *Apetupæ* prope *Aquitigpen*: *Caraguatayræ Aquigiræ*, *Tapiguyri*, brevi corpore, ſed compacto atque robuſto (Luſitani vocant *Pygmeos*.) *Quinciguigi*; *Quirigi* equites ſtrenui; *Guajeræ*, *Anaguigi*.

Guaitacæ accolunt littora inter ſancti Spiritus Guaitacæ. Præfecturam & flumen Ianuarii, delectantur maxime campeſtribus, fugiunt nemora, mane in ſementem ſuam, tanquam in paſcua ferarum inſtar procedunt, neque ſe ſub tecta, niſi ſomni capiendi gratia, recipiunt, ſuntque adeo celeres, ut feras curſu aſſequantur.

Igbigranupani, *Guaymurum* quoque ſocii, & in expeditionibus, ut plurimum auxiliares, magnum ſtrepitum ſtipitum colliſione excitant.

Quiriguja, ſinus omnium Sanctorum quondam Domini (unde *Quirimure* dicebatur) à *Tupinabis* ſedibus ſuis expulſi, verſus Auſtrum conceſſere.

Maricubi prope fluvium Grandem: *Catagua* juxta *Iequeriquaren* inter præfecturas portus Securi & S. Spiritus. *Tapuxenqui*, *Amacaxi* intra continentem verſus S. Vincentium, hoſtes *Tupinaquorum*, *Noneæ*, *Apuy*, *Panaguiri*, *Bigrorgy*, *Pyrivi*, *Annaciugi*, *Guarativi*.

Hæ fere ſunt *Tapuiarum* nationes ſeptuaginta & ſex; quarum pleræque ſermone utuntur diverſo; feri atque indomiti populi, qui perpetim bellum gerunt cum littoralibus, paucis tantum exceptis, qui ripas fluminis S. Franciſci accolunt; aut

Por-

Portugallorum coloniis ſunt viciniores: illi enim ambiunt Portugallorum amicitiam, excipiuntque illos hoſpitio, quoties per terras eorum iter faciunt; & non pauci illorum, linguam littoralium edocti, fidem Chriſtianam jam cœperunt amplecti: nam abſque hujus linguæ cognitione, impoſſibile pene fuerit *Tapujas* inſtituere; tanta eſt idiomatum inter ipſos diverſitas & barbaries.

Quadrupedes. *Cuacu.*

Cervos vocant Indigenæ ſua lingua *Cuacu*, quorum nonnulli hic reperiuntur caballorum magnitudine, vaſtis & arboreis cornubus, ſed tantum juxta ripas Fluminis S. Franciſci & in præfectura S. Vincentii. *Carioes* autem vocant *Cuacuapara*, & hoc animal faciunt maximi; nam aſperant ſagittas ſuas eorum cornibus, & pila quædam ex iiſdem conficiunt, quibus feras homineſque dejiciunt & proſternunt: Alii ſunt paulo minores, quorum tres quatuorve numerantur ſpecies, qui partim in ſylveſtribus, partim in campeſtribus locis gregatim vagantur.

Lerius cervorum quandam ſpeciem commemorat, barbaris *Seovaſſu*, Europæis diſſimilem, quod minora cornua geſtet, & villis ad capras quamproxime accedat.

Tapirete.

Alces *Tapyrete* à barbaris appellari, ſcribit Author Luſitanus, Lerius *Tapirouſſou*, Thevetus *Tapihire*; ſunt autem mulis non abſimiles, promuſcide oblongiori, quam aut contrahunt, aut promittunt, ſine cornubus, auriculis longioribus & pendulis, collo contractiore, cauda breviſſima, auribus gracilibus, ſolis ungulis, carne pene accedente ad bubulam. Natandi atque urinandi peritiſſimum eſt animal, ſtatim petit fundum, & ubi longius proceſſerit, emergit rurſus: magna horum in hiſce provinciis eſt copia, ita ut tergoribus illorum barbari clypeos ſuos obducant, aut eadem in orbem diſtenta, & ad Solem ſiccata conforment in parmulas.

Apri ſylveſtres.

Ingens quoque aprorum ſylveſtrium numerus, qui umbelicum habent in dorſo, è quo gravis odor, inſtar vulpecularum exhalat, unde facilius à canibus deprehenduntur atque capiuntur; barbari habent carnes illorum in deliciis. Sunt & alii hic majores, ſed rariores, quos appellant *Tayacutiricas*, quaſi dicas apros dentibus frendentes, quibus cæteras feras territant. Lerius videtur hoc animal vocare *Tajaſſou*. Reperiuntur hic & alii quos appellant barbari *Tajacuguitas*, id eſt, apros manentes ſeu ſubſiſtentes, quia infeſti homines caneſque petunt, &, ſi prehenderint, dilaniant, adeo feri atque terribiles, ut barbari ad arborum faſtigia eniti cogantur, ubi hæ feræ illos interdum integros dies operiuntur; verum Indigenæ hujus gnari, arcum & ſagittas ſecum portare conſueverunt, & feras ſagittis deſuper petere atque necare.

Acuti.

Acuti ſive *Agouti*, ut Lerius effert, cuniculis Europæis haud abſimiles ſunt, colore ſubflavo; cæterum domeſticum animal, tecta ſubire, & rurſus ad venandum egredi ſuetum, cibum anterioribus ungulis prehenſum devorat quam ocyſſimè; & ubi ſatietatem cœperit, recondit ſtudioſe reliquias: variæ reperiuntur horum animalium ſpecies, omnes edules.

Pacæ.

Pacæ nefrendibus ſimiles, quarum maxima hic eſt copia, caro tamen illarum difficulter concoquitur; quædam ſunt nivei coloris, quæ potiſſimum juxta ripas fluminis S. Franciſci reperiuntur, rarius alibi.

Pag.

Pag aut *Pague* (nam quo modo id nomen pronuntient, vix ac ne vix quidem intelligas) fera eſt (inquit Lerius) altitudine mediocri, atque adeo venatici canis, capite deformi, carne ad vitulinæ ſaporem accedente, pelle pulcherrima, quæ maculis variis, candidis, leucophæis, nigriſque diſtinguitur.

Lynces.

Plurimæ (inquit Luſitanus) reperiuntur in hiſce regionibus Lynces, aliæ nigri coloris, aliæ fuſci, quædam & notulis variis eleganter diſtinctæ; truculentiſſimum eſt animal, & quod vix effugias, præſertim ſi grandiuſculum ſit; gallinis pariter atque ſuibus infeſtiſſimum, quorum interdum integrum gregem una nocte devaſtat; præcipuum ipſi robur in unguibus, quicquid prehenderit, lacerat. Sunt tamen inter barbaros ita audaces forteſque, ut interdum in patenti campo obvias prehendant atque enecent, non minori apud populares ſuos gloria, quam ſi hoſtem in acie vivum manu cepiſſent. Abundat hiſce feris inter alias præfectura S. Vincentii.

Carigue.

Carigue, ſive (ut Lerius ſcribit,) *Sarigoy*, vulpeculis Hiſpanienſibus ſunt ſimiles, ſed minores, & longe graveolentiores, colore fuſco: aſcus ipſis ſub ventre pendulus, in quo fœtus ſuos, quos plerumque ſex aut ſeptem uno partu enituntur, tantiſper alunt & circumgeſtant, quoad ipſi cibum capere noverint: noctuambulum animal, & cùm cæteris avibus, tum gallinis infeſtiſſimum; de quo etiam alibi.

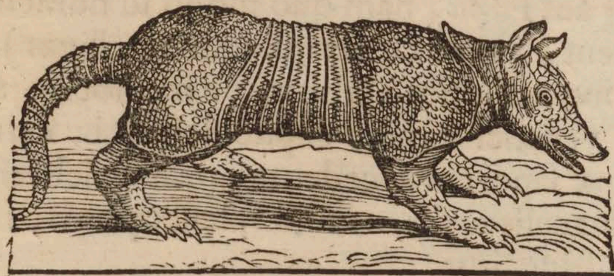
Tamandua.

Tamandua animal admirabile, magnitudine canis, tereti potius corpore, quam longo, cauda longitudine ad minimum triplo corpus excedente, tam villoſa, ut adverſus aëris injurias totum corpus illa ita tegat, ut videri non poſſit: exiguo capite & gracili admodum promuſcide; ore rotundo, & non admodum patulo, lingua longiſſima, qua formicas, quibus victitat, deglubit; in antris illarum indagandis imprimis ſolers, quæ ungulis ſuis acutiſſimis perrumpit, & formicas erumpentes attrahit lingua; ferox animal, & quod cæteris animantibus, atque adeo hominibus non raro inſultat, ipſis tigribus, ut canes taceam, metuendum: cibo inutile, neque ulli rei idoneum, præterquam formicarum antris deſtruendis, in quo egregiam operam indigenis præſtat.

Tatu, Armadillo.

Tatu ſive *Tatou*, animalculum, quod Hiſpani vocant *Armadillo*, Luſitani *Encubertado*, porcelli magnitudine, colore cinereo, & totum corpus oſſeis ſquamis veluti laminis quibuſdam tectum, Rhinocerotis pene in modum, pulcherrimo ordine diſpoſitis, & mira formarum varietate, quæ adeo duræ ſunt, ut ſagittarum aciem frangant; victitat ſub terra inſtar talparum, eamque tanta celeritate ſuffodit, ut multorum foſſorum laborem atque induſtriam ſæpiſſime fallat, nec facile capiatur, niſi aqua cuniculis illius infuſa: carne ſunt candida & optimi ſaporis, inſtar porcelli, vel etiam gallinæ; exuviis illius ad crumenas & alia opera utuntur. Accuratiſſimam hujus animantis iconem (licet toti

pene Americæ perfamiliare ſit) hic apponimus, è Clariſſimi viri Caroli Cluſii Exoticis expreſſam.

Supra autem promiſimus nos hoc animalculum alibi paulo accuratius deſcripturos: Animal eſt monſtroſum (inquit Franciſcus Ximenez) mole catelli mœlitei, ſed cauda grandiore, cruribus inſtar erinacei, (quorum anteriora quidem quatuor digitos habent, poſteriora quinque;) roſtro ad eundem modum, ſed longiori & ſubtiliori, auribus cartilagineis & depilis; tectum eſt toto corpore (præterquam ſub ventre & circum collum) laminis quibuſdam inſtar cataphracti equi, quæ certis tendinibus ita conjunguntur, ut animalculum in omnes partes ſe facillime poſſit commovere, laminæ autem ipſæ plane ſunt oſſeæ, & ita conformatæ ut icon repræſentat. Scribit Ximenez, laminas haſce in pulverem comminutas & dragmæ pondere hauſtas è decocto ſalviæ, provocare ſudorem, & ſingulare eſſe remedium contra luem veneream. penultimum autem oſſiculum caudæ, qua corpori conjungitur, in ſubtiliſſimum pulverem redactum, & cum aceto roſaceo in pillulas coactum, & auribus inditum, miraculi inſtar ſurditatem tollere, quando provenit ex cauſa calida. Addit Monardes: Nunc ex continenti habemus oſſiculum caudæ peregrini animalis, cujus in tenuiſſimum pulverem redacti pilula, confecta magnitudine capitis aciculæ, atque auri indita, dolorem ejus ſedare & tinnitum etiam, cum exigua ſurditate conjunctum, traditur curare. Certe ſedari dolorem, frequente experientia eſt comprobatum. Quidam etiam (ait Ximenez) affirmant, pulverem caudæ urinam promovere; quod quomodo fiat, nequeo capere. Laminæ illius in pulverem redactæ, & pulvis cum aqua coactus in maſſam, extrahit ſpinas è quavis parte corporis. Hæc ille. Clariſſimus Cluſius aliam hujus animalculi ſpeciem deſcribit, & iconem quoque exhibet, quem Lector conſulat, ſi placet.

Erinacei. Herinaceos majores appellant barbari *Canduacu*, minores *Candumiri*, ſunt autem Africanis omnino ſimiles. At ſunt alii ibidem adhuc minores, quibus ſpicula ſunt ſubflava, ad acumen nigricantia: quorum ſpiculorum eam tradunt eſſe naturam, ut carni vel leviter impacta ſponte ſua porro penetrent; ideoque barbari illis utplurimum utuntur ad auriculas perforandas.

Herara. *Herara* barbarorum, Hyenæ, quam hodie Civettam vocamus, ſimilis eſt, nam eandem eſſe negant; earum aliæ ſunt nigræ, aliæ fuſcæ, quædam & candidæ: melle ſolummodo veſcuntur, in quo eruendo ſupra modum ſunt induſtriæ; nam apiaria inventa ita ſuffodiunt, ut aditus illis ampliſſimus ad illa pateat, tum catulos ſuos ad illa adducunt, & mel exhauriunt, idque non ante deguſtant ipſæ, quam catuli ſaturati fuerint; egregio amoris in catulos indicio.

Simiorum & ſimiarum, item cercopithecorum maximus hic numerus, & ſumma varietas; inter illos eſt ſpecies quædam, cæteros magnitudine multum excedens, *Aquiqui* vocant barbari; nigris villis & longa infra mentum barba: è quibus interdum naſcitur maſculus colore ſubrubenti, quem Regem ſimiorum vocant barbari, facie ſubalbicante, & barba inter utramque auriculam tam eleganter compoſita, quaſi attonſa eſſet; is arborem non raro conſcendere dicitur, & ſtridula voce veluti concionari, tam alte ut procul poſſit exaudiri: habet ad id peculiare ſub palato organum à natura comparatum, concavum, è tenuiſſima, ſed validiſſima membrana, ovi magnitudine, quod levi momento diſtenditur; inter ſtridendum autem largam eructat ſpumam, quam catulus juxta poſitus, ſucceſſorem illius vulgo autumant, ſtudioſe à barba illius abſtergit. Antonius Knivetus Anglus ſcribit, hoc ſimiorum genus à Petiguaribus appellari *Wariva*. *Aquiqui.* *Wariva.*

Reperiuntur præterea ad oram Braſilienſem cercopitheci (inquit Lerius) parvuli atque nigri, quos illi vocant *Cay*, jucundiſſimi tum aſpectu, tum auditu; nam in arborum cacuminibus, quæ fabas quaſdam ferunt in lobis, quibus illi victitant, procelloſo præſertim tempore gregatim garriunt & clamitant. *Cay.*

Eſt & alterius generis cercopithecus, quem ipſi appellant *Sagovin*, magnitudine ſciuri, eodemque pilo ruſo, cæterum roſtro, collo, pectore reliquiſque fere partibus leoni perſimilis, audax etiam, nullique parvulorum animalium pulchritudine concedens. Iconem expreſſit in Exoticis ſuis Carolus Cluſius; ſed an ſit idem animal, quod Lerius deſcribit, affirmare non auſim. Cæteras ſimiorum ſpecies, & earum fraudes atque induſtriam deſcribere, longum eſſet, neque neceſſarium. *Sagovin.*

Cuati, inquit Author Luſitanus, colore ſunt fuſco, fibris Luſitanicis non abſimiles, conſcendunt arbores inſtar ſimiorum; cicurantur interdum, verum tanta eſt voracitas & malitia, ut ægre ferantur. Lerius autem deſcribit *Coati* ad hunc modum; altitudine eſt leporis, brevi pilo & maculoſo, auribus parvis & acutis, capite cum parvo, tum ab oculis eminente roſtro, plus pede uno, longo, & ſcipionis inſtar tereti, ore ita anguſto, ut vix auricularem digitum admittat; ubi capta fuerit hæc fera, collectis quatuor pedibus, aut in alterum latus vergit, aut concidit, neque unquam ut ſe erigat, aut veſcatur compelli poteſt, niſi præbeantur formicæ, unde in ſylvis ſibi victum parat. *Cuati.*

Felium præterea ſylveſtrium ſumma hic copia atque varietas: quidam enim ſunt nigri, quidam albi, non pauci & ſubflavi, omnes ſupra modum agiles & damnoſi, non modo avibus, ſed & hominibus; pelles autem magno ſunt uſui.

Iagoarucu ſunt Braſilienſium canes, nam ad eorum modum latrare videntur, colore è fuſco & albo mixto, cauda admodum villoſa, velociſſimi; victitant raptu & fructibus, ſuntque mordaciſſimi. *Iagoarucu.*

Tapati

Tapat Iaguar Biarat Hay. Angues. Giboya.

Tapati. *Tapati* ſive *Tapiti*, ut effert Lerius, cuniculi Europæi videri poſſent, niſi quod canum inſtar latrant, præſertim noctu, quod inauſpicatum credunt barbari: tres aut quatuor fœtus edunt uno partu; rariores tamen reperiuntur, quia non modo rapacibus avibus, ſed & cæteris feris maxime ſunt obnoxii. Lerius comparat illos leporibus, & ſubrubeſcenti pilo eſſe ſcribit.

Iaguacini. *Iaguacini*, vulpibus Luſitanicis magnitudine pares ſunt, neque abludit color; victitant potiſſimum cancris & gammaris; nec non ſacchari cannis, quibus ſæpe vaſtitatem inferunt; alioquin innocens animal & ſomniculoſum, unde haud difficulter opprimitur.

Biarataca. *Biarataca*, mole felem, forma æmulatur viverram, dorſum illius linea alba atque fuſca, crucis in modum ducta, eleganter diſtinctum: victitat volucribus & illarum ovis; tantopere autem appetit *Ambar*, ut noctu plerumque in littore vagetur, illius indagandi gratia. Fera hæc ſupra modum metuitur, non quod dentibus aut unguibus lædat, ſed propter graviſſimum odorem quem ſpargit, qui adeo virulentus eſt atque noxius, ut ligna atque ſaxa penetret, & homines atque animalia enecet: atque hic fœtor quindecim, viginti & interdum plures perdurat dies, ita ut pagos ſuos barbari deſerere cogantur, ubi hæ feræ propius acceſſerint.

Familiare quoque hiſce regionibus eſt animal cui ab ignavia nomen inditum, cujus deſcriptionem alibi dedimus. Glirium autem infinita hic copia & variæ ſpecies, quæ magnitudine & colore multum differunt, & à barbaris comeduntur, ſatis adeo noxii, ut interdum illa corrumpant.

Hay. *Hay* (inquit Lerius) magnitudine eſt canis, facie cercopitheci, ventre pendulo, quemadmodum ſcrofæ prægnantes, pilo leucophæato valde diluto, longiſſima cauda, pedibus in morem urſi villoſis, prolixis unguibus: licet autem dum in ſylvis agit, valde ſit ferum, captum tamen facile cicuratur: nudi tamen barbari non lubenter cum illo colludunt, propter unguium longitudinem & acumen: mirum autem, & pene incredibile, quod neque in ſylvis, neque domi ullum cibum capere viſum narrent barbari, ita ut aura inſtar Chamæleontis vivere opinentur. Thevetus vocat hanc eandem feram *Haüt* ſive *Haüthi*, & iconem illius deſignat facie pene infantis.

Licet autem de illius abſtinentia à cibis eadem ſcribat cum Lerio, tamen opinantur foliis arboris cujuſdam, quam vocant *Amahut*, veſci, quia ut plurimum in faſtigiis illarum arborum reperitur.

Angues. Diximus ſupra, hanc regionem plurimos angues, ſerpenteſque tolerare, eorum aliquos hic deſcribemus ex Authore Luſitano, Lerio atque aliis.

Giboya. *Giboya* ſive *Iaboia*, omnium ſerpentum quos hæc regio fert maximus, quadrupes, interdum viginti pedes longus, aſpectu pulcher, & tantæ molis, ut interdum integrum cervum deglutire viſus fuerit: nullum huic virus, neque dentes moli corporis reſpondentes: feras autem capit ſingulari induſtria, quippe juxta ſemitas ſe reſupinans, in prætergredientes inopinato inſilit, eaſque ita circumvolvit, ut oſſa omnia comminuat, deinde lambendo ita emollit, ut integras poſſit deglutire.

Giraupiagaræ. *Giraupiagaræ*, quaſi dicas ovorum helluones, ſunt nigri, oblongi, ſubflavo pectore, tam velociter ſupra faſtigia arborum feruntur, quaſi in aquis natarent, & ibidem volucrum nidos depopulantur.

Caninanæ. Sunt & alii, quos vocant *Caninanas*, perelegantes & viridis coloris, oblongi & craſſi, qui itidem ovis atque volucribus victitant.

Boytiapua. *Boytiopua*, quaſi dicas anguem oblongo roſtro præditum, teres & oblongus, ranis ſolummodo victitare dicitur: barbari, fœminas ſteriles, fœcundas reddi autumant, ſi lumbis illarum hic anguis affricetur.

Guaytiepua. *Guaytiepua* in regione *Rarim* tantummodo reperitur, ingenti mole, & tam graviter olens, ut fœtor illius nullatenus ab hominibus poſſit tolerari.

Boyuna. *Boyuna*, id eſt, niger anguis, gracilis & oblongus, gravemque de ſe ſpargit fœtorem inſtar vulpecularum.

Bom. Eſt & alius anguis magnæ molis, quem à ſtrepitu quem edit vulgo vocant *Bom*, cætera innocuus, neque cuiquam infeſtus.

Boycupecanga. *Boycupecanga* vero, id eſt, anguis in tergo notulis quibuſdam diſtinctus, multo eſt craſſior, ejuſque notæ ſupra modum virulentæ judicantur.

Iararacæ. *Iararacæ* autem nomine, quatuor venenatorum anguium ſpecies deſignantur; quorum maximos appellant *Iararacucu*, decem palmos longos: his dentes ſunt grandiuſculi, quos morſuri digitorum inſtar, protrudunt, alioquin buccis tectos, præcipuum in hiſce virus, humor crocei coloris, adeo potens, ut viginti quatuor horarum ſpacio homines de medio tollat: plures ſimul enituntur fœtus, nam & qui tredecim utero ſervet, exenteratum ferunt. Altera ſpecies dicitur *Iararcoaypitiuga*, id eſt, anguis cujus cauda magis alba eſt quam fuſca, tam venenatus, quam vipera Hiſpanienſis, nec forma multum differt aut color. Tertia *Iararaepeba* nominatur, cui linea rubri coloris catenulæ inſtar ſuper dorſum & ſub ventre diſcurrit, cætera fuſcus aut cinereus. Minimi denique appellantur *Iararacæ*, qui raro longitudinem dimidii cubiti excedunt, terreo colore, venis quibuſdam in capite prominentibus inſtar viperarum, & haud aliter quam illæ ſtridentes.

Curucucu. *Curucucu* truculentus anguis, & plurimum metuendus, interdum quindecim palmos longus; præcipuum illi venenum in capite; ideoque barbari intercepto quantocius caput amputant, & cooperiunt humo.

Boyciningа. *Boyciningа*, à tintinnabulo quod extremæ illius caudæ Author naturæ addidit, ita appellata; plerumque duodecim aut tredecim palmos longa, tam celeriter proreptans ut volare videatur: eſt virulentiſſimus; verum rarius hominibus nocet, quia ſtrepitu, quem tintinnabulo edit, veluti admonet de via decedere. Ejus minor ſpecies *Boyciningpeba* appellatur, nigro colore & exquiſitiſſimo veneno.

Ibi-

Ibiracua. *Ibiracuæ* autem virus tam vehemens censetur, ut homini quem momorderit, quantocius sanguinem ex oculis, auribus, naribus, gutture & inferioribus corporis partibus expellat, tanta copia, ut nisi statim subventum fuerit, emoriatur.

Ibiboboca. *Ibiboboca* pulcherrimus anguis, nigro, rubro atque albo colore, caput totumque corpus distinctus, verum omnium longe virulentissimus, & tardissime se promovens.

Vehementiam veneni, quo prædicti angues atque serpentes sunt instructi, & exquisitos dolores quos adferunt, & numerum illorum qui quotidie præ morsibus ipsorum intereunt, explicare difficile fuerit: tanta enim illorum multitudo, ut non modo in campis & sylvis, sed & in ipsis domiciliis, inque lectulis incautos opprimant, & nisi statim subveniatur venæ sectione, dilatatione vulneris, haustu unicornu aut Carimæ, vel denique alterius antipharmaci ope, exquisitissimis cruciatibus necesse sit interire. Sunt autem inter illos nonnulli, præsertim ex *Iraracarum* genere, qui muscum redolent, unde facilius ab hominibus hujus gnaris aut vitantur, aut occiduntur.

Scorpionum præterea in hisce regionibus, infinitus est numerus, qui raro mortem adferunt, licet ingentem cruciatum viginti quatuor horis infligant.

Insecta. Quia autem de venenatis & noxiis animantibus cœpimus, de insectis quibusdam pauca addamus. Barbaros (inquit Lærius) infestat exiguum *Ton.* insecti genus, quod *Ton* nuncupant; nascitur in pulvere, magnitudine pulicis: at ubi sub manuum aut pedum unguibus se insinuavit, prurigo statim oritur, acri modo, & nisi confestim eruatur, brevi spacio excrescit ad pisi magnitudinem, nec tum extrahi potest nisi cum magno cruciatu. Haud dubio idem est cum *Nigua*, de qua alibi diximus. Adversus hanc luem utuntur barbari hoc remedio: partes corporis quæ illis expositæ sunt & obnoxiæ, oleo inungunt spisso & rubri coloris, quod exprimitur è fructibus, quos illi vocant *Couroq*.

Gignit præterea Americanus aër subtilissimum culicum genus, quod Brasilienses vocant *Yetin.* *Yetin*, qui adeo lancinant etiam levius indutos, ut mucrones acuum referant.

Aravers. Sunt & hic papiliones quidam, quos barbari (inquit Lerius) appellant *Aravers*; gryllorum magnitudine; gregatim quoque ut illi accedunt ad focos, exceduntque si quid offenderint, præsertim vero thoraces coriaceos & calceos ita arrodunt, ut superficiem penitus absumant; gallinas quoque & alia cibaria negligentius recondita, ad ossa usque erodunt. Vt hunc discursum absolvam, totum hoc clima obnoxium est venenatis, damnosis atque permolestis animantibus.

Quemadmodum hæ regiones ubique pene sylvis & densissimis lucis sunt impeditæ, ita ad miraculum usque scatent innumerabili elegantissimarum volucrum copia: præsertim autem *Volucres. Psittaci.* Psittacorum, quorum infinitus pene numerus, ita, ut integros saltus, integras insulas occupent, elegantia & plumarum admirabili varietate; quorum plerique humanas voces & loquelam discunt imitari, si paulo diligentius erudiantur. Inter illos excellunt magnitudine & pulchritudine, quos barbari *Araras* & *Macaos* vocant, rariores & maritimis provinciis; plumæ pectoris *Arara. Macao.* sunt purpureo colore eleganti, versus caudam aut flavo, aut viridi, aut cæruleo colore sunt tinctæ, reliquo corpore mira varietate unum aliquem horum colorum, cæteris dilutius intermixtis, exprimunt; caudam habent oblongam: duo tantum ova in concavis arborum, aut petrarum cavernulis excludunt: Barbari has aves maximi faciunt, ob plumarum elegantiam; cicurantur autem facile, & voces humanas discunt sonare.

Anapura. His proxima *Anapura*, è Psittacorum itidem genere, elegantissimis coloribus, rubro, viridi, flavo, nigro, cæruleo, fusco, aliisque miro temperamento, toto corpore, distincta; atque eo potissimum cæteris præferenda, quod non modo cicuretur & doceatur, sed & pullos suos sub tectis excludat atque educet; quod aliis insuetum.

Araruna. Tertium locum meretur *Araruna* vel *Machao*, plumis quidem nigris, sed viridi colore tam eleganter distinctis, ut solaribus radiis percussæ, mirabilem in modum emicent, pedibus flavis, rostro atque oculis rubentibus; parit tantum in Mediterraneis, rariusque reperitur juxta littora.

Ajurucuri. Quarta Psittacorum species (quos Barbari vocant *Ajurucuros*) longe pulcherrima est, maxima parte viridis coloris, crista & collari flavis, plumis supra rostrum cæruleis, alarum remigibus eleganter rubentibus, cauda rubra atque crocea, quibus viridis color est intermixtus.

Tuins. Omnium sunt minimi, quos vocant *Tuins*, virides, aut diversis coloribus pulcherrime variati; qui ob docilitatem magni fiunt, omniumque maxime sunt domestici, cibum ex familiarium ore capere, eorumque dentes purgare sueti, in subsiliendo, canendo, garriendoque indefessi.

Guiarubæ. Psittacorum autem genus, quod appellant *Guiarubas*, id est, flavas aves, neque loquitur, neque gesticulatur, triste & solitarium; magni tamen fit à barbaris, quia ex intimo Continente adducitur, neque facile conspicitur, nisi in ædibus barbarorum quibus præcipua sunt veneratione; hi enim illos interdum binorum mancipiorum lytro permutant, neque secius æstimant quam Nobiles Europæi accipitres aut falcones.

Yapu. *Yapu* denique æmulatur picam; cujus totum corpus nigricat, cauda tantum flavescit: tres illi in capite pinnulæ, quas erigit instar cornuum, oculos habet cæruleos, rostrum croceum: pulcherrima avis, sed quæ ubi irascitur, gravissimum de se fundit odorem; in victu quærendo admodum sedula, araneas, scarabeos, gryllos per omnes ædium angulos pervestigare sueta: periculosum autem manibus has gestare, quia oculorum acies appetunt, natali quodam instinctu.

Lerius tres tantum Psittacorum species prodidit, *Ajourous* omnium maximas; *Marganas*, qui Euro-

Europæ ut plurimum inferuntur; & *Tovis* quos Galli vocant *Moissons*.

Minorum autem volucrum, quas *Guaiminibique* appellant barbari, variæ sunt species, uti *Guacariga*, id est, radius solis, & *Guaracigaba*, id est, capillus solis. Insularum quas *Antillas* vocant, incolæ vocant *Renatos*, quia semestri integro creduntur dormire, & primo vere veluti renasci: Hispani vocant alibi *Tomineios*, quia, ut refert Oviedus, in monetaria trutina, qua aurum expendi solet, cum nidulo suo posita, bina tantum pondera, Hispanis *Tominos* dicta, pendet, id est grana viginti & quatuor: pulcherrima autem est avicula, nam capitis & colli plumæ miram repræsentant elegantissimorum colorum quocunque obvertas, varietatem, uti & pectus, præsertim autem igneum quendam colorem, auro splendidiorem: reliquum corpus subcinericium est: rostrum habet oblongum, & linguam rostro duplo longiorem: volat celerrime, editque inter volandum strepitum quendam instar apiculæ, ita ut magis apis quam avis videatur. Origo illarum proditur duplex, nam aliæ quidem ex ovis excluduntur uti reliquæ volucres: aliæ ex muscis transformari creduntur vulgo; quod haud dubio fabulosum. Omnes pene Hispani, qui de rebus Indicis scripsere, meminerunt hujus aviculæ, neque cantus illius ullam faciunt mentionem; soli Lerius & Thevetus Galli, suavem illi tribuunt cantum, scribuntque à barbaris nominari *Guomanbuch*, quod nomen ab eo quod jam ex nupero Authore Lusitano expressimus, non multum abludit: quod pluribus speciebus commune faciat. E Clarissimo Viro D. Carolo Clusio, hic illius descriptionem adjungimus. Erat (inquit) hæc avicula, ut ex pictura observabam, à rostri mucrone ad pennarum caudæ extremitatem, tres uncias longa: caput videlicet cum integro rostro, erat longitudinis uncialis cum semisse; alæ ad extremam pene caudam porrectæ, parem habebant longitudinem: dorsum vix unciam erat latum; ejus & alarum color ex cinericeo fuscus, ventris cineraceus, pennæ quæ in cauda obscure rubentes, earumque extrema pars nigra; capitis, colli, gutturis plumæ elegantissimæ, coloris ex aureo, rubro & flavo mixti, quæ Soli expositæ admirabilem varietatem prout obvertebatur caput, ostendebant: rostellum nigrum, tenuissimum & maxime acutum: pedes valde exiles, nigri, quatuor digitis, ut reliquarum avium, prædìti, quorum tres in anteriorem partem porrecti, quartus in posteriorem. Hæc ille: qui plura desiderat, adeat illius Exotica.

Guaiminibique.

Guranhæ-engera magnitudine Fringillæ, tergo atque alis cæruleis, pectore & ventre flavo, diademate supra caput flavo; pulcherrima avis, cæterarum fere omnium cantum imitatur, & mille modis flectit vocem, atque subinde mutat: variæ hujus reperiuntur species, quæ omnes aviariis inclusæ summopere delectant.

Guranhæ-engera.

Tangara passeris magnitudine, colore nigro, capite subflavo; non canit: Epilepsiæ videtur obnoxia, ideoque carnibus illius abstinent barbari; variæ illius sunt species. Narrant barbari aviculas hasce inter se choreas ducere, una instar mortuæ humi procumbente, inconditum murmur atque strepitum edere; donec illa consurgat, & similem strepitum edat, tunc omnes una avolare.

Quereiva maximi fit à barbaris propter plumarum exquisitam elegantiam; quippe totum illius pectus pulcherrimo colore rubro tectum est, alæ autem nigro, reliquum corpus cyaneo.

Quereiva.

Tucana, quam Lerius & Thevetus vocant *Toucan*, picæ magnitudine (inquit Author Lusitanus) flavo pectore, reliquo corpore nigro: rostro ingenti, & minimùm palmum longo, extus flavo, intus vero latè rubente; cicuratur ita ut sub tecto pullos suos excludat. Mirum autem videri possit quomodo tantilla avis tam grande rostrum ferat, sed est levissimum & valde tenerum.

Tucan.

Guirapanga tota est alba, & cum modicæ sit magnitudinis, stentoream habet vocem, & quæ instar tintinnabuli ad dimidiam pene leucam exaudiatur.

Guirapanga.

Macucagua superat gallinas Europæas magnitudine, phasianæ avi non absimilis, cujus nomine à Lusitanis insignitur, triplici cute munita est, habetque largam carnem, & imprimis delicatam, ponit bis quotannis tredecim aut quindecim ova; graditur quidem humi, sed ad conspectum hominum petit arbores; multæ illius reperiuntur species, quæ facile capiuntur. Lerius videtur hanc *Macacovam* appellare, quam perdicis speciem facit.

Macucagua.

Mutu (inquit Author Lusitanus) gallinæ est species admodum domestica, cristam gerit instar galli, nigris atque albis punctulis interstinctam, ova illius sunt grandia, alba & ita dura, ut inter se collisa instar ferri tinniant, quare barbari Maracas suas ex illis conficiunt: canibus illarum ossa sunt lethalia, hominibus nihil nocent. Lerius scribit, duo genera exquisitarum avium hic reperiri quibus nomen est *Mouton*, Pavonum magnitudine, pluma nigra & leucopæata: itemque maximam gallinarum, quas vocant Indicas, multitudinem, quas barbari vocant *Arignaousou*, sicuti Europæi vocant *Arignou-miri*.

Mutu.

Perdicum (inquit Author Lusitanus) quas *Vru* vocant barbari, ingens copia hic est, uti & turturum (*Paicacu* à Tovoupinambantiis appellari scribit Lerius) columbarum, turdorum, neque multum discrepant ab Europæis.

Vru.

In mediterraneis provinciis plurimi reperiuntur struthiones, barbari suo idiomate nominant *Andugoacu*. Inter rapaces aves numeratur, magnæ molis, & tam clamosa, ut ad dimidiam leucam audiatur, tota nigra, pulchris oculis, rostro galli gallinacei, cui cornu impositum palmi pene longitudine, quod eis, qui linguæ vitio laborant, ad collum appensum, occulta quadam naturæ vi mederi, experientia volunt comprobatum.

Reperiuntur hic quoque aquilæ, accipitres, vultures & similes aves quæ raptu vivunt, sed ita feræ omnes, ut nulla industria cicurari aut doceri possint.

Inter fructiferas harum regionum excellit arbores *Acajus*, quam Christophorus à Costa ita describit: Malum punicam æquat hæc arbor magnitudine: folium illius viret dilutius, & carnosum est: flos candidus, similis fere mali aureæ flori, sed pluribus foliis constans, nec adeo odoratus. Præbet hæc arbor fructum *Cajou* vulgo appellatum; quoniam

Arbores fructiferæ; Acaiou.

niam boni ſaporis eſt, & ventriculo utilis, ab omnibus multum æſtimatur. Eſt autem hic fructus magni mali inſtar, valde flavus & odoratus, intus ſpongoſus & ſucci plenus, ſine ullis granis, guſtu ſubdulci, nonnihil tamen fauces coarctante. Sed duplicem habet eodem anno ortum, hac ratione: marceſcente flore ſubſequitur faba prægrandis, inter quam & florem, intumeſcit quiddam malo ſimile, quod paulatim fabæ ſuccum ad ſe pertrahit; quoque majus incrementum ſumit, eo faba ſive nux magis minuitur, donec fructus *Cajou*, hoc eſt malum illud, plenam conſecutum fuerit maturitatem, quod è colore flavo aut rufo (nam uterque color in his malis conſpicitur) & odore deprehenditur; maturo fructui nihilominus inhæret faba illa & cum illo colligitur. Hæc ille.

Porro nux hæc quæ in extremo fructu prominet, renis leporini forma eſt (inquit Cluſius) colore cinereo, interdum ex cinereo rubeſcente. Duplici autem conſtat cortice, inter quos ſpongioſa quædam eſt materia, olei aſperrimi & calidiſſimi plena, intus vero nucleum candidum continet eſui aptum, ac piſtaceis ſapore & ſuavitate non cedentem, pellicula cinericea obductum, quam adimere oportet. Eo leviter toſto veſcuntur incolæ, gratior enim eſt, & venerem ſtimulare creditur. Acri illo oleo nihil præſtantius eſſe, ferunt, ad lychenes & impetigines tollendas. Incolæ certe utuntur illo adverſus ſcabiem.

Porro Author Luſitanus, quem hactenus hic ut plurimum ſecutus ſum, tribuit huic arbori florem rubrum: & lignum hujus arboris ne foco quidem ſatis idoneum dicit; verum gummi quoddam fundere, quo pictores utantur; corticemque tingendis goſſypinis filis, atque fictilibus vaſis utiliter adhiberi: eundemque in aqua cum æramentis ad tertiam partem ebullitum, egregie mederi malignis ulceribus.

Mangaba. *Mangabæ* arboris ingens viſitur copia, circa ſinum omnium Sanctorum, rarius alibi reperitur: Eſt autem cortice fago, frondibus fraxino non diſſimilis, ſemper virens & valde amœna. Fert fructus bis quotannis, primum in tubere, tunc enim non floret, ſed tuber eſt illius fructus; deinde primo producit florem Iaſmino ſimilem, ſed multo fragrantiorem; cui ſuccedit fructus præcocis magnitudine, exteriori parte flavus, & punctulis quibuſdam nigris diſtinctus; interius ſunt nuclei aliquot, qui una cum cortice manducantur. Gratiſſimus eſt palato, ſalubris, & adeo levis, ut maxima copia ſine ulla noxa comedatur: decidit antequam plene maturuerit, ideoque ſeponitur ab indigenis, donec mitigetur, qui vinum quoddam ex hiſce fructibus exprimunt: frontes autem atque fructus nondum maturi, fundunt lacteum quendam ſuccum viſcoſum atque amarum.

Arbor quæ fructum fert, quem Indigenæ ſuo idiomate vocant *Murucuge*, procera eſt, & pyro ſylveſtri admodum ſimilis; fructus illius habet longum ſcapum; decerpitur viridis; ubi autem fuerit mitigatus, optimi eſt ſaporis & facilis digeſtionis. Solent autem indigenæ arborem proruere, ut facilius fructus colligant, quare rariores reperiuntur: è trunco autem inciſo emanat lacteus quidam liquor, qui conſtipatus ceræ uſum in tabulis conſignandis poſſit præbere.

Araca. Earum autem arborum, quæ *Aracas* ferunt, id eſt, exigua pyra, maxima eſt copia, atque varietas, quædam enim flavos, quædam rubros, nonnulla & virides ferunt fructus; idque omnibus anni menſibus: palato ſunt gratiſſimi ob aciditatem.

Ombu. *Ombu* patula eſt arbor, ſed humilior: fert fructum ſimilem pruno albo, ſed paulo rotundiorem & ſubflaveſcentem: dentibus ſupra modum noxium, ita ut barbari crebrius illis veſcentes, plerumque dentium jacturam patiantur. Comedunt quoque vulgo radices hujus arboris, quæ dulces ſunt inſtar ſacchari, frigidæ qualitatis atque ſalubres, ita ut inter refrigerantia à Medicis præſcribantur iis, qui febribus aut alio morbo calido laborant.

Iacapucaya. *Iacapucaya* numeratur inter proceriſſimas harum regionum arbores, fertque fructum ſimilem ſcypho cum ſuo operculo; intus autem continet aliquot caſtaneas, mirobalanis non abſimiles; operculum deducit ſe ſponte ubi maturuerint, ita ut fructus excidant; ſi quis autem multum veſcatur incoctis, ei crines toto corpore defluent; at toſti nequaquam nocebunt: putamina uſurpant loco calicum: materies arboris duriſſima eſt, & putredini minimum obnoxia, unde ad axes in molendinis ſachararиis vulgo illa utuntur Portugalli.

Araticu. *Araticu* arbor aurantiæ mali magnitudine, foliis citrei: fert fructum magnitudine pineæ nucis odoratum, & palato apprime gratum, quique haud facile nauſeam pariat: Variæ illius obſervantur ſpecies, & inter illas una quam nominant *Araticupanania*; cujus fructus admodum frigidus judicatur, &, ſi crebrius ſumatur, non minus noxius quam venenum: materies hujus arboris levis eſt inſtar ſuberis, ita ut apud barbaros eundem uſum præſtet.

Pequea. *Pequeæ* duæ recenſentur ſpecies: una quæ fructum fert aurantio malo ſimilem, craſſo cortice, quo melleus quidam liquor continetur, dulcedine ſua certans cum ſaccharo, cui & nuclei aliquot ſunt permixti. Alterius lignum judicatur omnium, quæ in hiſce regionibus naſcuntur, longe duriſſimum & graviſſimum, Luſitani vocant *Setim*, omnis putredinis expers.

Iabaticaba. *Iabaticaba* arbor fert fructum, parem magnitudine Limoni, ſucco acidiori inſtar uvæ immaturæ; cortex quoque ab ima radice ad extremitatem uſque ramorum exprimit eundem ſaporem; rara eſt arbor, & quam tantum in *S. Vincentii* Præfectura dicunt reperiri.

Frequentes hic reperiuntur arbores quæ Cocos nuces ferunt, non quidem locis ſylveſtribus, ſed juxta barbarorum pagos & in pomariis.

Palmarum (inquit Author Luſitanus) ſupra viginti ſpecies à variis ſunt obſervatæ, ſed fructus illarum cum Cocis minime ſunt comparandi. Lerius ſcribit, quatuor aut quinque Palmarum genera hic inveniri, quarum frequentiſſimum in hiſce partibus à barbaris appelletur *Gerau*, proximum autem *Yri*. *Gerau.* *Yri.*

In Mediterraneis, ultra Præfecturam S. Vincentii & verſus *Paraquayam*, integræ viſuntur Pino-

norum sylvæ, quæ fructus ferunt Europæis omnino similes, sed rotundiores & majores; nuclei autem salubres sunt, & temperatioris qualitatis quam passim per Europam nati.

Gabueriba. *Gabueriba* vasta est arbor, & propter balsamum quod fundit, summæ dignationis, cortice leviter vulnerato, applicant gossypium, in quod liquor sensim emanat, quem Lusitani vocant balsamum, quia ad verum quam proxime accedit, recentibusque vulneribus utiliter medetur, optimeque olet: nam & luci, in quibus hæ arbores nascuntur, fragrant quam jucundissime. Materies illius numeratur inter præstantissimas, ob duritiem & pondus, singularemque usum quem præbet in ædificiis. Feræ ipsæ deterunt affricando arborum harum cortices, medicinæ, ut verisimile fit, gratia. Reperitur autem potissimum arbor hæc in Præfectura S. Vincentii, alibi autem rarissime.

Cubayba. *Cubayba*, arbor instar ficus, procera, crassa atque recta, quæque plurimum olei continet: nam cortice tantum inciso, effundit magnam copiam limpidissimi olei, quale ex olivis exprimitur: Commendatur id imprimis ad vulnera curanda, & cicatrices tollendas: sed tanta in his regionibus reperitur copia, ut etiam in elychniis usurpetur: Materies arboris inutilis. Oleum hoc vulgo appellatur *Copal-yua*; de quo videndus Carolus Clusius in commentariis ad Christophorum à Costa.

Ambayba. *Ambayba* arbor ficui itidem similis, sed humilior; reperitur fere in vepretis & arvis quæ quondam culta fuerunt, rarius aut numquam in sylvestribus: corticis interior superficies derasa & recentibus vulneribus, cortice superligato, imposita, quam celerrime eadem sanat: folia illius ita sunt scabra, ut lignis levigandis inserviant, materies plane ad opera inutilis.

Ambaigtinga. *Ambaigtinga* alia ejusdem pene arboris species, quæ inter pinorum lucos reperitur, funditque liquorem quendam oleosum, de quo Monardes: Ibidem (inquit) colligitur liquor sive resina, quam vocant *Abjegnam*, ex arboribus sylvestribus, quæ neque pinus, neque cupressi possunt dici; sunt pinis altiores & cupressorum in modum rectæ. In harum cacumine enascuntur quædam vesiculæ, magnæ parvæque, quibus disruptis destillat guttatim liquor quidam mirabilis, quem Indi diligenter excipiunt conchis, sed tanto labore atque molestia, ut multi pluribus diebus vix pauxillum colligant. Ejus usus est in omnibus, ad quæ Balsamum usurpant; Consolidat enim optime vulnera, mitigatque dolores ex materia frigida & flatulenta prognatos: Vtilis quoque est adversus stomachi vitia, ab humore frigido, aut flatibus genita, ex pauxillo vini albi sumtus. Author præterea Lusitanus, quem fere sequimur, commendat folia hujus arboris adversus vomitiones; & stomachi imbecillitatem oleo hoc exterius inuncto curari tradit: longe vero alium describit illius colligendi modum; & quem ante quoque de Balsamo tradidimus: nam & corticem & folia Soli prius exposita, contundi & in aqua tantisper ebulliri, donec omnis oleosa substantia supernatet, atque ita despumetur.

Igbucamici. *Igbucamici* arbor, Præfecturæ S. Vincentii perfamiliaris, fert fructum cidoneis malis similem, intus exiguis granis refertum, præsentissimum, ut ferunt, adversus dysenteriam remedium: dubito annon idem sit cum *Mamoerra*, de qua mox.

Igcicga. *Igcicga* producit speciem mastyches, gratissimi odoris: cortice illius contuso edit liquorem quendam album, qui condensatus supplet vicem thuris, & emplastro adhibetur utiliter in affectibus frigidis. Est & alia ejusdem species, quam appellant *Igtaigticam*, id est, mastychen duram instar lapidis; adeo enim dura & pellucida est illius resina, ut pene vitrum esse videatur: barbari communiter utuntur illa ad fictilia vasa incrustanda.

Curupicaiba. *Curupicaiba* arbor habet folia similia malo persicæ Europeæ, quæ effundunt liquorem quendam lacteum ficulneo similem, singulare adversus vulnera, & pustulas remedium: cortex autem illius vulneratus effundit viscum, quo barbari utuntur in volucribus capiendis.

Caaroba. *Caaroba* arbor in hisce regionibus frequentissima, ejus folia nonnihil masticata, pustulisque luis venereæ imposita, eas tam feliciter sanant, ut non facile recrudescant: lignum easdem vires adversus hunc morbum creditur obtinere, quas radix Chinæ & lignum sanctum, quod Antillæ insulæ proferunt: è floribus autem componunt conservam ad eundem usum: Est & altera illius species quam appellant *Caarobmacorandibam*, cujus materies est cinericei coloris, & medulla longe durissima.

Iaburandiba. *Iaburandiba*, quæ & *Betele* nominatur à barbaris, amat potissimum fluminum ripas; folia subministrant singulare remedium adversus omnes hepatis affectus, uti experientia est comprobatum.

Betele. Est & alia arbor *Beteles* nomine nota, priore paulo minor, & frontibus orbicularibus, cujus radices vim quandam obtinent causticam, instar gingiberis; sedant dentium dolores gingivarum concavitatibus inditæ.

Anda. *Anda*, vasta atque elegans arbor, cujus lignum plurimi est usus: è fructu autem extrahunt barbari oleum quoddam, quo corpora sua inungere consueverunt; cortice autem ad pisces capiendos utuntur; aquâ enim, in qua maceratus fuerit, animantes omnes veluti soporantur.

Ajuratibira. *Ajuratibira* arbustum tantum, ferens fructum rubrum, è quo barbari oleum ejusdem coloris conficiunt, quo corpora sua solent illinere.

Ajabutipita. *Ajabutipita* arbuscula quinque aut sex palmos alta, fert fructus similes amygdalis, sed nigros, è quibus oleum ejusdem coloris exprimitur, quo infirmorum artus inungere barbaris perquam usitatum.

Ianipaba. *Ianipaba* pulcherrima arbor & læte virens, mutat singulis mensibus frondes, quæ à juglandis foliis non multum differunt, fert fructus aurantiis malis forma similes, sapore malo cydoneo, in quibus singularis observatur facultas adversus dysenteriam: fructus hujus succus primo est albus, verum corporibus illitus brevi tempore ita nigrescit, ut mirum videatur; unde barbari eo utuntur pro atramento, cutemque illo insigniunt certis

certis notis, Europæorum vestitus æmulantes; novem ut plurimum dies durat hic color, deinde evanescit: dicitur autem cutem egregie constipare atque indurare: immaturo quidem fructui hæc facultas, maturus nihil tale operatur.

Iequitinguacu. *Iequitinguacu* arbor, fructus fert fragis similes, quibus seminis loco continetur durissima faba, orbicularis, nigra & instar Thracii lapidis resplendens, amarissimo cortice: supplet egregie vicem saponis, & detergit validius quam optimum smegma Lusitanicum.

Arbor admiranda. In Mediterraneis juxta sinum omnium Sanctorum, ut vocant, locis siccis & inaquosis nascitur arbor vasta & patula, cujus ramis insunt foramina admodum profunda, quæ æstivis juxta & hybernis mensibus videntur plena humore quodam aquoso, qui numquam exundat, neque satis constat unde oriatur; & quod monstro simile, numquam minuitur, licet exhauriatur, ita ut non tantum fontis, sed & modici rivuli locum suppleat: nam vel quingentis hominibus sub ea hospitari, bibere & lavare licet ad satietatem: est autem humor limpidus, sapidus, & divinitus provisum remedium iis qui per illa siticulosa iter habent.

Plures arbores Brasiliæ familiares. Multæ præterea vastissimæ arbores passim hic reperiuntur in sylvis atque saltibus, è quibus barbari cymbas unuligneas excavant; multæ quoque quibus materies est durissima, & nulli putredini obnoxia: & imprimis lignum, quod vocant Brasilianum, è quo maximum quæstum faciunt Portugalli: multa denique ligna odorata, ut *Iararanda*, sandalum, aliaque ejus generis.

Arbor totius Brasiliæ celeberrima, & à qua Regio nomen putatur sortita, appellatur à barbaris *Araboutan*, vel (ut scribit Thevetus) *Oraboutan*; adæquat quercum nostratem proceritate & ramorum copia; tantæ interdum crassitudinis, ut tres homines vix brachiis complecti possint: folia illius sunt buxeis persimilia: nullum fert fructum: cortex illius exteriori parte est gryseus; materies intus solidissima & rubicunda, minime humida, sed natura sicca, ita ut accensa parce admodum fumum edat: tingit egregie, adeo ut etiam cineres illius imprudenter lixivio admisti, indusia adeo tenaci colore rubente infecisse narret Lerius, ut licet sæpius abluta, numquam colorem mutarent.

Ayri. *Ayri* arbor, palmæ quidem persimilis quoad folia, caudice vero spinis acutissimis, acuum in modum, undequaque armato: fructus fert mediocri magnitudine, in cujus medio deprehenditur nucleus nivali albedine, non tamen edulis: Ebeni speciem credit Lerius, nam materies illius nigerrima est, dura, adeoque gravis, ut aquæ injecta statim petat fundum; barbari adornant ex illa clavas suas; eademque & sagittas asperant. Thevetus appellat hanc arborem *Hairi*.

De materie illius scribit pene eadem, nisi quod *Ebeni* speciem haud opinatur, quia minus splendet etiam levigatum: fructus illius comparat pilis, traditque inferiore parte esse mucronatos; seque magnum horum fructuum numerum portasse in Galliam: an edules sint necne, non explicat: dubito autem an hujus arboris materies sit quam Portugalli vocant *Palo de Ferro*.

Complura quoque (inquit Lerius) ligna reperiuntur in America, multiplicis coloris, quorum nomina singulatim edere non possum: nonnulla vidi buxeo colore, alia violaceo, alia candida instar chartæ, alia denique rubra, diversi à Brasilio generis: è quibus etiam clavas suas adornant barbari; unum quoque quod illi nominant *Copau*, arbor juglandi nuci est persimilis, neque tamen fert nuces, materies autem levigata easdem maculas cum illa ostentat. *Copau.*

Adhæc nascitur in hisce regionibus, arbor eximiæ pulchritudinis, cujus materies adeo suavem spirat odorem, ut fragrantissimas rosas æmuletur. Contra adolescit hic alia, quam barbari vocant *Aovai*, aut ut Thevetus scribit *Ahovai*, teterrimum spargens odorem quum secatur, & qui vix ferri potest, propterea à barbaris nequidem ad pyras usurpatur: cæterum arbor est pyri magnitudine, foliis semper virentibus, & mali Europææ non absimilibus: fructum fert mole modicæ castaneæ, qui figura proxime accedit ad Græcorum litteram Δ, nucleus illius supra modum est venenatus; putamen durissimum & tinnulum; quare à barbaris loco tintinnabulorum usurpantur, & brachiis cruribusque circumdantur ornatus gratiâ: eosdem fructus & clavis suis, & securibus aliisque instrumentis alligant. *Aovai.*

Multæ quoque reperiuntur hic arbusculæ, præsertim juxta littora, quæ ferunt fructus Europæis mespilis valde similes, sed valde periculosos; quare barbari, quum advenas ad eos colligendos accedere conspicantur, crebro ingeminantes suum *Ypochi*, admonent ut ab iis abstineant.

Hiouraë (inquit Lerius) cortex est semidigitali crassitudine, sapore gratus, præsertim recenter detractus, species est Guajaci quantum accepi à duobus pharmacopolis, qui nobiscum mare transierant; eaque barbari utuntur ad luem veneream, quam vocant *Pians*. Modum exhibendi describit Thevetus, & addit fructum ferre modico pruno magnitudine parem, colore aureo, verum singulis tantum annis quindenis: intusque continere nucleum exiguum, suavem & delicatum, atque ægris imprimis gratum. Cortex exteriore parte est argenteus, interiore subruber, fundit lacteum humorem quum recens detrahitur, sapore salis, sed ad glycyrrhizæ saporem accedente. *Hiouraë.*

Choyne arbor barbaris appellata, mediocri est altitudine, foliis forma & viriditate lauri, pomis magnitudine capitis infantis, ad figuram ovorum struthiocameli accedentibus, non tamen edulibus, cortice ligneo, unde barbari ex eo conficiunt maracas suas, atque alia itidem vasa. *Choyne.*

Pacoaire (inquit Lerius) frutex est decem aut duodecim pedum altitudine, caudice femorali nonnunquam crassitudine, qui tamen adeo est tener, ut gladio uno ictu secetur, pomum vocant barbari *Paco* (& Lusitani *Bachoves*) palmi longitudine, forma cucumeri non absimile, ejusdemque coloris quum ad maturitatem pervenerit: hæc poma nascuntur utplurimum viginti aut viginti quinque simul, & confertim in singulis ramis;

mis; ubi maturuerit hic fructus, calyce avulso, ad modum recentis ficus, grumosus apparet; quo fit ut mandentibus ficum referat, & vel delicatissimas ficus Massilienses sapore longe superet. Foliorum forma lapathi aquatici foliis non est absimilis; tanta tamen magnitudine, ut longitudo ad sex, latitudo ad duos pedes extendatur, sunt autem adeo tenuia, ut venti paulo vehementioris flatu diffecentur, media tantum costa remanente, ita ut eminus conspicienti hi frutices plumis Struthiocamelinis ornati esse videantur. Thevetus vocat hunc fructum *Paquovere*, & scribit caudicem illius raro altiorem cubito assurgere, nec nisi semel fructus ferre. Clariss. Clusius in notis suis ad rariorum Plantarum Historiam, opinatur, hunc fruticem eundem esse cum Platano, ab Oviedo descripto lib. 8. cap. 1. notas enim omnes quam optime convenire. Dalemchampius describit prolixè, sub *Musæ* nomine, quem curiosus Lector consulat.

Vhebehasou. Meminit & Thevetus arboris, quam à barbaris scribit appellari *Vhebehasou*, ejusque exhibet iconem, folia fert brassicæ non absimilia; fructum oblongum, quo apes mirum in modum delectantur, ideoque rarius permittunt ad maturitatem pervenire.

Peno-absou. Idem & arborem *Peno-absou* describit, quæ fructum fert rotundum instar pilæ, pomi majoris magnitudine, continentem sex nuces amygdalis paulo latiores, sed exiliores, quibus insunt nuclei, quos ad recentia vulnera curanda mirifice commendant barbari, cæterum ventriculo admodum noxii sunt.

Mamoera. Vtraque arbor à Lusitanis dicitur *Mamoera*, unius quidem generis, sed sexu differens, nam illarum altera, mas videlicet, sterilis est, & flores duntaxat gerit è longis pediculis dependentes & racematim cohærentes, sambuci florum æmulos, ex albo flavescentes, nullique rei fere utiles; Fœmina autem duntaxat fructum, nullum florem: adeo autem amicas inter se ferunt, ejusque esse naturæ, ut si longo intervallo sint sejunctæ nec fœmina marem vicinum habeat, etiam sterilis fiat, nec ullum fructum ferat. Porro fœminæ truncus, circiter binos pedes crassus, ad novem pedum assurgit altitudinem, antequam fructum ferre incipiat, dehinc superna arboris pars fructu onusta conspicitur, & ab eo confertim nascente veluti cingitur ad novem interdum pedum altitudinem: fructus est rotundus & orbicularis, exigui peponis magnitudine atque formâ, carne ubi maturuerit flavescente, quam incolæ alvum laxandi causa solent manducare: plurima grana continet exigui pisi magnitudine; nigra & splendentia, nullius usus: folia prodeunt inter fructus longis pediculis subnixa, quorum forma ad platani sive aceris amplissima folia accedit. Inter maris autem & fœminæ, trunci & foliorum formam nulla est differentia. Quod nomen apud indigenas obtineret, ignorabat qui observaverat, sed à Lusitanis qui in illa provincia habitant, *Mamoera* appellari ajebat, fructum vero *Mamaon*, ab uberum, ut opinatur Clusius, similitudine, quæ Hispani Mamas & tetas vocant. Nascitur utraque hæc arbor in ea Americæ parte, in qua celebris ille sinus à Lusitanis *Baya de todos los Santos* appellatus, situs est.

Atque hæc hactenus de arboribus fructiferis, & quæ oleum aliquod sive resinam fundunt, paucisque sylvestribus, dicta sunto.

Herbæ, plantæ, radicesque edules. Mandioca. Ordinarius harum Regionum, ut ita dicam, panis est *Mandioca* (ut author Lusitanus vocat) radix instar pastinacæ aut *Caryotæ*, verum longior atque crassior: producit certos caules, ad quindecim interdum palmarum altitudinem, tenerrimos & medulla candida & internodiis, in singulos palmos, distinctos, è quibus abruptis & terræ insitis, sex aut novem mensium spacio, maximæ radices enascuntur. Variæ autem reperiuntur illius species, omnes edules: atque hæ radices durant sub terra multos annos sine ulla cultura, & quo annosiores sunt, eo crassiores. Observandum autem imprimis, omnia animantia, hominibus solum exceptis, radicem hanc appetere crudam, eaque impinguescere & commodissimè nutriri: verum si contusa fuerit, & humorem illius solum hauriant, statim emori. Ex hisce radicibus defœcatis atque contusis, primo farinam, deinde & pollinem deducunt, è qua candida & delicata coquunt liba: eandem farinam aqua temperatam & coactam in pastillos, super craticulas fumo indurant atque exsiccant, atque in penu quandiu libet recondunt; inde ubi opus est repurgant, contunduntque in pollinem, ita candidam, ut cum triticea certet, & certa quantitate recentioris farinæ admista, pinsunt panes bis coctos, quibus barbari in bellicis expeditionibus, Portugalli in navalibus utuntur. Aliud quoque bis cocti genus adornant ex mero recentium radicum in pila contusarum succo, eoque aut ad solem coacto atque siccato, aut ad ignem tosto; quod candidissimum est & delicatissimum, neque ad vulgi usum comparatum. Ex eadem *Mandioca* fumo arefacta, varias componunt potiones, quas barbari vocant *Mingaes*, adeo salubres, ut restaurantium loco ægrotantibus propinentur; è polline vero varias cupedias & admixto oryzæ polline, panes fermentatos, triticeis omnino pares. Eandem ad fumum ita siccatam, antidotum & antipharmacum autumant, adversus venenatos anguium morsus. Inter Mandiocæ species censetur una, quam vocant *Aypim*, quæ etiam cruda nequaquam nocet, è qua barbari componunt potionem frigidiusculam & hepati perutilem, ita ut illius beneficio barbaros raro hepatis affectibus laborare opinentur. Quidam autem barbari, ex *Tapujarum* gente, etiam priore Mandiocæ specie vescuntur cruda, sine ulla noxa, quia illi victui à teneris assueverunt. Lerius vocat has radices *Maniot* & *Aypi*; Thevetus *Manihot*: Lerius comparat folia illius Pæoniæ foliis; Thevetus Patæ Leonis. Lerius denique scribit duplex farinæ genus ex illis confici; unum durum atque percoctum, quod *Vouentam*; alterum mollius & minus coctum, quod *Ouy-pou* vocent barbari: pulmentum quoque, quod à barbaris vocatur *Mingant* (credo idem esse cum *Mingaes*) quod pingui jure dilutum non male referat oryzam: Denique hæ radices dicuntur aliis Americanis, & præsertim Insularibus *Yuca*. *Aypi.*

Nana. *Nana* (inquit author Luſitanus) herba eſt hic admodum communis foliis Aloes, ſed gracilioribus & magis aculeatis, è medio illius prodit fructus, pineæ nuci ſimilis, elegantiſſimis & verſicoloribus floribus undique ornatus; fragrantiſſimi odoris, & gratiſſimus palato; plenus ſucci inſtar melonis; fertur adverſus nephriticos dolores ſingulare medicamentum; ſed febricitantibus cenſetur noxius. Americani exprimunt ex hoc fructu delicatum & generoſum vinum: cortex illius dicitur ferri aciem obtundere, ſuccus autem maculas è veſtibus abſtergere. Recens nauſeantibus in mari auxiliari dicitur. Tanta autem in Braſilia naſcitur copia, ut barbari illis porcos ſuos ſaginent. Thevetus ſimiliter vocat *Nanas*, Lerius, *Ananas*.

Pacoba. *Pacoba*, quam ficum Adami vocant, utrum potius herba, an potius arbuſcula ſit dicenda, ambiguum eſt; nam in ſummam altitudinem exceſcit, ſed caulis illius eſt tenerior & poroſus, folia illius pulchra, & nonnunquam cubitum & amplius longa, eleganter ſtriata, levia, læte virentia atque frigidiuſcula, ita ut febricitantibus ſubſtrata, æſtum dicantur temperare. Caulis ſe ſpargit in plurimos ramulos, quibus racematim annaſcuntur fructus, ſimiles ficubus, magno numero, qui ubi maturuerint, pediculo inciſo cui racemus innititur, auferuntur, aliis ſubinde ſuccreſcentibus pene in infinitum: fructus autem maturus flavi eſt coloris, grati ſaporis, atque ſalubris præſertim febricitantibus, & ſanguinem eructantibus. Erat (inquit Cluſius) hic ramulus cum ſuo fructu in uvarum modum quaſi congeſto, deſiccatus, durus, craſſo cortice tectus, gracilis & digitalis longitudinis, coloris ex fuſco cineracei, octo fructus exiguorum ficuum inſtar, craſſo brevique pediculo ſubnixos, ſummo faſtigio ſuſtinens, fulginoſi coloris, cineraceis maculis conſperſos, duros & ſatis ſolidos. Iuſtus Raphelengius in appendice ad Herbarium Dodonæi, comparat cum Muſa Serapionis; & certe deſcriptio, quam ſupra ex Authore Luſitano expreſſimus, cum Muſæ notis & Icone quam exhibet, egregie convenit, niſi quod fructus, quos Cluſius expreſſit, nonnihil à Muſæ fructibus differant. Iudicent Herbariæ rei periti.

Murucuca. *Murucuca*, herba pulchra aſpectu, præſertim quum floret, adverſus parietes atque arbores hederæ in modum enititur; ejus folia cum pauxillo calcanthi contuſa, mirum in modum ſanant maligna ulcera: fructum fert orbicularem, nonnumquam & ovalem, flavum, nigrum, fuſcum & diverſicolorem, intus autem continet nucleos, muccilagine quadam obſitos, grati ſaporis, ſed acidiuſculi; fructus eſt quantivis pretii.

Reperiuntur præterea in hiſce regionibus multæ radices edules, uti *Potati*, *Manmaræ* atque *Caræ*, inſtar raparum. Diverſa quoque legumina; fabæ Luſitanicis multo, ut putant, ſalubriores; phaſeolorum variæ ſpecies; quarum hic unam è Clariſſimi Viri Caroli Cluſii Exoticis adferre, operæ precium viſum; cujus deſcriptionem affert ejuſmodi.

Prælongus (inquit) erat hic lobus: nam decem unciarum longitudinem habebat, unius autem unciæ latitudinem, aut paulo ampliorem, cartilaginea cute tectus erat, & quaternis in dorſo nervis, à pediculo ad extremum lobum ſecundum longitudinem excurrentibus inſignitus, fuſci extrinſecus coloris, intrinſecus ex cineraceo candicantis, tenui quadam membrana ſingulas phaſeolorum ſedes (decem autem continuerat) diſtinguente. Ipſi vero phaſeoli unciam longi, ſemunciam lati, ſpadicei coloris, & circa hilum fuſcum candicantis. Hæc ille. Sunt autem ſimiles lobi nuperrime è Braſilia allati, in quibus phaſeoli nigri coloris, & diverſicolores atque elegantiſſimis maculis diſtincti; unde manifeſtum eſt, naturam ibi non minus quam alibi in coloribus phaſeolorum diverſimode ludere.

Pepones hic inveniuntur tam vaſtæ molis, ut indigenæ iis utantur pro vaſis, quibus aquam aggerunt: variæ item ſpecies milii, è quo panes, potum, aliaque conficiunt barbari: alunt iiſdem & equos, atque ſaginant ſues.

Tajaoba. *Tajaoba* herba, uti barbarorum idiomate dicitur, non abſimilis eſt braſſicæ Europææ, hanc purgandi facultate præditam tradunt.

Iambig. *Iambig* herba, eis qui hepatis vitio, aut calculo laborant, admodum ſalutaris.

Multæ ſpecies piperis, imprimis ſiliquaſtri, ſapore non ingrato.

Ietigeucu. *Ietigeucu* Mechoacan (de quo alibi diximus) non abſimilis eſt radici, raphani longitudine, ſed ſpiſſior; purgandi quoque virtute prædita: contuſa ſumitur è vino adverſus febres; itemque cum gallina cocta: ſolent eandem & ſaccharo condire: unicum illi vitium, quod ſitim conciliare putatur; alioqui utiliſſima & magnæ virtutis.

Igpecaya. *Igpecaya* aut *Pigaya*, dyſenteriæ traditur opportune mederi; caulis illius ſemicubitum longus, eadem & radicis prolixitas; producit ut plurimum tantum quatuor aut quinque folia, gravis atque ingrati odoris: radice autem contuſa & in aqua per noctem ſub dio relicta, è qua mane per cribrum eliquata, exhibetur ægro, eumque purgat ad eum modum, ut ſimul ventris profluvium ſiſtat.

Cayapia. Nuperrime admodum (inquit author Luſitanus) obſervata fuit herba *Cayapia*, unicum pene & ſingulare remedium adverſus venena, præſertim ſerpentum, unde Herba anguis appellatur, & unicornu, *Bezaar de Coco*, Maldivienſi virtute neutiquam inferior. Radix nimirum, quæ gracilis eſt, & nodo quodam in medio diſtincta, qui nodus contuſus & cum aqua potus, potenter reſiſtit anguium veneno, & à venenatis ſagittis ictos ſecuros facit; folia illius ſpirant de ſe odorem ficulneis frondibus haud diſſimilem.

Tyroqui. *Tyroqui*, ſive *Tareroqui*, herba eſt, foliis ozymi, radice in multas lacinias diviſa, ramulis teneris, floribus è rubro ſubrubeſcentibus, qui ab ipſis extremitatibus erumpunt: magna hujus ubique viſitur copia; ubi primum ſecta fuerit, flaveſcit, mox paulatim candicat, laudatur inprimis adverſus dyſenteriam. Barbari autem ægrotantes hujus herbæ fumo ſe afflari volunt, valetudini id prodeſſe autumant: ſingulare itidem cenſetur remedium adverſus lumbricos, familiare hiſce regio-

regionibus malum: herba hæc noctu veluti marcescit, & sole exoriente rursus se deducit.

Embeguaca. *Embeguaca* herba, habet radices interdum triginta & plures cubitos longas, cortice duro, è quibus hic funes nauticos contorquent, admodum validos, quippe qui sub aquis reviresçant. Cortices autem contusi & prunis ardentibus impositi, suffimigio suo sistunt sanguinis defluxum, præsertim in fœminis.

Caaobetinga. *Caaobetinga*, exigua herbula, paucula folia protrudit ab ipsa radice, inferiori parte candicantia, superiori virentia: fert flosculum instar avellanæ: radices & folia contusa dicuntur vulnera consolidare, folia quoque integra vulneribus imposita, eisdem firmiter adhærescunt.

Cobaura. *Cobaura* herba, malignis & inveteratis ulceribus dicitur mederi, si contusa aut in cineres redacta eisdem aspergatur, tollit enim malignitatem atque superinduit novam cutem: folia quoque virentia contusa, cutem egregie restaurant.

Guaraquimyia. *Guaraquimyia*, myrtum refert Lusitanicam; præter alias autem insignes illius facultates, seminibus illius peculiaris hæc virtus tribuitur, ut deglutita quantocius lumbricos ex intestinis depellat.

Camara catimba. *Camara catimba* florem fert pulcherrimum, (qui redolet muscum,) & similem Karyophylleo; aqua autem in qua folia hujus herbæ decocta fuerint, egregie sanat ulcera & pustulas atque recentia vulnera.

Aipo. *Aipo*, apium est Lusitanicum, easdem obtinet vires; reperitur tantum in maritimis provinciis & juxta oram maris, potissimum autem in Præfectura S. Vincentii & fluminis Ianuarii; sapore tamen est magis austero, quam Europæum, haud dubio propter maris vicinitatem.

Malva quoque hisce regionibus est familiaris, fert flores exquisite rubentes, ita ut rosæ videantur.

Caraguata. *Caraguata* carduorum species, fructum fert flavum, qui digitum longus, & crudus ori objectus, labia excoriat, verum coctus aut tostus, non offendit aut nocet: sed prægnantes facit abortire. Est & alia ejusdem species, foliis pandis, quæ duas aut tres interdum orgyias sunt longa; fructum fert instar *Nanæ*, sed insipidum; ejus folia macerata & subacta, subministrant linum quoddam tenuissimum, è quo barbari fila sua piscatoria concinnant, est enim admodum tenax.

Timbo. *Timbo* mirabilis herba, quæ instar funis ad altissimarum arborum fastigia enititur, easque hederæ in modum complectitur, interdum cruris humani crassitie, adeo tamen flexilis & valida, ut quoquo modo constringas, nunquam rumpatur: ejus cortex est lethale venenum, quo barbari ad pisces capiendos abutuntur; nam cortex flumini injectus, virus suum longe lateque spargit, quo pisces omnes statim emoriuntur.

Multæ præterea reperiuntur hic herbæ, quæ in medicina usurpari possunt; plurimæ odoratæ, uti mentha, præsertim in provincia *Paratininga*; oryganum, aliæque, verum non tam suaviter olent, quam in Hispania; quod climatis vitio imputant, solo utplurimum nimis humido, nisi forte & nimio Solis æstui tribuendum fuerit.

Flores quoque hic varii, lilia candida atque rubra, aliique ejus generis.

Cannarum denique & arundinum hic ingens invenitur copia & varietas: præsertim *Tucuara*, femoris humani crassitie; aliæ in summam altitudinem excrescunt, quæ in sylvis utplurimum reperiuntur, solique humiditate nutritæ, tantisper enituntur donec fastigia arborum superaverint: occupant interdum multa jugera atque adeo integras provincias: barbari autem maxime amant mediocres arundines, quia sagittas suas ex iis componunt. Hactenus pene ex Authore Lusitano, nisi quod convenientia ex aliis quoque admiscuimus.

Aliæ Plantæ. Miror Authorem Lusitanum nullam mentionem facere *Manobi*, quod à Lerio ita describitur; Barbaris quoque fructuum genus est, quod vocant *Manobi*, qui sub terra nascuntur more tuberum; devinciunturque inter se tenuibus filamentis, continent nucleum avellanæ magnitudine & sapore; putamen illius haud firmius est siliqua pisi sicca, colore autem leucophæo. An vero folia, semenque proferat, quamvis sæpius eo vesci mihi contigerit, non tamen adeo est à me observatum, ut meminisse possim: hæc ille.

Crescit hic quoque (inquit Lerius) fabæ quoddam genus, pollicis crassitudine, quod à barbaris nominatur *Commenda ovassou*; pisa quoque alba & leucophæa, quæ vocant *Commanda-miri*.

Thevetus autem recenset fabarum quandam speciem, plane candidam, planam & Europæis latiorem atque longiorem. Differunt autem ab Europæis non tantum illo, quod planiores longe sint, verum etiam quod superiore parte nullum umbelicum, ut Dodonæus vocat, ostentent; alioquin germinationis indicium, ut in Europæis manifeste apparet. Eæ autem quas accepi, colore differunt, non forma, sunt enim aliæ prorsus albæ, aliæ dilute è candido flavescentes, aliæ obscure purpureæ; omnium autem cutis admodum nitet.

Cum Vlissipone essem (inquit Clusius) donatus sum phaseoli genere, ex Brasilia allato admodum recenti, pollicari latitudine, crasso, colore rufescente, magno hylo & parte extrema veluti sessili, ejusmodi quatuor aut quinque singulis siliquis prægrandibus continentur, qui recentes & adhuc virentes tusi & impositi, bubones venereos curare dicuntur: flore traditur ex rubro pallescente: ego duntaxat juniorem plantam vidi mihi è semine natam, quæ foliis phaseolo vulgari fere similis erat, nisi quod minora erant & aversa parte, tenui, molli fuscaque lanugine obsita, præsertim tenuiora folia & extremi caules: Brasiliani vocant *Macouna*. Macouna.

Vidi etiam (inquit idem) non procul Ulissipone in monasterio quodam Phaseoli genus vulgari nostrati adeo simile, ut idem putarem: pergulas istic vestiebat opere topiario, flore purpureo; at siliquæ scabræ erant, breviores & duplo latiores quam nostræ vulgares: fructus exiguus, nisi vulgaris magnitudine, totus niger nisi qua siliquæ adhærebat, quæ candida erat. Brasilianis frequentem esse audiebam, & Lusitanis istic habitantibus *Fava brava*, id est, fabam

fabam sylvestrem appellari; utriusque iconem expressit in commentariis ad Monardem. Vidi jam in Belgio nostro natos phaseolos, qui itidem è Brasilia erant allati, quorum folia à nostratibus nihil differunt, flores autem sunt elegantissimi coloris rubicundi, aut qui in malis aureis cernitur, conferti & plures ad longissimos pediculos: siliquæ autem sunt scabræ, breviores quidem quam vulgares, sed latiores phaseoli, denique sunt colore cæruleo valde saturo & pene nigro, multo majores vulgaribus, cæterum ejusdem formæ: vidi eosdem plane candidos, & floribus ad eundem modum compositis, & itidem candidis aut subflavis, elegantissimæ sunt plantæ, & quæ pergulas opere topiario pulcherrime possunt ornare.

Non possum omittere quin hic adjungam longe maximum phaseoli genus ex eadem Brasilia allatum; siliqua est duas uncias lata; & semipedem longa, fusci coloris ad nigredinem accedentis, quatuor interstitiis divisa, & quum recens esset, lanugine quadam subrufa tecta; continet quatuor phaseolos, magno hylo, convexa parte nigricantes, ad oras flavescentes: sunt & qui læte rubent; quidam etiam nigris quibusdam notulis distincti: cortice admodum crasso; sapore Europæis phaseolis valde similes.

Piperis porro Americani, quod maxime in Brasilia crescit, species duodecim recenset Clarissimus Clusius in curis posterioribus: Matthiolus vocat hanc plantam siliquastrum, Clusius Capsicum; foliis perparum differt, sed siliquis multum, nam aliæ siliquæ erectæ sunt, rotundæ, pyramidalesque: aliæ pendulæ, rotundæ, cerasorum modo, oblongæ & rugosæ: aliæ denique pendulæ itidem, sed recurvæ, aut bifurcatæ. Sed de hac planta supra plura diximus sub nomine *Chilles* aut *Axi*. Hic tantum addam ex Lerio; Barbaros Brasilienses cum sale, quem optime conficere norunt, piper illud conterere, compositionemque illam vocare *Iouquet*, qua haud secus utuntur in cibariis, quam nos sale; non tamen intingunt illi buccellam, sed post buccellam ori ingestam, *Iouquet* summis digitis apprehensum inferunt ori.

Præter *Maniot* & *Aypi*, etiam alias habent radices (inquit Lerius) quas appellant *Hetich*, quarum æque ferax est Brasiliense solum atque Lemovicense, aut Sabaudicum est raparum: sunt autem plerumque crassitudine duorum pugnorum. Licet primo aspectu è terra evulsæ, unius generis esse videantur, quia tamen inter coquendum, aliæ violaceum, aliæ aureum, aliæ denique album colorem induunt, trium esse generum autumo: utut sit, vere possum affirmare has radices, præsertim quæ aureo sunt colore, sub cineribus coctas piris nostris vel optimis nequaquam cedere: earum folia, quæ hederæ terrestris modo humi serpunt, foliis cucumerum aut latissimorum spinaceorum simillima; (Thevetus comparat malvæ foliis) differunt tamen colore, qui propius accedit ad vitem albam: cæterum quia semine carent, barbaræ mulieres, quibus id curæ est, serunt minutatim concisas; quæ frustula non multo post totidem crassas radices gignunt. Tametsi quia cibarium est illius terræ præcipuum, passimque peregrinantibus occurrunt, etiam sponte nasci existimo.

Aranei. In Brasiliæ parte ubi sinus est omnium Sanctorum (*Bahia de todos los Santos*) Phalangium quoddam sive aranei genus non vulgare, sed monstrosum reperitur: nam quum Plinius omnibus araneorum generibus, terna duntaxat internodia in cruribus tribuat, & Phalangio corpus exiguum; hoc plura in singulis cruribus habet internodia; nam præter articulationem, qua corpori conjungitur, quaterna habent & bifidos insuper veluti ungues, ut exigui cancri crura pene referre videantur. Totum autem corpus tres uncias sive pollices longum, unciam aut paulo amplius latum, fusci quidem coloris, sed totum hirsutum, densisque & longis pilis nigris undique tectum, medio dorso habens foramen conspicuum tanquam umbelicum, in ambitu similibus pilis præditum, caput sive anterior corporis pars tota similibus pilis densè obsita, quemadmodum & posterior sive alvus, quæ unciam longa crassiorque est, atque bifido mucrone videtur prædita: media corporis parte in utroque latere quina habet crura, similibus pilis hirsuta, & quatuor internodiis satis conspicuis distincta, quæ rubro colore infecta sunt, ut etiam ungues: breviter, valde monstrosum est hoc animalculum, & ita noxium, ut incolæ contactum illius formident ac fugiant.

Pisces, Manati. Inter Pisces Brasiliensium excellit *Manati*.

Bejupira. *Bejupira* vero piscis est similis sturioni Lusitanico, quem barbari merito magni faciunt, est enim præpinguis, boni saporis, atque salubris; eorum infinita hic reperitur copia: capiuntur autem hamis in alto mari, sex aut septem palmos longi, teretes, nigro dorso, ventre candido.

Boopes. *Boopes* mole atque effigie Thunnis Hispanicis similes, pingues admodum, secantur in modum Thunnorum, condiunturque: axungia illorum à suilla non abludit, è qua oleum quoddam sive butyrum conficitur; oculis sunt bovillis, unde ipsis nomen.

Camurupi. *Camurupi*, præcipuis annumerandus, pinguis & gratissimi saporis, multis spinis per totum corpus sparsis, pinnam habet in dorso longissimam semper erectam, corpus longum & satis amplum, uti vix à duobus viris attollatur; capiuntur fuscina ferrea: multumque pinguedinis & olei inde deducitur.

Piraembu. *Piraembu* piscis, quasi stertentem dicas, à ronchis quos edit; octo aut novem palmos longus, grati saporis & magni pretii; obtinet intra os duos lapides, palmam latos & validos, quibus buccinos, quibus vivit, comminuit; barbari hos magni faciunt, & gestant circa collum pro monilibus.

Sunt præterea plures hic pisces, Europæo orbi ignoti, grati saporis, & non insalubres: magna quoque nonnullorum copia, qui & in Europæo mari capiuntur, uti quos Portugalli vocant *Tainhas*, quos recentes plurimum prodesse observarunt adversus anguium morsus: Cyprinorum marinorum varia genera, quos Pargos & Sargos vocant Lusitani: *Cicharri* è scombrorum genere: *Garazes, Acus, Rhaiæ* & similes.

Dorada. Inter eos quoque excellunt, quos Lusitani & alii vocant *Doradas*; à Barbaris autem appellan-

Waraka pemme. pellantur *Waraka pemme*, ut accepimus à quodam Belgâ.

Pisces autem omnes (inquit Author Lusitanus) in hisce regionibus ita salubres judicantur, ut neque febricitantibus noceant.

Cete. Quia autem littus tot habet recessus, sinus atque elyces, adeoque piscosum est mare, cetorum ingens copia huc annatat, præsertim à Majo ad Septembrem, ibidemque & parere & fœtus suos educare creduntur. Sunt qui Ambar griseum, quod hic non raro reperitur, à cetis rejici opinentur; quamquam alii ab ipsis fluctibus in littus propelli existiment: nam fere post grandiores tempestates invenitur: omnia animantia id summopere appetunt, itaque cessante tempestate statim illud indagare cautio est, ne ab animantibus comedatur: multa quoque cete non raro vadis hærent, & æstu relabente destituuntur in sicco, è quibus magna vis olei deducitur. Sunt autem fere ex eorum genere, quos *Physiteres* vocant. Pristes quoque toto hoc mari frequentes, vel potius Xiphii sive serræ pisces, immanes belluæ, rostro lato instar gladii, & multis acutis dentibus utrimque serrato, longitudinis interdum tricubitalis, quo cete, cum quibus bellum gerunt, sæpe vulnerant ad necem.

Testudines. Maxima circa hæc littora Testudinum marinarum copia, quæ ova sua in littore deponunt, interdum ducenta, nonnunquam & trecenta, magnitudine gallinarum ovis paria, rotunda atque alba, sed valida tantum membrana tecta; quæ arena contegunt, donec excludantur. In tantam autem molem excrescunt, ut nonnunquam reperiantur, quas decem viri nequeant attollere: notissimæ jam sunt Europæis.

Tuberones. Tuberones, quos vocant, hic pene infiniti, crudele animal, & quod multis in mari natantibus exitium adfert: plura illorum genera; quorum quædam hic & in fluminibus reperiuntur: in mari autem capiuntur fuscinis; habent autem semper comites pisces diversicolores, quos Lusitani vocant *Pelgrimes*. Barbari asperant sagittas suas dentibus hujus piscis, sunt enim acuti & venenati, ita ut raro sanentur, qui illis fuerint vulnerati.

Pisces volatiles. Volatiles pisces, palmum majorem plerumque longi, pulcherrima oculorum acie, instar gemmæ, capite eleganti, alis vespertilionum, argentei coloris; cæteris piscibus admodum obnoxii, quos dum fugitant, attollunt sese è mari, & non raro præcipitant se in naves, bono, uti nautæ vulgo judicant, omine.

Salmones hic admodum rari, neque cum Europæis conferendi. Soleæ autem rarissimæ, quæ nisi antea bene pulsatæ, carne sunt flaccida, minusque delicata.

Amayacu. Rana piscatrix sive marina, quam barbari vocant *Amayacu*, piscis brevis, & tantum palmum longus, pictus, pulchris oculis, ab aquis extractus ronchum quendam edit atque inflatur, virus enim illi est cutem inter atque carnem, qua detracta sine noxa comeditur, alioquin lethalis. Venenum illius præsentissimum exitium affert gliribus. Est & aliud harum genus, aculeatum instar erinacii, admodum venenatum, cute tamen detracta comeditur, & contra dysenteriam valere creditur.

America.

Denique est aliud genus, quod barbaris dicitur *Itaoça*, triangulari corpore instar pugionis, oculis cæruleis, venenum illi in cute, jecore, intestinis, spinisque, quibus demtis innoxius est piscis. *Itaoça.*

Puraque barbarorum videtur *Torpedo*, nam contactus inducit artubus torporem instar paralysios; & siquis baculum admoverit, ejus brachium resolvitur, enectus autem edulis est, neque ullum illi virus. *Puraque.*

Caramaru similes sunt anguibus marinis qui circa littora Lusitanica reperiuntur, decem aut quindecim palmos longi, præpingues, ita ut assi porcinam sapiant; dentes ipsi portentosi, quorum morsus valdè sunt noxii, nam membra quibus impegerint, putrescunt deciduntque; habet plures aculeos. Indigenæ produnt cum terrestribus anguibus consuescere, idque sæpius ab ipsis observatum fuisse. *Caramaru.*

Amoreatii ranæ piscatrici non absimilis, multis aculeis aspera, abscondit se ad littus sub arena, pedesque supergradientium vulnerat, præsenti vitæ discrimine nisi cauterio subveniatur. *Amoreatii.*

Ama-curub, à callis, quos barbari vocant *Curub*, dictus, quos habet toto corpore frequentes, teres est, & pisci quem Portugalli vocant *Bugallo* similis, & supra modum virulentus. *Amayacurub.*

Ierepomonga anguis itidem marinus, qui plerumque sub fluctibus immotus jacet, quæcunque autem animantia illum contigerint, tam arcte ipsi agglutinantur, ut ægre avelli possint, his alitur: nonnunquam & ex undis in littus erepit, contrahitque se, siquis autem manum admoveat, statim adhærescit, & si alteram adhibeat ut se absolvat, ad eundem modum tenetur; anguisque statim se distendit in magnam molem, & prædam suam in mare abripiens, depascitur. *Ierepomonga.*

Tritones aut *Nereides* vocant barbari *Ypupiapra*, horrentque hæc monstra tantopere, ut nonnunquam solo metu emoriantur; exprimunt enim (ut ferunt) humanum vultum egregie, nisi quod oculos habeant profundius insitos; fœmellæ quoque longam dicuntur habere cæsariem & faciem elegantiorem; agunt utplurimum in ostiis atque æstuariis fluminum; visunturque frequentius sub *Iagoaripe* septem octove leucis à sinu omnium Sanctorum, uti & juxta Portum Securum, ubi multos barbaros interemisse dicuntur, medios enim complexi tam arcte constringunt, ut spiritum ipsis excludant, neque id de industria, uti videtur, sed singulari affectu, nam gemitum quendam edere audiuntur, postquam occiderint, aut saltem subducunt se, neque delibant quicquam de cadavere, nisi forte oculos, aut nasi & digitorum extrema, aut denique pudenda; idque eo argumento quod à monstris hisce interemti, ubi rursus in littus ejecti fuerint, plerumque his membris mutilati conspiciantur. *Tritones.*

Plena sunt omnino hæc maria sepiis, quibus atramentum est pro sanguine; nec minor lolliginum & grandium urticarum in vicino oceano numerus.

Lerius porro observat, omnes pisces in genere à Brasiliensibus appellari *Pira*: Mullorum autem duo hic reperiri genera; quæ barbaris di-

Bbbb cun-

cuntur *Kurema* & *Parati*; utraque optimi saporis, tum elixa, tum tosta. Quoniam autem mullis natura videtur inditum, gregatim ad littora annatare, sagittis illos petunt barbari, & non raro tam certa manu, ut duos tresve uno ictu figant, transfixos natando eunt quæsitum, ut qui mergi nequeant. Horum caro est admodum friabilis, quo fit, ut magno numero captos *Boucan*, ut vocant, imponant, & siccent, exsuccosque redigant in farinam, quam ipsi magni faciunt.

Camaroupouy-ovassou piscis est prægrandis, & maxime edulis, barbari carminibus celebrant illum in suis Choreis.

Ovara. Duo insuper illis sunt piscium genera, quæ nominant *Ovara* & *Acara-Ovassou*, à superiore haud multum diversa, sed quæ bonitate vincant, nam ausim (inquit Lerius) affirmare *Ovaram* Salari nostro haud multum concedere.

Acarapep. *Acarapep* piscis est planus, qui inter coquendum, pinguedinem quandam emittit subflavam, quæ illis est pro condimento, cæterum carne est optima.

Acarabouten. *Acarabouten* piscis est viscosus, colore cervino aut subrubro, cedit tamen piscibus superioribus bonitate, sapitque minus palato.

Pyra-ypouchi. *Pyra-ypouchi* piscis est longus instar anguillæ, estque minime edulis, quod etiam Americanorum *Ypouchi* indicat; qua voce monent, ab eo esse abstinendum.

Raiæ. *Raiæ*, quæ in *Ganabaræ*, id est, *Rio de Ienero* sinu, & vicino mari capiuntur, non modo ab Europæis differunt magnitudine, sed etiam eo potissimum quod duo oblonga gerant cornua, & præterea quinque aut sex fissuras habeant sub ventre quas industria factas credas, ita concinnæ sunt: cauda oblonga est & tenuis atque adeo venenata. Thevetus scribit à barbaris appellari *Inevoueam*.

Crustacei pisces, Apula. *Apula* è crustaceorum genere, cannæ internodio similis, rarius hic reperitur, non modo cibo idonea, sed & medicinæ, lienis enim affectibus mederi dicitur pulvis illius jejuno stomacho haustus.

Vzæ. *Vzæ* è Cancrorum genere, in luto juxta littora pene hærent infinitæ, ordinarius & maxime communis non modo Brasiliensium, sed & Nigritarum victus, boni sunt saporis & salubres, siquis frigidam superhauserit.

Guainumu. *Guainumu* grandiusculum cancrorum genus, ore tam patulo ut pedem humanum admittat, edule, & potius terrestre quam aquatile animal, quum in cavernis juxta littora degat: ad tonitruorum auditum è latibulis suis proreptant, & tantum inter se excitant strepitum, ut barbaris terrori sint, hostes adesse suspicantibus, sunt enim admodum meticulosi barbari.

Aratu. *Aratu* ejusdem speciei, in concavis arborum littoralium truncis se abscondunt, studiose observantes ostrea & mytulos, quibus hiantibus singulari industria ingerunt lapillum, atque ita nullo negotio devorant. Plures hîc aliæ reperiuntur Cancrorum species, quibus omnibus barbari avidè vescuntur.

Ostrea & musculi. Ostreorum ingens hic copia, in quibus nonnunquam inveniuntur uniones. Barbari olim magnam illorum copiam colligebant, & carne exemta, testas juxta littora aggerabant, unde non raro monticelli satis alti ejusmodi testarum variis locis visuntur, herbis atque arbustis nonnunquam & grandioribus quoque arboribus vestiti, è quibus Portugalli optimam & candidissimam calcem conficiunt, qua passim pro cemento in ædificiis utuntur, pluviatili autem aqua aspersa facile nigrescit. His accedunt musculi, quorum conchis concava parte argentei coloris, barbari cochlearium & cultrorum vice utuntur.

Turbines. Grandiores turbines, ipsis *Guatapiguasu*, faciunt maximi, certant enim cum ebore, & à barbaris pro musicis instrumentis usurpantur. Alteram earundem speciem vocant *Piraguaig*, quorum interdum integri tumuli à fluctibus in littore aggregantur, mirum visu. Buccinæ denique, pectines, aliaque omnis generis elegantissima conchilia hic magno reperiuntur numero.

Corallum. Coralli candidi hic ingens copia sub fluctibus reperitur, colore tantum à vero abludens, difficillime tamen à petris avellitur, neque est operæpretium.

Arbores littorales aut marinæ. Mangua. Marinis arboribus annumerant *Manguas*, quia magno numero juxta littora & Oceani recessus reperiuntur, foliis referunt nostros salices, semper virentes, materie gravi atque durissima, fere instar ferri; sub hisce culicum quoddam genus reperitur, vocant *Maregues*, exiguum quidem, *Maregues.* verum tam acriter pungens, ut pestis harum regionum merito judicetur; neque vestibus se arceri patiuntur: unicum remedium est aut fumo abigere, aut fimo corpus oblinere, quod barbari facere solent. Aliis *Mangle* dicitur hæc arbor.

Aves Marinæ. Guiratinga. Inter aves quæ in mari victitant, ducit agmen *Guiratinga*, grui magnitudine par, plumis candidis, rostro prolixo atque acuto, crocei coloris, cruribus oblongis, è rubro subflavis, collum illius vestitur plumulis tam subtilibus & elegantibus, ut cum struthionum plumis certent.

Caripira. *Caripira* caudam habet bifurcatam, unde & nomen invenit apud Hispanos *Rabo forcado*, ejus plumis mirum in modum delectantur barbari, ut sagittis suis adhibeant, longo enim tempore durare ab ipsis observatum. Reperitur autem non tantum hic, sed & alibi passim in utraque India, ita ut vulgo jam notissima sit. Refert Franciscus Ximenes, adipem hujus avis, singulare remedium esse ad cicatrices faciei delendas; imprimis autem valere adversus artritidis dolores: verum avem difficilem esse captu, nisi forte in deserta aliqua insula, ubi pullos suos excludunt; narrat se aliquando una donatum, cujus remigium alarum, distentum ad eum modum quo volant, amplius spacium implebat quam mortalis ullus distento utroque brachio possit complecti.

Guaca. Laros vocant barbari *Guacas*, tanta autem eorum multitudo atque varietas littora atque vicinas arbores hic obsidet, ut pene incredibile videatur.

Guirateonteon. *Guirateonteon* avis epilepsiæ admodum obnoxia, à quo & nomen meruit apud barbaros, quasi dicas avem sæpius morientem rursusque resurgentem; alioquin candidis & pulcherrimis plumis vestita.

Cal-

Calcamar. *Calcamar* columbæ magnitudine, sed volandi nescia, alarum atque pedum remigio secat fluctus perveložiter, in quibus & ova sua ponere & excludere affirmant barbari: malaciæ & pluviarum sunt prænuntiæ, atque eo tempore tanto numero circumfluitant naves, ut à nautis fastidiantur.

Ayaya. *Ayaya* picæ magnitudine, longo rostro instar cochlearis, plumæ illius sunt candidis, rubrisque maculis eleganter suffusæ; singulari in pisciculis capiendis industria.

Caracura. *Caracura* exili corpore, subcinerei coloris, pulchris oculis, iride eleganter rubente, ita vocalis, ut majoris longe molis quis opinaretur; ante Solis ortum fere auditur illius cantus & sub vesperam, certo, ut volunt, serenitatis futuræ indicio.

Guara. *Guara* picæ magnitudine, oblongo rostro, & anteriore parte recurvo, longis pedibus; primum exclusa nigricat, deinde evadit cineracea, ubi autem volare incipit, egregie candicat, sensim autem rubescit, donec ætate plumæ illius colorem induant purpuræ æmulum, quem ad senectam usque retinent. Pariunt quoque sub tectis; victitant piscibus, carnibus aliisque edulis, semper aqua temperatis: barbari componunt ex plumis illarum diademata sua aliaque ornamenta, ideoque maximi faciunt: gregatim volitant, & Soli expositæ pulcherrimum præbent spectaculum. Sunt & plures aves quæ è mari victum quærunt, etiam Europæis notæ, & inter illas Aquilarum genus, quas Haliætos vocamus.

Pisces, angues aliaque animalia fluviatilia. Flumina Brasiliæ (inquit Lerius) abundant mediocribus & minimis piscibus, quos barbari sua lingua vocant *Paramiri* & *Acaramiri*; *miri* enim ipsorum idiomate sonat parvum: hujus generis duos paulo monstrosiores describunt tam Lerius quam Thevetus.

Tamovata. Vnum appellant barbari *Tamovata* sive *Tamoutiata*, est autem piscis palmi longitudine, halecibus Europæis paulo minor, capite grosso & supra molem corporis; pinnulas habet duas sub branchiis, dentes lucio Europæo acutiores; adhæc durissimis squamis à capite ad extremam caudam instar *Armadillo* armatus, ut vix gladio pertundi possit. Carne est probatissima, & gratissimi saporis.

Panapana. Alterum nominant *Panapana*, mediocris longitudinis, cute inæquali atque aspera, qualis est canis marini, cæterum *Zygænæ* sive *Lybellæ*, quam Massilienses vocant *Cagnolam*, plane similis, capite plano atque deformi, & in duo veluti cornua deducto, in quorum extremitatibus oculi emicant, ita ut longissimo spatio à se invicem disjungantur.

Cururyuba. *Cururyuba* (inquit Author Lusitanus) omnium anguium quos hæc regio nutrit longe maximus & pulcherrimus, non raro enim reperiuntur vigintiquinque & triginta pedes longi: catenam habet supra dorsum ab occipitio ad extremum caudæ descendentem, variis coloribus eleganter descriptam: dentes caninos: si aut hominem, aut feram possit rapere, integros haurit. Fidem superat, quod à barbaris narratur; ubi ventrem sagina impleverit, humi resupinam putrescere, ita ut corvi aliæque aves carnes illius penitus depascantur, solo sceleto reliquo; hinc autem novas carnes sponte renasci, & ad pristinam formam atque molem redintegrari, quippe capite sub luto tantisper abscondito, in quo ipsi vitalis vis, ideoque barbaros quibus id gnarum, ubi sceleton illius aut putrescens cadaver invenerint, caput studiose rimari, & è cœno erutum necare. Saturati etiam tam profunde obdormiscunt, ut sæpe à barbaris caudæ pars amputetur, neque tamen expergiscantur.

Manima. *Manima* anguis, numquam egreditur ex aquis, præcedente interdum major, atque tam eleganter pictus, ut barbari morem pingendi corpora & exemplum ab illo se traxisse profiteantur: unde vulgo hunc anguem tanti faciunt, ut se longævos futuros inde argumententur, quod *Manima* se ipsis videndum dederit.

Crocodili. Crocodili, quos indigenæ vocant *Iacare*, hic quamplurimi & magnæ molis, ita ut interdum quindecim palmos longi hic capiantur.

Iaguarucu. *Iaguarucu* amphibium animal, bovis magnitudine, dentes habens quadrantem longos, hominibus infestum; frequenter reperitur in flumine *S. Francisci* & *Paraguaçæ*, alibi vero rarissime.

Atacape. *Atacape* itidem amphibium animal, lupo minus, sed multo atrocius, solet in terram egredi, ut homines intercipiat, & quum sit velocissimum, non raro opprimit ipsos atque devorat.

Iaguapopebæ. *Iaguapopebæ*, viperæ sunt Portugallicis omnino similes.

Zaziguemeju. *Zaziguemeju* modicum animalculum, cujus pellis in pretio habetur.

Baepapina. *Baepapina* Tritonum species videtur, puerorum magnitudine & forma, frequens harum regionum fluminibus animal & innocuum.

Capygoara. Plurimi quoque hic reperiuntur porci fluviatiles, quos barbari vocant *Capygoara*, porcorum quidem magnitudine, sed forma nonnihil diversa, magnum satis lapidem habent sub palato, qui ipsis dentis majoris est loco; barbari appendunt illos liberorum suorum cervicibus loco monilis; carent cauda: crebro egrediuntur aquas, & educant in terra catulos suos, victitant enim gramine & fructibus quos juxta ripas inveniunt.

Igta. In fluminibus item reperiuntur multæ conchæ, quas vocamus patellas, barbari *Igta*, quarum quædam cribra æquant magnitudine, atque illorum usum præbent barbaris, sunt intus argenteo colore, & continent interdum uniones.

Avium autem, quas Lusitani vocant *Cagados*, ingens reperitur in fluminibus numerus, quarum ovis mirum in modum delectantur *Tapujes*, iisque victitant certis anni tempestatibus.

Ranæ. Neque desunt hic in fluminibus, paludibus, stagnis innumeræ *Ranæ*; quarum nonnullas, quas vocant *Guararicos*, tantopere metuunt & abhorrent barbari, ut fidem pene superet, nam solo auditu ita perterrentur, ut plerumque vivendi finem faciant, neque ullam consolationem admittant; ajunt enim splendorem quendam instar fulguris inter coaxandum emittere.

Vpec. Anatum denique maxima hic copia, quas, ut Lerius notat, barbari vocant *Vpec*, verum raro atque illubenter illas comedunt, ob tardita-

tem

tem animalium in gradiendo, quam ne sibi affricent, magnopere metuunt.

Animalia, arbores, herbæ, aliunde illata.

Equorum hic jam magna est copia, & quidem tam præstantium, ut nonnulli ducentis, trecentisque ducatis venundentur, & magno numero Angolam mittantur. Licet autem pascua hic non admodum sint læta, & in Præfectura Portus Securi herba quædam succrescat, armentis lethalis, tamen passim in hisce provinciis, maximi eorumdem reperiuntur greges, ita ut non pauci Lusitani quingenta, imo & mille taurorum vaccarumve capita possideant, præsertim in campestribus *Paratiningæ*, ubi pascua magis abundant, incredibili pene incremento: porci & sues hic supra modum numero aucti; quorum caro tam est suavis atque salubris, ut etiam ægris ad diætam præscribatur.

Iuxta sinum fluminis Ianuarii plurimæ pascuntur oves atque verveces, tanta interdum sagina, ut præ nimia pinguedine ilia ipsis rumpantur, sed caro illarum neutiquam tam opipara, aut salubris quam Europæarum.

Capræ hic adhuc pauciores, capiunt tamen quotidie incrementum.

Gallinæ pene infinitæ, nam cœli temperiem satis commodam experiuntur, & à barbaris pariter atque Lusitanis aluntur perstudiose, majores quidem sunt Europæis, sed carne deteriore.

Anseres quoque multum adaucti, licet & suos habeat hæc regio, Europæis majores & longe meliores. Ex peregrinis autem animantibus nullum majoris faciunt barbari, quam canes, quos & studiose nutriunt, viri quidem ad venationem, fœminæ autem voluptatis gratia, nam instar puerorum circumgestant, & non raro lactant uberibus suis.

Arborum Europæarum, præsertim aurantiarum, limonum & limarum, citrearum & similium tanta hic jam est abundantia, ut integros saltus impleant, & fructus præ nimia copia vilescant: formicæ tamen, quarum hic pene infinitus numerus, magnum hisce arboribus adferunt damnum. Plurimæ hic quoque ficus & variorum generum.

In præfectura autem *S. Vincentii* & nominatim in campis *Paratiningæ*, itemque in Præfectura fluminis Ianuarii, cidoniarum malorum maxima nascitur copia, quæ quater singulis annis dant fructus maturos, incredibili fœcunditate. Neque desiderantur vites, præsertim juxta sinum Ianuarii & in *Paratininga*, eximia fere omnibus annis fertilitate; è quibus jam vinum premere conati sunt, sed non satis prospero successu.

Quid multa? omnes pene hortenses herbæ Europææ, flores, radicesque huc translatæ tantopere adoleverunt, ut domesticæ jam videri possint.

Triticum denique in Præfectura fluminis Ianuarii & campestribus *Paratiningæ* satum adeo luxuriat, ut ex una interdum radice sexaginta, & non raro octuaginta culmos surgere sit observatum, noxia fœcunditate; nam quum continuo novi culmi succrescant, messis suo tempore absolvi non potest, quumque molendinis destituantur indigenæ, tritici usum pene abdicant.

Bella quæ Portugalli cum indigenis harum regionum jam multis annis pene continua gesserunt, nequaquam ipsis permiserunt sedes in mediterraneis figere, sed pleræque ipsorum coloniæ, urbes atque arces juxta littora sunt dispositæ, longo satis inter se intervallo. In Præfecturarum, quas Lusitani hîc vocant *Capitanias*, numero tradendo variant scriptores, nam Antonius Herrera Hispanus, & Popillinerius Gallus, tantum novem numerant, licet uterque non nisi octo nominatim recenseat & describat: Nicolaus vero de Oliveyra Lusitanus, scribit Regem Hispaniarum Portugalliæ nomine in America possidere Brasiliam; eamque initium sumere à *Para*, sive ab ipso pene Æquatore, & desinere ad trigesimum & quintum gradum ab Æquatore versus Austrum: complectique secundum oræ maritimæ ductum maximo gyro leucas mille & unam supra quadraginta. Porro Regionem hanc sive Brasiliæ, sive alio quocunque nomine appelletur, dividi in quatuordecim *Capitanias*, *Param* nimirum, *Maranhaon*, *Ciaram*, *Rio Grande*, *Paraybam*, *Tamaracam*, *Pernambuco*, *Seregipen*, *Bahiam*, *Ilheos*, *Spirito Santo*, *Porto Seguro*, *Rio de Ieneiro*, & *San Vincente*: quarum sex ad dominos particulares pertineant, qui illas armis acquisiverunt; reliquæ octo sint Regis. Intervalla porro inter has diversa esse, nam à prima quæ *Para* dicitur, ad secundam *Maranhaon*, centum & sexaginta leucas numerari; à *Maranhaon* autem ad *Ciaram* CXXV: à *Ciara* ad *Rio Grande* centum: à *R. Grande* ad *Paraybam* XLV: à *Parayba* ad *Tamaracam* XXV: à *Tamaraca* ad *Pernambucum* sex: à *Pernambuco* ad *Seregipen* LXX: à *Seregipe* ad *Bahiam* XXV: à *Bahia* ad *Ilheos* XXX: ab *Ilheos* ad *Porto Seguro* totidem: à *Porto Seguro* ad *Spiritu Santo* LXV: à *Spiritu Santo* ad *R. de Ieneyro* LXXV: à *R. de Ieneyro* ad *San Vincente* LXV. De quibus intervallis plura suis locis dicentur. Denique inter eas quæ particularibus Dominis parent, sunt, *Pernambuco* & *Tamaraca*. Nunc singularum Provinciarum descriptionem prosequemur, facto initio à *S. Vincente*.

Brasiliæ in Præfecturas divisio.

PRÆFECTURA S. VINCENTII.

Præfectura *S. Vincentii* omnium maxime Australis est, & provinciis fluminis *de la Plata* contermina. Sita est ad altitudinem quatuor & viginti graduum, habetque ad mare & intra Continentem limites incertos, aut non satis explicatos. Iarricus in suo Thesauro de hac Præfectura ita scribit: *Vincentiana* Præfectura in exiguo maris sinu, viginti quatuor gradibus latitudinis Australis in ora maritima sita est: quadraginta ab oppido Fluminis Ianuarii leucis remota Austrum versus. Sex septemve Socii hic commorantur, qui sedulo & impigrè Lusitanorum simul & Brasiliensium saluti invigilant: hi in varios pagos dispertiti sunt circumsecus oppidum; ad quos quotidie novi hinc inde incolæ Sociorum opera confluunt. Sæpe quippe interiorem adeunt regionem, ac præsertim *Carigios*, qui in ora mari-

maritima octuaginta circiter leucis à Vincentiano ad austrum distant oppido, & ad ducentas propemodum leucas in eadem se ora extendunt, nam ad usque Flumen Argenteum pertingunt.

Gens est omnium Brasiliensium politissima cultissimaque, ut præter aliorum consuetudinem, ferarum exuviis cooperiantur. Forma sunt insigni, & nonnulli certant candore cum Europæis. si quando ad eos commercii gratia proficiscuntur Lusitani, sine ullo metu navigia ascendunt, ac vicissim Lusitani per eorum pagos securi discurrunt, quasi in propriis agerent domibus. Narrat deinde septuaginta illorum à Lusitanis fraude in servitutem abductos, & sociorum opera reductos anno 1596: Et barbaros hosce magno fidei zelo ardere, sed Portugallorum metu ad Vincentianam Præfecturam non audere accedere; atque inde justo Dei judicio fieri, ut hæc colonia atque aliæ omnes, quæ in indigenas sunt inhumaniores, indies decrescant, aliæ vero quæ eisdem bene volunt, & humaniores se exhibent, quotidie magis magisque efflorescant.

Tupinikinsi. Indigenæ hujus Præfecturæ, Portugallorum amici, à Ioanne Stadio *Tupinikinsi*; qui ipsos montana incolere & ultra octuaginta leucas in Mediterraneis, quadraginta autem juxta littus occupare prodidit: ad Austrum his sunt finitimi *Carioes*; ad Arctum autem *Tupinimbæ*, Portugallis supra modum infesti.

Miramumini. Patres Societatis, qui in hisce partibus degunt, in literis suis faciunt mentionem nationis barbaræ, *Miramuminos* vocant, gentis vagæ, ferocis atque immanissimæ, quæ Portugallis jam ante multum damni intulerit, sed nunc Sociorum opera paululum delinita, Portugallis amicior atque oportunior esse cœperit. Nihilo secius horum barbarorum incursibus multum huic Præfecturæ decessit; potissimum tamen ipsorum Portugallorum in indigenas iniquitate, fraudibus atque sævitia: nam quum Religiosi omnibus modis satagant impedire ne indigenæ inhumanius à Portugallis tractentur, aut in miseram servitutem aliò traducantur, tamen Portugalli tam hic quam alibi, crudelitati atque dolis nullum ponunt modum, & non raro ipsorum Religiosorum habitu abutuntur, ut facilius miseros in casses suos attrahant, magno religionis Christianæ, uti par est credere, dispendio.

Santos, Vrbs præcipua. Vrbs hujus Præfecturæ præcipua appellatur *Santos*, quadraginta circiter leucis à flumine Ianuarii versus meridiem dissita, tres quatuorve ab oceano, in interiore recessu, ubi onerariæ majores in anchoris stare, & onera sua exponere atque recipere percommode possunt: non admodum ampla est hæc urbs, & nonnisi octuaginta aut paulo pluribus constat domiciliis: varias vices experta; & à Thoma Candischio anno 1591 intercepta atque direpta, & supra duos menses possessa; inter cætera spolia nonnihil auri repertum, quod à barbaris huc allatum fatebantur Portugalli, è loco *Mutinga* vulgo dicto, ubi nunc fodinas habere dicuntur Lusitani: tres villæ cum suis molendinis saccharo conficiendo aptis, ad hanc urbem jam olim pertinebant. Accepi à Belga quodam, qui superioribus annis hîc vixerat, Vrbem hanc sitam esse juxta cornu Insulæ *S. Amaro*, tribus leucis aut circiter à mari; vallo munitum esse ad ripam fluvii, qui hic circiter dimidiam leucam latus est, & circiter quinque orgyias altus: præterea duo visi hic castella, unum ad latus Australe, alterum media urbis parte; ædes numerare centum aut paulo plures, incolas ducentos, partim Portugallos, partim Mestizos: templumque habere parochiale, & monasterium Benedictinorum & domum Societatis Iesu. Aditus ad portum vocatur *Barra Grande*.

S. Vincente. Altera urbs dicitur *S. Vincente*, tribus quatuorve milliaribus à priore dissita versus Austrum, non inelegans oppidulum, sed portu non æquè commodo, atque majoribus navigiis pene inaccesso: octo autem milliaribus ab hac intra continentem, *Tanse* atque *Cavane* pagi incoluntur à Portugallis, frugum copia nobiles, & extremi dudum Portugallorum versus illam plagam limites. Accepi ab eodem Belga, oppidulum hoc continere sexaginta aut septuaginta ædes, & numerare circiter centum incolas, qua Lusitanos qua Mestisos, & ad illam pertinere tres quatuorve machinas saccharo conficiendo aptas.

Cætera oppida. Tertia urbs, ut Portugalli produnt, appellatur *Hitaubacin*: Belga autem ille præterea designat *Itangem* & *Cananeam*, quæ jacent à *S. Vincente* versus Austrum: *Itange* nimirum decem aut undecim leucis à *S. Vincentio*. *Cananea* circiter quadraginta: constat autem *Cananea* duobus aut tribus pagis sive municipiis, nequaquam munitis, quæ tantum minoribus navigiis possunt adiri.

Ora maritima. Ora autem maritima ita se habet, ab elyce *S. Vincentii*, ad *Barram*, quam vocant, *Grandem* sunt tres leucæ; per hanc ascendunt naves etiam grandissimæ ad urbem Santos; ab hac ad alteram Barram, quam vocant de *Britioca*, IV aut V leucæ magis versus Arctum; hanc *Britiocam* non nisi minora navgiia possunt ascendere ad oppidum Santos; ad ipsum aditum super arenosum cornu jacet parva arx lapidea.

Pernabiacaba, montes. Ab urbe *Santos* flumen ascendentibus circiter tres leucas, occurrunt altissima montium juga, quæ ab indigenis vocantur *Pernabiacaba*, extenduntur que in longitudinem pene ad eundem modum, quo littus Marinum: fluvius autem continet intermedio spacio plures insulas, in quibus Lusitani prædia habent rustica, & multa viridaria: ascenditur autem minutioribus navigiis ad locum quem vocant *Cubatoa*; ubi fluvii aquæ potabiles sunt, nec supra duas leucas inde descendunt è dictis montibus, atque de clivis illorum præcipitant. Porro *Pernapiacaba* sunt vasti & prærupti montes, difficili circiter duarum horarum ascensu, tramite inter arbores, graduum in modum, exciso, & inter centum aut centum quinquaginta passus lato; à vertice autem montium pertinet via quæ ducit ad S. Paulum primo versus Austrum; dein recta ad Occidentem, per montes & sylvas sex aut septem leucis; secant hanc viam duo amniculi, qui extra sylvam coëunt, & relabuntur versus ortum, & condunt se denique in fluvium *Injambi*. Sylvam egressos ducit via circiter unam leucam versus occasum, & deinceps quatuor aut quinque versus Arctum, ad oppidum S. Pauli usque, per campestria sine ullis sylvis.

Cubatoa.

S. Pauli oppidum. Oppidulum S. Pauli situm est super monticulum circiter centum & quinquaginta passus editum; ad cujus radicem duo amniculi labuntur, quorum unus descendit ab Austro, alter ab Occasu, atque hoc loco confluentes simul illabuntur in *Injambin*: amœnissimum habet prospectum, versus Austrum atque Ortum, Arctumque in patentissimos campos; versus Occidentem in nemora: numerat centum aut paulo plures ædes, & circiter ducentos incolas, qua Lusitanos qua Mestizos: unum templum parochiale, & duo monasteria Benedictinorum & Carmelitarum, & domum Patrum Societatis. Quæstus potissimus hic fit ex pecuaria & agrorum cultura. Æstate quidem hic non nimium calet, aurâ quæ à montibus descendit æstum mitigante; hyeme vero nonnihil alget, ita ut non raro hic glacies, & plerumque pruina conspiciatur. Solum longe lateque fœcundissimum est & amœnissimum, campis, sylvis, collibus montibusque grata varietate distinctum; triticum quidem fert copiose, sed colore minus probato: cæterum armentis optimum: unde nihil hic desideratur præter salem, oleum & vinum.

Injambi fl. Circiter leucam unam à S. Paulo versus Arctum labitur fluvius *Injambi*, satis latus, & minorum navigiorum patiens, piscosus quoque; oritur in montanis *Pernapiacava* ad Ortum à S. Paulo; & descendit ad Occidentem; pluviis mensibus nonnumquam egreditur ripas, & inundat humiliores campos. Ad Arctum ab hoc fluvio, extendunt se montes, in longitudinem quidem inter Ortum & Occasum leucis triginta aut quadraginta, in latitudinem vero nunc decem nunc duodecim, interdum & quindecim leucis. In hisce montibus sunt variæ auri fodinæ, quod hic reperitur majoribus & minoribus granulis, & etiam pulvere, æstimaturque communiter viginti & duobus caratiis.

Auri fodinæ. Auri autem fodinæ superioribus annis inventæ, hæ commemorantur: *S. Iago* & *Santa Cruz* in montanis; *Perniacapavæ* quatuor aut quinque leucis à mari: *Geragua* circiter quinque leucis à S. Paulo versus Arctum, & septendecim aut octodecim à mari: *Sierra dos Guarmumis* sex septemve leucis à S. Paulo versus boream, & circiter viginti à mari: *Nuestra Señora de Monserrate* x aut xii leucis à S. Paulo versus Corum, ubi grandia grana reperiuntur, quæ interdum duas tresve uncias pendent: *Buturunde* duabus leucis à præcedentibus versus occasum: *Punta de Cattiva* triginta leucis à S. Paulo versus Africum.

Berasucaba. Ab eodem oppido S. Paulo circiter triginta leucis versus Africum jacent montana *Berasucabæ*, ferri venis scatentia; nec auri venarum indiga, quas Indigenæ *Cananeæ* solent eruere. In montanis hisce jam oppidulum sunt moliti Lusitani, sed

S. Philippe. non magni precii, nomine S. Philippi: fluvius *Injambi* hic se dilatat, recipitque plures amnes tam ab Euro quam à Coro allabentes; & ita porro descendere dicitur in *Paranam*; minime tamen navigabilis usque ad utriusque confluentem, propter crebros cataractas. Circiter quatuor aut quinque leucis à S. Paulo juxta viam quæ ducit ad *Berasuiabam*, jacet molendinum sacchari; quod omne hic consumitur in tragemata & conservas; quum longe maxima hîc nascatur cidoniorum malorum copia, & aliorum fructuum omnis generis.

Pagi. Denique iv aut v leucis à S. Paulo versus ortum jacet indigenarum quidem pagus, inter quos pauci habitant Lusitani; situs est ad ripam fluminis *Injambi*, diciturque *S. Miguel*: ab hoc quatuor aut quinque leucis magis ad ortum occurrit pagus *Magi miri*, paucis tantum ædibus constans, haud longe à ripa *Injambi*, & montanis *Pernipiacavæ*, aliquot leucis supra hunc pagum, inter conjugia montium *Pernipiacava*, & eorum quos inter ortum atque occasum extendi diximus, oritur fluvius *Injambi* ex tribus quatuorve fontibus. Transcendentibus autem montes illos qui inter ortum & occasum jacent, occurrunt aliæ terræ & vastæ planicies, quæ secantur ab alio satis valido flumine quem vocant *Rio de Sorobis*, qui magna

R. de Sorobis. terrarum spacia pervagatus, & de non uno cataracte præcipitans, tandem in Oceanum creditur descendere inter Promontorium Frigidum & Spiritum Sanctum. Ab hoc autem fluvio versus occidentem jacent vastæ, sed nullis aut perpaucis barbaris cultæ provinciæ campestres, per quas plures fluvii labuntur versus Africum, & ut par est credere, in magnum flumen *de la Plata*; clauduntur autem versus Corum vastis & asperis montibus, in quibus fama est auri & argenti venas abscondi; & ex illis oriri aliquot fluvios, præsertim illum qui inter Bahiam & Pernambuco descendit in Oceanum, & nominatur *Rio S. Francisco*.

S. Sebastiani Insula. Fluminis & portus *Santos* faucibus, viginti pene milliarium Anglicorum intervallo, adjacet Insula *S. Sebastiani*, oblonga & ampla; paulumque ab hac versus Austrum alia minor, alta, & *Alcatrasse* nomine nota. Inter autem dictam Insulam *S. Sebastiani* & continentem fida satis est statio, navibus quantumvis magnis, & adversus incerta ventorum egregie munita; ipsa quoque insula aperit multos sinus; estque piscatio hic admodum copiosa, & aquatio valde opportuna: cæterum densis sylvis atque vepretis pene invia, advenas ab interiori sui cognitione arcet; præcipuus illius portus appellatur *Porto dos Castellanos*. Minores Insulas *Victorii*, & *dos Busios* indicasse suffecerit.

Denique ex adverso Insulæ *S. Sebastiani* ad continentem habitant pauci Portugalli in pagulo haud magni precii. Antonius Knivetus Anglus, vocat *Iaquerequere*; nec longe inde alium pagum *Pianita*, qui barbaris incolitur, quos appellat *Pories*. Hactenus de præfectura S. Vincentii, quam noster patere vult ab oppido Santos versus Austrum quidem quinquaginta leucis, ad Arctum veto quindecim aut viginti.

Ad eam quoque pertinet Paratinigensis colonia, decem aut duodecim leucis ab oppido S. Vincentii, inter Continentem & in campestribus, quorum jam sæpius meminimus. In qua Iesuitæ Residentiam, ut vocant, habuerunt, quæ anno cIↃ IↃc à barbaris direpta fuit atque eversa, sed postea haud dubio restaurata.

PRÆ-

PRÆFECTVRA FLVMINIS IANVARII, vulgo RIO DE IANEIRO.

Nomen & Situs.

SEcunda Brasiliæ præfectura nomen sortita est à flumine *Ianuarii*, vulgo *Rio de Ianeiro*, quod eo mense primo à Ioanne Diazio de Solis anno cIɔ Iɔ xv fuerit aditum; qui illud secundum suam dimensionem collocat ad altitudinem duorum & viginti graduum & viginti scrupulorum versus Polum Antarcticum. Galli vero, qui hunc locum colonia nobilitarunt, sinum & fluvium appellant *Ganabaram*.

Gallorum ad hanc expeditio.

Hi primam ad hunc locum expeditionem susceperunt anno cIɔ Iɔ lv sub Præfecto *Villegagnone*, cum duabus onerariis, & appulerunt hic mense Novembri. Præfectus in ipsis faucibus, quæ dimidium circiter milliare patent, altissimis montibus utrimque imminentibus, arcem ligneam exstruxit, super petram centum pedes longam, sexaginta latam, ibidemque machinas suas bellicas disposuit, ut aditum communiret. Flumen iutus amplum, multis insulis amœne virentibus passim intersparsum, in quarum unam haud longe à prædicta petra suos colonos cum commeatu & reliquo apparatu bellico exposuit, ob suorum paucitatem & barbarorum multitudinem, in Continenti sedes figere metuens. Illa sexcentos passus in longitudinem, centenos in latitudinem patebat, & pari pene intervallo utrimque aberrat à Continente, dulcium aquarum inops.

Secunda Classis, quæ quamplurimos vehebat reformatæ religioni addictos, (quam & Villegagnon se sequi profitebatur) sub præfecto domino *du Pont*, solvit è Gallia mense Novembri anni cIɔ Iɔ lvi, & permolesta navigatione usa, mense demum Martii anni cIɔ Iɔ lvii portum fuit invecta. Secundam hanc navigationem prolixe descripsit Ioannes Lerius, sicuti priorem Andreas Thevetus. Arcem autem petræ superædificatam uti diximus, Villegagnon nondum fraudum & scelerum manifestus, ad honorem Ammiralli Franciæ, appellaverat Colligniam. Ponitur autem hoc flumen & sinus illius à Gallis ad altitudinem trium & viginti graduum Australium, atque ita describitur à Lerio.

Quæ alii (inquit) de sinu isto scripserunt, prætermitto, eumque quatuor & viginti millibus passuum patere affirmo: In quibusdam vero locis in latitudinem crescere, donec quatuordecim aut sedecim conficiat: Et quamvis ii montes quibus cingitur, non adeo sunt excelsi, atque ii quos Genevensis lacus alluit, recte tamen cum illo comparari potest, ob vicinitatem undique terrarum. Ostium illius periculosum est, quia relicto mari, trium Insularum incultarum oræ sunt legendæ, unde magnum periculum navibus imminet, ne scopulis illisæ penitus frangantur. Deinde præternavigandum est fretum, quod quum trecentos passus in latitudinem non habeat, enascitur sinistrorsum è monte rupes pyramidis formam referens, quæ non modo immensæ est magnitudinis, verum etiam eminus artificio quodam videtur elaborata. Propter ejus autem rotunditatem, & quod ingenti turri persimilis esset, à Gallis *le pot de beure* fuerat appellata. Paulo ulterius intra sinum ipsum rupes extat satis plana, quæ in circuitu patet circiter cxx passus, hæc à nobis *la Rattier* dicebatur, quam Villegagnon cum primum appulisset, exposita supellectile ac impedimentis, muniri posse sperabat, vi tamen undarum inde pulsus est. Ea porro, quam incolebamus, insula, duobus est passuum millibus ulterior: hæc erat inculta ante Villegagnonis adventum: in circuitu circiter passus mille complectitur, latitudinem sexies superante longitudine, scopulisque ad libellam summæ aquæ extantibus cingitur, qua de causa naves citra tormenti jactum accedere non possunt; estque hoc loco natura munitissima, ut adiri ne navigiolis quidem possit nisi è portus latere, ex adverso ingredientis oceani: Hæc si diligenter custodita fuisset, nec expugnari, nec intercipi potuisset, quemadmodum à reditu nostro à Lusitanis fuit occupata, illorum culpa qui ibidem relicti fuerant. Ab utraque parte eminebat colliculus, in cujus fastigio Villegagnon tuguriolum exstruxerat: rupi vero l aut lx pedes in altitudinem porrectæ, & ad insulæ centrum sitæ, suum imposuit prætorium; reliqua in planiciem redacta domiciliis continebatur, quæ annumerata omni Vilagagnois familia, lxxx circiter homines incolebant. Illa omnia si prætorium excipias, aliquot fabrilibus tignis fabricatum, & propugnacula qualicunque cemento obducta, parva erant tuguriola, prout Americani solent, lignis extructa rotundis, herbaque contexta, &c. Vltra propugnaculum decem fere passuum millibus, pulcherrima fertilissimaque insula jacet, quæ quum in circuitu 12 mill. passuum pateret, magnæ insulæ nomen à nobis sortita est. Quin etiam quod à Toroupinambautiis fœderatis incoleretur, eam frequenter petebamus ad exportandam farinam, aliaque necessaria. Sunt præterea in illo sinu maris multæ insulæ incultæ, in quibus præstantissima ostrea reperiuntur.

Fluvius multorum piscium genere abundat, imprimis quam optimis mullis, suibus marinis & aliis mediocribus. Duo sunt etiam flumina, quæ ad extremitatem sinus, terra undique circumdata, cum eo conjunguntur. Hactenus Lerius.

Galli à Lusitanis pelluntur.

Atque hæc quidem Gallorum temporibus fuit hujus sinus conditio, qui inde à Portugallis pulsi, auspiciis Emanuelis de Sa, pulcherrimam occasionem rei bene gerendæ amiserunt, atque ex opulentis hisce provinciis fuerunt exclusi: nam quum Villegagnoni nulla supplementa è Gallia fuissent submissa, & Portugalli ipsi imminerent, ipse in Galliam rediit, paucis militibus in castello suo relictis; qui Portugallis se dediderunt, & plerique fuerunt occisi, paucique tantum fuga se subduxerunt, & inter barbaros latuerunt: hæc gesta anno cIɔ Iɔ lviii.

Oppidum S. Sebast.

Portugalli autem post Gallos pulsos, oppidum S. Sebastiani hic condiderunt, ad Australem angustarum illarum faucium plagam, ad altitudinem trium & viginti graduum & quindecim scrupulorum versus Austrum, uti à nostratibus est observatum; circiter duorum milliarium inter-

tervallo ab Oceano, ad semicircularem sinum, quem pene universum occupat, loco plano quidem, sed utrimque montibus leniter ascendentibus munito; in longitudinem ita exporrecta ut vix dimidia hora obiri possit: in latitudinem autem vix decem aut duodecim ædes complectitur: Anno cIɔ Iɔ cxviii nondum silicibus strati erant calles; nullæ portæ, nulla mœnia circumducta: Sed defendunt illam adversus hostiles incursus quatuor castella, quorum primum ad orientale faucium latus jacet super clivum altissimæ rupis: secundum in insula à Continentis occidua plaga angusto freto disjuncta: hæc insula qua Eurum spectat, assurgit in rotundam petram ad coni modum: tertium itidem super petram ad latus urbis, quod vulturnum aspicit, ad ipsam sinus ripam: quartum denique ad latus urbis quod Corum spectat in acclivi colle. Cæterum urbs ipsa veluti in tres regiones divisa est; quarum una superior dici potest, in qua primarium templum & collegium Patrum Societatis; altera inferior in convalle, vocant *Barrio de S. Antonio*: tertia denique ad ipsam sinus oram, ab interiori castello, ad cœnobium S. Benedicti.

Ad hoc oppidum pertinent quidem aliquot machinæ saccharo molendo aptæ, præcipua tamen commercia oppidanorum constant gossypio & ligno Brasiliano, & annona, aliisque rebus ad victum necessariis, quibus locus affluit.

In hoc fluminis Ianuarii oppido (inquit Iarricus) Collegium Societati Iesu fundavit Rex Portugalliæ Sebastianus, ut & cætera quæ in Brasilia sunt. Quinquaginta hic utplurimum Patres agunt, si annumeres qui in Residentiis hinc dependentibus commorantur. Theologia moralis & Latina lingua hic de superiore loco docentur, parvuli vero literas & legere & formare. Præter ea quæ Lusitanis impenduntur obsequia, duo magni Brasiliensium pagi haud procul ab oppido, in quibus duo & amplius hominum millia commorantur, Patrum curæ concrediti sunt, omnes siquidem illorum industria ad fidem transierant, & sacro fonte sunt abluti.

Idem narrat, anno cIɔ Iɔ lxxx Præfecto urbis cum multis suorum absente, hanc urbem à tribus Gallorum navibus insigni classiariorum numero instructis, frustra fuisse tentatam. Neque ulla, quod sciam, hactenus insignis hanc urbem oppressit calamitas. Ad hanc Præfecturam pertinet Promontorium frigidum (vulgo *Cabo Frio*) juxta quod ingentes reperiuntur Crocodili; & in interiori Continente aves quædam, quas appellant Mudas, gallopavorum magnitudine; & præterea ingens aprorum copia.

Montes autem ita scatent insectis quibusdam (quæ cimices aut pediculos inguinales egregie referunt) ut difficulter ab hominibus possint arceri.

Angra dos Reyes, municipium. Alterum hujus præfecturæ municipium vocatur *Angra dos Reyes*, distans ab ostio sinus Ianuarii duodecim aut circiter leucis versus Occidentem (ut Figueredus in nautico itinerario testatur) in continente situm è regione Insulæ, quam vocant Grandem, & alterius minoris quæ dicitur Ypoja: Ante paucos annos primum hic colonia à Portugallis fuit deducta: neque quicquam præterea de isto municipio accepimus; nisi quod quidam nostrorum me monuit, locum parvi admodum esse momenti.

Incolæ. Denique hujus Præfecturæ incolæ atque indigenæ quondam fuerunt Tovoupinambaultii, ut Lerius atque Thevetus narrant, qui ipsorum ingenia, mores & instituta prolixe describunt; ad quos Lectores brevitatis gratia remitto. Ii jam penitus defecisse, aut alio migrasse videntur, nam qui hodie circa Marignanam degunt, se ab hisce gloriantur oriundos; & certe ipsorum mores, habitusque corporis, & præsertim idioma, non vanam faciunt fidem, uti postea in descriptione Insulæ *Marignan* & Continentis illius obiter dicemus. Qui autem hodie juxta & in hac Præfectura degunt, variarum nationum colluvies esse videntur; sunt autem plerique Portugallis confœderati, atque admodum obnoxii; & maximam partem illorum mancipia.

PRÆFECTVRA SPIRITVS SANCTI.

Situs. Tertia Brasiliæ Capitania, appellatur à Portugallis *Spiritu Sancto*: distat ab Æquatore versus polum Antarcticum, viginti gradibus; à flumine Ianuarii versus Arctum leucis sexaginta; à Portu autem Securo versus Arctum circiter quinquaginta. Antonius Herrera testatur hic tantum unum molendinum ad Saccharum conficiendum esse constructum, verum gossypii & ligni Brasiliani quo tinctores utuntur ditissimum hic vigere commercium. A ducentis aut paulo pluribus familiis Lusitanicis incolitur: Patres Societatis hic quoque suam habent domum; ad dextram portum ingredientibus castellum visitur exiguum, neque admodum munitum: Sunt qui hic duo oppida à Lusitanis incoli tradant, & longe majorem oppidanorum prodant numerum.

Qualitas. Hæc Præfectura creditur longe fertilissima omnium provinciarum Brasiliæ, & ab omnibus rebus quæ ad vitam humanam necessariæ sunt, instructissima: omnigenum piscium hic incredibilis est copia; ferarumque venatio nobilis, ob opportunitatem sylvarum & saltuum, & flumina quæ agrum illius grata vicissitudine intersecant.

Indigenæ. Indigenæ barbari dicuntur *Margajates*, olim quidem Lusitanorum infensi hostes, nunc amici atque confœderati; horum mores atque instituta copiose quoque describit Lerius, sed quia non multum à reliquorum barbarorum vita atque moribus abludunt, ex iis quæ supra in communi diximus, æstimari possunt.

Parayba fl. Provincias quæ hanc Præfecturam & flumen Ianuarii interjacent, secat nobilis & piscosus admodum fluvius, quem *Paraybam* sive *Pareyvam* vocant, exiens in Oceanum ad altitudinem unius & viginti graduum ab Æquatore versus Austrum, (quibus aliqui addunt scrupula quadraginta, facili pro observantium diligentia aut oscitantia, lapsu,) populi qui juxta hunc degunt à nonnullis dicuntur *Paraybes*, à cæteris barbaris haud multum diversi. Atque ut obiter hoc moneam, tres omnino fluvii *Paraybæ* nomine ad hanc oram notan-

notantur, quorum prior inter flumen *de la Plata* & *S. Vincentii* præfecturam in mare evolvitur, de quo supra diximus: secundus est de quo jam agimus, quem harum regionum gnari in Mediterraneis procul à mari oriri, & multis minoribus amnibus auctum, hic Oceano misceri tradunt. Tertius est pene ad septentrionalem Brasiliæ plagam, de quo mox agemus.

Portus autem oppidi, prout Belgæ observaverunt, ita se habet: Portus sese aperit ad modicum sinum, quem Continens hic admittit, ad Orientem expositum, in quo nonnullæ exiguæ insulæ sparsæ; aquilonari autem lateri rupes & vada objacent navigantibus insidiosa: Portum autem subituri primo observant præaltum montem, campanæ formâ, quem Portugalli *Alvæ* nomine insigniunt, ad quem navigantes cursum suum dirigunt; situs est autem intra Continentem duabus circiter leucis à littore; deinde paulo propius littora stringentibus, turris candida in prærupto monte haud longe à mari sita visitur, Portugalli vocant *Nostra Señora de Peña*, est enim Ecclesiola in ambitu cincta; sub qua olim municipium fuit, cujus adhuc aliquot ædes supersunt, appellant hodieque *Villam Veiam*: paulo antequam ad hanc accedas, angustæ portus fauces subeundæ sunt, quas vadum, ab exigua & oblonga insula quæ ad Arctum jacet, descendens coarctat; has ingressis, jam liberior est navigatio, & minus periculosa. Subeuntibus autem porrò primò se ostentat, ad dexterum latus, rupes è solo assurgens instar coni obtusi; deinde ad sinistram editus mons ad ipsam oram sese attollens, quem Portugalli vocant *Panem Sacchari*, quia forma egregie convenit; è regione ad dextrum portus latus, visitur exiguum monimentum quadratum, exigui momenti: atque ita tandem pervenitur ad oppidum ipsum, quod conditum est ad dexterum portus latus, ad ipsam oram, circiter tribus leucis ab alto mari; nullis mœnibus vallove incinctum; ad Orientalem illius partem jacet monasterium cum sua Ecclesia, quod vocant *S. Bento*; circiter media parte urbis, & quidem supra ipsam visitur Ecclesia *S. Francisci*; denique extima oppidi parte versus Occasum domus Iesuitarum cum suo templo.

Iarricus denique ita scribit de hac Præfectura: Quarta Patrum S. I. residentia est in oppido *sancti Spiritus*, quod in vicesimo latitudinis Australis situm est gradu, in ora maritima, ita ut Æquatori sit propius, quam oppidum fluminis Ianuarii à quo septuaginta dissidet leucis. Septem aut octo hic ut plurimum agunt Patres, interdum plures; sex Brasiliensium pagis circumquaque sitis hi præsunt, in quibus decem Christianorum millia numerantur. Pagus autem haut procul inde, cui à tribus Magis nomen, ubi multi neophyti degunt. Vicini denique illis sunt barbari *Tapujæ* atque *Apiapetangæ*, gentes feroces atque indomitæ, Lusitanis eorumque sociis supra modum infensi, quibus grave damnum nonnunquam inferunt.

PRÆFECTVRA PORTVS SECVRI.

Quarta Brasiliæ Præfectura *Portus Securi* nomen hodieque retinet, ab Alvaro Caprali jam olim inditum, quum afflictam classem hic subduxisset, & primus Portugallorum has terras adnavigasset, uti jam ante diximus. Distat autem triginta leucis à Præfectura *Insularum*, ut vocant, versus Austrum; & quinquaginta à Præfectura *Spiritus Sancti* versus Arctum: ad altitudinem sedecim graduum & triginta scrupulorum ultra Æquatorem versus Austrum; ut communiter in nauticis itinerariis annotatum. *Nomen.* *Situs.*

Antonius Herrera tribuit huic Præfecturæ tria municipia; quorum unum *Sancti Amari*, alterum *S. Crucis* nomen præ se fert, tertium *Portus Securi* nomen servat atque famam: à paulo pluribus quam centum quinquaginta familiis Lusitanorum hæc habitari ferunt: licet quidam majorem numerum prodant; habent enim quinque aut sex molas saccharo conficiendo aptas. *Municipia.*

Oppidum autem quod *Portus Securi* nomen servare diximus, conditum est in cacumine albicantis rupis, juxta quam cernitur terra admodum elata, ascendens ad arctoam plagam; ab altera vero parte planescit solum, & demum in humile atque arenosum sternitur littus.

Alterum oppidum *S. Crucis* distat à priori circiter tribus leucis, habetque portum modicum, & minoribus tantum navigiis opportunum.

Præfectura hæc Ducis Averensis esse dicitur, ejus incolæ autem Lusitani, crebris navigationibus secundum littora, omnis generis annonam, qua hæc præfectura insigniter abundat, subvehunt cæteris Brasiliæ præfecturis, qui præcipuus illorum est quæstus. *Dominus, & incolæ.*

Haud longe ab hoc littore, famosi & multorum periculo aut exitio nobiles scopuli & vadorum brevia, longissimo, nec dum satis definito intervallo procurrunt in vastum Oceanum, *Abrolhos* vocant vulgo, à quibus quam longissime solebant fugere navigantes, præsertim qui Indias Orientales petebant, necdum animum obfirmarunt: licet superioribus annis varii canales inventi fuerint, qui transitum navibus præbent, sed non sine discrimine & summa cum cautela. Nam non tantum juxta oras Continentis, mare satis altum deprehensum fuit, verum etiam per medios scopulos penetratum, sex septemve leucis à Continente, ubi quatuor exiguæ insulæ conspiciuntur, quas Lusitani appellant, *Monte de Piedras*, *Ilha Seca*, *Ilha dos Passeros* & *Ilha de Meo*; harum duæ sunt exteriores *Ilha Seca* & *Monte de Piedras*, sub quarum occidentali latere navigabilis alveus sese aperit: interiores autem *Ilha dos Passeros & de Meo* ab utroque latere, si paulum diligentius circumspicias, sine discrimine raduntur. Hi scopuli ubi fluctus implevit, mari pene æquales, aut leviter suffusi conspiciuntur; æstu vero relabente extant summis verticibus, interdiu minus periculosi, quia fluctus scopulis illisi & repercussi, propius accedentes periculi satis mature admo- *Abrolhos.*

admonent, & extra hos undiquaque ſatis altum eſt mare.

Porro Belgæ qui ſuperioribus annis hic adnavigarunt & in Continentem exſcenderunt, quæ inter præfecturam Spiritus Sancti & hanc de qua agimus interjacet, negant ullos barbaros à ſe hic viſos, ſed vaſtas ſolitudines & ſylvas pene invias, amneſque frequentes & imprimis piſcoſos.

Denique Iarricus in ſuo Theſauro de hac Præfectura ita ſcribit: Quinquaginta à *Bahia* (quam vocant *de todos los Santos*) ad Auſtrum, & 20 ab *Ilheos* diſtat leucis, ad oram maritimam ſita. Hic itidem Patr. S. I. domus eſt, in qua ſex ad ſummum commorantur. Pueri docentur hic legere & ſcribere: undecim circumcirca ſunt barbarorum pagi, quos Patres verbum Dei diſſeminaturi oberrant. Idem teſtatur *Portus Securi* oppidum ſuperioribus annis *Guaymurum* barbarorum (de quibus ante quoque egimus) impetum & violentiam imprimis eſſe expertum; ita enim (inquit) deſtruxerunt, ut vix viceni hic hodie incolæ numerentur; qui quod quotidiano barbarorum infeſtentur incurſu, vix ſe ſuſtentare queunt, ut ſæpe herbis, radicibuſque vivere præ commeatus inopia & agrorum ſolitudine cogantur. *S. Amari* autem oppidum Luſitani compulſi ſunt deſerere, ſimul & quinas molas ſaccharo parando conſtructas, è quibus non exiguum trahebant compendium; metuentes ne tandem etiam à barbaris devorarentur, qui jam ſervos omnes atque operas domeſticas illorum devoraverant.

PRÆFECTVRA DE LOS ILHEOS.

Nomen. QVinta Braſiliæ Præfectura ſive *Capitania*, à Portugallis vocatur *dos Ilheos*, ab Inſulis quæ faucibus ſinus objacent, ad quem præcipuum hujus Præfecturæ municipium eſt conditum: diſtat autem triginta leucarum intervallo à Portu Securo verſus Aquilonem, & totidem fere à *Bahia* ſeu ſinu omnium Sanctorum, verſus Auſtrum: ab Æquatore denique (ut teſtatur Herrera) quindecim gradibus & quadraginta ſcrupulis; vel, ut nauticæ tabulæ produnt, quinque & quadraginta ſcrupulis, levi diſcrimine. *Situs.*

Oppidum. Colonia hæc conſtat circiter ducentis Luſitanicis familiis; præterlabitur municipium mediocris amnis, habetque octo molas ſaccharo parando comparatas. Alii teſtantur exiguum eſſe oppidulum, & non ſupra centum & quinquaginta domicilia numerare, tantumque tres habere ejuſmodi molas; oppidanos autem potiſſimum agriculturæ dare operam, & fruges ſuas minoribus navigiis ad *Pernambucum* & alias vicinas præfecturas ſubvectare; & Dominum agnoſcere Lucam Giraldum Portugallum.

Lacus. In Mediterraneis ſeptem ab hoc oppido leucis, lacus jacet aquæ potabilis, tres circiter leucas longus, totidemque latus, & ſupra quindecim orgyias altus, è quo amnis exit, ſed per fauces adeo anguſtas, ut vix minoribus cymbis aditum præbeant, vento tamen vehementius incumbente, ita exæſtuat hic lacus, ut fluctus haud ſecus quam in alto mari attollantur; imprimis autem eſt piſcoſus, varioſque & optimos nutrit piſces, præſertim *Manatos*, tantæ interdum molis, ut quadraginta *Arobas* (pondus eſt Hiſpanicum, viginti octo ad minimum libras Belgicas appendens) pendere dicantur; immane pondus & vix credibile: Crocodilos inſuper & immanes illos piſces, quos Tuberones vocant Hiſpani; alioſque quamplurimos.

In hac Præfectura etiam reperiuntur arbores, quæ leviter vulneratæ odoratiſſimum balſamum, & ſingulari virtute pollens exſudant.

Vicini. Antonius autem Herrera refert in Regionem huic Præfecturæ vicinam, nuperrime adveniſſe barbaros, è propriis ſedibus ab hoſtibus ſuis expulſos, immanibus corporibus inſtar gigantum, candidiori quam cæteri ſint barbari colore; gentem vagam, & quæ nulla domicilia habeat, ſed paſſim in ſylvis atque campis, inſtar ferarum humi projecta cubet: validi ipſis arcus & grandes ſagittæ, quibus maximam cladem non modo indigenis, ſed & Luſitanis inferunt: crudeliſſimi ſunt Anthropophagi: Catervatim aut aperto marte numquam, ſæpe ſparſim & ex inſidiis in incautos erumpunt, ideoque & difficulter vitari, & non niſi cum ſummo diſcrimine indagari poſſunt.

Sed jam Iarricum audiamus: *Ilheos* (inquit) Luſitanorum præfectura, 30 ad meridiem à Bahia diſtat leucis, in ora maris ſita: è piorum eleemoſynis Patr. S. I. hic domus fundata, in qua ut plurimum ſex ſeptemve commorantur: præter ſolita exercitia hic ludum aperuêre, in quo & legere & ſcribere docetur juventus. Haud procul ab hac Præfectura *Aimuri* ſive *Guaymuri* commorantur: quibus nullos in univerſa Braſilia immaniores eſſe tradit: proprios enim membratim manducare dicuntur liberos, & aperto prægnantium utero fœtus educere, & coram devorare. Homines, ut nos feras, venando captant, quos deinde mactatos devorant. Ab his præfectura *Ilheenſis* in ſolo conſtructa fertiliſſimo, penitus propemodum everſa fuit; quin & alii agri feraciſſimi, frugibuſque ferendis maximè accommodi, deſerti, quod qui eoſdem coleret, præ *Aymurorum* metu nullus ſupereſſet. Sed literis (inquit) anni 1581 traditum eſt, illos, ex quo S. Georgii reliquias Roma ante ſexennium à R. P. Generali Societatis Ieſu accepere, *Aimuriis*, hanc coloniam ſemper infeſtantibus, in conflictibus prævaluiſſe; nulli ut in poſterum Luſitani deſiderentur, & Braſilii ſocii quam pauciſſimi; quod meritis atque ſuffragiis glorioſi athletæ Georgii adſcriptum fuit. *Aimuri, gens.*

PRÆFECTVRA BAHIA ſive SINVS OMNIVM SANCTORVM.

SExta Braſiliæ Præfectura *Bahia de todos los Santos*, id eſt, Sinus omnium Sanctorum nominatur, triginta leucarum intervallo ab *Ilheenſi* præfectura, verſus Arctum, centum autem à *Pernambuco* oppido verſus Auſtrum diſtans: ad

ad altitudinem tredecim graduum ultra Æquatorem versus Antarcticum polum. Nomen accepit ab amplissimo sinu, quem Oceanus in Continentem irrumpens hîc facit, circiter duas leucas & semissem latum, & duodecim, nonnullibi & octodecim orgyias altum, magnis parvisque refertum insulis, amœnissimis & gossypii feracissimis: Est enim hic sinus in multos recessus atque alveos veluti divisus, insinuatque se ultra quatuordecim leucas in Continentem, magno accolarum usu atque emolumento. Tres modici amnes (ut minores taceam) ex interiori regione elabentes in illum egrediuntur, quorum primus principali oppido vicinior *Pitange*, proximus *Geresipe*, tertius autem *Gachoeira* appellatur.

Taperica Insula.

Extima & maxima insularum vulgo nominatur *Taperica*, interiores quoque & minores sua singulæ nomina à Lusitanis meruerunt, uti statim dicetur. Operæ enim pretium fuerit sinum hunc imprimis nobilem paulo accuratius, prout à Belgis fuit observatus & delineatus, describere. Sinus itaque hic patet versus Austrum, & penetrat ad arctum, ad dextram ingredientibus habet Continentem Brasiliæ, ad sinistram insulam oblongam *Tapericam*; inter utrumque primo latus est supra tres leucas; atque hic ad dexteram habet obtusum terræ cornu, juxta quod sita est arx *S. Antonii* & *Villa Veya*, ut vocant, ad exiguum recessum; qui ad arctum clauditur promontoriolo, à quo ora se subducit versus ortum, facitque semicircularem recessum, ad quem oppidum *S. Salvatoris* jacet, de quo mox; hic versus arctum terminatur angusta terræ veluti lingua, quæ hic in acutum angulum prominet in sinum, ubi arx *Tapesipe* visitur, atque hic brevissimus trajectus est ad Insulam *Tapericam*, non tamen ninor duobus leucis; ab hoc acuto angulo ora rursus recedit versus ortum, sinusque dilatatur & irrumpit in Continentem, moliens mediterraneum quoddam fretum, quod post angustas satis fauces intus se dilatat in duo veluti brachia; ab hujus faucibus pergit rursus ora versus Arctum usque ad ostium fluminis *Pitanges*, cujus fauces angustæ sensim dilatantur versus ortum, & plures minores amnes in illud confluunt; ad ripas horum amnium, quemadmodum & ad principalem alveum, plures jacent molæ saccharo molendo comparatæ; hujus fluminis fauces egressis rursus pergit ora versus Arctum pene ad leucam unam, & tum cubito flectitur versus Occasum, faciens ad ipsum flexum semicircularem recessum, cui exigua insula injacet & ipsa culta: pergit deinceps ora recta ad Occidentem circiter duabus leucis, ad obtusum terræ angulum; intermedio autem spacio objacet insula, quam vocant de *Marre*, circiter leucam longa, & in longitudinem, quoque ostio Pitanges fluminis obversa, freto intermedio dimidiam leucam lato: ibidem & è Continente minor quidam amnis exit, pene è regione arctoi hujus insulæ *de Marre* anguli. Extremo autem hujus oræ, qua ad occasum pertinet, angulo objacet altera insula, triangulari forma, & basi sua Continenti obversa, quam video à Belgis Monachorum insulam appellari. Ab hoc angulo recedit rursus ora versus Arctum, habens è regione seu recta

Sinus omnium sanct. descr.

versus occasum, ostium fluvii *de Cachoera*, intervallo duarum & paulo amplius leucarum. Porro hæc ora quæ ab obtuso illo angulo, jacet inter Austrum & Arctum, secatur à duobus amniculis, habetque objectas quatuor minores insulas angusto freto à continente divisas, quarum prior, quæ ipsi angulo adjacet, appellatur *Burapebara*, huic vicina *Porto Madero*; reliquarum nomina ignoro: à postrema autem, quæ oblongior amniculi cujusdam ori objacet, Continentis ora cubito reflectitur in Occidentem, atque ipsi cornui objecta est insula modica, quam vocant *de Fontes*; pergit deinceps ora versus Arctum, & brevi spatio emittit in sinum, amnem modicum, quem vocant *Rio Tambaria*; & post varios fluxus atque refluxus, ducit ad ostium fluminis *Geresipes*, sive intimum magni sinus gremium: Id flumen descendit ab Arcto, plures minores amnes dextra lævaque in se recipiens, ori autem illius objacent duæ minores insulæ, (nam tertia ipsi ori veluti injacet, illudque veluti in duas fauces dispescit:) quæ ori propior est vocatur Insula *Pycca*, exterior *Caraibe*: A fluvio *Geresipe*, flectitur ora cubito versus Austrum, ibidemque primo amnem, qui ostio suo circumgyrat insulam amnicam, & aliquot minutas insulas habet objectas, deinde pergens eodem ductu, pene trium leucarum spacio, producit se ad ostium fluvii *de Cachoera*, qui patulo ore in sinum egrediens, longe patentiorem interius habet alveum instar freti, in quo & insulæ aliquot sunt sparsæ; ad oras autem illius plures visuntur molæ saccharo conficiendo comparatæ; divaricat enim se in plures recessus, qui singuli aliquot minores amnes recipiunt; è regione autem ostii jacet insula *Mere*: denique producit se ora versus Austrum, variis sinubus lancinata, & à minoribus amnibus divisa, habens versus ortum oblongam illam insulam Tapericen, à qua lato satis freto dividitur; atque ita obvimus famosissimum hunc sinum omnium Sanctorum.

Cachoera fluvius.

Vrbs S. Salvatoris.

Principalis hujus Præfecturæ Vrbs *S. Salvatoris* nomine insignitur, ad Aquilonarem hujus sinus plagam, juxta semicircularem recessum, supra collem modice editum, ante aliquot annos ædificata (nam ante alio loco fuit, qui adhuc hodie veteris urbis nomen servat, vulgo *Villa Veja*, haud longe ab arce *S. Antonii*) à Thoma de Sousa; muro cincta & templis, aliisque præclaris ædificiis ornata. Aliquot præterea castella ad hujus urbis & portus securitatem in propinquo excitata; quorum unum quod ipsis faucibus hujus sinus imminet, *S. Antonii* arx appellatur: alterum vero sub ipso oppido *S. Philippi*: tertium denique, quod longe maximum & munitissimum, supra oppidum in Promontorii cujusdam veluti flexu nuncupant *Tapesipe*.

Vrbs ipsa sita est in colle edito, & qua sinum despicit prærupto clivo, & densis vepribus & fruticibus pene invio, ita ut tantum aliquot angustis callibus ascendatur: duæ illi sunt portæ, una ad Australem, altera ad Septentrionalem urbis plagam, cum suis suburbiis: ad collis radicem in ipsa sinus ora, multa jacent ædificia & apothecæ: hic anno 1623 Portugalli Batavorum adventum metuentes, propugnaculum triangulare

PRÆFECTURA
DE CIRÎIÎ,
vel SEREGIPPE DEL REY cum
Itâpuáma.
1 2 3 4 5
Milliaria horaria quorum novemdecim uni gradui latitud. respondent
ITA PVÁM A
ACAPI TA NIA DE ÇIRÎIÎ
Itaberába
Piâgui
Rio de San Francisco

13.

ex vivo saxo super petram in ipsis fluctibus excitaverant, ut exscensionem prohiberent, & naves in anchoris stantes tutarentur, hostilesque allabentes conquassarent. In ipsa urbe multa ædificia publica satis magnifica, inter quæ eminet monasterium *S. Francisci*, in quo Patres Societatis suum habent Collegium; haud procul inde novum templum à fundamentis extrui cœperat, quum urbs à Belgis caperetur. Licet autem urbs partim muro, partim vallo, undique cincta sit, tamen ne sic quidem satis munita judicatur, ob montes imminentes qui solum illius longe superant.

In hac urbe agunt Gubernator regius hujus Præfecturæ; itemque Episcopus; & Auditor generalis totius provinciæ Brasiliensis, aliique regii ministri.

Hæc urbs anno 1624 mense Majo, à Classe Societatis Indicæ Occidentalis feliciter fuit expugnata; præerat Classi Ammiralii nomine Iacobus Willekens; Vice-Ammiralii Petrus Petrides Heynius, militaribus autem copiis Dominus à Dorth; qui nondum ipse advenerat quum urbs caperetur, & paulo post, dum incautius in vicinam sylvam egreditur, à barbaris fuit cæsus: Eadem autem anno 1625 sub finem Aprilis, ab Hispanis fuit recepta, partim Præfecti militaris ignavia, partim quorundam tribunorum & militum perfidia, utrorumque non levi infamia: sed hæc historiæ nostri temporis prolixius prosequuntur.

Paripe oppidum.

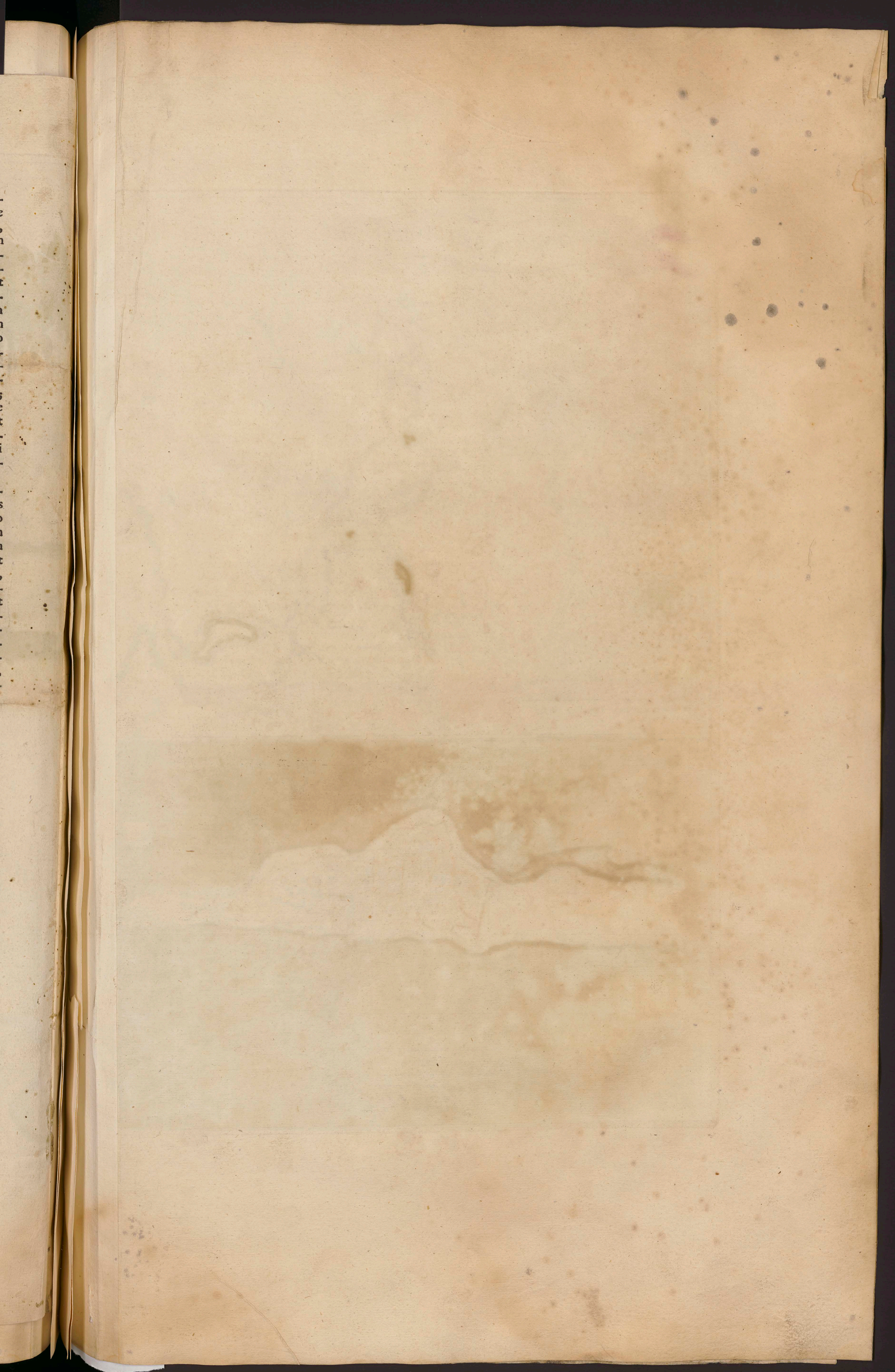
Alterum hujus Præfecturæ oppidum vocatur *Paripe*, distat ab oppido *S. Salvatoris* quatuor leucis intra Continentem.

Nulla Brasiliæ Præfectura hac populosior aut opulentior: pertinent enim ad illam circiter quadraginta molæ saccharo conficiendo aptæ, longè lateque in insulis atque recessibus, & ad ripas amnium qui in sinum exeunt, sitæ, & per totum ambitum ingentis hujus sinus sparsæ. Gossypium hic nascitur magna copia; & si fortuita annumerare licet, Ambarum, quod griseum vulgo vocant, persæpe hic colligitur: ut taceam immania cete haud raro huc accedere, & magno incolarum emolumento, in Insulæ *Taperices* littore à fluctibus destitui. Habent autem (ut testatur Iarricus) Patres Societatis in oppido *S. Salvatoris* collegium, imprimis magnificum, in quo seni sunt Rectores ac Magistri; quorum primus Scholasticam Theologiam, alter moralem profitetur: tertius proponit Philosophiæ circulum; duo insuper docent Latinas litteras, postremus denique pueros artem legendi atque scribendi. Huic Collegio concredita est trium vicorum Brasiliensium, haud procul ab urbe sitorum, cura. Patres autem in anniversariis suis litteris testantur, in Collegio hoc & vicinis locis Socios versari octuaginta, quorum industriæ incrementum hujus Præfecturæ, & gratiæ atque authoritati qua apud indigenas pollent, ejusdem conservationem deberi, putant. Nam quum anno 1588 Anglicanæ naves in hunc sinum delatæ, exscensionem in terram conarentur facere, locum aliquem vicinum, (Iarrici sunt verba) vel ipsam etiam urbem si possent, occupaturi: Christophorus Goveanus, collegiorum atque domorum Societatis per totam Brasiliam visitator, viso quàm exiguæ Anglo depellendo Lusitanorum forent vires, Patres qui in Brasiliensium vicis habitabant, periculi præsentis reddidit certiores, edixitque, ut subditos ad auxilium ferendum adhortarentur: dictum factum; magna quippe incolarum manus arcubus atque sagittis instructa, ad locum destinatum properat hostem à littore propulsura. Et sane animantibus Patribus tam strenue rem gessere, ut Angli sæpius exscensione tentata, semper à Brasiliensibus repulsi tandem re infecta discesserint.

Referunt quoque in litteris suis Patres, Lusitanum quendam *Cacoheiræ* Dominum (hic fluvius descendit in sinum circiter duodecim ab oppido *S. Salvatoris* leucis) vicinos *Guaymures* ita sensim pellexisse, ut mansuetiores jam facti, Sociorum opera quamplurimi Christianis sacris fuerint initiati: quod quum Gubernatori esset relatum, consultum existimavit, barbaros ad insulam Tapericam traducere, ut melius in officio possent contineri: verum hæc migratio admodum infeliciter ipsis cessit, nam maxima illorum pars variis morbis extincta interiit; licet enim hæc insula satis ampla sit & fœcunda, optimumque producat Tabacum, ad hæc multa pascat armenta, tamen cœli vitio laborat, & valetudine incolarum habetur infamis.

PRÆFECTVRA SIRIJI, vel SEREGIPPE del REY, cum ITAPVAMA.

INter Bahiæ præfecturam, & Pernambucensem jacet *Seregippe del Rey*, vel *Siriji*, ut vocant, (quæ ab Olyveira inter Capitanias numeratur) exiguum oppidum, in Mediterraneis situm, aditur per modicum amnem, & non supra tredecim palmos in æstuario altum, quum æstus vel maxime impleverit. distat à flumine Regali undecim leucis versus Arctum, & à flumine *S. Francisci* septem versus Austrum: plurima hic pascuntur armenta: & sunt, qui in Mediterraneis argenti venas repertas scribant.

SINVS OMNIUM SANCTORV

BAH IA DE TODOS OS SANC TOS.

I. DOS FRADOS

I. TAPARICA

RIO IEGVARIPE

IS. MARE

Cidade de S. Saluador.

Mensura dextrum milliarium Germanicorum.

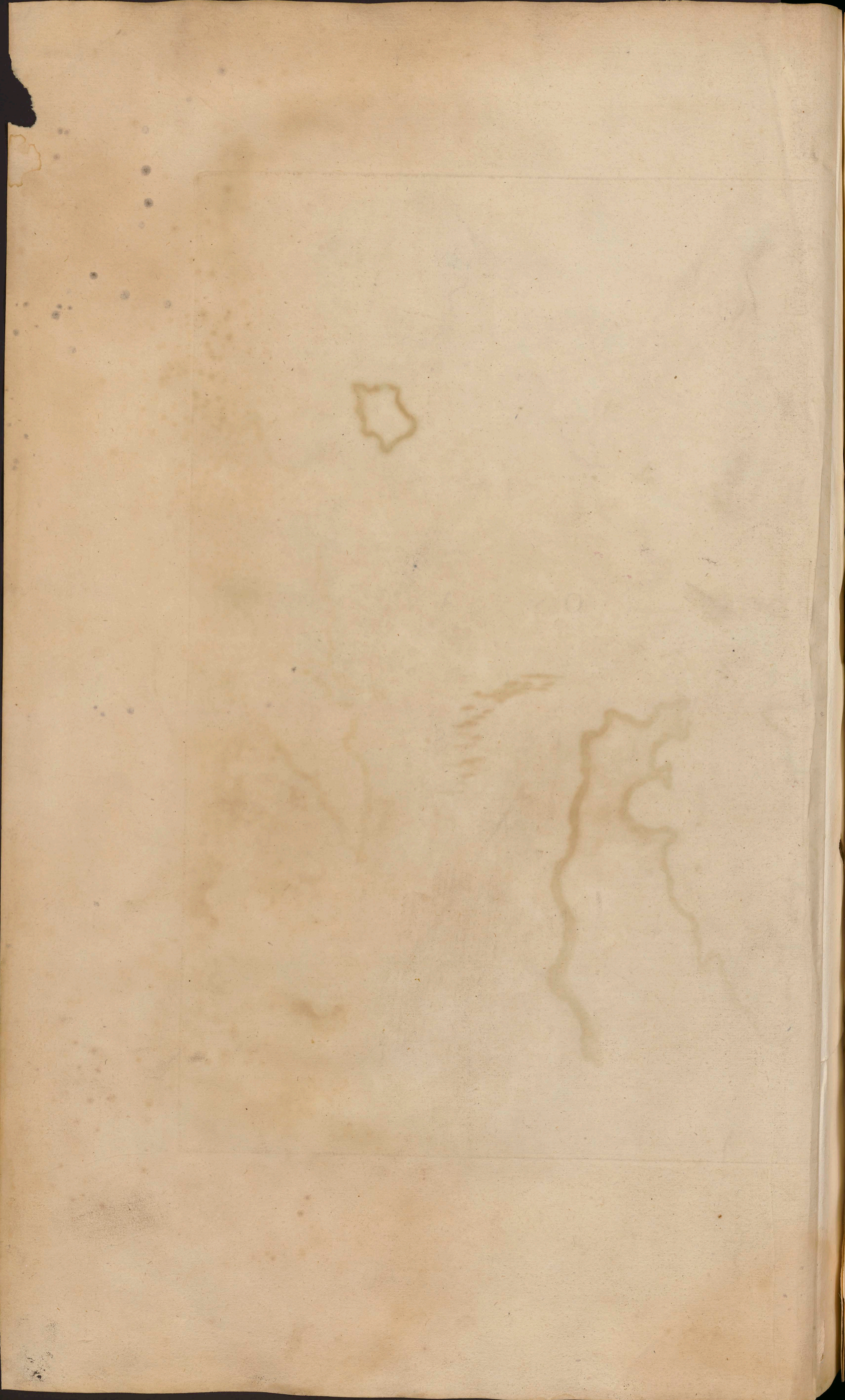
Mate van twee Duytsche Mylen.

Roeden. virga Rhenanica

Civitas S. Salvatoris.

A. Munimenta suburbii.	G. Basilica.	N. Coenobium S. Benti.
B. Suburbium de Carmo.	H. Carcer.	O. Repositoria.
C. Coenobium de Carmo.	I. Aula Marchionis et vice-Regis Brasiliæ.	P. Castellum maritimum.
D. Porta de Carmo.	K. Templum N.ra S.ra	Q. Aquæ mediterraneæ.
E. Collegium Iesuitarum.	L. Porta S. Benti.	R. Castellum S. Alberti.
F. Coenobium S. Francisci.	M. Suburbium.	S. Castrum N.a S.ra Rozaria.

14.

PRÆFECTVRA
&
PERNAMBVCO.

Situs.

Rasiliæ præfectura sive Capitania, quæ vulgo dicitur *Pernambuco*, vel ut Galli & Belgæ efferunt *Fernambuco*, distat à prædicta *Bayensi* præfectura centum leucis versus Aquilonem, & quinque à *Tamaracensi* versus Austrum: de oppidorum distantiis hæc intelligenda, nam Præfecturarum fines conjunguntur; quos paulo accuratius explicare conabimur.

Extensio. Nicolaus d'Olyveira Portugallus de hac ita scribit: Capitaniæ *Pernambucensis* Dominus est Eduardus Albuquerquius; ea latissime patet, nimirum ab urbe Olinda versus Austrum leucas circiter 40 ad flumen usque *S. Francisci*, juxta quod superioribus annis argenti fodinam inventam volunt, quam tamen Rex egeri vetaverit: ab hoc flumine versus Arctum sita est *Alagoa*, ubi duo amnes in Oceanum exeunt; hic quinque aut sex machinæ sacchrariæ structæ sunt, quæ quotannis parum sacchari conficiunt; huic ad eandem plagam proximus est *Portus Calvus*, juxta quem sunt septem aut octo machinæ: & juxta hunc versus Arctum pagus *Vna*, cum quatuor aut quinque machinis; & porro *Serinhan*, amplissimus & amœnissimus pagus, juxta quem duodecim machinæ structæ, quarum singulæ, ut plurimum sex aut septem millia arobarum sacchari conficiunt; (arobæ autem singulæ pendunt 27 aut 28 libras Belgicas) deinceps *Poyucar*, pagus incolis frequentissimus, ubi sunt tredecim aut quatuordecim machinæ, quæ magnam copiam sacchari quotannis edunt: situs est ad amnem ejusdem nominis qui paulo supra Promontorium *S. Augustini* exit. Secundum Promontorium hoc jacet pagus *S. Antonii do Cabo*, in cujus districtu circiter viginti machinæ structæ, quæ plurimum & optimum saccharum reddunt. Infra dictum Promontorium sita est Ecclesiola *Nossa Señora de la Candelaria*, à qua semita pertinet ad campestria, quæ *Cucuranas* vocant, in quibus magnus numerus armentorum pascitur; ab his ad urbem *Olindam* sunt quinque leucæ, quibus viginti duæ machinæ comprehenduntur. Ab eadem versus Mediterranea novem aut decem leucis, jacet *Amatta do Brasil*, frequentissimus pagus, ubi magna vis ligni Brasiliani cæditur, quæ deducitur ad pagum *S. Laurentii*, ubi sunt septem aut octo machinæ, quæ plurimum præstantissimi sacchari conficiunt; denique limites hujus Præfecturæ versus Arctum se extendunt ad Insulam *Tamaracam* leucis quinque. Hæc ille. Eadem paulo accuratius à Belgis observata.

Pagi. Alagoa. P. Calvo. Vna. Serinhan. Poyucar. S. Antonii do Cabo. Amatta do Brasil.

Oræ maritimæ descriptæ. A flumine *S. Francisci*, quod distat 40 leucas ab *Olinda*, numerant quinque leucas ad tenuem amnem, & haud supra septem palmos in ostio altum, qui vocatur *Coreripe*; hic tantum unus aut alter degit Portugallus, plures indigenæ in pago qui distat à mari quinque aut sex milliaria, hic tantum lignum illud Brasilianum magna copia cæditur. Ab hoc sunt duæ leucæ ad fluvium *S. Michaëlis*, hic & lignum illud cæditur & sacchari cannæ coluntur. Ab hoc ad *Alagoam* numerant tres leucas; est autem *Alagoa* lacus Mediterraneus distans ab Oceano septem aut octo milliaria, in cujus ambitu plurimum *Farinhæ*, ut vocant Portugalli, quo pro farre utuntur, in his provinciis conficitur; aditur per amnem satis difficilem ascensu. Ab ostio hujus amnis ad fluvium *S. Antonii*, leucæ septem, à *S. Antonio* ad *Camaragiben* duæ; amnis est modicus, nec supra septem aut octo pedes altus, circiter tribus leucis, intra continentem habet duas machinas, pene milliari à ripa fluvii: à *Camaragibe* ad *Porto Calvo* tres leucæ: amplus est fluvius, verum haud supra septem aut octo palmos in ostio altus: à *Porto Calvo* ad *Barram grandem* quatuor leucæ; insignis sinus & anchoris figendis aptissimus, aditur tam ab Arcto quam ab Austro; sed ab Arcto à minoribus tantum navigiis; hic plurimum Tabacci colitur, solum enim planum & campestre est sine arboribus. A *Barra* hac ad *Vnam* tres leucæ: ab *Vna* ad fluvium qui vulgo appellatur *Rio Formoso* quatuor leucæ; hic fluvius satis altus judicatur ad modicas onerarias accipiendas. Ab hoc ad *Serinhan* duæ leucæ, hic amnis haud supra octo aut novem palmos est altus; objacet ostio illius dimidiæ leucæ intervallo Insula *S. Alexii*, potabilis aquæ inops. A *Serinhan* ad *Marcaipen* amnem duæ leucæ: hic tantum quinque aut sex altus est palmos. A *Macaripe* ad *Poyucam* quatuor leucæ: à *Poyuca* porro ad Promontorium *S. Augustini* circiter una leuca; in cujus portum exit amnis *Morekipe*; portus autem hic facilis quidem aditu, sed egressu perdifficilis, ob petras & vada quæ ori illius utrimque imminent; nunc quoque postquam Batavi *Olinda* sunt potiti, exiguo castello præmunitus. Sequitur deinceps versus Arctum fluvius qui vulgo dicitur *Rio de Sangados*, septem aut octo palmos in ostio altus, distat quatuor leucis à pago quem vulgo vocant *Reciffe*, de quo mox. Ab oppido autem *Olinda* versus Arctum primo occurrit amnis *Tapado*, & mox *Rio Dolce*, qui ambo æstivis mensibus oblimantur, deinceps *Pao Amorello*; à quo ad *Mariam Farinhan* numerant duas leucas; & ab hac ad amnem *Garasu* dimidiam; ubi limites hujus Præfecturæ desinere credo.

Antequam autem ad oppidorum descriptionem transeam, haud importunum fuerit hic quædam ex Olyveira & aliis attexere, quæ Regis

PRÆFECTURÆ PARANAMBUCÆ PARS BOREALIS, una cum PRÆFECTURA de ITÂMARACÂ

Milliaria Germanica 15. uni gradui respondentia.

Milliaria Hispanica 17½ uni gradui respond.

Milliaria horaria quorum novemdecim uni gradui latud. respondent

A CAPITANIA DE PARANAMBUCA

PERNAMBUCA

I. TAMARICA

Terra Nova

ACAPITANIA DE ITAMARACA

Baya grande ou Pᵗᵉ de Calvo

Olinda

I. Itamaracâ

NOTULARUM EXPLICATIO.

Villa ou Cidade	Urbs vel Civitas.
Povação	Pagus vel vicus.
Fortaleza	Fortalitium.
Aldea das Indias	Domus Indiarum
Aldea d. Tapijya	Domicilium Tapijyarum.
Igreia	Ecclesia.
Engº dagoa cum Igreia	Ingenio, vel Mola Sacchari quæ vi aquarũ rotatur, cũ Ecclesia.
— sem Igreia	— idem sine Ecclesia.
Engº d. bois cum Igreia	Ingenio, seu Mola Sacchari quæ vi animaliũ circumagitur.
— sem Igreia	— idem sine Ecclesia.
Caza	Domus.
Lugar des povoado	Domicilia deserta.
Curral	Stabula diversarum bestiarum.
Salinas	Salinæ.
Fonte, olhe dagoa Canziba	Fons.
Caminho	Via.
Campina	Campi.
Mato	Sylvæ.

a. Ilha dos cedros, ou d'Antº Vaaz.
b. Citade Mauritia, v Maurits Stadt.
c. F. Frederick Henrick, v. Vyfhoeck.
d. F. Ernestus, daer by Vryburg ligt.
e. F. Waerdenberg, v. dryhoeck.
f. Stede Reciff.
g. Watercasteel, v. Castello do mar.
h. Castello de S. Iorge, v. Landtcasteel.
k. Fort de Bruyn.
l. F. Ioffrou de Bruyn.
m. F Prins Willem aen R. dos Afagodos.
n. Rio dos Afagodos.
o. Teübipio, eene rivier.
p. Capibari, een Rivier.
q. Iabebiri, een rivier.

I.

XII. Ianuarij An. MDCXL. conflixit Primo cum Hollandorum classe, Hispanica, hac altitudine ex adverso I. Tamarica.

15

Præfecturæ qualitas & opes.

gis Hispaniarum ærarium tangunt. Scribit Olyveira: in hisce provinciis Brasiliensibus plurimæ sunt machinæ quibus saccharum conficitur, (Portugalli vocant *Ingenios*) ita ut ad solam urbem *Olysiponensem* quotannis traducantur ad minimum viginti & sex millia cistarum, quarum singulæ pendunt ad minimum quindecim arrobas, quarum singulæ efficiunt 32 arrates; id anno 1617 fuit observatum: quo eodem anno *Vianam* appulerunt, supra quinque millia cistarum; ut de aliis Portugalliæ portubus nihil dicam, ad quos quoque magnum cistarum numerum appulisse certum est.

Accepi à Belga, qui plures annos hic vixerat, in singulis machinis majoribus, utplurimum requiri quindecim aut viginti Lusitanos & centum Nigritas: in mediocribus octo aut decem Lusitanos, quinquaginta Nigritas; in minimis, quinque sexve Lusitanos, viginti Nigritas. Quarum majores quotannis conficiant septem aut octo millia arrobarum sacchari; mediæ quatuor aut quinque millia; minores, tria. In universum autem in Capitaniis *Pernambucensi*, *Tamaracensi*, *Paraybana*, usque ad *Rio Grande*, utplurimum quotannis quadraginta millia cistarum confici: neque mirum, nam authorem habeo qui quinque supra centum ejusmodi machinas numerari affirmat in sola Præfectura *Pernambucensi*.

Regis proventus.

Porro de omni hoc saccharo solvuntur Regi in Brasilia decimæ: in regno autem Portugalliæ simul ac appulerit quintæ: secundum Olyveiram. Alii hæc paulo aliter explicant: nimirum omnes omnino fruges, omne saccharum, etiam armenta & cætera animalia in Brasilia Regi debere decimas; quas Rex publicanis quibusdam in singulos aut plures annos solet elocare; idque communiter in præfectura *Pernambucensi* (nam de hac mihi utcunque constat) sexaginta aut circiter millibus ducatorum: ab hisce decimis nulli immunes sunt præter Ecclesiasticos: Dominus autem particularis Capitaniæ percipit *Redezimos*, ut ipsi vocant, & communiter solet elocare sedecim millibus ducatorum in singulos annos. Cæterum saccharum liberum est ab omni portorio aut vectigali in Brasilia; verum in Portugallia, solvit quintam partem precii; quo tum venit in Regno Portugalliæ: domini tamen novarum machinarum si ipsi saccharum suum & suo periculo evehant è Brasilia, etiam in Regno liberi sunt à quintis ad decennium; quo elapso solvunt decimam, & altero decennio elapso, ut cæteri, quintam. Lignum autem Brasilianum, quod maxima copia infertur Europæ, Regis esse solebat, aut eorum qui à Rege redimebant; tenebantur autem singulæ naves quæ è Brasilia solvunt, certum pondus pro navium mole gratis portare in Portugalliam.

Licet hæc Præfectura tam late pateat, tamen tantum duo habet oppida, *Olindam* & *Garasu*, quorum hoc vix oppidi nomen mereri potest.

Olinda urbs.

Olinda urbs celeberrima, & edito loco posita ad oram maris, plures habet intra ambitum suum colles, estque adeo anomalo situ, ut vix industria humana muniri possit; inter ædificia publica eminet collegium Societatis, loco acclivi & amœnissimo situm, à Rege Sebastiano fundatum, in quo, ut scribit Iarricus, utplurimum viginti aut viginti quinque Patres commorantur; id collegium ob eminentiam loci primum conspicitur ab iis qui ex alto allabuntur: docent hic moralem Theologiam, aut casus conscientiæ; itemque Latinam linguam; nec non pueros legere & scribere. A collegio hoc dependet pagus quidam Brasiliensium, in agro hujus oppidi situs, nongentorum & plurium forte incolarum, qui omnes Sacris Christianis sunt initiati. Iuxta hoc collegium visitur cœnobium Capucinorum; & ad oram pene maris Dominicanorum: & superiore urbis regione monasterium *S. Bento*, natura & opere munitum; præter monialium cœnobium quod vocant *Concepcion de nossa Señora*; in quinque autem hisce monasteriis haud supra centum & triginta religiosi numerabantur: præter presbyteros pene sexaginta. Præcipuum Parochiale urbis templum *S. Salvatori* est dedicatum, alterum *S. Petro*: præter Ecclesiam Nosocomio pene junctam, quæ dicitur *Misericordia*, in medio pene urbis sita super editum collem, ad cujus radicem aliud templum visitur *Nossa Señora del Emparo*; quibus accedunt *S. Ioannes*; *Nossa Señora de Guadalupe*; itemque *Nostra Señora de Monte*, monti extra urbem superstructa: denique Ecclesiola *S. Amari*, paulum extra urbem. Ita ut tam intra quam extra urbem Ecclesiæ numerentur octo.

Oppidanorum numerus ad duo millia censetur, qua marium, qua fœminarum & infantum, præter Ecclesiasticos, qui extra hunc numerum sunt; & magnus servitiorum numerus. Nulla urbs Brasiliæ magis indiga est annonæ, & aliarum rerum ad vitam humanam necessariarum; ita ut ex aliis Brasiliæ præfecturis, atque ex insulis Canariis atque ipsa Lusitania, pleraque subvehere sit necesse.

Portus hujus urbis haud satis capax est aut idoneus, sed rupium & vadorum veluti sepimento (quod hic oram Brasiliæ multarum leucarum spacio obsidet) clausus, ita ut majores onerarias non nisi uno atque angusto ore admittat, & interius exiguo sinu, in quem amniculus è Continenti descendit, complectatur, una aut paulo amplius ab urbe leuca.

Portui adjacet vicus modicus, aut potius suburbanum, ubi aliquot domicilia & apothecæ jacent, ad quas saccharum & aliæ merces convehuntur: defenditur à castello in oblongo terræ collo structo, è regione ipsius ingressus in portum, quod facili negotio hostiles naves ab introitu potest arcere.

Porro secus urbem descendit tenuis amnis, & tantum minorum navigiorum vix patiens (vocant *Rio Bibiribi*) qui inter Continentem, & collum illud terræ, de quo supra, delapsus, ad insulam *Antonii Vaaz*, ut vocant, se conjungit cum altero amne, quem vocant *Rio Capesecia* sive *de Fidalgos*, (vel ut alii scribunt *Capibarivi*) is descendit è Continenti secus arctoum Insulæ prædictæ latus; uti alter, qui à Portugallis vocatur *Rio dos Afogados*, secus Australe ejusdem latus; uterque autem brachio quodam supra Insulam conjunguntur, ita ut hæc insula ab hisce fluviis à continenti dirimatur.

Garasu

Garasu. *Garasu* potius pagus quam oppidum, distat ab Olinda quatuor aut quinque leucis, incolebatur olim à tenuioris fortunæ Lusitanis, qui fere mechanicis artibus victum quærunt, aut ligno Brasiliensi conquirendo dant operam; sed postquam Belgæ Olinda potiti fuerant, plures etiam opulentiores ad hoc oppidum se receperunt; penetrant quoque ad mare per exiguum amnem, qui è regione Tamaracæ exit.

Hoc oppidum à Belgis ex improviso captum fuit Calendis Majis anno 1632, supra centum Lusitani cæsi, plures capti, & opima spolia detracta; bona pars oppidi incendio deformata; & magna copia commeatuum, præsertim vini, corrupta, quæ hic in usum castrorum, quæ Lusitani haud longe ab Olinda posuerant, servabantur.

Amatta do Brasil. Præterea novem aut decem milliaribus ab Olinda jacet pagus admodum frequens *A matta do Brasil*, cujus incolæ potissimum ligno Brasiliensi cædendo dant operam, cujus maximam copiam deducunt ad mare. Itemque inter hunc & urbem alter pagus satis frequens, quem vocant *S. Laurenzo*, in cujus agro septem aut octo sunt molæ, plurimum & optimum saccharum conficientes.

Denique à *Cucurannis* de quibus supra diximus sunt quinque leucæ, & isto intervallo (licet longe lateque intra Continentem) numerantur duæ & viginti molæ; quæ sitæ sunt in *Guararapis*, *Moribara* atque *Camassarin*; maxima tamen parte in *Vergea*, ut vocant, *de Capivarivi*, quia ab hoc amne lambitur: regio illa omnium longe amœnissima est, sive campos vernantes spectes, sive fructiferas arbores, & alia vitæ humanæ commoda; nec supra duas leucas absunt à mari, ita ut Nigritæ & alia servitia peropportune ad pisces capiendos possint excurrere.

PRÆFECTVRA TAMARACENSIS.

Octava Brasiliæ Præfectura, & quidem, ut volunt, omnium antiquissima, est *Tamaracensis*, sed ob vicinitatem *Pernambucensis* & *Paraybanæ* jam obscurior: nomen meruit ab Insula *Tamaraca*, vel *Tamarica*, quæ perangusto freto à Continente dividitur; patens in longitudinem quidem tres leucas, in latitu[...] vero duas: *Popillinerius* Gallus in libro suo [...]bus mundis, hanc regionem primo à Ga[...] tradit fuisse possessam, illisque postea à [...]gallis vi ereptam; servat adhuc hodie Gal[...] memoriam, & nomen vicini huic Insulæ p[...] quem Lusitani appellant *Porto dos Franceses* [...] quin in obscuro est rei fama, nec ullis pr[...] historiis, quas quidem viderim, consigna[...]

Porro hæc Insula *Tamaraca* distat ab [...] quinque milliaria; portum habet satis op[...] num ad Australe latus, qui aditur per a[...] quindecim aut sedecim palmos altum; [...]minet Portugallorum castellum in edit[...] structum, & aditu perdifficile, à Belgis [...]ri anno frustra tentatum; qui tamen ut [...]gallos coërcerent, & portum hunc ipsi [...]rent, munimentum quadratum hic exci[...] quod Auriacum vocant, ad ipsum alvei [...] Oceanum egressum, undique ob stagna[...]ces ex insula elabentes inaccessum: qu[...] hunc aditum Portugallis obstruxerant [...] alterum ostium versus Arctum, quod [...] *Catwaina*, vix decem palmos est altum, [...] tantum minora navigia admittat.

Insula hæc & districtus illius ad Co[...]tem, peculium est Comitis *de Monsant[...]* Olyssipone agit: percipit autem ab incolis [...] annis tributi nomine, ut ferunt, bis mill[...]gentos aut tria millia ducatorum: in hac p[...]ctura circiter duæ & viginti molæ sac[...] conficiendo aptæ dicuntur jacere: potiss[...] autem ad ripam fluminis *Gojanæ* sive *Go*[...] itemque in *Aracipe*, & *Paratibe*.

Circiter leucam unam à *Tamaraca*, exit è [...]tinenti amniculus *Massarandu*, ad cujus [...] mola sita est, ad quam cum modicis na[...] ascendi potest: è regione autem ipsius I[...] versus occasum exeunt duo amniculi *Aripe* [...]*bor*, uti à Lusitano horum locorum gnaro [...]pi, qui suam quoque habent molam.

Sex porro leucis à *Tamaraca* versus A[...] exit fluvius *Govana*, in ostio quidem tantum [...] aut decem palmos altus, intra vero long[...] fundiori alveo; ad cujus ripas sex aut se[...] milliaria à mari, tres quatuorve jacent [...] juxta exiguum pagum, ad quem minorib[...] vigiis ascenditur, ad saccharum deducend[...]

PRÆFECTVRA PARAIBA.

Æc Præfectura initium accepit à Gallis, qui, ut superius jam diximus, ex ea pulsi fuerunt anno 1584: postilla Lusitani eam retinuerunt, inque ea oppidum condiderunt & aliquot pagos, pluresque sacchari cannas conseverunt, ita ut hodie in illa octodecim aut novemdecim machinæ saccharo molendo comparatæ reperiantur, quæ quotannis circiter centum quinquaginta millia arobarum edere dicuntur.

A *Portu Francico* oram sequentibus versus Arctum primo occurrit Promontorium quod vulgo appellant *Cabo Blanco*, ad altitudinem sex graduum & quadraginta quinque scrupulorum ab Æquatore versus Austrum; ab hoc ad flumen *Paraibam*, à quo Præfectura nomen meruit, numerant leucas duas. Id flumen satis lato ore patet versus ortum, paulum inclinando versus Eurum: interiori autem æstuario injacet insula oblonga & denso arboreto obsita: Promontorio autem Australi, quod vocant *Cabo Delo*, castellum exiguum superstruxerant Galli, quod Lusitani postea auxerunt, maxime postremis hisce annis, postquam Belgæ Olinda erant potiti. Deinde ascendit flumen versus Occidentem, multis arenarum pulvillis & scopulis impeditum, ita ut perito nauclero hic sit opus.

Ad latus fluminis Meridionale jacet ipsa urbs *Paraiba*, quam & Philippæam vocant, in gremio cujusdam recessus, circiter tribus leucis à mari, ita tamen, ut navigia tuto huc possint adscendere, & onus sexcentarum aut septingentarum cistarum sacchari sine discrimine accipere: incolebant superioribus annis quingenti Lusitani, nunc longe plures, & plurimi barbari atque nigritæ. Erat olim aperta, nunc levi vallo cincta dicitur, postquam Belgas metuere cœperunt, licet castellum prope *Cabo Delo* olim frustra tentaverint.

Ab oppido reflectitur flumen cubito versus Corum; atque hic primo ad ripam ingredientibus dexteram sita est machina saccharo molendo comparata, cum suis ædificiis: deinde paulo superius ad utramque ripam apothecæ mercatorum, cum aliquot domiciliis: porro ascendentibus occurrit ad dexteram ripam exiguus pagus, ad quem tres machinæ pertinent cum suis cannetis; & superius alter itidem pagus, cujus incolæ potissimum dant operam colendis illis radicibus, è quibus farinam suam conficiunt, quæ hic communiter pro farre usurpatur; & ab utraque ripa aliquot machinæ, quas vocant *Ingenios*.

Alterum sive Arctoum hujus Præfecturæ Promontorium appellatur *Punta de Lucena*, cui aliquot rupes adjacent, pone quas tamen statio est minoribus navigiis haud incommoda.

Figueredus scribit flumen *Paraibam* alio nomine appellari *S. Domingo*; & duabus leucis ab ostio illius distare fluvium *Magiangapen*, cujus ori objacet Insula quam vocant *de Mangues*, ab arboribus quæ illam occupant. Ad ripas hujus fluvii, qui tantum minoribus navigiis adiri potest, degunt aliquot Lusitani, qui armentis pascendis dant operam.

Præfecturæ qualitas.

Cæterum solum hujus Præfecturæ valde fœcundum est, nec inamœnum, pluresque in variis partibus reperiuntur arbores quæ lignum dant Brasilianum, quo tinctores vulgo utuntur; quin & argenti venas hic reperiri volunt, præsertim in loco quem barbari vocant *Touyouba*.

Hanc partem Continentis incolunt barbari illi, quos *Petivares* diximus appellari, qui Gallis dudum amici & confœderati, postquam Lusitani Præfectura hac sunt potiti, his admodum obnoxii sunt facti; & juges exercent inimicitias cum vicinis barbaris, quos vocant *Tiguares*.

Insula de Fernando Noronha.

Antequam ad reliquam partem Continentis progrediamur, nequaquam prætereunda est Insula, quæ vulgo *de Fernando Noronha*, & interdum *Loronha* dicitur: quæ sita est ad altitudinem trium graduum & triginta (ut Figueredo in Itinerario; aliisque naucleris placet) vel quadraginta & quinque scrupulorum ab Æquatore versus Austrum: quinquaginta (ut idem Figueredus designat) vel septuaginta (ut fere à Belgis invenio observatum) leucis à Brasiliæ Continenti in patentissimo Oceano: patet in longitudinem inter Africum & Aquilonem supra duo milliaria, in latitudinem paulo plusquam unum.

Insulæ qualitas.

Maxima pars Insulæ plana est, præter paucos montes, qui variis locis se attollunt; inter quos unus, præruptis undiquaque cautibus, in vastam altitudinem assurgit, ita ut ex alto allabentibus primo conspiciatur in modum turris; huic proxime adjacet alter modice convexus, ita ut uterque egregie templum cum suo campanili repræsentet, unde & nomen à Belgis meruit, vulgo *de Kerck*. Qui accurate Insulæ hujus formam sunt contemplati, comparant folio Lauri, desinit enim utrimque in acutum angulum. Solum maximam partem nitrosum esse dicitur, unde & scaturigines, quibus abundat, & torrentes qui pluviis mensibus, nimirum ab Aprili ad Septembrem de collibus descendunt, & insulam passim rigant, nitrum videntur sapere. Nihilominus haud infœcunda est tellus, sed etiam sponte producit plures edules radices, & præstantes melones, pisa quædam viridia, fabas, & similia legumina: Mayzii imprimis est patiens,

tiens, & earum arbuſcularum quæ goſſypium ferunt. Claudius Abbevillanus, qui illam adiit cum Gallis qui Marignanam inſulam petebant, ſcribit, hic paſſim naſci arbores valde amœnas, frondibus læte virentibus, inſtar Lauri, verum tam acri & cauſtica qualitate, ut ſi quis manum qua frondes contrectavit, ad oculos ferat, ingentes dolores patiatur, & ad aliquot horas videndi facultate privetur; alteram tamen arborem hic occurrere, cujus folia præſentiſſimum remedium huic malo adferant.

Luſitani jam olim plures hircos & capras hic collocarant, quorum numerus in immenſum eſt auctus; difficulter tamen capi poſſunt, propter vepreta & aſpera loca in quæ ſe recipiunt: Iidem & gallinas intulerant, & pauca jumenta.

Magna hic reperitur avium copia, præſertim illarum quas vulgo vocant furcatas, à forma caudarum, harum jam alibi meminimus; & littoralium quoque diverſi generis, inter quas excellit una mole anſeris, pectore eleganter rubenti, quæ ingluviem inflat, monſtroſum in modum.

Porro littora hujus Inſulæ fere undique prærupta ſunt & difficilia aditu, præſertim ad latus quod Aquilonem ſpectat, ubi Oceanus ingentes fluctus volvit ad littora, ut pene impoſſibile ſit cymbis hic exſcendere. A cornu illius Orientali dividuntur aliquot minores inſulæ vel potius ſcopuli, vadoſis alveis ſeparati, qui tranſitum navigiis negant.

Sub plaga autem quæ Occidentem vel Corum adſpicit, duæ ſunt ſtationes navibus haud incommodæ, una haud longe ab Orientali Inſulæ angulo, ſub Occidentali latere cujuſdam monticuli, qui anguſto iſthmo, peninſulæ in modum ab Inſula ſe ſubducit, atque hic quoque ſat commode in terram exſcenditur; ibidem & rivulus de vicino colliculo ſe præcipitat in mare, aquationi opportunus. Altera autem ſtatio habetur ſub rupe illa quam Templi formam referre diximus.

Ad plagam orientalem, media pene parte Inſulæ, exiguus ſinus viſitur, ſemilunari forma; hic torrens quidam reſtagnat, & denique evolvit ſe in ſinum, ubi facile ſalinæ fieri poſſent.

Mare quod Inſulam ambit valde piſcoſum eſt, præſertim ad partem illius ſeptentrionalem, & inter minores illas inſulas; ſuis quoque tempeſtatibus annatat maxima copia teſtudinum marinarum.

Claudius Abbevillanus meminit & alterius inſulæ huic vicinæ, ſed longe minoris, quam vocat *Isle de Feu*, in qua ingentem avium copiam repererunt.

Luſitani Pernambucenſes deportaverant in hanc Inſulam Luſitanum unum cum ſedecim aut ſeptemdecim barbaris, qua viris qua fœminis; quos Galli anno 1612 hic baptizatos, ſecum deduxerunt ad Marignanam; ita ut Inſula poſtilla deſerta manſerit, donec ſuperioribus annis à Belgis coli cœpit, qui jam aliquot colonos & paucos Nigritas eo deduxerunt.

PRÆFECTVRA RIO GRANDE.

Sequitur deinceps ad hanc oram inſignis fluvius, quem barbari quidem vocant *Poteingi*, Luſitani autem *Rio Grande*; quinque gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum, ſecundum Figueredum difficilior quidem aditu, ſed interius valde amœnus & ſatis altus.

Galli poſtquam ſinum Ianuarii deſeruerant, hic appellere conſueverant, fœdere & amicitia cum barbaris, qui *Penivares* dicuntur, juncti, atque hic domicilia fixerant; ſed Rex Hiſpaniarum Gallos tam vicinos neutiquam ferendos ratus, Feliciano Cecæ de Caravalasho Præfecto *Paraibæ*, mandavit, ut illos inde depelleret; qui anno 1570 de rebus à ſe geſtis ad Regem Hiſpaniarum ſcribens, magnifice jactat, multa millia barbarorum à ſe cæſa, Gallos qui impetum fecerant, in caſtellum *Capo Delo* nullo negotio depulſos; verum tamen ad flumen *Rio Grande* aggrediendum penitus ſe imparatum; nam & apparatu omni bellico deſtitutum eſſe, & eundem à Regiis præfectis tam *Pernambuci* quam *Bahiæ* fruſtra jam ſæpius poſtulaſſe.

Narrat præterea Gallos intra Continentem, in loco quem vocat *Copaoba*, inveniſſe opulentas argenti venas, & plurimum metalli inde abduxiſſe. Nec tamen ante annum 1601 Galli penitus videntur excluſi, aut barbari ſub jugum miſſi: Antonius enim Knivetus Anglus narrat ſe eo anno cum Præfecto fluminis Ianuarii veniſſe Pernambucum; cujus Præfectus Emanuel Maſcarenas rogatus à Feliciano Cuello, quem barbari maximis copiis ad ripas hujus fluminis undique premebant, cum quadringentis Luſitanis & tribus millibus barbarorum, qui ipſi parebant, movit è Pernambuco, & ſeptimo die pervenit ad hoſtium caſtra, in quibus erant quadraginta millia barbarorum, ſtatimque congreſſum cum perduellibus, ingenti clade illos cecidiſſe, ita ut quinque millia in prælio mactaret, & tria millia caperet. Principem autem Petiguarium *Pirajuwath*, tanta clade conſternatum, pacem petiiſſe à Luſitanis, & certis conditionibus ſe dedidiſſe, & vaſſallum Regis Hiſpaniarum eſſe factum. Poſtilla arcem ad ripas fluminis hujus ſtructam, & pluribus machinis bellicis inſtructam, adeo ut deinceps hic nova Præfectura fuerit conſtituta, quæ hodie decima Braſiliæ Capitania, ut vocant, cenſetur.

Batavi, qui ſub exitum anni 1631 è Pernambuco cum claſſe profecti erant, ut arcem hanc expugnarent, teſtantur: Arcem hanc ſtructam eſſe ad ripam ingredientibus ſiniſtram, ſuper rupem, quæ anguſto alveo à continente dividitur, & muro ſaxeo cinctam, ſatis alto, cum ſuis propugnaculis, quæ utrimque in flumen prominent, & pluribus machinis bellicis ſunt inſtructa, ita ut arx difficulter admodum adiri, & à paucis contra plures propugnari poſſit: nam ita ſita eſt, ut naves ingredientes, neceſſario propius accedere, & machinarum ictus cum ſummo diſcrimine

PRÆFECTURÆ DE PARAIBA, ET RIO GRANDE.
PARA YBA
RIO GRANDE
A CAPITANIA DE PARAIBA
A CAPITANIA DE RIO GRANDE
COPAIBA
II.
XIII. Ianuar. An. MDCXL. Classis Hollandica cum Hispanis secundò conflixit, ex adverso Cap. Albi sive Blanco, hac altitudine.
III.
An. MDCXL. Januarij XIV. conflixere classes tertiò ad Paraibam hac altitudine.
IV.
XVII. Ianuarij An. MDCXL. Conflixere Classes hac altitudine fugitque Hispanica.
Milliaria horaria quorum novemdecim uni gradui latitud. respondent.
1 2 3 4 5 6 7 8
17

mine tolerare cogantur: sola fame aut siti domari possunt præsidiarii, nam aquam è vicino torrente aut amniculo petere necesse est, qua negata in summas angustias inciderent.

Cæterum hæc Præfectura à Lusitanis haud ita multis incolitur, nam præter præsidiarios sexaginta aut octuaginta, qui in arce degunt, pauci in vicino pago habitant; habent hic unam atque alteram machinam saccharo molendo comparatam; & aliquot villas in quibus pecuariam exercent. Barbari hic admodum pauci habitant, nam plurimi variis cladibus attriti interierunt; alii Portugallorum odio profugerunt ad *Tapuyas*, inter quos latitant, occasionem operientes, qua ad sua reverti possent.

PRÆFECTVRA SIARA.

Antequam de ipsa Præfectura dicamus, pauca sunt observanda de *Moucouru*, cujus tam Belgæ, quam alii meminerunt: sed illi interdum variant in loci illius situ; nam alii constituunt ad altitudinem trium graduum & viginti ac trium scrupulorum, putantque illum sinum à Gallis vocari *Tres tortugas*: alii vero ad altitudinem trium graduum & duorum supra quinquaginta scrupulorum: ita ut nomen hoc applicent duobus sinubus, qui à se invicem distant milliaria duodecim.

Mocouru Sinus. Quidam Belgarum, qui anno 1601 mense Novembri applicuit ad sinum *Mocouru*, ut ipse vocat, narrat plurimos barbarorum venisse ad ipsius naves, à quibus didicerit haud longe abesse montem in quo plurimi smaragdi reperiantur: seque cum eisdem egressum in terram, pernoctasse in frequentissimo barbarorum pago, in quo supra quinque millia offenderit, qui metu hostium huc confluxerant; deinde pervenisse ad editum montem, è quo petra durissima & candidissima extabat, in qua Smaragdi elegantissimo viridi colore conclusi videbantur; inopia tamen ferramentorum, nulla fragmenta inde potuisse deducere. Narrabant denique barbari Gallos hic aliquoties fuisse. Sed jam de Siara videamus.

Siara. *Siara* numeratur inter Capitanias Brasiliæ, quæ à Lusitanis possidentur, ut ante diximus; pauci tamen hic degunt Portugalli, in exigua arce, quam ad radicem montis condiderunt, juxta dextrum latus ipsius portus, qui mediocrium navium capax est. Arx tantum ligneis palis cincta est sine ullo muro aut terreo vallo. Sub radicibus montis, cui arx superjacet, labitur exiguus amnis, neque hic ullus reperitur amnis, qui supra tria milliaria è Continente descendat. Infra arcem decem aut duodecim domicilia structa sunt à Lusitanis, præter Præfecti ipsius ædes, quæ haud longe distant ab arce. Limites hujus Præfecturæ ad decem aut duodecim leucas in ambitu patent. Solent quotannis duæ aut tres minores naves hic appellere, atque varias merces hinc deducere, gossypium, crystallum, aliasque gemmas & varia ligna: plurimæ quidem hic nascuntur cannæ sacchari, sed nulla dum machina illis molendis hic constituta: nec quicquam hic satis validi adversus hostes. Barbari vicini plerumque cum Portugallis discordes; Princeps enim eorum aliis quinque regulis imperare dicitur, qui singuli quadringentos aut circiter subditos numerant. Decem denique dierum itinere intra continentem celebrant barbarorum regnum *Iavarobate*.

Barbari nostri, quorum jam aliquoties meminimus, testantur portum Siaræ nonnisi minorum navigiorum patientem esse: majoribus magis idoneum esse sinum *Mocouru*: quatuor autem horarum itinere à *Mocouru* barbaros Tiguares incolere in pago *Tapirugh*, qui duobus regulis parent *Kiabæ* & *Vawassow*. Vnius denique diei itinere sive sex leucis à *Tapirug* abesse montem *Boragnabam*, quem argenti venas intra viscera condere arbitrantur.

Secundum Figueredum, sequitur post Siaram ad eandem oram, sex leucarum intervallo Sinus, quem à flumine quod in illum egreditur, vocant *Paramiri*; hujus fluminis unda & potari pulchra est, & ad ripas illius plurimæ nascuntur arbores quæ *Caious* ferunt: accolæ sunt Tapuyæ Portugallis infensi. Secundum alios sequitur post Siaram lacus aquæ dulcis quem vocant *Vpezem*.

Ab occidentali hujus Sinus angulo, ad Cornu terræ quod barbari nominant *Itaiuba* vel *Tataiuba*, sunt octo leucæ; spacio autem quasi medio egreditur fluvius *Tirava*.

A *Tatajuba* ad amnem *Mondahugh*, quatuor: sequitur deinceps *Satahuba*, & porro Sinus *Ieruquacuara*, ubi summa est aquandi opportunitas; sed vitandi sunt accolæ *Tapuyæ* & *Tabaxares*, Portugallis supra modum infensi: nihilo secius anno cIɔ Iɔ cxiii septuaginta Portugalli hic sedes fixerant, in pago *Nostra Señora de Rosario*; quas anno sequenti rursus deseruerunt, ad Marannon profecti.

Hinc ad fluvium *Camusi* vel *Camocipe* numerat octo leucas: & ab hoc ad fluvium *Gnasipuiram* quinque, & porro ad *Iosaram* tres. Sequitur patentissimus Sinus, qui valide in Continentem irrumpit; excipitque gremio suo vastum quidem fluvium *Param*, sed ostio valde vadoso. Alius nauclerus Lusitanus numerat à Camocipe ad flumen *Para ovasu* triginta leucas; & collocat illud ad altitudinem duorum graduum & triginta scrupulorum. A quo ad Marannon supersunt quinque & viginti leucæ; ora autem humilior est, & arboribus nuda, maxime qua fluvium *Maripen* emittit; à cujus ostio ad sex leucas ora Manguis arboribus obsita est, littore arenoso, usque ad pulcherrimum amnem *Peream*, cujus æstuarium ad leucam integram patet, & orientalior est aditus ad Sinum Marannon & oppidum sive arcem *S. Iacobi*, quam Lusitani incolere cœperunt anno cIɔ Iɔ cxiv. Alii Lusitani numerant à Para sedecim leucas ad alterum fluvium, quem vocant *Rio das Preguizas*: & ab hoc novem ad fluvium *Marii*, à quo ad *Peream* supersunt leucæ sex. Meminit alibi Figueredus, patentis Sinus, & qui plurimas minores insulas complectitur, diciturque *Ototoy*, viginti leucis à Marannon versus Ortum, & duobus gradibus & quadraginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum.

Belgæ qui has oras lustrarunt superioribus annis,

annis, meminerunt Promontorii quod Lusitanis dicitur *Cabo Blanco*, duobus gradibus & triginta octo scrupulis ab Æquatore versus Austrum; vel ut alii pene tribus gradibus. A quo ad flumen Camusi, sive ut Belgæ vocant *Campocip* vel *Camocipe*, numerant sex aut septem leucas. Iidem & fluvii *Rio de Cruz* meminerunt, qui distat à Camousi decem milliaria; hic fluvius oblimato est ore, neque interius supra septem aut octo palmos altus. Verum monent Lusitani *Camocipen* in nonnullis Tabulis Hydrographicis appellari *Rio di Cruz*, & distare ab Æquatore duobus gradibus & quadraginta scrupulis. Ab hoc ad alterum, quem vocant *Rio Grande*, numerant novem leucas, atque hic difficillime propter vada adiri potest; ripæ tamen illius à plurimis barbaris accoluntur.

Barbari autem Europæis designant quinque leucis à Siara amniculum *Vpesem*: & totidem ab hoc *Param*; & porro *Couru*, *Tareguy*, *Tatayough*, *Pounasugh*, *Aracatibugh*, *Paratibugh*, *Tirnohugh*, *Iuriaquere*, *Vpeba*, *Camusipe*, juxta quem & argentum & crystallum reperiri produnt: Sed tempus est ut ab hisce incertis, ad certiora nos conferamus.

Quidam denique Belgarum qui has oras adiit anno 1609, meminit Sinus cujusdam, quem vocat *de Arrekeytos*, tribus gradibus ab Æquatore versus Austrum: & fluvii *Rio de Lies* uno gradu & quinque ac quadraginta scrupulis ab Æquatore: ubi viderit barbaros vasto corpore, deformi vultu, prolixis comis, auriculis perforatis & pendulis pene ad humeros usque; cutem nigro colore tinctos præterquam ab oculis ad os: quibusdam labium inferius, aliis & nares erant perforatæ, quibus lapillos & ossicula indiderant.

MARANNON, sive MARAGNAN.

Nominis varia designatio.

Qvemadmodum tam Hispanorum seu Lusitanorum Tabulæ Geographicæ plurimum variant in nominibus locorum & reliquis circumstantiis inter Paraibam & *Marahnaon*, ut ipsi vocant: ita plurimum differunt inter se scriptores in designatione hujus fluminis Marannon, quia id nomen pluribus & valde diversis fluminibus solent attribuere: & maxime tribus fluminibus quæ ad hanc Americæ Meridionalis oram septentrionalem in Oceanum exeunt, nimirum huic flumini de quo jam agimus, Orellanæ sive *S. Iuan de las Amazonas*, & Orenoque: quemadmodum videre est in Historia Iosephi de Acosta (ut alios multo indiligentiores omittamus) qui scribit ingens illud flumen, de quo agit, ab aliis *Rio de Amazonas*, ab aliis Marannon, ab aliis denique Orellanam appellari, exire autem ex adverso Insulæ Trinitatis: in quo illum egregie hallucinari nemo dubitabit, qui horum locorum vel mediocriter gnarus fuerit: Qui error ex eo natus videtur, quod Hispani scriptores tam promiscue hoc nomen Marannon usurpent; nam Herrera (scriptor alioquin satis accuratus) de provinciis Quitensis Præfecturæ agens, crebro ita loquitur, hanc aut illam provinciam sitam esse versus Marannon, quum tot flumina & tantum terrarum spacium intersit: idem & in aliorum designationibus observavimus quum de Peruvia ageremus, quæ hic repetere non est necesse: ut autem hunc errorem semel tollamus, & liquido pateat, cui potissimum flumini id nomen jure competat; singulorum horum fluminum origines, cursus & ostia distinguemus. *Orenoque*, qui aliter *Vyapari* dicitur, de quo suo loco plura dicemus, oritur ex orientali latere montium qui Popayanam, vel etiam Novum Regnum Granatæ ab ortu concludunt, & pluribus ostiis exit in Oceanum è regione Insulæ Trinitatis, uti omnibus jam notissimum est. Orellana autem sive *Rio de las Amazonas* potissimum oritur (nam ab alterutra plaga plures in illum confluunt amnes) è Peruvianis Andibus haud longè à Quito, ut Pizarri expeditio facit fidem; & egreditur in Oceanum per plurimas insulas duobus aut circiter gradibus ab Æquatore versus Arctum, & aliquot centenis milliaribus ab Orenoque versus Ortum: ita ut mirum sit, Herreræ, qui expeditionem hanc Pizarri Historiæ suæ inseruit, & qui recte, meo quidem judicio, alibi scribit, amnes omnes qui supra & infra *Xauxam* vallem oriuntur, labi in *Paraguayum*, & ita per flumen Argenteum in Oceanum Atlanticum, potuerit excidere, Orellanam oriri haud longe à *Cusco*: quanquam non ignorem vulgari errore Hispanis, in Peruvia Marannon passim in Limano Conventu juridico oriri. Marannon denique, sive id fluvii nomen sit nec ne (nam fluvium esse negat Abbævillanus, ut statim videbimus) constanter agnoscunt omnes Tabulæ Geographicæ, & itineraria Lusitanorum, hoc loco ad quem jam descriptionis ordo nos deduxit; flumina autem illa tria quæ hic in sinum confluunt, cui insula Maragnan injacet; & imprimis medium quod peculiari nomine vocant *Taboucourou*, oriuntur procul intra Continentem, descenduntque recta à Meridie versus Arctum, pone Brasiliæ provincias; quum cætera Orenoque nimirum & Orellana, è montibus Peruviæ, aut Novi regni Granatensis dilapsa, ab occasu aut Africo descendant versus ortum aut boream. Quare, ut hanc ambiguitatem semel profligemus, nomen Marannon huic flumini sive fluminibus vindicabimus, quæ in hunc sinum confluunt, & inter plures insulas eluctantur; & inter Brasiliæ septentrionalis provincias numerabimus, quia scriptor Lusitanus Olivera, eam inter Capitanias numerat quæ à Portugallis in Brasilia possidentur. In ea autem describenda potissimum sequemur Claudium Abbævillanum Capucinum.

Orenoque fl.

Orellana fl.

Maragnan Insula.

Scriptores omnes Geographici qui Brasiliam descripserunt, nusquam meminerunt Insulæ *Maragnan*, quum frequenter mentionem faciunt fluminis *Marannon*, quod in hisce partibus plane ignotum est, nisi si sinum *Maragnan* pro flumine velis accipere, aut id nominis alicui fluviorum, qui hic exeunt, assignare; magno errore, quia singula obtinent propria nomina, ut mox dicetur; neque accolæ id nomen ulli fluviorum tribuunt, sed Insulæ. Porro sinus hic patet ad mare in longitudinem inter duo terræ cornua supra viginti & quinque milliaria, & pene totidem in ambitu intra Continentem.

Ab ortu clauditur primum modica insula, quam barbari vocabant *Vpaonmiri*, Galli nunc *Islette de S. Anne*; excipit dein aliquot leucarum intervallo magna Insula *Maragnan*, patens in ambitu circiter quinque & quadraginta milliaria, & distans ab Æquatore versus Austrum duobus gradibus & triginta scrupulis.

In intimum sinus gremium egrediuntur tria pulcherrima flumina, è regione magnæ hujus insulæ *Marignanæ*, eamque undique cingunt, ita ut ab una parte quinque aut sex milliaribus, ab altera duobus aut tribus, à cæteris partibus, pluribus aut paucioribus absit à Continente. Primum flumen & maximum Orientale appellatur *Mounin*, quod quadraginta aut quinquaginta milliaribus supra ostium, è Continenti dilabitur, estque in ostio latum quartam milliaris partem. Secundum sive medium flumen vocatur *Taboucourou*, circiter dimidium milliare in ostio latum, & supra quadringenta vel forte quingenta milliaria è Continente descendens. Tertium sive Occidentale appellant *Miarii*, quinque aut sex milliaria in ostio latum, & ut communis est opinio, sub ipso Tropico Capricorni oriens, à quo barbari illud descendere ferunt. Sunt alia hîc præter hæc flumina, uti *Maracou*, quod se condit in amnem *Pinaren*; *Pinare* autem confluit in *Miaryn*, circiter septuaginta aut octuaginta leucis ab illius ostio. Et supra hunc adhuc alius amnis, qui *Ouaieoup* nominatur, qui è sylvis egrediens, itidem à *Miarii* recipitur: quo fit, ut *Miarii* perniciter descendat, quemadmodum & *Taboucourou*, qui in ipso pene ostio nonnihil coarctatur à duobus scopulis; quo fit, ut hæc flumina ingentes fluctus evolvant, & insulam Maragnanam difficilem accessu faciant: quibus accedunt vada & brevia, quibus exterius & versus Oceanum cingitur, ita ut summa cautione & peritissimis naucleris opus sit iis, qui sinum hunc ingredi & insulam attingere desiderant: Nam insula hæc veluti clavis est hujus provinciæ; reliqua enim ora tam versus ortum quam versus occasum, cum summo discrimine aditur, propter vada & arenosos pulvillos, quibus inde à Promontorio *de la Tortue* usque ad Promontorium *des Arbres Secs*, ut Gallis dicuntur, tegitur, ad quatuor, quinque, & interdum plura milliaria in altum egredientibus; ad eundem modum ora se habet, à Promontorio *Tapouytapere*, quod sinum ab Occidente claudit, ad magnum flumen *Amazonum*: universa enim tegitur infinitis insulis, ipsaque ora penitus obsita est densissimis nemoribus arborum Maguium, (Galli vocant *Apparituriers*) quæ ramis ita inter se connexæ sunt, ut instar vepreti oram obsepiant; (præterquam quod littoris arena vestigia hominum hauriat) & allabentes in terram penetrare prohibeat.

Mounin.

Taboucourou.

Miarii.

Quum itaque ora utrimque & ad ipsam insulam ita se habeat, restant tantum duo ad sinum & Insulam aditus, unus inter Promontorium Arborum siccarum, & exiguam illam insulam S. Annæ; qui & ipse non vacat discrimine, & etiam à gnaris metuitur; neque tamen majora navigia ulterius ascendere possunt quam ad hanc Insulam, minoribus autem ad magnam insulam licet promovere. Alter aditus ab altero S. Annæ latere nuper inventus fuit, majoribus quidem navibus idoneus, sed non sine peritissimo nauclero, & certis tempestatibus tentandus. Incolæ majoris Insulæ Maragnan, vocant pagos suos *Oc* sive *Tave*, qui tantum constant quatuor grandioribus domiciliis, instar claustri quadrangulari forma conjunctis, ita ut amplam aream in medio concludant: Sunt autem utplurimum ducentos, nonnumquam & trecentos, atque etiam quingentos passus longa; & viginti quinque aut triginta pedes lata; composita è vastis arborum truncis & ramis inter se connexis; à solo ad fastigium Palmarum foliis adversus aëris injurias tecta; Palmæ arbores ipsis dicuntur *Pindo*, nascunturque hic passim in sylvis maxima copia.

Pagi.

Horum pagorum numerantur in hac majori insula septem & viginti, diversæ magnitudinis; qui ab insula S. Annæ appellentibus primo aditur, dicitur *Timbohu*; proximus *Itaparii*, à tribus piscinis quæ adjacent; tertius *Carnoupiop*: quartus *Euayne*: quintus, *Ira-Endave*: sextus *Arosoveleuve*; septimus *Pindotune*: octavus *Ova Timboup*: nonus & maximus *Iuniparan*: decimus *Toroiepeep*: undecimus *Ianouarem*; duodecimus *Ovarapiran*: decimus tertius *Coyeup*: decimus quartus *Eussauap*: decimus quintus *Maracana Pisip*: decimus sextus *Taperoussou*; decimus septimus *Torooup*: decimus octavus *Aketeuve*, decimus nonus *Carana-uve*: vigesimus *Ieuireu*; vigesimus primus *Eucaton*: vigesimus secundus minor *Ieviree*: vigesimus tertius *Oury-Ovassueupe*: vigesimus quartus *Mayone*: vigesimus quintus *Pacoury-Euié*: vigesimus sextus *Euapar*: vigesimus septimus *Meruouty-Euve*. In hisce pagis interdum ducenti aut trecenti, interdum & quingenti aut sexcenti reperiuntur incolæ; ita ut Galli judicent Insulam tum à decem aut duodecim millibus fuisse habitatam.

Eorum nomina.

Cœlum in hac insula plerumque sudum, diesque utplurimum sereni: nullum pene frigus, aut immodicæ siccitates: rarissimæ nebulæ, aut vapores valetudini habitantium noxii: nullæ tempestates aut ventorum turbines; nullæ nives aut grandines; infrequentia tonitrua, nec nisi pluviis mensibus; fulgura nonnumquam sub vesperam, atque etiam matutino tempore, cœlo vel maxime sereno.

Cœli ratio.

Sol autem à Tropico Capricorni, ad Cancri Tropicum revertens, in omnibus hujus plagæ regionibus, pluvias præ se agit, quadraginta utplurimum diebus antequam super verticem ascendat, & postquam zenith illarum superaverit, duobus, aut ad summum tribus mensibus hic continuo pluit pro climatum diversitate; in hac vero Insula ab exitu Februarii ad initium aut medium Iunii. Post solstitium autem æstivum, Sole versus Capricorni tropicum regrediente, venti ab Orientali plaga (*Brisas* vocant vulgo) excitantur, & quo propior ad illarum zenith accedit, eo intentius; quo vero longius abierit, eo remissius perflant; oriuntur fere post crepusculum, hora videlicet septima aut octava matutina; & quo magis sol supra Horizontem elevatur, eo vehementius spirant; post meridiem sensim remittunt, & Sole occidente spirare desinunt. Nec tamen alius in hac insula & vicina Continente ventus sentitur, quam ab Orientali plaga,

plaga, quo & æstus egregiè temperatur, & aër imprimis salubris efficitur. Quumque hæc insula tam exiguo intervallo distet ab Æquatore, æquabili dierum noctiumque discrimine, atque uniformi aëris temperamento gaudet per totum pene anni tempus: nec ullum clima jucundius, aut habitationi hominum accommodatius facile possset reperiri.

Soli qualitas. Solum hujus Insulæ, licet undique circumcingatur à mari, nihilo secius abundat fontibus & scaturiginibus, dulcium, limpidissimarum & saluberrimarum aquarum; pluribusque rigatur rivulis: adeoque fœcundum est, ut licet numquam stercoretur aut interquiescat, tamen Mayzium (quod incolæ hujus Insulæ vocant *Avattyji*) intra tertium mensem ex quo satum est reddit ingenti fœnore, idque aliquoties singulis annis. Radices *Maniot*, quibus pro farre vulgo utuntur, celerrime in magnam accrescunt molem: melones maturantur intra secundum à satione mensem, colliguntur que pene omnibus anni mensibus: reliquorum fructuum similis est ratio.

Merces. Porro quæ mercium loco ex hac Insula & Continente peti possunt, hæc fere sunt: lignum Brasiliense, itemque croceum & alia: Gossypium, *Rocou*, id est, tinctura quædam rubra, quæ maxima hic passim copia reperitur; Laccæ quædam species: & Balsamum, quod Abbævillanus, quem hic sequimur, cum Arabico componit; optimæ notæ Tabaccum; Piper sive Axi, & similia. Qui autem telluris dotes accuratius explorarunt, sacchari cannis alendis vel maxime idoneum arbitrantur. Ad oram autem maris non raro reperitur Ambar, ut vocant, griseum.

Nec gemmarum effœta est tellus; reperitur enim in terræ visceribus jaspidis quædam, ut volunt, species, è qua lapillos illos, quos labiis suis inserunt, solent polire: item Crystalli candidi & rubicundi vena, quæ adamantes, quos Galli vocant Alenzonios, superat duritie, & plures ejus generis gemmæ.

Quæcunque ad ædes fabricandas necessaria sunt, passim reperiuntur, materies dura atque firma, lapides peridonei, argilla quoque ad lateres coquendos aptissima, cæmentum denique & calx.

Denique nec patentiores campos obtinet hæc Insula, nec in vastos aut altos montes assurgit, sed modicis tantum collibus erigitur, ad quorum radices limpidissimi fontes exsiliunt, qui planiciem rigant; & non paucos rivos atque torrentes progenerant, barbarorum quoque lintribus navigabiles. Cætera densis arborum lucis obsita sunt (inter quas Palmæ eminent, uti mox dicemus) magno venatus & aucupii compendio.

Arbores fructiferæ. Hæc insula habet plerasque fructiferas arbores cum reliqua Brasilia communes, quas jam supra descripsimus, ita ut pene supervacaneum videri possit easdem hic denuo attingere; verum quum nomina nonnihil differant, & notæ quædam diligentius ab Abbævillano videantur observatæ, lectoribus haud ingratum fore existimo, easdem hic secundum illius observationes describere. Inter illas eminet *Acayou*, proceritate atque caudicis crassitie pomos aut pyros Europæas plerumque superans; folia nucum frondibus haud absimilia; flores exigui, roscidi & non inelegantis odoris, qui à longinquo sentitur; fructus fert diversarum formarum, & colorum. Nam alius est pyro similis, colore ubi maturuerit flavo exterius, interius candida carne & succi plena; cui nux quædam succrescit, renis ovillæ forma, durissimo putamine & oleoso, ita ut facile flammam concipiat, nucleo instar amygdalæ. Alter magis rubet, sed acidiori est succo. Tertius longe minor atque acidior, è quo acetum conficiunt. Quartus longe maximus, gratissimique saporis, vocant *Acajou-Ovassou*: omnes autem incipiunt maturescere mense Martio atque Aprili, & fere omnibus anni mensibus. Barbari exprimunt ex illis liquorem quendam, quem vocant *Acajou-Caoum*, candidum & potari pulcherrimum, palatoque imprimis gratum. Magna harum arborum hic ubique est copia; facillime enim succrescunt è nucleis, atque altero statim anno dant fructus. Sed plura de hac arbore diximus jam supra.

Bannanna. *Bannanna* procera arbor, foliis prægrandibus, & supra cubitum longis, & binos palmos latis: fructu cucumeris pene magnitudine, cortice croceo, sed carne albicante instar pomi.

Mangua. *Mangua* fructus fert prunis præcocibus non absimiles, sed paulo majores & exosses, suavis atque optimi saporis. Supra descripsimus sub nomine *Manguabæ*.

Iracaba. *Iracaba* arbor vasta & patula, ramorum opacitate in vertice lasciva, foliis pene ficulneis; floribus flavis; fructu pyri formâ, cortice subflavo, carne intus sapida, & optimi, ut credunt, nutrimenti.

Ovaierova. *Ovaierova* alta & vasta arbor, foliis quercus, sed paulo majoribus, floribus dilutè flavescentibus; fructum fert pedem longum & majoribus melonibus parem, extra & intus flavum, suavissimi & fragrantissimi odoris, sed exilibus & nigricantibus nucleis plenum.

Iunipap. *Iunipap* procera & ramosa arbor, foliis item quercus, sed duplo majoribus, floribus candidis, fructu rotundo instar pomorum; immaturus amarior est: barbari masticant illum ut succum eliciant, qui licet limpidus sit atque albicans, faciei tamen aut manibus illitus, paucis horis ita nigricat, ut atramentum videatur, neque ablui potest, sed post octo aut decem dies evanescit sponte; cutem suam hoc succo tingunt barbari. Vbi autem maturuerit, intus atque exterius flavescit, & gratissimi est saporis.

Agoutitreva. *Agoutitreva*, vasta arbor, foliis aurantiorum, sed latioribus; floribus roscidis, fructu amplo, cortice viridiore, intus concludit exiles acinos instar granatorum, dulces & palato non ingratos.

Araticou. *Araticou* foliis & floribus præcedenti non dissimilis, sed fructu paulo majori, optimi saporis & jucundissimi odoris.

Caoup. *Caoup* frondibus pomi, sed magis patulis, floribus è luteo & rubro mixtis; fert fructum aurantio malo forma atque sapore haud dissimilem, nucleis plenum.

Euvavirap. *Euvavirap* procera & vasta arbor, frondibus perexiguis, floribus rubicundis, fructu exili, qui uvam crispam tam mole quam figura non male refert.

Ama-

Ama-uve. *Ama-uve* cum ficu, tam foliis, quam fructibus omnino videtur convenire.

Goyave. *Goyave* sive *Morgoya* fruticis species, quæ arbores complectitur, foliis campanellæ, flore eleganti & palmum lato, echinatis foliis & stellæ in modum diductis, purpurei coloris; fructum fert ovi magnitudine, sed rotundiorem, plenum granis, & cortice è viridi & luteo mixto; grati, si coctus fuerit saporis; quare & saccharo condîtur.

Ovacourii. Palmarum quatuor species hic reperiuntur; prior dicitur *Ouacourii*, quæ vera Indorum palma, ferens folia *Pindo*, quibus tuguria sua contegunt: nuces fert oblongas ovis anserinis forma & magnitudine pares, putamine ligneo, quatuor aut quinque nucleos continente, oblongos; grati saporis, è quibus barbari suavissimum atque optimum oleum exprimunt. In ipso autem arboris trunco reperitur medulla candida, pro arborum mole major minorve tibia humana; *Ovacouryrovan* vocant barbari, quæ cruda coctaque inter cibos usurpatur.

Meuruty-uve. Altera species appellatur *Meuruty-uve*, quæ fructum itidem fert ovi magnitudine, cortice exterius rubicundo & nigris maculis distincto, intus rubro; qui unicam tantum nucem continet, dulcem atque edulem.

Ynaia. Tertia dicitur *Ynaia*, frondibus & caudice præcedentibus similis, fert fructus suos racematim, magnitudine olivarum, ducentos nonnunquam & trecentos uno racemo, ita ut unus singulis racemis ferendis vix par sit.

Carana-uve. Quarta species *Carana-uve* folia fert patula, instar flabellorum, quibus fœminæ solent uti, fert autem fructum pruno damasceno non absimilem.

Forte & ad hanc Palmarum classem referenda est arbor, cujus tantum fructum accepimus, durissimo & ligneo putamine, quo duæ nuces continebantur.

Toucon-uve. *Toucon-uve* duabus prioribus palmæ speciebus, foliis haud absimilis, verum aculeatis, qualis & truncus illius atque rami, medulla intus nigra & dura, barbari utuntur illius materie ad arcus & clavas suas. Fructus illius proveniunt racematim, vocant *Tocons*, rotundi, & ubi maturuerint exterius flavi, nucleo albo & suavissimo.

Pacoury. *Pacoury* procera & vasta arbor, pomi frondibus, flore albo, fructu duorum pugnorum magnitudine, cortice dimidium pollicem crasso, qui coctus aut saccharo condîtus, imprimis celebratur; continet præterea binos aut ternos nucleos haud insuaves.

Vva-ouassoura. *Vva-ouassoura* ingens arbor, frondibus pyri, floribus candidis, fructum fert *Pacoury* non absimilem, cute flava, dulcis saporis, osse interius facto ad persicorum modum, nucleo amygdalis paulo majori, & ejusdem saporis.

Wamenbec. *Wamenbec*, magnitudine, frondibus, floribus atque fructibus à pomo non multum abludens; fructu croceo & delicato; sed nucleus non manditur ob insignem acrimoniam qua pollet.

Copovich. *Copovich-ovassou* pyro frondibus & fructu admodum similis, nisi quod fructus oblongior sit & flavior, & tria intus officula perdura continet.

Copovich-ajoup pruni arboris mole, frondibus castaneæ, floribus candidis & luteo colore mixtis, fructum fert instar minoris pomi, flavum, officulo intus exiguo, nucleo autem eduli.

Acaja. *Acaja* ingens arbor, foliis pyri, floribus rubicundis, fert fructum instar minoris pomi, sed oblongiori forma & acidioris saporis.

Yacaranda. *Yacaranda* pruno arbori admodum similis, sed foliis latioribus, flore candido; fert fructum duorum pugnorum magnitudine, & ubi coctus fuerit, edulem: barbari coquunt ex illo pulmentum quoddam stomacho imprimis amicum & salubre, quod vocant *Manipoy*.

Manipoy. Onbou. *Onbou* Mangaæ foliis similis, fructus fert persicis non absimiles, intus & extus plane luteos ubi maturuerint; nec edules sunt, nisi quum sponte decidunt, ob egregiam aciditatem; horum supra quoque meminimus.

Pajoura fert fructus similes præcocibus, licet arbor longe sit minor.

Vva-Cave. *Vva-Cave* pomi arboris magnitudine, frondibus aurantiæ, flore subcroceo; fert fructum oblongum instar ovi, flavum & palato gratum.

Pitom. *Pitom* mole, frondibus, & fructibus pruno similis, sed fructus suavior est.

Avenonbovih-Acajou. *Avenonbovih-Acajou* pomo valde similis, sed fructus illius magis similes sunt prunis, nisi quod crocei sunt coloris, suaviori sapore, officulo perexiguo.

Yachica. *Yachica* pruno admodum similis, floribus flavis quidem, sed fructus illius prunis omnino sunt similes, lutei coloris, nucleo candido & suavi.

Præterea *Cayoveen* & *Maukai-ene*, quæ parum differunt à præcedentibus.

Ovagiron. *Ovagiron* nascitur ut plurimum in arenis ad littus, nec adolescit supra fruticis modum, fructum fert instar majoris pruni, rubri coloris.

Morecy. *Morecy* itidem amat arenosum littus, fructus illius acrioris est saporis.

Amyjou. *Amyjou* pyri folia obtinet, sed oblongiora, flores candidos; fructum fert pomi magnitudine, & instar cucumerum tuberculis plenum, sapore persicorum.

Mouroure. *Mouroure* non multum quoque abludit à pruno, flores fert luteos, fructus instar cerasorum, longis pediculis, officulo exiguo, carne crocea & suavi.

Vva-vytou. *Vva-vytou* folia fert oblonga, flores cæruleos, fructus aurantiis haud absimiles, nisi quod suaviores sint.

Vva-pirup. *Vva-pirup* arbor valde aculeata, foliis juglandis, floribus è flavo, ceruleo & rubro colore eleganter distinctis; fructum fert instar pomi orbicularem, & mensis pergratum, sed nonnisi pluviis mensibus decerpitur.

Oumery. *Ou mery* fructum fert magno pyro; *Arasa* parvulo pomo similem; qui inter optimos fructus, ubi plene maturuerint, facile primum locum flagitant.

Pekey. *Pekey* truncus interdum ita crassus est, ut vix trium quatuorve hominum complexu ambiri possit, fert frondes pruni, fructum duorum pugnorum, cortice crasso duroque, qui intus continet tres quatuorve fructus luteos, forma renis, optimi odoris, & saporis non ingrati, osse admodum aculeato. Vide quæ supra de eodem diximus.

Plures

Plures alias brevitatis causa omitto; atque harum etiam nomina, quæ jam retuli nonnihil mutata suspicor à Gallis, qui literam W, hisce nationibus uti videtur perfamiliarem, difficulter proferre, & difficilius scribere possunt; descriptiones autem harum, cum iis quas superius produximus, omnino conferendæ sunt, ut quid simile aut dissimile habeant, melius appareat.

Herbæ & Plantæ. Inter omnes hujus Insulæ plantas facile principem locum meretur Ananas, cujus fructus jam ante aliquoties meminimus.

Karouata. Proximum locum sibi vindicat *Karouata*, priori non multum absimilis, nisi quod folia producat fere ulnam longa & duos pollices transversos lata, crassiora, & utrimque valde aculeata, è quorum medio erumpit scapus, cui circiter duos palmos supra solum, confertim annascuntur quinquaginta, & interdum longe plures fructus digitalis longitudinis, pyramidis triangularis in modum, intus atque extus flavescentes, optimi saporis & palato pergrati. Belgæ vocant *Slyptongen*, Galli *Cypreceville.* Plenus autem est fructus spongiosa quadam materia, & plurimis officulis sive seminibus minutis, succus illius ex acri dulcis est, gratus palato, sed si quis vescatur, sanguinem elicit è lingua atque gingivis, unde Belgæ nomen indiderunt: utiliter adhibetur in febribus, & adversus scorbutum; fructus suos incipit protrudere postquam pluviæ desinunt.

Yarammacarou. *Yarammacaru* mirabilis & pene monstrosa est planta, assurgit enim ad decem aut duodecim palmos, tibiæ humanæ crassitie, spargitque ramos tres quatuorve ejusdem magnitudinis; caule verum adeo est tenero, ut perfacile sit aliquot plantas simul gladio detruncare; cortex est viridis, medulla autem candida, nulla fert folia, sed spinas digitales; florem fert miniatum cæruleo colore intermixto, cui succedit fructus pugni magnitudine, exterius eleganter rubens, intus candicans, exiguis granis, quæ una comeduntur, scatens, suavis atque gratissimi saporis, qui à fragorum nostrorum sapore nihil differt.

Gyromon. *Gyromon* planta foliis & floribus Anguriæ (quam vulgo Citrulum vocant) pene similis; fructu rotundo & depresso, tenerrimo cortice; qui coctus utiliter mensis infertur.

Taker. *Taker* sive *Kaker* præcedenti pene similis, nisi quod fructus illius est oblongior, & major, & cortex longe durior.

Vva-een. *Vva-een* melonum species videtur, fructum fert magnitudine capitis humani, exterius læte virentem, intus solidum, carne candida & nigris granulis permixta, succi suavissimi & pergrati plenum, ita ut crudus instar pomorum comedatur: per medium dissectus plane liquescit, & diffunditur instar aquæ; si vero tantum excavetur, statim implet lacunam dulcissimo liquore, ita ut mirum in modum recreet.

Commanda. *Commanda Ovassou* sunt ipsorum fabæ, maximæ & planæ, & variorum colorum: *Commanda* autem *miri* ipsorum pisa, magis oblonga, quam rotunda, & melioris saporis quam Europæa; interdum octodecim aut viginti inveniuntur in uno lobo sive siliqua. Supra audivimus è Lerio eisdem nominibus à Tovoupinambautiis fabas atque pisa appellari.

America.

Yeteuch. Radices quæ alibi *Patates* dicuntur, hic vocant *Yeteuch*; Lerius atque Thevetus à suis barbaris *Hetich.*

Caræ sunt aliæ radices, solidiores quidem quam *Patates*, sed multo deteriores.

Taya. *Taya-ovassou* radix est rotunda & candida instar rapi Europæi, boni, si coquatur, saporis.

Mandovi. *Mandovi* potius tuber est terræ, quam radix, Brasiliensis *Manobi.*

Manioch. *Manioch* crassa radix plantæ quam vocant Manieup, folia profert ficulneis haud absimilia, barbari farinam ex hac conficiunt, qua pro farre utuntur. *Macachet* & *Manioch-ete* itemque *Manioch-cave* radices sunt ejusdem pene speciei & usus, quæ parum inter se differunt: quemadmodum & *Vsenpopovitam* quæ rubro est colore.

Volucres. Ingens præterea in Insula hac Maragnana & Continente illi vicina reperitur omnis generis volatilium copia & varietas, quarum aliquot è commentariis Abbævillani Galli, hic breviter descripturi sumus, ne quid temere prætermittamus.

Aves rapaces. Inter feroces aves & quæ rapto vivunt, primum locum merito sibi flagitat *Ovyra-Ovassou*, (observandum autem quod Lerius scribit, barbaros *Tovoupinambautios* universas aves uno & communi nomine appellare *Oura* sive *Ouyra*) avis aquila pene duplo major, plumis vestita elegantissimis, tanto autem robore atque ferocia, ut ovem integram abripiat atque dilaniet, homines facile prosternat, & nec à cervis abstineat: memini me videre pennam ex alis, uti opinor, hujus avis detractam, quæ ulnam nostratem longe superabat, elegantissimo colore & rotundis maculis distinctam, instar gallinarum quæ ex Africa advehuntur: rostrum quoque ejusdem validum, & ungues imprimis acuti.

Huic proxima viribus & magnitudine *Ovyrata-Ovyran*; & *Ovyra-Ovasso Povytan*, aliæque plures ejuscemodi rapaces aves, aquilis aut majores aut paulo minores, singularis adhæc formæ, & plumis variorum colorum eleganter distinctæ.

Psittacorum itidem ingens numerus atque varietas hic passim reperitur.

Moyton. *Moyton* sive *Mouton*, (cujus & Lerius meminit,) avis est pavonis Europæi magnitudine aut paulo major, præalta crista spectabilis, & per universum pene corpus nigris albisque plumis eleganter variegata, carnes illarum cibo sunt opportunæ; hujus quoque avis variæ visuntur hic species.

Iacou. Aliæ item aves phasianis Europæis persimiles, quas barbari hi *Iacou* & *Iacou Obough*, atque etiam *Aracouan* vocant, mira plumarum varietate & decore. Lerius meminit earundem in suis commentariis.

Aliæ perdicum forma, sed majores paulo, quas *Nanbou* & *Nanbou-Ovassou* appellant, cæruleis plumis ornatæ, atque ova itidem cærulea ponentes; itemque *Nanbou-im* & *Macoucaova*, uti & Lerius scriptum reliquit.

Toucan. *Toucan* (cujus Lerius atque Thevetus meminerunt) palumbi magnitudine, rostro oblongo atque lato, ingluvie sub pectore, tres quatuorve digitos transversos lata, crocei coloris elegantissimi, & miniatis plumis circa oras distincta, pectore candido, dorso exquisite rubenti, alis atque cauda nigris; pulchra aspectu, & carne palato admodum grata: hujus & alia species appellatur à barbaris *Ovaycho*, cui rostrum est paulo diversum & è rubro flavescens. *Ovaycho.*

Ourou. *Ourou* perdicis quidem magnitudine, sed galli gallinacei in modum cristata, plumis rubris, nigris atque candidis insigni varietate; aliaque ejusdem nominis, cothurnici Europææ admodum similis, sed longe majore corporis mole.

Tata. *Tata Ouyra Ovassou* & *Tata Ovyra miri*, itemque *Arou mara* singulæ columbarum magnitudine, sed singulari plumarum varietate & elegantia.

Quædam minimæ molis aviculæ hic reperiuntur papilionibus haud multo majores, quas *Iapyii*, & *Ovenonbouch* vocant barbari indigenæ; de quibus ante satis multa diximus.

Vespertiliones hic visuntur admodum grandes, barbari vocant *Andheura*, quæ magnum strepitum inter volandum cient, & noctu homines ita lancinant & mordent, ut largum sanguinem eliciant, qui quam difficulter interdum sisti potest; ita ut inter lues harum Provinciarum merito numeretur. *Andheura.*

Volucres aquaticæ. Aquaticarum sive palustrium volucrum ingens quoque hic est copia, inter quas celebrantur à barbaris *Ovara-Tamatian*, & *Ouara-Caon*, Eloriis, quos Galli *Corlieu* & *Corlis* vocant, similes, nisi quod plumarum elegantia plurimum ab illis differant; magno autem numero visuntur juxta littora, rarius intra Continentem.

Sunt & hic aves quædam quæ magis supra terram feruntur, quam volant; qualis illa quæ à barbaris vocatur *Yandou*, struthiocamelorum, uti videtur, species, & proceritate corporis staturam humanam superans, maximæque velocitatis. *Yandou.*

Et *Salian* Turcici galli magnitudine, rostro & cruribus Ciconiæ, quæ licet volare nesciat, tamen tam perniciter currit, ut venaticos canes effugiat.

Gallos vero & gallinas Turcicas vocant barbari *Araignan*: communes vero & Europæis pene similes *Ouira Sapoukay*.

Anseres autem appellant barbari *Vpec*, Europæis tamen longe speciosiores, & carnibus palato gratioribus.

Anates itidem vocantur à barbaris hisce *Potiry*; palumbes denique *Picassou*, & columbæ *Picassoutin*: non multum differunt ab Europæis.

Pisces marini & fluviatiles. Mare, quod hanc Insulam alluit atque flumina quæ in sinum descendunt, valde piscosa esse dicuntur; nos aliquot piscium genera ex Claudii Abbævillani commentariis hic annotabimus.

Manatos, de quibus alibi diximus, vocant hi barbari *Ovaroava*.

Pyraon. *Pyraon* ipsis dicitur piscis edulis, sex septemve palmos longus, doliari amplitudine, squamis autem nigris & grandioribus tectus.

Pirapem sive *Camauroupovi* alius piscis ejusdem quidem formæ atque molis, sed squamis longe minoribus.

Ouyrii piscis tres quatuorve pedes longus, lato capite; binas habet in dorso pinnas circiter semipedem longas, longeque acutissimas, quarum punctura admodum noxia esse dicitur, cætera præstantioribus piscibus merito accensendus; horum nonnulli in fluminibus reperiuntur qui muscum dicuntur redolere. *Ouyrii.*

Oury-Iouve præcedenti persimilis, præterquam quod colore sit luteo.

Ouaracara alosæ Europææ perquam similis, sed spinis multo rarioribus, ideoque & melior & palato gratior.

Ouatoucoupou barbaris crustaceus est piscis, duos circiter palmos longus, capite flavo, & cibis idoneus.

Paraty & *Pira-cuvave* similes sunt mullis: Lerio *Parati* & *Kurema*.

Camboury Ovassou, quatuor circiter palmos longus, capite porcino, cauda flava, squamis undique tectus.

Planorum, ut vocant, piscium multæ hic reperiuntur species: *Yavebouyre* Rayæ quidem forma sed longe major, duos cubitos longus latusque, & palmum crassus, cauda sesquicubitum longa, & aculeo circa medium armata, acutissimo & valde venenato. *Yavebouyre.*

Narrinnarii ejusdem speciei, cauda quidem breviori, sed aculeo longiori, & totum corpus nigris albisque lineis distinctus. *Narinnary.*

Ovara ejusdem speciei, duos utplurimum palmos longus, unum latus, argenteo colore nitens, pinnis vero flavis sive croceis. *Ovara.*

Acara-Ovassou ejusdem quoque speciei, tres palmos longus, & pene totidem latus, nigris squamis undique tectus: *Acara-peve* præcedente paulo minor: & *Acara-poytan* præcedenti similis, sed nigris albisque lineis pictus: *Acara-pourourou* lineis flavis eleganter variegatus, cætera nigricans: *Acarajou* denique unum tantum palmum longus, squamis oppletus, capite viridi, superiori quidem parte corporis flavus, inferiori vero pene candidus. *Acara.*

Aramassa ejusdem quoque speciei, soleæ Europææ non absimilis, duos palmos longus, & tres digitos transversos crassus, ventre candido, dorso nigro; ferunt cibis perquam idoneum esse, unde magni fit à barbaris. *Aramassa.*

Araovaova octo interdum palmos longus, cute dura atque aspera, gladium habet duos tresve pedes longum, rostri loco, quo alios pisces trucidat: & *Panapan* præcedenti similis, nisi quod gladius huic sit brevior.

Pacamo glaber piscis, colore griseo, duos quidem pedes longus, sed vasto admodum capite pro mole corporis, sub scopulis plerumque reperitur; uti & *Caramourou* anguillæ similis, cujus jam ante mentionem fecimus. *Pacamo.*

Tinmocou-Ovassou anguillæ itidem forma, sed cute albicante duos vel plures cubitos longus, rostro Lucio pisci non absimilis, quod palmum unum longum obtinet. *Timmocou.*

Panyanajou præcedenti similis, nisi quod superior rostri pars ipsi aliquanto longior sit quam inferior. Inter fluviatiles pisces maxime admi-

randus

randus videtur *Pourake*, quatuor interdum palmos longus, diversis coloribus, cæruleo, rubro, viridi atque albo elegantissime variegatus, nullos ictus metuit, ne quidem gladii, sed si se inter vapulandum commoveat, ferientis brachium tam acri dolore afficitur, ut interdum concidat; ita ut Torpedinis speciem esse oporteat.

Caurimata. *Caurimata* carpis admodum similis, sed longior latiorque, & inter præstantissimos harum regionum pisces facile princeps.

Yaconda. *Yaconda* piscis tres palmos longus, crustis undique tectus, & flavis, rubris, albisque lineis eleganter descriptus.

Pyrain palmum longus, semipalmum latus, sine crustis, sed flava atque rubra cute spectabilis, dentibus acutissimis instar novaculæ; quibus & *Opean* alterum piscem ad eundem modum armatum scribunt.

Tarehure. *Tarehure* similis *Paraty*, nisi quod spinosior sit, dentes habet acutos; quemadmodum & *Ierou*, cui caput rotundius & cærulei coloris, cauda rubra.

Tamoata. *Tamoata* semipedem longus, plenus crustis, carne flava & boni saporis.

Sarabo. *Sarabo* non absimilis lampetræ, nisi quod latior sit & longiori rostro.

Hic quoque multæ & diversæ reperiuntur cancrorum, astacorum & gammarorum species; quorum alios *Ovegnonioin* vocant, longis & cæruleis chelis; alios *Oussa* hirsutis pedibus & rubris, qui plerumque in terram erepunt,& fere sub radicibus littoralium arborum, quas Galli vocant *Apparituriers*, inveniuntur.

Ouca. *Ouca-Ovassou* astaci majusculi, qui sub petris una cum ostreis capiuntur.

Aovara-Ovassou sunt cancri albi, pugno humano paulo majores, qui ambar griseum avidissime appetunt, ita ut magna illius frusta sæpe in cavernis illorum deprehendantur.

Ouraraup astacorum itidem species, qui in fluminibus tantummodo reperiuntur.

Crocodilos hi quoque barbari vocant *Yacare*, & reperiuntur hic prægrandes.

Plurima quoque hic sunt ostrea,Europæis majora & præstantiora, barbari suo idiomate appellant *Rerii*, adhærent utplurimum ramis littoralium arborum: mytulos vocant ipsi *Xerourou*, & sunt Europæis longe majores, quibus barbari communiter victitant; & ut cibum facile parabilem, unice amant.

Pluviis mensibus hic multa stagna fiunt, in quibus pisciculi quidam generantur circiter palmum longi, & palato pergrati, qui à barbaris capiuntur, antequam stagna rursus siccentur, quod fit pluviis cessantibus: pluviis redeuntibus & aqua illa rursus restagnante,hi pisciculi denuo sponte renascuntur, raro naturæ miraculo.

Quadrupedes. Quadrupedum ingens hic reperitur numerus, nos tamen tantum aliquot species, & maxime peregrinas designabimus, siquidem pleraru mque jam superius meminimus è Ioanne Lerio & aliis.

Cervi hic sunt plurimi Europæis omnino similes, barbari vocant *Sovassou-Aper*: infinitæ quoque capræ sylvestres: plures apri, vocant *Tajassou*, Europæis tamen minores, & umbelico supra dorsum; habent tamen & Europæis paulo majores, quos ipsi appellant *Tayassou-etè*.

Herinaceos, quos vocant *Coendou*, habent longe maximos, & aprorum pene mole, longissimis & acutissimis spiculis armatos.

Tamandova. *Tamandova* animal est equi mole, capite suillo, auribus caninis, proboscide palmum longa & acuta, lingua longiuscula & angusta; jubis pene equinis, pedibus autem bovillis; victitat formicis: caro illius palato ingrata, ideoque raro comeditur à barbaris. Supra descripsimus sub *Tamanduæ* nomine secundum Lerium, sed Abbævillanus longe majorem molem hic illi tribuit.

Tapiyre-ete sunt instar agrestium vaccarum, auribus quidem longioribus, sed brevioribus cruribus & cauda, acutis insuper dentibus,sine cornubus. Bezoar lapidem tantopere laudatum intra illius viscera reperiri tradunt, hujus autem animalis superius quoque jam meminimus.

Tatou. *Tatou*, Hispanis *Armadillo*, jam ante descripsimus; hic tantum monebimus ex Abbævillano, hujus animalis plures in hisce partibus reperiri species, quæ mole tantum differunt.

Tatou-Ovassou nimirum quæ magnitudine accedunt ad oves Europæas: *Tatou-ete* quæ mole vulpeculas haud multum superant; denique *Tatou-apar*, *Tatou-Ovainchun*, & *Tatou-miri* animalculum omnium horum longe minimum.

Covaty. *Covaty* accedunt quam proxime ad vulpeculas nostras Europæas, sed cauda aliquantum differunt, quam *Covaty* quidem habent longe minorem, verum nequaquam ita hirsutam.

Pac. *Pac* animal præcedenti paulo majus, totum teres, curto præterea & crasso admodum capite, exiguis vero auribus, cauda brevi, brevibus itidem villis & è nigro atque albo mixtis, grata varietate.

Agouty. *Agouty* animalculum porcelli mole, capite quidem gliris, sed perbrevi cauda, pilo porro denso & subrubro.

Tapity. *Tapity* non multum differunt ab Europæis cuniculis; diversæ tamen reperiuntur illorum species: *Ponnare* qui sunt cauda semipedem longa; *Amoco* & *Savia* caudis omnino carentes.

Inter fera animalia eminet *Ianovare*, lyncis uti videtur, species, mole Anglici molossi, pulchra & elegantissime variegata pelle.

Sovassou-varan leonum pardorum genus & elegantibus notis insigne; & *Margaia* feles sylvestres, pelle imprimis formosa.

Vnau. *Vnau* monstrosum animal; capite nimirum rotundo pene instar humani, canis capillis: quatuor quidem pedibus, sed parum admodum illis promovet; & tribus unguibus oblongis ad singulos digitos, quibus potissimum enititur & arbores scandit: à quibus non facile descendit, nisi frondibus & fructibus omnibus jam ambesis; adeo segne & pigrum in proreptando animal, ut pigritiæ nomen ab Hispanis ob id meruerit.

Scribit autem Clusius de hoc animali ad hunc modum: A collo ad extremam dorsi partem,paulo plus quam duodecim uncias longum est illius corpus, crassitudo vero sive ambitus pene totidem continebat: in vivo autem animali longè majorem fuisse,

fuisse, non est dubium: collum ipsum sex uncias longum erat, & quatuor crassum, comprehensis etiam ipsis villis: anteriora crura ad pedum (quos planos habebat instar ursorum aut simiarum) usque flexuram, septem unciarum longitudinem superabant; posteriora autem sex cum semisse duntaxat longa, ut anterioribus ferè integrâ unciâ essent breviora: anteriores pedes à flexura ad ungues usque, tres uncias erant longi, posteriores autem ejusdem pene longitudinis, utrique tamen valde angusti, licet plani, ut mirum videri non debeat, si cum difficultate subsistere & progredi queat: singuli vero tribus contiguis unguibus binas uncias cum semisse longis, albis & valde mucronatis prædíti, prona quidem parte arcus instar elatis, supina autem sive inferna carinatis: universum corpus à summo capite ad ungues usque densissimis, iisque prolixis villis erat obsitum, coloris partim nigri, partim cineracei pene, ut meles, quem vulgus Tassum vel Taxum appellat, mollioribus tamen, atque à collo secundum dorsi longitudinem usque ad posteriora pene crura, nigrorum pilorum quadam serie erat insignitum: totum collum à cervice ad anteriora usque crura, veluti juba quadam nigrorum crinium in utrumque latus propendentium tectum habebat. Caput exiguum, brevibus pilis subrufis obsitum, cum menti & gutturis parte: rostro simiam quodammodo referebat: breve enim, glabrum & obtusum, simisque naribus erat præditum, exiguis etiam dentibus, satis tamen latis: quum vero rictum amplum non habeat, hoc animal vix mordere posse mihi persuadeo. Hæc ille.

Infinitus pene reperitur hic numerus simiorum & cercopithecorum, varia mole & diversis coloribus, & quidem inter eos miro ingenio & astu: barbari vocant *Ouarive*: item *Cay-Ovassou*; *Cayon* nigro villo & candida longaque barba. *Caymiri & Sapaiou*, minores sed elegantes: *Tamary* minimi, sed pulcherrimi: *Marittina, Ioupara & Sagovy* argenteo colore, omniumque quidem minimi, sed formosissimi.

Canes suos venaticos vocant barbari ipsis, *Ianovare*, Europæis quidem paulo minores, sed venationi vel maximè idoneos.

Angues. Inter angues præcellit *Boy-ete*, interdum duas & plures orgyias longus, pelle eleganter picta; tantum quatuor ipsi sunt dentes, verumtamen acutissimi; linguam habet duobus veluti spiculis armatum, quibus horrendum in modum pungit, uti & cauda; vulnere plerumque lethali: verum quod & supra monuimus, ad extremitatem cauda; vesiculam admodum tenuem ipsi assuit Naturæ author, quæ tam magnum strepitum edit, pene instar tintinnabuli, quo monentur homines maturè de via decedere, ne ab angue hoc lædantur.

Repeiuntur hic & alii angues atque serpentes, lacertique, quos barbari vocant *Iouboy* & *Taragouyboy*, & *Tare huboy*, quos tamen ipsi nonnumquam comedunt; quemadmodum & Bufones, (quos ipsi vocant *Courourou*,) qui hic prægrandes reperiuntur.

Infestantur denique hic quoque ab illis pulicibus quas in Hispaniola vocant *Niguas*, hic autem à barbaris vocantur *Ton*: adversus hoc malum non uno remedio opus est; ipsi adhibent oleum palmarum, & *Roucou* atque *Oroucou*, notæ tincturæ speciem, de qua jam alibi diximus.

Indigenæ. Barbari, qui jam hic incolunt, narrant, pene sub Capricorni tropico, amœnissimam provinciam jacere, *Cayeten* nomine (quasi dicas ingentem saltum) densis nemoribus procerissimarum arborum passim obsitam, quam majores eorum olim tenuerint, *Toupinambæ* dicti, à virtute bellica qua vicinos suos facile anteibant; quare & hi eodem nomine hodieque vel maxime gloriantur. Portugalli ea parte Brasiliæ potiti, omnem dabant operam, ut hanc gentem subjugarent; sed illi armis Europæis impares, primo in densa nemora se receperunt: & quum ne hic quidem satis tuti essent, immensa terrarum spacia emensi, ad Oceanum usque & in septentrionales has Brasiliæ provincias commigrarunt, ubi hodieque servato communi *Toupinambarum* nomine, in plures cognationes sunt divisi, & pro locorum quæ incolunt diversitate, varia sortiuntur nomina; nam qui ad littus maris habitant *Paranan-Engovare* appellantur: qui super montem *Ibouyapap*, ad eundem modum *Ybouyapap Engouare*; & ita quoque in cæteris prænomina accipiunt à locis quæ incolunt: ut à *Maragnan*, *Taboucouru*, *Miary*, & denique à *Para* provincia, tam ea quæ ab hac Insula, versus ortum jacet, quam illa quæ versus occasum, de qua mox dicemus.

Narrant præterea qui inter barbaros sunt majores natu, ridiculum quiddam, nimirum quum primum ipsi in has provincias commigrassent, & publicum symposium celebrarent, quod ipsorum idiomate dicitur *Caouen*, ingressam forte fœminam quandam, quæ pugno aliquem procerum cæciderit, unde primum rixa, deinde tam crudele certamen in cognatos fuerit exortum, ut discordes inter se, alii huc, alii aliò concesserint; neque hactenus potuerint reconciliari, sed Vatiniano odio alii alios persequantur, ex insidiis opprimant, & inhumaniter comedant: Atque inde potissimum *Tabajarum* nomen apud ipsos originem accepisse, quo se invicem insultabundi compellare solent; sonat enim tantundem in ipsorum lingua, quàm hostis sum tuus, uti tu es meus.

Porro *Toupinambæ* hi, utplurimum mediocri sunt statura, (quanquam & proceri & obesi inter ipsos reperiantur:) simiis naribus, (quod obstetricum opera aut vitio fieri autumant:) erecto corpore & robusto, ita ut gravissima onera facile ferant: rarissime tentantur morbis, quia utplurimum parce cibis utuntur, & cœlo fruuntur amœno & imprimis salubri, unde & longævi fiunt sine canitie aut calvitio: fœminæ illorum servare dicuntur fœcunditatem ad annum octuagesimum & ultra: infantes nascuntur eodem quidem quo alii colore, sed inficiuntur à parentibus oleo quodam cui *Roucou* color mixtus fuerit, atque inde sensim fusco aut olivastro colore evadunt. Capillum quidem capitis alunt, cæteros autem pilos universo corpore evellunt: mares attondent cæsariem supra frontem: fœminæ promittent usque ad umbelicum, & in comis pectendis admodum sunt accuratæ; atque, ut elegantiorem colorem capillis concilient, tingunt

gunt denique illos *Roucou*, abluuntque deinde aqua, in qua radix *Ovapacari* cocta fuerit, quæ ſpumam edit inſtar ſaponis.

Mares conſueverunt inferius labium perforare, & foramini indere viridem lapillum, vel gemmam aut aliquid ſimile: quidam & nares perforant, & indunt foraminibus oſſicula aut etiam ligna quædam, atque id imprimis formoſum judicant. Fœminæ autem auriculas quidem ad eundem modum perforant, & appendent rotulas vel orbiculos ligneos, aut ſimile quid monilium loco, labia autem minime.

Vtrique autem prorſus nudi incedunt, præter jam maritatos aut ſenes, qui pudenda ſua panniculo aliquo cæruleo aut rubro obvelant, ſupra femora alligantes funiculo goſſypino, hoc velamen appellant ipſi *Carajove*. Cæterum totius corporis ſui cutem pingunt variis coloribus & figuris; crura denique inficiunt colore nigro, ſuccum Iunipap illinendo: plurimi quoque mares acuto lapillo inſtar novaculæ, cutem ſibi incîdunt variis modis, & illinunt puncturis colorem aliquem pertinacem, ita ut nunquam evaneſcant; id ſingularis fortitudinis inter illos argumentum eſt, & maxime decorum exiſtimatur. Supra modum quoque induſtrii ſunt, in variis ornamentis induſtrie concinnandis è diverſicoloribus avium plumis, nam & diademata ex illis contexunt, quæ vocant *Acangoop* ſive *Acan-Aſſoyave*: & coronas, ipſis *Acan-getar*: itemque collaria, ipſis *Ajovacara*; atque adeo integra pallia, quæ nominant *Aſſouyave*: periſcelides quoque ipſis *Tabacoura*: quas etiam è filis goſſypinis componunt, & appendunt ipſis certas nuces, quibus lapillos aut quid ſimile indunt, ut ſtrepitum edant, vocant *Aouay*: denique armillas, quas vocant *Mapovygh Cavay Chovare*, & ingentes criſtas, ipſis *Iandou-ave*. Lectos habent penſiles è filis goſſypinis connexos retium in modum, aut etiam contextos inſtar ſtraguli, quos vocant *Yni*, & diſtendunt illos inter duos palos, ita ut tantum unius, aut ad ſummum duorum hominum capaces ſint.

Loco panum aut farris utuntur farina è radicibus *Monioch*, *Macachet* aut *Maniochete* confecta, quam vocant *Ovy*: è ſucco earundem coquunt juſculum aut pulmentum, ipſis *Manipoy*; & è fecibus ſubſidentibus pinſunt placentas, quas dicunt *Caſſave*: ex iiſdem denique radicibus & pollentam quandam deducunt, ipſis *Cayman*.

Veſcuntur præterea piſcibus, avibus, & omnis generis animantibus, quæ ſuper craticulam, *Boucan* ipſis, flammis torrent atque uſtulant: potus ipſorum communis eſt pura lympha, aut quem ſupra notavimus.

Arma ipſorum ſunt arcus, quos vocant *Ovyrapar*, & ſagittæ ipſis *Oouve* ſive *Tacovart*: crudeliſſimi ſunt in hoſtes ſuos, nam & captos inſtar ſuum ſaginant, & ſaginatos crudeliter mactant atque immaniter devorant; vindictæ quippe ſupra modum ſunt appetentes: & ut leves interdum ob cauſas bella vicinis ſuis indicunt, ita & pertinaci odio eadem gerunt; alioqui in cognatos & concives, atque adeo advenas à quibus minime læſi fuerunt, munifici & humaniſſimi.

Cæterum gentes hæ maxime amant littora Oceani, & fluminum aut paludum ripas, ob piſcandi oportunitatem, qua maxime capiuntur, & quibus potiſſimum ſibi victum comparant: neque tamen diu in iiſdem ſedibus commorantur, ſed mutant ſæpius loca, licet fere pagorum ſuorum nomina ſervent. Qui plura de horum barbarorum moribus & inſtitutis deſiderat cognoſcere, adeat Ioannem Lerium, aut Andream Thevetum, aut denique, quem hactenus hic ſequuti ſumus, Claudium Abbævillanum Capucinum Gallum; nos enim maxime animadvertenda hic adjunximus.

Provincia Tapovytaperes.

Ab inſula *Maragnana* verſus occaſum jacet alia provincia, quæ pars eſt Continentis, quam barbari vocant *Tapovytaperen*, diſtat autem illa ab inſula tribus aut quatuor leucis, freto interluente, quod in ſinum *Marignanum* penetrat. Partem Continentis dicimus, nam licet quum Oceani fluctus valide impleverunt, tota ab undis ambiri videatur, tamen fluctibus recedentibus, cohæret cum Continente, & tantum arenoſa convalle ab ea dirimitur. Hæc provincia nequaquam tam munita eſt natura loci, quam inſula, ſed longe eſt fertilior atque amœnior.

Incolitur ab eadem *Toupinambarum* natione, qui hîc quindecim & plures pagos habitant, quorum præcipuos obiter commemorabimus. Præcipuus pagus, & provinciæ veluti caput, vocatur provinciæ nomine *Tapovytepere*, quod ipſorum idiomate ſignificat antiquam *Tapuarum* ſedem, qui aut ſponte hinc emigrarunt, aut ab his pulſi alias ſedes quæſiverunt: ſecundus *Ser-jeu*: tertius *Ieneupa-eupè*: quartus *Meureuti-eupe*: quintus *Caagovire*: ſextus *Pindotuve*: ſeptimus *Aroveupe*: octavus *Tapavytiningue*: nonus *Eugarete-quitave*: decimus *Orabout in Eugovave*. Omnes autem hi pagi longe frequentiores ſunt incolis, quam quas in Inſula *Maragnana* recenſuimus.

Provincia Comma.

Ab hac provincia tranſitur ad aliam, quæ à fluvio, qui illam ſecat, *Comma* appellatur; hujus itidem ſolum & fœcunditate & amœnitate longe ſuperat inſulam *Maragnanam*; & provincia eſt longe populoſiſſima, ab eadem natione *Topinambarum* culta, qui hic ſedecim & plures pagos incolunt; quorum nominatiſſimi ſunt *Comma*, provinciæ veluti caput, à piſcandi oportunitate ſic dicta: II *Ianovacuare*; III *Tavapiap*: IV *Covyjeup*: V *Arovypè*; VI *Tacvovaio*: VII *Pacouripanam*: VIII *Aovayeuve*: IX *Maecan*: X *Couremaeta*, qui pagus nomen accepit à *Couremam* fluminis *Commæ* oſtio, quod ita à barbaris appellatur: XI denique *Yapieve*.

A *Comma* ad *Cayeten* provinciam, quæ proxime ad *Param* accedit, & diſtat ab Inſula *Maragnana* circiter octuaginta leucas, plures adhuc provinciæ habitantur ab eadem *Taupanimbarum* natione, præſertim juxta littora: atque adeo in ipſa *Cayetæ* provincia viginti aut viginti quinque pagos dicuntur habitare: ita ut hæc natio magnum terrarum ſpacium occupet. Maxime autem concordes inter ſe agunt incolæ Inſulæ *Maragnanæ*, *Tapovytaperæ* & *Commæ* provinciarum, fœdere & connubiis inter ſe juncti: continua autem bella gerunt cum vicinis *Tapuiis*; uti à Belgis inveni obſervatum, qui anno 1610 *Maragnanam* adierant eodem tempore, quo Raverderius Gallus, primum luſtrandi cauſa huc acceſſit, ut mox dicemus.

GVAIANA.

Nomen.

Egiones quæ deinceps sequuntur, tantum leviter cognitæ sunt intra Continentem; ad oram autem maris & ripas fluminum, superioribus annis maxime illustratæ fuerunt ab Anglis & Belgis; &, ut fere solet fieri, tam diversis nominibus notatæ, ut non raro perdifficile sit dijudicare num de iisdem, an de diversis fluviis & regionibus loquantur, & nobis plurimum laborandum fuerit, in distinguendo & singula suis locis attribuendo: annitemur tamen quantum fieri potest difficultates omnes in sequentibus extricare. De communi harum provinciarum nomine non multum laboravimus; nam licet Herrera hanc Americæ Meridionalis partem ab Insula *Marganta* versus ortum & usque ad *Maranhaon* videatur appellare *Novam Andaluziam*, vel præfecturam *Serpæ*; eamque extendat ad trecentas leucas; eisque comprehendi scribat percelebres in illis partibus populos *Omaguas* & *Omigas*, & in interiori Continente opulentissimum regnum *El Dorado*; tamen quia nomina jam diu obsoleverunt, & hodieque dubium sit, an *Dorado* extet in rerum natura nec ne, aut saltem anxie adhuc ab Hispanis & aliis quæratur: Nos universum hunc terrarum tractum inde à *Para* quam supra absolvimus usque ad *Pariam*, de qua deinceps agemus, nomine hodie maxime recepto appellavimus *Guajanam*, vel, ut aliis quoque appellari consuevit, *Oram Barbaram*: Hanc dividam in tres partes, in flumen *Amazonum*, ut jam vulgo audit; in *Guajanam* proprie dictam, quæ complectitur plurima flumina quæ hic exeunt è Continente in Oceanum septentrionalem, inter dictum *Amazonum* flumen & *Oronoquen*; & denique in ipsum *Oronoquen*; facilius enim hoc pacto & verus regionum situs, & illius distinctiones elucescent. Alii appellant hanc partem *Wianam*, sed hæc nomina uti parum differunt, ita nullas tenebras huic descriptioni apud præmonitos offundent.

Divisio.

Cœli qualitates.

Tempestates anni in hoc climate plurimum variant; nam in orientali Guaianæ parte quæ vergit versus Flumen Amazonum, æstas inchoatur à mense Augusto, hyems à Februario: in occidentali autem parte & versus Orenoquen, sumit æstas exordium ab Octobri, hyems ab Aprili: Quæ tempestates, quod & alibi monuimus, tantum pluviis (unde barbari pluvias & hyemem uno nomine denotant) & siccitatibus; itemque gravissimis ventorum flatibus & malaciis distinguuntur: nam quum hæ regiones tam exiguo intervallo absint ab Æquatore, exiguam admodum caloris & frigoris patiuntur vicissitudinem: Neque tamen omnibus annis, æqualiter aut æque diu pluit; sed discrepant inte dum uno atque altero mense, & pluviarum copia aut mediocritate.

Soli qualitas.

Solum quoque plurimum differt: nam primo ad oram maris fere est humile, & nisi auræ pene perpetim interdiu ab oriente valide perflantes, æstum egregie temperarent, à mortalibus habitari neutiquam possent; nunc vero vel maxime à barbaris habitatur, ob fluminum quæ passim hic effluunt, opportunitatem, & telluris fœcunditatem, atque adeo cœli (paucis quibusda mlocis exceptis, quæ incolarum valetudine male audiunt) bonitatem atque salubritatem. Intra continentem plurimi visuntur montes, quorum quidam fœcundo solo culturam facile admittunt; alii penitus sunt asperi, sed variis metallorum venis scatere creduntur: in hisce montibus nonnihil algetur, nihilo tamen secius aër hic saluberrimus judicatur, quo fit ut plures barbari ibidem habitent. Inter hæc extrema, veluti medium est, solum modice editum, præcedentibus longe feracius, atque amœnius, nemoribus atque leucis, campis atque pratis grata varietate distinctum, adhæc pluribus amnibus & torrentibus riguum; cœloque imprimis salubri; neque metallorum in variis provinciis penitus inops. Cæterum duas pestes hic patiuntur indigenæ, culices, ipsis *Mapiery*, & niguas, ipsis *Sico*: adversus priores tamen in promptu remedium est noctu luculentum focum in ædibus alere.

Incolarum ingenia, mores, instituta.

Barbari qui has oras accolunt, (quemadmodum à quodam Belga accepi, qui aliquandiu hic vixerat,) sunt septem nationum, quæ nonnihil à se invicem moribus, multum autem linguis differunt, *Mayi* nimirum, *Aricoury*, *Maraons*, *Caribes*, *Arwaccæ*, *Iayoi* & *Sapajoi*.

Omnes autem maximam partem, statura sunt mediocri, crinibus nigris, quos interdum ornatus gratia rubro colore inficiunt; oculis quoque nigris; auriculis, & naribus, atque inferioribus labiis perforatis; universum denique corpus inficiunt tinctura quadam, quam *Iajoi* atque *Shebajoi* vocant *Annoto*, *Caribes* autem *Coutsauwe*: hanc tincturam à primis annis usurpant adversus æstum Solis. Fœminæ insuper nonnullæ, & præsertim adolescentulæ, pingunt cutem certis figuris, gummi quoddam nigrum ad id usurpantes, quod colori illi castaneo superinducunt.

Vtrique tam mares quam fœminæ, utplurimum nudi incedunt, nisi quod quidam utriusque sexus nonnunquam pudendas partes panniculo leviter velant, magis ornatus, quam honestatis causa ac pudoris. Fœminæ capillos vittis quibusdam subligant supra verticem: pariunt facillime; & infantes suos circumgestant, lumbis suis insidentes, aut fascia subnixos: suntque utplurimum breviori statura quam mares, præsertim in provinciis, quæ magnum flumen Amazonum contingunt.

Religio ipsis nulla est: Solem quidem & Lunam, quos animatos arbitrantur, venerantur, non tamen aut adorant, aut quicquam illis immolant, offeruntve; quantum hactenus à Batavis potuit observari: carent omnibus ceremoniis, nisi

nisi forte in exsequiis defunctorum ullas adhibeant: nam in Regulis suis funerandis, symposia celebrant, & ad extremam ebrietatem hauriunt liquorem quem vocant *Parnow*, tribus aut quatuor diebus; certis quibusdam fœminis interim mortuum plangentibus maximo ejulatu, non sine quibusdam superstitionibus, uti videtur.

Quemadmodum nullis sacris operantur hi barbari, ita nullos quoque habent sacerdotes: sed tantum hariolos quosdam & fatidicos, quos ipsi vocant *Peeaios*, qui miseros miris fastigiis ludunt; persuadent enim se crebro cum dæmone sermones serere, quem *Wattipam* nominant, & res gestas in longinquis regionibus ab ipso edoceri, nec non futuras præmoneri: agnoscunt autem hunc spiritum malum esse; neque injuria, nam haud raro miserum in modum ab ipso flagellantur.

Observatum quoque à Belgis, aliquos barbaros, præsertim *Iaios*, pro numine venerari *Tamoucum*, ut vocant, quem in superiore aëris regione degere, & inferiora hæc pro nutu gubernare profitentur, unde mane atque vesperi ipsum solent adorare: sed hoc hisce barbaris peculiare videtur.

Credunt ut plurimum animarum immortalitatem, & vita functos, si bene vixerint, ad cœlum ferri, quod ipsi vocant *Caupo*: si vero improbe, ad inferos sive terræ viscera detrudi, quæ nominant *Soy*. Itaque Regulis suis aut magnatibus decedentibus, mancipiorum ipsius unum, aut si nulla habeant, famulorum aliquem solent mactare, ne ministerio in altera vita destituantur.

Natura sunt timidi & valde suspicaces, neque minus vindictæ cupidi, unde facile sibi ab hisce *Peeiais* patiuntur persuaderi, aliquo amicorum immature uti ipsis videtur defuncto, ipsi exitium, ab hoc aut illo maturatum, unde gravia odia, & non raro cædes & alia mala inter ipsos oriuntur.

Annona barbarorum. Abundant hæ regiones variis rebus ad victum necessariis; pro farre utplurimum usurpant *Cassaven*, quæ fit è certis radicibus, quas jam ante descripsimus; quas supra lapidem ad id comparatum comminuunt, & exprimunt liquorem, qui crudus, noxius est & venenosus, verum coctus cum pipere Brasiliano, sive Axi, perutilis & palato gratus: farinam autem cogunt in panes sive liba, & torrent super lapidem: panes hi pergrato sunt sapore, & pene instar eorum qui fiunt ex hordeo, sed meliores. Componunt itidem è Cassavi varias potiones; quarum aliam vocant *Passiauw*, quæ quinque diebus servari potest; aliam *Parranouw*, quæ decem: quæ & generosa est & variis modis ab ipsis miscetur; optimè autem à *Iayis* & *Arwaccis*, quæ duæ nationes mundiciam maxime amant. Habent & Mayzium, de quo supra satis multa jam diximus.

Abundant præterea melle, quod licet sylvestre sit, & è concavis arborum truncis & cavernis subterraneis eruatur, tamen longe optimum est, ita ut optima aqua mulsa ex illo fiat. Vites quidem hic minimè reperiuntur, licet haud frustra judicent, earum haud impatiens esse solum, & si hic plantarentur, cœlum procul dubio uvas maturaturum, ita ut præstans vinum exprimi posset, quo hæc climata imprimis opus habent.

Animalia. Plurimæ reperiuntur hic feræ, venationi peropportunæ: nimirum cervi; apri duorum generum, qui tamen fere mole distinguuntur; majores vocant *Pingo* vel *Panigo*, Europæis haudquaquam inferiores: minores *Pockiero*, qui umbelicum in dorso obtinent. Infinitus numerus leporum & cuniculorum, qui à Belgis diversi esse dicuntur. Et vaccæ sylvestres, quas vocant *Maypouri* vel *Maipuries*, carne instar bovillæ, & quæ ad eundem modum muria condiri se patitur. Aliud animal quod vocant *Baremo*, carne instar ovillæ: variæ damarum species, & ab Europæis nonnihil diversæ; etiam aprorum quædam species, quæ lardo caret, & ipsis dicitur *Abihera*: & animantia illa quæ à pigritia nomen meruerunt, quia tardissime progrediuntur, aut ad fastigia arborum subrepunt, ipsis *Waricarii*: infiniti simii & cercopitheci: & plures majorum atque minorum quadrupedum species, quæ passim in hac America Meridionali reperiuntur; etiam feroces & hominibus infestæ animantes, tigres, leones, pardi, lynces.

Aves. Avium quoque magna hic copia atque varietas, nam præter anseres atque anates, quas hi barbari vocant *Raponne*; ardeasque quas vocant *Owakare*; grues, ciconias, phasianas aves, perdices, columbas, merulas, ficedulas sive scolopaces, psittacos variorum generum & cornices elegantibus plumis; aliasque: reperiuntur hic quoque fere omnes illæ volucres, quas in Brasilia utraque descripsimus: aviculam autem illam monstroso & grandi rostro vocant *Cowakan*: psittacos *Courga*. Nec desunt hic plures aves quæ raptu vivunt, præsertim falcones variorum generum.

Pisces. Piscium quoque maxima hic est varietas, tam marinorum quam fluviatilium; & quidem præter eos qui Europæo quoque mari familiares sunt; piscem habent Salmoni Belgico non absimilem, præterquam quod carnes illius sunt crocei coloris, uti horum rubri. Itemque quem in superioribus descripsimus sub nomine *Araowaowa*, quem hi barbari vocant *Chipari*. Adhæc speciem *Rayæ* sive pastinacæ, cujus cauda osse semipedem longo armata est, acutis denticulis utrimque aspera, quorum punctura imprimis noxia est; barbari hi vocant *Pakamen*. Quibus Belgæ addunt *Cawimo* piscem Asello majori mole pene parem, sine squamis, verum armatum sex acutissimis spinis, valde venenatis; in cerebro illius lapidem reperiri tradunt, admirabile remedium contra arenas & lapillos renum. Et *Accaren* crocodilis haud absimilem, sed magis gracilem, longioremque & rostro breviori atque obtusiore, victitat piscibus, egreditur tamen nonnunquam in terram: cibis idoneus, sed captu perdifficilis, licet grato odore, quem fundit, se prodat: minor ejusdem species appellatur à barbaris *Owanna*. *Aymaren* item instar grandis alosæ, qui in fluviis tantum capitur. Quos autem alibi vocant *Manatos*, hi barbari vocant *Cojumero*.

Harcourtius addit hisce *Cassoorwan* rarum pisciculum, paulo majorem *Apua* cobite vel spiringo, sed multo meliorem: hic in singulis oculis duas

America. Mmmm

SEPTENTRIO
GVIANA siue AMAZONVM REGIO
MAR DEL NORT
PARIA.
Iwarepice.
Amapaia.
Aromaia.
Muchikeri.
PARIME LACVS
Epuremei.
Harrytiahans
LINEA ÆQVINOCTIALIS.
Arowaccas pop.
Ape: hous pop.
Rio de las Amazones
Trinidad
Tabago
Grenada
Margarita
Manoa, ó el Dorado
C. de Noord
Arouen I.
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia
AMSTELODAMI Guiljelmus Blaeuw excudit.
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS

duas habet acies, ita ut inter natandum alteram infra aquam, alteram supra teneat: dorsum habet planum cum spina, & costis rotundis, pene ad humanum modum. Denique fluviatiles pisces tam multi, & tam præstantes hic reperiuntur, ut vix ulla regio in terris magis illis abundare possit. Testaceorum piscium hic quoque infinitus est numerus, maxime ostreorum.

Arbores fructiferæ, variæque plantæ & herbæ hic nascuntur passim, quas jam supra descripsimus; Pinnæ, Platani, Mespyli, quarum fructus Europæos mole superant: pruni diversorum generum, sed fructus minus commendantur, quia crebrius comesti lienteriam provocant, quæ in hisce partibus admodum periculosa est: Nuces variorum generum, & peregrinæ quoque formæ.

Arbores & fructus.

Licet autem tot fructibus abundet regio, tamen, communiter vescuntur barbari, certis radicibus, quæ oblongis rapis valde sunt similes, ipsi vocant *Napi*, & cancris sive astacis, quorum magna copia in riguis campis atque ad oram maris reperitur, quos barbari suo idiomate vocant *Coa*.

Plantæ.

Inter præstantissimas plantas, quæ sponte hic nascuntur, merito primum locum sibi flagitant cannæ sacchari, è quarum cultura ingens quæstus posset fieri, si hic machinæ ad cannas molendas comparatæ excitarentur, quemadmodum à Portugallis in Brasilia videtur factum, ad quas quidem initio magnis expensis opus est, quæ deinceps maximo quæstu refunduntur.

Proximum locum merentur arbusculæ quæ gossypium ferunt, quæ & frequentissimæ hic sunt, & facile admodum coluntur & propagantur, & intra annum ex quo satæ sunt uberes fructus reddunt. Barbari autem noverunt illud in fila ducere, & ex illis lectulos suos pensiles contexere, magni in hisce partibus usus.

Nascitur hic quoque infinita pene copia cannabis, sive lini quædam species, admodum elegans & tenuis, ita ut byssum æmuletur; è cujus filis varii panni texi possunt, uti experientia est comprobatum.

Colores.

Præterea varii hic nascuntur fructus, qui tincturas edunt supra modum elegantes, quarum usum & barbari noverunt; qualis est *Annoto*, quam alii vocant *Orellanam*, qua lanæ & præsertim byssus, colore inficiuntur aurantio. Habent & alium acinum, qui cyaneum colorem edit. Necnon gummi quoddam, quod à certa arbore funditur, quod pannos eleganti & pertinaci colore flavo tingit. Atque frondes cujusdam arboris, quæ bene præparatæ, colorem obscure rubentem fundunt.

Præterea lignum quod elegantem colorem purpureum edit; ut & alterum quod croceum: tertium denique, cujus liquor excoctus, fervens quidem purpureo tingit colore, frigidus autem coccineo. Nec dubium est diligenti inquisitione, & alia ejuscemodi ligna hic posse reperiri, quæ magno usui sint futura.

Gummi, resinæ, & Medicinalia.

Gummi & resinæ bene olentes & magni in medicina usus hic reperiuntur plures, inter quas celebrantur ab Harcourtio *Colliman* sive *Carriman*, & *Baratta*.

Colliman, ut inquit ille, resina est nigricans & resplendens, instar picis duræ, quæ prunis imposita gratissimum fundit odorem; Waltherus Carys Buckingamius, vir exacti de simplicibus quæ in medicina usurpantur judicii, testatur fumum hujus ter quaterve quotidie naribus haustum, egregiè mederi gravedini capitis, & cerebro humido frigidoque plurimum prodesse, & rheumata sistere: adhæc efficacissimum esse remedium adversus paralysin, cujus capitis gravedo & somnolentia prognosticon solet judicari. Medetur quoque doloribus, quos fœminæ quæ crebro pepererunt, patiuntur juxta lumbos, & inferiore dorsi parte, si liquefactum illinatur pelliculæ, & calidum applicetur parti affectæ, instar cerati. Creditur & nervos corroborare; & levamen adferre illis qui artrithidis doloribus torquentur; denique & recentia vulnera egregie consolidare.

Baratta.

Baratta itidem prunis imposita egregium fundit odorem; estque balsamum præstantissimum, & adversus recentia vulnera imprimis efficax, uti experientia à multis est comprobatum. Reperiuntur & plures hic resinæ, quæ gratum odorem fundunt; & præsertim una quæ odorem spargit instar *Majoranæ* nobilis.

Nascitur hic passim præsertim juxta littora, arbuscula sive frutex, ferens fructum instar viridis pomi, & quidem minuti, pollens somnifera qualitate, ita vehementi, ut vel particula quævis exigua imprudenter usurpata, lethalem somnum inducat; & vel una gutta illius liquoris hausta, tam valide dejiciat alvum, ut observatum sit sexaginta sedes non sine extremo discrimine operatam: Putatur tamen, si maligna illius qualitas à Medicis corrigatur, caute in medicina posse usurpari.

Acinus, qui barbaris dicitur *Kellete*, utiliter adhibetur contra dysenteriam. Succus autem herbæ quam vocant *Vppee*, adversus vulnera à venenatis sagittis inflicta. Denique succus foliorum quæ *Icari* nominantur, adversus dolores capitis. Pluraque simplicia, quæ peropportune ad Medicinæ & Chirurgiæ usum possent traduci.

Nascitur præterea hic arbor, quam barbari maximi faciunt, & plerumque juxta domicilia sua colunt, ob insignem in piscatione usum: solent enim in recessibus & elicibus, postquam æstus maris implevit, & copiam piscium adduxit, è cymbis suis, ramulos hujus arboris, prius nonnihil fractos, manibus terere inter undas, ita ut succus corticis se diffundat; pisces autem illo succo ita soporantur, ut statim supernatent, & manibus capiantur.

Huic accedit arbor quæ materiem fert quantivis pretii, barbari vocant *Pira Timinere*, Belgæ vulgo *Letter-hout*; est enim valde solidum, durum & grave, colore rosso elegantibus notis subnigris grata varietate distinctum, & insignis ad fabrilia opera usus: Arbor est procera & recta, glabro cortice, frondes tantummodo ferens in fastigio trunci, quæ ad pyri folia quam proxime accedunt.

Gemmæ & Metalla.

Gemmarum quoque copiam plurimis locis reperiri volunt, ut Iaspidis, Porphyrii, & illius quam

quam summopere commendant adversus nephritidem. Nec metallorum etiam præstantiorum effœta creditur tellus; licet hactenus nullæ auri aut argenti venæ hic apertæ fuerint; quamvis studiose à multis quæsitæ.

PARS PRIMA, seu FLVMEN AMAZONVM, vel ORELLANÆ.

Antequam descriptionem hujus fluminis aggrediar, operæ pretium me facturum existimavi hic nobilissimam expeditionem commemorare, quæ occasionem præbuit hoc flumen primum inveniendi, quemadmodum illam memoriæ tradidit Antonius de Herrera.

Prima inventio.

Postquam *Belalcazar* Popajanam subjugasset,& animum adjiceret ad alias vicinas provincias lustrandas, incidit in manus illius barbarus quidam peregrinus, qui se oriundum ferebat è provincia *Cundirumarca*, quæ multo auro aliisque divitiis affflueret, ita ut incolæ illius laminis aureis armati belligerarent: unde factum est ut Hispani illis provinciis, quas barbarus hic designabat, nomen inderent *El Dorado*; id accidit, ut narrant anno 1535; Gonsalvus autem Pizarrus anno 1540, Præfectura Quitensis provinciæ à Fratre Francisco donatus,hanc *Dorado* provinciam lustrare & subjugare unice desiderans, idoneas copias adunavit,& legatum suum fecit Franciscum de Orellana. Dein è Quitensi provincia transiens in provinciam *de los Quixos*, cum summa difficultate transcendit nivosa & aspera Andium juga, & descendit in convallem *Zumaquen*, triginta leucis à *Quito*; indeque digressus in *Canelam*, quum nihil tanto conatu dignum ibidem reperisset, rediit denuo in *Zumaquen*, atque illi vicinam *Ampuam*: ex qua profecti, trajecto flumine, pagum attigerunt, quem barbari appellabant *Varco*. Cœperant jam dudum annonæ angustia premi,& inter hosce barbaros parum admodum farris reperiebatur, itaque incerti quid potissimum agerent, cymbam ædificarunt: missusque *Orellana* cum illa atque aliquot lintribus unilingneis ad commeatum investigandum: itaque secundo flumine delapsus, & quotidie viginti aut viginti quinque leucas emensus, (nam fluvius satis perniciter devolvebatur, ob crebros amnes, qui dextra levaque in ipsum confluunt) aliquandiu nullos mortales offendit; octavo demum Ianuarii anni 1541 incidit in pagum,cujus incolæ & annona & aureis monilibus abundabant, illumque nullo pene negotio occupavit.

Orellana deinceps hic alteram cymbam cœpit moliri, flumen porrò descendere certus. Qua initio Februarii utcunque perfecta, viginti leucas promovit; atque hic non leve discrimen adiit, cymbis à rapidissimo fluvio, qui ab Austro in hoc flumen confluebat, pene eversis: à quo porro descendens, ducentarum leucarum intervallo, nulla domicilia invenit,aut ulla hominum vestigia; tandem ventum ad regionem ab hominibus cultam, & pagum cujus regulus Aparia dicebatur, qui & perhumaniter illos accepit, psittacos & perdices, piscesque elargitus; & monuit, ut provide sibi caverent ab *Amazonibus*, quas in itinere obvias erant habituri: barbari suo idiomate vocabant *Comapuyaras*. Annona autem & aliis necessariis hic in cymbas impositis, 24 Aprilis promoverunt, & circiter octuaginta leucas dilapsi, denuo inciderunt in vastas & incultas regiones; & ripæ fluminis hic ita altæ & præcipites erant, ut nusquam daretur in terram descendere. Duodecimo demum Maji attigerunt provinciam *Machiparo* incolis frequentem, quæ fines jungebat cum altera,cujus Regulus dicebatur *Aomagua*: hic à barbaris hostilia passi, qui biduo eos lintribus suis sunt insecuti, tandem applicuerunt ad pagum, omni annonæ genere refertum, quem barbaris dilapsis nullo negotio sunt ingressi; plures ab hoc semitæ satis tritæ tendebant in varias partes, ita ut provinciam hanc frequentem & bene cultam esse satis appareret: Atque hic itinerum rationibus subductis, circiter trecentas & quadraginta leucas jam ab Aparia descendisse compererunt.

Hinc solventes Dominica post festum Ascensionis, circiter duabus ab hoc pago leucis alium fluvium sunt prætervecti, cujus ori tres parvæ insulæ interjacebant, unde illi nomen indiderunt *Rio de la Trinidad*: regio hæc peramœna, & perfœcunda ipsis visa, atque adeo incolis frequens, nam tot lintres ad ipsos adnavigabant, ut procul à ripa medium alveum tenere cogerentur, à barbaris sibi metuentes. Postero die pagum qui ripæ assidebat sunt ingressi, barbaris nequicquam repugnantibus; in quo & plurimum annonæ invenerunt, & vasa fictilia eleganter cocta & variis coloribus picta atque incrustata; qualia passim in hisce regionibus magna copia reperiri testabantur barbari,nec non plurimum auri atque argenti.

Duæ semitæ ab hoc pago ducebant ad interiorem regionem,verum ob suorum paucitatem, & barbarorum multitudinem, illam lustrare inconsultum ipsis visum;itaque medium alveum sequentes, postquam circiter centum leucas promovissent, appulerunt ad provinciam cujus Regulus dicebatur *Pagnana*: à quo humaniter excepti, magnum numerum earum ovium hic viderunt, quas supra Peruviæ familiares esse diximus; & alterum ejusdem provinciæ pagum prætervecti, venerunt ad aliam provinciam, à cujus incolis repulsi, annonam invitis barbaris abripuerunt.

Hinc digressi, fluvium offenderunt, qui ab læva descendens, in hunc tanto impetu undas suas nigras (unde ipsi nomen *Rio negro* datum) spargebat, ut ad viginti pene leucas cursum suum & colorem servaret: plures pagi licet exigui ad ripam visi, quidam & ab ipsis capti, ut annonam raperent; atque ita per varias provincias & plurimos pagos dilapsi, pervenerunt tandem ad *Amazonum* provinciam, uti barbarus quidam quem ceperant testabatur, nec tamen in terram sunt egressi ante septimum Iunii: quo die pagum sunt ingressi, in quo tantum fœminas repererunt, viris demum sub vesperam redeuntibus, quum jam ipsi annona onusti ad cymbas suas remeassent: ventum deinceps ad alterum pagum, quem

quem nominarunt *de las Picodas*, quia hic septem capita humana palis suffixa videbant: ab hoc variæ semitæ silicibus stratæ egrediebantur, utrimque arboribus amœne tectæ: regioque hæc omnis & populis frequens, & bene culta apparebat.

Ventum deinde ad insulam amnicam, sub qua aliquantulum substiterunt, monitique sunt à fœmina, quam ibi offenderant, intra Continentem mortales agere Hispanis similes, atque duas fœminas colore candido agere apud regulum quendam, qui illas adverso flumine subduxerat: unde suspicati sunt aut Didacum de Ordas, aut Alfonsum de Herrera illac iter agere. Ab Insula digressi porro navigarunt, & licet plures ubique pagos ad ripam cernerent, nusquam exscenderunt, ne quidem ad pagum, quem fœmina illa ad peregrinos illos ducere affirmabat; donec ventum fuit ad municipium, in quo non tantum plurimum Mayzii, sed & hordeum, Europæo non absimile repererunt, è quo barbari potum suum dicebantur coquere: multi quoque hic panni gossypini visi, & templum in quo barbari arma sua suspenderant; & duæ mitræ Episcopales è variis plumis eleganter contextæ.

Vigesimo secundo Iunii plurimi pagi ad sinistram ripam ab ipsis visi, ad quos appellere prohibebantur à pernici aquarum lapsu. Mox cornu quodam terræ superato, longe adhuc plures pagos conspexerunt, & incolas in armis, ut advenas hosce arcerent, inter quos fœminæ aliquot, vasto corpore, cæsarie prolixa, & candida cute visæ, quæ magna animositate mares ad pugnam educebant: Amazonas crediderunt Hispani, de quibus jam ante incertum rumorem acceperant; non satis idoneo, uti Herrera recte monet, argumento, neque enim novum aut mirum fuisse in illis Americæ partibus fœminas, atque adeo adolescentulas una cum viris in prælia ruere, & fortissime cum hostibus pugnare; cujus rei exempla apud scriptores Hispanos obvia sunt. Hæsit tamen hac de causa flumini nomen; licet hactenus nihil de Amazonibus constiterit, etiam eis qui flumen aliquot centenis milliaribus ascenderunt.

Plurimos deinceps pagos & valde frequentes ad dexteram præternavigarunt, à quibus ab indigenis arcebantur, neque usquam audebant in terram descendere. Hanc provinciam appellarunt *Sancti Ioannis*, quia festo illius die primum illam attigerant: erat autem imprimis amœna, bene culta, &, uti eminus judicabant, perfœcunda; montes qui passim assurgebant, pluribus arboribus vernabant, præsertim proceris quercubus; solum maxima parte editum, & campestre & venationi peropportunum; denique ad centum leucas aut circiter se extendebat, plurimis pagis ad ripam fluminis ubique obsitum.

Hinc medium fere fluminis alveum sequentes, inciderunt in plurimas insulas, editas & haud infœcundas, & indigenis plenas, qui piraguis suis (ita vocant hic cymbas barbarorum unuligneas,) allabentes Hispanos sagittis petebant: maxima insularum quinquaginta leucas in longitudinem patere visa. Atque hic sub sylva paululum quieverunt, & barbarum quendam captivum nactus Orellana, varios cum illo sermones habuit, ope vocabularii quem in itinere sensim confecerat; Hic mira narrabat de Amazonum opulentia atque potentia, nam & multum auri atque argenti possidere, imprimis autem quatuor templa in terris illarum visa, quorum solum atque parietes, aureis laminis tecta essent; ædes privatas è lapidibus substructas; oppidaque muris cincta, aliaque ejuscemodi, quæ difficulter apud harum regionum gnaros fidem inveniunt.

Ab hac insula solventes, ad lævam fluminis ripam, editum & peramœnum solum & frequentes pagos conspicantur, pene centum leucarum spacio; barbarus autem ille narrabat, amplissimam hanc regionem parêre Regulo, cui nomen erat *Carapuna*, qui plurimum argenti possideret; incolæ hujus regionis sagittis utebantur veneno infectis; atque hic tandem æstum maris cœperunt sentire. Ventum porro ad aliam provinciam cui *Chipago* imperabat; continuo à barbaris armis petiti, ita ut duo illorum caderent.

Regionem omnem à dextera tam populosam videntes, & indigenas tam infestos experti, ad sinistram ripam declinant, quæ nullis pagis culta erat, licet & hic plures barbaros intra Continentem degere, haud vanis indiciis constaret.

Hinc porro & Continentem humiliorem, & plurimas insulas offenderunt, ita ut Continentem postilla attingere nequiverint, licet ut ipsis visum, per hasce insulas pene ducentarum leucarum iter absolverent, & æstum maris valide ascendentem toto hoc intervallo experirentur.

Denique juxta ostium fluminis, paululum commorati, & cymbis suis refectis alto se committunt inter duas insulas, quæ quatuor leucas à se invicem distabant eluctati, vigesimo sexto Augusti anno 1541. Et oram Continentis radentes, nono demum die pervenerunt ad Fretum quod vulgo vocant *Golfo de Paria*; quod septiduo enavigantes, per angustias quas appellant *las Bocas del Drago* (de quibus postea) undecimo Septembris appulerunt ad *Cubaguam*. Rationibus autem itinerum subductis, se circiter mille & octingentas leucas Flumen illud ingens descendisse, sunt opinati.

Secunda Expeditio Orellanæ.

Quum Orellana ad istum modum, maximum hoc flumen invenisset, quantocius in Hispaniam est profectus, & Carolo V Imperatori & Hispaniarum Regi ex ordine narravit quæcunque viderat, & quantum divitiarum ex provinciis quæ flumini adjacent, sperari merito posset: Et ab ipso haud difficulter impetravit, ut sibi soli liceret flumen illud adire, & provincias illas domare, & Coronæ Castellæ adjungere: Neque tamen expeditionem suam suscepit ante annum 1549; quo anno undecimo mensis Maij cum tribus onerariis solvit è Portu S. Lucæ, adiitque Teneriffen Canariarum unam, ibique substitit tribus mensibus; & sub Promontorio Capitis viridis ad Africæ Continentem, duobus: octo supra nonaginta suorum variis morbis interea desideratis, & circiter quinquaginta, qui navigationi inidonei judicabantur relictis; in trajiciendo autem Oceano ab Africa ad Brasiliam tempestates valde contrarias expertus, ita ut omnibus siti pereundum fuisset, nisi pluviæ ipsis succurrissent; & una navi qua septuaginta viri & unde-

cim equi vehebantur, Oceano hausta, aut alicubi fracta (nam quid illa factum sit ignoratur ;) cum duabus reliquis continentem adnavigavit haud longe à vadis S. Rochi. Atque hinc secus oram Americæ Meridionalis navigans, & flumen *Maranhaon* circiter centum leucas prætervectus ; medio gradu ab Æquatore versus Austrum, & circiter duodecim leucis à terra dulces latices offenderunt in alto mari, ita ut Orellana constanter affirmaret, flumen illud ingens quod quærebat hic evolvi.

Flumen ingressi, applicuerunt ad duas insulas frequentibus barbaris cultas, à quibus annonæ copiam permutatione mercium acceperunt : hinc alveum fluminis ad centum pene leucas subvecti, cum utraque navi, anchoras jecerunt juxta barbarorum pagum, quibus admodum parca annona erat : atque hic quum septem supra quinquaginta suorum amisisset, neque superstites utrique navi regendæ pares esse animadverteret, lyburnicam moliri cœpit, (& alteram navium demoliri, ut ferramentis uteretur ;) perfecitque tertio mense. Ascendit deinceps flumen circiter viginti leucas, fregitque hic alteram navem, & è tabulis alteram lyburnicam est molitus, quam triginta viri vix duobus mensibus & dimidio perfecerunt. Orellana interea cum priori lyburnica adverso flumine subvectus, anxie & diligenter requirebat principalem fluminis alveum, sed nullo operæprecio facto ad suos reversus, denuo idem aggreditur, suis mandans, ut lyburnica perfecta ipsum sequerentur ad *Cornu S. Ioannis*.

Hispani hi Præfecto suo parentes, lyburnica absoluta, & commeatu comparato, flumen ascendunt usque ad Insulam *Marribuique*, & porro ad Insulam *Caritan* supra quam circiter triginta leucis flumen dividebatur in tres ramos, qui deinde rursus in unum alveum conveniebant, ita ut hic latum esset circiter duodecim leucas. Verum quum se numero multum diminutos, & omnium rerum inopes agnoscerent, ulterius ascendere, inconsultum visum ; itaque secundo flumine dilabentes, circiter quadraginta leucis ab ostio fluminis, applicuerunt ad continentem, uti optinabantur, solo satis edito ; *Comao* appellari referebant barbari ; ubi annonam vili pretio sunt nacti. Atque hic centum Hispanos, soli bonitate & amœnitate allectos, sedes fixisse, prodit Herrera, (quod tamen minime verisimile est, quis enim credat aut post tot viros variis morbis extinctos, tot adhuc superesse potuisse, aut tantum hominum numerum una lyburnica vehi.) reliquos ostium fluminis egressos, secundum continentis oram navigasse, & tandem applicuisse ad Insulam *Margaritam* ; ibidemque invenisse Orellanæ viduam, quæ maritum intra flumen ex mœrore obiisse testabatur, quod principalem fluminis alveum frustra jam bis indagasset, & opes suas tam irrito conatu profudisset.

Atque hæc quidem de utraque Orellanæ expeditione dicta sunto ; è quibus sane Geographiæ parum lucis poterit accendi, siquidem nullas aut altitudinum observationes, aut plagarum designationes, prout res postulabat, subministrat.

In tantum satis manifestis indiciis opinor patere, Orellanam hunc, flumen hoc, de quo nobis jam sermo est, descendisse, & secundo petivisse, ita ut jure adhuc de nomine ipsius debeat appellari.

Orellanam, sed multorum annorum intervallo, secutus est Petrus de Orsua, anno nimirum 1560, ut scribit Ioannes de Castellanos, cujus expeditionis ita meminit Iosephus de Acosta : militum (inquit) Tribunus Petrus de Orsua aliam expeditionem suscepit secundum hoc flumen, (loquitur autem de flumine Amazonum, licet familiari errore etiam appellet *Marannon*) & ipso defuncto, & militibus tumultuantibus alii tribuni, donec perventum fuit ad mare septentrionale. Narravit (inquit) mihi religiosus nostræ Societatis, se adhuc secularem illi expeditioni interfuisse ; & deprehendisse æstus marinos ad centum leucas adverso flumine ascendere, & quando flumen Oceano misceri incipit, sub ipso Æquatore aut circiter, æstuarium illius septuaginta leucas latum esse, quod pene fidem superat, & excedit latitudinem maris mediterranei ; licet alii in suis descriptionibus, tantum vigintiquinque aut triginta leucas attribuant : hæc ille. Meminit hujus expeditionis Waltherus Ralegus in Guianæ descriptione ; & scribit Orsuam è Quito digressum per fluvium Ojam in Amazonum flumen ingressum : & ab Agrio Cantabro trucidatum fuisse. Meminit ejusdem & Lupus Vazius.

Non reperio quenquam Hispanorum postilla hoc flumen lustrasse, aut coloniam ad provincias has deducere conatum, ita ut apud Herreram & alios Hispanos scriptores, quos quidem viderim, altum de hoc flumine sit silentium ; solus Lupus Vazius, cujus commentarius Anglicè fuit excusus, scribit Portugallum quendam id tentasse, sed irrito successu, & flumen nisi paucis leucis subvectum, neque quicquam notabile designasse. Post annum autem 1615 Portugalli ad Paræ ripam, qui sine dubio hujus magni fluminis ramus est, cœperunt incolere, ut ante diximus, & animum ad cætera forte adjicient, nisi ab Anglis & Belgis impediantur. Sed jam ad fluminis descriptionem nos conferemus.

Magnum flumen Amazonum. Nomen.

Maximum hoc flumen, quod à barbaris putant appellari *Tobo*, vel etiam *Param* (ut solent fere omnia magna flumina, lacusque & ipsum mare *Paræ* nomine designare ; communiter nominatur ab Hispanis *Rio de S. Iuan de las Amazonas* ; & interdum à primo inventore Orellana ; licet hoc nomen etiam attribuant *Oronoquæ*, uti videre est variis locis apud Iosephum de Acosta & Antonium de Herrera, eodem errore, quem supra manifestavimus in *Marannon* descriptione.

Scriptores omnes qui hujus fluminis meminerunt, maximam latitudinem asscribunt illius æstuario, intervallum inter duo promontoria, alii quinquaginta, alii sexaginta, alii adhuc pluribus leucis definientes : quanquam autem à Batavis, qui à Promontorio illius Orientali, secundum quod *Para* elabitur, ad dexteram fluminis ripam navigarunt, longe pauciores leucæ deprehensæ fuerint, ita ut os angustius esse necesse videatur ; tamen quum constet latitudinem utriuſ-

utriusque Promontorii plurimum differre, & Orientale quidem circiter dimidium gradum ab Æquatore divergere versus Austrum, Occidentale vero duos gradus ab eodem Æquatore versus Arctum; utraque opinio satis commode poterit reconciliari; nam qui maximam latitudinem illi assignant, ab uno Promontorio ad alterum videntur putare, qui minimam rectam lineam à Promontorio Orientali ad oppositam oram sequi.

Mira quoque narrantur, præsertim ab Hispanis, de pernici hujus fluminis lapsu, & copiosis undis quas devehit in Oceanum, quo fiat ut ad plurimas leucas cursum suum inter maris fluctus servet,& potabiles undæ longe extra ostium hauriantur: quæ sane verissima esse experientia comprobavit; sed oportet distinguere inter anni tempestates, nam pluviis mensibus, quum maxima undarum copia à montibus defluente flumen hoc intumescit, id maxime fieri consentaneum est. Narrat Harcourtius Anglus, se nono Maji circiter triginta milliaribus à terra fluminis cursum in alto deprehendisse, undasque hausisse tam pulchras potari, quam si è fonte aliquo emanassent: & altitudine æquoris bolide tentata,orgyias invenisse triginta fundo arenoso:postero autem die undæ color mutari cœpit, & crassior atque lutosior evadere, mari ibidem tredecim & rursus septendecim orgyias alto: undecimo demum terram ad Occidentem conspexerunt: Idem & ab aliis observatum.

Batavi, qui jam pluribus annis hoc flumen adierunt commerciorum gratia,& quam diligentissime, ut solent, observarunt, testantur illud haud commodius, & cum minori discrimine adnavigari posse, quam si oram Brasiliæ septentrionalis & *Maranhaon* prætervectus, requiras altitudinem unius gradus & triginta scrupulorum ab Æquatore versus Arctum, & deinceps cursum instituas versus Occidentem, ut facilius vites rapidum fluvii decursum; ad hanc autem altitudinem, deprehendes bolide quadraginta aut triginta orgyias, & fundum arenosum, & sensim ascendens ad viginti, & tandem ad duodecim aut pauciores, aquam salsam reperies qualis est in alto, deinceps æquali pene quinque aut quatuor orgyiarum altitudine navigabis integrum diem; verum ubi mare magis altum evadit, & descendit ad octo aut novem orgyias, jam terra videri eminus incipit, & sensim aqua potabilis accidit, & qualis fluviorum esse solet. Ad hanc autem altitudinem continens nullo speciali indicio discernitur, nam solum fere æquale est, & arboribus obsitum; littore strato inter Eurum atque Corum; si quis autem pluviis mensibus hic accedat, cautio est locis vadosioribus anchoras jacere, donec aut noctu aut interdiu altitudinem poli datur dimetiri. Quo pacto autem fluvius subeundus sit, nulla ratione præscribi potest, quia vada tam crebro mutantur, ut bolide altitudinem aquarum periclitari, unica sit cautio.

Continens, flumen hoc ab occidente contingens,prominet in altum vasto Promontorio duobus gradibus ab Æquatore versus Arctum; quod ab aliis *Cabo Race*, ab aliis *Cabo de Nord*, à Belgis *de Noord Caep* appellatur; ab eo descendit ingens vadum ad aliquot milliaria in altum; ad quod, uti & ad ipsum Promontorium, Oceanus ingentes fluctus volvit, ut validis funibus atque anchoris opus habeant, qui juxta illud forte in anchoris coguntur consistere.

Porro à Promontorio hoc oram continentis legentibus, circiter novem leucis, primo occurrit *Arewary* non tam fluvius, quam fluvii ramus, sive fretum, Promontorium cum magna parte continentis veluti abscindens; ita ut ii qui forte imprudenter Promontorium fuerint prætervecti, haud difficulter velificando per hoc fretum in flumen possint regredi: os autem illius septentrionale distat ab Æquatore uno gradu & triginta scrupulis versus Arctum, & intrat primo rectà versus Austrum, deinceps versus eurum, unde cubito reflectitur,& tandem egreditur versus boream. Infra autem os hujus freti circiter duabus leucis prominet cornu continentis, quod vocant *Arrepoco*.

Arewary.

Ab *Arrewary* ad primam sive septentrionaliorem insulam, (earum unam quæ vasto æstuario hujus fluminis magno numero injacent, ab una ripa ad alteram) numerant duas leucas, hæc à quibusdam appellatur *Kaluarie*, ab aliis *Arrepoco*, atque etiam aliter.

Arrepoco.

Ab hac ad *Sapno* sive *Sapenou* ad dexteram fluminis ripam numerant quatuordecim milliaria, quinquaginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum, ut à Belgis accuratè invenio annotatum:antequam autem perveniatur ad *Sapno*,egreditur è continente exilis amnis quem vocant *Weywey*: *Sapno* exigua est insula, injacens semicirculari sinui, quem continens hic admittit, in quem exeunt duo amniculi, infra quidem insulam *Arrowas*, supra vero *Paricores*, ad cujus ripas barbari incolunt. E regione denique ad sinistrum fluminis latus jacet insula *Arrowen*.

Sapno.

Ad latus autem fluminis dexterum sequitur exiguo intervallo pagus *Matarem*, & magis intra continentem *Roakery* & *Anarcaprock*. Ad sinistrum vero, quod totum insulis obtegitur, Insula *Sapanapoock*; & *Matiana* sub ipso Æquatore: itemque pene dimidio gradu ab Æquatore versus Austrum insula *Corropokery*,sive,ut alii nominant,*Corpecari*.

Sapanapoock.

Ad continentem autem è regione *Corropokery*, designant elicem sive amniculum quem vocant *Tockes Kille*. Ab hoc loco flumen ascendentibus pene ad unum gradum ab Æquatore versus Austrum, occurrit fluminis ramus, qui versus Aquilonem descendit inter plurimas insulas, ubi ad Orientalem fluminis oram visuntur *Aropoya*, *Corpoppy* & *Capitan*; sive, ut ab aliis appellantur, *Wayecorpap*, *Mannetibi* & *Corpappi*. Et deinceps ad idem latus paulum supra *Aropoyan* sequitur *Matorion*, & pene ad altitudinem unius gradus & quinquaginta scrupulorum versus Austrum, barbarorum pagus *Huaman*; & duobus gradibus & viginti scrupulis ab Æquatore pagus barbarorum, quos vulgo vocant *Womians*.

Alii annotant ad latus fluminis dexterum *Cogemymne* sive *Coyminne*, à quo fluvium ascendentibus occurrunt multæ exiguæ insulæ & vada,atque rupes, denique Cataractes, qui prohibet hunc fluminis

Coyminne.

fluminis alveum altius aſcendere, ita ut certo certius ſit hunc non eſſe principalem hujus fluminis ramum.

Sapno, Inſula.

Qui accuratius oram continentis luſtrarunt, teſtantur inſulam *Sapno* circiter leucam unam patere in latitudinem, ſitamque eſſe inter duos amnes *Weypo* & *Matianam*; ab hac autem ora ſe producere verſus Ortum uſque ad cornu terræ quod vocant *Wetaly*, cui unius leucæ intervallo ad ortum objacet inſula *Quariana*: ab illo autem verſus Auſtrum circiter duas leucas & ſemiſſem incipit Inſula *Arowan*, cujus angulo Meridionali, ad continentem è regione objacet locus qui à Belgis vocatur *Water-huys*; flumen inter utrumque latum eſt pene duo milliaria. Ab angulo *Water-huys* ad rubrum Angulum numerant quatuor leucas; è regione ad ſiniſtrum latus jacent quatuor inſulæ humiles & undis pene æquales, & in medio alvei oblonga inſula, quam Hollandi vocant Coci Inſulam.

A rubro Angulo inclinat ſe ripa verſus occaſum ſpacio ſeſquileucæ, ubi Continenti objacet Inſula leucam longa, freto valde profundo, ſed tantum centum paſſus lato à Continente diviſa, id fretum vocant Batavi *Appelrack*: hæc inſula uti & Continens ſeu prima terra, eſt edita, quæ hoc flumen aſcendentibus fit obvia. E regione hujus freti intervallo unius leucæ, incipit ad orientale fluminis latus Inſula *Sapenopoko*. Ad oram porro Continentis ſive ripam fluminis dexteram ſequitur *Callepoke*, & mox Inſula quæ ab amne ambitur, qui ab occidente illabitur in magnum flumen, & appellatur *Breſt*; & paulo ultra *Taurege* elix ſive torrens, cui intra Continentem aſſidet pagus *Taurege*; ſequitur deinceps ad eandem ripam *Okiarii* amnis, ſupra quem intra Continentem ſiti ſunt tres barbarorum pagi.

Angli & Batavi multum laborarunt ut principalem hujus fluminis ramum ſcrutarentur; & tandem, ut à fide dignis accepi, invenerunt: deſcendit autem ab Africo, profundo & nullis vadis impedito alveo; ſed ubi potiſſimum egrediatur & quibus notis dignoſci poſſit, ſtudioſe celant. Memini autem me ſuperioribus annis audire ex Anglo quodam fide haud indigno, quod principalem fluminis alveum verſus Occidentem aſcendiſſet ad trecenta milliaria, & penetraſſet in grandem lacum, cujus undæ exquiſite virebant, neque potabiles erant, vidiſſeque in itinere oppidum barbarorum, in quo ducentæ aut trecentæ ædes, & circiter mille animæ numerabantur.

Regionum & Inſularum adjacentium qualitas.

Regiones quæ magno huic flumini adjacent, cœlo gaudent ſatis ſalubri: Solum autem non eſt uniuſmodi, nam arenoſum atque effœtum hic reperitur; & alibi fœcundum atque omnis generis fructuum feraciſſimum. Frequentes ſunt ſylvæ, in quibus pene reperiuntur omnis generis arbores, quas huic Continenti familiares eſſe jam ante diximus, licet aliter à barbaris appellentur. Inter fructiferas arbores celebratur una, cujus alibi non video mentionem fieri, quam barbari vocant *Ademonie Totocke* & fructum *Totocke* (notandum autem *Ademonie* ipſis ſonare arborem:) Eſt autem arbor valde procera & ramoſa; foliis grandibus (& quæ forma non multum abludunt

Totocke, Arbor.

ab ulmi frondibus,) obſcure virentibus, niſi quod poſtica parte nonnihil videntur candicare; nullos fert flores, ſed certas gemmas quæ colore nihil differunt à foliis, quæ ſenſim craſſeſcunt, & protrudunt fructum grandem & mole interdum capitis humani, pene rotundum, antica parte nonnihil compreſſum, cortice ligneo, duro & admodum craſſo, exterius ſtriato & tuberoſo, coloris fuſci & pene nigri: Dividitur interius certis ſeptis in ſex veluti regiones, in quarum ſingulis concluduntur octo, decem & interdum duodecim nuces arcte inter ſe conjunctæ; quæ ſingulæ iterum ligneo, duro & ſatis craſſo cortice tectæ ſunt, & variæ formæ, pleræque tamen triangulares una parte convexiore, cum tribus veluti ſuturis, valde rugoſæ & aſperæ, minus tamen quam exterior cortex, tres uncias longæ & ſeſqui unciam latæ, coloris roſſi & interdum cinerei aut fuſci: his continetur oblongus nucleus, totas implens inſtar amygdali, rubicunda membrana tectus, carne candidiſſima, & ſolida, & nonnihil oleoſa: ſapore magis videtur accedere ad avellanas quam amygdala; horum tamen uſum in omnibus egregie poteſt ſupplere, etiam ad tragemata facienda, uti à Belgis fuit obſervatum. Barbari attribuunt ipſi facultatem venerem excitandi, & proverbio dicuntur uſurpare *Pigue Secke in ſaccuwe pingean Totocke*, id eſt, ſi venerem ambis aut appetis, comede *Totocke* fructum. Quoniam vero arbores quæ hunc fructum ferunt, adeo ſunt altæ, & fructus adeo gravis & durus; illis maturis, non audent barbari ſylvas ingredi, niſi valida parma aut alio tegmine caput tecti atque muniti, nam fructus hi decidentes, inſtar ſilicis caput illis comminuerent.

Naſcitur quoque in ſylvis arbor quæ fert nuces myriſticis plane ſimiles, & virtute quadam aromatica præditas, ſed invalida, & quæ ſtatim evaneſcat.

Fructus quoque hic in arboribus ſylveſtribus naſcitur cortice lignoſo, exterius tuberculis multis aſpero, eleganter conformato, & è duobus veluti orbibus conjuncto, coloris fuſci ſive cinerei, qui interius ſepimento ligneo dividuntur in duas orbiculares cellas, quibus ſingulis continentur ſinguli nuclei, rotundi quidem, ſed ea parte qua ſepimentum contingunt nonnihil compreſſi; ſuis itidem corticibus tecti, lignoſis itidem ſed tenuibus, coloris interiori parte purpurei ſive violacei; nucleus autem ipſe intus vacuus eſt, materie pene inſtar gallarum, ſed magis fungoſa.

Præterea reperiuntur hic variæ arbores, materie admodum dura, & elegantibus coloribus: variæ itidem quæ reſinas & gummi fundunt. Naſcuntur variis locis ſacchari cannæ. Copioſiſſime denique pita herba, cujus alibi meminimus.

Nec deſunt hic variæ gemmæ & metalla, aliaque commerciis apta, de quibus plenius alibi.

Incolæ.

Barbari qui Continentem habitant, potiſſimum ſunt è gente quam vocant *Yaos*; ingenio minime malo: intra Continentem & aliæ incolunt, præſertim *Arwaccæ*, itemque *Cockettuway* & *Pattecui*, *Tockianes* atque *Arytianes*, denique *Comoes* & *Wackehanes*. Quibus ab aliis adduntur *Maraons*, qui *Sapno*, *Weywey*, *Anewyan*, *Quarian* & *Wetaly* incolebant:

lebant: Et *Arowians*, qui in reliquis insulis degebant, de quibus observavit quidam Belgarum, hosce longo capillitio uti instar fœminarum; atque hinc potissimum putat opinionem de Amazonibus natam, quod sane vero non est absimile.

Frustra sit qui hodie easdem plane nationes iisdem sedibus hic se reperire posse speret, nam præterquam quod levem ob causam sæpe mutent, postquam Lusitani è Para has partes adierunt, tanta mutatio facta est, ut quum Batavi anno 1629 hic appellerent, alibi nullos, alibi plane alios barbaros repererint. De moribus & institutis atque idiomate alibi dicetur, nam fere uniusmodi sunt ad universam hanc oram barbarorum mores, idioma tamen diversum est.

PARS ALTERA,

WIAPOCO.

PRomontorium quod sinum ab ortu claudit, in quem flumen *Wiapoco* & alii minores amnes egrediuntur, distat ab Æquatore IV gradibus & XXX scrupulis versus Austrum; appellaturque ab Anglis quidem nunc *Cabo de Conde*, nunc *Cabe Cecil*; à Batavis autem *Cape d'Orange*, & non raro *Cabo de Nord*.

Hoc promontorio superato, flectit se continens versus Austrum; atque hic egreditur amnis *Arracauw*, in ipso ostio pene dimidium milliare latus, procul è continenti, & ex provincia *Arracoriorum* barbarorum descendens, qui *Yais* confœderati, juges inimicitias exercent cum *Mayis*. Excipit autem *Arracoa* alios ab dextra levaque amnes; & imprimis *Arcohile*, quem Belgæ lustrarunt anno 1600, & circiter duo milliaria subvecti, offenderunt alterum amnem quem vocant *Ycoripen*; & post tria milliaria tertium, *Tamynen* barbaris, altum quidem, sed undis adeo placidis, ut pene stare videatur; hinc quatuor milliaria ascendentes offenderunt barbarorum pagum *Sapyten*, & per nemus & profundam uliginem penetrarunt alium ad pagum *Awarapatan*.

Harcourtius autem scribit intra continentem in *Aracoam* confluere fluvium *Wats*, de quo nihil præterea accepimus.

Wiapoco fluminis descriptio.

Circiter dimidiam leucam magis versus Austrum egreditur flumen *Wiapoco*, quatuor gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum; exonerat autem se in sinum circiter tria milliaria latum (una cum amne *Wainari*) in ipso quidem ostio circiter milliare unum latum, & pene duas orgyias altum, interius autem haud supra septem aut octo palmos, & superius adhuc longe pauciores; ripæ illius juxta ostium sunt paludosæ, ad tria pene milliaria; & deinceps ita accedunt, & à duobus terræ angulis coarctantur, ut latitudo illius centum passus raro excedat: superius autem præcipitat se de Cataracte in subjectas rupes, ita ut altius cymbis ascendi nequeat, nisi forte mense Augusto; distant autem Cataractæ ab ostio circiter sedecim milliaria.

Qualitas Regionis adjacentis.

Paulum supra Cataractem, confluit in *Wiapoco* amnis *Arwy*, cujus jam ante meminimus. Solum autem quod ripas hujus fluminis attingit, perfœcundum judicatur, & Tabacci imprimis ferax, ita ut interdum ad novem & plures palmos assurgat: sacchari cannæ hic sponte nascuntur: uti & frutices quæ gossypium & tincturam illam ferunt, quam vulgo vocant Orellanam. Cervorum maxima hic reperitur copia, uti & suum: supra Cataractas quoque plurimæ vaccæ sylvestres, uti Belgæ vocant, à barbaris autem hoc animal appellatur *Moirè*, vaccis Europæis haud dissimile, nisi quod cornubus careat: flumina denique valde sunt piscosa, imprimis nutriunt prægrandes *Manatos*.

Quidam tradunt hanc regionem juxta littora, cœlo esse insalubri & valetudine incolarum infami; sed Harcourtius negat, haud vano argumento; nam quum anno 1608, hic triginta suorum una cum Germano suo destituisset, qui hic triennium habitarunt in pago, (qui à barbaris vocatur *Caripo*) ad ipsum sinum super editum & petrosum collem sito, difficilem admodum accessu, ob densa nemora & præruptas petras quibus pene undique cingitur: toto illo tempore tantum sex eorum defuncti fuerunt, idque variis infortuniis potius quam morbis. Harcourtio adstipulantur etiam Belgæ, qui ante Anglos hic incoluerunt, & cœlum potius salubre judicant, quia ægri aliunde advenientes hic quantocius convalescere sunt visi.

Incolæ.

Barbari, qui ripas hujus fluminis & vicinam continentem incolunt, utplurimum sunt *Yayi* aut *Maroans*; utrique satis urbani & hospitales: *Yayi* quidem juxta fluminis ostium, & secus littora usque ad *Commaribo*; *Maraons* autem intra continentem usque ad Cataracten, atque etiam supra: pauci quoque hic degunt *Arwaccæ*, præsertim inter *Waynarin* & *Commaribo*, super editum montem, quem barbari vocant *Massoure*. Omnes autem nudi agunt, licet à vestibus non abhorreant, quando suppetunt: piscatione imprimis delectantur, & in hunc finem adhibent ligni quoddam genus, quod ipsis dicitur *Ayauw*, gravis admodum odoris, ita ut aquis injectum pisces ita soporet, ut manibus se contingi & capi patiantur. Farris loco utuntur *Cassavi*; è quo & potum suum masticando conficiunt ad Brasiliensium modum, quem & large & ad ebrietatem usque solent haurire, familiari hisce nationibus vitio: potum hunc vocant *Pernou*, fit autem è cassavi prius tosto & fere adusto, dein masticato, & tum ebullito, denique per vimineum corbem percolato; ita ut clarus fiat & limpidus, eodem pene cum cerevisia Lubecensi colore; verum paucis diebus servari potest. Mirum in modum hic infestantur à niguis, nec minus à culicibus.

Narrat Harcourtius circiter tridui itinere supra Cataractas hujus fluminis, alios barbaros degere è natione *Caribum* (quos vocant *Maranshewaccas*,) quibus grandissimæ & pene monstrosæ sint aures, si barbarorum relationibus tuto licet credere: qui & hoc addunt, barbaros illos idolum inter se habere, quod summopere venerantur, effigie viri calcibus suis innixi, genibus divaricatis, quibus brachia cubitis incumbunt, manibus elevatis, & palmis obversis, cæterum oculis ad cœlum erectis, & ore patulo atque hiante.

Batavi meminerunt & alterius nationis barbarorum, quos vocant *Nourakes*, qui circiter sexaginta milliaria supra fluminis *Wiapoco* ostium inco-

incolunt, qui plurimum goſſypii colunt, & ex illo induſtrie texunt *Amackas* ſive lectos penſiles, quos aliis barbaris indiligentioribus vendunt; plurimam quoque colligunt Orellanam: hi barbari cœlo fruuntur longe ſalubriori, quam ii qui juxta littora degunt. Inveniuntur in ipſorum provincia certæ gemmæ, quæ colore accedunt ad rubinos, quos vocamus *Balaiſios*.

Porro in oſtio fluminis *Wiapoco*, deprehenditur quatuordecim aut quindecim palmorum altitudo, ſubeuntibus autem ſiniſtram ripam aliquandiu radenda eſt, donec flumen recta aſcendat verſus Auſtrum: tunc curſum recta tenendum verſus editum ſolum: ſtatimque venitur ad amnem qui ab Occidente haud longe à continente in hunc deſcendit, neutiquam niſi unilігneis lintribus navigabilis: ad ripas autem illius accolunt *Arwaccas*, qui colendis agris dant operam, in tribus pagis. Porro ad utramque ripam plures præterea jacent pagi, & aliquot minores rivi inde exeunt.

Ab *Wiapoco* porro verſus Corum labitur amnis *Winipoco*, cymbarum tantum patiens: alii tantum ramulum majoris fluminis faciunt, quod magis videtur veriſimile. Cujus ripæ accoluntur ab *Arwaccis*; plurimæ reperiuntur hic tigres; & tanta culicum copia, ut neque noctu neque interdiu fere detur quieſcere.

Ab oſtio fluminis *Wiapoco* ſupra tres leucas verſus Corum, imminet ſinui mons, quem vulgo vocant *Gomeribo* vel *Commaribo*, cujus ſolum ab inſigni fœcunditate imprimis commendatur à Batavis, qui illum aliquando coluerunt: iidem teſtantur olim inſulam fuiſſe, anguſto freto à Continente diviſam, nunc autem oblimato, & ab arenis impleto alveo illo, coaluiſſe cum Continente.

Inter extremum autem fluminis cornu & montem quem jam diximus, egreditur tenuis amnis *Wainary*; quem tamen alii negant eſſe amnem, quum nullos fontes habere videatur, & paucis tantum milliaribus in Continentem penetret recta verſus Occidentem, ita ut unius diei itinere ad finem illius perveniatur.

A *Waynari* ordiuntur montium editorum juga, quæ ſeſe extendunt verſus Arctum, & maximè verſus Corum, procurruntque uſque ad *Apurwakam*, de quo ſtatim dicemus: horum autem montium clivi & convalles ſolo dicuntur eſſe fœcundo & feraci, ita ut Tabaccum longe optimum ferant, & arboribus quæ goſſypium ferunt conſerendis imprimis conveniant.

A ſinu *Wiapocenſi* verſus Corum, atque à *Commaribo* circiter quinque milliaribus, egreditur è Continenti in Oceanum fluvius *Apurwaka*, qui ab aliis etiam *Caperwaca* appellatur; quem Harcourtius à frequentibus barbaris tradit accoli; verum Laurentius Keymis, qui Raleghum in expeditionibus fuit comitatus, contra teſtatur, ſe hunc fluvium ingreſſum, & circiter quadraginta milliaribus ſubvectum, nullos barbaros hic inveniſſe, (quod minime mirum, aut inuſitatum in hiſce partibus, nam barbari ita ſueti ſunt crebro ſedes mutare, ut interdum plures, interdum rari, nonnunquam & nulli in eiſdem locis reperiantur) verum ad radices cujuſdam montis, tantum ligni Braſiliani cæcidiſſe, quantum cymba ſua poterat deducere. Hic quoque reperiri copiam earum arborum, quarum cortices Canellam æmulentur, quales ad oras Freti Magallanici magno numero naſci ſupra indicavimus.

Secundum delineationem hujus fluvii, quam vidi ſatis accuratam, illum latum eſſe oportet; intra oſtium quoque aliquot minores inſulas complectitur; excipit præterea à dextera lævaque aliquot minores amnes atque torrentes; extimus illius angulus fertur diſtare ab Æquatore quatuor gradibus & quatuor ſupra viginti ſcrupulis, alveus autem primo aſcendit verſus Eurum, atque inde cubito ſe flectit verſus Africum. Hollandi, qui fluvium hunc adierunt anno 1598, teſtantur oſtio illius injacere parvam inſulam oblongam, quæ deſinat in acutum angulum; ad ripas denique illius in nemoribus reperiri ingentem numerum pſittacorum & aliarum elegantiſſimarum aviculарum: nec non maximam copiam pulcherrimarum ſimiarum.

Ab oſtio hujus fluvii circiter ſex milliaribus verſus Arctum objacet Continenti inſula quæ *Oncaiarie*, vel etiam *Aocayari* appellatur; crebris tempeſtatibus & frequentibus nimbis ſupra modum obnoxia, præterquam ſolſtitio hyberno, uti à pluribus obſervatum.

Cauwo fluvius.

Ab *Apurwaka* ſequitur ad eandem oram, intervallo duorum milliarium, uti à Batavis invenio obſervatum, fluvius *Cauwo* vel *Couwa*; in ipſo oſtio inter duas & tres orgyias altus; interius tres quatuorve.

Laurentius Keymis Anglus ſcribit ſe hic anno 1596 inveniſſe barbaros è natione *Yajorum*, qui paulo ante huc confugerant, pulſi ab Hiſpanis è *Moruga*, & provinciis ad flumen *Oronoquen* ſitis, quas *Arwaccæ* jam occupabant, vaga natio & Hiſpanis obnoxia. Nam *Yayoi* hi, ut ille narrat, pleraſque oras ad Oceanum poſſederant; ſueti, ut ab aliis nationibus diſtinguerentur, faciem & reliquum corpus notis quibuſdam perſignare; adhibentes ad id acutiſſimos dentes cujuſdam animalculi, quod forma haud multum abludit à glire, quibus cuticulam dividebant, haud ſecus quam acu aut acicula: ita ut cicatrices nunquam evaneſcerent.

Batavi, qui has oras luſtrarunt anno 1598, eoſdem barbaros hic invenerunt. Verum Harcourtius, qui aliquot annis poſt illos hic fuit, teſtatur ſe nullos hic barbaros reperiſſe.

Keymis accepit à barbaris ligni quoddam genus, quod Braſilianum opinabatur, barbari vocabant *Vrapo*, & referebant magna copia traduci ad Inſulam Trinitatis, indeque peti à Gallis; verum Belgæ negant hoc lignum recte Braſilianum appellari; ſed reperiri hic aliam ſpeciem rubri ligni, idque à barbaris appellari *Moura*, quod à vero Braſiliano non multum differat.

Diſtat denique hic fluvius ab Æquatore quatuor gradibus & viginti ſcrupulis, & aſcendit cubito flexus, verſus Africum.

Wia fluvius.

Duarum deinceps leucarum intervallo ſequitur ad eandem oram fluvius *Wia*; quatuor gradibus & quadraginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum; pulcherrimus amnis, & longe penetrans intra continentem, amœnis ripis atque fœcun-

fœcundis, & lato ore ſive æſtuario inſtar ſinus.

Laurentius Keymis teſtatur ab hoc ſinu verſus Favonium, optimam ſtationem eſſe navibus, ſub certis inſulis, quæ hic continenti objacent; quarum maximam vocat *Gowateri*, & à barbaris *Shebaiis* habitatam, atque apris aliiſque feris, volucribus, & omni genere commeatus abundare ſcribit, denique mare in ambitu egregie eſſe piſcoſum. Aperit præterea egregium portum, quatuor aut quinque orgyias altum, & plurium navium capacem longeque ſecuriſſimum. Extimæ quoque tres verſus occaſum, trianguli formâ ſitæ, à quo & nomen meruerunt, eiſdem quoque animantibus, & commeatu abundant, præbentque ſatis commodam navibus ſtationem, verum cum præcedenti portu neutiquam comparandam. Obſervat denique in Continenti paſſim reperiri herbam quandam, quam barbari appellant *Wiapaſſam*, cujus radix ſit acris inſtar zinziberis, & ſingulari virtute pollens, imprimis contra lyenteriam, & dolores capitis.

Mattory Inſula. Inſula quæ inter *Wiam* & *Cajanam* media eſt, appellatur ab Harcourtio *Mattoory*, editiſſimo ſolo & circiter ſedecim milliaria ambiens: alii vocant hanc inſulam *Mayeri*, & juga montium quæ ſinui, qui vergit verſus *Wiam*, imminent, *Moriori*; quæ vero pene in medio inſulæ conſurgunt, *Matorwi*, quod à priori inſulæ nomine non multum differt. Invenio à Batavis obſervatum, inſulam hanc incoli à natione Caribum, haud mala: paſſimque, potiſſimum tamen in campeſtribus ſponte naſci arbuſculas quaſdam duos palmos altas, quæ fructus ferunt inſtar prunorum, colore purpureo, & ſapore pene inſtar myrobalanorum.

Inſulas autem minores, quæ huic majori, verſus ortum objacent, quarum paulo ante meminimus, alii vocant, Orientaliorem quidem *Sannawom*; Occidentaliorem autem *Spenesſari*; binas autem quæ hiſce objacent, verſus altum *Eponeregemera*, quæ barbara ſunt nomina; nam Europæi, ut fere ſolent, in nominibus multum variant.

CAJANE.

Cajane fluvius. Poſt *Wiam* ſequitur *Cajane*, circiter trium milliarium intervallo, celebris fluvius; diſtans ab Æquatore quatuor gradibus & quinquaginta ſcrupulis verſus Arctum, prout à Belgis obſervatum. Notandum autem duos amnes hic per unum oſtium in altum egredi, *Wackam* atque *Cajanam*; quorum ille oritur è vicinis montibus, & tantum ſeptem aut circiter milliaria deſcendit; hic vero longe altius penetrat in Continentem. Oſtium autem *Cajanes* ſatis latum eſt, & fere tres quatuorve orgyias altum; ſed in adeundo ſumma cautione opus eſt, ob ſcopulos qui procul in alto objacent, præſertim unum, quem barbari vocant *Hocaiari*, Hollandi *Conſtapel*, qui diſtat ab oſtio tria quatuorve milliaria verſus Ortum: & marinorum fluctuum curſum, qui hic valide fertur verſus occaſum.

Harcourtius obſervat, flumen hoc ſubeuntibus ad dexteram jacere inſulam, quam barbari vocent *Muccumbro*; ea concluditur ab ortu quidem à *Cajana*, ab occaſu ab amne *Meccoria*, patetque in ambitu circiter ſedecim milliaria, maxima ſui parte plana & campeſtris; in medio autem illius conſurgunt duo montes, quorum unus vocatur *Muccumbro*, alter autem *Cillicedemo*, à quorum faſtigiis, amœna hæc regio, undique oculis luſtratur: pauci hic viſuntur luci, plures campi, in quibus magnus ferarum numerus vagatur.

Incolæ. Idem teſtatur, *Cayanæ* accolas, & qui hanc partem continentis habitant, natione Caribes eſſe, quorum præcipuus regulus dicebatur *Arrawicary*, & juxta Cillicedemum montem incolebat, advenis & præſertim Anglis (ut inquit Harcourtius) valde addictus & fidus: Caribes enim antiquiſſimi harum regionum incolæ creduntur, nam *Iajoi*, *Sappajoi*, *Arwaccæ*, atque *Paragoti*, aut ab Inſula Trinitatis, aut ex *Oronoquæ* provinciis huc confugerunt, ab Hiſpanis pulſi, aut ſaltem eorum ſævitiam metuentes; ita ut inter hoſce & Caribes qui littora accolunt, haud ſatis bene, niſi forte in ſpeciem conveniant, & non raro inter ſe diſcordes, ad rixas & mutuas cædes prorumpant: nam inter Caribes qui interiorem continentem, & montana incolunt, & hoſce barbaros, perpetuum eſt bellum; ſæpius enim deſcendunt è montanis ad littora, & miſeros hoſce opprimunt inopinantes, mactantque alios, & non paucos abripiunt in miſeram ſervitutem: verumtamen poſtquam Europæi has oras adire, & cum littoralibus commercia habere cœperunt, nonnihil armorum ab his acceperunt, quorum uſum leviter edocti, minus minuſque jam montenſes Caribes metuunt, atque adeo nonnumquam ultro ipſos aggrediuntur. Porro intra continentem, in montana regione verſus Africum plures aliæ degunt barbarorum nationes, quorum nomina (& mores) non ſatis hactenus ſunt cognita: quanquam pro regionum amplitudine admodum infrequentes ſint incolæ; ſuetum enim pleriſque barbaris, qui hanc continentem incolunt, ſedes ſuas crebro mutare, nec fere, niſi perraro, eaſdem figere præterquam ad ripas fluminum, aut ad oram maris, quia piſcatione imprimis delectantur, piſceſque facillime parabilem victum, & maxime idoneum opinantur: natura enim deſides & laborum intolerantes abhorrent à cultura agrorum, obviis contenti. Nulla pene ipſis Reipublicæ forma, niſi quod plerumque in ſingulis provinciis, atque adeo pagis, regulos, ſive, ut barbari vocant, *Caſiques* habeant, quibus parent quandiu libet: duo tantum crimina punire dicuntur, homicidium, & adulterium, per carnifices ad id deſtinatos. Plures ſumunt ſibi uxores, & de earum caſtitate ſummopere ſunt ſolliciti; nam in adulterio deprehenſis ſtatim comminuunt cerebrum ſine ulla judicii forma. Vxorum multitudo hic inter decora æſtimatur, & ſingulare eſt opulentiæ argumentum: nam, præſertim ſeniores, miniſtrant maritis, inſtar mancipiorum, omniaque domeſtica miniſteria explent, viris interim otioſis, aut genio indulgentibus.

M A R W I N.

Post Cajanam de qua diximus, sequitur ad eandem oram, tenuis amnis *Meccooria*, vel ut alii vocant *Macuria*, de quo nihil singulare accepimus, est enim parvi momenti. Et post hanc *Courwo*, ut Harcourtius vocat, aut *Cawroora* ut Batavi, octo milliaribus à *Cajana* versus Occidentem, ut à quibusdam eorum invenio observatum: angusto quidem ostio, sed satis alto, ita ut portum haud inidoneum aperiat: objacent autem illius ostio tres insulæ: Solum ad ripas fluminis limosum est, producens maximam copiam cannarum, quæ sacchari quidem cannis videntur similes, verumtamen ita sunt venenosæ, ut linguam supra modum inflent, & loquendi facultatem impediant; quare monendi sunt hic forte appellentes, ut sibi ab illis caveant.

Macuria.

Cauroora.

Sequitur deinceps fluvius *Manmanurii* novem milliaribus à *Cajana* versus Corum; ab hujus ostio versus Arctum tres illas insulas Continenti objacere, tradunt Belgæ: qui & ab hoc ad tenuem amnem *Icarowary*, duo numerant milliaria; & porro ad *Synnamaryn* quinque aut sex: à quo ad *Amonam* vel *Amanam*, designant quindecim milliaria.

Manmanurii.

Synnamari.

Harcourtius nominat post *Cawroram*, *Manmanuryn*, *Sinnamaram*, *Oorassowinin*, *Coonannoniam*, *Vracco* & *Amannam*: Laurentius Keymis autem, *Cunanammam*, *Vracco*, *Mawarin*, & *Mawarparo*: alii adhuc alia nomina prodiderunt, quæ hic prætermittimus.

Ab *Amana* ad *Marwynen* numerant Batavi duo milliaria: qui fluvius distat ab Æquatore quinque gradibus & quinque supra quadraginta scrupulis versus Arctum: insignis fluvius, & supra milliare Germanicum in ostio latus, & satis altus; verum obversantur quædam vada, quibus superatis intra ostium, & præsertim ad latus subeuntibus sinistrum, septem & octo orgyiarum altitudo deprehenditur; quæ pertendit usque ad tres parvas insulas, supra enim has jam minus atque minus altus deprehenditur: hæ insulæ appellantur à barbaris *Curewapory*, non coluntur tamen, quia quum pluviis mensibus fluvius intumescit, inundari solent: descendunt in hunc ab utraque plaga minores aliquot amnes, & imprimis duobus milliaribus supra ostium tenuis amnis *Cussewini*.

Marwyn.

Narrat Harcourtius se hunc fluvium ascendisse anno 1608, & superatis illis insulis adiisse pagum *Moyemon* ad sinistram ripam situm, & à Paragotis habitatum, quorum regulus vocabatur *Mapiritaka*, vir bonus & advenis fidus, postero die ascendisse pagum *Crewynay* ad dextram ripam situm, & à *Caribibus* habitatum, quorum regulus dicebatur *Minapa*, & duabus cymbis uniligneis ab ipso acceptis, provectum secus plures utrimque pagos usque ad viginti leucas ab ostio, offendisse plures rupes, de quibus undæ cum magna violentia ruebant, ita ut cum summa difficultate porro ascenderent, & quo altius proveherentur, eo plures Cataractas invenisse; superato autem primo monte quem barbari vocant *Sapporouw*, è longinquo prospexisse longe editiores montes quos barbari appellabant *Matawere Moupanana*, & quum jam sex dierum itinere, & circiter quadraginta leucas ab ostio ascendissent, tot rupes & tantos Cataractas offendisse, ut altius subire neutiquam valerent. Testatur autem se hic vidisse plantam illam, cujus alibi meminimus, quæ rosarum plantis haud dissimilis, sentiendi facultate videtur prædita; nam si folium vel leviter digito contingas, statim se contrahit, & si forcipe amputes, tota planta veluti marcescere videtur, & vix post dimidiam horam rursus folia sua explicat.

Idem narrat cognatum suum Fisherum, cum aliquot comitibus & barbaro *Maperitaka*, aquis fluvii auctis, novem dierum itinere eundem ascendisse, & circiter centum leucis ab ostio adiisse pagum *Taupuramunen* à Caribibus habitatum: à quo ad *Moreshego* alterum pagum ab eadem gente habitatum, quatridui iter est: atque ibidem accepit à barbaris sex dierum itinere supra *Moreshego*, plures barbaros incolere, longe majore statura & robore quam cæteri barbari, qui auriculas, nares & inferius labium perforant, & validis atque ingentibus utuntur arcubus: hic autem ab dextra lævaque plures amnes in *Marwynen* confluere, *Arrenneen*, *Toppanawin*, *Errewin*, *Cowommam*, *Pooraketten*, *Arrovam*, *Arretowenen*, *Waounen*, *Anapen*, *Aunimen* & *Carapion*. Denique à *Tauparamune* ad fontes fluminis *Marwyni* viginti dierum iter superesse.

Accepi autem ab Hollandis qui superioribus annis fluvium hunc lustrarunt, quinque nationes barbarorum ripas illius accolere: nimirum paulum supra ostium *Percottas*, *Arwaccas* & *Shebaios*: & supra hos *Caribes*, populosam nationem, ferocem, & cui parum est fidendum; mares sunt procero & obeso corpore, capillis in orbem detonsis, instar coronæ sacerdotalis, & cutem rubro colore tincti, velant pudenda panniculo quodam unum palmum lato, & duos longo, cætera nudi: fœminæ autem pusillo sunt corpore, subligant capillos fasciis quibusdam, prorsus nudæ: communis illorum victus esse cassavi, & piper Brasilianum & cancros: potus è cassavi masticato valde spissus, quem vocant *Wocke*; parent regulis, quos è fortissimis eligunt, vocantque *Puve*, id est Patres: denique supra hos degunt *Iayoi*, quorum mores à *Caribibus* haud multum diversi sunt, nisi quod humaniores sint, & tuto ipsis fidi possit; his conjuncti sunt *Sappoyoi*, eisdem moribus, sed lingua diversa. *Arwaccæ* quoque & *Parcottæ*, utplurimum conjunctim habitant: quorum illi ebrietati supra modum sunt dediti, cæterà natio haud mala; tam mares quam fœminæ agunt prorsus nudi: Fœminæ autem facillime enituntur fœtus suos: si autem interdum accidat difficilius parturire, infantem ut plurimum necant patres; quemadmodum & si claudus, aut aliquo membro mutilus ipsis nascatur; aut si uxor femellam pariat, quum vir marem unice cupivit: denique si fœmina geminos pariat, quod tamen rarissime hic fit, etiam ipsa periclitatur ne à conjuge cædatur; ea est barbaries harum nationum.

Incolæ adjacentium regionum.

Amanæ fluvii accolæ omnes sunt *Caribes*, uti à Batavis accepi.

Solum juxta ostium *Marwinis* est humile, & tellus rubicunda, haud admodum fœcunda: sex aut

Soli qualitas.

aut septem milliaribus intra ostium attollit se solum in modicos colles, itidem rubra tellure & haud satis feraci: plures hic reperiuntur sacchari cannæ, sed incultæ; plurimæ arbores quæ gossypium ferunt, sed ea est gentis segnities, ut illud negligant colligere. Nascitur denique optimum lignum, quod à Belgis *Letterhout* appellatur. Pluvii menses hic initium sumunt à Calendis Decembribus, mensibus autem Ianuario, Februario & Martio pene continuò hic pluit; atque hac potissimum tempestate lignum hoc deducendum est, quod vilissimo pretio à barbaris comparatur, puta nonaginta & interdum supra centum libræ pro una securi; pro cultello autem viginti & interdum triginta.

Sarname fluvius. Post *Marwinen* sequitur ad eandem oram, octodecim milliarium (uti à Belgis invenio observatum) intervallo fluvius *Sarname*, vel ut alii vocant *Sewrano*: distat ab Æquatore sex gradibus versus Arctum, insignis fluvius, ostio satis angusto, sed admodum alto; circiter tribus milliaribus intra ostium, descendit in illum ab Euro alius amnis, qui à barbaris appellatur *Ikouteca*, à cujus confluente, fluvius principalis tortuoso alveo porrò ascendit usque ad pagum *Noyeben*, cujus incolæ sunt *Caribes* & *Sapaioi*; distat autem ab ostio fluvii circiter duodecim leucas. Studiose autem cavendum est ab hisce populis, sunt enim infidi & crudeles, multorum Christianorum cædibus infames. Hic quoque magna copia illius ligni reperitur, de quo supra, sed minus laudati.

Icotecam autem subeuntibus viginti aut viginti quinque leucas, ad tenuem rivum quem barbari vocant *Corewinnen*, ejusmodi lignum multo laudatius reperitur; verum provide cavendum à barbaris, qui & Caribes sunt, & Hollandis supra modum infesti.

Sorame fl. A *Sarname* ad *Soramem* numerant Belgæ duodecim milliaria; hic fluvius circiter dimidiam leucam in ostio est latus, sed quia vadum objacet, à navibus adiri nequit; accolæ sunt *Caribes*, qui ligno illo abundant, atque gossypio.

Coretine fl. A *Sorame* ad *Coretinen* sunt duodecim aut tredecim milliaria: hic fluvius tantum est modicus, lato quidem ore, sed minus profundo, cui parva insula injacet; distat ab Æquatore sex gradibus versus Arctum; ejus accolæ sunt *Caribes*. Thomas Mashamus Anglus, qui studiose illum lustravit, comparat cum *Marwine*; scribit ab ostio illius ad primum cataractem circiter quinquaginta esse milliaria, confluereque in illum *Manonem*, *Tapueron* & *Tabuebâin* amnes: ripisque illius adjacere sex barbarorum pagos, *Warrawallen*, *Mawranamen*, *Maapueren*, *Maccharibin*, *Yohoron* & *Vaperon*.

Berbice amnis. Sequitur deinceps decem leucarum intervallo *Berbice*, aliis *Berbiu*, mediocris amnis, distans ab Æquatore sex gradibus & triginta scrupulis versus Arctum: ostium illius circiter quartam leucæ partem est latum, & circiter duas orgyias & nonnusquam tredecim palmos altum, interius aliquanto altius, sed majoribus navigiis minime opportunum. Hic amnis quinquaginta aut sexaginta milliaribus ab ostio intra Continentem descendit à Cataracte, præcipitatque se magno murmure in subjectas rupes: dilabitur autem tortuoso alveo; intra ostium ad utramque ripam, humile habet solum, & denso nemore obsitum; ubi viginti aut viginti quinque milliaria ascenderis, aliquando altius est, sed arenosum & effœtum, sternens se in patentes campos, quos vulgo vocant *Sabanas*, arboribus nutriendis ineptos, & nec satis idoneos, quare barbari plurimum laborant, ut solum inveniant *Cassaves* radicibus conserendis aptum; Barbari autem qui hic degunt, sunt *Arwaccæ*, haud inhumana natio, & advenis fida: plures quidem hic reperiuntur feræ, cervi, apri utriusque generis, verum difficulter capiuntur, quia se in sylvis & paludosis locis occultant; & barbari, quibus continuum bellum est cum Caribibus, qui Coretinen accolunt, vix audent sylvas illas ingredi, ne ab hostibus ex insidiis capiantur, aut trucidentur. Solum hic tantum producit arbusculas quæ gossypium ferunt, atque etiam quæ tincturam illam quam vocant Orellanam; reliquæ arbores fere sunt sylvestres & nullius pretii. Batavi jam ab aliquot annis hic egerunt inter barbaros, & coloniam huc deduxerunt: Præter niguas, quibus infestantur, aliud hic incommodum patiuntur vulgo, pruriginem ad talos & pedes, ita ut ferri vix possit; & si vel tantillum scabas, magnum discrimen incurritur, & non raro aliquot mensibus claudicant. *Barbari.* *Solum.*

Demarari. A *Berbice* ad *Demararin* numerant Batavi undecim milliaria versus Corum; distat hic fluvius ab Æquatore septem gradibus: ostio satis est alto, ita ut majoribus navigiis adiri possit; sed barbari procul ab ostio degunt intra continentem, & perdifficile est commercia cum illis exercere.

ESSEQVEBE.

Essequebe fluvius. Post Demararin sequitur ad eandem oram, quatuor milliarium intervallo, *Essequebe* vel *Dessekebe*, nobilissimus fluvius, & latissimo quidem ostio, sed tot vadis impedito, ut hic provido & perito gubernatore opus sit; injacent prætera vasto illius æstuario tres oblongæ & satis grandes insulæ, quæ fluvium hic in totidem canales dividunt: solent autem utplurimum orientalem alveum subire; superius jacent adhuc plures insulæ, sed minores.

Laurentius Keymis narrat è barbaris se accepisse, viginti dierum itinere ab ostio, fluvium hunc oriri; & tantum unius diei itinere inde abesse magnum & famosum lacum, quem *Iayoi* quidem *Roponowyn*, Caribes *Parimen* appellent; vastum instar maris; ad cujus ripas *Manoam* urbem conditam volunt; quam multi Hispani atque Angli jam diu frustra investigarunt. Quemadmodum à quodam Belgarum accepi, supra primum hujus fluvii cataracten, (habet enim plures, ita ut ad fontes usque neutiquam ascendi possit) inveniunt barbari crystallum valde durum & pellucidum.

Indigenæ. Ad ripas fluvii habitant primo *Arwaccæ*, (humanioribus moribus, & Hispanis infensi,) in variis pagis, & in singulis domiciliis, quatuor quinqueve familiæ, sedulam dant operam arboribus illis colendis, è quarum fructibus tinctura illa fit, cujus jam sæpius memini, quam hinc imprimis lau-

laudatam Hollandi solent petere. Viri supra modum ebrietati sunt addicti; utrique autem tam mares quam fœminæ prorsus nudi agunt; præterquam quod mares pudenda exiguo panniculo obvelant, magis ornatus quam honestatis causa; mares quidem capillos in orbem detondent, fœminæ autem promittunt: quæ & hoc peculiare habent à juventute, crura infra genua & supra talos tam arcte fasciis, quas industrie norunt circumtexere, ita constringere, ut suræ illarum in summam crassitiem excrescant, quod valde formosum & decorum putant: dæmonem tantummodo venerantur, non quod malum esse ignorent, sed ne illis malè faciat.

Supra hos incolunt alii barbari, quos vocant *Waccewayos*; qui ab *Arwaccis* tantum idiomate differunt; juge bellum gerunt cum *Caribibus*; abhorrent quoque à Christianis; in ipsorum provinciis reperitur eadem illa tinctura; ad hæc maxima ligni illius, ut ita dicam, litterati copia.

Caribes denique degunt supra Cataractas & pene ad fluvii fontes, ita ut difficulter ad ipsos penetrari possit, nisi aliorum barbarorum ope; degunt in pagis, singulæ familiæ in singulis ædibus, in medio autem pagi habent domicilium paulo majus, sed undique apertum, in quo hospites suos accipiunt, peregrino quodam modo: nam advenientem introducunt reguli, nec tamen alloquuntur, porrigunt dein ipsi sedile & tabaccum, atque ita aliquandiu relinquunt solum donec quieverit & absolverit tabaccum haurire; tum demum accedit regulus, & quærit an venerit, & illo annuente, considet juxta & serit varios cum ipso sermones: accedunt deinceps alii è promiscua turba, ad eundem modum quærentes, & inter se garrientes ad aliquot interdum horas. Hi barbari valde sunt sobrii, licet feris abundet regio; victus eorum communis est Cassave, jusculum piperatum, terrestres cancri, & interdum pisces: incedunt prorsus nudi: erga advenas valde inurbani & arrogantes: fœminæ in pectendis capillis admodum sunt diligentes, id imprimis decorum arbitrantur; ducuntur autem ab uno plures, & non raro postquam displicuerunt, ab iis mancipio traduntur. Patiuntur quidvis à Pyais suis sibi persuaderi; & ubi quis defungitur, solent agnati illius quærere quare decesserit; si autem hariolus alicui infensus respondeat, hujus aut illius causa, nunquam quiescent agnati illi antequam designatum è medio sustulerint. In sepeliendis mortuis maximos edunt planctus; operiunt cadaver terra, & ubi jam à putredine caro universa consumta fuerit, ossa exhumant, & festo atque choreis celebratis recondunt ossa denuo; & totum pagum abolent flammis, alio commigrantes, ne & ipsi, ut ajunt, defungantur.

Soli qualitas.

Solum ad ripas hujus fluvii paulum supra ostium humile est & in plures insulas divisum; sed ubi septem aut octo leucas ascenderis, altius esse incipit, & maxima parte fœcundum. Superius autem dispescit se fluvius in tres veluti ramos, qui à diversis plagis descendunt, & fœcundissimum solum permeant. Plurimum hic & optimum reperitur lignum litteratum; sed non sine magno labore & impensa devehi potest ad naves.

Sequuntur deinde ad eandem oram adhuc aliquot amnes *Caopici, Pawrooma & Moruga* (quem Batavi vocant *Ammegoren*) cujus accolas, Hispani è *Margarita & Caraccis* advecti, anno 1596 ope *Arwaccarum* ex avitis sedibus pepulerunt. Sed mox de his plura dicentur.

PARS TERTIA, ORENOQVE.

PErvenimus jam ad nobilissimum flumen, quod pene omnes Europæi jam vulgo vocant *Orenoquen*: de quo Hispani juxta atque Angli, mirabilia prodiderunt; constanti jam diu fama, per istud iter patere ad auriferam *Guajanam*, sive *Dorado*; atque tantopere decantatam & anxie quæsitam civitatem *Manoam*: quæ ex vero nomen sortita videtur; plures enim vana auri spe allecti, difficillima itinera susceperunt, ut hanc civitatem & auream provinciam invenirent: potissimum autem per hoc flumen, quia credebant & Peruviæ propinquius esse, & ab Orellana enavigatum, unde & nomen illius non raro illi attribuunt. Vt autem commodius fluminis & regionum adjacentium situm explicemus, ab expeditionibus Hispanorum (uti & alibi fecimus) ordiemur, quas variis temporibus & diversis occasionibus instituerunt. Videtur quidem Christophorus Columbus, tertia sua expeditione anno 1498, haud procul ab ostiis hujus fluminis abfuisse: nam quum Insulam quam hodieque vocant *la Trinidad*, invenisset, & superato Orientali illius promontorio, ingressus esset in fretum, quod illam à continenti dirimit, visa eminus Paria, per angustias, quas vocant *la Boca del Drago*, ad Margaritam penetrasset, flumen hoc præteriit: neque dubium est Americum Vespucium, qui anno 1499 has oras usque ad promontorium *de la Vela* lustravit, idem fuisse prætervectum: & post illum anno 1500 *Pinzonum*; nullus tamen Hispanorum hoc flumen adiit aut lustravit ante Didacum de Ordas, qui demum anno 1531 ab Imperatore & Hispaniarum Rege Carolo, amplissimum impetravit diploma, quo ipsi soli permittebatur continentem Americæ Meridionalis, à Promontorio *de la Vela*, ducentis leucis versus ortum, lustrare, colonias deducere, & provincias illas Præfectura complecti. Is itaque rebus omnibus necessariis mature paratis, & quadringentis militibus cum idoneo belli apparatu, & annona in naves impositis, continentem adnavigavit haud longe à *Marannon*, ibidemque haud opinantes in cymba unilignea intercepit quatuor barbaros, penes quos invenit duas gemmas instar Smaragdorum, quarum una pugni molem superabat: quas magna copia intra fluvium profitebantur reperiri; ad hæc circiter 40 leucis intra continentem ad fluminis ripas jacere editum montem, infinitis arboribus consitum quæ thus ferrent: quibus permotus ille unice desiderabat dictum flumen lustrare: verum à vadis propius accedere prohibitus, & una navium cum exitio multorum ad scopulos fracta, atque à valido undarum lapsu versus occasum, præter ostium illius raptus, oras illius cont000

tinen-

tinentis porro ſtrinxit uſque ad *Pariam*. Hic appellens deprehendit præfectum Inſulæ Trinitatis Antonium Sedennum, hic jam arcem ſtruxiſſe in provincia Reguli *Yuripari*,& idoneo præſidio cuſtodiendam dediſſe Legato ſuo Ioanni Gonzales : nihilo tamen ſecius hic exſcendens, & arcem cepit & ſuis militibus attribuit; illique præfecit Martinum Ioannem Tafur;cauſatus Sedennum & limites præfecturæ egreſſum, &,contra edictum Hiſpaniarum Regis, indigenas illius regionis mancipio cepiſſe, & alio abduxiſſe in miſeram ſervitutem. Poſtilla flumen luſtrare aggreſſus, maximam annonæ inopiam eſt paſſus, donec ventum fuit ad municipium Reguli *Viapari*, de cujus nomine, utplurimum hoc flumen, ſuperiori ſeculo, agnominabatur. Hic peramice à Regulo acceptus, locum hibernis cepit, multum refragantibus illius militibus, qui ulterius procedere maluiſſent, & magis intra continentem oppidum moliri. Hibernis autem exactis, flumen aſcendere cœpit, verum principali ipſius navi ad rupem quandam fracta, ducentos pedites & quadraginta equites expoſuit in terram; & deinceps terreſtri itinere proceſſit ſecus ripam fluminis; plurimis diebus nulli mortales ipſis viſi præter paucos barbaros qui piſcibus victitabant, cæterum rudes & omnium rerum inopes, è natione Caribum: non enim audebat longe à ripa diſcedere propter ſuorum paucitatem. Ad hunc modum quinquaginta dies progreſſus cum ſummo labore & commeatuum inopia, offendit alterum flumen, quod in hoc confluebat : licet autem barbarus è natione *Arwacca*, qui hactenus illi iter monſtraverat, ſuaderet relicto majori alveo, alterum hoc flumen aſcendere, futurum ſpondens, ut poſt aliquot dierum iter opulentas gentes & veſtibus utentes reperiret; nequaquam aſſenſit, ſed majorem alveum eſt ſecutus, donec ad Cataractas ventum fuit, de quibus undæ magno impetu ſe præcipitabant in ſubjectas rupes, ita ut naves ulterius aſcendere neutiquam poſſent : quare voti irritus iter flexit, & paucis diebus ad ſuos remeavit. Propoſuit deinde ad fretum quod vocant *Cariaco* navigare, & ibidem oppido condendo locum capere: verum ab adverſa tempeſtate ad Cubaguam rejectus, hic à militibus ſuis fuit deſertus; quare animo æger Hiſpaniolam petiit, atque inde Hiſpanias, & paulo poſt deceſſit, in Hiſpania, an vero in ipſo itinere, incertum eſt. Atque ad hunc modum habuit ſe prima Hiſpanorum expeditio in hoc flumine *Yuapari*, ut tum audiebat : de qua plurimas fabulas ſibi perſuaderi paſſus eſt Ralegus ab Hiſpanis, quæ nullo idoneo authore confirmantur. Superiora autem ab Herrera Hiſtoriographo Regio accepimus.

Poſt Didaci de Ordas obitum, Pariæ præfectura ab Imperatore attributa fuit Hieronymo *de Ortal* anno 1533, qui ad arcem illam appellens, Legatum ſuum inſtituit Alfonſum de Herrera; illumque cum ducentis militibus & quinque celocibus ablegavit ad flumen *Yuajapari* penitius luſtrandum. Hic flumen ſubiens pervenit primò ad *Caroam*, locum jam ante notum, ubi aliquandiu ſubſtitit; miſſis interim aliquot ſuorum, ut interiorem continentem luſtrarent; qui quum nullos mortales inveniſſent,& annona deſtituerentur,ad naves redierunt; promovit deinde ad fluvium *Carinacam*.

Ortalius interea ad Cubaguam profectus, ut ſuos, qui ab adverſa tempeſtate eo rejecti fuerant, requireret; & variis modis retardatus,conſilium mutavit, animumque adjecit ad aliam expeditionem, ut ſuo loco explicabimus.

Herrera autem quum videret ad dexteram *Carinacæ* fluvii ripam multos barbaros habitare, exponit copias ſuas, & poſt anceps certamen profligat barbaros, plurimoſque illorum capit: nonnihil annonæ hic inventum, quo famem profligarunt. Aſcendit deinde alveum fluvii *Caxavanæ*, qui per ſolitudines labitur, ita ut milites præ annonæ inopia deficerent; nec ullos mortales hic obvios habuit, præter paucos *Caribas*, qui cum pyraguis ſuis deſcendebant; quos cum aliqua ſuorum clade cæcidit, aut cepit: atque hic è captivis hiſce didicit Gujanam jam poſt tergum ab ipſo relictam, ante autem ipſum jacere ampliſſimam regionem *Metam*, cujus incolæ & veſtibus uterentur, & maximis opibus abundarent. Monſtrarunt deinceps hi barbari ipſi iter ad Caburutum.

Operæpretium fuerit Antonii Herreræ judicium hic audire : multi (inquit) hodieque credunt, fluvium qui *Metam* perlabitur,eundem eſſe cum illo qui in Novo regno Granatenſi oritur, atque illic à barbaris appellatur *Turmeque*, idque eo argumento, quod fluviorum, qui fontes ſuos habent in dicto Novo Regno, alii dilabantur verſus occaſum, alii verſus ortum : verum hæc opinio non probatur; ſiquidem ii qui has regiones perambularunt, teſtantur hunc fluvium dici *Orinoco*, inter quem & *Marannonem* vaſtæ provinciæ interjacent, quæ vulgo nominantur *El Dorado*. Sed ut meum quoque judicium interponam, hæc poſterior ſententia nequaquam evertit priorem; nam neque novum eſt, neque mirum, unum idemque flumen diverſis locis & à diverſis nationibus, alio atque alio nomine appellari : ita ut *Orinoco* & *Turmeque* unum idemque flumen eſſe poſſint: maxime autem veriſimile eſt *Orinoquen*, maxima ſui parte è Novo Regno deſcendere, ut poſtea dicemus. Sed ad expeditionem regrediamur.

Hiſpani à *Cabaruto* moventes, regionem omnem à Caribibus invenerunt pervaſtatam, & pervenerunt tandem ad Cataractas, à quibus Ordas retro ceſſerat : verum Herrera nequaquam deterritus, cymbas exonerari, & ſummo cum labore & diſcrimine traduci fecit; Cataractis autem ſuperatis, regionem planam & campeſtrem, ſed nullis mortalibus cultam ingrediuntur; ventumque tandem poſt plurium dierum iter ad oſtium fluvii qui *Metam* perlabitur; hic ſubductis cymbis, & exſcenſione facta, permoleſto itinere per paludoſa & impeditiſſima loca, penetrarunt ad pagos barbarorum, quos vocant Xaguæ : (qui & ferociſſimi & anthropophagi eſſe dicebantur) illumque poſt acre certamen fugatis barbaris ingreſſi, ſatis magnam annonæ copiam acceperunt. Trajecto deinde amne, in altero pago locum hybernis ceperunt, ubi inter alia animalia, canes muti ab ipſis inventi

Xaguæ.

venti, quos barbari Mayos atque Auries vocabant, carne palato haud minus grata quam caprarum sylvestrium. Verum barbari paulo post tam inopinato in illos irruerunt, ut multi caderent, plures vulnerarentur, & inter eos Herrera, qui rabidus paulo post exspiravit: successit illi Alvarus de Ordas, qui superstites reduxit ad naves, & denique ad Pariam; verum quum arcem jam desertam reperisset, (quia Ortalius, ut supra diximus, consilium mutaverat) copias alio traduxit. Atque hæc quidem ab Hispanis in flumine *Viapari* gesta usque ad annum 1536.

Ex itinerario Belgæ cujusdam, satis accurato, de fluminis *Orenoques* situ & conditione sequentia hauriri possunt: A fluvio *Esseequebe* pertinet ora circiter decem milliaribus versus Arctum, ubi cernere est arborum lucum, qui eminus tuguriorum rusticorum formam ostentat; à quo navigantibus secus oram ubi mare tres orgyias & aliquot palmos est altum, occurrit ostium alterius fluvii, & rursus lucus, & post hunc vasta sylva, hæc ora tendit versus corum; ad altitudinem autem octo graduum & quindecim scrupulorum ab Æquatore versus Arctum, objacent tres exiguæ insulæ, haud longe à Continente. Quibus superatis subducit se nonnihil ora sinum moliens, ad quem videntur tres colles instar struum fœni, & paulo ultra alii tres, & fluvii itidem ostium cui insula objacet, omnis hæc ora humilis est, pertinens ad corum, & mare procul à terra nonnisi duas orgyias & interdum tantum undecim palmos altum, ita ut hic ingentes fluctus ad littus volvat, usque ad promontorium super fluminis *Orenoques* ostium, imprimis editum: hoc prætervectis & insulas eminus conspicientibus, ora è propinquo radenda est, hic enim alveus altissimus est, ita ut primum duæ, inde tres, & postilla sex septem atque etiam octo orgyiæ deprehendantur, cursus hic instituendus est versus Africum, & interdum magis versus Austrum. *Orenoques* fluminis ostium distat ab Æquatore octo gradibus & quinquaginta scrupulis versus Arctum. Sinistra porro ripa radenda est usque ad orbicularem insulam, quæ ad sinistram relinquenda est, & secus insulas navigandum, quæ ad dexteram jacent, ubi alveus altior est; ad sinistram autem continens terra pluribus alveis videtur dissecta & pumilis arboribus vestita; dehinc aperiunt se varia ostia ad dextram lævamque, sed medius alveus sequendus est versus Favonium usque ad Insulam, à qua utrimque alvei descendunt, sed dexter ingrediendus est versus corum, donec ad aliam insulam veniatur, à qua flectendum est versus Africum: fiunt & plures insulæ obviæ, quarum aliæ ad dexteram, aliæ ad sinistram relinquendæ sunt usque ad ingens ostium, à quo rursus deflectendum versus corum, nec tamen alvei ingrediundi qui ad dexteram deflectunt, sed sinistra ora sequenda, & medio alveo navigandum, neque declinandum in ostia quæ à dextera sese aperiunt, aut in alveos quæ insulas permeant. Atque ita tandem pervenitur ad patentem alveum qui deducit ad Insulam Trinitatis & vulgo *Mapure* appellatur, quo ad dexteram relicto, uti & altero qui ab læva descendit è continenet, recta pergitur, donec ad sinistram se aperiant quatuor aut quinque editi montes, à quibus ad oppidum *S. Thomæ* numerantur sex septemve milliaria. Atque hæc quidem ille.

Mapure.

Flumen autem hoc accuratissime fuit lustratum & descriptum à Batavis anno 1629, qui auspiciis Societatis Indiæ Occidentalis, ductuque Ammiralii Adriani Iansonii Patris, flumen subierunt, è quorum Itinerariis observavi.

A fluvio *Ammegore* (quem à Keymisio *Amacur* suspicor appellari) qui ab ortu descendens è continenti exit ostio circiter duas tertias partes milliaris lato, & haud supra octo palmos alto, ubi æstus refluxit; ab hoc inquam, ad Arctoum terræ cornu secus quod *Orenoques* alveus effluit, sunt quatuor milliaria versus occasum, intermedio autem spacio exit alter amnis ab ortu descendens versus occasum. Porro *Orenoques* ostium pluribus insulis dividitur, à quibus vada descendunt ad tria quatuorve milliaria in altum, à quibus mature cavendum. Ab *Ammagore* autem navigatur ad exiguam & orbicularem insulam, quæ alteri majori adjacet, ante fluminis ostium, à qua declinandum est versus Africum, & cornu terræ petendum, quod ad sinistram jacet, pene milliare unum ab Insula, atque hæc est latitudo alvei fluminis isto loco. Ab hoc cornu navigatur versus occasum unum milliare versus aliam insulam, quæ à dextera è propinquo stringenda est, & dimidio milliari ad Africum tendendum, ad aliam exiguam insulam, quæ ad sinistram relinquitur, uti & altera ad dexteram; ab hisce insulis, haud integro milliari, versus Africum, valde coarctatur alveus, ita ut certis locis vix quartam partem milliaris sit latum; atque ita porro variis meandris, sed maxime versus Africum, ascendit usque ad oppidum *S. Thomæ*, uno atque altero loco tantum duodecim, tredecim aut quatuordecim palmos altus: hic æstus maris sentiri desinit.

S. Thomas.

Fluminis ostium distat ab Æquatore versus Arctum octo gradibus & quinque supra quadraginta vel etiam quinquaginta scrupulis; oppidum autem *S. Thomæ* octo gradibus & sedecim aut viginti scrupulis. Iuxta ostium fluminis & in insulis habitant *Tiritivæ*, indigentissima natio, quæ maxime piscibus victitat, & certis nucibus palmitorum, magnitudine ovi, quæ racematim 40 aut 60 generantur, aspero & acuto putamine, carne instar cocorum. Hic quoque infinita pene copia volitant quædam insecta, mole & forma formicarum, quæ quatuor alas habent, quas excutiunt simulac consederint, barbari usurpant illa loco sevi. Habitant hic quoque Caribes, sed procul intra continentem, ita ut ripæ fluminis à rarissimis barbaris jam accolantur. Ab ostio ad viginti aut viginti quinque milliaria ripæ admodum sunt humiles & undis pene æquales, ita ut pluviis mensibus inundentur. Ab hoc loco sensim se erigit solum, ita ut duas aut plures orgyias supra undarum superficiem extet; & ubi supra triginta milliaria ascenderis, tum desinunt Insulæ, & verus *Orenoques* alveus intratur, ripis porro utrimque editis; ab eo loco ad oppidum numerant duodecim aut quatuordecim milliaria.

S. Thomæ oppidum.

Oppidum S. *Thomæ* conditum est ad ripam fluminis sinistram ascendentibus, patetque in longitudinem pene quartam milliaris partem. Hollandi appulerunt hic 11 Decembris anni 1629, verum oppidani, illos nequaquam operiri ausi, incensis ædibus jam profugerant: quæ triginta aut quadraginta supra centum fuerant, leviter admodum structæ, in medio erat exiguum templum, & ad extremum versus occasum monasterium Franciscanorum.

Qualitas Regionis.

In hisce provinciis, ut Hispani testabantur, gravissime pluit mensibus Aprilis & Mayo, ita ut alveus fluminis interdum tres orgyias intumescat; juxta ostium fere continuo pluit, ita ut aër ibidem sit insalubris. Ad hoc flumen, (secus quam in aliis solet ad hanc quidem oram,) juxta ostium nulli, aut perpauci reperiuntur mosquiti, interius autem plurimi. Flumen hoc valde piscosum est, nutritque varii generis pisces, & inter illos unos congris haud dissimiles, tres quatuorve palmos longos, ventre flavo & cæruleis notulis distincto, patulo rictu instar Torpedinis, cum qua & hoc commune habet, quod manu aut cultro tactus, torporem, sed ad breve tempus, inducat, cæterum innoxius & edulis. Volucrum quoque maxima hic est copia, inter quas nomen merentur plateæ, plumis rubris & ita elegantibus, ut nihil formosius fingi possit. Continens autem alit omnia illa animalia, quorum in superioribus jam memini; hominum tantum hic summa est infrequentia.

L A T R I N I D A D
I N S V L A.

Situs.

INsula quam Hispani hodie vocant *la Trinidad*, longe maxima est earum quæ hic continenti Americæ Meridionalis objacent, quasque illi vocant *de Sotovento*, quia classibus illorum quæ continentem petunt, per medias *Caribum* insulas, ad sinistram relinquuntur: distat ab Æquatore versus Arctum octo gradibus aut circiter pro partium illius dispositione: ad occidentem dirimitur à continente Pariæ angusto freto, cui Columbus primis illis temporibus nomen indidit *Boca del Drago*, à discrimine quo enavigatur; & concludit amplissimum sinum inter se & Guaianæ continentem, in quem flumen *Orenoque* pluribus ostiis erumpit, uti ante diximus. Oviedus altitudinem polarem hujus insulæ accuratius distinguens, scribit Australe illius latus distare ab Æquatore novem gradibus, Septentrionale decem; quod melius cum veris observationibus convenit, licet Raleghus cornu illius, quod vulgo vocatur *Punta del Gallo*, sive *Curiapan*, ad octavum gradum versus Arctum collocet. Belgæ secundum suas observationes, designant Orientalem illius angulum latusque septentrionale ad altitudinem decem graduum & triginta scrupulorum; & meridionalem angulum ad altitudinem novem graduum & triginta scrupulorum, aut paulo plurium. Ab *Amagore* fluvio navigantes versus Arctum, paulum declinantes versus Favonium, appellunt ad quoddam illius cornu, quod vulgo dicitur *Punta Blanca*; à quo ora illius quinque aut sex milliarium intervallo versus Africum aut *W. S. W.* jacet, usque ad dictum cornu *del Gallo*, humile & æquori pene æquale, à quo petrosum vadum in altum descendit, ubi mare haud supra undecim aut duodecim palmos est altum. Ab hoc cornu ad angustias illas numerant quatuordecim aut quindecim milliaria. Porro fretum hoc inter Continentem & occidentale Insulæ hujus cornu, quidem circiter tria milliaria latum est, sed injacent illi quatuor aut quinque insulæ quæ illud angustant, & tantum angustos aliquot meatus relinquunt, inter quos fluctus magno impetu eluctantur: E quatuor autem meatibus tantum duo utplurimum navigantur; quorum unus, quem minus os vocant, ita altus est ut bolide fundum tentare nequeas.

Extensio.

Distat hæc Insula, uti ab Hispanis observatum invenio, ab Hispaniola ducentas leucas: à Dominica sexaginta, inter Austrum & Arctum: à Margarita & Cubagua quadraginta. Patet in longitudinem, secundum Herreram, quinquaginta leucas, (aut, ut alibi scribit, quinque supra triginta aut plures) in latitudinem triginta: Secundum Oviedum vero, in longitudinem quidem viginti quinque leucas, in latitudinem autem octodecim aut viginti; quod vero magis consentaneum est. Forma autem est triquetra, quæ scriptoribus ansam dedit tam variè de latitudine illius & amplitudine scribendi.

Cœli ratio.

Cœli vitio laborare creditur, & insalubrior esse, quia utplurimum densis nebulis tegitur, & à vaporibus obumbratur.

Soli qualitas.

De soli qualitatibus non minus diversa traduntur à scriptoribus: Herrera negat illud fœcundum esse, aut sementi faciendæ aptum; Raleghus, qui anno 1595 sub illa aliquandiu in anchoris stetit, eamque lustravit, scribit septentrionale quidem latus montibus asperum esse; cætera solo esse satis fœcundo, frugumque feraci, præsertim earum quæ huic orbis parti familiares sunt; cannis autem sacchari ferendis maxime esse idoneum: abundare Mayzio & cassavi, & aliis radicibus quæ in cibis usurpantur, variisque haud inutilibus fructibus. In silvis magnum numerum ferarum vagari, præsertim aprorum; etiam quorundam animalium quæ alibi aut non, aut raro inveniuntur: ita ut incolis quantumvis numerosis, alendis abundè sufficiant.

Metalla.

Metallorum nequaquam inopem esse, atque adeo auri, Ralegho persuasum fuit ab Hispanis, ejusque venarum haud levia indicia ab iis deprehensa: non tamen anxie perquisitas fuisse, aut tentatas ab ipsis, quia ad *Guaianam* auro, ut creditur, opulentissimam anhelabant; grana tamen nonnulla ab aliquibus collecta, & ex amniculis, qui Insulam secant, hausta; fides sit penes authores.

Robertus Dudlejus Eques Anglus, qui ante Raleghum Insulam adiit, narrat sibi haud longe à *Curiapan* ab incolis barbaris, venas quasdam ostensas, quas ipsi *Caluori*, id est, aurum occultare opinabantur; verum marcaziten tantum fuisse deprehensam, quæ splendore suo ignaros ludebat.

Inter præclara hujus Insulæ celebrant terræ quendam angulum, quem barbari quidem vocant *Pichen*, Hispani *Terra de Brea*, juxta quem pix quædam fossilis reperitur tanta copia, ut innumeræ

meræ naves illa onerari posse credantur, quam inde devehere vix operæprecium puto, maxime quia impicandis navibus haud satis idoneam arbitrantur, utpote quæ à Solis calore facillime mollescat.

Indigenæ. Indigenæ uno & communi nomine vocantur *Cairi*, vel ut alii *Carâi*; unde olim in duas partes sive provincias volunt fuisse divisam, quorum una dicebatur *Camucararum*, quibus præerat regulus *Baucumar*: altera *Chacomarium*, qui *Marvari* parebant.

Immigrarunt in illam è Continente & aliæ nationes, *Iaöi* nimirum juxta *Parico* sedes sortiti; & *Arvacæ* juxta cornu *de Carao*, ut vocant; *Sebay* vel *Salvaj* juxta *Curiapan*; *Nepoy* haud longe à promontoriolo *de Galera*: denique *Carinepagotes* haud longe ab Hispanorum colonia tendentes. Barbari autem hi à reliquorum habitu nihil differunt, nudi fere agunt, pinguntque corpora sua rubrica, ut alibi de cæteris diximus.

S. Iosephi oppidum. Porro Hispanorum oppidulum, S. Iosephi nomini sacrum, jacet ad australe insulæ latus ad ripam amniculi, qui appellatur *Carone*; constabat circiter quadraginta ædibus quum à Walthero Ralego diriperetur, & præfectus illius Antonius de Berreo caperetur. Non existimo post illa magnopere auctum, nam præter Tabacci culturam nihil hic ab Hispanis geritur.

TABAGO INSVLA.

Situs. INsulæ Trinitatis, quam supra descripsimus, vicina est versus ortum, & septem aut octo milliarium intervallo, Insula *Tabago*, quam Belgæ jam ab aliquot annis Novam *Walachriam* nominare cœperunt. Ea distat, secundum illorum observationes, ab Æquatore versus Arctum XI gradus & XVI scrupulis. Orientale illius latus sic satis editum est, eique objacent insulæ duæ minores & aliquot scopuli. Plures habet sinus, stationibus navium haud inidoneos. Verum quia in longitudinem inter Aquilonem & Africum protenditur, ab ortu allabentes, quam difficillime ad eam possunt appellere, & tantum in duobus aut tribus sinubus anchoras jacere; fluctus enim validè feruntur versus Favonium, ut caute velificandum sit iis, qui insulam cupiunt attingere, ne à fluctibus præter ipsam abripiantur, ut sæpius accidisse fertur.

Qualitas. De cœli solique qualitatibus vix quicquam certi possum affirmare, laudantur enim utraque ab his, culpantur ab illis.

Diximus aliquot sinus habere stationi navium oportunos; horum unus jacet ad occidentale Insulæ cornu, iis qui australe insulæ latus radunt peropportunus; pone humile illius cornu & sub littore arenoso, ubi mare à duodecim ad quinque & viginti orgyias altum deprehenditur, & anchoris figendis idoneum est.

Alter sinus jacet ad septentrionale insulæ latus, distans à priori grande milliare; cui littus itidem est arenosum; atque hic descendunt in mare quatuor potabiles amniculi, clauditur ab ortu edito cornu, quod circiter septem aut octo orgyias fluctus superat; pone quod læta planicies sternitur, sementi faciendæ haud inidonea.

Tertius sinus distat à secundo versus Arctum circiter dimidium milliare, arenoso itidem littore, in quem quoque pulcherrimus amniculus evolvitur.

Ex hac insula descendunt in altum, ad varias mundi plagas octodecim aut novemdecim amniculi, potari pulcherrimi.

Arbores. Præter innumeras arbores sylvestres varii generis, reperitur hic maximus numerus palmitorum; quorum cacumen manditur, & non differt multum sapore à *Crambis*; folia autem aptissima sunt ad tuguria contingenda. Item *Bannanes*. Præterea arbores quædam vastæ & proceræ, quæ fructus ferunt instar prunorum, crocei coloris, quos aqua coctos exprimunt: eliciuntque liquorem palato admodum gratum, neque insalubrem.

Papay. Adhæc *Papaja* arbor, quæ uno anno adolescit & fert fructum: excrescit autem, utplurimum ad altitudinem quindecim, & non raro viginti palmorum; & crassitudine humana: caudex autem illius est mollior & spongiosus, sine ramis, sed tantum foliis in summitate coronatus, quæ forma accedunt ad ficulnea; fructus adnascuntur caudici, rotundi, & mole globi qui pendet 15 libras, sapore admodum similes Meloni; & refertus intus granulis nigris sapore sinapi; denique alvum leniter creduntur laxare: fructus maturantur omnibus anni mensibus.

Reperitur hic quoque arbor illa, quæ fructus fert admodum grandes, instar cucurbitarum; ita ut à Belgis acceperim visos nonnumquam qui duas stopas & dimidiam, ut Belgæ loquuntur, caperent: folia hujus arboris sunt longissima, sed angustiora & obtusa: fructus annascuntur trunco & majoribus ramis, cortice durissimo & pene ligneo, sed non adeo crasso; pleni pulpa quadam spongiosa, optimi saporis; succus dicitur alvum, & sanguinis profluvium sistere: nascitur locis modice humidis, datque fructus pene omnibus anni mensibus.

Nascitur hic quoque arbor mirabilis, quæ copiosam admodum resinam fundit vel leviter vulnerata, crocei coloris; à ramis hujus arboris descendunt certa filamenta, quæ postquam terram attigerint, radices agunt, & ramos veluti sustentant: folia habet lata, ante obtusa & crassa lanugine tecta; fructum fert pene instar capitelli papaveris, qui licet & ipse resina sive gummi scateat, à psittacis tamen avide manducatur.

Itidem Arbor, cujus materies rubra est instar ligni Brasiliani, folia pene orbicularia, fert racematim fructus uvis haud dissimiles, saporis admodum grati; nascitur potissimum juxta littora.

Denique Arbor quæ cassiæ quandam speciem producit, verum silvestrem; procera arbor foliis instar *Tamarisci*: fructus similis est veræ Cassiæ, sed grossior, cellulis ad eundem modum divisus; sed pulpa illius est amarior & astringendi facultate prædita. supra quidem descripsimus similem arborem sub nomine *Mizquitl*, sed sapor siliquarum non convenit.

Inter plantas celebrant illam quam supra descripsimus, & à Batavis diximus appellari *Slijptongen*.

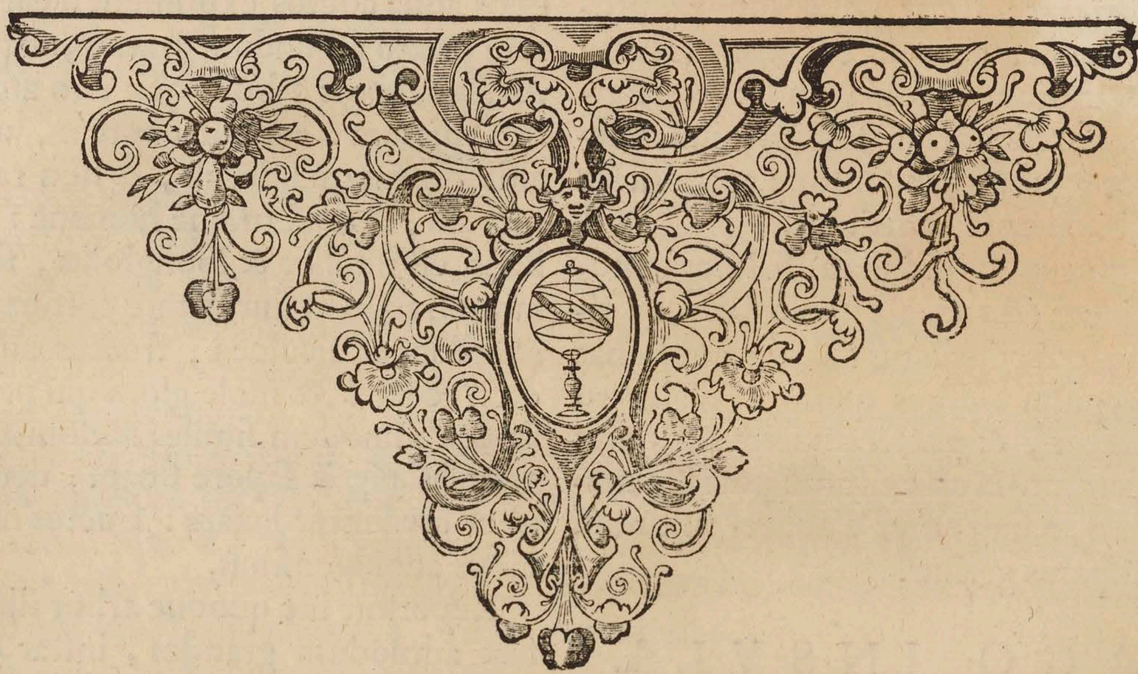
Itemque altera instar Aloes, quæ semestris spatio

ſpatio caulem emittit interdum triginta palmos altum, in cujus ſummitate naſcuntur fructus; forma pyris haud diſſimiles, ajunt folia illius ſaponis vicem quamoptimi explere.

Animalia. Animalia hic reperiuntur varia; nimirum porci Americani raris villis, & umbelico in dorſo, ad Continentem, vocantur à Barbaris *Pacquires*, craſſo lardo; tum Caſſecamans ſive Armadilli: itemque Iguanæ: & animalcula quæ fœtus ſuos in ſacculo circumgeſtant.

Aves. Aves quoque hic quam plurimæ, præſertim Pſittaci variorum colorum, turtures; aliæ: plurimæ quoque littorales & marinæ volucres, quæ facile in nidis ſuis intercipiuntur, utpote hominum inſuetæ.

Piſces. Mare quod ambit, valde eſt piſcoſum, præſertim juxta littora, & in ſinubus. Marinæ denique teſtudines immenſo numero ſolent ad littora adnatare à menſe Aprili ad Septembrem; quibus menſibus ova ſua excludunt; capiuntur noctu, nullo pene negotio, modo animum diligenter advertas.

mense fuisse captas, variæ molis & formæ: Hodie autem nulla hujus insulæ ratio habetur, neque dudum ullæ uniones hic reperiuntur, non magis, quam circa *Cubaguam* aut *Margaritam*.

Observandum autem superiori seculo non tantum juxta hasce insulas, sed etiam secundum universam hanc oram, inde à Freto Pariæ usque ad Promontorium quod vocant *de la Vela* & ultra, unionum copiam fuisse inventam, è qua Hispani ingentes divitias hauserint, unde oram hanc, quæ fere ad quadringenta milliaria se extendit, solent appellare *Costa de las Perlas*.

ARAYA.

Revertor nunc ad Continentem & quidem illam partem, quæ exordium suum sumit à Promontorio quod vocant *de Salinas*, vel etiam *Pariæ*, è regione extremi Anguli Insulæ *de Trinidad* versus occasum, & ab insula angusto freto, vel faucibus *Draconis* dividitur; pertinetque ad alterum promontorium quod vulgo dicitur *Punta de Araya*, quod pene celebres illæ *Salinæ* sitæ sunt: Intervallum ferunt esse circiter septuaginta leucarum: verum adeo nihil plane singulare sortitur, ut vix ulla alia Americæ Meridionalis pars hodieque obscurior sit: nam præter pauca nomina promontoriorum aut sinuum, quæ obiter in Tabulis Hydrographicis designantur; uti promontorii *de tres Puntas*, ut vocant, quod pene medio hujus intervalli spatio in altum egreditur, & similium, vix quicquam animadversione dignum à quoquam gentium observatum inveni.

Promontorium Araya. Promontorium autem de *Araya*, quod famosissimum est in hac parte, prominet acuto pene angulo in altum, ex adverso occidentalis cornu Insulæ *Margaritæ*; atque concludit ab oriente fretum, quod hic ad plurimas leucas penetrat intra Continentem, & appellatur vulgo ab Hispanis *Golfo de Cariaco*: quod ibi quidem latissimum est, sed ubi paululum processeris, angustatur, pene è regione viæ quæ ducit ad oppidulum *Cumanam*. Solum hujus promontorii, uti & Continentis ad aliquot leucas humile est, & fruticeto atque vepribus illis obsitum, de quibus ante diximus. Pone ipsum Promontorium jacet Salina haud ita magna neque copiosa; &, quod importunum navigantibus, longius à littore remota, unde sal haud facile ex illa peti possit.

Salinæ celebres. Verum paulo interius, flectit se continens cubito quodam, aperitque patentissimum sinum ad quem jacet longe maxima & copiosissima Salina, qualis hactenus nusquam fuit reperta; neque supra trecentos passus distans ab ora maris; in qua nullis non anni mensibus sal optimus & durissimus reperitur; interdum sub muria latens, interdum & extans, pro variis anni tempestatibus; nam pluviis mensibus, neque tantum salis hic reperitur, neque tam facile potest deduci, quam æstivis.

Variant judicia de origine hujus salis; sunt enim qui opinentur, fluctus marinos à validis tempestatibus in littus propulsos, in stagnum recipi, & cum exitus non pateat, à Sole in Salem coagulari, ut fieri solet in Salinis quas industria hominum in Hispania atque Gallia invenit: alii negant fluctus ingredi posse ob orarum convexitatem, sed undas illas salsas è scaturiginibus promanare, aut per occultos terræ meatus ex æquore exundare. Eorum autem judicium maxime probaverim, qui è fontibus promanare arbitrantur; nisi forte & pluvias aquas à salsugine telluris, quam hic passim nitrosam esse satis constat, in muriam & ab æstu Solis, qui hic admodum vehemens est, in salem excoqui credamus. Atque id satis patet exemplis multarum salinarum, quæ in Mediterraneis & quam longissime ab omni mari, tam in Asia quam Africa observantur, ad quas aquas maritimas per meatus ullos penetrare nullo modo verisimile est. Solent autem ii qui salem ex hac Salina petunt, lembis & cymbulis, quibus alvei plani sunt, eam ingredi, & salem ferreis instrumentis excidere, atque in cymbas acceptum ad oram perducere, magno labore & apparatu; dein trusatilibus vehiculis ad ipsum mare promovere, & denique majoribus cymbis ad onerarias vectare.

Salina hæc in plano solo sita est, clauditur tamen à variis partibus, præsertim ab Austro, editis montibus: totaque regio effœta est, siticulosa, neque ullis amnibus aut fontibus rigua, ita ut incolis aqua, quam potent, aliunde petenda sit, non minus quam annona: utramque autem solent petere ex adversa parte Continentis; & aquam quidem è fluviolo satis limpido, qui circiter tribus milliaribus inde distat intra fretum illud Mediterraneum, & vulgo ab Hispanis vocatur *Bordones*: commeatum autem à *Cumana* municipio. Alit nihilominus vicina regio plurimas feras, cervos, capreas, lepores, cuniculosque, præter plurima animalia Europæo orbi ignota; quædam etiam noxia animantia & hominibus infesta, tigres atque serpentes: mare quoque pluribus piscibus fætum, ita ut perfacile etiam retibus in littus attrahi possint. Cæterum tellus quæ Salinas ambit, ad ipsum pene æquor, scatet vepribus ita aculeatis, ut iter perdifficile sit; nisi ante magno labore trames exscindatur.

Arx hic valida est & multis machinis instructa, atque idoneo militum præsidio. *Arx.* Arx autem hæc, quemadmodum à multis qui viderunt accepimus, ad hunc modum se habet: Exstructa est super petram modice editam supra reliquum solum, circiter centum, neque multo pluribus passibus à mari: forma quadrata, quatuor propugnaculis distincta: latus illius Orientale sive quod Continentem respicit, valido muro è vivo saxo eductum est, & pene quadraginta palmos altum; reliqua dimidiam habent altitudinem: latus denique quod stationem aspicit, omnium invalidissimum est & humillimum: In machinarum numero variant, qui minimum, tribuunt triginta & tres, quarum pene media pars ex ære conflata dicitur. Præsidiariorum quoque numerus incertus, numquam tamen, uti volunt, minor ducentis.

Imminet huic arci mons, tantum convalle ab ipsa divisus: omnisque annona bis singulis septimanis à *Cumana* petitur; præter ea quæ Hispania mittit, oleum, vinum, vestes & similia. Habent & speculam in vicino monte, qui præsidiarios

mature monet, quando naves ex alto allabuntur. Nomen Arci dederunt *S. Iago*: quæ ſane tam opportuno loco collocata eſt ad Salinas cuſtodiendum, & naves inimicas arcendum, ut opportunius non poſſit; nam minori bombarda ferire poſſunt quoſvis qui Salinam ingredi tentaverint, atque etiam naves in anchoris ſtantes valide quatere & perforare.

CVMANA vel COMENA.

Situs.

ARayam excipit *Cumana* vel *Comena*, è regione promontorii *de Araya*, atque Inſulæ *Margaritæ*: diviſa à famoſis illis Salinis & vicinis provinciis per fretum illud quod *Golfo de Carriaco*, vel etiam *Comenæ* diximus appellari; penetrat autem intra Continentem, ut Hiſpanis placet, circiter quadraginta leucas; ſuperioribus ſeculis in ambitu à frequentibus barbaris accolebatur: qui ut fere cæteri nudi agebant, præterquam mares, qui pudenda ſua cucurbitarum collo, aut conchis quibuſdam, cannis, aut denique aureis thecis concludebant; vel vulgo tenia aut faſcia goſſypina inter fœmora reducta abſcondere moliebantur.

Incolarum mores.

Ad bellum autem progredientes, palliola humeris circumdabant, ſeque plurimis plumis decoris gratia ornabant: feſtis quoque diebus cutem illinebant tenaci quodam glutine, & plumas quaſdam parvas variarum avicularum afflabant, volucres æmulantes: pilos quidem barbæ penitus evellebant; capitis vero ſupra aures in orbem attondebant: dentes quam nigerrimos habere imprimis formoſum putabant, itaque folia cujuſdam herbæ continuo pene in ore geſtare, & maſticare ſoliti; cujus beneficio & hoc conſequebantur, quod utplurimum à dentium doloribus vacarent, & beneolentem halitum ſibi conciliarent.

Iuvenculæ prorſus nudæ incedunt, & inter formæ decora exiſtimant craſſas & obeſas ſuras: quas arte quadam ſibi conciliant; à teneris annis crura valide ſub genubus conſtringendo: pudoris aut pudicitiæ perexigua illis cura: verum poſtquam uni viro conjunctæ ſunt, tum & velare obſcœna, & paulo caſtius agere incipiunt, metuentes maritos adulterii vindices.

Reguli plures, atque adeo ſumunt quot lubet, & id imprimis hoſpitale autumant, advenis ſuas concubinas ad tempus elargiri. Fœminæ non abhorrent ab ullis exercitiis virilibus; facile enituntur; & fœtus ſuos educant diligenter; & quia formoſum putant, longa facie & genis gracilibus eſſe, capita infantium leniter comprimunt inter duo pulvinariola. In cibos adhibent omnis generis animantia, ita ut ne ab immundiſſimis quoque dicantur abſtinere; licet neque farre, neque laudatis carnibus atque piſcibus deſtituantur; & non inſipidum potum noverint conficere. Horum barbarorum adhuc in hac parte Continentis magna eſt copia; qui hactenus libertatem ſuam fortiter adverſus Hiſpanos defenderunt, & non raro ipſis damnum inferunt.

Laborant hi barbari atque caligant plerumque oculis; quod quidam opinantur illis accidere ab aquæ potu, quæ è maximo hujus provinciæ flumine hauritur, quod & *Cumana* vulgo appellatur; ſed magis aſſentior iis qui illud improbo nutrimento quo utuntur attribuunt. Fœminarum fere munus eſt tellurem colere, fodere, mayzii & axi ſementem facere, cucurbitas & alios fructus ſerere & annonam procurare. Olim & hoſtium ſuorum carnibus, quos in bello aut aſtu ceperant, avide veſcebantur: neque à mancipiorum ſuorum, quos redemerant, carnibus abſtinebant; hos etiam, ſi graciliores eſſent, ſaginabant inſtar porcorum.

Arbores & fructus.

Inter arbores quæ ſponte hic paſſim naſcuntur, memorantur à ſcriptoribus Hiſpanis quædam quæ lacteum quendam liquorem fundunt, qui durus admodum evadit inſtar gummi & ſuavem odorem de ſe fundit; aliæ, quæ liquorem quendam edunt inſtar lactis coagulati, qui in cibis ab ipſis uſurpatur ſine noxa. Aliæ itidem quæ fructus ferunt inſtar mororum, è quorum ſucco ſyrupum efficiunt, imprimis utilem adverſus raucedinem: harum materies adeo ſolida eſt atque dura, ut inſtar ſilicis ignem ejiciat colliſa.

Arbor præterea materie beneolente ad modum cedri, cujus ſpecies videtur, quæ utiliter ad varia fabrilia opera adhibetur; ſed ſi panem aut ſimilem annonam eis concludas, contrahunt ingratum amarorem: utiliſſima denique cenſetur ad naves fabricandas, minus enim ſentit cariem.

Eſt & quæ tenaciſſimum viſcum fundit, quo in aucupiis utuntur, & cutem ſuam inungunt, quum plumulas afflare deſiderant.

Caſſia denique ſolutiva hic paſſim ſponte naſcitur, ſed dubito ſilveſtrem illam eſſe ſpeciem cujus ſupra meminimus, licet & genuinam habeant.

Tellus quoque luxuriat variis & beneolentibus floribus, præſertim roſis, licet quidam flores tam fragranti ſint odore, ut cerebrum tentent, atque offendant.

Animalia.

Præter leones, tigres, apros aliaque ferocia animalia, etiam quædam animantia hic reperiuntur, aliis provinciis inſueta, aut ſaltem non ita familiaria; inter quæ ſcriptores memorant unam ſpeciem, quam barbari ſuo idiomate vocant *Capam*; quod animal mole pene ſuperat aſinum, villoſum & atrum, atque admodum ferox; licet hominum conſpectum metuat, atque fugiat; adverſus canes etiam plures fortiſſimum, quos & iutrepide manet, & non raro enecat, atque devorat.

Capa.

Itemque alterum animal, quod ipſis appellatur *Aranata*; mole quidem venatici canis, prolixa autem barba inſtar hirci; & horrendum quoddam murmur ciens: minime tamen carnivorum, ſed fructibus arborum victitans, quas facile aſcendit: hæc animalia fere gregatim dicuntur incedere.

Aranata.

Capiuntur hic quoque quidem feles ſilveſtres, ſimiis haud abſimiles, qui catulos ſuos ſupra modum diligunt, eoſque in ulnis circumgeſtant, & cum iis quandiu teneriores ſunt, arbores ſcandunt; catuli autem longe pulcherrimi ſunt, & admodum ingenioſi, ita ut ab Hiſpanis magni fiant.

Repe-

Reperitur hic & aliud animal valde ferox & hominibus infestum, molossi pene mole, quod barbari supra modum metuunt, ideoque noctu nunquam prodeunt (est enim animal noctu ambulum, & quod interdiu rarissime videtur) sine ardenti teda; narrant autem insignem hujus feræ astum, quo consuevit juxta tuguria ejulatum edere instar infantis, ut homines eliciat è tuguriis, atque inopinantes opprimat.

Volucres. Volucrum omnis generis hic magna quoque est copia atque varietas, imprimis elegantissimorum Psittacorum & similium. Vespertilionum ingentium maxima copia, qui inter lues hujus provinciæ merito numerantur: licet non desint & aliæ, atque imprimis culices, *Mosquitos* vocant, corpore quidem exili, sed tam acriter pungentes, ut noctu vix somnum capere liceat, nisi remedium aliquod opponas.

Apum quæ mellificant tres hic reperiuntur species.

Aranei atque phalangii longe grandiores quam in Europa, & diversorum colorum, qui telas nent ita pertinaces, ut vix disrumpi possint.

Mare quod alluit egregie piscosum est: amnes quoque pluribus piscibus fœti, ita ut hæc provincia commeatu omnis generis abundet.

In fluminibus denique reperitur magnus numerus crocodilorum, quos hic vulgo vocant *Caymanes*, & Hispani *Lagertos*; qui neque forma neque natura differunt ab iis quos Nilus alit; licet mole nonnihil differant.

VENEZVELA.

Nomen. DVæ omnino redduntur rationes ab Hispanis scriptoribus, cur hæc præfectura & provincia dicta fuerit *Venezuela*, id est, parvæ Venetiæ: prima quidem, quia Alfonso de Oreda, qui inter primos ad illam appulit anno 1499, hic invenit municipium indigenarum barbarorum, cujus ædes omnes, in ipsis undis arboribus & tignis erant inædificatæ, quemadmodum Venetiæ ex ipsis fluctibus eductæ cernuntur, sublicüs autem pontibus è Continente commeabant ad ædes, pluresque similes pontes ab unis ædibus ad alteras erant perducti.

Altera autem (ut tradit Herrera in descriptione compendiosa Indiarum) quod Germani quum primum hanc præfecturam ab Imperatore Carolo V accepissent anno à Christo nato 1528, destinaverant, secundum ostium magni lacus *Maracaybo*, super collem imminentem ostio, oppidum moliri nomine *Venetiolæ*, fausto omine, licet numquam res effectum fuerit sortita. Acceperunt autem hanc provinciam nobilissimi Velseri, cives Augustani, bene de Imperatore Germaniæ meriti, hisce limitibus, uti ex Herrera discimus, conclusam, ab ortu quidem *Maracapana*, de qua jam diximus, ab occasu autem promontorio quod vocant *de la Vela*; patentem in longitudinem secundum orarum ductum circiter leucas ducentas.

Repererunt autem Germani hi provinciam hanc plurimis barbaris frequentissimam, sed quia ipsis, uti patuit, propositum erat, potius rem familiarem augere, & opimam prædam hinc abducere, quam colonias huc deducere, & rempublicam hic stabilire: ab ipsorum Legatis in barbaros sævitum fuit, & maxima ipsorum pars sensim excisa: Hispanis quoque, qui vicinam Continentem & insulas *Margaritam* & *Cubaguam* insederant, adjuvantibus, unde factum est, ut populosissimæ provinciæ ad summam paucitatem redigerentur, & incolis indigenis fere destituerentur.

Termini. Hodie præfecturæ hujus limites ita describuntur; ab extremis finibus Novæ *Andaluziæ* sive Serpæ, vel etiam *Guianæ*; ad primos fines præfecturæ quam vulgo vocant *Rio de la Hacha*; ita ut inter utramque illam præfecturam in longitudinem occupet centum & triginta leucas: in latitudinem vero ubi latissima est, octuaginta leucas ad Regnum novum Granatense.

Qualitas. Solum hujus præfecturæ admodum est fertile, & frugum feracissimum, ita ut quotannis duas hic messes colligant. Ad hæc abundat pascuis, ita ut hic ingens numerus armentorum, nec non pecudum pascatur. Vnde meruit nomen granarii apud cæteras provincias, ingens enim copia farinæ triticeæ, plurimum panis biscocti; multi casei; suilla quoque; & ingens numerus pannorum gossypinorum hinc deducitur, ad vicinas & remotiores provincias. Ad hæc immensus numerus tergorum bovillorum, & magna vis *Sarzaparillæ*, à portu *Guayra* & *Caracis*, infertur Europæ. Abundat regio omnis generis feris, ita ut venatio hic imprimis sit opportuna: Amnis adhæc *Vnare* valde piscosus est: ita ut barbari indigenæ, superiori seculo crebro inter se bella gesserint ob piscandi limites & opportunitatem. Nec metallorum inops creditur solum in variis provinciis, præsertim auri, & quidem satis absoluti, & viginti duorum & semis caratiorum, ut loquuntur.

Complectitur hæc amplissima præfectura plures provincias particulares, & propriis nominibus notas, tam ad oram Oceani, quam in Mediterraneis; uti *Curianam*, *Cuicas*, *Caracas*, *Bariquicemeto*, *Tucuyo*, & similes, quarum tamen limites minime distinctos invenimus apud Authores Hispanos; itaque contenti illas hic nominasse; earum mentionem facturi sumus in descriptione urbium quæ in illis hodie ab Hispanis habitantur. Cæterum scribunt Hispani, in hisce provinciis hodieque numerari supra centum millia barbarorum, Hispanis vectigalium; quo numero non comprehenduntur qui aut non attigerunt decimum octavum ætatis annum, aut jam quinquagesimum excedunt; omnes enim hi, sententia Senatus Indici Hispaniarum, ab omni vectigali liberi fuerunt declarati; verum quia numerus eorum quotidie aut augetur, aut minuitur, certa ratio iniri minimè potest. Habitantur in hac provincia ab Hispanis octo qua oppida qua municipia, quæ ordine describam, si ante nonnihil dixero de variis expeditionibus, quæ tam à Germanicis præfectis, quam ab aliis, per has provincias olim fuerunt susceptæ, quæ haud parvam lucem hujus præfecturæ descriptioni poterunt adferre.

Venezuelæ prima lustratio. Licet Ioannes de Ampues, auspiciis & mandato Conventus Iuridici Insulæ Hispaniolæ, jam ab anno 1527, provinciam hanc esset ingressus, exscensione in *Corianam* facta, eamque cœpisset lustrare, amicitia prius cum *Manaure* potentissimo

mo harum regionum principe confirmata: nihilo tamen secius, ut jam supra dixi, Imperator Carolus V, præfecturam & cæteras immunitates in ejusmodi concessionibus tribui solitas, amplissimo diplomate indulsit Velseris Augustanis, vel,si proprie loqui volumus,provincias hasce illis oppignoravit. Agebant tum res Velserorum in aula Hispaniæ Ambrosius Alfingerus, Hieronymus Saylerus, & Georgius Evigerus. Quorum quidem Alfingerus, assumto sibi Legato Bartholomæo Saylero, rebusque omnibus rite præparatis, atque quadringentis militibus & octuaginta equis in naves impositis, solvit ex Hispania anno 1529. Et quum hic feliciter appulisset, Ioannem de Ampues statim submovit, tribus tantummodo insulis *Curacao*, *Bonaire* & *Aruba*, quæ haud longe hinc Continenti objacent, illi relictis. Deinde barbaris qui Lacum *Maracaybo* accolunt, quem Hispani tunc vocabant *de Nostra Señora*, ad obsequium cogendis nonnulla opera impensa, omnes conatus suos convertit ad auri aut argenti venas indagandas: & quum illud ex voto minus succederet, tum demum aliquot expeditiones in Mediterraneas provincias suscepit, adeò ut agris inferret vastitatem, & barbaris indigenis magnas clades incuteret, & vicissim ab illis pateretur.

Instituerat iter suum per *Cupiaren*, & per longa terrarum spatia penetravit usque ad vallem *Eupari*, de qua supra diximus; licet illa extra limites diplomate Velseris præscriptos sita esset,& haud dubio ad præfecturam *Sanctæ Marthæ* pertineret.

Idem Alfingerus alteram expeditionem suscepit anno 1530,& iter suum instituit ad barbaros, qui *Pocabuyes* appellabantur, & plurimum auri credebantur possidere,quod cum vicinis suis permutabant; ab his transit ad aliam barbarorum nationem qui *Alcoholadi* vocabantur, & auro ad eundem modum abundabant: horum ager solo erat haud infœcundo, ipsique pro captu barbarorum, ingenio haud inurbano; ita ut in ipsorum provincia pedem figere, & municipium aliquod moliri, si rebus suis rite consuluisset, omnino tempestivum fuisset; potuisset enim tum quam facillime indè in Novum Regnum, quod postea Granatense fuit dictum, penetrare, & Dominorum suorum res egregiè stabilire: verum processit inde ad flumen Grande, atque ita deinceps ad *Tamalemequen* usque ad *Lebrixam*: à qua divertens subiit montanam & frigidam regionem, quam ab infinitis barbaris invenit cultam, à quibus cum insigni clade fuit repulsus, & vulnere hic accepto remeavit ad *Corianam*, & ibidem decessit è vulnere anno à Christo nato 1532.

Huic deinceps successor à Velseris fuit missus Ioannes Allemannus, qui nullas expeditiones in provincias suscepit, sed brevi è vita excessit.

In illius locum itidem fuit suffectus Georgius de Espira cum legato suo Nicolao Federmanno vel Vredemanno,anno à Christo nato 1535. Hic cum trecentis peditibus & centum equitibus,movit è *Coriana*, mense Majo, versus Austrum iter agens, & vestigiis Alfingeri insistens,Legato suo, ubi ante coloniam collocasset juxta promontorium *de la Vela*, cum reliquis copiis sequi jusso.

Federmannus autem illum secutus, & vasta terrarum spacia emensus, penetravit in vallem *Tucuyo*, angustam & undiquaque montibus cinctam,in qua hybernavit; & interea quoque adiit provinciam *Bariquizemeto*, ita dictam ab amne qui illam permeat.

Tucuyo.

Hybernis in *Tucuyo* absolutis, & pro Præfecto hic constituto Francisco Vanega, hinc promovit Federmannus, mense Decembri, & magnis itineribus, per asperos montes & densas sylvas, atque impeditissima loca tandem penetravit in *Novum Regnum Granatense*.

Dum hæc in America in diversis partibus à Germanis hisce geruntur, Espira præfectura sua movetur, & Federmannus in illius locum substituitur: verum quum plurimæ quoque querelæ contra hunc fuissent institutæ, denuo fuit amotus, & Espira in pristinum locum & gratiam restitutus. Is anno 1538 *Corum* revertens, expeditionis suæ pene triennalis hanc reddidit rationem, quam ad Regem Hispaniarum destinavit: se ad quingentas pene leucas cum copiis penetrasse in Mediterranea, & pervenisse ad fines barbarorum, qui *Choques* nominantur; licet autem tantum viginti quinque leucis abesset, uti opinabatur, à loco quem hactenus investigaverat; reverti tamen fuisse coactum, ut necessaria militibus compararet. Obiit autem paulo post, nulla alia re memorabili gesta. Dum Velseri cunctantur alium præfectum mittere, manum admovit huic negotio Conventus Iuridicus Insulæ Hispaniolæ,qui in oppido *S.Dominici* residebat,variosque hac destinavit Subpræfectos, quorum quidam obierunt; quidam ob provinciam male administratam fuga se subripuerunt: anno denique 1545 missus ab eodem Conventu Ioannes de Carvajal I. V. Licentiatus, hic movit cum exercitu suo ex oppido *Coro*, & montana regione ad dexteram relicta, incessit per planiciem, pervenitque ad provinciam *Tucuyo*: quam tum frequentes barbari incolebant, quos appellabant *Cuibas*, linguis inter se discrepantes, & maximam partem humanis carnibus vesci assueti.

Choques.

Cuibæ.

Missus deinde Ioannes Peresius de Tolosa I. V. itidem Licentiatus, qui applicuit ad Corum anno 1546, & aggregatis septuaginta militibus, quos commodum in oppido offenderat, movit adversus Carvajalen, ut illum pro meritis castigaret. Instituit autem iter suum per montana, ut Carvajali aditum ad Regnum novum Granatense,ad quod fugere dicebatur,hoc pacto intercluderet. Et planiciem, quam vocant de *Carora*, emensus, milites aliquot illius obvios habuit, quos nullo negotio sibi adjunxit; & quum ex hisce didicisset, illum relicto *Tucuyo*, jam *Quiboræ* agere, quinque à *Tucuyo* leucis; magnis itineribus illo contendit, & hominem inopinantem atque imparatum oppressit, & catenis oneratum ad *Tucuyo* provinciam retraxit, & ibidem supplicio afficiendum curavit.

Anno denique 1550, Nigritæ, quorum jam ante magnus numerus ex Africa hic fuerat traductus, tumultuari cœperunt, sed Hispanis molitionum illorum gnaris, facile fuerunt oppressi, & mares omnes ad internecionem cæsi.

Quæ porro in hac præfectura anno 1552 fuerunt

runt gesta, commodius in descriptione oppidi *Segoviæ* dicentur.

Metropolis Præfecturæ Coro. Principalis hujus præfecturæ urbs appellatur *Coro*, à barbaris quoque *Corana*: & ab Hispanis non raro communi totius provinciæ nomine *Venezuela*. Sita autem est, uti communis est opinio, ad altitudinem undecim graduum ab Æquatore versus Arctum. In regione quidem probe temperata, sed potabilium aquarum & maxime fontium indigentiori, nec ullis amnibus rigua. Condita est in planicie, licet ager illius maximam partem sit montosus. Cœlo fruitur admodum salubri, ita ut Medicis hic vix sit opus, nec aliis medicamentis, quam herbis, plantis, aliisque simplicibus, quæ tellus hic liberalissimè sponte profundit. Animalia tam terrestria quam volatilia hic eadem reperiuntur quæ in reliqua America Meridionali; Leones autem ita imbelles & timidi, ut fustibus à barbaris facillime conficiantur: Tigres contra hic tanta pollent ferocia & truculentia, ut facile aliarum partium feras longissime superent. Ager hujus urbis perfœcundus audit; sacchari enim cannæ luxuriant hic supra modum: Gingiberis radices læte proveniunt: mellis & picis hic habetur copia: neque maligne triticum tolerat tellus; incolæ tamen magis delectantur Mayzio, cujus pollinem cum succo cannarum sacchari miscent, & coquunt placentas, optimi saporis, & quæ haud secus quam panes biscocti durant in longum tempus. Conficiunt & potum ex eodem Mayzio, & potatis radicibus, adeo generosum, ut barbaros facillime inebriet. Oppidum hoc duos habet portus, unum quidem versus Occidentem, una circiter leuca ab ipso oppido, ad sinum quendam pone Promontorium *S. Romani*, ut vocant; ubi & mare minus fluctuosum est, & haud supra tres orgyias altum: alterum autem ad arctoam plagam & duabus leucis cum semisse ab oppido, ubi æquor longe altius est & valde æstuosum. Hic quoque insulæ *Curacao*, *Bonayre* & *Aruba*, quatuordecim leucarum intervallo (ut Herrera testatur) Continenti Americæ Meridionalis prætenduntur: infida hîc navibus statio est, & adversus incerta ventorum minime munita; atque adeo Aquilonibus, qui hic jugiter & interdum valide perflant, exposita; distant ab hoc portu circiter una leuca optimæ Salinæ. Ab oppido autem *Coro*, Continens sese in altum producit, duodecim leucarum spacio, facitque quodammodo peninsulam, quæ à barbaris appellatur *Paragoana*, extimum vero illius cornu vocatur à navigantibus Promontorium *S. Romani*: *Paragoana.* complectitur hæc peninsula ambitu suo circiter viginti quinque leucas, maximam partem in planiciem strata, & ferarum maxima copia scatens; sed laborat fere aquarum penuria, neque ab ullo rigatur amne. Indigenæ barbari placido sunt atque miti admodum ingenio. Præfectus universæ provinciæ, utplurimum habitat in hoc oppido, quemadmodum & Episcopus, qui suffraganeus est Archiepiscopi *S. Dominici* in Insula Hispaniola. Denique hæc urbs ab Anglis anno 1595, inopinato intercepta, fere tota in cineres fuit redacta. Haud procul ab hoc oppido secus viam quæ ad Montana hujus provinciæ ducit, jacet planicies illa, quam vulgo vocant Hispani *los Lanos de Carora*, patens in longitudinem quidem sedecim milliaria, in latitudinem autem sex: fecunda, atque annona, omnibusque rebus ad vitam humanam necessariis egregie abundans; imprimis autem Mayzio atque ferina.

Ab oppido *Coro* ad provinciam *Bariquezimeto*, iter est per montana, quæ barbaro nomine vocant *Xizaharas*, quæ haud longe ab oppido initium sumunt; suntque non tam montes quam editi & convexi campi, sylvestres & inculti, atque hic aut illic in modicos colles erecti; habitantur autem à barbaris populis, qui vocantur *Axaguæ*; ferox est natio & humanis carnibus vesci sueta; quæque hactenus ab Hispanis nequivit penitus perdomari. *Axagua.*

Secundum oppidum hujus Præfecturæ appellatur ab Hispanis *Nostra Señora de Carvalleda*, situm in provincia populorum quos appellant *Caracas*; conditum haud longe à littore Maris Septentrionalis. Distat à Metropoli *Coro* circiter octuaginta leucis, ut Hispani produnt, versus ortum Solis: portum quidem habet, sed incommodum & navigantibus infidum. *Nostra Señora de Carvalleda.*

In regione autem illius, ad oram ipsam Maris, arcem exstruxerunt Hispani, quam vulgo vocant *Caracas*. Continens hic ad ipsam oram attollitur in altissima montium juga, ita ut à fastigiato Insulæ *Teneriffæ*, unius Canariarum, vertice quem vulgo vocant Picum, parum differant altitudine; sub ora vero, æquor admodum est æstuosum & valde fluctuans, ita ut difficillimum sit lembis aut scaphis ad illam appellere & exscensionem facere, præterquam juxta ipsam Arcem, in perexiguo sinu sive æstuario. *Caracas.*

Tertium hujus præfecturæ oppidum vocatur *S. Iago de Leon*, id est, oppidum S. Iacobi Legionensis, in eadem Caracarum provincia situm, quinque aut septem leucis ab ora maris, & septem supra septuaginta leucis à Metropoli *Coro* versus ortum: tribus autem quatuorve à *Nostra Señora de Carvalleda*, versus Meridiem, secundum Herreram: præfectus universæ provinciæ hic interdum domicilium sortitur. Hoc oppidum anno 1595 inopinato captum fuit ab Anglis, atque direptum, quum paulo ante Arcem *Caracas* intercepissent. Duæ autem viæ dicuntur ab ora maris ad hoc oppidum ducere: una quidem facilis & satis expedita, sed quæ nullo negotio ab incolis obstrui & defendi potest; quia medio pene itinere ab arduis montibus & saltibus inviis, utrimque illi imminentibus ita arctetur, ut vix viginti quinque pedes in latitudinem pateat. Altera vero perdifficilis est asperaque, per montes & præcipitia, hac tamen barbari utplurimum utuntur. Montibus enim illis superatis, descenditur in regionem campestrem, in qua ipsum oppidum constructum cernitur. *S. Iago de Leon.*

Quartum hujus Præfecturæ oppidum vocatur *Nova Valentia*, distans quidem ab oppido *S. Iacobi* Legionensis quinque & viginti leucis, à portu autem *Burburatæ*, ut vocant, septem: à Metropoli denique *Coro*, secundum Herreram, sexaginta. In quo tamen suspicor illum falli, & itinerum rationem evidenter indicare, supra quadraginta & quinque leucas vix esse posse. *Nova Valentia.*

Nova Xerez. Quintum hujus Præfecturæ oppidum vocatur *Nova Xerez*; distans à *Nova Valentia* quidem quindecim leucis, pene versus Meridiem: à *Nova Segovia* vero una, & viginti leucis, à Metropoli denique *Coro* sexaginta fere versus Eurum. Nuper admodum ab Hispanis videtur conditum, neque enim valde antiqua illius est memoria apud Historicos Hispanos.

Urbs Nova Segovia. Ioannes de Villegas, Velserorum nomine, hujus provinciæ præfectus anno 1552, è provincia *Tucuyo* cum exercitu movens, primum detexit certas auri venas, ad radices editissimorum montium, qui uno & pene continuo jugo hanc provinciam pervagantur, (appellant hodie montes *S. Petri*,) juxta ripas fluminis, quod à barbaris quidem vocatur *Buria*, ab Hispanis autem ad eundem modum *S. Petri*, quia festo illius primum ab ipsis fuit aditum. Et hac tam optata opportunitate illectus deduxit huc coloniam; quæ quum ob cœli inclementiam & loci insalubritatem paulo post fuisset deserta, traducti fuerunt coloni ad ripas fluminis *Bariquicemeti*, & urbs dicta fuit *Nova Segovia*.

Fluvius porro hic nomen meruit ab aquarum suarum colore, commotæ enim lurido & cinereo colore dilabuntur.

Aëris temperies hujusce provinciæ pene eadem est, quæ vicinarum: æstatem quippe patitur iisdem mensibus, quibus Hispania hyemem: in planicie quidem gravis toleratur æstus; à montium vero jugis, quibus hæc regio instar vallorum utrimque concluditur, perflant subfrigidæ auræ, quæ æstum egregie temperant, & magnum mortalibus adferunt solatium.

Plures hic incolunt barbarorum nationes, linguis utplurimum discrepantes.

Cocuy. Frugum atque annonæ hic summa est parcitas: indigenæque fere à caule cujusdam plantæ, quam ipsi vocant *Cocuy*, quæque carduis Hispaniensibus admodum videtur similis, educunt quendam liquorem, syrupo non absimilem, quo vulgo utuntur: Mayzii enim habent perparum; sed speciem quandam cucurbitarum, quas Hispani vocant *Calebasses*. Cervorum tamen & cuniculorum Americanorum maxima hic est copia. Trans montes autem illos versus Austrum, maxima Mayzii reperitur copia, uti & Yucæ & similium radicum, quæ in hisce regionibus pro farre usurpantur, quia solum ibidem humidius est. Fluvii quoque *Hacarigua*, *Boraute* & plures amniculi atque torrentes, qui passim hanc regionem secant, pluribus piscibus fœti sunt, & longe optimis; quos indigenæ, radice quadam, (quam vocant *Barbasco*) prius contusa & in undas projecta, ita inebriant vel potius infatuant, ut manibus se capi patiantur; astu etiam alibi barbaris familiari.

Ferarum quoque ingens hic numerus, cervorum puta, aprorum, damarum, & cuniculorum, quos æstivis potissimum mensibus, incenso gramine, quod tum in campis passim exarescit, è latibulis suis eductos, sagittis suis conficiunt. Nec desunt hic ferocia & noxia animalia, Tigres, varii angues, & imprimis majores serpentes, quos barbari vocant *Bobas*.

Denique ad ripas fluminum, in concavitatibus arborum & juxta radices, deprehendunt multas apes, quæ ibidem mellificant.

Porro omnes hi fluvii, & plures alii, qui ex Australi horum montium latere profluunt, dicuntur per longa terrarum spatia, & pene centum leucarum decursu, properare ad maximum flumen *Viapari* aut *Huriapari*, id est, *Orenoquen*, & in illius patentissimum alveum se condere.

Cuibæ gens. Montana autem regio, quæ ab oppido *Segovia* ad sinistram jacet, & à populis incolitur, qui *Chicæ* appellantur, auri metallis abundare creditur, è quibus opulenta gaza educi posset, si servitiis abundarent.

Hæc provincia olim frequentissima fuit, sed nunc maxima indigenarum pars morbis, aliisque incommodis, maxime autem propriis vitiis, ut Hispani referunt, pene intercidit: ingenio enim sunt bardo & admodum vili, atque pusillanimes, multis vitiis dediti, præsertim ebrietati, & rixis atque mutuis cædibus, quum nimium potu incaluerunt; desides & sine ulla in crastinum cura, tanquam in diem vivunt, & uno interdum die helluant, quod in longum tempus poterat sufficere: quare annona ipsis deficiente, agrestibus radicibus & herbis misere vitam tolerant, donec mayzium in novam messem succrescat; quod hic in quibusdam locis quadraginta diebus, in aliis tribus mensibus perfici tradunt.

Rio Claro. Haud longe ab oppido *Segovia*, labitur torrens quidam sive amniculus, quem Hispani appellant *Rio Claro*, ab aquarum puritate, qui haud procul ab origine sua rursus à tellure absorbetur: hybernis mensibus admodum tenuis, æstivis autem, quum minus consentaneum videtur, exuberans, ita ut incolæ sicca illa tempestate campos suos & sata aquis illius rigent, & largam mayzii messem hujus potissimum beneficio nanciscantur.

Armenta, pecudes, sues, nec non jumenta, hic magnum capiunt incrementum, plerique enim incolæ hic exercent pecuariam, atque ex eo potissimum faciunt quæstum; dum omnis generis animalia ad Novum Regnum Granatense venalia exportant. Barbari autem jam gossypinos pannos texere didicerunt.

Truxillo. Denique oppidum *Nova Segovia*, in hac, quam jam descripsimus, provincia situm, distat quidem à *Nova Xerez*, versus Meridiem leucis viginti; à *Tucuyo* decem; à Metropoli *Coro* versus Eurum octuaginta. Iter autem à *Tucuyo* ad hanc urbem agitur per vallem duodecim leucas longam.

Tucuyo. Septimum hujus præfecturæ oppidum vulgo dicitur *Tucuyo*, à vallis nomine in qua conditum cernitur. Vallis autem hæc inter Austrum atque Arctum protenditur; patetque tam in longitudinem quam latitudinem circiter dimidiam leucam: undiquaque montibus conclusa: secat pene mediam amnis ejusdem nominis. Commendatur autem ab insigni cœli clementia, & aëris salubritate; nec minus ab omnis generis annonæ abundantia, & variorum fructuum copia, ita ut nihil hic neque Hispanis, neque barbaris desit ad necessarium victum, aut voluptatem.

Laguna. Oppidum autem distat ab Oceano Septentrionali leucis quinquaginta, ab oppido *S. Iacobi*

Legio-

Legionensi septuaginta; à *Nova Segovia* undecim; à *Portillo*, ut vocat *de Carora*, quatuordecim; à *Truxillo* viginti quinque; à Metropoli *Coro* denique quinque supra octuaginta, ut Herrera annotavit.

Sacchari cannæ in hoc agro felicissime succrescunt, ita ut jam aliquot machinæ iis comminuendis structæ hic conspiciantur. Præterea plurimum gossypii hic colligitur, è quo indigenæ barbari jam telas texere, iisque se amicire cœperunt; frumentum quoque aliasque fruges exoticas, plantas, oleraque admodum benigne tolerat tellus, & feliciter absolvit.

In campis & sylvis vagatur immensa ferarum copia, maxime cervorum, ita ut oppidani, qui venationi gnaviter incumbunt, sæpe bimestri spacio quingentos & supra cepisse memorentur: in nonnullis autem Bezoar repertum volunt. Nec desiderantur hic noxia & infesta hominibus animalia, tigres, leones & similes feræ.

Licet autem hic auri venas tellure occultari indubium putent, tamen operarum inopia hactenus eas minime scrutantur: sed oppidani armentis & pecoribus pascendis, itemque equis alendis potissimum impendunt operam.

Cuibæ, gens. Indigenæ hujus regionis sunt è gente *Cuibarum*, ut vocant, qui tamen linguis haud parum inter se discrepant: bellicosa natio, & pugnandi avidissima; pugnant arcubus & sagittis, clavis itidem & saxis: & maximam partem humanis carnibus vesci consuevere. Quidam illorum ab Hispanis jam domiti, mansuetius & urbanius agunt;& ipsis tributum pendunt,Mayzium (non enim alias divitias hactenus noverunt) ad oppidum comportantes.

Ab oppido hoc ad Novum Regnum Granatense, numerantur leucæ centum & quinquaginta; quarum quidem centenæ ducunt per planiciem amœnam & omnium fructuum perfœcundam; ad hæc variis amnibus & rivulis intersectam, qui & potari pulchri, & piscibus pluribus fœti esse dicuntur: denique ferarum venationibus peropportunam: reliquæ autem quinquaginta leucæ paulo difficiliori itinere absolvuntur, per editos & asperos montes, atque saltus valde impeditos.

Truxillo. Octavum hujus Præfecturæ oppidum vocant *Truxillo*, vel etiam *Nostra Señora de la Paz*, conditum in provincia barbarorum quos dicunt *Cuicas*; distans à Metropoli *Coro* fere leucis octuaginta recta versus meridiem, ab oppido autem *Tucuyo* viginti & quinque versus occidentem, denique à magno lacu *Maracaybo* octodecim; ad cujus ripam assidet pagus huic oppido subjectus, ad quem oppidani merces suas, farinam, panes biscoctos, carnes suillas, aliaque solent deducere; quæ ibidem imponuntur in naves, & opulento atque peropportuno commercio vectantur ad varias provincias hujus Continentis Americæ Meridionalis, semel quidem mense Majo, iterum vero Novembri.

Laguna. Cæterum aliud præterea municipium in hac Præfectura incolitur ab Hispanis, quod appellant *Lagunam*, quia adsidet oræ Occidentali lacus *Maracaybo*, circiter quadraginta leucis à Metropoli *Coro*, ad interiorem ejusdem lacus sinum sive recessum, & crebris vadorum brevibus navigantibus insidiosum; unde non nisi minoribus navigiis ad hoc aditus pateat: ager huic municipio vicinus, licet campestris sit, tamen fere vastus & incultus jacet. Cæterum magna hic est cervorum, cuniculorum aliarumque ferarum copia; avium quoque,maxime palumbum atque perdicum: mellis quoque summa abundantia. Verumtamen tantus est hic tigrum numerus, & hominibus adeò infestarum,ut non reformident noctu municipium ingredi,& barbaros juxta atque Hispanos dilacerare.

Lacus Maracaybo. Magnus lacus *Maracaybo*, cujus jam supra aliquoties meminimus, vocatur etiam ab Hispanis *Lago de Nostra Señora*; perrumpit autem inde ab Oceano in Continentem quadraginta leucis, vel ut Herrera alibi testatur,viginti quinque,variant enim authores; patet in latitudinem utplurimum decem leucas; circumgyratque circiter octuaginta; licet quidam ambitum illius longe minorem faciant: æstuarium illius patet circiter dimidiam leucam; quo veluti ostio, fluctus maris admittit atque remittit, æstu ordinato; unde illius fluctus, licet plurimos amniculos & torrentes accipiat à variis plagis, subamari deprehenduntur: nihilo secius alit varios pisces,& imprimis grandes *Manatos*.

In intimum hujus Lacus gremium, intrat fluvius,è Novo Regno Granatensi descendens,cujus beneficio commercia inter hanc Præfecturam & dictum regnum percommode exercentur. Indigenarum nonnulli, qui ripas illius lacus accolunt, tuguria sua hodieque struunt in cacuminibus arborum, inter ipsas undas, aut ad ipsam ripam; unde quidam præfecturam hanc nomen *Venezuelæ* accepisse opinantur, uti jam supra diximus.

In ambitu hujus lacus, aut non longe ab illius ripis, incolunt variæ nationes barbarorum: inter quos primo loco nominantur *Pocabuyes*, qui plurimum auri possedisse dicuntur: deinde *Alcoholadi*, auri non minus divites: urbana & mitis natio, quæ fœcundos agros possidet,& abundat omnis generis annona. *Pocabuyes, natio.*

Inter montanam autem regionem & hunc lacum, jacet provincia *Xuruara*, plana atque campestris: montanam vero regionem incolunt Coromochi,ferox natio & valde bellicosa. Ad intimum lacus recessum, quem Hispani vulgo vocant *Culatam*, alii degunt barbari, quos appellant *Bobures*,quorum provincia,ob telluris uditatem & crebras uligines, insalubrior habetur, & supra modum infestatur à mosquitis. *Xuruara, Provincia.* *Bobures.*

Denique à *Xuruara* ad Metropolin Coro, pene octuaginta leucarum spatio plures degunt barbari; rudi ingenio, & rerum omnium pene inopes, quos Hispani nondum debellarunt. Atque hactenus de hoc lacu.

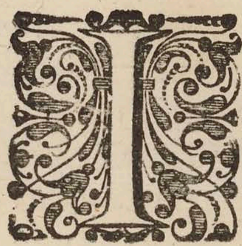
Maracapana. *Maracapana* claudit pene limites hujus præfecturæ versus Orientem: portus, qui inter optimos hujus oræ, facile primus censetur. Inter montes autem qui ab hoc portu, alibi duabus, alibi sex, nonnullibi & decem leucis divergunt, habitant barbari, quos vocant *Chuigotos*, unius quidem linguæ, sed haud satis inter se concordes, bellicosa natio, & humanis carnibus vesci sueta,

ſueta, & Hiſpanis neque obſequens, neque propitia.

Incolæ *Cubaguæ* hic olim modicum habuerunt municipium, alueruntque in eo præſidiarios quamplures, in ſpeciem quidem, ut hanc provinciam adverſus hoſtes defenderent, revera autem, ut miſeros barbaros abriperent in ſervitutem, & alio traducerent: quo factum eſt, ut provinciæ hæ hodie perpaucos indigenas, & raros pro amplitudine incolas numerent.

A *Maracapana* ad provinciam *Bariquicemei*, vaſta planicies ſternitur, venationi quidem & piſcationi admodum opportuna, pene centum leucarum longitudine; verum tota regio, qua ab Hiſpanis, qua à Germanis, ſuperiori ſeculo ita eſt depopulata, ut jam plures tigres quam homines nutriat, & vix iter hac agi poſſit.

INSVLÆ VENEZVELÆ ADIACENTES.

Iſla Blanca. Nter Inſulas quæ huic Continenti Americæ Meridionalis hic objacent, primo ſeſe offert quæ ab Hiſpanis & aliis nationibus appellatur *Iſla Blanca*: ea diſtat ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus; aut ſecundum alios, undecim gradibus & quadraginta octo ſcrupulis; ab inſula Granada verſus Favonium paulum declinando verſus Auſtrum, leucis circiter quadraginta: à Margarita itidem verſus favonium, ſed declinando paulum verſus Arctum leucis ſedecim. Continet in ambitu circiter ſex milliaria: præcipua illius ſtatio ſita eſt ad Occidentale illius latus, in ſinu arenoſo. Pauciſſimi in hac inſula viſuntur montes. Ad latus illius Occidentale paucæ admodum naſcuntur arbores, præter raros lucos qui fere conſtant ex arboribus Guajacan: verum latus Orientale univerſum ſilveſtrum eſt: ſub arboribus autem viſuntur multi frutices, è ſalviæ ſylveſtris claſſe, qui fragrantem odorem de ſe fundunt. Solum omne partim eſt ſcopuloſum, partim aridum, exſuccum, atque adeo effœtum, culturæ omnis impatiens; nam nullæ hic reperiuntur ſcaturigines, aut dulces latices, præter aquas pluvias, quæ in certis ſtagnis colliguntur. In ſylvis quoque ſuccreſcunt plantæ, acutiſſimis aculeis aſperæ, qui carnem ita penetrant ut ægerrime poſſint evelli: campi autem atque planicies gramine quodam veſtiuntur, quod ad genua uſque aſcendit. Pauciſſima reperiuntur hic animalia, præter hircos & capras, quæ maximum ceperunt incrementum, ita ut aliquot millia hic vagentur. Inculta eſt inſula, neque ab ullis barbaris, Hiſpaniſve habitata; qui illam tantummodo adire ſolent, ut hircos & capras venentur: neque à Regis aut aliis gentibus, niſi ob eandem cauſam aditur, vel etiam interdum propter Salinas; licet illæ ſatis incommodo loco ſitæ ſint.

Tortuga. Sequitur deinceps *Tortuga* inſula, quæ diſtat ab Æquatore verſus Arctum, undecim gradibus & duodecim ſcrupulis; ab Occidentali angulo Margaritæ verſus favonium duodecim aut quatuordecim milliaribus; ab Inſula Blanca quindecim aut ſedecim milliaribus verſus Africum: Ita ut ii, qui ſub hac inſula in anchoris conſiſtunt, non modo Inſulam Margaritam, ſed & continentem Americæ ſudo cœlo poſſint conſpicere. Patet in longitudinem quidem inter ortum & occaſum tria quatuorve milliaria, in latitudinem autem ſeſquimilliare. Latus illius Orientale, ut & maxima pars, ſolo eſt petroſo, effœto & nudo; petræ illæ ſunt aſperæ, poroſæ atque hiantes, ita ut difficillime veſtigia hic figantur; ſecus littus nonnulli luci viſuntur; ora autem ipſa uliginoſa eſt & crebris ſtagnis impedita, quæ ſcatent innumeris cancris, nullius frugis atque inutilibus. Occidentale vero latus, pene uſque ad Inſulæ umbelicum, denſo nemore veſtitur, in quo excellunt arbores *Guajacan*; ad oram vero maris frequenti fruticeto pene eſt invium. Hæc inſula nihil memorabile ſortita eſt, præter modicam Salinam, quæ jacet pone cornu illius, quod Eurum adſpicit; in qua menſibus Septembri, Octobri & Novembri tantum ſalis reperitur, quantum tribus quatuorve navibus onerandis ſufficit: verum ſtatio haud admodum navibus eſt opportuna. Alit quoque hæc inſula plurimas capras, præſertim ad plagam Occidentalem; quæ tamen difficillimè capiuntur: & infinitas *Yguanas*, ad Orientale latus, quæ ob telluris ſterilitatem valde ſunt rancidæ: præter illas quæ in ſylvis deprehenduntur, quæ ſunt obeſiores: univerſum autem latus illius Auſtrale ita vadis & rupibus eſt contaminatum, ut ſub illo naves ſine diſcrimine anchoras figere non poſſint. Vnicam habet ſtationem ſatis oportunam pone Aquilonare cornu, quod anguſto tramite veluti collo in altum prominet: ubi & naves, quum opus eſt, ſubduci & purgari poſſunt.

Orchilla. Tortugam excipit *Orchilla*, ut vocant Hiſpani, diſtans ab illa verſus Corum circiter quindecim milliaribus: ab Inſula autem Blanca pene novemdecim; aut paulo paucioribus, ut aliis placuiſſe video. In latitudine hujus tradenda variant inter ſe Naucleri: alii enim teſtantur illam diſtare ab Æquatore verſus Arctum undecim gradibus & quindecim ſcrupulis; alii triginta ſcrupulis; nonnulli & quinquaginta: ſed triginta magis ad veram altitudinem puto accedere. Conſtat hæc inſula pluribus partibus; una quidem majore, pene ſemilunari forma, & aliquot minoribus, quæ tantum vadoſo freto à majori dirimuntur. Major maximam partem humili eſt ſolo; ad Orientalem & Occidentalem tantummodo angulum viſuntur rari montes, in quibus capræ potiſſimum vagantur. Latus ejus Meridionale & quod Africum proſpectat, alto mari alluitur, &

oræ

oræ illius ſunt præruptæ, ita ut quam proximè etiam majoribus navibus liceat accedere: qua Africum aſpicit raræ viſuntur arbores, & paucæ herbæ præter petroſelinon marinum: verum ad Orientale & Septentrionale latus frequentiores naſcuntur arbores: cæterum univerſa tellus ſalſa eſt & plantis nutriendis inidonea: nulli in univerſa inſula reperiuntur fontes, aut latices potabiles; ipſæque arbores quæ hic naſcuntur ſunt aridæ & informes: quare & raræ hic reperiuntur volucres: & ex animalium claſſe tantum lacertorum quædam ſpecies. Ad Arctum habet minores illas inſulas, & terras æquori æquales, & non raro dilutas.

Rocca. Succedit deinceps *Rocca*, diſtans ab *Orchilla* circiter ſex milliaribus, verſus Occidentem paulum declinando verſus Africum; ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus & quatuor ſcrupulis, uti à Batavis fuit obſervatum. Non tam inſula, quam plures ſcopuli & minores inſulæ longa ſerie projectæ, multis arboribus paſſim veſtitæ: patent in longitudinem quidem inter ortum & occaſum quinque milliaribus, in latitudinem vero pene tribus: Continens Americæ Meridionalis facillime ab hiſce inſulis videri poteſt. Ad Arctum jacet exigua inſula, in qua altus mons ſeſe attollit, qui ob candorem procul ex alto videri poteſt. Meridionale latus præceps eſt, & mare ita altum, ut fundum illius bolide fruſtra tentent navigantes: Occidentale vero vadoſiori mari alluitur: hic æſtivis menſibus nonnihil ſalis reperitur. Nulla alit animantia; atque adeo rariſſimas volucres; præterquam unarum ſpeciem, quas alibi ab Hiſpanis diximus appellari *Flamencos*, longis tibiis inſtar ciconiarum, plumis rubicundis & elegantibus, longo & recurvo roſtro. Solum univerſum petroſum eſt, & æquori pene æquale.

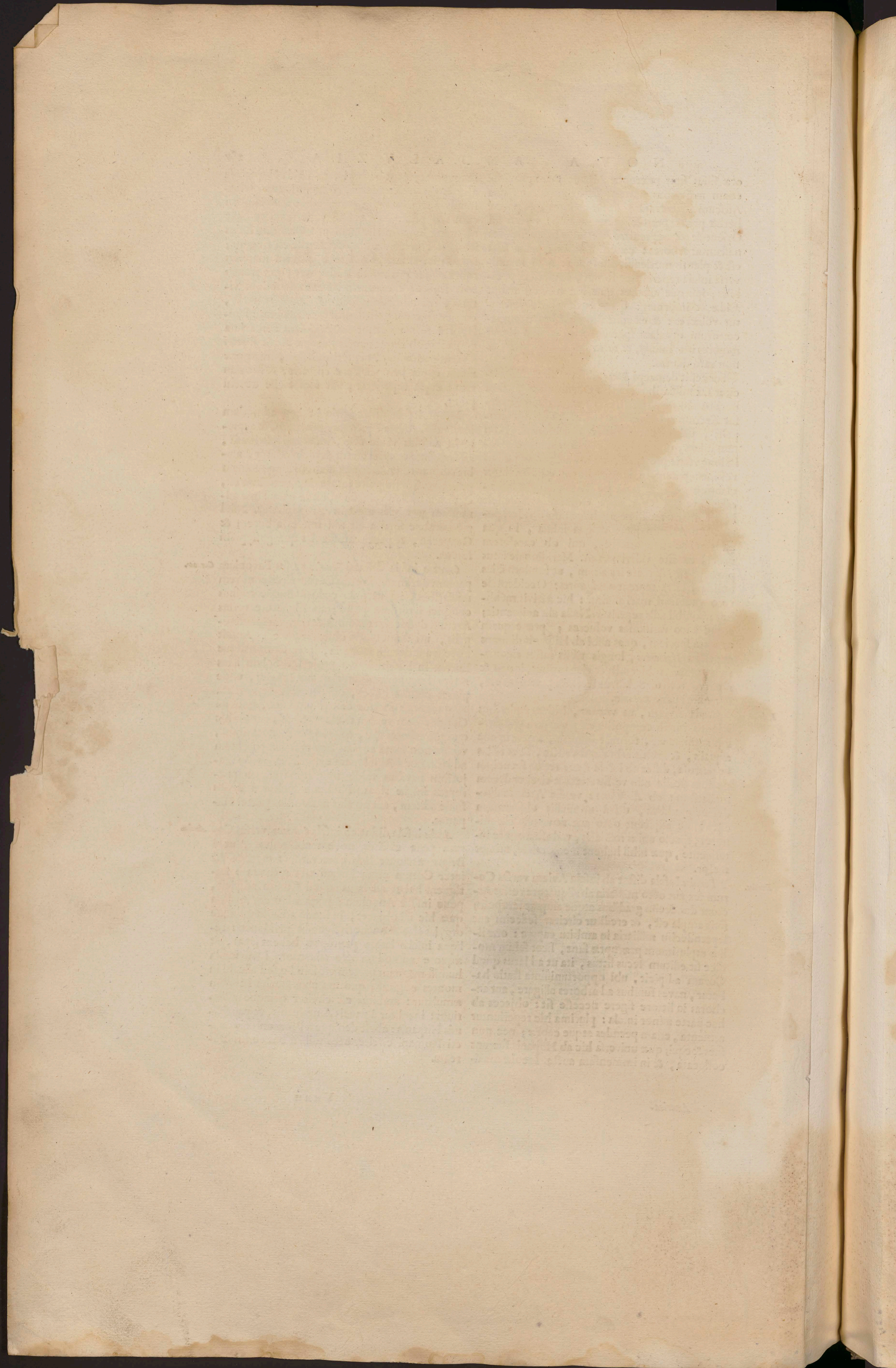
I. de Aves. Inſula Avium, ut vocant, itidem è pluribus minutis inſulis compoſita eſt; quarum Orientalior maxima eſt, forma triquetra, æquori pene æqualis, & multis arboribus veſtita, licet tellus ſit petroſa, diſtat ab Inſula *Rocca* verſus favonium paulum declinando verſus Arctum circiter decem milliaribus: ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus, uti à nonnullis obſervatum eſt. Huic adjacent octo aut novem inſulæ minores, ſpacio unius milliaris, vadoſo æquore interluente, quæ nihil habent memorabile, uti nec major.

Bonaire. *Bonaire* Inſula diſtat ab inſula Avium verſus Corum ſex aut octo milliaria ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus atque aliquot ſcrupulis; ſatis ampla eſt, & creditur circiter ſedecim aut ſeptendecim milliaria in ambitu capere: oræ illius utplurimum præruptæ ſunt, licet ſolum modice ſit editum ſecus littus, ita ut ad latus quod Corum adſpicit, ubi opportuniſſima ſtatio habetur, naves funibus ad arbores alligare, aut anchoras in littore figere neceſſe ſit: objacet ab hac parte minor inſula: plurima hîc reperiuntur armenta, etiam pecudes atque capræ; nec non ſues & equi; quæ univerſa hic ab Hiſpanis fuerunt collocata, & in immenſum aucta. Incolæ maximam partem ſunt barbari, ex Inſula Hiſpaniola ab Hiſpanis hùc traducti, & à multis annis Chriſtianis Sacris initiati; pauci admodum Hiſpani cum ſuo præfecto; qui in valle quadam inter montana hujus inſulæ incolunt: Cæterum hujus inſulæ ſolum haud admodum fertile eſt frugum; ſed nutrit innumeras arbores, quarum materies rubra eſt, & pro tinctura uſurpatur; quæ trunco ſunt ſcabro & contorto, pene ad modum vitium, ſed admodum ſolidæ & gravis materiæ, cortice cinereo, qui ad nihil utile cenſetur: Hollandi à forma vocant *Stockviſch-hout*: maxima copia jam ab aliquot annis Europæ cœpit inferri à variis nationibus, præſertim Belgis, ita ut præ nimia copia jam vileſcere cœperit, & hic non tanta copia reperiatur, aut tam facile devehi poſſit.

Minor inſula diſtat à priori exiguo admodum intervallo, & ipſa ripis valdè præruptis, & æquore in ambitu valde alto, ita ut ſub ipſa inſula, ad ſexaginta orgyias altum deprehendatur, ambit circiter tria milliaria, patens in longitudinem pene duo. Solum parte ſui maxima petroſum eſt, cætera nitroſum vel ſalſum, unde difficillime admodum potabiles aquæ in ea reperiuntur. Nihil memorabile ſortita eſt niſi ſimiles arbores; & Guayacan, & paucas arbuſculas quæ goſſypium ferunt.

Curacao. *Curacao* inſula diſtat à *Bonaire* verſus Favonium paulum declinando verſus Corum circiter novem milliaribus, ita ut ſudo cœlo à *Bonaire* eminus conſpici interdum poſſit; ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus & quadraginta ſcrupulis, uti à nonnullis obſervatum eſt. Ambit novem aut decem milliaria, inter Corum atque Eurum in longitudinem projecta. Solum illius multo fœcundius dicitur quam *Bonaires*, unde plures incolas habet, qui pecuariam exercent, & quotannis multos caſeos premunt, quos ad Continentem venum traducunt. Naſcuntur hic quoque arbores illæ, quas in *Bonaire* notavimus, verum non tanta copia. Sinum habet patentem ad latus quod Aquilonem deſpicit, ſed ſtatio majoribus navibus valde importuna eſt ob præruptas inſulæ ripas. Nondum legitur à Belgis fuiſſe aditam, aut ab aliis nationibus præter Hiſpanos.

Aruba. *Aruba* inſula diſtat ab inſula *Curacao* verſus Corum pene circiter novem milliaribus, ut à Belgis accurate ſatis obſervatum: expanſa eſt inter Corum atque Eurum tria milliaria: ſtationem habet ad latus quod Corum adſpicit, pone inſulæ Angulum; juxta minorem inſulam quæ hic illi objacet, in fundo arenoſo quinque orgyias alto & anchoris figendis peridoneo: reliqua inſulæ latera præruptas habent ripas, & æquore admodum alto alluuntur. Ipſa inſula humili magnam partem eſt ſolo, quod alicubi in montes erigitur; quorum unus ſacchari conum æmulatur: ambitus eſt circiter quinque milliarium: incolitur à paucis Americanis, & pauciſſimis Hiſpanis: abeſt denique à Promontorio Sancti Romani circiter octo milliaribus verſus Boream.

INDEX & ORDO
TABVLARVM
VOLVMINIS VNDECIMI.

INDEX

I N D E X
A L P H A B E T I C V S
T A B V L A R V M
VOLVMINIS VNDECIMI.

